

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'NDE AF UYGULAMALARI (1923-2001)

DOKTORA TEZİ

Gökhan SELCİK

ŞUBAT - 2025

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'NDE AF UYGULAMALARI (1923-2001)

DOKTORA TEZİ

Gökhan SELCİK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

ŞUBAT - 2025

TRABZON

ONAY

Gökhan SELCİK tarafından hazırlanan “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde Af Uygulamaları (1923-2001)” adlı bu çalışma 17/03/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı doktora programında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Mehmet OKUR	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Nasrullah UZMAN	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Haydar AKYAZI
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Gökhan SELCİK

10.02.2025

ÖNSÖZ

Kurulduğu bölge itibariyle Selçuklu ve Bizans bakiyeleri üzerine kurumsallaşmasını başlatan, ele geçirdiği toprakların kültür ve medeniyet unsurlarından yararlanan, 18. yüzyılın başından itibaren Batı medeniyetini çoğu alanda takip ve uyarlama gayretinde olan Osmanlı Devleti, son dönemi ziyadesiyle çalkantılı bu tarihi sürecin sonunda bahse konu mirasını Türkiye Cumhuriyeti'ne devretmiştir. Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki yeni Türk Devleti kendini, çağdaş, demokratik ve laik değerler üzerinde hızla inşa ederken, kısa sayılabilecek bir zaman dilimi içerisinde dünyanın etkin devletleri arasında yerini almayı başarmıştır. Ancak bu sürecin, sabık dönemden kalan sorunları çözerek ilerlediğini ve başarıya sadece bu yönüyle ulaştığını düşünmek doğru bir değerlendirme olmayacaktır. Türkler yeni devletlerinde, geçmişin birikimi yığınla sorunu eşzamanlı çözmek zorundaydı, tüm bunlara ek olarak bölgesel ve küresel oyunları ve çatışmaları da gündemine almalıydı.

Sakıt Osmanlı yönetiminden devralınan sorunlar içerisinde özellikle siyasi ve toplumsal tekamül yetersizliği, kurulmaya çalışılan güçlü ve çağdaş düzen ve dönemin başat sorunsalı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son üç yüz yılının siyasi ve toplumsal buhranları hukuk dışı yöntemlerin kullanımının alışkanlık haline gelmesine sebebiyet vermiş, bu yaklaşım suç unsuru barındıran eylemlerin artmasına zemin hazırlamıştır. Yeni Türk Devleti, devraldığı problematiği sorun olmaktan çıkarmak adına farklı çözüm yöntemlerini aynı anda kullanmak durumunda kalmıştır. Böylesi girift bir yapının üzerine inşa edilme zorunluluğu, yeni devletin olağanüstü şartlar altında yürütülen bağımsızlık mücadelesi sonrasında kurulması, geçmişe ve şimdiye yönelik bir tür barışma hedefinin konulmasını gerekli kılmıştır. Af müessesesinin savunucuları siyasi düzenin kurulmasında, korunmasında ve özellikle de toplumsal uzlaşının sağlanmasında af ve benzeri türden uygulamaların ciddi oranda etkili olduğunu iddia etmektedirler.

Tez konusuna matuf kaynakların araştırılması, sistematik olarak gruplandırılması, doğruluklarının ve kullanılabilirliklerinin sorgulanması, elde edilen belge ve bilgiler ışığında araştırma konusunun yazılması sürecinin sonucunda ortaya çıkan bu çalışma yalnızca müellifinin ürünü değildir. İlk teşekkürüm gerek konu seçiminde gerekse de araştırmanın yazımı sürecinde titizlikle bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ'e ve jüri üyelerim olan Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK ve Prof. Dr. Mehmet OKUR hocalarıma olacaktır. Ebedi teşekkürüm ise araştırmanın özgür bir ülkenin bireyi tarafından yapılmasına vesile olan Milli Mücadele kahramanlarına ve bu sürecin baş mimarı Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'e olacaktır.

Şubat, 2025

Gökhan SELCİK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	XV
ABSTRACT	XVI
KISALTMALAR LİSTESİ	XVII
GİRİŞ	1-6

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AF KURUMUNUN TANIMI, ÖZELLİKLERİ VE TARİHÇESİ	7-36
1.1. Suç ve Ceza Kavramlarına Genel Bir Bakış	7
1.1.1. Suç ve Ceza Kavramı: Tanım ve Özellikler.....	7
1.1.2. Suç, Ceza ve Af Kavramları Arasındaki İlinti	9
1.2. Af Sözcüğünün Tanımı ve Af Kurumunun Hukuki Niteliği.....	10
1.2.1. Af Sözcüğünün Kökeni ve Kavramsal Gelişimi.	12
1.2.2. Bir Hukuki Kurum Olarak Af ve Çeşitleri.....	13
1.2.3. Af Kurumu Hakkında Yaygın Yaklaşımlar	14
1.2.4. Af Kurumunun Savunanların Af ile İlgili Görüşleri	16
1.2.5. Af Kurumunu Eleştirenlerin Af ile İlgili Görüşleri	19
1.2.6. Sonuç ve Değerlendirme	22
1.3. Af Kurumunun Tarihsel Gelişimi	23
1.3.1. Kadim Uygarlıklarda Af	23
1.3.2. Semavi Dinlerde Af	25
1.3.3. Modernite Öncesi'nde Avrupa'da Af	26
1.3.4. Günümüz Devletler Hukukunda Af.....	28
1.4. Türk Anayasalarında Af Kurumunun Düzenlenme Şekli	28
1.4.1. 1876 Anayasası Öncesinde Türklerde Af Kurumu, Yetkisi ve Siyaseti	28
1.4.2. 1876 Anayasası'nda Af Kavramı.....	30
1.4.3. 1921 Anayasası'nda Af Kavramı.....	31
1.4.4. 1924 Anayasası'nda Af Kavramı.....	32
1.4.5. 1961 Anayasası'nda Af Kavramı	32
1.4.6. 1982 Anayasası'nda Af Kavramı	33
1.5. Günümüz Türk Hukukunda Af Kurumu, Yetkisi ve Siyaseti	34

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİRİNCİ TBMM DÖNEMİ AF UYGULAMALARI.....	37-134
2.1. İkinci Meşrutiyet Dönemi Af Siyaseti ve Uygulamaları.....	38
2.2. Birinci TBMM'nin Açılması ve Yeni Türk Devleti'nin Kurulması	43
2.3. Birinci TBMM Dönemi Af Yetkisi, Siyaseti ve Uygulamaları.....	48
2.3.1. Zanlı ve Hükümlülerden Gelen Af Talepleri ve Hapishane Şartlarının Af Tasarı ve Teklifleri Üzerindeki Etkileri.....	50
2.3.1.1. Ülke Genelindeki Mahpuslardan Gelen Af ve Tecil Talepleri.	50
2.3.1.2. Hapishanelerin Islahına Dair Verilen Takrir, Rapor, Layiha ve Teklifler ile Hükümlülerin Maluliyetine Bağlı Olarak Çıkarılan Aflar.....	54
2.3.2. Milli Mücadele'ye Karşı İsyan Vaziyeti Alanlara Yönelik Yürütülen Af Siyaseti	62
2.3.2.1. Beypazarı Belediye Reisi ve Müftüsünden Gelen ve Bölgede İsyan Hadisesine İştirak Etmiş Olanların Affedilmesi Talebini İçeren Telgraf	62
2.3.2.2. Konya Vakası'nda Mahkum Edilenlerin Aflarına Dair Büyük Millet Meclisi Reisi Kemal Paşa'dan Gelen Telgraf.....	65
2.3.2.3. Mebusların Çerkez Ethem İsyanı'na Bakışı	66
2.3.2.4. Aman Dileyen ve Sığınma Talep Eden Şaki Halid'in Affına Dair Kanun Layihası	67
2.3.2.5. Bayburt'ta Ortaya Çıkan Şeyh Eşref Meselesinden Dolayı Hüküm Giyen 11 Kişinin Kalan Cezalarının Affına Dair Kanun Layihası.....	68
2.3.2.6. Alişir Hariç Koçgiri Aşiretinin Affı Hakkında Kanun Teklifi.....	70
2.3.2.7. Aman Dileyen ve Sığınma Talep Eden Katil İlyas ve Arkadaşlarının Kalan Cezalarının Affına Dair Kanun Layihası.....	72
2.3.3. Osmanlı Devleti'nden Kaynaklı Sorunlara Yönelik Yürütülen Af Siyaseti	74
2.3.3.1. Birinci Dünya Savaşı Sırasında İlan Edilen Seferberlik Sürecinde Harbe İştirak Ettirilen Mahpusların Aflarına Dair Kanun Teklifi	74
2.3.3.2. İstanbul'un İşgali Sonrasında Osmanlı Devleti Yönetimi Tarafından Yürürlüğe Konulacak Tüm İşlemlerin Yok Hükmünde Sayılması Hakkında Verilen Takrir ve Kanun Teklifleri	78
2.3.3.3. Resmi Evrakları İşgal Bölgesinde Kalan Zanlı ve Mahkumların Durumlarının Düzenlenmesi Hakkında Kanun Layihası.....	81
2.3.3.4. İstanbul Hapishanesinde Mahpus Bulunan Ali Paşa'nın Kalan Cezasının Affına Yönelik Kanun Layihası.....	82
2.3.3.5. Nüfus Vukuatının İki Ay Müddetle Para Cezasından Muafiyetine Dair Kanun Layihası.....	82
2.3.4. Firari Askerler ve Firari Asker Yakınlarından Olup Sürgüne Uğrayanlar Hakkındaki Cezaların Kaldırılmasına Yönelik Af Uygulamaları	84

2.3.4.1. 11'nci Fırka Kıtataına Mensup Dokuz Nefer Firarinin İdam Cezalarının Affına Dair Büyük Millet Meclisi Riyaseti Tezkeresi	84
2.3.4.2. Ermenistan Cumhuriyeti ile Barış İmzalanmasına Binaen Ülke Genelindeki Asker Firarilerine Yönelik Af İlanı Hakkında Kanun Teklifi	84
2.3.4.3. Zevç veya Mahdum veya Biraderlerinin Askerlikten Firarlarından Dolayı Sürgün Edilip Uzaklaştırılan Ailelerin Affına Dair Kanun Layihası.....	86
2.3.5. Divanı Harpler, İstiklal Mahkemeleri, Nizamiye Mahkemeleri Eliyle Hüküm Giyenlerin Afları İçin Verilen Takrir ve Kanun Teklifleri	88
2.3.5.1. Bolu Divanı Harp Mahkemesi Tarafından Hapse ve Sürgüne Mahkum Edilmiş Siyasi Suçlular ile Tüm Zanlıların, Katiller Müstesna Olmak Şartıyla, Aflarına Yönelik Kanun Teklifi	88
2.3.5.2. 23 Nisan 1920'den Evvel Divanı Harplerce Mahkum Edilen Efrat ve Küçük Zabitanın Aflarına Dair Kanun Teklifi	89
2.3.5.3. Yozgat Divanı Harp Mahkemesi Tarafından Tevkif Edilmiş Olan Eşhasın Tahliye Edilmelerine Yönelik Takrir.....	90
2.3.5.4. İstiklal Mahkemeleri, Nizamiye Mahkemeleri ve Divanı Harpler Tarafından Hiyaneti Vataniyeden Dolayı Mahkum Edilen Fer'an Zimethal Eşhasın Affına Dair Kanun Teklifi.....	91
2.3.5.5. Trakya Mahkemelerince Hiyaneti Vataniye Suçlarından Dolayı Verilen Hükümlerin Geçersiz Sayılması	96
2.3.6. Bazı Eşraf ve Ağaların Affı Maksadıyla Verilen Tezkere, Kanun Teklifi ve Layihalar	97
2.3.6.1. Dersimli Beko Hakkında Adliye Vekaleti Tezkeresi	97
2.3.6.2. Konya Eşrafından Başaralı Mustafa Efendi'nin Affına Dair Kanun Teklifi	98
2.3.6.3. Kulu Han Ağa'nın Affına Yönelik Kanun Layihası.....	100
2.3.7. Ceza Müddetlerinin Bir Kısımının Affına veya Cezaların Farklı Bir Cezaya Dönüştürülmesine Yönelik Takrir, Kanun Layiha ve Teklifleri.....	101
2.3.7.1. Cezalarının Üçte İkisini Tamamlamış Olanların Affına Dair Kanun Layiha ve Teklifleri	101
2.3.7.2. Adi Suçlardan Hüküm Giyenlerin Kalan Suçlarının Affı Hakkında Kanun Teklifi.....	103
2.3.7.3. Kalebentlik Cezalarının Nefiy Cezasına Tahviline Dair Kanun Teklifi	104
2.3.7.4. 23 Nisan 1920 Tarihine Kadar Derecatı Muhtelifede Mahkum Olan Şahısların Affına Yönelik Kanun Teklifi	105
2.3.7.5. Altmış Beş Yaşını Tecavüz Eden Hükümlülerin Tahliye Edilmelerine Dair Kanun Teklifi.....	107

2.3.7.6. Cünha Cezalarının Cezayı Nakdiye Tahvili İçin Adliye Vekaleti'nce Bir Kanun Layihası İhzar Edilmesine Dair Takrir.....	108
2.3.7.7. Hukuku Şahsiye Baki Kalmak Şartıyla Cezalarının Yarısını İkmal Etmiş Olan Bir Kısım Hükümlü ile Yetmiş Yaşını Tecavüz Edenlerin Aflarına Dair Kanun Teklifi.....	108
2.3.7.8. 11 Nisan 1923 Tarihli TBMM Birleşiminde Tevhit Edilerek Müzakeresi Gerçekleştirilen Affa Matuf Kanun Layiha ve Teklifleri	109
2.3.8. Kurtuluş Savaşı Sürecinde Vatanın Kurtuluşu Maksadıyla Hareket Eden Kimselerin Mezkur Çabaya Yönelik Eylemleri Sırasında İşledikleri Suçlara Yönelik Af Siyaseti.....	112
2.3.8.1. Mustafa Çavuş ile Durmuş Ağa'nın Affedilmelerine Dair Eskişehir Mahkemesinden Mevrut Tezkere ve Adliye Encümeni Mazbatası	112
2.3.8.2. Asileri Ted'ib Edenlerin Aflarına Dair Kanun Teklifi	113
2.3.9. Siyasi Düzene Karşı Eylem İçerisinde Olanlara Yönelik Af Uygulamaları	114
2.3.9.1. Taklibi Hükümet Maddesinden Dolayı Ankara İstiklal Mahkemesi'nce 9 Mayıs 1921 Tarihinde Mahkum Edilenlerin Kalan Cezalarının Affına Dair Kanun Layihası.....	114
2.3.9.2. Siyasi ve Askeri Eylemlerinden Dolayı Mahkum Olanlar Hakkında Adliye Vekaleti'nden Sual Takriri.....	116
2.3.10. Uluslararası Bağıtlara Matuf Çıkarılan Aflar.....	116
2.3.10.1. Adana ve Havalisinde Affı Umumi İlanına Dair Kanun Layihası.....	116
2.3.10.2. Yunanistan'a İade Edilecek Sivil ve Askeri Esirlerden Genel Hukuka Bağlı Suçlardan Hüküm Giyenleri Hakkında Affı Umumi İlanına Dair Kanun Layihası.....	118
2.4. Birinci TBMM Dönemi Af Siyaseti.....	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYET HALK PARTİSİ DÖNEMİ AF UYGULAMALARI (1923-1950)... 135-245

3.1. Atatürk Dönemi Türkiye'si'nin Kısa Siyasi Tarihi	135
3.2. Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Af Siyaseti ve Uygulamaları (1923-1938)	137
3.2.1. Milli Mücadele'ye Katılmayan, Bakaya veya Firari Olan, Asker Şahıslar Tarafından İşlenen Suçlara Yönelik Af Uygulamaları.....	138
3.2.1.1. Bakaya ve Asker Firarilerinin Affı Hakkında Kanun Teklifi	138
3.2.1.2. Milli Savaşa İştirak Etmeyen ve Türkiye'den Ayrılan Bölgelerde Muhtelif Suretlerle Kalan ve İstanbul Yönetimi Tarafından Kayıtları Terkin Edilen Erkan, Ümera, Zabitan, Memurin ve Askerlerin Terkini Kayıtları Hakkında Kanun Layihası	141

3.2.1.3. İstanbul'un İşgali Zamanında İngiltere'ye Hizmet Ettiği Suçlamasıyla İdamına Karar Verilen Topçu Yüzbaşısı İsmail Hakkı Efendi'nin Tahliyesinin Lüzumuna Dair Adliye Encümeni Mazbatası.....	153
3.2.1.4. Asker Şahıslar Tarafından İşlenip Askeri Mahkemelerce Bakılan ve Hükme Bağlanan veya Henüz Görülmekte Olan Suçların Af ve Teciline Dair Kanun Layihası.....	155
3.2.2. Ceza Müddetlerinin Bir Kısımının Affına veya Cezaların Farklı Bir Cezaya Dönüştürülmesine Yönelik Af Uygulamaları	156
3.2.2.1. Zafer ve Sulh Şerefine Erbabı Şekavetle Fiili Şeni Mahkumları Müstesna Olmak Üzere Cezalarından Üçte İkisini İkmal Eden Mahkumların Kalan Cezalarının Affına, Müebbet Kürek, Kalebentlik ve Nefye Mahkum Olanların Cezalarının On Beş Seneye Tahvili Hakkında Kanun Layihası	156
3.2.3. Kurtuluş Savaşı Sürecinde Vatanın Kurtuluşu Maksadıyla Hareket Eden Kimselerin Mezkur Çabaya Yönelik Eylemleri Sırasında İşledikleri Suçlara Yönelik Af Siyaseti.....	170
3.2.3.1. Vatanın Savunması ve Kurtuluşu Gayesiyle İka Edilen Suçların Faillerinin Affı Hakkında Kanun Layihası	170
3.2.4. Zorunlu İkamete Tabi Tutulanlara Yönelik Af Uygulamaları	178
3.2.4.1. Milli Davanın Sonuçlanm asına Kadar Bazı Bölgelerde Zorunlu İkamete Memur Edilenlerin Serbest Bırakılmaları Hakkında Bir Karar İttihazına Dair İcra Vekilleri Heyeti Tezkeresi	178
3.2.5. Bazı Önemli Şahıslara Yönelik Af Uygulamaları.....	179
3.2.5.1. Altın Kaçakçılığından Dolayı Gıyaben Mahkum Edilmiş Olan Eşref ve Haşim Beyler Hakkında İstida Encümeni Mazbatası.....	179
3.2.5.2. İstanbul İstiklal Mahkemesi'nce Mahkum Edilen İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey'in Affı İstirhamına Dair Adliye Encümeni Mazbatası.....	183
3.2.6. Uluslararası Bağıtlara Matuf Af Siyaseti ve Uygulamaları	184
3.2.6.1. Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in, Fransızlarca İskenderun ve Antakya Havalisinde Özel Bir İdare ile Genel Af İlanının Doğru Olup Olmadığına Dair Hariciye Vekaleti'nden Sualı.....	184
3.2.6.2. Lozan Barış Antlaşması Şartları Gereğince Neşir ve İlanı Zorunlu Olan Affı Umumi Hakkında Kanun Layihası.....	185
3.2.7. Şeyh Sait İsyanı Sonrası Af Siyaseti ve Uygulamaları	195
3.2.7.1. Bazı Şahısların Doğu'dan Batı Vilayetlerine Nakilleri Hakkındaki Kanun Hükümünün Kaldırılmasına Yönelik Kanun Layihası	195
3.2.7.2. Şark Mıntıkasında Muayyen Vilayet ve Kazalardaki Suçların Tecili Hakkında Kanun Layihası	196

3.2.7.3. Şark İstiklal Mahkemesi'nce Mahkum Edilen Sabık Genç Valisi İsmail Hakkı Bey'in Affına Dair Kanun Layihası.....	197
3.2.8. Tunceli Mıntıkasına Yönelik Af Siyaseti ve Uygulamaları	198
3.2.8.1. İsyân Mıntıkasındaki Tenkil Hareketleri Sırasında Ortaya Çıkan Fiillerin Suç Sayılmamasına Dair Kanun Layihası	198
3.2.8.2. Munzur Vilayeti Halkından Müddeti İçinde Nüfus ve Askerlik Şubelerine Müracaatla Kayıtlarını Yaptırmamış Saklılar, Yoklama Kaçağı, Bakaya, Firari ve İzinsizlerin Yazımı ve Cezalarının Affı Hakkında Kanun Layihası	199
3.2.9. 1933 ve 1938 Tarihli Af Kanunları	202
3.2.9.1. 1933 Tarihli Af Kanunu Layihası.....	202
3.2.9.2. 1938 Tarihli Af Kanunu Layihası.....	206
3.2.10. Hükümet ve Mebuslar Tarafından Sunulan Diğer Af Kanun Layiha ve Teklifleri ..	210
3.2.10.1. Meclis Gündeminde Bulunan Af Tekliflerinin Hızlandırılması Talepleri ..	210
3.2.10.2. İsyân Hareketlerinden Dolayı Farklı Mahkemelerce Mahkum Edilenlerin, Düşmana İltica Edenler Müstesna Olmak Üzere, Cezalarının Affına Dair Kanun Teklifi	211
3.2.10.3. Tüm Suçluların Affı Hakkında Kanun Teklifi.....	212
3.2.10.4. Men'i Müskirat Kanunu Hükümleri Çerçevesinde Mevkuf ve Mahpus Olanların Tahliyesine Dair Kanun Teklifi	213
3.2.10.5. Tecili Takibat Kanunu'nun Fer'an Zimethal Olanlara da Teşmili Hakkında Kanun Layihası	215
3.2.10.6. Kabahatlerin Affı ve Bazı Cürümler Takibat ve Cezalarının Tecili Hakkında Kanun Layihası	215
3.2.10.7. Kaçakçılıktan Başka İnhisar Suçlarından Doğan Para Cezalarından Vazgeçilebilmesine İzin Verilmesine Dair Kanun Layihası.....	217
3.3. Mustafa İsmet İnönü Dönemi Af Uygulamaları (1923-1938).....	217
3.3.1. Enver Paşa ve Kardeşi Kamil'in Çocuklarının Türk Vatandaşlığına Kabul Edilmeleri ve Türkiye'ye Gelmelerine Müsaade Veren Kanun Layihası.....	218
3.3.2. Zelzele Bölgesindeki Ceza Hükümleri ile Tevkif Kararlarının İnfazının Tehiri Hakkında Kanun Layihası.....	218
3.3.3. 1942 Yılı Mahsul Borçlarını Ödeyemeyenlerin Mahkumiyetlerinin Affı Hakkında Kanun Teklifi	221
3.3.4. Bazı Suçlardan Mahkum Bulunanların Affına ve Bu Suçlardan Maznun Olanlar Hakkında Takibat Yapılmamasına Dair Kanun Layihası	223
3.3.5. Matbuat Kanunu'ndan Kaynaklı Zanlı Ve Hükümlü Durumunda Olanların Affına Yönelik Kanun Tasarısı	224
3.3.6. İstanbul Milletvekilliği'ne Seçilen Zeki Rıza Sporel'in, Seçim Tutanağı Hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporu	226

3.3.7. Eski Ekonomi Bakanı ve Kocaeli Milletvekili Sırrı Bellioğlu'nun Hükümlü Bulunduğu Cezasının Affına Dair Adalet Komisyonu Raporu.....	226
3.3.8. Cumhuriyetin 25. Yılı ve İkinci Dünya Savaşı'nın Hitamı Münasebetiyle Verilen Af Kanunu Teklifleri	228
3.3.9. 1950 Tarihli Af Kanunu Tasarısı	233

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ AF UYGULAMALARI (1950-1960)	246-279
4.1. Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Tasarısı	246
4.2. Türkiye Topraklarında Casusluk Suçundan Mahkum Edilen Alman ve İtalyan Uyraklu Bazı Şahısların Affı Hakkında Kanun Tasarısı	259
4.3. Eski Ekonomi Bakanı ve Kocaeli Milletvekili Sırrı Bellioğlu'nun Hükümlü Bulunduğu Cezanın Affına Dair Adalet Komisyonu Raporu	260
4.4. Kan Gütme Sebebiyle İşlenen Adam Öldürme ve Buna Teşebbüs Cürümleri Faillerinin Hısmımları Hakkındaki 3236 sayılı Kanunun Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun Teklifi.....	262
4.5. Orman Suçlarından Mütevellit Bazı Cezaların Affı Hakkında Kanun Teklifi.....	263
4.6. Vaiz Fevzi Boyar'ın Mahkum Olduğu Cezasının Affı Hakkında Kanun Teklifi	264
4.7. Matbuat Suçlarının Affı Hakkında Kanun Teklifi	269
4.8. Bazı Orman Suçlarının Affına ve Bunlardan Mütevellit İdare Şahsi Haklarının Sukutuna Dair Kanun Layihası	276
4.9. Geri Alınan Af Kanun Teklifleri.....	279

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. 1960-1980 DÖNEMİ AF UYGULAMALARI	280-383
5.1. 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e Türkiye Devleti'nin Siyasi Tarihi.....	280
5.2. Milli Birlik Komitesi Dönemi Af Uygulamaları.....	283
5.2.1. Yüksek Adalet Divanı'nca Verilen Ölüm Cezaları Hakkında Milli Birlik Komitesi Özel Komisyonu Raporu	283
5.2.2. Milli Korunma Kanunu Suçlarının Affı Hakkında Kanun Tasarısı	284
5.2.3. Af Kanunu Tasarısı ve Sosyal İşler Komisyonu Raporu	286
5.2.4. İtalyan Antonio Susino'nun Sürgün Cezasının Affına Dair Karar	290
5.3. İnönü Koalisyonları Dönemi Af Siyaseti ve Uygulamaları	290
5.3.1. Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin'in Genel Af Konusunda Çıkarılan Söylentilerle İlgili Gündem Dışı Demeci.....	290
5.3.2. İzmir Milletvekili Mustafa Uyar'ın 1950 Yılından Beri Çıkarılmış Olan Genel ve Özel Af Kanunlarının Tatbikatına Dair Sorusuna Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu'nun Yazılı Cevabı	292

5.3.3. 147'lerin Affına Yönelik Kanun Tasarı ve Teklifleri	294
5.3.4. Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Teklifi.....	301
5.3.5. Tevfik Orman'ın Affına Dair ve Siyasi Suçluların Affı Hakkında Kanun Teklifleri	309
5.3.6. Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, Siyasi Hükümlülerden Hastalıkları Sebebiyle Kimlerin Tahliye Edilmiş Olduğuna ve Daha Kaç Hasta Mahkum Bulunup Bunların Tahliyeleri İçin Ne Düşünüldüğüne Dair Adalet Bakanı'ndan Sözlü Sorusu	309
5.3.7. Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu'nun Af Hakkında Gündem Dışı Demeci...311	
5.3.8. Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkındaki Kanun Tasarısı.....	312
5.3.9. Başbakan İsmet İnönü'nün Hükümlü Celal Bayar'ın Muvakkat Tahliyesi Neticesi Ortaya Çıkan Hadiseler Karşısında Alınmış ve Alınacak Tedbirlere Dair Demeci...321	
5.3.10. Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer Hakkında Verilen Ölüm Cezalarının Müebbet Ağır Hapse Tahviline Dair Kanun Teklifi.....	323
5.3.11. Bulgaristan İstanbul Başkonsolosluğu Eski Muavin Konsolosunun Cezasının Affı Hakkında Kanun Tasarısı.....	325
5.3.12. Milli Müdafaaya Hıyanet Suçundan Müebbet Hapse Hükümlü Alman Uyruklu Wilfried Herhecht Hakkındaki Hapis Cezasının Affı Hakkında Kanun Tasarısı	328
5.3.13. Bursa Milletvekili İsmail Yılmaz'ın, Ormanların Tahribinin Önlenmesi İçin Orman Suçlularının Affının Ele Alınması Hususunda Demeci	330
5.3.14. 27 Mayıs 1960 Tarihinden Sonra Nezaret Altına Alınanların Haklarının İadesine Ait Kanun Teklifinin Gündeme Alınmasına Dair Önerge	331
5.3.15. Basın Suçlarının Affına Dair Kanun Teklifi	332
5.4. Adalet Partisi İktidarı Dönemi Af Siyaseti ve Uygulamaları.....	333
5.4.1. Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Tasarısı.....	333
5.4.2. 20-21 Mayıs Olaylarından Dolayı Hüküm Giyenlerin Affı Hakkında Kanun Tasarısı.....	344
5.5. 12 Mart Muhtırası'ndan 12 Eylül Askeri Müdahalesi'ne Kadar Af Siyaseti ve Uygulamaları.....	348
5.5.1. Cumhuriyetin İlanından Bugüne Kadar Verilen, İnfaz Edilen ve Affedilen İdam Cezalarına Dair Yazılı Soru Önergesi.....	348
5.5.2. Ordu Milletvekili Orhan Vural'ın Basın Suçları'nın Affı Konusunda Gündem Dışı Demeci	348
5.5.3. Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca'nın Genel Af Konusunda Gündem Dışı Demeci	350
5.5.4. Cumhuriyetin Ellinci Yılı Af Kanunu Teklifi.....	351
5.5.5. Cumhuriyet Senatosu Tekirdağ Üyesi Cemal Tarlan'ın Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın Af Konusundaki Beyanlarına Dair Gündem Dışı Demeci	374
5.5.6. Haşhaş Ekim Fazlalığına Ait Cezaların Affına İlişkin Kanun Teklifi	375

5.5.7. İstanbul Milletvekili Orhan Birgit'in, 1803 Sayılı Af Kanunundan Yararlanan Siyasi Suçlulara İlişkin Sorusu	379
5.5.8. Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Kemal Sarıbrahimoğlu'nun, Hapishane ve Tevkifhanelerin Durumu Hakkında Senato Araştırması İsteyen Önergesi	380

ALTINCI BÖLÜM

6. 1980-2001 TARİHLERİ ARASINDAKİ AF UYGULAMALARI.....	384-424
6.1. Türkiye Devleti'nin 12 Eylül 1980 Sonrası Siyasi Tarihi	384
6.2. Anavatan Partisi Dönemi Af Uygulamaları	386
6.2.1. Adalet Komisyonuna İntikal Ettirilen Genel Af İlanı İsteklerine İlişkin Dilekçeler Hakkında Adalet Bakanlığı Yazısı	386
6.2.2. Yozgat Milletvekili Hüseyin Mükerrerem Hiç'in, YÖK ve Fakültelerden Çıkarılan Öğrencilerle İlgili Af Konusunda Gündem Dışı Konuşması	386
6.2.3. Afyon Milletvekili Mustafa Şükrü Yüzbaşıoğlu'nun Basın Özgürlüğü ve Affı Konusunda Gündem Dışı Konuşması	387
6.2.4. Seçimlere Katılmamaları Sebebiyle Para Cezası Ödeme Yükümlülüğü Altına Bırakılanların Para Cezalarının Affı Hakkında Kanun Teklifi	388
6.2.5. Ankara Milletvekili Nejat Abdullah Resuloğlu'nun Siyasi Af Konusunda Gündem Dışı Konuşması	388
6.2.6. Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Teklifi.....	389
6.2.7. Hakkari Milletvekili Cumhur Keskin'in Genel Af Yasası Çıkarılmasının Düşünülp Düşünülmediğine İlişkin Adalet Bakanı'ndan Yazılı Soru Önergesi	394
6.2.8. Tokat Milletvekili Kazım Özev'in, Ölüm Orucu Nedeniyle Ölen veya Hayati Tehlike İçinde Bulunan Mahkumlara ve Cezaevlerindeki Sorunlara Karşı Ne Gibi Önlemler Alınacağına İlişkin Sorusu	396
6.2.9. Siyasi Yasakların Kaldırılmasına Dair Kanun Teklifi	397
6.2.10. 23 Nisan Çocuk Şenlikleri'nin 10'uncu Yıldönümü Münasebetiyle Bazı Suç ve Cezaların Affına Dair Kanun Teklifi	404
6.2.11. Türk Ceza Kanunu'nun 313, 314 ve 315'inci Maddeleri Gereğince Verilmiş Cezaların Affı Hakkında Kanun Teklifi.....	405
6.3. Koalisyon Hükümetleri Dönemi Af Siyaseti ve Uygulamaları (1991-2001).....	406
6.3.1. Karaman Milletvekili Zeki Ünal'ın Eserleri ve Makaleleri Nedeniyle Mahkum Olan Yazarlara İlişkin Sorusu	406
6.3.2. Bilecik Milletvekili Şerif Çim'in Bir Mahkumun Affı ile İlgili Basında Yer Alan Bir Beyanına İlişkin Başbakan'dan Sorusu	406
6.3.3. Bazı Suç Failleri Hakkında Uygulanacak Hükümlere Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı.....	407

6.3.4. Nevşehir Milletvekili Mehmet Elkatmış'ın 4454 Sayılı Basın Affıyla İlgili Kanundan Yararlananlara İlişkin Sorusu	413
6.3.5. Küçüklerin Bazı Suç ve Cezalarının Affına Dair Kanun Teklifi	413
6.3.6. Konya Milletvekili Özkan Öksüz'ün Cezaevlerindeki Sorunlara ve Af Çalışmalarına İlişkin Sorusu	414
6.3.7. Cezaevlerinin İçinde Bulunduğu Genel Durum Konusunda Genel Görüşme Açılmasına İlişkin Önerge	415
6.3.8. 23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun Tasarısı	417
SONUÇ	424
KAYNAKÇA	434
EKLER.....	467
ÖZGEÇMİŞ.....	522

ÖZET

Tarihsel süreçte her siyasi oluşum toplumsal düzenini korumak amacıyla tedbirler almaya çalışmıştır. Bu tedbirler arasında en etkili olanının, suç unsuru barındırdığı düşünülen eylemlere karşılık olarak düşünülen ve/veya konulan cezalar olduğu düşünülmüştür. Ancak kurulu toplumsal düzeni korumada suç oluşturma ve cezai müeyyideler koyma tek başına yeterli olmadığı da düşünülenler arasında olmuştur. Af olgusunun suç ve ceza kavramlarına koşut bir biçimde ortaya çıkmasının temel nedeni bu düşüncedir. Bu alanda yapılan çalışmaların müellifleri af kurumunun varlığının insanlık tarihi kadar eski ve düzeni sağlamada, suç ve cezanın varlığı gibi, etkili olduğunu iddia etmektedirler. Günümüzde dahi aflar, devletlerin politik ve sosyal açmazlarına, adalet mekanizmalarının çıkmazlarına çare olarak düşünülen hukuki düzenlemeler arasında yer almaktadır.

Osmanlı Devleti'nde her alanda görülen padişah iradesinin yerini yeni Türk Devleti'nde milli iradenin alması af siyaseti ve uygulamalarında da kendini gösterecektir. Sadece bir yasama organı olmayan, yürütme ve yargı erklerini de bir müddet elinde bulunduran Birinci TBMM, af yetkisini de bu süreçte kendinde görmüştür. Hatta bu Meclis, diğer yasama dönemlerine nispetle bahsi geçen yetkiyi sayıca daha fazla da kullanmıştır. TBMM, Cumhurbaşkanlığı makamının kurulmasından sonra af yetkisini bahsi geçen makam ile birlikte üstlenmiştir. Bunun sınırı yürürlükteki anayasalar marifetiyle çizilmiştir. Türkiye'de aflar sadece sosyal bir tedbir olarak değil bir atıfet olarak da düşünülmüş, aflarla zanlı ve/veya suçluyu topluma yeniden kazandırılmak amaçlanmış, affın mevzuata aykırı eylem içerisinde olan bireyleri ıslah araçlarından biri olduğu kabul edilmiştir.

Altı bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde af kurumu ve Türk tarihindeki gelişim süreci üzerinde durulmuştur. İkinci bölümünde Birinci TBMM Dönemi (1920-1923), üçüncü bölümde CHP Dönemi (1923-1950) af siyaseti ve uygulamaları detaylandırılmıştır. Dördüncü bölümde DP Dönemi (1950-1960), beşinci bölümde 1960-1980, altıncı bölümde ise 1980-2001 yılları arasındaki af siyaseti ve uygulamalarını incelenmiştir. Sonuç olarak çalışma, af müessesinin Türk devlet yapılarındaki durumunu yekpare bir şekilde ele almakta ve alanındaki çalışmalara özellikle bu yönüyle katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Ceza, Af, Tarihsel Süreç, Hukuk, Siyaset, Türkiye Cumhuriyeti

ABSTRACT

Throughout history, every political formation has tried to take measures to protect social order. It has been thought that the most effective of these measures are the penalties considered and/or imposed in response to actions considered to contain criminal elements. However, it was also thought that creating a crime and imposing penal sanctions alone were not sufficient to protect the established social order. This idea is the main reason why the concept of forgiveness emerged parallel to the concepts of crime and punishment. Authors of studies in this field claim that the existence of the institution of amnesty is as old as human history and is as effective in maintaining order as the existence of crime and punishment. Even today, amnesties are among the legal regulations considered as a solution to the political and social impasses of states and the deadlocks of justice mechanisms.

The replacement of the sultan's will, which was seen in every field in the Ottoman Empire, with the national will in the new Turkish State will also show itself in amnesty policies and practices. The First Grand National Assembly of Turkey, which was not only a legislative body but also held executive and judicial powers for a time, also saw itself with the power to grant amnesty during this period. In fact, this Assembly has used the aforementioned authority more in number compared to other legislative periods. After the establishment of the Presidency, the Turkish Grand National Assembly assumed the power of pardon together with the said office. The limits of this have been drawn by the constitutions in force. In Turkey, amnesties have been considered not only as a social measure but also as a reference, with amnesties aiming to reintegrate the suspect and/or criminal into society, and it has been accepted that amnesty is one of the means of rehabilitating individuals who act against the law.

In the first part of the six-chapter study, the institution of amnesty and its development process in Turkish history are emphasized. In the second part, the amnesty politics and practices of the First TBMM Period (1920-1923) and in the third part, the CHP Period (1923-1950) are detailed. In the fourth section, the DP Period (1950-1960), in the fifth section, the amnesty politics and practices between 1960-1980, and in the sixth section, the amnesty politics and practices between 1980-2001 are examined. As a result, the study addresses the status of the institution of amnesty in Turkish state structures in a holistic manner and aims to contribute to the studies in the field especially in this respect.

Key Words: Crime, Punishment, Amnesty, Historical Process, Law, Politics, Republic of Turkey

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
bk.	: Bakınız
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CP	: Cumhuriyetçi Parti
Çev	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
FP	: Fazilet Partisi
GP	: Güven Partisi
HP	: Hürriyet Partisi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGP	: Milli Güven Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
RP	: Refah Partisi
s.	: Sayfa
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİ : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
THİF : Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası
THKO : Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C : Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİP : Türkiye İşçi Partisi
TPCF : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
yay. haz. : yayına hazırlayan
YTP : Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Tarihsel süreçte suç ve suçlu ile mücadele edebilmenin en etkin yönteminin eylemin failini cezalandırmaktan geçtiği kabul görmüştür. Bu yaklaşım, sözlü ve/veya yazılı hukuk sistemleri içerisinde suça karşılık gelen yaptırımların konulması sonucunu doğurmuştur. Siyasal ve toplumsal yapıyı korumada, bireylerin huzur ve güvenliğini sağlamada, hak ve menfaatleri gözlemede, özgürlüklerin sınırını çizmede ceza hukuku alanında vaz edilen müeyyideler başat rol oynamaktadır. Yaptırım ihdasının, suça karşılık gelen eylemlere yönelmekten kaçınmayı sağlamanın, eğer eylem gerçekleştirilmiş ise başkalarına ibret olması maksadıyla suçlunun infazına gitmenin, devleti, toplumu ve bireyi korumada en etkin yöntem olduğu düşünülmüştür. Ancak göreceli toplumsal düzeni korumada cezai müeyyidelerin, belki bu hususta en önemli fonksiyonu icra etmekte olsa da, tek başına yeterli olamayacağı açıktır. Bu nedenle devlet aygıtını elinde bulunduran erkler suç ve cezanın yanında farklı araçları kullanmak zorunda kalmışlardır. Bahsi geçen araçlardan biri de, suç, suçlu ve ceza olgularıyla koşut, aralarında benzerlik, hatta uyum bulunan af kurumudur. Af kurumu, insanlık tarihinin erken devirlerinden itibaren, siyasi, toplumsal ve bireysel problemlerin çözümünde, huzur ve düzenin sağlanmasında bir enstrüman olarak yerini almıştır.

Af müessesesinin tarihi ve hukuki köklerinin kadim dönemlere kadar uzandığı, evrensel manada yaygın bir kullanıma ve tanınırlığa sahip olduğu kabul edilmektedir. Ancak geçmiş dönem aflatlarında toplum yararının gözetilmediği, zanlı ya da hükümlünün kazanılma amacının ön planda olmadığı da başka bir kabul olmuştur. Erken dönemlerde eylemlere suç vaz etmede ve cezalandırma aşamalarında görülen iktidarı güçlendirme çabasının, keyfiliğin, hatta kişisel fayda etme amacının, af uygulamalarına da yansıdığı anlaşılmaktadır. Ceza ya da af, mağdur ve/veya yakınlarının, hüküm sahibi kişi, grup ya da kurumların istek ve ihtiyaçlarına bağlı olarak, şekillenmekte, belli bir kaide, hukuki norm ya da daha önceden belirlenmiş şartlara uymaksızın ortaya çıkabilmekteydi. Modernite öncesinde mağdur ve yakınlarına ceza ve af yetkisinin verilebildiği, özellikle de yerel güçlerin ve hükümdarların cezalandırmada ya da cezayı kaldırmada sınırsız yetkilere sahip olabildiği bilinmektedir. Özellikle monarşi ile yönetilen devletlerde monarkın sınırsız af yetkisine sahip olduğunu söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Modern af kurumu, devlet olgusunun tarihi gelişimini tamamlamasıyla ortaya çıkacak ve toplum yararının af uygulamalarında başlıca etken olması bu değişim ve dönüşümün gerçekleşmesinden sonra ancak görülebilmektedir. Çağdaş demokrasilerde hangi eylemlerin suç unsuru taşıdığı ve cezasının ne olacağı anayasa ve kanunlarla kayıt altına alınmıştır. Aynı husus af kurumu için de geçerlidir. Hangi suçların af kapsamına alınacağı ya da istisna edileceği, hangi kişi, grup ya da

kurumun af hak ve yetkisine sahip olduğu günümüz mevzuatlarında açık bir şekilde yerini almaktadır.

Aflar günümüzde, seçimle iş başına gelmiş yasama ve yürütme organları eliyle çıkarılmakta, bahse konu organlar yetkinin kaynağını anayasalardan ve kanunlardan almakta, af müessesesi ve düzenlemeleri toplumsal tedbirlerden biri olarak kabul edilmektedir. Türk tarihinde af kurumunun kaynağını, yani affa yetkili organların kimler olduğunu, kapsamını ve sınırlarını, 1858 yılından itibaren kanunlarda, 1876 yılından itibaren de öncelikli olarak anayasalarda aramak gerekecektir. 1876 tarihinde yürürlüğe konulan Kanunu Esasi’de af hak ve yetkisi, 1858 tarihli Ceza Kanunu’nda olduğu gibi sadece padişaha tanınmaktaydı. 1876 Anayasası’nda yapılan 1909 değişiklikleri ile padişahın genel af çıkarma yetkisinde sınırlamaya gidilmiş, bahsi geçen irade Mebusan Meclisi’nin onay şartına bağlanmıştır. Ancak padişah, özel af çıkarma yetkisini tek başına kullanmayı sürdürmüştür. Yeni Türk Devleti’nin ilk anayasası olan 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye ise af konusunda tüm yetkiyi 23 Nisan 1920’de açılan TBMM’ye vermektedir. 1924 Anayasası, affa yetkili organları Meclis ve Cumhurbaşkanı olacak şekilde düzenlemiştir. Bu belirleme ve anlayış 1961 ve 1982 tarihli Anayasalarda da devam ettirilmiştir. Tüm bunların dışında af tasarrufunu kullanan kurumlara ihtilal dönemlerinde devlet erkini ele geçiren Komite ve Konseyler de eklenmiştir. 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 müdahaleleri sonrasında ve bahse konu kurumlar eliyle yürürlüğe konulan af düzenlemelerini bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca af kurumu ve uygulamaları kadar, her kesimden insanın gündeminde yer almış ve tartışma konusu olmuş nadir hukuki kurum ya da uygulama vardır. Daha da ilerisi, af kurumu ile ilgili tartışmalar, eleştiriler ve olumlamalar günümüze hacmini ve şiddetini artırarak ulaşmıştır. Af ve benzeri uygulamalar, pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de siyasetin ve toplumun gündeminde olan, sadece hukuki yönüyle değil siyasi, toplumsal ve ekonomik yönleriyle tartışılan ve tüm bu tartışmaların sonunda üzerinde pek de mutabakat oluşturulamayan düzenlemeler arasındadır. Konu üzerinde yapılan çalışmalar incelendiğinde kaynakların önemli bir bölümünün hukuk ve ekonomi alanında oluşturulduğu görülmektedir. Kurumun siyasi ve toplumsal yönlerinin, tarihsel sürecinin ve günümüze yansımalarının yazın hayatında hak ettiği kadar gündem olmaması çalışmanın seçilmesinde en önemli ölçüt olmuştur. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yürürlüğe konulan af uygulamalarının 1923-2001 tarihleri arasındaki süreci ile ilgili olarak bilgiler verilmekte, bu uğraş özellikle umumi ve hususi aflar ekseninde yapılmaktadır. Bahsi geçen dönemin aflarının siyasi, toplumsal ve tarihi yönlerinin bilgisi verilip, aynı zamanda analizi yapılmaya çalışılmakta, böylelikle bu alandaki kısıtlı literatüre katkı sağlamayı amaçlanmaktadır. Bu çalışmada vergi ve disiplin afları türünden aflar ise araştırmanın kapsamı dışında tutulmaktadır.

Literatürden tespit edilen bir diğer durum ise af konusunun dönemsel ve başkaca da kısıtlar konularak incelendiği, ancak Türk, özellikle de Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihinin bütününe içine alacak şekilde bir çalışma yapılmadığı şeklinde olmuştur. Af müessesesinin tarihi ve

toplumsal alandaki süreci ve yansımaları konusunda literatürde tespit edilebilen kaynaklardan Mevlana Akagündüz'ün "*Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Kanunları (1923-1960)*" ile Ömer Faruk Bulut'a ait olan, "*II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Hukuki Belgelerinde Siyasi Af (1908-1913)*" başlıklı çalışmalar, hacim ve içerik olarak bu alandaki eksiklikleri gidermekten uzak bir görüntü çizmektedir.¹ Bu alanda Cahide Sınmaz Sönmez'in, "*Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları ve Topluma Yansımaları (1923-1974)*" başlıklı çalışması yarım yüzyıllık bir dönem için gerek nicelik gerekse de nitelik açısından konuya önemli oranda mesafe kazandırabilmektedir.² "*Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Af Uygulamaları (1923-2001)*" adlı çalışma, Sönmez'in çalışmasına kıyasla incelenen af ve af türünden uygulama sayısını önemli oranda artırmakta, ayrıca dönemseller olarak da daha uzun bir zaman dilimini incelemeye tabi tutmaktadır. Ayrıca Uğur Arslan'a ait bir çalışma olan "*Türk Af Hukuku*" adlı çalışma bu alandaki literatüre ciddi katkıda bulunmuştur.³ Bunların dışında Rıdvan Akın'ın, "*TBMM Devleti (1920-1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare*" adlı çalışmasının bazı bölümleri, Cumhuriyetin ilanına kadar alan bazı af uygulamaları hakkında, araştırmasının kısıtı çerçevesinde, önemli ve çarpıcı bilgiler vermektedir.⁴ Af uygulamaları ile ilgili bu çalışmaların dışında, özellikle Türk tarihindeki gelişim süreci alanında, tespit edilebilen yekpare bir çalışma bulunmamaktadır. Konunun yazın hayatındaki bu durumu araştırmanın konusunun belirlenmesinde tayin edici başlıca etken olmuştur.

Çalışma konusu olarak belirlenen, "*Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Af Uygulamaları (1923-2001)*" başlığı altında ilk olarak suç, ceza, af ve af müessesesi ile ilgili olarak bahse konu kavramların tanımları hakkında detaylı bilgilendirmeler yapılmıştır. Bir sonraki aşamada af kurumunun hukuki niteliği ve tarihsel gelişim süreci hakkında yine tafsilatlı izahlara girilmiştir. Af kurumunun Türk tarihindeki gelişim süreci, Türk Anayasalarında af kavramının nasıl düzenlendiği ve günümüz Türk hukukunda af kavramı, yetkisi ve siyasetinin durumu hakkında açıklama ve yorumlamalarla devam edilmiştir. Akabinde Osmanlı Devleti, özellikle de son üç yüz yıl, bu süreç içerisinde İkinci Meşrutiyet dönemi af uygulamaları ile ilgili olarak, elbette ki yine kronolojik bütünlük sağlanması gerekliliği nedeniyle, bilgilendirmeler yapılmıştır. Mondros Mütarekesi süreci de önemine bağlı olarak bu izah süreçlerinden çalışmanın kısıtları ölçüsünde nasibini almıştır.

¹ Ömer Faruk Bulut, *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Hukuki Belgelerinde Siyasi Af (1908-1913)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2016; Mevlana Akagündüz, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Kanunları (1923-1960)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2006. Ayrıca bk. Çiğdem Oğuz, *Negotiating The Terms of Mercy: Petitions and Pardon Cases in The Hamidian Era*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The Atatürk Institute for Modern Turkish History, Boğaziçi University, İstanbul, 2011.

² Cahide Sınmaz Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları ve Topluma Yansımaları (1923-1974)*, *Yayınlanmamış Doktora Tezi* Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2005.

³ Uğur Arslan, *Türk Af Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022.

⁴ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 180-197.

Çalışmanın devamında Birinci TBMM dönemi af uygulamalarından başlayacak şekilde ve özellikle politik düzlemi etkileyen af uygulamaları özelinde çalışmanın kronolojik kapsamı yüzyılın tamamını içine alacak şekilde detaylandırılmıştır. Bahsi geçen tüm kronolojik kapsam incelenirken Türk Kanun ve Anayasaları, Türk Meclisleri ve Resmi Gazete ana kaynaklar olarak kullanılmıştır. Bahsi geçenler arasında yer alan Meclislere ait tutanaklar diğer kaynaklar içerisinde kullanım yoğunluğu açısından öne çıkarılmıştır. Bu tercihte yürürlüğe konulan af uygulamalarının neredeyse tamamının Meclisler marifetiyle çıkarılması etkili olmuştur. Bahsi geçen kaynakların dışında hükümet programları, hatıratlar, süreli yayınlar, düstur ve kavanin mecmuaları gibi arşiv kaynakları ve bazı telif eserlerden yararlanılması imkan dahilinde iken çalışmanın hacmini artırmamak amacıyla bu kaynakların kullanılmasından bu araştırma sırasında imtina edilmek durumunda kalınmıştır.

Araştırma öz olarak 1920 yılı ve sonrasındaki Türk Meclisleri eliyle yürürlüğe konulan af uygulamalarını araştırmayı hedeflemekte ve bu hususu Zabıt Cerideleri, Türk Kanun ve Anayasaları ve Resmi Gazete eliyle izahına çalışmaktadır. Bu çalışma kapsam olarak yakın döneme kadar konunun izahına yönelik çaba taşımakta, bahsi geçen kronolojik bütünlük eksikliğini gidermeye, böylelikle bu alanda gelecekte yapılması muhtemel çalışmaların nitelik ve niceliğini artırıcı bilgiler sunmaya çalışmaktadır. Araştırmanın özgün değeri esas olarak bahsi geçen çabaları gerçekleştirmeye çalışması yönüyle ortaya çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde meclisler eliyle yürürlüğe konulan af uygulamalarını incelemeyi amaçlayan çalışma alanında bu yönüyle literatüre katkı ve ulaşım kolaylığı getirmeyi amaçlamakta, yerli ve yabancı araştırmacıların konuya olan ilgisinin artmasını, aynı ya da benzer konuda çalışma yapacak araştırmacıların zaman ve emekten tasarruf etmesini hedeflemektedir.

Türk tarihinde Meşrutiyet rejiminin ve Kanun-i Esasi'nin kabulü 1876 tarihinde gerçekleşmişti. Anayasa hükümleri çerçevesinde açılan Meclisi Umumi'nin halk temsilcilerinden oluşan kanadı Mebusan Meclisi'ydi. Mebusan Meclisi, 31 Mart 1877'de ilk toplantısını yapmış, 3 ay kadar süren bir çalışma evresi sonrasında 28 Haziran 1877'de dağılmıştır. Yeniden yapılan seçimler sonrasında 13 Aralık 1877'de tekrar toplanan Mebusan Meclisi, bu safer iki ayı biraz geçen bir çalışma dönemi geçirebilmiştir. Halkın Meclisi, 15 Şubat 1878'de Padişah İkinci Abdülhamid imzalı bir irade neticesinde tatile sokulmuştur. Meclisin bu zorunlu tatili 30 sene sürdü, aynı Padişahın iradesiyle 17 Aralık 1908'de üçüncü kez toplandı. Bu tarihten Umumi Harbin nihayete vardığı tarihe kadar büyük oranda yürütme gücünün gölgesinde kalan Meclis, Mütareke döneminde 28 Ocak 1920'de Misakı Milli'yi ilan ederek inisiyatifini eline almaya kalkışsa da, işgal ve ihanetlerin bir sonucu olarak bu sefer yeniden kapatılıyordu. Padişah Vahdettin'in 11 Nisan 1920 tarihli iradesiyle gerçekleşen bu tercih, Türk halkının yeni temsilcisi olacak olan TBMM aynı ay içerisinde icraata başlamasıyla sonuçlanmıştır.

Milli iradenin kendisi olan TBMM 27 Mayıs 1960 tarihine kadar görevini sürdürmüştür. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinden sonra iktidar askerler tarafından sivillere devredilmezden evvel yani ilk genel seçimlere kadar Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi yasama organı görevini yerine getirmiştir. Aynı durum 1980 Askeri Müdahalesinden sonra da görülmüş, bu sefer Milli Güvenlik Kurulu ve Danışma Meclisi adlarıyla aynı iş ve işlemler sürdürülmüştür. 1961 Anayasası ile yasama organı iki meclisli olarak teşekkül olunmuştur. Bunlardan Millet Meclisi genel oyla seçilen 450 üyeye sahip iken, bu sayı Cumhuriyet Senatosu için 150'dir. Senato'da Cumhurbaşkanı tarafından seçilen 15 ve 157 Sayılı Kanun'da imzası bulunmakta olan 23 kişinin dışında eski Cumhurbaşkanı da Cumhuriyet Senatosu'nun doğal üyesi olarak kabul edilmekteydi. 1961 Anayasası gibi halk oylaması neticesinde yürürlüğe giren 1982 Anayasası'nda Cumhuriyet Senatosu'na yer verilmemiştir. Bu Meclislere ait tutanaklara ulaşma noktasında TBMM'nin Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı tarafından erişime açılan bilgi ve belgeler kullanılmıştır. Bunlardan TBMM'ye ait olanlar 28 dönem halinde olup bu tutanakların 11 dönemi kesintisiz bir şekilde 23 Nisan 1920'den 27 Mayıs 1960'a kadar olan bölümü kapsarken, geriye kalan 17 dönem ise 24 Kasım 1983'den günümüze kadar gelmektedir.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında Milli Birlik Komitesi'ne ait tutanaklar 27 Mayıs 1960'dan 25 Ekim 1961'e, Kurucu Meclis'e ait olanlar 6 Ocak 1961'den 4 Eylül 1961'e, Temsilciler Meclisi'ne ait olanlar ise 6 Ocak 1961'den 3 Eylül 1961'e kadar olan tarihi kapsamaktadır. Millet Meclisi tutanakları ise 5 dönemdir ve 25 Ekim 1961'den 12 Eylül 1980'e kadar olan dönemi kapsamaktadır. 19 toplantı yılı halinde düzenlenen Cumhuriyet Senatosu'na ait tutanaklar 26 Ekim 1961'den 19 Ağustos 1980'e kadar olan tarihi kapsamaktadır. Millet Meclisi'nin Cumhuriyet Senatosu ile gerçekleştirdiği birleşik toplantılar da aynı şekilde 19 toplantı yılı halinde düzenlenmiştir. Bu tutanaklar ise 25 Ekim 1961'den 11 Eylül 1980'e kadar olan tarihi kapsamaktadır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında oluşturulan Milli Güvenlik Konseyi'ne ait olan tutanaklar ise 12 Eylül 1980'den 6 Aralık 1983'e, Danışma Meclisi'ne ait olanları ise 23 Ekim 1981'den 6 Aralık 1983'e kadar olan tarihi kapsamaktadır. Kapalı oturum yani gizli celse olarak yapılan birleşimler 8 dönem halinde düzenlenmiş olup, bu tutanaklar da 23 Nisan 1920'den 23 Nisan 2011 tarihine kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Çalışmanın kronolojik kapsamı nedeniyle Meclisi Mebusan ve Meclisi Ayan'a ait tutanaklardan yararlanılmamış, ancak bahse konu Meclislerin dönemlerine ait af uygulamalarından, yukarıdaki bölümlerde de geçtiği üzere araştırmanın tarihsel bütünlüğünü sağlamak adına, konu sırası geldiğinde araştırmanın kısıtı çerçevesinde gerekli bilgiler verilmiştir. Yukarıda dönemsel olarak detaylandırılan Meclis tutanaklarının taraması af ve af türünden uygulamalar bağlamında yapılmıştır. Ancak vergi, disiplin ve orman suçlarını kapsayan af uygulamaları gibi siyasi ve tarihi sürece pek de etki etmeyen uygulamalar bahsi geçtiği üzere bu taramanın dışında tutulmuştur. Ancak bu tip af uygulamalarından bazılarında çalışma içerisinde yine konu bütünlüğünü sağlaması bakımından ve çalışmanın ilgisi nispetinde bazı bilgiler verilmiştir.

Yukarıda bahsi geçen kaynakların dışında konu ile ilgili ikinci elden kaynaklar kullanılmış ve kaynakçada bunlar belirtilmiştir. Bu kaynaklar arasında Mahmut Goloğlu, Şerafettin Turan, İhsan Güneş, Tarhan Erdem, Metin Toker, Sina Akşin, Hakkı Uyar, Rıdvan Akın, Tefik Çavdar, Kemal Karpat, Bilal Şimşir, Mete Tunçay, Tarık Zafer Tunaya, Erik Jan Zürcher, Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, bu çalışmada eserlerinden en çok yararlanılan araştırmacılar arasında olmuştur. Çalışmanın Cumhuriyet tarihinin neredeyse bütününe kapsamı nedeniyle incelenmek durumunda olunan af uygulaması sayısı oldukça fazladır. Ayrıca taranan, incelenen ve nihayetinde izahına kalkışılan af ve af türünden uygulamalara ait belge ve bilgi çokluğu da araştırma sürecinde karşılaşılan başlıca sorun olmuştur. Bahsi geçen nedenlerle, ana bağlamdan kopmamak ve çalışmanın hacmini artırmamak adına Zabıt Cerideleri ve Resmi Gazete dışındaki bazı arşiv kaynaklarından ve süreli yayınlardan yararlanmaktan bu çalışmada yine bahsi geçtiği üzere imtina edilmek durumunda kalınmıştır.

Yukarıdaki bölümlerde de belirtildiği gibi af konusunun dönemsel ve başkaca da kısıtlar konularak incelendiği, ancak Türk, özellikle de Cumhuriyet Tarihi'nin bütününe içine alacak şekilde bir çalışma yapılmadığı yönündeki tespit bu çalışmanın seçilmesinde başat faktör olmuştur. Bu çalışma, Türk tarihindeki af ve af türünden uygulamaları, geçmişten yakın döneme kadar Meclis tutanakları çerçevesinde konunun izahına yönelik çaba taşımakta, alanında kronolojik bütünlük eksikliğini gidermeye, böylelikle bu konuda gelecekte yapılması muhtemel çalışmaların nitelik ve niceliğini artırıcı bilgiler sunmaya çalışmaktadır. Çalışmanın özgün değeri esas olarak mezkur çabaları gerçekleştirmeye çalışması yönüyle ortaya çıkmaktadır. Bu alanda literatürde var olan bilgi, belge ve araştırma eksikliklerini azaltmayı kendine hedef koyan bu çalışma Cumhuriyet döneminde yürürlüğe konulan af uygulamalarını, hukuki, siyasi, toplumsal ve belli oranda psikolojik neden ve sonuçları ile incelemeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken Cumhuriyet dönemi öncesini de çalışmanın kapsamı ölçüsünde detaylandırmaktan kaçınılmamıştır.

Çalışmanın konu, kapsam ve içeriği dikkate alındığında, yazım sürecinde kesretle hukuki belge, bilgi ve çalışmalar üzerinden bir dönemin tarihi ve içtimai sürecinin izahına kalkışıldığı anlaşılabacaktır. Bu nedenle, literatürden konu içeriği ile ilintili bölümler ve hukuki alanda gerekli okumalar ziyadesiyle gerçekleştirilmiş olsa da, çalışmanın müellifinin tarih eğitimi almış olduğu gerçeğinden hareketle, yürütülen tezin özellikle hukuki yönlerinin araştırmacıların dikkat ve eleştirilerine daha bir açık olduğu kabul edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AF KURUMUNUN TANIMI, ÖZELLİKLERİ VE TARİHÇESİ

1.1. Suç ve Ceza Kavramlarına Genel Bir Bakış

Tüm varlıklar içerisinde sadece insan, sosyal bir çevrede yaşayan, önceden belirlenmiş ya da konulmuş sözlü ve/veya yazılı kurallar çerçevesinde davranmak durumunda olan, hatta zorunda bırakılan tek canlıdır. Bu kuralların, insanın toplu halde yaşamını tehdit edebilecek herhangi bir tehlike ya da problemin ortaya çıkmasını engelleyebilmek, alınan tüm önlemlere rağmen tehlike ve problemlerin yine de görülmesi durumunda çözümüne gitmek amacıyla vaz edildiği kabul edilmektedir. Bu kuralların ayrıca, kişiler ve kurumlar arasındaki uyumsuzlukları hal yoluna koymak veya eylemin türüne göre kişiler ya da kurumlara yaptırımlar uygulayabilmek amacına da haiz olduğu bilinmektedir. Toplumsal düzeni kurmak, korumak ve devamını sağlayabilmek iddiasında olan bu prensip, kural ve yasaların, hedeflerine koydukları amaçlarının ortaya çıkması maksadıyla tarihsel sürecin tamamında kullandığı en güçlü silahlar ise suç ve ceza mefhumları olmuştur. Suçun tanımında, toplumsal ve hukuki değerleri korumak maksadıyla oluşturulduğu ifade edilmekte iken, cezanın, sözlü ya da yazılı toplumsal ve hukuki değerlerin ihlali üzerine insanlara veya tüzel kişiliklere vaz edilen yaptırımlar olduğu beyan edilmektedir. Suç ve ceza ilişkisinde temel korelasyon, elbette ki suçlunun cezalandırılması, böylelikle caydırıcılık unsurunu gözetmek suretiyle fail tarafından ya da farklı kişilerce tekrar suç işlenmesinin önlenmesine çalışmaktır.

Çalışmanın bu bölümünde suç ve ceza kavramlarının içeriğine dair izahlar genel hatlarıyla yapılmıştır. Akabinde bağışlama, bağışlanma ve geçmişini unutma anlamlarına gelen af kavramının sözlük ve terim anlamları incelenmiştir. Bir sonraki aşamada af kurumuna dair genel yaklaşımlar, müessesenin tarihsel ve hukuki açılarından gelişim süreci hakkında bilgiler verilmiştir. Son olarak da bahsi geçen müessesenin Türk devlet ve topluluklarındaki ve anayasalarındaki tarihi ve hukuki seyri, günümüz Türk Hukuku'ndaki af kurumu, yetkisi ve siyaseti hakkında detaylı izahlara gidilmiştir.

1.1.1. Suç ve Ceza Kavramı: Tanım ve Özellikler

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun kabulü 26 Eylül 2024 tarihinde gerçekleşmiş ve 12 Ekim 2024 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanıp yürürlüğe girmiştir. Kanunun birinci maddesinde, kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum

barışını korumak ve suç işlenmesini önlemek amacıyla yayınlandığı belirtilmektedir. Aynı maddede, bu amacın gerçekleşebilmesi için, ceza sorumluluğunun temel esasları ile suçlar, ceza ve güvenlik tedbirlerinin türlerinin düzenlendiği ifade edilmektedir.⁵ Modern demokrasilerde ve çağdaş hukuk düzenlerinde suç sayılacak eylemlerin mevzuatta açıkça belirtilmesine, cezanın adalet sistemi içerisinde ve mahkemeler eliyle verilmesine, nihayetinde yaptırımların suçla orantılı olmasına önem verilmektedir. Tüm bu nedenlerle Türk Hukuk Lügatı'nda suç, “*kanunun cezalandırdığı fiil*” olarak tanımlanmaktadır.⁶ Bu belirlemelere göre herhangi bir bireysel veya toplu hareketin suç olarak kabul edilebilmesi, kabulün neticesinde yaptırım uygulanabilmesi için o eylemin suç unsuru taşıdığına ve bu suça karşılık gelen bir cezai müeyyide bulunduğu dair mevzuatta gerekli düzenlemelerin yapılmış olması gerekmektedir. Kanunda açıkça belirtilmeyen eylemler için kimseye güvenlik tedbirleri uygulanamayacağı ve ceza verilemeyeceği düşüncesi tarihsel süreçte pek kabul görmese de günümüzde ceza hukukunun ana ilkelerinden biri haline gelmiştir.

Çağdaş hukuk düzenlerinde ve düzenlemelerinde bir fiilin suç olarak görülmesinde, bireye ve topluma zarar vermesi, tehlike içeriyor olması, sosyal düzeni bozucu nitelik ve nicelik taşıması gibi başat faktörler dikkate alınmaktadır. Bu kabul çerçevesinde kanunda belirtilen ve suç unsuru taşıdığı kesin olarak vaz edilen eylemlere yine kanun marifetiyle yaptırımların öngörülmesinde, sosyal düzeni kurma, koruma ve devamını sağlama düşüncesinin yanında, bireyi, sosyal grupları ve en nihayetinde toplumu tehlikelerden ve çatışmalardan koruma amaçlarının etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Türk Hukuk Lügatı'nda ceza, “*suç işlediğinden dolayı bir kimsenin hayat, hürriyet, mal ve izzetinefsi üzerinde, devletin, bunları tahdit ve takyideder mahiyette ittihaz ve tatbik ettiği tedbirler*” şeklinde tanımlanmaktadır.⁷ Ferit Devellioğlu sözlüğünde ise, Arapça isim olarak ceza, “*karşılık (iyi veya kötü), azap*” şeklinde izah edilmektedir.⁸ Türk Dil Kurumu sözlüğünde aynı sözcüğün karşılığı, uygunsuz davranışlarda bulunanlara uygulanan üzüntü, sıkıntı, acı verici işlem, suç işleyen bir kimsenin yaşantısına, özgürlüğüne, mallarına, onuruna karşı yasaların öngördüğü

⁵ T.C. Resmi Gazete, **Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü**, 12 Ekim 2004, Sayı: 25611, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm>, (19.09.2019)

⁶ **Türk Hukuk Lügatı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991, s. 303. Türk Dil Kurumu, “törelere, ahlak kurallarına aykırı davranış, yasalara aykırı davranış, cürüm” şeklinde ceza sözcüğünü tanımlamaktadır. TDK, **Türkçe Sözlük**, Ankara 2009, s. 1815. Bu konuda önemli bir eser olarak ayrıca bk. Cesare Beccaria, **Suçlar ve Cezalar Hakkında** (Çev. Sami Selçuk), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2016. İslam dini açısından tanımlamalar için ise bk. Temel İslam Ansiklopedisi, “Suç”, **TDVY**, Cilt: 7, Ankara, 2001, s. 289-292.

⁷ **Türk Hukuk Lügatı**, s. 49-50. Yine bu konu hakkında önemli bir çalışma için bk. İlham Rahimov, **Suç ve Ceza**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, İstanbul, 2014.

⁸ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993, s. 139. Ceza sözlükte, “bir şeyin bedeli, iyi veya kötü bir davranışın karşılığı” ya da “bir şeyin tam ve yeterli bedel veya karşılığını vermek” anlamlarına gelir. Temel İslam Ansiklopedisi, “Ceza”, **TDVY**, Cilt: 2, Ankara, 2001, s. 80-86.

yaptırım, ukubet olarak verilmektedir.⁹ İslam Ansiklopedisi, “*İnsanların fiil ve davranışlarının dünyada veya âhiretteki karşılığı anlamında kelâm, suçluya uygulanacak maddî ve mânevî müeyyide anlamında fıkıh terimi*” olarak tanımladığı cezanın sözlük anlamını ise, “*bir şeyin bedeli ve karşılığı*”, *masdar* olarak da “*iyi veya kötü olan bir fiil ve davranışın tam ve yeterli karşılığını vermek*” olarak sunmaktadır. Aynı kaynak ceza sözcüğünün özel anlamının dünyada hukuk düzeni tarafından suçluya uygulanacak maddi ve manevi müeyyideyi ifade ettiğini belirtmektedir.¹⁰

Diğer hukuki kurumlar ve normlar gibi cezanın da toplum düzenini kurma, bireyi ve toplumsal yapıyı koruma amacına yönelik bir müessese olduğu tartışmasızdır. Yaptırımlardan amaçlananın sadece faili ve eylemini cezalandırmak olmadığı, suç işlenmesini önlemeye çalışmak, infaz sürecinde suçlunun ıslahını sağlamak olduğu konunun uzmanları tarafından ileri sürülmekte ve tartışılmaktadır. Bu tespite göre mevzuatta kendine yer bulan yaptırımlar bir tür ön alma amacına hizmet etmekte iken, muhakemeler sonrasında ortaya çıkan cezalandırmalar da bireye ve topluma örnek ve/veya ibret olması yönüyle önem arz etmektedir. Özetle yaptırımların ve infaz sürecinin bütüncül olarak sosyal düzeni koruyucu, tekrar suç işlenmesini önleyici olmasının yanında hükümlüyü ıslah edici ve topluma yeniden kazandırıcı, yani onarıcı vasıfları içermesi, aynı zamanda mağdurun da haklarını gözetmesi istenmekte, günümüzün modern hukuk sistemlerinde çalışmalar ve düzenlemeler bu yönde yürütülmektedir.¹¹

1.1.2. Suç, Ceza ve Af Kavramları Arasındaki İliinti

Suç ve ceza kavramları insanlık tarihi kadar eskidir. Yakın döneme kadar hangi eylemin suç unsuru taşıdığına, suça karşılık gelen yaptırımların ne olacağına dair sözlü ya da yazılı hükümler vaz edilirken eşitlik ve adaletten uzak kalındığı bilinmektedir. İnsanlık tarihi boyunca suç ve cezaların nicelik ve niteliğinin, gücü temsil eden kişi, grup ya da kurumların tercihlerine, tüm bunlara ek olarak çoğu zaman eylemi gerçekleştiren kişinin, bazen de mağdurun hatta mağdur yakınlarının konumuna göre şekillendiği, cezai hüküm belirlenirken tüm bunların tek tek veya topluca etkili olduğu görülmüştür. Yine yakın bir tarihe kadar pek çok ülkenin siyasi erki, suç ve ceza müesseselerini, şahsına ve/veya devlete ait otoriteyi artırmada kullanagelmıştır. Tarihsel süreçte, kanun koyma hatta yargılama hakkını soydan ve özellikle de Tanrı’dan aldığını ifade edenlerin yanı sıra bu türden siyasi ve dini içeriğe sahip veya bunlara benzer farklı enstrümanları kullanmak suretiyle bahsi geçen kurumlar üzerindeki tasarrufunu sınırsız sayılabilecek bir hale dönüştürmek isteyen erkler ortaya çıkabilmiştir. Tüm bunlar gerçekleşirken adli müesseseler

⁹ TDK, **Türkçe Sözlük**, s. 363-364. Ukubet; ceza, eziyet, işkence, azap anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir. Devellioğlu, a.g.e., s. 1119.

¹⁰ Adil Bebek, “Ceza”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 7, İstanbul, 1993, s. 469-470.

¹¹ Ceza, cezanın özellikleri, cezanın kanuniliği, cezanın amacı, cezanın faydalı ve elverişli olması konularında bk. Ece Çetin, “Cezanın Amaçları, İyi Bir Cezada Bulunması Gerekli Nitelikler”, **İzmir Barosu Dergisi**, Eylül 2020, s. 291-327.

kurulmuş ve çalıştırılmış olsa da bu teşkilatların işlevselliği ya da vaz edilmiş kanunların sorunları çözmede ne derecede yeterli olduğu, eşitlik ve adaletin bu süreçlerde ne kadar gözetildiği hususu elbette ki çokça tartışılması gereken bir husustur. Ayrıca yürürlükteki kanunların uygulamada dikkate alınıp alınmadığı, muhakemeler sırasında hukukun temel ilkelerinin, evrensel ve etik değerlerin ne kadarının gözetildiği gibi konular için de aynı çekinceler ve tartışmalar geçerli olmaktadır.

Günümüzün mevzuatlarında ise suç unsuru taşıyan eylemler ve bu eylemlere karşılık gelen cezalar açık bir şekilde belirtilmeye, hukukun üstünlüğü ve mahkemelerin bağımsızlığı gibi çağdaş hukukun başat öncelikleri üzerinde hassasiyetle durulmaya çalışılmaktadır. Uygulanan yaptırımlar ile suç işleme potansiyelinde ya da niyetinde olanların ibret alması ve bu türden kimselerin suça yönelmelerinin engellenmesi amaçlanmaktadır. Demokratik hukuk sistemlerinde suçluyu ıslah etme ve topluma yeniden kazandırma amaçlı infaz süreçlerinin de ceza hukukunun ana ilkelerinden biri haline geldiği görülmektedir. Ceza alan ve böylelikle suçtan uzaklaştırılan fail, uygun cezaevi şartlarında vicdanıyla baş başa bırakılmakta, bu süreçte yürütülen farklı programlar ile suçlunun ıslahı hedeflenmektedir. Ayrıca suçluyu infaz sürecinin içine sokarak mağdur ve mağdur yakınlarının mümkün olduğunca teselli olması sağlanmakta, kamuoyunun vicdanında devlete ve kanunlara itaat ve saygı üst düzeye taşınmak istenmektedir. Çağdaş ve demokratik devlet yapılanmalarında toplumsal düzeni sağlamak amacıyla hukuk içi ve dışı pek çok bileşenin eşzamanlı olarak kullanıldığına şahit olunmaktadır.

Hukuk sistemi içerisinde yer alan suç ve suçlu tanımları, suça karşılık olarak vaz edilen ceza uygulamaları ile birey ve toplum nezdinde, hak, adalet ve düzeni korumak amaçlanmakta, ülkedeki çoğunluk tarafından kabul gören etik ve ahlaki değerlerin yozlaşması önlenmeye çalışılmaktadır. Bu arada suç ve ceza kavramları kadar insanlık tarihi kadar eski ve bir o kadar da önemli bir hukuki kurum daha bulunmaktadır. O da bahsi geçen suç ve ceza kurumlarına karşıt gibi duran, lakin çoğu zaman aynı amaçlar doğrultusunda uygulamaya konulduğu iddia edilen af müessesesidir. Suç, ceza ve af kavramlarının birbirine koşut olarak ortaya çıktığı ve insanlık tarihinin en eski hukuki kurumları içerisinde olduğu alanın uzmanları tarafından dile getirilmektedir. Suç ve ceza kavramlarının tarihsel süreçte ve hukuk sistemleri içerisinde devam edegelen sorunlu ve tartışmalı hali, bu iki kurumun toplumsal düzeni sağlamada tek başlarına yeterli olamayacakları düşüncesi, af kurumunun bahsi geçen suç ve ceza mefhumların yanında ve eş zamanlı olarak ortaya çıkmasında en önemli faktörler olduğu kabul edilmektedir.

1.2. Af Sözcüğünün Tanımı ve Af Kurumunun Hukuki Niteliği

İsim haliyle af sözcüğü, suçu, kusuru ve/veya hatalı bir eylemi bağışlama, mazur görme, haksız fiiller karşısında bağışlanma, mazur görülme ifadeleriyle güncel sözlüklerde karşılığını bulmaktadır. Bir hukuk terimi olarak ise, ceza vermekten sakınma/vazgeçme, zanlı ya da suçlunun

cezasını indirme veya tamamen kaldırma, bir haktan zorunlu ya da gönüllü olarak el çekme şeklinde tanımlanmaktadır. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere af müessesesi ceza hukukunun en eski kurumlarından biri olarak görülmekte, suç ve cezalandırma kavramları ile çağdaş ve birbirlerine koşut olarak var olduğu ve geliştiği kabul edilmektedir. Bir hukuki kurum olarak af mefhumunun insanlık tarihi açısından öncesizliğine ek olarak meşruiyeti ve gerekliliği alanlarında öncelikle kamuoyunun gündemini, devamında da konunun çalışanı ve uzmanı olan düşünürlerin söz ve yazın alanını fazlasıyla meşgul ettiği bilinmektedir. Tarih boyunca tartışıl原因, çoğunlukla da eleştirilen, ancak destekçisi de azımsanamayacak miktarda var olan, uygulama sahasına konulduktan sonra özellikle siyasi, toplumsal ve ekonomik alanlara yansıyan olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla ilgiyi üzerine fazlasıyla çekebilen bu kurum, önemini ve etkinliğini artırarak günümüze kadar gelebilmiş, modern hukuk sistemleri içerisinde yerini öncelikli olarak alabilmiştir.¹²

Af müessesesi ve uygulamaları hukukçu olsun, olmasın, her kesimden insanın ilgi alanına girmekte, çeşitli ortamlarda ve elbette farklı seviyelerde gündem olmakta, yürürlüğe konulma aşamasında hararetli bir şekilde tartışılmakta, özellikle bilimsel yazında ziyadesiyle yer bulmaktadır. Gerçekten de af tarıhsel süreçte üzerinde en çok tartışılan hukuki uygulamalar arasında kendine yer alırken, çoğu araştırmacıya göre bu hususta idam cezası uygulaması ile birlikte başı çekmektedir. Tüm açmazlarına, mefhumun kendisine, özellikle de sahadaki tatbikine getirilen menfi eleştirilere rağmen af kurumunun günümüze değin varlığını koruyabilmesi işlevselliğinin en önemli kanıtı olmaktadır. Hatta modern hukuk sistemlerine sahip devletlerde bile bu kuruma halen başvuruluyor olması gerçeğı af müessesesinin siyasi, hukuki, toplumsal ve hatta ekonomik sorunları çözmede etkin ve gerekli bir kurum olarak görülmeye devam edildiğı ve görüleceğı hususunda şüpheye yer bırakmamaktadır. Zaten hukuki yapılar ne kadar mükemmel hale getirilirse getirilsin af kurumuna ihtiyacın sona ermeyeceğı, toplumsal uzlaşısı için en etkili araçlardan biri olarak görülmeye devam edeceğı düşüncesi konunun muhataplarında egemen olan bir görüştür. Yerine başka bir çözüm getirilemediğı ya da onu doğuran nedenler giderilemediğı sürece af müessesesinin tamamen ortadan kaldırılamaz ve vazgeçilemez bir kurum olmaya devam edeceğı kanaati aynı kişilere hakim olan bir diğere görüştür. Bu kanaatler çerçevesinde kadim dönemlerden günümüze kadar varlığını ve önemini korumaya devam eden tarihi af kurumu uzunca bir süre daha kamuoyunun ve hukuk literatürünün konusu olmayı sürdüreceğ gibi görünmektedir.

¹² Af kurumunun kökeni, tarihsel süreçte yaşadığı değişim ve dönüşüm, lehte ve aleyhte görüşler ve çeşitleri hakkında ayrıntılı bilgi ve bibliyografya için bk. Selahattin Keyman, **Türk Hukukunda Af (Genel Af - Özel Af)**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:199, Ankara, 1965; Kemal Gözler, “Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Af Yetkisi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Sayı: 18, 2001, s. 298–329; Mesude Atila, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Hukuku’nda Af Kurumu”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 68, Sayı: 2010/1, s. 275–284; Servet Armağan, “Anayasa Hukuku Açısından Af Yetkisinin Değerlendirilmesi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Sayı: 18, 2001, s. 347–362; Sibel Can, “Türk Hukukunda Af Kurumu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 65, Sayı: 4, 2016, s. 1291–1312.

1.2.1. Af Sözcüğünün Kökeni ve Kavramsal Gelişimi

Türk Dil Kurumu, Arapça “*afa*” fiilinden türetilen bir mastar olan af kelimesinin sözlük anlamını, “*bir suçu, bir kusuru veya bir hatayı bağışlama, mazur görülme, görevden çıkarılma*” şeklinde açıklamaktadır.¹³ Ferit Devellioğlu aynı kelimenin isim halini sözlüğünde, “*afv*” başlığı altında “*suçunu bağışlama, özür dileme, birini vazifesinden uzaklaştırma*” olarak ve TDK’ye oldukça benzer bir şekilde tanımlamaktadır. Devellioğlu, af ile benzerlik gösteren “*afüvv*” sözcüğünün anlamını, Arapça sıfat olarak, “*merhametli, daima affeden, suç bağışlayan (Allah)*” olarak verirken,¹⁴ Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basımı gerçekleştirilen İslam Ansiklopedisi’nde aynı sözcük, “*kolaylıkla affeden, Allah’ın 99 isminden biri*” olarak da izah edilecektir.¹⁵ Türk Hukuk Lügati ise, “*bir suç işleyen kimsenin takibi ve cezalandırılması suretiyle toplumsal kuvvete taalluk eden hakkın kullanılmasından adalet veya genel menfaat düşünceleriyle tamamen veya kısmen vazgeçilmesi*” şeklinde affi tanımlayacaktır.¹⁶ Kelimenin hem kökeninin hem de terminolojik anlamının ilahi bağış ile ilintili hali İslami dönem Türk devletlerinde hükümdarlar eliyle yürürlüğe konulan afların teorik ve pratik temelini oluşturmaktaydı.¹⁷ Aynı durum Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından yürürlüğe konulan af uygulamalarında özellikle de mebuslar tarafından teklif edilen af kanun tekliflerinde kendini göstermektedir. Dini argümanlar bahsi geçen dönemin mebuslarının af mefhumu ile ilgili müspet ya da menfi söylemlerini gerekçelendirdikleri başlıca unsurlardan biri olmaktaydı.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nin “*Af*” başlıklı maddesinde ise, “*bağışlama ve sorumluluktan kurtarma anlamında ahlak ve fıkıh alanlarında kullanılan bir terim*” olarak tanımlanan kavramın sözlüklerde, “*yok etmek, silip süpürmek; fazlalık, artık*” gibi manalarına geldiği ifade edilmektedir. Aynı başlık altındaki maddenin içeriğinde affin bir ahlak ve hukuk terimi olarak, “*kötülük ve haksızlık edeni, suç veya günah işleyeni bağışlama, cezalandırmaktan vazgeçme*”, İslam hukukunda bir fıkıh terimi olarak ise, “*sanık hakkındaki hukuki takibattan vazgeçme veya mahkumun cezasının bir kısmını yahut tamamını bağışlama*” anlamlarında geçtiği

¹³ TDK, **Türkçe Sözlük**, s. 25. İslam hukukçuları ise affi daha çok ıskat ve vazgeçme anlamlarında kullanacaktır. Arapça kökenli af sözcüğünün bu dildeki halleri ve anlamları için ayrıca bk. Yüksel Selman, **İslam Ceza Hukukunda Af**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2021, s. 42-44; Sahip Beroje, **Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af**, Fezr Yayınları, Ankara, 2013, s. 85-88.

¹⁴ Devellioğlu, a.g.e., s. 12. Kubbealtı Lügati olarak da bilinen Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te af terim anlamı olarak, “suç, kusur ve hatayı cezalandırmama, bağışlama” şeklinde açıklanmaktadır. Aynı sözlükte aff-ı umumi için ise “çıkarılan bir kanunla suçlulara verilmiş cezaların kaldırılması veya hafifletilmesi, başlatılan soruşturmanın durdurulması” şeklinde açıklama yapılmıştır. İlhan Ayverdi, **Kubbealtı Lügati, Misalli Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2006, Cilt: 1, s. 35.

¹⁵ **İslam Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978, Cilt: 1, s. 146. Afüv, “kullarını affeden, onların günahlarını silen ve cezalarını kaldıran” anlamına gelir. Temel İslam Ansiklopedisi, “Afüv”, Cilt: 1, s. 129-130.

¹⁶ **Türk Hukuk Lügati**, s. 6.

¹⁷ “Yok etmek, silip süpürmek fazlalık ve artık” gibi manalara gelen af bir ahlak ve hukuk terimi olarak genellikle “kötülük ve haksızlık edeni, suç veya günah işleyeni bağışlama ve cezalandırmaktan vazgeçme” anlamlarında kullanılır. Af kavramı, Allah Teala’nın affedicisi ve bağışlayıcı özelliklerini ifade eden “afüv”, “gaffar”, “gafür” ve “gafir” isimleriyle de alakalıdır. Temel İslam Ansiklopedisi, “Af”, Cilt: 1, s. 124-126.

aktarılmaktadır.¹⁸ Batılı kaynaklarda af kelimesinin karşılığı olarak, “*amnesty/amnistie*” kelimeleri kullanılmaktadır. Bu sözcük köken olarak Yunanca “*emnestos*” kelimesinden gelmektedir. Bahsi geçen dilde unutmak anlamını taşıyan emnestos kelimesi, İngilizce’ye amnesty, Fransızca’ya amnestie, İtalyanca’ya da amnistia şeklinde geçmiştir.¹⁹ Black’s Law Dictionary affi, “*amnesty*” başlığı altında “*bir hükümet tarafından tüm kişilere veya belirli kişilere bahşedilen, geçmiş eylemler için egemen bir unutulma eylemi*” olarak tanımlamaktadır. Aynı sözlükte özel af için ise, “*pardon*” başlığı kullanılmakta, özel af türünün izahı bu başlık altında detaylandırılmaktadır.²⁰

1.2.2. Bir Hukuki Kurum Olarak Af ve Çeşitleri

Affin bir hukuk terimi olarak literatürde kabul görmüş ve konunun muhatapları tarafından sıklıkla verilen ve kullanılan tanımında kurumun kaynağını anayasalarda bulduğu ifade edilmektedir. Af kurumunun teknik yönleri bakımından ceza kanunları ile düzenlendiği, bazen kamu davasını düşürdüğü veya kesinleşmiş bir hükmü tüm kanuni sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldırdığı yine bu tanımda ifade edilmekteydi. Bazen de kesinleşmiş bir cezanın bir kısmının ya da tamamının infazını önleyen veya başka bir cezaya dönüştürebilen bir düzenleme olarak yasama ve yürütme organlarınca tasarrufu gerçekleşen kamu uygulaması olduğu belirtilmekteydi.²¹ Bir diğer yaygın tanımda ise, “*suç teşkil eden fiiller için ceza vermek hakkını ortadan kaldıran, verilmiş olan cezaların kısmen veya tamamen infazını önleyen, yetkili mercilerce yapılmış hukuki tasarruflardır.*” ifadeleri geçmektedir.²² Başka bir tanımda yine af kurumu için, “*suç işleyen bir kişinin kamu gücünün kullanılmasıyla takip edilip cezalandırılmasından adalet ve genel fayda düşüncesiyle vazgeçilmesidir.*” şeklinde izaha gidilmektedir.²³

Af, bazen sadece kesinleşmiş cezaları kaldıran, hafifleten veya değiştiren, bazen de kamu davasını düşüren veya mahkumiyeti bütün neticeleri ile birlikte vaki olmamış sayan bir kamu hukuku tasarrufudur. Keyman, affin iki ayrı şekilde tezahür edebilen bir atıfet muamelesi olduğunu belirtmektedir. Bunlardan biri, mahkumiyet ve kamu davasını ortadan kaldıran genel af, diğeri de sadece cezaya tesir edebilen özel aftır.²⁴ Günümüz Batı hukukunda kullanılan, yukarıda da bahsi

¹⁸ Mustafa Çağrı ve Fahrettin Atar, “AF”, **TDVİA**, Cilt: 1, İstanbul, 1988, s. 394-396.

¹⁹ Roma hukuku af müessesesini eski Yunan’dan alarak günümüz Batı hukukuna devrettiğinden af kelimesi buna yakın bir formda Batı dillerine geçmiştir. Beroje, a.g.e., s. 25. Ayrıca bk, Gözler, a.g.m., s. 298-329.

²⁰ **Black’s Law Dictionary**, West Publishing Company, 4th Edition, USA, 1968, s. 108, 1268-1269.

²¹ Adem Sözüer, “Türk Hukukunda Af, 4454 ve 4616 sayılı Kanunlarda Öngörülen Şartla Salıverilme ve Ertelemeye İlişkin Hükümlerin Hukusal Niteliği ile Bu Hükümlerin Anayasaya Uygunluğu Sorunu”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 18, Ankara, 2001, s. 13.

²² Çetin Özek, “Umumi Af”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 24, Sayı: 1-4, İstanbul, 1959, s. 119.

²³ Burhan Kuzu, “Af Müesseseleri ve Düşünceleri Açıklama Özgürlüğü”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 17 (1), Ankara, 2001 s. 254.

²⁴ Keyman, a.g.e., s. 42.

geçen “*amnesty/amnestie*” sözcükleri daha çok genel af anlamında kullanılmaktadır. Özel af anlamında kullanılan kelime ise, “*grace*” sözcüğüdür. Bu kelime Yunanca’da iyilik, yardım, lütuf ve bağışlama anlamlarına gelen “*gratia*” sözcüğünden gelmektedir. Bunun İngilizce karşılığı ise “*pardon*” şeklindedir.²⁵ Suç ve ceza kurumları kadar geçmişi bulunan, günümüzde çoğu ülkenin anayasalarında ve kanunlarında yer bulan ve uygulamaya konulan af kurumu, af yetkisine sahip organdan hareketle yasama-yürütme organının affı, yöneltildiği kişiden hareketle bireysel af-toplu af, sonuçlarından hareketle genel af-özel af şeklinde sınıflandırılabilir. Türkiye’nin hukuk sistemi tarihsel süreçte genel ve özel af ayırımını esas almaktadır.²⁶

Af olgusu, yalnızca ceza hukuku veya anayasa hukukunda düzenlenmiş bir kurum olmayıp, bunun yanında, özel hukuk bakımından da düzenlenmiş bir kurum niteliğini taşımaktadır. Özel hukuk bakımından affı; maddi olayların işleyiş tarzından çıkarılan ve haktan vazgeçmeyi içeren bir duygu açıklaması veya kişinin şahsına bağlı haklardan vazgeçmesini içeren bir irade beyanı şeklinde tanımlamak olanaklıdır. Ceza hukuku bakımından af ise bir suç işleyen kişinin takibi ve cezalandırılması suretiyle toplumsal erke ilişkin hakkın kullanılmasından adalet veya genel menfaat düşünceleriyle tamamen veya kısmen vazgeçilmesi anlamını taşır.²⁷ Hukuk biliminde özellikle ceza, anayasa ve idare hukuku alanlarının kapsamına ve inceleme alanına giren af kurumunun günümüzde, genel ve özel af olmak üzere iki farklı şekilde yürürlüğe konulduğu anlaşılmakta ve bir genelleme yapılacak olursa genel afların parlamentolar, özel afların ise devlet başkanları eliyle uygulandığı, yürürlüğe konulduğu görülmektedir.

1.2.3. Af Kurumu Hakkında Yaygın Yaklaşımlar

İnsanlık tarihi, dini, felsefi ve hukuki tatbikat ve düşünce sahasında affa en önemli bir mevki verildiğini göstermektedir. Af meselesi, eski dinlere ve felsefi düşüncelere girmiş, bu konu hakkında çeşitli fikirler ortaya atılmıştır.²⁸ Af konusu, daha doğru bir ifadeyle cezaların ertelenmesi, azaltılması ya da tamamen ortadan kaldırılması idam cezası problematiği ile birlikte hukuk biliminin en tartışmalı mevzularının başında gelmektedir. Tartışmalar affın meşru olup olmadığının yanı sıra af uygulamalarının gerekliliği, içeriği ve istisnaları konularında yoğunlaşmaktadır. Günümüzde pek çok ülkenin mevzuatında kendine yer bulmaya devam eden af mefhumu, hukukçuların teorik, siyasetçilerin ise daha çok politik ekseninde ele aldığı hukuki bir uygulamadır. Literatürden, af konusu ile ilgilenen kimseler arasında kuruma karşı, lehte ve aleyhte

²⁵ Beroje, a.g.e., s. 26. “Grace” kelimesi Latince “gratia” kelimesinden gelir. Fransızcaya XI. yüzyılda “Tanrı yardımı (aide de Dieu)” anlamında geçmiştir. Günümüzde iyilik, yardım, lütuf ve bağışlama anlamlarında kullanılmaktadır. Hukuki anlamda ise, cezaların kısmen veya tamamen affedilmesi, indirilmesi anlamına gelmektedir. İngilizcede “grace” karşılığında “pardon” kelimesi kullanılmaktadır. Gözler, a.g.m., s. 300.

²⁶ Ayhan Döner, “Cezai ve İdari Yaptırımların Farklılığı Bağlamında TBMM’nin Af Yetkisi”, **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 3–4, Kayseri, 2008, s. 44.

²⁷ Hasan Dursun, “Af Kavramına Genel Bir Bakış”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 85, Ankara, 2009, s. 373.

²⁸ Özek, a.g.m., s. 118.

pek çok görüşün ortaya çıktığı görülmekte, af uygulamalarına menfi bakanlardan ziyade müspet yaklaşanların daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Af kurumunun bu denli gündemde kalmasında, affin bir hukuki müessese olarak gerekli olup olmadığından ziyade, affa yetkili olan kişi, grup ve kurumların bu müesseseyi kullanma yöntem ve amaçlarının etken olduğu bu alanda yapılmış olan çalışmalardan ve ortaya konulan söylemlerden anlaşılmaktadır. Af müessesesini uygulamaya koyma gücünü elinde bulunduran kişi, grup ya da kurumların bu yetkiyi siyasi fayda elde etmeye yönelik olarak kullanmaya, toplumsal ve ekonomik kaygılarla yürürlüğe koymaya çalışması veya koymak zorunda kalıyor olması bu alandaki tartışma neden ve konularının ana eksenini oluşturmaktadır.

Tarihsel sürece bakıldığında af kurumunun uygulamaya konulurken kişisel fayda amaçlı kullanılmaya çalışıldığı, toplumsal ve hukuki gerekliliklerden ziyade politik çıkarların ön planda tutulduğu görülebilmektedir. Günümüzde etkin kişi, grup ya da kurumların, özellikle de siyasi partilerin çıkar veya ideolojik yaklaşımlarının afların nicelik ve niteliğinin belirlenmesinde etkili olduğu bilinmektedir. İçerikleri belirlenirken ve yürürlüğe konulurken genel geçer evrensel kaideler, etik değerler veya hukuki gerekliliklerden çok af yetkisini elinde bulunduran iradenin, gündelik politika ve çıkarlarının başat etken olduğu konunun muhataplarınca dile getirilmektedir. Af kurumu tam da bu nedenle, sadece mefhumun muhatabı hukukçular tarafından değil farklı uzmanlık alanlarına sahip bilim adamları ve düşünürler tarafından da ağır eleştirilere uğrayabilmektedir. Adli süreçte görülmesi muhtemel hatalar ve hukuk mekanizmalarının yetersizliği, af savunucuları tarafından kurumun varlığını ve uygulamaya konulmasını meşru kılan temel nedenler olarak görülmektedir. Bu kimselere göre adalet sisteminin kendisinden kaynaklanan eksiklikler nedeniyle takibat, tahkikat ve muhakeme süreçlerinde hatalar görülebilmekte, bu sebepler zanlı veya suçlu adına mağduriyetleri ortaya çıkarabilmektedir. Af mefhumuna müspet bakanlar bu şahıslar bahsi geçen süreçlerin ve süreçlere bağlı sonuçların ortaya çıkartabileceği mağduriyetlerin telafi edilebilmesinde af müessesesini oldukça etkin bir çözüm yöntemi olarak görmektedir. Ayrıca adaleti tam olarak sağlayamamanın yarattığı sosyal huzursuzlukları, af uygulamalarına gidilmesinde bir diğer önemli gerekçe olarak görmektedirler. Af taraftarlarına göre adaletin tesis edilmesinde ve toplumsal barışın sağlanmasında af müessesesine şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır.

Af karşıtları ise sıklıkla ve çoğunlukla da kapsamlı bir şekilde affa başvurulmasının adalete olan güven duygusunu zedelediğini ve kanunlara itaati azalttığını iddia etmektedirler. Bu kimselere göre af uygulamaları aynı zamanda hukuk düzenindeki hataların ve geri kalmışlığın kabul edilmesi anlamına gelmekteydi. Bu türden uygulamalarda, politik çıkarların hatta keyfilüğün öne çıktığını savunan af karşıtları, yürürlüğe konulan afların suçluların ve suçlu yakınlarının sempatisine, mağdurların ve mağdur yakınlarının ise tepkisine neden olduğunu belirtmekte, dolayısıyla da toplumsal barışın bozulmasına etki ettiğini dile getirmektedirler. Af mefhumunun hükümlünün

ıslahına katkıda bulunup bulunmadığı ya da çıkartılan afların suç oranının artmasına neden olup olmadığı af karşıtlarının ön plana çıkardığı bir diğer önemli tartışma konusudur.

Özetlenecek olursa yaptırımların en üst perdeden ve tavizsiz uygulanmasının suç oranının azalmasını sağlayacağı görüşünde olanların yanında hümanist yaklaşımlarla cezayı en alt perdeden uygulayıp mümkün olduğunca af müessesesini devreye sokmanın bu hususta daha faydalı olacağı görüşünde olanlar da bulunmakta, müessesenin muhatapları bu türden ikrarlar ile konuya yaklaşmaktadır.

1.2.4. Af Kurumunu Savunanların Af ile İlgili Görüşleri

Af savunucularına göre kanunlardaki suç ve suçlu tanımının, bunlara karşılık olarak vaz edilen cezai müeyyidelerin, çağa, ideolojiye, rejime, siyasi gücü elinde bulunduran kişi, grup ya da kuruma, coğrafyaya, kültürel ve toplumsal yapıya, kamuoyunun gündemine, hassasiyetlerine ve hatta baskısına göre düzenlenmesi veya değişmesi af kurumunun varlığını gerekli kılmaktadır. Bu kimselere göre modern hukuk sistemlerinin ve gelişmiş bir demokrasi düzeninin görüldüğü bir dönemde ve devlet yapılanmasında affın uygulama sahasına konulması için yeterli gerekçelerin ortaya çıkamayacağı fikri ancak o zaman ileri sürülebilecektir. Yukarıda bahsi geçenlere ek olarak suç ve ceza arasındaki orantısızlık veya adli süreçten kaynaklı her türlü hata ve eksiklikler, yükü artan ve hantallaşan mahkemelerin verdiği hükümlerin yol açtığı mağduriyetler var oldukça af kurumunun, bu türden sorunların kısa vadede çözümü için ilk akla gelenlerden biri olmaya devam edeceğini iddia etmektedirler. Af uygulamalarında kamu yararının gözetildiğini iddia eden af savunucuları, yürürlüğe konulan afların en az cezalar kadar toplum düzeninin korunmasına hizmet ettiği düşüncesinde olmuşlardır. Bu kimseler af müessesesini suçluya yönelik ıslah çalışmalarının vazgeçilemez bir parçası olarak da görmektedir.²⁹

Siyasi ve toplumsal yapıların oldukça hızlı sayılabilecek bir değişim ve gelişim içerisinde olduğu gerçeğinden hareket eden af savunucuları, adalet mekanizmasının ve hukuki düzenlemelerin bu değişim ve dönüşümün gerisinde kaldığı iddiasında olmuşlardır. Hukuki yapı ya da düzenlemeler siyasi ve toplumsal hayatın değişim ve dönüşümüne aynı hızda ve oranda ayak uyduramamasının mağduriyetleri ortaya çıktığını, bu nedenlerle yetkili kişi ya da kurumlar tarafından afların yürürlüğe konulmasının normal karşılanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Af taraftarları, takibat, tahkikat, yargılama ve cezalandırma sürecinde ortaya çıkması muhtemel adli hataların düzeltilmesinin en kısa ve zahmetsiz yolunun af çıkarmaktan geçtiği görüşünde ve ısrarında olmuşlardır.

²⁹ Af kurumuna olumlu ve olumsuz yaklaşımlar için özellikle bk. Uğur Arslan, a.g.e., s. 39-56.

Affin meşru ve gerekli olduğunu savunanlar, devrimlerin veya ihtilallerin görüldüğü, iç ve dış tehditlerin yoğunlaştığı buhran dönemlerinde suç oranının arttığına, bu duruma da failden ziyade içinden geçilen dönemin koşullarının neden olduğuna dikkatleri çekmektedirler. Bu türden istikrarsızlık ya da geçiş dönemlerinde otorite kaybını önlemek amacıyla siyasi erkin başvurduğu sert uygulamalar veya geliştirdiği refleks ve tercihler, bu süreçten olumsuz etkilenen kişilerin ortaya çıkmasına sebebiyet verebilmektedir. Böylesi süreç ve tercihlerin, birey ve toplumun sinir uçlarını etkilediği, bazı suçların işlenmesine, suç ve suçlu oranının artmasına ortam hazırlayabildiği iddiasından yola çıkan af savunucuları, bu türden istenmeyen dönemlerden sonra afların uygulama sahasına konulmasını haklı görmekte ve göstermektedirler. Affa taraftar olanlar bu kurumun, siyasal yapı ve toplumsal hayat için bir tür onarıcı ve yatıştırıcı olarak kullanılmasını istemekte, iç karışıklık dönemlerinden sonra ortaya çıkan intikam duygusunun azaltılabilmesi için af kurumuna başvurulmasının bir tür mecburiyet haline geldiğini özellikle belirtmektedirler. İnsan hakları ihlallerinin yoğun olarak yaşandığı çatışma dönemlerinden sonra özellikle siyasi suç ve suçlular için afların yürürlüğe konulmasının gerekli olduğu vurgulanmakta, bu kurumun işletilmesinin toplumda huzur ve güvenliğin yeniden tesisi için bir zorunluluk olduğu ileri sürülmektedir. Neticesinde aflar karşılıklı imza edilen akitler olmasa da düşman sayılabilecek taraflar arasında bir tür barış antlaşması olduğu ya da bu amaca hizmet ettiği af destekçileri tarafından iddia edilmektedir.

Özetle, af taraftarlarına göre bu kurum, toplumsal uzlaşma aracı olarak görülmekte, kendi içinde barışık yeni bir toplum düzeninin kurulabilmesi için siyasi erk tarafından kullanılması gereken hukuki enstrümanların başında gelmektedir. Bu kimseler geçmişle sürekli hesaplaşmak yerine üzerine bir sünger çekmeyi toplumsal uzlaşmayı sağlama yolunda daha doğru ve keskin bir tercih olarak görmektedir. Gerçekten de tarihsel süreçte ihtilaller ve savaşlar gibi olağanüstü dönemlerinin sonrasında çıkartılan afların toplumun geneli tarafından kabul görmesi, hatta bir gereklilik olarak kanıksanması bu hususta dikkate değer bir hadisedir. Affın karşısında olan kişi, grup ya da kurumların bile özellikle politik suçlardan dolayı hükümlü olanlara yönelik çıkarılmak istenen af kanun ve uygulamalarına karşı genel manada olumsuz bir duruş sergilemediği görülmektedir.

Siyasi buhran dönemlerinde kanunların sertleştirilmesine koşut bir şekilde mahkemelerin olağanüstü yetkilerle donatılmasının bir sonucu olarak da adaletsizlikler görülebildiği, bizzat hukukun yürütücüleri içinden geçilen kriz ortamının etkisi altında kalabildiği af savunucularının başka bir hareket noktası olmuştur. Bu kimseler, böylesi bir ortamda muhakeme sürecinin tüm yürütücülerinin, farklı kişi, grup ya da durumların etkisi altında kalarak sübjektif kararlar alabildiği, hatta mahkemelerin şiddetin ve kargaşanın arttığı oranda suç unsuru taşıyan eylemlere karşılık gelen yaptırımları takdir ederken ceza sınırını en üst limitten kullanabildiği iddiasında olmuşlardır. Yine bu türden hadiselerden sonra afların yürürlüğe konulmasının beklentiden ziyade bir gereklilik haline geldiği yine af taraftarlarınca ileri sürülmektedir. Toplumsal düzeni tehdit eden somut

olayların çözümlenmesi için oluşturulan genel ve soyut kuralların yetersiz kalabilmesinin yanı sıra suç içeren eylemlere uygun görülen bazı orantısız ceza uygulamalarının da affı meşru ve gerekli kıldığı yine bu kimselerce iddia edilmektedir.

Ayrıca bazı savcıların zanlının cezalandırılması için çaba gösterebildiği, yargıçlara tanınan takdir yetkisinin menfiye kullanılabildiği muhtemel durumlar da dikkate alındığında afların bu türden haksızlıkların telafi edilmesine yardımcı olacağı fikri aften yana olanlarca savunulmaktadır. Af taraftarları düzeni bozan ve suç unsuru içeren fiillere karşı ceza hukukunda vaz edilen yaptırımlarda ya da mahkemelerce verilen infaz sürelerinde ölçünün kaçırılabilirdiği gerçeğine özellikle dikkatleri çekmektedirler. Bu kimseler suç unsuru taşıyan eylemlere yönelik uygulanan politikaları ya da yaptırımları sertleştirmenin veya ceza infaz kurumlarında tavizsiz programlar yürütmenin suç işleme oranını, en azından tek başına, azaltamayacağı fikrinde olmuşlardır.

Aflar, zanlı, tutuklu ve hükümlü olanlar için uygulamaya konulsa da esasen toplumun genel yararı gözetilerek çıkarılmakta, afların bireysel ve toplumsal iyileşmeye katkıda bulunduğu savunulmaktadır. Af uygulamalarından yararlanmaları neticesinde pişmanlık duyacağı umut edilen kimselerin toplum için yeniden kazanılması hedeflenmektedir. Neticesinde af, atıfet yani iyi niyet ilkeleri çerçevesinde sevgi ve şefkat gösterilerek gerçekleştirilen bir bahşedilme eylemidir. Bu özelliği nedeniyle affa uğrayan kişilerde bir minnet ve teşekkür hissinin oluşacağı, bunun da kanunlara itaatlerini artıracığı, bu kimselerin önceki yaşantılarına göre toplum için daha faydalı bireyler haline gelecekleri düşünülmüştür. Bir kişinin cezasının sona ermeden affa uğramasının o kişinin ıslah sürecine katkı sağlayacağı af savunucuları tarafından ısrarla dile getirilmektedir. Ayrıca dini ve milli günlerde, siyasi-diplomatik başarı veya askeri zaferler sonrasında çıkarılan afların zanlı ya da suçluların minnet ve aidiyet duygularını arttırdığı düşünülmektedir. Bu düşünceler afların aslında bir ıslah metodu olarak düşünüldüğü ve bu maksatla yürürlüğe konulduğu gerçeğine bizleri götürme çabasının bir sonucudur.

Af kurumunun destekçileri cezaevlerindeki doluluk nedeniyle hükümlülerin ıslahının gerçekleşemediğini, aksine bu durumun tutuklu ve hükümlülerin suç işleme karakterine katkı sağladığı gerçeğini de gündeme taşımışlardır. Afların cezaevlerindeki yoğunluğun azaltılmasının yanında mahkemelerdeki dosya sayısını kısaca iş yükünü azaltılması amacına da hizmet ettiği, af uygulamalarında temel hedef bu olmasa da neticede bunun da ortaya çıktığını ifade etmektedirler. Doğru bir tercih ya da yöntem olduğu tartışma konusu olsa da afların adalet mekanizmasını rahatlatmanın en kolay yolu olduğu herkesçe bilinmekte ve kabul edilmektedir. Bunun devlete olan maddi katkısı işin başka bir pozitif yönüdür. Af uygulamalarının kaynakları kısıtlı olan devletlerin

adalet mekanizmasını rahatlatıldığı ve kısa vadede bir soluk aldırıldığı af savunucularının elini güçlendiren söylemler arasında yerini bulmaktadır.³⁰

1.2.5. Af Kurumunu Eleştirenlerin Af ile İlgili Görüşleri

Af kurumuna karşı en yaygın ve belki de en haklı eleştiri yukarıdaki kısımlarda da geçtiği üzere politik çıkar elde etmek maksadıyla kullanılmasına ilişkin olmuştur. Afların toplumsal sorunları çözme çabasından ziyade siyasi menfaat elde etme ya da kaygıları giderme niyetiyle yürürlüğe konulduğu sorunsalı yeni bir tartışma alanı değildir. Af tasarrufunda bulunan kişi, grup ya da kurumların affın kapsamını belirlerken siyasi kaygılarla hareket edebildiği hatta bu kaygıların etkisinin diğer sebeplere göre daha fazla etkin olabildiği geçmişte ve günümüzde şahit olunan ve sıklıkla da dile getirilen bir gerçekliktir. Ancak uygulayıcıları tarafından aflar gerekçelendirilirken politik kaygılardan bahsedilmemekte, söylemde ve yazında sadece hukuki ve toplumsal sorunlar dillendirilmekte, bunlardan başkaca bir alan ön plana genellikle çıkarılmamaktadır. Yansımalarının ne olacağı düşünülmeksizin çıkarıldığı iddia edilen af kanunlarının cemiyet düzenini bozacak unsurlara sahip bir hukuk müessesesi olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca af uygulamalarında toplumun genelinin değil de bir kişi ya da grubun dikkate alındığını iddia edilmekte, mağdurun yani suçtan zarar görenin kollanmadığı hususları af karşıtlarınca öne çıkarılmaktadır. Affa yönelik bir diğer yaygın eleştiri ise kanunların yaptırım gücünü zayıflattığı, cezaların caydırıcılığına olumsuz etkide bulunduğu ve devlet otoritesini azalttığına yönelik iddialar olmuştur.

Afların, sadece uygulamadan yararlananları değil önceden hiç suça bulaşmamış kimseleri de suç işlemeye cesaretlendirdiği konusu af karşıtlarınca gündeme getirilen bir diğer husus olmuştur. Aflardan yararlanan bazı kimselerin bir müddet sonra yeniden mahkeme salonlarında görüldüğünü iddia eden af karşıtları, bu kuruma sıklıkla başvurulmasının toplumda cezanın tamamının çekilmeyeceği kanaatinin yerleşmesine neden olduğunu dile getirmektedir. Af karşıtları, cezasının bir şekilde affa uğrayacağını düşünenlerin suça yönelebildiğini öne sürerken, ayrıca bu durumun toplumsal düzenin kurulmasını ve korunmasını zorlaştıracığı düşüncesinde olmuşlardır. Yine af karşıtlarınca genel ve özel af uygulamalarının bir hükme bağlanmış mahkeme kararlarına dolaylı da olsa etki ettiğine dikkatler çekilmekte, adli teşkilatların özellikle de mahkemelerin toplum nezdindeki saygınlığının bu nedenle zedelendiğini ileri sürülmektedir.

Seçim süreçlerinin hatta beklentisinin genel af talep ve baskısını ortaya çıkaran nedenlerden biri haline gelmesi de yine af karşıtlarınca eleştirilmektedir. İktidardaki siyasi parti veya partilerin, seçim sathına girildiği andan itibaren af kurumundan yararlanmaya çalıştığı, muhalefetteki parti veya partilerin de bu süreçte affa dair vaatler hatta somut teklifler ve programlar ortaya

³⁰ Bu konuda yine önemli bir çalışma için bk. Aysun Altunkaş, “Türk Ceza Hukukunda Af”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Mayıs-Haziran 2023, Sayı: 166, s. 1-60.

koyabildiğini, af propagandası yapabildiğini iddia edeceklerdir. Bu türden yaklaşımların siyasi iradeyi temsil eden kişi ve kurumların af müessesesini, etik dışı ve büyük oranda oy kaygısı ile kullanıldığını kanıtlamakta olduğunu ileri sürmektedirler.

Af karşıtları, politik arenada af müjdelerinin dile getirilmesini, toplum vicdanını yaralayan ve adalete olan inancı olumsuz manada etkileyen süreç olarak görmekte, af uygulamalarında siyasi menfaat gözetilmesinin bu müesseseden sosyal ve ekonomik fayda elde edilmesinin önündeki en büyük engel olduğunu savunmaktadır. Afların gündeme gelmesinde, içeriklerinin şekillenmesinde, çıkarılmasında ve uygulama sahasına konulmasında toplumsal ve siyasi baskıların etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanında affı çıkarmaya çalışan siyasi erkin, süreci destekleyen kişi, grup ve kurumların özellikle de basın kuruluşlarının yürüttüğü propaganda faaliyetlerinin, af kanununun nitelik ve nicelik bakımından sağlıklı bir biçimde tartışılmasının önüne geçtiğini savunmuşlardır. Toplumsal ve siyasi baskılar nedeniyle oluşan af beklentisi ve bu beklentinin yarattığı baskı, af teklifi karşısında düşünce belirtebilmenin zorlaşmasına ve sadece affedilenin durumunun ve hatta menfaatinin gözetilmesine ortam hazırladığına dair görüşler yine af karşıtlarında yer bulmaktadır.

Hapishanelerin fiziki ortamının yetersizliği ve/veya tutuklu ve hükümlü sayısının kapasitenin üzerinde olması nedenleriyle affa gidilmek istenmesi de ayrıca eleştirilmiştir. İnfaz kuruluşlarının yetersizlikleri ya da ekonomik gerekçeler nedeniyle af çıkarılmak istenmesinin, sadece konunun uzmanları ya da muhatapları tarafından değil, kamuoyunun dahi yüksek perdeden tepki verdiği bir durum olduğu iddia edilmiştir. Hukuk biliminin genel ilkelerini dikkate almadan ekonomik zorunluluklar ve fiziki eksiklikler nedeniyle çıkarılmak istenen aflar her kesimden yoğun tepki aldığı ileri sürülmüştür. Bahsi geçen eksikliklerin kısa vadede giderilememesi durumunda suç işleyenlerin hapse atılamayacağı ya da belli aralıklarla yine af çıkarılması gerekeceği görüşü af karşıtlarınca bir eleştiri olarak öne sürülmüştür. Ayrıca af uygulamaları sonrasında, böylesi bir tercihin sosyal ve hukuki sonuçlarının ne olacağına veya ne olduğuna dair kapsamlı araştırmalar yapılmadığına dair tespitler bu süreçte af karşıtlarınca ortaya konulan bir diğer olumsuzluk olmuştur. Af karşıtları müessesenin atıfete layık olanların dışında kimselere uygulanıyor olmasına da eleştiri getirmektedirler. Affa layık olanların, daha hukuki bir ifadeyle infazları müddetince ıslah olanların tespitinin zorluğu hatta böyle bir tespitin mümkün olamayacağı iddiası ortaya konulmakta, af uygulamalarında toptancı bir yaklaşım ile hareket edilmesi eleştirilmektedir. Ayrıca af tasarrufu dışında bırakılan suçlar ve suçlular nedeniyle adaletsizlikler ortaya çıkabilmekte, özetle affa layık olan ve olmayan ayrımı yapılamamaktadır. Aflara konulan istisnalarda suçlunun bireysel durumu dikkate alınmamakta, sadece suç ve ceza unsuru gözetilmekte, belli suç ve suçlular için genel zihniyetle hareket edilmektedir.

Affa layık görülme, affın dışında bırakılma, herhangi bir suç türünü af kapsamı içerisine kabul etme ya da affa istisna koyma hususunda objektif ölçütler bulmanın ve kullanmanın mümkün

olamayacağını ileri süren af karşıtları bu nedenlerle af kurumunun menfi sonuçlarının müspet sonuçlarından her daim daha fazla olacağını savunmaktadırlar.

Af mefhumuna getirilen eleştirilerden biri de belli bir tarihe kadar olan suçların affına gidiyor olması ile ilgilidir. Bu nedenle aflar sadece mağdur ve mağdur yakınları için değil tutuklu ve hükümlüler için de olumsuzlukları beraberinde getirebilmektedir. Aynı suçlardan hüküm giyenlerin gün hatta saat farkıyla cezalarını çekmeye devam edecek olması af karşıtlarının elini güçlendiren önemli bir husus olmuştur. Af kanunlarının böylesi pek çok istisna içeriyor olması toplumsal fayda maksadıyla yürürlüğe konulduğu iddia edilen bu hukuki uygulamanın en önemli açmazlarından olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca affın kolaycılık olduğu iddia edilmiş, en azından devletin suç ve suçlu ile ilgili önleyici her türlü tedbiri aldıktan sonra af tasarrufuna gitmesi gerektiği savunulmuştur. Ayrıca devletin af öncesinde alması gereken tedbirlerin olduğu dile getirilmiş, aftan yararlanan kimselerin toplum ile yeniden bağ kurmadan önce ıslah sürecinin tamamlanmış olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Aynı şekilde toplum ile bağ kurduktan sonra da yeniden suç işlenmesini önlemek amacıyla yine devlet tarafından özellikle psikolojik ve ekonomik önlemlerin alınması, kısaca affa uğrayan kimselere gereken desteklerin sağlanması zorunluluğu dile getirilmiştir.

Affin karşısında olanlar, affa uğrayanlara yönelik neredeyse hiçbir sosyal, ekonomik ve psikolojik çalışmanın yürütülmediğini iddia etmektedirler. Bu kimselerce devletin en önemli görevinin aslında af uygulaması yürürlüğe konulduktan sonra başladığı belirtilmekte ancak buna dair gerekli çalışmaların yürütülmediği, tutuklu ve hükümlülerin tahliyesi ile yetinildiği savunulmaktadır. Özetle adalet mekanizmasını işletemeyen, hukukun farklı alanlarında, özellikle de ceza hukuku alanında çağın ve toplumun gerisinde kalan bir devletin böylesi olumsuzlukların ortaya çıkardığı sorunları, adli hataları aşmak amacıyla aflara yönelmek suretiyle kolaya kaçtığı af karşıtlarınca ifade ve iddia edilmektedir.

Af karşıtlarının görüşlerine göre adalet mekanizmasının kapasite yetersizlikleri affın gerekçelerinden biri olmamalı, kadrosuzluk ve iş yoğunluğu affı gerekli kılan bir unsur olarak görülmemelidir. Kamuoyu ile paylaşılmasa da mahkemelerin iş yükünü ve ceza infaz kurumlarındaki yoğunluğu azaltma çabasının affın temel gerekçelerinden biri olduğunu ileri süren af karşıtları bu tercihin hükümlünün ıslahının gerçekleşmesine engel olduğunu savunmaktadır. Bu kimselere göre cezanın tamamının çektirilmemesi suçlunun ıslahını engellemekte, dolayısıyla suçun tekrarına ortam hazırlamaktadır. Hükümün asıl amacının suçlunun ıslahını sağlayabilmek olduğu, aftan yararlanan ve/veya af beklentisi içerisinde olan kimselerin suç işlemesinin kolaylaşacağı ve/veya işleme alışkanlığı edineceği, bu durumun da aftan asıl beklenen toplumsal barışa katkı sağlama amacının gerçekleşmemesine neden olacağı ileri sürülmektedir.

Siyasi buhran ve çatışma dönemlerinin baskıcı yönetimlerinin, erklerinin veya savunucularının hesap vermesinin çıkarılan aflar nedeniyle imkansız hale geldiği, bu hususun da intikam hissinin toplumun hafızasında canlı kalmasına neden olduğu, geçmiş dönemle hesaplaşmayı daha doğrusu yüzleşmeyi engellediği savunulmaktadır. Af taraftarları intikam hissinin toplum hafızasından silinmesi maksadıyla af uygulamalarına gidilmesi görüşünde iken af karşıtları tam tersi bu uygulamaların hesaplaşmayı engellediği ve intikam hissinin toplum hafızasında her daim canlı kalmasına neden olduğu görüşünde olmuşlardır.³¹

1.2.6. Sonuç ve Değerlendirme

Af müessesesinin hukukun en tartışmalı konularından biri olduğuna şüphe yoktur. Affin toplum ve hukuk düzeni içerisindeki uygunluğu tartışmalarına sadece konunun doğrudan muhataplarının değil her kesimden bireyin bir şekilde müdahil olması durumu eski çağlardan günümüze süregelen bir gerçekliktir. Devlet, toplumda düzeni sağlama maksadını, kanunlara aykırı davranışlara yaptırımlar uygulamak, ancak ve aynı zamanda cezalandırmaktan vazgeçmek suretiyle de elde etmeye çalışabilir. Affin tarihsel süreç içerisinde hukuki bir kurum haline gelmesinde, bazı siyasi yapılanmalarda aktif bir şekilde kullanılmasında bu husus başat neden olmuştur. Aflar bazen toplumsal bir beklentinin bazen de siyasi ve hukuki bir gerekliliğin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki klasik söylem devletin düzeninde ceza varsa af da olmalı söylemidir.

Afların adli süreçte ortaya çıkan haksızlıkları giderdiği düşünülmektedir. Bazı düşünürler toplumsal düzenin kurulmasında ve korunmasında ceza kadar hatta ondan daha fazla affın tesirinin bulunduğunu savunmaktadır. Bu görüş cezanın ve affın benzer nedenlerle uygulandığı düşüncesine bizleri götürebilmektedir. Af kurumu pek çok ülkede uygulama alanı bulabilmekte ve günün konusu olmaya devam etmektedir. Affin bir hukuki kurum olarak gerekliliği ve meşruluğu konusunda tartışmalar sürmekte ve üzerinde görüş birliği sağlanamamaktadır.

Af uygulamalarının suç işlemeyi teşvik edeceği ve yeni sosyal çalkantılara yol açacağı yorumları yapılmaktadır. Ancak affın lehinde ve aleyhinde olanlar yakın dönemde yeni bir bakış ve anlayışla savlarını güçlendirmek zorunda kalmıştır. Geçmişe göre şartların değişmiş olması ve değişimin hızı bu durumun temel nedenidir. Neticede kusursuza yakın işleyen ve insan haklarını önceleyen bir hukuk devletinde affın gerekliliğinin azalacağı ve af kurumuna daha az başvurulacağı bir gerçekliktir. Başka bir ifadeyle çıkarılan afların kamuoyu nazarında tepki almaması adalet mekanizmasına duyulan güveni kanıtlayan bir durum da olabilecektir.

³¹ Bu başlık ile ilintili yorumlar için ayrıca bk. Veysel Dinler, **Devletin Suç İhdas Etme ve Cezalandırma Yetkisinin Sınırı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2013. Ghassan Saleh Mhaidi Mhaidi, **Türk Hukuku'nda Af**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2023.

1.3. Af Kurumunun Tarihsel Gelişimi

Cezalandırma güç ve yetkisini kendisinde gören kişi, grup ya da siyasi oluşumların af hak ve yetkisi için de aynı düşünceye sahip olmaları ceza ve af kurumlarının birbirine koşut olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yaklaşım, zanlı, tutuklu ya da hükümlüyü kısmen veya tamamen affetmek, suçun ve/veya suçlunun takibini bırakmak ya da hükmün teciline gitmek gibi geçmiş ve güncel türleri bulunan af kurumunun, günümüze kıyasla daha basit bir yapı içerisinde olmuş olsa da, tarihin en erken devirlerinden itibaren görülmesine neden olmuştur. İlkel dönemlerde suçun, yalnızca ve büyük oranda mağdurunu ilgilendirdiği düşünülmekteydi. Bu nedenle kişisel öç alma eylemi bir hak olarak görülmekte, mağdur ve/veya mağdur yakınları suçluyu cezalandırabilmekte veya atıfet gösterebilmekte ya da uzlaşıp affedebilmekteydi. Tarihsel süreç içerisinde, mutlak güç sahibi yerel yöneticilerin ve hükümdarların sınırsız sayılabilecek nispette cezalandırma gücü ve bir o kadar da af yetkisi ortaya çıkmış, bu kabul yakın bir döneme kadar geçerli olmuştur. Ancak toplumsal ilerlemelere bağlı olarak suçun sadece mağdur ve/veya yakınlarını ilgilendiren bir unsur olduğu fikrinin dışına çıkılacak ve günümüzde toplumun genelini de ilgilendirdiği kanaati ortaya çıkmıştır. Bu değişime paralel, ceza hukukunda ve bu alana koşut olarak af uygulamalarında şekli ve esas kaideler koyma, keyfi kullanımların önüne geçme ihtiyacı belirmiş, devletler tedrici bir şekilde hukuk mevzuatlarında bu yönlü düzenlemelere gitmeye başlamıştır. Böylelikle hak, yetki, gaye ve kapsam bakımından ceza ve af müesseseleri günümüze yakın bir anlayışla ele alınmış, bu alanlardaki kötü ve keyfi kullanımların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Af müessesesi insanlık tarihinin her döneminde var olmuş, çoğu siyasi örgütlenmede, ilahi ve beşeri nitelikli dini oluşum içerisinde yerini almış, her toplumda, politik ve dini yapılanmada farklı bir seyir takip etmiştir. Günümüzde bu kurum sadece hukukun değil, siyaset, din, felsefe, psikoloji ve sosyoloji gibi pek çok araştırma ve tartışma alanının konusu ve sorunsalı haline gelmiştir. Bu başlık altında cezalandırmanın doğal sonucu olarak ortaya çıkan, hatta bir zorunluluk olduğu da düşünülen af kurumunun tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşüm genel hatlarıyla izah edilmeye çalışılacaktır. Ancak bu çaba çalışmanın hacmini artırmamak ve asıl konunun dışına çıkmamak amacıyla belli başlı bölgeler, toplumlar ve uygarlıklar üzerinden yürütülmüştür.

1.3.1. Kadim Uygarlıklarda Af

Günümüzde pek çok ülkenin hukuk normları arasında yerini alan af kurumunun başlangıcını yazılı tarihin en erken devirlerine kadar götürebilmek mümkündür. Ancak erken dönem af uygulamalarını günümüzün ahlakları gibi düşünmek elbette ki doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Kadim dönemlerde, mağdura ve/veya yakınlarına tanınmış olan intikam ya da af hakkı ile hükümdarların sınırsız kudretinden kaynaklanan ve çoğu zaman hiçbir şarta ve kurala bağlı olmadan uyguladığı ceza ve af hakkının varlığı söz konusuydu. Cezalandırmada keyfilik, günümüzde pek çok ülkenin hukuk normları arasında yerini alan af kurumunun başlangıcını yazılı tarihin en erken devirlerine kadar götürebilmek mümkündür. Ancak erken dönem af uygulamalarını günümüzün ahlakları gibi düşünmek elbette ki doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Kadim dönemlerde, mağdura ve/veya yakınlarına tanınmış olan intikam ya da af hakkı ile hükümdarların sınırsız kudretinden kaynaklanan ve çoğu zaman hiçbir şarta ve kurala bağlı olmadan uyguladığı ceza ve af hakkının varlığı söz konusuydu. Cezalandırmada keyfilik,

yürürlüğe konulan aflarda ise gücü koruma, artırma ve dolayısıyla iktidarı elde tutabilme amacının ön planda olduğu kadim dönemde otoriteyi elinde bulunduran kişi, siyasi grup ya da oluşumların yine kendilerinde gördüğü cezalandırma hakkını kullanmaması durumunda affın devreye girdiği anlaşılmaktadır. Ceza hukuku alanındaki çalışmaları ile tanınan Alman hukukçu Gropengiesser'e göre affın kökleri kesin bir şekilde Anadolu topraklarında yatmaktadır. Gropengiesser, karşılıklı olarak iadesi gerçekleştirilmesi düşünülen mülteciler için Hitit ve Mısır devletlerinin Kadeş Antlaşması'na özel bir hüküm koyduklarını ve bu maddenin de af düzenlemesi olduğunu iddia etmektedir.³² Antlaşma metninde yer alan maddeler dikkatli bir şekilde incelendiğinde gerçekten de imzacı tarafların mülteciler sorunu üzerinde bir tür affı yürürlüğe koyma konusunda uzlaştıkları görülmektedir.³³ Tarihin bilinen ilk uluslararası diplomatik metninde af müessesine yer verilmesi, kurumun yazılı tarih boyunca hukukun zirve uygulamaları arasında olduğunu ve olacağını göstermekteydi. Kadeş Antlaşması'nın metninde yer alan bu hüküm affın sadece geçmişten günümüze ulaşabilen kadim bir müessese olduğunun kanıtı değildir. Siyasi ve toplumsal açıdan ihtiyaç duyulan ve gerektiğinde bir tür uzlaşma aracı olarak kendisine başvurulmak durumunda kalınan önemli bir mefhum olduğunun da delilidir.

Kadeş Antlaşması'nın imzacısı devletlerle çağdaş olan bazı uygarlıkların da af kurumuna hukuk metinlerinde yer verdiği ya da af benzeri uygulamaları yürürlüğe koyduğu bilinmektedir. Araştırmasında Çetin Özek, bu hususta önemli misaller vermektedir. Bu örneklerin bazılarına göre, eski Hint toplumunda hırsızlık suçunun failleri hükümdarın huzuruna getirtilerek itirafa mecbur tutulmakta, zanlı, hükümdar tarafından ya cezalandırılmakta ya da affedilebilmekteydi. Mezopotamya bölgesinde görülen Hamurabi Mecellesi'ndeki hükme göre zina suçundan yakalanan evli kadının cezasını kocası bağışlayabilmekte ya da kral zaniyi cezasız bırakabilmekteydi. Aynı coğrafyadaki Asur Hukuku'nda ise, kocasının evinde ikamet eden bir kadının başka erkekle münasebette bulunması halinde koca, gerek karısının ve gerekse suç ortağının uzuvlarını sakatlayabileceği gibi karısını bağışlayabilirdi. Anadolu'daki Eti Hukuku'nda, koca, zina eden karısını öldürebileceği gibi affına da karar verebilmekteydi. Cengiz Yasası'nda ise bir Türkân'ın

³² Af, bir hukuk kurumu için başka hiç bir deyimde olmadığı gibi hemen hemen dünya çapında, Amerika ve Avrupa dillerinin çoğunda yer bulmuştur. Helmut Gropengiesser, "Af, Tartışmalı Bir Hukuksal Kuruma Karşılaştırmalı ve Tarihsel Bakış", Türk Hukukunda ve Karşılaştırmalı Hukukta Af Sorunu Sempozyumu, **Okan Üniversitesi Yayınları**, İstanbul, 2010, s. 28. Dünyanın kaydedilmiş ilk uluslararası antlaşması olarak kabul gören bu siyasi belge M.Ö. 1650–1200 yılları arasında bugünkü Orta Anadolu'da mukim Hitit Devleti ile ve II. Ramses döneminin Mısır Devleti arasında imzalanmıştır. Antlaşma M.Ö. 1270'lere tarihlendirilmektedir. Bahsi geçen devletler, dönemin tarihi hadiseleri ve elbette antlaşma için kayda değer bir çalışma olarak bk. Ekrem Akurgal, **Hatti ve Hitit Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınları, İstanbul, 1995.

³³ Taraflar iki ülkeden bir diğerine sığınmış olan kaçakların iadesi konusunda ortak hareket etme kararı almışlar ve bu kimseler ile ilgili bir tür genel af uygulamasına gitmişlerdir. Antlaşmada bahsi geçen kişiler için, "...Suçları dikkate alınmasın ve dilleri koparılsın, gözleri çıkarılsın ve kulaklarıyla ayakları kesilmesin ve evleri, karıları ve çocuklarıyla birlikte yok edilsin." ifadelerine yer verilmiştir. Antlaşmanın tam metni için ayrıca bk. Sedat Alp, **Hitit Çağında Anadolu**, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, İstanbul, 2000, s. 115-124; Fatma İslam, **Kadeş Savaşı Sonrası Mısır-Hitit İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015, s. 46-51.

aynı kabahati dokuz defaya kadar affolunabilmekteydi.³⁴ Bu örnekler ceza ve af mefhumlarının tarihin erken devirlerinde görüldüğü, bu alanlardaki hak ve yetkinin, eylemin mağduru ile siyasi erke ait olduğunu bizlere kanıtlamaktadır.

Feodal güçler ya da monarklar af türü uygulamaları otorite kurma, koruma, devam ettirme maksatlı bir işlem olarak ve de çoğu zaman herhangi bir hukuki düzenlemeye bağlı olmaksızın özellikle de siyasi fayda elde edebilme esasıyla yürürlüğe koymaktaydı. Böylesi yaklaşımların bu müesseselerinin kullanımında keyfiliğe, belirsizliğe ve sınırsızlığa ortam hazırlayacağı doğru bir değerlendirme olacaktır. Suçtan toplumun da zarar gördüğü ve cezalandırmanın sadece devlete ait bir yetki olduğu fikirleri yerleştikten sonradır ki, suçtan zarar görenin affı hükümsüz olmuş ve bugünkü anlamında bir af söz konusu olabilmıştır.³⁵

1.3.2. Semavi Dinlerde Af

İlk ve Orta Çağlarda siyasi gücü elinde bulunduran kişi, grup veya kurumlara ait yaklaşımların afların niteliği ve niceliği üzerinde doğrudan etkili olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Aynı hususun din ve mezhep olguları için, belki de daha etkin bir şekilde geçerli olduğu gözükmemektedir. Yakın döneme değin din ve mezheplerin siyasi yapılar ve toplum üzerindeki etkisi dikkate alındığında bu değerlendirme geçmişteki pek çok devlet ve toplum için doğru bir tespit ve teşhis olacaktır. Dinler ve mezhepleri, yakın tarihe kadar sadece affın kendisini ortaya çıkaran değil kapsamını ve uygulayıcılarını da belirleyen baskın faktörler arasında olmuştur. Af semavi dinlerde genellikle bir atıfet anlayışı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Af müessesesi Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'te bir ilahi bağış olarak görülmüştür.³⁶

Af, bu dinlerin metinlerinde, iyilik esası etrafında, daha çok ahlaki niteliğe sahip bir uygulama olarak yerini almış, insanlar tarafından uygulanması teşvik edilmiştir. Bahsi geçen müessese semavi dinlerin tümünde, ilahi bağış ya da lütuf, bir atıfet işlemi olarak görülecek, insanların birbirine karşılık beklemeden göstermesinin, dini bir vecibe, hayatın bir rutini, davranış şekli olduğu telkin edilmiştir. Ancak affın hangi gerekçelerle yürürlüğe gireceği, kapsamı ve uygulanma şekli gibi hususlar, dinler ve mezhepleri tarafından ne ilahi metinlerde inananlarına açık bir şekilde açıklanmış ne de hukuki manada tam manasıyla düzenlenmişti.

³⁴ Özek, a.g.m., 121-122; Suat Bilge, "Ceza Hukukunda Af", *Adliye Ceridesi*, Yıl: 34, Sayı: 10, Ankara, 1942, s. 688.

³⁵ Şahsi öç gibi cezalandırma hakkının suçtan zarar görene ait olduğu devirlerde bugünkü anlamıyla bir aftan söz açılmasa gerektir; daha doğrusu o zamanlarda af, sadece devletin cezalandırabileceği mahdud bir takım suçlar için söz konusu teşkil edebilirdi. Özek, a.g.m., s. 121.

³⁶ Af kavramını salt hukuk bakımından değil, dinsel referanslar bağlamında da ele almak mümkündür. Meray, İslam, Hristiyanlık ve Budizm gibi dinlerin affa hangi biçimde yer verdiğini incelemiş ve bu dinlerde affın hep en ulvî, en yüksek hareket tarzı olarak telkin edildiği sonucuna varmıştır. Tolga Yıldırım, "Affın Hukuki Mahiyeti ve 2018/2929 Sayılı Kanun Teklifinin Kısa Bir Değerlendirilmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Yıl: 32, Sayı: 146, Ankara, 2020, s. 11.

İslam ceza hukukunda suç; mala ve kişiye yönelik yasak fiil, Şariin (kanun koyucunun) emrini yerine getirmemek veya yasakladığı şeyi ihlal etmek, yapılması halinde ceza öngörülen bir fiili işlemek ya da terkedilmesi cezayı gerektiren bir fiili yapmaktır.³⁷ Ceza Hukuku'nun temel kavramlarından olan “suç”a İslam hukuk kitaplarında “cerime” veya “cürm” denilmektedir. Arapçada “cürm” kelimesi, hoş karşılanmayan kötü davranış anlamını ifade için kullanılmaktadır. Kur'an'da ise, birini kötü iş yapmaya sürüklemek ve günah işlemek manalarında kullanılmıştır. İslam Ceza Hukuku'nda af, sanık hakkındaki hukuki tatbikattan vazgeçme veya hükümlünün cezasının bir kısmını yahut tamamını bağışlama anlamına gelir. Devletin had ve cinayet suçlarının cezaları ve kişilere karşı işlenmiş ta'zir suçları hakkında ne umumi ne de hususi af yetkisi yoktur. Sadece kamu davasını ilgilendiren ta'zir cezalarında af yetkisi vardır. İslam'da kul hakkını ilgilendiren kısas, diyet ve ta'ziri gerektiren suçlarda, suçun mahkemeye intikalinden önce veya sonra af genel esas olarak benimsenmiştir. Fakat bu af daha çok mağdur ile suçlu arasındaki bir mesele olarak kabul edilmiş ve affı yasama organının yetkisine bırakan modern hukuk sistemlerinin aksine af yetkisi hakkı çiğnenen mağdurun kendisine verilmiştir.³⁸

1.3.3. Modernite Öncesi'nde Avrupa'da Af

Avrupa'da pek çok dilde af kelimesinin karşılığı olarak “*amnistie*” sözcüğü kullanılmaktadır. Sözcük bu dillere Yunanca'dan geçmiştir. Bazı araştırmacılara göre ilk yazılı af da bu coğrafyada görülmüştür. Bahsi geçen uygulama Atinalı bir General tarafından Peleponnes Savaşları sonrasında M.Ö. 404 yılında çıkarılmıştır.³⁹ General Thrasybulos, yürürlüğe koyduğu bu affa, “*geçmiş şeyleri unutma yasası*” adını vermiştir. Af zaten unutmaya, anlaşmaya veya vazgeçme eylemlerinin ya da düşüncelerinin bir sonucudur.⁴⁰ Yine Atina'da askerlik görevinden ve savaştan kaçarak Site haklarını yitirenler bu haklarını ancak genel af ile yeniden kazanabilmekteydi.⁴¹ Bu bilgilerden hareketle genel af alanında tarihteki ilk düzenlemelerin antik Yunan toplumunda görüldüğünü söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Roma Hukuku'nda ise af, “*absolutio, indulgentia, restitutio in integrum, aboliti private, abolitio publicia*” gibi adlar altında çeşitlilik ve farklılıklar

³⁷ Salman, a.g.e., s. 17–18.

³⁸ Abdullah Çolak, **İslam Ceza Hukuku**, Hikmetevi Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 33, 219-220. Yine İslam hukukunda cezayı düşüren sebeplerden biri olarak af müessesesi de sayılmaktaydı. Bu kapsamda had suçlarının Allah'a karşı işlenmiş olması nedeniyle affı mümkün değilken, kısas ve diyet cezalarının mağdurun kendisi veya velileri tarafından, ta'zir cezalarının ise hem devlet hem de mağdur tarafından affı mümkün olarak kabul edilmiştir. Yıldırım, a.g.m., s. 1.

³⁹ Tarihte bilinen ilk af uygulaması olarak, 30 tiranı yenip Atina'ya demokrasiyi getiren General Thrasybulus'un yenilen oligarşik radikallere yönelik ilan ettiği affa işaret edilmektedir. Bu bağlamda tarihteki ilk af –şaşırtıcı olmayan biçimde- toplumsal barışı tesise matuf olmuştur Yıldırım, a.g.m., s. 11.

⁴⁰ Umumi af, siyasi ve içtimai bazı mülahazalar ile muayyen suçların yapıldığını unutmaktır. Kelimenin asli manası da unutmaya fikrini ifade eder. Yabancı müelliflerden Roux, umumi affı bir örtüye benzeterek bunun maziye değil ceza kanunu üzerine serilmiş olduğunu söylüyor. Bilge, a.g.m., s. 881.

⁴¹ Kamil Ateşoğulları, “AF”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 57/2, Ankara, 2000, s. 71-80.

göstermekte, genellikle İmparator veya Senato tarafından uygulamaya konulmaktaydı.⁴² Cumhuriyet Dönemi'nde halk tarafından kullanılan "*restitutio in integrum*" (eski hale iade) ve "*restitutio damnatorum*" (mahkumların haklarının geri verilmesi) yetkileri, affın birer türü olarak görülmektedir. İmparatorluk döneminde ise şimdiki özel affın kökeni olan "*indulgentia principis*" ve genel affa benzeyen "*abolitio generalis publica*" yetkileri, Senato veya bizzat imparatorlar tarafından kullanılmaktaydı. Adaletin kaynağı olarak görülen imparator, kendisinin temsilcileri sayılan mahkemelerin verdiği kararları değiştirmeye de yetkiliydi.⁴³

Avrupa'da Büyük Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra ve siyasi çalkantıların yoğun olduğu yüzyıllar boyunca da af uygulamalarının devam ettiği görülmektedir. Kıtada bu defa Papalar ve merkezîyetçi yapılanma adına zayıf bir görüntü çizen krallar ve imparatorlar ile bölgesel güç odakları olan derebeyleri ve prensler tarafından yürürlüğe konulan ve çoğunlukla birer lütuf olarak sunulan, böyle de görülmesi beklenen aflar göze çarpacaktır.⁴⁴ Bu dönemde Fransa'da krallar ve senyörler, cezalandırmada olduğu gibi af çıkarma yetkisini de elinde bulundurmıştır. 1789 İhtilali sonrasında genel af çıkarma yetkisi parlamentoya devredilirken, özel af ise imparatora ait olmaya devam edecektir.⁴⁵ Almanya'da krallar ve prensler af yetkisini elinde bulunduran güç konumunda iken, İngiltere'de ise bu hak bir dönem sadece kral veya kraliçe tarafından kullanılmaktaydı. İngiltere'de lordların ve Avam Kamarası'nın teşebbüsleri neticesinde kralın af yetkisi sınırlandırılacak, son olarak da genel af ilanı parlamentonun yetkisine alınacaktır. XVII. yüzyıl ile XX. yüzyıl arasında Avrupa kıtasının genelinde görülen siyasi buhranlar ve yaşanan ihtilallerin akabinde sıklıkla genel ve özel aflar çıkarılmıştır. Tarihsel süreçte çıkarılan afların özellikle de genel afların inkılaplar ya da rejim değişiklikleri sonrasında rastladığı görülmektedir. İhtilaller çağında ve özellikle de Restorasyon Dönemi'nde Avrupa genelinde görülen afların bu türden aflar içerisinde olduğu bilinmektedir. Suat Bilge'ye göre ceza hukukuna ait kanunlarda yer alan mahzurlar ve bu mahzurlardan kaynaklı ihtiyaçlara cevap vermek nedeniyle af kurumu vücut bulmuştur. Bilge, ceza hukukunun, özelliği itibarıyla, umumi kaideler koyduğundan, ancak bu kaidelerin münferit hadiselerle tatbiki sırasında sertliğe ve hataya düşülebildiği gerçekliğinden hareketle af kurumunun gerekliliğini izaha çalışmaktadır. Kanunların mükemmeliyet derecesine

⁴² Ayrıntılı bilgi için bk. Özek, a.g.m., s.123; Tahsin Adam, "Af Salâhiyeti", **Adliye Ceridesi**, Sayı: 11, Ankara, 1941, s. 849-850.

⁴³ Duygu Çağlar Çoban, **Ceza Hukukunda Af**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 16.

⁴⁴ Orta Çağ boyunca Avrupa'da mağdurun affetme yetkisi kısmi olarak devam edecek, feodal beylere de af yetkisi verilecektir. Merkezi hükümetin güçlenmesiyle, yasama, yürütme ve yargı erklerini kendinde toplayan monark af yetkisini de tekeline alacaktır. Can, a.g.m., s. 1293-1294. Ayrıca bk. Özek, a.g.m., s. 121-122.

⁴⁵ İhtilal sonrasında Fransa'da meydana gelen ünlü Vandee İç Savaşı'nda iktidara başkaldıranların kovuşturma ve cezaları ilan edilen genel bir afla ortadan kaldırılmıştır. Ateşoğulları, a.g.m., s. 71.

göre affa başvurmanın da buna paralel olarak azalacağı yorumunda bulunan Bilge, eski dönemlerde affa sıklıkla başvurulmasının da izahını ve gerekçesini de bu şekilde ortaya koymuş oluyordu.⁴⁶

1.3.4. Günümüz Devletler Hukukunda Af

Kemal Gözler demokratik ilkelere sahip olarak kabul edilen yirmi bir ülkenin anayasalarındaki af kurumunu inceleyecek, elde ettiği sonuçlarla Türkiye’de yürürlükte olan 1982 Anayasası’nın karşılaştırmasını yapmıştır. Bu ülkelerin anayasalarını amnistie ve grace yetkilerine yaklaşımları yönüyle inceleyen Gözler, grace yetkisinin ABD’de Başkan’a ait olduğunu belirtirken, suçlunun, Başkan tarafından verilen affı reddetme hakkına sahip bulunduğunu söylemiştir. Bu durumun tek istisnasının Başkanın idam cezasını müebbet hapis cezasına çevirmesi kararında yaşandığını ifade etmiştir. Almanya ve Avusturya’da grace yetkisi Federal Başkana yani Cumhurbaşkanı’na verilmiştir. Bu yetki Belçika’da Kral’a tanınmakta iken, Danimarka’da Kral’a hem amnistie hem de grace yetkisi verilmektedir. Finlandiya Anayasası grace yetkisi için Cumhurbaşkanı’nı tanıırken, amnistie için parlamentoyu işaret etmektedir. Aynı ayırım Fransa ve İtalya anayasaları için de geçerlidir. İngiltere, Hollanda, Japonya, Lüksemburg, İspanya, ve Norveç’te grace yetkisi belli istisnalarla monarkın yetkisi altında bulunmaktadır.⁴⁷

İrlanda’da grace yetkisi Cumhurbaşkanı’na, İsrail’de ise Devlet Başkanı’na tanınırken, İsviçre grace ve amnistie için Federal Meclisi yetkilendirmektedir. Aynı ayırım ve yetkilendirme Yunanistan için de geçerlidir. Portekiz Anayasası grace yetkisi için Cumhurbaşkanı’nı, amnistie yetkisi için Cumhuriyet Meclisi’ni görevlendirmektedir. İzlanda ise her iki yetkiyi de Cumhurbaşkanı’na tanımaktadır. Türkiye’de ise genel ve özel af ayrımı yapılmakta, genel af yetkisi TBMM tarafından, özel af yetkisi ise Cumhurbaşkanı tarafından kullanılmaktadır.⁴⁸

1.4. Türk Anayasalarında Af Kurumunun Düzenlenme Şekli

1.4.1. 1876 Anayasası Öncesinde Türklerde Af Kurumu, Yetkisi ve Siyaseti

İslam öncesi Türk devletlerinde Kağan’ın ve Kurultay’ın töre hükümleri çerçevesinde kalmak koşuluyla her türlü yetkiye sahip olduğu bilinmektedir. Bu gerçeklikten hareketle herhangi bir vesileyle ortaya çıkması muhtemel af hak ve yetkisinin aynı kişi ve kuruma ait olduğunu düşünmek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Devlet otoritesinin olmadığı veya zayıf kaldığı bölgelerde ya da devirlerde ise bu hak ve yetki boy beyleri tarafından ve yine töre hükümlerinin çizdiği sınırlar

⁴⁶ Zamanla monarkların yanında parlamentolar da affa yetkili olan kurumlar haline gelince özel affın devlet başkanları eliyle genel afların meclisler eliyle yürürlüğe girmesi kuralı kıta Avrupası’nın pek çok ülkesinde yerleşecektir. Bilge, a.g.m., s. 686-689.

⁴⁷ Gözler, a.g.m., s. 306-315.

⁴⁸ Gözler, a.g.m., s. 306-315.

içerisinden çıkmamak şartıyla kullanılabilmekteydi. Türk-İslam devletlerinde ve Osmanlılarda, hukuk müesseselerinin şekillenmesinde töre hükümlerine ek olarak ve ilkinde göre daha fazla İslam dininin kuralları etkili olacaktır. Osmanlı Devleti'nin adli yapısına, diğer Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi, İslam Hukuku'na ilişkin genel esasların yanında Türk yaşam ve devlet geleneğinin kendisi olan örfi hukuk ile fethedilen bölgelerin bazı uygulamaları etki etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde siyasi erki tek başına temsil eden padişahların yukarıda bahsi geçen örfi hukukun kendilerine tanıdığı haklar gereğince genel ve özel af hakkına sahip olduğu bilinmektedir. Ancak bu hak elbette bahsi geçen hukuk alanının kapsamına giren iş ve işlemlerde ve yine bu hukukun çizdiği esaslar çerçevesinde kalmak şartı ile kullanılabilmekteydi.

Osmanlı padişahlarının şer'i hukukun kapsamına giren durumlar için aynı etkinliğe ve güce sahip olduklarını söylemek doğru bir ifade olmayacaktır. Bu hukukun alanına giren ve kul hakkı olarak nitelendirilebileceğimiz suçlarda af hakkı belli şartlar altında mağdura ve mirasçılara tanınmaktaydı. Devlete karşı işlenen suçlarda ise bu hak yine şer'i hukukun çizdiği esasların dışına çıkmamak kaydıyla padişahlara verilmiştir. Bu arada Şeriye Mahkemeleri'nin yürütücüleri olan kadılar tarafından verilen bazı cezalar, padişahlar tarafından hükümsüz bırakılabilmekte, daha açık bir ifadeyle, monark eliyle mahkemenin verdiği ceza ortadan kaldırılabilmekte, azaltılabilmekte ya da başka bir cezaya dönüştürülebilmekteydi.⁴⁹

Tüm bunların dışında padişahların son sözü söylediği Divanı Hümayun'un siyasi suç ve suçlular için bir tür üst mahkeme, temyiz kurulu olarak iş gördüğü ve herhangi bir adli muhakeme sonrasında ortaya konulan hükmü kaldırabilirdiği veya değiştirebildiği bilinmektedir.⁵⁰ Yine padişahların Kapıkulu olarak bilinen devlet görevlileri üzerinde tam bir salahiyyete sahip olduğu, herhangi bir şart ve kayıt altında olmaksızın ceza ve af yetkisini bu grup üzerinde kullandığı bir diğer vakıdır. Osmanlı Devleti'nde ayrıca cüluslarda, hanedan doğumlarında, sünnet ya da düğün etkinlikleri sırasında, dini bayramlara denk gelen günlerde ve elbette yine padişahlar eliyle af uygulamalarına gidildiği bilinmektedir. Bu afların yazılı kurala bağlı olmaksızın gelenek haline geldiği, benzer nedenler ortaya çıksa da her zaman uygulanmadığı, esasen bir tür gündelik politikalar üzerine yürürlüğe konuldukları görülmektedir. Osmanlılarda özellikle cülus etkinlikleri sırasında af uygulamalarına gidilmesi siyasi erkin bu kurumu bir tür atıfet işlemi olarak gördüğünü ve reaya üzerinde otorite artırımı amacıyla kullanılmak istendiğini kanıtlamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldan başından itibaren tedrici bir şekilde yıkılma sürecine girdiği bilinmektedir. Osmanlı yönetiminin bu tarihten sonra imza ettiği uluslararası antlaşmalarda

⁴⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde İslam hukukuna ilişkin esaslar uygulanmaktaydı. Buna göre, kul hakkına ilişkin suçlarda af yetkisi mağdurda iken, Allah hakkına ilişkin suçlarda af yetkisi kadı veya padişaha aitti. Can, a.g.m., s. 1294.

⁵⁰ Özek, Osmanlı Devleti zamanında muntazam bir ceza hukukundan söz açılmayacağı için bütün kudretlerin sahibi olan hükümdarın affetmek hakkına da sahip olduğunu kabulünün gerekli olduğunu belirtirken bu af hakkının çeşitli kötü kullanımlara yer açtığını da ifade edecektir. Özek, a.g.m., 127.

af ile ilgili hükümlere yer verildiği görülmektedir. Antlaşmalarda geçen af hükümlerinin çoğunlukla galip tarafın zorlamasıyla kayıt altına alınıp, Osmanlı yönetimince uygulanma sözü verildiği bağıt metinleri incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Küçük Kaynarca, Zıstovi, Bükreş, Edirne, Paris ve Berlin, maddeleri arasında af hükümlerine yer verilen başlıca uluslararası antlaşmalar arasındadır.⁵¹

Tanzimat Dönemi ile birlikte çoğu alanda olduğu gibi Osmanlı hukuki yapısında da Batı yönlü değişim artacaktır. Ancak bu değişim, af kurumunun şekillenmesinde etkisini belli oranlarda gösterecektir. Osmanlı Devleti'nde af kurumunun yazılı olarak görüldüğü ilk hukuki metin ise 1858 tarihli, “*Ceza Kanunname-i Hümayunu*” adı altındaki ceza hukuku alanına giren düzenlemedir. Sultan Abdülmecid döneminde çıkarılan bu düzenlemede genel ve özel af çıkarma yetkisinin padişaha ait olduğu açıkça ifade edilmektedir. 1858 tarihli Ceza Kanunu, öncesinde yine padişahlara ait bulunan af hak ve yetkisini tanımakta, ilave olarak bu kurumu yazılı bir norm haline getirmekte ve elbette ki hukuki açıdan sınırlarını belirlemektedir.⁵²

1.4.2. 1876 Anayasası'nda Af Kavramı

Türk tarihinde Birinci Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren af tasarrufunun kimler tarafından kullanılacağı ve kapsamının ne olacağı bu sefer yürürlüğe konulan anayasalar ile belirlenmeye başlanacaktır. 1876 tarihinde yürürlüğe konulan ve Türk tarihinin ilk anayasası olma vasfını taşıyan Kanun-i Esasi'de, af hak ve yetkisi, 1858 tarihli Ceza Kanunu'nda olduğu gibi yine ve sadece padişaha tanınmaktaydı. Kanun-i Esasi'nin 7'nci maddesinde yer alan, “... *mücazaat-ı kanuniyenin tahfifi veya affi... hukuku mukaddes-i padişahı cümlesindendir.*”⁵³ ifadeleri genel ve özel af çıkarma hakkının hükümdara ait olduğunu göstermektedir.⁵⁴

⁵¹ Bk. Mahmut Esat Bozkurt, **Devletlerarası Hak, Hukuku Düvel**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, 1940.

⁵² 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 47. maddesi idam cezasının küreğe, kürek cezasının kalebentliğe, müebbet kalebentliğin kalıcı sürgüne ve geçici kalebentlik ile hapis cezasının geçici sürgüne çevrilmesinin ancak padişah iradesi ile mümkün olabileceğini düzenlemektedir. Maddenin devamında ise padişahın özel iradesi olmadıkça ve kanunnameye açıklık bulunmadıkça bir cezanın affının, değiştirilmesinin veya hafifletilmesinin caiz olmadığı da ayrıca belirtilmektedir. Tam metin için bk. Senem Öner, **Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nun 1810 Tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan Çevrilmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim Doktora Programı, İstanbul, 2013.

⁵³ 1876 Anayasası için bk. Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Belgeler 1876-2012**, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, s. 27-43.

⁵⁴ Yedinci maddenin değişiklikten önceki metninde yer alan “mücazaat-ı kanuniyenin tahfifi veya affi” ifadesinin genel affi da kapsayıp kapsamadığı da tartışmalıdır. Özek'e göre bu kavram sadece özel affa ilişkindir. Keyman'a göre ise 1876 Anayasası'nda padişahın yetkileri geniş, Meclisi Umumi'nin yetkileri kısıtlı olduğundan söz konusu terim genel affi da kapsar nitelikte yorumlanmalıdır. Soyaslan'a göre de isabetli olan görüş ikincisidir. Nitekim 1909 ihtilali sonucu yapılan anayasa değişiklikleri ile Meclisin yetkileri, parlamentarizme yakın bir şekilde artırılmış, buna paralel olarak padişahların genel af çıkarma yetkisine Meclis ortak edilmiştir. İbrahim Araç ve Hasan Erikli, “Anayasa'nın 87'nci Maddesine Göre Nitelikli Çoğunluk Aranması Gereken Af Kanunları”, **Yasama Dergisi**, Sayı: 1, Nisan-Mayıs-Haziran 2006, s. 29.

1909 yılı içerisinde bu maddede tadile gidilecek, af yetkisini düzenleyen kısım, “...*mücazat-ı kanuniyenin tahfif veya affi, Meclis-i Umumi’nin tasvibi ile afv-ı umumi ilanı... hukukı mukaddese-i padişahidendir...*” şeklinde yeniden düzenlenecektir.⁵⁵ Bu değişikliklerle padişah, özel af çıkarma yetkisine tam olarak yine sahip iken, genel af çıkarma yetkisinde sınırlamaya gidilmiş ve bu yetki meclisin onay şartına bağlanmıştır. Kanun-i Esasi’de yapılan bu değişiklik, padişahın af müessesesi üzerindeki hak ve yetkisine milli iradenin, parlamento aracılığıyla ortak olmasını sağlamaktadır. Tadilin içeriği, Türk hukuk terminolojisinde ve anayasalarında genel af kavramına yer vermesi, genel ve özel af ayrımını yapması yönüyle bir ilk olma özelliği bakımından önem taşımaktadır. Bahsi geçen kavramlar ve ayrımlar sonraki Türk anayasalarında da benzer şekillerde yer bulmuştur.

1.4.3. 1921 Anayasası’nda Af Kavramı

Birinci TBMM tarafından 20 Ocak 1921’de kabul edilen ve 23 maddeden oluşan yeni Türk Devleti’nin ilk anayasası Teşkilat-ı Esasiye adı altında yürürlüğe konulmuştur. Bu anayasa iç ve dış tehditlerin zirve yaptığı bağımsızlık savaşı sürecinde hazırlanmıştır. Diğer Türk anayasalarına kıyasla daha kısa, başlık ve içerik bakımından eksik olmasının temelinde bu süreç yatmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle 1921 Anayasası bir tür geçiş dönemi anayasası olarak kabul edilmektedir. Bazı araştırmacılar 1921 Anayasası’nda af kurumuna ait bir düzenlemenin yer almadığını ve yeni Türk Devleti’nin 1924 Anayasası ile ilk kez bu kuruma yer verdiğini belirtmektedirler. Ancak 1921 Anayasası’nın 7. maddesinde yer alan, “*Ahkamı şer’iyyenin tenfizi, umum kavaninin vaz’ı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilanı gibi hukuk-ı esasiye Büyük Millet Meclisi’ne aittir...*” ifadeleri af yetkisinin TBMM tarafından kullanılabilmesi ve bahsi geçen anayasanın bir şekilde af müessesesine yer verdiği yorumlarının yapılmasına neden olmuştur.⁵⁶

Yasama, yürütme ve yargı güçlerini elinde bulunduran Birinci TBMM’nin olağanüstü yetkilere sahip olduğu gerçeğinden hareketle anayasada açıkça yer almasa da af hak ve yetkisini fiili olarak kendisinde görmesi, hatta olağanüstü koşullar nedeniyle bu kurumdan sıklıkla yararlanmak istemesi ve de yararlanması normal karşılanmalıdır.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Birinci TBMM’nin görev yaptığı 23 Nisan 1920 tarihinden son oturumunu gerçekleştirdiği 16 Nisan 1923’e kadar olan devre içerisinde çıkardığı kanunlar marifetiyle af kurumundan sıklıkla yararlandığı görülecektir. 1921 Anayasası’nın yürürlükte olduğu bu dönemde azımsanamayacak sayıda af tasarı ve teklifi Hükümet ve mebuslar eliyle Meclis Genel Başkanlığına sunulmuştur. Bu dönemde af hak ve yetkisinin yeni açılan Meclisin elinde olduğu hususunda mebusların şüphe taşımadığı, kendileri dışında herhangi güç ile

⁵⁵ Yedinci maddenin tam hali için bk. Erdem, **Anayasalar ve Belgeler**, s. 50.

⁵⁶ Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun tam metni ve tadilleri için bk. Erdem, **Anayasalar ve Belgeler**, s. 73-83.

paylaşmak istemediği, hatta izin de vermediği Genel Kurul müzakerelerindeki beyanatlardan net bir şekilde anlaşılmaktadır.

1.4.4. 1924 Anayasası'nda Af Kavramı

1924 Anayasası selefi olan 1921 Anayasası'na kıyasla af kurumundan açık bir şekilde bahsedecek, bu kurumu genel af, özel af, cezaların hafifletilmesi ve değiştirilmesi, takibat ve cezanın tecili şeklinde olmak üzere dört farklı türde düzenlemiştir.

Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun, "*İkinci Fasl, Vazife-i Teşriye*" başlığı altındaki 26. maddesi bahsi geçen dört yetkiyi de yasama organı olan Meclisin eline vermiştir. Madde içerisinde bu husus "*Büyük Millet Meclisi... umumi ve hususi af ilanı, cezaların tahfif ve tahvili, tahkikat ve mücazatu kanuniyenin tecili, mahkemelerden sadır olup katiyyet kesbetmiş olan idam hükümlerinin infazı gibi vezai fi bizzat kendi ifa eder.*" şeklinde belirtilmiştir. Aynı Anayasanın "*Üçüncü Fasl, Vazife-i İcraiye*" başlığı altında yer alan 42. maddesinde ise yürütme organının başı Cumhurbaşkanı'na belli şartlar altında olmak kaydıyla ve sadece özel af yetkisi tanınmıştır. Bu madde, "*Reisicumhur, hükümetin inhası üzerine daimi maluliyet veya şeyhuhet gibi şahsi sebeplerden dolayı muayyen efradın cezalarını ıskat veya tahfif edebilir. Reisicumhur, Büyük Millet Meclisi tarafından itham edilerek mahkûm olan vekiller hakkında bu salâhiyeti istimal edemez.*" şeklinde düzenlenmiştir.⁵⁷

1924 Anayasası'nda affa yetkili organlar Parlamento ve Cumhurbaşkanı olacak şekilde düzenlenmiş, bu belirleme ve anlayış sonraki anayasalarda benzer şekillerde devam ettirilmiştir.

1.4.5. 1961 Anayasası'nda Af Kavramı

1961 Anayasası, genel ve özel af kavram ve kurumlarını korumuştur. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası adı altında hazırlanan ve kabulü referandum ile gerçekleşen bu anayasanın "*Cumhuriyetin Temel Kuruluşu*" başlığının "*Yasama*" bölümü altında yer alan ve TBMM'nin görev ve yetkilerinin sıralandığı bölümde 64. madde, genel ve özel af ilanının Meclisin yetkileri arasında olduğunu düzenlemektedir. Aynı başlığın "*Yürütme*" bölümünde Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri sıralanmaktadır. Bu bölümde yer alan 97. maddede, "*... sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir.*" ifadelerine yer verilerek Cumhurbaşkanı'na belli şartlar altında, sınırlı bir özel af yetkisi tanınacaktı.⁵⁸

⁵⁷ 1924 Anayasası'nın tam metni ve geçirdiği tadilleri için bk. Erdem, **Anayasalar ve Belgeler**, s. 84-113.

⁵⁸ 64. maddenin bahsi geçen bölümü, "Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak, Devletin bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek, para basılmasına, genel ve özel af ilânına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerindendir." şeklindedir. Anayasanın tam metni ve tadilleri için bk. Erdem, **Anayasalar ve Belgeler**, s. 160-245.

1924 Anayasası'nda yer bulmuş olan takibatın ve cezanın tecili ile ilgili düzenlemelere ise bu Anayasada yer verilmemiştir. Aynı zamanda gerek 1921 gerekse de 1924 Anayasası'nda yer alan ve “*cezaların tahfif ve tahvili*” ifadeleri ile Meclisin eline verilen cezaları hafifletme ve değiştirme yetkisi de yeni Anayasada yer almamıştır. Bahsi geçen yetkiler yasama organının yargı kararlarına doğrudan doğruya müdahalesine neden olabilmekteydi. 1961 Anayasası'nda yasama organına bu yetkilerin verilmemesinde bu husus belirleyici olmuş olmalıdır. 1961 Anayasası'nın “*İktisadi ve Mali Hükümler*” başlığı altında yer alan 131. maddesi ile de, “... orman suçları için genel af çıkarılamaz.” şeklinde ifadelere yer verilerek Meclisin af yetkisine sınırlama getirilmiştir. Anayasanın bahsi geçen maddesinin son fıkrasında yer alan bu hüküm 17 Nisan 1970'de Meclis tarafından kabul edilen ve 22 Nisan'da Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren “*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 131'inci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun*” ile yeniden düzenlendi ve bu sefer orman suçları af kapsamına alındı.⁵⁹

1.4.6. 1982 Anayasası'nda Af Kavramı

1982 Anayasası af kurumu açısından, yerine geldiği 1961 Anayasası ile benzer düzenlemelere sahip olmuştur. 7 Kasım 1982 tarihindeki halkoylamasıyla yürürlüğe giren yeni Anayasada, genel ve özel af ilanına karar vermek yetkisinin Parlamente'ye ait olduğu belirtilmiştir. Yasama organının bu yetkisi “*Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Görev ve Yetkileri*” başlığı altında yer alan 87. madde ile düzenlenmiştir. Aynı maddenin içeriğinde Anayasanın 14. maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenlerin bu yetki kapsamının tutulacağı yani af kanunlarından istisna edileceği ifade edilmektedir. 1982 Anayasası'nın ilk halinde bahsi geçen madde “*Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması*” başlığı altında şeklinde düzenlenmiştir.⁶⁰ Bu istisna 3 Ekim 2001 tarihinde 4709 sayılı kanunla yapılan anayasa değişikliği ile kaldırılacak ve 14. maddeden dolayı hüküm giyenler de genel ve özel af uygulamalarından yararlanmaya başlamıştır. Yine aynı kanunla TBMM'nin genel ve özel af ilan edebilmesi için üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararının aranması zorunluluğu getirilmiştir. Ancak bu şart af ile benzer niteliğe sahip olan erteleme ve şartlı salıverme için geçerli olmayacak, bu niteliğe sahip kanunlar adi çoğunluk ile kabul edebilecekti.⁶¹

⁵⁹ Bahsi geçen kanun ve düzenleme için bk. Erdem, **Anayasalar ve Belgeler**, 214-215.

⁶⁰ Bu madde, “Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar. Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik edenler hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir. Anayasanın hiçbir hükmü, Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.” şeklinde düzenlenmiştir. Anayasanın tam metni ve tadilleri için bk. Erdem, **Anayasalar ve Belgeler**, s. 291-522.

⁶¹ Anayasa'nın 87'nci maddesinde aranan nitelikli çoğunluğun sadece ceza hukuku anlamında genel af ve özel affı kapsamakta ve kanun koyucu sebebi ne olursa olsun son dönemlerde şartlı salıverme, dava ve cezaların ertelenmesi ve memnu hakların iadesi gibi mahkemeler tarafından kullanılan bir takım müesseseleri de kanun yoluyla yürürlüğe koymaktadır. Burada Anayasa Mahkemesi kanun koyucuyu bu konularda kanun yapmaya yetkili görmektedir. Özetle

1982 Anayasası'nın 169. maddesinde ise, "... münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz. Ormanları yakmak, ormanları yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz." denilerek Meclisin genel ve özel af çıkarma yetkisine bir istisna daha getirilmiştir. Aynı Anayasanın 104. maddesi yürütme organının başı olan Cumhurbaşkanı'na da af yetkisi tanınmış, ancak bu yetki "sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak" şartlarına bağlanmıştır. 1982 Anayasası af yetkisini yasama organı olan TBMM'ye ve yürütme organının başı olan Cumhurbaşkanına vermektedir. Bu itibarla yasama ve yürütme organlarına tanınan af yetkisinin kaynağı bizzat Anayasanın kendisi olmaktadır. Affa yetkili organları net bir şekilde ifade eden Anayasa af düzenlemelerindeki istisnaları da aynı açıklıkta belirlemiştir. Affa yetkili olan bu kurumlar affin kapsamını Anayasanın çizdiği esaslara bağlı kalmak şartıyla istedikleri genişlikte düzenleyebilme hakkına sahip olmaktadır. TBMM bahsi geçen af yetkisini kanun çıkarmak suretiyle kullanmaktadır. Bu nedenle diğer tüm kanunlar gibi af kanunları da, başvurulması durumunda, Anayasa Mahkemesi'nin yargısal denetimine tabi olmaktadır. Anayasa Mahkemesi, af kanunları üzerindeki denetimini hem şekil hem de esas yönünden gerçekleştirmektedir. Ancak bahsi geçen süreç Cumhurbaşkanı tarafından yürürlüğe konulacak olan af uygulamaları için geçerli olmayacaktır.

1.5. Günümüz Türk Hukukunda Af Kurumu, Af Yetkisi ve Siyaseti

Keyman genel af için, Dönmezer ve Erman'ın tarifini yeterli görmekte ve ayrıca bir tarif vermeğe lüzum görmemektedir. Bu tarif, "Umumi af, içtimai fayda mülahazası ile bütün veya belirli bazı suçlar ve hükmedilmiş ise cezaları bütün neticeleri ile birlikte düşüren teşrii bir tasarruftur." şeklindedir.⁶² Keyman özel af için çalışmasında yine Dönmezer ve Erman'ın tarifini ön plana çıkarmaktadır. Bu tarife göre özel af, "Kesinleşmiş bir cezayı büsbütün kaldıran, hafifleyen veya daha hafif olmak şartı ile diğer bir cezaya çeviren bir atıfet müessesesidir." şeklindedir.⁶³

1982 Anayasası 87. madde, Meclis yani yasama organı için, "Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek", 104. maddesinde ise yürütme organının başı Cumhurbaşkanı için, "Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama

Anayasa Mahkemesi'ne göre nitelikli çoğunluk sadece genel af ve özel af için aranacak, şartla salıverme, erteleme gibi kurumlar için aranmayacaktır. Araç ve Erikli, a.g.m., s. 26.

⁶² Keyman, a.g.e., s. 55. Türk Hukuk Lügati genel affı, "umumi af" başlığı altında; "Bazı suçların genel menfaat icaplarından dolayı unutturulması maksadıyla yapılan bir devlet tasarrufudur ki, yapılmakta veya yapılacak olan takibin veyahut hüküm altına alınan cezanın kaldırılması neticesini verir, şahsi hakka hâlel gelmemek üzere suçu, takibi ve mahkumiyeti ortadan kaldırır. Bu bir kanunla olur." şeklinde izah etmektedir. **Türk Hukuk Lügati**, s. 6.

⁶³ Keyman, a.g.e., s. 66. Türk Hukuk Lügati özel affı, "hususî af" başlığı altında şu şekilde izah etmektedir. "Cezanın tamamen veya tamamen infazından vazgeçilmesi. Mücrimiyet mahkumiyet baki olduğu gibi fer'i ve mütemmim cezalara tesiri yoktur. Hususî af adli hataların düzeltilmesi, ihtiyar ve hasta mahkumlar hakkında insani bir vazifenin yerine getirilmesi gibi maksatlara dayanır." **Türk Hukuk Lügati**, s. 6.

sebebiyle kişilerin cezalarını hafifletir veya kaldırır” ifadelerine yer vermektedir. Bu ifadeler af yetkisinin TBMM ve Cumhurbaşkanı tarafından kullanılacağını net bir şekilde belirlemektedir. Affin teknik boyutları ise 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu ile düzenlenmiştir. 26 Eylül 2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 65. maddesinin 1. fıkrasında genel af halinde kamu davasının düştüğü, hükmolunan cezaların bütün neticeleri ile birlikte ortadan kalktığı ifade edilmektedir. Aynı maddenin 2. ve 3. fıkrasında özel af ile ilgili düzenlemelere yer verilmektedir. Buna göre özel affin, hapis cezasının infaz kurumunda çektirilmesine son veren, cezanın süresini kısaltan ya da adli para cezasına çeviren bir tasarruf olduğu belirtilmektedir. Özel affa rağmen cezaya bağlı olan veya hükümde belirtilen hak yoksunluklarının devam ettiği yine aynı maddede yer almaktadır.⁶⁴

Yukarıda verilen tanımlar, izahlar ve mevzuattan da anlaşılacağı üzere yürürlüğe konulacak olan affin genel af statüsüne mi gireceği yoksa özel af mı sayılacağı affa uğrayacak suçların türünden ve aftan yararlanacak kişilerin sayısından bağımsız bir durumdur. Eğer yürürlüğe konulacak olan af uygulaması suçu ve beraberinde hükmün bütün sonuçlarını ortadan kaldırıyor ise genel af olarak kabul edilmektedir. Özel af ise sadece cezayı ortadan kaldırmakta, cezaya bağlı olup hükümde belirtilmiş olan bütün sonuçlarını devam ettirmektedir. Kısaca affin hangi suçlara yönelik ve kaç kişi için çıkarıldığına değil sonuçlarına bakılması af türünün belirlenmesi bakımından yeterli olmaktadır. Genel af suça tesir ettiğinden suçun ortaya çıkardığı tüm cezai neticeleri ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda soruşturma evresinde savcının, kovuşturma evresinde ise hakimnin, eylemin af kapsamına girdiğine dair tespiti neticesinde, dava açılmışsa dava düşecek, dava açılmamışsa soruşturma sona erdirilecek, yani kovuşturmayla yer olmadığına dair karar verilecektir. Bu kararlar re’sen verilecektir. Bu durumda fail mahkum olmayacak, fail cezalandırılmadığı için de, hakkında mahkumiyete ilişkin herhangi bir sonuç doğmayacaktır.⁶⁵

Özel af TBMM tarafından yürürlüğe konulabileceği gibi Cumhurbaşkanı tarafından da çıkartılabilmektedir. Aynı durum genel aflar için geçerli değildir. Ayrıca bir kişinin özel aftan yararlanabilmesi için hakkındaki mahkumiyet kararının kesinleşmiş olması gerekmektedir. Muhakemesi devam eden bir kişiye yönelik özel affa gidilemez. Genel aflar hem mahkumiyete hem de mahkeme sürecine son verebilmekte iken, özel aflar ise sadece cezaya etki etmektedir. Özel affa uğrayanların suçluluk ve mahkumiyet ile ilgili durumları kağıt üzerinde devam etmektedir. Tüm bunlara ek olarak Türk hukukunda affı kabul zorunludur. Geri alınamayan bu işlem hem genel hem de özel aflar için geçerlidir. Bu durumun tek istisnası af kapsamına giren sanığın isteğe bağlı olarak mahkeme sürecini devam ettirebilmesinin af kanununa eklenecek olan bir madde ile

⁶⁴ Af kurumu esas itibarıyla 1982 Anayasası’nın 87 ve 104. maddelerinde düzenlenmekle birlikte, teknik yönleri 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun Birinci Kitap Üçüncü Kısım’da “*Dava ve Cezanın Düşürülmesi*” başlıklı dördüncü bölümde ele alınmıştır. Can, a.g.m., s. 1291.

⁶⁵ Yürürlüğe konulan genel aflar anayasada ve kanunlarda herhangi bir değişikliğe neden olmamakta, cezalandırmaya yönelik eylemler suç oluşturmaya devam etmektedir. Bk. Ersan Şen, “Türk Ceza Hukuku Yönünden Af”, Türk Hukukunda ve Karşılaştırmalı Hukukta Af Sorunu Sempozyumu, **Okan Üniversitesi Yayınları**, İstanbul, 2010, s. 112.

düzenlenmesidir. Bu suretle sanığa affı ret etme hakkı tanınabilir. Yürürlüğe konulan affın kabulünün zorunlu olması hususunun yanında Türk hukuku açısından başkaca bir özelliği de geri alınmaz olmasıdır. Ayrıca aflar TBMM tarafından kanun ile uygulamaya konulmakta ve bu nedenle de her kanun gibi Anayasa Mahkemesi'nin denetime tabi olmaktadır. Anayasa Mahkemesi af kanunlarını bazen şekil bazen de esastan bozabilmekte, bu nedenle bazı aflar kapsamı bakımından genişleyebilmektedir.

Af kurumu kimi zaman erteleme ve şartlı salıverme kurumu ile karıştırılmaktadır. Nitekim af niteliği taşıyan kanunlar erteleme ve şartlı salıverme adı altında da çıkarılmaktadır. Şartla salıverme, mahkum edildiği hürriyeti bağlayıcı cezalardan kanunun gösterdiği bir kısmını iyi halle ve kurallara tam uyarak geçirmiş bulunan mahkumun, mahkumiyet süresini bitirmeden, konulmuş olan şartlara her bakımdan riayet etmediği takdirde geri alınması şartıyla, merciince alınacak bir kararla salıverilmesini ve böylece serbest hayata dönmesini ve bu hayata geçişinin kolaylaştırılmasını sağlayan bir kurumdur. Erteleme, mahkumiyetin infazının şartlı olarak geri bırakılması anlamına gelir ve ilk defa mahkum olmuş veya geçmişte para cezasından başka bir cezaya mahkum olmamış bir mahkumun bazı şartları içeren mahkumiyetinin, mahkumiyet nedeni olan suçun niteliğine göre değişen bir süre içinde yeniden suç işlememesi halinde meydana gelmemiş sayılması sonucunu doğurur.⁶⁶

Yukarıdaki bahiste geçen ve Anayasanın 87. maddesinde aranan beşte üç çoğunluk şartı, Meclisin genel ve özel af ilan etmesine ilişkin bir şarttır. Yoksa aflar benzer sonuçlara yol açan, öğretide af niteliğinde kabul edilen veya şartla salıvermeye ilişkin kanunlarda böyle bir nitelikli çoğunluk gerekmemektedir.⁶⁷ Bütün bunların dışında Türkiye'nin de içinde bulunduğu bazı ülkeler uluslararası hukukun norm ve yaptırımlarını ve uluslararası kuruluşların bağlayıcı olan kararlarını ulusal yapı içerisinde uygulama adına pek çok metne imza atmıştır. Bu çerçevede insan hakları ihlalleri ile karşı karşıya kalan mağdurlara uluslararası hukuk tarafından geliştirilen norm ve mekanizmalar önemli vaatlerde bulunmakta, özellikle ulus-üstü insan hakları belgeleri ile koruma altına alınan hak ve özgürlükler ve bunların denetimini gerçekleştiren insan hakları yargı yerleri ihlallerin giderilmesinde etkin birer rol üstlenme potansiyeli taşımaktadırlar.⁶⁸ Türkiye'de aflar sadece sosyal bir tedbir olarak değil bir atıfet olarak da düşünülmüş, zanlı ve/veya suçluyu topluma yeniden kazandırılmak amaçlanmış, affın mevzuata aykırı eylem içerisinde olan bireyleri ıslah araçlarından biri olduğu kabul edilmiştir.

⁶⁶ Türkan Yalçın Sancar, "23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen suçlardan Dolayı Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanunun Hukuksal Niteliği ve Sonuçları", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 166, Ankara 2001, s. 28-32.

⁶⁷ Döner, a.g.m., s. 42-43.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Serdar Gülen, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında "Genel Af" Kanunları, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Sayı: 4, Ankara 2014, s. 411-429.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİRİNCİ TBMM DÖNEMİ AF UYGULAMALARI

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılın başından itibaren tedrici bir şekilde zayıflama, çözülme ve yıkılma sürecine girmiş, aynı yüzyılın son çeyreğinden itibaren ise bahsi geçen sürece koşut bir şekilde Batılı devletlerin Osmanlı topraklarına ve azınlıklarına yönelik emperyalist politikaları yoğunluk kazanmıştır. Osmanlı ülkesindeki siyasal, etnik, ekonomik, sosyal, dinsel ve mezhepsel problemlerin yıllar geçtikçe artış göstermesi Osmanlı yönetiminin devlet bütünlüğünü korumada ve varlığını sürdürmede başarısız olmasına sebebiyet vermektedir. Sömürgeci güçlerin Osmanlı coğrafyasının jeopolitik konumundan, yeraltı ve yerüstü kaynaklarından dolayı ya da doğrudan yararlanma çabası sadece ağır mağlubiyetlerle sonuçlanan savaşlara neden olmamış, yine aynı devletlerce ve yerli işbirlikçilerince ülke toprakları üzerinde yıkıcı ve bölücü her türlü kara propagandanın planlanması ve yürütülmesi neticesini ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti son üç yüz yılında savaş meydanlarında pek az istisna dışında artık başarısız olduğu görülmektedir.

Batılı güçler arasındaki politik ve ekonomik rekabet, bölgesel ve küresel çatışmaları doğurmuş ve hızla şiddetlendirmiştir. Siyasi ve iktisadi rekabetin en ciddi tezahürü olan Birinci Dünya Savaşı, sahada başarı elde eden güçlere masada da istediklerini fazlasıyla vermişti. Savaşın kaybedeni Osmanlı Devleti kazanan güçlerin bahsi geçen iştahlarından nasibini ziyadesiyle almıştır. İngiltere ve Fransa liderliğindeki kazanan grupla savaş sonrasında imza edilen Mondros ve Sevr Bağıtları, sadece Türk milletinin bağımsızlığına değil varlığına da kast eden hükümlerle bezenmişti. Özellikle Mondros Bırakışması sonrasında gerçekleşen işgaller, işgal bölgelerinde halkın can ve mal güvenliğine karşı ve sürekli artarak devam eden tecavüzler bu iddianın başat nedenidir. Osmanlı merkezi yönetiminin bu olumsuz sürece karşı irade ortaya koyamaması Türk milletinin inisiyatifi ele almasına neden olmuştur. Bu haklı direnişi kendi içinden çıkardığı kişi ve kurumlar eliyle ortaya koyan Türk milleti, zamanı geldiğinde ve talep edildiğinde Mustafa Kemal liderliğindeki merkezi birlikleri ve yönetimi desteklemekten imtina etmemiştir. Mustafa Kemal'in İstanbul limanında demirli bulunan işgal kuvvetlerinin donanmasını hedef göstererek, "*geldikleri gibi giderler*" demesinde ve bağımsızlık mücadelesini başlatmak gayesiyle harekete geçmesinde etken unsur sadece kendine olan inancı değildi. Kadim Türk ırkının feraset ve cesaretinin yanında, Türk'ün işgaller karşısında ortaya koyduğu bölgesel çaplı kurtuluş örgütleri ve milis birlikleriydi.

Bu hareketler Samsun'a çıkan Mustafa Kemal'in önderliğinde merkezi bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmış, bunda da başarılı olunmuştur. Türk milletinin varlığını korumak

maksadıyla Mustafa Kemal liderliğinde 23 Nisan 1920’de Ankara’da, milli iradenin kendisi TBMM teşkil olundu. Çalışmanın bu bölümünde kronolojik bütünlüğü sağlama çabasından hareketle Osmanlı Devleti’nin son döneminde yürürlüğe konulan, özellikle de İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde görülen af uygulamalarından bahsedilecektir. Bu başlık altında yine aynı tercih nedeniyle yine Osmanlı Devleti’nin son döneminin siyasi hadiselerinden de önemli kesitler aktarılacaktır. Aynı hususlar Birinci TBMM’nin açılma süreci için de geçerli olacaktır.

Son olarak da Birinci TBMM’nin açıldığı gün olan 23 Nisan 1920 tarihinden son birleşimini gerçekleştirdiği 16 Nisan 1923’e kadar olan süreçte bahsi geçen kurumun af yetkisi, siyaseti ve uygulamaları hakkında tafsilatlı izah ve değerlendirmeler yapılacaktır.

2.1. İkinci Meşrutiyet Dönemi Af Siyaseti ve Af Uygulamaları

Osmanlı Devleti’nin özellikle Batılı devletlere karşı aldığı yenilgilerin akabinde düzenlenen uluslararası konferansların bağışlarının veya imza edilen uluslararası antlaşmaların madde başlıkları ve içerikleri galip tarafın dikte ettirmesi sonucunda şekil almaktaydı. Bahsi geçen bu olumsuz husus çoğu konferans ve antlaşmada yer verilmeye başlanan af içerikli hükümler için de geçerli olmuştur. XVIII. yüzyılın son çeyreğinden devletin inkırazının gerçekleştiği tarihe kadar olan zaman dilimi içerisinde Osmanlı yönetiminin tarafı olduğu uluslararası konferansların metinlerinde ve antlaşmalarda af ile ilgili hükümler görülmektedir. Bu zaman dilimi içerisinde Osmanlı bürokrasisi bahsi geçen antlaşmalar ya da konferanslar marifetiyle, bazen de her ikisiyle birlikte ve elbette çoğu zaman Batılı devletlerin istekleri doğrultusunda bölgesel, dinsel, mezhepsel ve etnik içerikli af uygulamalarına gitmek zorunda kalmıştır. Bu durum doğal olarak Osmanlı Devleti’nin çözülme sürecini hızlandıran önemli etkenler arasında yerini almıştır.⁶⁹

Osmanlı Devleti’nin varlığını koruma ve sürdürme adına denge politikalarına yöneldiği dönemden itibaren ülke topraklarında yürürlüğe koyduğu af uygulamalarının, toplumun genelinde ortaya çıkan bir istek ya da beklentinin karşılığı olmaktan çok, siyasi ve askeri zayıflıktan kaynaklanan bir tür zorunluluk hali olduğu tarihi hadiselerin seyrinden anlaşılmaktadır. Bahsi geçen yıllara ait af uygulamalarından bazılarının iç sorunları giderme çabasına matuf olduğu görülse de kesretinin savaşlarda alınan mağlubiyetlerin bir neticesi olarak ve elbette galip devletler tarafından diplomatik baskı hatta tehdit marifetiyle Osmanlı idaresine dayatıldığı bilinmektedir. Batılı güçlerin Osmanlı yönetiminden talepleri arasında azınlıklara yönelik hakların artırılması, tüm bunların içinde özellikle de isyancı etnik gruplar için affa yönelik istekler bulunmaktaydı. Batılı devletlerin Osmanlı yönetimi üzerindeki bu yönlü baskısının XIX. yüzyıl içerisinde önemli oranda arttığı görülmüştür. Emperyalist güçlerin bahsi geçen yüzyılda artık sadece imza edilen bağışlar ile

⁶⁹ Maddeleri arasında af hükümlerine yer verilen başlıca uluslararası antlaşmalar için bk. Bozkurt, a.g.e., s. 167-326.

değil, düzenledikleri uluslararası konferanslar ve verdikleri diplomatik notalar ile de Osmanlı yönetiminden azınlıklara yönelik hak ve af isteklerini artırmışlardır.

Bahsi geçen tüm bu süreçlerin neticesi olarak XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarında uygulamaya konulmak zorunda kalınan afların sayısı oldukça artmıştır. Bu af uygulamaları bazen İstanbul eliyle çıkarılan fermanlar neticesinde, bazen de yukarıda değinildiği üzere askeri mağlubiyetler sonrasında imzalanan antlaşmaların hükümleri ya da düzenlenen uluslararası konferansların belirlediği esaslar çerçevesinde yürürlüğe konulmuştur. Balkan coğrafyasında Bulgar, Rum ve Makedon çetecilere, imparatorluk genelinde ise Ermenilere yönelik olarak ve Padişah fermanları marifetiyle yürürlüğe konulan aflar bu biçimdedir. Aynı şekilde 1856 Paris ve 1878 Berlin Antlaşması'nda yer alan af içerikli maddeler de bu kapsamda değerlendirilmektedir. İşlenen suçun türü ne olursa olsun, affın son tahlilde, yabancı devletlerin isteği doğrultusunda çıkarılıyor olması egemen devlet anlayışına net bir biçimde aykırı düşmektedir. Osmanlı yönetiminin kendi iradesi ile yürürlüğe koyduğu aflarda elbette iç düzensizliği sona erdirmeye ya da hükümet ve/veya devir, düzen değişiklikleri sonrasında geçmiş unutmama, unutturma amaçlanmaktaydı. Ancak yabancı devletlerin isteği ya da baskısı üzerine yürürlüğe konulan aflar için aynı tespit ve yorum yapılamamakta, bu aflar emperyalist devletlerin Türk toprakları üzerindeki emellerinin gerçekleşebilmesi amacıyla açıkça hizmet etmekteydi. Ayrıca etnik ve bölgesel içerikli af düzenlemeleri Osmanlı tebaası nezdinde sadece devletin değil aynı zamanda af kurumunun saygınlığına da zarar vermektedir.

Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrutiyet'in ilan edilip Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulması İttihatçı subay ve askerlerin kalkışması sonucunda gerçekleşmiştir. İkinci Abdülhamit'in monarşist yaklaşımlarına karşı gerçekleştirilen ihtilalin ana hareket merkezi ise Makedonya coğrafyasıydı. Meşruti sistemin 24 Temmuz 1908'de yeniden yürürlüğe girmesinin hemen akabinde mezkur Padişahın bahsi geçen baskıcı yaklaşımlarına karşı uzunca bir süredir mücadele sergileyen İttihatçılara yönelik, yine aynı Padişah eliyle bir genel affa gidilmiştir. İkinci Abdülhamit tarafından yürürlüğe konulan af, Şarki Rumeli ve Makedonya bölgelerindeki hapisanelerde yer alan siyasi suçlular ile dağlarda eşkıyalık faaliyetlerine karışmış olanlar için çıkarılmıştır. İttihat ve Terakki'nin talep ve baskısı doğrultusunda gerçekleştirilen bu af girişiminin belli bir bölgeye ve gruba münhasır kalması kamuoyunun tepkisine neden olmuştur. Benzer tepkiler Batılı güçlerden de gelmeye başlayınca Hükümet, affın istisnalarında düzenlemeye gitmek zorunda kaldı ve yapılan düzenlemelerle sabık dönemin siyasi hükümlüleri ile adi ve idari suçlardan hüküm giyenler de af kapsamı içerisine alındı. Ancak içeriğinde tefsire muhtaç bölümlerinin bulunması, düzenlemeden yararlanacak kimselerin net bir şekilde ifade edilmemesi gibi nedenlerle affın sahada uygulanması sırasında bölgelere göre farklılıklar ortaya çıkmıştır. Aynı suçtan hüküm giyenlerden bazıları tahliye olurken bazılarının infazına devam edilmiş, hatta bu süreçte bazı siyasi hükümlülerin salıverildikten sonra tekrar tutuklandığı ya da af kapsamı dışında kalan bazı hükümlülerin yerel yöneticilerin inisiyatifi ile hapisanelerden salıverildiği dahi

görülmüştür. Bu ve benzeri örnekler yeni rejim ilanının hemen akabinde memleket genelinde görülen geçiş dönemi çalkantılarının bahsi geçen affın sahada uygulanması sırasında belirsizliklere neden olduğunu net bir şekilde göstermektedir.⁷⁰

İkinci Meşrutiyet sürecinde önceki dönemlere kıyasla af uygulamalarının daha sık yürürlüğe konulduğu, özellikle Balkan coğrafyasını ve azınlıklarını kapsayan afların çıkarıldığı görülmektedir. Bu tercihte bahsi geçen coğrafyanın imparatorluğun etnik açıdan en hareketli ve dış müdahaleye en çok maruz kalan bölgesi olması belirleyici olmuştur. Ayrıca yine Osmanlı yönetimi tarafından 1912 ile 1913 tarihlerinde görülen Balkan Savaşları'ndan sonra muharebe bölgelerine münhasır olmak üzere af uygulamalarına gidilmiştir. Bu aflar Balkan devletleriyle bağit altına alınan uluslararası antlaşmaların hükümlerine bağlı kalınarak hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur.⁷¹ Batılı büyük güçlerden sonra Balkan devletlerinin de bu türden isteklere yönelmeye başlaması devletin zayıflığının ulaştığı noktayı göstermesi bakımından oldukça manidardır. Tüm bu örnekler Batılı büyük ve küçük çoğu devletin çıkarlarını koruma ve Osmanlı egemenliğini zayıflatma maksadıyla diğer araçlara ek olarak af kurumundan da yararlanmaya çalıştıklarını bir kez daha kanıtlamaktadır.

28 Temmuz 1914 tarihi Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıç tarihi olarak kabul edilmektedir. Osmanlı yönetimi dünyanın bu ilk umumi harbinde savaşa girmekten yana irade ortaya koyacak, İttihat ve Terakki Hükümeti, İngiltere'nin başını çektiği Anlaşma Devletleri'ne karşı Almanya'nın örgütlediği bloğun önemli ve etkin bir üyesi olmuştur. Bu süreçte Hükümetin yaptığı bir düzenleme ile Osmanlı ülkesinde hapisanelerde bulunan mahpuslar serbest bırakılarak askeri birliklere dağıtılmış, bu kimselerden savaş boyunca görevlerini bihakkın yerine getirenlerin affedileceği yine aynı Hükümet eliyle karar altına alınmıştır. Ancak savaş süresince alınan ağır yenilgilerin yanında savaşın bitiminden sonra ülkede görülen siyasi ve askeri buhranlar, bahsi geçen düzenlemenin yazılı olduğu şekliyle ve hakkıyla yürürlüğe konulamaması sonucunu ortaya çıkarmıştır. İstanbul Hükümeti'ne ait düzenlemenin ortaya çıkardığı mağduriyetlerin çözümü ve sabık yönetimin af vaatlerinin gerçekleştirilebilmesi ancak yeni Türk Devleti ve onun icracı gücü TBMM eliyle mümkün olabilmıştır.

⁷⁰ Geniş bilgi için bk. Taner Aslan, "II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları", **Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5 Kış 2009, s. 41–60; İlay İleri, "Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 17(17), Eylül 2005, s. 1–10; Ömer Faruk Bulut, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Hukuki Belgelerinde Siyasi Af (1908-1913)", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2016. s. 1-67.

⁷¹ Balkan Savaşları sonrasında imzalanan barış antlaşmaları çerçevesinde elde kalan topraklarda siyasi ve adi suçlulara yönelik aflar çıkarılacaktır. Ahmet Efilöğlu, "Balkan Savaşı'nda Bulgar ve Yunan Ordularıyla İşbirliği Yapan Rum, Bulgar ve Ermenilere Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı", **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Ağustos 2014, s. 41-82. 15 Haziran 1915'de ise dönemin padişahının eski sağlığına kavuşması vesilesiyle bir tür genel affa gidilecektir. Ateşoğulları, a.g.m., s. 72.

Birinci Dünya Savaşı 1918 yılının son aylarına doğru sona ermiş, Anlaşma Devletleri karşısında yer alan Bağlaşma Devletleri yenilgiyi kabul ederek ateşkes isteklerinde bulunmaya başlamıştır. Mağlup ittifakın bir üyesi olan Osmanlı Devleti için de durum aynı olmuş, bu süreçte Talat Paşa başkanlığındaki Hükümet iktidardan el çekmiş, yeni kabine 14 Ekim 1918 tarihinde kurulmuştur. Ahmet İzzet Paşa liderliğindeki bu icra gücü, Mebusan Meclisi'ne sunduğu programında, dış ve iç barış ile huzuru sağlamaya çalışmanın tek düsturları olduğunu ısrarla belirtme ihtiyacı duymuştur. Hükümet aynı programında bir de af vaadinde bulunmuştu. Buna göre siyasi hükümlüler hakkında bir genel af ilan etmek üzere kanun lahiyası tanzim edilecek ve Meclisin huzuruna getirilecekti. Program metninde ayrıca, idari ve askeri kararlar neticesinde teb'id edilenlerin serbest bırakılmaları için vilayetlere tebligat ulaştırıldığı belirtilmekteydi.⁷²

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Anlaşma Devletleri'yle Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Mütarekenin hemen akabinde Sadrazam Ahmet İzzet Paşa imzalı bir tamim yayımlanmış ve bu tamim Hükümet tarafından vilayetlere, müstakil sancaklara ve ordulara gönderilmiştir. 2 Kasım 1918 tarihli bu tamim ile imza edilen mütarekenin hafif şartlara haiz olduğu ve barışın elbirliğiyle gerçekleştirilebileceği belirtilmekte, böylelikle savaş sonrası için olumlu bir hava yaratılmaya çalışılmaktaydı. Bu tamime ek olarak bir de umumi af ilanı bulunmaktaydı. Buna göre harp esnasında askerden kaçanlardan aileleri yanına dönmüş bulunanların artık takip edilmemesi Padişah iradesi ile karar altına alınmaktaydı. Diğer taraftan Adliye Encümeni, Trablus, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı müsebbiplerinin aftan müstesna tutulmaları ve en ağır cezalar ile cezalandırılmaları için ayrı bir mazbata tanzim edilmiş, bahsi geçen mazbata Dahiliye Encümeni tarafından az bir tadil ile kabul olunmuştu.⁷³

Anlaşma Devletleri'ne yaranmak, yaşanan olumsuz süreçten sadece İttihatçıları sorumlu tutmak gibi amaçlara matuf olarak düzenlendiği oldukça açık olan bu türden çalışmaların devamının gelmediği görülmüştür. Daha doğru bir ifadeyle böylesi düzenlemelerin sahada karşılığının olmadığı kısa zaman içerisinde anlaşılmıştır.⁷⁴ İstanbul Hükümetleri eliyle çıkarılan bu türden kararnamelerle sabık İttihatçı kadrodan intikam alma çabası açıkça gözlemlenmekteydi. Tüm bunların yanında İttihat ve Terakki'nin yönetim erkini elinde bulundurduğu yıllar boyunca mağdur edildikleri iddiasında olan pek çok kişi bulunmakta, bu iddiaları ileri sürenler arasında

⁷² Programın tam metni ve daha fazlası için bk. İhsan Güneş, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler, Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 211-221.

⁷³ Yine mütareke sonrasında bu sefer Tevfik Paşa Hükümeti eliyle Enver ve Cemal Paşaların muhakemesi için bir Harbiye Nezareti'nde Divan-ı Harp teşkil olundu. M. Tayyib Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 3-12.

⁷⁴ "Umumi af kanunu bir türlü meclisten çıkmıyor, bu arada siyasi suçluların affı meselesi uzun tartışmalara sebep oluyordu." Gökbilgin, a.g.e., s.22. Zaten çok geçmeden 1918 yılının 21 Aralık günü Mebusan Meclisi, Vahdetin tarafından fesh edilecektir. Sürecin detaylı bir incelenmesi için ayrıca bk. Rıdvan Akın, "İttihat ve Terakki Hükümetleri'nin Divan-ı Harb-i Örfi'de Yargılanması ve Malta Sürgünleri (1918-1921)", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2014/1, s. 59-120.

siyasi ve askeri vasfa sahip kimseler çoğunluğu oluşturmaktaydı. İttihat ve Terakki eliyle mağdur edildiğini öne süren bu kişiler Mütareke dönemi içerisinde özellikle İstanbul'da kurdukları cemiyetler ile eski haklarının iadesine ya da af türü düzenlemelerin çıkarılmasına yönelik çalışmalara hız vermişlerdi.⁷⁵

Bu arada Mütareke süreci içerisinde İngilizler, harp esiri olanları da kapsayacak şekilde adi cürümler nedeniyle mevkuf olmuş veya hüküm giymiş tüm Ermenilerin kendilerine teslimini İstanbul Hükümetlerinden açıkça talep etmekteydiler.⁷⁶ Mütarekeden hemen önce kurulmuş bulunan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin programında ülke toprakları içerisinde tehcir muamelesine uğrayanların kademeli bir şekilde eski topraklarına dönmesine ve aynı zamanda maddi açılardan uğradıkları mağduriyetlerin karşılanmasına başlandığı ifade edilmekteydi.⁷⁷ Hükümet programının 14 Ekim 1918 tarihinde yayımlandığı dikkate alınır, Ahmet İzzet Paşa kabinesinin bizzat mütareke görüşmeleri öncesinde, Anlaşma Devletleri'ni 1915 Olayları ile ilgili olarak memnun etmeye yönelik bir siyaset takip etmeye çalışacakları anlaşılmaktadır. Ancak mütareke sonrasında İngilizlerin sonu gelmeyen isteklerine bakılacak olursa Anlaşma Devletleri'nin Osmanlı Hükümetlerinin niyetini ve çalışmalarını yeterli görmediği, özellikle Ermenilere yönelik hak ve af taleplerinde bulunmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır.

13 Kasım 1918'de başlamış bulunan ve Anlaşma Devletleri tarafından İngiltere liderliğinde sürdürülen Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'un fiili işgali hadisesi 16 Mart 1920'de resmîyet kazanacaktı. Bahsi geçen tarih aralığında Ahmet İzzet Paşa, Tevfik Paşa, Damat Ferit Paşa, Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa Hükümetleri kurulmuştur. 16 Mart işgali Salih Paşa Hükümeti zamanında gerçekleşmişti. Padişah Vahdettin kısa bir süre sonra yeni kabineyi kurması için keskin bir İngiltere muhibbi olan Damat Ferit Paşa'yı görevlendirmeyi uygun görmüştür. Anlaşma Devletleri'ne ait işgal güçleri tarafından Mebusan Meclisi'nin dahi basıldığı bu süreçte pek çok İttihatçı kimsenin dışında önemli mevkilerde bulunan mülki ve askeri erkan da tutuklanmış, bazılarının ise Malta'ya sürgünü gerçekleşmişti. Padişah ve onun Hükümetlerinin gerek işgale gerekse de tutuklama ve sürgünlere sessiz kaldığı görülmekteydi. Özetle yıkılmak üzere olan son Türk imparatorluğunun kadim düşmanları ve tüm bakiyeleri Osmanlı Devleti ile olan ve pek çoğu yüzyıllar öncesine varan sorunlarını en kısa zamanda ve keskin bir hesaplaşma içerisinde çözmek için birbiriyle yarış halindeydi. Bu sürece bir de Anlaşma Devletleri'nin gizli ajandaları eklenince süreç içinden çıkılmaz bir hale dönmüş, bahsi geçen iç ve dış siyasal hesaplaşmalar elde kalan topraklardaki Türk varlığının yok olması tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Bu puslu havanın dağılması ve Türk ulusunun

⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Haluk Selvi, "Mütareke Döneminde Siyasi Mağdurlar ve Mağdurin-i Siyasiye Teavün Cemiyeti", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Sayı: 1, Sakarya 2008, s. 289-300.

⁷⁶ İstanbul'daki İngiliz komiseri mütarekenin kendilerine verdiği hak çerçevesinde cezaevlerinde her ne sebeple olursa olsun mahbus bulunan Ermenilerin tesliminde ısrar ediyor ve hükümete bunun için yedi gün mühlet veriyordu. Gökbilgin, a.g.e, s. 40-42.

⁷⁷ Güneş, a.g.e., s. 217.

geleceğe yeniden umutla bakabilmesi için son görev yeri Umumi Harbin Suriye Cephesi Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı olan Mirliva Mustafa Kemal'in yeni görev yeri Samsun'a yol alacağı tarih beklenmeliydi.

2.2. Birinci TBMM'nin Açılması ve Yeni Türk Devleti'nin Kurulması

Osmanlı Devleti, Bağlaşma Devletleri'nin yanında Birinci Dünya Savaşı'na dahil olduğunda tarihler 11 Kasım 1914'ü göstermekteydi. Bu sırada Osmanlı tahtında V. Mehmet Reşat oturmakta, dönemin padişahı, İttihat ve Terakki Fırkası tarafından oluşturulan kabinenin özellikle de Harbiye Nazırı İsmail Enver Paşa'nın istek ve görüşleri doğrultusunda hareket etmekteydi. Tarihin gördüğü ilk umumi harbe Osmanlı Devleti'nin giriş kararı da nihayetinde bu irade tarafından alınmıştır. Bahsi geçen irade tüm planlarını bağlı bulunduğu bloğun tartışmasız lideri Almanya'nın savaşı kazanması üzerine kurmuştur. Ancak Osmanlı Devleti büyük umut ve hedefler ile girdiği bu savaşı ağır mağlubiyetler altında ve üstelik geniş toprak kayıpları yaşayarak kaybetmiştir. Sürecin sonunda diğer Bağlaşma Devletleri'nin ateşkes eğilimine girmesi, beri taraftan da Anadolu topraklarının ve hatta başkentin işgali tehlikesinin belirmesi Osmanlı Devleti'ni muhasım devletler nezdinde ateşkes isteğinde bulunmak zorunda bırakmıştır. Osmanlı yönetimi bu talebi 1918 yılının 4 Ekim günü ABD aracılığıyla Anlaşma Devletleri'ne iletmıştır. Osmanlı Devleti bu tarihten sonra muhasım devletlerin, özellikle de birden fazla cephede mücadele ettiği İngiltere'nin politik tercihlerine, belki de daha doğru bir ifadeyle merhametine muhtaç kalmıştı.

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti adına bu şekilde son bulurken savaş sürecinde iktidarda bulunan İttihat ve Terakki kabinesi, savaş sonrasında ortaya çıkan tüm olumsuz gelişmelerin baş müsebbibi olarak görülmüş, daha doğru bir ifadeyle gösterilmiştir. Bu kabulün ve kara propagandanın bir neticesi olarak devletin iç siyasetinde önemli değişimler ve dönüşümler yaşanmaya başlanmıştı. Bu görüşü doğrular nitelikteki ilk önemli gelişme 8 Ekim 1918'de yaşanacak ve İttihatçı kabinenin sadrazamı Talat Paşa, dönemin padişahı Vahdettin'e istifasını sunmuştur. Yeni kabine 14 Ekim'de Ahmet İzzet Paşa tarafından kuruldu. Bu sırada İttihatçılar 1 Kasım 1918'de son kongrelerini topladı ve 5 Kasım 1918'de Teceddüt Fırkası'na dönüşerek partinin siyasi faaliyetlerine son verdi.⁷⁸ Ancak İttihatçı kadro ve zihniyet bir müddet daha çoğu şahıs ve kurum üzerindeki gücünü ve belirleyiciliğini tedrici bir azalmayla devam ettirecekti.

⁷⁸ Osmanlı Devleti ile Anlaşma Devletleri arasında 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imza edilirken İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden bazıları ateşkesin hemen akabinde 2/3 Kasım tarihlerinde Osmanlı topraklarını terk edecekti. Mustafa Kemal Atatürk Nutuk adlı eserinde bu süreci şu şekilde ifade etmektedir: *"Osmanlı Devletinin dahil bulunduğu grup Harbi Umumide mağlubolmuş, Osmanlı ordusu her tarafa zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütarekename imzalanmış. Büyük Harbin uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harbi Umumiye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler."* Kemal Atatürk, **Nutuk**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951, Cilt: 1, s. 1.

Osmanlı Devleti adına Umumi Harbi sonlandırmak maksadına yönelik mütareke görüşmeleri Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda demirli bulunan ve İngiltere'ye ait olan Agamemnon zırhlısında dört gün boyunca sürdürülmüştür. Müzakereler 30 Ekim 1918'de son bulmuş ve yine bu tarihte bağıt altına alınmıştır. Mütarekenin pek çok hükmü Anlaşma Devletleri'nin Akdeniz Donanması komutanı İngiliz Amiral Somerset Arthur Gough-Calthorpe tarafından hazırlanmış ve Osmanlı Devleti'nin Bahriye Nazırı Rauf Bey'e dikte ettirilmek suretiyle kabul ettirilmiştir. Bağlaşma Devletleri'nin öncüsü Almanya ve Avusturya-Macaristan devletlerinin yenilgiyi kabul etmeleri, Osmanlı Devleti'nin ise savaşı tek başına sürdürebilecek siyasi, askeri ve ekonomik güçte olmaması, zaten çoğu cephede de başarısız olunmuş olması, İngiltere'nin bahsi geçen emrivaki tavırlarının ve müzakereci Osmanlı diplomatlarının pasif tutumlarının başat nedenleri olmuştur.

Mütareke ile Osmanlı Devleti'nden ordularını terhis etmesi istenmişti. Ayrıca milli güç unsurlarının büyük bir bölümüne el konulacak, kalanları ise ya dağıtılacak ya da imha edilecekti. Savaş cephelerinde elde edilen başarısızlıklar ve devletin her açıdan güçsüzlüğü dikkate alındığında Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarının ateşkes hükümleriyle bu oranda kısıtlanması, mütareke sonrasında elinde kalan son topraklarının da işgal edilmek istenmesi ve de peyderpey edilmesi, belki normal karşılanmalıdır. Ancak süreç her yönüyle Türk milletinin maddi ve manevi varlığına açık bir suikast niteliğine bürünmekte, bir milleti ve onun devletini fiilen sona erdirmeyi amaçlayan gizli ajandaya uygun bir biçimde kusursuz ilerlemekteydi. Özellikle İngilizler savaş yıllarında kendilerine iki büyük yenilgi aldırın ve genel harbin uzamasına da neden olan Türklere hadlerini bildirmeyi kafasına koymuş gibi hareket ediyordu. Osmanlı ülkesindeki Hristiyan ve Müslüman azınlıklar ise işgalci devletlerle işbirliğine gitmekle yetinmiyor, kurdukları tedhiş örgütleri eliyle de Türk devletini ve milletini yok etmeye matuf çalışmalara bilfiil katılıyor, taksim ve imha planlarını büyük bir iştiaqla yerine getiriyorlardı. Siyasi ve ekonomik prangalarından kurtulmak amacıyla hem de “*Cihadı Ekber*” ilan edilerek girilen bu son savaş sadece Osmanlı Devleti'ni değil kurucu etnik unsur olan Türkleri de bir yok oluş süreci ile karşı karşıya bırakmıştı.

13 Kasım 1918'den itibaren hız verilmiş bulunan bu yıkım sürecine karşı menfi duruş sergileyebilecek olan milliyetçi ve vatansever kişiler, bahsi geçen grup içerisinde de özellikle siyasiler ve askeriler, işgal güçlerince ya tutuklanmış ya da görevinden uzaklaştırılmıştı. Asıl manidar hadise ise çoğu zaman bu iş ve işlemlerin Anlaşma Devletleri tarafından bizzat İstanbul Hükümeti'ne yaptırılıyor olmasıydı. Bu tür uygulamalar özellikle Anlaşma Devletleri'nce savaş suçlusu olarak görülen isimlere karşı kendini göstermekteydi. Anlaşma Devletleri yine bu sürecin bir parçası olarak ve elbette ki yine kendilerinin geliştirdiği uydurma söylemlerle 1915 Olaylarına müdahil olduğunu iddia ettikleri kimselerin tehcir suçlusu olarak yargılanmaları için Padişah Vahdettin ve onun Hükümetlerine yoğun baskı uygulamaktaydı. Özetle Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla barışın tesis edileceğine dair Osmanlı kamuoyunda ortaya çıkan olumlu havanın dağılıp yerini endişeli bir bekleyişin alması uzun sürmemişti.

Mondros Mütarekesini müteakip görülen tüm taksim ve imha planları karşısında gerek dönemin padişahı Vahdettin'in gerekse de onun Hükümetlerinin Türk milleti adına olumlu davranışlar gösteremediği, hatta bu sürece karşı durmaya çalışan vatanseverlerin bilhassa Damat Ferit Paşa kabineleri tarafından etkisiz kılınmaya çalışıldığı dikkatlerden kaçırılmamalıdır.⁷⁹ Bu süreçte milli iradenin tecelli ettiği tek yer olan Mebusan Meclisi dahi ve yine Padişah iradesiyle 21 Aralık 1918'de feshedilmiştir.⁸⁰ İstanbul başta olmak üzere ülkenin her yerinde İttihatçı avına çıkılacak, son dönemde ortaya çıkan her türden olumsuzluğun günahı bu kimselere yüklendi. Tüm bu olumsuz sürece karşı ortaya çıkabilecek olan tepkileri önlemek amacıyla yine İstanbul yönetimince Anadolu ve Rumeli'ye gönderilmek üzere nasihat heyetleri oluşturulmuş, bu kimseler eliyle propaganda faaliyetlerine başvurulmuştur. Başka bir deyişle işgallere ve işgal güçlerinin her türden baskısına karşı sessiz kalmayı tercih eden Osmanlı yönetimi aynı tutumunu teslimiyetçi sürece muhalif olanlara karşı göstermemiştir. Hatta bu tercih muhalif siyasi partilerin bir kısmının kapatılmasına kadar vardırılmıştır.

Osmanlı yönetiminin teslimiyetçi tavırları kadar işgalcileri gücendirmeme politikası azınlıkları ziyadesiyle cesaretlendirmiştir. Rum ve Ermeni azınlıklar muhasım devletlerin desteğini alarak Türklere karşı yoğun çete ve tedhiş faaliyetleri yürütmüşler, bağımsız devletler kurma yolunda hızla ilerlemişlerdir. Aynı cesaret Ermenistan ve Gürcistan başta olmak üzere komşu devletler için de geçerli olmuş, bu devletler kalan Türk toprakları üzerinde işgal faaliyetlerine girişmişlerdir. Huzur ve güvenin yok olduğu bu dönemde kurtuluşu hiçbir şekilde mümkün görmeyen Türk ve Müslüman kimseler de vardı. Bu kimseler daha çok şahsi çıkarlarını milletin çıkarları karşısında önceleyenlerdi. Bölgesel veya ulusal herhangi bir kurtuluş hareketine katılmayan bu şahıslar aksine milli varlığa düşman cemiyetlerin ya kurucusu ya da destekçisi olmuşlardır. Teslimiyetçi ve işbirlikçi faaliyet yürüten saltanat ve hilafete her türlü destek veren, yaşamakta olan işgallere ve bölücü faaliyetlere karşı pasif kalan bu kimseler ayrıca yabancı bir devletin manda ve himayesi altında yaşamakta da herhangi bir sakınca görmemişlerdir.⁸¹ Hatta bu şahıslardan bazıları ulusal kurtuluş mücadelesine karşı gelişen isyan hareketlerinin bir parçası bile olmuşlardı.

⁷⁹ "Saltanat ve hilafet mevkiini işgal eden Vahdettin, mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği deni tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşanın riyasetindeki kabine; aciz, haysiyetsiz, cebin, yalnız padişah iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek herhangi bir vaziyete razı.", Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt: 1, s. 1.

⁸⁰ Anayasada yer alan açık hükümlere rağmen ancak 12 Ocak 1920 tarihinde tekrar açılacaktır.

⁸¹ Balkan yenilgisinin maneviyat düşkünlüğünün bir devletin koruması altına girme düşüncelerine yol açması gibi, şimdi de buna benzer tutumlar ortaya çıkıyordu. Saray ve Hürriyet ve İtilaf İngilizlere sığınma yandaşlığını yaparken, meşrutiyetçi kesimin kimi çevreleri de, demokratır diye ABD'ye sarılıyorlardı. Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 127. "Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hakimiyeti milliyeye müstenit, bilakaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!", Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt: 1, s. 12.

İşgal güçlerine ait birleşik donanma Mütareke hükümleri çerçevesinde 13 Kasım 1918'den beri İstanbul'da bulunmaktaydı⁸² Bu görsel tehdit sayesinde Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi fiilen işgal altında tutulabilmekte ayrıca mütarekede yer alan hükümleri Padişaha ve Hükümetine uygulamak mümkün olabilmekteydi. Ancak Anlaşma Devletlerinin İngiltere öncülüğünde yürüttükleri bu türden yıldırıcı eylemleri Türk halkının nezdinde merkezi yönetimde olduğu gibi pasif bir karşılık bulmamıştır. Halkın bağımsız yaşama isteği ve bu yolda işgallere karşı gösterdiği tepki öncelikle bölgesel nitelikli direniş cemiyetlerini ve Kuvayı Milliye'yi ortaya çıkarmıştır. Bu tercih ve teşkilatlanma iradesi Türk milletinin çoğunluğunun Osmanlı yönetiminin Mütareke Dönemi politikalarının hilafına iş göreceğinin ilk ve en açık işaretleriydi. Milli Mücadele'nin ruhu ve en büyük mahreki olan Mustafa Kemal Paşa, memleketin geçirmekte olduğu bu kara ve endişeli günlerde, 1919 senesi başlarından beri devamlı olarak İstanbul'da bulunuyor ve hadiselerin seyrini yakından takip ediyordu.⁸³ Mustafa Kemal Paşa mütarekeden hemen sonra İstanbul'a gelmişti ve ülkenin kurtuluşunu başkentte değil Anadolu'da görmüştü. Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da yerel direniş ve çete faaliyetlerini önleme ve mütareke hükümlerini uygulama göreviyle Osmanlı yönetimince gönderildiği Samsun'da, kendisine tevdi edilen görevin ve çalışmaların aksine hareket etmiş, işgallere ve bölücü faaliyetlere karşı direnişi artırma ve milis güç hareketlerini ulusallaştırma gayretinde olmuştur.

Mustafa Kemal'in 20 Mayıs tarihinden itibaren IX. Ordu Müfettişi (sonrasında III. Ordu) sıfatıyla Samsun'dan yetkili makamlara telgraf marifetiyle gönderdiği raporlar ve bilgilendirmeler sadece Anlaşma Devletleri ve Osmanlı azınlıklarının çıkarlarına değil Padişah Vahdettin ve İstanbul Hükümeti'nin teslimiyetçi politikalarına da açıkça aykırı durmaktaydı. Bahsi geçen çalışmalar Mustafa Kemal'in vazifesinin ve yetkilerinin dışına çıkacağına, daha da önemlisi ulusal kurtuluş mücadelesini başlatma gayesiyle Anadolu'ya geçtiğinin açık işaretleriydi. 25 Mayıs 1919'da Samsun'dan Havza'ya geçen Mustafa Kemal, burada hazırladığı ve 28 Mayıs günü yurttaki tüm sivil ve askeri makamlara gönderdiği genelge ile Türk halkını işgallere ve azınlık faaliyetlerine karşı tepkisini, yüksek perdeden ve daha organize şekilde göstermeye davet etmiştir. Bu çağrı halk nezdinde ziyadesiyle karşılık bulmuş, başta İstanbul olmak üzere yurdun dört bir yanında mitingler düzenlenecek ve protesto yürüyüşleri yapılmıştır. Mustafa Kemal 22 Haziran 1919 tarihinde, Rauf Bey, Refet ve Ali Fuat Paşalar ile bu sefer Amasya Tamimi'ni yayınlamış ve belge Mersinli Cemal ve Kazım Paşaların da onayından geçirilmiştir. Tamim ile sadece yürütülmesi planlanan mücadelenin gerekçe, amaç, yöntem ve programı ortaya konulmakla kalınmamış, milli iradeyi esas alan yeni bir Türk devletinin kurulacağına da ilk işaretleri verilmiştir.

⁸² 13 Kasım günü Yunan Averof zırhlısı dahil, 100 kadar büyük savaş gemisinden oluşan bir İtilaf donanması Osmanlı'ya gövde gösterisi yaparcasına İstanbul'a geldi. Rastlantı olarak, Türkiye'nin kurtuluşuna önderlik edecek adam da o sırada Haydarpaşa'da trenden inmekteydi. Akşin, a.g.e., s. 120.

⁸³ Gökbilgin, a.g.e., s. 82.

Samsun'a çıktığı ilk günden beri dönemin genel kanaatleri hilafına yaptığı çalışmaları ve de *"İstanbul, Anadolu'ya hakim değil, tabi olmak zorundadır"* şeklindeki söz ve eylemleri nedeniyle başkente geri çağrılan Mustafa Kemal kısa bir süre sonra merkezi Hükümet tarafından görevinden alınmıştır. Bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal hem görevinden hem de askerlik mesleğinden istifa etmiştir. Mustafa Kemal, 23 Temmuz ve 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında düzenlenen ve Anadolu'nun doğusundaki sorunları görüşmek maksadıyla toplanan Erzurum Kongresi'ne sivil bir kimlikle, Erzurum delegesi olarak katılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'daki kongrenin başkanlığını yürütmüş ve kongrenin sonunda Heyeti Temsiliye Reisi sıfatıyla milli mücadeleyi örgütlemeye devam etmiştir.

Erzurum Kongresi'nden sonra, toplanma kararı Amasya Tamimi'nde alınan ve bu süreçte her yönüyle ulusal tek kongre olma özelliği taşıyan Sivas Kongresi için hazırlıklara başlanmıştır. 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında düzenlenen bu kongrede manda ve himaye istekleri kesin bir biçimde ret edilirken, Müdafaai Hukuk Cemiyetleri tek çatı altında birleştirilmiş ve Heyeti Temsiliye'nin tüm ülkeyi temsil eder hale gelmesi sağlanmıştır. *"Ya İstiklal Ya Ölüm"* anlayışının egemen düşünce haline geldiği kongrenin hemen sonrasında Ali Fuat Paşa, Heyeti Temsiliye tarafından Batı Cephesi Umum Kuvayı Milliye komutanlığına atanmıştır. Heyeti Temsiliye bu şekilde yürütme gücünü kullanarak hükümet gibi hareket etmiş ve ülke genelinde İstanbul'dan kaynaklı otorite boşluğu böylelikle giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Sivas'ta İrade-i Milliye adıyla bir gazetenin çıkarılmasına da başlanmıştır. Bu şekilde hem uluslararası arenada hakların müdafaası sağlanmakta hem de faklı bir kanaldan da halkı irşat ve tenvir faaliyetlerine hız verilmekteydi. Osmanlı yönetimi, özellikle de Damat Ferit Paşa kabineleri, Mustafa Kemal'i ve milli mücadeleye destek çıkanları İslam ve hilafet düşmanı olarak tanıtmakta, İttihatçı ve Bolşevik düşünceye sahip başbozuklar adı altında suçlamaktaydı. Kamuoyunun kısa vadede ve en etkin şekilde aydınlatılması gerekmektedir.

Anadolu hareketinin kısa sayılabilecek bir zaman dilimi içerisinde politik güç haline gelmesi ve halk nezdinde itibar kazanması Padişah Vahdettin'in Mustafa Kemal'in liderliğindeki hareket ile uzlaşma zemini arama zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu mecburiyet 20-22 Ekim 1919 tarihlerinde Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal ile Ali Rıza Paşa kabinesinin Bahriye Nazırı Salih Paşa arasında Amasya'da gerçekleştirilen görüşmeler ile vücut bulmuştur. Görüşmeler sona erdiğinde taraflar arasında üçü açık ve imzalı, ikisi gizli ve imzasız olmak üzere toplamda beş protokol kabul edilmiştir. Bu belgeler tarihe Amasya Protokolleri olarak geçmiştir. Ancak Salih Paşa'nın imzasını taşıyan bu protokoller merkezi Hükümetçe kabul görmemiştir.

Heyeti Temsiliye ile otorite paylaşımına girmek istemeyen İstanbul Hükümeti, protokollerde yer alan kararlardan sadece Mebusan Meclisi'nin yeniden açılması kararını o da başkentte toplanması şartıyla kabul etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yasama organının açılma hazırlıkları çerçevesinde ülke genelinde seçimler yapılırken, Heyeti Temsiliye üyeleri ise bu süreçte

kendilerine Ankara'yı yeni merkez olarak belirlemiştir. 12 Ocak 1920 tarihinde ilk toplantısını yapan Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin üyeleri Padişah Vahdettin'in iradesinden bağımsız ve Anlaşma Devletleri'nin beklentilerinden oldukça uzak bir tavır içerisinde olmuşlardır. Bu yönelimin bir sonucu olarak 28 Ocak 1920'de bu Meclis tarafından Misakı Milli kabul edilmiş ve sonraki günlerde mebuslar tüm iç ve dış baskılara rağmen bahsi geçen kararlarından geri adım atmamışlardır. Bu kararlı duruşun neticesi, İstanbul'un 16 Mart 1920'de Anlaşma Devletleri'nce işgali ve sonrasında da aynı işgal güçlerince Mebusan Meclisi'nin dağıtılması olmuştur.

Anlaşma Devletleri'nin başkente yönelik fiili işgallerini resmi işgale dönüştürmelerini Misakı Milli'nin ilan edilmesine ve bu ilan, işgal kuvvetleri, Padişah Vahdettin ve O'nun hükümetlerinin tüm baskılarına rağmen Meclis tarafından geri alınmamasına bağlamak elbette tek başına yeterli değildir. Mustafa Kemal liderliğinde yürütülen ve milli mücadeleyi örgütlemeye matuf genelgeler ve kongreler süreci ile bu sürecin aktif yürütücüsü Heyeti Temsiliye'nin çalışma ve kararlarının da işgal kararının verilmesine etkisi tartışılmazdır. Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının mücadele gücü ve azminin yanında Türk halkının ortaya koyduğu irade, neticede emperyalist devletlerin hiçbir yönüyle öngöremediği bir durum olmuştur. Anlaşma Devletleri bu nedenlerle kuru bir işgal ile yetinmemiş ileri gelen bazı mebus ve aydınları tutuklayarak Malta'ya sürgün etmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal Heyeti Temsiliye Reisi sıfatıyla 19 Mart 1920'de bir bildiri yayınlamış, Ankara'da yeni bir meclisin açılacağı ve ülke genelinde mebus seçimlerinin yapılması gerektiği çağrısında bulunmuştur. Ankara'da yeni bir meclisin açılma süreci titizlikle yürütülürken ve milli egemenliğe dayalı tam bağımsız yeni bir devletin temelleri atılırken Osmanlı Devleti'nin parlamentosu Padişah Vahdettin'in iradesiyle 11 Nisan 1920'de resmen dağıtılmıştı.

2.3. Birinci TBMM Dönemi Af Yetkisi, Siyaseti ve Uygulamaları

Mustafa Kemal liderliğinde sürdürülen Milli Mücadele'nin hazırlık süreci Genelgeler ve Kongreler Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde askeri önlemlerden çok işgallere ve içinden geçilmekte olan olağanüstü döneme karşı ulusal bilinci artırmak ve merkezi örgütlenmeyi sağlamak amaçlanmıştır. Milli Mücadele'nin arzu edilen merkezi yapıya kavuşturulması nihayetinde Ankara'da gerçekleşmiş, Sinop Mebusu Şerif Bey'in "*Reisi Sin*" sıfatıyla yaptığı açılış konuşmasında ifade ettiği şekliyle Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin mutlakiyetçi bir yapıdan meşruti monarşi tarzında bir yönetime geçişi Türk tarihinin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi'nin ilanı ile gerçekleşmişti. 23 Aralık 1876'da Jön Türklerin gayretleriyle gerçekleşen bu tarihi gelişme neticesinde Meclis-i Umumi, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan adlarıyla iki ayaklı olmuş, Ayan Meclisi üyeleri Padişah tarafından belirlenirken, Mebusan Meclisi üyeleri ise halk tarafından seçilmiştir. Ancak bu yeni süreç uzun soluklu olmamış ve 93 Harbi'ni bahane olarak sunan dönemin padişahı II. Abdülhamit, 31 Mart 1877'de

alışmalarına başlayan Mebusan Meclisi'ni 14 Şubat 1878'de tatil etmiştir. Anayasanın kendine verdiği yetkiyi kullanarak bu kararı alan Padişah resmen olmasa da fiilen meşrutî sisteme böylelikle son vermiştir.⁸⁴

Anayasanın yeniden yürürlüğe girmesi ve parlamenter sisteme tekrar dönülmesi için 23 Temmuz 1908 tarihi beklendi. Sürecin örgütleyicisi bu sefer İttihat ve Terakki Cemiyeti idi. Bu cemiyetin örgütlenme gücü ve eylemleri II. Abdülhamit'i egemenliğini yeniden halk ile paylaşmaya mecbur bıraktı. İkinci Meşrutîyet Dönemi Türk tarihinde başka bir ilki de bünyesinde barındırıyordu. Bu yeni dönemde partileşme süreci de başlamış ve demokrasilerin vazgeçilmez unsuru olan bu kurumlar sayesinde millî iradenin yönetimdeki etkinliği önceki deneyime kıyasla gün geçtikçe artmıştır. 1908'de başlayan bu dönem gerek siyasi, askeri ve ekonomik istikrarsızlıklar gerekse de savaşların gölgesinde 1918 yılının sonuna kadar devam etti.

Osmanlı Devleti bu sırada Trablusgarp ve Balkan Savaşları'ndan sonra 1914'te başlayan Umumi Harbi de kaybetmiş ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak genel savaştan çekilmiştir. Bu olumsuz süreç 21 Aralık 1918'de yine padişah iradesiyle parlamentonun feshine ve meşrutî idarenin bir kez daha kesintiye uğramasına neden olmuştur. Mebusların mütareke sonrasında gerçekleşen işgallere karşı tepkisi, Vahdettin'in İttihat ve Terakki düşmanlığı, parlamento içerisindeki İttihatçı ağırlığı ve zihniyeti fesih kararının alınmasında başat nedenler olmuştur. Meclisin dağıtılması ile beraber İttihatçılar büyük oranda devlet idaresinden uzaklaştırıldı ve bu fırkanın siyasi hasmı Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın iktidarı elde etmesi büyük oranda kolaylaştı. İttihatçıların bu şekilde güçten düşürülmesiyle teslimiyetçi politikalar takip eden Padişah ve Damat Ferit Paşa Hükümetleri yoğun ve etkili bir muhalefetten de kurtulmuş oluyordu. Kanunî Esasî'ye göre en geç dört ay içerisinde seçimlerin yenilenerek parlamentonun tekrar açılması gerekiyordu. Ancak Padişah Vahdettin'in meşrutî idare ile arasının iyi olmadığı da sır değildi.

Mebusan Meclisi'nin tekrar açılması Mustafa Kemal'in önderliğinde ortaya konulan genelgelerin ve kongrelerin bir başarısıydı. Mustafa Kemal en başından beri millî iradede yana tavır almış ve ülkeyi yöneten iradenin halkın oylarıyla seçilen kimselere hesap vermesi anlayışını savunmuştur. Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de tekrar açılrsa da 11 Nisan 1920'de yine Padişah iradesiyle fesh edilmiştir. Bu süreç içerisinde Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal, 19 Mart 1920 tarihinde, "*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Namına İntihab Hakkındaki Tebliğ*"i yayınlanmıştı. Bu tebliğ ile Ankara'da yeni bir meclisin hazırlıklarına başlanılmıştı. Artık 1918'de başlayan Anadolu ayaklanmasının temsil ve icra makamı 23 Nisan 1920'de Ankara'da

⁸⁴ 1876 Kanunî Esasîsinin 7'nci maddesine göre, "... Meclis-i Umumi'nin akd ve tatili ve lade'l iktiza Heyet-i Mebusan azası yeniden intihap olunmak şartıyla feshi hukuk-ı mukaddese-i padişahi cümlesindendir.", Tarhan Erdem, **Yasama Meclisi Üyeleri Seçimi ve Siyasi Partiler Kanunları 1876-2013**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013, s. 22.

açılacak Büyük Millet Meclisi'ydi.⁸⁵ Çünkü 16 Mart 1920'de Osmanlı başkenti işgal edilmiş ve mebusların bir kısmı işgal güçlerince tutuklanarak çoğu Malta'ya sürgün edilmişti. Kısacası Osmanlı Devleti'nin Meclisi çoktan işlevsiz hale getirilmişti. Padişahın fesih iradesi bir formaliteyi yerine getirmekten yani malumu ilan etmekten öteye geçmeyen bir iradeydi.

TBMM'nin açılmasıyla hem Milli Mücadele ulusal bir nitelik kazanmış hem de yeni Türk Devleti'nin kuruluşunun resmi ilk adımı atılmış oluyordu. Zamanla halkın kesreti de Osmanlı yönetiminin teslimiyetçi politikalarından değil Milli Mücadele'den yana tavır aldı. Milis güçler ise TBMM'nin açılması sonrasında ve Birinci İnönü Muharebesi öncesinde düzenli birliklere dönüştürülmüştür. Bu sırada Düveli Muazzama, İstanbul'u işgal ettikten sonra Padişah ve onun Hükümeti üzerinde baskılarını artırmış ve işgal bölgelerini de hızla genişletme çabası içerisinde olmuştur. Tüm bu gelişmelerin yanında başta Mustafa Kemal olmak üzere Milli Mücadele ve Kuvayı Milliye'nin pek çok önderi, Padişah ve O'nun Hükümeti tarafından yönlendirilen Nemrut Mustafa Mahkemeleri tarafından idam cezasına çarptırılıyordu.⁸⁶

2.3.1. Zanlı ve Hükümlülerden Gelen Af Talepleri ve Hapishane Şartlarının Af Tasarı ve Teklifleri Üzerindeki Etkileri

2.3.1.1. Ülke Genelindeki Mahpuslardan Gelen Af ve Tecil Talepleri

Birinci TBMM'nin 23 Nisan 1920 tarihinde açılmasıyla birlikte tutuklu ve hükümlülerden af isteklerini önceleyen telgraf, mektup ve dilekçeler Ankara'ya ulaşmaya başlamıştır. Son birkaç yılın siyasi şartları alındığında, ülkenin farklı cezaevlerinden bu türden taleplerin gelmeye başlaması önemli görülmeli ve dikkatle incelenmelidir. Bahsi geçen istekler son dönemde İstanbul-Ankara arasında yaşanan sürgit iktidar kavgasında ikincisinin meşruiyet durumunu, daha da doğrusu ve önemlisi halk nezdindeki karşılığını anlamada bizlere büyük oranda yardımcı olmaktadır. Bir diğer önemli husus ise mahpuslara ait af isteklerinin Meclis tarafından kabul edilmesinin yeterli olup olmayacağı durumudur. Daha açık bir ifadeyle İstanbul Hükümeti'ne ve işgalci devletlere rağmen, Ankara'daki yönetimin alacağı muhtemel af kararlarını yerel idarecilerin yürürlüğe koymayı tercih edip etmeyeceği, edemeyeceği, Meclisin ve Hükümetin, bu ve benzeri kararlarını uygulamaya, uygulatmaya gücünün yetip yetmeyeceği sorunudur. Tutuklu ve hükümlülerin Büyük Millet Meclisi'nden af talebi ve beklentisi belki de bu soruların bizzat cevabı olarak kabul edilmelidir. Telgrafların çekilmesine, mektup ve dilekçelerin yollanmasına yerel mülki ve askeri yetkililerince izin verildiği hususları da dikkate alındığında Ankara yönetiminin otoritesinin yok sayılmadığı, daha da önemlisi tanındığı, ayrıca şimdiden bir çözüm mercii olarak

⁸⁵ Erdem, *Yasama Meclisi Üyeleri Seçimi*, s.35.

⁸⁶ 13 Mayıs'ta Peyam ve Alemdar, "M. Kemal ve hempalarının idam kararını" sevinçle duyurmuşlardı. Damat Ferit Paşa Hükümetleri tarafından organize edilen bu süreç için bk. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, II. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2017, s. 168-171.

görüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca herhangi bir ülke sorununda İstanbul Hükümetleri'nin işlevsiz kalması nedeniyle Ankara'dan medet umulduğu gerçeğine bizleri götürmektedir.

Tutuklu ve hükümlülerden gelen ve af isteklerini önceleyen telgraflardan ilki 25 Nisan 1920'de, "*Bazı mevküflardan mevrut telgraf*" başlığı altında ve Meclisin daha üçüncü birleşiminde gündeme alınmıştır.⁸⁷ Amasya, Kayseri ve Afyon'da bulunan cezaevlerinden geldiği anlaşılan, mahpusların af ve tecil taleplerini içeren bu telgrafların Meclisteki genel müzakeresi ise 11 Mayıs 1920'de yapılmıştır.⁸⁸ Müzakerelere Adliye Encümeni'nin taleplere ilişkin görüş mazbatasının okunması sonrasında başlanmıştır.⁸⁹

Adliye Encümeni üyelerinin sadece mahpusların taleplerine değil af kurumuna karşı da genel bir muhalif duruş sergilediği mazbatadaki ifadelerinden müşahade edilmektedir. Mazbatada, özellikle Meşrutiyet devrinden bu tarafa gerekli ve gereksiz pek çok kez af çıkarıldığı, bu uygulamaların halkı üzüntüye düşürmekten ve asayiş bozmaktan başka hiçbir işe yaramadığı açık bir şekilde ifade edilmekteydi. Sık sık çıkartılan afların, suçluların zihninde bu türden düzenlemelerin çıkacağına dair alışkanlık oluşumuna ortam hazırladığı iddia edilmekteydi. Ayrıca içerisinden geçilen şartlar gereğince yürürlükteki kanunları hızlı ve şiddetli bir şekilde uygulamak fikrinde olan Meclisin bu tercihinin, çıkarılacak böylesi af uygulamalarının zarar vereceği yorumu yapılmıştır. Meclisin kesinlikle af karşısında olması ve bu kanaatinin de herkes tarafından şimdiden bilinmesi gerekliliğine dikkatleri çeken Encümen üyeleri, mahpusların af isteklerini oy birliği ile reddettiklerini belirtmek suretiyle tutuklu ve hükümlülerden gelen ve af isteklerine matuf telgraflara ait görüşlerini bu şekilde sonlandırmışlardı.⁹⁰

Adliye Encümeni'nin mazbatasında Osmanlı yönetiminin son yıllarda yürütmüş olduğu af politikası keskin bir şekilde eleştirilmekte, yürürlüğe konulacak afların bağımsızlık mücadelesi sürecinde otorite kurulumunda Meclisin elini zayıflatabileceği kaygısı Encümen üyeleri tarafından oldukça sarıh bir şekilde dile getirilmekteydi. Encümene hakim olan genel görüş Meclisin her koşul altında af türünden uygulamaları tercih etmemesi gerektiği yönündeydi. Amasya, Kayseri ve Afyon'daki hapisanelerden gelen ve af talepleri içeren telgraflar ile bu telgraflara matuf hazırlanan mazbata Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilirken Adliye Encümeni adına söz alan Saruhan Mebusu ve Mazbata Muharriri Refik Şevket Bey, ülkenin içinde bulunduğu durumun

⁸⁷ Yeni meclisin 23 Nisan 1920'de açıldığı düşünüldüğünde daha ilk haftasında kamuoyu nezdinde meşru olarak görülmesinin yanında ülke meselelerine yönelik iş ve işlemlerin hızlıca gündeme alındığı da dikkatlerden kaçırılmamalıdır. "*Bazı mevküflardan mevrut telgraf*", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 1, s. 46.

⁸⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 1, s. 271-273.

⁸⁹ TBMM'nin bünyesinde yer alan ve mebuslar arasından seçilen üyeler ile oluşturulan encümenlerden bir tanesi de Adliye Encümeni'dir. Bu encümen diğer teşekkül edilen encümenler gibi görev ve sorumluluk alanına giren konularda Meclis Genel Kurulu'nun kendisine sevk ettiği iş ve işlemler doğrultusunda toplanmakta ve tevdi edilen konuya matuf görüşlerini, diğer encümenlerin yaptığı gibi, mazbata ya da rapor halinde Genel Kurula sunmaktadır.

⁹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 1, s. 271-272.

dikkate alınmasını, hedeflere ulaşılması sonrasında affın düşünülmesini istemiştir. Aksi durumda çıkarılacak bir genel affın zayıflık getireceğine dikkatleri çeken Refik Şevket Bey, aslında Encümen tarafından benimsenmiş olan genel görüşü, Meclis kürsüsünden bu sefer sözlü olarak tekrarlamıştı.⁹¹

Bu ve benzeri türden beyanlar sonraki birleşimlerde bazı mebuslar tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir. Bu birleşimde Adliye Encümeni Mazbata Muharriri tarafından dillendirilen endişenin memleketin içerisinden geçmekte olduğu nazik dönemin açık bir tezahürü olduğu açıktır. Ancak dikkatlerden kaçırılmamalıdır ki siyasi ve sosyal düzenin göreceli olarak normal işlediği dönemlerde dahi af istek ve uygulamalarının devletin otoritesini zayıflattığına dair görüşlerin af karıştırlarınca öne sürüldüğü bilinen bir gerçekliktir.

Refik Şevket Bey kürsüdeki beyanatlarının satır aralarında af kapılarının kesin bir şekilde kapatılmasını üyesi olduğu Adliye Encümeni adına Meclis Genel Kurulu'ndan talep de etmiştir. Ancak Refik Şevket Bey, hapishanede yatanların çoğunun inkılabın başlangıcından değil, Mütarekeden beri affolunacaklarını ümit ettiklerini, haklı hüküm giydikleri halde içlerinde kendilerinden istifade edilebilecek olanların varlığına da dikkatleri çekmiştir. Bu gibi kimseler için mevzuatta affı hususi kaydı olduğunu, yapılacak tahkikat neticesinde icap edenler için bu türden afların çıkartılabileceğini belirten Adliye Encümeni Mazbata Muharriri, bu ifadeleriyle şartlı özel af için açık kapı bırakmıştır.⁹² Müzakerelerin sonunda Adliye Encümeni'nin görüşünü dikkate alan mebuslar yapılan oylama neticesinde az bir çoğunluk ile mazbatayı kabul etmiş, tutuklu ve hükümlülerin af ve tecil taleplerinin reddine karar vermiştir.⁹³ Refik Şevket Bey özelinde dillendirilen ve yukarıda bahsi geçen şartlı özel af çıkarılmasına dair görüşlerin diğer pek çok mebus tarafından paylaşıldığı farklı birleşimlerdeki müzakere içeriklerinde müşahade edilmiştir. Sonraki Meclis dönemlerine kıyasla Birinci TBMM tarafından özel af uygulamalarına daha fazla başvurulmuş olması bu tespitin temel gerekçesi ve kanıtıdır. Bu tercihin ortaya çıkmasında Kurtuluş Savaşı sürecinde mücadeleye taraftar kazandırma, savaş cephelerini kuvvetlendirme düşüncelerinin diğer faktörlere nispetle öne çıktığı yine müzakerelerdeki mebus beyanatlarından ve yürürlüğe konulan özel af uygulamalarının içeriğinden anlaşılmaktadır.

⁹¹ “Yalnız şunu arz ederim ki, aflar bizde pek münasebetsiz bir surette olduğu için bilâkis yeni kurduğumuz bir binayı ve diktiğimiz ağacı kendi elimizle kesiyoruz. Biz çok mürtakibi cürüm mahkûmları görüyoruz ki, iki ay evvel mahkûm olmuş iken, o büyük cürümlerden dolayı mevkuf iken, af ile çıkması üzerine kanun ve hükkâm ile istihfaf ediyor. Müddeiumumilerin ve jandarmaların önüne geçerek bacak bacağa atmak suretiyle kanun ve nüfuzu hükkâm ile eğleniyorlar.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 1, s. 272. Kırşehir Mebusu Müfit Bey'in ise hapishanelerin kapılarının açılması suretiyle tutuklu ve hükümlülerin salıverilmelerinin ülkenin genel asayişine ne derecede etki edecek olduğu meselesini mezkur müzakere esnasında ortaya koyması yine aynı endişenin bir yansıması olsa gerektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 1, s. 272-273.

⁹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 1, s. 272.

⁹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 1, s. 273.

Amasya, Kayseri ve Afyon'da bulunan cezaevlerinden geldiği anlaşılan, mahpusların af ve tecil taleplerini içeren telgrafların genel müzakeresinin hitamında Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey gündem dışı söz almıştır. Yozgat Mebusu, 1915 Olayları ve Ermeni tehciri sırasındaki hadiselerden dolayı zan altında olanların affının lazım geldiğini dile getirmiş ve esasında müzakeresi bitirilen konunun genel seyrinden farklı, ancak oldukça önemli bir hadiseyi Meclis Genel Kurulu'nun gündemine taşımıştır. Süleyman Sırrı Bey, bu kimselerin iftira sonucu sanık ya da tutuklu olduğunu belirterek, mazbatada aksini bulan ve affa karşıtlık içeren Encümen görüşünün, gündeme taşıdığı hadisenin dışında tutulması gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁴

1915 Olayları'nda suçlu olduğu iddia edilenlerin, Mondros Mütarekesi'nin sonrasına denk gelen tarihlerde, ülke içerisinde ve dışarısında tutuklandığı, yargılandığı, hüküm giydiği, hatta bazılarının İtilaf Devletleri eliyle Malta'ya sürüldüğü bir süreç yaşanmaktaydı. Aynı meselede bazı tedhiş örgütleri tarafından ülke içinde ve dışında suikaste uğrayan üst kademedeki esbak ya da muvazzaf siyasi ve askeriler de bulunmaktaydı. İstanbul'daki yönetimin böylesi gelişmelere engel olmak bir tarafa sürece göz yumduğu, hatta bazen destek verdiği, inisiyatif aldığı görülmekteydi. İşgal güçlerinin ve içerdeki işbirlikçilerinin baskı ve yönlendirmesiyle Yozgat Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in 10 Nisan 1919'da Beyazıt Meydanı'nda idamında Damat Ferit Paşa Hükümetleri'nin baş müsebbip olduğu bilinmektedir.

Ankara'daki Meclisin açılmasının üzerinden daha bir ayı geçmemiş iken tehcir meselesinin gündeme gelmesi, daha da önemlisi bu hadiseden dolayı zanlı, tutuklu ya da hükümlü olanlara karşı af benzeri taleplerde bulunulması yukarıda kısmen detaylandırılan tüm bu nedenlerle dikkate değer bir hadisedir. Tehcir meselesinin bir Yozgat mebusu tarafından gündeme getirilmiş olması da ayrıca manidardır. Bu örnekler böylesi önemli bir meselede kamuoyunun ve mebusların görüşlerinin ne olduğunu göstermesi bakımından önemli görülmelidir. Ayrıca 1915 Olayları karşısında yeni Türk Devleti'nin bizzat Kurucu Meclisinin sergileyeceği politikalarının ilk ve açık işaretlerinden biri olarak kabul edilmelidir. Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey'in gündem dışı konuşmasının içeriği dikkate alındığında yeni Türk Devleti'nin bu önemli konuda kuruluşundan günümüze değin aynı yaklaşımlar içerisinde bulunduğu, istikrarlı ve dirayetli iç siyaset ve dış politik duruş sergilediği gözlemlenmektedir.

⁹⁴ “Bendeniz dairei intihabiyemden ayrılmadan evvel adliye müstantıki ile görüştüm. Kırk sekiz sayfalık serapa dolu bir defter gösterdi. Tehcir meselesinden maznun olan eşhasın isimleri, bunların hepsi cürmün faili değil, birçokları, ligarazin isnadedilen ağraza hedef olan eşhası malümedir. Bununla beraber bilcümle ceraim kaydıyla takyidetmek doğru değildir, her halde bu tehcir meselesinden dolayı maznunları istisna etmek kaydı daha doğru olur. Çünkü, İzmir'de her yerde, Van'da ezcümle Adana'da, Maraş'ta, Ermeniler elinde milletimiz doğranırken hasbelicap vatanın istihlâsı namına Hükümetin emriyle yapılan bir tehcirden dolayı bütün Müslümanların maznun addedilmesi ve ittiham edilmesi doğru değildir.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 1-1, s. 272. Müzakereler sırasında birleşimi yöneten Başkan, “Heyeti icraiye bir karar verdi ve umumen tebliğ etti, yani tehcir mesailinde mevkuf bulunanların gayrimevkuf bir suretle muhakemesinin icrasını tebliğ buyurdular... Af yok, işin içinde yalnız muhakemelerin gayrimevkuf olarak icrası var.” şeklinde mebusları bilgilendirmiştir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 1, s. 273.

Amasya, Kayseri ve Afyon'daki hapishanelerden Ankara'ya ulaşan af taleplerine benzer bir istek bu sefer Sinop Kalesi'ndeki hükümlülerden gelmiş, mahpuslar kalan cezalarının affı için Büyük Millet Meclisi'nden af talebinde bulunmuşlardır.⁹⁵ Meclisin gündemine 4 Eylül 1920'de alınan bu talebin müzakeresi 4 Ekim 1920'de gerçekleşmiştir. Sinop Mutasarrıflığı tarafından mahkumların ıslahı hal eylediklerinin belirtilmesi hususunu dikkate alan Adliye Encümeni, mahpusların af taleplerine bu sefer olumlu görüş bildirmiştir. Mebuslar da Encümenin görüşü doğrultusunda hareket etmiş, Sinop Kalesi'nde muhtelif suç ve ceza sahibi mahkumların kalan cezalarının affı yoluna gitmiştir.⁹⁶ Bir ay gibi kısa bir süre zarfında hem Adliye Encümeni'nin hem de mebusların benzer bir konuda farklı görüş ve hüküm ortaya koymasının sebebinin af taleplerinin içerik bakımından farklı olmasında aramak gerekmektedir. Amasya, Kayseri ve Afyon'daki hapishanelerden gelen talepte genel bir af veya tecil talebi varken, Sinop Kalesi'ndeki hükümlüler sadece kalan cezalarının affedilmesi için istekte bulunmuşlardır. Yazılı bir hukuk normu olmasa da mahkumiyetlerinin üçte ikisini tamamlayanların affedilmesi pek çok devletin geleneğinde yaygın bir uygulama olarak dikkatleri çekmektedir. Af kararının da bu yönde alınması, Encümen üyeleri ile mebusların bahsi geçen teamül üzerine hareket ettiğini göstermektedir.

Sinop Kalesi'ndeki hükümlülerden gelen af taleplerinin müzakeresi sırasında söz alan Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey, Meclisin herhangi bir kararı olmaksızın ve sadece bir kumandanın emriyle salıverilen mahkumların olduğunu dikkatleri çekmiş ve böylelikle sonraki birleşimlerde Meclis Genel Kurulu'nun gündemini sıklıkla meşgul edecek bir başka önemli hususu ilk kez dile getirmiştir.⁹⁷ Gerek yerel yöneticilerin gerekse de Kuvayı Milliye şefleri ve bazı kuvvet komutanlarının bu yola başvurduğu Birinci TBMM'de gerçekleşen müzakereler sırasında mebusların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Aynı şekilde İstanbul Hükümeti'nin ve hatta işgal güçlerinin bazı tutuklu ve hükümlüleri salıverdiği, bu kimselerin Ankara Hükümeti'ne karşı isyan faaliyetlerinde kullanıldığı ve bu türden eylemlerin Mondros Mütarekesi sonrasında ülkenin içene düştüğü olumsuz şartlara bağlı olarak ortaya çıktığı bilinmektedir.

2.3.1.2. Hapishanelerin Islahına Dair Verilen Takrir, Rapor, Layiha ve Teklifler ile Hükümlülerin Maluliyetine Bağlı Olarak Çıkarılan Aflar

Yeni Türk Devleti'nin ilk Meclisi'ndeki müzakerelerde ülkedeki hapishanelerin fiziki yetersizlikleri en çok konu edinilen başlıklar arasında yer almıştır. Mebusların sıklıkla dile getirdiği bu eksiklikler hapishanelerin ıslahı ile ilgili düzenleme yapılması taleplerinin gündeme getirilmesinin yanı sıra tutuklu ve hükümlülerin affına yönelik olarak kanun tekliflerinin

⁹⁵ “Sinop kalesinde muhtelif cezalarla mahkûm Erzurumlu Fuat, İzmirli Arif, Kastamonulu Ahmet, Yozgatlı Eşref, Kımıs ve Memet Faik Efendinin bakıyei müddeti cezaiyelerinin affına dair Adliye Vekâleti tezkeresi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 58, Cilt: 3, s. 504.

⁹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 78, Cilt: 4, s. 512.

⁹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 78, Cilt: 4, s. 512.

verilmesinin ya da bizzat mahpuslardan bu yönde isteklerin gelmesinin gerekçelerinden biri olmuştur. Bursa Mebusu Operatör Emin Bey hapishanelerin bir tür imalathane haline çevrilmesine dair 12 maddelik kanun teklifi verecek, ilgili kanun 8 Ocak 1921’de Layiha Encümeni’ne gönderilmiştir.⁹⁸ Teklifin müzakere edilmesi Layiha Encümeni’nce uygun görülmüş ve 21 Şubat 1921’deki birleşimde Dahiliye ve Sıhhiye Encümenlerine yollanmıştır.⁹⁹ 16 Mayıs 1921’de bu sefer Mersin Mebusu Salahaddin Bey hapishanelerin ıslahına dair bir kanun teklifi vermiş¹⁰⁰ ve 27 Haziran 1921’de Bursa Mebusu Operatör Emin Bey’in önerisi üzerine iki kanunun birleştirilerek müzakere edilmesi Meclis Genel Kurulu’nca kararlaştırılmıştır.¹⁰¹ Salahaddin Bey’in teklifinin müzakeresinin Layiha Encümeni’nce uygun bulunması üzerine iki teklif birlikte Genel Kurul tarafından 29 Eylül 1921’de Dahiliye Encümeni’ne havale edilmiştir.¹⁰²

Maden hapishanesinde yatmakta olan Musaoğlu İsa’nın maluliyetine bağlı olarak affı konusu Meclis’te müzakere edilirken Aydın Mebusu Tahsin Bey söz alarak bu türden nedenlerle ve sıklıkla çıkartılan özel afların karşısında yer aldığını belirtmiştir. 10 Şubat 1921 tarihli bu müzakerede Tahsin Bey böylesi durumda olan mahpuslar için ayrı bir hapishane ihdas edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.¹⁰³ Mersin Mebusu Salahaddin Bey’in hapishanelerde bulunan vücutça sakat kimselerin muayene ettirilerek neticesine göre haklarında muamele yapılmasına dair takriri 27 Ekim 1921 tarihindeki birleşimde gündeme alınmıştır. Bahsi geçen takrir özel bir tezkere ile Dahiliye Vekaleti’ne gönderilmiş ve mahpusların muayenelerinin yapılarak neticesinin sunulması Meclis Genel Kurulu tarafından karar altına alınmıştır.¹⁰⁴

Diyarbakir Mebusu Zülfü Bey 6 Aralık 1921 tarihinde Meclise sunduğu bir takrir ile hapishaneler hakkında Dahiliye ve Adliye Vekaleti’nden bilgi talep etmiştir.¹⁰⁵ 29 Aralık 1921 tarihinde müzakeresi yapılan takririnde Zülfü Bey içerik olarak oldukça çarpıcı bilgiler vermiştir. Zülfü Bey’in takririnde hapishanelerin sağlıksız koşullarına özellikle dikkat çekilmekte, kalabalıktan kaynaklı havasız ortamlarda barındığı, iki yüz kişi alamayan koşullara bazı hapishanelerde sekiz yüz kişinin yatırıldığı, işgal altındaki bölgelerin hapishanelerden nakil yoluyla

⁹⁸ “Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, hapishanelerin imalâthane haline ifrağına dair teklifi kanunisi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 131, Cilt: 7, s. 224.

⁹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 154, Cilt: 8, s. 327.

¹⁰⁰ “Mersin Mebusu Salâhattin Beyin hapishanelerin ıslahı hakkında kanun teklifi” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 34, Cilt: 10, s. 295.

¹⁰¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 43, Cilt: 11, s. 59.

¹⁰² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 83, Cilt: 13, s. 43.

¹⁰³ “Maluliyeti hasebiyle Mardin’in Hetek kariyesinden Musaoğlu İsa’nın bakiye müddeti cezaiesinin affı hakkında kanun lâyihası ve Adliye Encümeni mazbatası” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 148, Cilt: 8, s. 159.

¹⁰⁴ “Mersin Mebusu Salâhaddin Beyin, malûl mahpusların muayenesiyle neticesine göre haklarında muamele ifasına dair takriri” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 100, Cilt: 13, s. 280.

¹⁰⁵ “Diyarbakir Mebusu Zülfü Beyin, hapsaneler hakkında Dahiliye ve Adliye Vekâletlerinden sual takriri” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 123, Cilt: 15, s. 41.

gelen tutuklu ve hükümlüler nedeniyle de zaten çok sağlıklı olmayan şartların daha da kötüleştiği ifade edilmektedir. Ayrıca yiyecek eksikliklerine kış şartlarında soğuklar da eklenince hem bedeni hem de ruhi açıdan birçok mahkum ve mevkufun seri ölüme maruz kaldığı belirtilmektedir. Hapishanelere bir şekilde düşmüş olan haysiyet ve namus erbabının böyle bir ortamda zamanla kötü alışkanlıklar edineceğine dikkatleri çeken Zülfü Bey, yaptırımlardan amaçlananın, hem suça karşılık gelen cezalarının çektirilmesi hem de hüküm giymiş olanların mahkumiyetleri sonlandığında sağlıklı bireyler olarak topluma geri dönmelerinin sağlanabilmesi olduğunu takririnde beyan etmiştir. Şartlar böyle devam ederse hapishanelerin sağlıklı ortamında sağ kalabilenlerin cezalarını tamamladıktan sonra toplum hayatına uyumunun aynı şekilde sağlıklı olacağını iddia etmiştir. Sebep ne olursa olsun mahkum ve mevkuların her açıdan ihtiyaçlarını karşılamamanın devletin vazifesi olduğu Zülfü Bey tarafından hatırlatılmıştır. Takrir, memleketin sürekli bir şekilde uğradığı nüfus boşlukları karşısında her bir ferдин hayatının oldukça kıymetli görülmesi gereken bir ortamda hapishanelerin bu durumuna Dahiliye ve Adliye vekillerinin nasıl kayıtsız kalabildiği sorusu sorularak sonlandırılmıştır.¹⁰⁶

Diyarbakir Mebusu'nun şifahi sorusuna cevap vermek için kürsüye gelen Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey sözlerine hapishanelerin acınacak bir durumda olduğunu ve her açıdan eksikliklerinin bulunduğunu ifade ederek başlamıştır. Zülfü Bey'in takririnde yer alan iddiaları büyük oranda kabul eden Ali Fethi Bey, hapishanelerin fenni bir şekilde inşa edilmediğini, genellikle bodrum katlarında temiz havadan bile mahrum durumda bulunduklarını, bu olumsuz koşullarının bugüne özel bir durum olmadığını, eskiden beri böyle olduğunu belirtmiştir. Binaların ıslahına teşebbüs edilmişse de bütçe yetersizliklerinin bu duruma engel olduğu, mevcut hapishanelerin ıslahı, yenilerinin inşa edilmesi, bugünkü şartlara uygun hale getirilmeleri için bütçeye beş altı milyon lira ilave etmek gerektiğini beyan etmiştir.¹⁰⁷ Ali Fethi Bey, çoğu hapishanenin yemeğinin belediyeler tarafından karşılandığını, insani bir şekilde muamele edilmek istense de bütçe durumunun buna imkan vermediğini belirtmiştir. Ayrıca gardiyan eksikliğinin had safhada olduğu, her türden suçlunun aynı koşu,ta, hatta çocukların büyüklerle beraber kaldığı gerçeğini paylaşmış, bir başka sorunun da kadın hapishaneleri olduğunu, buralarda güvenliğin jandarma tarafından sağlandığını ve bu durumun sakıncalı olduğunu ifade etmiştir. Ali Fethi Bey bu durumların düzelmesinin büyük oranda bir bütçe meselesi olduğunu tekrar ederek cevabi konuşmasını tamamlamıştır.¹⁰⁸ 23 Ocak 1922'de Bursa Mebusu Muhiddin Baha Bey de hapishanelerin ıslahına dair kanun teklifi vermiştir. Bu sırada söz alan Erzurum Mebusu Salih Bey, Ankara Mahpushanesi'nin kendi gözlerinin önünde

¹⁰⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 136, Cilt: 15, s. 250-251.

¹⁰⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 136, Cilt: 15, s. 251.

¹⁰⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 136, Cilt: 15, s. 251. Mersin Mebusu Salâhaddin Bey müzakereler sırasında *"hapishanelerde bulunan adamları beslemeye muktedir olamadığımız için bunları çalıştırmaya uğraşmak lâzımdır"* şeklinde beyanatta bulunacaktır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 136, Cilt: 15, s. 252.

olduğunu, oranın durulacak vaziyette olmadığını, fiziki yetersizliklerinden dolayı bir maktel hane haline geldiğini ve her şeyden önce buranın ıslah edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.¹⁰⁹

8 Nisan 1922’de Dahiliye Vekaleti’nin 1922 yılı bütçesi müzakere edilirken söz alan mebusların çoğu, hapishanelerin durumuna ilişkin bilgilendirme, eleştiri ve önerilerde bulunmuş, bakanlığın bütçe görüşmelerinin tamamının içeriğini neredeyse bu konu oluşturmuştur.¹¹⁰ Söz alan mebuslardan Operatör Emin Bey, geleneksel hapishanelerin bir işkence ve ölüm yeri olduğunu, buna karşılık modern hapishanelerin sıhhat, ahlak ve sanayi alanlarına dönüştürüldüğünü, memleket genelindeki hapishanelerin bu çağdaş yapılanmanın çok uzağında kaldığını belirtmiştir. Emin Bey Meclis Genel Kurulu’na hitabı sırasında oldukça dikkat çekici bir cümle kurmuş ve adli kapitülasyonların artmasının sebeplerinden birinin hapishanelerin bu vaziyetinin olduğunu iddia etmiştir.¹¹¹ Meşrutiyetin ilanını takip eden yıllarda birçok yerde sıhhi hapishaneler inşa edilmeye başlanmışsa da bu hususta pek bir başarı elde edilemediğini söylemiştir. Ayrıca hapishanelerde tutuklu ve hükümlülerin atalet halinde kalmasının devletin masrafının artmasına ve de mahkumların boş oturmaktan fenalığa meyletmesine neden olduğu tespitinde bulunmuştur. Hapishanelerde bulunan mahkumların ekseriyette genç olması nedeniyle memleketin zarara uğradığını, bu nedenle bazı suçların para cezasına dönüştürülmesi gerektiğini dile getiren Emin Bey, memleketin bu nüfustan yararlanmasının şart olduğunu ifade etmiştir. Bu insanların salıverilmeden önce ıslah edilip topluma sağlıklı bir şekilde karışmalarının ortamının hazırlanması gerekliliği üzerinde de duran Bursa Mebusu Operatör Emin Bey, hapishanelerin ıslahı maksadıyla gerek kendisince gerekse de diğer mebuslarca verilmiş olan tekliflerin akamete uğradığı serzenişiyi sözlerini tamamlamıştır.¹¹²

Aynı müzakerede Kütahya Mebusu Besim Atalay Bey, Maarif Vekaleti’nin bütçesi ile Dahiliye Vekaleti’nin bütçesi arasındaki farka dikkat çekerek bu durumun mebusları korkutacak derecede olması gerektiği tespitiyle sözlerine başlamıştır. Hapishanelerden daha fazla memleketin irfanına para verilmesi gerekliliği üzerinde duran Besim Atalay Bey, insanların bu sayede eğitilmiş olacağını, böylelikle suç işlemekten uzak duracağı için hapishanelere giren kişi sayısının da azalacağını iddia etmiştir. Besim Atalay Bey, hapishanelerdeki çoğu kişinin tahsilsiz kimselerden oluştuğunu ve bunun önünün alınması gerektiğini belirttikten sonra, “*memlekete biraz da irfan, ruh, tiyatro, musiki girmeli*” söylemiyle diğer mebuslardan farklı bir yaklaşım sergilemiştir.¹¹³

¹⁰⁹ “Bursa Mebusu Muhiddin Baha Beyin, Hapishanelerin ıslahına dair kanun teklifi” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 149, Cilt: 16, s. 115-116.

¹¹⁰ “Dahiliye Vekâletinin 1338 senesi bütçesi” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 22, Cilt: 19, s. 48-60.

¹¹¹ “*Asrihazırda ise hapsane demek bir darüssanayi, bir ahlâk mektebi ve bir müessesesi sıhhiye demektir. İtiraf edilmek lâzımdır ki maatteessüf memleketimizde hapsaneler; henüz bu dereceyi bulamamıştır. Hapsaneler yüzünden de adli kapitülasyonların iştidadına sebebiyet verilmiştir.*”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 22, Cilt: 19, s. 48.

¹¹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 22, Cilt: 19, s. 48-49.

¹¹³ Kütahya Mebusu Besim Atalay, “*Bu hapsanelere giren adamların neden mahkûm olduğunu araştırarak değiliz; bu hepimizce malûmdur. Tiyatrosu yok, musikisi yok, bediyyatı yok, yok, yok. Memleket her şeyde fakirdir. Taştan katı*

Kütahya Mebusu Besim Atalay Bey'in ele alınan meselenin anlık, yüzeysel ve geçici değil kalıcı çözümünün peşinde olduğu anlaşılmaktadır. Besim Atalay Bey ayrıca hapishanelerde bulunanların her vilayette sanayi alanlarında, yol yapım hizmetlerinde, temizlik işlerinde çalıştırılabileceğini sözlerine eklemiştir.¹¹⁴ Mersin Mebusu Salahaddin Bey de hapishaneler için ayrılan bütçenin yetersiz olduğunu, bu meblağın taş gibi siyah bir ekmek vermekten, on sekiz bin dinç genci çürümeye ve ölmeye terk etmekten başka hiçbir işe yaramadığını ifade ederek sözlerine başlamıştır. Hapishanelerdeki hem üretim kabiliyetlerinin hem de ahlaklarının mahvolduğunu, kumar ve hırsızlık gibi kötü alışkanlıkların önü alınamadığı için hüsnü ahlak sahibi bir adamın dahi bu kurumlardan ıslah olarak değil ahlaksız olarak çıktığına dikkatleri çekmiştir. Salahaddin Bey bu sözleriyle, aslında diğer mebuslarca da sıklıkla dile getirilen bir görüşü bütçe görüşmeleri sırasında yeniden Meclis gündemine taşımıştır.¹¹⁵

Tutuklu ve hükümlülerin ıslahı maksadıyla dini eğitim ve hissiyatın kullanılması müzakerelerde dile getirilenler arasında olmuştur. Malatya Mebusu Lütfi Bey bütçeye bir miktar daha para ilave etmek suretiyle her hapishanede bir imam istihdam edilmesini istemiştir. Lütfi Bey ek olarak tutuklu ve hükümlülerin cepheye sevk edilmesini istemişse de bazı mebuslar “bunlar tecrübe edilmiştir” söylemleriyle bu talebe karşı çıkmışlardır.¹¹⁶ Dahiliye Vekaleti'nin 1922 yılı bütçesi müzakerelerinin gerçekleştirildiği 8 Nisan 1922 tarihinin Büyük Taarruz'un hemen öncesindeki bir tarih olduğu dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Osmanlı yönetiminin Birinci Dünya Savaşı yıllarında başvurduğu bu uygulama, tutuklu ve hükümlülerden cephede yararlanma düşüncesinin, TBMM tarafından bağımsızlık mücadelesinin en kritik dönemlerinde bile tercih edilmemesi dikkate değer bulunmalıdır. Hatta bazı yerel siyasi ve askeri yetkililerce işgal kuvvetlerine karşı kullanılmak maksadıyla da olsa bazı tutuklu ve hükümlülerin salıverildiği haberlerini alan Meclisin bu türden uygulamalara karşı olumsuz reaksiyon gösterdiği tutanaklarda rastlanan başka bir husustur. TBMM'nin bu tavrında tüm kişi ve kurumlara karşı otoritesini koruma amacının yanında ceza hukuku ve af kurumuna olan bakış açısını görmek mümkün olmaktadır.

Yine aynı birleşimde hapishaneler ile ilgili mebuslardan gelen teklif ve takrirler üzerine tek tek okunmuş ve topluca müzakere edilmiştir. Bunlar, Aydın Mebusu Tahsin Bey'in hapishanelerin ıslahı, Bursa Mebusu Operatör Emin Bey'in hapishanelerin üretim ve ahlak mektebi haline dönüştürülmesi için bir düzenleme yapılması ve Konya hapishanesinin bu şekle çevrilmesi, Mersin Mebusu Salahaddin Bey'in mahpus bulunanların çalışmaya mecbur tutulması, Erzurum Mebusu

memleket... memleketin on sekiz bin genç, dinç evladı ölmeye, çürümeye mahkûm bırakılıyor.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 19, s. 49.

¹¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 19, s. 49.

¹¹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 19, s. 49-51.

¹¹⁶ Tutuklu ve hükümlülerden Milli Mücadele sürecinde bu türden ya da af benzeri bir uygulama neticesinde yararlanılması sıklıkla gündeme gelse de Meclis tarafından bu yola başvurulmadığı tutanaklardan anlaşılmaktadır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 19, s. 51-52.

Nusret Efendi'nin mahpus bulunanların cürümlerinin ilmi ruh açısından bir istatistikinin yapılması, Muş Mebusu Hacı Ahmed Hamdi Efendi'nin hapishanelerin sıhate yarar bir şekilde dönüştürülmesi, Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin Düstur'da yer alan Hapsaneler Nizamnamesi'nin tatbik edilmesi, Malatya Mebus Lütfi Bey'in hapishanelere birer imam tayin edilerek beş vakit namaz kıldırılması ve mahpuslara her gün vaaz ve nasihat verilmesi, Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey'in hapishanelerin Dahiliye Vekaleti'nden alınarak Adliye Vekaleti idaresine verilmesine dair teklif ve takrirlerdir.¹¹⁷

Dahiliye Vekili Fethi Bey bahsi geçen teklif ve takrirlere tafsilatlı bir şekilde cevap vermiştir. Fethi Bey, mebusların beyanatlara katıldığını, hapishaneler için bütçeden ayrılan paranın mahkumların yemek ve hapishanelerin gardiyan ihtiyacına harcandığını, ortada başkaca bir para kalmadığı için hapishanelerin ve mahkumların ıslahına gidilmesinin mümkün olmadığını beyan etmiştir. Dahiliye Vekili bu olumsuz durumların çözülebilmemesinin para, bina, zaman ve imkan meselesi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca hapishanelerin imalathanelere çevrilmesinin imkansız olduğunu, mevcut hapishane yapılarının tutuklu ve hükümlülerin kalmalarına ancak yettiğini, yol yapımında ve benzeri işlerde mahpuslardan yararlanılabileceğini ancak hapishanelerin imalathanelere çevrilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Mebuslardan gelen bir soru üzerine de ne kadar kadın mahkum olduğuna dair kesin bir malumatı olmadığını ifade etmiştir.¹¹⁸ Müzakerenin hitamında mevcut mahpusların bir cetvelini isteyen Nusret Efendi'nin takriri Adliye Vekaleti'ne, Tahsin Bey'in kanun teklifi Layiha Encümeni'ne, diğer kanun teklifleri ve takrirler Dahiliye Vekaleti'ne tebliğ ve havale edilmiştir.¹¹⁹

8 Temmuz 1922 tarihli oturumda, Ordu hapishanesinde on beş sene küreğe mahkum Osmanoglu Mehmed'in maluliyetine bağlı olarak kalan cezasının affı Heyeti Vekile tarafından talep edilmiş, Adliye Encümeni de bu talebi uygun görmüştür.¹²⁰ Osmanoglu Mehmed'in hususi af isteği hapishanelerin durumunu tekrar tartışma konusu yapmıştır. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey bazı mahkumların bu gibi sağlık gerekçelerinden dolayı affedilmesinin zorunluluğu üzerinde durmuş, 15 sene kürek cezası alıp da sağlıklı koşullar nedeniyle bu yapılardan sağ çıkabilen çok az olduğu gerçeğini dillendirmiştir. Hüseyin Avni Bey ayrıca, *"biz kanunlarımızı Fransız kanunlarına uyduruyoruz ancak hapishanelerimizi Fransız hapishanelerine benzetemiyoruz"* sözleriyle de aslında Tanzimat devrinden beri devam eden genel bir sorunu TBMM'de ilk kez seslendirenlerden biri olmuştur.¹²¹

¹¹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 19, s. 52-53.

¹¹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 19, s. 54-56.

¹¹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 19, s. 56-57

¹²⁰ "On beş sene küreğe mahkûm Osmanoglu Mehmed'in bakıyei müddeti cezaiyesinin affı hakkında kanun lâyihası ve Adliye Encümeni mazbatası", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 70, Cilt: 21, s. 315-317.

¹²¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 70, Cilt: 21, s. 316.

Bursa Mebusu Operatör Emin Bey hapishanelerin bu şekilde kalması durumunda adli kapitülasyonları kaldırmada devletin elini zayıflatacağını söyleyerek daha öncesinde dile getirdiği önemli bir hususu tekrar gündeme taşımıştır. Ayrıca hapishanelerin ıslahı ile ilgili verilen tekliflerin acilen görüşülmesi gerektiği, böylelikle hem mahkumların hayatlarının tehlikeye atılmayacağını hem de sağlık sorunlarından kaynaklı af taleplerinin Meclis Genel Kurulu'nun gündemini bu sıklıkla meşgul etmeyeceğini beyan etmiştir. Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey mali kuvvetin azlığından dolayı yapılabilenin ancak bu kadar olduğunu, üstelik hapishanelerden bahsetme zamanının olmadığını ifade etmiştir. Galip Bey, memleketin genelinde fenalığın kol gezdiğini, asıl sorunun harplerden kurtulmak olduğunu ve kurtuluş gerçekleştiğinde gereken düzenlemelerin mutlaka yapılacağını ifade etmiştir. Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey Büyük Taarruz'a az bir zaman kala bu cümleleri sarf ediyordu.¹²²

1922 yılının son ayından itibaren gerçekleştirilen oturumlarda hapishanelerdeki mahkumların gerekli sağlık muayenelerinden geçirildiğinden ve tedavileri mümkün olmayanların tespit edildiğinden bahis ile bu durumda olanların affına yönelik çalışmalara başlanılmıştır.¹²³ Meclis Genel Kurulu bu türden af taleplerini üzerinde fazla bir tartışma olmaksızın kabul etmeye başlamıştır. Mersin Mebusu Salahaddin Bey ve arkadaşları tarafından verilen ve 27 Ekim 1921'de Meclis gündemine alınıp sonrasında kabulü gerçekleşen tahrir ile hapishanelerdeki mahkumlardan tedavisi mümkün olmayanlar doktor raporuyla belirlenmesi istenmişti. Gelen raporlar çerçevesinde bu türden tedavisi mümkün olmayanların affı Hükümet eliyle, Meclis'ten talep etmeye başlanmıştır. Bu tür taleplerden biri de 7 Şubat 1923'de gündeme alınan Çermikli Memo'nun affı konusudur. Siverek hapishanesinde mahkum bulunan Çermikli Memo'nun sürekli hastalığına bağlı olarak kalan cezasının affı Hükümet tarafından teklif olunmuştur.¹²⁴

Adliye Encümeni de hazırladığı mazbata ile ve ittifak halinde bahsi geçen kişinin affedilmesi yönünde görüş bildirmiştir. Erzurum Mebusu Salih Efendi, Ankara Hapishanesi'nin kötü koşullarını bir kez daha vekillere hatırlatarak, "*Mücrim hapishaneye berayı tecziye gider, ıslahı hal için gider. Fakat öldürülmek için hapishanelere insan konmaz*" diyerek affın kanunlaşmasını istemiştir. Amasya Mebusu Ömer Lütfi Bey ise hapishanelerin ıslah edilmesini isteyerek sırf hapishane şartlarının kötü olması ve mahkumların bazı hastalıklarının ortaya çıkması nedeniyle salıverilmelerinin mahzurlu olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Biga Mebusu ve Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Hamid Bey hapishanelerdeki malul kimselerin muayene olunarak

¹²² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 70, Cilt: 21, s. 316.

¹²³ "Kırşehir Hapsanesinde mahkûm'ın mahpus bulunan Hayrullah ve Yahyaoğlu Ali'nin aflatına dair kanun lâyihası ve Adliye Encümeni mazbatası" T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 155, Cilt: 25, s. 349-350.

¹²⁴ "Çermikli Memo bini Hüseyin'in bakiye müddeti eezaiyesinin affı hakkında kanun lâyihası ve Adliye Encümeni mazbatası", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 188, Cilt: 27, s. 193-197. Kanun müzakere edilirken Meclis Genel Kurulu'nda bazı mebuslar itirazlarını belirtince affa taraftar olanlardan Siird Mebusu Hacı Mustafa Sabri Efendi af teklifinin daha önceden kabul edilen bir tahrir üzerine gerçekleştiğini belirtecektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 188, Cilt: 27, s. 194.

affedilmesi gerekenlerin belirlenmesinin ve bu gibi mahpusların aflatlarının kabulü için Meclise sunulmasının yine Meclis kararıyla gerçekleştiğini belirtmiştir. Uzun tartışmalardan sonra Hükümetin ve Adliye Encümeni'nin görüşünü dikkate alan vekiller af teklifi kabul etmiştir.¹²⁵

12 Eylül 1923 tarihinde yine hapishanelerin ıslahı hakkında kanun layihası verilmiştir. Layiha, Meclis Genel Kurulu tarafından Dahiliye ve Muvazenei Maliye Encümenleri'ne havale edilmiştir.¹²⁶ 11 Kasım 1922 tarihli Meclis birleşimine Kayseri'de mahpus bulunan iki yüz mahkumun af ricası yansımış, ancak Adliye Encümeni hazırladığı mazbata ile evrak içerisinde yeterince açıklık bulunmadığından dolayı reddi hususunda görüş bildirmiştir.¹²⁷

6 Ocak 1923 tarihinde ise Kastamonu hapishanesinde mahkum İmamoğlu Hasan'ın maruz kaldığı hastalığa bağlı olarak kalan cezasının af edilmesine dair İcra Vekilleri Heyeti'nin tezkeresi ve Adliye Encümeni'nin mazbatasının Meclis Genel Kurulu'ndaki müzakeresi sırasında Çorum Mebusu Dr. Mustafa Bey ülke genelindeki hapishanelerin taranması ve bu türden mahkumların belirlenmesini ve ona göre Meclisin muamele etmesini talep etmiştir. Aynı talep Amasya hapishanesinde mahpus buluna Manisalı Mülazimievvel Lütfi Efendi'nin affına dair tezkere ve mazbata görüşülürken diğer mebuslar tarafından da dile getirilmiştir.¹²⁸

19 Eylül 1923 tarihli birleşimde Cebelibereket Mebusu Avni Bey Adana ve Cebelibereket hapishanelerinin fenni bir surette yeniden inşasına dair bir temenni takriri vermiştir.¹²⁹ 20 Aralık 1923'de ülkenin farklı hapishanelerinde farklı suçlardan dolayı mahkum bulunan altı hükümlünün afları görüşülmüştür. Tedavisi mümkün olmayan hastalıklardan doktor raporu bulunan bu altı mahkumun maluliyetlerine binaen kalan cezalarının afları Meclis Genel Kurulu'nda herhangi bir tartışma olmaksızın kabul edilmiştir.¹³⁰

¹²⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 188, Cilt: 27, s. 193-197. 30 Mart 1922'de Kastamonu hapishanesinden Emrazoğlu Hasan, Kocakafaoğlu İbrahim, Ali Kirpioğlu Ali aynı durumdan dolayı çıkarılan özel af kanunları ile affedilmiştir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 17, Cilt: 18, s. 421-426.

¹²⁶ "Hapishanelerin ıslahı hakkında kanun lâyihası", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 17, Cilt: 2, s. 32.

¹²⁷ "Kayseri'de mahpus bulunan iki yüz mahkûmun af istirhamları hakkındaki varakada mevad ve efali cürmiyeye dair tasrihat olmadığından taleplerinin reddi..." şeklinde kayıt düşülmüştür. "Kayseri'de mahpus bulunan iki yüz mahkûmun af talepleri hakkında Adliye Encümeni mazbatası", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 136, Cilt: 24, s. 461.

¹²⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 18, Cilt: 2, s. 73-81.

¹²⁹ "Cebelibereket Mebusu Avni Beyin; Adana ve Cebelibereket hapsanelerinin yeniden fenni bir şekilde inşa ettirilmeleri hakkında takrir", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 71, Cilt: 2, s. 182.

¹³⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 71, Cilt: 1, s. 340-346.

2.3.2. Milli Mücadele'ye Karşı İsyân Vaziyeti Alanlara Yönelik Yürütülen Af Siyaseti

2.3.2.1. Beypazarı Belediye Reisi ve Müftüsünden Gelen ve Bölgede İsyân Hadisesine İştirak Etmiş Olanların Affedilmesi Talebini İçeren Telgraf

Milli Mücadele'nin merkezine oldukça yakın bir konumda olan Beypazarı'ndan, Meclis Başkanlığına 24 Nisan 1920'de ulaştığı anlaşılan bir telgraf, geciktirilmeksizin, ertesi gün 25 Nisan'da Genel Kurulun gündemine alınmıştır. Bölgede mukim belde eşrafı ile elli iki ulema namına çekildiği içeriğinde özellikle belirtilen telgrafta Beypazarı Belediye Başkanı ve Müftüsünün de imzası bulunmaktadır. Bu kimseler çektikleri telgraf marifetiyle bölgelerinde Milli Mücadele karşıtı isyana katılanların affedilmelerini talep etmekteydi.¹³¹ TBMM'nin açıldığı ilk hafta içinde önüne gelen bu meselede Genel Kurul'da gerçekleşen müzakereler yeni Türk Devleti'nin ilk mebuslarının affa karşı tutumunun tespit edilmesi ve değerlendirilmesi bakımından önemli görülmektedir.¹³²

Telgrafta, en aşağı tabakadan olan kimseler nedeniyle bölgelerinde ortaya çıkan üzüntü verici olaylardan belde ahalisinin katiyen ilişkili olmadığı ısrarla belirtilmektedir. Beldedeki isyanı tedibe gelen müfrezeye de bu kimseler tarafından ateş açıldığı, neticesinde eşkıyanın başarılı olamayıp kaçtığı, yeni kaymakamın dirayeti sayesinde az zamanda asayişin sağlandığı, bölge halkının ellerindeki silahları tamamen teslim ettiği, Hükümetin şefkatinin ve atıfedinin beklendiği telgrafta ifade edilen diğer önemli hususlar arasındadır. Bölge halkının taleplerinin okunmasının hemen akabinde Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey tarafından eşkıyanın affının caiz olmadığı ve on iki seneden beri en çok suiistimal edilenin aflar olduğu belirtilmiştir.¹³³ Abdülkadir Kemali Bey'in kürsüden değil de Meclisteki sırasından yüksek sesle ifade ettiği ve geçmişe yönelik keskin bir eleştiri içeren bu söylemlere Birinci Meclise ait tutanaklarda fazlasıyla rastlanılmakta, benzer görüşler pek çok mebus tarafından dile getirilmekteydi. Mebuslar farklı başlıklar altında da olsa özellikle İkinci Abdülhamit Dönemi'nin af siyasetinin olumsuz sonuçlarını önceleyerek af taleplerine ya tamamen karşı çıktıkları ya da çıkarılması düşünülen af kanunlarında bahsi geçen dönemin hatalarının tekrar edilmemesini talep ettikleri tutanakların içeriğinde açıkça görülmektedir.

Müzakerelere geçildiğinde ilk sözü TBMM Başkanı ve Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa almıştır. Paşa, Beypazarı ahalisinin başta isyancı grupla hareket ettiği, ancak Ankara'ya bağlı

¹³¹ “Beypazarı Belediye Reisiyle Müftüsünden gelen, isyan hâdisesine iştirak etmiş olanların affedilmelerine dair telgraf.” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 1, s. 46-51, 61-62. Beypazarı'nda bazı kimseler “*Padişah nerede ise biz de oradayız*” diye ayaklanmışlar, 18 Nisan'da da Bolu ayaklanmacıların eline geçmişti. Turan, **Türk Devrim Tarihi, II. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine**, s. 174-176.

¹³² Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi-III, 1920, Üçüncü Cumhuriyet Birinci Büyük Millet Meclisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 197.

¹³³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 1, s. 46-47.

müfrezenin bölgeye ulaşması ve bazı idarecilerin irşat faaliyetleri sonrasında bu kimselerin gerçeği görüp Hükümetin emirlerine icabet ettiklerini beyan etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bir kısım eşkıyanın iğfali neticesinde halkın toplandığını, depoları basıp silahları aldığını, telgrafhanenin basılarak bir tür isyan vaziyetine geçildiğini, ancak bu süreçte Beypazarı ahalisinin masum görülmesi gerektiğini, isyan tertibinin esas olarak yukarıdan Düzce tarafından geldiğini, halkın kandırıldığını belirterek müzakeresi gerçekleştirilen konu ile ilgili olarak mebusları bilgilendirmiştir. Ayrıca propaganda çalışmaları neticesinde, TBMM ve Ankara Hükümeti'nin, İstanbul Hükümeti'nce hilafet makamına karşı olduğu şeklinde halka gösterilmeye çalışıldığını sözlerine eklemiştir. Milli Mücadele karşıtı kurum ve kişilerin *"Bolşevikler geliyor. Köyümüzü, kasabamızı harap edecek, hepimizi idam edecek, çabuk silah başına"* söylemleriyle cahil halkı kandırıp isyana teşvik ettiğini ifade eden Mustafa Kemal Paşa sözlerini, mücrim olup firar edenler hariç isyan ile uzaktan ilgili olanların affını muvafık gördüğünü ifade ederek bitirmiştir.¹³⁴

TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın isyan tertibinin yukarıdan geldiğine dair söylemleri Beypazarı olaylarının bir mahalli isyan olarak görülmemesi gerektiğine, hadisede asıl müsebbibin, İstanbul Hükümeti ve işgalci güçler olduğuna dair net ifadelerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatlarından, asıl faillerin mutlaka cezalandırılmasını, ancak isyan ile bağlantısı olsa da cehaletleri nedeniyle aldanıp kandırılan ahali lehine af cihetine gidilmesini istediği, bu türden kimseler için meselenin suhulet içerisinde çözülmesi yönünde irade ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Müzakereler sırasında söz alanlardan Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey ise milletin başına gelen bütün felaketlerin kanun aleyhinde affa başvurulmasının neticesinde ortaya çıktığını ve geçmişten ders alınmasının lazım geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca ülkenin içinde bulunduğu şu ortamdan dahi ders almayanların affedilmemesini istemiştir. Meclisin hangi nedenlerle açıldığının unutulmaması gerektiğini, daha ilk harekette affa başvurulur ise otorite kurulamayacağını, bu türden isyan ve fesatlıkların önüne asla geçilemeyeceğini iddia etmiştir. Kürsüye gelenlerden Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi, ihanet ve kabahatleri kesin ispat edilenlerin en ağır cezaları almasını, ancak suçu ispat edilemeyen ve fesat kimselerin peşine sürüklenen kimselere ceza verilmemesini istemiştir. Af aleyhindeki tercihin doğru olmayacağını belirten Şeyh Servet Efendi bu tutumun daha elim sonuçları ortaya çıkaracağını dile getirmiştir. Son olarak Beypazarı ahalisine af ile muamele edilmesini talep eden Mebus, Mustafa Kemal Paşa'nın görüşlerini, Meclis kürsüsünden bir nevi tekrar ederek sözlerini tamamlamıştır.¹³⁵

Kırşehir Mebusu Müfit Efendi de Mustafa Kemal Paşa'ya katılan cümleler kurduktan sonra köylerdeki halkın yüzde doksanın tahsil görmemiş kimseler olduğuna, halkın özellikle hilafet

¹³⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 1, s. 47-48.

¹³⁵ "...Bu mesele efendiler üç hakikat etrafında dolaşıyor: Birisi af ve saflı, birisi tenvir ve irşat, birisi de tecziye ve ihafedir." şeklinde görüş beyan eden Şeyh Servet Efendi bu türden feci hadiselerin oluşmaması için tenvir ve irşat faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinin gerekliliği üzerinde ısrarla duracaktır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 1, s. 48.

aleyhine söz söylendiği zaman buna karşı olmayı dini vazife saydığına dikkatleri çekmiştir. Müfit Efendi, hem İslam dini emrettiği için hem de Meclisin açıldığı bu ilk günler hürmetine bölge halkının af edilmesini talep etmiştir.¹³⁶ Karahisarı Sahip Mebusu Mehmed Şükrü Bey müzakere esnasında affın karşısında yer alan mebuslar arasında olmuştur. Mehmed Şükrü Bey, Karahisar'ın Aziziye bölgesindeki bazı köylerin yakın zamanda isyan vaziyeti aldığı, duruma hakim olunduktan sonra bunlara af ile muamele edildiği, ancak bölge halkının bu defa da asker vermek istemediği için yeniden isyana meylettği bilgisini Genel Kurul ile paylaşmıştır. Mehmed Şükrü Bey “*Aslı failleri, vaka ilk oldu diye affetmek doğru değildir.*” şeklindeki sözleriyle affın karşısında yer aldığını açıkça belirtmiştir. Bu ifadeler üzerine Mustafa Kemal Paşa tekrar söz alacak ve görüşlere katıldığını belirtmekle beraber ahalinin isteği karşısında af yolunun seçilmesinin daha münasip olacağını Meclis kürsüsünden bir kez daha ifade etmiştir.¹³⁷

Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey ise Adapazarı'ndan gelen bir arkadaşının sözlerini Meclis Genel Kurulu ile paylaşmış ve halkın içinde bulunduğu ikilemin genel bir özetini yapmıştır.¹³⁸ Hamdullah Suphi Bey, Padişahın hal'inden, hilafetin hukukunun tanınmamasından, Padişaha rakip çıkılmasından başlayarak Bolşevikliğe varıncaya kadar kara propaganda faaliyetlerinin, politik ve dini suçlamaların İstanbul Hükümeti ve işgalci güçler tarafından Ankara'ya karşı kullanıldığını söylemiştir. Konuşmasında İngiliz siyaseti üzerinde özellikle duran Hamdullah Suphi Bey, dış güçler eliyle Anadolu'nun kuşatılmak istenildiğini, bu hususların İslam beldelerinin her yerinde aynı olduğunu, meselenin sadece Beypazarı meselesi olmadığını, vatan, din ve şeref meselesi olduğunu belirterek affa taraftar olduğunu beyan etmiştir.¹³⁹ Müzakereler neticesinde affa eğilim belirince Mustafa Kemal Paşa yeniden söz alarak Beypazarı'nda isyan halinin devam ettiğini, bu hareketi tedip için bölgede bir müfrezenin bulunduğu bilgisini paylaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa, telgrafi çeken ulemadan teminat alınması mukabilinde isyan mahalline tenvir ve irşat amacıyla bir de heyet gönderilmesini Meclis Genel Kurulu'ndan talep etmiştir. Bu istek mebuslar tarafından da uygun görülecek, meselenin bu yöntemlerle hal yoluna konulması kararını almışlardır.¹⁴⁰ TBMM'ye 28 Nisan 1920'de aynı beldeden ve yine aynı

¹³⁶ “...Bolşevik vaziyetinde gelerek kendi mallarını yağma edeceklerine dair yalanlardan ibarettir. Bizim ahalimizin ahvali ruhiyesini nazarı itibara alalım, rica ederim, köylerdeki halkın yüzde doksan dokuzu tahsil görmemiş, sırf anasından doğduğu gibi kalmış saffeti kalbiye sahibi kimselerdir. Her kim ne söylerse zavallı adamlar inanırlar ve bahusus bizim hepimizin matmahı nazarı olan Makamı Hilâfete karşı merbutiyetlerinden dolayı, Makamı Hilâfet aleyhinde bir söz söylenirse, oraya fedakârane bir surette teveccüh etmeyi kendileri için vazifei diniyeden addederler.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 1, s. 48-49.

¹³⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 1, s. 49.

¹³⁸ “...halk arasında bulaşıklar (Bolşevikler) geliyor, hükümeti, Allah'ı, mabudu tanımıyorlar, ahaliyi kesip herkesin mallarını yağma ediyorlar, köylü de baltasını alıp nerede bulaşıklar, diye soruyor. Kimsenin bir şeyden haberi yok, kesiyorlarmış, soyuyorlarmış, bize de böyle dediler, diyorlar.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 1, s. 49.

¹³⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 1-3, s. 49-50.

¹⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 1-3, s. 46-51, 61-62. “

kişilerden telgraf gelmiş ve Beypazarı'nın, Bolu'dan gelen asilerden temizlenmesi münasebetiyle teşekkür edilmiştir.¹⁴¹

Mebusların kendi seçim çevrelerinde gördüklerini, Ankara'ya gelmeden önceki süreçte bulundukları şehirlerde veya yolculukları sırasında geçtikleri bölgelerde şahit olduklarını ya da duyduklarını, müzakereler sırasında dile getirdikleri ve af ile ilgili görüşlerini büyük oranda bu şahitlikleri veya duyumları temelinde belirledikleri görülmektedir. Bu hususun af kurumuna karşı bazı mebuslarca lehte ya da aleyhte mevzi alınmasında ciddi anlamda belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Sahada bizzat görülenlere ek olarak yine bazı mebusların Osmanlı Devleti'ndeki af uygulamalarının olumsuz sonuçlarının etkisi altında kaldığı ve bu nedenle af taleplerine karşı duruş sergilediği yine müzakerelerin içeriğinden anlaşılmaktadır. Ancak içerisinden geçilen olağanüstü dönemin yanı sıra iç ve dış kaynaklı olumsuz propaganda faaliyetleri, buna mukabil halkın cehaleti nedeniyle kolaylıkla aldanması gibi faktörleri göz önüne almak durumunda kalan mebuslar zamanla af mefhumuna karşı bahsi geçen katı tutumlarını yumuşatacaktır. TBMM Genel Kurulu bazı önemli istisnalar dışında af uygulamalarının kabulünden yana tavır almaya başlayacaktır.

2.3.2.2. Konya Vakası'nda Mahkum Edilenlerin Aflarına Dair Büyük Millet Meclisi Reisi Kemal Paşa'dan Gelen Telgraf

Konya'da Milli Mücadele'ye karşı ortaya çıkan isyan hareketlerine katılmalarından dolayı hüküm giyenlerin affedilmesi ile ilgili talep, TBMM İkinci Başkanı Celalettin Arif Bey'e çekilen bir telgraf sonucunda Meclis Genel Kurulu'na yansımıştır. Mustafa Kemal Paşa tarafından ve isyanın gerçekleştiği bölgeden 4 Ağustos 1920 tarihinde çekildiği anlaşılan telgraf 7 Ağustos günlü Meclis birleşiminde gündeme alınmıştır. İsyan mıntıkasında bizzat incelemelerde bulunmakta olan Mustafa Kemal Paşa, bölgeden ayrılmadan önce Meclis tarafından affın kararlaştırılması ricasında bulunmuştur.¹⁴² Mustafa Kemal Paşa telgrafında, Konya'da durumun memnuniyet verici olduğunu, ahalinin aydınlatıldığını, aldananların hatalarını anlayarak düzelmeye başladığını, bu meselede hükümlü olanların affedilmesini, olaylar sırasında gücenenler varsa bu kimselerin de gönüllerinin alınmasını Meclis Genel Kurulu'ndan talep etmiştir. Paşa, Konya Valisi'nin de aynı görüşte olduğunu sözlerine eklemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın talebi üzerine Mecliste gerçekleştirilen müzakereler sırasında mebuslar af yönünde eğilim göstermiş, böyle bir uygulamanın Konya bölgesinde iyi bir tesir bıraktığı, af ile ilgili evrakların gelmesi durumunda affın kabulünün sağlanması gerektiği hususunda birleşmişlerdir.¹⁴³ Ancak sonraki tarihlere ait tutanaklarda bahsi

¹⁴¹ Beypazarı'nın âsilerden temizlenmesi münasebetiyle mevrit teşekkür telgrafi", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 6, Cilt: 1, s. 125-126.

¹⁴² "Konya vakasından mahkûm edilenlerin aflarına dair Büyük Millet Meclisi Reisi Kemal Paşanın telgrafi.", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 44, Cilt: 3, s. 104-105.

¹⁴³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 44, Cilt: 3, s. 104-105.

geçen meselede affa başvurulup başvurulmadığı, bu hususta bir kanunun çıkarılıp çıkarılmadığı ya da herhangi bir düzenleme yapıp yapılamadığı tespit edilememiştir.

Konya İsyanı bu sefer 23 Ekim 1920’de TBMM’de açılan gizli celsede tekrar gündem olmuş ve tafsilatlı bir şekilde tartışılmıştır. Müzakereler sırasında söz alanlardan Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey, Konya’da isyan hadisesi gerçekleştiğinde durumun izalesi için tutuklamalar ve tahkikatlar yapıldığı bilgisini vermiştir. Mehmet Şükrü Bey, Meclisin göndermiş olduğu bir heyet tarafından Mustafa Kemal Paşa’ya her şey yolunda gibi gösterildiğini belirtmiş, bu nedenle bölge için af uygulamasına gidildiğini sözlerine eklemiştir. Buna rağmen isyan halinin devam ettiğini beyan eden Mehmet Şükrü Bey bu ifadeler ile sözlerini tamamlamıştır.¹⁴⁴

Konya Mebusu Vehbi Efendi ise Bozkır hadisesinde faillerin cezalandırılmadığını, olaylar sırasında Hükümetin bölgede iyi niyet çerçevesinde müsamaha gösterdiğini ifadeyle bu tercihin Hükümetin zaafına yorulduğunu iddia etmiştir. Vehbi Efendi devamla, olayların üçüncü, dördüncü dereceden faillerinin affedildiğini, hakiki faillerin ortaya çıkarılmadığını, siyasette merhametin olmaması gerektiğini, bahsi geçen müsamahanın bölgedeki ikinci hadisenin ana müsebbibi olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵ Gizli celse tutanaklarından anlaşılan Konya bölgesi genelinde af uygulamasına gidildiği şeklindedir. Ancak Konya Mebusu Vehbi Efendi’nin beyanları dikkate alındığında mevcut uygulamanın isyan hadiselerinin yeniden oluşumuna engel olamadığı anlaşılmaktadır.

2.3.2.3. Mebusların Çerkez Ethem İsyanı’na Bakışı

30 Aralık 1920 tarihli gizli celsede Çerkez Ethem meselesi müzakere edilecektir. Müzakereler sırasında söz alanlardan Bursa Mebusu Muhiddin Baha Bey, asilerin cezalandırılmasının elzem olduğunu belirttikten sonra geçmişte yapılan olumlu hizmetlerin hatırına, aynı zamanda neferlerin birbirini kırmasını önlemek maksadıyla af talebini dile getirmiştir. Muhiddin Baha Bey, bağımsızlık mücadelesinin esasından sapmamak şartıyla cehalet nedeniyle ortaya çıkmış bulunan bu isyan hadisesine karşı af ile mukabele edilmesini Mustafa Kemal Paşa’nın şahsında Meclis’ten talep etmiştir. Mustafa Kemal Paşa cevabi konuşmasında çarpışma olmaması için TBMM’ye bağlı kuvvetlerin isyan halindeki kuvvetlerle karşı karşıya gelmekten hali hazırda ve mümkün olduğunca imtina ettiğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa ayrıca, Çerkez Ethem ve rüfekaı ile ilgili olarak Meclis’teki herhangi bir kimsenin imha bilinciyle hareket etmediğini, geçmişte faydası görülen şahıslar ile ilgili olarak bunun düşünölemeyeceğini

¹⁴⁴ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, İçtima: 88, Cilt: 1, s. 201-202.

¹⁴⁵ Konya Mebusu Vehbi Efendi’nin, “Ayrıca ele geçirilenler aynı dama tıkalı. Günlerce beraber yiyip içtiler. Böyle mühim bir meselede adamlar birbirine gösterilir mi beyefendiler” şeklindeki serzenişı ülke genelindeki hapisane şartlarının fiziki olumsuzluklarını farklı bir açıdan ortaya koymaktadır. Müzakerelerin tamamı için bk. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, İçtima: 88, Cilt: 1, s. 198-209.

beyan etmiştir. Müzakere sırasında Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem isyanı ile ilgili süreci detaylı bir şekilde Meclis Genel Kurulu ile paylaşacaktır. Mustafa Kemal Paşa bu arada isyan halinde olan Ethem, Reşit ve Tevfik Beylerin bu eylemlerine karşılık gelen cezai hükümlerin gayet ağır olduğu şeklinde görüş bildirmiştir. Ancak hükmü vermek veya af etmenin yine Meclise ait bulunduğu söylemiyle sözlerini tamamlamıştır.¹⁴⁶

Milli Mücadele'nin en etkili ismi ve yeni Türk Devleti'nin kurucu lideri tarafından müzakereler sırasında dile getirilen bu türden söylemler bağımsızlık mücadelesinin en buhranlı dönemlerinde bile Meclisin ana otorite olarak görüldüğünü, milli iradeye kayıtsız şartsız saygı duyulduğunu göstermektedir. Bunun yanında af uygulamalarında Millet Meclisi'nin vazgeçilmez ve tartışılmaz bir şekilde tek yetkili kurum olarak görüldüğü bir kez daha anlaşılmaktadır. Çerkez Ethem gibi teşebbüslere kalkışan Kuvayı Milliyeci Demirci Mehmet Efe de üzerine gönderilen kuvvetler karşısında tutunamamış, Uluborlu'ya çekilmiş, kuvvetleri dağılmıştır. Merkezi Hükümetten af talep eden Demirci Mehmet Efe yanında kalan adamlarıyla birlikte 30 Aralık 1920'de teslim olmuştur. Af talebi kabul gören eski Kuvayı Milliyecinin Karacasu ilçesinin Dualar köyünde oturmasına izin verilmiş, ancak bir süre gözetim altında tutulması tercih edilmiştir.¹⁴⁷

2.3.2.4. Aman Dileyen ve Sığınma Talep Eden Şaki Halid'in Affına Dair Kanun Layihası

Meclis Genel Kurulu, Hükümetin teklifi üzerine 4 Ocak 1921 tarihinde Şaki Halid ile ilgili af talebini gündemine almıştır. Yaklaşık bir buçuk seneden beri köylerde ve yollarda eşkıyalık yapan, takibi sırasında bir jandarma askerini de şehit etmiş bulunan Kastamonu'nun Küre nahiyesinden Şaki Halid isimli kimse tüm bu olayların akabinde merkezi Hükümetten aman dilemiş ve sığınma talep etmiştir. Hükümet bunun üzerine hukuku şahsiye baki kalmak şartıyla Şaki Halid için Meclis'ten af isteğinde bulunmuştur.¹⁴⁸ Adliye Encümeni hazırladığı mazbata ile Hükümetin talebine karşı olumsuz görüş bildirmiştir. Encümen bu kararını umumi affın suçu ortadan kaldırdığını ancak hususi affın kaldırmadığı üzerine temellendirmiştir. Üyeler, hususi af uygulamalarında hükmün toplumsal tesirinin kişi üzerinde kaldığından ve bu tesirin suçun tekrarına ortam hazırlayabileceğinden hareketle af talebine karşı çıktıklarına dair izahatta bulunmuşlardır.¹⁴⁹ Ayrıca, Şaki Halid için şimdiye kadar verilen bir hüküm bulunmadığına, muhakeme ve hüküm

¹⁴⁶ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 126, Cilt: 1, s. 290-305.

¹⁴⁷ Turan, **Türk Devrim Tarihi, II. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine**, s. 230-240.

¹⁴⁸ “İstiman etmiş olan şaki Halid'in affına dair kanun layihası ve Adliye Encümeni mazbatası.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 7, s. 167-168. Konu ilk olarak 20 Aralık 1920 tarihinde Meclis gündemine alınmıştır. Ahiren istiman etmiş olan şaki Halid'in affına dair olan kararname Adliye Encümeni'ne tevdi edilecektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 117, Cilt: 6, s. 427. Adliye Encümeni mazbatası 4 Ocak 1921 tarihinde Meclis gündemine alınmıştır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 7, s. 167-168.

¹⁴⁹ “Malûm olduğu veçhile affı umumî mücrimiyeti izale eylediği halde affı hususi mücrimiyeti izale edemeyip hükmün mahkûm üzerindeki tesirâtı içtimaiyesi baki kalır ve hattâ tekerrüre de esas teşkil eder.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 7, s. 167.

olmadan af uygulamasına gidilmesinin yürürlükte bulunan kanunlara aykırı olduğuna dikkatleri çekmişlerdir. Adliye Encümeni üyeleri bu şekilde af uygulamasına gidilmesinin halk üzerinde ve emsalleri nezdinde olumsuz tesire neden olacağı görüşü ile mazbatalarına son vermiştir. Bunun üzerine mebuslar konu ile ilgili olarak Dahiliye Vekili'nin bilgi vermesini istemiş, ancak Dahiliye Vekili Meclis Genel Kurulu'nda bulunmadığı için af talebinin müzakeresi tehir edilmiştir.¹⁵⁰

28 Nisan 1921 tarihli birleşimde Hükümetin af tasarısı tekrar gündeme alınmış, Adliye Encümeni mazbatasındaki hususiyetleri dikkate alan mebuslar af talebini reddetmiştir.¹⁵¹ Ülkenin genel asayişini bozmaya yönelik eylemlerin müsebbiplerine yönelik af isteklerine karşı Hükümet ile Meclis Genel Kurulu'nun bakışının bazı önemli istisnalar dışında uyuşmadığı müzakerelerden anlaşılmaktadır. Hükümet olağanüstü dönem ve şartlar nedeniyle göreceli olarak daha az öncelikli gördüğü bu türden sorunları, af benzeri yöntemler kullanarak çözmek ya da azaltmak eğilimindeydi. Mebuslar ise, Hükümetin maddi ve manevi gücünü kullanmasını, otoritesini göstermesini istemiş ve aftan yana tavır almamıştır.

2.3.2.5. Bayburt'ta Ortaya Çıkan Şeyh Eşref Meselesinden Dolayı Hüküm Giyen 11 Kişinin Kalan Cezalarının Affına Dair Kanun Layihası

Bayburt'ta Hart bölgesinde ortaya çıkan Şeyh Eşref İsyanı'nından dolayı hüküm giyenlerden 11 kişinin kalan cezalarının affına dair Hükümet tarafından kanun layihası hazırlanmıştı. İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Milli Müdafaa Vekili Fevzi imzalı talep, Meclis Genel Kurulu'na 28 Nisan 1921'de Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.¹⁵² Bahsi geçen talep, 20 Ekim 1921 tarihli birleşimde tekrar gündeme alınmış ve müzakerelere geçilmeden önce Hükümete ait kanun layihası okunmuştur. Buna göre Hükümet, Bayburt'un Hart karyesinde ortaya çıkan Şeyh Eşref meselesinden dolayı onar seneye mahkum olan ve halen Erzurum hapishanesinde mahpus bulunan on üç kişinin affını, hukuku şahsiye baki kalmak üzere, talep etmekteydi.¹⁵³

Hükümet af talebini gerekçelendirirken Erzurum Valiliği'nin konu ile ilgili görüş yazısını referans göstermiştir. Erzurum Valisi Hamid imzalı olan ve Adliye Vekaleti'ne gönderildiği

¹⁵⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 7, s. 167-168.

¹⁵¹ Hükümete ait talepte, "Bir buçuk seneden beri tariki şakavette gezerek köylerde, yollarda gasıp ve garatla köylülerin başına belâ kesilmekte olan ve takibine memur jandarma efradından birini şehideden Kastamonu'nun Küre nahiyesinin Bozarmut karyesi ahalisinden Halid'in hukuku şahsiye baki kalmak üzere ceraimi saireden affı hakkında..." ifadeleri geçmekteydi. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 26, Cilt: 10, s. 138.

¹⁵² "Bayburt'ta zuhur eden Şeyh Eşref meselesinden dolayı mahkûm olan 11 şahsın bakıyei müddeti cezaiyelerinin affına dair kanun lâyihası", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 26, Cilt: 10, s. 124.

¹⁵³ Kanun teklifinin başlığında 11, içeriğinde ise 13 mahkum için af talep edildiği bilgisi geçmektedir. Bu kimseler Bayburt, Sürmene, Of ve Gümüşane bölgelerindendir. Hükümet layihada, "Geçen sene Bayburt'un Hart karyesinde tehdüd eden Şeyh Eşref meselesinden dolayı onar seneye mahkûm olup elyevm Erzurum Hapishanesinde mahpus bulunan esamisi merbut cetvelde muharrer on üç şahsın hukuku şahsiye baki kalmak üzere müddeti bakiyei mahkûmiyetleri affedilmiştir." ifadeleri ile af talep etmekteydi. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 97, Cilt: 13, s. 192-193.

anlaşılan görüş yazısında, isyanın bastırıldığı, Şeyh Eşref'in maktül olduğu, meselenin asıl faillerinin cezalandırıldığı, bir kısmının da affa uğradığı belirtilmektedir. Erzurum Valisi, yazısına konu ettiği şahısların mahkumiyetlerinin her nasılsa adil ve kanuna uygun bir şekilde gerçekleştirilmediğini söylemekte, bu kimselerin erbabı diyanetten bulunduğunu, hapisanedeki hayatlarının müspet geçtiğini ve masum olduklarını ifade etmekteydi.¹⁵⁴ Adliye Vekili Mehmed imzalı olan ve konu ile ilgili Hükümete görüş olarak sunulan ve Meclis Genel Kurulu'na sunulan bir diğer yazılı beyanda ise Erzurum Valisi'nin görüşleri büyük oranda tekrar edilmiştir. Ayrıca isyan bölgesine uzak olduğu halde her nasılsa olayın Bayezid Divanı Harbi Örfisi'ne intikal ettiği ve mahkumiyet kararının bu mahkemece verildiği ifade edilerek bahsi geçen şahısların affının uygun görüldüğü belirtilmektedir. Adliye Encümeni hazırladığı mazbatada da benzer ifadeler kullanacak ve af talebinin kabulü yönünde görüş bildirmiştir. Dahiliye Encümeni ise affı istenen kimselere aynı meseleden mağdur bulunan iki kişinin de eklenmesi yönünde beyanda bulunmuştur.¹⁵⁵

Kars Mebusu Cavid Bey isyan ile ilgili olarak çoğu mebusun detaylara hakim olduğunu söyledikten sonra yine de genel hatlarıyla Meclisi bilgilendirmiştir. Cavid Bey, affı istenen hükümlülerin muhakemeleri olurken kendisinin o bölgede fırka komutanı olarak bulunduğunu ve zanlı olan kişilere yönelik gözlemleri dahilinde affa karşı olduğunu ifade etmiştir. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ise idaresizlikten kaynaklanan nedenlerden ötürü olayın gereksiz yere büyüdüğünü beyanıyla aftan yana görüş belirtmiştir. Müzakereler kısa sürmüş ve Hükümetçe önerilen kanun layihası herhangi bir değişikliğe uğratılmadan Meclis'te kabul edilmiştir.¹⁵⁶

Böylesine önemli bir meselede müzakerenin kısa sürmesi ve teklifin kabul edilmesi affı istenen kişilerin olayla ilgili ikinci dereceden sorumlu olarak görülüyor olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Şeyh Eşref'in çatışma sırasında ölmesi, isyanın elebaşlarının mahkeme tarafından idama mahkum edilmesi ve hükmün uygulanması, olayın maddi unsurlarının ortadan tamamıyla kalkmış olduğunun düşünülmesi mebusların affa yönelmesinde etkili olmuştur. Trabzon'a bağlı Sürmene kazasından olup yine Şeyh Eşref meselesi ile ilgili kanunen kaçak durumunda olan ve halen dağlarda gezmekte oldukları ifade edilen Yakupoğlu Ali ve Yusufoglu Ali'nin af istidaları da dikkate alınmıştır. Mebuslar affın bu kimseleri de kapsamaması gerektiği

¹⁵⁴ İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Millî Müdafaa Vekili Fevzi imzalı kanun teklifine hükümlülere ait isim listesi ile Adliye Vekaleti, Erzurum Vilayeti ve Erzurum Cezaevi Müdürlüğü'nün görüş yazıları da eklenecektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 97, Cilt: 13, s. 192-193.

¹⁵⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 97, Cilt: 13, s. 193-194.

¹⁵⁶ 158 No'lu Kanun olarak kabulü gerçekleşen af düzenlemesi özet olarak, önceki sene Bayburt'un Hart karyesinde ortaya çıkan Şeyh Eşref meselesinde alâkadar olan kimselerin tamamının hukuku şahsiye baki kalmak üzere affedilmesine dair bir içeriğe sahiptir. Kanunun icrasına Adliye vekili memur kılınmıştır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 97, Cilt: 13, s. 192-197.

görüşünde olması nedeniyle affın kapsamı genişletilerek Şeyh Eşref meselesi ile alakadar olanların tamamı hukuku şahsiye baki kalmak üzere affedilmiştir.¹⁵⁷

2.3.2.6. Alışır Hariç Koçgiri Aşiretinin Affı Hakkında Kanun Teklifi

29 Ağustos 1921’de Meclis gündemine alınan teklifte Koçgiri hadisesinden dolayı mevkuf bulunanların hukuku umumiye ceraiminden afları talep edilmiştir. Erzincan Mebusu Osman Fevzi Efendi ve arkadaşları tarafından sunulan teklifle, isyanda başı çekenlerden Alışır hariç Koçgiri Aşireti’nin affı amaçlanmaktaydı.¹⁵⁸ Teklif ile ilgili Adliye, Müdafaa-i Milliye ve Dahiliye Encümenlerinden oluşan Karma Encümen tarafından mazbata hazırlanmış ve bu mazbata Meclis Genel Kurulu’nun 1 Ekim 1921’deki birleşiminde okunmuştur.¹⁵⁹

Muhtelit Encümen teklife dair mazbatasını hazırlarken oldukça titiz davranmış, bu süreçte Dahiliye Vekili Refet Paşa ve bölge vekillerinin görüşlerini almayı ihmal etmemiştir. Bölge vekillerinin asıl faillerin tarafsız bir şekilde ortaya çıkarılması için Meclis içerisinde bir heyet oluşturulması ve Dersim’de esaslı bir şekilde ıslah ve kalkındırma çabasına girişilmesinin gerekliliği görüşünde oldukları mazbatanın içeriğinden anlaşılmaktadır. Affın lüzumuna da dikkat çeken bölge vekillerine ek olarak Refet Paşa’nın görüş ve tavsiyelerini de dikkate alan Muhtelit Encümen, öncelikle asıl faillerinin ortaya çıkarılmasını ve bu kimselerin şiddetle cezalandırılması istemiştir. Muhtelit Encümen üyeleri, bölgede kanunlara muhalif hareket eden ikinci dereceden faillerin elde edilen zafer şerefine af olunmak üzere Meclise sevkini uygun görmüş, Meclis’ten, gerek bölge için, gerekse de isyan hadisesi için bir tahkikat heyeti oluşturulmasını talep etmiştir. Bu taleplerin bölge vekillerinin önerisi üzerine gerçekleştiği yine mazbatadan anlaşılmaktadır. Kurulacak olan bu heyetten Dersim ve çevresi için iyi bir idare ve iktisadi ihtiyacın ne olduğunun tespit etmesi istenmekteydi.¹⁶⁰

Muhtelit Encümenin mazbatasını okunduktan sonra oturumu yöneten Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi, Encümenin görüşleri çerçevesinde Başkumandanlık makamının Amasya İstiklal Mahkemesi’nin Zara’ya gitmesi yönünde emir verdiğini, ayrıca Adliye, Dahiliye ve Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Encümenleri’nden birer kişi ile bir heyetin oluşturulduğunu mebuslara aktarmıştır. Heyetin bu hafta içerisinde gönderileceğini ifade eden Birinci Reis, Dersim’in gelecekteki teşkilatı hakkında esaslı bir tetkikat yapma amacının heyetin oluşturulmasında belirleyici olduğunu beyan etmiştir. Bu bilgilendirmeler sonrasında Hükümetin ve özellikle

¹⁵⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 97, Cilt: 13, s. 197-199. İsyân hadisesi için bk. Goloğlu **Millî Mücadele Tarihi-III, 1920, Üçüncü Cumhuriyet, Birinci Büyük Millet Meclisi**, s. 31-33.

¹⁵⁸ “Erzincan Mebusu Osman Fevzi Efendi ve rüfekaşının, Alışır’dan maada Koçgiri aşiretinin affı hakkında kanun teklifi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 68, Cilt: 12, s. 102.

¹⁵⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 84, Cilt: 13, s. 71-72.

¹⁶⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 84, Cilt: 13, s. 71-72.

Dahiliye Vekili Refet Paşa'nın isteği üzerine teklifin ve mazbatanın görüşülmesinin sonraki birleşime bırakılması Meclis Genel Kurulu tarafından uygun görülmüştür.¹⁶¹ Koçgiri İsyanı ve isyanın sirayet ettiği Umraniye bölgesindeki meselelerinin aydınlatılmasına ve çözümüne dair TBMM'de birçok kez müzakere yapılmıştır. Bu müzakerelerin büyük bir kısmı gizli celse olarak cereyan etmiştir.¹⁶²

Bunlardan 4 Ekim 1921 tarihli gizli celsede, Dahiliye Vekili Refet Paşa, Koçgiri ve Umraniye hadiseleri ile ilgili tafsilatlı bilgiler verirken isyan bölgesinde bir affın değil, tecil muamelesinin usul olarak daha uygun olduğunu belirtmiştir. Ortada henüz bir mahkumiyetin olmaması ve isyanın elebaşlarının dağdan inmekten korkması nedeniyle Heyeti Vekile'nin görüşünün bu yönde olduğunu ifade etmiştir. Ancak Hükümetin böyle bir hakkının olup olmadığı, Kanuni Esasi'de bu hususun geçip geçmediği konusunda bilgi sahibi olmadığını da sözlerine eklemiştir. Mebuslar bu türden bir uygulamaya açıkça itiraz etse de Refet Paşa bir buçuk, iki sene kadar Hükümetçe bu yola başvurulduğunu, ancak Meclis tarafından alınacak bir karar çerçevesinde bu uygulamadan vazgeçilebileceğini söylemiştir. Bu sözler üzerine Malatya Mebusu Lutfi Bey, *"İradei Seniye ile Kanunu Esasi hukuku Padişahiye terk edilmiştir."* diyecek ve bu yetkinin Meclis elinde olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir.¹⁶³

Müzakere sırasında Hükümetin böyle bir yetkisi olup olmadığına dair gerek Anayasa gerekse de kanunlar nezdinde içerik tartışmaları yapılmıştır. Bu konuda Meclis ile Hükümet arasında bir hak ve yetki tartışması olduğu gözlemlenmekte, mebuslar bu alandaki hak ve yetkinin Meclis elinde olduğunu ifade etmekteydi. Ancak Refet Paşa'nın ifadelerinden Hükümet ya da hükümetin yetki verdiği kişilerce bu tip uygulamalara gidildiği, olağanüstü bir dönemde bu türden uygulamaların belli oranlarda normal karşılanmasının istendiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁴

5 Ekim 1921'de gizli celsede Koçgiri Hadisesi tekrar görüşülmüştür. Bu birleşimde hadisenin oldukça geniş bir değerlendirilmesi yapılmış ve bölgeye gönderilmesi düşünülen heyetin nitelik ve niceliği tartışılmıştır. Müzakerede sadece Koçgiri Hadisesi değil Dersim bölgesinin genel sorunları

¹⁶¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 84, Cilt: 13, s. 72.

¹⁶² T.B.M.M. Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 85, Cilt: 2, s. 248-256; T.B.M.M. Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 86, Cilt: 2, s. 262-270; T.B.M.M. Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 87, Cilt: 2, s. 280-287.

¹⁶³ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 86, Cilt: 2, s. 266.

¹⁶⁴ Refet Paşa, *"Efendim bu gibi şeyleri iki sene ve bir buçuk seneden beri yapıyoruz. Yapmayınız dersiniz, yapmayız. Yalnız konuşalım. Yapabilecek miyiz, yapamıyacak mıyız. Heyeti Vekilenin elinde böyle bir hak bulunması doğru mudur, değil midir? Sonra bu hakkı Meclis Heyeti Vekileye versin mi, yoksa kendinde mi kalsın? Mesele Beyefendiler kitap meselesinden ziyade memleket meselesidir. Buna ihtiyaç var mıdır, yok mudur? Esasen kitapta tecili takibat namunda bir şey yoktur. Filvaki memleketin bu gibi bir kanuna ihtiyacı varsa kitaba koyalım ve bizler de vazifemizi kitaba uydurarak yapalım ve ona göre hareket edelim."*, T.B.M.M. Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 86, Cilt: 2, s. 266.

tartışılmış ve çıkarılması düşünülen affın şekli hakkında mebuslar görüşlerini dile getirmiştir.¹⁶⁵ Gizli celsede müzakereleri tamamlanan Koçgiri Hadisesi için 6 Ekim 1921’de Muhtelit Encümenin hazırladığı mazbata için oylama yapılmıştır ve mazbata kabul edilmiştir. Böylelikle Meclis isyan hadisesinde asıl amillerin tecziye edilmesi ve diğerlerinin affedilmesi kararını almıştır.¹⁶⁶

6 Ekim 1921 tarihli birleşimde söz alanlardan Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey, Koçgiri hadisesini tetkike gidecek olan heyetin gönderilmesine kadar Divanı Harp ve İstiklal Mahkemeleri’nin mevkuflarını bulunduranlar ile ilgili hiçbir muameleye girişmemesine dair taktirini Meclise sunmuştur. Dersim Mebusu’nun bu isteği Meclis tarafından kabul edilmiştir.¹⁶⁷ Bu tarihten sonra tetkik heyetinin bölgeye gidişi ve sonrasında heyetten gelen bilgi ve belgeler doğrultusunda Mecliste cereyan eden müzakereler fazlasıyla mevcuttur.¹⁶⁸

2.3.2.7. Aman Dileyen ve Sığınma Talep Eden Katil İlyas ve Arkadaşlarının Kalan Cezalarının Affına Dair Kanun Layihası

Ankara Hükümeti’nden af dileyen Katil İlyas ve yandaşlarının affı hususunda Bakanlar Kurulu’ndan gelen kanun layihası Meclis Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1921 tarihli birleşimde Adliye Encümeni’ne havale edilmiştir.¹⁶⁹ Layihanın, İcra Vekilleri Heyeti’nce, 4 Aralık 1921 tarihli toplantıda kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. 12 Ocak 1922 tarihli Meclis birleşiminde Hükümete ait layiha okunacaktır. Kanun layihasında, Katil İlyas’ın uzun zamandan beri takip edildiği halde yakalanamadığını, İlyas ve çetesinin ortaya çıkardığı olumsuzlukların sona erdirilmesi maksadıyla güvenlik güçlerinin görevlendirilmesinin mümkün olduğunu, ancak bu tercihin Hükümetin asli görevi olan işgaller ile mücadeleyi sekteye uğratacağını ifade edilmekteydi. Asıl düşmanlar ile mücadele etmesi gereken askerlerin böylesi meselelerde ve uzak bölgelerde meşgul olmaması gerektiğini vurgulayan Hükümet, Katil İlyas ve arkadaşlarının affını, *“istimanlarının kabulü ehven itibar olunmuştur”* söylemiyle talep etmiştir. Affın gerçekleşmesiyle bölge halkının huzur ve sakinliğe ulaşacağını ve böylelikle üretim faaliyetlerine imkan

¹⁶⁵ “Koçgiri ve Ümraniye hadiseleri”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, İçtima: 87, Cilt: 2, s. 272-280.

¹⁶⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 88, Cilt: 13, s. 99-100, 103, 106-109.

¹⁶⁷ “Dersim Mebusu Hasan Hayri Beyin, Koçgiri hâdisesinin esbap ve avamini tetkika gidecek olan heyetin izamına kadar divanı harp ve istiklâl mahkemelerince hiçbir muameleye tevessül olunmamasına dair taktiri.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 88, Cilt: 13, s. 106.

¹⁶⁸ 1921 Martında başlayan Koçgiri Ayaklanması sırasında Danıştay eski üyelerinden Şefik Bey Zara’ya öğütçü olarak gönderilmiş ama bundan olumlu sonuç alınamamıştı. Turan, **Türk Devrim Tarihi, II. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine**, s. 174. Tarih boyunca Dersim/Tunceli Ayaklanmaları, Koçgiri Ayaklanması ve sonrası, Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgede düzeni sağlama çabaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, III. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine, (1923-1938)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2018, s. 190-202.

¹⁶⁹ “Arzı istiman eden kaatil İlyas ve refiklerinin bakıyei müddeti cezaiyelerinin affına dair kanun lâyihası”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 125, Cilt: 15, s. 8.

bulabileceğini belirten Hükümet, hukuki şahsiye baki kalmak istisnasını kanun layihasına eklemiştir.¹⁷⁰

Adliye Encümeni, Hükümetin talebi ile ilgili olarak mazbatasını hazırlarken Dahiliye Vekili Fethi Bey ile Umum Jandarma Kumandanı Galip Bey de hazır bulunmuştur. Adliye Encümeni, Hükümetin kanun layihasında büyük ölçüde değişikliklere gitmiştir. Hükümetin teklifi sadece İlyas ve yandaşlarının affını talep etmekteydi. Encümen, “*Şekavet erbabından olup da şimdiye kadar istiman etmiş veyahut işbu kanunun her kaza merkezinde tarihi ilânından itibaren bir mah zarfında istiman edecek.*” şeklindeki düzenlemesiyle affı bu türden olumsuzluklar içinde olan kimseler için genelleştirmeyi ve “*tecili takibat*” şekline dönüştürmeyi tercih etmiştir. Encümen, Hükümet tarafından zamanı tayin edilecek bir ay içinde, arzı istiman edenler için tecili takibat uygulama kararını yine Hükümete bırakmayı uygun görmüştür. Encümen, şaki gruplarının, Hükümetin kudretinden çekindikleri için dağdan inemedikleri, af ile bu kimselerin vatan hizmetinde görev almalarının önündeki en büyük engelin bu vesileyle ortadan kalkacağını görüş olarak belirtmeyi ihmal etmemiştir. Encümen özetle, çıkarılacak affın belli bir şaki grubuna ait olmamasını ve içerik olarak da genel kovuşturmanın ertelenmesi şeklinde olmasını tercih etmiştir.¹⁷¹

Layihanın müzakeresi sırasında söz alan çoğu mebus, Katil İlyas ve çetesinin affına şiddetle karşı çıkmıştır. Çorum Mebusu Dursun Bey, İlyas ve ona bağlı eşkıya grubunun Birinci Dünya Savaşı’ndan beri gerçekleştirdiği her olumsuz hadiseyi tafsilatlı bir şekilde anlatmış ve sözlerini, “*Cepheden kaçmış olan Mehmedçikleri bir taraftan istiklâl mahkemesine verip onları terbiye ederken, bu kısım şenaat erbabını teessüf ederim ki, affediyoruz.*” beyanında bulunmuştur. Karesi Mebusu Hasan Basri Bey de benzer şekilde konuşmuş ve “*O eşkıyayı meşhureyi affetmek demek, kendi meşruiyetimiz hakkında şüpheye düşmek demektir.*” ifadelerini kullanmıştır. İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey bu meselenin ehemmiyetli bir mesele olduğunu, söylenmesi gerekenlerin henüz tam olarak söylenmediğini ve müzakerenin sonraki birleşimlere bırakılmasının daha doğru olacağını belirtmiş, Meclis Genel Kurulu’nun kararı da bu yönde karar olmuştur.¹⁷²

19 Ocak 1922 birleşimde Dahiliye Vekili’nin talebi üzerine kanun layihasının gizli celsede görüşülmesine karar verilmiştir.¹⁷³ Gizli celsede Konya Mebusu Vehbi Bey, eşkıyanın yakalanma ihtimali varsa affedilmemesi gerektiğini, eğer böyle bir imkan yok ise yerli ahalinin bunların zulüm ve tecavüzünden kurtarılması için affa yönelmek gerektiğini belirtmiştir. Karesi Mebusu Basri Bey ise bu türden meselelerde asıl derdin inzibat kuvvetlerinin düzen ve ıslahı olduğunu belirtmiş, ayrıca eşkıyanın tenkilinde jandarmadan ziyade başarılı olanın halk olduğunu söylemekten

¹⁷⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 143, Cilt: 16, s. 31.

¹⁷¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 143, Cilt: 16, s. 31-32.

¹⁷² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 143, Cilt: 16, s. 31-34.

¹⁷³ Dahiliye Vekili, dehalet edecek eşkıya hakkında tecili takibat kararı verilmesine dair teklifin hafıyyen müzakeresini teklif etmektedir. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 147, Cilt: 16, s. 632.

çekinmemiştir. Asayiş bozucu olayların oluşumunda jandarma ve polisin fevri tavırlarının etkili olduğunu da ifade eden Basri Bey, tüm bunların eşkıyanın eylemlerini haklı kılmadığını, affın karşısında olduğunu, eşkıyanın tenkil edilmesi gerektiğini beyanla sözlerini tamamlamıştır.¹⁷⁴

Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey, Hükümetin eşkıyayı tenkile muktedir olduğuna, ancak bu yola gidilir ise Pontus meselesinin aksayacağına dikkatleri çekerek sözlerine başlamıştır. Eşkıyayı tenkil için dağa çıkan müfrezelerin beraberinde erzak götürmediği için köylüden istediğini, bunun da önemli bir sorun olduğunu belirtmiştir. Ali Fethi Bey, eğer af çıkmaz ise aman dileyen eşkıyanın yine dağa çıkıp jandarmayı ve ahaliyi meşgul edeceğini de ifade etmiştir. Dahiliye Vekili, Katil İlyas'ın Çorum bölgesinde Sungurlu jandarmasından aman dilemesiyle diğer eşkıyaların da af ve aman dilemeye başladığı, Hükümetin af ve tecil vaatleri karşısında haber bekledikleri bilgisini de mebuslara aktarmıştır. Sivas Mebusu Emir Paşa, Katil İlyas'ın adi değil siyasi bir eşkıya olduğunu, Yunanla savaşmak için Kayseri'ye giden aile ve yükleri vurduğunu, Yunan ile işbirliği yapanın affının mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Müzakerenin hitamında Hükümet tarafından sunulan ve Encümen tarafından büyük oranda tadile kanun layihası kabul olunmuştur. Bu kararın alınmasında Adliye Encümeni'nin layihayı olduğu gibi kabul etmek istememesi, yalnızca tecili takibat için Hükümete bir yetki vermiş olması belirleyici olmuştur.¹⁷⁵

21 Ocak 1922 tarihli birleşimde layiha ikinci kez oylamaya sunulmuş ve Tecili Takibat Kanunu adıyla kabul edilmiştir. Bahsi geçen kanun, eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan, ancak aman dileyen ya da her kaza merkezinde düzenlemenin ilanından sonraki bir ay içerisinde aman dileyenler için Hükümete bir yetki vermiş olması belirleyici olmuştur.¹⁷⁶

2.3.3. Osmanlı Devleti'nden Kaynaklı Sorunlara Yönelik Yürütülen Af Siyaseti

2.3.3.1. Birinci Dünya Savaşı Sırasında İlan Edilen Seferberlik Sürecinde Harbe İştirak Ettirilen Mahpusların Aflarına Dair Kanun Teklifi

Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey hazırladığı kanun teklifiyle Birinci Dünya Savaşı yıllarından kalma önemli bir meseleyi Meclis gündemine taşımıştır. TBMM'nin açıldığı hafta içerisinde, 28 Nisan'da verildiği anlaşılan kanun teklifine “*Geçen seferberlikte harbe iştirak eden mahpusinin aflarına dair*” başlığı verilmiş ve bir gün sonra Genel Kurulun gündemine

¹⁷⁴ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 147, Cilt: 16, s. 635-636.

¹⁷⁵ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 147, Cilt: 16, s. 636-640.

¹⁷⁶ İlgili madde, “Şekavet erbabından olupta şimdiye kadar ıstıman etmiş veya işbu kanunun her kaza merkezinde tarihi ilânından itibaren bir mah zarfında ıstıman edecek kesian hakkında tecili takibat karan ittihazına ve ledelicap bu bapta bazı kuyut ve şurut vazına Heyeti Vekille mezundur.” Kanunun icrasına Heyeti Vekile memur kılınmıştır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 148, Cilt: 16, s. 110-111.

alınmıştır.¹⁷⁷ 11 Mayıs'tan itibaren de etraflıca tartışılmaya başlanmıştır.¹⁷⁸ Birinci Dünya Savaşı başladığında tarihler 28 Temmuz 1914'ü göstermekteydi. Osmanlı Devleti henüz tarafsız olmasına rağmen 2 Ağustos 1914'te genel seferberliğini yürürlüğe koymuştur. Aynı yılın Ekim ayı bitmeden Çarlık Rusya'ya ait bazı Karadeniz limanlarının Osmanlı gemilerince bombalanması neticesinde tarafsızlık hali fiilen sona ermiş ve bu hadisenin akabinde Rusya ve müttefikleri Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmiştir. Savaş yıllarında 3 Mart 1915'de İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından yürürlüğe konulan bir düzenleme ile hapisanelerde bulunanlar cephelerde yararlanılmak amacıyla serbest bırakılmış ve devamında mahpusların askeri birliklere dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Seferberlik ve savaş sürecinde vazifelerini layıkıyla yerine getirdikleri belge ile tasdik edilenlerin affedilecekleri, bağlı bulunulan askeri kıtaların komutanları tarafından bu minvalde verilecek bir belgenin mahpusların affı için yeterli olacağı hususu düzenlemenin esas noktasını oluşturmaktaydı. Abdülkadir Kemali Bey tarafından hazırlanan kanun teklifi de bahsi geçen düzenleme ve koşulları altında Birinci Dünya Savaşı'na katılan tutuklu ve hükümlülerin savaş sonrasında ortaya çıkan belirsiz durumunun çözümüne yönelik maddeleri içermektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti açısından ağır bir mağlubiyet ile sonuçlanması bahsi geçen düzenlemenin uygulanmasında bazı belirsizlikleri ve olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Savaş sürecinde ve sonrasında, kıta kumandanlıklarının bir kısmının adı ve/veya yeri değişmiş, savaşın doğal seyri içerisinde bazı fırka ve kolordu komutanları şehit olmuş, askerler savaş yıllarında geçici bir süre de olsa komutansız kalmıştır. Ayrıca savaş sonrasında ve çoğunlukla da Mütareke hükümleri çerçevesinde askeri birliklerin bazıları ya dağılmış ya da dağıtılmıştır. Ayrıca affa tabi olan ancak çoğu askerin düzenlemenin genel içeriğinden ve yapması gereken resmi iş ve işlemlerden habersiz olması, örneğin vesika almak lüzumunu bilememesi, askerlerin bazılarının vesika için çok uzak bölgelere gitmesinin gerekmesi, vesika almaya kalksalar da muhatap bulamama ihtimali ortaya çıkan belirsizlik ve olumsuzluklar arasındadır. Tüm bunların yanında bazı askerlerin elinde terhis tezkeresi mevcut olsa da bu tezkereler merkezi ve mahalli yönetimlerce yetersiz görülebilmektedir. Bu hususun da mülki amirlerin yaptıkları içtihatlar sonucunda gerçekleştiği mebusların müzakerelerdeki ifadelerinden anlaşılmaktadır.¹⁷⁹

Abdülkadir Kemali Bey kanun teklifinde, Osmanlı yönetimi tarafından yürürlüğe konulan ve cephelere gönderilen mahpuslara matuf af düzenlemesinin savaş sonrasında hükümsüz kaldığı gerçeğine dikkatleri çekmekte, terhisleri sonrasında af kapsamına alınması gereken bu kimselerden çoğunun, savaşın bitiminde tekrar hapisanelere alındığı sorunsalını gözler önüne sermekteydi. Abdülkadir Kemali Bey'in teklifi, bahsi geçen tutuklu ve hükümlülerin tekrar infaz sürecine tabi tutulmasının haksızlık olarak görülmesi gerektiğinin yanında hapse dönmek istemeyenlerin dağa

¹⁷⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 7, Cilt: 1, s. 146.

¹⁷⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 1, s. 274-276.

¹⁷⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 1, s. 274-276.

çıkıp eşkıyalık yapma ihtimalinin bulunduğu esasları üzerine gerekçelendirilmekteydi.¹⁸⁰ Kanun teklifinin sunulduğu dönem dikkate alındığında Abdülkadir Kemali Bey'in oldukça önemli bir sorunu Meclis gündemine taşıdığı kabul edilmelidir. Osmanlı yönetimince söz verilen af düzenlemesinin sonuca ulaşamayıp askıda kalmasının, kısmen savaş yıllarında, özellikle de Mütareke sonrasında ülke genelinde ortaya çıkmış bulunan otorite kaybını ve asayişsizlikleri bağımsızlık mücadelesi sürecinde daha da artıracığı açıktır. Ayrıca düzenlemenin hakkıyla uygulanamamasının devlete, kurumlarına ve kanunlarına karşı kamuoyu nezdinde güvensizliğe neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler Milli Mücadele sürecinde, her alanda, özellikle de halk nezdinde birlik ve beraberliği sağlamayı önceleyen TBMM'nin bahsi geçen maksadına açıkça aykırı düşmekteydi. Bu nedenlerle yeni Türk Devleti'nin yasama organı açıldığı ilk hafta içerisinde sorunu gündemine alıp ivedilikle çözümleme uğraşı vermiştir.¹⁸¹

Kanun teklifine matuf Adliye Encümeni'nin hazırlamış olduğu mazbatada ise İttihat ve Terakki Hükümeti'nce yapılan af düzenlemesinin ihtilafa mahal bırakmayacak bir içeriğe sahip bulunduğu belirtilmekteydi. Encümen üyeleri, seferberlik süresince askerlik vazifelerini hakkıyla yerine getiren ve bu durumları fırka ya da kolorduları tarafından tasdik edilenlerin affa tabi olduğunu, bu nedenle var olan düzenlemeden farklı bir düzenleme yapılmasına gerek bulunmadığını beyan etmiş ve bu gerekçelerle kanun teklifinin reddine karar vermiştir.¹⁸²

Adliye Encümeni kanun teklifinin reddi yönünde tavsiye kararı alsa da sabık Osmanlı yönetiminin yaptığı düzenlemenin, savaş sonrasında ortaya çıkan olağandışı şartlar nedeniyle tatbikinin mümkün olmadığı açıkça ortadadır. Birinci Dünya Savaşı'nın muhtelif cephelerinde ve kıtalarında nizami veya gayri nizami harp koşulları ile hizmet gören mahpuslar, savaş sonrasında Osmanlı merkezi Hükümetinin büyük oranda işlevsiz kalmasının bir sonucu olarak, aynı Hükümetçe resmi olarak ilan edilmiş bulunan ve sözü verilen af düzenlemesinin hilafına mağdur olmaya başlamıştı. Bu süreci dikkate alan mebuslar Adliye Encümeni'nin mazbatasında yer alan görüşlere muhalif kalacak, sorunun çözümüne yönelik ve oldukça detaylı sayılabilecek müzakerelere girişmişlerdir. Müzakerelerin uzamasında ise bahsi geçen düzenleme ile harbe şartlı olarak iştirak ettirilen mahpusların kendilerinden istenilenleri hakkıyla yerine getirip getirmediğlerinin nasıl tespit edileceği etkiliydi. Ayrıca mahpusların ellerindeki terhis

¹⁸⁰ Devletin mağlubiyeti ve mütareke hükümlerinden olmak üzere ordunun terhisi ile birlikte yararlık gösteren mahkumlara "hüsnü hizmet berati" verecek otorite bulunamamıştır. Bunun üzerine bazıları tekrar dağa çıkıp eşkıyalığa başlarken bir diğer kısmı infaza devam olunmak üzere cezaevlerine dönmek zorunda kalmıştır. Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920-1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 190.

¹⁸¹ TBMM, İttihat ve Terakki yönetiminin af konusunda çıkarmış olduğu mevzuatın zorunlu mirasçısı olmak zorunda kalmıştır. Örneğin, İttihatçı Hükümet döneminde çıkarılan 18 Şubat 1330 tarihli "Darülharbe Gidecek Eşhas Hakkında Takibat ve Mücazatın Teciline Dair Kanun"un uygulaması bu bağlamda ele alınmalıdır. Kanun savaşta yararlılık gösteren mahkumların affedileceklerini hükme bağlıyor, devleti mahkumlar karşısında taahhüt altında bırakıyordu. Akın, **TBMM Devleti, Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, s. 190.

¹⁸² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 1, s. 274-276.

tezkerelerinin afları için yeterli olup olamayacağı, terhis tezkeresi bulunmayanlarının durumunun ne olacağı, affın bu kimselere karşı umumi mi yoksa hususi mi olması gerektiği soru ve sorunları da aynı şekilde müzakerelerde öne çıkanlar arasındaydı. Mebusların konu üzerinde titiz bir çalışma yürütmesi, sürecin uzamasına, bu nedenle mağduriyetlerin artmasına, mağduriyet yaşayanların Meclise olan başvurularının ciddi sayılabilecek oranlara ulaşmasına neden olmuştur.¹⁸³

Meclis'te müzakerelerin uzaması ve defaatle sonraki birleşimlere kalması üzerine Hükümet inisiyatif almak zorunda kalmıştır. İcra Vekilleri Heyeti, 22 Ocak 1921'de "*Darülharpte yararlık gösteren mahkûminin bakiye müddeti mahkumelerinin affına dair kanun*" başlığı altında ve meselenin çözümüne dair bir layiha hazırlamıştır. Layiha Meclis Genel Kurulu tarafından 29 Ocak 1921 tarihli birleşimde Adliye Encümeni'ne sevk edilmiştir.¹⁸⁴ Bahsi geçen Hükümet layihası, meselenin çözümü için Adliye Vekaleti'nin yaptığı çalışmaları esas almış ve Osmanlı yönetimine ait 3 Mart 1915 tarihli düzenlemeye ek olmak üzere yeni bir kanun tasarısı halinde Meclis Başkanlığına sunmuştur. Kanun tasarısı 14 Temmuz 1921'de TBMM Genel Kurulu'nda yapılan müzakereler sonrasında kabul edilmiştir. Buna göre yanlarında terhis tezkereleri bulunan mahpusların vazifelerini hakkıyla yerine getirdikleri kabul edilecek ve bu kimselerin afları kesin olarak sağlanacaktı.¹⁸⁵ Böylelikle seferberliğin ilanından Mütarekenin imzalanmasına kadar geçen süreçte askere alınıp düzenlemenin çizdiği esaslar çerçevesinde görevlerini ifa eden mahpusların aflarına ilişkin belirsizlik durumu, kamuoyunun ve de Meclisin gündemini uzunca bir süre meşgul ettikten sonra çözüme kavuşturulmuştur. Osmanlı Devleti'ne ait bir düzenleme iken sahada karşılık bulamayan ve büyük bir soruna dönüşmeye başlayan bu af meselesi, tutuklu ve hükümlülerin seferberlik sürecinde askerlik hizmetini yerine getirmiş olmaları şartıyla ve ancak TBMM kararı ve otoritesi ile hal yoluna konulmuştur.¹⁸⁶

¹⁸³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 15, Cilt: 1, s. 293-294; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 18, Cilt: 1, s. 344-345; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 44, Cilt: 3, s. 112; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 57, Cilt: 3, s. 470-471.

¹⁸⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 139, Cilt: 7, s. 406.

¹⁸⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 50, Cilt: 1, s. 261-273. Bu teklif müzakere edilirken Kırşehir Mebusu Rıza Bey, "...bu defa bizim, harb esnasında çıkartılıp götürdüklerimizden hiçbir bahis yoktur. Şimdi onlarla bunların hakkında yani her ikisinin hakkında bir tashihat yapılmasını arz ederim...", şeklinde konuşmuştur. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 50, Cilt: 1, s. 266.

¹⁸⁶ 135 No'lu Kanun adıyla kabulü gerçekleşecek olan düzenlemenin birinci maddesi; "Cinayetle maznun ve mahkûm ve cünhadan dolayı maznunen mevkuf ve mahkûm olupta Mükellefiyeti askeriye kanununa ve darülharbe gidecek eşhasın tecili takibat ve muhakematma dair olan 19 Şubat 1330 tarihli kanuna tevfikan seferberliğin ilâmnadan mütarekenin akdi tarihine kadar askere alman ve o tarihe kadar askerde bulunmaları dolayısıyla her ne suretle olursa olsun mukaddema işledikleri cürümden dolayı haklarında takibat icrası tecil olunan eşhas hukuku şahsiyeye hâlel gelmemek şartıyla affolunmuşlardır." şeklindedir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 50, Cilt: 1, s. 261-273.

2.3.3.2. İstanbul'un İşgali Sonrasında Osmanlı Devleti Yönetimi Tarafından Yürürlüğe Konulacak Tüm İşlemlerin Yok Hükmünde Sayılması Hakkında Verilen Takrir ve Kanun Teklifleri

29 Nisan 1920 tarihindeki birleşimde Meclis Genel Kurulu benzer içeriklere sahip olan bazı kanun tekliflerini tevhit ederek gündemine almıştır. Bunlardan ilki İstanbul Mebusu Dr. Adnan Bey ile Aydın Mebusu Cami Bey ait olan kanun teklifidir.¹⁸⁷ Bahsi geçen kanun tekliflerinde Mebuslar, İstanbul'un Anlaşma Devletleri'nce işgal edildiği 16 Mart 1920 tarihinden itibaren yabancı devletlerin tesir ve nüfuzu altında bulunduğuna dikkatleri çekmiş, bu tarihten sonra İstanbul Hükümeti'nin imzaladığı ve imzalayacağı siyasi, ticari, mali anlaşma ve mukavelenin yok hükmünde olduğunu ve sorumluluk kabul edilmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Diğer bir kanun teklifinde ise Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, İstanbul'da yapılan her türlü muamelelerin İngilizlerin tesiri altında gerçekleştiğini belirtmekte, yayınlanan fetvaları da içine alacak bir şekilde İstanbul tarafından yapılacak tüm işlerin yok sayılmasını ve sadece TBMM'nin yaptığı işlerin muteber kabul edilmesini istemektedir.¹⁸⁸ Bunlardan başka Karahisar Şarki Mebusu Hulusi Bey ve mebus arkadaşları da Hüseyin Avni Bey'in teklifine benzer içeriğe sahip bir takrir vermiş, ilerleyen tarihlerde müşkül bir vaziyette kalınmaması için bu takririn kabulünü istemişlerdir.¹⁸⁹

Osmanlı yönetimi tarafından yapılan veya yapılacak olan iş ve işlemlerin yok hükmünde sayılma isteğine matuf teklif ve takrirlerin bir diğer amacının da yeni açılan Meclisin meşruiyetini ve ülkenin tek yetkili organı olarak kabul edilmesini sağlamaya yönelik olduğunu düşünmek zor olmayacaktır. Adliye ve Hariciye Encümenlerine ayrı ayrı havale edilen teklif ve takrirlerin içeriklerinden mebusların, Padişah ve Hükümetini esaret altında gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca Osmanlı yönetimi tarafından yapılan veya yapılacak olan iş ve işlemlerin yok hükmünde sayılması amacıyla verilen teklif ve takrirlerde İstanbul'un işgal tarihi olan 16 Mart 1920'nin başlangıç olarak belirlenmesi siyasi ve hukuki açıdan oldukça değerli görülmelidir. Bu istisnai tarih Son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından alınan kararların, Ankara yönetimince meşru kabul edildiğini gösteren ve ayrıca tahlil edilmesi gereken önemli bir siyasi tercihtir.

¹⁸⁷ “İstanbul Mebusu Dr. Adnan Beyle refikin, İstanbul'un işgalini mütaakıp akdolan mukavelâtın keenlemeykün addi hakkında teklifi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 7, Cilt: 1, s. 145.

¹⁸⁸ Kanun teklifi, “Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin, İstanbul'un işgalini mütaakıp akdedilen mukavelâtın gayrikabili kabul addedilmesine dair” başlığı ile verilmiştir. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey padişah eliyle gerçekleştirilen uygulamalarının reddini de içine alacak şekilde verdiği kanun teklifinde açık bir şekilde hükümetin düşman eliyle teşekkül ettiğini de ifadeden çekinmeyecektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 7, Cilt: 1, s. 145.

¹⁸⁹ “Karahisar Sahib Mebusu Hulusi Beyle arkadaşlarının, İstanbul Hükümetinin ittihaz ettiği ve edeceği her türlü taahhüdât ve mukarreratın kabul edilmeyeceğine dair takrir”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 7, Cilt: 1-1, s. 145-146. Büyük Millet Meclisi'nin yetkili tek meşru organ haline getirilme süreci için bk. Zeki Çevik, **Milli Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş (1918-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s. 349-371.

Takrir ve teklifler 4 Mayıs 1920, 6 Mayıs 1920, 13 Mayıs 1920, 17 Mayıs 1920, 7 Haziran 1920 tarihlerindeki Meclis birleşimlerinde detaylı bir şekilde müzakere olunmuştur.¹⁹⁰ 7 Haziran'da Meclis Genel Kurulu'nda kabul olunan kanunla başkentin işgal edildiği 16 Mart 1920 tarihi itibarıyla Osmanlı Devleti yönetimi tarafından imzalanmış ve imzalanacak bilumum her şeyin yok sayılması kararı alınmıştır. Padişah ve O'nun Hükümeti tarafından Mütareke sonrasında imzalanmış gizli ve doğrudan doğruya veya vasıtalı imtiyaz ve madenler ile ilgili yapılan her türlü iş ve işlemlerden TBMM'nin onayı haricinde kalanların yok sayılacağı hususu da kabulü gerçekleştirilen bu kanunda ayrıca belirtilmiş ve detaylandırılmıştır.¹⁹¹

Kanunun kabulünün üzerinden çok geçmeden bu sefer Elaziz Mebusu Hüseyin Bey tarafından 15 Temmuz 1920'de Meclis Başkanlığına sunulan ve 21 Temmuz 1920'de gündeme alınan başka bir kanun teklifinde bu sefer Damat Ferit Paşa'nın Sadrazamlığında kurulan Hükümetler döneminde İstanbul Askeri Divanı'nca verilen kararların yok hükmünde sayılması istenmiştir.¹⁹² Bu teklifin genel müzakeresi ise 18 Ağustos 1920 tarihli birleşimde gerçekleştirilmiştir.¹⁹³ Kanun teklifi ile ilgili olarak Layiha Encümeni'nin hazırladığı mazbatada yer alan görüşlerden ilki İstanbul Askeri Divanı'nca verilen ve cezai hükümler içeren kararlara Ankara'dan müdahale etmenin dönemin şartları gereğince mümkün olamayacağı şeklindedir. Diğer bir görüş ise aynı mahkemece verilen kararların başkent dışında yani taşrada İstanbul Hükümeti'nce tatbikinin olanaksız olduğudur. Mazbataya yansıyan asıl görüş ise İstanbul'da bir hükümetin mevcudiyetinin TBMM tarafından zaten yok sayıldığı, bu nedenle Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin etkisi altında bulunan tüm kurumların verdiği hükümlerin geçersiz olduğu yönündedir. Özetle, İstanbul'da bir hükümetin olmadığı Meclis Genel Kurulu'nda daha öncesinde kabul edilmiş olması nedeniyle teklifin görüşülmesine Encümen tarafından gerek duyulmamıştır.¹⁹⁴ Encümenin görüşlerini dikkate alan mebuslar kanun teklifini kabul etmemiştir. Teklifin reddedilmesi İstanbul Askeri Divanı'nca verilen cezaya ilişkin kararların zaten yok hükmünde

¹⁹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 11, Cilt: 1, s. 203 - 211; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 12, Cilt: 1, s. 223-233; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 15, Cilt: 1, s. 288; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 17, Cilt: 1, s. 327-329; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 25, Cilt: 2, s. 139-145.

¹⁹¹ Kabul edilen kanunun ilgili maddesi, "İstanbul'un işgali tarihi olan 16 Mart 1336-1920'den itibaren Büyük Millet Meclisinin tasvibi haricinde İstanbul'ca aktedilmiş veya edilecek bilumum muahedat ve mukavelat ve ukudat ve mukareratı resmîye ile verilmiş imtâ-yazat ve maadin ferağ ve intik'alatı ve ruhsatnameleri ile mütarekeden sonra akdedilmiş bilcümle mualhedatı hafiye ve doğrudan doğruya veya bilvasita ecanibe verilmiş imtiyazat ve maadin ferağ ve intikalatı ile ruhsatnameleri keenlemeyekündür" şeklindedir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 25, Cilt: 2, s. 139-145.

¹⁹² Elâziz Mebusu Hüseyin Bey'in, "Damat Ferit Hükümeti zamanında Dersaadet Divanı Harp örfisinde verilen hükümlerin keenlemeyekün addolunmasına dair" adı altındaki teklifinin ilk müzakeresinde bazı mebuslar "*Zaten yok hükmündedir*" diye yüksek sesle görüşlerini belirtmişlerdir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 370.

¹⁹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 52, Cilt: 3, s. 302.

¹⁹⁴ Mazbatada bu husus "*Binaenaleyh girilen şu mücahededede hak ve hakikatin İnşallah muvaffakiyetle tecelli ettiği takdirde Hükümeti mezkûrenin değil cezaları, gayri muhik ve muvafık ittihaz edilmiş bilcümle muamelâtı da bittabi hükümsüz kalacağına dair bir kanun kabul edildiği cihetle şimdilik şayanı dikkat olmayan mezkûr teklifin reddine...*" şeklinde geçecektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 52, Cilt: 3, s. 302.

saydığı, doğal olarak bu kurumdan çıkan ve çıkacak olan cezalara karşı bir tür af muamelesi yaptığı ve yapacağı anlamına gelmekteydi.¹⁹⁵

Benzer bir kanun teklifi Kütahya Mebusu Cemil Bey tarafından, bu sefer 1921 yılı içerisinde verilmiştir. İstanbul Hükümeti'nce çıkarılan afların ve ceza tecil kararnamelerinin TBMM'nin onayına sunulmadıkça geçerli sayılmaması içeriğine sahip teklif 12 Mart 1921'de Meclis Genel Kurulu'nun gündemine alınmış, aynı gün Layiha Encümeni'ne havale edilmiştir.¹⁹⁶ Teklifte imzası bulunan mebusların taleplerinin ana gerekçesi İstanbul Hükümeti'nin TBMM'ye karşı yürüttüğü olumsuz faaliyetler olmuştur. Kanun teklifi ile ilgili ilk müzakere 2 Nisan 1921'de Layiha Encümeni mazbatası ile açılmıştır. Encümen, hazırladığı mazbata ile kanun teklifinin reddini tavsiye etmiştir. Gerekçe olarak da İstanbul Hükümeti'nce af ve ceza tecil düzenlemelerine gidildiğine dair açık hüküm ve durum olmadığı, aksine bahsi geçen Hükümet eliyle çıkartılan kararnamelerde içerik olarak cezalandırmaya yönelik düzenlemelerin bulunduğu belirtilmiştir. Encümen bu gibi durumlarda İstiklal Mahkemeleri'nin asıl salahiyet sahibi olduğu hatırlatmasını da yapmıştır. Layiha Encümeni'nin mazbatasında yer alan görüşlerin aksine bazı mebuslar durumun müzakere edilmesi gerektiği yönünde tercih ortaya koyunca teklif bu sefer Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.¹⁹⁷

Adliye Encümeni'nin hazırladığı mazbatanın müzakeresi ise 9 Nisan 1921'de yapılmıştır. Encümen, İstanbul Hükümeti'nce düzenlenen ve bazı suçlar hakkındaki cezaların infazının tecilini ihtiva eden kararnamenin 26 Mart 1919'da çıkarıldığı bilgisini vererek 16 Mart 1920 tarihi öncesinde Mebusan Meclisi'nce yayınlanan kanun, nizamname ve diğer kararların geçerli ve muteber olacağının TBMM tarafından kabul edildiğine dikkatleri çekmiştir. Üyeler, yaptıkları inceleme neticesinde İstanbul'daki Hükümetçe çıkartılan kararname ile kanun teklifinin aynı içeriğe sahip olduğunun anlaşıldığını, tüm bu nedenlerle teklifin ittifakça reddine karar verildiğini belirtmişlerdir. Bu nedenle Meclis Genel Kurulu Adliye Encümeni'nin mazbatasını dikkate almış ve kanun teklifinin reddine karar vermiştir.¹⁹⁸

Ankara'daki yönetimin, Osmanlı yürütme ve yargı güçlerince ortaya konulan, özellikle de Mondros Mütarekesi sonrasındaki tarihlere denk gelen her türden iş ve işleme karşı temkinli yaklaştığı, bu güçler eliyle gerçekleşmiş bulunan düzenleme ve fiilleri genelde yok hükmünde

¹⁹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 52, Cilt: 3, s. 302.

¹⁹⁶ Kütahya Mebusu Cemil Bey'le rüfekaşı kanun teklifini "İstanbul'ca neşrolunan aflarla Tecili Mücazat kararnamelerinin gayrimuteber addi hakkında" adı altında vermiştir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 6, Cilt: 9, s. 84.

¹⁹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 15, Cilt: 9, s. 304-306. Müzakereler sırasında Kırşehir Mebusu Yahya Galib Bey, "Fakat Meclisi Âli toplandıktan sonra İstanbul'ca neşredilmiş bir kanun ise ona kanun değil, paçavradan başka bir şey denemez." ifadeleriyle Birinci TBMM'nin İstanbul yönetimine ve uygulamalarına karşı genel kanaatini yüksek perdeden dile getirecektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 15, Cilt: 9, s. 305.

¹⁹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 18, Cilt: 9, s. 423-425.

saydığı Meclis tutanaklarından anlaşılmaktadır. Ancak Mebusan Meclisi tarafından ortaya konulan kararlara karşı aynı tavrın sergilenmediği açıkça görülmektedir. TBMM'nin İstanbul'daki saltanat iradesine ve bu irade eliyle şekillenen kurumlara karşı sergilediği yok saymanın, yasama organına yani Mebusan Meclisi'ne karşı gösterilmemesini, milli iradeye duyulan saygının yanı sıra Misakı Milli'nin aynı kurum tarafından ilan edilmiş olmasında aramak gerekmektedir. Yukarıda bahsi geçen kanun tekliflerinin ve takrirlerin dışında Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey tarafından *“İstanbul'da bigayrihakkın idama âlet olanlar hakkında salâhiyeti imhaiye itasına”* başlıklı bir kanun teklifi sunmuştur. Benzer bir teklif Saruhan Mebusu Reşit Bey ve bazı mebuslarca *“İstanbul'da birtakım vatandaşların haksız olarak idamına hükmeden divanı harp ve mahkeme aza, müstantık ve sair müstahdemininin imhası için vatandaşlara salâhiyet verilmesine”* adıyla verilmiştir. Kanun teklifleri Meclis Genel Kurulu'nda 9 Eylül 1920 tarihinde birlikte müzakere edilmiştir.¹⁹⁹

Layiha Encümeni'nin kanun tekliflerine yönelik olarak hazırlamış olduğu mazbatasında, mebus ve aydınlara yönelik gerçekleştirilen Malta'ya sürgünlerde ve İstanbul'da bulunan milliyetçi insanların cezalandırılmasında, birinci derecede sorumlu olanın Damat Ferit Paşa Hükümetleri olduğunu belirtmektedir. Encümen, Anlaşma Devletleri'nce Türk topraklarında gerçekleştirilen her türlü eylemlerde bu yönetimin zaafı ve işbirliğinin etkili olduğunu, Damat Ferit Paşa'nın ve yaranının *“Hıyaneti vataniyeden takibat icrasına ve vatandaşlık hukukundan ıskatına”* zaten kanun marifetiyle Meclis tarafından karar verildiğini ifade etmiştir. Bunların dışında kalan diğer kimselerin ise emir kulu olduğunu belirtilerek kanun teklifinin reddine dair görüş bildirmiştir. Meclis, Layiha Encümeni'nin görüşüne uyacak ve kanun tekliflerini reddetmiştir.²⁰⁰

2.3.3.3. Resmi Evrakları İşgal Bölgesinde Kalan Zanlı ve Mahkumların Durumlarının Düzenlenmesi Hakkında Kanun Layihası

Hükümet tarafından İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekili Fevzi imzalı bir layiha ile işgal bölgelerinden yakın tarihlerde sevk edilen hükümlüler ile ilgili düzenlene yapılmak istenmiştir.²⁰¹ 27 Kasım 1921 tarihli layihada dahile sevk edilen mahkemeler, mahkeme evrakında var olan eksiklikler ve kayıplar konu edinilmektedir.²⁰²

¹⁹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 62, Cilt: 4, s. 38-39.

²⁰⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 62, Cilt: 4, s. 38-39.

²⁰¹ “Evrakı işgal sahasında kalan mahkûmin ve maznunlar hakkında kanun lâyihası”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, s. 336-337.

²⁰² “Ahiren işgale uğrıyan Kütahya, Eskişehir; Karahisarı Sahib ve sair mahal hapisanelerinde bulunan mevkufin ve mahkûminin dâhile sevkleri icra edilebilmiş ise de bunlara ait evrakı esasiye ve kuyudatı sairenin bir kısmı nakledilemediği gibi bir kısmı da hini nakilde her nasılsa ziyaa uğradığı...” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, s. 337.

Kanun layihasında, bu eksiklikler tamamlanıncaya kadar sanık ve maznunların tutuklu olmalarının adalete aykırı olacağına, ayrıca elde olan kayıtlar çerçevesinde bu şahıslara hüküm vermenin zorluğuna dikkat çekilmiştir. Hükümet kanun layihasında, idam ve müebbet kürek cezası ile mahkum ve maznun olanlar müstesna olmak üzere diğer suçlardan hükümleri kesinleşmemiş mahkum ve maznun olanların ilgili mahkemelerce takdir edilecek kefalet miktarlarını ödemeleri şartıyla tahliyelerini talep etmiştir. Kefalet zorunluluğundan cünha suçları istisna tutulmuştur. Hükümet cünha suçlarına ait takibatların yenilenmesi gerektiğini de belirterek beş maddelik kanun teklifi hazırlamıştır. Bahsi geçen layiha 5 Ocak 1922’de pek çok af teklifi ile birlikte müzakere edilenler arasında olmuştur.²⁰³

2.3.3.4. İstanbul Hapishanesinde Mahpus Bulunan Ali Paşo’nun Kalan Cezasının Affına Yönelik Kanun Layihası

İstanbul hapishanesinde mahkum bulunan Ali Paşo’nun kalan cezasının affı için Hükümet kanun layihası hazırlamış, layiha Meclis Genel Kurulu tarafından 20 Aralık 1922’de Adliye Encümeni’ne havale edilmiştir.²⁰⁴

Layihanın müzakeresi 23 Aralık 1922 tarihli birleşimde gerçekleşmiştir. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf imzalı kanun layihası ile öldürme maksatlı yaralama suçundan üç yıl küreğe mahkum olan Mustafaoglu Ali Paşo’nun maluliyetine binaen affı talep edilmiştir. Hükümetin af talebi ve gerekçesi Adliye Encümeni tarafından hazırlanan mazbatada tekrar edilmiş ve bahsi geçen kişinin maluliyetine bağlı olarak affı Encümen üyelerince uygun bulunmuştur. Meclis, Encümen’in kararına uymuş ve kanun layihasını kabul etmiştir. Layihanın müzakeresi sırasında bazı mebuslar İstanbul’un işgal güçlerinden geri alındığında bu türden af taleplerinin Meclis gündemine sıklıkla geleceği öngörüsünde bulunmuştur. Mebuslar ayrıca genel affın düşünüldüğü bir ortamda Meclise başvuranın affedildiği, başvuramayanın hapis yattığı rastlantısal durumların yaratılmaması istemiş, bu konuda eşitliğin gözetilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır.²⁰⁵

2.3.3.5. Nüfus Vukuatının İki Ay Müddetle Para Cezasından Muafiyetine Dair Kanun Layihası

Hükümet nüfus vukuatı ile ilgili iş ve işlemlerinin iki ay süresince cezadan muaf tutulması istemiyle hazırladığı kanun layihasını TBMM Başkanı Mustafa Kemal imzası ile Meclise

²⁰³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, s. 336-337.

²⁰⁴ “İstanbul Hapsanesinde mahpus bulunan Ali Paşo’nun bakıyei müddeti cezaiyesinin affı hakkında kanun lâyihası”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 159, Cilt: 25, s. 465.

²⁰⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 161, Cilt: 26, s. 22-26.

sunmuştur.²⁰⁶ Layiha, Dahiliye Vekili namına Sıhhiye Vekili Adnan Bey tarafından hazırlanmış ve 10 Ekim 1920’de Hükümete iletilmiştir. Hükümet ise 28 Ekim 1920 tarihli toplantısında layihayı kabul edecektir. Layihanın Meclis’teki müzakeresinin tamamlanması ise 4 Temmuz 1921 tarihindeki birleşiminde ancak gerçekleşebilmiştir.²⁰⁷ Hükümet layihasında, seferberlik sırasında yaşanan olumsuzluklara bağlı olarak nüfus vukuatının zamanında neşrinin ve ilanının mümkün olmadığına dikkatleri çekmiş, bu nedenle de doğum, ölüm ve vatandaşlık gibi nüfus tescil işlemlerinin büyük oranda eksik kaldığını ifade etmiştir. Bu eksikliğin hem medeni muameleleri hem de askeri ve istatistik düzenlemelerini müşküle soktuğu layihada belirtilenler arasındadır. Bu nedenlerle Hükümet tarafından eksik nüfus işlemlerini tamamlamak amacıyla iki ay içerisinde başvuracak olanların cezayı nakdiden muaf tutulmasını talep edilmiştir.²⁰⁸

Maliye ve Dahiliye Encümenleri ise layihaya matuf hazırladıkları mazbatalarda sürenin üç ay olmasını uygun görmüştür. Ancak öncesinde olduğu gibi iletişim ve ulaşım yetersizlikleri nedeniyle af düzenlemesinin duyurulmasında ve nüfus işlemlerinin tamamlanmasında olumsuzluklar yaşanabileceği için bu süre müzakereler sırasında Meclis tarafından altı aya çıkarılmış ve bu süreçte nüfus vukuatına ait her türlü iş ve işlemlerde muhtar ve imamların sorumlu olması karar altına alınmıştır.²⁰⁹ İcra Vekilleri Heyeti Reisi Ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekili Fevzi imzalı bir kanun layihası daha Meclis gündemine yansımış, bu sefer Bakanlar Kurulu’nun talebi izinsiz nikah akdi ve evlilikten kaynaklı zanlı ve mahkum olanlar ile ilgili af çıkarılması olmuştur. Layiha 24 Ekim 1921’de Meclis tarafından kabul edilmiştir.²¹⁰ Ayrıca kanunun neşrinden itibaren altı ay içerisinde resmi muamelelerini kaydettirenlerin cezalarının da aynı kanunla affına gidilmiştir.²¹¹

Meclis Genel Kurulu’nda kısmen tadilata uğrayarak kabul edilen layihalar sadece standart nüfus işlemleri için bir düzenleme veya yükümlülüklerini zamanında yerine getirmeyen ve bu nedenle cezalandırılması gereken bir gruba yönelik af ya da barış çabası olarak bakmak doğru değildir. Osmanlı Devleti’nden miras sorunlardan biri de demografik kayıtların eksikliği olmuştur.

²⁰⁶ “Nüfus vukuatının iki ay müddetle cezayı nakdiden muafiyetine dair kanun lâyihası ve Muvazenei Maliye ve Dahiliye encümenleri mazbataları”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 46, Cilt: 11, s. 141.

²⁰⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 46, Cilt: 11, s. 141-145.

²⁰⁸ “Her vilâyet ve müstakil livada resmî ve hususi gazetelerle ve gazete bulunmayan mahallerde mütat veçhile vukubulacak ilân tarihinden itibaren iki ay zarfında ihbar olunacak nüfus vukuatından cezayı nakdi alınmayacaktır. Bekayada kalmış olan cezayı nakdiler de mağfûrdur.” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 46, Cilt: 11, s. 142.

²⁰⁹ “Bu altı ay zarfında her mahalle ye karyenin imam ve muhtarı bu karye dâhilinde vukua gelip de henüz tescil olunmamış tevellûdat, vefiyat, münakalât ve talâk vukuatına ait ilmühaberlerini bittakip tanzim ettirip nüfus idarelerine vermeye mecburdurlar.” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 46, Cilt: 11, s. 141-145.

²¹⁰ “Nüfus vukuatının altı ay müddetle cezayı nakdiden affedilmesine dair 16 Temmuz 1337 tarihli Kanuna müzeyyel kanun lâyihası ve Adliye Encümeni mazbatası”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 99, Cilt: 13, s. 255-258.

²¹¹ Adliye Encümeni teklife dair hazırladığı mazbatasında “Tevellûdat, vefiyat, cezayı nakdisinin affı gibi münakâhat ve münakalât cezaları dahi affolunmadıkça tescili nüfusta aranılan intizam imkânı hâsıl olamayacağından...” görüşü ile affa neden olumlu baktığını açık bir şekilde belirtmiştir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 99, Cilt: 13, s. 255-258. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 104, Cilt: 14, s. 3, 50, 62.

Yeni Türk Devleti'nin kuruluş aşamasında çıkarılan ve oldukça gerekli olan bu düzenleme nüfus ile ilgili her türden işlemi kolaylaştıracak, nicelik ve nitelik açısından nüfus potansiyelinin görülmesini ve planlamaların bu doğrultuda yapılmasını sağlayacaktı. Kısa vadede ise Milli Mücadele'nin halen devam ettiği bir zaman diliminde özellikle asker alımlarında merkezi Hükümetin elini rahatlatacak ve otorite kurulumunu kolaylaştıracaktı.

2.3.4. Firari Askerler ve Firari Asker Yakınlarından Olup Sürgüne Uğrayanlar Hakkındaki Cezaların Kaldırılmasına Yönelik Af Uygulamaları

2.3.4.1. 11'nci Fırka Kıtaya Mensup Dokuz Nefer Firarinin İdam Cezalarının Affına Dair Büyük Millet Meclisi Riyaseti Tezkeresi

2 Ağustos 1920 tarihli birleşimde TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa imzalı bir telgraf Meclis Genel Kurulu'nda okunmuştur. Telgrafta, İnégöl Cephesi'nin teftişi sırasında firar suçundan dolayı idamları söz konusu olan dokuz nefere tesadüf edildiği ve askerlerden gelen af talebinin uygun bulunarak yerine getirildiği belirtilmektedir. Ayrıca bu uygulamanın, cephe için olumlu tesir yapacak olması nedeniyle tercih edildiği ve kararın Meclis adına uygulandığı vurgulanmaktadır. Mustafa Kemal Paşa nihai kararın Meclis Genel Kurulu'nun elinde olduğunu belirterek mebuslardan af uygulamasının kabul edilmesini rica etmiştir. Birleşimde telgrafın içeriği ile ilgili olarak herhangi bir mebus tarafından söz alınmamış ve talep onaylanmıştır.²¹²

Mustafa Kemal Paşa tarafından telgraf marifetiyle gerçekleşmesi hususu rica edilen hususi affın herhangi bir kanuna gerek duyulmaksızın sadece oylama usulüyle mebuslarca kabul edildiği müzakerenin içeriğinden anlaşılmaktadır. Genel Kurulun bahsi geçen talebi ve uygulamayı ve tartışmaya girmeksizin muvafık bulması örneğini mebuslar üzerindeki Mustafa Kemal Paşa etkisini göstermesi bakımından önemli görmekteyiz. Bir diğer önemli husus, affı istenen kişilerin firari de olsa asker olmasının Meclisin affa yönelmesinde etkili olduğu gerçekliğidir. Bağımsızlık mücadelesinin devam ettiği bir ortam içerisinde olunması bu türden kararların alınmasını zorunlu kılabilmekte ve böylesi uygulamalar kamuoyu tarafından da dönemin şartları gereği makul görülebilmekteydi.

2.3.4.2. Ermenistan Cumhuriyeti ile Barış İmzalanmasına Binaen Ülke Genelindeki Asker Firarilerine Yönelik Af İlanı Hakkında Kanun Teklifi

Ankara yönetimine bağlı olan ve Kazım Karabekir komutası altında hareket eden Türk birliklerinin Ermenistan Cumhuriyeti'ne karşı elde ettiği askeri ve siyasi zafer sonrasında Erzurum

²¹² "11'nci fırka kıtaatına mensup dokuz nefer firarinin idam cezalarının affına dair Büyük Millet Meclisi Riyaseti tezkeresi.", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 42, Cilt: 3, s. 41.

Mebusu Salih Bey ülke genelindeki asker firarilerine yönelik af talebinde bulunmuştur. Kanun 14 Aralık 1920'de Meclis gündemine alınmıştır, yine genel usul olduğu üzere önce Layiha Encümeni'ne gönderilmiştir.²¹³ Bahsi geçen teklif 1 Ocak 1921'de Layiha Encümeni'nin önerisi üzerine Meclis Genel Kurulu tarafından bu sefer Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne havale edilmiştir.²¹⁴ Askeri ve siyasi zaferleri takiben genel ve özel af çıkarılması farklı zaman dilimlerinde farklı coğrafyalarda görülebilen yaygın bir çalışmadır. Bu türden uygulamaların toplumsal barışa katkı sağlamanın yanında, savaş ortamı devam ediyorsa cephelerdeki durumun maddi ve manevi açılardan kuvvetlendirilmesi amacına hizmet ettiği düşünülmektedir. Meclise sunulan kanun teklifinde bahsi geçen yaklaşımların dikkate alındığı, asker firarilerine yönelik af talebinin savaş ortamında gerekli olduğunun ve olumlu sonuçlar ortaya çıkaracağının düşünüldüğünün Erzurum Mebusu Salih Bey'in tercihinde de etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Erzurum Mebusu Salih Bey hazırladığı kanun teklifi ile cehalet ve karşı propaganda nedenleriyle cepheden veya kıtasından firar etmiş bulunan askerlerin, her ne sebepten bu eylemi gerçekleştirmiş olursa olsun af edilmelerini talep etmiştir. Ayrıca affa uğrayacak olan firarilerin hemen kıtalarına sevk edilmelerini de istemiştir. Müdafaa-i Milliye Encümeni hazırladığı mazbata ile kanun teklifi üzerinde tadilat yapmış ve teklif edilen affın kapsamının daraltılması önerisinde bulunmuştur. Mazbatada yaptırımların suça yönelmeyi engelleme adına konulduğu, yürürlükte olan ve firarlara karşı vaz edilen cezaların amacının ordunun güçten düşmesini önleme çabasına matuf olduğu, buna karşılık af uygulamalarının kanunların etkisini azalttığı ifade edilmekteydi. Encümen üyeleri bu düşünceler doğrultusunda firarilerin affını ihtiva eden kanun teklifini, istisnalarını önemli oranda artırarak düzenlemiş, doğu ve batı cephelerinde elde edilen zaferlerin şerefine ve ilk defaya mahsus olmak üzere ve bu şekliyle muvafık gördüklerini belirterek mazbatalarını sonlandırmıştır.²¹⁵ 1 Aralık 1920'de verilen kanun teklifinin müzakeresi ancak 5 Ocak 1922'de benzer af teklifleri ile birlikte yapılabilmış²¹⁶ ve Encümenin görüşleri doğrultusunda kapsamı dar tutularak kabul edilmiştir.²¹⁷ Böylelikle Meclis tarafından genel alışkanlığın dışına çıkılmamış ve zaferleri takip eden dönemi af ile taçlandırmak mebuslarca tercih edilmiştir.

²¹³ "Erzurum mebusu Salih Efendinin, Ermenistan Cumhuriyeti ile sulh akdedilmesine binaen firarilere af ilânı hakkında teklifi kanunisi.", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 114, Cilt: 6, s. 368. Antlaşma 3 Aralık 1920 tarihliidir.

²¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 127, Cilt: 7, s. 103.

²¹⁵ Encümen kanun teklifini "Yalnız firar cürmünü irtikâp veya tebdilhava ve mezuniyet veya memuriyet müddetlerini bir ay tecavüz ettirmiş olan silâhendazandan tarihi tebliğden itibaren on beş gün zarfında nadimen dehalet edenler affolunmuştur." şeklinde tadil edecektir. Erzurum Mebusu Salih Bey'in kanun teklifi ve teklife ilişkin Müdafaa-i Milliye Encümeni'nin mazbatası için bkz. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, s. 331-332.

²¹⁶ Aradan geçen zaman diliminde Milli Mücadele'yi kesin sonuca ulaştırıcı savaşların olduğu düşünülürse muhtemeldir ki bahsi geçen sürecin tamamlanmasının beklendiği, orduyu güçten düşürecek genel bir firarı affına yanaşmadığı, zaferin kesinleşmesi sonrasında kapsamı daraltılmış da olsa bir affın uygulamaya konulduğu anlaşılmaktadır.

²¹⁷ Erzurum Mebusu Salih Efendi kanun teklifinde, af talebini şu şekilde maddeleştirmişti: "Her ne esbaba mebni olursa olsun kıtasından ayrılmış ve fakat hiçbir cürüm irtikâbetmemiş olan asker firarilerinden derdest edilenler veya nedametleri hasebiyle tarihi ilânından bilitibar yirmi beş gün zarfında mensuboldukları ahzıasker şuaabatına dehalet edenler cezadan affonulmuştur." T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, s. 317-326, 331.

2.3.4.3. Zevç veya Mahdum veya Biraderlerinin Askerlikten Fırlarlarından Dolayı Sürgün Edilip Uzaklaştırlan Ailelerin Affına Dair Kanun Layihası

Eş, evlat veya kardeşlerinin fırlarlarından dolayı sürgün edilmiş olan ailelerin affı ile ilgili bir kanun layihası Hükümet tarafından hazırlanmış ve 16 Aralık 1922’de Meclis tarafından Adliye Encümeni’ne havale edilmiştir.²¹⁸ Layiha, 18 Aralık 1922’de tafsilatlı bir şekilde müzakere edilmiştir.²¹⁹ Müzakerelere geçildiğinde ilk sözü alan Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey insanın kendi eylemlerinden sorumlu olduğunu, ortada bir cürüm yokken Meclisin hangi maksatla af çıkaracağını biraz da şaşkınlık içeren söylemler ile dile getirmiştir. Abdülkadir Kemali Bey bazı ordu kumandanlarının kendi bölgelerinde maslahat gereği yaptığı işlerin Meclise mal edilemeyeceğini de özellikle beyan etmiştir. Kastamonu Mebusu eğer bu husus Meclise mal edilecek ise başkalarının kabahatleri nedeniyle haksız ve kanunsuz bir şekilde sürgün edilmiş olan kimselerin affının her şeyden evvel müzakere edilmesinin gerekeceği ifadeyle sözlerini tamamlamıştır. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ise asıl cezalandırılması gerekenlerin sürgün kararı alanlar olduğu beyanıyla sözlerine başlamıştır. Biçare durumda olan ailelerin sağlıklı bir şekilde memleketlerine dönmelerinin sağlanmasını ve dönüş masraflarının merkezi Hükümetçe karşılanmasını isteyen Hüseyin Avni Bey, içerisinde geçilen olağanüstü şartların bu türden işler için hiçbir şekilde mazeret olamayacağını ve şahsi hürriyetin her şeyin üzerinde olduğunu beyan etmiştir.²²⁰

Kütahya Mebusu Besim Atalay Bey de birinin kabahati için başkasının cezalandırılmasının ilkel dönemlerden kalma bir ceza kanunu uygulaması olduğunu ifade edecek ve bu uygulamayı gerçekleştirenlerin Meclis’ten bağımsız olarak hareket eden kimseler olduğu şeklinde görüş belirtmiştir. Besim Atalay Bey ayrıca, sürgün edilenlerin genelde köylü kesimi olduğuna nüfuzlu kimselerin ise aynı işleme tabi tutulmadığına dikkatleri çekmiştir. Söz alanlardan Erzurum Mebusu Durak Bey, ülkede sürgüne uğratılacak tek bir fert, dağıtılacak tek bir yuva olmadığını ve tüm dünya bizim üzerimize hücum etmişken bu türden uygulamaların düşmanın maksadına hizmet etmek anlamına geleceğine vurgu yapmıştır.²²¹

²¹⁸ “Zevç veya mahdum veya biraderlerinin askerlikten fırlarlarından dolayı teb’idedilen ailelerin affına dair kanun lâyihası”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 157, Cilt: 25, s. 406.

²¹⁹ Müzakerenin önemli bir bölümü sürgün uygulamasının hangi kanuna göre, kimler ve hangi kurumlar tarafından yapıldığı üzerinde cereyan edecektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 158, Cilt: 25, s. 435-461.

²²⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 158, Cilt: 25, s. 435-437.

²²¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 158, Cilt: 25, s. 435-437. Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey ise, “Osmanlı İmparatorluğu «Aman efendim bu mesele geçmiştir» diyerek yıkıldı. Biz de eğer o hissi takip edeceksek ve Osmanlı İmparatorluğu’nun düsturuna tebaiyet edeceksek hükümetin ismini değiştirmeye ne hacet var. Koca İmparatorluğu yıkan bu zihniyettir. Bizim elimizden gelirse hiçbir mesulü affetmeyeceğiz. Binaenaleyh o hisse tâbi olamayacağız. Çalışmak, mesul etmek vazifemizdir. Yoksa vazifemiz hali meskenette kalarak susmak değildir.” şeklinde konuşacaktır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 158, Cilt: 25, s. 439.

Çorum Mebusu Dursun Bey de benzer bir söylemle, bu hali gerçekleştirenlerin jandarma karakolları olduğuna dikkatleri çekmiştir. Bahsi geçen karakollarca köylerde görevlendirilen neferlerin tahsil, terbiye ve insani hisleri eksik olduğu için bu durumun ortaya çıktığını söylemiştir. Dursun Bey, nahiye müdürleri, şube reisleri, jandarma kumandanlarının da bu türden eylemlerin sorumlusu olduğunu iddia etmiştir. Lazistan Mebusu Necati Efendi ise, inkılabın başlangıcında bağımsızlık mücadelesini anlayamayanların ya da anlasa da ailesinden, yavrusundan ayrılmak istemeyenlerin bu gibi firar yoluna saptığını, ancak acil asker ihtiyacı nedeniyle devlet görevlilerinin ufak tefek kusurlar yapabildiğini belirterek sözlerine başlamıştır. Necati Efendi tüm bunların büyük bir amaç için olduğunu ve bir müddet sonra Meclisin maksadı anlaşıncı firarların azaldığını, dolayısıyla da bu tip sürgünlere başvurulmadığını beyan etmiştir. Malatya Mebusu Lütfi Bey daha açık ifadeler kullanarak, Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nin bahsi geçen af talebini ve kanununu Meclise göndermekte hata yaptığını, sürgünlerin bir kanun marifetiyle değil, idari, hatta keyfi işlemler sonucunda ortaya çıktığını iddia etmiştir. Müzakere sırasında söz alan mebusların söylemlerinden sürgünlerin idari kararlar ile gerçekleştirildiği ve Sakarya Muharebesi sürecinde yoğun bir hal aldığı anlaşılmaktadır. Erzurum Mebusu Salih Efendi, Sakarya Savaşı zamanında Başkumandan Paşa Hazretlerine bu konunun sorulduğunu, Başkumandanın cevaben, böyle bir tehcirden haberdar olmadığını ve bunları kimin sürgün ettiğini sorduğunu beyan etmiştir. Müzakere oldukça uzun sürmüş ve Mecliste ekseriyet kalmadığından celse kapatılmıştır.²²²

20 Aralık 1922 tarihli birleşimde müzakereye devam edilmiş ve Meclis Genel Kurulu bahsi geçen hususun müsebbiplerinin cezalandırılmasını ve sürgün edilenlerin iade masraflarının Hükümetçe karşılanmasını kabul etmiştir. Aynı birleşimde Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey tarafından da asker firarilerinin sürgününe sebebiyet verenler hakkında anket açılmasına dair karar verilmiştir. Abdülkadir Kemali Bey, Meclis içerisinde beş kişinin seçilmesini ve sürecin tahkik edilmesini istemiştir.²²³ Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey'in takriri 21 Aralık tarihli birleşimde ikinci kez oylamaya konulmuş, ancak Meclis Genel Kurulu takriri reddetmiştir.²²⁴

²²² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 158, Cilt: 25, s. 435-461.

²²³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 159, Cilt: 25, s. 476, 496.

²²⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 160, Cilt: 25, s. 502, 512-514.

2.3.5. Divanı Harpler, İstiklal Mahkemeleri, Nizamiye Mahkemeleri Eliyle Hüküm Giyenlerin Afları İçin Verilen Takrir ve Kanun Teklifleri

2.3.5.1. Bolu Divanı Harp Mahkemesi Tarafından Hapse ve Sürgüne Mahkum Edilmiş Siyasi Suçlular ile Tüm Zanlıların, Katiller Müstesna Olmak Şartıyla, Aflarına Yönelik Kanun Teklifi

Bolu Mebusu Dr. Fuad Bey ve mebus arkadaşları tarafından verilen kanun teklifinde Bolu Harp Divanı'nca hapse ve sürgüne mahkum edilen siyasi suçlular ile diğer tüm zanlıların affedilmesi talep edilmiştir.²²⁵ İsyan hareketlerine gaflet ve cehaletleri nedeniyle dahil olan bu kimselerin pişmanlık duydukları teklifte dile getirilmiş, af talebi bu gerekçelere dayandırılmıştır. 9 Eylül 1920 tarihinde Meclis gündemine alınan kanun teklifinde katil suçundan hükümlü olanların af uygulamasından istisna edilmesi istenmiştir.²²⁶ Teklif 28 Eylül 1920'de müzakere edilmeye başlanmıştır. Teklif sahibi Fuad Bey ilk sözü alarak, Düzce ve Bolu komutanlıklarının birbirinden ayrı olduğunu, Düzce'deki asilerin Batı Cephesi Komutanlığı tarafından affedilmesine müteakip Bolu mevkiinde bulunan komutanın da aynı usulü takip ederek asileri affettiği bilgisini vermiş, affını talep ettiği kimselerin tahliyelerinin böylelikle gerçekleşmiş olduğunu beyanla teklifini geri almak istemiştir. Ancak bazı mebuslar komutanlar tarafından uygulamaya konulan afların usul olduğu üzere Genel Kurulda müzakereye tabi tutulması ve gerekirse Meclis tarafından uygun görülüp ondan sonra onaylanması yönünde irade ortaya koymuştur.²²⁷

Mebusların bahsi geçen tercihi üzerine Layiha Encümeni'nin kanun teklifi için hazırladığı mazbata okunmuştur. Layiha Encümeni üyeleri mazbatalarında teklifin sadece teknik yönü ile ilgili görüş bildirmişlerdir. Mazbatada, Bolu Mebusu Dr. Fuad Bey ve mebus arkadaşlarına ait talebin kanun mahiyetinde hazırlanmamış olması nedeniyle Bakanlar Kurulu'na havale edilmesi gerektiği belirtilmekteydi. Müzakerede söz alanlardan Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey, komutanlar tarafından gerçekleştirilen tahliyelerin keyfi bir uygulama olmadığını, bu uygulamaların Osmanlı yönetimince çıkartılan 19 Şubat 1330 (4 Mart 1915) tarihli kanun çerçevesinde gerçekleştiğini söylemiştir. Refik Şevket Bey ayrıca herhangi bir siyasi ya da hukuki metne dayanmaksızın affa

²²⁵ 1920 yılının ilkbaharında Düzce yöresinde baş gösteren ayaklanmalar, hilafetin ve şeriatın savunulmasına dayandırılmakla birlikte Çerkezlik davası güdülen bir içerik de taşımaktaydı. Çok geçmeden Hendek, Adapazarı, hatta Safranbolu "Müslümanlık" gayreti ile ya da "Padişah yanlısı" olduklarını göstermek amacıyla ayaklanmacılar safına katılmıştı. Ayrıntılı bilgi için bk. Turan, **Türk Devrim Tarihi, II. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine**, s. 174-175.

²²⁶ "Bolu Mebusu Dr. Fuat Beyin, Bolu Divanı harbinde hapis ve nefye mahkûm edilmiş mücrimini siyasiye ile umum maznuninin katiller müstesna olmak şartıyla, aflarına dair teklifi kanunisi.", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 62, Cilt: 4, s. 43.

²²⁷ Kangırı Mebusu Dr. Hacı Tevfik Efendi, "Efendim, bana kalırsa aflar, cezalar, yalnız merkezden zuhur etmeli. Herkes kendi başlı başına af sahibi olmamalıdır zannediyorum. Şimdi orada Bolu kumandanı bir takım âsileri affediyor. Düzce kumandanı da bir takım mücrimleri affediyor. Evet, siyaset bir takım mücrimlerin. affını icabettiriyor, affedilir. Affını biz de resmen kabul edelim. Af, Heyeti aliyenize ait olsun ve bir daha da böyle aflar Meclisi Âlinize ait olsun" diyecektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 74, Cilt: 4, s. 386.

gidilmediğini, komutanların bahsi geçen düzenlemeyi esas aldığını ifade etmiştir. Ancak Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey söz alarak tahliyeleri gerçekleştirilen kişilerin eylemlerinin vatana ihanet suçu olduğunu belirterek tahliyelere farklı bir yorum getirmiş, affın bahsi geçen düzenleme ile mümkün olamayacağı iddiasında bulunmuştur.²²⁸ Müzakerelerin hitamında mebuslar teklif ile ilgili Layiha Encümeni'nin hazırladığı mazbatayı dikkate alınmış ve yapılan oylama neticesinde takririn Bakanlar Kurulu'na tevdi edilmesi kararına varılmıştır.²²⁹

Bolu Mebusu Dr. Fuad Bey ve mebus arkadaşları tarafından Bolu Harp Divanı'na hapse ve sürgüne mahkum edilen siyasi suçlular ile diğer tüm zanlıların affedilmesi talebine benzer bir kanun teklifi Yozgat mebusu Rıza Bey tarafından verilmiştir. Rıza Bey bu teklifte, Yozgat ve Akdağ bölgeleri için af talebinde bulunmuştur. Takririnde bölge için affın lüzumuna değinen Rıza Bey, Yozgat hadisesinin hangi gerekçelerle ortaya çıktığı hakkında da detaylı sayılabilecek bilgiler vermekteydi. 12 Temmuz 1920 tarihli takrir Meclis Genel Kurulu tarafından öncelikle Layiha Encümeni'ne havale edilmiştir.²³⁰ Benzer bir teklif 2 Ekim 1920'de Kastamonu Mebusu Suad Bey ve mebus arkadaşları tarafından bu sefer Safranbolu bölgesi için verilmiş, bölgede hüküm giyenlerin affı talep edilmiştir. Bu teklif de aynı şekilde Layiha Encümeni'ne havale edilmiştir.²³¹ Kısa bir müddet sonra aynı bölge için Hükümet tarafından bir kararname hazırlanmış ve Safranbolu isyanında ikinci dereceden fail olanların affı talep edilmiştir. 15 Aralık 1920'de hazırlandığı anlaşılan kararnamenin müzakeresi diğer af taleplerine nispetle oldukça geç bir tarihte gerçekleşmiştir. Hükümetçe hazırlanan teklifin kanun teklifi mahiyetinde olmaması üzerine, Meclis, ilgili kararnameyi düzenlemesi ve kanun şekline dönüştürmesi amacıyla 27 Ağustos 1921'de Adliye Encümeni'ne havale etmiştir.²³² Yukarıda detayları verilen af taleplerinin devam müzakerelerine ve dolayısıyla nasıl sonuçlandırıldığına dair ileri tarihli Meclis tutanaklarında ve müzakerelerinde herhangi bir kayıta rastlanılamamıştır.

2.3.5.2. 23 Nisan 1920'den Evvel Divanı Harplerce Mahkum Edilen Efrat ve Küçük Zabitanın Aflarına Dair Kanun Teklifi

Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey ve arkadaşları tarafından verilen kanun teklifinde 23 Nisan 1920'den önce irtikap ettikleri suçlardan dolayı askeri divanlarca mahkum edilen veya zan altında

²²⁸ “Mükellefiyeti askeriyesi bulunup da herhangi bir cürümden dolayı mazunen mevkuf veya mahkûm veya mahpus bulunanların, heyet kararıyla bir komisyonun tasdikına iktiran etmek şartıyla, fırka kumandanları ve mafevki kumandanı tarafından talep vukuunda tecili takibatları hakkında bir muamele yapılmasına dair bir kanun mevcuttur. Af meselesi olsa idi. Meclise gelmesi lâzım gelirdi. Öyle zannederim ki gerek Bolu, gerek tahliye değil; tecili muameleden ibarettir.” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 74, Cilt: 4, s. 386.

²²⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 74, Cilt: 4, s. 385-386.

²³⁰ “Yozgat Mebusu Rıza Beyin, Yozgat ve Akdağ madeninde affı umumî ilânına dair takriri.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 32, Cilt: 2, s. 256.

²³¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 77, Cilt: 4, s. 488.

²³² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 67, Cilt: 12, s. 91-92.

bulunan sanık kişiler ve küçük subayların affı talep edilmiştir. Teklif, Meclis gündemine ilk kez 12 Ağustos 1920 tarihinde alınmıştır.²³³

Usul olduğu üzere öncelikle Layiha Encümeni'ne gönderilmiş olan teklifin genel müzakeresi 5 Eylül 1920 tarihli birleşimde gerçekleştirilmiştir. Layiha Encümeni'nin teklife matuf olarak hazırladığı mazbatada, gafletleri sonucu kıtasından firar eden, bu türden ihmal ve kayıtsızlıkları nedeniyle pek çok olumsuz durumdan mesul olan bir takım nefer ve küçük subayın varlığından söz edilmekteydi. Ayrıca bu kimselerden bazılarının sanık veya hükümlü olarak bulunmalarına, diğerlerinin ise ötede beride firar halinde dolaşıyor olduklarına dikkatler çekilmekteydi. Encümen üyeleri, vatanın şiddetle savunmaya muhtaç olduğu dönemde bu gibilerin suçlarının affedilerek cepheye sevk edilmelerinin milli menfaatin bir gereği olduğunu belirtmekteydi. Layiha Encümeni bu nedenlerle mazbatalarında Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey ve arkadaşları tarafından verilen kanun teklifinin kabulünden yana tavır koymuştur. Encümeni'nin bu mütalaasını dikkate alan ve herhangi bir olumsuz görüş beyan etmeyen Meclis Genel Kurulu gerekli düzenlemeleri yapması için teklifi Müdafaa-i Milliye ve Adliye Encümenlerine havale etmiştir.²³⁴

Adliye Encümeni'nin af teklifi ile ilgili görüşünü içeren mazbatasını 20 Eylül 1920'de Meclisin gündemine alınmış ve mazbata Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne havale edilmiştir. Bu tarihten sonraki tutanaklarda bahsi geçen kanun teklifi ya da mazbatalar ile ilgili herhangi başka bir bilgiye veya müzakereye rastlanılmamıştır.²³⁵

2.3.5.3. Yozgat Divanı Harp Mahkemesi Tarafından Tevkif Edilmiş Olan Eşhasın Tahliye Edilmelerine Yönelik Takrir

Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Bey tarafından Meclise 26 Şubat 1921'de bir takrir sunulmuş ve Yozgat Harp Divanı'nca tevkif edilmiş olan şahısların tahliye edilmesi talep edilmiş, bahsi geçen takrir aynı birleşimde Adliye Encümeni'ne yollanmıştır.²³⁶ Feyyaz Ali Bey takririnde, bahsi geçen mahkemede hüküm giyenlerin evraklarıyla beraber İstiklal Mahkemesi'ne devredildiği bilgisini verecek, ancak evrakların bulunamaması nedeniyle bu kişiler hakkında muamele yapmanın mümkün ve doğru olamayacağını ifade etmekteydi. Feyyaz Ali Bey ayrıca, bu türden

²³³ “Yozgat Mebusu Feyyaz Ali Beyin, 23 Nisan 1336'dan evvel Divanı harplerce mahkûm edilen efrat ve küçük zabitanın aflarına dair teklifi kanunisi.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 47, Cilt: 3, s. 191.

²³⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 59, Cilt: 3, s. 555.

²³⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 68, Cilt: 4, s. 225-226.

²³⁶ “Yozgad Mebusu Feyyaz Âli Beyin, evvelce Divanı harbi örfi tarafından tevkif edilmiş olan eşhasın tahliye edilmelerine dair takriri”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 157, Cilt: 8, s. 434. Feyyaz Ali Bey talebinin gerekçesi, Adliye Encümeni'nin mazbatasına, “Yozgad Divanı Harbince mahkûm bâzı eşhasın evraklarıyla maan İstiklâl Mahkemesine devri takarrür ettiği halde evraklarının bulunamadığı hasebiyle haklarında tâyini muamele kaabil olmadığından ve bunlar haklarındaki hükümler Büyük Millet Meclisince keenlemeyekûn addolunmakla Divanı harblerce tastir kılınan tevkif müzekkerelerinin de hükmü kalmadığından merkumunun tahliyeleri esbabının istikmaline mütedair...” sözleriyle yansıyacaktı. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 13, Cilt: 9, s. 265.

mahkemelerce verilen hükümlerin TBMM tarafından yok hükmünde sayıldığını, bu nedenle verilen hükümlerin kaldırılması gerektiğini belirttikten sonra bahsi geçen şahıslar için tahliye talebinde bulunmuştur.²³⁷

Talebe karşılık Adliye Encümeni tarafından hazırlanan ve Meclisin gündemine 28 Mart 1921’de alınan mazbatada ise süreç içerisinde ilgili şahıslara ait eksik evrakların tamamlandığı ve bu evrakların İstiklal Mahkemesi’ne aktarıldığı belirtilmiştir. Encümen üyeleri bahsi geçen nedenlerle farklı bir muameleye gerek kalmadığı görüşünü beyanla mazbataya son vermiştir. Mebuslar, Encümenin görüşlerini dikkate alarak takrire muhalif kalmış, Yozgat Harp Divanı’nca tevkif edilmiş olan şahısların tahliye edilmesi talebini kabul etmemiştir.²³⁸

2.3.5.4. İstiklal Mahkemeleri, Nizamiye Mahkemeleri ve Divanı Harpler Tarafından Hiyaneti Vataniyeden Dolayı Mahkum Edilen Fer’an Zimethal Eşhasın Affına Dair Kanun Teklifi

7 Kasım 1921’de Canik Mebusu Nafiz Bey, hiyaneti vataniye suçu nedeniyle İstiklal Mahkemeleri, Nizamiye Mahkemeleri ve Divanı Harpler eliyle hüküm giyen ve zanlı durumunda bulunan “*fer’an zimethal kişilerin*” Sakarya’da elde edilen zaferin şerefine aflatırını talep eden bir kanun teklifi vermiştir.²³⁹ Benzer bir teklif 10 Kasım 1921’de Karahisar Mebusu Mehmed Şükrü Bey tarafından da verilmiştir.²⁴⁰ Layiha Encümeni tarafından görüşülmesi uygun görülen teklifler tevhit edilerek 22 Kasım 1921’de Adliye Encümeni’ne havale edilmiştir.²⁴¹ Kanun tekliflerine dair hazırlanan Adliye Encümeni mazbatasının Meclis gündemine alınarak acil olarak müzakere edilmesi için Aydın Mebusu Esad Efendi tarafından 5 Aralık 1921’de bir takrir verilmiştir. 90

²³⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 13, Cilt: 9, s. 264-265.

²³⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 13, Cilt: 9, s. 264-265.

²³⁹ “Canik Mebusu Nafiz Beyin, istiklâl mahkemeleri ve mahakimi nizamiye ve divanı harbler tarafından hiyaneti vataniyeden dolayı mahkûm edilen fer’atı zimethal eşhasın affına dair kanun teklifi.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 106, Cilt: 14, s. 106. Nafiz Bey’e ait teklifin birinci maddesi, “İstiklâl mahkemeleri, mahakimi nizamiye ve Divanı harbler tarafından Hiyaneti Vataniye Kanununa tevfikân mahkûm edilen eşhasın fer’an zimethal olanlar affedilmiştir.” şeklinde düzenlenmiştir. İkinci maddede ise “...fer’an zimethal bulunduğu mahkemeye takarrür eden maznunlar dahi işbu aftan istifade ederek derhal tahliye edilir.” ifadeleri geçmekteydi. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 124, Cilt: 15, s. 65.

²⁴⁰ “Karahisarı Sahib Mebusu Mehmed Şükrü Beyin, Hiyaneti vataniyeden dolayı fer’an zimethal olanların afları hakkında kanun teklifi.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 108, Cilt: 14, s. 143-144. Karahisar Mebusu tarafından teklif edilen kanun, “Kanunu mahsusuna tevfikân gerek mahakimi nizamiye ve gerek İstiklâl mahakimi ile divanı harbler tarafından hiyaneti vataniye cürmünden dolayı bilfiil hiyaneti vataniyede bulunanlar müstesna olmak üzere, fer’an zimethal olanlar ile müteşebbisleri, vaiz ve hitabet suretiyle alenen veya ezminei muhtelifede eşhası muhtelifeyi sırran ve kavlen hiyaneti vataniye eürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşvik suveri vesaiti muhtelifeye ile tahriren ve tersimen irtikâbı cürmünden dolayı mahkûm ve maznun bulunanlar affedilmiştir.” ifadelerine yer vermektedir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 124, Cilt: 15, s. 66.

²⁴¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 115, Cilt: 14, s. 293.

mebus tarafından imzalanmış olan bu tahrir aynı birleşimde Meclis tarafından kabul edilmiştir.²⁴² Bahsi geçen teklifler 8 Aralık 1921 tarihli birleşimde detaylı bir şekilde ele alınmıştır.²⁴³

Teklif sahipleri, Damat Ferit Paşa kabinelerinin fesatlık ve kışkırtmalarına halkın da cehaleti eklenince yer yer isyanlar çıktığını hatırlatarak sözlerine başlamışlardır. Mebuslar, TBMM'nin gaye ve eylemlerinin millet ve memleketin istiklaline yönelik olduğu anlaşıldıkça ve aynı zamanda başarılar elde edildikçe bu isyanların söndüğünü ifade etmişlerdir. Milletlin böylesi zamanlarda en çok muhtaç olduğu birlik ve sakinliği sağlamak için genel bir siyasi affa ihtiyaç bulunduğunu ifade eden mebuslar teklifin Sakarya Zaferi şerefine kabulünü isterken acil olarak müzakeresini de talep etmişlerdir. Adliye Encümeni ise kanunların teklif nedenlerine ve içerik olarak özüne katılmakla beraber yabancı memleketlerde ve işgal altında bulunan bölgelerde bazı şahısların hala vatana ihanet içerisinde olduğunu, bu gibilerin af kapsamı dışında bırakılması gerektiğini hazırladıkları mazbatalarında belirtmişlerdir. Bu nedenle Encümen üyeleri, teklif edilen kanunlara istisnai bir fıkra eklediklerini ve kısmi bir tadille kabullerinden yana olduklarını beyan etmişlerdir.²⁴⁴ Tekliflerin ve tekliflere bağlı olarak gerçekleştirilen müzakerelerin tarihleri dikkate alındığında Encümen'in endişesinde haklılık payı fazlasıyla bulunmaktaydı. Neticede iç ve dış düşmanlara karşı Milli Mücadele halen her alanda ve tüm şiddetiyle devam etmekteydi.

Tekliflerin müzakereleri sırasında mebuslar, halkın cehaletinin göz önünde bulundurulması ve özellikle bu nedenle böylesi olaylara daha mutedil yaklaşılmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Mebuslara göre affın tercih edilmesi durumunda halkın fesat sahibi insanlar tarafından kullanılması önlenemez ve bu sayede ebedi fesat kapısı kapatılmış olacaktı. Devletin ve hükümetin nizamında ceza varsa affın da olması gerektiği yönünde görüş bildiren mebuslar, insan kaybetmek değil kazanmanın lazım geldiği bir dönemin içinde bulunduğunu hatırlatan beyanlarda bulunmuşlardır. Mebuslar içinden geçilen dönemin hassasiyetine dikkatleri çektikten sonra affın kazandığı yerlerin olduğunu dile getirerek tekliflerin kabulünden yana tavır almışlardır.²⁴⁵ Mebuslar ayrıca, bu affın Sakarya Zaferi'nin bir zekatı olarak düşünülmesini ve milli dava kazanıldıkça adalet hususuna daha çok önem verilmesini talep etmişlerdir. Yine bazı mebuslar adalet mekanizmasının iyi işletilmesinin yanında yürürlüğe konulacak böylesi af uygulamalarının kapitülasyonların

²⁴² "Aydın Mebusu Esad Efendi ile arkadaşlarının, Hiyaneti vataniye mücrimininden bir kısmının affı hakkındaki kanun teklifleri üzerine Adliye Encümenince tanzim edilmiş olan mazbatanın, ruznameye alınması hakkında takirri", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 122, Cilt: 15, s. 36-37.

²⁴³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 124, Cilt: 15, s. 65-66.

²⁴⁴ "...Ancak halen memaliki ecnebiye veya bilâdı meşgulede bulunan hiyaneti vataniye mahkûm ve maznunları ile gaflet ve cehalet neticesi olmaktan ziyade kadim bir maksadı hainane eseri olarak ecazayi vatanın bir kısmının tefrik veya ecnebi bir devlete iltihakına sây edenlerin işbu cinayati azîmeleri şimdilik kabili af görülememiş olduğundan maddenin nihayetine o suretle bir fikrai istisnaiye ilâve edilmiştir...", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 124, Cilt: 15, s. 66-67.

²⁴⁵ Trabzon Mebusu Hafız Mehmed Bey, "İsyanlarda bulunan halkın yani hâdiseler mahallerinde bulunan halkın yüzde elli seyirci, yüzde otuzu muğfel, yüzde onu yağmacı, bir kısmı da esasen garaz takibi için gelmiş, bir kısmı da yordakçıdır. Asıl faili hakiki olarak, bir iki kişi ya bulunur veyahut bulunmaz." diyerek aslında dönem isyanlarının genel çerçevesini büyük bir oranda çizecektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 124, Cilt: 15, s. 67.

kaldırılması sürecinde devletin elini rahatlatacağını ifade etmiştir. Saruhan Mebusu ve Adliye Vekili Refik Şevket Bey ise, bazı olumsuz hadiselerin devam ettiği, mücadelenin tam olarak sonlandırılmadığı bu günlerde bir genel af çıkarmanın ya da affın kapsamını geniş tutmanın doğru olmayacağı kanaatini Genel Kurul ile paylaşmıştır. Tekliflerin ilk müzakeresinde üzerinde Meclis'te ittifak gerçekleşmemiş ve kanun düzenlenmek üzere Encümene iade edilmiştir.²⁴⁶

Encümence tadil edilen mazbata 10 Aralık 1921'de yeniden müzakere edilmiştir. Mazbatada teklifin ilk maddesi,

“İstiklâl mahkemeleri ile mahakimi adliye ve divanı harbler tarafından hiyaneti vataniye cürmünden dolayı mahkûm ve maznûn olan eşhas (hukuku şahsiye baki kalmak üzere) affedilmişlerdir. Ancak, idam ve müebbet kürek cezalarıyla mahkûm olanlarla eczayı vatandan bir kısmının tefrik veya ecnebi bir devlete ilhakına çalışanlar ve casusluk edenler ve halen memaliki ecnebiye ve bilâdı meşgulede bulunanlar bu aftan müstenadır.”

şeklinde düzenlenmiş ve madde bir önceki müzakerede yer alan şekline göre önemli oranda değişikliğe uğramıştır. Encümen üyeleri ayrıca, asıl failler ve feran zimethal olanların tespit ve tefrik etmenin zorluğunu öne çıkarmıştır. Encümen, bu sorunu bahsi geçen mahkemelerce idam ve müebbet kürek cezası alanlar hariç tüm hükümlü ve maznunları af kapsamına alarak çözmeye çalışmış, üyeler bu tercihiyle bir ölçüde idam ve müebbet kürek cezası alanların asıl failler olduğu içtihadına gitmiş oluyordu. Adliye Encümeni'nin mazbatasını Meclis'te tafsilatlı bir şekilde müzakere edilmiş, müzakereler sırasında Encümen üyelerinin yaşadığı kararsızlığın benzeri bir kararsızlık mebuslar tarafından da yaşanmıştır. İttifak edilemeyen hususların çokluğu nedeniyle Meclis Genel Kurulu tarafından tadil edilmek amacıyla teklifler yine Adliye Encümeni'ne iade edilmişlerdir.²⁴⁷

17 Aralık'ta Meclise sunulan yeni mazbatada bu sefer idam cezalarının müebbet küreğe, müebbet kürek cezalarının on beş sene muvakkat küreğe çevrilmesi ve bunların dışında kalan hükümlü ve zanlı kimselerin affı talep edilmiştir. Ancak önceki düzenlemelerde olduğu üzere vatani bölme veya yabancı bir devlete katma, casusluk ve yabancı bir ülkede ve işgal altında bulunan bölgelerde ihtilas ve rüşvet yoluyla devletin maddi ve manevi gücünü azaltmış olanlar yine aftan istisna edilmişlerdir. Buna ek olarak mebuslarca, “23 Nisan 1336 tarihinden itibaren şimdiye kadar haklarında hiyaneti vataniye cürmünden dolayı tahkikat ve takibatı kanuniye icrasına mübaşeret edilmemiş olanlar aleyhinde artık takibatı kanuniye icra edilemez.” şeklinde bir madde kanuna eklenmiştir. Bu madde ile TBMM'nin açıldığı günden kanunun kabul edildiği güne kadar olan ve Hiyaneti Vataniye Kanunu'nun kapsamında bulunan suçları işleyip de haklarında herhangi bir işlem başlatılmamış olan kişilerin af kapsamına alınması sağlanmıştır. Kanunun tümü üzerinde

²⁴⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 124, Cilt: 15, s. 65-77.

²⁴⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 125, Cilt: 15, s. 85-107.

yapılan oylama sırasında Meclis Genel Kurulu'nda çoğunluk olmadığı anlaşılmış²⁴⁸ ve teklif ancak 19 Aralık 1921 tarihindeki birleşimde kanunlaşabilmiştir.²⁴⁹

Af kanununun çıkması sonrasında İstiklal Mahkemeleri'nden kanunun maddelerinin tefsiri ile ilgili telgraflar gelmeye başlamıştır. Bunlarda ilki 7 Ocak 1922 tarihli birleşimde gündeme alınmıştır.²⁵⁰ Aynı talep 20 Mart 1922, 1 Nisan 1922, 27 Temmuz 1922 tarihli birleşimlerde Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nden tezkere marifetiyle istenmiştir.²⁵¹ Bu sürece 29 Temmuz 1922 tarihli birleşimde Adliye Vekaleti de katılmıştır.²⁵² 25 Eylül, 16 Ekim, 15 Kasım 1922 tarihli birleşimlerde yine bir tezkere marifetiyle İcra Vekilleri Heyeti de Meclis Genel Kurulu'ndan tefsir talebinde bulunmuştur.²⁵³ TBMM, 1923 yılı af mesaisine 19 Aralık 1921 tarihli af kanununun bazı maddelerinin tefsir edilmesini isteyen Hükümet tezkere ile başlamıştır. İcra Vekilleri Heyeti Reis Vekili ve Şer'îye Vekili Abdullah Azmi imzalı tezkere, "*Hiyaneti vataniye mücrimininden bir kısmının affı hakkındaki kanunun tefsirine dair*" başlığına sahiptir. 20 Kasım 1922 tarihinde gönderilen tefsir talebi ve bazı mebusların aynı yöndeki sorularına istinaden hazırlanan Adliye Encümeni'nin tefsir mazbatası 8 Ocak 1923 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilmiş ve karara bağlanmıştır. 19 Aralık 1921 tarihli af kanununun uygulanması sürecinde tespit edilen sorunlar Adliye Vekaleti tarafından Hükümet ile paylaşılmış, İcra Vekilleri Heyeti de hazırladığı tezkere ile sorunun çözümü için Meclis Genel Kurulu'na başvurarak tefsir talebinde bulunmuştur.²⁵⁴

İcra Vekilleri Heyeti'nin hazırladığı tezkerede 19 Aralık 1921 tarihli af kanunun içeriği ile ilgili genel bilgilendirmeler yapılmış, vatani bölme veya yabancı bir devlete katmaya yeltenenlerin af kapsamında olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca casusluk ve yabancı bir ülkede ve işgal altında bulunan bölgelerde ihtilas ve rüşvet yoluyla devletin maddi ve manevi gücünü azaltmaya çalışanların aftan istisna edilmiş olduğu hatırlatılmıştır. Hükümet, af kapsamı dışında tutulacak olanların belirlenmesi sürecinde yaşanan sıkıntıların tezkerenin gerekçesi olduğunu vurgu yapmıştır. Hükümete göre sorun İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluş kanununun kendisine sağladığı sınırın dışına çıkmasından, fikir, kanaat veya duyduğu ihtiyaç üzerine yaptığı yargılamalar ve verdiği hükümlerden kaynaklanmaktadır. Hükümet tezkeresinde, İstiklal Mahkemeleri'nin içtihat yaparak geniş bir sahada iş gördüğü iddiasında olmuştur. İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluş

²⁴⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 15, s. 122-137.

²⁴⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 130, Cilt: 15, s. 141, 155.

²⁵⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 141, Cilt: 16, s. 3-4.

²⁵¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 11, Cilt: 18, s. 290-292; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 18, Cilt: 18, s. 440; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 81, Cilt: 22, s. 20-30.

²⁵² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 82, Cilt: 22, s. 34, 47, 48, 56, 65-66.

²⁵³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 108, Cilt: 23, s. 165; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 120, Cilt: 23, s. 432; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 138, Cilt: 24, s. 508.

²⁵⁴ "Hiyaneti vataniye mücrimininden bir kısmının affı hakkındaki Kanunun tefsirine dair icra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi ve Adliye Encümeni mazbatası", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 170, Cilt: 26, s. 220-233.

kanununda yer alan "*devletin kuvayı maddiye ve maneviyesini tenkis*" ifadesinin bu görüşün nedenini oluşturduğu anlaşılmaktadır. İstiklal Mahkemeleri'nin adi suçlara da bakıp hüküm vermesi nedeniyle bu türden suçlardan hüküm giymiş olanların aftan istifade edip edemeyeceği Hükümetin tefsir taleplerinin özünü oluşturmaktadır.²⁵⁵

Adliye Encümeni gerek tezkerede yer alan hususlara gerekse de mebusların tefsir taleplerine cevaben, İstiklal Mahkemeleri'nin muhakemesini yaptığı her suçun Hıyaneti Vataniye Kanunu kapsamında yer aldığını ve bu nedenle bahsi geçen mahkemelerce adi suçlardan yargılanıp hüküm giymiş olanların aftan istifade edebileceğini belirtecektir. Ancak Encümen, İstiklal Mahkemeleri dışında başka bir mahkemede yargılanmış ve hüküm giymiş olan adi suçluların af kapsamının dışında kaldığına dikkatleri çekmiştir. Adliye Encümeni namına söz alan Kırşehir Mebusu ve aynı zamanda Mazbata Muharriri Müfid Efendi af kapsamında olan kimselerin, yürürlükte olan Hıyaneti Vataniye Kanunu'na muhalefet eden, fakat mahkemece haklarında tahkikat ve muhakeme gerçekleşmeyen ve zanlı olarak kalan kişiler olduğunu beyan etmiştir. Hüküm giymiş olanlardan ise idama mahkum olan kişilerin müebbet küreğe, müebbet küreğe mahkum olanların ise mahkumiyetlerinin on beş seneye düşürülmesi ve kalan üst kısımlarının affı olacak şekilde kanunda düzenleme yapıldığı izahatında bulunmuştur. Af kanunundan amaçlananın ülkenin tüm gücünü kendi işleri ile meşgul olacak bir vaziyete sokmak olduğunu, bu nedenle aynı kanun çerçevesinde muhakemesi lazım gelen kişilerden vazifesini suiistimal edenler, irtikap, irtişa edenler, casusluk yapanlar ve yabancı ülkeye kaçmış, firar etmiş ve halen orada kalan kimselerin af kapsamı dışında tutulduğunu belirtmiştir. Müfid Efendi devamla af kanunu uygulanırken hakimlerin ve savcıların tereddüt ettikleri noktaları izaha girişmiştir. Ona göre İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanan ve hüküm giyen her şahıs Hıyaneti Vataniye Kanunu çerçevesinde yargılanmamıştır. Başka kanunlara muhalefet yüzünden bu mahkemelerce yargılanan ve hüküm giyenler bulunmakta olduğundan bu kimselerin durumunun ne olacağı meselesi Hükümet tezkeresinin esasını oluşturmaktadır.²⁵⁶

Kırşehir Mebusu'nun içtihatı, İstiklal Mahkemeleri, Hıyaneti Vataniye Kanunu'na muhalefet edenlere, bu çerçevede suç işleyenlere karşılık kurulan ve sorumluluk alanı o yönde olan mahkemeler iken, sorumluluk alanı dışına çıkarak hüküm verdiğidir. Müfid Bey'e göre İstiklal Mahkemeleri'nin sorumluluk alanının dışına çıkıp çıkmadığı, çıkmış ise verdiği hükümlerin muteber olup olmayacağı, bu süreçte hüküm giyen kimselerin af kapsamında olup olmadığı asıl sual edilendir. Aynı suçtan bazı insanlar İstiklal Mahkemeleri'nde bazıları ise farklı mahkemelerde yargılanıp hüküm giydiklerini beyan etmiştir. Bu sebepten ötürü eğer İstiklal Mahkemeleri'nde hüküm giyenler affa uğrayacak ise aynı durumda olup da farklı mahkemelerde yargılanıp hüküm giyenlerin durumu ne olacağı sorusunu yöneltten Müfid Bey, eğer İstiklal Mahkemesi'nde yargılandığı için suç hıyaneti vataniye çerçevesine girer denilir ise o kimsenin aftan yararlanacağı

²⁵⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 170, Cilt: 26, s. 220-222.

²⁵⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 170, Cilt: 26, s. 222-229.

yorumunu yapmıştır. Adli mahkemelerde yargılananlar için ise temyiz yolunun açık olduğunu ifade etmiş ve bu yolun kullanılmasının çözüm olabileceği kanaatini paylaşmıştır.²⁵⁷

Tezkere üzerinde yürütülen müzakereler İstiklal Mahkemeleri tarafından verilen hükümlerin hangilerinin af kapsamında olduğu, bahsi geçen mahkemenin af kapsamına giren hükümleri var ise farklı tür ve derecelerdeki mahkemelerde aynı suçtan dolayı muhakeme edilip hüküm giyenlerin de aften yararlanıp yararlanamayacağı etrafında şekillenmiştir. Müzakereler sırasında Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey bir takrir vermiştir. Bu takrir İstiklal Mahkemeleri tarafından verilip af kapsamına alınan suçlardan dolayı farklı mahkemelerde hüküm giymiş olanların da af kapsamına alınmasına dair olmuştur. Adliye Encümeni'nin tefsir mazbatasına bu takrir eklenmiş ve yapılan oylama neticesinde çoğunluk kararıyla bahsi geçen takrir ve mazbata kabul edilmiştir.²⁵⁸

2.3.5.5. Trakya Mahkemelerince Hıyaneti Vataniye Suçlarından Dolayı Verilen Hükümlerin Geçersiz Sayılması

15 Şubat 1923 tarihli Meclis birleşiminde Trakya bölgesinde bulunan mahkemelerin Hıyaneti Vataniye Kanunu çerçevesinde verdiği hükümlerin geçersiz sayılması gündeme gelmiştir. Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve bu merkezlere bağlı yerlerin Bidayet Mahkemeleri'nden gelen evraklar Meclis Genel Kurulu tarafından Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir. Encümen, Adliye Vekili'nin de hazır olduğu toplantıda hazırladığı mazbata ile bölge halkının, işgalden kaynaklı olarak bahsi geçen kanunun ilanının ve yayınını gerçekleşmediği ve bu nedenle ilgili kanunun mahkemelerce üzerlerinde tatbik olunmasına itirazlarının olduğu belirtilmiştir. Encümen mezkur kanunun 12. maddesine atıfta bulunarak kanun içeriğinde "*neşir ve ilan muamelesinin yapılması*" kararının yer aldığını belirtmiştir. Encümen sonuç olarak neşir ve ilanının gerçekleşip gerçekleşmediği anlaşılamayan bir kanunun tatbikinin mümkün olamayacağına hükmetmiştir. Aynı zamanda çıkartılan hıyaneti vataniye suçlularından bir kısmının affına dair kanunun da uygulanamayacağının düşünüldüğünü belirtmişlerdir. Ancak ilan ve neşir eksikliği meselelerinden dolayı Hıyaneti Vataniye Kanunu'ndan mesul sayılamayacak olan bölge halkının evvelde yürürlükte olan ve aslında kısmen de Hıyaneti Vataniye Kanunu ile benzerlikler gösteren

²⁵⁷ Müzakereler esnasında İstiklal Mahkemeleri'nin icraatlarını bazı mebuslar gündeme getirince söz alan mebusların büyük bir bölümü bu mahkemelerin hüküm ve icraatlarını savunmuşlardır. Bir dönem İstiklal Mahkemeleri azalarından ve Eski Adliye Vekili Refik Şevket Bey söz alarak İstiklal Mahkemeleri'nin görevinin dışına çıkmadığını vurgulamıştır. Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey, kendisinin de İstiklal Mahkemesi'nde iki sene vazife ile meşgul olduğunu ifade ederek, iddia edildiği gibi bu mahkemelerin adi suçluları yargılamadığını belirtmiştir. İstiklal Mahkemeleri'ne karşı halkın büyük bir teveccühü olduğunu da dile getirecektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 170, Cilt: 26, s. 222-231.

²⁵⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 170, Cilt: 26, s. 220-233.

kanunlardan mesul sayılması gerektiğini de belirtmişlerdir. Encümen tarafından ittifakla kabul edilen mazbata Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilmeksizin kabul edilmiştir.²⁵⁹

21 Şubat 1923 tarihli Meclis birleşiminde bu sefer hıyaneti vataniye suçlarına ilişkin Trakya mahkemelerinden gelen karar dosyalarının Adliye Vekaleti'ne gönderilmesine dair Adliye Encümeni mazbatasını Genel Kurula gelmiştir. Adliye Encümeni mazbatasını aynı birleşimde Adliye Vekaleti'ne havale edilmiştir.²⁶⁰ Ancak TBMM'nin 21 Şubat 1923 tarihinden sonraki birleşimlerinde hıyaneti vataniye suçlarına ilişkin Trakya mahkemelerinden gelen karar dosyalarının devam müzakerelerine tesadüf edilememiştir.

2.3.6. Bazı Eşraf ve Ağaların Affı Maksadıyla Verilen Tezkere, Kanun Teklifi ve Layihalar

2.3.6.1. Dersimli Beko Hakkında Adliye Vekaleti Tezkeresi

Hıyaneti Vataniye Kanunu'na muhalefetten hüküm diyen Dersimli Beko'nun affına matuf Adliye Vekaleti'nden gelen tezkere Meclis tarafından 13 Ocak 1921'de Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.²⁶¹ Adliye Encümeni'nin hazırladığı mazbata 24 Şubat 1921 tarihindeki birleşimde okunmuştur. Mazbatada, Dersimli Zeynozade Bekir Ağa'nın Hıyaneti Vataniye Kanunu'na muhalefette bulunmak ve devlete ait silahı taşımak suçları nedeniyle yargılandığı belirtilmektedir. Kanunun üçüncü maddesi gereğince silah taşımamanın şiddet sebebi olarak kabul edilmesi nedeniyle bahsi geçen kişinin 20 Kasım 1920'de Harput Bidayet Mahkemesi'nce yedi yıl bir ay kürek cezasına çarptırıldığı bilgisine yer verilmektedir. Encümen üyeleri muhakemenin usul ve kanuna uygun olarak cereyan ettiğini kabul etmekle birlikte cürüm ve ceza arasında orantısızlık gördüğünü belirterek cezanın üç sene bir ay küreğe çevrilmesinin makul olacağını görüş olarak sunmuştur. Bahsi geçen mazbata, üzerinde herhangi bir tartışma olmaksızın Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş ve Dersimli Zeynozade Bekir Ağa'nın cezasında indirimle gidilmiştir.²⁶²

12 Eylül 1921'de Erzincan Mebusu Tevfik Bey ve 82 mebus imzalı bir kanun teklifi Meclis Genel Kurulu'na yansımış ve bu sefer Dersimli Zeynozade Alibeyoğlu Bego'nun bu sefer maluliyetine binaen kalan cezasının affı talep edilmiştir. Teklif öncelikle Layiha Encümeni'ne

²⁵⁹ “Trakya mahkemelerince hıyaneti vataniye cürümlerinden dolayı verilen hükümlerin keenlemyekün addine ve mezkûr yerler mahkemelerinden Meclise gelmiş olan evrakı hükmiyenin aidoldukları mahkemelere iadesine dair Adliye Encümeni mazbatasını”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 193, Cilt: 27, s. 352-353.

²⁶⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 196, Cilt: 27, s. 419.

²⁶¹ “Hıyaneti vataniyeden mahkûm Dersimli Beko hakkındaki evrakın gönderildiğine dair Adliye Vekâleti tezkeresi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 133, Cilt: 7, s. 268.

²⁶² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 156, Cilt: 8, s. 392.

havale edilmiştir.²⁶³ Örneklerinde pek görülmeyecek kalabalık sayıda bir imza ile verilen teklifin, Dersim Hapishanesi'nden gelen tabip raporu dikkate alınarak hazırlandığı anlaşılmaktadır.²⁶⁴ Meclis Genel Kurulu'nda 19 Eylül günü okunan kanun teklifinde, Alibeyoğlu Bego'nun cezasının yarısını tamamladığından bahis ile duçar olduğu hastalık nedeniyle hapishane şartlarında bulunmasının hayatını tehlikeye düşüreceğinin doktor raporu ile belgelendiği belirtilmektedir. Ayrıca bahsi geçen hükümlünün mahalli hükümetin muhalifi değil vatan mücahidi bir aileden geldiği, kardeşi Dersim mebusu Mustafa Ağa'nın Milli Meclis'in hali hazırda bir üyesi olduğu ve gerçekleştirilecek affın Dersim bölgesi halkı üzerine olumlu yansıtacağı görüşüne teklifte yer verilmiştir. Ordunun devam etmekte olan başarılarının şerefine talebin uygun görülmesi temennisiyle teklif son bulmuştur.²⁶⁵

Maluliyet hali ve hapishanelerin fiziki şartları talep edilmekte olan affın kabulünü sağlayabilecek hususlar olmakla beraber, feodal bağların ve dönem şartlarının Alibeyoğlu Bego'nun affının istenmesinde daha fazla etken olduğu anlaşılmaktadır. Adliye Encümeni'nin tashih ile tadil edip kabulünü uygun gördüğü kanun teklifi, Mecliste müstaceliyet kararı ile gündeme alınmış ve bir önceki talepte olduğu gibi üzerinde herhangi bir tartışma olmaksızın kabul edilmiştir. Böylelikle üç seneye mahkum olup Dersim hapishanesinde mahpus bulunan Zeynozade Alibeyoğlu Bego'nun tahakkuk eden maluliyeti sebebiyle kalan cezasının affı yönünde Meclis eliyle karar alınmıştır.²⁶⁶

2.3.6.2. Konya Eşrafından Başaralı Mustafa Efendi'nin Affına Dair Kanun Teklifi

İstiklal Mahkemesi'nce mahkum edilmiş Konya eşrafından Başaralı Mustafa Efendi'nin affına dair Karahisarı Sahip Mebusu Mustafa Hulusi Efendi tarafından verilen kanun teklifi 26 Ocak 1922'de Meclis gündemine alınmış, aynı birleşimde Layiha Encümeni'ne havale edilmiştir.²⁶⁷ Teklifin görüşülmesi Layiha Encümeni'nce uygun bulununca, 25 Şubat 1922 tarihli birleşimde bu sefer Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.²⁶⁸ Adliye Encümeni, Konya İstiklal Mahkemesi'nce rüşvete teşebbüsten 3 yıl kürek cezasına mahkum edilmiş olup Niğde Hapishanesi'nde cezasını çekmekte olan Başaralı Mustafa Efendi'nin mahkumiyet süreci ile ilgili

²⁶³ “Erzincan Mebusu Tevfik Beyle 82 arkadaşının Dersimli Zeynozade Alibeyoğlu Bego Ağanın maluliyetine binaen bakıyei müddeti cezaiyesinin affına dair kanun teklifi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 74, Cilt: 12, s. 186.

²⁶⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 79, Cilt: 12, s. 265.

²⁶⁵ Gerekçe kısmına kıyasla kısa üç maddeden oluşan kanun teklifinin birinci maddesi, “Üç seneye mahkûm Dersim hapishanesinde mahpus Zeynozade Alibeyoğlu Bego'nun tahakkuk eden maluliyetine binaen bakıyei müddeti cezaiyesi affedilmiştir.” şeklindeydi. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 79, Cilt: 12, s. 265.

²⁶⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 79, Cilt: 12, s. 265-266.

²⁶⁷ “Karahisarı Sahib Mebusu Mustafa Hulusi Efendinin, Konya eşrafından istiklâl mahkemesince mahkûm edilmiş olan Başaralı Mustafa Efendinin affına dair kanun teklifi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 150, Cilt: 16, s. 155.

²⁶⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 165, Cilt: 17, s. 123.

gerekli araştırmanın yapılması için evrakın Hükümete havalesini istemiştir. Meclis bu öneriyi 30 Mart 1922'de kabul etmiştir.²⁶⁹ 17 Temmuz 1922'de kanun teklifi ile ilgili Adliye Vekaleti'nden tezkere gelmiş ve aynı gün içerisinde Meclis Genel Kurulu tarafından Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.²⁷⁰

Kanun teklifinin genel müzakeresi 6 Eylül 1922'de yapılmıştır. Mustafa Hulusi Efendi teklifinde, hükmün bir hata sonucu verildiğini, Başaralı'nın Hükümet ve Kuvayı Milliye yanlısı bir kimse olduğunu ifade etmekteydi. Adliye Encümeni ise hazırladığı mazbata ile yargılama sürecinde bir hata bulunmadığını, bu nedenle affa gerek olmadığını beyan etmiştir. Adliye Encümeni bu kararını oybirliği ile almıştır. Mazbatanın bu cihette olmasına rağmen müzakere sırasında başka bir Konya Mebusu olan Vehbi Efendi, Başaralı'nın hayır işleri ile meşgul, Hükümete ve millete hizmetleri olan bir kimse olduğu bilgisini vermiş ve Kuvayı Milliye'nin oluşumuna katkılarından bahsetmiştir. Vehbi Efendi ayrıca bir adli hatanın olduğunu iddia etmiş ve yaşanan bu güzel günler şerefine affını Meclis Genel Kurulu'ndan istemiştir. Bu izahlar ve talep üzerine Meclis'teki bazı vekiller affın hususi değil umumi olması yönünde görüş bildirmiştir. Kangırı Mebusu Tevfik Efendi ise İstiklal Mahkemesi'nin her nasılsa Başaralı ile ilgili şüpheyi düşüğünü ya da düşürüldüğünü ifade etmiştir. Müzakerelerde İstiklal Mahkemesi'nin etkinliğine ve verdiği kararlara çıkarılacak bu türden hususi aflarla zarar verileceği ve eğer Başaralı affedilecekse diğer mahkumlar için de aynı uygulamaya gidilmesi gerekliliği üzerinde durulacaktır.²⁷¹

Menteşe Mebusu Tevfik Rüşdü Bey, Başaralı ile alakalı bölge ve havalisi mebuslarının görüşlerinin yeterli olması gerektiğini dile getirmiştir. Tevfik Rüşdü Bey, savaşın devam ettiğini, *"gözü kapalı bir affı umumi deryasına"* düşülmemesi gerektiğini, ancak hususi affa taraftar olduğunu ifade etmiştir. Mentşe Mebusu, muhakemede noksanlık olmadığını, olması durumunda Encümen'in mutlaka bilgi vereceğini, ancak mahkemelerde hataların görülebileceğini, böylesi durumlarda hususi affın tercih edilmesinin uygun olduğunu belirtmiştir. Cebelibereket Mebusu İhsan Bey ise mebusların araya girerek af hususunda kişilerin özelliklerini ön plana çıkarmasını eleştirmiş ve mahkemelere haksızlık yapıldığını ifade etmiştir. İzmir Mebusu Refet Paşa, affın zaferin zekatı olduğunu, ama zaferin henüz tam gerçekleşmediğini, zaferin yakın olduğunu, ancak gelmediğini hatırlatarak umumi af karşısında görüş belirtmiştir.²⁷² 7 Eylül 1922'de ikinci defa reye konulan teklif kabul edilmiş, böylelikle Başaralı Mustafa Efendi, Meclis tarafından affedilmiştir.²⁷³

²⁶⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 17, Cilt: 18, s. 426.

²⁷⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 75, Cilt: 21, s. 415.

²⁷¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 97, Cilt: 22, s. 522-532.

²⁷² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 97, Cilt: 22, s. 522-532.

²⁷³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 98, Cilt: 22, s. 538, 563.

2.3.6.3. Kulu Han Ağa'nın Affına Yönelik Kanun Layihası

Dahiliye Vekaleti tarafından hazırlanıp İcra Vekilleri Heyeti eliyle Meclise sunulan kanun layihasında Adaman Aşireti Reisi Kulu Han Ağa'nın affı talep edilmiştir. Af teklifinin, Hükümetin 20 Şubat 1922'de yaptığı toplantıda kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Hükümet, teklifinde, Kulu Han'ın seksen yaşına ulaştığı, sağlık açısından iyi durumda olmadığı, ayrıca tutuklandığı eylemin faili olmadığı ve hasımları tarafından olaylarla ilişkili gösterildiği ifadelerine yer vermektedir. Kulu Han'ın zanlısı olduğu eylem ise Van bölgesinin Rus işgali altında olduğu 1916 senesinde, Erciş kazasının Zeylan nahiyesinde meydana gelen yağma ve çapulculuk olayları idi.²⁷⁴

Adliye Encümeni hazırladığı mazbatasında Hükümetin teklifine teknik açıdan yaklaşacaktır. Encümen mazbatasında, Adaman Aşireti Reisi Kulu Han Ağa'nın 23 Mart 1919 tarihli Tecili Mücazat Kararnamesi'ne göre zaten tutuksuz yargılanması gerektiğini, ayrıca ortada herhangi bir hüküm olmaksızın affa gitmenin hukuki açıdan uygun olmayacağını ifade etmekteydi. Encümenin görüşü teklifin Hükümete iade edilmesi yönünde olmuştur.²⁷⁵

Meclis'te, kanun layihası üzerinde, 30 Mart 1922 tarihinde gerçekleşen müzakereler, esastan ziyade usul üzerinden devam etmiştir. Bazı mebuslar, işlendiği iddia edilen fiilin zamanının, Tecili Mücazat Kanunu'ndan önce olması nedeniyle Adaman Aşireti Reisi Kulu Han Ağa'nın bu kanundan yararlanması gerektiği fikrinde olmuştur. Bazı mebuslarca tartışmaya açılan bir diğer husus da muhakemesi devam eden bir kimse ile ilgili af uygulamasına gidilip gidilemeyeceği sorunsalı olmuştur. Bu tartışmalar çerçevesinde Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylama neticesinde mazbata kabul edilmiş ve Kulu Han Ağa'nın affına matuf kanun layihası Hükümete iade edilmiştir.²⁷⁶

Karesi Mebusu Hasan Basri Bey müzakere sırasında farklı bir hususu gündeme taşımış, şahsi kanunların fazlaca çıkarıldığından, özellikle ağaların, eşrafın vesairenin isimlerinin sık gündeme geldiğinden bahsetmiştir. Hasan Basri Bey'e göre asıl yapılması gerekenin, hapisanelerde haksız bir şekilde mahkum olanlar hakkında umumi bir af kanununun çıkarılması olacaktı. Afların belli insanlara mahdud kılınmasını eleştiren ve adaletle bu kadar oynanmamasını talep eden Hasan Basri

²⁷⁴ "Kulu Han Ağanın affına dair kanun lâyihası ve Adliye Encümeni Mazbatası", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 17, Cilt: 18, s. 427-430.

²⁷⁵ Biga Mebusu ve Mazbata Muharriri Hamid Bey, "...Elyevm adam tahtı muhakemededir. Malûmuâliniz bir mahkûmu affedebilmek için evvelâ cürmünün, saniyen mahkûmiyetinin takarrürü şarttır. Halbuki bu adamın ortada sabit olmuş bir cürmü yoktur. Beraet etmesi mümkünken ve ortada da böyle henüz sabit olmuş bir cürmü yokken ve hükmü karargir olmamışken affını teklif etmek doğru değildir." şeklinde Encümenin görüşünü bir kez de sözlü olarak mebuslara aktaracaktır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 17, Cilt: 18, s. 428.

²⁷⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 17, Cilt: 18, s. 427-430.

Bey, birbiriyle bağlantılı, aynı türden ve çok miktarda kanun teklifleri ile uğraşılmasını da Meclisin şerefine uygun görmediğini sözlerine eklemiştir.²⁷⁷

2.3.7. Ceza Müddetlerinin Bir Kısımının Affına veya Cezaların Farklı Bir Cezaya Dönüştürülmesine Yönelik Takrir, Kanun Layiha ve Teklifleri

2.3.7.1. Cezalarının Üçte İkisini Tamamlamış Olanların Affına Dair Kanun Layiha ve Teklifleri

İzmit Mebusu Sırrı Bey 22 Ocak 1921 tarihinde mübarek günler hürmetine cezalarının üçte birini tamamlayanların affını talep eden bir kanun teklifini Meclise sunmuştur.²⁷⁸ 30 Ocak 1921 tarihli birleşime yansıyan duruma göre Adliye ve Dahiliye Encümenleri tarafından teklifin kabulü uygun görülmemiştir.²⁷⁹ Siyasi içerikli ve iffete yönelik suçların af kapsamının dışında kalması istenen kanun teklifinin görüşülmesini Layiha Encümeni ise kabul edecektir. Bahsi geçen Encümenin mazbatası 3 Şubat 1921 tarihli birleşimde gündeme alınmıştır.²⁸⁰ Teklif bir yıla yakın bir zaman sonrasında 5 Ocak 1922 tarihli birleşimde diğer af teklifleri ile birleştirilerek müzakere edilmiş ve önemli ölçülerde değişikliğe uğradıktan sonra kabul edilmiştir.²⁸¹

24 Haziran 1921’de verildiği anlaşılan bir başka kanun teklifinde ise Erzurum Mebusu Salih Bey, fiili şeni hükümlüleri hariç, vatan hainliği ve katil suçlarından mahkum olanların cezalarından yarısının, cinayet suçuyla mahkum olanların cezalarından üçte birini tamamlayanların kalan ceza müddetlerinin, cünha ve kabahat suçu ile mahkum olanların ise kalan cezalarının affını talep etmekteydi. Salih Bey tarafından bu talep, vatan mücadelesine korkmadan atılan muhterem Türk Milleti’nin bu yolda elde ettiği ulvi başarıları ve Kurban Bayramı şerefine dayandırılmaktaydı. Erzurum Mebusu Salih Bey, cehalet, terbiye noksanlığı, husumet, iftira, idraksizlik, hiddet, işsizlik, haklarını bilmeme, sefalet gibi nedenlerle suça yönelmiş bu insanların affını talep ederken döneminin sosyal ve ekonomik şartlarının af talebinin gerekçesi olduğunu açıkça ifade

²⁷⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 17, Cilt: 18, s. 429-430.

²⁷⁸ “İzmit Mebusu Sırrı Beyin, sülüsânı müddeti cezaîyelerini ikmal etmiş olanların leyalii mübareke hürmetine affedilmelerine dair teklifi kanunisi.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 136, Cilt: 7, s. 344.

²⁷⁹ “Bu gibi aflar faide yerine zararlar tevliid ettiği emsali adidesiyle müspet olduğundan lâyhâî mezkûre encümenimizce şayanı kabul görülememekle reddi bilittifak tensib olunarak...” , T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, s. 334. İzmit Mebusu kanun teklifinde, “Siyaset ve iffetşikenlik mesailinden gayrı efal dolayısıyla mahkûm edilmiş eşhastan sülüsânı müddeti cezaîyelerini ikmal edenlerin Peygamber Efendimizin doğdukları ve Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kurulduğu günler ile Ramazan Bayramı şerefine bakıyei müddeti cezaîyeleri mafı addolunarak rüesayî memurini mülkiye ile mahallî müddeiumumîlerinin ve en büyük askerî kumandanın nezaretleri altında hemen tahliye olunurlar.” şeklinde talepte bulunacaktı. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, s. 333.

²⁸⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 143, Cilt: 8, s. 61-62.

²⁸¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15-1, s. 317-326, 331-339. Sırrı Bey, Hz. Muhammed’in doğumu, Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin kurulduğu ve Ramazan Bayramı münasebetiyle af ilanı istemiştir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, s. 333.

etmekteydi.²⁸² Bir sonraki gün Meclis gündemine alınan kanun teklifi Layiha Encümeni'ne havale edilmiştir.²⁸³ Bu teklif de diğer af teklifleri ile birleştirilerek 5 Ocak 1922'de müzakere edilmiş ve diğer tekliflerde olduğu gibi kısmen değişikliğe tabi tutularak kabul edilmiştir.²⁸⁴

11 Aralık 1921'de hazırlandığı anlaşılan kanun layihası ile İcra Vekilleri Heyeti bu sefer cezalarının üçte ikisini tamamlayanlar için af talebinde bulunmuştur.²⁸⁵ Birçok bölgeden gelen müracaat ve bu müracaatlar üzerine gerçekleştirilen tahkikat ve tetkikat neticesinde farklı suçlardan hüküm giymiş olanlardan çoğunluğunun ıslah olduğuna dair kanaatin ortaya çıktığını iddia eden layihanın gerekçesinde Hükümet, aftan yararlanacak olanların cepheye katılacaklarını ve bu suretle devletin maddi kuvvetinin artacağını belirtmekteydi. Hükümlülerden cezalarının üçte ikisini tamamlayanların affının muvafık ve münasip görüldüğü, ancak fiili şeni, zina, katil, rüşvet ve yolsuzluktan hüküm giyenlerin affının milletin anlayışına uygun görülmediğinden teklifin dışında bırakıldığı layihanın içeriğinde ifade edilenler arasındadır. Kanun layihası İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili Fevzi imzası taşımaktaydı.²⁸⁶

12 Aralık 1921'de yine bu türden yani cezalarının üçte ikisini tamamlayanlar için başka bir af teklifi Meclis gündemine alınmıştır. Teklifle işgal olunan bölgelerdeki "*cünha ve cinayet*" suçlarından dolayı sanık ve şüpheli durumunda bulunanların haklarındaki "*hukuku umumiye*" davalarının tecili talep edilmiştir. Teklif benzer içerikli diğer teklifler ile birleştirilerek değerlendirilmesi amacıyla Adliye Encümeni'ne havale olunmuştur.²⁸⁷ Hükümet tarafından tecil isteğinde bulunulmasında mevcut davalara ait evrakların kaybolmasının ve bu nedenle sanık ve şüpheli durumunda bulunan şahısların hapisanelerde sağlıksız şartlar altında tutuklu halde bulunmalarından kaynaklı mağduriyetin ortaya çıkmasının etkili olduğu Adliye Encümeni'nin tekliflere matuf hazırladığı mazbatadan anlaşılmaktadır. İşgal olunmayan bölgelere evrakı ve mahkemesi aktarılan bu türden davalar için tahkikat ve takibatın yeniden yapılması istenmiştir. Bu hususlar gerçekleşene kadar "*cünha ve cinayet*" suçlarından dolayı sanık ve şüpheli durumunda bulunanların iki yüz lira kefaletle, bu miktarı ödeyemeyenlerin zabıta nezareti altında bulunmak

²⁸² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 140, Cilt: 15, s. 334-335.

²⁸³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 42, Cilt: 11, s. 35.

²⁸⁴ Erzurum Mebusu Salih Bey, "Fiilişeni mahkûmini müstesna olmak üzere hiyaneti vataniye ve katil cezalarıyla mahkûm olanlardan nısıf cezalarını ikmal eylemiş olanlarla süveri saire ile cinayetle mahkûm olanlardan müddeti cezaiyelerinin sülüsünü ikmal eylemiş bulunanların bakıyei müddeti cezaiyeleri, cünha ve kabahatle mahkûm olanların bakıyei cezaiyeleri iydi adha vesilei mübeccesiyle affedilmiştir." ifadeleriyle kanun teklifinde bulunacaktı. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 140, Cilt: 15, s. 317-326, 331-339.

²⁸⁵ "Sülüsani müddeti cezaiyelerini ikmal edenlerin affı hakkında kanun lâyihası", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 140, Cilt: 15, s. 338.

²⁸⁶ Cezasının üçte ikisini tamamlayanların affının istenmesi veya affedilmesi pek çok ülkede yaygın ve geleneksel bir uygulama olarak göze çarpmaktadır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 140, Cilt: 15, s. 338-339.

²⁸⁷ "Sülüsani müddeti cezaiyelerini ikmal eden mahkûminin aflarına ve işgal olunan mahaller ahalisinden maznun ye müttehem olan cünha ve cinayet erbabı haklarında hukuku umumiye dâvasının teciline dair kanun lâyihası", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 126, Cilt: 15, s. 112.

kaydıyla tahliye edilmelerinin uygunluğu mazbatada görüş olarak yerini almıştır.²⁸⁸ Müzakere sırasında kanun teklifi tashih edilmiş ve cünha sanıkları tahliye için kefalet ödemek veya zabıta nezareti altında bulunmak zorunluluğundan muaf tutulmuş,²⁸⁹ ırza geçme ve zina suçlarından dolayı hüküm giyenler ise af kapsamı dışında bırakılmış, cezalarının üçte ikisini tamamlayan hükümlüler tamamen af olunmuştur. İşgal bölgelerinden getirtilen mahkumlardan henüz hükümleri kesinleşmeyen ve asıl evrakları elde olmayanların da cezalarının yarısı af edilmiştir. 5 Ocak 1922’de müzakeresi gerçekleşen ve kabul olunan teklifler²⁹⁰, 7 Ocak 1922’deki birleşimde ikinci kez oylanmış, tekrar kabul edilerek kanunlaşmıştır.²⁹¹

2.3.7.2. Adi Suçlardan Hüküm Giyenlerin Kalan Suçlarının Affı Hakkında Kanun Teklifi

Malatya Mebusu Sıdkı Bey ve on yedi mebus imzalı af teklifi ile siyasi suçlar, hıyaneti vataniye suçları ve ırz erbabı hariç olmak üzere diğer suçlardan mahkum olan mahpusların kalan suçlarının affı talep edilmiştir. Teklifin Meclise 26 Haziran 1921’de sunulduğu anlaşılmaktadır.²⁹² 30 Haziran 1921’de ilk defa gündeme alınan af teklifi benzer bir af teklifi ile birleştirilmiş ve Layiha Encümeni’ne gönderilmiştir.²⁹³

Teklif sahipleri af taleplerini gerekçelendirirken evrensel hukuk kurallarına ve dönemin koşullarına atıfta bulunmuşlardır. Teklifte, cezalandırmaktan elde edilmek istenenin suçlunun külliye toplum dışına atılması, ihmal edilmesi veya atıl bir halde bırakılması olmadığı, hüküm giydirmek marifetiyle tecrit etmekten amacın suçlunun ıslahı olduğu belirtilmekteydi. Cehalet ve öfke nedeniyle ya da iftiraya uğradıkları için binlerce hükümlünün hapisanelerde bulunmasının cemiyetin geleceği için mahsurlu olduğu, içinde bulunulan fevkalade koşullar nedeniyle vatan ve milletçe kendilerinden fayda beklenen bir dönemde bu durumun mahsuru daha fazla bulunduğu

²⁸⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, s. 338-389.

²⁸⁹ Bu kanun teklifi aslında değişik tarihlerde farklı mebuslar tarafından verilen tekliflerin birleştirilerek ortak müzakere edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Birleştirilerek müzakere edilen teklifler; “Asker firarilerinin affı”, “Cezalarının üçte ikisini tamamlayanların mübarek geceler hürmetine affı”, “Mahkuminden bazılarının kalan cezalarının affı”, “Adi suçluların affı”, “Büyük Millet Meclisi’nin kuruluş tarihi olan 23 Nisan 1920 tarihine kadar muhtelif derecelerde mahkum olan şahısların affı”, “Evrakı işgal sahasında kalan mahkum ve zanlılar hakkında kanun layihası”, “Cezasının üçte ikisini tamamlayanların ve işgal olunan bölgelerdeki “cünha ve cinayet” suçlarından dolayı sanık ve şüpheli durumunda bulunanların haklarındaki “hukuku umumiye” davasının tecili” şeklindedir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, s. 317-324.

²⁹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, s. 317-326.

²⁹¹ Oylamaya katılan mebus sayısı 193, kabul 156, ret 22, çekimser 15’dir. Müzakerelerin hitamında kanun başlığı, “Sülüsani müddeti cezaîyelerini ikmal eden mahkûminin aflarına ve işgal olunan mahaller ahalisinden maznun ve müttehem olan cünha ve cinayet erbabı haklarındaki hukuku umumiye dâvasının teciline dair kanun” şeklinde olmuştur. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 141, Cilt: 16, s. 5-8.

²⁹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, s. 335-336.

²⁹³ “Malatya Mebusu Sıdkı Beyle rüfekasının, ceraimi âdiye ashabının affı hakkında kanun teklifi.” Bahsi geçen teklif gündeme alındığında Meclis Başkanı tarafından, “Ruznamei müzakeratımızda sülüsani müddeti cezaîyelerini ikmal eden mahkûminin aflarına dair bir teklifi kanuni vardır. Muvafık görürseniz onunla birleştirelim” ifadeleri mebuslar tarafından uygun bulunacaktır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 44, Cilt: 11, s. 65.

teklifte ayrıca ifade edilenler arasında olmuştur. Kanun teklifinde siyasi suçlar, hıyaneti vataniye suçları ve ırz erbabı hariç olmak üzere diğer suçlardan hükümlü mahpusların kalan suçlarının affedilmesi, zanlı olanların muhakemelerinin tutuksuz gerçekleştirilmesi ve af edilen kimselerden askerliğe elverişli ve mükellef olanların hemen kıtalarına sevki talep edilmektedir.²⁹⁴ Bahsi geçen teklif, 5 Ocak 1922’de benzer pek çok af teklifi ile birlikte müzakere edilmiş ve diğer tasarı ve teklifler gibi tadilata uğrayarak kabul edilmiştir.²⁹⁵

2.3.7.3. Kalebentlik Cezalarının Nefiy Cezasına Tahviline Dair Kanun Teklifi

İzmit Mebusu Sırrı Bey kalebentlik cezalarının sürgün cezasına çevrilmesi için 9 Temmuz 1921 tarihinde kanun teklifi vermiştir.²⁹⁶ Müzakeresi Layiha Encümeni tarafından uygun görülen teklif 7 Kasım 1921’de Meclis tarafından Adliye Encümeni’ne havale edilmiştir.²⁹⁷ Sırrı Bey teklifinde kalebentlik cezasına çarptırılan suçluların cezalarını çekecekleri kale bulunamaması nedeniyle bu tip hükümlülere hali hazırda kürek cezası ile muamele edilmek zorunda kaldığını belirtmektedir. Bu tarz davranışın medeni bir devlete yakışmadığını, çağdaş hükümetlerin yaptırımlardaki önceliğinin suçluların cezalarını eskiye nazaran hafifletmek olduğunu belirten Sırrı Bey kanun teklifini bu esaslar üzerine gerekçelendirmiş ve kalebentlik cezalarının sürgün cezasına tahvilini talep etmiştir. Adliye Encümeni, İzmit Mebusu Sırrı Bey’in kanun teklifini Hükümetin vermiş olduğu benzer bir kanun layihası ile birleştirmiş ve mazbatasını bu iki talebi değerlendirecek şekilde hazırlamıştır. Encümen, takrir ve layihanın reddine karar verecektir. Üyeler, kalebentlik cezalarının sürgün cezasına çevrilmesini, infazın gerçekleşeceği fiziki ortam eksikliği nedeniyle talep edilmesini uygun görmemiş, öne çıkartılan gerekçelerin bahsi geçen tahvile amil olamayacağı görüşünde olduklarını ifade etmişlerdir.²⁹⁸

Talepler ve mazbata 21 Ocak 1922’de Meclis Genel Kurulu’nda müzakere edilirken Adliye Vekili Refik Şevket Bey söz alarak kalebentlik cezalarının çekilebilmesi için şartları taşıyan kale bulunmadığı konusuna katıldığını belirtmiştir. Bu durumda olan hükümlülere ait genel bir istatistik de sunan Refik Şevket Bey, kalebentlik cezasına çarptırılmasına rağmen bulunduğu şehir içerisinde serbest bir halde dolaşabilen 27, hapisanede bulunan 318 kişi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca farklı bölgelerde kaleler mevcut olsa da bunların tamirinin mümkün olmadığını, dolayısıyla bunlardan

²⁹⁴ “Ceraimi siyasiye, hıyaneti vataniye ve hetki ırz erbabı müstesna olmak üzere ceraimi saireden mahkûm olan bilcümle kesianın mahkûmiyeti eezaiyeleri affedilmiştir. Binaenaleyh bu kabil eşhas her mahalde derhal tahliye edilecek ve bunlardan mükellefiyeti askeriye dâhilinde olanlar hizmeti askeriyelerini ifa zımında kıtaata sevk olunacaklardır.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 140, Cilt: 15, s. 335.

²⁹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 140, Cilt: 15, s. 317-326.

²⁹⁶ “İzmit Mebusu Sırrı Beyin, Kalebentlik cezalarının nefiy cezasına tahviline dair kanun teklifi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 48, Cilt: 11, s. 189.

²⁹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 106, Cilt: 14, s. 92.

²⁹⁸ “İzmit Mebusu Sırrı Beyin Kalebentlik cezalarının nefiy cezasına tahviline dair kanun teklifi ile Kanunu Cezanın bâzı mevaddını muaddil kanun lâyihası ve Adliye Encümeni mazbatasını”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 148, Cilt: 16, s. 103-105.

istifade olunamayacağını kendisine sunulan raporlar çerçevesinde aktaran Adliye Vekili bu ifadeleriyle kalebentlik cezasının pratikte uygulanmadığını itiraf etmiştir. Mebuslar meselenin önemine binaen konunun ayrıntılı bir şekilde tartışılması için ruznameye alınmasını görüşünde birleşecek, bu yönde sunulan teklif oylama neticesinde kabul edilmiştir.²⁹⁹ Bahsi geçen taleplere en son 18 Mayıs 1922’de zabıt kayıtlarında sadece başlık olarak rastlanılmış, sonraki birleşimlerde tesadüf edilememiştir.³⁰⁰

Taleplerin içeriği, gerçekleştirilen müzakereler ve bizzat Adliye Vekili tarafından gündeme taşınan sorunlar dikkate alındığında yürürlükte bulunan ceza hukukunun ve suça yönelik uygulanan yaptırımların çağdaş hukuk normlarının bir hayli gerisinde kaldığı, bazılarının ise pratikte uygulanmasının mümkün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Yeni Türk Devleti’nin bağımsızlık mücadelesi sonrasında özellikle hukuk alanında köklü değişikliklere gitmesinin nedenlerinin bir tanesinin de bahsi geçen sorunlar olduğunu söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

2.3.7.4. 23 Nisan 1920 Tarihine Kadar Derecatı Muhtelifde Mahkum Olan Şahısların Affına Dair Kanun Teklifi

10 Aralık 1921’de hazırlandığı anlaşılan, Van Mebusu Hakkı Efendi ve on dokuz mebus arkadaşının birlikte verdiği kanun teklifinde TBMM’nin açıldığı 23 Nisan 1920’nin milli günlerden olduğuna dikkat çekilmiştir. Kanun teklifi ile Meclisin açıldığı tarihe kadar, farklı derecelerden hüküm giymiş olan, hükümleri henüz kesinleşmeyen ve haklarında tahkikat başlamamış olan şahısların bu önemli günün hatırına affı talep edilmiştir. Teklife hukuki şahsiye baki kalmak üzere kaydı düşülmüştür.³⁰¹ Van Mebusu Hakkı Efendi ve on dokuz mebus arkadaşının birlikte verdiği kanun teklifi benzer af teklifleri ile birlikte 5 Ocak 1922’de Meclis Genel Kurulu’nda müzakere edilecek, mezkur teklif bu birleşimde tadilata uğrayarak kabul edilmiştir.³⁰²

Aynı şekilde Erzurum Mebusu İsmail Bey ve rüfekaşı, 23 Nisan 1920 tarihinden önce çeşitli derecelerde hüküm giyenlerin affına ilişkin kanun teklifi verilmiştir. Kanun teklifi 26 Ocak 1922’de Layiha Encümeni’ne havale edilmiştir.³⁰³ Ergani Mebusu Hakkı Bey ve arkadaşları da aynı başlıklı bir kanun teklifi vermiştir. Bahsi geçen teklif 18 Şubat 1922’de müzakere edilmiştir. Hükümleri henüz kesinleşmeyenler ile haklarındaki tahkikatları devam edenlerin de bu aftan

²⁹⁹ Müzakerenin tamamı için bk. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 148, Cilt: 16, s. 103-106.

³⁰⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 44, Cilt: 20, s. 69.

³⁰¹ Kanun teklifinin birinci maddesi, “Büyük Millet Meclisinin tarihi teşekkülü olan 23 Nisan 1336 tarihine kadar derecatı muhtelifde mahkûm olan eşhas hukuku şahsiye baki olmak üzere affedilmişlerdir.” şeklindeydi. Hükümleri henüz kesinleşmemiş ya da tahkikatları devam eden maznunların da ve yine hukuku şahsiye baki olmak üzere affı talep edilmekteydi. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, s. 336.

³⁰² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, s. 317-326.

³⁰³ “Erzurum Mebusu İsmail Bey ve rüfekaşının, 23 Nisan 1336 tarihinden mukaddem derecatı muhtelifde mahkûm olmuş eşhasın affına dair kanun teklifi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 150, Cilt: 16, s. 155.

yararlanabilmesi talep edilmekteydi.³⁰⁴ Hakkı Bey ve arkadaşlarının verdiği kanun teklifine göre mahkum ve maznun durumda bulunanların çoğunluğunun cürmü memleketin içine düştüğü sıkıntılardan ve hadiselerden kaynaklanmaktaydı. Af tekliflerinin kabulü ile hem pek çok kötülüğün önü alınabilecek hem de Birinci Dünya Savaşı'nın ülkede açtığı tahripkar tesirler giderilebilecekti. Teklif sahipleri, Meclis müzakerelerinde pek çok kez rast gelinen bir söyleme de yer verecek ve affın zaferin sadakası olduğunu ifade etmişlerdir. Mebuslar mahkum ve maznun olanların arasında vatanın yaralarına merhem olma isteği olanlar bulunduğunu ancak mevcut durumlarının bu arzularına engel olduğunu ifade etmekteydi.³⁰⁵

Adliye Encümeni tekliflere matuf hazırladığı mazbatasında adi suç hükümlülerinin affı için hiçbir sebep olmadığını açıkça belirtmiştir. Encümen üyeleri, bu gibi lüzumsuz afların sürekli tekrarının halk üzerinde olumsuz tesir yarattığını, cezalandırmanın bir hikmetinin kalmadığını da belirtmişlerdir. Bu türden uygulamaların umumi asayişe olumsuz yansıdığını ifade eden üyeler, “*mevsimsiz*” olarak gördükleri bu af teklifinin reddini önermişlerdir. Müzakereler sırasında mebuslar da genel olarak affın karşısında yer almış, ortada bir gerekçe olmadığı hususu üzerinde çokça durarak Encümen üyelerinin görüşlerini tekrar etmişlerdir. Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey'in, “*sonraya affedecek mücrim bırakalım*” şeklindeki serzenişi müzakereler sırasındaki en ilginç beyanat olmuştur.³⁰⁶

Lazistan Mebusu Ziya Hurşid Bey, TBMM'nin en birinci vazifesinin adaleti sağlamak olduğunu ifade etmiş ve müzakereler sırasında yeri geldiğinde diğer mebuslarca da dillendirilen bir gerçeği hatırlatmıştır. Ziya Hurşit Bey, Kuvayı Milliye kuvvetlerinin bir bölgeden geçerken istedikleri adamları hapishanelerden aldığını, hatta bazılarını tamamen boşalttığını ifade etmiştir. Bunlardan Giresun Alayı'nın geçtiği yerlerde hapishaneleri boşalttığını ve müfrezesine dahil ettiğini beyan eden Ziya Hurşit Bey, çıkartılan bu mücrimlerden vatana ne kadar hizmet edildiğinin tartışılan bir husus olduğunu, buna karşılık bazı bölgelerden bu türden müfrezeler geçmediği için belki de vatana hakkıyla hizmet edecek bazı mücrimlerin tutuklu ve hükümlü olarak kaldığını belirtmiştir. Bu nedenlerle Ziya Hurşid Bey, müzakere edilmekte olan affın kabulünü adaleti sağlama çabası olarak görmekteydi. Erzurum Mebusu Salih Efendi, hapishanelerden bu amaçla adam çıkartıldığını, hatta kendisinin de bu uygulamaya gittiğini beyan etmiştir. Bu söylemler üzerine mebuslar Hükümetten izahat istemişlerdir. Bunun üzerine Adliye Vekili Refik Şevket Bey, bahsi geçen örneklerden haberinin olmadığını, böyle bir durum olsa bile Adliye teşkilatının bu mahkum ve maznunlar hakkında gerekli takibatı yapacağını ifade etmiştir. Adliye Vekili ayrıca,

³⁰⁴ “Ergani Mebusu Hakkı Beyle rüfekaşının, 23 Nisan 1336 tarihinden mukaddem derecatı muhtelifede mahkum olan eşhasın aflarına dair kanun teklifi ve Adliye Encümeni mazbatası”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 161, Cilt: 17, s. 8-11.

³⁰⁵ “Hiç şüphe yoktur ki, bunların arasında bâzılarının kalpleri vatanın yaralarına merhem sarmak arzusu ile daraban etmekte ve kaydı zaruri ile bu maksatlarına vâsıl olmamaktadır.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 161, Cilt: 17, s. 9

³⁰⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 161, Cilt: 17, s. 8-11.

Encümenin ve mebusların görüşüne katılarak affı umumi için ortada herhangi bir sebep olmadığını ifadeyle, kanun teklifin reddini talep etmiştir.³⁰⁷

Yapılan oylama neticesinde kanun teklifi “*ekseriyeti azime*” ile reddedilmiştir. Müzakere sırasında hapishanelerin fiziki şartları tekrar gündem edilmiştir. Adliye Vekili Refik Şevket Bey, hapishanelerin ıslahı meselesinin aslında bir bütçe meselesi olduğu üzerinde durmuş, bütçe müzakereleri sırasında sunacağı teklifin kabul edilmesi durumunda bahsi geçen meselenin iki üç seneden çok olmayan bir zamanda hallinin tarafınca sağlanacağını belirtmiştir.³⁰⁸

2.3.7.5. Altmış Beş Yaşını Tecavüz Eden Mahkumların Tahliye Edilmelerine Dair Kanun Teklifi

Erzurum Mebusu Salih Efendi 65 yaşını geçen mahkumların tahliye edilmesine dair kanun teklifi vermiştir. 28 Mart 1922’de Layiha Encümeni’ne havale edilmiştir.³⁰⁹ 3 Nisan 1922 ve 27 Nisan 1922 tarihli birleşimlerde Layiha Encümeni’nin mazbatası gündeme alınmıştır. Encümen üyeleri teklifin şayanı müzakere olmadığına hükmetmiştir.³¹⁰

Teklif 14 Ekim 1922’de müzakere edilmiştir. Erzurum Mebusu Salih Efendi hangi sebeple tutuklu ve hükümlü olursa olsun 65 yaşını geçen herkes için ve aynı zamanda uzun süre hapiste olmalarından dolayı sıhhatleri bozulanların hukuki şahsiye baki kalmak üzere affını talep etmekteydi. Layiha Encümeni ise genel af ve özel meseleler hakkında, yürürlükte bulunan usul ve kanunlar ile işlemlerin yürütüldüğünü ve bahsi geçen kanuna ihtiyaç görülmemesi nedeniyle görüşülmesini uygun bulmadığını mazbatasında belirtmiştir. Meclis Genel Kurulu da Layiha Encümeni’nin mazbatasındaki ifadelere katılmış ve kanun teklifinin kabulünden yana olmamıştır.³¹¹

³⁰⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 161, Cilt: 17, s. 8-11.

³⁰⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 161, Cilt: 17, s. 8-11.

³⁰⁹ “Erzurum Mebusu Salih Efendinin, Altmış beş yaşını tecavüz eden mahkûminin tahliye edilmelerine dair kanun teklifi.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 16, Cilt: 18, s. 389. Kanun teklifinin birinci maddesi, “Her ne sebeple mevkuf, mahkûm bulunursa bulunsun, hukuku şahsiye baki kalmak üzere, sinleri altmış yaşını tecavüz edenlerin ve tul müddet mevkuf kalmakla sıhhatleri bozulmuş olanların bakıyei müddei cezaiyeleri affedilmiştir.” ifadelerini içermekteydi. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 119, Cilt: 23, s. 395.

³¹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 19, Cilt: 18, s. 482-483; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 35, Cilt: 19, s. 422.

³¹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 119, Cilt: 23, s. 395.

2.3.7.6. Cünha Cezalarının Cezayı Nakdiye Tahvili İçin Adliye Vekaleti'nce Bir Kanun Layihası İhzar Edilmesine Dair Takrir

Bursa Mebusu Operatör Emin Bey kabahatten ağır cinayetten hafif olan cezaların para cezasına çevrilmesi için Adliye Vekaleti'nce bir kanun layihası hazırlanmasına ilişkin 11 Mayıs 1922 tarihindeki birleşimde bir takrir vermiştir. Müzakere sırasında söz alanlardan Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal Bey kanunun açık olduğunu, cünha suçlarının para cezasına çevrilmesinin kanunun tadili demek olacağını belirtmiştir. Bursa Mebusu Operatör Emin Bey'in aslında bir temenniye içeren takriri aynı birleşimde Adliye Vekaleti'ne havale edilmiştir.³¹² Kütahya Mebusu Cemil Bey de adi suçlardan hüküm giyenlerin başvurmaları halinde cezalarının para cezasına çevrilmesine dair kanun teklifi vermiştir. Teklif 15 Nisan 1922 tarihindeki birleşimde Layiha Encümeni'ne havale edilmiştir.³¹³

Layiha Encümeni'ne ait olan ve teklifin kabul edilmemesini isteyen mazbata 27 Nisan 1922 tarihli birleşimde Meclis gündemine yansımıştır.³¹⁴ Kütahya Mebusu Cemil Bey'in kanun teklifinin müzakeresi 14 Ekim 1922 tarihli birleşimde tamamlanmıştır. Cemil Bey af teklifinde hapishaneler için harcanan (7-8 yüz bin lira) masrafın önemli bir bölümünün yemek bedeli olduğuna dikkati çekmiş ve bu miktarı azaltmanın ülke ekonomisi ve bütçe üzerindeki önemine vurgu yapmıştır. Encümene ait mazbatada ise kanunlarda nakdi cezaların hangi maddelere ve suça karşılık geldiği belli olduğundan kanun teklifinin müzakere edilmesine gerek olmadığını belirtilmekteydi. Encümen üyelerine ait görüşün mebuslarca benimsenmesi üzerine Kütahya Mebusu Cemil Bey'e ait olan ve adi suçlardan hüküm giyenlerin başvurmaları halinde cezalarının para cezasına çevrilmesine dair teklif Meclis Genel Kurulu'nda reddedilmiştir.³¹⁵

2.3.7.7. Hukuku Şahsiye Baki Kalmak Şartıyla Cezalarının Yarısını İkmal Etmiş Olan Bir Kısım Hükümlü ile Yetmiş Yaşını Tecavüz Edenlerin Aflarına Dair Kanun Teklifi

Erzurum Mebusu Salih Efendi, hukuku şahsiye baki kalmak şartıyla cezalarının yarısını tamamlayan cünha ve cinayet erbabı bir kısım hükümlü ile yetmiş yaşını aşmış olanların affını içeren bir kanun teklifi sunmuştur. Teklif 3 Haziran 1922 tarihli Meclis birleşiminde Layiha

³¹² “Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, Cünha cezalarının cezayı nakdiye tahvili için Adliye Vekâletince bir kanun lâyihası ihzar edilmesine dair takriri”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 42, Cilt: 20, s. 19-20.

³¹³ “Kütahya Mebusu Cemil Beyin, cürmü âdi mahkûmlarının cezalarının cezayı nakdiye tahvillerine dair kanun teklifi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 27, Cilt: 19, s. 145.

³¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 35, Cilt: 19, s. 422.

³¹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 119, Cilt: 23, s. 396-397.

Encümeni'ne havale edilmiştir.³¹⁶ Layiha Encümeni tarafından müzakeresi uygun görülünce 8 Haziran 1922 tarihinde bu sefer Adliye Encümeni'ne gönderilmiştir.³¹⁷

Adliye Encümeni mazbatası 17 Haziran 1922 tarihli birleşimde Meclise gelecek ve Encümen tarafından teklifin reddi talep edilmiştir.³¹⁸ Ramazan ayı münasebetiyle af isteyen Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin bu talebinin Meclis'teki müzakeresi 12 Ekim 1922 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Salih Efendi'nin teklifinde 70 yaşını aşmış kimseler ile ilgili olarak artık vücutlarından kar ve zarar gelmeyecek olan kişiler olarak bahsedilmekteydi. Adliye Encümeni ise af için kuvvetli sebepler oluşmadığını ifade ederek teklifin reddini istemiştir. Meclis Genel Kurulu ise mazbatayı dikkate alacak ve Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin teklifini kabul etmemiştir.³¹⁹

2.3.7.8. 11 Nisan 1923 Tarihli TBMM Birleşiminde Tevhit Edilerek Müzakeresi Olunan Affa Matuf Kanun Layiha ve Teklifleri

TBMM 11 Nisan 1923 tarihindeki birleşiminde içerik olarak birbirine benzeyen af tekliflerini birleştirerek müzakeresini gerçekleştirmiştir. Hükümete ait, *"hiyaneti vataniye ve fiili şeni mahkumları müstesna olmak üzere cezalarının üçte ikisini tamamlayanların kurban bayramı şerefine affı"*, Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin, *"fiili şeni mahkumları hariç cezalarının üçte ikisini tamamlayanların kurban bayramı şerefine affı"* ile *"bazı istisnalarla genel af teklifi"*, Muş Mebusu Osman Kadri Bey'in, *"23 Nisan 1920'ye kadar ki mahkumların afları"*, Muş Mebusu Abdülğani Bey'in, *"bazı suçluların affı"*, Erzincan Mebusu Hüseyin Bey'in, *"genel af teklifi"* ve Kırşehir Mebusu Sadık Bey'in, *"genel af teklifi"* ile *"bazılarının cezalarından kalan müddetin aflarına dair"* teklifleri bahsi geçen tarihte birlikte müzakere edilmiştir.³²⁰

Hükümetin teklifinde yaklaşmakta olan Kurban Bayramı şerefine vatan hainleri ve fiili şeni mahkumları müstesna olmak üzere cezalarının üçte ikisini tamamlayan cünha ve cinayet mahkumlarının affı talep edilmektedir. Teklif, 25 Temmuz 1922 tarihindeki Bakanlar Kurulu

³¹⁶ "Erzurum Mebusu Salih Efendinin, Hukuku şahsiye baki kalmak şartıyla nısıf müddeti cezaiyelerini ikmal etmiş olan bir kısım mahkûmin ile yetmiş yaşını tecavüz edenlerin aflarına dair kanun teklifi", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 46, Cilt: 20, s. 116.

³¹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 50, Cilt: 20, s. 254.

³¹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 56, Cilt: 20, s. 454.

³¹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 118, Cilt: 23, s. 375-376.

³²⁰ "İydiadha şerefine hiyaneti vataniye ve fiilişeni mahkûmları müstesna olmak üzere sülûsanı müddeti cezaiyelerini ikmal etmiş olanların affına dair icra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi", Erzurum Mebusu Salih Efendinin, İydiadha şerefine fiilişeni mahkûmlarının gayrisından sülûsanı müddeti cezaiyelerini ikmal etmiş olanlarının affı hakkında kanun teklifi", Muş Mebusu Osman Kadri Beyin, 23 Nisan 1336 tarihine kadarki mahkûmların afları hakkında kanun teklifi", "Erzurum Mebusu Salih Efendinin, Bâzı müstesnaiyatla affı umumi ilânı hakkında kanun teklifi", "Muş Mebusu Abdülğani Beyin, Bâzı ceraim erbabının afları hakkında kanun teklifi", "Erzincan Mebusu Hüseyin Beyin, Affı umumi ilânı hakkında kanun teklifi", "Kırşehir Mebusu Sadık Beyin, Affı umumi ilânı hakkında kanun teklifi", "Kırşehir Mebusu Sadık Beyin, Erbabı ceraimden bazılarınin bakıyei müddeti cezaiyelerinin aflarına dair kanun teklifi", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 29, s. 44-57.

toplantısında alınmıştır. Bu sırada İcra Vekilleri Heyeti Hüseyin Rauf Bey olarak gözükmektedir. Erzurum Mebusu Salih Bey ile Ankara Mebusu Hasib Bey ise fiili şeni mahkumları hariç cezalarının üçte ikisini tamamlayanlar cünha ve cinayet mahkumlarının affını talep etmiştir. Mebuslar tarafından Yüce Meclisin adaleti ve kurban bayramı şerefine teklifin kabulü rica edilmiştir. Salih ve Hasib Beylerin tekliflerinin görüşülmesini Layiha Encümeni uygun bulmuş, ancak Adliye Encümeni çoğunluk kararıyla uygun görmemiş ve reddetmiştir. Adliye Encümeni ret kararını verirken sürekli af yoluna başvurulmasını ve memleketin vaziyetini gerekçe göstermiştir. Müzakerelerin devamında Salih Efendi'nin diğer af teklifi okunmuştur. Salih Efendi bu sefer vatan hainliği, katil, fiili şeni ve rüşvet kapsamına giren suçlardan ceza alan mahkumlar hariç tüm hükümlülerin affını şahsi hukuk baki kalmak şartıyla talep etmiştir. Affa uğrayanların üç sene içerisinde tekrar suç işlemesi durumunda affedilen cezanın tekrar iadesi teklifte yer verilenler arasındadır. Adliye Encümeni mazbatasında, af için ortada bir sebep olmadığına ve suç işleyenleri sanki suça teşvik eder gibi sürekli af çıkarılmasının menfaatten çok sosyal açıdan zararlarının olacağına vurguyla, Kırşehir Mebusu Sadık, Erzurum Mebusu Salih, Muş Mebusu Osman Kadri ve Erzincan Mebusu Hüseyin Beylerden gelen af tekliflerinin tamamını reddetmiştir.³²¹

Tekliflerin müzakeresine geçildiğinde ilk sözü alanlardan İzmit Mebusu Sırrı Bey, hapishanelerde çürümekte olan insanların cezalarının hafifletilmesinin Meclisin şefkat hislerine uygun olduğunu belirtmiş, af isteklerinin firarileri ve askeri vazifesi olanları kapsamaması durumunda bu tercihin ordunun maddi ve manevi kuvvetine ne kadar tesir edeceği hususunda Erkanı Harbiye Umumiye Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili'nin mebusları bilgilendirmesini talep etmiştir.³²² Maraş Mebusu Hasib Bey ise, Ankara - Fransız İtilâfnamesi sonrasında Adana ve havalisini dolaştığını belirterek, gerek Kuvayı Milliye'den gerekse de merkezi Hükümetin görevlendirdiği şahıslardan memnun olmayanların şikayetleri üzerine hapse atılanlar olduğunu söyleyecektir. Bu kimselerin cephedekilerin tahkim, tarsin (sağlamlaştırmak), iaşe ve sebatları için uğraştığını ve bu yolda çalışır iken ortaya çıkan bazı fiillerin mahkemelerce cürm sayıldığını ifade edecektir. Bu mesele hakkında ziyadesiyle dilekçe, dava, mevkuf, mahkum ve maznun bulunduğu vurgu yapan Hasib Bey, kendisinin ve pek çok mebusun bu hususta zan altında olma ihtimali karşısında meselenin gündeme alınıp çözülmesini talep etmiştir. Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey de benzer bir ifadeyle zamanında meşru olan vaziyetlerin bugün için suç sayıldığı beyanında bulunacaktır. Biga Mebusu ve Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Hamid Bey Hükümetin bu konuda bir teklifi bulunduğunu ve yakın bir zamanda geleceğini belirtmiştir.³²³

³²¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 22, Cilt: 29, s. 45-46.

³²² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 22, Cilt: 29, s. 44-45.

³²³ “İşte Adliye Vekâleti dosyaları. Bu hususta seksen bin tane müracaat vardır. Heyeti Merkeziyeden bir ferde; falan hizmete git demişler. «Gidemem, vücudum müsait değil, fakat birkaç kişiyi infak edeyim.», demiş. Bilâhara, «Benden cebren para aldı.» diye mahkemeye müracaat etmiş ve mahkûm ettirmiş, hapsedirmiştir. Heyeti merkeziyeler hakkında böyle birçok dâvalar vardır. Eğer bu dâvalar takib edilecek olursa hepimiz maznunuz.” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 22, Cilt: 29, s. 47.

Erzurum Mebusu Salih Efendi, sulh müzakereleri sırasında pek çok iç ve dış hainin bir şekilde affedileceğini ama memleketin evlatlarını affetmekten imtina edildiğini söylemiştir. Salih Efendi, ülkenin evlatlarının cehalet, müdafaasızlık, açlık, fakirlik, borçluluk, ortamın nazikliği ve asabiyet gibi nedenler ile bu duruma düşen acizler olduğunu belirtmiştir.³²⁴ Bu zamana kadar pek çok şakinin af edildiğini belirten Salih Efendi, düşmanla işbirliği, casusluk yapan, Pontuscu gibi vatana hainlik yapanların, iç ve dış kaynaklı suçluların af edileceğini beyanla, sürdürülmekte olan Lozan Görüşmelerine atıfta bulunmuş ve böylesi kimselerin değil, bu türden acizlerin affının gerçekleştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir.³²⁵

Mazbata Muharrirlerinden ve Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey, 1908'den beri birçok af kanunu gördüğünü şu ya da bu şekilde çıkarılan af kanunlarının toplamının yirmiyi bulduğunu belirtecek ve on beş sene yatmış da cezasını çekmiş bir katil göstermek mümkün olmadığını ifade etmiştir. Ortada af için hiçbir sebebin olmadığını beyan eden Refik Şevket Bey³²⁶, hapishanelerin kötü olmasının af sebebi olamayacağını belirtmiştir. Refik Şevket Bey, toplumun maneviyatını, ahlakını ve menfaatini dikkate almayarak bu adamlar için af dilemenin aslında affı gerçek amacına sahiplerine sarf etmemek olduğunu iddia etmiş, affın kuvvetli, meşru, hakiki ve ilmi sebeplerle çıkartılması gereği üzerinde durmuştur. Karahisarı Sahip Mebusu Mehmed Şükrü Bey de sık sık tekrar eden afların devletin sinesinde büyük yara açtığını ifade etmiştir. Büyük devletlerin böyle büyük anlarda genel af çıkardığını, ancak Meclis gündeminin özel aflar ile dolu olduğunu belirten Mehmed Şükrü Bey, aciz ve miskinlerin haklarını arayamadığını ifade etmiştir. Hükümetin baş edemediği kimselerin affına gittiğini, böylesi kimseler için tecili takibat çıkardığını ancak bu zayıf kimselerin affına gidilmediği serzenişinde bulunmuştur.³²⁷

Kütahya Mebusu Besim Atalay Bey ise, inkılabın henüz ortasında olduklarını ve içeride bulunan bazı canilerin nasılsa çıkacağız anlayışında olduğunu, Abdülhamit dönemindeki aflar gibi bu işin çoğalmasından korktuğunu dile getirmiştir. Besim Atalay Bey, aflardan ziyazde önemli olanın halkın tenvir, irşat ve irfanı olduğunu beyan etmiştir. Erzurum Mebusu Durak Bey, bugün için affa ihtiyaç var mıdır sorusunun sorulması gerektiğini ifadeyle, geçmiş yılların nazik durumundan dolayı haklı olarak sert davranıldığını, bunun da Milli Mücadele ortamının bir doğası olduğunu belirtmiştir. Artık o türden kanunlara, mahkemelere ve sertliğe artık ihtiyaç kalmadığını, bugün harp devrinden sulh devrine girildiğini, Milli Mücadeleyi cehaletleri nedeniyle takdir

³²⁴ Salih Efendi “Rica ederim müsaade buyurun aceze olduklarını ispat edeceğim. Kitap ile, vicdan ile bunların affı lâzımdır. Her hangi zaferler, inkılâplar bir affı müstelzimdir. Daima af onu takibeder.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 29, s. 48.

³²⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 29, s. 48-49.

³²⁶ “...Saniyen efendiler bu gün ve bu dakikada bu affın saiki nedir Niçin affediyorsunuz diye sorarsalar, affı umumi için gösterilen, gösterilmesi lâzımgelen ve kütübü hukukiyede müdevven bulunan esaslardan hiçbirisi yoktur. (lydi adha var, sesleri) lydi adha mı var, eski usulde cülus mü var bilmem. Büyük bir inkılâbın, bir inkılâbı azîmin semerelerini toplamak ümidi mi var? Biz henüz, bize silâh çekenlerin cezalarını gördürmekle mükellef adamlarız...” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 29, s. 49-52.

³²⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 29, s. 49-52.

edemeyenlerin affının lazım geldiğini söylemiştir. Edirne Mebusu Kazım Karabekir Paşa farklı bir yaklaşım sergileyerek, fiziki olarak hapishanelerin özellikle de askeri hapishanelerin bahsedildiği gibi kötü durumda olmadığını belirtmiştir. Ülke hapishanelerinin yabancı ülkelerin pek çoğunun hapishanesinden daha iyi olduğunu iddiayla, Barış Konferansı'nda Türk delegelerinin, hapishanelerimizin pek aşağı bir vaziyette bulunduğunu kabul etmediğini ve çıkarılan afların ordu adına kontrolü zorlaştırdığını ifade etmiştir. Kazım Karabekir Paşa sulh meselesi nedeniyle affı öncelik haline getirmenin ve özellikle askerlikten kaçmış olanların affedilmesinin orduyu olumsuz etkileyeceğini özellikle belirtmiştir.³²⁸

Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey, barış gerçekleşikten ve etraflıca tetkik ve tahkik olunduktan sonra af hususunun gündeme alınmasının daha doğru olacağı kanaatini paylaşmıştır. Bugün için af yoluyla hapishanelerin boşaltılmasının memleketin asayişi ve ordunun kontrolü yönüyle mahzurlu olacağını belirten Ali Fethi Bey af tekliflerinin daha az tehlikeli olacağı bir zaman dilimine terkini salık vermiştir. Bu söylemler üzerine Meclis Genel Kurulu tarafından Adliye Encümeninin mazbatası kabul edilmiş, layiha ve mebusların af kanun teklifleri reddedilmiştir. Asker firarilerinin aftan yararlanma ve böylelikle ordunun otorite kaybına uğrama ihtimali ve aynı zamanda barışın henüz tesis edilmemiş olması ret taleplerinin başat nedeni olmuştur.³²⁹

2.3.8. Kurtuluş Savaşı Sürecinde Vatanın Kurtuluşu Maksadıyla Hareket Eden Kimselerin Mezkur Çabaya Yönelik Eylemleri Sırasında İşledikleri Suçlara Yönelik Af Siyaseti

2.3.8.1. Mustafa Çavuş ile Durmuş Ağanın Affedilmelerine Dair Eskişehir Mahkemesinden Mevrit Tezkere ve Adliye Encümeni Mazbatası

Milli Mücadele yıllarında merkezi Hükümet kararı ve/veya ordu komutanları emriyle gerçekleştirilen askere alımların yanı sıra yine aynı erkler eliyle görülen ve ordunun ihtiyaç duyduğu her türden malzemenin halktan tedarikini amaçlayan çalışmalar yürütölmekteydi. Bu çalışmalar sırasında ortaya çıkan bazı sorunlar bölgelerindeki ilgili mahkemelere taşındığı gibi bazıları da ve özellikle muhakeme sonuçları yönüyle Meclise yansımış, gündeme alınıp müzakeresi gerçekleştirilmiştir. Bu hadiselerden bir tanesi de Eskişehir bölgesinde yaşanmış ve örnek olması maksadıyla inceleme konusu yapılmıştır. Ali Fuat Paşa'nın emri üzerine bahsi geçen bölge genelindeki köylerden asker toplanmaya çalışılmış, ancak asker alımlarında görevli olan Durmuş Ağa ve Mustafa Çavuş'un uyguladığı yöntemler şikayet konusu olmuştur. Zanlılar mahkemede yargılanmışlar, sürecin sonunda Eskişehir Bidayet Ceza Mahkemesi tarafından Durmuş Ağa'ya on sene kürek cezası verilirken, bir diğer sanık Mustafa Çavuş ise askere alındığı için hakkındaki

³²⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 22, Cilt: 29, s. 53-54.

³²⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 22, Cilt: 29, s. 44-57.

muhakeme tecil edilmiştir. Süreç sonrasında Durmuş Ağa ve Mustafa Çavuş'un af edilmelerine yönelik talep ise Eskişehir İstiklal Mahkemesi adına Antalya Mebusu Rasih Efendi imzalı bir takrir marifetiyle gelmiştir.³³⁰

Takrire matuf olarak hazırlanan Adliye Encümeni mazbatası 28 Mart 1921'de Meclis Genel Kurulu'nda okunmuştur. Encümen üyeleri meselenin İstiklal Mahkemesi'nin salahiyetinde bulunduğunu, mahkemenin faaliyette olmaması nedeniyle hadisenin farklı bir mahkeme tarafından görüldüğünü ifade etmiş ve eylemin vatan uğrunda gerçekleşen bir hareket olduğu iddiasıyla bahsi geçen kişilerin affedilmelerinden yana görüş belirtmiştir. Ancak üyeler evraklardaki noksanlıklar nedeniyle gerekli düzenlemelerin yapılması için konunun Bakanlar Kurulu'na havalesini istemiştir. Takririn müzakere edilme sürecinde mebuslar yaşanan olağanüstü koşullar gereği asker alımlarında uygulanan yöntemleri savunan beyanatlarda bulunmuşlardır. Bu süreçte söz alanlardan Eskişehir Mebusu Hacı Veli Efendi olayın genel bir özetini yaparak meselenin aydınlanmasını sağlamıştır. Hacı Veli Efendi, Eskişehir ve çevresi İngiliz kuşatması altında iken Fuad Paşa'nın İngiliz Generali ile yapacağı görüşmeler öncesinde düşman karşısında güçlü görünmek adına, *"Köylerde ne kadar at, araba ve insan varsa, bayırların başına dolsun"* şeklinde emir verdiğini bilgisini paylaşmıştır. Mebus devamla, Durmuş Ağa ve Mustafa Çavuş olayının ise bu emre ve özellikle asker alımına karşı muhalif kalan bir bekçiye ait küçük kulübenin yakmalarından ibaret kaldığını belirtmiştir. Hacı Veli Efendi kulübesi yakılan kişinin de Hükümet karşıtı olup köylüyü isyana teşvik edici söylem ve eylemlerde bulunan bir kimse olduğunu sözlerine eklemiştir. Eskişehir Mebusu Hacı Veli Efendi'nin izahatı üzerine Meclis Genel Kurulu, memleketin selameti ve millet namına gerçekleştirilen eylemlerin bir cürüm olamayacağı, her nasılsa bu hareketin muhakeme konusu olduğu, zanlıların bu meseleden dolayı hüküm giymek bir yana bir gün bile hapis yatmasına razı olunmaması gerektiğini ittifakla beyan etmiştir. Hatta böyle bir meselenin müzakeresinin bile gereksizliği noktasında birleşen mebuslar bahse konu kişilerin affını kabul etmek suretiyle müzakereyi sonlandırmıştır.³³¹

2.3.8.2. Asileri Ted'ib Edenlerin Aflarına Dair Kanun Teklifi

Bursa Mebusu Muhiddin Baha Bey'in verdiği ve 8 Nisan 1922'de Meclis gündemine alınan *"Asileri tedib edenlerin affına dair"* kanun teklifi aynı birleşimde Layiha Encümeni'ne havale

³³⁰ "Eskişehir'in Büyükdere Kariyesinden Mustafa Çavuş ile Durmuş Ağanın affedilmelerine dair Eskişehir Mahkemesinden mevrit tezkere ve Adliye Encümeni mazbatası", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 13, Cilt: 9, s. 266-269.

³³¹ Mebuslar bekçinin zararının tazmini için Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in verdiği takriri ise kabul etmeyeceklerdir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 13, Cilt: 9, s. 266-269.

edilmiştir.³³² Layiha Encümeni'nin görüşülmesini uygun bulduğu kanun teklifi Meclis Genel Kurulu tarafından bu sefer Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.³³³

Adliye Encümeni'nin af teklifini reddine dair mazbatası 8 Temmuz 1922'de Meclis ruznamesine alınmıştır.³³⁴ Sonraki Meclis birleşimlerinde kanun teklifinin müzakeresine dair herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

2.3.9. Siyasi Düzene Karşı Eylem İçerisinde Olanlara Yönelik Af Uygulamaları

2.3.9.1. Taklibi Hükümet Maddesinden Dolayı Ankara İstiklal Mahkemesi'nce 9 Mayıs 1921 Tarihinde Mahkum Edilenlerin Kalan Cezalarının Affına Dair Kanun Layihası

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Vekili ve Müdafaa Milliye Vekili Fevzi imzalı bir kanun layihasıyla, Hükümeti kanunsuz bir şekilde değiştirme suçundan dolayı Ankara İstiklal Mahkemesi'nce 9 Mayıs 1921'de farklı cezalara çarptırılan hükümlülerin afları, Meclis'ten talep edilmiştir. Hükümetin bu kanun layihasını 28 Eylül 1921'de hazırladığı ve ertesi gün Meclis Genel Kurulu'na sunduğu yine layihanın içeriğinden anlaşılmaktadır.³³⁵ Millet Meclisi'nde 29 Eylül 1921 tarihinde müzakeresi gerçekleştirilen kanun layihasında, kalan cezalarının affı talep edilen kişiler şu şekilde sıralanmaktaydı. 15 sene kürek cezasına mahkum edilen eski Tokat Mebusu Nazım, eski Baytar Binbaşı Salih, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti eski memuru Ziyetullah Nuşirevan ve üçer seneye mahkum Emek Gazetesi müdürü Abdülkadir, tüccar Hilmi, bakkal Ahmet, Sivrihisar İdadisi eski müdürü Behram Lütfi ve gazete muharrirlerinden Mustafa Nuri ve yine gazete muharrirlerinden sekiz seneye mahkum Nizamettin. Layihada af için herhangi bir gerekçe gösterilmemiş olması ayrıca dikkat çekicidir. Meclis Başkanı layihanın açılış müzakeresinde Heyeti Vekile'den bir kanun teklifi geldiğini ve öncelikle müstaceliyetinin oylanacağını beyan etmiştir. Mebuslar tarafından acil bir şekilde görüşülmesinin kabul edilmesi sonrasında bu sefer layihanın ruznameye ithal edilmesi veya Encümene havalesi oylanmış, oylama neticesinde bahsi geçen Hükümet layihası ruznameye alınmış ve müzakeresi gerçekleştirilmiştir.³³⁶

³³² “Bursa Mebusu Muhiddin Baha Beyin, Âsileri tedibedenlerin aflarına dair kanun teklifi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 19, s. 41.

³³³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 31, Cilt: 19, s. 303.

³³⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 70, Cilt: 21, s. 317.

³³⁵ “Taklibi hükümet maddesinden dolayı Ankara İstiklâl Mahkemesince 9 Mayıs 1337 tarihinde mahkûm edilenlerin bakıye müddeti cezaiyelerinin affına dair kanun lâyihası”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 83, Cilt: 13, s. 52.

³³⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 83, Cilt: 13, s. 52.

Milli Mücadele sürecinde Çerkez Ethem'in de desteklediği ve Meclis'te yer alan gruplardan olan Yeşilordu'nun olumsuz faaliyetleri nedeniyle feshi üzerine³³⁷ bazı mebuslar 7 Aralık 1920'de Millet Meclisi'ne başvurarak Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası'nın teşekkülünü sağlamıştır.³³⁸ Fırka kurucuları ve mensuplarının İçişleri Bakanlığı'nın koyduğu yasağa rağmen komünizm propagandası yapmaya devam etmesi üzerine Fırka kurucuları ve üyeleri Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmaya başlanmıştır. Bahsi geçen Fırkanın liderliğini yapan üç mebusun dokunulmazlıkları da kaldırılmış, muhakemeleri sonrasında sanıklar çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Bu gelişmeler ve Çerkez Ethem'in de isyan etmesi nedeniyle THİF çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır. Sakarya Savaşı sonrasında Sovyet Hükümeti ile ilişkilerin gelişmesi üzerine yukarıda bahsi geçtiği üzere İcra Vekilleri Heyeti Reisi Vekili ve Müdafaa Milliye Vekili Fevzi imzalı bir kanun layihasıyla bizzat Hükümet tarafından Fırka'nın kurucuları ve üyeleri için özel bir af hazırlanarak Meclise sevk edildi.³³⁹

Bakanlar Kurulu'nun 28 Eylül 1921 tarihli toplantısında uygun görülüp bir sonraki gün Meclis gündemine alınan üç maddelik kanun layihası Encümenlere havale edilmeksizin ve üzerinde herhangi bir tartışma ya da müzakere yapılmaksızın, tadil önergesi verilmeksizin aynı gün içerisinde Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Layihada kanunun icrasına Adliye ve Dahiliye Vekilleri memur kılındığı ayrıca belirtilmekteydi. Müzakere sırasında söz alan Konya Mebusu Vehbi Efendi affa muhalif olmadığını, ancak af kanununun tartışılması fırsatından istifade etmek istediğini, teklifte affı istenenlerin memur olduğunu, ahalinin ne zaman affedileceğini sormuştur. Vehbi Efendi özellikle seçim bölgesi Konya için af talebini dile getirmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa da bahsi geçen soru ve talebe karşılık kürsüye gelerek Konya ahalisinin de af zamanının geleceğini ancak henüz şartların oluşmadığını beyan etmiştir.³⁴⁰

³³⁷ Birinci TBMM'de yer alan Yeşilordu Grubunun kuruluşu, faaliyetleri ve feshi konularında ayrıntılı bilgi için bk. Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1952, s. 467-471.

³³⁸ Toplam yasal faaliyeti bir yılı bulmamış olan Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası'nın kuruluşu ve faaliyetleri için bk. Erden Akbulut ve Mete Tunçay, **Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası (1920-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016. Mustafa Kemal'in 18 Ekim 1920'de kurdurduğu Türkiye Komünist Fırkası'nın genel sekreterliğini aynı zamanda fırkanın yayın organı Yeni Gün gazetesinin başyazarlığını yapan Birinci TBMM'de Denizli Milletvekili görevinde bulunan Hakkı Behiç hakkında biyografi için bk. Belma Ötüş Baskett ve Ayşegül Baykan, **Geçmiş Unutturulan Adam, Hakkı Behiç**, Doğan Kitap, İstanbul, 2015; Erden Akbulut ve Mete Tunçay, **Türkiye Komünist Partisi'nin Kuruluşu (1919-1925)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2024.

³³⁹ Osman Okyar, **Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 52-55, 92-101.

³⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 83, Cilt: 13, s. 52.

2.3.9.2. Siyasi ve Askeri Eylemlerinden Dolayı Mahkum Olanlar Hakkında Adliye Vekaleti'nden Sual Takriri

Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey 12 Kasım 1921 tarihli birleşimde askeri ve siyasi suçlardan dolayı mahkum olanlar hakkında Adliye Vekaleti'nden sual takriri yöntemiyle bilgi talep etmiştir. Talebin ilgili bakanlığa havalesi aynı gün içerisinde gerçekleştirilmiştir.³⁴¹

Tunalı Hilmi Bey takririnde özet olarak, siyasi ve askeri mevkıflar için tahkikat icra edilmesini, içlerinde muhakemeleri devam eden pek çok kimse olduğunu ifade etmekte ve bakanlığın bu duruma karşısında ne yaptığını sormaktaydı. Bahsi geçen soru takririne Adliye Vekili Refik Şevket Bey tarafından 24 Kasım 1921 tarihindeki birleşimde cevap verilmiştir. Refik Şevket Bey siyasi suçluların durumunun İstiklal Mahkemeleri'nden dolayısıyla bu mahkemelerin bağlı olduğu meclisten sual edilmesi gerektiğini, askeri suçluların durumunun da Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nden sorulması gerektiğini ifade etmiştir. Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey söz alarak mevkuf ve maznunların takibinden Adliye Vekili'nin mecbur olduğunu belirtmiştir.³⁴²

2.3.10. Uluslararası Bağıtlara Matuf Çıkarılan Aflar

2.3.10.1. Adana ve Havalisinde Affı Umumi İlanına Dair Kanun Layihası

Adana ve çevresinde genel af ilanına dair kanun layihası Meclise, 26 Kasım 1921'de gelmiş, aynı gün içerisinde Adliye ve Dahiliye encümenlerine havale edilmiştir.³⁴³ Müzakeresine 5 Aralık 1921'de başlanılan layiha üzerinde ilk olarak Adliye Vekili Refik Şevket Bey söz almış, ehemmiyetinin göz önünde bulundurularak acil bir şekilde müzakere edilmesini rica etmiştir. Refik Şevket Bey'in isteği kabul edilmiş ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Erkanı Harbiye Umumiye Vekili Fevzi imzası ile Meclise sunulmuş bulunan af talebine ilişkin Hükümet kararnamesi okunmuştur. Kararnamede öncelikli olarak, Fransızlar tarafından işgal olunan bölgenin TBMM ve Fransa arasında imza edilen 20 Ekim 1921 tarihli İtilafname gereğince tahliye edildiği bilgisi verilmekteydi.³⁴⁴ Aynı İtilafname çerçevesinde tahliyesi gerçekleştirilen bölgede umumi af ilan edilmesine taraflarca karar verildiği, buna dair kanun teklifinin ve gerekçeli layihasının Meclis başkanlığına sunulduğu yine kararnamede ifade edilmekteydi. Kanun layihasının Hükümetin 3

³⁴¹ “Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Beyin, ceraimi siyasiye ve askeriyeden dolayı mahkûm olanlar hakkında Adliye Vekâletinden sual takriri”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 109, Cilt: 14, s. 181.

³⁴² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 116, Cilt: 14, s. 318-319.

³⁴³ “Adana ve havalisinde affı umumi ilânına dair kanun lâyihası”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 117, Cilt: 14, s. 337.

³⁴⁴ 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi'nin imzalanması süreci ve bağtın maddeleri için bk. Mehmet Gönübol ve Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 34-66. Milli Mücadele Dönemi'nde Türk-Fransız münasebetlerinin seyri hakkında ayrıca bk. Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt: 2, Nutuk, s. 620-625.

Kasım 1921’de yaptığı toplantıda kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır.³⁴⁵ Yusuf Kemal Tengirşenk ile F. Bouillon arasında 20 Ekim’de imzalanan Türk-Fransız Anlaşması 13 madde halinde düzenlenmişti. Ayrıca buna değişik konulara ilişkin on bir belge ya da mektup eklenmişti. Fransızlar antlaşmanın imzalanmasından sonra en geç iki ay içerisinde askerlerini belirlenen sınırların güneyine çekmeyi, yani Antep ile Çukurova yöresini boşaltmayı kabul ediyor, taraflar, boşaltılıp kendilerine bırakılan yerlerde hemen genel bir af ilan etmeyi taahhüt ediyordu. Accord Franco-Turc başlığını da taşıyan antlaşmanın beşinci maddesi, “*Bağıtlı taraflar boşaltılacak topraklarda, bu toprakları işgal eder etmez, bir genel af ilan edeceklerdir.*” şeklinde düzenlenmiştir.³⁴⁶

Hükümetçe sunulan af layihasına ilişkin Adliye ve Dahiliye Encümenleri ayrı ayrı mazbata hazırlamış, iki Encümen tarafından oy birliği ile uygun görülmüştür. Encümenler, Hükümetin sunduğu teklif üzerinde herhangi bir tadil veya yorum yapmaksızın bu kararı almışlardır.³⁴⁷ Müzakerelere geçildiğinde layihanın kabul edilmesi durumunda hukuku şahsiyenin ne olacağı birincil mesele olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca imzalanan antlaşmanın henüz Meclis tarafından tetkik ve tasdik edilmediği, bu durumda umumi af çıkarmanın ne kadar doğru olacağı hususu yine mebuslar tarafından dile getirilen hususlar arasında olmuştur. Hatta antlaşmanın Meclis onayından geçmeden bölgeye yönelik af tekliflerinin Meclis’te müzakere edilmemesi istenmiştir. Adliye Encümeni adına söz alan Canik Mebusu ve Mazbata Muharriri Ahmed Nafiz Bey, Fransızlarla yapılan antlaşma gereği Hükümetin bölgede umumi af çıkarmak zorunda olduğunu belirtirken, hukuku şahsiyenin umumi affın kapsamında olmadığını tafsilatlı bir şekilde anlatmıştır.³⁴⁸

Kırşehir Mebusu Müfid Bey ise kanun teklifinin birinci maddesinde geçen tam kelimesinin hukuku şahsiyeyi de kapsadığı görüşünü öne sürerek bu kelimenin çıkartılması gerektiğini ve bu hususu önceden Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey’e söylediğini beyan etmiştir. Müfid Bey ayrıca affın müteakib olması gerektiğini belirtecektir. Müfid Bey bu düşüncesini,

“...bu itilâfnamede taahhüd ettiğimiz affın müteakib olması lâzımdır. Meclisi Âli, bu affı umuminin orada ilânıyla beraber, öbür tarafın da affı umumisini nazarı dikkate almalıdır. Biz orada affı umumi ilân ederiz. Fakat diğer taraftan da kendi tebaamız hakkında affı umumi ilân ettirmek ve onları da mağduriyetten kurtarmak çaresine tevessül etmek lâzım gelir.”

³⁴⁵ Kanun layihasının gerekçesi şu şekildeydi: “Fransızlar tarafından işgal edilip 20 Teşrinievvel 1337 - 1921 tarihli itilaf namenin beşinci maddesi mucibince tahliye edilen arazide ika edilmiş olan bilcümle ceraim mürtekipleri hakkında affı umumi ilân edilmiştir.” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 122, Cilt: 15, s. 16.

³⁴⁶ Turan, **Türk Devrim Tarihi, II. Kitap**, s. 213–222. İsmail Soysal, **Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 48-60.

³⁴⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 122, Cilt: 15, s. 17.

³⁴⁸ Malatya Mebusu Lütfi Bey, “*Hukuku şahsiye ne olacak?*” ve Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey; “*Fransızlarla akdedilen itilâfnameyi Meclisi Âli henüz tetkik ve tasdik etmedi. Onu tetkik etmeden böyle bir af kanunu yapmak doğru mudur? Bu ciheti nazarı dikkatinize arz ediyorum.*” şeklinde beyanda bulunacaklardır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 122, Cilt: 15, s. 17-18.

sözleriyle dile getirmiştir. Mebuslar, hukuku şahsiyenin ne olacağı, henüz tetkik ve tasdik olunmamış bir antlaşma uyarınca umumi af çıkarmanın doğruluğu ve müzakerenin meşruluğu üzerinde tartışmalarını sürdürmüştür. Kastamonu Mebusu ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey söz alarak, tam kelimesi konusunda teknik izahat verdikten sonra, *"...Yaptığımız işin yalnız bir muamelei adliye olmayıp bir muamelei siyasiye olduğunu ve büyük büyük neticelere sebep olacağı..."* sözleriyle mebusların dikkatini çekmiştir. Bu izahat üzerine Hükümetin önerdiği üç maddelik kanun layihası Meclis Genel Kurulu'na aynen kabul edilmiştir.³⁴⁹

21 Ocak 1922'de Meclis Genel Kurulu'na Hükümetten gelen tezkerede Adana'da ilan edilen umumi aftan adi suçlardan ceza alanların istifade edip edemeyeceğine dair soru sorulmuştur. Meclis Genel Kurulu tezkereyi Adliye Encümeni'ne havale etmiştir.³⁵⁰ Hükümetin tezkeresinde mevcut affın siyasi suçlardan mahkum olan ve sanık durumunda bulunanlara şamil olduğu, ancak adi suçlara da şamil olup olmayacağı sorusunu da Adliye Encümeni kanunun birinci maddesine³⁵¹ atıfta bulunarak affın adi ve siyasi bilcümle suçlara şamil olduğunu belirterek cevaplamıştır. Adliye Encümeni'nin mazbatasını müzakere edilmeksizin 26 Ocak 1922'de kabul edilmiştir.³⁵²

2.3.10.2. Yunanistan'a İade Edilecek Sivil ve Askeri Esirlerden Genel Hukuka Bağlı Suçlardan Hüküm Giyenleri Hakkında Affı Umumi İlanına Dair Kanun Layihası

Hükümet, Yunanistan'a iade edilecek esirlerden genel hukuka bağlı suçlardan hüküm giyenleri için, affı umumi talebinde bulunmuştur. Talep 31 Mart 1923 tarihli birleşimde gündeme alınmıştır.³⁵³ Kanun layihası, Meclis Başkanı tarafından Adliye Encümeni'ne gönderilmek istendiği sırada Adliye Vekili ve Kayseri Milletvekili Rifat Bey araya girerek af meselesinin çok acil olduğunu belirtmiştir. Adliye Vekili Lozan'da yapılan antlaşma çerçevesinde esirler hakkında karşılıklı olarak affı umumi ilanının kabul edildiğini, Yunanistan'ın bu affı çıkardığını, Türk esirleri göndermeye başladığını, Ankara'nın henüz af çıkarmadığını, bu nedenle talebin ruznameye

³⁴⁹ Kanun layihasının kabul olunan birinci maddesi, "Fransızlar tarafından işgal edilip 20 Teşrinievvel 1337-1921 tarihli itilâfnamenin beşinci maddesi mucibince tahliye edilen arazide ika edilmiş olan bilcümle ceraim mürtekipleri hakkında affı umumi ilân edilmiştir." şeklindedir. 168 No'lu Kanun olarak kayda geçen düzenlemenin diğer maddelerinde ise kanunun neşri tarihinden itibaren geçerli olduğu, kanunun icrasına ise Adliye Vekili'nin memur olduğu belirtiliyordu. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 122, Cilt: 15, s. 16-21.

³⁵⁰ "Adana affı umumi Kanunundan o havalideki ceraimi âdiye mücrimininin istifade edip etmiyeceklerinin tefsirine dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 148, Cilt: 16, s. 97.

³⁵¹ "Fransızlar tarafından işgal edilip 20 Teşrinievvel 1337 (1921) tarihli itilâfname mucibince tahliye edilen arazide ika edilmiş olan bilcümle ceraim mürtekipleri hakkında affı umumi ilân edilmiştir." Fransa ile 1921 yılında yapılan itilâfname çerçevesinde yürürlüğe konulan af kısmi veya bölgesel af olarak kabul edilmelidir. 1921 affı Fransızlar tarafından işgal edilmiş ve onlar tarafından tahliye edilen ya da yine Fransa'da kalan Misakı Milli toprakları için ve yine onların isteği üzerine TBMM tarafından yürürlüğe konulmuştur. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 122, Cilt: 15, s. 19.

³⁵² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 150, Cilt: 16, s. 152.

³⁵³ "Yunanistan'a iade edilecek sivil ve askerî üseradan hukuku umumiyyeye müteallik ceraimden mahkûm bulunanlar hakkında affı umumi ilânına dair kanun lâyihası", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 14, Cilt: 28, s. 244-246.

ilavesiyle acilen müzakeresini istemiştir.³⁵⁴ Bu süreçte söz alanlardan Karesi Mebusu Hasan Basri Bey, Yunanlıların çeşitli bahanelerle alıp götürdüğü ve mahkum ettiği vatandaşların olduğunu, sadece kendi seçim bölgesinde bu sayının 300'e yaklaştığını, bunların yakınlarının her gün İzmir limanına gittiğini aktarmıştır. Balıkesir'den ve Belediye Reisi'nden sürekli telgraflar aldığından bilgisini paylaşan Hasan Basri Bey, Yunanlıların vatandaşlarımızı serbest bırakmamasının nedeni olarak Türk tarafının henüz af ilan etmemesi olduğunu söylemiştir. Adliye Vekaleti tarafından tanzim edilmiş olan layihayı Encümene gönderip işi uzatmaktansa müzakere edilmesini talep eden Hasan Basri Bey böylece binlerce masum insanımızın sevindirilmiş olacağını belirterek sözlerine son vermiştir.³⁵⁵

Biga Mebusu ve Mazbata Muharriri Hamid Bey gördüğü lüzum üzerine söz alarak, devletler hukuku ve harp hukuku kaidelerine bağlı olarak esirlerin iadesine dair düzenlenen bir mukavele ile her iki tarafın karşılıklı olarak esirlerin iadesini kabul ettiğini belirtmiştir. Kanun layihasının Hükümetten gün içerisinde geldiğini ve bu nedenle henüz Adliye Encümeni'ne havale edilemediğini söylemiştir. Adliye Vekili'nin bilgilendirmesiyle Encümenin layihayı mütalaa ederek muhtevasına dair bilgi sahibi olduğunu, yeteri derecede malumat sahibi olunduğu için tekrar Encümene gönderilmesine gerek olmadığını aktarmıştır. Hamid Bey, kanun layihasının zaten tek bir madde olduğunu ve acilen ruznameye alınarak görüşülmesini Encümen namına arz ve teklif etmiştir.³⁵⁶

Hükümet, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf imzalı kanun layihasını, 15 Mart 1923 toplantısında kabul etmişti. Hükümetin hazırladığı layihada, TBMM Hükümeti ile Yunan Fevkalade Murahhasları tarafından Lozan'da kabul edilen 30 Ocak 1923 tarihli İtilafnamenin dördüncü ve beşinci hükümlerine göre karşılıklı olarak sivil esirlerin tamamının, savaş esirlerinden ise zabite karşılık zabıt nefere karşılık nefer olarak eşit bir şekilde iadesi ve ek olarak iade edilecek esirlerden genel hukuka ait suçlardan dolayı mahkum ya da takibata uğrayanların iadelerini temin amacıyla karşılıklı bir af ilanının kararlaştırıldığı belirtilmekteydi.³⁵⁷

³⁵⁴ Konu hakkında bk. Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, a.g.e., s. 67-75; Kemal Arı, **Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012; Yücel Bozdağlıoğlu, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 18, Özel Sayı: 3, Ocak 2014, s. 9-32; Hikmet Öksüz, "Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Sebep ve Bazı İstisnaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 48, s.753-768.

³⁵⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 28, s. 244.

³⁵⁶ Bahsi geçen tek madde, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Yunan Fevkalâde Murahhasları tarafından Lozan'da mütekabilen kabul edilen 30 Kânunusani 1339 tarihli itilâfnamenin dördüncü ve beşinci maddeleri mucibince Türkiye Hükümeti elinde bulunup iade edilecek olan askerî ve sivil üseradan hukuku umumiyyeye ait ceraimden dolayı mahkûm veya takibata mâruz bulunanlar haklarında affı umumi ilân edilmiştir" şeklindeydi. Kanunun icrasına Adliye ve Müdafaai Milliye Vekilleri memur kılınacaktı. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 28, s. 245.

³⁵⁷ Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol, Sivil Tutukluların Geri Verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Antlaşması, Genel Affa İlişkin Açıklama ve Protokol, Yunanistan'daki Müslüman Mallarına İlişkin Açıklama ve ilgili maddeler için bk. Soysal, **Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)**, s. 185-200.

Antlaşmanın diğer muhatabı Yunan Hükümeti'nin mezkur mukavelenamenin beşinci maddesi gereğince affı neşir ve ilan ettiği, bunun da İstanbul Hilali Ahmer Riyaseti'nin telgrafı suretiyle anlaşıldığı da yine ifade edilenler arasındaydı.³⁵⁸ Bunun üzerine yalnız iadesi gerçekleşecek askeri ve sivil esirlere yönelik bir genel af kanununun ilanı için layihanın kaleme alındığı beyan edilmekteydi. Layiha, üzerinde herhangi bir müzakere olmaksızın kabul edilmiş ve *“Türkiye Hükümeti elinde bulunup iade edilecek olan askerî ve sivil üseradan hukuku umumiyeye ait ceraimden dolayı mahkûm veya takibata mâruz bulunanlar haklarında”* genel af çıkarılmıştır.³⁵⁹

2.4. Birinci TBMM Dönemi Af Siyaseti

Mebusların af ile ilgili kanun teklifleri öncelikle Layiha Encümeni'ne havale edilmekteydi. Layiha Encümeni müzakere edilmesini uygun görürse Meclis Genel Kurulu'na ya da Adliye Encümeni'ne gönderilmekte, eğer teklif içerik olarak diğer bakanlıkları da ilgilendiriyor ise o bakanlıkların Encümenlerine de havale edilmekteydi. İlgili Encümenler bazen tek bazen de müştereken teklife matuf mazbatalarını hazırlamakta ve sonrasında Meclis Başkanlığına sunmaktaydı. Teklifin Meclis'teki müzakeresine ancak bu aşamalardan sonra başlanırdı. Encümenler mazbatalarını hazırlamazdan evvel, affın konusu ve kapsamı çerçevesinde bazı bakanları ve mebusları komisyonlarına davet edebilmiş, bilgi ve görüşlerine başvurabilmiştir. Genel ve özel af uygulamalarının merkezi Hükümete ve kanunlara karşı itimadı ve itaati zayıflatabileceği düşüncesi, yeni Türk Devleti'nin temellerinin atıldığı Ankara'yı, af çalışmalarında titiz davranmaya yöneltecektir. Meclis'te af kanunlarının müzakeresi ve oylaması yapılırken ülkenin genel asayişine nasıl bir etkide bulunacakları hususu üzerinde hassasiyetle durulacaktır. Bağımsızlık mücadelesinin iç ve dış düşmanlara karşı olağanüstü bir çaba ile sürdürülmeye çalışılmasının bu hassasiyetin başat nedeni olduğu gün gibi açıktır. Bazı mebuslar ise affın bu yönünün dikkate alınmaması gerektiğini görüşünde olmuştur. Bu mebuslar böylesi düşüncelerin Meclis'te taraftar bulmasının, devletin kurumlarının zayıflığını baştan kabul etmek olduğunu, devletin her kurumuyla suç ve suçluyla baş edebilecek yetkinlikte olduğunu belirtmişlerdir.

Bahsi geçen görüşlere rağmen Meclis, yürütülen dikkatli çalışmaların sonrasında af kararı almış ve yürürlüğe koymuştur. Vali, kaymakam, kolordu ve fırka kumandanlarının ya da Kuvayı Milliye şeflerinin öncelik alarak gerçekleştirdikleri af uygulamaları ise mebuslarca çok kere eleştirilmiştir. TBMM üyeleri kendi bilgisi ve onayı olmadan mülki ve askeri amirlerin af kararı alıp uygulamasına şiddetle karşı çıkmıştır. Mebuslar, af kurumunun sadece Meclisin sorumluluğunda olması gerektiğini ve olduğunu müzakereler sırasında her vesileyle dile

³⁵⁸ Bahsi geçen maddelerin içeriği için bk. Soysal, *Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)*, s. 192-194.

³⁵⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 28, s. 244-246.

getirmişlerdir. Bahsi geçen kurum ve kişilerce af müessesesinin kullanılmak zorunda kalındığı durumlarda bile Meclisin haberdar edilmesini ve onaylandıktan sonra uygulamaya konulmasını istenmiştir. Afların millet namına Meclis tarafından çıkarılması ve milletin şahsa değil Meclise şükran duyması mebusların tercihi olmuştur. Af müessesesinin sadece Meclisin uhdesinde olduğu hususu Mustafa Kemal Paşa tarafından da Meclis kürsüsünden her vesileyle net bir şekilde beyan edilmiştir.

Milli Mücadele Dönemi'nde Meclis eliyle yürürlüğe konulan kanunlarının tartışmasız en önemlisi Hıyaneti Vatanîye Kanunu'dur. Bir diğeri ise Firariler Hakkında Kanun başlığı ile yapılan düzenleme olmalıdır. Bu kanunlar bağımsızlık mücadelesini sürdürebilme, düzeni sağlayabilme, suçun oluşumunu ve suçlunun ortaya çıkmasını engelleyebilme amacıyla çıkarılmıştı. Hıyaneti Vatanîye Kanunu içte güçlü olabilmek, böylelikle işgalci ve harici düşmanlara karşı Türk varlığını koruyabilmek ve nihayetinde Misakı Milli'yi gerçekleştirebilmek amacına yönelikti. Firariler Hakkında Kanun ise özellikle ordunun mevcudunun ve manevi kuvvetinin azalmasını önliyordu. Cezalar bir önleyici tedbir, cezalandırmalar ise birer ibret olması maksadıyla hukuk sisteminde yerini almaktadır. Hukuk sisteminde suç içeren eylemlere karşılık vaz edilen yaptırımların amacı esasında budur. Bahsi geçen iki kanun da mevzuatta bu amaçla kendine yer bulmuştur. Ancak Birinci TBMM'nin üyeleri bu iki kanuna muhalefet eden kimselere dahi belli şartlar altında da olsa af yoluna gitmekten imtina etmemiştir.

Hıyaneti Vatanîye Kanunu'nda yer alan ve devletin maddi ve manevi kuvvetini azaltan haller şeklinde içeriğe haiz madde nedeniyle İstiklal Mahkemeleri'nin salahiyet sınırlarının dışına taşıdığı ve muhakeme alanını genişletip adi suçlara da baktığı mebuslarca ifade edilmiştir. Müzakereler sırasına bu durumun suç ve ceza orantısızlığına sebep olduğu ve mağduriyetler yarattığı üzerinde durulmuştur. Bu mağduriyetlerin giderilmesi maksadıyla ve genellikle mebuslar eliyle af teklifleri Meclise sunulmuş ve kabul edilmiştir. İşgal altında bulunan bazı bölgelerde yukarıda bahsi geçen kanunların ilan ve neşir işlemlerini gerçekleştirilemediği ya da yürürlüğe girmesinden çok sonraları gerçekleştirebildiği bir vakıadır. Bu durumun Meclis Genel Kurulu'na çeşitli vesilelerle taşınmasının akabinde, böylesi bölgelerde ve ilgili kanunlar çerçevesinde muhtelif mahkemelerin verdiği hükümlerin yine Meclis eliyle ve elbette yürürlüğe konulan af uygulamaları ile geçersiz sayılmasına karar verilmiştir. Özellikle Trakya bölgesinde yer alan mahkemelerin bu çerçevede verdiği kararlar Meclis tarafından geçersiz sayılacak ve affa yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Divan-ı Harpler eliyle firarlarından dolayı idamına karar verilenlerden cephede yararlılıkları görülenlerin affına gidilmesi Mecliste sıklıkla görülen gündem maddelerinden biri olmuştur. Müzakerelerin içeriğinde, bu türden afların bir kısmının daha Meclise gelmeden sivil veya askeri makamlarca gerçekleştirildiği, kolordu ve fırka kumandanlıkları tarafından uygulamaya konulduğu anlaşılmaktadır. Mebuslar af kurumu ile ilgili hak, yetki ve sorumluluğun kendi elinde olduğu hususunda katı bir tutum sergilese de bu şekilde yürürlüğe konulan aflara karşı, elbette Milli

Mücadele Dönemi içerisinde, belirgin bir eleştiri getirmediği ve karşı duruş sergilemediği müzakerelerden anlaşılmaktadır. TBMM üyeleri ayrıca, isyan hareketlerinin yayılmasında irşat sorumluluğunu tam olarak yerine getirememelerinin etkili olduğu görüşündedir. Halkın anlayabileceği bir dil ile irşat ve tenvir edilmesi gerektiği mebuslar arasında ortak kanaat halindedir. Bu maksatla genellikle Meclis eliyle tenvir ve irşat heyetlerinin oluşturulduğu, aynı zamanda çoğu bölge halkının, telgraf marifetiyle uyarıldığı anlaşılmaktadır. Meclis'teki müzakereler sırasında mebuslar, ahalinin suça yönelmemesi için tenvir, irşat ve irfan faaliyetlerinin yürütülmesinin önemine dikkat çekmişler, bunlar olmadan çıkarılacak olan afların fenalığı ve asayişsizliği artırmaktan başka hiçbir işe yaramadığı yorumunu yapmışlardır. İşgal güçlerinin ve Osmanlı yönetiminin karşı propaganda faaliyetleri zayıf fikirli ve tereddütlü olanların arasından isyanlara katılıma, cepheden ya da kıışlardan askeri firarlara neden olduğu herkesçe bilinen bir vakıadır. Bu gerçekliğin af tekliflerinde bulunma hususunu Hükümet ve mebuslar için bir zorunluluk haline getirdiği anlaşılmaktadır. Ancak aflardan yararlanacakların isyanların asıl failleri olmamasına, firari askerlerin ise suç işlememiş ve silahlarını muhafaza etmiş olmalarına dikkat edilmiştir. İkinci dereceden suçlu olarak görünen, cehalet ve gafletleri nedeniyle Milli Mücadele aleyhindeki çalışmalara katılan kimselere karşı her zaman affa meyilli olunurken, ülkeyi bölmeye ya da ülkenin bir parçasının başka bir ülkeye ilhakı amacına yönelik faaliyetlerde asıl fail sıfatıyla çalışanlara karşı aynı tutum sergilenmemiştir. Ayrıca isyanların sebep ve müsebbipleri tam manasıyla ortaya çıkarılmadan, suçluların muhakeme ve cezalandırılması gerçekleşmeden af uygulamasına gidilmesi de yine Hükümet ve mebuslar tarafından uygun görülmemiştir.

Ankara yönetimi isyanları tedrici bir şekilde bastırıp otorite kurulumunu belli ölçülerde sağlayınca firari şakilere karşı yürütülen veya yürütülmesi planlanan tahkikat ve takibatın yeni isyanlara yol açacağını ya da devam etmekte olan isyanları körükleyeceğini öngörmüştür. Hükümet ve Meclis üyeleri süreci bu şekilde sıcak halde tutmanın memlekette istikrarsızlığın sürekli oluşuna sebebiyet vereceğini düşünmekteydi. Mebusların söylemiyle bu durum fesat kapısını her daim açık bırakmak anlamına gelmekteydi. Bu nedenle isyanların ve isyancıların asıl faillerine karşı da zamanla ve mümkün olduğunca af uygulamalarına gidilmiştir. Bu tercih tamamen isyan hadiselerini kamuoyunun gündeminden düşürmek amacını taşıyordu. Ayrıca milli davanın içine olabildiğince insan sokulmak istenmekteydi. Milli Mücadele süreci dikkatli bir şekilde etüt edildiğinde af müessesesinin Birinci TBMM ve Ankara Hükümetinin her yönüyle yararlandığı başlıca hukuki kurumlar arasında olduğu anlaşılmaktadır. İşgalci devletlerin siyasi ve askeri faaliyetleri kadar Damat Ferit Paşa kabinelerinin halkın cehaleti üzerine şekillendirdiği isyanlar bağımsızlığa giden süreçte sıkıntılar yaratmış, halk içerisinde oluşturulan karşıtlık en az işgaller kadar Milli Mücadele sürecini zora sokmuştur. İsyancıların çıkmasında ve bahsi geçen karşıtlığın görülmesinde halkın cehaletinden ve dini hassasiyetlerinden yararlanılmış olmasının baş faktör olduğu Meclis üyeleri tarafından sıklıkla dillendirilmiştir.

Müzakerelerde ahalinin, isyana teşvikinin kolay olduğu üzerinde ısrarla durulmaktadır. Mebusların söylemiyle ahali şeriat perdesi altında oynanan feci durumları bilememekte ve şeriatı bir silah gibi kullanmakta olan sarıklılara aldanmaktadır. Memleket insanının hakikatlerden mahrum kalması ve irşat edilmemesi nedeniyle son yıllarda verdiği kurbanların sayısının milyonu geçtiği, dini istismar ve altın vaatlerinin insanların kandırılmasında kullanıldığı ifade edilmiştir. Halkın esasen cahil olmasından kaynaklı nedenlerle, iğfale ve şer'e alet olmaya müsait bir yapısının mevcut olduğu müzakerelerde sıklıkla dile getirilmiştir. Halkın bu yapısı nedeniyle, ifsadın irşattan daha kuvvetli hale geldiğini, uzun süren savaşımlardan sonra halkın asker vermek istemediğini, isyanların bu nedenlerle taban bulduğu mebuslar tarafından beyan edilmiştir. İsyân hareketlerine en alt tabakadan insanların katıldığı sadece mebuslar tarafından değil sivil ve askeri idare tarafından da kabul edilmektedir. Yalan fetvalardan dolayı Anadolu hareketini asiler hareketi zannederek isyanlara destek veren cahillerin zamanla Ankara'nın meşruiyetini tanıdığını ve bugüne kadar çekilmiş olan sıkıntıların yeterli olduğu ifade eden mebuslar af tekliflerini bu esaslar üzerine şekillendirmiştir.

İsyanlara destek verilmesinin çoğu yerde korku nedeniyle gerçekleştiği de yine ayrı bir ortak kabul olmuştur. İsyanların asıl faillerinin, Ankara'nın Bolşevik bir yapılanma olduğu ve her yeri yakıp yıktığı bilgisini halk arasında korku salmak suretiyle yaymaya çalıştığı yine müzakerelerin içeriğinden anlaşılmaktadır. Ankara Hükümeti'ne karşı Bolşeviklik suçlamasının, İstanbul Hükümeti, işgalci güçler, işbirlikçiler ve Milli Mücadele karşıtları tarafından yoğun olarak kullanıldığı mebuslar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Ankara yönetimi, İstanbul kaynaklı ifsat sürecine alet olan Anadolu insanının af edilmesinden yana tavır almıştır. Hakikati göremeyen ve bağımsızlık mücadelesini başlangıçta takdir edemeyenlerin affedilmesi gerektiği düşüncesi mebuslar arasında her zaman taraftar bulmuştur. Mebuslar, vatandaşlar arasında, neticeyi bilmeden asıl faillerin arkasına düşen ve akıntıya kapılan birçok zavallının olduğunu, bu kimselerin taklîbi hükümet, inkılap, istiklal, milli irade, Bolşeviklik kavramlarından habersiz olduğu, böylesi vatandaşların affının lazım geldiğini, ancak memleketi parçalamaya ve yabancı bir ülkenin parçası haline getirmeye çalışanların affının mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca isyan çıkan bölgelerdeki ahalinin lüzumsuz yere zarara uğratılmamasına ve mağdur edilmemesine çaba gösterildiği yine Meclis Genel Kurulu'ndaki müzakerelerden anlaşılmaktadır. Bu nedenle isyana kalkışan ve hali hazırda isyan vaziyetinde olan çetelere karşı merkezi ordunun öncelikle tenkil metodunu kullandığı görülmektedir. İsyancı çetelerin merkezi Hükümetten af talebinde bulunması durumunda bu talep Meclis Genel Kurulu'nda, elbette, belli şartlar çerçevesinde kabul görmüştür. Bu aflar isyanın kökünün İstanbul'da olduğu, halkın cehaletinden yararlanıldığı, ahalinin zaman içerisinde muhakeme yaptıkça, Hükümetin ve ordunun başarılarını gördükçe hatasını anladığı, bu sefer Meclisin ve ordunun başarısı için dua edilmekte olduğu söylemleri altında gerçekleşmiştir.

TBMM'nin açık ve gizli celselerinde asker alımları ve firariler hakkında farklı nedenler ile pek çok görüşme açılmış ve zabitanın maaşının az olmasının asker üzerindeki otoriteyi azaltıcı bir

etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Osmanlı Devleti zamanında cepheye yalnız köylü ve fukara takımının sürülmüş olmasının, askerlik hizmetini yerine getirenlerin arasında eşraf ve ulemanın bulunmamasının, firarların artmasında ve cephedeki askerin maddi ve manevi kuvvetinin azalmasında etken olduğu ifade edilmiştir. Uzun süren savaşlar sonrasında ahalinin artık asker vermek istemediği üzerinde özellikle durulmuştur. Köylülerin bir kere de kasaba eşrafı şehit olsun ifadeleri mebuslar tarafından Meclis kürsüsünden aktarılmıştır. Vatanın menfaati gibi külfetinin de müşterek olması gerektiği söylemine sahip olan mebuslar, Padişah İkinci Abdülhamit'in son zamanında askerlerin çuval kesip avret mahallerini örttüğu gerçeğini müzakerelerde dile getirmekten çekinmemişlerdir. TBMM'nin amacının başlangıçta anlaşılamaması, bazı kimselerin geçim kaygısı kaynaklı olarak ailesinden ve çocuklarından ayrılmak istememesi gibi nedenlerden kaynaklı olarak firarların oluşabildiği, acilen askere ihtiyaç duyması nedeniyle asker alımlarında Merkezi Hükümetin kusurlarının görülebildiği yine mebuslarca ifade edilenler arasında olmuştur. Bazı isyanların, askeri firarların ve Ankara Hükümeti'ne karşı koyuşların görölmesinde, amirlerin, jandarma ve polislerin fevri, yanlış, dikkatsiz ve idareden uzak tavırlarının da etkili olduğu gerçeği mebuslarca bir öz eleştiri olarak müzakereler sırasında beyan edilmiştir. Fiziki şartlar ve askerin donatılamaması, firarların bir başka sebebi olarak beyan edilmiştir. Bahsi geçenler Hükümet ve Meclis tarafından gerekçe olarak kabul görecektir, asker alımları sırasında gerçekteşen mukavemet, suça yönelik eylem ve firari afları için af uygulamaları yürürlüğe konulmuştur.

Hapishanelerin fiziki yetersizlikleri, tutuklu ve hükümlülerin böylesi sağlıksız ortamlarda barınıyor olmaları Meclisin gündemini uzunca bir süre meşgul etmiştir. Anlaşma Devletleri tarafından işgal altında tutulan bölgelerden gelen ya da işgalden kurtarılan topraklardaki hapishanelerde bulunan tutuklu ve hükümlülerin perişan halleri de aynı şekilde gündem olmuş, bu kimselerden bazılarının açlık, sefalet ve sağlıksız ortamdan dolayı hayatlarını kaybettikleri mebuslarca sıklıkla dile getirilmiştir. Bu kimselerin nakilleri esnasında da sıkıntı çektikleri müzakerelerden anlaşılmaktadır. Mahpusları bu sefaletten kurtarma isteği ya da zorunluluğu, özel ve kısmi genel afların çıkarılmasında etkili olmuştur. Hapishanelerdeki fiziki şartlardan kaynaklı atıl halin, tutuklu ve hükümlülerin ıslahını engellediği hatta suça meyli artırdığı Hükümet üyeleri ve mebuslarca kabul edilen başka bir husus olmuştur. Tutuklu ve hükümlülere matuf af kanunları üzerinde müzakereler gerçekteştirilirken, bahsi geçen yetersizliklerin giderilmesinin ve af kapsamı dışında kalacak olan mahpusların ıslahının sağlanması amacıyla hapishane yapılarının imalathaneye çevrilmesinin gerekliliği mebuslar tarafından gündeme taşınmıştır. Ancak bütçeden kaynaklı maddi yetersizliklerin bu taleplerin önündeki en büyük engel olduğu konunun muhatapları tarafından yine müzakerelerde dile getirilmiştir. Adliye Vekilleri tarafından bahsi geçen isteklerin bir bütçe ve zaman meselesi olduğu ısrarla belirtilmiştir. Meclis'teki müzakereler esnasında hapishanelere harcanan yedi sekiz yüz liranın önemli bir bölümünün yemek masrafı olduğu ifade edilmiş ve hapishanelerin ıslahının zorluğuna dikkat çekilmiştir. Hapishanelerin fiziki yetersizliklerinden kaynaklı bu gerçekteşlikler af kanunlarının gerekçeleri arasında yerini bulmuştur.

Milli Mücadele sürecinde bazı Kuvayı Milliye müfrezelerinin hapisanelerde bulunan kişileri kendi müfrezesine kattıkları görülmüştür. İlginç olan ise müfrezelerin faaliyet bölgeleri dışında kalan ya da yolunun düşmediği bölgelerdeki kimselerin tutuklu ve hükümlü kalmaya devam etmiş olmasıdır. Sivil ve asker görevlilerin, özellikle fırka kumandanlarının emriyle hapisanelerden tahliyelerin gerçekleşiyor olması Meclisin dikkatinden kaçmamış, açıldığı ilk günden itibaren genel ve özel af ile ilgili salâhiyetin sadece Meclis elinde olduğuna dair görüşler sıklıkla belirtilmiştir. Bunun yanında ülkenin içinde bulunduğu şartlar nedeniyle bazı tutuklu ve hükümlülerin evrak eksiklikleri ortaya çıkmış, bu durum mağduriyetler yaratmış, bazı tutukluların muhakemeleri sonlandırılmamıştır. Belki suçsuz bulunacak ya da çok az bir müddet ceza alacak zanlıların tutukluluk halleri bu nedenlerle uzamıştır. Çıkarılan af kanunlarının bazılarının tefsire muhtaç olması da mağduriyetleri ortaya çıkarmış ve tahliye olunması gerekenler içeride bekletilebilmiştir. Maznun, mevkuf ve mahkum durumunda bulunan kimselerin işgal, ihrak ve diğer nedenlerle evraklarının eksik olması veya tamamen kaybolması durumları da Hükümetin ve Meclisin affa yönelmesinin nedenleri arasında olmuştur.

Bir hükümlünün maluliyetinden dolayı hususi affı talep edildiğinde bu konuda çok hassas davranılmış, konu ile ilgili evrakların tam olmasına dikkat edilmiştir. Meclis Genel Kurulu'na hükümlünün kendisi kadar hastalığın türü de sorgulanmış ve araştırılması istenmiştir. Bu türden af taleplerinde müzakereler oldukça uzun sürmüş ve tartışmalar hararetle geçmiştir. Hükümlünün sıhhati hapisanede yaşayamayacak bir hale gelmiş ve bu husus hekim raporları ile belgelenmişse, özellikle de hastalık bulaşıcı ise Meclis af konusunda tereddüt göstermemiştir. Diğer tutuklu ve hükümlüleri koruyabilmek adına bulaşıcı hastalık taşıyan kişilerin affedilmesi özellikle zorunlu görülmüştür. Mebuslar içinden geçilen dönemin olağanüstü koşullarına rağmen suça ve suçluya karşı insani değerlerin ve kanun dairesinin dışına çıkmayı hiçbir zaman düşünmemiştir. Suça karşılık gelen yaptırımlarda amaçlananın zulüm olmadığı, cezalandırmada asli unsurun tenbih ve ıslah olduğu mebuslar tarafından dile getirilenler arasında olmuştur. Mebuslar tutuklu ve hükümlülerin bir zaman sonra topluma döneceği gerçeğinden hareketle Hükümetten hapisane koşullarının buna yönelik hazırlanmasını ve ıslah amaçlı programlar yürütülmesini talep etmişlerdir. Hapisanelerdeki insanların çoğunun eğitim görmemişlerden olduğuna dikkati çeken mebuslar, eğer bu kimselerin ırfanına yatırım yapılırsa, bir işle meşgul olmaları sağlanırsa hapisanelerde asayişin daha rahat sağlanacağını ve hükümlülerin tahliyeleri sonrasında toplum içerisinde daha rahat yer bulup suça eğilimlerinin azalacağını belirtmişlerdir. Tutuklu ve hükümlülerin bir meslek sahibi ve sanat erbabı olma şartlarının devlet eliyle hazırlanmasının gerekliliği müzakerelerde mebuslar tarafından sıklıkla ifade edilen öneriler arasında olmuştur.

Tutuklu ve hükümlülerin önemli bir bölümünün genç oluşunun nüfusun verimli kullanımına engel oluşturduğu ve bu nedenle ülkenin hem maddi hem de manevi açıdan zarara uğradığı şeklindeki söylemlere sadece Milli Mücadele sürecinde değil Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden yıllarda da rast gelinmiştir. Herhangi bir ülkede ve göreceli olarak da şartların normal olduğu bir

dönemde af yanlısı kurum ve şahıslar tarafından dile getirilmesi normal karşılanacak olan bu yaklaşımın yeni Türk Devleti'nin kuruluş süreci dikkate alındığında affa başvurulmasını neredeyse bir zorunluluk haline getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Son çeyrek asrını yoğun ve yıkıcı savaşlar içerisinde geçiren, sonrasında da dağılan bir imparatorluğun ana mirasçısı konumundaki yeni Türk Devletinin yaşadığı nüfus nicelik ve nitelik problemleri sadece af müzakerelerinde gündeme gelen bir konu değildi. Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan siyasi partilerin tüzük ve programlarında yer verilen ve çözüm önerileri sunulmaya çalışılan önemli bir mesele idi. İkinci Meşrutiyet döneminden beri yaşanan felaketler siyasi ve iktisadi buhranların yanı sıra demografik sorunları da beraberinde getirmiştir. Nüfussuzluk söylemiyle Meclis zabıtlarına yansıyan bu durum af uygulamalarında özellikle etkili olmuştur. Ayrıca bir çocuğun yetiştirilme zahmeti ve maddi olarak harcananlar af tekliflerinde dikkate alınan bir diğer önemli unsur olmuştur.

Tutuklu ve hükümlüler arasında eli silah tutanların cephede görevlendirmeleri bazı mebuslar tarafından talep edilenler arasındadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı yönetimi genel seferberlik sürecinde bu yöntemle başvurmuştur. Farklı birleşimlerde bazı mebuslardan gelen taleplere rağmen Meclis Genel Kurulu böyle bir tercihte bulunmamıştır. Ancak mülki amirler, Kuvayı Milliye şefleri ve fırka kumandanlarının tutuklu ve hükümlülerden yararlanmak maksadıyla bazı bölgelerde hapishaneleri kısmen veya tamamen boşalttıkları yukarıda belirtilmişti. Olağanüstü şartlar gereğince milli güç unsurlarının tamamından yararlanma düşüncesi bu eylemin temel nedeni olarak görülmektedir. TBMM bu türden eylem, tutum ve tercihleri kesin bir dille eleştirse de bu durumu anayasa ve kanunlardan kaynaklanan boşluk ya da yetersizlik veya bir tür yetki karmaşası olarak görmemeli, dönemin şartları içerisinde izaha çalışmak gerekmektedir. Neticede mebuslar da memleket genelinde son dönemde ortaya çıkan nüfus boşluklarına ısrarla dikkati çekmekteydi.

Ülke insanının suça yönelmesinde, şahsi hukukunu müdafaa edememe, cehalet, sefalet, dönem şartları, saldırı ve iftira gibi faktörlerin etkili olduğu görüşü Meclis Genel Kurulu'ndaki mebusların genel kanaati olmuştur. Mebuslar yanlış hükümler nedeniyle hapishanelerin dolduğu iddiasında da bulunmuşlardır. Milli Mücadele yıllarında adi suçlardan dolayı hapishanelerde mahpus edilmiş binlerce kimse bulunmaktaydı. Bağımsızlık mücadelesinin fevkalade şartlarında kendilerinden fayda sağlanabilecek kimselerin bu halde bulunması olumsuz görülmüş, tutuklu ve hükümlülerden olabildiğince istifade edilmesi düşüncesi Mecliste taraftar bulmuş ve mebuslar tarafından bu amaca yönelik teklifler sunulmuştur. Tutuklu ve hükümlüleri yeniden toplum içerisine almak ve mümkün mertebe bu kimselerden istifade edebilmek amacıyla özellikle af müessesesi kullanılmaya çalışılmıştır. Meclisin bu tavrından memleketin çalışacak ve üretime katkı sağlayacak insana ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. Binlerce vatandaşın, cehalet, öfke, iftira nedeniyle hapiste çürüyor iken içinde bulunduğumuz olağanüstü koşullar nedeniyle vatan ve millet olarak bunlardan faydalanılmalı söylemleri, Meclis'te hem hapishane şartlarının iyileştirmesi taleplerini doğurmakta hem de af isteklerinin başlıca nedenlerinden biri olmaktadır.

Mebuslar hem nitelik hem de nicelik bakımından her ferdin hayatının ülke ve toplum için önemine değinirken, memleketin çalışacak kola ihtiyacı olduğunu dile getirmişlerdir. Bazı mebuslar bu vehim durumu yani nüfussuzluğu ifade ederken dehşetli boşluk ifadesini kullanmışlardır. Günümüzün Ceza Hukuku kuramcıları, yaptırımlardan amaçlananın, bir kimseyi beşeri hayatın dışında, kıymetsiz, batıl ve atıl vaziyette tutmak olmadığını ifade etmektedirler. Bu kimseler, cezadan maksadın zulüm olmadığı, tembih ve ıslah olduğu, afların da suçlu üzerinde tembih ve ıslahı sağladığı düşüncesinde olmuşlardır. Bu nedenle hükümlünün tahliyesi sonrasında topluma yararlı olacak şekilde tecridinin sağlanması gerekmektedir. Bazı durumlarda cezadan ziyade affın olumlu tesirleri olduğu, insanların kazanılması noktasında cezanın değil de affın tesirinin daha fazla olduğu ayrı bir gerçekliktir. Bu nedenle I. TBMM’de yer alan bazı mebuslara göre, milli davanın içerisine daha çok insan sokulmak ve memleket genelindeki nüfus boşluklarının olumsuz etkileri en aza indirilmek isteniyorsa, cezadan çok affın tercih edilmesi gerekmektedir.

Milli Mücadele yıllarında kanuna aykırı hadiselerin hakiki faillerini ortaya çıkarmanın güçlüğü mebuslar tarafından takdir edilen bir diğer konu olmuştur. Bu nedenle suça yönelik eylemleri gerçekleştiren çoğu maznun ve mahkumun aslında olayların bizzat failleri olmayabileceği, yine mebusların kendi ifadeleri ile üçüncü ve dördüncü dereceden failleri olabilecekleri gerçeği af uygulamalarına gidilmesinin nedenlerinden biri olmuştur. Tarih kitaplarına geçilecek bir dönemin yaratıcıları olarak en hassas mesele olan af konusunda dikkatli olunması gerektiği görüşü Meclis’te ağır basan bir görüş olmuştur. Bazı mebuslar ise, hapishanelerdeki sürekli af çıkarılması nedeniyle gayet rahat olduklarını ve Osmanlı yönetimi zamanında oluşan bu algının, dışarıda olanların da suç işleminin önünü açtığını ifade etmişlerdir. Müzakereler sırasında mebusların üzerinde hemfikir olduğu konu Meşrutiyet Dönemi’nde en çok suiistimal edilen hususun af müessesesi olduğudur. Bazı mebuslara göre hapishanede yatanların çoğu bugünkü inkılabın başlangıcından değil, mütarekeden beri affolunacaklarını ümit etmekteydi. Cinayet erbabının vara yoğa affedilip şımartılmasında bir mana olmadığı, evvela düşmanın mağlup edilmesi sonra berisinin düşünülmesi gerektiği bazı mebusların ana söylemleri arasında olmuştur. İsyancıların yakalandıktan sonra aynı hapishanede ve koğuşta kalmalarının sakıncalarına da dikkat çekilmiştir. Mebuslar bu kimselerin aynı dam altında olmaları, beraber yemeleri, içmeleri ve oturup kalkmalarının tahliye olduklarında da yine beraber iş görmeleri sonucunu ortaya çıkaracağını ifade etmişlerdir. Tutuklu, hükümlü ya da ifadesine başvurmak maksadıyla da olsa belli bir süre için gözaltına alınanların, fiziki yetersizlikler nedeniyle kalabalık gruplar halinde aynı koğuş içerisinde tutulmasının, mebusların oldukça yerinde olan bir söylemiyle devlete karşı tehlikeli vaziyete geçenlerin birbirine gösterilmesinin derin mahsurları bulunmaktaydı. Kısa vadede hapishanelerin ıslahı mümkün gözükmediğinden en azından şakilerin içerisinde asıl fail olmayanların bahsi geçen mahzurlar nedeniyle de Hükümet ve Meclis tarafından af kapsamına dahil edildiği anlaşılmaktadır.

Meclis içerisinde bulunan af savunucularına göre fiziki ve maddi yetersizlikler tutuklu ve hükümlülerin insani şartlar altında kalmasını engellemekte ve cezalandırmada en önemli maksat

olan ıslahın önüne geçmekteydi. Fiziki yetersizliklerin ortaya çıkardığı asıl problemin bu olduğu yorumu yapılmaktaydı. Kader mahkumu olarak tabir edilen, dönemin olumsuz şartları, maddi ve de manevi yetersizlikler nedeniyle hüküm giymiş olanların, azılı suçlu olarak görülenler ile yıllarca kalabalık hapisane ve koğuş içerisinde aynı ortamı paylaşmalarının bahsi geçen kişilerin ıslahını olumsuz etkileyeceği açıktır. Mebuslara göre böylesi bir ortamda bu insanların ıslah olmaları sağlanamadığı gibi mahkumiyetleri sona erdiğinde suç işleme potansiyeli artan bir birey olarak toplum içine karışacağına tespitini yapmak zor olmayacaktı. Ancak Osmanlı Devleti'nden her alanda enkaz devralan Ankara yönetiminin hapisane şartlarını iyileştirme hususunda da zor bir süreç ile karşı karşıya olduğu müzakerelerden anlaşılmaktadır. Hapisane şartlarının ağırlığından dolayı verilen cezaların aslında suçlulardan misli ile çıktığını, bu nedenle af uygulamalarına giderken cezalar üzerinde yapılması düşünülen tenzillerin daha çok olması gerektiği görüşü mebuslarca dile getirilenler arasında olmuştur. Bu fiziki olumsuzluklar yakın bir zamana kadar giderilememiş, kalabalık hapisane ve koğuş ortamları nedeniyle Milli Mücadele sürecinde ve Cumhuriyet Tarihi boyunca sık sık affa yönelmek zorunda kalmıştır.

Mebusların Meşrutiyet Döneminden bu yana en fazla yanlış ve kötüye kullanılan hukuki müessesenin af kurumu olduğunu müzakereler sırasında sıklıkla ve özellikle beyan ettikleri yukarıda dile getirilmiştir. İkinci Abdülhamit döneminde yürürlüğe konulan aflar ve bu afların gerekçelendirildiği nedenler, Meclis kürsüsünden her vesileyle eleştirilmiştir. İstibdat döneminde sıklıkla affa başvurulduğu, kutsal olan gün ve gecelerde af çıkarmanın bu dönemin alışkanlıkları arasında olduğu belirtilmiştir. Mebuslar, Osmanlı döneminin af uygulamalarında milli gayelerin değil, hanedanda gerçekleşen doğum, sünnet ve evliliklerin etkili olduğuna dikkatleri çekmiştir. Mebuslar bu zamana kadar hükümdar ve sultan aflarının yapıldığını, şimdi ise millet aflarının yapılması gerektiğini açıkça ifade etmişlerdir. Osmanlı Devleti'ndeki afların bu türden kıymetsiz nedenler ile çıkarıldığı yorumunu getiren mebuslar, padişahın çocuğunun doğması veya sünnet olması, hanedana mensup bir sultanın evlenmesi gibi nedenlerle genel af ilanlarını uygulamaya konulmasının yanlışlığı üzerinde durmuşlardır. Bu hususun kıymetinin milli gayelerle takdir olunması gerektiğine vurgu yapan bazı mebuslar da af karşıtı tutumlarını İkinci Abdülhamit'in bu alandaki başarısızlığına atıfta bulunarak izah etmekte ve af müessesesine olan karşıtlıklarını bu esas üzerine temellendirmeye çalışmaktadır. Sadece İkinci Abdülhamit dönemine ait değil Osmanlı Devleti'nin farklı dönemlerde yürürlüğe koyduğu diğer af uygulamaları da mebuslar tarafından genel olarak eleştirilmiştir. Mebuslar siyasi hadiselerin gidişatına göre bazen de yabancı devletlerin isteğine doğrultusunda yürürlüğe konulan af uygulamalarının geçmişte fazlasıyla mevcut olduğunu ifade etmişlerdir. Mebuslara göre imparatorluğunun yıkılmasında, sorunların üzerini örtmesi ve mağduriyetleri göz ardı edip gidermemesi, bu mesele nasıl olsa geçip gitmiştir düşüncesi etkili olmuştur. Bunun için Meclis en küçük meseleyi bile etraflıca tetkik etmeye çalışmıştır. Mebuslar, afların Abdülhamid döneminde yapılanlar gibi olması ve çoğalması endişesini dile getirse de Padişah Vahdettin ve İstanbul Hükümetlerinin belli bir tarihe kadar aldığı af kararlarını TBMM kurumsal devamlılık ilkesi çerçevesinde yerine getirmek zorunda kalmıştır. Sayıca az da olsa bazı

mebuslar, bugün milletten ayrı yaşayan, milletini tanımayan, milletini arayıp sormayan bir padişahın aflarının tanınmaması gerektiğini beyan edenler de elbette bulunmaktaydı.

Milli Mücadele Dönemi'nde her vesileyle ülke genelinde dinginliğin sağlanabilmesi amaçlanmıştır. Savaş sürecinde çıkarılan afların cephelerdeki durumun maddi ve manevi açılardan kuvvetlenmesi amacına yönelik olduğu bilinmektedir. Zaferler kazanıldıkça ve isyanlar söndükçe birlik ve beraberliği artıracak unsurlara daha çok ihtiyaç duyulmuş ve bu nedenle af uygulamalarına gidilmiştir. Bu dönemde aflar bazen ihtiyaç bazen de zorunluluk olarak görülmüştür. TBMM üyeleri siyasi ve askeri zaferler sonrasında af çıkarmayı bu mesut günlerin bir zekatı olarak da görmüşler ve zaferin zekatının umumi olduğunu ifade etmişlerdir. Zaferleri takip eden yıllarda genel ve özel afların çıkarılması pek çok ülkede yaygın, çoğu düşünöre göre de gerekli ve faydalı bir uygulamalar olarak kabul edilmiştir. Özellikle böylesi dönemlerde çıkarılan afların toplumsal barışa katkı sağladığı düşünülmekteydi. 1920-1923 yılları arasında gerçekleştirilen af uygulamalarında, yukarıda da bahsi geçtiği üzere, siyasi ve toplumsal barışı sağlamanın amaçlanmış, bu süreçte aynı zamanda kapitülasyonları kaldırabilme kaygısı da af çıkarmada etkili olmuştur. Memleket genelinde adaleti her yönüyle tesis etmenin, kapitülasyonları kaldırmada yardımcı olacağı düşünülmüştür. Adalet mefhumunun memlekette hakkıyla tatbik edildiğini bütün cihana gösterilmesi gerekliliği mebuslar tarafından bu dönemde özellikle önemsenmiştir. Mebuslar ayrıca, Osmanlı yönetiminin vermiş bulunduğu adli kapitülasyonların kaldırılması konusu uluslararası toplantılarda gündeme geldiğinde bu devletten miras hapisane şartlarının yeni Türk Devleti'nin elini zayıflatacağını da önemli bir öngörü olarak dile getirmişlerdir. Modern anlamda hukuki teşkilatlar kurmanın ve adli hataları mümkün olduğunca azaltmanın önemine değinen mebuslar, bu alanlarda başarılar elde edilebilmesi durumunda kapitülasyonların kaldırılması sürecinde batılı güçlerin itiraz edecek bir sebep bulamayacakları hususunda ortak kanaat geliştirmişlerdi.

Bunlardan başka özel af talepleri de Meclisin gündemini, Cumhuriyetin ilanına kadar fazlasıyla işgal etmiştir. Özel af istekleri gündeme geldiğinde bazı mebuslar, mahkemelerce verilen bazı kararları eleştirse de, Meclis'teki genel kanaat, mahkeme hükümlerinin kaldırılmasının mebusların yetkisinde olmadığı ve sadece kalan cezanın müddetini affetme yetkisi bulunduğu şeklinde olmuştur. Özel af hususunda benzer olaylar karşısında Meclis tarafından başlangıçta farklı kararlar verilebilmiştir. Ancak zaman geçtikçe belli bir düzen kurulmuş ve uygulamalarda standart tutturulmuştur. Özel af ile ilgili taleplerin Meclis Genel Kurulu'na sıklıkla gelmesi üzerine bazı mebuslar tepkilerini dile getirmekten çekinmemiş ve özellikle cinayet hükümlülerini vara yoğa affedip şımartmanın bir anlamının olmadığı ifade edilmiştir. Meclisin özel af teklifleriyle meşgul olmasından yakınan mebuslar genel affa ihtiyaç duyulduğunu ve bu durumun üstesinden ancak bu şekilde gelinebileceği görüşünü savunmuşlardır. Bu görüşe rağmen özel aflar bazı istisnalar dışında üzerinde fazlaca müzakere olunmaksızın kabul olunmuştur. Mebusların, hapisanelerdeki mahkumlardan ve onları yakınlarından aldıkları mektupların veya telgrafların etkisinde

kalmalarının özel afların çıkarılmasına etki ettiği anlaşılmaktadır. Müzakerelerde suça karşılık gelen cezaların ve yürürlükte bulunan yaptırımların ekseriyetle hapis cezası şeklinde belirlenmiş olmasına da eleştiri getirilmiştir. Mebuslara göre bu tercih hem mahkemelerin iş yükünü artırmakta hem de hapishanelerdeki tutuklu ve hükümlülerin sayıca çoğalmasına neden olmaktadır. Avrupa’da para cezasının bir tür yaptırım olarak yaygın bir şekilde kullanıldığını ifade eden mebuslar İstanbul’daki İngiliz işgali sırasında bu yöntemin tatbik edilmesini örnek olarak gösterecekler ve bu konuda çalışmalar yapılmasını istemişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı’nın ve Milli Mücadele yıllarının gelgitleri nedeniyle cürümlere karşılık verilen cezalar kadar çıkartılan afların da belli oranda sorunlar içerdiği görülmüştür. Cezaların acizlere uygulandığı fıkri bazı mebuslarda mevcut olmuş ve hukukunu aramayı bilmeyenlerin hukukunu Meclisin gözetmesi gerektiği müzakerelerde dile getirilmiştir. Belli bir kuvvete sahip olanların tecili takibat ve özel af usulleri ile affı yoluna gidildiğinin söz konusu olduğu bir ortamda bu kimselere göre nispeten aciz kalanların da affının lazım geldiği görüşü Meclis’te etkin bir görüş konumundaydı. Gerçekten de hakkını aramayı bilemeyen hükümlüler içeride kalırken, Meclise münferiden başvurabilen ve bu sayede özel aftan yararlananlar bu süreçte azımsanamayacak sayıda olmuştur. Meclis Genel Kurulu’na başvurmayı bilen ya da mebuslara bir dilekçe veya başka bir marifet ile ulaşabilen kişilerin aflarının teklif edilmesi ve birçoğunun da kabulü eleştiri alan hususlardan başında gelmiştir. Bu nedenle Meclis’te genel afların çıkarılmasının daha doğru olacağı savunulmuştur. Genel ve özel af uygulamalarında genel hukuk ile ilgili düzenlemelere gidilirken hukuki şahsiyenin kapsam dışında bırakılmasına özellikle dikkat edilmiştir. TBMM’nin çıkardığı af kanunlarında, şahsi hukukun korunacağına dair düzenlemeler bulunmakta ve mebusların bu hususta hassas bir tavır içerisinde oldukları göze çarpmaktaydı. Bununla birlikte, af kanunlarında yer verilse de uygulama safhasında şahsi hukukun gözetilemediği ve kağıt üzerinde düzenleme olarak kaldığı yine mebuslar tarafından ifade edilenler arasındadır. Osmanlı Devleti dönemini de içine alacak şekilde Adliye teşkilatında arananın da görülenin de genel hukuk olduğu şahsi hukukun o arada zayıf olduğu mebuslarca müzakereler sırasında itiraf edilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı’ndan itibaren ahalinin içine düştüğü müşkülât mebuslarca suç içeren eylemlerin başlıca müsebbibi olarak görülmüştür. Milli Mücadele Döneminde yaşanan anarşi ortamının da yine aflar için geçerli bir mazeret olduğu ifade edilmiştir. Halkın Milli Mücadele’nin ruhunu ve hakikatini tam olarak göremediği, idrak edemediği, karmaşık dönemlerden sonra fesat kapılarının kapatılması gerektiği, hükümetin nizamında ceza varsa affın da olduğu, insan kaybetmek değil kazanmanın önemli olduğu, affetmek, merhamet göstermek, adalet ile muamelenin Meclisin şanından olduğu mebuslarca ısrarla dile getirilen söylemlerdir. Ayrıca siyasi mahkumları affetmek, hapishanelerdeki mahkumlardan yararlanmak, ahlak bakımından ıslah olmuş kimseleri yeniden toplumun içine katmak, memleketin çalışan bir kolu haline getirmek, terbiyesi ikmal edilemeyen vatandaşların cehaletinden kaynaklı hareketlerini affetmek gerekliliği de yine sıklıkla ifade edilen söylemler arasında olmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele

Dönemi'nde ülke genelinde geniş tabanlı belirsizlikler görüldüğünü beyan eden mebuslar bu uyumsuzluk ortamında İstanbul Hükümeti ve mahalli yöneticiler tarafından aynı konuda farklı uygulamalara gidilmesinin de mağduriyetleri beraberinde getirdiğini söylemişlerdir. Bazı kötü ve kanunsuz muameleler yüzünden halkın tepki vermek durumunda kaldığı, bu sefer de halkın tecziye edilip tutuklu ve hükümlü durumuna düştüğü belirtilmiştir. Ayrıca Kuvayı Milliye'nin teşekkül olduğu ve TBMM'nin açıldığı süreçte bazı mülki ve askeri yetkililerin hatalarından kaynaklı hukuki olmayan bazı uygulamaların görülebildiğini, ancak sistem, hukuk ve kurumlar oturunca bu keyfi ve gayri hukuki uygulamaların azaldığı mebuslarca ifade etmişlerdir. Müzakerelerde Mülkiye teşkilatının ıslah edilmesi gerektiği ifade edilen görüşler arasında olmuştur. Neticede bu hususlar da mebusların dikkatinden kaçmamış ve affin gerekliliklerinden biri olarak kullanılmıştır.

TBMM üyeleri, bazı sivil ve askeri makamların eliyle gerçekleşen gayri hukuki ve keyfi uygulamaları şiddetle eleştirmiş ve bu uygulamalar neticesinde mağdur olanların mağduriyetlerini gidermek maksadıyla af uygulamalarına gitmeyi tercih etmiştir. Mebusların kendilerini zor durumda hissettikleri konulardan başta geleni, sivil ve askeri görevlilerin hukuki olmayan uygulamaları yüzünden af çıkarmak zorunda kalmaları olmuştur. Haksız verilen kararlar ve cezalar nedeniyle af çıkarmanın, suçsuz olarak gördükleri kimselerinin suçluluklarını izale edici af uygulamalarına gitmenin, hukuka aykırı olduğu gerçeği mebusların da kafasını karıştırmıştır. İdari ve askeri yönden keyfi uygulamalarda bulunanlara karşı, anket, tetkik, tahkik ve takibat gibi yöntemlerle araştırma yapılması için Meclis'te bazı mebuslarca takrirler verilmiş fakat bu takrirler genelde kabul olunmamıştır. Bu takrirlerin reddedilmesinde içerisinden geçilen nazik dönemin etkili olduğu gayet sarihtir. Bundan başka, hükmü henüz kesinleşmemiş olanlar, haklarında tahkikat yapılanlar veya maznun olanlar, mevcut fiilleri cürüm olmayanlar hakkında affa gitme hususları da mebuslar tarafından hukuki olarak uygun görülmemiştir. Müzakerelerde ortada bir suç olmadığı halde af kanunu teklif etmenin hukuki açıdan uygun olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Tehcir meselesinden dolayı özellikle de yabancı devletlerin isteği ve baskısı üzerine tutuklanan ya da hüküm giydirilenlerin af edilmesi konusunda ise mebuslar kayıtsız ve şartsız bir şekilde ortak hareket etmişlerdir. Bu hususa benzer bir şekilde ve yine mebusların tamamı Mondros Mütarekesi sonrası gerçekleşen işgaller ve ayaklanmalar karşısında Direniş cemiyetlerinin ve milis güçlerin vatan savunması maksadına yönelik olarak gerçekleştirdiği fiillerin cürüm sayılamayacağı ve bu fiillere suç atfedip neticesinde affa gidilemeyeceği görüşünde birleşmişlerdir.

TBMM'nin açılma tarihi çoğu af tekliflerinin müsebbibi ve başlangıç tarihi olmuştur. Mondros Mütarekesi'nin bazı af uygulamalarının başlangıcı olması ise tarihi hadiselerin gidişatı ile ilgilidir. Bazı af tekliflerinde ise yaş esaslı ön plana çıkartılarak teklifler verilmiştir. Vücutça kendilerinden kar veya zarar gelmeyecek olan kişiler ifadesi kullanılarak bu kimselerin affı talep edilmiştir. Cünha cezaları gibi cezaların cezayı nakdiye yani para cezasına çevrilmesi yönünde kanun teklifleri verildiği görülmüştür. İnkılap münasebetiyle ve inkılap şerefine af talepleri de sıklıkla Meclis Genel Kurulu'na gelen kanun teklifleri arasında olmuştur. Bazı mebuslarca, inkılap

daha tamamlanmadan bu isteklerin gelmesi eleştirilmiş ve ayrıca inkılap aleyhinde olanları inkılap şerefine affetmekteki tenakuza dikkat çekilmiştir. Bu arada en çok af teklifi veren mebuslar arasında Erzurum Mebusu Salih Efendi başı çekmekteydi. Birinci TBMM'nin karşılaştığı sorunlardan biri de af tekliflerinin sık ve benzer içeriklerle verilmiş olmasıdır. Meclisin ruznamesinde birbirine benzeyen ve benzemeyen pek çok af teklifi bulunmaktaydı ve bunların müzakeresi oldukça uzun sürmekteydi. Özel ve genel affa yönelik gerek Hükümet tarafından ve gerekse de mebuslar tarafından verilen tekliflerin fazlalığı ve gündemin yoğun oluşu af tekliflerinin birbirine çok benzemese de bazen birleştirilerek müzakere edilmesine neden olacaktır. Dönemin şartları ve hadise yoğunluğu dikkate alındığında bu istatistik çok da yadırganamayacak bir durum olsa gerektir. Bu arada önemli bir bölümü Hükümetçe hazırlanan ve bazı eşkıyanın affını içeren farklı kanun tasarıları karşısında bazı mebuslar, bu türden sıkıntı çıkaran kimselerin, yakalanamadığı için af yoluna gitmenin bir acizlik göstergesi olduğunu ifade ederek Hükümeti suçlamıştır. Bazı mebusların bu tip afları kabul etmesini de acze iştirak olarak görmüşlerdir. Bu mebuslar, Hükümete otorite kuramadığı kişi ve gruplar için af çıkardığı, ancak kanuna itaat edip teslim olanlar için herhangi bir düzenleme yapmadığı eleştirisini de getirmekten imtina etmemişlerdir.

Milli Mücadele sürecinde TBMM'nin İngiltere ve Fransa devletleri ile yaptığı antlaşmalar çerçevesinde üsera mübadelesi gerçekleşmişti. Serbest bırakılan esirler arasında suça karışanlar olabileceği için bu hususu af uygulaması yönüyle de ele almak gerekmektedir. Anlaşma Devletleri ile imza edilen antlaşmalarda yer alan affa yönelik maddelerden azınlıkların da yararlandığı şeklinde Meclis'te yaygın bir kanaat oluşmuştur. Bu kanaat Müslümanlara yönelik afların çıkarılmasında etkili bir gerekçe haline gelmiştir. TBMM'de görev alan mebuslara gerek seçim bölgelerinden gerekse de diğer bölgelerden dönemin iletişim kanalları yolu ile af isteklerinin hem de yoğun bir şekilde geldiği müzakerelerden anlaşılmaktadır. Meclis'te bir kişi, bölge veya grup ile ilgili çıkarılması düşünülen af kanunları müzakere edilirken affı istenen kişi ile bir şekilde bağlantısı bulunan ya da o bölgeden olan mebusların affın kabulü için özel bir çaba harcadığı görülmektedir. Meclisin özel af ile ilgili düzenlemelerde yerel yöneticilerden gelen raporları dikkate aldığı ve haklarında olumlu görüş bildirilenlerin affını da nadir istisnalar dışında gerçekleştirdiği tutanaklardan anlaşılmaktadır.

İstiklal Mahkemeleri hali hazırda faaliyetlerini sürdürüyor iken bu mahkemelerden çıkan kararlara karşı af uygulamalarına gitmenin bahsi geçen mahkemelerin kudretinin azalmasına neden olacağı görüşü müzakerelerde dile getirilenler arasında olmuştur. İstiklal Mahkemeleri'nde dün hüküm giyenlerin bugün Meclis tarafından affedilmesinin mahkeme heyetinin haysiyetine bir tür saldırı olduğu kadar suç ve suçlu üzerindeki nüfuz ve kudretlerini etkileyeceği hususları Meclis kürsüsünden ifade edilmiştir. Af çıkarılacak ise öncelikle İstiklâl Mahkemeleri'nin faaliyetlerine son verilmeli, ondan sonra af kanunu çıkarılmalı görüşü mebuslarca yerinde bulunmuştur. Bu nedenle af kanunlarının erken çıkarılmasına veya etkileri hala devam eden eylem, suç ve olaylar ile

ilgili olmasına belli oranlarda tepki olmuştur. Mebuslar ayrıca İstiklal Mahkemeleri'nin kaldırılması durumunda isyanların yeniden vuku bulacağı ve askerın firarının çoğalacağı gerçeğine de dikkat çekmişlerdir. Bakanlar, mebuslar ve Encümenler affın kapsamı ve konusuna göre affa konu olan kişi, olay ya da bölgenin araştırılması için bir tetkik heyetinin görevlendirilmesi gerektiği hususunda görüş beyan etmiş, ancak bu türden heyetlerin teşekkülü sayıca az kalmıştır. Bu türden heyetler özellikle Milli Mücadele'ye karşı gerçekleştirilen isyanların ve isyancılarının araştırılması ve soruşturulması için görevlendirilmiştir. Bu heyetlerin sözlü ya da yazılı beyanları çerçevesinde af uygulamaları şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Yine af müzakereleri sırasında adi ve cünha suçlarından dolayı hüküm giyenlerin affedilmesi konusunda mebusların genel bir karşı duruş sergilemediği görülmektedir. Çok azı ise bir kimsenin suç işlediğine kanaat getirildikten sonra onu affetmek ve afları çoğaltmak bir memleket için zehir olduğunu ifade etmişlerdir. Bu mebuslara göre aflar tekerrür ettikçe mücrimler daimi bir surette bundan istifade edecek ve genel asayiş bozulacaktır. Cürüm işleyenler af olunurken, onları tedib için giden ve bu sırada tesadüfen bir zulüm işleyenlerin af edilmemesi veya gündem olmaması bazı mebuslar tarafından eleştiri konusu olmuştur. Bu mebuslara göre vatanın savunulması ve kurtuluşu maksadıyla hareket edilirken ortaya çıkan eylemlere suç atfetmek doğru değildir. Direniş cemiyetleri ile milli kuvvetlere mensup kimselerin bu türden fiillerin bu nazik ortamda suç sayılamayacağı mebuslarca ısrarla belirtilmiştir. Çalışmaları nedeniyle hüküm giyenlerin salıverilmesi için çıkarılacak kanunlarda af kelimesinin geçmesine de itiraz edilecek ve ortada bir cürüm mü var ki af ediyoruz yaklaşımı sergilenmiştir.

Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'un, kurulduğu ilk zamanlarda Ankara hükümetinin, otorite eksikliğinden kaynaklı hem suçlar artmış hem de suçlular, eşkıyalar ve çeteler firarda kalmış, derdest olunamamıştır. Bu durum emniyet ve asayiş tehdit etmiş, suç oranlarını artırmıştır. Münkariz Osmanlı Hükümeti tarafından özellikle son dönemde verilmiş olan mahkumiyet kararlarının adaletsiz olmaları yönüyle eleştirildiği ve bu tespitin af çıkarılmasında etkili faktörler arasında olduğu belirtilmelidir. Afların yeni kurulan Milli Halk Hükümetine olan teveccühü artıracığı aynı zamanda afların zaferin zekatı barışın sadakası olduğu yine mebuslar tarafından ifade edilenler arasında olmuştur. Çıkarılması düşünülen aflarda katil ve fiili şeni mahkumlarının salıverilmesinin kan davalarına yol açacağı şeklindeki endişeler müzakerelerde konu edinilmiş ve bu iki suç genelde af kanunlarından istisna edilmiştir. Aflardan istisna edilmesi istenen suçlular arasında suç işlemeyi alışkanlık haline getirmiş ve bu yönde marazı olduğu düşünülen kimseler olmuştur. Bunun için doktor tetkikatı sonrasında karar verilmesi Meclis'teki müzakerelere yansıyan bir husustur. Devlet kendisine karşı olan para cezalarını bazen indirmekte ya da tamamen affetmektedir. Ancak adaletli olması bakımından ödeyenlerin durumunun ne olacağı müzakere konusu olunca maddi imkansızlıklar çerçevesinde bunların geri ödenemeyeceği görüşü hakim olmuş, yalnız bu tercih bazı mebuslarca eleştirilmiştir. Cezalarda tenzile giderken yeni giren bir mahkum ile eskisi arasında bir ayırımın yapılmaması hususu da eleştiri konularından biri olmuştur.

Afların önemli, mübarek, milli ya da dini gün ve gecelerde yapılmasının amacı affa uğrayacak olanların ve onların yakınlarının gönülleriindeki af tesirini artırmak ve aftan beklenen neticeleri daha fazla elde edebilmek olmuştur. Hükümet tarafından Meclis Genel Kurulu'na sunulan kanun layiha ve tekliflerinde dikkati çeken hususlardan bir tanesi de Şeriye Vekili'nin ikinci sırada İcra Vekilleri Heyeti Reisi'nin yanında isminin ve imza kutusunun açılmış olmasıdır. Af teklifleri müzakere edilirken kanun üzerinde yaptığı değerlendirmelerde bazı mebuslar tarafından İslam fıkıhı esas alınmıştır. Özellikle kişilere karşı işlenen suçlarda af kanunları müzakere edilirken kul hakkı çerçevesinde *“bunu Allah affetmiyor biz mi affedeceğiz”* cümlesi sıkça rastlanmaktadır. Kamuya karşı işlenen suçlarda kendini affa yetkili gören bazı mebuslar kul hakkı olarak gördükleri suçlarda kapsamına girdiğini düşündükleri suçlarda aynı güce ve yetkiye sahip olmadıklarını olmamaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Milli mücadele sürecinde ordunun maddi ve manevi durumu mebuslar tarafından dikkat edilen en önemli konu olmuştur. Çıkarılması düşünülen afların ordunun maddi ve manevi kuvvetine ne dereceye kadar etki edeceği mebuslar tarafından önemsenen, Erkanı Harbiye Umumiye Riyaseti ve Müdafaa-i Milliye Vekaleti nezdinde cevabı aranan sorular arasında olmuştur. Bazı afların firari ve bakayaları kapsayacak olması bu endişelerin başlıca sebebidir.

İşgal yıllarında ve bir bölgenin ya da şehrin sükutu öncesinde hapishaneleri açma ve buradaki mevkuf ve mahkumlardan bu süreçte yararlanma çabası siyasi ve askeri güçler eliyle sık rastlanan uygulamalardan biri olmuştur. Ancak bazı mebuslara göre bu tercihten istenilen fayda elde edilemediği gibi şekavet de artmış ve bu insanlar bu uygulamanın hükümetin kudretinden ya da atıfetinden değil aczinden dolayı gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Encümenlere yöneltilen önemli eleştirilerden biri de verilen takrirler ve kanun teklifi üzerinde yapılan müzakereleri dikkate almadığı ve kendi görüşlerini mazbatalara yansıttığı şeklinde olmuştur. Meclisin hassasiyet gösterdiği başlıca konulardan biri de tehcir sırasında ve sonrasında iftira türünden nedenlerle mevkuf ve mahkum durumda bulunanlara yönelik af talepleri olmuştur. Bu türden fiillere cürüm demek ve buna yönelik af çıkarmak mebuslar tarafından doğru görülme de Osmanlı yönetimine bağlı mahkemeler bu insanları mevkuf ve mahkum ettiği için TBMM tarafından düzenleme yapma ve af çıkarma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Müzakereler sırasında hakkını aramayı bilemeyenlerin, sağlık durumu elverişli olmayanların ya da ıslahları gerçekleşenlerin, özetle mevkuf ve mahkumlar arasında affa layık olan kimselerin ehil kişiler tarafından oluşacak veya seçilecek kurullar vasıtasıyla belirlenmesi istenmiştir. Bu talebin temel gerekçesini, özel affa uğrayanların yanında, benzer durumda olan zanlı ya da mahkumların infaz sürecinin devamıyla tezat teşkil ediyor olmasında aranmaktaydı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYET HALK PARTİSİ DÖNEMİ AF UYGULAMALARI (1923-1950)

3.1. Atatürk Dönemi Türkiye'si'nin Kısa Siyasi Tarihi

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in yeni rejimin ilk Başbakanı olarak atadığı İsmet Bey'in, 30 Ekim tarihinde oluşturduğu İcra Vekilleri Heyeti'nde, Adalet Bakanlığı görevi İzmir Mebusu Seyid Bey yürütmüştür. Fethi Bey'in, TBMM Başkanı olarak yerini aldığı anda ise tarihler 1 Kasım 1923'ü göstermekteydi. 3 Mart 1924'e gelindiğinde bir dizi inkılap kanunu ile rejim güçlendirilmiştir. Bu tarihte Halifelik makamı ilga edilmiş, sadece son Halife Abdülmecit değil, Osmanlı hanedanının diğer üyeleri de yurt dışına sürgüne gönderilmiştir. TBMM'nin açılması, Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı sonrasında Halifelik makamının da ilgası neticesinde milli iradenin devlet yönetiminde söz sahibi olmasının önündeki son engel ortadan kalkmış oluyordu. Yine aynı tarihte eğitim işleri bütünüyle ve sadece Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanırken, Şeriye Vekilliği'nin yerine Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluyor, askerleri siyasi hayattan uzak tutmak amacıyla Genelkurmay Başkanlığı oluşturuluyordu. Bahsi geçen Başkanlık, bu maksadın hasılı için Savunma Bakanlığı'nın, daha doğru bir ifadeyle Hükümetin emrine veriliyordu. Bu önemli gelişmelerin haftası dolmadan müzakeresine başlanılan yeni Anayasanın kabulü ise 20 Nisan 1924'te gerçekleşmişti. Savaş ortamı ve elbette toplumun henüz hazır olmaması gerekçeleriyle çoğu alanı düzenleyemeden hatta düzenlediği alanları bile yeterince detaylandıramadan kabul olunmak durumunda kalan 1921 Anayasası'nın yerine hazırlanan yeni Anayasa elbette şimdi daha ayrıntılıydı, dönemine ve dünyadaki örneklerine göre ileri bir demokrasi yapıtıydı. 1924 Anayasası ile sabık Anayasada yer almayan temel hak ve özgürlükler tanınmış ve böylelikle 1921 Anayasası'nın önemli bir eksikliği giderilmişti. Dünyada totaliter rejimlerin zirve yaptığı yıllarda 1924 Anayasası çok partili hayatın önünü açan içeriğe ve düzenlemelere sahip bulunması yönüyle farkını ortaya koymaktaydı.

Yeni Türk Devleti'nde 1924 yılının Ekim ve Kasım ayları da oldukça hareketli geçecek, ordudaki görevlerinden ayrılan Kazım ve Ali Fuat Paşaların liderliğini yapacak olduğu muhalefet partisi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla 17 Kasım 1924'te teşekkül olunacaktı. Bu sırada Kasım ayı sona ermeden İsmet Bey hastalığı nedeniyle Başbakanlıktan çekilmiş, yeni kabine Fethi Bey tarafından oluşturulmuştu. CHF'nin karşısında etkin bir muhalefetin oluşması demokrasinin gelişimi için önemli bir adım olarak görülmeye çalışılsa da, bu girişim aynı zamanda inkılap ve rejim karşıtlarının, daha doğru bir ifadeyle karşı devrimcilerin bahsi geçen Fırkaya sızarak

amaçlarını siyaset yolu ile gerçekleştirmelerinin ortamını ya da fırsatını da yaratmış oluyordu. Kurucularının teşkilatlanma çalışmalarına ve özellikle Fırkaya katılımlara gerekli hassasiyeti gösterememesi, ihtimal ki güçlü örgütlenme ve oy kaygısıyla bazı sızmaların görmezden gelinmiş olması, karşı devrimcilere politika arenasında yeterince alan açmıştır. Fırkanın ilk şubesini Urfa’da açması ve tüzüğünde laikliğe yönelik inkılap adımlarını hedef alıcı ifadelerle yer verilmiş olması gerici gruplar için TPCF’ye katılımı hızlandırıcı hatta karşı devrim için harekete geçmeyi cesaretlendirici nedenler arasında öne çıkan hususlar arasında olmuştur. Bu sırada gerek rejim ve gerekse de laiklik karşıtı gericiler ve çevreler, aldıkları iç ve dış desteklerle tarikatçı Şeyh Sait önderliğinde 13 Şubat 1925’te ülkenin doğusunda harekete geçecekti.

İsyanın ilk günlerinde Fethi Bey Başbakanlıktan istifa etmiş, yeni kabine İsmet Bey tarafından kurulmuştur. İsmet Bey’in 25 Ekim 1937’e kadar kesintisiz bir şekilde sürdüreceği Başbakanlık dönemi böylelikle başlamıştır. Yeni kabinenin icra gücünü ele almasından bir gün sonrasında, TBMM eliyle Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılmış ve isyan sürecinde ve sonrasında muhakemelerin yapılması amacıyla İstiklal Mahkemeleri teşekkül olunmuştur. Merkezi Hükümetin sıkıyönetim ve kısmi seferberlik ilanına sebebiyet veren bu kalkışma, Nisan ayı içerisinde tamamen bastırılmış, başta tarikatçı Şeyh Sait olmak üzere şakiler yakalanmış ve yargılanmıştı. Süreç TPCF’nin kapatılması ve isyanın elebaşlarının idamıyla sonuçlanmıştı. Günün sonunda dinin siyasete alet edilmesinin sakıncaları insanlığın hafızasında ve tarihin sayfalarında bir kez daha yerini alırken, çağdaşlaşma yolunda atılan adımlar ve bu maksatla gerçekleştirilen devrimler ise kaldığı yerden ve hız kesmeden devam etmiştir.

1926 yılı ise Atatürk’e yönelik suikast teşebbüsünün açığa çıkarıldığı tarih olmuştur. Tertipçi Ziya Hurşit ve arkadaşları, İstiklal Mahkemesi’nce İzmir’de asil failler olarak yargılandı. Soruşturma zamanla, suikasti tertipleyen İttihatçı grubun yanı sıra kısa bir süre öncesinde kapatılan TPCF’nin bazı yöneticilerini de kapsar hale gelmiştir. Aynı yılın Temmuz ve Ağustos aylarında yargılamalar sona ermiş ve alınan kararlar ile rejim bir kez daha kendini karşı devrimcilerden korumuştur. 1927 yılı içerisinde İstiklal Mahkemeleri bütünüyle kaldırılmış, böylelikle demokratikleşme yolunda önemli bir adım daha atılmıştı. Aynı yıl içerisinde TBMM seçimleri yenilenmiş ve yeni Meclis, Mustafa Kemal’i tekrar Cumhurbaşkanı olarak seçmişti. 12 Ağustos 1930 tarihinde bu sefer Ali Fethi Bey liderliğinde Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuş, ancak Parti bizzat kurucuları tarafından 99 gün sonra 17 Kasım tarihinde kapatılmıştı. Bu tercihin üzerinden çok geçmeden 23 Aralık 1930’da Menemen’de görülen gerici bir ayaklanma, rejimi ve inkılapları koruma maksadıyla çok partili hayata ara verilmesi kararının alınmasına neden olmuştur

4 Mayıs 1931’de Mustafa Kemal yeniden Cumhurbaşkanı seçildi. Türkiye 18 Temmuz 1932 tarihinde Milletler Cemiyeti’ne katılırken, Almanya’da 30 Ocak 1933 tarihinde Adolf Hitler Başbakanlığa getirilmiş, aynı yılın Mart ayı içerisinde Japonya Milletler Cemiyeti’nden çekilmişti. Yeni bir dünya savaşının yaklaştığını öngören Atatürk, başta Balkan Antantı ve Sadabat Paktı

olmak üzere Türkiye'nin öncü olacağı bölgesel ittifaklara yöneldi. Bu sırada 5 Aralık 1934 tarihinde Türk kadınına seçme seçilme hakkı tanındı, 8 Şubat 1935 tarihinde yenilenen seçimlerde 18 kadın milletvekili TBMM üyesi olarak seçildi. Atatürk 1 Mart 1935 tarihinde dördüncü kez Cumhurbaşkanı olurken, aynı ay içerisinde Hitler Almanyası, Versay Antlaşması'nın askeri hükümlerini tanımadığını ilan etti. Başka bir revizyonist devlet olan İtalya, 1935 yılı sona ermeden Habeşistan'a saldırdı. Atatürk'ün öngörüsü çok geçmeden gerçekleşmiş ve 1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya topraklarına girmesiyle İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Ancak Atatürk 10 Kasım 1938 tarihinde vefat etmiş, süreç Türkiye'nin İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü eliyle sürdürülmüştür.

Çalışmanın bu bölümünde Atatürk ve İnönü'nün Cumhurbaşkanı olarak görev aldıkları dönemlerin af siyaseti ve uygulamaları hakkında bilgiler verilecektir. Bu izahat yine kronolojik bütünlüğü sağlamak açısından TBMM'nin ikinci döneminin başladığı 11 Ağustos 1923 tarihinden itibaren başlatılacaktır. Bölüm, bahsi geçen tarihten Mustafa İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlık makamını Celal Bayar'a devrettiği 22 Mayıs 1950 tarihine kadar olan süreci kapsayacaktır.

3.2. Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Af Siyaseti ve Uygulamaları (1923-1938)

Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a ayak basmasıyla yürütülmeye başlanan Ulusal Bağımsızlık mücadelesi, örneğine az rastlanılacak meşakkatli bir sürecin üstlenilmesi anlamına gelmekteydi. Buna rağmen, tüm cephelerde, özellikle de Batı Cephesi'nde peş peşe elde edilen başarılar sonrasında işgalci güçlerle ilk olarak Mudanya Mütarekesi imza edilmiş, akabinde İsviçre'nin Lozan kentinde 20 Kasım 1922'den itibaren müzakeresi gerçekleştirilen Barış Konferansı, uzun sayılabilecek ve bir dönem kesintiye de uğrayacak olan titiz bir sürecin sonunda tamamlanmıştı. 24 Temmuz 1923'de imza altına alınan bağıt ile uluslararası arenada siyasi varlığını kabul ettiren Ankara yönetimi bundan sonra bir ulusu yeniden inşa etme ve çağdaşlaşma yolunda, rahat ve emin adımlarla ilerlemeye başlamıştır.

Bu süreçte Türkiye iç siyaseti de oldukça hareketli geçmiş, milletvekili seçimleri sonrasında yenilenen TBMM, 11 Ağustos 1923 tarihinde ikinci dönemine başlamış ve ilk birleşimini aynı tarihte gerçekleştirmiştir. 9 Eylül 1923'de Mustafa Kemal liderliğinde Halk Fırkası teşekkül olunurken, aynı yılın Ekim ayının başında İtilaf Devletleri İstanbul'u terk etmiştir. Ankara 13 Ekim'de başkent olarak ilan edildi. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet rejimine geçilirken aynı gün içerisinde Mustafa Kemal yeni Türk Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Her iki hadise de elbette milli iradenin tecelli ettiği tek yer olan TBMM eliyle gerçekleştirilmişti.

3.2.1. Milli Mücadele'ye Katılmayan, Bakaya veya Firari Olan, Asker Şahıslar Tarafından İşlenen Suçlara Yönelik Af Uygulamaları

3.2.1.1. Bakaya ve Asker Firarilerinin Affı Hakkında Kanun Teklifi

İçel Mebusu Emin Efendi fiili hizmet yükümlüleri hariç bakaya ve asker firarilerinin af edilmesi talebiyle kanun teklifi vermiştir. Teklif 5 Eylül 1923 tarihli Meclis birleşiminde Layiha Encümeni'ne havale edilmiştir.³⁶⁰ Af kanun teklifinin müzakere edilmesi Layiha Encümeni'nce uygun bulunmuş ve 12 Eylül 1923 tarihli birleşimde yine Meclis marifetiyle ve bu sefer Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne gönderilmiştir.³⁶¹ Müdafaa-i Milliye Encümeni'nin mazbatasını Meclis Genel Kurulu'na 10 Ekim 1923 tarihinde gelmiş ve akabinde Meclis ruznamesine alınmıştır.³⁶² Teklifin müzakeresi ise 18 Ekim 1923 tarihli birleşimde gerçekleştirilmiştir.³⁶³

İçel Mebusu Emin Efendi ve mebus arkadaşlarının af kanun teklifinin gerekçesinde, Türk askerinin Balkan Savaşları'ndan bugüne vatanın savunması ve kurtuluşu için yerine getirdiği özverili hizmetler hatırlatılmakta, aynı askerin terhis olunduktan sonra bu sefer vatanın kalkınması için karşılık beklemeksizin kendi faydasından vazgeçerek çalıştığı ifade edilmekteydi. Teklifte, hali hazırda askerlik ile yükümlü olanlar arasında, Kuvayı Milliye'de görev almış olmaları, celp tebligatlarının bazı kimselere zamanında ulaşamaması ya da ulaştırılamaması, ulaşanların da işgaller veya imkansızlıklar nedeniyle gününde birliğine teslim olamaması veya geri hizmette bulunanlar içerisinde askerlik hizmetlerinin resmi kayıt altına alınamayanların olması gibi çeşitli haklı nedenlerle vatandaşlar arasında bakaya kalmış olanlar bulunduğu bahsedilmekteydi. Ayrıca geçmiş dönemin şartlarının ağır ve yorucu olmasına, çoğu vatandaşın sürecin nazikliği doğrultusunda şahsi ve ailevi nedenlerinin ortaya çıkmasına, cehalet veya diğer düşüncelerle askerlik hizmetini yürüten kimseler arasında firarların gerçekleşebildiğine dikkatler çekilmekte ve bu firarların önemli bir miktara ulaştığı yine teklifin içeriğinde beyan edilmekteydi.³⁶⁴

İmzacı mebuslar bakaya kalanlardan tekrardan askere alınanlar için masraf yapıldığını, usta askerlerin yanına peyderpey konulan acemi askerler nedeniyle eğitim ve talimlerin olumsuz etkilendiği iddia edilmekteydi. Askere alımların fazlalığının, ziraat üretimini ve ekonomiyi sekteye uğratmakta olduğu ve askerlik hizmetine alınamayanlar içerisinde halen firarda olanlarının da

³⁶⁰ “İçel Mebusu Emin Efendi ve rüfekasının, bakaya ve asker firarilerinin affı hakkında kanun teklifi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 14, Cilt: 1, s. 419.

³⁶¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 17, Cilt: 2, s. 38.

³⁶² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 34, Cilt: 2, s. 588.

³⁶³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 779-794.

³⁶⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 779.

memleketin asayişini olumsuz etkilediği yine teklifte iddia edilenler arasındaydı.³⁶⁵ Bu sebepler çerçevesinde Emin Efendi ve mebus arkadaşları tarafından hazırlanan kanun teklifinde, bakaya kalanlar ile firarları üç aydan az olanların eski hizmetlerine karşılık olarak af edilmesi talep edilmekteydi. Firar müddeti üç aydan fazla olanların ise mahallinde genel işlerde istihdamı ve firar müddetleri karşılığında para cezası uygulanması teklifteki diğer düzenlemeler arasındaydı.³⁶⁶ Af kanun teklifinde imzası bulunan mebuslar, askeri vazifelerini yerine getirmeyip de firarlarında inat edenlerin Divanı Harplerde ceza ile muamele görmesini de ayrıca talep etmekteydi.³⁶⁷

Teklif ile ilgili olarak Layiha, Müdafaa-i Milliye ve Adliye Encümenleri mazbata hazırlayacaklardır. Layiha Encümeni üyeleri teklifin müzakeresinin uygun olduğunu belirtmekle yetinirken, diğer Encümenler mazbatalarını tafsilatlı bir şekilde hazırlamıştır. Müdafaa-i Milliye ve Adliye Encümeni'nin müştereken hazırlanan mazbatada, firari ve bakaya üzerinde kanunların titiz bir şekilde tatbik olunmasının ordunun asayışı için oldukça lazım bir durum olduğuna dikkatler çekilmekteydi. Ancak bu titizliğin memleketin asayişine olumsuz tesir yapabildiği de mazbatada açık bir şekilde beyan edilmiştir. Muhtelit mazbatada ayrıca, uzun süren harp seneleri nedeniyle millete mensup fertlerin askeri vazifelerini ve vatani görevlerini fazlasıyla yaptığı ifade edilmekteydi. Muhtelit Encümenin üyeleri, 1297-1310 doğumlu olanların, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'nda sekiz on sene kadar hizmet ettiği, bunların dışında 1315 ve 1316'ya kadar olan doğumluların da Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'nda görev yaptığı bilgisini paylaşacaktır. Bu kimseler hakkında kanuni tatbikat yapmanın adil olmayacağını beyan eden üyeler, harplere iştirak etmeyenler için kanun teklifinde yaptığı tadil ile talim ve terbiye şartı getirmiş ve bu sürecin nasıl yürütüleceğini mazbatalarında detaylandırmışlardır.³⁶⁸

Muhtelit Encümen, mazbatanın devamında, kanun teklifinin içeriğine katılır şekilde beyanatlarda bulunduktan sonra ordunun asker ihtiyacı ve talim gereklilikleri hakkında uzun izahatlara girmiştir. Bu izahatlardan sonra Encümen üyeleri, Emin Efendi ve mebus arkadaşları tarafından hazırlanan af kanununa esas bakımından karşı olmadıklarını belirtmiş, ancak teklif edilen af düzenlemesinin içeriğinde geniş sayılabilecek ölçüde tadilata gitmişlerdir. Bu sırada Muhtelit Encümen, hem madde sayısını artırmış hem de maddelerin içeriğini değiştirip, teklife

³⁶⁵ “...kahraman askerlerimiz namusu millimizin muhafazası uğrunda ifa etmiş oldukları hidamatı mukaddeseyi şimdi de vatanımızın ümran ve terakkisi ve hâkimiyeti iktisadiyemizin temini yolunda ikmal etmektedirler...”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 779.

³⁶⁶ “Firar müddeti üç aydan ziyade olanlar mıntıkları dahilindeki hidamatı umumiyede istihdam olunur ve firar müddetleri nisbetinde elli liradan 200 liraya kadar cezayı nakdî alınır.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 779.

³⁶⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 779.

³⁶⁸ Buna göre 1310 ve 1315 arası doğumlulardan altı ay süre kadar hizmet etmeyenlerin bir o kadar talim ve terbiyeye alınmaları esası benimsenmiştir. Altı ay hizmeti olanların da 3 ile 4 ay arasında talim ve terbiyeye alınmaları kararı alınmıştır. Bunların dışında 1319 doğumlulara kadar askeri hizmette bulunanların mevcut hizmetlerinin toplam vatani görevlerinden düşmeleri düşünülmüştür. Ordunun askersiz kalmaması ve zayıf düşmemesi için Encümenlerin dikkatli çalıştığı anlaşılmaktadır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 780-782.

nispette, oldukça detaylı bir hale getirmiştir. Tadilat büyük oranda ordunun asker alma, talim ve terhis işlemleri yani teknik konular çerçevesinde yoğunlaşmaktaydı. Üyelerin titiz bir çalışma yürütmesindeki amacın, herhangi bir şekilde mağduriyet yaşanmaması çabasının yanında, firar edenlerin kurtulduğu düşüncesinin toplumda yerleşmemesi maksadına yönelik olduğu hem mazbatada yer alan ifadelerden hem de yapılan tadilatın içeriğinden anlaşılmaktadır.³⁶⁹

18 Ekim 1923 tarihli birleşimde teklifin müzakeresine geçilmiştir. Müzakereler sırasında askerlik görevini yapmayanlara karşı para cezasının verilmesi kanaati bazı mebuslarda belirmiştir. Ancak Eskişehir Mebusu ve Müdafaai Milliye Mazbata Muharriri Arif Bey söz alarak, bu kimselerin bir şekilde vergi yükümlüsü olduğuna dikkatleri çekmiş, ahalinin zaten fakir olduğunu belirterek bir vergi daha almaya çalışmanın memlekette şekavete yol açacağını ifade etmiştir.³⁷⁰ Müdafaai Milliye Mazbata Muharriri Arif Bey'in bu yönlü beyanına rağmen bazı mebusların, askerlik görevlerini hakkıyla yerine getirenlere karşılık adaleti sağlama adına para cezasında ısrar ettiği görülmüştür. Firari veya bakaya olanlara yönelik para cezasının dışında, vergilendirme ya da yol yapım hizmetlerinde çalıştırılma gibi yaptırımlar yine aynı mebuslar tarafından müzakere sırasında gündeme getirilen yaptırım önerileri arasında olmuştur. Mebuslar, müzakere konusu olan kanun teklifini içeriği yönüyle kan vergisi olarak değerlendirmişler, bu nedenle maddelerinin müzakeresi sırasında oldukça titiz davranmışlar, askerlik görevini ifa etmeyenlere herhangi bir yükümlülük getirilmeden affa mazhar olmalarını oldukça sakıncalı bulmuşlardır.³⁷¹

Müzakereler sırasında firari ve bakaya olanlara yönelik gerçekleştirilecek af uygulamalarının ileride gerçekleştirilecek bir vatani hizmet, seferberlik sürecinde davete icabet edilmemesine neden olacağı yorumları da yapılmıştır. Hiç askere gitmemiş bir kimseye karşılık 10 sene müddet ile askerlik yapmış kişiler bulunduğunu ifade eden bazı mebuslar aftan yana tavır almak istememişler ya da mutlaka bir yaptırım öngörülmesini ısrarla talep etmişlerdir. Bu görüşte olanlardan Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi Bey, bu kimselerin yol hizmetinde çalıştırılmasını teklif etmiş, bu vesileyle ülkenin şiddetle ihtiyaç duyduğu bir alanın eksikliklerinin azaltılmış olacağını dile getirmiştir. Gaziantep Mebusu, firari ve bakaya durumunda olup yol hizmetinde çalıştırılan kimselerin böylelikle hem cezalarını çekeceğini hem de emsalleri karşısında bu uygulamanın ciddi bir örnek teşkil edeceğini dile getirmiştir.³⁷²

³⁶⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 780-782.

³⁷⁰ “Rica ederim. Zaten bunlar atıyla, arabasıyla, anasıyla, babasıyla, vergi veriyor. Ayrıca bir daha vergiye tâbi tutmak bilmem ne dereceye kadar muvafık olur? Esasen fakir adamlardır. Bu hareketle şekavete teşvik etmiş oluruz.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 783.

³⁷¹ Kastamonu Mebusu Hasan Fehmi Bey bu hususu, “Şu kanunlarla biz bütün efradı millete ilân ediyor ve diyoruz ki: Siz her hangi bir gün vatanî bir vazifenin ifasına davet olduğunuz zaman eğer icabet etmiyecek, öteye beriye gizlenecek, kaçacak ve her ne suretle olursa olsun kurtulmak için bir çare bulacak olursanız bilâhara mazharı af olacaksınız.” ifadeleriyle dillendirecektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 782.

³⁷² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 783.

Müzakere sırasında söz alanlardan Karesi Mebusu Vehbi Bey, 1310 ve 1315 arası doğumlulardan askerlik yapmamış, bir şekilde vatan hizmetinde bulunmamış kimse olmadığını ifade ederek, memleketin öncelikle iktisadının düzeltilmesi gerektiği uyarısında bulunmuştur. Memleketi kurtaracak olanın iktisadiyat olduğunu, 1317’lilere kadar gücü, boyu ve posu yerinde olanların peyderpey askere alındığını, bu insanların artık bırakılması gerektiğini, harap vatanın imar etmenin yolunun ahaliyi rahat koymak olduğunu belirtmiştir. Karesi Mebusu ayrıca, vesika işinin bırakılması ve bu kimselere kolaylık sağlanması istemleriyle sözlerini tamamlamıştır. Müzakere sırasında Yunan işgalinin olduğu bölgelerde askeri evrakların yanmış ya da kaybolmuş olması da gündeme gelen diğer bir önemli husus olmuştur. Bu süreçte söz alanlardan Müdafaa Milliye Vekili Kazım Paşa, Karesi Mebusu Vehbi Bey’e cevaben vatanın selameti ve muhafazası için her vatandaşın silah talim ve terbiyesini öğrenmesinin elzem olduğunu ifade etmiştir.³⁷³

Encümenlerin yaptığı tadilatlar sonrasında son şeklini almış bulunan kanun teklifi Meclis Genel Kurulu’nda üzerinde çok az değişiklikler yapılarak kabul edilmiştir. Buna göre 1297-1315 doğumluların firari ve bakaya kalmalarından mütevellit ekonomik yükümlülükleri kaldırılmış ve cezaları Meclis kararıyla affedilmiştir. Af kanunu ile 1297-1310 arasında olanların askerlik yükümlülükleri tamamen kaldırılırken, 1310-1315 doğumlulardan askerlik görevini fiilen tamamlamayanların eksik bıraktıkları gün sayısına göre askeri hizmete alınmaları, 1316-1317 doğumluların ise askerlik yükümlülüğü ile ilgili fiili hizmetlerinin tamamını yerine getirmesi kabul edilmiştir. 1319 doğumlular dahil olmak üzere, Kuvayı Milliye dahil, herhangi bir şekilde ordu nizamı içinde bulunan, Kurtuluş Savaşı’na iştirak eden kimselerin bu durumlarını belgelendirmeleri şartıyla bahsi geçen hizmetlerinin fiili askerlik hizmetinden düşürülmesi af kanununun içerisinde kabulü gerçekleştirilen bir diğer dikkate değer düzenleme olmuştur.³⁷⁴

3.2.1.2. Milli Savaşa İştirak Etmeyen ve Türkiye’den Ayrılan Bölgelerde Muhtelif Suretlerle Kalan ve İstanbul Yönetimi Tarafından Kayıtları Terkin Edilen Erkan, Ümera, Zabitan, Memurin ve Askerlerin Terkini Kayıtları Hakkında Kanun Layihası

Milli Mücadele’ye katılmayan ve Türkiye’den ayrılan bölgelerde muhtelif sebeplerle kalıp, İstanbul yönetimi tarafından kayıtları silinen, erkan, ümera, zabitan, memurin ve askeriye mensuplarının silinen kayıtları hakkında kanun layihası verilmiştir. Kanun layihası için Müdafaa Milliye Encümeni mazbata hazırlamıştır. 20 Eylül 1923 tarihli Meclis birleşiminde layihanın gizli

³⁷³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 783-784.

³⁷⁴ Af kanununun hükümlerinin icrasına Müdafaa Milliye, Dahiliye, Hariciye ve Maliye bakanlarının memur olduğu kaydı düşülmüştür. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 779 - 794. Bozok mebusu Ahmed Hamdi Bey, 18 Teşrinievvel 1339’da çıkan bu kanun ile ilgili olarak 24 Aralık 1923 tarihinde tefsir takriri verecektir. Bk. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 73, Cilt: 2, s. 445.

celsede görüşülmesi teklif edilmiştir. Teklif Meclis Genel Kurulu'na kabul olunmuş³⁷⁵ ve aynı tarihli gizli celse Meclis İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa başkanlığında sürdürülmüştür.³⁷⁶ Gizli oturumda ilk söz alanlardan İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey, kanun layihasında bahsi geçen birinci grubu, Milli Mücadele'ye ve bu mücadelenin askeri hareketına muhalif olan, milli hareketin haricinde kalan askeri teşkilat ile İstanbul Hükümeti tarafından oluşturulan ve milli hareket aleyhinde bulunan askeri teşkilat, İstanbul Hükümeti tarafından vücuda getirilen Kuvayı İnzibatiye teşkilatı olduğunu belirtmiştir. İkinci grubun ise Milli Mücadeleye katılmayan zabitanlar olduğunu, üçüncü grubun da milli hudutlar dışındaki memleketlerden olup izinli olarak o bölgelere giden, izinli ve tebdili hava müddetini o bölgelerde geçirip memlekete dönmeyenlerden oluştuğunu ifade etmiştir. İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey son grubun da milli orduda görevli ve milli hudutlar dışında kalan bölgeler ahalisinden olup memleketlerine gitmek isteyen zabitan grubu olduğunu beyan ederek kendi görüşüne karşılık gelen tasnifini tamamlamıştır.³⁷⁷

Ali Rıza Bey konuşmasının devamında daha da detay vermiş ve birinci grubun Kızıl Hançerci ve Nigehban zabitanı olduğunu söyleyerek, bunların Kuvayı Milliye düşmanı olduğunu hatırlatmış, düşmanla işbirliği yapan bu grubun Kuvayı İnzibatiye namı altında Geyve'de Milli kuvvetlerle çarpıştığını belirtmiştir. Bu kimselerin emekliye sevk edilmemesi gerektiği üzerinde duran Ali Rıza Bey, böyle bir uygulamaya gidilir ise düşmanlarımız arasında, terbiye etmeyi bilmediğimiz düşüncesinin oluşacağını, böylesi bir uygulamadan dolayı dünyanın Ankara Hükümeti'ni hafife alacağını ifade etmiştir. İkinci grubun ise İstanbul'da kalan zabitan olduğunu, 1920'den itibaren bunların Anadolu'ya çağrıldığını, Mudanya'dan ve müteakiben İnebolu'dan bazı zabitanın Anadolu'ya dahil olduğunu, Milli ordunun bu gelenlerden teşekkül olunduğunu söylemiştir. Ancak içlerinde Nigehbancı olanların da olması tehlikesine karşı 1921'de isimleri ifşa edilerek bu gibi zabitanların Anadolu'ya girmemesi esasının kabul edildiğini hatırlatmıştır. Aynı tarihlerde Müdafaa-i Milliye bütçesini tetkik eden bir heyet tarafından gerçekleştirilen terfi ve ihtiyaç esaslı çerçevesinde, artık ümeranın İstanbul'dan alınmamasına sonucuna vardıkları için Anadolu'ya gelmek isteyip de gelemeyenlerin olduğunu, bu nedenle İstanbul'da kalan tüm resmi görevliler hakkında Milli Mücadele'ye katılmadığı yorumunun yapılamayacağına dikkatleri çekmiştir. Gelen zabitan ile gelmeyen, gelemeyen zabitanı aynı kefeye koymanın doğru olmayacağını, bunların içerisinde bahsi geçen tetkikten itibaren sadece bazı mütehasısların ihtiyaca binaen celp edildiğini ifade etmiştir. Ordu kadrosunda bazı zabitan ve ümeranın fazlalık olduğunu, bunların emekliye sevkinin doğru bir davranış olacağını, ancak İstanbul'da alanında çok kıymetli uzman kişilerin emekliye sevkinin sonradan araştırılıp bulunamayacak kişilerden mahrum kalınmasına yol açacağını belirtmiştir. Ali Rıza Bey, İstanbul Hükümetlerinin bu süreçte tayin, terfi

³⁷⁵ “Cıdali Milliye iştirak etmiyen ve Türkiye'den ayrılan mahallerde muhtelif suretlerle kalan ve İstanbul'ca kayıtları terkin edilen erkân, ümera, zabitan, memurin ve mensubini askeriye'nin terkin kayıtları hakkında kanun lâyihası”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 22, Cilt: 2, s. 220.

³⁷⁶ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 22, Cilt: 4, s. 235-258.

³⁷⁷ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 22, Cilt: 4, s. 236.

ve emeklilik işlemlerinde usullerinin dışına çıkmış olmasının sorunun asıl kaynağını oluşturduğunu iddia ederek sözlerini tamamlamıştır.³⁷⁸

Erzurum Mebusu Rüştü Paşa ise, Milli Mücadele aleyhine teşkilata girenlerin emekliye sevk edilmeyip kaydının silinmesini, bunlar arasında elebaşı olanların da cezalandırılmasını istemiştir. Milli Mücadele'ye davet edilip gelmeyenleri Divanı Harbe verip cezalandırmanın şart olduğunu söyleyen Rüştü Paşa, ayrıca Anadolu'dan İstanbul'a kaçanların arasından başarı elde edildikçe dönenlerin olduğuna dikkatleri çekmiş, böylesi olanların durumunun bu gerçeğe göre değerlendirilmesini talep etmiştir. Milli Mücadele'yi dönemlere ayırarak en başından beri olanlar ile sonradan gelenler arasında fark gözetilmesi gerektiğini açıkça beyan eden Rüştü Paşa, bazılarının para, mevki, makam, rütbe ve terfi için geldiğin iddia etmiştir. Bunlar arasından bazı kimselerin de asıl ihtiyacın olduğu Batı Cephesi'nde değil daha sakin görünen ve başarı elde edilen Doğu Cephesi'nde görev almak istediğini ifade etmiştir. Ancak Sakarya Zaferi olduktan sonra Batı Cephesi'nde görev alma isteğinin ortaya çıktığını, en çok da İstanbul'dan böylesi isteklerin geldiğini, onların da kolordu komutanlığı verilmesi şartını öne sürdüğünü dile getirmiştir. Bunların çoğunun Anadolu'ya hizmet için değil rütbe ve makam için geldiğini, İngiliz Muhiplerine girenlerin ve Amerikan mandasını isteyenlerin sonradan gelerek, hepsinin birer mücahit görüntüsü altına girdiğini iddia etmiştir. Ancak en başından beri Milli Mücadele'ye destek veren ve kaç yüz kişilik asker toplayıp tek başına cephe kuran zabitanın bulunduğunu, bu gibileri takdir etmek ve ödüllendirmek lazım geldiğini söylemiştir. Rüştü Paşa sürecin iyi tetkik edilmesi, zabitanın küstürülmemesi ve aleyhimize döndürülmemesi gerektiği uyarısında bulunarak sözlerini tamamlamıştır.³⁷⁹

İzmir Mebusu Mustafa Bey ise hala ordu ve zabitan ile uğraşıldığını eleştirisini getirerek sözlerine başlamıştır. İzmir Mebusu necip bir millet olarak irfan, ilim ve sanayide geri kaldığını, mesainin artık buralara harcanması gerektiğini beyan etmiştir. Müstakil bir devlet olarak, harici ve dahili inkılabı ve terakkiyi koruyacak olanın ordu olduğunu ve orduyu temizlemenin zamanının çoktan geldiğini söylemiştir. Zabitan içerisinde Kuvayı İnzibatiye, Nigehban ve İngiliz Cemiyeti'ne dahil olanların kayıtsız şartsız kovulmasını, haberi olmadan bu teşkilatlara sokulanlarının araştırılmasını, kadrosuzluktan dolayı Anadolu'ya gelemeyenler ile Milli Mücadele'ye seyirci kalanların ayrı tutulmasını talep etmiştir. Yemen'de bulunan zabitanın durumuna da dikkatleri çeken Mustafa Bey, bu kimselerin İmam Yahya'nın şiddetiyle oralarda mahpus kaldıkları için gelemediğini, bunlar arasında firar ile gelebilenlerin olduğunu ve Hükümetin bunların kurtuluşuna bir çare bulması gerektiğini beyan etmiştir. Eskişehir Mebusu Arif Bey ise, Anadolu İnkılabını, kıyam ve isyan, intizam, istiklal ve istihlas olmak üzere üç devreye ayırmak gerektiğini ifadeyle, zafer kesinleştikten sonra gelen ve hatta geldikten sonra terfi dahi alanların ordudan

³⁷⁸ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 22, Cilt: 4, s. 236-237.

³⁷⁹ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 22, Cilt: 4, s. 237-238.

temizlenmelerini istemiştir. Aksi takdirde ordunun asil, necip, fedakar çocuklarının gücendirilmiş olacağına vurgu yaparak sözlerini tamamlayacaktır.³⁸⁰

Müdafaai Milliye Vekili ve Karesi Mebusu Kazım Paşa kürsüye gelerek bazı teknik hususlara değinmiştir. Müdafaai Milliye Vekili, ordunun elindeki zabitanın yeterli olduğunu, barış zamanı için 5000 küsur kadronun 1340 tarihi itibarıyla yeterli görüldüğünü, Milli Mücadele'nin zaten bu kadro ile yürütüldüğünü, gelecekte bir seferberlik olsa dahi bu sayının yeterli geleceğini ifade etmiştir. Kazım Paşa, İstanbul'da 5000 sayısını aşkın bir zabitan olduğunu, bunları ordunun dışına çıkarmanın gerekli olduğunu söylemiştir. Ancak bu kimselerin Milli Mücadele'ye iştirak etmemiş olsalar bile yürürlükteki mevzuat nedeniyle emekliye sevk edilemediğini belirtmiştir. İsyanlara katılan ve Milli Mücadele'ye karşı olan teşkilatlara girenlerin Divanı Harbe verildiğini, bunlardan bir kısmının ceza aldığını bir kısmının da şahitler getirmek suretiyle süreçten amirlerini sorumlu tuttuklarını, böylelikle ceza almaktan kurtulduklarını, mahkeme hilafına davranamayacaklarını beyan etmiştir. Müzakeresi yapılan kanun layihasının kabul edilmesi durumunda en azından Kuvayı İnzibatiyeciler ile Nigehbancılarının bu sayede ordu dışına sevk edilebileceğini mebuslara ifade etmiştir.³⁸¹

Müdafaai Milliye Encümeni adına söz alan Kütahya Mebusu Recep Bey, zabitanların durumu ile ilgili yaptığı değerlendirmede bu kimseleri üç kısma ayırmıştır. Recep Bey bu gruplandırmayı, en başından itibaren Milli Mücadele'ye katılanlar, mücadele başladıktan sonra iyi ya da kötü herhangi bir şey yapmayıp sessiz kalanlar, Milli Mücadele'ye karşı çıkan ve hatta düşmanla işbirliği yapanlar şeklinde yapmıştır. Bu kimselerden mahkemeye verilenlerin bir kısmının ceza, bir kısmının da beraat aldığını hatırlatan Recep Bey, beraat alanların zan altında oldukları için ordudan ilişkisinin kesilmesi gerektiğini belirtirken, ancak devletin bu kimselere maaş verme mecburiyetinin olduğunu da ifade etmiştir. Kütahya Mebusu Recep Bey, bahsi geçen kimselerin bu saatten sonra bir şey yapmaya kalksalar da devletin onlara gerekli cezayı verecek gücünün olduğunu söylemiştir. Konya Mebusu Saib Bey ise, Divanı Harbe lüzum olmadığını, bunlar arasında İngilizlerden maaş alanlar olduğunu, Müdafaai Milliye'nin bu kimseleri tespit edip ona göre muamele yapmasını istemiştir. Konya Mebusu Saib Bey, Kütahya Mebusu Recep Bey'in aksine, böylelerinin maaşsız bir şekilde ordudan çıkarılmalarını talep etmiştir. Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey ise Milli Mücadele aleyhine iş yaptığı iddiasıyla Divanı Harbe verilen bir zabitin, itimat edilen bir mahkemede muhakeme edildikten ve beraat ettikten sonra emekliye sevk edilmek istenmesinin adaletli olup olmadığı sorusunu yöneltmiştir. Kazım Paşa cevaben, böylesi bir tercihin adilane olmadığını, ancak mahkeme, vesaik ve delile göre bunlar tecrim edilmese de kabahatli olduklarını belirtmiştir. Müdafaai Milliye Vekili, bu kimselerin Kuvayı İnzibatiye'ye girmelerinin yeterli görüldüğünü söylemiştir. Bu sözler üzerine Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret Bey, vakti gelmeden birini

³⁸⁰ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 22, Cilt: 4, s. 239-241.

³⁸¹ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 22, Cilt: 4, s. 242-244.

emekliye sevk etmenin de bir ceza olduğunu, Bakanlığın kendi mahkemesinden emin olup olmadığını sual etmiştir.³⁸²

Kastamonu Mebusu Halit Bey, mebusların tamamının Halk Fırkası'nın mensubu olduğunu hatırlatarak, birlikte düzenledikleri Halk Fırkası Nizamnamesi'nin birinci ve ikinci maddelerine göre her hususta mevzuatın esas alınacağı hususuna dikkatleri çekmiştir. Sivil vatandaşlara ait cürümlerin muhakeme yerinin mahkemeler, ordu mensuplarına ait olanların ise Divanı Harpler olduğunu hatırlatan Halit Bey, bu mahkemelerden beraat edenler için kanuni hakların saklı olması gerektiğini ifade etmiştir. İzmir Mebusu Necati Bey ise, Milli Mücadele aleyhine çalışan zabitanların halk nezdinde tanıtılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Trabzon Mebusu Hafız Mehmed Bey, bu kimselerin Lozan Bağtı çerçevesinde affedilmeleri gerektiği, suçlu olduklarına inanılsa da aflatlarının artık bir tür zorunluluk haline geldiğini belirtmiştir. Bu kimselerin ordudan çıkarılmasını, asla istifa hakkının tanınmamasını, emekliye de sevk edilmemesini talep etmiştir. Karesi Mebusu Vehbi Bey, böylesi kimselere para vermeye bütçenin müsait olmadığını hatırlatarak bu süreçte gazilere dahi para verilemediği beyanında bulunmuştur. Bahsi geçen şahısların Suriye, Irak, Arnavutluk ve bu gibi yerlere mensup olduklarını belirterek bunların kaşaneleri olduğunu, emekliye de sevk edilseler bile rahat rahat ticaretle uğraşabilecek durumda olduklarını söylemiştir. Memleketin ve onun fedakar evlatlarının, bir de bunları doyuracak durumda olmadığını, milli hudut dışında kalanlar ile ilgili olarak ahitnemenin Türkiye lehinde olduğu beyanında bulunmuştur.³⁸³ Karahisarı Sahip Mebusu Ali Bey, zabitanı tefrik etmenin çok zor olduğuna, asıl hainlerin hüviyetlerini gizleyerek işlerini yürüttüklerine dikkatleri çekmiş, hissiyatla davranılmamasını ve bu hususta mutlaka bir heyet kurulmasını istemiştir. İstanbul Mebusu Yusuf Akçora Bey de, Hükümet aleyhine iş yürütenleri bulmanın zorluğu üzerinde durmuştur. Mahkemeler ve Divanı Harplerin bu müşkülattan dolayı karar veremediğini belirten Yusuf Akçora Bey, Bakan ve Bakanlıkların nasıl vereceği sorusunu Genel Kurula yöneltmiştir. Kastamonu Mebusu Hasan Fehmi Bey ise vatanın müdafaa ve muhafazasının yalnız askerler üzerine borç olmadığını, İstanbul'da 20 bin kadar memur bulunduğunu, bunların da Milli Mücadele'ye katılmadığını hatırlatmıştır. Nahiye müdürlerinden, vali ve mutasarrıf yapmak zorunda kaldıklarını, bu durumun da tetkik edilmesi gerektiğini söylemiştir. Müzakerelerin sonunda Encümen maddenin tekrar tetkiki adına iadesini talep etmiştir. Genel Kurul talebi olumlu karşılayacak ve madde Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne iade olunmuştur.³⁸⁴

Hükümete ait kanun layihası bu sefer gizli celsede müzakere edilmiştir. 22 Eylül 1923 tarihli bu gizli celsede layihanın ikinci maddesi okunmuş ve sonrasında da müzakeresine geçilmiştir. Bu madde ile İstanbul'da ve kurtarılmış bölgelerde kalıp Mudanya Mütarekesi'ne kadar Milli

³⁸² T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 22, Cilt: 4, s. 246-248.

³⁸³ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 22, Cilt: 4, s. 249-252.

³⁸⁴ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 22, Cilt: 4, s. 252-258.

Mücadele'ye katılmayan berri, bahri, havai ve jandarma sınıflarına mensup erkandan kanuna göre otuz seneyi, ümera, memurin ve askeri mensuplardan 25 seneyi ikmal edenleri bir defaya mahsus olarak rızalarına bakılmaksızın tekaütlerinin icra edilmesi istenmektedir. Bu durumdan istisna edilecek olanlar ise, Türkiye bahriye kadrosunu teşkil etmek üzere 1340 bütçesine dahil olacaklar, kesin sağlık sebeplerinden dolayı milli vazifeye acele edemeyenler, Erkanı Harbiye Umumiye ve Müdafaai Milliye ve Vekaletlerince ve Jandarma mensuplarından Dahiliye Vekaleti ve Umum Jandarma Kumandanlığınca herhangi bir görevde vazifelendirilme veya herhangi bir mahalde milli hizmetlerde istihdam edilenler, 1338 Martından sonra esaretten İstanbul'a ve kurtarılan bölgelere dönen erkan ve ümera, 26 Ağustos 1338 tarihine kadar askeri makamlara müracaat ederek istihdam olabilecekken kendilerine ihtiyaç olmadığı hakkında tebligat alanlar şeklindedir. Müzakereler sırasında Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey söz alarak, ikinci madde ile Müdafaai Milliye Encümeni'ne iade edilen birinci maddenin birbirine bağlı olduğunu belirtmesi üzerine ikinci madde sonraya bırakılmış ve üçüncü maddeye geçilmiştir.³⁸⁵

Üçüncü maddede ise Meşrutiyetten itibaren bugünkü Türkiye sınırları dışında kalmış ve buralarda hizmet kabul eden ya da etmeyerek isteyerek kalan ya da bu memleketlere izin almadan giden berri, bahri, havai ve jandarma sınıflarına mensup muvazzaf, mütekait ve ihtiyat erkan, ümera, zabitan ve memurin ve mensubini askeriye, ayrıldıkları tarihten itibaren askeriye ile bağlarının kesileceği belirtilmekteydi. Maddeye Yemen'de kalanların Lozan'dan imzasından itibaren altı ay zarfında mazur olduğu istisnası konulmuştur. Bu madde ile ilgili olarak söz alanlardan İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey, Yemen'de kalanların kendi isteğiyle kalmadığını, İmam Yahya ordusunun modernize olması için kullanıldığını belirtilmiştir. Düzenlemenin haksız olduğunu iddia eden Ali Rıza Bey, Hükümetin kurulduktan sonrası için bir müddet tespit etmesini, bu tarihten itibaren gelmeyenler için böyle bir düzenleme yapılmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Sivas Mebusu Halis Turgut Bey ise, Lozan'ın imzası değil de tasdikinden sonra denilmesinin daha doğru olacağını, böylelikle sürenin de uzamış olacağını beyan etmiştir.³⁸⁶

Müdafaai Milliye Vekili ve Karesi Mebusu Kazım Paşa, Yemen'de kıtalarımız çekilirken askerin umumiyetle esir olduğu, bazı zabitanın esareti kabul ederek orada kaldığı bilgisini vermiştir. Bu durumun zahiren kendi istekleri ile olmuş gibi görünse de gerçekte esir olmamak ve esaret kaydı altına girmemek için orada İmam Yahya ve onun gibilerle işbirliği ya da teşriki mesai yaptığını söylemiştir. Esirlerden bir kısmının İmam Yahya tarafından bir senet bir rehine gibi düşünüldüğünü, bazı zabitanın da gelecekte ümidi kestiği için orada kalmış olabileceğini ifade etmiştir. Yemen'de kalmış olan Arnavut, Arap ve Suriyeli zabitan da bulunduğunu, düzenlemenin sadece Türkiyeli olanlara hasr edilmek istendiğini, diğerlerinin kendi memleketlerine gidebileceğini, fakat bu memleketin evladına, oralarda mecburen kalanlara ordudan ayrı kaldıkları

³⁸⁵ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 23, Cilt: 4, s. 260-261.

³⁸⁶ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 23, Cilt: 4, s. 261-262.

için bir ceza muamelesi yapılmaması gerektiğini beyan etmiştir. Kazım Paşa, bu kimselerin geri dönmesi için müddet koymak gerektiğini, müddet koyulmaz ise keyfi istediğinde ya da çıkarı bittiğinde geri dönebileceğini, sonradan gelenler olur ise durumuna bakılıp tetkik edildikten sonra karar verilmesi gerektiğini de cümlelerine eklemiştir. Sonradan gelenlerin İmam Yahya tarafından veya başka bir sebepten ötürü zorla alıkonulup konulmadığına bakılabileceğini, Meclisin her daim açık olduğunu, gerekirse bu gibiler için hususi af çıkarılabileceğini ifade etmiştir.³⁸⁷

Müzakere sırasında söz alanlardan Karesi Mebusu Vehbi Bey, maddeye Türkiyeli ibaresini konulmasını talep etmiştir. Osmanlı'nın uluslararası bir devlet olduğuna, bu kimselerden birinin başka bir yerde görev alarak bakan ya da zabitan olabileceğine, bizden de emekli maaşı alabileceğine dikkatleri çekmiştir. Ertuğrul Mebusu İbrahim Bey ise malumat azlığı nedeniyle sürecin tamamına vakıf olamadıklarını, bu kimselerin kalmış ise niye kaldığı, gelme niyeti veya fırsatı olanların parası olup olmadığı, harcırah gönderilip gönderilemeyeceği, ailesinin ne durumda olduğu hususlarının dikkate alınmayıp, ceffal kalem karar verilmeye çalışıldığı uyarısında bulunmuştur. Karahisarı Şarki Ali Sururi Bey'in, bu kimselere haberin nasıl ulaştırılacağı sorusuna Müdafaai Milliye Vekili Kazım Paşa, Yemen'e kadar muhtelif vasıtalarla tebliğinin temin edilebileceği, Yemen ile muhaberenin halen yapılmakta olduğu cevabını vermiştir. Çorum Mebusu Mustafa Bey de Türkiyeli olmanın tahdit edilip edilmediği sorusunu yöneltmiş, henüz kanunen izah edilmediği uyarısında bulunmuştur. Kazım Paşa cevaben, Türkiyeli kelimesinin fırka nizamnamelerinde ve mevzuatta mevcut olduğunu, bu hususun da hududu millimiz dahilinde tavattun etmiş olan Türk zabıtları şeklinde olduğunu söylemiştir. Bunların kaç kişi oldukları sorusu üzerine Kazım Paşa, 100 ya da 150 kişi kadar oldukları, özel bir heyetin gönderilip alınma ihtimali sorusu üzerine mümkün olabileceği şeklinde soruları cevaplamaya çalışmıştır.³⁸⁸

Bu cevaplar üzerine Çorum Mebusu Mustafa Bey yine söz alarak, Türkiye hududunun hiçbir zaman tayin edilmediğini, zabitan içerisinde Şam, Halep'te doğmuş, fakat ırk olarak kendisini Türk kaniyla yoğrulmuş, oradaki Arap ve Arnavut cereyanlarına karşı bütün ruhuyla Türklüğü müdafaa etmiş ve mütemadiyen onlarla savaşmış kişiler bulunduğunu dile getirmiştir. Mustafa Bey Genel Kurula hitaben, şimdi biz bu gibi kimselere tesadüfen Şam ya da Bağdat'ta doğduğu için Türk ve Türkiyeli demeyecek miyiz sorusunu yöneltmiştir. Bizim memlekette doğmuş, ne ahlakıyla ne ruhiyatıyla memleketimizle alakalı olmayan adamları memleketin dahilinde diye Türkiyeli kabul edip, ancak daima zihni ve ruhi olarak maneviyatını ve bütün maddiyatını memlekete hizmette eskimiş bir adama biz nasıl olur da Türkiyeli demeyeceğiz şeklinde konuşmuştur. Bu ifadeler üzerine Müdafaai Milliye Vekili Kazım Paşa, eğer ailesini buraya getirmiş iskan etmişse olabileceğini, eğer ailesini Şam, Beyrut ya da Suriye'de bırakmış da kendisi oraya gitmiyor, buraya geliyor, burada hizmet edeceğim diyor ise bunun olamayacağını söylemiştir. Kazım Paşa özetle,

³⁸⁷ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 23, Cilt: 4, s. 261-262.

³⁸⁸ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 23, Cilt: 4, s. 262-265.

ailesiyle ülkede iskan olması gerektiği şeklinde konuşmuştur. Bu ifadeler üzerine mebuslar, Türkiye tabiri hakkında müzakere açmak isteyecek ve bu hususun tespitini talep etmişlerdir. Meclis Başkanı taleplere karşılık, bu durumun ayrı bir mesele olduğunu, farklı bir kanunla teklif edilmesi gerektiğini, ayrıca Kanuni Esasi Encümeni'nin halletmesini icap eden bir mesele olduğunu beyan etmiştir. Bu beyanatlar üzerine mebuslar, Türkiye tabiri anlaşılamadığı için bu maddenin tehirini talep etmiştir. Meclis Genel Kurulu'nda yapılan değerlendirmeler neticesinde madde yeniden düzenlenmesi maksadıyla Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne iade edilmiştir.³⁸⁹

Üçüncü maddenin Encümene iadesi üzerine kanun layihasının dördüncü maddesine geçilmiş ve madde Meclis Başkanı tarafından okutulmuştur. Bu madde, memleketleri milli hudutlar dışında kalan berri, bahri, havai ve jandarma sınıflarına mensup erkan ümera zabitan ve memurin ve askeri mensuplardan memleketlerine gitmek isteyenler ve bu konuda arzu ve talepte bulunanların, istifa, tekaüt, ve tahdidi sin gibi müddeti muayyene-i nizamiyelerinin ikmaline bakılmaksızın ve ileride hiçbir hak talebinde bulunmamak kaydıyla memleketlerine terhis olunacağı şeklindedir. Maddenin okunmasını müteakiben söz alan Kazım Paşa, ilgili kişilere tebliğinin yapılacağını ve iki ay da süre tanınacağını belirtmiştir. Sivas Mebusu Halis Turgut Bey ise, açık bir söylem ile, Arap ve Arnavutların gözünün dışarıda olduğunu, bunların zaten harifte Hükümetlerinin de bulunduğunu söyleyerek, bu adamların artık bizim içimizde durmamaları lazım geldiğini, kendi memleketlerinde çalışabileceklerini beyan etmiştir. Bunların içinde bu memlekete hizmet etmişler de bulunabileceğini, ancak bu durumun genel esası değiştirmeyeceğini ifade etmiştir. Çorum Mebusu Mustafa Bey de, Türkiyeli olanların kalmasını, diğerlerinin gitmesi gerektiğini beyan etmiştir. Bu ifadelere karşılık Lazistan Mebusu Fuat Bey, müzakeresi gerçekleştirilen maddenin ülkeye hizmet edenlere karşı bir şükran ifadesi olduğunu, ölümle yüz yüze gelmenin kolay bir iş olmadığını, bu insanlardan hizmet gördüklerini hatırlatan beyanatlarda bulunmuştur. Bu nedenlerle ailelerini getirirler ve Türkiye'yi tercih ederler ise onlarla devam edileceğini, yabancı olarak telakki edilmek istenen bu insanların memlekete hizmet ettiğini, bu şekilde onurlandırılmalarının gerektiğini ifade etmiştir. Biga Mebusu Samih Rıfat Bey, milliyet için şimdiye kadar kan tahlil edilmediği, *“milliyet revabatının candan ibaret değil, hars ve dinden ibaret olduğunu”* söyleyerek Çorum Mebusu Mustafa Bey'in beyanlarına katılmıştır.³⁹⁰

Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey, bundan evvelki devletin altı asır boyunca farklı kıtalarda yaşadığını, İslam olunduğu için de kız alıp kız verildiğini, bugün hakim olan esasın o milliyet olduğunu belirtmiştir. Milliyet düşüncesinde, Türk milliyetperverliğine kanla, harsla, anane itibarıyla, hatıratı müştereke, özetle mazi ile merbut bütün vatan evladının dahil olduğunu belirten Feridun Fikri Bey, bu kimselerin Türk olduğunu ve Türk'ten başka bir şey olmadığını söylemiştir. Fransa örneğini veren Feridun Fikri Bey, dünyada vatanperverlik noktasında en çılgın dereceye

³⁸⁹ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 23, Cilt: 4, s. 262-268.

³⁹⁰ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 23, Cilt: 4, s. 268-271.

ulaşan bu ülkede nazariye, milliyetin manası, bir arada yaşama arzusu olduğunu, kendisinin de buna taraftar olduğunu ifade etmiştir. Müzakeresi yapılan kanunla bu kimselere de böyle bir fırsat verildiğini, böylesi bir kaydı koymakla memleketin tabiiyet kanununun da değiştirildiğini iddia etmiştir. Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey, belki muhtelif ırklara mensup olanlar bulunduğunu, ancak memlekette tek bir milliyet olduğunu, harsı bir olanların Türk milletine mensup olduğunu söylemiştir. Ayrıca fikir ve herhangi bir duygu ile bu harsın etrafında herkesi toplamak mecburiyetinde olduklarını söyleyen Feridun Fikri Bey, bu işin esasının Türk harsı içinde erimek olduğunu, erimek istemeyen kimselerin vatanımızda yeri olmadığını söylemiştir.³⁹¹

Feridun Fikri Bey'in bu söylem ve belirlemelerinden sonra müzakerenin yönü tekrardan milliyet meselesine dönmüştür. Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey, Basralı bir ihtiyat zabıtinden aldığı mektup hakkında Meclis Genel Kurulu'nu bilgilendirince, diğer mebuslar da kürsüye gelerek farklı ırklardan iyi ya da kötü anılarını anlatmaya başlamıştır. Kastamonu Mebusu Halit Bey, Osmanlı Hükümeti zamanında idadilerin Şam, Erzurum, Bağdat, Manastır, Edirne, İstanbul gibi yerlerde açıldığını, öğrencisinin yerli ahaliden olduğunu hatırlatmıştır. Ordunun önemli bölümünün Rumeli'den yetiştiğini, Anadolu'da nizami kıtaların olmadığını, mevcut zabitanın hududu milli haricinde kalan yerlerden olduğunu, bu maddenin yayınlanması neticesinde orduda birçok dedikodu başlayacağını ve pek çok değerli arkadaşın kaybedilmiş olacağını söylemiştir. Bu kimselere masraf edildiğini, çok zor şartlar altında yetiştirdiklerini, bunların içinde Tıbbiye'de bedava okuyanların bulunduğunu, yerlerine zabıt yetiştirildikten sonra belki böyle bir maddenin uygun olabileceğini, istifade edileceklerin bu şekilde gönderilmesinin hata olacağını dile getirmiştir.³⁹²

Ergani Mebusu Mehmet Emin Bey, Müslüman kardeşliği ve Osmanlı kardeşliği namı altında memleket ve millet mukadderatını idare ettiğimiz zamanlarda herkese yardım edildiği hatırlatması ile sözlerine başlamıştır. Rumlar (Silevuş) cemiyetleriyle eski Bizans'ın tekrar vücuda getirilmesi için kiliselerinde ve mekteplerinde çalışırken, Arnavutların ise Mahmut Hayrileriyle, Naim Kırşeleriyle Arnavutluk rüyası gördüklerini beyan etmiştir. Ermenilerin de Alışanları, Kahikatalariyle, Kırimyalariyle, Ararat dağlarına bakarak büyük Ermenistan'ın tesisi için her şeye teşebbüs ettiklerine dikkatleri çekmiştir. Arapların ise cehalet devrinde Mekke duvarlarında asılmış olan muallakalarında vermek istedikleri hissi millilerini, son şairleriyle kabileden kabileye, çölden çöle götürdüklerini, tüm bunların tarihin mukadderatından başka bir şey olmadığını dile getirerek, Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey ve Kastamonu Mebusu Halit Bey'den farklı bir yaklaşım

³⁹¹ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 23, Cilt: 4, s. 271-272.

³⁹² T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 23, Cilt: 4, s. 272-274.

sergilemek suretiyle son dönemdeki hadiselerin üzerinden geçerek Meclis Genel Kurulu'na yönelik önemli hatırlatmalar yapmıştır.³⁹³

Kastamonu Mebusu Ahmet Mahir Bey ise, bu kimselerin bizimle beraber kaniyla, canıyla hizmet ettiğini, beraber yaşayıp, dini, lisanı bizimle hemhal hale geldiğini, meskenleri burada bulunan vatandaşların terkin kayıt ile bırakmanın katiyen doğru olmadığını söylemiştir. Biga Mebusu Samih Rifat Bey de, Türk'ün, doğunun değişik kısımlarından Baltık denizine kadar hakim olmuş bir millet olduğuna vurgu yaparak, Osmanlıların Avrupa'nın içlerine kadar ilerlediklerinde yanlış bir yol tutarak yalnızca din siyasetini ele aldığını söylemiştir. Türk ruhunun bu şekilde anlaşılması durumunda, Macar, Fin ve Boşnakların bugün biz Türk'üz diye kendilerini çoktan tanımlamış olacaklarını hatta bağırabileceklerini ifade etmiştir. Ahmet Mahir Bey, bahsi geçenlerin fiilhakika Türk ve damarlarında babalarımızın kanı dolaşmakta olduğu söylemi üzerine Meclis kürsüsünden doğru sesleri yükselmiştir. Biz bu kimseleri gayri Türk kabul edersek yalnız bugün için değil gelecek için de yanlış bir iş yapmış olacaklarını, Türk olan ve ben Türk'üm diyen insanların vatandaşlığa alınmasının gerektiğini beyan etmiştir. Ahmet Mahir Bey ayrıca, diğer milletlerin yabancı milletleri içine almak için çaba gösterdiğini, bizlerin böylesi kısıtlı fikirler ile hareket etmesi durumunda gelecekte çok zor durumda kalılabileceğini belirtmiştir. Türk'ün Avrupa'ya yayıldığını, ayrıca asırlarca Asya'ya hakim olduğunu, her yerde Türk'ün var olduğunu, bir an için hata yaptı diye bu kimseleri ülkeden çıkarmanın doğru olmadığını savunmuştur. Dünyanın neresinde olursa olsun Türk olduğunu iddia eden herkesin Türk sayılması gerektiğini, yakın zamanda Litvanya'da yüzbinlerce Türk bulunduğunu, niçin bugün onların isimlerinin bile anılmıyor olduğunu sormuştur. Kendi mal ve evlatlarımızı yabancı ellere vermeyeceklerini, Türklük haricine çıkarmayacaklarını, daralmayacaklarını beyan etmiştir. Türklerin oldukça vasi bir ırk olduğunu belirten Ahmet Mahir Bey, Irak'taki Bayatiler dahil olacak şekilde dünyanın her tarafındaki Türk unsurlarını Meclis kürsüsünden tek tek saymıştır.³⁹⁴ Müzakerelerin hitamında maddeler düzenlenmesi maksadıyla yeniden Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne iade edilmiştir.³⁹⁵

24 Eylül 1923 tarihinde gerçekleştirilen devam müzakeresinde Sinop Kastamonu Mebusu Hasan Fehmi Efendi, tarafından, eğer askeri sınıf için böyle bir kanunun yazımına gidiliyor ise

³⁹³ “Keza ecdadını tanıyan, tarihi öğrenen, millî şiir ve edebiyatına sahip olan bir millet, millî rüyasına vücut vermek için kendinde hak ve salâhiyet görüyordu. Bu yeni başlayan dünyanın bir kanunuydu. Tarihin mukadderatı bizim eski sınırlarımızın içerisinde bulunan ülkeleri ayırdığı gibi, doğal olarak o ülkelerin dillerini konuşan, tarihlerini hafızalarında yaşatan milletleri de bizden ayırmıştır. Yalnız geçenlerde arz ettiğim gibi, milliyet tahlil edilecek olursa, ondan lisan çıkıyor, din çıkıyor, tarih çıkıyor, hissiyat çıkıyor, hatıratı ecdat çıkıyor, an'anât çıkıyor. Bu noktai nazardan dilimizi kendisinin dili yapmış, terbiyesi Türk terbiyesi olmak üzere kendisinin terbiyesi olmuş bir çok kardeşlerimizi kendi hududumuz dahilinde bulunan kardeşler gibi telâkki ediyoruz ki orduda kahramanlık gösterdikleri bahis olunan zatlar da bu cümledendirler. Fakat bunu haricinde olmak üzere taazzuu siyasiyeye sahip olmuş olan memleketlerin kendi evlatlarını kendileri beslemeleri, kendi mukadderatlarına kendilerinin hâkim olması lâzım gelir. Türk bundan sonra artık yabancı dişler için ot olmayacaktır.” T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 23, Cilt: 4, s. 272-274.

³⁹⁴ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 23, Cilt: 4, s. 274-276.

³⁹⁵ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 23, Cilt: 4, s. 260-281.

neden diğer sınıflar için de aynısının yapılmadığı sorusu yöneltmiştir. Milli Mücadele aleyhine çalışan diğer sınıfların bu tutum ve davranışlardan istisna edildiğini hatırlatan Hasan Fehmi Efendi, bu grubun adetin ne kadar olduğunu Müdafaa-i Milliye Vekili'nden ayrıca sual etmiştir. Bunun üzerine Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa, Kuvayı İnzibatiye'ye giren 1060, İngiliz Muhibleri, Haçerci ve diğerlerinin 1200 ila 1300 kişi kadar olduğunu, bunlardan birine girenlerin bazen ikisine de kayıtlı olabildiği bilgisini vermiştir. Bunun üzerine Hasan Fehmi Efendi, bu kimselerin tek kişi olmadığını, aile, karabeti nisbiye ve sıhriye ile dal budak saldıklarını ifade etmiştir. Ayrıca mahkemenin hükmüne rağmen bu zevatı, bir heyeti mahsusa ile zan ve şüphede bulundurarak haklarında bir karar ve kat vermenin doğru olmadığını sözlerine ekleyecektir. Giresun Mebusu Hacım Muhittin Efendi ise, bahsi geçen kişilerin hiçbirisinin kendilerine intizar edilen makamlara koşmadıklarını ifade etmiştir. Fırkaları binbaşı, taburları yüzbaşılardan idare ettiğini, bu efendilerin ise o zaman bizi boğmaya çalışan cemiyetlere iştirak ettiğini, buralarda çalıştığını ve bizi gayemize ulaşılmaktan mahrum bırakmak için uğraştıklarını iddia etmiştir. Böylesi kimseleri nasıl oluyor da affediyoruz, nasıl oluyor da tekaüt ediyoruz şeklinde konuşan Mehmet Emin Bey bu konuda affa temayülün ihanet olduğunu söylemiştir. Giresun Mebusu Hacım Muhittin Efendi ise tekaütlüğün en kötü şeref olduğunu, ancak bu gibilere tekaütlüğün ceza değil şeref ve hıyanetlerinin bir mükafatı olarak verilmek istendiğini dile getirmiştir. Bu kimselerin aç kalacak oldukları yorumlarına karşı, cepheye öküzle cephe taşıyan Fatma kardeşlerimizin öküzlerin de aç olduğunu beyan etmiştir. Daha Çolak Mehmet'in kolunu tamir edemediklerini, şimdi onlardan alıp ta bunlara mı vereceğiz sualini yöneltmiştir. Mebus olarak Meclis'te, on bin ve yüz bin lira için saatlerce müzakere yaptıklarını, bu 3 ya da 4 bin zabite harcayacağımız paranın asgari iki milyon olduğunu belirtmiştir.³⁹⁶

Eskişehir Mebusu Arif Bey, Encümen namına söz söyleyeceğini belirterek kürsüye gelmiştir. Müdafaa-i Milliye Encümeni'nin maddeyi tespit ederken zabitanı üç sınıfa ayırdığını, bunlardan birincisinin doğrudan doğruya teşkilata girmiş ve harekatta bulunmuş olanlardır ki bunların mücrim olarak kabul edilerek birinci maddenin bu kimseler için hazırlandığını belirtmiştir. Encümenin zayıf bir surette bunların cezalandırılmasına taraftar olmadığını, ancak Lozan şartlarının bu kimselere karşı daha şiddetli bir ceza tatbikine imkan bırakmadığını söylemiştir. Bu durumu dikkate alan Encümenin, askeriyeden kat etmek ve bir daha devlet hizmetine sokmamak düzenlemesi ile bahsi geçen kimselere en büyük cezayı verdiğini ifade etmiştir. Bunlar için bir mahkeme tetkik edilsin söylemlerinin karşılık bulmasının mümkün olmadığına, Lozan nedeniyle bir mahkeme teşkiline ve bu gibi mücrimlerin orada muhakemesine müsait bir hukuki zemin olmadığına özellikle dikkatleri çekmiştir. Bunun yerine bir tahkik heyeti kurulmasına karar verildiği bilgisini paylaşmıştır. Bu Heyeti Mahsusanın vazifesinin de Müdafaa-i Milliye Vekaleti ve Erkanı Harbiye Umumiye tarafından şimdiye kadar cürümleri tespit edilmiş olanlarının yeniden tetkik edilmesi olduğunu beyan etmiştir. Bu heyetin kurulmasındaki temel amacın da herhangi bir

³⁹⁶ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 24, Cilt: 4, s. 286-288.

kimse için haksız bir durumun oluşmaması ve Meclisin yanlış yönlendirilmemesi olduğunu belirtmiştir. Bahsi geçen heyetin, Müdafaai Milliye Vekaleti ve Adliye içerisinden beş on zattan oluşabileceğini, belki içlerinde adliye memurlarının da bulunabileceğini söyleyerek Genel Kurulu detaylı bir şekilde bilgilendirmiştir.³⁹⁷

Müdafaai Milliye Vekili Kazım Paşa müzakere sırasında kendisine yöneltilen bir soru üzerine Divanı Harpler hakkında bilgiler vermiştir. Toplam 1600 kişinin Divanı Harbe verildiğini, mahkumiyet alanların 20 ila 40 kişi arasında olduğunu, bu mahkemelere sevk edilenlerden yarıdan fazlasının muhakemesinin bittiğini, mahkemesi devam edenlerin de bulunduğunu belirtmiştir. Başlangıçta kendisinin de bu durumdan şüphe ettiğini, ceza alanların sayısının az olmasını tetkik maksadıyla Müdafaai Milliye Vekaleti'nin Hukuk Müşaviri ile Muhakemat Dairesi Muavini'ni gönderdiğini ifade etmiştir. Divanı Harplerin kararlarının tetkiki için ayrıca hukuk mektebinden mezun iyi bir hukukçuyu da gönderdiğini, ancak bu kimselerden gelen raporların Divanı Harpler tarafından verilen kararların kanuna uygun olduğu yönünde içeriklere sahip olduğunu beyan etmiştir.³⁹⁸ Bu sırada mebuslarca verilen takrirler neticesinde Müdafaai Milliye Encümeni tarafından son şekli verilmiş bulunan kanun layihasının birinci maddesinin baş kısmı "İstanbul ve vilayati müstahlasa ile Türkiye haricinde kalarak " şeklinde değiştirilmiş ve Genel Kurul'da yapılan oylama neticesinde madde bu şekliyle kabul edilmiştir. İkinci maddede yer alan düzenlemeye göre milli orduya resmen davet edilip de icabet etmemiş olan ordu mensuplarının nispeti askeriyeleri kat olunması talep edilmekteydi. Bu madde üzerinde herhangi bir müzakere olmaksızın kabul edilmiştir.³⁹⁹ Müzakerenin devamında ise Encümen tarafından yeniden düzenlenen üçüncü madde okunmuştur. Bu madde içerik olarak;

“Mudanya Mütarekesi'ne kadar İstanbul'da memalik i müstahlasada kalmış olan berri, bahri, havai ve jandarma sınıflarına mensup erkandan müddeti muayyenei kanuniyesi olan 30 seneyi ve ümera, zabitan, memurin ve mensubini askeriyeden 25 seneyi ikmal edenlerin bir defaya mahsus olmak üzere rızalarına bakılmaksızın tekaütleri icra edilir. Bu durumdan istisna edilenler, Türkiye Bahriye kadrosunu teşkil etmek üzere 1340 bütçesine bütçesine dahil olacaklar, Erkanı Harbiye Umumiye ve Müdafaai Milliye Vekaletlerince ve jandarma mensuplarından Dahiliye Vekaleti ve Umum Jandarma Komutanlığınca herhangi bir müessesede tanzif ve herhangi bir mahalde hidematı milliyede istihdam edildikleri sabit olanlar, 1338 senesi marttan sonra esaretten Dersaadete ve memaliki müstahlasaya avdet olanlar, caizül istihdam oldukları halde kadroların ademi müsaadesinden dolayı vücutlarına lüzum olmadığından Anadolu'ya gelmemeleri hakkında kendilerine tebligat ifa olunanlar...”

şeklindedir. Madde üzerindeki en önemli tartışma Mütarekenin imzalandığı ya da Büyük Taarruzun başladığı 26 Ağustos 1922 tarihinin başlangıç alınması hususunda olmuştur.⁴⁰⁰

³⁹⁷ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 24, Cilt: 4, s. 288-289.

³⁹⁸ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 24, Cilt: 4, s. 290.

³⁹⁹ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 24, Cilt: 4, s. 296.

⁴⁰⁰ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 24, Cilt: 4, s. 296-297.

Bu maddenin müzakeresi sırasında söz alanlardan Kastamonu Mebusu Halit Bey, orduda mevcut olan zabitan şişkinliğinin, alt kadrodan gelenlerin yarattığı şişkinlikten kaynaklandığı, kadro doluluğu nedeniyle tecrübesizleri orduda istihdam edip Çanakkale görmüş zabitanı atmanın ne kadar doğru olduğu sorusunu yöneltmiştir. Ordu içerisinde sayıyı fazla gösteren kıymetsiz zabıtların bulunduğu iddiasını yineleyen Halit Bey, zabitan kaydının maddeden çıkarılmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine Kazım Paşa yine istatistik vermek suretiyle Kurulu bilgilendirmiş ve amaçlarının Anadolu'daki ehliyesiz zabitanı kıta başına koymak fikri olmadığını beyan etmiştir. Mebuslarca verilen takrirler üzerine Encümen maddeyi tadil için geri alınca, dördüncü maddenin müzakeresi geçilmiştir. Bu madde ise, *“Üçüncü madde zikrolunan müddetleri ikmal etmemiş olanlardan hazari kadro haricinde kalacak olanlar dahi hizmet müddetlerine göre tekaüde sevk olunurlar.”* şeklinde düzenlenmişti. Dördüncü madde aynen kabul edilirken, bu sırada tadile uğrayan üçüncü madde Encümen'den Genel Kurula ulaşmıştır. Encümen tarafından tarih 26 ağustos 1338 tarihi olarak belirlenecek ve madde bu şekliyle mebuslarca kabul edilmiştir.⁴⁰¹

Müzakerenin devamında diğer maddeler de kabul edilmiştir. Böylelikle İstanbul ve kurtarılmış bölgeler ile Türkiye harici bölgelerde kalarak milli mücadeleye katılmayan erkan, ümera, subay ve asker mensubu olanlardan milli harekete karşı bir teşkilata katıldıkları veya şahsi olarak çalıştıkları bir heyet tarafından yeniden tahkik ve tetkik neticesinde sabit olanların bir daha askerlik hizmetinde istihdam edilmemeleri şartıyla askerlik hizmetlerine son verilmiştir. Milli orduya resmen davet edilip de icabet etmemiş olan ordu mensuplarının askerlik hizmetlerine de son verilmiştir. 26 Ağustos 1922 tarihine kadar İstanbul ve kurtarılmış bölgelerde kalan asker kimselerden 30 seneyi, asker, ümera, zabitan ve memurlardan 25 seneyi ikmal edenlerin bir defaya mahsus olmak üzere 25 seneyi tamamlayanların rızalarına bakılmaksızın emekli olmaları sağlanması kabul edilmiştir. Türkiye hudutları dışında topraklarda hizmet alan ya da isteyerek kalan asker, ümera, zabitan ve askeri memurların askerlikle ilişkileri kesilmesi uygun görülürken, Yemen bölgesindekiler bu maddeden istisna tutulmuştur. Ancak Kanunun Hükümetçe kendilerine tebliğ edilmesinden sonra 4 ay içerisinde gelenlerin bu maddeden hariç tutulması esası benimsenmiştir.⁴⁰²

3.2.1.3. İstanbul'un İşgali Zamanında İngiltere'ye Hizmet Ettiği Suçlamasıyla İdamına Karar Verilen Topçu Yüzbaşısı İsmail Hakkı Efendi'nin Tahliyesinin Lüzumuna Dair Adliye Encümeni Mazbatası

13 Şubat 1924 tarihli birleşimde Topçu Yüzbaşısı İsmail Hakkı Efendi ile ilgili Adliye Encümeni'nin hazırladığı mazbata gündeme alınmıştır. Mazbatada, İstanbul'un işgali zamanında İngiltere'ye hizmet ettiği suçlamasıyla Ankara Zabitan Divanı Harbi'nce idamına karar verilen

⁴⁰¹ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 24, Cilt: 4, s. 297-306.

⁴⁰² T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 24, Cilt: 4, s. 284-312.

İsmail Hakkı Efendi isimli zabitin sonradan Sakarya Meydan Savaşı'na katıldığı ve faydalı hizmetlerde bulunduğundan bahis ile cezasının on beş sene küreğe çevrildiği bilgisi verilmekteydi. Mazbatanın devamında Adliye Encümeni, Topçu Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi'nin, Kuvayı Milliye affının dördüncü maddesinden yararlanması gerektiği hususunda görüş bildirmiş ve bu nedenle şahsın tahliyesini talep etmiştir.⁴⁰³

Topçu Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi'nin durumunu özetleyen bir takrir de Mardin Mebusu Necip ve Ertuğrul Mebusu Doktor Fikret Bey tarafından Meclis Başkanlığı'na verilmişti. Takrirden, Damat Ferit Paşa Hükümeti zamanında Kuvayı Milliye'ye İngilizlere ihbar ile suçlanan İsmail Hakkı Efendi'nin, bu suçlama nedeniyle Kastamonu İstiklal Mahkemesi'nce yargılandığı, ancak eylemi ispat edilemediği için beraat ettiği bilgisine yer verilmekteydi. Ayrıca bahsi geçen şahsın bu süreçte Milli Mücadele'ye katıldığı, cepheye gittiği, iki sene hizmet ederek yüzbaşı olduğu, bu esnada rakiplerinin ihbarı nedeniyle Kayseri İstiklal Mahkemesi tarafından bir daha muhakeme edildiği, tekrar beraat ettiği ifade edilmekteydi. Ancak bu sırada Divanı Harbin bu şahsa ceza verdiği, oysaki İstiklal Mahkemeleri kararlarının kesin olduğu ve zabitin Divanı Harp tarafında verilen hüküm nedeniyle bir senedir hapisanede mağdur halde bulunduğu beyan edilmekteydi. Takriri hazırlayan mebuslar, Adliye Encümeni'nin de hata yaptığı iddiasında bulunacak, İstiklal Mahkemeleri'nde beraat etmiş birinin mazbatada geçtiği şekilde aftan yararlandırılmasının istenmesinin içtihat olarak sakat bir durum olduğuna ve şahsın üç senedir uğraş halinde bulunduğu dikkatleri çekmişlerdir. Özetle, Adliye Encümeni af talebinde bulunmaktayken, takrir sahibi mebuslar hükmün refi şeklinde görüş beyan etmekteydi.⁴⁰⁴

Müzakerelere geçildiğinde söz alanlardan Karahisar Şarki Mebusu Ali Sururi Efendi, affı istenen şahsın Kuvayı Milliye'ye değil zabıt olduğunu, aftan nasıl yararlanabileceği hususunu Adliye Encümeni'nden sorulmuştur. Feridun Fikri Bey cevaben, kanunun dördüncü maddesinin herkesi kapsadığını belirtmiştir. Ayrıca Divanı Harp kararına dair temyiz yolunun açık olduğunu, kararın temyizde tashih edilme ihtimali olduğunu, bu hususa Encümenin karışamayacağını, Encümenin yetki alanının affı istenen kişinin af kanununun kapsamına girip girmediği konusunda görüş bildirmek olduğunu ifade etmiştir. Feridun Fikri Bey sözlerine şahsın yasak haklarının iadesi konusunun Meclis tarafından yerine getirilebileceğini de eklemiştir. Denizli Mebusu Mazhar Müfid Bey, beraat eden bir kimsenin temyize gitmesinin hukuka uygunluğu hakkında tartışma açması üzerine Feridun Fikri Bey, Müfid Bey'e hak vermiş, Encümenin kanun çerçevesinde düşündüğünü, bu konudaki fikirlerinin hükmün ref edilmesi olduğunu, ancak son sözün Mecliste olduğunu söylemiştir. Malatya Mebusu Reşit Ağa, İstiklal Mahkemesi kararlarının esas olduğunu, hükmün

⁴⁰³ Dördüncü madde şu şekildedir: "Maznun veya mahkûm oldukları halde kendiliklerinden veya bittahliye Kuvayı Milliye'ye iltihak ederek hizmetlerinden istig'na hâsıl oluncaya kadar ifayı hüsnü hizmet ettikleri Hükümeti mahalliyeye tahakkuk eden eşhasın kableliltihak sebebi maznuniyetleri olan efalden dolayı takibat icra ve haklarındaki hükümde infaz ve ' bunlardan elan mevkuf ve mahpus bulunanlar tahliye kılınır." T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 101, Cilt: 5, s. 792.

⁴⁰⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 101, Cilt: 5, s. 792-793.

ref edilmesi gerektiğini söyleyerek, bu yönde alınacak bir kararın Divanı Harplere örnek olacağını beyan etmiştir. Elaziz Mebusu Hüseyin Bey ise bahsi geçen kişinin İngilizlere casusluk ettiğini söyleyince Ertuğrul Mebusu Doktor Fikret Bey araya girecek, kararı kendisinin verdiğini ve böyle bir durumun olmadığını belirtmiştir. Bu söylem üzerine müzakere kafi görülmüş ve verilen takrirler hükmün refi hususunda yoğunlaşmıştır. Bunun üzerine Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucunda hükmün ref'ine karar verilmiştir.⁴⁰⁵

3.2.1.4. Asker Şahıslar Tarafından İşlenip Askeri Mahkemelerce Bakılan ve Hükme Bağlanan veya Henüz Görülmekte Olan Suçların Af ve Teciline Dair Kanun Layihası

29 Aralık 1930 tarihli birleşimde Hükümet tarafından hazırlanan ve askeri şahıslar tarafından işlenen suçların af ve tecili hakkındaki kanun layihası ve talebe matuf Millî Müdafaa ve Adliye Encümenleri mazbataları ruznameye alınmıştır.⁴⁰⁶ Başvekil İsmet imzası ile Hükümet tarafından Meclis Genel Kurulu'na, *"Askeri şahıslar tarafından işlenip askeri mahkemelerce rüyet ve hükme raptedilen veya henüz görülmekte olan suçların af ve teciline dair kanun"* adıyla sunulmuş bulunan layihanın genel müzakeresi 1 Ocak 1931 tarihli birleşimde yapılmıştır. Hükümet, Adliye Vekaleti'nce hazırlanıp, Meclis tarafından kabulü gerçekleşen, *"Kabahatlerin affı ve bazı cürümlerin takibat ve cezalarının tecili"* hakkındaki 1441 Numaralı Kanun'un üçüncü maddesi ile memurların memuriyet vazifelerine dair işledikleri suçların affa uğradığını, ancak mezkur kanundan askerlik vazifesi ile vazifeli olanların istisna edildiğini ifade ederek layihasını gerekçelendirmiştir. Kanun layihasında Hükümet ayrıca, bir müddet önce askeri mahkemelerin ıslahına gidildiği, Askeri Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun yeni çıkarıldığı hatırlatmasını yapmakta, bu nedenle sivil memurlara yönelik af ve tecil kanunlarının asker şahıslar ile ilgili olarak çıkarılmasının adaleti sağlayacağını, layiha sayesinde senelerdir yığılan davaların bu suretle kısmen tasfiye olacağını iddia etmekteydi. Tüm bunlara ek olarak layihanın kabul edilmesinin Askeri mahkemelerce yeni kanunların tatbiki hususunu hızlandıracığı belirtilmekteydi. Milli Müdafaa ve Adliye Encümenleri hazırladıkları mazbatalar ile Hükümetin görüşlerine katıldıklarını belirtmekle beraber maddelerde oldukça cüzi değişikliklere gittiklerini de ifade etmişlerdi.⁴⁰⁷

Layihanın birinci maddesinde kabahat fiilinden dolayı maznun ve mahkum olan askeri şahısların affedilmesi istenmekteydi. İkinci madde ile askeri sırları ifşa, casusluk ve savaş hainliği, askeri itaat ve düzeni bozma, adam öldürmek, emniyeti suistimal, evrakta ve askeri idarede sahtekarlık, zimmete para geçirmek, ihtilas, irtikap ve irtişa suçları gibi suçlar kanundan istisna edilmekte, firar suçları ise af kapsamına alınmaktaydı. Kanunun diğer maddelerinde cinayet,

⁴⁰⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 101, Cilt: 5, s. 792-798.

⁴⁰⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 16, Cilt: 23, s. 50.

⁴⁰⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 17, Cilt: 24, s. 35-36.

hafifletici sebepler, cinayet suçuna iştirak edip asıl fiillerden daha hafif ceza ile mahkum olmuş veya aynı sebep ve surette mahkum olacaklardan cezalarının üçte birini bitirenlerin geri kalan cezalarının tecil olunmasına dair düzenlemeler bulunmaktaydı. Toplam 9 madde olan kanun layihasının herhangi bir maddesi ile ilgili olarak mebuslar görüş beyan etmemiş, ayrıca tüm maddeleri müzakere edilmeksizin Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.⁴⁰⁸

3.2.2. Ceza Müddetlerinin Bir Kısımının Affına veya Cezaların Farklı Bir Cezaya Dönüştürülmesine Yönelik Af Uygulamaları

3.2.2.1. Zafer ve Sulh Şerefine Erbabı Şekavetle Fiili Şeni Mahkumları Müstesna Olmak Üzere Cezalarından Üçte İkisini İkmal Eden Mahkumların Kalan Cezalarının Affına, Müebbet Kürek, Kalebentlik ve Nefye Mahkum Olanların Cezalarının On Beş Seneye Tahvili Hakkında Kanun Layihası

Hükümet tarafından 19 Eylül 1923 tarihinde Meclise bir kanun layihası sunulmuş, bu düzenleme ile şekavet erbabı ve fiili şeni suçlarından hüküm giyenler hariç, mahkumiyetlerinin üçte ikisini tamamlayanların tahliyeleri, müebbet kürek, kalebentlik ve nefye mahkum olan kimselerin ise cezalarının on beş seneye çevrilmesi talep edilmiştir. Hükümet, af uygulaması ile ilgili kararını, 9 Eylül 1923 tarihindeki toplantısında almıştır.⁴⁰⁹ Talep, 21 Eylül tarihli birleşimde Meclis Genel Kurulu tarafından Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.⁴¹⁰ İcra Vekilleri Heyeti Reisi Ali Fethi Bey imzalı kanun layihası, elde edilen zaferin ve imza edilen barışın şerefine gerekçelendirilmiştir. Layiha hakkında düzenlenen Adliye Encümeni mazbatasını ilk olarak 24 Eylül 1923 tarihinde Meclis Genel Kurulu'na gelmiştir.⁴¹¹ Hükümet layihasının ve Adliye Encümeni'ne ait mazbatanın müzakeresi 18 Ekim 1923 tarihli birleşimde gerçekleştirilmiştir.⁴¹²

Hükümet, kanun layihasında, cezalarının üçte ikisini çekenlerin hapis olmanın zorluğunu yeterince hissedip bir daha suç işlemeyecek duruma geldiğini, başka bir deyişle ıslah olduğunu ifade etmekteydi. Ayrıca şefkat gösterilmek suretiyle bu gibi kimselerin affı yoluna gidilmesinin toplumun genelinde iyi tesirlere yol açacağı belirtilmekteydi. Kanun layihasında, zafer sonrasında

⁴⁰⁸ “Askerî Şahıslar tarafından işlenen suçların af ve tecili hakkında 1/746 numaralı kanun lâyihası ve Millî Müdafaa ve Adliye Encümenleri mazbataları”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İctima: 17, Cilt: 24, s. 11-12. Kanunun ikinci müzakeresi için ayrıca bk. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İctima: 19, Cilt: 24, s. 20-22. 1741 No'lu Kanun adıyla Resmi Gazete'de yayınlanacaktır. TBMM'de 8 Ocak 1931 tarihinde kabulü gerçekleşen kanun için bk. T.C. Resmi Gazete, 13 Ocak 1931, **Sayı: 1698**, s. 165. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1698.pdf>, (25.01.2021)

⁴⁰⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 65, Cilt: 4, s. 148.

⁴¹⁰ “Zafer ve sulh şerefine erbabı şekavetle fiili şeni mahkûmları müstesna olmak üzere sülüsânı müddeti cezaiyelerini ikmal eden mahkûminin bakiye müddeti cezaiyelerinin affına ve müeb'bed kürek ve kalebentlik ve nefye mahkûm olanların cezalarının da on beş seneye tahviline dair kanun lâyihası”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 21, Cilt: 2, s. 178.

⁴¹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 24, Cilt: 2, s. 231.

⁴¹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 38, Cilt: 2, s. 772-777.

memlekette yeni bir hayatın inkişaf ettiğine dikkatler çekilecek, affı istenen kimselerin vatanın iktisat hayatına katılmasının ve katkı sağlamasının önemi üzerinde durulmuştur. Şekavet, hetki ırz ve fiili şeni suçlarından hüküm giyenlerin toplum ve toplumu oluşturan fertler için zararlarının sıralandığı layihada, bu türden suçlardan ötürü infazı devam edenlerin af kapsamı dışında tutulması istenmiştir. Adliye Encümeni, layihaya matuf mazbatasını, Adliye Vekili Seyid Efendi'nin katılımıyla hazırlamıştır. Encümen üyeleri, Hükümetin teklifini olumlu karşılamış, düzenlemenin maddelerini aynen kabul etmiş, sadece infaz müddetlerinin ne kadarını çektiklerine bakılmaksızın ve yine şekavet, hetki ırz ve fiili şeni suçlarından hüküm giyenler hariç tutulmak kaydıyla altmış yaşını tamamlayan hükümlülerin affını teklife eklemiştir. Adliye Encümeni üyeleri bu tercihlerine sebep olarak, hapisanelerin oldukça kalabalık olmasını ve yaşlıların milli zafer hürmetine tahliyelerinin uygun bulmalarını göstermişlerdir.⁴¹³

Müzakerelere geçildiğinde ilk sözü alan Bozok Mebusu Avni Bey, teklifin imza edilen şanlı sulhun şerefine uygun olmadığını belirtmiş ve kanun layihasının daha kapsamlı olacak şekilde hazırlanması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca ruznamede genel affa ilişkin başka bir teklifin beklediğini hatırlatmış ve o teklifin görüşülmesi talebini Meclis Genel Kurul ile paylaşmıştır. Dersim Mebusu ve Adliye Encümeni üyesi Feridun Fikri Bey, Avni Bey'in talebine de cevap olacak şekilde, hengamelerin başarıyla atlatılması sonrasında af çıkarılmasının adet olduğunu, memleketin genel affa ihtiyacı bulunduğunu, müzakeresi gerçekleştirilen Hükümet talebinin bazı mahpusların kalan cezalarının istisnaları ile birlikte kaldırılmasına yönelik bir affı hususi olduğunu, bunun bir kere olsun çıkarılması gerektiğini, genel affın da hem Meclisin ruznamesinde hem de halkın gündeminde olduğunu beyan etmiştir. Feridun Fikri Bey, üyesi olduğu Encümenin zaten böylesi bir affa taraftar olduğunu ifade etmiştir. Bu söylemler üzerine Konya Mebusu Tevfik Fikret Bey araya girerek, iki ayrı iş yapmaya gerek olmadığı, Encümen genel affa taraftar ise iki teklifin birlikte müzakere edilmesinin daha doğru olacağı yönünde görüş belirtmiştir. Bunun üzerine Adliye Encümeni üyesi Feridun Fikri Bey ikisinin aynı şey olmadığını, Encümenin genel af üzerinde titizlikle durduğunu, müzakeresinin Meclis'te uzun süreceğini, Hükümetin teklifinin ise hükümlülerin kalan cezalarının affına matuf olduğunu, çıkarılması ve uygulanmasının kolay olduğunu, genel affın böylesi bir af gibi aceleye getirilemeyeceğini beyan etmiştir. Fikri Bey'in bu tespitlerine karşılık olarak Karahisar Şarki Mebusu Ali Süruri Efendi, iki teklifin de af teklifi olduğunu ve aynı saikler ile Meclise sunulduğunu iddia etmiştir.⁴¹⁴

Karesi Mebusu Vehbi Bey ise ruznamede yer alan af tekliflerinin çokluğuna dikkat çekmiş, bunların toplanmasını istemiştir. Meclisin ruznamesinde bekleyen af tekliflerinin zafer vesilesiyle ve aynı zamanda yeni bir devir açılması çabasıyla verildiğini, memleketin bu işinin artık düzlüğe çıkarılması gerektiğini beyan etmiştir. Antalya Mebusu Rasih Efendi de şekavet cürmü istisna

⁴¹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 772-774.

⁴¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 774-776.

olmak üzere memleket dahilindeki dört beş senelik vukuat için bir tasfiye zaruretinin hasıl olduğunu dile getirerek Meclis'te bulunan çoğu mebusun genel af talebine katılmıştır. Adliye Encümeni üyesi Feridun Fikri Bey yeniden söz alarak ruznamede beş farklı affın beklediği bilgisini vermiştir. Bunlardan ilkinin cezalarının üçte ikisini çekenlerin affı, diğerlerinin ise sırasıyla, sağlık sebeplerinden dolayı bazı mücrimlerin kalan cezalarının affı, Kuvayı Milliye mensuplarının affı, firari ve bakayaların affına yönelik teklifler olduğunu söylemiştir. Adliye Encümeni üyesi bahsi geçen taleplerin içerik olarak birbirlerinin aynısı olmadığına dikkatleri çekmiştir. Ayrıca Adliye Vekili Seyid Bey ve Dahiliye Vekili Fethi Bey'in Meclis'te hazır bulunduğunu, Hükümetin teklifi bu noktaya kadar gelmişken bitirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Feridun Fikri Bey'in ifadelerine rağmen diğer mebusların karşı beyanları ve verdikleri takrirler üzerine Hükümetin teklifinin diğer af teklifleri ile tevhit edilerek müzakere edilmesi Genel Kurul tarafından kabul olunmuştur. Bu tercih üzerine Hükümetin sunduğu ve müzakeresi sürdürülen kanun layihası Adliye Encümeni'ne iade edilmiştir.⁴¹⁵

Milli Mücadele'nin başarıyla bitirilmesinden sonra cephelerde elde edilen kazanımların diplomatik sahada da gösterilmesinin ve tüm bu süreçlerin yarattığı olumlu havanın, af isteklerine ve içeriklerine yansıdığı anlaşılmaktadır. Özellikle Lozan Barış Antlaşması'nın imza edilmesinin sonra Meclise sunulan af kanun ve tasarılarında sayıca artış olduğu gözlemlenmektedir. Aynı süreçte yine mebuslarca Meclisin ruznamesinde bulunan af tekliflerinin acilen müzakere edilmesi talebine yönelik takrirler verilmekteydi. Örneğin 13 Ekim 1923 tarihli birleşimde Bozok Mebusu Ahmed Hamdi Bey ruznamede olan af tekliflerinin birleştirilmesini ve acilen görüşülmesini talep etmiş, Ahmed Hamdi Bey'in talebi Meclis Genel Kurulu'na uygun görülmüştür.⁴¹⁶

24 Ekim 1923 tarihli birleşimde bu sefer İstanbul Mebusu Abdurrahman Şeref Bey ve kalabalık bir mebus grubu, gerek Encümenlerde ve gerekse de ruznamede olan af tekliflerinin bir araya toplanarak affı hususi olmaktan çıkartılıp, bazı münasip istisnalarla, affı umumi şekline dönüştürülmesini teklif etmişlerdir.⁴¹⁷ 30 Ekim 1923'de ise Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi ve 46 mebus imzalı bir takrir verilmiş, Cumhuriyetin ilanı münasebetiyle Adliye Encümeni'nde bulunan genel af teklifinin acilen müzakeresi istenmiştir. Meclis bu takriri kabul etmiş ve Adliye Encümeni'ne yollamıştır.⁴¹⁸ Adliye Encümeni'nin hazırladığı mazbata ise 5 Aralık 1923 tarihli birleşimde müstacel ruznameye alınmıştır.⁴¹⁹ 8 Aralık 1923'de bu sefer Mardin Mebusu Necip Bey

⁴¹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, s. 775-777.

⁴¹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 35, Cilt: 2, s. 620-621.

⁴¹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 41, Cilt: 3, s. 10.

⁴¹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 44, Cilt: 3, s. 105-106.

⁴¹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 62, Cilt: 4, s. 46.

müstacel ruznamenin dördüncü maddesinde yer alan affı umumi kanununun acil olarak ve diğer hususlardan daha önce müzakere edilmesini içeren bir takrir vermiştir.⁴²⁰

Hükümetin hazırladığı ancak Meclis Genel Kurulu tarafından düzenlenmesi için Adliye Encümeni'ne iade edilen kanun layihası, mebusların verdiği takrirler de dikkate alınarak ve bu sefer Bozok Mebusu Hamdi Bey'in kanun teklifi birleştirilerek 10 Aralık 1923 tarihli birleşimde yeniden müzakere edilmiştir.⁴²¹ Bozok Mebusu Hamdi Bey'in kanun teklifinin gerekçesi, seferberliğin ilanından İstiklal Savaşı'na kadar ve Ulusal Bağımsızlık mücadelesinin devam ettiği süre zarfında, savaşın icabı ve sonucu olarak yoksulluk ve çaresizliğin ortaya çıktığı, barış zamanında olduğu kadar böylesi zamanlarda Hükümetin yeterince otorite sahibi olamadığı izahlarıyla başlamıştır. Bu süreçte suçluların yakalanamadığı, dağda, kırdan ve daima surette firarda oldukları, emniyet ve asayiş tehdit ettikleri teklifte beyan edilmekte, bu türden menfi kimselerin olumsuz çalışmaları nedeniyle Anadolu hapishanelerinde sona ermiş Osmanlı Hükümeti tarafından mahkum edilip adaletsizliğe maruz kalanların olma ihtimaline dikkatler çekilmekteydi. Aslında mağdur durumda bulunan bu kimselerin mevcut durumlarının Halk Hükümeti tarafından düzeltilileceği ya da ortadan kaldırılacağı fikrinin kamuoyunda yer ettiğini ifade eden Bozok Mebusu Hamdi Bey, aslında oldukça farklı bir yaklaşım ile af talebini gerekçelendirmiştir. Bu kimselerin Ankara'dan halkın şefkat ve inayet beklediğini görüşünü tekrarlayan Hamdi Bey, yürürlüğe konulacak olan genel affın Anadolu'da, eskinin kötü eser ve elemelerini ortadan kaldıracağını da iddia etmiştir. Ankara yönetimi eliyle çıkarılacak olan affın büyük ve genel bir hoşnutluk yaratacağını, Hükümete olan bağlılığı artıracacağını, emniyet ve asayişe katkı sağlayacağını ve bu durumun aslında zaferin zekatı ve barışın sadakası olduğunu yine kanun teklifinin gerekçe kısmında ortaya koymuştur.⁴²²

Bozok Mebusu Hamdi Bey'in Meclise sunduğu kanun teklifinin birinci maddesinde, İzmir'in geri alındığı tarih olan 9 Eylül 1922'ye kadar Adli Mahkemeler, Divanı Harpler ve İstiklal Mahkemeleri tarafından hüküm giydirilip, bu kimselerden cezalarının üçte ikisini tamamlayanların geriye kalan infaz müddetlerinin affedilmesini talep edilmekteydi. İkinci maddede ise yine aynı tarihe kadar icra olunup da mahkum edilmeyen ve hakkında hüküm sadır olup da sülüs müddetini ikmal edemeyen suç erbabı hakkında takibat kanununun icrasının veya hükmün infazının ertelenmesini istenmiştir. Teklifin üçüncü maddesinde idam, müebbet kürek, müebbet sürgün mahkumiyeti almış hükümlülere on beş sene ceza almış gibi muamele edilmesi önerilmiştir. Dördüncü maddede ise, ikinci maddede yer alan hükümler çerçevesinde affa uğrayanların on beş sene içinde tekrar suç işlemesi durumunda iki suçun toplamının o kimselere uygulanması, beşinci

⁴²⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 64, Cilt: 4, s. 109.

⁴²¹ Bu kanun teklifi, Meclis tutanaklarına ilk kez 1 Eylül 1923'de "Bozok mebusu Ahmed Hamdi Beyin affı umumi ve müecceliyet hakkında teklifi kanunisi" başlığı altında yansımıştır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 12, Cilt: 1, s. 321.

⁴²² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 65, Cilt: 4, s. 150.

maddede de affa uğrayıp da çıkan ancak sonra şekavete yönelenlerin idam edilmesi talep edilmekteydi. Layiha Encümeni ise teklife matuf hazırladığı mazbatasını marifetiyle Bozok Mebusu Hamdi Bey'in kanun teklifinin görüşülmesini uygun bulmuştur.⁴²³

Adliye Encümeni'nin hazırladığı yeni mazbatada, Hükümetin hazırladığı kanun tasarısının ve Bozok Mebusu Hamdi Bey'in kanun teklifinin içeriğinde ve bunlara matuf mebuslar tarafından verilen takrirlerde bir genel af talebi olmadığı görüşüne yer verilmekteydi. Encümen üyeleri, tasarı, teklif ve takrirlerde düzenlemelere gitmiş, Adli Mahkemeler, Divanı Harpler ve İstiklal Mahkemeleri tarafından mahkum edilerek hükümleri kesinleşen kimselerin cezalarının yarısının affını uygun görecektir şekilde ve önemli sayılabilecek tadilatlar yapmıştı. Ayrıca Mudanya Mütarekesi'nin imza tarihi olan 11 Ekim 1922 tarihine kadar işlenmiş irtikap suçları ve af kanununun yayınlanacağı tarihe kadar yargılaması yapılmış ancak bir hükme varılamamış olan bütün suç failleri hakkındaki takibatın tecilini istemişti. Bunlardan başka, haklarında takibat tecili verilen cünha suçlularından, af kanununun yayınlanacağı tarihten sonra aynı eylemi gerçekleştirenlerin, bu fiillerine karşılık gelen cezalarının eski suçlarıyla tevhid edilmesini önermişlerdi. Üyeler aftan istisna olunacakları ise hıyaneti vataniye, ırz, irtişa ve şekavet ile görevini herhangi bir nedenle suiistimal eden memurlar olarak belirlemiş, idam cezalarının on beş seneye, kürek, müebbet kürek ve kalebentliğe mahkum olanların ise on sene kürek ve kalebentliğe, müebbet sürgün alanların ise üç sene sürgüne çevrilmesi yönünde düzenlemelere gitmişti.⁴²⁴

Adliye Encümeni üyeleri tüm bu durumlarda hukuku şahsiyenin saklı olduğu yönünde mazbataya not da düşmüşlerdir. Encümen, tecili takibattan yararlanmak istemeyenler için de ayrı bir düzenleme yapmış, tecili takibat hakkını kullanmak istemeyenlerin müracaatları halinde takibat ve muhakemelerinin devam edeceğini, muhakemeleri sonrasında beraat etmemeleri durumunda af kanununun sağladığı haklardan yararlanacaklarını beyan etmişlerdi. Adliye Encümeni üyelerinden sadece Mazbata Muharriri ve Mazbata Katibi, daha geniş bir affın taraftarı olduğunu, diğer bazı üyeler de af düzenlemesinde muhalif oldukları bölümleri belirtmiş, böylelikle Adliye Encümeni mazbatasını son şeklini almıştı.⁴²⁵

Müzakerelere geçildiğinde kürsüye ilk gelen Karesi Mebusu Ahmed Süreyya Bey, bütün beşeriyetin takdirine şayan bir milli ihtilal neticesinde tesisi gerçekleşen Cumhuriyet Hükümeti devresinde, eski döneme ait hesabın tasfiyesini bugünkü Meclis içerisinde gerekli görmeyen kimse olmadığını ifade ederek sözlerine başlamıştır. Ahmed Süreyya Bey ayrıca, kanunun aleyhinde olduğunu, daha genel ve sahası daha geniş bir affın Meclis'ten çıkarılması gerektiğini dile getirmiştir. Encümen içerisinde, bu kanunun cüzi ve külli olarak çoğu bölümüne muhalif bulunan

⁴²³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 65, Cilt: 4, s. 150-151.

⁴²⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 65, Cilt: 4, s. 152-155.

⁴²⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 65, Cilt: 4, s. 152-155.

üyelerin fazla olmasına rağmen nasıl geçebildiğini sual eden Mebus, hükmü kesinleşmiş olanların cezalarını yarıya indirmek ile hükmü kesinleşmemiş olanı tamamen affetmenin mantıksızlığına dikkatleri çekmişti. Dağa kaçmış ve bir şekilde şekavete devam etmiş, ancak Hükümet güçlerince yakalanamamış kişiler affedilir iken, kaçamamış ya da kendisi teslim olduktan sonra muhakemesi gerçekleşmiş ve neticesinde cezası almış kişilerin infaz müddetlerini yarıya indirmenin hukuk ve mantık açısından doğru olmayacağını beyan ederek sözlerini tamamlayacaktı.⁴²⁶

Karesi Mebusu Ahmed Süreyya Bey'in eleştirileri üzerine söz alan Dersim Mebusu ve Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Feridun Fikri Bey, Encümen üyeleri içerisinde genel affa taraftar olanlar, sınırlı af isteyenler ve affa karşı olmak üzere üç görüş olduğunu bilgisini paylaşmıştır. Feridun Fikri Bey'in Meclisin içerisinde de aynı durumun olduğunu beyan eden sözleri üzerine Çorum Mebusu Dr. Mustafa Bey, Meclis'te affa taraftar olmayan bulunmadığı cevabını vermiştir. Ancak Encümende tam tersi bir durumun olabileceği ifadeleri ile sözlerine devam eden Mustafa Bey'in bu beyanına, Meclis'ten herhangi bir itiraz gelmemiştir.⁴²⁷

Muş Mebusu Osman Kadri Bey ise memleketin son dönemde içinden geçtiği buhranlı durumları bir kez daha hatırlatarak büyük bir iktisadi buhran ve nüfussuzluk içerisinde bulunduğuna dikkatleri çekmiştir. Osman Kadri Bey, Sultan Hamid devrinde olduğu gibi, sülûsan, nısf gibi yöntemlerle birkaç mahkum ve maznun için sadaka verir gibi çıkartılan afların kabulünden yana olmadığını ifade etmiştir. Para ve müşkilat açısından bir çocuğun oldukça zor yetiştiğine dikkatleri çeken Osman Kadri Bey, mebusların ceplerinin böylesi gariplerden gelen feryat mektuplarıyla dolu olduğunu da iddia etmiştir. Geniş ölçekli aftan yana olduğunu beyan eden Muş Mebusu ayrıca, memlekette yalancı şahitlik ile ilgili yaşanan mağduriyetlerden oldukça detaylı sayılabilecek örnekler vermiştir. Osman Kadri Bey bu örneklerle geniş kapsamlı af talebine kuvvetli delil oluşturmaya çalışmıştır. Muş Mebusu, rüşvet meselesi ile ilgili farklı bir yaklaşım sergileyerek bir memur hem fiyat artışı hem de maaş alamama gibi nedenlerle ve çoluk çocuğunun rızkı için bunu yapmaya yeltenmişse buna rüşvet denilemeyeceği iddiasında bulunmuştur. Birleşimin sonunda tekliflere ait maddelere geçilmesi, tekliflerin Encümene iadesi veya tekliflerin müzakeresinin devamı reye konulmuştur. Oylama neticesinde, Meclis Genel Kurulu tarafından, tekliflerin sonraki birleşimlerde müzakeresinin devamına karar verilmiştir.⁴²⁸

15 Aralık 1923 tarihindeki birleşimde gerçekleştirilen devam müzakeresinde kürsüye gelenlerden Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey, af kanununun üç hükmü ihtiva ettiğini belirterek sözlerine başlamıştır. Bunlardan birincisinin zanlıların yarı cezalarının affı, ikincisinin cezaların

⁴²⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 65, Cilt: 4, s. 156.

⁴²⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 65, Cilt: 4, s. 157-158.

⁴²⁸ Müzakereler sırasında Meclis Genel Kurulu'ndaki genel kanaatin affın geniş kapsamlı olması yönünde olduğu anlaşılmaktadır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 65, Cilt: 4, s. 158-161.

tecili, üçüncüsünün irtişa, irtica, hıyaneti vataniye, hetki ırz meselelerinin aftan istisnası olduğunu ifade eden Süleyman Sırrı Bey, hetki ırz ile irtişa yani rüşvet meselesinde iftiraya uğrayanların ne olacağı sorusunu Genel Kurula yöneltmiştir. Ayrıca hapishanelerin durumu, mahkum ve jandarma sayısını gündeme getirerek, yapılan masraflar nedeniyle hem iktisaden hem de nüfus olarak böylesi bir affa ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir. Yeni devre yeni bir zihniyet ile girilmesi gerektiğini, bunun da adalet temelinde olmasını isteyen, af kanunun kapsadığı sürenin Cumhuriyetin ilanına kadar uzatılmasını talep eden Süleyman Sırrı Bey, mahkum olmuş ve cezasını çekmiş olanların hukuki yönden getirilen kısıtlamaların kaldırılmasının öneminden de bahsetmiştir. Aftan istifade edecek yakını olmadığını, belki bu aftan sonra Milli Mücadeleye ilk iştirak edenlerden olan kardeşinin katilini de karşısında göreceğini, fakat memleketin ekonomisi, düzeni ve yücelmesi açılarından, en önemlisi de ülke nüfusunun artmasına taraftar bulunduğu için genel affa çıkmasından olduğunu beyan ederek sözlerini tamamlamıştır.⁴²⁹

Gümüşane Mebusu Zeki Bey ise, af taraftarı olduğunu ancak Encümenin hazırladığı mazbatanın içeriğinin adaleti sağlamaktan uzak olduğunu dile getirmiş ve devamında bu yöndeki eleştirilerini sıralamıştır. Ayrıca, mazbatanın Encümenden, ekseriyetle geçip geçmediğinin de şüpheli olduğunu beyan etmiştir. Çorum Mebusu Dr. Mustafa Bey de Encümenin genel aftan değil özel af yani kısıtlı bir aftan yana olduğunu iddia etmiştir. Bu türden eleştirilerin devamı üzerine Kastamonu Mebusu ve Adliye Encümeni Reisi Ahmed Mahir Efendi kürsüye çıkarak mazbatanın toplamının Encümenden ekseriyetle geçtiğini ancak bazı maddelere karşı Encümen üyelerinin muhalif görüşlerinin olduğunu beyan etmek zorunda kalmıştır.⁴³⁰ Teklif sahibi Bozok Mebusu Osman Hamdi Bey ise dünya tarihinin şimdiye kadar kaydetmediği büyük zaferi ve bu zaferin neticesinde hakimiyetin millete devri gibi iki önemli hadisenin bu teklifi sunmasında önde gelen müsebbipler olduğunu belirtmiştir. Osman Hamdi Bey, geçmişin yıkıntıları üzerinde kudretli bir hükümet meydana getirildiğini, eski devrin mahkum ettiklerinin hapishanelerde inletilmesinin doğru olmadığını, tasfiye zamanı olduğunu, maziye ait hesabın kapatılması gerektiğini, affın bu hususlar için gerekli bir müessese olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bağımsızlık mücadelesi sırasında ortaya konulmak durumunda kalınan şiddetli tedbirlerin bazı kimseler için suça meyli hak ve zaruret haline getirebildiğini iddia etmiştir. İftira sonucu hüküm giymiş olanların ekonomiden uzak kalmasının doğru olmadığını dile getiren Osman Hamdi Bey, hapishanelerdeki yirmi bin mevcudun yüzde sekseninin köylü olduğunu ve bunların müstahsıl olmaları nedeniyle ülkenin önemli oranda zarar ettiği vurgusunda bulunmuştur. Ayrıca bu kimselerin okuryazar olmadıkları için geçmiş dönemde aydınlatılmadığı, bu nedenle kanunları bilemediği, fiillerinin kasten değil cehalet nedeniyle meydana geldiğini ısrarla belirtmiştir. Bu kimselerden çoğunun aslında masum olduğu, cari olan kanunlarda önemli eksiklikler ve boşluklar bulunduğu, bu hususun da mağduriyetleri

⁴²⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 68, Cilt: 4, s. 229-231.

⁴³⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 68, Cilt: 4, s. 231-232.

ortaya çıkardığı ifadeleriyle af teklifinin gerekçelerini bir kez daha ve bu defa sözlü olarak paylaşmıştır.⁴³¹

Teklifin geneli üzerinde yapılan müzakerenin mebuslarca yeterli görülmesi sonrasında maddelerin görüşülmesine geçilmiştir. Birinci maddede Mudanya Mukavelenamesi'nin imzalandığı 11 Ekim 1922 tarihine değin suç işleyip de Adliye Mahkemeleri, Divanı Harpler ve İstiklal Mahkemeleri tarafından ceza verilerek hükümleri kesinleşmiş olan mahkumların infaz müddetlerinin yarısının affedilmesi talep edilmekteydi. Madde üzerinde ilk sözü alan Kütahya Mebusu Ragıb Bey, Meclis içerisinde herkesin affa taraftar olmadığını belirtmiştir. Ragıb Bey ayrıca, gerek İstibdat devrinde gerekse de Meşrutiyet devrinde dünyada hiçbir devletin ve milletin bu derece suistimal etmediği meselenin af kurumu olduğunu iddia etmiştir. Cürüm sahiplerinin rahatça suç işlediğini, nasılsa af gelir çıkarım hissiyatı içerisinde olduklarını, bu kanaatin artık kamuoyunda yerleştiğini söyleyen Ragıb Bey, mebuslara da bir eleştiri getirerek bir takım zalimlerden ve mevkulardan gelen mektupların etkisi altında kaldıklarını beyan etmiştir. Cezadan maksadın intikam değil ıslah olduğunu, hala yakalanamayan eşkıya var iken af çıkararak onların yanına yenilerini koymanın manasızlığına dikkatleri çekmiştir. Suçluların içerisinde yer alan bazı kimseler ile ilgili olarak Batılı bilim adamlarının sualsiz öldürülmelerine hüküm verdiklerini, bunlar için suç işlemenin hastalık olduğunu, affın sonuçlarının iyi düşünülmesi gerektiğini, gelişigüzel bir şekilde hapishanelerin kapısını açmanın memleket için felaket olacağını dile getirmiştir. Mersin Mebusu Besim Bey ise infaz müddetlerinin yarısının affına karşı çıkarak, cezalarından üçte biri kalanların affının gerçekleştirilmesini istemiş, bu talebini de hukuk kaideleri çerçevesinde izah etmeye çalışmıştır.⁴³²

Kastamonu Mebusu Hasan Fehmi Bey, hapishanelerin derhal ıslahını ve mahpusların yaşayabileceği hale dönüştürülmesini talep etmiş ve müzakeresi gerçekleştirilmekte olan affın karşısında yer aldığını belirtmiştir. Hasan Fehmi Bey, Hükümetin ne kadar mahpus olduğuna dair kesin bir bilgi vermediğini, yaptığı tahkikat neticesinde mahpus adedinin 24.654 kişi olduğunu, ancak bunlardan kaçının mevkuf, kaçının mahkum durumda bulunduğunu tespit edemediğini söylemiştir. Kastamonu Mebusu Hasan Fehmi Bey bunların içinde haksız bir şekilde mahkum olanlar var ise, böylesi durumda olan kimseler için farklı bir usul bulunması gerektiğini, bu nedenle teklifte yer aldığı gibi bir affın tercih edilmemesini istemiştir. Hasan Fehmi Bey, hapishanelerde bulunan mahpuslar kadar, dışarıda bu kimselerce mağdur edilenlerin de vekili olduklarının unutulmaması uyarısında bulunmuştur.⁴³³ Mevzuatta yer verilen cezaların fazla olduğu düşünülmesi durumunda azaltılabileceğini, ancak suçlunun mutlaka cezasını çekmesi gerektiğini

⁴³¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 68, Cilt: 4, s. 233-234.

⁴³² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 68, Cilt: 4-1, s. 237-240.

⁴³³ “...Beride de henüz gözünün yaşı kuramamış, «Babam, kocam!» diye feryadeden ailelerin de vekili olduğumuzu hatırdan çıkarmıyalım efendiler!..” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 68, Cilt: 4, s. 240.

söyleyen Hasan Fehmi Bey, bu konudan taviz verilmemesini de istemiştir. Bu türden aflar eğer meslek edinilir ise toplumda suç, şikavet ve fenalıkların artacağını, tüm bunların sonucunda yeni hapisaneler açmak zorunda kalınacağını söylemiştir. Adliye Encümeni'nden Karesi Mebusu Ahmed Süreyya Bey ise affa uğrayanların bir daha suç işlememesi sağlanabilirse affın amacına ulaşacağını belirterek, Hükümetin güçlü olduğunu, af sonrasında otorite kaybı yaşanacağına ve şikavetin artacağına dair yorumların doğru olmadığını ifade etmiştir. Bu sırada Bolu Mebusu Şükrü Bey müzakeresi yapılan affın sonucu olacağını Meclis'teki sırasından yüksek sesle dile getirmiştir.⁴³⁴

Muş Mebusu Osman Kadri Bey ise diğer mebuslardan tamamen farklı bir yaklaşım sergilemiş, sülûsan ve nısf kelimelerinden usandığını, bu kelimeleri artık duymak istemediğini beyanla, bunların yerine Cumhuriyetin ilanına kadar hıyaneti vataniye ve firarda kalanlar hariç bütün mahkumların affını talep etmiştir. Osman Kadri Bey ayrıca, Lozan Antlaşması ile Rumları ve Ermenileri affederken aflara sülûsan veya nısf ifadeleri koyarak, atıfetin kendi milletimizden esirgenmemesi uyarısında bulunmuştur.⁴³⁵ Bir diğer Muş Mebusu Hacı İlyas Sami Bey ise ülkedeki hapisanelerin bir insanı ıslah edecek mahiyette olmadığını, suçun başka bir suç ile tecziye edilemeyeceğini ifade ederek sözlerine başlamıştır. Ayrıca asıl şikavet ehlinin masa başında ve eli silah tutanlar olduğu, köylünün ise cehalet sonucu bu türden işlere kalkıştığı yorumunu yapacaktır. Suç işleyenlere karşı güç yetirilebilecek ise affın yapılması görüşünde olan Hacı İlyas Sami Bey, Hükümetin bu işe kudretinin yettiğini belirtmiş ve sonrasında ya hep ya hiç söylemiyle genel af talebinde bulunarak affın istisnasız çıkarılması ifadeleriyle sözlerini tamamlamıştır.⁴³⁶

Müzakereler sırasında söz alanlardan İzmir Mebusu ve Adliye Vekili Seyid Bey, cezadan maksadın itibar ve inzicar olduğu, inzicarın suç işleyen bir daha o suçu işlememesi, itibarın ise başkaları için ibret olması şeklinde anlaşılmasının gerektiğini ifade etmiştir. Haksız hapis yatanların az olduğunu belirten Vekil, aslında sülûsan affının daha iyi olacağını, ancak Encümenin nısf affı yönünde karar aldığını, son tercihin ise elbette Meclis'te olduğunu belirtmiştir. Hükümet merkezi olan Ankara'ya, mazlumlardan, zalimlerden, mahkumlardan, mağdurlardan, hapisanelerden ve dışarıdan yani ahaliden de mektup ve telgraflar geldiğine vurgu yapan Seyid Bey, müzakeresi yapılmakta olan taleplerin genel affa yönelik olmadığını sadece cezayı affetme amacını taşıdığını beyan ederek mebusları bilgilendirmiştir. Konya Mebusu Tevfik Fikret Bey'in bir gün ile kaybedenlerin ne olacağı sorusu üzerine Vekil, bundan kurtuluş olmadığını, ancak Hükümetin teklif ettiği kanunda hükümlünün, sülûsanı ikmal ettiğinde çıkabilecekleri yönünde düzenleme bulunduğunu belirtmiştir.⁴³⁷ Müzakerenin kifayeti sonrasında mebuslarca verilen pek

⁴³⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 68, Cilt: 4, s. 240-242.

⁴³⁵ Mardin Mebusu Necib Bey de Meclis'teki sırasından yüksek sesle "af yalnız Ermeniler hakkında mı doğrudur." serzenişinde bulunacaktır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 68, Cilt: 4, s. 243-244.

⁴³⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 68, Cilt: 4, s. 244-245.

⁴³⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 68, Cilt: 4, s. 244-248.

çok takrirler okunmuş, sonrasında affın Adliye ve Dahiliye Encümenleri tarafından müştereken görüşülmesi için oylamaya gidilmiş ve bu husus Meclis Genel Kurulu'na kabul olunmuştur.⁴³⁸

Müşterek Encümen tarafından hazırlanan mazbata 17 Aralık 1923 tarihinde Meclis gündemine alınmıştır. Mazbatanın içeriğinden bir önceki celsede verilen takrirlerin önemli ölçüde dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Mazbatada affı düşünülen suçların Cumhuriyetin ilan tarihine kadar olması talebinde bulunulmuştur. Ayrıca sülûsan affı isteklerine karşı aftan daha fazla vatan evladının yararlanabilmesi ve memleketin ihtiyacı olan nüfusun üretime katılabilmesi için nısf affını da kabul ettiklerini, ancak affa uğrayacak olanların haklarının iadesine karşı olduklarını, çıkarılması düşünülen affın Lozan ile af kapsamına giren kimselere teşmilini uygun görmediklerini belirtmişlerdir. Üyeler, Mondros sonrası vatanın savunması ve kurtuluşu için İstanbul Hükümetlerine bağlı tüm mahkemelerce cezalandırılan kişilerin bu aftan istifade etmelerini de istemişlerdir.⁴³⁹

Mazbatada, çıkarılması istenen af kanununun birinci ve ikinci maddelerinde Cumhuriyetin ilanına kadar işlenmiş olan suçlardan mahkum olanların cezalarının yarısı, mahkum olacak olanların olduktan sonra yarısının affı kabul edilirken, cinayet suçlularının üç ay içinde firarlarına son vermemeleri durumunda bu haklardan yararlanamayacağı belirtilmektedir. Üçüncü maddeyle idam cezalarının on beş sene küreğe, müebbet kürek veya müebbet kalebentlik cezalarının on beş sene küreğe veya on sene kalebentliğe, müebbet sürgüne mahkum olanların da cezası üç sene sürgüne dönüştürülmesini talep edilmiştir. Dördüncü maddede, af kanununun Lozan Muahedenamesine merbut Affı Umumi Beyanname ve Protokolünde istihdaf edilen eşhasa şamil olmayacağı şeklinde düzenleme yapılmıştır. Beşinci maddede ise sefer zamanında Hükümet icraatlarına karşı gelenler için askeri makamlarca ittihaz olunacak tedbirler hakkında çıkartılan 14 Mayıs 1331 tarihli geçici kanun hükümlerinin tatbik ve icrası dolayısıyla maznun ve mahkum olanların hepsi hakkında umumi af çıkarılması istenmişti. Aynı maddede Mondros Mütarekesi'nden sonra vatanın savunulması ve kurtuluşu maksadıyla ortaya koydukları faaliyetlerinden dolayı İstanbul Hükümeti zamanında muhtelif mahkemeler ve Divanı Harplerce mahkum ve maznun bulunanların da genel aftan yararlanması karar altına alınmıştır. Altıncı maddede kanunun yayınlanma tarihinden itibaren muteber olduğu, yedinci maddede ise kanunun hükümlerinin yürütülmesinden Dahiliye ve Adliye ve Müdafaai Milliye Vekilleri yetkili olduğu bildirilmekteydi. Bir önceki teklifte yer alan takibatın bırakılması ve fiili şeni gibi af kapsamı dışında olan istisnaların bu mazbataya konulmadığı anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Gümüşane Mebusu Zeki Bey söz alarak, Encümenin hetki ırz ve cebren fiili şeni gibi konularda af taraftarı

⁴³⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 68, Cilt: 4, s. 229-260.

⁴³⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 69, Cilt: 4, s. 273-276.

olduğunu, bu kısım hariç diğer kısımları onayladığını beyan ederek Genel Kurulu bilgilendirmiştir.⁴⁴⁰

Müzakerelere geçildiğinde söz alan bazı mebuslar, Müşterek Encümenin önerdiği maddelerin önceden müzakeresi gerçekleştirilen teklif ile ilgisi olmadığını, bu nedenle maddelerin yeniden müzakeresinin gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu eleştiriler üzerine Dersim Mebusu ve Müşterek Encümen Mazbata Muharriri Feridun Fikri Bey kürsüye gelerek, tasarı ve teklifin yapılan tadilatlar nedeniyle yeni bir kanuna dönüşmediği yorumunu getirse de, Genel Kurul'da yapılan oylama neticesinde maddelerin münferiden müzakeresi kabul edilmiştir. Bu süreçte söz alanlardan Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey, mahkumların cezalarının yarısının affedilip kalan cezaları için hapis yatmaya devam etmelerinin affin etkisini ve faydasını azaltacağı yorumunu yapmıştır. Bozok Mebusu, memleketin harap olup ezildiğini, nüfusun yarısının kalmadığını, hapishane kapılarının açılma zamanı geldiğini, artık ticaret ve ziraat zamanı olduğunu, Cumhuriyetin kudret, şiddet ve satvetinin gösterilmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁴⁴¹

Adana Mebusu Kemal Bey ise yarım asır, belki de daha fazla bir zamandır suçluların hiçbirinin cezalarının tamamını çekmediği yorumunu yapmıştır. Sultan Abdülhamid devrinde hükümdarın ömrünün artması türünden vesilelerle her 10 Ağustos'ta hapishane kapılarının açıldığını, suçluların serbest bırakıldığını, Meşrutiyet inkılabında da aynı durumun gerçekleştiğini belirtmiştir. Memleketin canilere şekavet yuvası yapıldığını, suçluların elini kolunu sallayarak mağdurların ve ailelerinin karşısında gezdirildiğini, Umumi Harp sırasında seferberlik ilan edildiği zaman iki gün sonra asılacak olanların bile askere alındığını dile getirmiştir. Mondros Mütarekesi'ni müteakip af ilan edildiğini, şimdi ise Cumhuriyet şerefine sunulan bir af teklifi ile karşı karşıya geldiklerine dikkatleri çekmiştir. Adana Mebusu Kemal Bey, af taraftarı olduğunu, ancak bu tekrarların mülkümüzde her suçun bir gün mutlaka affa uğrayacağı kanaatini oluşturduğunu iddia etmiştir. Kemal Bey ayrıca, af konusunda geniş bir araştırma yapıp yapılmadığını, vilayetlerdeki Adliye Encümenlerinin, hapishane müdürlerinin, valilerin, jandarma komutanlarının görüşlerinin alınıp alınmadığı, doktorların raporlarının okunup okunmadığı, hapishanelerin mahpusları ıslah edip etmediği, bu hususlara dair araştırmaların yapıp yapılmadığı sorularını yöneltmiştir. Kemal Bey, ruh ve manasının yerine getirilmesi koşuluyla affın iyi sonuçlar doğuracağını, ancak teknik hazırlıklar olmadan katillerin affına karşı olduğunu beyan ederek sözlerini tamamlamıştır.⁴⁴²

Bolu Mebusu Şükrü Bey, hapishanelerdeki suçluların var olma sebebinin Harbi Umumi'den beri kesintisiz devam eden zor durumlar olduğuna, mahpusların cezalarının nısfının kaldırılmak

⁴⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 69, Cilt: 4, s. 273-276.

⁴⁴¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 69, Cilt: 4, s. 278-281.

⁴⁴² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 69, Cilt: 4, s. 278-281.

istenmesinin kamuoyunda oluşan affa karşılık gelmediğine, bu nedenle çıkarılması düşünülen düzenlemenin af hissi uyandırmayacağına dikkatleri çekmiştir. Genel af çıkarılmadıktan sonra diğer her tür affın suçlunun kalbinde bir şefkat ve merhamet hissi uyandırmayacağını, bu durumun da aftan elde edilmek istenen faydanın ortaya çıkmamasına sebep olacağını ifade etmiştir. Isparta Mebusu Hafız İbrahim Efendi de söz alarak, hapishane ziyaretlerinin birinde bir mevkuf ile görüştüğünü, dört seneden beri yattığını, henüz üç gün önce muhakemesinin yapıldığını ve bu kimsenin ilk mahkemesi sonrasında beraat ettiğini beyan etmiştir. Hafız İbrahim Efendi başka hapishaneleri de gezdiğini, bu tip vaziyetlere fazlaca rastlandığını, bu türden kimselerin hukukunun korunması gerektiğini belirtmiştir. Kendi memleketini de baştan aşağıya gezdiğini, dört yüz haneli köyde elli erkek bile bulunmadığını, son dönemde nesil, hayat ve iktisadın yok olduğunu, şaki, sirkat, cebren fiili şeni müstesna olmak kaydıyla af çıkarılması gerektiğini dile getirmiş, bu hususun milletin hayatına taalluk eden bir durum olduğuna vurgu yapmıştır.⁴⁴³

Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey ise af sonrası mücrimlerin tövbekar olacağını, hatta çıktıktan sonra kanunlara aykırı fiillere meyli olanları ikaz edip suç oranlarının azalmasına katkıda bulunacaklarını iddia etmiş ve Meclis Genel Kurulu ile bazı rakamları paylaşmıştır. Tunalı Hilmi Bey, mevkuf sayısının 13210 kişi olduğu bilgisini verecektir. Bunlar arasında siyasi suçlu sayısının 866, Hıyaneti Vataniye Kanunu çerçevesinde yatanların 37, katil ve cerh suçlarından dolayı ise 6052 kişinin hapishanelerde bulunduğunu söylemiştir. Ayrıca şekavet suçlarından dolayı 1058, fiili şeni ve kız kaçırma 1061, sirkat ve gasp 2769, sahtekarlık ve kalpazanlık 22, emniyeti suistimal ve dolandırıcılık 90, diğer suçlardan dolayı mahpus olanların sayısının ise 730 kişi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yine Türkiye'nin hapishanelerinde vazifesini suiistimal nedeniyle mahkum olanların sayısının ise 64, hırsızlıktan dolayı ceza alanların 9252, kalebentlik 154, müebbet kürek ve muvakkat kürek cezası verilen kişi sayısının 11 olduğu bilgisini paylaşmıştır. Bahsi geçen istatistiki bilgileri verdikten sonra detaylarla uğraşılması gerektiğini söyleyen Tunalı Hilmi Bey, bütün kapıların açılması gerektiğini ifade etmiştir. Hapishanelere yapılan yıllık masrafın 614 milyona tekabül ettiğine vurgu yapan Tunalı Hilmi Bey, affı çıkarttıktan hapishanelerinin dezenfekte edilmesini, yine kendi ifadesiyle bu mekanlara Cumhuriyetin ruhunun üflenerek temizlenmesi temennisiyle sözlerini tamamlamıştır.⁴⁴⁴

Müzakerenin devamında mebuslarca verilen takrirler okunmuş, hetki ırz, fiili şeni ve şekavet durumları istisna olmak üzere yani af kapsamı dışında bırakılmak suretiyle birinci madde kabul edilmiş, sonrasında ikinci maddenin müzakeresine geçilmiştir. Ancak bahsi geçen madde ve diğer maddeler üzerinde Meclis Genel Kurulu mutabık kalamayınca af talepleri tekraren ve yine Müşterek Encümene iade olunmuştur.⁴⁴⁵ Talepler üzerindeki sonraki müzakereler 19 ve 22 Aralık

⁴⁴³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 69, Cilt: 4, s. 282-285.

⁴⁴⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 69, Cilt: 4, s. 286-287.

⁴⁴⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 69, Cilt: 4, s. 272-290.

1923 tarihli Meclis birleşimlerinde gerçekleşmiştir.⁴⁴⁶ Dahiliye ve Adliye Encümenleri talepleri, verilen takrirleri de kısmen dikkate alacak şekilde ve tadil ederek Meclise sunulmuştur. Müsterek Encümene ait mazbatada bu sefer Cumhuriyetin ilan tarihine kadar işlenmiş bütün suçların, hükmü gerçekleşen veya gerçekleşecek olan cezaların yarısı af ve tenzil edilmiştir. Yine aynı tarihe kadar hükmü gerçekleşen veya gerçekleşecek olan idam cezaları on beş sene küreğe, müebbet kürek cezaları ise on sene küreğe, müebbet kalebentlik cezaları on sene kalebentliğe, müebbet sürgün cezaları da üç sene sürgüne çevrilmiştir. Müsterek Encümen, bazı suçların aftan istisna edilmesinin affı sınırlandıracağı görüşünde olduğunu, bu nedenle herhangi bir istisna koymadığını ve mazbatanın ilanına Encümen olarak çoğunluk ile karar verildiğini beyan etmiştir. Encümen üyelerinden Süleyman Sırrı Bey, genel affa taraftar olduğunu, yine üyelerden Şefik Bey, hetki ırz suçlarının, İhsan Bey ise verilen takrirler çerçevesinde cebren fiili şeni ile şekavat suçlarından maznun ve mahkum olanların aftan istisna edilmesini şerh düşerek mazbataya imza koymuşlardır.⁴⁴⁷

Müzakerelere geçildiğinde söz alanlardan Gümüşane Mebusu Zeki Bey, fiili şeni suçlarının affın kapsamına dahil edilmesine karşı olduğunu belirterek, bu hususun kan davalarını artıracığını beyan etmiştir. Encümenin görevinin kendilerine verilen takrirlere göre bir düzenleme yapmak olduğunu belirten Zeki Bey, üyelerin kendi görüşleri çerçevesinde bir mazbata hazırladığını iddia etmiştir. Bunun üzerine Mazbata Muharriri Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey söz alarak, gönderilen takrirler ile ilgili olarak Encümenin mütalaa hakkına sahip bulunduğunu beyan etmiştir. Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey ise, memleketin nüfusa olan ihtiyacını bir kez daha hatırlatarak otuz üç bin nüfusun hapishanelerde ölmesine karşı olduğunu ifade etmiştir. Yakınları ile birlikte bu rakamın yüz bine ulaşacağını ifade eden Tunalı Hilmi Bey, memleket genelindeki nüfussuzluğu yine dehşetli bir boşluk olarak tanımlamıştır. Ayrıca nısf veya sülüs değil bir gün bir saatin bile katiyen kabul edilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Kütahya Mebusu Ragıp Bey de Müsterek Encümenin, Meclisin hilafına istisnaları kaldırdığına vurgu yapmıştır. Ragıp Bey, kız kaçırmak ve cebren kadının ırzına geçmek olaylarında bazen iki köyün birbirini kırdığını, şekavat suçlarında ise, bu türden eylemlerin bazıları için hala maraz durumunda bulunduğunu, bunlar istisna edilmez ise yeni bir cürüm sahasının açılacağını iddia etmiştir. Erzurum Mebusu Ziyaeddin Efendi ise, Cenabı Hakkın bile affetmediği hukuku şahsiyeyi Meclisi Ali'nin nasıl affedeceğini, hapishanelerde babasını katledenlerin bile olduğunu, bu gibi cinayetlerde merhamet etmenin bütün insanlara zulmetmek anlamına geleceğini, affın da bir haddi olması gerektiğini beyanla af müessesesine ve mazbataya yönelik eleştirilerini sıralamıştır.⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 70, Cilt: 4, s. 316-317; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 72, Cilt: 4, s. 403-418.

⁴⁴⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 72, Cilt: 4, s. 403-404.

⁴⁴⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 72, Cilt: 4, s. 405-410.

22 Aralık 1923 tarihli birleşimde Müşterek Encümenin hazırladığı mazbatada yer alan birinci ve ikinci madde Mecliste aynen kabul edilmiştir.⁴⁴⁹ Müzakereler 26 Aralık 1923 tarihindeki birleşimde devam ettirilmiştir. Karesi Mebusu Vehbi Bey, hiçbir suçun diğerinden önemli ya da önemsiz olmadığını, istisnalara karşı olduğunu, tam bir af çıkartılmasını ya da sonraya ertelenmesini, münasip bir vakitte daha etraflıca düşünüldükten sonra affı umumi çıkarılmasını istemiştir. Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey, affın zamanının artık geçtiğini, Cumhuriyetin ilanı gibi ya da bayram sabahı gibi önemli bir günde yapabilmiş olsaydı affa uğrayacak insanların gönüllerinde daha tesirli olacağını, şimdi ise alelade bir günde yapılacağı olmasının aynı neticeyi vermeyeceğini, bu nedenle ertelenmesi gerektiğini söylemiştir. Tunalı Hilmi Bey müzakeresi gerçekleştirilmekte olan affın, Lozan meselesi önlerine geldiğinde çıkarılmasının daha etkili olacağı görüşünü Meclis Genel Kurulu'yla paylaşmıştır. Malatya Mebusu Reşid Ağa, Hükümetin amacının bu kimselerden yararlanmak ise bu maksadın hasıl olamayacağını iddia etmiştir. Erzurum'un sükutunda hapishanelerin açıldığını, mahkumların düşman ile savaşacaklarına dağa çıkıp şekavette başladığını, aynı durumun Fransızların Gaziantep'i işgali sırasında görüldüğünü, beş yüz kadar mahpusun çıkartıldığını ancak istenilen faydanın yine elde edilemediğini belirtmiştir. Asıl muvafık olanın kanunlar çıkararak namus erbabını korumak olduğunu, suçluların Hükümet affını bir re'fet ya da atıfet sonucu değil, acz sonucu yaptığını inandığını, bu türden kimselerin asla ıslah olamayacağını iddia etmiştir. Meclis ve Hükümetin bunlara defalarca çağrı yaptığını, iltihak edenin olmadığını, af aleyhtarı olmamakla birlikte canileri affetmenin de adaleti sağlamak olmadığını belirtmiştir. Halkın Meclis'ten adalet beklediğini, adaletin de böylesi canileri terbiye etmekten geçtiğini söylemiştir.⁴⁵⁰

Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey bu görüşlere cevaben, Lozan'daki affın siyasi ve askeri suçlara teşmil olmasının, adi suçların affının da protokollerde eklenmesinin, bu düzenlemelerin ülkemizde ve diğer ülkelerin parlamentolarında onaylanma sürecinin, müzakeresi gerçekleştirilen affın teklif edilmesine sebep olduğunu söylemiştir. Feridun Fikri Bey, bu süreçte memlekete hainlik edenlerinin affedilecek olması gerçeğinin kamuoyunda, vatanın gerçek evlatları için de aynı refet ve mürüvvetinin gösterilmesi gerektiği kanaatini ortaya çıkardığına değinmiş, bu düşüncenin Meclise kadar geldiğine, teklif ve takrirlerin bu yönde verildiğine dikkatleri çekmiştir. Lozan Barışı'nın henüz kesbi katiyet etmediğinden, yani diğer ülkelerin parlamentolarınca kabul olunmadığından evvel bir af yapılmak istendiğini, bunun da bir affı umumi olmadığını söylemiştir. Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey, müzakeresi gerçekleştirilen taleplerin, eskiden cüluslarda, mevlütlerde, böylesi fevkalade günlerde ilan olunmakta olan sülûsan affı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵¹

⁴⁴⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 72, Cilt: 4, s. 403-418.

⁴⁵⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 74, Cilt: 4, s. 462-463.

⁴⁵¹ Reis, "Müzakere kafidir takrirleri vardır" deyince Bozok Mebusu Ahmed Hamdi Bey, "Tehcir sırasında iftiraya uğramış ve mahkum olmuş insanlar vardır Damat Ferit Paşa döneminden beri, müzakere tamam değildir." diyecektir. Ancak Meclis yapılan oylama sonucu müzakereyi kafi görecektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 74, Cilt: 4, s. 464-465.

Müzakereler ve verilen takrirlerin nihayetinde Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylama neticesinde kanunun tamamı 391 No'lu Kanun başlığı altında kabul olunmuştur.⁴⁵²

26 Aralık 1923 tarihli birleşimde kabulü gerçekleşen 391 No'lu Kanun ile çıkarılan af kanunundan kısa bir süre sonra 20 Mart 1924 tarihindeki Meclis birleşimine Antalya Mebusu Ahmed Saki Bey'in kanun teklifi yansımıştır. Ahmed Saki Bey, 26 Kânunuevvel 1339 tarihli Affi Umumi Kanununun birinci maddesine bir fıkra ilavesine dair olmak üzere teklifini vermiştir.⁴⁵³ Adliye Encümeni kanun teklifinde önemsiz sayılabilecek bir tadil yapmış ve bahsi geçen af kanunun birinci maddesine bir fıkra eklenmesi talebini kabul etmiştir. Buna göre muvakkat kürek veya kalebentlik cezalarına mahkûm edilmiş veya edilecek ceraim faillerinin yirmi seneyi geçen infaz müddetleri on seneye tenzil olunmaktaydı. Aynı birleşimde yapılan oylama neticesinde ilgili fıkranın 391 No'lu Kanun'a eklenmesi kabul olunmuştur.⁴⁵⁴

3.2.3. Kurtuluş Savaşı Sürecinde Vatanın Kurtuluşu Maksadıyla Hareket Eden Kimselerin Mezkur Çabaya Yönelik Eylemleri Sırasında İşledikleri Suçlara Yönelik Af Siyaseti

3.2.3.1. Vatanın Savunması ve Kurtuluşu Gayesiyle İka Edilen Suçların Faillerinin Affı Hakkında Kanun Layihası

Milli Mücadele yıllarında vatanın savunması ve kurtuluşu amacıyla hareket ederken işlenen suçların faillerinin affı hakkında kanun layihası Meclis Genel Kurulu'na sunulmuştur. Hükümet tarafından hazırlanan ve üç maddeden oluşan kanun layihası TBMM'nin 20 Ocak 1923 tarihli birleşiminde Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.⁴⁵⁵

Kanun layihası ile vatanın işgallere maruz kaldığı tarihin başlangıcı olarak kabul edilen Mondros Mütarekesi'nden düzenli kuvvetlerin teşkil tarihi olan 16 Ağustos 1920'ye kadar olan zaman diliminde Direniş Cemiyetleri'nin başkan ve üyeleri ile Kuvayı Milliye'nin kumandan ve maiyetlerinin içinde, vatanın savunması ve kurtuluşu amacıyla hareket edenlerin, bu süreçte işledikleri suçların affı talep edilmiştir. Kanun layihasının ilk müzakeresi 16 Nisan 1923 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Kanun layihasının gerekçesinde, memleketin içine düştüğü nazik bir ortamda vatan savunması gibi ulvi bir amaçla hareket eden bir kimsenin istemeden yaptığı fiillere suç

⁴⁵² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 74, Cilt: 4, s. 460-473.

⁴⁵³ Aynı birleşimde Denizli Mebusu Haydar Rüştü Bey de "...hapsanede irtikâbı cürümden dolayı onbeş seneden fazla küreğe mahkûm olanların Af Kanunundan sureti istifadelerinin tesbiti hakkında tefsir talebini muhtevi" bir takrir verecekti. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 17, Cilt: 7, s. 799-803.

⁴⁵⁴ Ek kanun 445 No'lu Kanun olarak kabul olunmuştur. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 17, Cilt: 7, s. 803.

⁴⁵⁵ "Vatanın müdafaa ve istihlâsı gayesiyle ika edilen ceraim erbabının affı hakkında kanun lâyihası", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 177, Cilt: 26, s. 437.

vasfını yüklemenin ve bu gibi kişilerin suç kastı ile hareket ettiğini düşünmenin adil olmayacağı ifadelerine yer verilmekte, bu yolda işlenen bilumum suçlar için af talep edilmekteydi. Hükümet affı düşünülen suçlar için başlangıç tarihini 21 Ekim 1918 gününü esas alırken, son gün olarak da düzenli ordu birliklerinin oluşturulduğu 16 Ağustos 1920 tarihini belirlemiştir. Adliye Encümeni hazırladığı mazbatada, Hükümetin kanun layihasında belirttiği gerekçeleri büyük oranda tekrar etmiştir. Encümen, vatanın müdafaası için Reddi İlhak, Kuvayı Milliye, Müdafaai Hukuk cemiyet ve heyetlerinin içinde yer alan şahısların bu yolda işledikleri suçların affı hususunu onaylamış, Hükümetin taleplerini olumlu bularak kısmen tadil ederek kabulünü gerçekleştirmiştir. Encümen üyelerinin gerçekleştirdiği tadil ise affı düşünülen suçlara hukuku şahsiye baki kalmak istisnasını getirmek şeklinde olmuştur.⁴⁵⁶

Layihanın müzakeresi sırasında Karesi Mebusu Hasan Basri Bey, düzenleme içerisinde af kelimesinin geçmesine itiraz etmiştir. Hasan Basri Bey, affın suç ve suçlular için kullanılan bir kelime olduğunu, vatanın kurtuluşu için ortaya çıkan fiillere suç isnat edilemeyeceğini, bu gibi faaliyetlerin hamiyet olduğunu belirtmiştir. Karesi Mebusu, af kelimesinin yerine başka bir kelime kullanılmasını istemiştir. Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey ise bahsi geçen fiillerin kanun nazarında şimdilik cürüm olduğunu belirttikten sonra bu kanundan sonra artık cürüm değildir deme haklarının olacağını dile getirmiştir. Cebelibereket Mebusu Faik Bey'in herhangi bir kurum ve kuruluş ile bağlantısı olmadan bu manada çalışmış, kendini öne atmış olanların durumunun ne olacağı sorusunu üzerine, Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey cevaben, layihada geçen Müdafaai Cemiyetleri ifadesinin bu kimseleri kapsadığı yorumunda bulunmuştur. Müzakereler sırasında vatanın savunulması yolunda maddi kayba uğratılanların durumu da tartışılmıştır. Refik Şevket Bey bu konuda hukuku şahsiyenin baki olduğunu, eğer ki maddi alanda şahsen istifade etmiş olanlar var ise dava olunabileceğini ve Adliyenin takibata devam edebileceğini beyan etmiştir.⁴⁵⁷

Kanun layihası Meclis Genel Kurulu'nda nisabı müzakere kalmadığı için reye konulamamıştır. Af talebi bir sonraki devreye, İkinci TBMM dönemine kalmış, kanun layihasının yeniden müzakeresi 17 Ekim 1923 tarihli birleşimde gerçekleştirilmiştir. Layiha bu sefer Maraş Mebusu Mehmed Hasib ve arkadaşlarının kanun teklifi ile birlikte müzakere edilmiştir. Maraş Mebusu Mehmed Hasib ve arkadaşları tarafından verilen kanun teklifi ise, vatanın savunulmasını temin sırasında kullanılan nakit, taşınır ve taşınmaz mallara ilişkin davaların mahkeme kurulmaksızın hazinece temini ve bu maksatla ortaya çıkan suçların affına dair düzenlemeleri içermekteydi. Teklifte, vatanın müdafaası için ortaya çıkan eylemlerin hukuki açıdan dava olunmasının uygun görülmemesi gerektiği de belirtilmekteydi. Ayrıca, vatanın savunulması maksadıyla nakit ya da malları kullanılanlar belgeleriyle, belgesi olmayanlar oluşturulacak komisyonlarca yapılacak tetkikler neticesinde hazırlanacak mazbatalar ile maddi karşılıklarını

⁴⁵⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 26, Cilt: 29, s. 229-234.

⁴⁵⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 26, Cilt: 29, s. 229-234.

hazineden tahsil etmelerine dair düzenlemeleri içermektedir. Son olarak vatanın savunması yolunda hizmeti olanların bu yolda cürüm oluşturabilecek iş ve eylemlerinin affı talep edilmektedir. Oldukça tafsilatlı hazırlandığı göze çarpan kanunda maddi hususların nasıl tazmin edileceği kadar vatanın savunulması ve kurtuluşu yolunda kimlerin affının gerekeceği tafsilatlı sayılabilecek bir biçimde detaylandırılmıştır.⁴⁵⁸

Layihâ Encümeni'nin hazırladığı mazbatada, halkın işgallere karşı kendini müdafaa kadar mahkemelere müracaat hakkının meşru olduğu, bu hususların engellenemeyeceği, ayrıca vatanın savunması yolunda alınan nakit ve malların hazinece verilmesine imkan görülmediği belirtilmekte, bu nedenlerle kanun layihâsının müzakeresinin uygun görülmediği ifade edilmektedir. Layihâ Encümeni üyelerinin bu kararı, çoğunluk kararıyla aldığı yine mazbatanın içeriğinden anlaşılmaktadır. Adliye Encümeni ise hazırlamış olduğu mazbatada, memleketin yakın zamanda içinden geçtiği nazik durumu özetlemiş, yine vatanın savunması ve kurtuluşu maksadıyla çalışan vatanseverlerin eylemlerini hangi şartlar altında gerçekleştirdikleri detaylandırılmıştır. Hükümetin mevcut teklifini muvafık gördüğünü belirten Adliye Encümeni birinci maddenin sonuna "hukuku şahsiye baki kalmak üzere" cümlesinin eklenmesini uygun görmüş, bu kararını da oy birliği ile aldığını yine mazbatasında belirtmiştir.⁴⁵⁹

Müzakerelere geçildiğinde ilk sözü alan Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi, "*genel afların kıymeti milli gayelerin ölçüsü ile takdir olunur*" diyerek Osmanlı Devleti dönemindeki afların çıkarılma sebeplerini eleştirmiştir. Bir şehzadenin doğması, sünnet olması ya da bir hanedan üyesi sultanın evlenmesi gibi nedenlerle af ilan edildiğini, bunun ne akla ne de şeriata uygun olmadığını, ayrıca siyaseten ve idareten de kıymetinin bulunmadığı üzerinde durmuştur. Urfa Mebusu, Milli Hükümetin, müzakeresi gerçekleştirilen sebepten ötürü af uygulamasına gitmek istemesini, eski Osmanlı Hükümetinin fevkinde olmasından kaynaklandığını belirterek takdir edecektir. Şeyh Safvet Efendi ayrıca, 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile imza olunan antlaşma çerçevesinde yürürlüğe konulmuş bulunan genel affın Adana ve çevresine şamil kaldığını, bu aftan çoğunlukla Ermenilerin yararlandığını belirtmiştir. Ülkenin güney bölümünde vatanın savunma ve kurtuluşu için büyük fedakarlıklar gösteren bölge halkının bu aftan büyük oranda yararlanamadığına vurgu yapan Şeyh Safvet Efendi, vatani kurtarmak maksadıyla yapılan hiçbir fiil suç sayılamayacağını söyleyerek kanun layihâsının kabul edilmesini talep etmiştir. Kozan Mebusu Ali Saib Bey affın kapsam tarihinin 24 Temmuz 1923, Denizli Mebusu Haydar Rüşdü Bey ise aynı tarihin Sakarya Savaşı'na kadar olmasının yeterli olacağı kanaatini Meclis Genel Kurulu ile paylaşmıştır.⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 37, Cilt: 2, s. 711-712.

⁴⁵⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 37, Cilt: 2, s. 712-713.

⁴⁶⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 37, Cilt: 2, s. 713-717.

17 Ekim 1923 tarihinde gerçekleştirilen müzakerelerin başlangıç bölümü, affın hangi tarihe kadar olması gerektiği konusundaki tartışmalarla geçmiştir. TBMM'ye bağlı düzenli ordunun kuruluşunun net bir tarihte gerçekleşmemiş olmasının yanında, memleketin işgal bölgelerinin bazılarında, düzenli ordunun varlığına rağmen ihtiyaç hasıl olduğunda, milis güçlerin de mücadeleye uzunca bir süre devam etmiş olması hususları, mebusların müzakereler sırasında tarih konusunda tereddüt yaşamalarının başlıca sebepleri idi. Bu süreçte Müdafaa-i Milliye Vekili ve Karesi Mebusu Kazım Bey de söz alarak Sakarya Savaşı'na kadar, Kocaeli ve Antep gibi bazı bölgelerde milis güçlerin, vatan savunması ve kurtuluşu adına mücadele verdiğini, bu nedenle affın son kapsam tarihinin Sakarya Savaşı'na kadar olması görüşüne katıldığını belirtmiştir. Müdafaa-i Milliye Vekili bu tarihten sonra milli müfrezenin kalmadığını da sözlerine eklemiştir. Kazım Bey, Milli Mücadele'nin başlarında Kuvayı Milliye birliklerinin hukuka aykırı bazı faaliyetlerinin bulunduğunu söyleyerek, bahsi geçen eylemlerin vatanın kurtuluşu amacıyla ika edildiği için Hükümetçe affını talep ettiklerini beyan etmiştir. Ayrıca bu faaliyetlerden dolayı ortaya çıkan ve suç olarak sayılabilecek olan fiillerin çok olmadığı, olduğu vakitte de Hükümetçe bu duruma müdahale edildiği ve düzeltilmesi yoluna gidildiği hususlarında mebusları bilgilendirmiştir.⁴⁶¹

Bolu Mebusu Şükrü Bey, affın kabulünün hukuku şahsiye baki kalmak şartıyla gerçekleşmesi durumunda memleket genelinde büyük bir karışıklık olacağını belirterek sözlerine başlamıştır. Eşhas elinde kalan hukuki şahsiye şeklinde kanuna kayıt düşmek gerektiği yönünde görüşünü beyan eden Şükrü Bey, neticede alınan yekünün vatanın savunması ve kurtuluşu için sarf edildiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca Belediye Reisleri ve Belediye Meclis üyelerinin de bu süreçte var olduğunun altını çizen Bolu Mebusu, bu kimselerin de af kapsamına dahil edilmesi gerekliliğine dikkatleri çekmiştir. Eskişehir Mebusu Arif Bey de benzer bir şekilde, Hükümetin ya da Alay veya Fırka Kumandanlarının telgraf ya da emri ile halkın da vatan savunmasına koştuğunu belirterek, böylesi vatansever insanların, erzak, para ve hayvan ihtiyacının merkezi yönetimce karşılanamaması durumunda ihtiyaçlarını elbette ki bölgeden karşılayacağını, bundan dolayı insanlarımızı cezalandırmak yoluna gidilmesi durumunda memleket genelinde fedakarlık hislerinin yok edilmiş olacağını söylemiştir.⁴⁶²

Karesi Mebusu Vehbi Bey ise Lozan'daki sulhun şerefine ve Anlaşma Devletleri'nin hatırına 150 kişi müstesna olacak şekilde Meclis ve Hükümet aleyhine çalışanların af edilmelerine karşılık vatana hizmet etmiş bu kimselerin affının bu kadar tartışılmasını, Anzavur'un kardeşinin insanların karşısında rahat gezerken bu gibi vatanseverlerin içeriye alınmasını eleştirmiştir. Mebuslar, Mecliste toplanabilmelerine ve görev alabilmelerine sebep olan bu insanların vatanın savunması ve kurtuluşu amacıyla ortaya koyduğu fiillerden dolayı suç ihdas edilmesi ve cezalandırılması konusunu ziyadesiyle önemsemiştir. Bunun dışında müzakereler sırasında kişi ve kurum belirleme

⁴⁶¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 37, Cilt: 2, s. 717.

⁴⁶² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 37, Cilt: 2, s. 717-724.

konusunda da yoğun tartışmalar olmuştur. Direniş Cemiyetlerinin farklı isimler ile kurulduğunu hatırlatan bazı mebuslar, kanun maddelerinin düzenlenmesi sırasında bu hususa azami ölçüde dikkat edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu türden kurum ve kuruluşlarının hepsi için vatanın kurtuluşu için teşekkül eden cemiyetler şeklinde düzenleme yapılması önerisinde bulunmuşlar, sorunun çözümü için titiz bir şekilde çalışmışlardır.⁴⁶³

Kütahya Mebusu Recep Bey de bu meselede af ve cürüm kelimelerinin kullanılmasına karşı çıkmıştır. Memleketin kurtuluşu için gerçekleştirilen faaliyetler için cürüm denilemeyeceğini ve bunun için de yapılacak düzenlemelerde af kelimesinin kullanılmaması gerektiğini söylemiştir. Recep Bey bu kimselerin, hırsız ve katillerle özellikle de düşmanla ortak mesai yürütenlerle bir tutulmaması gerektiğini ısrarla belirtmiştir. Ayrıca kanun layiha ve teklifinde aftan yararlandırılması düşünülen kişi sayısının, taleplerin içeriğinde kullanılan bazı kelimeler nedeniyle dar kapsamlı kaldığını, bir insanın vatana olan hizmetinin bir kuruluş içerisinde gerçekleştirmemesi durumunda, bu durumun mağduriyetlere yol açabileceği uyarısında bulunacaktır. Bu nedenle kanun düzenlenmesi içerisinde yer verilecek olan rüesa ve aza kelimelerinin yeterli olmayacağı, cemiyetlerin içerisinde yer alan herkesi kapsayacak şekilde tadile gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hukuku şahsiye meselesinde ise dünyanın hiçbir yerinde ülke böyle bir ortam içerisinde iken hukuku şahsiyenin ya düşünülmediğini düşünülse bile bu hususta muvaffak olunamadığını iddia etmiştir. Bozok Mebusu Avni Bey de aynı meseleyi gündeme taşıyarak, bu hususun Hükümetçe tazmin edilmesini ya da affedilmesini talep etmiştir. Kendisi gibi pek çok mebusun bu meyanda aldığı paranın geri ödenmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁴⁶⁴

Karesi Mebusu Vehbi Bey ise düzenlemeye Müdafaa-i Hukuk ve Kuvayi Milliye kavramlarına ek olarak Reddi İlhak gibi çeşitli adlar altında kurulan cemiyetlerin de eklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Affa tabi olacak olanlar için ise sürenin Mudanya Mütarekesi'ne kadar olması gerektiğine de vurgu yapacak ve bu yönde tadile gidilmesini talep etmiştir. Karesi Mebusu Vehbi Bey'in ifadelerinden sonra Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa yeniden söz alarak Mudanya Mütarekesi'nin biraz öncesine kadar milli müfrezelerin yani Kuvayi Milliye birliklerinin var olduğunu ve bazı bölgelerde faaliyet icra ettiğini belirterek süre ile ilgili tadilat talebine olumlu baktığını beyan etmiştir.⁴⁶⁵

İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey, Balıkesir ve Saruhan halkının işgale karşı halk direnişi ile karşı koyduklarını belirterek Kuvayı Milliye ve benzer kelimelerin kullanılması sonucunda halkın yaptığı direnişin durumunun ne olacağını sormuş, ahalinin suçlu olarak görülemeyeceğini vurgulamıştır. Ayrıca Lozan'da affedilen kimselere karşılık müzakeresi gerçekleştirilen affın içine

⁴⁶³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 37, Cilt: 2, s. 717-724.

⁴⁶⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 37, Cilt: 2, s. 717-724.

⁴⁶⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 37, Cilt: 2, s. 720.

herhangi bir sınırlama konulmamasını, kapsamının genel olmasını talep etmiştir. Aksi durumda memleketin faydasına çalışmış olan birilerinin mutlaka mağdur olacağı yorumunu yapmıştır. Mustafa Necati Bey, bu süreçte memleket hesabına çalışıyorum deyip gerçekten suç işleyip mücrim olan kimselerin de bulunabileceğini, ancak bu kimselerin tespitinin çok zor olduğunu belirtmiştir. Düşmanlarla birlikte çalışıp ihanet eden insanlardan yüz elli tanesini suçlu kabul ederek diğerlerini affettiğimiz bir ortamda, vatan için mücadele etmiş insanlarımızı mahkemelerde yargılayarak hapishanelerde çürütmeye hiçbir vakit vicdanlarının razı olmaması gerektiğini beyan etmiştir.⁴⁶⁶

İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey, tek başına vatanın müdafaası için mücadele edenlerin bulunduğunu da hatırlatmak suretiyle bu nedenle de genel affa gidilmesinin gerekliliğini yinelemiştir. Dersim Mebusu ve Adliye Encümeni Katibi Feridun Fikri Bey, müzakere sırasında belirtmeye başlayan genel af isteğine karşı çıkarak her türlü suçu affetmenin toplum nazarında otoriteyi sarsacağı, vicdanlarda sıkıntı çıkaracağı uyarısında bulunmuştur. Feridun Fikri Bey, Meclise gelecek olan dört beş tane daha af teklifi olduğunu hatırlatmış, ancak müzakeresi gerçekleştirilmekte olan affın dar kapsamlı olmasına karşı çıktığını da ayrıca beyan etmiştir.⁴⁶⁷ Müzakerenin sonuna doğru pek çok mebus kanunun tadili için tahrir vermiştir. Tahrirler büyük oranda affın kapsam tarihi, hangi fiillerin cürüm sayılamayacağı, hukuku şahsiye meselesi, affın kapsayacağı kişi sayısı, fiili şeni suçlarını hariç tutma maksadıyla verilmiştir. Bunun üzerine teklif yeniden Adliye ve Müdafaai Milliye Encümenlerine gönderilmiştir.⁴⁶⁸

Bir sonraki müzakere 31 Ekim 1923 tarihli birleşimde gerçekleştirilecektir. Adliye Encümeni ve Müdafaai Milliye Encümeni müşterek bir çalışma gerçekleştirmiş, mebuslardan gelen tadil istekleri üzerine kanun layihasında değişikliklere gitmiştir. Müşterek mazbatada, Mondros Mütarekesi'nin akit tarihi olan 21 Ekim 1918'den, barışın yani Lozan'ın Büyük Millet Meclisi tarafından tasdik tarihi olan 1 Ağustos 1923 tarihine kadar olan süreç, affın kapsam tarihi olarak belirlenmiştir. Bu süreçte ülkenin müdafaası için teşekkül etmiş her tür cemiyet ve heyetler ile müfrezenin komutan, fert ve mensuplarının gerçekleştirdiği ve resmi devlet memurlarının yine aynı amaçla yaptıkları hiçbir faaliyet ve hareketin suç sayılamayacağı yine Müşterek Encümenin üyeleri tarafından kabul edilmiştir. Bu kimseler hakkında takibat icra edilemeyeceği, önceden bu hususlardan dolayı mahkum olarak hapishanede bulunanlar varsa derhal tahliye olunacağı da belirtilmiştir. Üyeler ayrıca, memleket uğruna gerçekleştirilen faaliyetlere karşı dava açılmasının yasaklanmasını istemiştir. Müzakerelere geçildiğinde söz alanlardan Konya Mebusu Tevfik Fikret Bey, yapılan işin memleket uğruna olduğunun kim tarafından nasıl takdir edileceği sorusunu yöneltmiştir. Saruhan Mebusu Abidin Bey ise, hukuku şahsiyenin affı konusunda hiç kimsenin hak

⁴⁶⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 37, Cilt: 2, s. 725-728.

⁴⁶⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 37, Cilt: 2, s. 725-728.

⁴⁶⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 37, Cilt: 2, s. 710-733.

sahibi olmadığını söylemiş, Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey de bu işten kesesini doldurmuş olanların olabileceğini iddia etmiştir. Kırşehir Mebusu Ali Rıza Bey ise Meclisin hukuku şahsiye ile ilgili böyle bir kararı almaya yetkisinin olup olmadığı sorusunu yöneltmiştir. Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey'in bu husustaki yaklaşımı diğerlerinden çok farklı olmuş ve tartışılan mesele ile ilgili görüşlerini ifade ederken, bir Hükümet eğer ki Bolşevik değil ise hukuku şahsiyeyi affedemeyeceği iddiasına yer vermiştir.⁴⁶⁹

Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret Bey mazbatada yer verilen 1 Ağustos tarihinin yanlış olduğunu, bu tarihte Meclisin açık olmadığını, maddedeki ifadenin 11 Ağustos şeklinde tashih edilmesi gerektiğini söylemiştir. Kütahya Mebusu Recep Bey ise birinci maddeye “*aynı maksatla hareket etmiş diğer zevatın*” şeklinde ek yapılmasını talep etmiştir. Konya Mebusu Mustafa Feyzi Efendi de önceden vatanın kurtuluşu maksadıyla çalışmış fakat sonradan ihanet etmiş adamlar olduğu için buna dair düzenleme yapılarak bir fıkra ilavesini teklif etmiştir. Saruhan Mebusu Vasıf Bey ise, Anzavur ile beraber çalışan ve Damat Ferit ile beraber yürüyen şahısları bile affettikten sonra bu af kanununun ivedilikle kabul edilmesini rica etmiştir. Müzakerelerde ortaya konulan görüşler ve mebuslarca verilen takrirler sonrasında birinci madde üzerine tadiller yapılmıştır. Tadiller sonrası teklifin birinci maddesi, Mondros Mütarekesi'nin tasdik tarihi olan 30 Ekim 1918 tarihinden Lozan Barış Antlaşması'nın TBMM tarafından tasdik tarihi 23 Ağustos 1923 tarihine kadar geçen müddet zarfında memleketin savunması maksadıyla oluşturulmuş olan her tür cemiyet ve heyetlerle, müfrezelerin kumandan ve mensupları ile bunların emirleriyle hareket eden herkesin, ayrıca devletin resmi memurları tarafından da aynı amaçla gerçekleştirilmiş fiil ve hareketlerin suç sayılamayacağı, ayrıca bu kimseler hakkında takibat yapılamayacağı gibi önceden mahkum edilip hapisshanelerde bulunanlar var ise tahliye edileceği şekline sokulmuş ve bu şekilde kabulü Meclis Genel Kurulu tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴⁷⁰

Saruhan Mebusu Vasıf Bey ikinci maddenin müzakeresine geçildiğinde önemli bir tespitte bulunmuştur. Vasıf Bey, eğer memleketin savunması yolunda hareket edenleri, fedakarlık gösterenleri affetmede tereddüt eder isek bir müddet sonra ortaya çıkabilecek zor durumlarda birçok kimsenin geçmişte olanları düşünerek harekete geçmede tereddüt edeceği yorumunu yapmıştır. Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Bey ise hakkı olan kimselere mahkeme yolunu kapatmanın insanları adaletten men etmek anlamına geleceğini, hukuku şahsiyenin devlet hazinesi tarafından karşılanması gerektiğini belirtmiş, Meclisin böylesine haksız bir karar vermemesini istemiştir. Müzakere sırasında ikinci madde içerik olarak çokça eleştirilmiş ve tadili için mebuslarca fazla miktarda takrirler verilmiştir. Bunun üzerine madde yeniden incelenmesi ve acil bir şekilde Meclise yollanması maksadıyla Müsterek Encümene tevdi edilmiştir.⁴⁷¹

⁴⁶⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 45, Cilt: 3, s. 120-124.

⁴⁷⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 45, Cilt: 3, s. 127-131.

⁴⁷¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 45, Cilt: 3, s. 120-136.

6 Kasım 1923 tarihli devam müzakeresinde Müşterek Encümenin hazırladığı mazbata gündeme alınmış ve bahsi geçen Encümence birinci madde aynen korunmuş, ikinci maddede ise hukuku şahsiye konusuna yer verilmemiştir. Encümen üyeleri bu hususta, hazinenin hukuku şahsiyeyi karşılamasının yasal açıdan karşılığı olmadığı, ayrıca hazinenin böyle bir imkanı ve mecburiyetinin bulunmadığı yorumunu yapmıştır. Ayrıca hukuku şahsiye hususunda kişilerin dava açabileceğini, bunu engellemenin mümkün olmadığı beyan edilmiştir. Bundan sonra bahsi geçen tarihli birleşimde müzakerenin tamamı hukuku şahsiye meselesi üzerinde yürütülmüş ve üzerinde ittifak sağlanamayınca madde yeniden Müşterek Encümene havale edilmiştir.⁴⁷²

Adliye ve Müdafaai Milliye Encümenlerinin yine ortaklaşa hazırladıkları yeni mazbata 17 Kasım 1923 tarihli birleşimde müzakere edilmiştir. Müşterek Encümen, birinci maddeyi yine aynen korumuş, ancak ilgili düzenlemeye yeni ve ayrıntılı olmak üzere 4 madde daha eklemiştir. Müşterek Encümen tarafından düzenlenen ikinci maddede, başlangıçta memleket namına faydalı işler yapıp da sonradan Milli Mücadele aleyhine dönenlerin birinci maddeden istifade edemeyecekleri belirtilmekteydi. Üçüncü maddede ise 15 Mayıs 1919'dan 23 Ağustos 1923 tarihine kadar geçen sürede vatanın müdafaası için alınan gelirlerin yani paraların milli bağımsızlık yardım ve vergisi olarak kabul edileceği belirtilmiştir. Ancak Tekalifi Milliye emirleri çerçevesinde ve belge karşılığında alınan taşınır ve taşınmazlar ve eşyanın bedelinin önceden olduğu gibi hazinece ödeneceği kaydı düşülmüştür. Bunun için müzakeresi yapılan kanunun yayınlanmasından itibaren bir senelik başvuru şartı konulmuştur. Başvuru merkezleri olarak Ankara'da Müdafaai Milliye Vekaleti, vilayetlerde ise askeri makamlar olarak belirlenmiştir. Ayrıca zanlı ve mahkum oldukları halde kendi istekleriyle ya da tahliye sonrasında Kuvayi Milliye'ye katılanlar için düzenleme yapılmıştır. Bu kimselerden hizmetleri görülenler ve bu hizmetleri kumandanlarınca belgelenenlerin affı bu maddeyle düzenlenmiş, haklarında takibat, icra ve hüküm yapılmayacağı, tutuklu ve hükümlü olanların ise tahliye olacağı belirtilmiştir. Diğer maddelerde ise kanunun neşrinden itibaren geçerli olacağı ve kanunun icrasına Adliye, Maliye ve Müdafaai Milliye Vekilleri'nin memur olduğu belirtilmekteydi.⁴⁷³ Kanun teklifi bu şekliyle kabul edilmiş⁴⁷⁴ ve 19 Kasım 1923 de ikinci defa reye konularak Meclis Genel Kurulu'ndan geçerek kanunlaşmıştır.⁴⁷⁵

23 Ocak 1924 tarihinde Meclis Genel Kurulu'na Başvekaletten bir tezkere gelmiştir. Başbakanlık çıkarılan af kanununun birinci maddesinin tefsirine dair Meclise tezkere yollamıştır. Tezkere Meclis Genel Kurulu tarafından Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.⁴⁷⁶ 13 Şubat 1924

⁴⁷² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 49, Cilt: 3, s. 269-284.

⁴⁷³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 54, Cilt: 3, s. 418.

⁴⁷⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 54, Cilt: 3, s. 416-419, 426-434.

⁴⁷⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 55, Cilt: 3, s. 447-450, 488.

⁴⁷⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 88, Cilt: 5, s. 286.

tarihinde de tezkerenin Meclis'te müzakeresi gerçekleştirilmiştir. Tezkerede ilk soru, memleket namına fiil ve hareketlerde bulunan kişilerin bu bağlantılarını kestikten sonraki fiil ve hareketlerinin, bu kanunun içeriğine dahil olup olmayacağı şeklinde olmuştur. İkincisi ise Urfa, Maraş ve Gaziantep örneklerinde olduğu gibi halkın çoğunluğunun vatan savunmasına katıldığı cihetle bu hizmetleri kayıtlı olsun ya da olmasın, önceden memleket namına iş görüp sonrasında bağlantısını kesenlerin de durumunun ne olacağına dair Meclis'ten görüş istenmesi şeklindedir. Adliye Encümeni'nin hazırladığı mazbatada, bu durumda olan yani Milli Mücadele ile sonradan alakası kesilenlerin af düzenlemesinden yararlanamayacağı açık bir şekilde belirtilmiştir. Malatya Mebusu Reşid Ağa, Adliye Encümeni'nin tefsirini eleştirmiş üç gün hizmet etmiş sonra da ayrılmış kişilerin fiillerinin suç sayılmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁷⁷ 14 Şubat 1924 tarihli birleşimde yapılan oylama neticesinde Encümenin mazbatası reddedilmiştir.⁴⁷⁸

3.2.4. Zorunlu İkamete Tabi Tutulanlara Yönelik Af Uygulamaları

3.2.4.1. Milli Davanın Sonuçlanmasına Kadar Bazı Bölgelerde Zorunlu İkamete Memur Edilenlerin Serbest Bırakılmaları Hakkında Bir Karar İttihazına Dair İcra Vekilleri Heyeti Tezkeresi

İcra Vekilleri Heyeti'nin tezkeresine matuf hazırlanan bir Dahiliye Encümeni mazbatası, 12 Kasım 1923 tarihli birleşimde Meclis Genel Kurulu'nda Meclis Başkanı tarafından ruznameye dahil edilmek istenmişse de Karesi Mebusu Mehmed Vehbi Bey okunmasını talep etmiş, sonraki birleşimlere bırakılması durumunda günahsız insanların bir süre daha mağdur olacağı beyanında bulunmuştur. İcra Vekilleri Heyeti'nin hazırlamış olduğu tezkerede, Milli Mücadele sırasında İstiklal Mahkemeleri'nce yargılanmış bazı kişiler hakkında beraat kararı verilmekle beraber memleketlerine dönmelerine tedbir amaçlı müsaade edilmediği, milli davanın tam anlamıyla son bulmasının beklendiği ifade edilmekteydi. Yine tezkerede, Milli davanın başarıyla hitam bulması ve sulh ile taçlandırılması neticesinde belli bir muntıkada ikamete mecbur edilen bu şahısların memleketi asıllarına dönmelerinin sağlanması hususunun, Hükümet, Dahiliye ve Emniyet tarafından uygun görüldüğü belirtilmekteydi. Hükümetin bu kararı 17 Ekim 1923'de aldığı ve ertesi gün Meclis Genel Kurulu'na sunduğu yine tezkereden anlaşılmaktadır. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Ali Fethi Bey imzalı tezkere, Dahiliye Encümeni tarafından oy birliği ile uygun bulunmuştur. İcra Vekilleri Heyeti'nin tezkeresi ve İcra Vekilleri Heyeti'nin tezkeresine matuf hazırlanan Dahiliye Encümeni mazbatası Meclis Genel Kurulu'nda herhangi bir tartışma ve müzakere olmaksızın kabul edilmiştir.⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 101, Cilt: 5, s. 805, 822-832.

⁴⁷⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 102, Cilt: 5, s. 841, 881.

⁴⁷⁹ "Harekâtı Milliye esnasında, İstiklâl mahkemelerince Dâvayı Millînin neticesine kadar bâzı muayyen manatıkta ikamete memur edilenlerin serbest bırakılmaları hakkında bir karar ittihazına dair İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinin tezkeresi", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 52, Cilt: 3, s. 346-347.

3.2.5. Bazı Önemli Şahıslara Yönelik Af Uygulamaları

3.2.5.1. Altın Kaçakçılığından Dolayı Gıyaben Mahkum Edilmiş Olan Eşref ve Haşım Beyler Hakkında İstida Encümeni Mazbatası

21 Ekim 1922 tarihinde Meclisin gündemine, Ankara’da ikamet etmekte olan Eşref ve Haşım adlı kişilerin, İnebolu yolu üzerinden asıl ticaret yaptıkları yer olan İstanbul’a götürmek üzere Rus altınları ile yola çıktıklarında İnebolu zabıtasınca tevkif edilerek, İstiklal Mahkemesi tarafından gıyaben yargılandıkları, muhakeme sonrasında bir seneye mahkum olunduktan sonra altınlarına el konulması meselesi yansımıştır.⁴⁸⁰ Yaşanan sürecin akabinde Eşref ve Haşım Beyler, altınların ihracını men eden bir kanun olmadığı iddiasıyla hükmün kaldırılmasını ve bahsi geçen altınlarının iade edilmesini içeren bir dilekçe ile Meclise başvurmuşlardır. Bahsi geçen talep üzerine İstida Encümeni mazbata hazırlamış ve meselenin Adliye Vekaleti’ne havalesini münasip görmüştür. İstida Encümeni’nin mazbatasının okunmasını müteakip kalabalık bir mebus grubu tarafından imza olunan takrir ile bahsi geçen kişilerin zararının giderilmesi ve gıyaben verilen hükmün kaldırılmasını talep edilmiştir. Bu sırada İstida Encümeni Reisi Erzurum Mebusu Durak Bey söz alacak ve hükmün gıyaben verilmesinin doğru olmadığını, ayrıca Rus altınlarının ihracı men edilen altın olmadığını beyan etmiştir. Durak Bey ayrıca, 1330 tarihinde Osmanlı yönetimince çıkarılan bir kanun olduğunu, bunun Osmanlı ülkesi dışına altın ihracını men ettiğini, İstanbul’un da zaten Osmanlı harici bir yer olmadığını sözlerine eklemiştir.⁴⁸¹

İstida Encümeni’nin hazırladığı mazbata üzerine görüşmelere geçildiğinde müzakerenin kilitlendiği nokta İstanbul’un Osmanlı harici bir yer sayılıp sayılamayacağı konusunda olmuştur. Mebuslar İstanbul havalisinin hariç sayılamayacağı hususunda ortak kanaat geliştirse de meselenin zuhur ettiği dönemde başkentin işgal altında bulunuyor olmasının altın ihracının o bölgeye sevkinin suç unsuru oluşturup oluşturmayacağı hususunda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Aynı zamanda mahkumiyet kararının İstiklal Mahkemesi’nce verilmiş olması da mebusların hükmün kaldırılmasına ve zararın tazmin edilmesine karar vermede tereddüt yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bu şartlar altında Meclis Genel Kurulu meselenin Adliye Encümeni’ne havale edilmesine karar vermiştir.⁴⁸²

Adliye Encümeni’nin mazbatası 3 Aralık 1923 tarihinde, İkinci Meclis döneminde gündeme alınacaktır. Encümen mazbatasında, öncelikle meselenin kendisi ile ilgili olarak, detaylı bir izahata girişmiştir. Buna göre, Eşref ve Haşım Efendilerin ticaret merkezleri olan İstanbul’a götürmek

⁴⁸⁰ “Altın kaçakçılığından dolayı Kastamonu İstiklâl Mahkemesince gıyaben mahkûm olan Eşref ve Hâşım beyler hakkında İstida Encümeni mazbatası.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 123 Cilt: 24, s. 63-68.

⁴⁸¹ Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey altınların ticari mal olarak kabul edildiği ve dolaşımında bir sorun bulunmadığını ifade etmiştir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 123 Cilt: 24, s. 63-65.

⁴⁸² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 123 Cilt: 24, s. 65-68.

üzere yanlarında bulundurdıkları 1916 adet Rus ve 18,5 Osmanlı altınının 16 Ocak 1922 tarihinde zabitanın İnebolu'da ellerinden aldığı belirtilmiştir. Ayrıca Kastamonu'daki İstiklal Mahkemesi tarafından, Eşref ve Haşim Efendiler için gıyaben, birer sene müddet hapislerine ve altınların da müsaderesine karar verildiği beyan edilmiştir. Bahsi geçen karar sonrasında İstiklal Mahkemesi'nin tatile girdiği, bu sırada mağdur oldukları iddiasıyla Eşref ve Haşim Efendilerin Meclise müracaat ettikleri bilgisi yine mazbatada verilenler arasındaydı. Kastamonu'daki İstiklal Mahkemesi'nce hüküm giydirilen bu kimselerin bu sefer 19 Kasım 1923 tarihli istidaları mucibince Kastamonu İstinaf Cunha Mahkemesi'nce vicahen ifadeleriyle devam eden mazbata okunurken, Meclis Genel Kurulu'nda mebuslar tarafından, Adliye Encümeni'ne ait mazbatanın tabı ve tevziinden sonra müzakereye edilmesinin istenmesi üzerine müzakereye son verilmiştir.⁴⁸³

Mazbatanın Meclis gündemine yeniden alınması ve kaldığı yerden okunması 27 Aralık 1923 tarihinde gerçekleşmiştir. Kastamonu İstinaf Cunha Mahkemesi'nin Eşref ve Haşim efendilerin mahkumiyetini 3 aya düşürse de altınların müsaderesinin devamına yönelik karar aldığı Adliye Encümeni'nin mazbatasında yer verilen bilgiler arasındaydı. Bunun üzerine Haşim ve Eşref Efendilerin bu sefer dilekçe marifetiyle Meclise başvurduğu, kendilerinin altın kaçakçısı olmadığı, işlerinin İstanbul'da olması nedeniyle altınların yanlarında bulunduğunu dilekçelerinde belirttikleri aktarılmıştır. Bahsi geçen kimselerin dilekçelerinde ayrıca, devlete ve orduya hizmet eden kimseler oldukları, altınların yabancı ülkelere ihracının 23 Teşrinievvel 1330 tarihli kanun ile yasaklanmış olsa da İstanbul'a altın ihracının yasak olduğu hakkında o tarihte bir kanun neşredilmiş bulunmadığına yer verdikleri bilgisini Encümen paylaşmıştır. Haşim ve Eşref Efendilerin, İstinaf Mahkemesi'nin hükmünün, kanuna bağlı olarak değil, Maliye Vekâletinin 18 Ağustos 1336 tarihli telgraf emrine istinaden verdiklerini belirttikleri aktarılmaktaydı. Dilekçe sahiplerinin söylemleri hakkında bahsi geçen bilgileri sunan Adliye Encümeni ise, hükmün kaldırılması ve altınların iadesi edilmesi kararını vermiştir.⁴⁸⁴

Ancak mebuslar, Encümen üyeleri ile aynı görüşte olmamıştır. İstanbul'un o tarihlerde işgal altında bulunduğuna dikkatleri çeken bazı mebuslar, altınların yabancı devletlerin yararına kullanılma ihtimalinin olduğunu beyan etmişlerdi. Ayrıca bu türden örneklerin fazla olması durumunda bu hususun maliyeye yükünün hesaplanmasının gerektiği uyarısında bulunacaklardır. Bunun üzerine diğer mebuslar da müzakerenin devamı için Maliye Vekili'nin gerektiği, ayrıca bu türden kaç örnek olduğu ve hazineye ne kadar yük getireceği sorularının cevabının verilebilmesinin elzem olduğu gerekçeleriyle müzakerenin tehiri yönünde karar almışlardır.⁴⁸⁵

⁴⁸³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 61, Cilt: 4, s. 4, 35-36.

⁴⁸⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 75, Cilt: 4, s. 532-535.

⁴⁸⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 75, Cilt: 4, s. 532-535.

17 Ocak 1924 tarihindeki devam müzakeresinde söz alanlardan Çorum Mebusu Münir Bey, bu hususta adli hata olmadığını, Milli Hükümetin ancak İnebolu'ya kadar hakim olduğunu, özetle İstanbul'un işgal altında bulunduğunu, bu nedenle fiilen başkentin yabancı memleket sayılacağını, bu sevkiyatın işgalcilerin işine yarayacağını, eğer bu hüküm ref edilir ise bu hususta fena bir çıkış açılacağını ifade etmiştir. Aksaray Mebusu Besim Atalay Bey ise Encümeni eleştirerek, fakirin elinden on parasını almada sakınca görülmediğini, ancak zenginin başvurusu durumunda müspet mazbatalar kaleme alındığını iddia etmiştir. Bahsi geçen kimselerin İstanbul'a altın götürme niyetinin gerçekten olması ve ticaret merkezlerinin orada bulunması durumunda Maliye Vekili'nden izin alabileceklerini, bugün bile elma sepetleriyle altın kaçırıldığını ve bu maddiyatın yabancı memleketlerin menfaatine yaradığını, onların kesesine gittiğini söylemiştir. Affı talep edilen kimselerin hizmetleri olmuş olabileceğini, bundan sebep cezalarının affedilebileceğini, ancak altınları iade etmenin doğru bir tercih olmayacağını da beyanlarına eklemiştir. İstanbul Mebusu Rauf Bey ise, fakir de bizim zengin de diyerek Aksaray Mebusu Besim Atalay Bey'e ait olan görüşün tehlikeli bir görüş olduğunu, zenginin de vatandaş olduğunu, iktisata önem verdiklerini, ayrıca herhangi birinin zengin adına müracaat ettiği zaman neden fevran edildiğini anlamadığını, bu hususun bir kanun meselesi olduğunu söylemiştir. Müzakere sırasında söz alanlardan Gümüşane Mebusu Zeki Bey, bu konuda kanun olmadığını, Maliye Vekili'nin özel bir emri bulunduğunu, İstanbul'un ecnebi bir coğrafya sayılamayacağını ifade etmiştir. İstanbul mebusu Ali Fethi Bey ise bahsi geçen dönemlerde Dahiliye Vekili olduğunu hatırlatmış ve İstanbul eğer bizden olsa idi bu kadar muharebeye gerek olmazdı beyanında bulunmuştur.⁴⁸⁶

Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey, asıl meselenin mahkeme kararının kesin olup olmadığı ve Meclisin bu yargı kararını bozmaya yetkisinin bulunup bulunmadığı hususunda olduğuna dikkatleri çekmiştir. Mebuslar bu söyleme, mahkeme kararının elbette tashih edilemeyeceği ancak kesinleşen cezaları meclisin affı yoluna gidebileceği yorumunu yapmışlardır. Adliye Vekili Seyyid Bey de af çıkarmanın mümkün olduğunu, lakin kararı yani cezayı tashihin mahkemenin işine karışmak anlamına geleceği, böylesi bir uygulama için "*olacak iş değildir*" yorumunu yapmıştır. Seyyid Bey, bu türden bir yolun açılması durumunda, binlerce mahkeme kararı için Meclise başvurulacağını, hem iş yapamaz hale gelineceğini hem de dördüncü derecede mahkeme halini alarak Meclis olmaktan çıkılacağı beyanında bulunmuştur. Ancak Adliye Vekili, söylemlerinin İstiklal Mahkemesi kararları için geçerli olmadığını, bu mahkemenin zaten Meclisin kendisi olduğunu, onun istinafi ve temyizi de olmadığı için kararlarının Meclise gelebileceğini belirtmiştir. Bakan bu duruma İstiklal Mahkemeleri'nce verilen idam kararlarının Meclis tarafından tasdik olunmadıkça uygulanmadığı örneğini vermiştir. Müzakerenin devamında mazbata üzerinde oylama yapılmak istense de yeterli çoğunluk olmadığı için bu husus sonraki birleşimlere bırakılmıştır.⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 85, Cilt: 5, s. 174-177.

⁴⁸⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 85, Cilt: 5, s. 174-188.

Mazbata 19 Ocak 1924 tarihli birleşimde tekrar oya sunulmuş ve Meclis Genel Kurulu'nda ekseriyetle reddedilmiştir. Böylelikle Eşref ve Haşim Beylerin altınların ihracını men eden bir kanun olmadığı iddiasıyla kendilerine Kastamonu'daki İstiklal Mahkemesi tarafından gıyaben verilen birer sene müddet hapis hükmünün kaldırılmasını ve bahsi geçen altınlarının iade edilmesini içeren talepleri kabul olunmamıştır.⁴⁸⁸

14 Nisan 1924 tarihli birleşimde ise bu sefer Kastamonu Mebusu Hasan Fehmi Efendi ve elli bir mebus tarafından Milli Mücadele zamanında kaçak oldukları için derdest edilen altınların iade edilmesine ve bundan dolayı mahkum olanların affına dair kanun teklifi gündeme yansımıştır. Teklif aynı birleşimde Layiha Encümeni'ne havale edilmiş⁴⁸⁹ ve teklifin ilk müzakeresi 15 Kasım 1924 tarihli birleşimde gerçekleşmiştir. Kanun teklifinde el konulan altınlardan önemli bir kısmının iade edildiği halde hala iade edilmeyenlerin olmasının eşitlik ve adalete ilkelerine aykırı olduğu ifade edilmekte, bunların da af marifetiyle iadesi talep edilmektedir.⁴⁹⁰ Layiha Encümeni teklifin görüşülmesini uygun bulurken, Adliye Encümeni hazırladığı mazbatada, tek tür suça yönelik umumi bir af kanununun çıkmasının genel hukuk kurallarına uygun bulunmadığı, ayrıca kanun teklifinde belirtilen hususa ilişkin özel bir affa gerektirecek sebeplerin de oluşmadığı yorumunu getirmiştir. Encümen ayrıca, müsadere olunan nakitin, suça yönelik sebeplerden dolayı olduğu için bunların iadesinin cürmü ortadan kaldırma ve suçu iade etmek anlamına geldiğini, bu nedenle de teklifin reddedilmesi gerektiğini beyan etmiştir.⁴⁹¹

Müzakerelere geçildiğinde söz alanlardan Aksaray Mebusu Besim Atalay Bey, iki defa reddi gerçekleşen ve yine reddedilmesi kuvvetle muhtemel olan bir talebi Meclise getirdikleri için teklif sahiplerini eleştirmiştir. Besim Atalay Bey teklife konu edilen altınların büyük zatlara ait olmasına da dikkatleri çekmiş, *“büyük altının hürmeti vardır, küçük altının yoktur”* söyleminde bulunmuştur. Fiilin cürüm tarafının affedebileceğini, lakin milletin hazinesinden bu paranın çıkmasına karşı olduğunu ifade ederek sözlerini tamamlamıştır. İzmir Mebusu Saracoğlu Şükrü Bey ise, Meclisin daha önemli işleri bulunduğunu, ayrıca dikkat edilmesi gereken başlıca unsurlardan birinin mükafat ve mücazatlarındaki istikrar olduğunu, bu paranın ne kadar olduğunun yanı sıra hazineye nasıl bir yük getireceğini de bilmenin imkansız olduğunu söylemiştir. Kangırı Mebusu ve Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey, altın meselesi, derdest ve iade işlerinin mahkemelere ait olduğunu, Bakanlık olarak sadece mahkemelerin verdiği kararları uygulamakta mükellef olduklarını, iade edilmeyenler var ise haklarında hükmü kesinleşmiş olanlar olduğunu

⁴⁸⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 86, Cilt: 5, s. 191-192, 238.

⁴⁸⁹ “Kastamonu Mebusu Hasan Fehmi Efendi ve elli bir refikin; Mücadele millîye zamanında kaçak olarak derbest edilen altınların iadesine ve bundan dolayı mahkûm olanların affına dair teklifi kanunîsi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 37, Cilt: 8, s. 647.

⁴⁹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 7, Cilt: 10, s. 263.

⁴⁹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 7, Cilt: 10, s. 265.

söyleyerek mebusları bilgilendirmiştir. Müzakerenin hitamında oylama yapılmış, Encümenin mazbatası kabul edilmiş ve kanun teklifi reddedilmiştir.⁴⁹²

3.2.5.2. İstanbul İstiklal Mahkemesi’nce Mahkum Edilen İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey’in Affı İstirhamına Dair Adliye Encümeni Mazbatası

Milli Mücadele’nin başarıya ulaşmasından sonra hatta Cumhuriyetin ilanından sonra dahi ve özellikle de İstanbul ahvalinde Saltanatı ve Hilafeti savunanlar azımsanamayacak sayıdaydı. Böylesi bir ortamda eski milletvekili ve İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey tarafından 10 Kasım 1923’te Halife’ye bir mektup yazılmıştır. Halife’nin görevinden asla istifa etmemesini salık veren mektup aynı zamanda Tanin gazetesinde yayınlanmıştır. Lütfi Fikri Bey’in dışında Hüseyin Cahit’in de gazetelerde benzer yazıları çıkmıştır. Ankara yönetimi sürece müdahil olmuş ve TBMM üyelerinden oluşan İstanbul İstiklal Mahkemesi teşekkül olunmuştur. 8 Aralık 1923 günü gazete sahipleri ve sorumlu müdürleri olan Hüseyin Cahit, Velid Ebüzziya, Ahmet Cevdet ve Ömer İzzettin Beyler tutuklanırken, Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey de gözaltına alınmıştır.⁴⁹³ Bu isimler arasına yer alan Lütfi Fikri Bey, 10 Kasım 1923 tarihli Tanin’de yayımlanan ve yukarıda bahsi geçen yazısında halifeye istifa etmemesini telkin ettiği ve hilafeti savunduğu için İstiklâl Mahkemesi’nde yargılanarak beş yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.⁴⁹⁴

İstanbul İstiklal Mahkemesi’nce mahkum edilen Lütfi Fikri Bey’in affı istirhamına dair İstanbul Barosu namına Reisisani Sadettin Ferid imzalı bir telgrafname, Meclis tarafından, 14 Ocak 1924 tarihli birleşimde İstida Encümeni’ne havale edilmiştir.⁴⁹⁵ Bahsi geçen talebin Meclis müzakeresi 11 Şubat 1924 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu arada Adliye Encümeni tarafından, İstanbul İstiklal Mahkemesi’nce beş sene küreğe mahkum edilen Lütfi Fikri Bey’e ait mahkeme hükmünün hukuki neticeleri dahil olmak üzere refini talep eden bir mazbata hazırlanmıştır. Encümen, Adliye Vekili Seyyid Bey’in de hazır bulunduğu toplantıda bu karara vardıklarını mazbatasında ayrıca ifade etmiştir. Encümen üyeleri, Cumhuriyet kanunlarını tatbik hususunda azim ve şiddet gösterildiği kadar yeri geldikçe şefkat ve refet yoluna da başvurulduğunu belirttikten sonra şahsın geçmiş hayatının affına uygun olduğunu ve kanun layihasının acil olarak kabul edilmesini istemiştir. Aynı birleşimde Lütfi Bey’e ait bir telgraf da okunmuş, Lütfi Bey telgrafında cezasının affını ve haklarının iadesi suretiyle adaletin yerine getirilmesini talep etmiştir.⁴⁹⁶

⁴⁹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 7, Cilt: 10, s. 263-266.

⁴⁹³ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2018, s. 143-146.

⁴⁹⁴ Ali Birinci, “Lutfi Fikri”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2023, Cilt: 27, s. 233-234.

⁴⁹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 83, Cilt: 5, s. 86.

⁴⁹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 99, Cilt: 5, s. 687-690.

Müzakerelere geçildiğinde söz alan bazı mebuslar Lutfi Bey'in karakterini özellikle de her şeye muhalif olma huyunu ön plana çıkarmıştır. Bu mebuslar, Lutfi Bey'in müdrik ve münevver yönü nedeniyle affının muvafık görülebileceğini, ancak hükmün ref edilmesinin doğru olmayacağını, bu tercihin İstiklal Mahkemesi'ni yok saymak anlamına geleceğini de ifade etmişlerdir. Bahsi geçen mahkemenin yüce Meclis adına kararlar aldığını hatırlatan mebuslar, Lutfi Fikri Bey'in af talep etmekten çok mahkemeyi şikayet ettiğini, doğru dürüst af bile istemediğini, üst perdeden baktığını, münasip bir dille ve yeni bir istida ile talep etmesi durumunda affının mümkün olabileceğini beyan etmişlerdir. Lutfi Bey'in, saltanat ve hilafet yanlısı, Cumhuriyet karşıtı söz ve yazıları dönemin gazetelerine yansıdığı için bu cezanın kendisine verildiği müzakerelerin genelinden anlaşılmaktadır. Meclis, şahsın bahsi geçen eylemlerini, düşünce özgürlüğü bağlamında değerlendirmekteydi. Müzakere sırasında, İstiklal Mahkemesi'nin görevini hakkıyla yaptığı, yüce Meclisin de şefkat göstererek affa yönelmesi gerektiği yönünde görüş ortaya çıkmıştır. Müzakerelerde, Lutfi Fikri Bey'in yetişmiş bir kimse olduğu, menfi bir kimse olmadığı, muhalefet alışkanlığının kendisinde yer edinmesi nedeniyle bu durumun ortaya çıktığı belirtilmekteydi. Meclis Genel Kurulu benzer durumda bulunan Hafız İbrahim ve Ali Osman Efendilerin de bu affın içine alınması talebi üzerine teklif yeniden düzenlenmesi maksadıyla Adliye Encümeni'ne iade edilmiştir.⁴⁹⁷

13 Şubat 1924 tarihli birleşimde Lutfi Fikri Bey, Hafız İbrahim Ethem ve Ali Osman Kahya'nın aflarına dair Kütahya Mebusu Recep Bey'in takrirı üzerine hazırlanan Adliye Encümeni mazbatasını gündeme alınmıştır. Bahsi geçen kişilere ait hükümlerin cümle hukuki neticeleri ile affını içeren Adliye Encümeni mazbatasını Meclis Genel Kurulu'nda herhangi bir müzakere ve tartışma olmaksızın kabul edilmiştir.⁴⁹⁸

3.2.6. Uluslararası Bağitlara Matuf Af Siyaseti ve Uygulamaları

3.2.6.1. Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in, Fransızlarca İskenderun ve Antakya Havalisinde Özel Bir İdare ile Genel Af İlanının Doğru Olup Olmadığına Dair Hariciye Vekaleti'nden Suali

16 Ocak 1924 tarihli birleşimde Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in, Fransa tarafından İskenderun ve Antakya havalisinde özel bir idare ile bir genel af ilan ettiğine dair ortaya çıkan haberlerin doğru olup olmadığına dair şifahi sorusu gündeme alınmış ve ilgili sual aynı birleşimde

⁴⁹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 99, Cilt: 5, s. 687-696.

⁴⁹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 101, Cilt: 5, s. 802-804. Lutfi Fikri Bey (Düşünsel), Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey'in kardeşi idi. Lutfi Fikri Bey'in Milli Mücadele yıllarındaki tutumu, mahkumiyeti ve affı süreci için ayrıca bk. Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I (1924-1930), Devrimler ve Tepkileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 4-7.

Hariciye Vekaleti'ne havale edilmiştir.⁴⁹⁹ Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in şifahi sorusuna Hariciye Vekili İsmet Paşa, 21 Ocak 1924 tarihindeki birleşimde tahrir marifetiyle cevap vermiştir. Şifahi soru, yapılan tahkikat neticesinde bir netice elde edilemediği ve şimdilik verilecek müspet bir cevabın olmadığı şeklinde cevaplanmıştır.⁵⁰⁰

31 Ocak 1924 tarihinde yine Hariciye Vekili İsmet Paşa tarafından Meclis Başkanlığı'na sunulan ikinci bir tahrir gündeme alınmıştır. Bu tahrir ile İskenderun ve Antakya bölgesinde Ankara İtilafnamesinin yedinci maddesi gereğince ortaya konulmuş bulunan özel bir idare teşkili, hükümet şekli ve hareketinde bir değişiklik olmadığının yapılan tahkikat sonucu anlaşıldığı beyan edilmiştir.⁵⁰¹ 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Antlaşması'nın yedinci maddesi, İskenderun Bölgesi için özel bir yönetim kurulmasını, bölgenin Türk soyundan gelen halkının kültürlerini gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanmasını ve Türk dilinin orada resmi bir niteliğe sahip olmasını öngörmektedir.⁵⁰²

3.2.6.2. Lozan Barış Antlaşması Şartları Gereğince Neşir ve İlanı Zorunlu Olan Affi Umumi Hakkında Kanun Layihası

24 Temmuz 1923 tarihinde bağıt altına alınan Lozan Barış Antlaşması'nın, "*Genel Affa İlişkin Açıklama ve Protokol*" başlığı altında Türk ve Yunan taraflarının ilan edecekleri genel affın ayrıntıları saptanmıştı. Buna göre 1 Ağustos 1914 tarihinden 20 Kasım 1922 tarihine kadar geçen süre içerisinde ortaya çıkan olaylarla açıkça bağlantılı olan tüm suçlar bakımından iki Hükümet de karşılıklı olarak, tam ve eksiksiz bir genel affı açıklama kararı almıştı. Buna ek olarak aynı başlığın "*Protokol*" alt başlığında Türkiye Hükümeti'nin genel affa tabi tutulacaklar içerisinde 150 kişinin Türkiye'ye girmesini ve oturmasını yasaklamak hakkını saklı tutacağı ve bu kişilerin adlarını içeren çizelgenin Türkiye Hükümeti'nin ilan edeceği genel af açıklamasına ilâştirileceği belirtilmekteydi.⁵⁰³ Lozan Barış Antlaşması ile ilintili 24 Temmuz 1923 tarihli Genel Af Beyannamesi çerçevesinde yayımı ve ilanı gerekli olan af uygulaması için Hükümetin hazırladığı kanun layihası 15 Nisan 1924 tarihinde Meclis Genel Kurulu'na gelecektir. Layiha'nın Konya Mebusu Mustafa Fevzi Efendi'nin bu yöndeki kanun teklifi ile birleştirilerek gündeme alınması Adliye Encümeni tarafından istenmiştir. Ayrıca Encümen adına söz alan Feridun Fikri Bey

⁴⁹⁹ "Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Beyin, Fransızlarca İskenderun ve Antakya havalisinde idarei mahsusayla affi umumî ilânının doğru olup olmadığına dair Hariciye Vekâletinden suali", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 84, Cilt: 5, s. 130.

⁵⁰⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 87, Cilt: 5, s. 280.

⁵⁰¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 93, Cilt: 5, s. 515.

⁵⁰² Soysal, *Tarihleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)*, s. 48-60, Mehmet Gönübol ve Cem Sar, e.g.e., s. 93-98.

⁵⁰³ Lozan Barış Antlaşması'nın maddeleri ile "Genel Affa İlişkin Açıklama ve Protokol" başlıklı bölümün içeriği için bk. Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, s. 85-245. 150'liklerin belirlenme süreci için ise Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, 3. Kitap (Birinci Bölüm), Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2018, s. 87-89.

tarafından tekliflerin acil olarak görüşülmesi talebinde bulunulmuş, bahsi geçen talep Meclis Genel Kurulu tarafından kabul olunmuştur.⁵⁰⁴

Tekliflerin müzakeresi 16 Nisan 1924 tarihli birleşimde gerçekleştirilmiştir. Kanun layihası Adliye Bakanlığı tarafından hazırlanmış, Hükümet tarafından tetkik edildikten sonra 9 Nisan 1924 tarihinde Özel Kalem Müdüriyeti tarafından Meclis Genel Kurulu'na sunulmuştur. Konya Mebusu Mustafa Fevzi Efendi'nin kanun teklifinde ise, düşmana iltica edenler müstesna olmak üzere Divanı Harpler ve İstiklal Mahkemeleri eliyle hüküm giyenlerle, Bidayet Ceza Mahkemeleri'nde isyan hareketlerinden dolayı mahkum edilen herkesin cezalarının affı talep edilmekteydi. Mustafa Fevzi Efendi, affını talep ettiği kişilerin yıllardır işinden, gücünden, evinden ve evlatlarından ayrı olduğunu, müfsitler yüzünden bu cahil insanları hapiste tutmak doğru olmadığını dile getirmekteydi. Adliye Encümeni teklifler ile ilgili mazbatasını 14 Nisan 1924 tarihinde Meclis Başkanlığına teslim edecektir. Mazbatada, Hükümete ait layihanın Lozan ile bağlantılı olduğu için kabul edildiği, ayrıca siyasi ve askeri suçluların tamamının affedildiği bir sırada İstiklal Mahkemesi mahkumlarının affedilmesinin adilane olduğu, bu nedenle Mustafa Fevzi Efendi'nin kanun teklifinin de hakkaniyete uygun görüldüğü ifade edilmekteydi.⁵⁰⁵

Hükümetin kanun layihasının birinci maddesi, 1 Ağustos 1914 tarihinden 20 Kasım 1922 tarihine kadar geçen süre içerisinde siyasi ve askeri suçlardan, Lozan'a imza atmış yabancı herhangi bir devlete veya vatandaşına yardım ve açık bir surette cinayet ve cünha suçlarından irtibatlı, mahkum ve maznun olup da Türkiye'de ikamet eden veya Lozan çerçevesinde Türkiye'den ayrılan tüm şahıslar ile 20 Kasım 1922 tarihinden önce Türkiye'de gerçekleştirilen aynı içerikli suçlardan mahkum ve maznun bulunanlar ve bu devletlerin vatandaşları hakkında genel af ilanını düzenlemektedir. İkinci madde ise Mudanya Ateşkesi çerçevesinde İtilaf Devletleri ordularının hakim olduğu bölgelerde 20 Kasım 1922'den sonra bu devlet ordularına silahsız olarak hizmet edenlerin de bahsi geçen genel aftan yararlanacağını düzenlemekteydi. Üçüncü maddede, Lozan'a merbut 24 Temmuz tarihli Genel Af Beyannamesi protokolünde yer alan yüz elli kişinin bu aftan müstesna olduğuna dair ifadeler bulunmaktaydı. Dördüncü madde, aynı beyanname çerçevesinde Türkiye'ye karşı gereklerini yerine getirmeyen devletlerin vatandaşları hakkında affın yürürlüğe girmesinin bahsi geçen devletlerin taahhütlerini yerine getirmeleri sonrasında mümkün olabileceği beyan etmekteydi.⁵⁰⁶

⁵⁰⁴ "Lozan Muahedenamesinin iktisabı meriyet etmesini müteakip 24 Temmuz 1923 tarihli affı umumî beyannamesine tevfikân neşir ve ilânı muktazî affı umumî hakkında (1/483) numaralı kanun lâyihası ve Konya Mebusu Mustafa Fevzi Efendinin bu bapta (2/290) numaralı teklifi kanunisiyle tevhidden müzakeresine dair Adliye Encümeni mazbatasını", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 8, s. 722.

⁵⁰⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 8, s. 781.

⁵⁰⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 8, s. 780-783.

Adliye Encümeni, Hükümete ait kanun layihasının bahsi geçen maddelerini aynen kabul ederken Konya Mebusu Mustafa Fevzi Efendi'nin teklifini kısmen de tadil etmek suretiyle beşinci madde olarak layihaya eklemiştir. Bu maddede İstiklal Mahkemeleri ve Divanı Harpler tarafından mahkum edilen ve halen maznun durumda bulunanların tamamının affı umumiden istifade etmeleri talep edilmekteydi. Altıncı maddede ise kanunun icrasına Adliye ve Müdafaa-i Milliye Vekillerinin memur olduğu ifadelerine yer verilmekteydi. Hükümetin kanun layihasında İsmet Bey, Başvekil ve Hariciye Vekili ve Müdafaa-i Milliye Vekili olarak geçmektedir. Kanun teklifleri ve Encümen mazbatası okunduktan sonra teklif ve mazbataların geneli için söz isteyen olmayınca maddelerin görüşülmesine geçilmiştir. Birinci ve ikinci madde, üzerinde herhangi bir tartışma olmaksızın kabul edilmiştir. Meclis Başkanı üçüncü maddenin müzakeresi için Hükümetten gizli celsede görüşülmesi gerektiğine dair teklif geldiğini belirterek bahsi geçen teklifin oylanması için locaların tahliyesini istemiştir.⁵⁰⁷

Hükümet adına gizli celse teklifi Kütahya Milletvekili ve Dahiliye Vekili Ferid Bey'den gelmiş, Erzurum Mebusu Ziyaeddin Bey ve Gümüşhane Mebusu Zeki Bey ise birleşimin aleni olmasını istemiş, hatta aftan hariç tutulacak kimselerin durumlarının gazetelerde okunması temennisini dile getirmiştir. Yapılan oylama neticesinde gizli celse talebi kabul edilmiştir. Bunun üzerine 16 Nisan 1924 tarihli gizli celsede "*Müzakere edilen mevad*" başlığı altında, "*Lozan Barışı çerçevesinde ilan edilecek olan genel aftan hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakerat*" ifadeleriyle müzakerelere devam edilmiştir. Kürsüye gelen Dahiliye Vekili Ferid Bey, teklif edilen affı umuminin Lozan Muahedesi icabından olduğunu ifade ederek sözlerine başlamıştır. Lozan görüşmeleri sırasında Türk tarafının ısrarı üzerine 150 kişinin genel aftan istisna edilmesinin kabul ettirildiğini, 150 kişilik defterin tanzimi meselesinin Meclis marifetiyle halledilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Dahiliye Vekaleti ile Emniyet Genel Müdürlüğü'nün bu listenin tertibiyle meşgul olduğunu, ortaya çıkan listenin 600 kişiye ulaştığını, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün yaptığı son elemelerde rakamın 300'e kadar düşürüldüğünü, Hükümetin bundan sonrasını ele alarak listeye son şeklini verdiğini söylemiştir. Liste ile ilgili çalışmanın devam ettiğini, Meclisten de önerilen olması durumunda eklemelerin yapılabileceğini dile getirmiştir.⁵⁰⁸

Bu beyanatlarından sonra Dahiliye Vekili Ferid Bey listede yer alan kişiler ile ilgili genel bir çerçeve çizmiş ve mebusları bilgilendirmiştir. Listenin başında Vahdettin'in olduğunu, Hanedan Kanunu çıktığından dolayı bu isme hacet kalmadığı yorumunu yapmış, Vahdettin'in bütün icraatına yakından iştirak etmiş beş altı kişinin de listede olduğunu belirtmiştir. Dahiliye Vekili bunların dışında Sevr'i imzalayan kişiler ile Kuvayı İnzibatiye'yi teşkil eden kabineyi ve kumandanları saymıştır. Ferid Bey devamında, Çerkez Etem ve avanesi, Çerkez Kongresi'ni tertip edenler, Milli Mücadele sırasında düşman ile ortak mesai halinde olan çetelerin reisleri, matbuat insanları

⁵⁰⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 39, Cilt: 8, s. 780-783.

⁵⁰⁸ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 39, Cilt: 4, s. 434-436.

başlıkları altında isimler sayarak 150 kişilik defterin nasıl tanzim edilmeye çalışıldığına dair izahatını sürdürmüştür. Sonrasında tafsilatlı bir anlatıma girerek aldıkları haberlere göre bu kimselerden bazılarının Yunanistan'ın askeri hizmetine girdiğini, Vatandaşlık Kanunu çerçevesinde Hükümetin bu kimseleri vatandaşlıktan çıkardığını, böylelikle isimlerin azaltıldığını ve bu sabahki Hükümet toplantısında kesin olarak 150 ismin tespit edildiğini söylemiştir. Ferid Bey son olarak, Emniyet Genel Müdürlüğü'nce yürütülen tadilat ve temyiz işini devam ettiğini, bu nedenle beklenmesi gerektiğini belirtince üçüncü maddenin müzakeresine geçilmiştir.⁵⁰⁹

Müzakerenin devamında Cebelibereket Mebusu İhsan Bey, ihanetleri tahakkuk eden ve gelecekte kendilerinden daima ihanet beklenen adamlardan oluşan bir defter yapılmasını talep etmiştir. Üsküdar Mutasarrıfı Ziver Bey'in amansız bir düşman olarak listede olması gerektiğini dile getiren İhsan Bey, kabinde değil diye bu gibi insanların liste dışı kalmasını doğru olmadığını, ayrıca Bursa Valisi'nin de listede olmasının zorunluluğu üzerinde durmuştur. Bu ifadeler üzerine kürsüye gelen Aydın Mebusu Mazhar Bey, isimler üzerinden ilerlenmesi durumunda tüm mebusların münakaşaya iştirak edeceğini ve bu tercihin gayet fena bir netice ortaya çıkaracağını ifade etmiştir. Hükümetin bazı kriterlere göre sınıflandırma yaptığını, fenalık yapmış adamları toplayacak olursak toplamalarının binlere ulaşacağını, her mebusun kendi tanıdığı insanı veya bir başkasını teklif etmesi durumunda bu isimlerin tek tek araştırılmasının Meclis eliyle mümkün olmadığını söylemiştir. Hükümetin listesine karışılmaması gerektiğini, listenin sorumluluğunu icranın eline bırakmanın daha doğru olacağını, Hükümetten gelecek listenin olduğu gibi kabul edilmesini beyan etmiştir.⁵¹⁰

Dahiliye Vekili Ferid Bey, İhsan Bey'e katıldığını, Üsküdar Mutasarrıfı Ziver Bey'in listenin içine girecek kadar adi ve alçak bir adam olduğunu, Meclisin talep etmesi durumunda başka bir ismin çıkarılıp listeye eklenebileceğini ifade etmiştir. Dahiliye Vekili, Hükümetin listeyi hazırlarken hangi kişilerin yeniden bu fenalıkları yapacak güç ve kudrette olduğuna dikkat ettiğini, bu hususta yalnız mazinin değil, selametin, genel emniyetin ve geleceğin de düşünüldüğünü beyan etmiştir. Balıkesir hapishanelerinde kırk iki tane mevkuf bulunduğunu, bunların her türlü teşvikat ve tahrikatı yapmaya hazır olduğunu, böylesi mecburiyetler yüzünden Ziver Bey'in listeye konulamadığını dile getirmiştir. İzmir Mebusu Saraçoğlu Şükrü Bey, Cebelibereket Mebusu İhsan Bey'in tavrının prensip olarak doğru olduğunu, ancak isimleri Meclise getirmek, kürsüde tartışmaya açmak makul bir listenin çıkmamasına ve mesuliyetin mebuslarda kalmasına sebep olacağını, bu süreçte sadece ülkeye ve millete kötülükleri en fazla dokunan kimselerin listede olması yönünde temennide bulunabileceklerini ifade etmiştir. Saraçoğlu Şükrü Bey ise, listede Rum ve Ermeni olmadığına dikkatleri çekmiş, bu memlekete ihanet etmiş İstanbullu bir Rum ve Ermeni olup olmadığı bunlardan bir kaç tanesinin listeye girmesinin icap edip etmediği sorusunu

⁵⁰⁹ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 4, s. 434-436.

⁵¹⁰ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 4, s. 436-437.

yöneltecektir. Bu söylem üzerine Çorum Mebusu Dr. Mustafa Bey, ırk değil suç unsuru üzerinden hareket edilmesi gerektiğini beyan etmiştir.⁵¹¹ Akçora Oğlu Yusuf Bey, isimler okunmadan önce bu isimlerin hangi prensiplere göre tefrik edildiğini Dahiliye Vekili'nin belirtmesi gerektiğini, isimler gelmezden önce prensip münakaşasının yapıp, prensiplerde hata varsa önce onların düzeltilmesini istemiştir. Yusuf Bey, isimler içerisinde tanıdık olan ve olmayanların bulunduğunu, o nedenle prensipler üzerinden gidilmesinin daha doğru olduğunu dile getirirken, Dahiliye Vekili bu taleplere cevaben temel prensibin hainlik olduğunu ifade etmiştir. Dahiliye Vekili Ferid Bey, listenin oluşturulması sırasında esas alınan kriterleri Meclis kürsüsünden bir kez daha tekrarlarsa da Karesi Mebusu Süreyya Bey, Kuvayı İnzibatiye'yi isyana teşvik için fetva veren müftülerin listeye dahil olup olmadığını sormuştur. Bunun üzerinde Ferid Bey, altı yüz kişilik listenin içinde bulunduğunu, eğer istenirse 150'lik defterden birinin çıkarılıp eklenebileceğini söylemiştir.⁵¹²

Mebusların bu türden soru ve beyanatları üzerinde Ferit Bey, listedeki isimler ve neden listeye dahil edildikleri ile ilgili bilgiler vermeye başlamıştır. İstanbul Hükümeti'nde görev alan kimselerin isimlerini sayan Ferid Bey, Sevr'i imzalayanların kesin olması gerektiğini vurgularken, mebuslara ait kürsülerden yüksek sesle “*evet*” onayları gelmiştir. Vahdettin'in maiyeti ve Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Kuvayı İnzibatiye ve Nigehbancıların, Çerkez Etem ve avanelerinin, Çerkez Kongresi'ne iştirak edenlerin isimlerini sayan Ferid bey, mülkiyeden ve askeriyeden memurlara sıra geldiğinde, listede iskat cetveline yazılacak olanlar olduğuna dikkatleri çekmiştir. Ferit Bey iskat cetvelinde olanların 150 kişilik listeye konulmadığı, bu sayede alan açıldığı bilgisini verdikten sonra listede yer alan siyasi ve askeri görevlileri saymaya devam etmiştir.⁵¹³

Dahiliye Vekili, esame listesini okumaya devam ederken, Karahisarı Şarki Mebusu Ali Sururi Efendi araya girerek listede isimleri sayılanlar arasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda görev almış kimsenin bulunmadığına dikkatleri çekmiştir. Memleketi fesada sürüklemiş bu insanlardan neden kimse olmadığı sorusu üzerine Ferid Bey, Hükümetin dikkate aldığı esasları bir kez daha hatırlatarak, bu fırkadan Zeynelabidin Hoca, Vasfi Hoca, Şaban, Refik Halit'in listede yazılı olduğunu beyan etmiştir. Mebuslar farklı isimleri dillendirince, Ferid Bey yine aynı şekilde, istenirse konulabileceğini, isimleri bizzat not aldığını, inisiyatifin Meclis'te olduğunu dile getirmiştir. Kozan Mebusu Saip Bey ise, iskat defterinde yer alanların sonradan bir şekilde ülkeye dönerek Türk vatandaşlığına geçeceğini söyleyerek bazı kimselerin iskat defterinden çıkarılarak 150 kişilik listeye dahil edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ferid Bey listede yer alan gazetecileri sayarken, mebuslar tarafından isim önerilmeye devam edilmiş, bu sırada Dahiliye Vekili tarafından bazı gazetecilerin listede bazılarının ise iskat defterinde olduğu beyan edilmiştir. Dahiliye Vekili

⁵¹¹ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 4, s. 436-437.

⁵¹² T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 4, s. 438-442.

⁵¹³ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 4, s. 438-442.

Ferid Bey mebuslarca söylenen tüm isimleri not alırken, Meclis Başkanı Genel Kurula hitaben, müzakerenin böyle devam edemeyeceği, isimlerin en son reye konulacağı beyanında bulunmuştur. Ferid Bey, gazetecileri okumayı bitirdikten sonra, Hıyaneti Vataniyede bulunmuş kişileri saymaya başlamış, bu sırada Denizli Mebusu Mazhar Müfit Bey söz alarak, bu kadar ricali siyasiye var iken böylesi kimseleri listeye koymanın manasızlığını dile getirmiştir.⁵¹⁴

Dahiliye Vekili, ecnebidde hizmet almışları ve yabancı vatandaşlığına girenleri iskat cetveline alabilecekleri bilgisini Genel Kurul ile paylaşmıştır. Ertuğrul Mebusu Dr. Fikri Bey, elinde silah olan ya da taşrada bulunan kimseleri listeye yazmaya gerek olmadığını, memlekete girmeye kalktıklarında zaten tenkil edileceklerini, hariçte kalmalarının sakıncalı olmadığını söylemiştir. Bu kimselerin fikir adamı olmadığını, alet olduğunu, listeye fikir adamlarının konulması gerektiğini beyan etmiştir. Dahiliye Vekili Ferid Bey ise, bunların o kadar da basit insanlar olmadığını, listenin Hükümete ait olduğunu, yine son sözün Meclis'te bulunduğunu tekrar etmiştir. Bu sırada Karesi Mebusu Hulusi Bey, Divanı Harp reislerinden kimsenin olmadığına dikkatleri çekmiştir. Bunun üzerine Genel Kurul'da Boğazlıyan Kaymakamı merhum Kemal'i idam eden Dahiliye Nazırı Nazım Paşa'nın isminin yazılması öne çıkmış, mebuslar tarafından sabık Dahiliye Nazırı için burnunu silmekten aciz bir insan olduğu vurgusu yapılmıştır.⁵¹⁵

İsimler üzerinden müzakere devam ederken Çorum Mebusu Münir Bey, müzakeresi gerçekleştirilen af hususunun Lozan'da beyan olunan ve belli bir zamanda işlenen suçlara mahsus olduğunu, lakin ismi geçen kimselerin hala faaliyette olduğunu, bu kimselerin faaliyetlerinin ilanı kararlaştırılan affı umuminin tayin ve tahdit ettiği zamandan sonra vuku bulduğunu belirtmiş, bu cihetin hukuken tetkik olunmasını talep etmiştir. Ayrıca listeye siyasi faaliyet açısından suç işleyenleri eklemenin gerekli olduğu üzerinde durmuştur. Bu sırada müzakerenin kafi olduğuna dair bazı mebuslar tarafından takrirler verilse de yapılan oylama neticesinde müzakere kafi görülmemiştir. Meclis Başkanı tarafından da başka kanunların beklediği uyarısı gelince gece içtimasına geçilmesi kabul edilmiştir.⁵¹⁶

Gece içtiması sırasında söz alanlardan Kütahya Mebusu Recep Bey, 600 kişilik listenin mecburen 150'ye düşürüleceğini, ancak af edilen bu 450 kişinin hiçbir zaman bu memlekette tamamıyla affa mazhar olup diğer masum olan insanlarla aynı rütbede olmaması gerektiği uyarısında bulunmuştur. Kütahya Mebusu, bu insanların hiçbir zaman kendilerini masum halk ile eşit görmemesi, o rahatlıkta olmaması, aynı fenalıkları yapmalarına izin verilmemesi, takip edilmesi, böylelikle masum insanların gönüllerinin mutmain olmasının sağlanmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. 150 kişilik listenin dışında kalanlar için siyah liste hazırlanmasını, bu listenin

⁵¹⁴ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 4, s. 445-446.

⁵¹⁵ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 4, s. 445-446.

⁵¹⁶ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 4, s. 447-448.

ülkenin en işlek ve resmi bölgelerine asılmasını, hatta liste içerisinde ismi olanların fotoğraflarını da ekleyip o şekilde asılmasını talep etmiştir. Bu şekilde bu kimselerin 150 kişinin dışında mecburen kalmış adamlar olduğunu, aslında bunların da onlar gibi olduğu mesajının böylelikle verilecek olduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁷

Zonguldak Mebusu Halil Bey, vatan haini olan zümrenin mütefekkirlerini ortadan kaldırılması durumunda meselenin kalmayacağını, ancak bu listeye dahil edilen şahısların üçte ikisinin çobanlardan ve alelade şakilerden ibaret kimseler olduğunu iddia etmiştir. Meclis'te ismi önerilenlerin daha önemli olduğunu, asıl bu kimselerin listeye dahil edilmesi gerektiğini söylemiştir. Halil Bey, eğer memlekette mütefekkir zümre içerisinde müzakeresi yapılan listeye dahil olabilecek 20 veya 25 kişiden fazla kimse olmaması durumu söz konusu ise, bu hususa da şükredilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Halil Bey ayrıca, memlekete hıyanet eden yalnız Türkler midir sorusunu yöneltmiş, listede tek bir Rum, Ermeni ve Yahudi görmediğine vurgu yapmıştır. Bu soruya Dahiliye Vekili Ferid Bey, "*ahden kabul etmişiz*" şeklinde cevap vermiştir. Halil Bey, bunlardan hiç kimse girmeyecek mi şeklinde sorusunu yinelemiş, Dahiliye Vekili Ferid Bey de girmeyeceği şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine Halil Bey, eğer bu husus antlaşmadan kaynaklanıyorsa yani bir esasî ahdiye müstenit bulunuyorsa bu duruma ancak teessüf edilebileceği yorumunu yapmıştır. Bahsettiği anasırın yaptığı kötülükleri sıralamaya başlayan Halil Bey, Hükümet'ten bu hususun iyice tetkik edilmesini, Rum, Ermeni ve Yahudilerden bir kaç tanesini sokma imkanının bulunup bulunmadığının araştırılmasını istemiştir. Dahiliye Vekili Ferit Bey listeyi okuduklarını, azaların söylediği isimleri not aldıklarını, listenin şahsî fikri olmadığını, Başvekîl Paşa Hazretleri'nin de bu mesele ile çok ciddi alakadar bulunduğunu, fakat son sözün Meclise ait olduğunu, listenin hazırlanmasının Hükümete bırakılmasının mantıklı bir mesnedinin olmadığını beyan etmiştir. Dahiliye Vekili'nin son söylemi üzerine araya giren İzmir Mebusu Saraçoğlu Şükrü Bey, bu hususun evvelce tarafınca söylendiğini, Hükümetin tercihinin listenin tanziminin mebuslara bırakmak olduğunu beyan etmiştir.⁵¹⁸

Dahiliye Vekili Ferit Bey, Halil Bey'e cevaben, Rum ve Ermenilerin 600 kişilik listede olduğunu, sonrasında bu hususun Hariciye'den sorulduğunu, Lozan'da gerçekleştirilen zabıtname, ahitname ve protokollerin, bu listeye Rumlardan kimsenin dahil olmayacağı, anasırı gayrı müslimeden kimse konulmayacağı şeklinde takarrür ettiğini söylemiştir. Dahiliye Vekili Ferit Bey özellikle matbuat itibarıyla son derece sakıncalı beş veya on Ermeni'nin girmesini istesek de hukuk müşavirlerinin Lozan'daki müzakerelerin buna müsait olmadığını söylediğini belirtmiştir. Hükümet olarak on beş kişinin tespit edilmiş olduğunu ancak Bakanlığının elinden bir şey gelemeyeceğini ifade etmiştir. Konya Mebusu Mustafa Feyzi Efendi ise 150 olacağına 50 olsun illa 150 olmak zorunda mıdır sorusunu oturduğu yerden seslendirirken, başka bir mebus isimlerinin reye

⁵¹⁷ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 4, s. 447-448.

⁵¹⁸ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 4, s. 449-450.

koyulmasını talep etmiştir. Bunun üzerine oturumun yöneten Meclis Başkanı, isimlerin teker teker oylamaya konulmasının mümkün olmadığını beyan etmiştir. Bu arada Karesi Mebusu Süreyya Bey araya girerek, dünyanın hiçbir yerinde bir devletin hükümetinin vatandaşlıktan çıkarma hakkına sahip olmadığını söylemiştir. Hükümet bazılarını vatandaşlıktan çıkarmak istiyor ise bunu da Meclise getirmek zorunda olduğunu, ancak Hükümetin böyle bir niyetinin olmadığını anlaşıldığını ifade etmiştir. Süreyya Bey, Hükümetin bu hususu Meclise getirmemesi durumunda alınacak kararın yok hükmünde olduğunu, bu durumda böylesi kimselerin vatandaşlık haklarının devam edeceği anlamına geldiğini iddia etmiştir. Süreyya Bey ayrıca, 600 kişilik listenin neden hazırlandığını ve liste dışında kalanlara ne olacağını da sorulmuştur. 20 Teşrinisani 1922'den sonraki suçlar için hiçbir anasırı affetmeye mecbur olmadıklarını belirten Süreyya Bey, bu gibi insanları 150 kişilik listeye yazmaya gerek olmadığını, 1914'den 1922'ye kadar olan suçların zaten affedildiğini, bu tarihten sonra suç işlemeye devam edenlerin listeye yazılmamasını, Hükümetin bundan kaçmamasını istemiştir.⁵¹⁹

Karesi Mebusu Süreyya Bey'in beyanatları üzerine tekraren kürsüye gelen Dahiliye Vekili Ferit Bey, 150 kişilik listenin dışında kalan 450 kişinin vatandaşlıktan çıkarılacağına dair bir durum olmadığını, vatandaşlık kanunu bulunduğunu, kanun çerçevesinde hareket edileceğini, 600 kişilik liste içerisinde en önemlilerinin seçildiğini, 1922 yılından sonra ortaya çıkan suçluların listeye konulmadığını söylemiştir. Bunlar içerisinde Akaridis çetesinin Trabzon'da yakalandığını, suç tarihinin sorulduğunu, gönderilecek kimseler arasında yani mübadeleye tabi olduklarının anlaşıldığını ifade etmiştir. Rum ve Ermeni meselesi konusunda Lozan'ın kesin olarak hangi hükme sahip olduğu mebuslar tarafından sorulunca, Dahiliye Vekili Ferit Bey, istense de Hariciyenin görüşü neticesinde bu isteğin mümkün olmadığını görüldüğünü beyan etmiştir. Dahiliye Vekili'nin beyanatlarına rağmen mebuslar, hukuk müşavirlerinin çağrılmasını, Lozan'da müzakerede sürecini yöneten İsmet Paşa Hazretleri'nden rica edilmesini, anlamak haklarının olduğunu, listeye Hristiyanları da eklemek istediklerini ısrarla dile getirmişlerdir. Müzakere sırasında mebuslardan gelen takrirlerin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bahsi geçen takrirler üzerine mebuslardan gelen isimlerin Hükümete bildirilmesine, Hükümetçe yeni bir liste hazırlamasına ve hazırlanan yeni listenin Meclise sunulmasına karar verildi. Bu kararın akabinde aleni celseye geçilmiştir.⁵²⁰ Aynı gün içerisinde devam ettirilen açık celse müzakeresinde kanun layihasının üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı maddeleri sırasıyla okunmuş, oylanmış ve bu maddeler üzerinde herhangi bir müzakere olmaksızın kabul edilmiştir.⁵²¹

“*Evrakı saire*” başlığı altında, “*Affi umumiden istisna edilen 150 kişinin esamisini mübeyyin defter*” adıyla Dahiliye Vekaleti'nden gelen yeni liste 22 Nisan 1924 tarihli birleşimde gündeme

⁵¹⁹ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 4, s. 450-451.

⁵²⁰ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 4, s. 434-454.

⁵²¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 8, s. 783-784.

alınacaktır. Oturumu yöneten Meclis Başkanı, müzakere edilmesi ya da gece celsesine bırakılması sorusunu Genel Kurula yöneltmiş, mebuslar gece celsesine bırakılmasını tercih etmişlerdir.⁵²² Bunun üzerine 22/23 Nisan 1924 tarihli gizli celsede “*Lozan Barışı gereğince ilan edilecek olan genel aften hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakerat*” başlığı altında görüşmelere başlanmıştır. Gizli celsenin Meclis Başkanlığını Ali Sururi Efendi’nin yürüttüğü ve bu ikinci defterin Heyeti Vekile kararıyla tespit olunduğu tutanaklardan anlaşılmaktadır. Kütahya Mebusu ve Dahiliye Vekili Ferit Bey kürsüye gelerek, vatandaşlıktan iskat edilenlerin listeye konulmadığını, bu kimselerin iskati için yeterince delil bulunduğunu, ancak bunları aleni ifade etmek doğru ve mümkün olmadığı için gizli celse istendiğini beyan etmiştir. Esame listesi okunduktan sonra müzakerelere geçilmiş, müzakereler sırasında önceki birleşimlerde olduğu gibi mebuslar tarafından yeni isimler gündeme getirilmiştir. Bazı mebuslar fikir adamları öncelikli olmak üzere listenin şekillenmesi gerektiği, ekabirin dışında kalanların gerekirse iskat edilebileceği görüşünde olmuştur. Bazı mebuslar da İtilafçı kadrodan bazılarının listeye girmesini, 150 kişilik liste içerisine girmeyen bazı kimselerin iskat defterine konması için talepte bulunmuştur. Dahiliye Vekili, mebuslarca dile getirilen bazı isimlerin 1922 Teşrinisaniden sonra Yunan ordusundan maaş almak ve hizmette bulunmak suretiyle yabancı bir devletin vatandaşlığını kabul ettikleri cihetiyle iskat edilecekler arasında olduğunu, bu kimseler için ayrı bir defter hazırlandığını söylemiştir.⁵²³

Giresun Mebusu Hacim Muhittin Bey, Osman Nuri’nin unutulduğunu, Ayvalık Kaymakamı iken İngilizler ile işbirliği yapmak marifetiyle casusluk ettiğini, Bolu’yu da berbat ettikten sonra Balıkesir ve Dersim Mutasarrıfı olduğunu, Temsil Heyeti’nin tevkif etmesine rağmen her nasılsa kaçtığını söylemiştir. Bulgaristan’da bulunan bu kimsenin utanmadan hala valilik almak için müracaatlarda bulunduğunu ifade etmiştir. Bolu Mebusu Şükrü Bey de, Osman Nuri’nin bu listeye girmedeği durumda listenin hiçbir kıymetinin olamayacağı beyanında bulunmuştur. Bu arada Mersin Mebusu Niyazi Bey, bahsi geçen kimselerin bu kadar şedit kimseler olmalarına rağmen neden bu zamana kadar idam edilmediği sorusunu yöneltmiştir. Dahiliye Vekili cevaben, bu kimselerin Divanı Harpler tarafından yargılandıklarını, mahkum edildiklerini, ancak temyiz sürecinin devam ettiğini söylemiştir. Cebelibereket Mebusu Avni Bey, elde dosyası olmadıkça isimlerin listeye girmesi ya da çıkarılması veya listenin azaltılmasının doğru bir uygulama olmadığını, fakat başka bir celse imkanının da bulunmadığını, Lozan’ın tasdiki üzerine affın çıkarılmasının zaruri olduğunu ifade etmiştir. 14 aydan beri Hükümetin 150 kişiye dair malumatları iblağ edip etmediğini sual eden Cebelibereket Mebusu Avni Bey, bu konuda maddi ve manevi mesuliyetin Hükümete ait olduğunu söylemiştir. Mebuslarca verilen takrirler ve takrirler üzerinde yapılan oylama neticesinde Mavanoğlu Mustafa, Osman Nuri ve Refik isimli kimseler listeye alınırken bunlara karşılık üç kişi listeden çıkarılmıştır.⁵²⁴ Bu arada söz alanlardan Karesi Mebusu

⁵²² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 44, Cilt: 8, s. 1023.

⁵²³ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 44, Cilt: 8, s. 456-458.

⁵²⁴ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 44, Cilt: 4, s. 458-462.

ve Müdafaa-i Milliye Vekili Karesi Kazım Paşa, ıskatın Hükümete ait bir hak olduğunu, memleketten kaçıp düşman ordusu içerisinde bulunan kişinin vatandaşlıktan çıkarılacağını dile getirirken, Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey ise Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ıskat hakkını Meclise verdiğini söylemiştir. Dahiliye Vekili Ahmet Ferid Bey, vatandaşlıktan çıkardığımız adamlar içerisinde 150'ye girmesi gerekenler olduğunu fakat yer olmadığı için girmediğini söylemiştir. Müzakerenin hitamında yeniden açık celseye geçilmiştir.⁵²⁵ Bu görüşmelerin ışığında Hükümet bir liste hazırlayarak Cumhurbaşkanı'nın onayına sunacaktı. Hükümete ait liste Cumhurbaşkanı'nca 1 Haziran 1924 tarihinde onaylanmıştır.⁵²⁶

19 Nisan 1927 tarihli birleşimde Lozan'da imzalanmış bulunan Genel Af Beyannamesi ve Protokolü çerçevesinde aftan istisna edilecek olan 150 kişinin Türkiye vatandaşlığından ıskatı hakkında kanun layihası Meclis gündemine gelmiş, layiha aynı gün içerisinde Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.⁵²⁷ Encümen tarafından hazırlanan mazbata 19 Mayıs 1927 tarihinde ruznamaya alınmıştır.⁵²⁸ Layihanın, Hariciye Vekaleti tarafından hazırlandığı, İcra Vekilleri Heyeti'nin 10 Nisan 1927 tarihli toplantısında kabul edildiği, 17 Nisan 1927 tarihinde Başvekalet Müsteşarlığı tarafından Başvekil İsmet imzasıyla Meclis'e gönderildiği anlaşılmaktadır. Layihanın genel müzakeresi ise 21 Mayıs 1927 tarihinde yapılmıştır. 150 kişilik listede ismi bulunanların zaten Türkiye ile alakalarının kesildiği, uygulamalarda tereddüt oluşmaması, merhumların kaçak yollar ile iş görmemesi için kesin bir şekilde vatandaşlıktan çıkarılmasının bahsi geçen kanunun tanzim ve neşrinin nedeni olduğu gerek layihadan gerekse de Encümene ait mazbatanın içeriğinden anlaşılmaktadır. Hükümet tarafından Meclis'e sunulan ve Adliye Encümeni tarafından da uygun bulunan layiha, üzerinde herhangi bir müzakere olmaksızın kabul edilmiş, 150 kişi vatandaşlıktan çıkarıldığı gibi, Türkiye'de hakkı istimlak ve tevarüsten de mahrum bırakılmışlardır.⁵²⁹

Kanun layihası 28 Mayıs 1927 tarihinde ikinci defa görüşülecek ve aynen kabul edilecektir.⁵³⁰ Bahsi geçen 150'likler, Atatürk'ün sağlığında, 28 Haziran 1938'de çıkartılan 3527 Sayılı Kanun ile af edilmiş ve yurda dönmeleri sağlanmıştır.⁵³¹

⁵²⁵ T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 44, Cilt: 4, s. 456-462.

⁵²⁶ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 94-114. 150'liklerin Milli Mücadele karşıtlığı, listenin nasıl hazırlandığı, bu kişilerin yurtdışı faaliyetleri, çıkarılan aflar sonrası yurda dönenlerin durumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. İlhami Soysal, **150'likler Kimdiler, Ne Yaptılar, Ne Oldular**, Gür Yayınları, İstanbul, 1988.

⁵²⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 57, Cilt: 31, s. 212.

⁵²⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 69, Cilt: 32, s. 186.

⁵²⁹ "Lozan'da akdolunan Affı Umumi Beyanname ve Protokolünde mevzu bahis 150 kişilik listede isimleri muharrer ve eşhasın Türkiye Tabiiyetinden ıskatı hakkında 1/1148 numaralı Kanun lāyihası ve Adliye Encümeni Mazbatası.", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 70, Cilt: 32, s. 339-340.

⁵³⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 73, Cilt: 32, s. 639-640

⁵³¹ Turan, **Türk Devrim Tarihi, 3. Kitap (Birinci Bölüm), Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938 s. 89.**

3.2.7. Şeyh Sait İsyanı Sonrası Af Siyaseti ve Uygulamaları

3.2.7.1. Bazı Şahısların Doğu'dan Batı Vilayetlerine Nakilleri Hakkındaki Kanun Hükümünün Kaldırılmasına Yönelik Kanun Layihası

Ülke içerisindeki bazı şahısların şark bölgesinden batı vilayetlerine nakilleri hakkındaki kanun hükümünün kaldırılmasına için Hükümet tarafından hazırlanan kanun layihası hazırlanmıştır. Layiha Meclis Genel Kurulu'nda, 5 Aralık 1927 tarihli birleşimde müzakere edilmiştir. Kanun layihası Dahiliye Vekaleti'nce tanzim edilmiş ve İcra Vekilleri Heyeti'nin 27 Teşrinisani 1927 tarihli toplantısında Meclis Genel Kurulu'na sunulması kararlaştırılmıştır. Hükümet layihasında, idari, askeri ve sosyal sebeplere bağlı olarak Şeyh Sait İsyanı sırasında, 1097 numaralı kanunun sağladığı yetkiler çerçevesinde, Beyazıt vilayetinden ülkenin batısına, bazı kişilerin ve ailelerin nakledildiğini ifade etmekteydi.⁵³² Bu kimseler arasında, isyan ve isyana bağlı olarak devam eden şakavet hadiseleriyle doğrudan bağlantıları olmadığı halde, tenkil ve teskin maksadıyla nakil olanların bulunduğu, Doğu illerinde sükunetin sağlanması sonrasında nakledilen bu kimselerin bölgelerine dönmelerinde, idari, siyasi ve sosyal açıdan engel kalmadığı layihada beyan edilmekteydi. Ayrıca iade olunacak olanlar arasında muhtaç durumda bulunanların masrafları için talimat hazırlanacağı, masraflarının İskan Müdüriyeti Umumiyesi bütçesinden karşılanacağı belirtilmekteydi. Hükümet tarafından hazırlanan kanun layihası için Dahiliye, Adliye ve Bütçe Encümenleri ayrı ayrı mazbata hazırlamıştır. Her bir Encümen bahsi geçen düzenleme için olumlu görüş belirtmiştir. Müzakerelere geçilmeden önce söz alan Muğla Mebusu ve Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, Şeyh Sait İsyanı ve kanun layihası hakkında Meclis Genel Kurulu'nu bilgilendirecek ve akabinde kanun layihasının kabulünü talep etmiştir.⁵³³

Hükümet tarafından sunulan layihanın birinci maddesinde, 1097 numaralı kanun çerçevesinde batı illerine nakil olan kişilerden, Şeyh Sait İsyanı ve devamında görülen isyan hareketleri ile bilfiil ilgisi olmayan, nakil edildikleri bölgelerde kötü durumları görülmeyenler hakkında kanunun uygulanmaması talep edilmektedir. Bahsi geçen bu madde, üzerinde herhangi bir müzakere olmaksızın Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Kanun layihasının ikinci

⁵³² Kanunun birinci maddesi, “İdarî, askerî ve içtimâî esbaba binaen şark idarei örfiye mıntakasile Bayazıt vilâyetinden bin dört yüze kadar şahsın ve işbu eşhas aileleriyle seksen asi ailesinin ve menatıkı mezkûredeki ağır ceza mahkûmlarının garb vilâyetlerine nakli için Hükûmete mezuhiyet verilmiştir.” şeklinde düzenlenmiştir. Kanun hükümlerinin icrasına Adliye, Dahiliye ve Maliye Vekilleri yetkili kılınmıştır. 1097 Sayılı kanun için bk. “Şarktan Garba nakledilen eşhas hakkında 1/1044 numaralı kanun lâyihası ve Dahiliye, Adliye ve Bütçe Encümenleri mazbataları.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 75, Cilt: 33, s. 5; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 76, Cilt: 33, s. 153-159, 213-215.

“Bazı eşhasın şark menatıkından garp vilâyetlerine nakillerine dair kanunun ikinci defa reye vazı.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İctima: 77, Cilt: 33, s. 232, 274-276.

⁵³³ “Bazı eşhasın şark menatıkından garp vilâyetlerine nakilleri hakkındaki kanun hükümünün refine dair kanun lâyihası ve Dahiliye, Adliye ve Bütçe Encümenleri mazbataları.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İctima: 14, Cilt: 1, s. 83-86. Feodal düzenin temsilcileri sayılan ağalardan ve şeyhlerden 500 kadarı ayaklanma bölgesinden batıya göçürülmüştü. Turan, **Türk Devrim Tarihi, 3. Kitap (Birinci Bölüm), Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, s. 120-125.

maddesi ise, şakavet, isyan ve tegallübü alışkanlık haline getirenlerle, firar edip eşkıyaya katılanlar için düzenleme yapmakta ve kanunun yayınlanmasından itibaren üç ay içinde aman dilemeyen şakilerin aileleri hakkında 1907 numaralı kanun hükümlerinin geçerli olacağı ifadelerine yer vermektedir.⁵³⁴

Maddenin müzakeresi sırasında Trabzon Mebusu Hasan Bey, Dahiliye Vekili'nden tegallüb kelimesi hakkında izahat vermesini talep etmiş, manası anlaşılamayan kelimelerin kanun metninde bulunuşunun çok defa suistimallere neden olduğunu, bu nedenle izahat talep ettiğini dile getirmiştir. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, Hasan Bey'e hak verdiğini ifade ederek tegallübün feodal yapı benzeri bir yapı olduğunu, Orta Çağlarda görülen bu yapının bu kelime ile izahının yapılabileceğini beyan etmiştir. Mebuslardan Reşit Bey ise, Cumhuriyet devri öncesinde feodal yapı benzeri ve aşiret yapısı olmak üzere merkezi Hükümete karşı bu tip siyasi oluşumlar görülse de şimdiki halde bunun olmadığı, ayrıca merkezi Hükümet ve ordunun bu türden yapılarla rahatlıkla başa çıkabileceğini ifade etmiştir. Bu ve diğer maddeler herhangi bir tadilata uğramadan ve üzerine herhangi bir eleştiri getirilmeden Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.⁵³⁵

3.2.7.2. Şark Mıntıkasında Muayyen Vilayet ve Kazalardaki Suçların Tecili Hakkında Kanun Layihası

Hükümetin 28 Mart 1928 tarihli toplantısında, Şeyh Sait İsyanı ve isyan ile bağlantılı hadiseler nedeniyle ve bütün isyan bölgesinde, askeri birlikler ve devlet memurları tarafından isyanın bastırılması için yapılmış tüm eylem ve hareketlerin, suç ve kabahat olarak görülemeyeceğine dair kanun layihası hazırlanmıştır.⁵³⁶ Başvekil İsmet imzası ile acil olarak görüşülmesi talep edilerek Meclis Genel Kurulu'na sunulan layihanın, Dahiliye Vekaleti'nce hazırlandığı, düzenlemeye Adliye Vekaleti tarafından da katkı verildiği anlaşılmaktadır. Adliye Encümeni layihaya matuf mazbatasını 5 Mayıs 1928'de hazırlamış ve bu süreçte Adliye ve Dahiliye Vekili de Encümen toplantılarında hazır bulunmuştur. Encümen üyeleri, Hükümetin kanun layihasını cüzi bir değişiklik yaparak kabul etmiştir. Layihanın Meclis Genel Kurulu'ndaki müzakeresi ise 7 Mayıs 1928 tarihli birleşimde gerçekleştirilmiştir.⁵³⁷

Layihada, af kapsamına girecek olan eylemler için örfi idarenin kaldırdığı tarih olan 23 Teşrinisani 1927'ye kadar olanlar kaydı düşülmüştü. Layihanın bir diğer maddesinde yine aynı

⁵³⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İctima: 14, Cilt: 1, s. 88-89.

⁵³⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İctima: 14, Cilt: 1, s. 83-86.

⁵³⁶ İlgili madde, "Şeyh Sait Vakası ve müteakip şakavet hadiseleri dolayısıyla bütün isyan mıntıkasında iradei örfiyyenin ilgası tarihi olan 23 Teşrinisani 1927'ye kadar askeri kuvvetler ve memurini devlet tarafından isyanın tenkili emrinde yapılmış olan bütün ef al ve harekât cürüm ve kabahat addolunmaz." şeklinde düzenlenmiştir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İctima: 72, Cilt: 4, s. 60.

⁵³⁷ "Şark Mıntıkasında muayyen vilâyet ve kazalardaki ceraimin tecili hakkında (1/162) numaralı Kanun Lâyihası ve Adliye Encümeni mazbatasını", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İctima: 72, Cilt: 4, s. 60-62.

tarihe kadar olan müddet zarfında, isyan ve isyanı müteakip ortaya çıkan şekavet hadiseleri ile doğrudan doğruya veya dolaylı olarak methaldar olanların cürüm ve kabahatlerin, maznun ve mahkum olanlar için yürütülmekte olan takibatın devamının ve hükümlerin infazının tecil edilecek olduğu belirtilmektedir. Bahsi geçen düzenleme Diyarbekir, Elâziz, Bitlis, Hakkâri, Mardin, Urfa, Siirt, Bayazıt ve Malatya vilâyetleri ile Behisni, Hınıs ve Kiğı kazaları için yapılmıştı. Layihanın bu maddesi müzakere edilirken Adliye Encümeni namına söz alan Kocaeli Mebusu Selahattin Bey, Van ilinin de ilave edilmesini istemiş, bu talep mebuslar tarafından kabul edilmiştir. Üçüncü madde ile de halen firarda olan kimselerin kanunun yayınlanma tarihinden itibaren 3 aylık süresi içerisinde sığınmaya yanaşmayan, aman dilemeyen maznun ve mahkumların tecilden istifade edemeyecekleri karar altına alınmaktaydı.⁵³⁸

Dahiliye Vekili ve Muğla Mebusu Şükrü Kaya Bey, isyan bölgesinde alınan tedbirlerin sonuca ulaştığını, ıslah ve teskinin gerçekleştiğini ifade etmiş, isyan bölgesi ve isyanın son durumu ile ilgili olarak Meclis Genel Kurulu'nu bilgilendirmiştir. Dahiliye Vekili tarafından tecilden yararlanan kimselerin cürüm, kabahat veya hükmün içerdiği infaz müddetinin yarısı içerisinde aynı türden daha ağır bir cezayı içeren cürüm ve kabahat işlemleri durumunda haklarında Türk Ceza Kanunu'nun yasak fiillerle cezalarının toplamı ve tekrarı hakkındaki hükümlerin uygulanacağı ifade edilmiştir. Bahsi geçen müddet içerisinde cürüm ve kabahat işlemeyenlerin önceki cürüm ve kabahatleri işlememiş sayılacağı karar altına alınmıştır. Kanun bu şekliyle Meclis Genel Kurulu'ndan geçmiştir.⁵³⁹ Teklifin ikinci müzakeresi ve oylaması ise 23 Mayıs 1928 tarihinde gerçekleşmiş ve tekrar kabul edilmiştir.⁵⁴⁰

3.2.7.3. Şark İstiklal Mahkemesi'nce Mahkum Edilen Sabık Genç Valisi İsmail Hakkı Bey'in Affına Dair Kanun Layihası

Hükümet 1239 Sayılı Tecili Takibat Kanunu ile affa uğramış bulunan sabık Genç Valisi İsmail Hakkı Bey'in memuriyete dönebilmesi için kanun layihası vermiştir. Dahiliye Vekaleti'nce hazırlanmış olan layiha, Hükümetin 8 Mayıs 1929 tarihindeki toplantısında kabul edilmiş ve Başvekil İsmet imzası ile Meclise sunulmuştur. Sabık Genç Valisi İsmail Hakkı Bey, Şeyh Sait İsyanı sırasında Şark İstiklal Mahkemesi'nce mahkum edilmişti. Hükümete ait kanun layihasında, İsmail Hakkı Bey'in önceki memuriyetlerindeki başarılı hizmetleri ile ilgili bilgiler verilmekte, isyan sırasında da bir kasti suçu olmaksızın ihmali nedeniyle cezalandırıldığından bahsedilmekteydi. Adliye Encümeni üyeleri hazırladıkları mazbatada Hükümetin görüşlerini tekrar etmiş, gevşeklik gösterme ve bu nedenle memuriyetini suistimal etme nedenleriyle suçlu bulunan sabık Genç Valisi İsmail Hakkı Bey'in, açıkta kaldığı sürenin kafi olduğu gerekçesiyle affına

⁵³⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 72, Cilt: 4, s. 60-62.

⁵³⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 72, Cilt: 4, s. 60-62.

⁵⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 81, Cilt: 4, s. 318.

olumlu baktığını ifade etmiştir. Şark İstiklal Mahkemesi'nce bir yıla mahkum edilip memuriyet hakkı elinden alınan sabık valinin, ailesinin geçimini sağlayamadığı da mazbatada yerini almıştır. Kanun layihası 29 Mayıs 1929'da Meclis'te herhangi bir tartışma olmaksızın kabul edilmiş ve böylelikle Şark İstiklâl mahkemesince mahkûm edilen sabık Genç Valisi İsmail Hakkı Bey'in, *"kâffei netayie hukukiyesine âm ve şamil olmak üzere"* affına gidilmiştir.⁵⁴¹

3.2.8. Tunceli Mıntıkasına Yönelik Af Siyaseti ve Uygulamaları

3.2.8.1. İsyân Mıntıkasındaki Tenkil Hareketleri Sırasında Ortaya Çıkan Fiillerin Suç Sayılmamasına Dair Kanun Layihası

Şark bölgesinde isyan mıntıkasında işlenen efaîl suç sayılmamasına dair düzenlemeleri havi kanun layihası 30 Mayıs 1931 tarihinde Meclis'e gelmiş, aynı tarihteki birleşimde Adliye ve Dahiliye Encümenlerine havale edilmiştir.⁵⁴² İlgili encümenlerin hazırladığı mazbatalar 14 Temmuz 1931 tarihli birleşimde Meclis ruznamesine dahil edilmiştir.⁵⁴³ Adliye Vekaleti'nce hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyeti'nin 20 Mayıs 1931 tarihli toplantısında kabul edilen tek maddelik kanun layihası ile Hükümet, son isyan münasebetiyle gerçekleştirilen tenkil hareketleri sırasında ortaya çıkan eylemlerin suç sayılmamasını talep etmekteydi. Bu maddede Erciş, Zilân, Ağrıdağ bölgelerinde ortaya çıkan isyanla, birinci umumî müfettişlik bölgesi ile Erzincan'ın Pülümür kazası dahilinde yapılan takip ve tedip hareketleri sırasında 20 Haziran 1930'dan 1 Kânunuevvel 1930 tarihine kadar olan süre içerisinde askerî kuvvetler, devlet memurları ve bunlarla birlikte hareket eden bekçi, korucu, milis ve ahali tarafından isyanın ve bu isyanla ilgili vakaların bastırılması emrinde gerek müstakil gerekse müştereken işlenmiş efaîl ve hareketin suç sayılmaması istenmiştir. Layihada özetle isyan sırasında vatanın müdafaası ve muhafazası için ortaya konulan eylem ve hareketlerin suç sayılmaması ve buna yönelik iş gören kimseler ile ilgili kanuni takibat yapılmaması talep edilmektedir. Kanun layihası Başvekil İsmet imzası ile Meclis Genel Kurulu'na sunulmuş ve 20 Temmuz 1931 tarihli birleşimde müzakeresi gerçekleştirilmiştir.⁵⁴⁴

Kanun layihasında ayrıca, isyanın başlangıcı olan 20 Haziran 1930 tarihinden bastırıldığı tarih olan 1 Kanunuevvel 1930 tarihine kadar olan süreçte Şark Bölgesinde isyan hadisesinde milis olarak kullanılan ya da kendiliğinden isyanın bastırılması için çalışan kişilere yönelik ihbar ve şikayetlerin varlığından bahsedilmekteydi. Hükümet, bu kimselere yönelik olarak Cumhuriyet

⁵⁴¹ "Şark İstiklâl mahkemesince mahkum sabık Genç Valisi İsmail Hakkı beyin affına dair kanun", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 72, Cilt: 12, s. 151, 274-276.

⁵⁴² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 7, Cilt: 3, s. 108.

⁵⁴³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 27, Cilt: 3, s. 74.

⁵⁴⁴ "İsyân mıntıkasında işlenen efaîl suç sayılmamasına dair 1/49 numaralı kanun lâyihası ve Adliye ve Dahiliye Encümenleri mazbataları", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 32, Cilt: 3, s. 242-243.

Müddei Umumilikleri'nce takibat yapıldığını, bu kimselerin kanuni takibata maruz kalmalarının memleketin yüksek menfaatleri noktasından muvafık olamayacağını ifade etmekteydi. Adliye Encümeni mazbatasını, Adliye ve Dahiliye Bakanlarının da hazır bulunduğu bir toplantı yapmak suretiyle hazırlamış ve Encümen üyeleri, Hükümetin teklifini ittifakla uygun görmüşlerdi. Dahiliye Encümeni ise Hükümetçe teklif edilen kanunun genel ahkamına katıldığını ancak 1 Kanunuevvel olan tarihin bu kanunun neşir tarihi şeklinde değiştirilmesinin daha münasip olacağını beyan etmiştir. Ayrıca “devlet memurları ve bunlarla birlikte” kelimelerinden sonra “veya onların emri ile ayrıca hareket eden” kaydını kanun layihasına ilave etmiştir. Mebusların itirazı ve tadil istekleri üzerine müzakere edildiği tarih olan 20 Temmuz 1931 tarihi son tarih olarak alınmış ve o şekilde Meclis Genel Kurulu'ndan geçerek kanunlaşmıştır.⁵⁴⁵

3.2.8.2. Munzur Vilayeti Halkından Müddeti İçinde Nüfus ve Askerlik Şubelerine Müracaatla Kayıtlarını Yaptırmamış Saklılar, Yoklama Kaçağı, Bakaya, Firari ve İzinsizlerin Yazımı ve Cezalarının Affı Hakkında Kanun Layihası

Munzur Vilayeti halkından olup da zamanında nüfus ve askerlik şubelerine müracaatla kayıtlarını yaptırmamış saklılarla, yoklama kaçağı, bakaya, firari ve izinsizlerin yazımı ve cezalarının affı hakkında Dahiliye Vekaleti'nce hazırlanıp İcra Vekilleri Heyeti'nce 2 Aralık 1935 tarihinde Meclise arzı kararlaştırılan kanun layihası 11 Aralık 1935 tarihinde gündeme alınmış, aynı birleşimde Milli Müdafaa, Dahiliye ve Adliye Encümenlerine havalesi gerçekleştirilmiştir.⁵⁴⁶

Layihanın genel müzakeresi 3 Ocak 1936 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Layihada, evvelce hazırlanan 2576 Sayılı Kanun ile gizli kalan ya da haber verilmeyen doğum, ölüm, evlenme ve gaiplik ile ilgili vakaların kayda geçirilmesinin amaçlandığını, bu kanunun tatbikatından iyi sonuçlar alındığı ifade edilmekteydi. Ayrıca bu türden vakaların ve müracaatların çokluğu nedeniyle 2649 Sayılı yeni bir kanun çıkartılarak kayıt süresinin 1 Haziran 1935 tarihine kadar uzatıldığı belirtmekteydi. Bu kısa bilgilendirmeden sonra Hükümet, Munzur vilayeti adı altında, Pertek, Çemişkezek, Hozat, Nazımiye, Mazgirt, Ovacık ve Pülümür kazalarını kapsayan yeni bir vilayetin teşkilinin düşünüldüğünü beyan etmiştir. Hükümet ayrıca, 2576 ve 2649 Sayılı Kanunların bu bölgelerde uygulanmasının zorluğu ve böylesi vakaların çokluğu nedeniyle bölgeye özgü bir kanuna ihtiyacın ortaya çıktığını layihasında ifade etmiştir. 2576 Sayılı Kanunun bu bölge için iki sene müddetle uzatılması, cezaların kaldırılması, tescil ve kayıt işlemlerinin cezasız ve pulsuz yapılması, askerlik çağına gelenlerin kanun müddeti içerisinde kendilerini nüfusa kaydettirip askerlik şubelerine müracaatları halinde askerlik muameleleri için görecekleri cezadan

⁵⁴⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 32, Cilt: 3, s. 242-243. 20 Temmuz 1931 tarihinde kabulü gerçekleşen kanun 29 Temmuz 1931 tarihli Resmi Gazete'de 1850 No'lu Kanun olarak yayınlanacaktır. T.C. Resmi Gazete, 13 Ocak 1931, Sayı: 1859, s. 671-672. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1859.pdf>, (25.03.2021)

⁵⁴⁶ “Munzur vilayeti halkından olup da müddeti içinde nüfus ve askerlik şubelerine müracaatla kayıtlarını yaptırmamış saklılar, yoklama kaçağı, bakaya, firari ve izinsizlerin yazımı ve cezalarının affı hakkında kanun layihası”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 15, Cilt: 7, s. 68.

affedilmeleri ve yalnızca askerlik hizmetlerini yerine getirmeleri Hükümetin layihadaki talepleri arasındadır. Ayrıca askerlik çağı geçenlerin askerlik yapmalarının bir fayda getirmeyeceği bilindiğinden ihtiyata alınmaları, kanun müddeti içerisinde askerlik şubelerine müracaat ederek işlemlerini yaptıran yoklama kaçağı, firari, bakaya ve izinsizler hakkında takibat yapılmaması ve cezalarının af edilmesi yine layiha ile istenmekteydi. Bu tedbirler sayesinde yurdun diğer bölgelerinde olduğu gibi bahsi geçen bölgelerde de gizli nüfus vakalarına artık tesadüf edilmeyeceği Hükümet tarafından iddia edilmekteydi.⁵⁴⁷

Milli Müdafaa Encümeni, kanun layihasına yönelik hazırladığı mazbatasında, nüfus yazımı ve askerlik işleri için düşünülen ve belli bir süre ile kısıtlanan Hükümete ait düzenlemelerin uygun görüldüğünü, teklifte geçen af kelimelerinin yerine cezaların kaldırılması ifadesini benimsediğini beyan etmiştir. Encümen vilayetin adının Tuncel olarak anılmasının daha uygun olacağını belirterek layihada o şekilde tadilata gittiği bilgisini vermekte, naklihan ve tebdilmekan vukuatlarını yaptırmamış olanların da cezadan affının uygun görüldüğünü, bu tercihin kanun layihasında amaçlanan gayeye uygun olması nedeniyle düşünüldüğünü ifade etmekteydi. Adliye Encümeni ise, kanun layihası için öne sürülen gerekçeleri uygun bulduğunu dile getirmiş, sadece hukuki açıdan teknik sayılabilecek küçük çaplı değişikliklere gitmiştir. Dahiliye Encümeni hazırladığı mazbatasında kanun layihasında bahsi geçen vilayetin ismi için Munzur değil Tuncel adını kullanmayı tercih ederken, Adliye Encümeni ise kendi mazbatasında Munzur yerine Tunceli ifadesini kullanmaktadır. Hükümetin kanun layihası, Encümenlerin yaptığı tadillere uygun olarak ve üzerinde herhangi bir tartışma olmaksızın Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Kanun içeriğinde vilayetin ismi için Munzur kelimesinin yerine Tunceli ifadesi kullanılmıştır.⁵⁴⁸

Kabulü gerçekleştirilen kanunun birinci maddesinde, Tunceli vilayetinde bulunan ve her ne sebep ile olursa olsun şimdiye kadar nüfus kütüklerine yazılmamış veya doğum, ölüm, evlenme, boşanma ve kayıp vakalarını yazdırmamış olanlara yönelik 2576 sayılı kanun hükümleri gereğince tayin edilen cezaların affedildiği ifade edilmekteydi. Bu kimselere yönelik takibatın kaldırıldığı, ayrıca Tunceli vilayetinden olup naklihan ve tebdilmekan vukuatını yaptırmadığı için kanuna göre alınması gereken cezalar da affedilmiştir. İkinci maddede 2576 sayılı kanunun pulsuz ve cezasız tescile dair hükümlerinin bölge halkı için iki yıl müddetçe tatbik olunacağı ifade edilmekteydi. Üçüncü madde yine bölge halkından 1316 dan 1331 yılına kadar, 1331 yılı da dahil olmak üzere

⁵⁴⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 22, Cilt: 8, s. 3, 7-13. Son dönemde Tunceli'nin politik ve demografik durumu için bk. Süleyman Yapıcı, **Osmanlı vilayet Salnamelerinde Dersim Sancağı, 1869-1908**, Tunceli Üniversitesi Yayınları, Tunceli, 2013; Mehmet Bayrak, **Dersim-Koçgiri, Ted'ib-Tenkil-Tagdil-Tehcir-Temsil-Temdin-Tasfiye**, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 2010; **Dersim Harekâtı ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1936-1950)**, (derl. ve yay. haz. Tuba Akekmekçi, Muazzez Pervan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011; **Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik : Dersim-Sason, 1934-1946**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, **Dersim'i Parantezden Çıkarmak : Dersim Sempozyumu'nun Ardından** (derl. Zeliha Hepkon, Songül Aydın, Şükrü Aslan; ed. Tanıl Bora), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013; Serap Yeşiltuna, **Devletin Dersim Arşivi**, İleri Yayınları, İstanbul, 2012.

⁵⁴⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 22, Cilt: 8, s. 3, 7-13.

doğumlu olanlardan iki yıl içinde askerlik şubelerine başvurmaları durumunda askerlik muamelelerinden dolayı görecekları cezaların affedileceği, bu kimselerin yalnızca muvazzaf hizmetlerini yapacağına yönelikti. Büyük yaşta olanlar ise yaşlıları arasında ihtiyata geçirileceği aynı maddede yer verilenler arasındadır. Kanunun dördüncü maddesinde ise yoklama kaçağı, bakaya, saklı, firari ve izinsizlerden iki yıl içerisinde askerlik şubelerine başvuranların bu suçlarından dolayı haklarında takibat yapılmayacağı beyan edilmektedir. Beşinci madde, kanunun neşri tarihinden itibaren geçerli olduğu, altıncı madde ise kanun hükümlerini yürütmeye İcra Vekilleri Heyetinin memur olduğu şeklinde düzenlenmişti.⁵⁴⁹

Tunceli Vilayeti halkından olup da nüfus ve askerlik kanunlarına göre kendilerine verilmesi lazım gelen bazı cezaların affına ve nüfus yazımı ile askerlik işlerine dair olan 13 Ocak 1936 tarihinde kabulü gerçekleştirilen 2887 Sayılı Kanuna bir madde ilavesi ve 1, 3 ve 4. maddelerinin tadili ile ilgili Milli Müdafaa, Dahiliye ve Adliye Encümenleri mazbataları Meclis Genel Kurulu'na 12 Ocak 1938 tarihinde gelecek ve aynı birleşimde ruznameye alınmıştır.⁵⁵⁰ Dahiliye Vekaleti'nce hazırlanmış olan düzenleme, Başvekil Celal Bayar imzası taşımış ve Hükümet tarafından 23 Kasım 1937 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edilmiştir. Kanun layihasına matuf Milli Müdafaa Encümeni mazbatasını 21 Aralık 1937 tarihinde hazırlanmıştır. Encümen üyeleri tarafından, Tunceli halkını itaate alıştırmak ve kanunlar çerçevesine almak maksadını taşıdığı için ve küçük tadiller yapmak suretiyle kanun layihasının kabulü uygun görüldüğü belirtilmiştir. Dahiliye Encümeni ise mazbatasını 24 Aralık 1937, Adliye Encümeni ise 10 Ocak 1938 tarihinde hazırlamıştır.⁵⁵¹

Kanun layihasının Meclisteki müzakeresi ise 14 Ocak 1938'de yapılmıştır. Hükümet layihasında, yürürlükte olan askerlik kanununa göre ülke içerisinde bir iskan bölgesinden başka bir iskan bölgesine, yine Hükümet eliyle nakil olunanların askerlik hizmetlerini, nakil olundukları yere vardıkları tarihten başlayarak iki sene geciktirilmekte olduğu, sonrasında da en yakın piyade kotalarında ve 6 aya indirilip o şekilde yaptırıldığı bilgisini vermektedir. Bunun yanında 2887 Sayılı Kanuna göre, askerlik hizmetinin cezasız olarak tam yaptırıldığına dikkatler çekilmekte, bu durumda 6 aylık bir süre askerlik talimi için yeterli bir süre olarak görüldüğünden Tunceli vilayet halkını iki farklı uygulamaya tabi tutmamak adına bu layihanın hazırlandığı izah edilmekteydi. Ayrıca devletin hizmet ve faaliyetlerine alıştırmak için Hükümetçe mıntıkalarının değiştirilmesine gerek duyulmayanların da sevklerinin iki sene geciktirilmesi ve bunların da askerlik-muvazzaflık hizmetlerinin yine 6 aya indirilmesinin uygun görüldüğü yine layihada beyan edilmekteydi.⁵⁵²

⁵⁴⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 22, Cilt: 8, s. 3, 7-13. Ayrıca bk. T.C. Resmi Gazete, 13 Ocak 1936, **Sayı: 3204**, s. 5933, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3204.pdf>, **(18.02.2022)**

⁵⁵⁰ “Tunceli vilâyeti halkından olubda nüfus ve askerlik kanunlarına göre kendilerine verilmesi lâzımgelen bazı cezaların affına ve nüfus yazımı ile askerlik işlerine dair olan 2887 sayılı kanuna bir madde ilâvesi ve 1, 3 ve 4 ncü maddelerinin tadili hakkında kanun lâyihası ve Millî Müdafaa, Dahiliye ve Adliye encümenleri mazbataları”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 27, Cilt: 22, s. 74.

⁵⁵¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 28, Cilt: 22, s. 102-103, 131-134.

⁵⁵² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 28, Cilt: 22, s. 102-103, 131-134.

Layihada ikincil olarak 2887 Sayılı Kanunun yayınlanmasından evvel birliklerinden firar etmiş veya izinsiz kalmış erat, saklı, bakaya ve yoklama kaçaklarının, diğerlerini de etkileyerek asayiş bozmaları ihtimal dahilinde olduğundan, bunların da muvazzaf askerlik yükümlülüklerini 6 ay olarak yaptırılmasının ülkenin asayiş ve emniyeti bakımından zorunlu görüldüğü belirtilmekteydi. 2887 Sayılı Kanunun yayınlanmasından sonra birliğinden firar etmiş veya izinsiz kalmış olanların bu suçlarından dolayı cezalarının affedilmesi ve askerlik hizmetlerinin tamamlattırılması esaslı layihada yer alan düzenlemeler arasında olmuştur. Hükümet son olarak, 2887 Sayılı Kanunun bitmesine üç ay kaldığı, bu kanun sayesinde şimdiye kadar Tunceli nüfusuna 11890 kişinin eklendiği, ancak henüz nüfusa kaydedilmesi gereken daha çok insan olduğu, son defa yapılan harekattan sonra bu kanunun uzatılmasının genel kanunlara bölge halkının uyumunu sağlamak adına önemli olduğu ifade edilmekteydi. Ayrıca bölge halkından bu kanunun yürürlükte kaldığı süre boyunca kendilerine verilecek olan nüfus cüzdanlarından, cüzdan bedeli, harç ve damga vergisi alınmayacağı belirtilmekteydi. Hükümete ait layiha, üzerinde önemli bir müzakere ve tadil önerileri olmaksızın Meclis Genel Kurulu'ndan geçerek kanunlaşmıştır.⁵⁵³

3.2.9. 1933 ve 1938 Tarihli Af Kanunları

3.2.9.1. 1933 Tarihli Af Kanunu Layihası

Cumhuriyetin onuncu yılı münasebetiyle ilanı düşünülen “1/785 numaralı af kanunu lâyihası” Hükümetin 22 Ekim 1933 tarihli toplantısında karar altına alınmıştır. Adliye Vekaleti'nce hazırlanan, İcra Vekilleri Heyeti'nce ve Başvekil İsmet imzası ile Meclis'e sunulan kanun layihasının müzakeresi 26 Ekim 1933 tarihinde yapılacaktır. Hükümet kanun layihasının esbabı mucibesinde, bağımsızlığın elde edilme süreci ve Cumhuriyetin zorlu kurulma aşamalarını hatırlatılmış, on yıllık süre içerisinde elde edilen başarılar sıralanmıştır. Bu süreci bir yükseliş ve ilerleme hareketi olarak tanımlayan Hükümet, memleketin müttehit bir kütle halinde, sakin, vakur ve ümitli bir halde geleceğe doğru yürüdüğünü belirtmiştir. Memleketi dağınık enkaz halinde bulan yeni rejimin, yaptığı yenilikler sayesinde bir ivmelenme yakalandığı, ülkenin Cumhuriyet sayesinde toparlandığı ifade edilmiştir. Türk devrimi sayesinde az bir zaman içerisinde bütün dünyanın hayranlıkla seyrettiği yeni bir sosyal düzen ortaya konulduğu, iktisadi ve hukuki dengelerin oluşturulduğu, bu sayede Türk milletinin birlik içerisinde layık olduğu şerefli mertebelere ulaştırıldığı beyan edilmektedir. Bu süreçte, Cumhuriyetin ilanının onuncu yıldönümü kutlanırken muhtelif sebep veya tesirlerin bir sonucu olarak ihtiras ve hatalarına yenilen, bu saikler nedeniyle hüküm giymiş kimselerin de düşünülmesi gerektiği fikrinin ortaya çıktığı beyan edilmiştir. Böylesi kimselerin de bir kıymet olarak tekrar cemiyet hayatının içine katılmasının

⁵⁵³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 28, Cilt: 22, s. 102-103, 131-134.

gerekliliği üzerinde duran Hükümet, bu tavrın devletin gücünü göstermesi bakımından önemli bir delil oluşturacağını yine kanun layihasında ifade etmektedir.⁵⁵⁴

Adliye Encümeni mazbatasını Adliye ve Dahiliye Vekilleri'nin de hazır bulunduğu toplantısında hazırlamıştır. Encümen mazbatasında, kanun layihasında yer alan ve Hükümetçe affa gerekçe olarak sunulan sebepleri tekrar etmiş ve bu hususlara katıldığını belirtmiştir. Encümen, Cumhuriyetin 10. yılına atıfta bulunarak, bu mesut günün şeref ve hürmetine hırs ve hata yüzünden suç işlemiş olanların bir kısmı hakkında müsamaha göstererek af yoluna gitmenin faydaları üzerinde durmuştur. Encümen üyeleri tarafından da böylesi kimselerin cezalarını hafifleterek tekrar cemiyet içine katarak sosyal faydalar elde etmenin önemi vurgulanmıştır. Üyeler, iyi düşünememek nedeniyle hataya düşen suçlulara yönelik affa gitmenin bu büyük bayramda ceza kadar tesir, *"intibah ve nedamet"* yapacağından bahisle Hükümetin teklif ettiği kanun layihasına karşı olumlu görüş belirtmiştir. Bu arada Encümen, Hükümetin kanun layihası ile iki farklı af teklifini birleştirmiştir. Bunlardan birincisi Adliye Vekaleti'nce hazırlanarak yine Hükümet tarafından Meclis Genel Kurulu'na sunulan evlenme harici doğan çocuklar hakkındaki kanun layihasıdır. Bir diğeri ise İzmir Mebusu Mahmut Esat Bey'in matbuat cürümlerinden mahkûm olanlar ile bu kabil cürümlerden dolayı haklarında takibat yapılmakta olanların affına dair kanun teklifi olmuştur. Mahmut Esat Bey, matbuat suçlarından dolayı haklarında takibat yapılmakta olanlarla mahkum edilmiş bulunanların cürümleri affedilmesini talep ederken, vatan haricinde matbuat vasıtası ile irtikap edilmiş suçların af kapsamı dışında tutulmasını istemişti.⁵⁵⁵

Encümen tarafından son şekli verilen kanun layihasının birinci maddesinde, ferî ceza, para cezası, beş seneyi geçmeyen hürriyeti bağlayıcı ceza suçlarından dolayı maznun bulunanlar hakkında takibat yapılamayacağı, ikinci maddesinde üç seneyi geçmeyen hürriyeti bağlayıcı bir ceza veya para cezası ile mahkum olanların, ferî cezaları da kapsayacak şekilde affedildiği belirtilmektedir. Üçüncü maddede hükmü verilmiş veya verilecek olan on seneyi geçmeyen hürriyeti bağlayıcı cezaların üç senesinin, dördüncü maddede ise hükmü verilmiş veya verilecek olan on seneden fazla cezaların beş senesinin indirileceği ifade edilmektedir. Ancak geri kalan ceza miktarının yedi seneden aşağı olmaması kaydı düşülmüştür. Beşinci madde, müebbet ağır hapis cezalarının yirmi sene hapis cezasına, altıncı madde müebbet sürgün cezaları 20 seneye tahvilini düzenlerken, yedinci madde, müebbet küreğe mahkum olup cezaları hapse çevrilen mahkumların cezalarının 15 seneye, müebbet kalebentliğe mahkum olup cezaları sürgüne çevrilenlerin cezalarının 10 seneye, geçici kalebentlik cezasına mahkum olup cezaları sürgüne çevrilenlerin cezalarının yarıya düşürüleceği kayıt altına alınmıştır. Sekizinci madde ile Hıyaneti Vataniye Kanunu ve bu kanunun zeyl ve tadillerine göre mahkum edilen mefsuh Terakkiperver Fırkası

⁵⁵⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İctima: 76, Cilt: 17, s. 108-110.

⁵⁵⁵ "Evlenme harici doğan çocuklar hakkında 1/567 numaralı kanunî lâyihası" ve "İzmir mebusu Mahmut Esat Beyin, matbuat cürümlerinden mahkûm olanlarla bu kabil cürümlerden dolayı haklarında takibat yayılmakla olanların affına dair 2/82 numaralı kanun teklifi", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İctima: 76, Cilt: 17, s. 112-114.

mensupları, Distolcular ve İzmir suikasti mahkumlarının affına gidilmekteydi. Sekizinci maddeye kadar maddeler üzerinde mebuslar neredeyse görüş belirtmemiş, teker teker oylanarak kabul edilmiştir. Bu maddenin müzakeresi sırasında Urfa Mebusu Ali Saib Bey söz alarak 150'liklerin affa dahil edilmemeleri nedeniyle teşekkür etmiştir. Ancak Ali Saib Bey İzmir suikastçilerini 150'likler ile aynı çerçevede değerlendirmiştir. 150'liklerin vatana kimisi yazısı kimisi sözü ile suikast yapmak isterken, İzmir suikastçilerinin bir vatani öldürmek istedikleri üzerinde durmuştur. Urfa Mebusu Ali Saib Bey bu nedenle sekizinci maddeye şiddetle karşı çıkmıştır.⁵⁵⁶

Bunun üzerine kürsüye çıkan Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, tarihimize suikast edenlerin muhakeme edilerek gerekli cezalara çarptırıldıkları hatırlatmasını yapmıştır. Kanun layihasında affı istenen şahısların, büyük cezaya çarptırılmayan ve azami cezaları 10 sene kadar olanlar olduğunu, bu kimselerin de altı senelerinin geçtiğini söylemiştir. Ayrıca Büyük Şef'in, bu husustaki merhameti ve isteğinin dikkate alınması gerektiğini, büyük Gazi'nin bu kimselerin affını öteden beri istediğini ve Hükümetten talep ettiğini beyan etmiştir. Büyük Şef'in kendine has olan bu büyük atıfının kabulünü Meclisten rica etmiştir. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey'in bu beyanatları üzerine sekizinci madde alkışlar eşliğinde kabul edilmiştir. Kanun layihasının dokuzuncu maddesi ile matbuat kanununda yazılı olan suçlara kısmi af getirilmekteydi. Ancak Hükümete karşı olan neşriyata af getirilirken, şahsi neşriyat ile ilgili davalar ile ilgili durumlar af kapsamı dışında bırakılmaktaydı. Onuncu maddede hangi tür para cezalarının affa tabi olduğu hakkında tafsilatlı bilgi verilirken, on birinci maddede, zimmet, ihtilas, irtikap, irtişa, müzayedeye fesat karıştırmak, kaçakçılık fiillerinden biri ile maznun ve mahkum olanlar, hırsızlıktan ve diğer suçlardan herhangi biriyle ikiden fazla mahkum olanlar, yağma, yol kesme, adam kaldırma suçları ile bağlantılı suçlardan biriyle maznun ve mahkum olanlar, devlet memurlarına karşı vazifeleri sırasında yapılan hareketler ile mebuslara karşı yapılan katil fiillerinin aften istisna edildiği belirtilmekteydi.⁵⁵⁷

On ikinci maddede yer alan hükümlere İzmir Mebusu Kitapçı Hüsnü Bey itiraz edecek, af kanununun birinci maddesinde hüküm giymiş birinin memuriyetten mahrum etmeyi doğru bulduğunu, ancak ikinci maddede yer aldığı şekliyle sadece maznun olma nedeniyle birinin memuriyetten mahrum etmenin ne derece doğru olduğunu sormuştur. Bunun üzerine Kocaeli Mebusu ve Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Salahattin Bey söz alarak, bu hususta idarenin yaptığı tahkikat neticesinde olayın mahkemeye taşındığını, milletin işlerini yürüten memurlar hakkında hassas olunmak gerektiğini söyleyerek teklifteki bu maddeyi savunmuştur.⁵⁵⁸

⁵⁵⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 76, Cilt: 17, s. 51-53, 115-119.

⁵⁵⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 76, Cilt: 17, s. 53-56.

⁵⁵⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 76, Cilt: 17, s. 53-56.

Halifelüğün kaldırılması ve Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkarılmasını düzenleyen 431 numaralı kanunda yazılı olan kişiler ile Lozan Barışı'na ekli genel af protokolünden ayrı tutulan 150 şahsın af kapsamı dışında tutulacağı ise on üçüncü maddede düzenlenmiştir. Düzenlemenin yürürlüğe girmesinden itibaren üç ay içinde hükümete müracaatla teslim olmayan maznun veya mahkum şahısların af kanunu hükümlerinden yararlanamayacağı on dördüncü maddenin içeriğinde yer almaktaydı. On beşinci madde ise af kanunu hükümlerinin 28 Temmuz 1933'den sonra işlenen suçları kapsamadığını belirtmekteydi. Medeni Kanun'dan evvel gerçekleşen evliliklerden doğan çocukların tescili sağlanmasını on altıncı madde ile teşebbüs edilmekte, başvuru için bir senelik bir müddet konulurken, tescile bağlı olarak ortaya çıkacak olan harç, resim ve cezaların affı yoluna gidilmekteydi. Af kanunu kapsamına giren tutuklu ve mahkumların serbest bırakılmaları kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 15 gün içinde tamamlanacağı on yedinci maddede, kanunun neşri tarihinden itibaren muteber olduğu on sekiz, af kanunu hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti'nin memur olduğu on dokuzuncu madde ile düzenlenmekteydi. Maddelerin tamamı üzerinde önemli bir müzakere ve tartışma olmaksızın kabul edilmiştir.⁵⁵⁹

Bolu Mebusu Lütfi Gören, yukarıda bahsi geçen ve kabulü gerçekleşen 2330 sayılı kanuna ek bir af kanunu teklif etmiştir. Teklifin müzakeresi ise 23 Haziran 1941 tarihinde yapılacaktır. Gören, teklifinde, af kanunu çıkmadan evvel takibatı ve muhakemesi devam edenlerin af kanunu çerçevesinde bu durumlarına son verilip aftan yararlandırıldığını, ancak bu uygulamanın bahsi geçen kimselerin sürekli zan altında kalmalarına sebebiyet verdiğini, oysaki beraatla sonuçlanabilecek bir takibat ve muhakemenin sonlandırılmasının doğru olmadığını ifade etmiştir. Bolu Mebusu, af kanununda yer alan ve muayyen bazı suçlardan dolayı zan altına alınanlar hakkında takibat yapılamayacağına dair düzenlemenin tadile uğratılıp arzu edenlerin takibatın devamını istemelerine izin verilmesi gerektiği talebinde bulunmuştur. Bu maddeden yararlanmak zorunda bırakılan bazı vatandaşların maddi ve manevi zarar gördüğünü, haksızlığa uğradığını dile getiren Gören, yurt gezileri sırasında bu tip şikayetler aldığını belirtmiş, ayrıca bu türden olmak üzere Arzuhal Encümeninde şikayetlerin olduğunu beyan edecektir. Gören, evvelki af kanunlarında verilen hakkın, bu af kanununda da verilmesini hazırladığı kanun teklifi ile talep etmiştir.⁵⁶⁰

Adliye Encümeni hazırladığı mazbata ile teklifin reddine karar vermiştir. Encümen mazbatasında, takibatı devam ettiği halde bir kimsenin affa uğramış olmasının onun ceza görmüş ya da görecektiği anlamına gelmediği, bu gibilerin durumlarının şaibeli olmadığı, takibat ya da

⁵⁵⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 76, Cilt: 17, s. 56-57. Konya'da öğretmenlik yaptığı sırada yazdığı bir şiirle 1931 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'e hakaretten ve ayrıca komünist faaliyetlerden 4 yıl hapis cezası alan Sabahattin Ali de bu af kanunundan yararlanacaktı. Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- IV (1946-1950), Demokrasiye Geçiş**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 360-361. 26 Ekim 1933'te kabulü gerçekleşen af düzenlemesi 2330 No'lu Kanun numarasıyla ve "Af Kanunu" başlığıyla 28 Ekim 1933 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanacaktır. T.C. Resmi Gazete, 13 Ocak 1931, **Sayı: 2540**, s. 3183-3185, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2540.pdf>, (18.05.2022)

⁵⁶⁰ "Bolu mebusu Lütfi Görenin, Af kanununa ek kanun teklifi ve Adliye encümeni mazbatası", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 68, Cilt: 19-1, s. 139-142.

muhakemesinin sonuçlanmasına imkan verilmediği için durumunun şaibeli kaldığı yorumunun yapılamayacağını, hakkında takibat yapılan kimsenin ceza davası ortadan kalkar ise artık kendisine isnat edilen fiili işlememiş sayıldığını, aftan yararlanmış olan bir vatandaş için herhangi bir şaibenin düşünülmemeyeceğinin aşikar olduğunu ifade etmiştir. Muhakemesi ya da takibatı devam eden bir kimsenin affa uğramasına rağmen bu sürecin devamını istemesi hususunda Encümen, af kanununun bunu menfî bir şekilde hal ettiğini ve bunda da isabet olduğunu beyan etmiştir. Encümen üyeleri bu tercihten amaçlananın toplumun menfaati olduğunu, bazı hadiselerin unutulması gerektiğini, amaçlanan faydanın da bu olduğunu, umuma taalluk eden böylesi durumlarda hususi durumların mevzu bahis edilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Müzakere sırasında Zonguldak Mebusu ve Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Şinasi Devrin, müzakeresi gerçekleştirilen teklif kabul edilse de af kanununun üzerinden 8 sene geçtiğinin hatırlatmasını yapmıştır. Bunun beş senesinin müruru zamana ait olduğunu belirten Şinasi Devrin, bu kimseler af edilmemiş olsalardı bile muhakemeye davet edilemeyeceklerini ifade etmiştir. Delillerin de ortadan kaybolma ihtimalini hatırlatan Devrin, ayrıca bir kimse beraat etse bile hakkında yine dedikodu yapılabileceğini, bunun çok dikkate alınmaması gerektiğini beyan etmiştir. Müzakerenin hitamında yapılan oylama neticesinde Encümen mazbatasını Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁵⁶¹

3.2.9.2. 1938 Tarihli Af Kanunu Layihası

Hükümet tarafından önerilen af kanunu layihası 27 Haziran 1938 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda gündeme alınmıştır. Layiha aynı birleşimde Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.⁵⁶² Başvekil Celal Bayar imzalı af kanunu layihasının Meclise sunulma kararı İcra Vekilleri Heyeti'nin 21 Mayıs 1938 tarihli toplantısında alınmıştır. Hükümet layihasında, son dönemde görülen tarihi hadiselerin kısa bir özeti yapılarak bu süreçte yaşanan felaketler sıralanmış, imparatorluğun inkırazının iç ve dış nedenleri maharetli bir şekilde izah edilmiştir. Ayrıca Türk milletinin tarihi seyir içerisinde gördüğü en ağır badirelere Osmanlı Devleti'nin son devirlerinde rastlanıldığı ifade edilmiş, bu devrin fecaati için Nutuk kitabını okumanın yeterli olacağı belirtilmiştir. Milli Mücadele'nin hangi ağır şartlar içerisinde başlamış olduğu hatırlatılmış, o yıllarda imparatorlukla beraber Türk milletinin tarihinin de yok edilmek istendiğine dikkatler çekilmiştir. Layihada ayrıca, dış düşmanlara karşı vatanı ve bağımsızlığı korumak için mücadele edenlerin başka bir taraftan da bilerek ya da bilmeyerek düşman ile işbirliği yapanlarla mücadele etmek zorunda kaldığı da izah edilmekteydi. Hükümetin af kanun layihasının başlangıç kısmında özetle bağımsızlığın nasıl elde edildiği ve Cumhuriyetin hangi zor şartlar altında kurulduğuna vurgu yapılmaktaydı. Bu anlatılardan sonra yeni rejimin kısa zamanda elde ettiği başarılar ve bu rejimin nitelikleri ve hangi esaslar üzerine bina edildiği sıralanmakta, çıkarılması talep edilen af kanununun gerekçelerinin

⁵⁶¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İctima: 68, Cilt: 19-1, s. 139-142. Kanunun kamuoyuna yansımaları için bk. Cahide Sınnmaz Sönmez, **Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları ve Topluma Yansımaları (1923-1974)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2005, s. 130-134.

⁵⁶² "Af kanunu lâyihası", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İctima: 81, Cilt: 26, s. 338.

kurulan Cumhuriyetin nitelik ve temel esaslarında aranması gerektiği ifade edilmekteydi. Layihada, Yeni Türk Devleti'nin, milleti önceleyen, halkçı olan ve adaleti ön plana çıkaran bir yapı olduğu vurgusu yapılmakta, Cumhuriyetin oldukça sağlam temeller üzerine oturduğu belirtilmekte, bu kadar sağlam kaideler üzerine bina edilen bir rejimin başlangıçtan beri kendine muhalefet veya ihanet eden kimselerden artık bir endişesinin kalmaması gerektiği ifade edilmekteydi. Haksızlıklara karşı güçlü ve zorlu yüzünü göstermekten çekinmeyen rejimin zavallı ve çaresizlere karşı da merhameti o derecede yüksek olması gerektiğini dile getiren Hükümet, Cumhuriyetin çeşitli zamanlarda bu merhametini çıkardığı af kanunları ile gösterdiğini beyan etmekteydi.⁵⁶³

Yine Layihada bunlardan başka milletin büyük bir çoğunluğunun Milli Mücadele yıllarında vatan vazifesini büyük bir özveriyle yerine getirdiği, bunun karşısında kısıtlı bir grubun cehalet, gaflet, kötü huy ve haince telkinler sonucu milli kuvvetlere yardım edecekleri yerde başıboş ve bozuk kaldığı, yapılan tavsiyeleri de dinlemeyerek düşman saflarına firar ettiği ifade edilmiştir. Milli gayelere silahla karşılık veren, düşmana yardım ve yataklık eden, ayrıca cephe gerisinde soygunculuk yapan ve isyanlar çıkaran kişi ve grupların da olduğunu hatırlatan Hükümet, bunların bir kısmının imha edildiğini, bazılarının da yurt dışına kaçtığını hatırlatmıştır. Düşmanın hedeflerine ulaşmada yardım edenlerin başında, Vahideddin ve onun siyasetini takip edenlerin bulunduğunu, bunlardan yurt topraklarında kalanlarının suçlarına göre cezalandırıldığını, milli sınırlar dışarısına çıkarılanlardan 150 kişinin Lozan'daki antlaşma çerçevesinde ilan edilen genel affın dışında tutulduğunu beyan etmiştir.⁵⁶⁴ Hükümet devamla, bu kişilerin yakınları, çocukları ve akrabalarının milli sınırlar içinde yaşadığını, bu memleketin nimetlerinden yararlandığı kadar külfetlerine de katlandığını ifade etmektedir. Bu kimselerin diğer vatandaşlardan bir fark ile bu durumun hicabını vicdanlarında taşıdığını, bu ağır manevi ıstıraptan kurtulmayı Cumhuriyetin şefkatinden beklediklerini Hükümet layihasında dile getirmiştir. 150'likler için rejimin merhamet göstermesi için bir mani kalmadığını da vurgulayan Hükümet, affa uğrayıp memlekete gelecek olan bu insanların Türk kanunlarının her vatandaşına sağladığı hürriyet ve refahtan yararlanmaya yalnızca kendi irade ve hareketlerinin belirleyeceğini beyan ederek layihasına son vermiştir. Adliye Encümeni, 23 Haziran 1938 tarihinde hazırladığı mazbatasında Hükümetin kanun layihasında yer alan cümlelerinden alıntılar yaparak af talebini olumlu karşıladığını beyan etmiş, kısmi tadiller ile layihanın kabulünden yana tavır sergilemiştir.⁵⁶⁵

Layihanın Meclis'teki genel müzakeresi 29 Haziran 1938 tarihinde gerçekleşecektir. Isparta Mebusu İbrahim Demiralay, devletin şefkat, acıma ve esirgeme yönünün kullanılmasının insanlık namına uygun bir tavır olduğunu beyanla, böylesi kimselerin büyük günahlarını tarih ve millet

⁵⁶³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 83, Cilt: 26, s. 535-540.

⁵⁶⁴ “Bunlar vatan dışında ve yad ellerde kusur ve hatalarının töhmetlerini vicdanlarında taşıyarak Türk milletinin zaferini ve her sahadaki terakki ve inkişafını hasret ve hicapla görerek muzdarip bir ömür sürmektedirler.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 83, Cilt: 26, s. 535-540.

⁵⁶⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 83, Cilt: 26, s. 535-544.

önünde unutturmak için yürekten pişmanlık duyup çok dikkatli davranmaları gerektiği uyarısında bulunmuştur. Eskişehir Mebusu Emin Sazak ise, 150'liklerin affı söz konusu olduğu için derin bir ıstırap yaşadığını, Atatürk'e kayıtsız-şartsız bağlı olmasına rağmen vicdanının sarsıntısını engelleyemediğini söylemiştir. Başında sarık, ayağında çarık, bunlara karşı bizzat mücadele eden Celal Bayar'ın başında bulunduğu Hükümetin bunu teklif etmesine şaşırdığını, bu gibilerin sonunun Ali Kemal gibi olması gerektiğini ifade ederek affa karşı çıkmıştır. Kütahya Mebusu Mehmed Somer, Atatürk devrimlerinin en önemli eserlerinden birinin de müzakeresi yapılan kanun olacağını, kabulü ile dünyaya hiçbir kimseden korkumuzun olmadığı mesajının verileceğini dile getirmiştir. Gümüşane Mebusu Durak Sakarya, affı talep edilen kimselerin vatanın bağrına hançer dayayanlar olduğunu dile getirse de Cumhuriyetin kimseden korkusu olmadığını, rejimin verecek olduğunun bu saatten sonra iki metrelik bir mezar toprağı olacağını, af edilseler de kara lekenin onlardan silinmeyeceğini vurgulamıştır. Samsun Mebusu Ruşeni Barkın, bunlara en büyük cezanın, af kanunundan sonra gelecekleri bu vatan toprağının nasıl geliştiğini görmek, insanların mutluluğuna şahit olmak olacağını söylemiştir. Bu kimselerin eğer bir vicdanları var ise bu affın aslında onlar için yeni ve ağır bir ceza olacağını, onlar için hakiki mezarın böylesi bir duruma şahit olmak olacağını ifade etmiştir.⁵⁶⁶

Sivas Mebusu Vasfi Raşid Seviğ, af kanununu kişisel hisler ile değil, Cumhuriyetin ve milletin yüksek menfaatleri açısından ölçmenin gerekli olduğunu söylemiştir. Dünya Savaşı sonunda oluşturulan Hükümetlerin güçlerini, zabıta, ordu yani silahlı güçlerden aldığına dikkatleri çeken Seviğ, yeni Türk Devleti'nin bu türden güçlere değil, vatandaşının aklına, vicdanına, anlayış ve duyguları üzerine dayandığını belirtmiştir. Adalet ve hürriyetin temel anlayışları olduğunu, bugün rejimin düşmanlarının bile bu ülkede rahatlıkla yaşayabildiğini, Cumhuriyete itimatlarının tam olduğunu beyan etmiştir. Mebuslar müzakeresi gerçekleştirilen layiha ile affı istenen kişiler için bu düzenlemenin aslında bir ceza olarak görülmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Afları sonrasında toplum içerisinde dolaşacak bu kimselerin vicdanlarıyla baş başa kalacağını, ülkenin yükselişini bizzat kendi gözleri ile görmelerinin onlara verilebilecek en ağır ceza olacağını belirtmişlerdir. İçel Mebusu Fikri Mutlu, af kanununun iki maksatla Meclise geldiğini, bunlardan birincisinin inkılabın tamamen kökleşmiş olduğunu göstermek ve rejimin kimseden korkmadığını tüm dünyaya ilan etmek; ikincisinin ise Türk milletinin en ayırıcı ögesi olan şefkat ve merhamet yönünü bir kez daha göstermek olduğunu beyan etmiştir. Hükümet tarafından sunulan kanun layihasının bir af kanunu olmadığını, affa mazhar olacak bu zavallıların, bu yaşayan ölülerin son varlığı üzerine okunan şefkat ve merhamet fatıhası olduğunu belirtmiştir. Ordu Mebusu Muhiddin Baha Pars ise, Eskişehir ve Konya İstiklal Mahkemeleri'nde aza ve başkan olduğunu hatırlatarak sözlerine başlamış, bu mahkemelerde yargılanan ve bir kısmı da idam cezası alanların arkalarında bu adamlar olduğunu, asıl mücrim olanların bugün affetmek istediğimiz bu adamlar olduğunu gerek örnekleriyle gerekse de yaşadıklarıyla kürsüden anlatmıştır. Muhiddin Baha Pars bunların

⁵⁶⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İctima: 83, Cilt: 26, s. 471-475.

çocuklarının bu töhmetten kurtarılması gerekiyor diyerek sözlerini tamamlamıştır. Ankara Mebusu Aka Gündüz, Atatürk bu işe evet demişse muvafakat vermişse bize de evet demek düşer şeklinde konuşarak O'nun yaptığı her işin hayırlara vesile olduğunu söylemiştir. Bu söylem farklı mebuslar tarafından da dile getirilen en önemli görüş olmuştur.⁵⁶⁷

Sinop Mebusu Cevdet Kerim İncedayı, bunların zamanla vicdan muhasebesi yapıp pişman olduğunu, gerçeği gördüğünü, yaptıklarından utandıklarını söyleyen mebuslara cevap olarak, Milli Mücadele'nin başlangıcından af kanununun tartışıldığı güne kadar olan tarihi hadiseleri tek tek saymış, bu hadiselerden hangisinin bu kimseleri uyandırmaya yettiğini sual etmiştir. Milli Mücadele'ye karşı duranlardan bazılarının kaçmadığını, kaldığını ve cezalarına razı olduğunu, bunların ise düşmana iltihak ettiğini ve yurt dışına kaçtığını hatırlatmıştır. Bu kimselerin sadece, bizim asaletimize bu yakışır bir de bunların eş ve çocuklarını bu utançtan kurtarmak gerekir maksadıyla affedilebileceğine vurgu yapmıştır. Sinop Mebusu Cevdet Kerim İncedayı ayrıca, aralarında şair varmış, felsefe üstadı imiş söylemlerine sahip mebusları eleştirerek memleket dahilinde böyle insanlara sahip değil miyiz serzenişinde bulunmuştur. İzmir Mebusu ve Adliye Vekili Şükrü Saracoğlu, mesele ile hiç alakası olmayanların ve özellikle de çocukların tazyik altında bulunduğunu, babalarının suçunun yüzlerine vurulduğunu beyanla sözlerine başlamıştır. Bunların bizden bir fırsat beklediğini, bu damgayı kaldırmanın artık zorunluluk haline geldiğini, yapılan fenalıkların artık tamamıyla tarihe mal edilmesinin zamanı olduğunu ifade etmiştir. Milletvekillerinden oylarını bu insanların ailelerini ve çocuklarını düşünerek vermelerini istemiştir.⁵⁶⁸

Müzakerenin hitamında kanun layihasının maddeleri teker teker okunmuştur. Af kanunun birinci maddesi ile İstiklal Mahkemeleri kararı ile mahkum edilmiş olanlar affedilecekti. Bu af aynı zamanda infaz edilmemiş cezalarla, mahkumiyeti infaz olunanlar hakkında bütün "*feri netayiş ve tesiratına şamil*" olarak düzenlenmekteydi. İkinci madde ile Lozan'da imza edilen 24 Temmuz 1923 tarihli umumi af beyanname ve protokolünde yer alan yüz elli kişilik listede isimleri yazılan şahısların affına gidilmekteydi. Bu maddeler üzerinde önemli bir tartışma olmaksızın kabul edilmiştir.⁵⁶⁹ 29 Haziran 1938'de TBMM'de kabulü gerçekleşen ve 16 Temmuz itibarıyla yürürlüğe giren, Cumhuriyetin 15. yılına denk gelmiş buluna bu af kanunu rejimin kendini güçlü hissettiği anda sosyal barışın sağlanması ve acıların dinmesi için atılmış büyük bir adım olarak değerlendirilmektedir.⁵⁷⁰ Kabulü gerçekleşen 3527 Sayılı Kanun, Türk Devrimi'nin artık

⁵⁶⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 83, Cilt: 26, s. 475-478. Nurşen Mazıcı, **Tek Parti Dönemi, "Af Yasalarında 150'likler**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2011, s. 13-65.

⁵⁶⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 83, Cilt: 26, s. 478-482.

⁵⁶⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 83, Cilt: 26, s. 471-484. T.C. Resmi Gazete, 16 Temmuz 1938, **Sayı: 3961**, s. 10297, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3961.pdf>, (20.05.2023)

⁵⁷⁰ Turan, **Türk Devrim Tarihi, III. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine, (1923-1938)**, s. 216-217.

güçlenmiş, yerleşmiş sayılmasının ve o devrimin öncüsü Atatürk'ün uzlaştırıcı, birleştirici yaradılışının kanıtı olmuştur.⁵⁷¹

3.2.10. Hükümet ve Mebuslar Tarafından Sunulan Diğer Af Kanun Layiha ve Teklifleri

3.2.10.1. Meclis Gündeminde Bulunan Af Tekliflerinin Hızlandırılması Talepleri

1923 yılı af tasarısı ve tekliflerinin çokluğu nedeniyle Meclisin gündeminin önemli bir bölümünü bu alana ayırmasına yol açmıştır. Kanun tasarısı ve tekliflerinin içerik olarak da birbirine benziyor olmaları nedenleriyle birleştirilerek müzakere edilmeleri mebuslar tarafından talep edilmiştir. Bunlardan cezalarının üçte ikisini tamamlayanlar, firari, bakaya, malul olup da maluliyeti belli olanlar ile ilgili verilen kanun tekliflerinin tevhid edilmesi, aynı zamanda acil maddeler sırasına konulması Bozok Mebusu Ahmed Hamdi Bey tarafından talep edilmiştir. Ahmed Hamdi Bey'in talebi 13 Ekim 1923 tarihli birleşimde Meclis Genel Kurulu'nda kabul olunmuştur.⁵⁷²

24 Ekim 1923 tarihli birleşimde bu kez İstanbul Mebusu Abdurrahman Şeref Bey ve kalabalık bir mebus grubu tarafından, Encümenlerde ve Meclis ruznamesinde olan af tekliflerinin bir araya toplanması, affı hususi olmaktan çıkartılıp bazı münasip istisnalarla affı umumi şekline dönüştürülmesi teklif edilmiştir. Abdurrahman Şeref Bey, karışık bir geçmişin sonunda inkılap gerçekleştiğini ifade etmiş, inkılabın harareti dönemlerinin memleket içerisinde kaynamalar, galeyanlar, haller ve hadiselerle sebep olduğunu iddia etmiştir. Bu süreçte sükunet ve huzur bozulunca toplumu huzursuz eden vukuatın, suçluların ve mahkumların adedinin ister istemez arttığını, hapishanelerin dolduğunu, ancak inkılabın zaferle sonuçlanması sonrasında karışık mazinin ve inkılap zaferinin zekatı ve lütfu olarak tutukluların salıverilmesinin tüm dünyada görülen bir hukuk uygulaması olduğunu beyan etmiştir.⁵⁷³

30 Ekim 1923'de Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi ve 46 mebus imzalı bir takrir verilmiştir. Bu sefer Cumhuriyetin ilanı münasebetiyle Adliye Encümeni'nde bulunan genel af teklifinin acilen müzakeresini istenmiştir. Meclis Genel Kurulu takriri kabul ederek Adliye Encümeni'ne yollamıştır. Takrirden Hz. Peygamber'in doğumuna tesadüf eden hicri ay nedeniyle, ayrıca vatan ve milletin ebedi saadetini temin ve muştulayan zaferin gerçekleşmiş olması, bunun yanında Cumhuriyetin ilanı münasebetiyle affın kabulü talep edilmekteydi.⁵⁷⁴

⁵⁷¹ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, Birinci Bölüm, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), s. 151.

⁵⁷² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 35, Cilt: 2, s. 620-621.

⁵⁷³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 41, Cilt: 3, s. 10.

⁵⁷⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 44, Cilt: 3, s. 105-106.

5 Aralık 1923 tarihli Meclis birleşiminde zafer ve sulh şerefine erbabı şekavetle fiili şeni mahkumları istisna olmak üzere cezalarının üçte ikisini tamamlayanların affı, müebbet kürek, kalebentlik ve sürgüne mahkum olanların cezalarının 15 seneye tahvil edilmesi, genel af ve acil askeriye vergisi hakkında kanun teklifi, ayrıca Abdurrahman Şeref Bey ve Şeyh Safvet Efendi'nin yukarıda bahsi geçen tekliflerine dair Adliye Encümeni'nin hazırladığı mazbata gündeme, aynı birleşimde de müstacel ruznameye alınmıştır.⁵⁷⁵ 8 Aralık 1923'de ise bu sefer Mardin Mebusu Necip Bey müstacel ruznamenin dördüncü maddesinde yer alan affı umumi kanununun acil olarak ve diğer hususlardan önce müzakere edilmesini içeren bir takrir verilmiş, ancak bu takrir Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucunda kabul görmemiştir.⁵⁷⁶

3.2.10.2. İsyân Hareketlerinden Dolayı Farklı Mahkemelerce Mahkum Edilenlerin, Düşmana İltica Edenler Müstesna Olmak Üzere, Cezalarının Affına Dair Kanun Teklifi

13 Şubat 1924 tarihli birleşimde Lütfi Fikri Bey, Hafız İbrahim Ethem ve Ali Osman Kahya'nın aflarına kanunun müzakeresi bu şekilde sonlandırılırken Konya Mebusu Mustafa Feyzi Efendi tarafından sunulan başka bir kanun teklifi de okunmuş ve müzakeresi aynı tarihli birleşimde gerçekleştirilmiştir. Mustafa Feyzi Efendi, düşmana sığınanlar istisna edilmek üzere, Divanı Harpler ve İstiklal Mahkemeleri'nce hüküm giydirilenler ile isyan hareketlerinden dolayı Bidayet Ceza Mahkemeleri tarafından mahkum edilenlerin affına dair kanun teklifi vermiştir. Mustafa Feyzi Efendi teklif ettiği kanuna, İstanbul İstiklal Mahkemesi'nce bazı şahıslara verilen cezaların daha mahkeme dönmeden Meclis tarafından affedilmesini dayanak göstermiştir. Konya Mebusu Mustafa Feyzi Efendi, iç ve dış mihrakların kışkırtmaları nedeniyle ve cehaletlerinden kaynaklı olarak Kuvayı Milliye'nin başlangıç günlerinden itibaren ortaya çıkan isyan hareketlerinin içinde yer alan bu kişiler için şefkat ve merhamet zamanının geldiğini ifade etmiştir. Adliye ve Dahiliye Vekaletleri nezdinde yapmış olduğu tetkikat neticesinde bu hususta olumlu bir izlenim edindiğini de kanun teklifinin dayanak kısmına ekleyen Mustafa Feyzi Efendi, bazı müfsitlerin etkisi altında kalan, aslında hiçbir amacı olmadığı halde sadece şuursuzlukları ve cehaletleri nedeniyle isyanlara katılan, Kuvayı Milliye'nin ne olduğunu idrak edemeyen böylesi kimselerin affını talep etmekteydi. Kanun teklifinin Meclis Genel Kurulu'nda okunmasının akabinde ilgili Encümene havalesi talep edilse de bu istek kabul görmeyecek ve teklifin müzakeresine geçilmiştir.⁵⁷⁷

Bu süreçte söz alanlardan Kastamonu Mebusu Mehmed Fuad Efendi, İstiklal Mahkemeleri'nce mahkum edilmiş birçok mahkum olduğunu ve affının gerektiğini beyan etmiştir. Bozok Mebusu Avni Bey, teklifte eksikliklerin bulunduğunu, maznunlar ve takibatı tecil edilenlere

⁵⁷⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 62, Cilt: 4, s. 46.

⁵⁷⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 64, Cilt: 4, s. 109.

⁵⁷⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 101, Cilt: 5, s. 802-804.

de şamil olması gerektiğini belirtmiştir. Kütahya Mebusu Recep Bey ise düşmana iltica etmeden onların hesabına casusluk edip ceza alanların olduğunu, teklifte yer alan ifadelerin onları da kapsayacağını ve bunun da bir hata olduğunu söylemiştir. Giresun Mebusu Hacim Muhittin Efendi de teklif sahibinin haklı olmakla beraber bu şahıslar içerisinde affedilmemesi gereken insanların olduğuna vurgu yapmıştır. Denizli Mebusu Mazhar Müfid Bey, Giresun Mebusu Hacim Muhittin Efendi'nin bu tespitine katılarak bu hususa dair örnekler vermiştir. Bu türden ifadeler ve akabinde verilen takrirler üzerine kanun teklifi yeniden düzenlenmesi için Adliye Encümenine gönderilmiştir. Sonraki tarihli Meclis birleşimlerinde ilgili kanun teklifinin devam müzakerelerine tesadüf edilememiştir.⁵⁷⁸

3.2.10.3. Tüm Suçluların Affı Hakkında Kanun Teklifi

2 Şubat 1924 tarihli birleşimde Siirt Mebusu Halil Hulki Efendi'nin, bilumum ceraim erbabının affı hakkında düzenlediği kanun teklifi Layiha Encümeni'ne havale edilmiştir.⁵⁷⁹ Teklifin müzakeresi 7 Şubat 1924 tarihindeki birleşimde gerçekleştirilmiştir. Siirt Mebusu teklifinde, istisnalarından dolayı çıkarılmış olan aflardan istifade edememiş lakin hakikatte masum olan insanların olduğuna ve kanunların sükun ve istikrarı sağlama amaçlı olması nedeniyle şefkatten uzak kaldığına değinmiştir. Halil Hulki Efendi ayrıca ülkedeki hapisanelerin durumuna da dikkatleri çekecekti. Siirt Mebusu, hıyaneti vataniye suçluları hariç, mevkuf, mahkum ve maznun bütün ceraim erbabının affını istemiş, fırarda olup da üç ay içerisinde af dileyenlerin de aftan yararlanmasını talep etmiştir. Layiha Encümeni, muhtelif zamanlarda ve yakın bir dönemde Meclis tarafından af kanunları çıkarıldığı için teklifin müzakere edilmesinin gerekli olmadığına dair görüş belirtmiştir. Meclis Genel Kurulu bu görüşe uymuş ve teklifin reddi yönünde oy kullanmıştır.⁵⁸⁰

Bu sırada Muş Mebusu Osman Kadri Bey, ülkenin doğusundaki sosyal muhitin aşiret teşkilatına dayandığını ifade etmiş ve Muş, Bitlis'te Mutki, Siirt'te Ere, Pervari, Garzan, Van'da ise Beytüşşebap, Gevar, Çölemerik kazalarının aşiret teşkilatının merkezleri olduğuna vurgu yapmıştır. Osman Kadri Bey, bu muhitteki davaların vurgusu yapılan aşiret yapısı nedeniyle bir çok kişinin gıyaben mahkumiyeti ile sonuçlandığına dikkatleri çekmiş, bir genel af olmasa da bu sorunun çözümünde başka bir çarenin düşünülmesi gerektiğini beyan etmiştir.⁵⁸¹

⁵⁷⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 101, Cilt: 5, s. 802-804.

⁵⁷⁹ "Siird Mebusu Halil Hulki Efendinin, bilûmum ceraim erbabının affı hakkında teklifi kanunisi", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 94, Cilt: 5, s. 522.

⁵⁸⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 97, Cilt: 5, s. 634-636.

⁵⁸¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 97, Cilt: 5, s. 635.

3.2.10.4. Men'i Müskirat Kanunu Hükümleri Çerçevesinde Mevkuf ve Mahpus Olanların Tahliyesine Dair Kanun Teklifi

Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey, 14 Eylül 1920 tarihli Men'i Müskirat Kanunu gereğince mahkum edilenlerin, 9 Nisan 1924 tarihinde kabul olunan düzenleme çerçevesinde bahsi geçen kanunun kaldırılması nedeniyle⁵⁸², haklarındaki hükmün infaz olunmamasına, tutuklu ve mahpus olanların tahliye edilmesine dair kanun teklifi vermiştir. Teklif 14 Nisan 1924 tarihli birleşimde gündeme alınmış ve aynı gün içerisinde Layiha Encümeni'ne gönderilmiştir.⁵⁸³ Layiha Encümeni görüşülmesini uygun bulunca teklif 19 Nisan 1924 tarihli birleşimde yine Meclis Genel Kurulu tarafından ve bu sefer Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.⁵⁸⁴

Teklifin müzakeresi 15 Kasım 1924 tarihinde gerçekleşmiştir. Adliye Encümeni, suç olarak görülen fiilin sonradan hazırlanan kanun ile suç olmaktan çıkarılması üzerine, fiillerinden dolayı ve sabık kanun nedeniyle mahkum ve maznun olanların takibatının ve mahkumiyetlerinin infaz ve icrasının hesaba katılmaması gerektiği yönünde görüş belirtmiştir. Mazbatalarında Feridun Fikri Bey'in görüşlerini birebir tekrar eden Encümen üyeleri ayrıca, kanun teklifinin olduğu gibi kabul edilmesini ve acil olarak görüşülmesini talep etmişlerdir.⁵⁸⁵

Kanun teklifi üzerinde gerçekleştirilen müzakereler affa konu olan kişilerin talep edilen düzenlemeyi hak edip etmediği yönünde değil meselenin şekli yapısı üzerinde şekillenmiştir. Söz alan mebusların bazıları bir önceki kanunda yasak olan bir eylemin suç olmaktan çıkarılmasının hukuken sorun oluşturmayacağını, önceki kanuna göre mahkum ve maznun olanların kanun hükmünün değişmesi nedeniyle affa uğrayacak ve bunun neticesinde de cezalarının kaldırılacak olmasını ise hukuka aykırı görmüşlerdir. Teklif sahibi Feridun Fikri Bey başta olmak üzere bazı mebuslar da önceki kanunla ceza tehdidi altında olan bir fiilden dolayı mahkum ve maznun olanların sonradan düzenlenen başka bir kanun ile aynı fiilin suç olmaktan çıkarılması nedeniyle bu kimselerin takibat ve mahkumiyetlerine son verilmesi, hatta hükümlerin ref ve izale olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu mebuslardan Antalya Mebusu Ahmet Saki Bey, kanunların zamana ve ihtiyaca göre düzenlendiğini, fiilin suç olmaktan çıkarılması üzerine mezkur fiil üzerine verilen mahkumiyetlerin ve devam eden tahkikat ve takibatların ortadan kalkması gerektiğini belirten bir konuşma yapmıştır. Ayrıca, sonradan yayınlanan kanunla suç unsuru oluşturan fiillerin

⁵⁸² Bu husus için bk. "Müskirat resmimin tadiline dair olan kanun lâyihasının tayini esami ile ikinci defa reye vaz'ı." T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 33, Cilt: 8, s. 455-500.

⁵⁸³ "Dersim Mebusu Feridun Fikri Beyin; 14 Eylül 1336 tarihli Men'i Müskirat Kanunu mucibince mahkûm olanların 9 Nisan 1334 tarihinde kabul edilen kanun münasebetiyle haklarındaki hükmün infaz olunmamasına ve elyevm mevkuf ve mahpus olanların tahliyesine dair teklifi kanunîsi", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 37, Cilt: 8, s. 647.

⁵⁸⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 41, Cilt: 8, s. 840.

⁵⁸⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 7, Cilt: 10, s. 256-257.

suç olmaktan çıkıp bu hükmünü yitirmesi durumunda eski kanun çerçevesinde mahkum olanların bu kanundan istifade etmesi gerektiği yönünde görüş beyan etmiştir.⁵⁸⁶

Müzakere ilerlediğinde mebuslardan bazıları geriye dönük bu türden bir işlem yapılması durumunda bunun emsal teşkil edeceğine dikkatleri çekmişlerdir. Yakın zamana kadar Osmanlı Devleti haricine, akabinde Milli Mücadele yıllarında işgal altında bulunan bölgelere altın ihracının yasak olduğunu, bu fiile yönelenlerin cezalandırıldığını ve altınlarına el konulduğunu, ancak bu yasağın kaldırıldığını, teklifin kabul edilmesi durumunda hazinenin bunu karşılamak zorunda kalacağına vurgu yapmışlardır. Ayrıca böyle bir kaidenin kabul edilmesi durumunda devletin önüne nelerin geleceğinin tahmin edilemeyeceğini beyan etmişlerdir. Cezaların affedilmesi ile hükmün tamamen ref edilmesinin farklı olduğunu ifade eden mebuslar affı desteklemekle beraber geriye dönük kesinleşmiş hükümlerin kaldırılmasına karşı çıkmışlardır. Müzakere sırasında söz alan mebusların önemli bölümü bir önceki kanuna göre verilen hükümlerin yeni kanun çerçevesinde ref edilmesini genel hukuk prensiplerine aykırı görmüşler, ancak affa karşı çıkmamışlardır.⁵⁸⁷

Bu beyanlar üzerine teklif sahibi Feridun Fikri Bey yeniden söz alarak, suç olmaktan çıkmış bir fiil için insanları hapisanede yatırmayı illet ve hikmet bakımından tutarsızlığını izah etmeye çalışmış, çıkarılacak böylesi bir affı umuminin devlet hazinesine yönelik bir tahsilat mecburiyetini getirmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca, cezadan maksadın fayda olduğunu, faydanın ortadan kalkması durumunda insanların hapiste yatmasına gerek olmadığını dile getirmiştir. Bazı mebuslar müzakereler sırasında kanunların açık yazılmamasının uygulamada pek çok sorunları beraberinde getirdiğini, Kuvayı Milliye affında bu türden garip şekillerin ortaya çıktığını söylemişlerdir. Müzakerenin devamında mebuslar tarafından verilen takrirler neticesinde teklifin yeniden Adliye Encümeni'ne iade edilmesi kabul olunmuştur.⁵⁸⁸

Adliye Encümeni mazbatası 10 Aralık 1924 tarihinde Meclis gündemine alınacak ve yeniden müstacel ruznameye eklenmiştir.⁵⁸⁹ 11 Aralık 1924 tarihindeki birleşimde okunan mazbatada fiilin artık suç sayılmaması nedeniyle affın çıkarılması desteklenmiş, Encümen bu sefer hükmün ref edilmesi meselesine yer verilmemiştir. Müzakerelere geçildiğinde söz alanlardan Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi, bir ceza tehdidi altında suç işleyen kişinin hükmün kaldırılmasından sonra af olunmasının doğru olmayacağını, af için sebep gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca talep edilen kanunun kabul edilmesi durumunda fena bir emsalin önünü açılacağını, bahsi geçen kişilerin affı isteniyorsa usulün yanlış olduğunu dile getirmiştir. Abdullah Azmi Efendi ise kanunu hakim

⁵⁸⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 7, Cilt: 10, s. 257-259.

⁵⁸⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 7, Cilt: 10, s. 257-259.

⁵⁸⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 7, Cilt: 10, s. 259-263.

⁵⁸⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 19, Cilt: 2, s. 43.

kılmak demenin esasen kanunun istikrarını hakim kılmak demek olduğunu beyanla sözlerini tamamlamıştır. Yapılan oylama neticesinde Adliye Encümeni mazbatasını kabul edilmiştir.⁵⁹⁰

3.2.10.5. Tecili Takibat Kanunu’nun Fer’an Zimethal Olanlara da Teşmili Hakkında Kanun Layihası

21 Ocak 1922’de çıkarılmış olan Tecili Takibat Kanunu’nun feran zimethal olanlara da teşmil edilmesi için, TBMM İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf imzalı kanun layihası, 13 Kasım 1924 tarihli birleşiminde Meclis Genel Kurulunda müzakere edilmiştir. Hükümet suç içeren eylemlerin asıl faili olanlar için çıkarılan bu kanunun herhangi bir şekilde şekavete müdahil olan ve derdest edilmiş olsun olmasın feran zimethal olanlara da başkaca bir suçları olmaması şartıyla teşmil edilmesini adalet babında görmüş ve bu hususun kabulünü Meclis Genel Kurulu’ndan talep etmiştir. Adliye Encümeni hazırladığı mazbatasında, Hükümet tarafından kaleme alınan af kanun layihasını olduğu gibi kabul etmiştir. Mebuslardan Feridun Fikri Bey, bahsi geçen neden ötürü mahkum olan veya takibata uğrayan olup olmadığının Adliye Vekaleti’nce tetkikini talep etmiş, bu fiilden dolayı tutuklu ve hükümlü olarak içeride kimsenin olmayabileceğini ve kanunun boşuna çıkarılmaması gerektiği uyarısında bulunmuştur. Feridun Fikri Bey’in bu beyanları üzerine Bozok Mebusu Ahmed Hamdi Bey ve İzmir Mebusu ve Adliye Vekili Mustafa Necati Bey aften yararlanacak kimselerin olduğunu belirtmiştir. Bu bilgilendirmeler üzerine Meclis Genel Kurulu’nda oylamaya geçilmiş ve Hükümet layihası kabul edilip kanunlaşmıştır.⁵⁹¹

3.2.10.6. Kabahatlerin Affı ve Bazı Cürümler Takibat ve Cezalarının Tecili Hakkında Kanun Layihası

13 Mayıs 1929 tarihli birleşimde Hükümet tarafından *hazırlanan “Kabahatlerin affı ve bazı cürümler takibat ve cezalarının tecili hakkında 1/470 numaralı kanun lâyihası”* ile bahsi geçen layihaya matuf hazırlanan Adliye Encümeni mazbatasının müzakeresi yapılmıştır. Layihanın Başvekil İsmet imzası ile bir Hükümet talebi olarak 27 Şubat 1929 tarihinde Meclis Genel Kurulu’na sunulduğu anlaşılmaktadır. Hükümetin kanun layihasında, 1239 ve 1316 numaralı Tecili Takibat Kanunu’nun bazı doğu vilayetleri ile sınırlı olduğu, memleketin diğer bölümlerinde bulunan vatandaşların kanundan mahrum kaldığı, bu hususun üzüntüye sebebiyet verdiği belirtilmekteydi. Ayrıca sadece suçun işlendiği bölgenin dikkate alınması suretiyle suç failleri ile ilgili olarak farklı bir muameleye gidilmesinin eşitliğe aykırı olduğu ifade edilmekteydi. Hükümet bu hususta eşitliği sağlamayı amaçladığını, ayrıca hem Cumhuriyet ilanının beşinci yıldönümü

⁵⁹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 20, Cilt: 2, s. 95-98.

⁵⁹¹ “Tecili Takibat Kanununun feran zimethâl olanlara da teşmili hakkında (1/83) numaralı kanun lâyihası”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 6, Cilt: 10, s. 204-207.

nedeniyle hem de yeni çıkartılan Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun tatbiki vesilesiyle bu layihanın düşünüldüğü dile getirmiştir.⁵⁹²

Adliye Encümeni layihaya ilişkin mazbatasını 11 Mayıs 1929'da hazırlayarak Meclis Genel Kurulu'na sunmuştur. Mazbatalarında Hükümetin layihada ısrarla vurguladığı eşitliğe aykırılık konusunun altını çizen Encümen üyeleri, bu yönüyle düzenlemeyi olumlu karşıladıklarını ve talep üzerinde çok az bir tadile gittiklerini belirtmişlerdir. Layihanın birinci maddesinde, genel ve özel kanunlarda fiil olarak kabahat görülen eylemlerde bulunan maznunların veya gıyabında veya vicahında mahkum olanların affedildiği ifade edilmekteydi. İkinci maddede, vatan ve devlet kuvvetleri aleyhine, cebren ırza geçme, kız, kadın ve erkek kaçırma, küçükleri baştan çıkarma ve iffete taarruz, adam öldürme, yol kesme, yağma, adam kaldırma gibi bazı cürümlerin aftan istisna edileceği bildirilmekte, diğer cürümlerden maznun ve gıyabında yahut vicahında mahkum olanların haklarındaki takibatın icrası ve hükümlerin icrasının tecil edildiği beyan edilmekteydi. Üçüncü maddede ise, memurların, memurluk vazifeleri ve askerlerin, askerlik vazife ve sıfatlarından dolayı işledikleri suçların tecile tabi olmadığı belirtilmektedir. Irz, can, mala taarruz ile adam öldürüp de hafifletici sebepler ile ve ikinci dereceden ceza alanlardan cezalarının üçte birini bitirenlerin geri kalan cezalarının tecil olduğu dördüncü madde ile düzenlenmiştir. Şapka Kanunu'na muhalefet ederek devletin iç güvenliğini tehlikeye düşürenlerin kalan cezaları da tecil olunmaktaydı. Hususi kanunlarda yazılı tazminat esaslı para cezaları ise tecile tabi tutulmamıştır.⁵⁹³

Layihada altıncı madde, tecil kanunlarından daha önce yararlanan, ancak bu müddet içinde suç işleyenlerin ve bu nedenle takibat ve muhakemeleri devam ya da mahkum edilenlerin tecilden istifade edemeyeceği şeklinde düzenlenmiştir. Yedinci maddede, tecilden yararlananların talep etmeleri halinde takibat ve muhakemelerinin devamını tutuklu olmayacak şekilde tahkikat ve muhakemat olunabileceği, ancak mahkum olmaları durumunda cezalarının tecil edileceği düzenlemelerine yer verilmekteydi. Sekizinci maddede ise tecilden yararlananlar belli bir süre içerisinde aynı türden veya daha ağır bir suç işledikleri takdirde haklarında Türk Ceza Kanunu'nun hükümleri icra olunacağı beyan edilmekteydi. Kanunun neşri tarihinden itibaren geçerli olduğu, uygulanmasından Adliye ve Dahiliye Vekilleri'nin memur olduğu diğer maddelerde yer almaktaydı. Hükümet tarafından hazırlanan kanun layihasının tüm maddeleri üzerinde herhangi bir tartışma olmaksızın Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.⁵⁹⁴

⁵⁹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 64, Cilt: 11, s. 48-49, 165-169.

⁵⁹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 64, Cilt: 11, s. 48-49, 165-169.

⁵⁹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 64, Cilt: 11, s. 48-49, 165-169. Ayrıca bk. T.C. Resmi Gazete, 16 Mayıs 1919, Sayı: 1194, s. 7231-7232. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1194.pdf>, (19.01.2021)

3.2.10.7. Kaçakçılıktan Başka İnhisar Suçlarından Doğan Para Cezalarından Vazgeçilebilmesine İzin Verilmesine Dair Kanun Layihası

19 Aralık 1938 tarihli Meclis birleşiminde kaçakçılık hariç inhisar suçlarından kaynaklı ortaya çıkan para cezalarından vazgeçilebilmesi için izin verilmesi isteği görüşülmüştür. Kanun layihası Gümrük ve İnhisarlar Vekilliği hazırlamış ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur. Hükümet layihasında, kaçakçılık sayılmayan inhisar suçlarının züğürt veya kimsesiz çiftçileri güçlüğü ve sıkıntıya soktuğunu, bu tür suçlardan vazgeçebilmenin Maliye Vekilliği'ne bırakıldığı bilgisini vermekteydi. Hükümet buna içki, barut ve tuz inhisarları ve para cezalarının da eklenmesi için bu layihanın hazırlandığını ifade etmektedir. Kanun layihası için Gümrük ve İnhisarlar, Maliye, Adliye ve Bütçe Encümenleri ayrı ayrı mazbatalar hazırlamışlardır. Bunlardan Bütçe ve Maliye Encümenleri kanun layihasında cüzi değişiklikler yapmış ve Hükümetin bahsi geçen talebi üzerinde herhangi bir müzakere olmaksızın kabul edilmiştir.⁵⁹⁵

3.3. Mustafa İsmet İnönü Dönemi Af Uygulamaları (1938-1950)

1884 İzmir doğumlu Mustafa İsmet İnönü, sadece Türk Kurtuluş Savaşı'nda önemli görevler üstlenmekle kalmamış, Mudanya ve Lozan Bağıtları'ndaki başarıların baş mimarlarından biri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Başbakanı da olan İnönü, kurucu lider Atatürk'ün ardından 11 Kasım 1938 yılında Cumhurbaşkanlığı makamına seçilmiştir. 1950 tarihine kadar bu görevi sürdüren İnönü'nün ilk önemli sınavı İkinci Dünya Savaşı süreci olmuştur. 1939'da başlayan savaş, İtalya ve Almanya'nın teslim olmasının ardından direnen tek Mihver devlet olan Japonya'nın, koşulsuz silah bıraktığı tarih olan 14 Ağustos 1945'te sona ermiştir. Bu Umumi Harp süresince Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış siyasetini birinci elden yürüten Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, savaşın hemen akabinde kendini hissettiren Soğuk Savaş ikliminde, batılı liberal demokrasi anlayışından ve yönetimlerinden yana tercihinin kullanmaktan imtina etmemiştir. Bu yönelim iç siyasette aksini hemen göstermiş ve 22 Eylül 1945'te Nuri Demirağ liderliğinde Milli Kalkınma Partisi ilk muhalefet partisi olarak yerini almıştır. Türk siyasi hayatında önemli bir yer edinecek olan Demokrat Parti ise, Atatürk'ün son başbakanı Celal Bayar öncülüğünde, 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuştur. Partinin diğer kurucuları ise Refik Koraltan, Fuad Köprülü ve Adnan Menderes olacaktır.

Cumhurbaşkanlığı makamında ve iktidar partisi CHP'nin başında bulunmasına rağmen çok partili döneme tekrar geçişte bir an bile tereddüt etmeyen İnönü, 21 Temmuz 1946 tarihinde, TBMM'nin 8. dönem milletvekillerinin belirlenmesi amacıyla yapılan genel seçimlere diğer siyasi partilerin de katılımını sağlayarak Türkiye tarihindeki ilk çok partili seçimlerinin yapılmasını sağlıyordu. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde sadece iktidar el değiştirmiyor, İsmet İnönü

⁵⁹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 13, Cilt: 28, s. 75.

Cumhurbaşkanlığı makamını Celal Bayar'a devrediyordu. CHP 27 yıl sonra muhalefet partisi konumunu alırken, DP'nin 27 Mayıs 1960 İhtilali'ne kadar olan kesintisiz hükümet dönemi başlıyordu. İsmet İnönü, 1961-1965 yılları arasında bu sefer Başbakanlık görevini üstlenecekti.

Mustafa İsmet İnönü, Osmanlı Devleti Harbiyesi'nin çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderlik ettiği Ulusal Bağımsızlık Savaşı'na katılmış, Türk'ün kader mücadelesinin askeri ve diplomatik safhalarında üstün hizmetlerde bulunmuştur. İnönü, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin gelişim sürecinde Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarak görev alarak kadim Türk ırkının tarihinde müstesna bir yer edinmiştir.

3.3.1. Enver Paşa ve Kardeşi Kamil'in Çocuklarının Türk Vatandaşlığına Kabul Edilmeleri ve Türkiye'ye Gelmelerine Müsaade Veren Kanun Layihası

Enver Paşa ve kardeşi Kamil'in çocuklarının Türk vatandaşlığına kabul edilmeleri ve Türkiye'ye gelmelerine müsaade veren kanun layihası Hükümet tarafından Meclis Genel Kurulu'na sunulmuş ve 30 Haziran 1939 tarihli birleşimde üzerinde herhangi bir tartışma olmaksızın kabul edilmiştir. Kanun, Enver Paşa'nın çocukları Mahpeyker, Türkan ve Ali, Enver Paşa'nın kardeşi Kamil'in kızı Rana, İsmail Hakkı'nın kızı Hümeysra için çıkarılmıştır. Kanun layihası Başvekil Dr. Refik Saydam imzası taşımakta ve layihada bahsi geçen kişilerin Türk babadan doğdukları, evlenme çağına girdikleri, bulundukları bölgelerde buna imkan bulunmadığı ve durumları itibariyle de Türkiye'ye gelmelerinde bir sakınca olmadığı belirtilmekteydi. Kanun layihası gerek Dahiliye gerekse de Adliye Encümenleri tarafından da uygun görülmüştür.⁵⁹⁶

3.3.2. Zelzele Bölgesindeki Ceza Hükümleri ile Tevkif Kararlarının İnfazının Tehiri Hakkında Kanun Layihası

İcra Vekilleri Heyeti'nce, deprem bölgesinde hükmü kesinleşen cezalar ile tevkif kararlarının ertelenmesi ve bu hususun da Adliye Vekilliği'nce belirlenmesi hakkında kanun layihası hazırlanmıştır.⁵⁹⁷ Başvekil Dr. Refik Saydam imzalı layiha Adliye Vekilliği'nce hazırlanmış ve Hükümetin 29 Aralık 1939 tarihli toplantısında Meclis Genel Kurulu'na sunulması kararlaştırılmıştır. Layihada, deprem bölgesindeki hapishanelerin bir kısmının yıkılması, bir kısmının da ciddi bir şekilde hasar görerek yararlanılamayacak duruma gelmesi üzerine, mahpusların korunma, yeme-içme ve düzenlerinin sağlanmasının güçlüğü üzerinde durulmakta, ayrıca kış koşullarına da dikkatleri çekilmekteydi. Hükümet ayrıca, bazı mahkumların açıkta

⁵⁹⁶ “Mahpeyker, Türkân, Ali Hana ve Hümeysranın Türkiye'ye avdet etmeleri hakkında kanun lâyihası ve Dahiliye ve Adliye encümenleri mazbataları”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İctima: 33, Cilt: 3, s. 441. Kanunun ikinci müzakeresi için bk. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İctima: 35, Cilt: 35, s. 22. Ayrıca bk. T.C. Resmi Gazete, 11 Temmuz 1939, **Sayı: 4255**, s. 12206, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4255.pdf>, **(20.01.2021)**

⁵⁹⁷ “Zelzele mintakasında ceza hükümleri ile tevkif kararlarının infazının tehiri hakkında kanun lâyihası ve Adliye encümeni mazbatası”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İctima: 23, Cilt: 8, s. 36-37.

kaldığının anlaşıldığını, kış koşulları nedeniyle başka hapisanelere nakillerinin mümkün olmadığını, bu koşullarda hayati tehlikelerinin olduğunu belirtmekteydi. Depremi geniş bir alana yayılmış olduğu gerçeğinin de altını çizen Hükümet, bu hususun şartları önemli ölçüde zorlaştırdığına dikkatleri çekmekte, bu nedenlerle deprem bölgesinde hükmü kesinleşen cezalar ile tevkif kararlarının ertelenmesi hakkında kanun layihası hazırlamayı uygun bulduğunu beyan etmekteydi. Layihada deprem bölgesinde eski vaziyete geri dönüldüğünde tehiri sona ereceği, bu durumun varlığına da İcra Vekilleri Heyeti'nin karar vereceği belirtilmekteydi.⁵⁹⁸

10 Ocak 1940 tarihli Meclis birleşiminde Adliye Vekili Fethi Okyar, mahkum ve mevkıfların ailelerinin deprem bölgesinde zor durumda olduklarını, bu kimselerin ailelerine yardımcı olabileceklerini, mahkum ve mevkıfların deprem bölgesindeki başka ailelere de yardımının dokunabileceğini dile getirmiştir. Hükümet layihasının birinci maddesinde, 27 Kanunuevvel 1939 tarihinde ve devam eden günlerde meydana gelen deprem dolayısıyla büyük hasara uğrayan yerlerdeki mahkum ve mevkıflardan bir kısmı veya tamamı için verilmiş olan ceza hükümleri ile tevkif kararlarının infazının uygun durum ortaya çıkıncaya kadar Adliye Vekaletince tehir olunabileceği yazılmaktaydı. İkinci madde ise müsait vaziyetin ortaya çıktığı kararının İcra Vekilleri Heyeti'nce takdir olunacağına dair ifadelerle yer verirken, üçüncü madde kanunun 31 Aralık 1941 tarihine kadar geçerli, dördüncü madde yayınlandığı tarihten itibaren muteber olacağı şeklindeydi. Son yani beşinci maddede ise kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memur olduğu belirtilmekteydi. Kanun layihası maddeleri üzerinde herhangi bir tartışma olmaksızın Meclis'ten geçmiştir.⁵⁹⁹

19 Nisan 1940 tarihli birleşimde bu sefer bahsi geçen deprem sırasında ve sonrasında felakete uğrayanların kurtarılmasında olağanüstü hizmetleri görülen bazı mahkumların affı hakkındaki kanun layihası ve hazırlanan Adliye Encümeni mazbatasını Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilmiştir.⁶⁰⁰ Layihanın öncelikli olarak görüşülmesi kabul edilmiş, ayrıca Hakimiyeti Milliye Bayramı öncesinde çıkarılmasının önemi vurgulanmıştır. Bayram münasebetiyle bahsi geçen mahkumların kendilerini ve çocuklu ailelerini sevindirilmesi talep edilmiştir. Kanun layihası Adliye Vekilliği'nce hazırlanmış, 22 Mart 1940 tarihli Kabine toplantısında Meclise sunulması kararlaştırılmıştır. Hükümet 27 kânunuevvel 1939 tarihinde ve müteakib günlerde Erzincan ve çevresinde meydana gelen deprem hadisesi nedeniyle bazı kasaba ve köylerin birer enkaz yığını haline geldiğini hatırlatarak kanun layihasına sebep kısmına başlamıştır. Bu süreçte Erzincan,

⁵⁹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 23, Cilt: 8, s. 51-53.

⁵⁹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 23, Cilt: 8, s. 36-37. 3804 No'lu Kanun, 26 Nisan 1940 tarihli Resmi Gazete'ye, "27 kânunuevvel 1939 tarihinde ve müteakib günlerde vukubulan zelzelede felâkete uğrayanların kurtarılmasında fevkalâde hizmetleri görülen bazı mahkûmların cezalarının affı hakkında kanun" başlığı ile yansıtılacaktı. Affı gerçekleşen mahkumların esame listesi, suçlarının türü hakkında bk. T.C. Resmi Gazete, 26 Nisan 1940, Sayı: 4494, s. 13705-13707, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4494.pdf>, (25.06.2021)

⁶⁰⁰ "Zelzele felâketine uğrayanların kurtarılması hususunda fevkalâde hizmetleri görülen bazı mahkûmların cezalarının affı hakkında kanun lâyihası ve Adliye encümeni mazbatasını", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 42, Cilt: 10, s. 116-118.

Şebın Karahisar, Alucra, Fatsa, Erbaa ve Niksar cezaevlerindeki mahkumların enkaz altında kalan vatandaşları kurtarmak amacıyla kendi canlarını tehlikeye atıp fedakarca çalıştıkları üzerinde durulmuştur. Bu mahkumların civar köylere kadar yardım elini uzattıkları, bu sırada değerli hiç bir eşyaya dokunmadıkları, hatta muhafaza ettikleri belirtilmektedir. Devlet görevlileri tarafından bu kimselerin kaçmalarına karşı hiç bir tedbir alınmadığı, zaten alınmasının da o şartlar altında mümkün olmadığı, buna rağmen böyle bir şeye teşebbüs etmedikleri gibi, resmi makamların emir ve isteklerini hakkıyla yerine getirdikleri beyan edilmekteydi. Ağır kış şartlarında kendi evleri de yıkılmış olma ihtimali bulunmasına rağmen bu fedakarlığı gösteren mahkumlar için af kanun layihasının kaleme alındığı, bu mahkumların Meclisin atıfet ve şefkatine layık olduklarını ifade etmekteydi.⁶⁰¹

Hükümet kanun layihasında, deprem sırasında ve sonrasında felakete uğrayanların kurtarılmasında olağanüstü hizmetleri görülen bazı mahkumların on seneyi geçmeyen cezalarının tamamen affını, mahkumiyet miktarı on seneyi geçenlerin cezalarının onar senesinin affını talep etmektedir. Tazmini mahiyeti haiz bulunan para cezaları müstesna olmak üzere mahkûmların mahkûm bulundukları para cezalarını da affın kapsamına dahil edilecektir. Aftan yararlanacak hükümlü sayısı toplamda 241 kişi iken, bunlardan mahkumiyetleri on seneden aşağı olanların adedi 187, on seneyi geçenlerin sayısı ise 54 olduğu bilgisi verilmekteydi. Listeye dahil olan mahkumların hizmetlerine, Cumhuriyet Savcıları, Zabıta Amirleri ve Halk Parti Reisleri'nin de resmi yazıları ile olur verdiği anlaşılmaktadır. Adliye Encümeni 17 Nisan 1940'da Meclis Başkanlığı'na sunduğu mazbatasında, Hükümetin af sebeplerine iştirak ettiğini belirtmiştir. Hükümetin, ağır suçları işlemiş olanların bölgelerine dönmelerini asayiş bakımından sakıncalı görüldüğü için yer verilen 10 sene altı ve 10 sene üstü farkını, Encümen üyeleri de uygun görmüş ve bu farkı ismi yazılı olan mahkumların tamamına teşmil ettiğini beyan etmişlerdir. Adliye Encümeni üyeleri bu sebeple tüm hükümlülerin mahkumiyet müddetlerinin beşte dördünün af edilmesini önermiştir. Müzakerelere geçildiğinde mebusların önemli bir bölümü cezaların tamamının affını talep etse de gerek Adliye Encümeni Üyeleri gerekse de Bolu Mebusu ve Adliye Vekili Fethi Okyar bunun olamayacağını izah etmiştir. Kanun bu haliyle ve gerçekleştirilen müzakereler sonrasında Meclis Genel Kurulu'nda üzerinde önemli bir tartışma olmaksızın kabul edilmiştir.⁶⁰²

7 Mart 1941'de 3804 Sayılı Af Kanununa bu tarihte ek bir kanun layihası hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Başvekil Dr. Refik Saydam imzalı ve yine Hükümetçe teklif edilen bu ek layiha ile bir önceki af sırasında aynı şekilde fedakarca hizmetleri görülen 32 kişinin o sırada

⁶⁰¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İctima: 42, Cilt: 10, s. 153-154.

⁶⁰² Kanunun affı düzenleyen birinci maddesi, "Bağlı listede adları ve soyadları yazılı (241) mahkûmun mahkûmiyet müddetlerinin beşte dördü ve hukuku amme ve tazminat kabilinden olan para cezaları affedilmiştir. Bunların muhakeme nasraflarile işe bedelinden olan borçları da terkin olunmuştur" şeklinde düzenlenmiştir. Kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memur kılınmıştır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İctima: 42, Cilt: 10, s. 116-118, 153-164.

mahkumiyetleri kesinleşmediği için bu af kanunundan yararlanamadığı, bunların da affa mazhar olmaları için bu kanunun hazırlandığı belirtilmiştir. Bu kanun da Meclis Genel Kurulu'nda üzerinde herhangi bir tartışma olmaksızın kabul edilmiştir.⁶⁰³ 19 Aralık 1941'de de bahsi geçen kanunlara bir ek daha yapılarak aynı nedenlerden ötürü 4 mahkumun daha affına gidilmiştir.⁶⁰⁴

3.3.3. 1942 Yılı Mahsul Borçlarını Ödeyemeyenlerin Mahkumiyetlerinin Affı Hakkında Kanun Teklifi

İstanbul Mebusu General Kazım Karabekir ve üç arkadaşı tarafından Milli Korunma Kanunu çerçevesinde 1942 yılı mahsul borçlarını ödeyemeyenlerin mahkumiyetlerinin affı hakkında kanun teklifi bir kanun teklifi verilmiş, teklif Meclis Genel Kurulu'nda 26 Ocak 1944 tarihinde görüşülmüştür. Teklif sahibi Kazım Karabekir gerekçe kısmında, Milli Korunma Kanunu'nda yer aldığı üzere mahsulün önce tahmin sonra tespit edildiğini, havaların kötü gitmesi nedeniyle bazı yerlerde tahminlerin yanlış çıktığını, bu nedenle fakir olan köylülerin 1942 yılı için mahsul borçlarını veremediğini belirtmiştir. Bazı yerlerde üreticinin elinde saman kaldığına bizzat şahit olduğunu, bu kimselerin kanun çerçevesinde üç ay hapis ve 250 lira nakdi ceza aldığını, bu kimseleri hapishanelerde gördüğünü, ailelerinin çok zor durumda olduğunu, 250 lirayı veremedikleri için de ayrıca 250 gün daha yatacaklarını, mahpusluklarının bir seneye ulaşacağını beyan etmiştir. Bu durumdan hem kendilerinin hem de ailelerinin zarar göreceğini, üreticiye en çok ihtiyacımızın olduğu bugünlerde bu insanların hapishane köşelerinde kalmalarını doğru bulmadığını ifade etmiştir. Kazım Karabekir ayrıca, Milli Korunma Kanunu çerçevesinde gerçekleştirilen tahminin 1942 yılı için sakat, mahsulün de verimsiz olduğunu belirtecek, köylünün kendi nafakasını karşılayamadığı gibi ofisin tespit ettiği mahsulü de bu nedenlerle veremediğini söylemiştir. Ayrıca, bazı köylülerin ellerinde hazır varsa onu kullandığını, hali vakti yerinde olmayanların ise ev eşyalarını satarak vergisini ödemeye çalıştığını, bazılarının da 10 liraya aldığını 3 liraya satmak suretiyle ofise olan borcunu vermek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Satacak bir şeyi olmayanların da kanun gereğince 3 ay hapis ve 250 lira ağır para cezasına çarptırıldığını beyan etmiştir.⁶⁰⁵

Kazım Karabekir, Milli Korunma Kanunu'nun 55. maddesinin birinci bendini hatırlatarak cürüm olanın el konan maddeyi teslimden imtina etmek olduğunu söylemiş, ancak köylünün zaten üretmediği, olmadığı için veremediği, dolayısıyla ortada ne teslimden bir imtina, ne de saklama ve kaçırma olduğunu belirtmiştir. El koyma işinin tahmini mahsule göre olduğunu ifade eden İstanbul Mebusu General Kazım Karabekir, hakikatte ise köylünün eline pek çok yerde saman çöpünden

⁶⁰³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 37, Cilt: 17, s. 24-25.

⁶⁰⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 18, Cilt: 22, s. 106-107.

⁶⁰⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 24, Cilt: 3, s. 137-141. Kanun teklifi ilk olarak 5 Ocak 1944 tarihli birleşimde Meclis gündemine alınmış ve aynı birleşimde Ziraat, Adliye, Maliye ve Bütçe Encümenlerine tevdi olunmuştur. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 17, Cilt: 7, s. 14.

başka bir şey geçmediğini beyan etmiştir. 1943 yılı verilerine bakıldığında mahsul bereketli olunca köylülerimizin en fakiri bile borcunu yani vergisini severek ödediğine dikkatleri çekmiştir. Ancak fakir kimselerin 1942 yılı borçlarını veremeyecekleri için 250 lira için 250 gün yatacağını, hürriyetlerinden mahrum kalacaklarını, bu nedenle fakir olan hanelerine yardım edemeyeceklerini, belki de ocaklarının söneceğini belirterek, Meclisin bunlara gerekli şefkati göstermesi durumunda umumi bir sevincin ortaya çıkacağına vurgu yapmıştır.⁶⁰⁶

Ziraat Encümeni hazırladığı mazbatada, Milli Korunma Kanunu hükümlerine göre çıkarılan 324 sayılı kararname çerçevesinde, tohum, yemeklik ve yemlik ayrıldıktan sonra hububatın tamamına el koymak için biri tahmin, diğeri tespit olmak üzere iki esasın belirlendiğini hatırlatmıştır. Ancak çiftçilerin zamanla tohumluk, yemlik ve yemeklik kısmından fazla üretmemesi esasına kaymaya başlaması üzerine sonradan çıkarılan 366 sayılı kararname ile umuma el koyma yani üçünün dışında kalan kısmına el koyma esası yerine hububatın yüzde kısmına el koyma ve kalanını serbest bırakma esasına başlanıldığını ifade etmiştir. Encümen, önceki kararnameye göre tahmin kısmının kaldığını, tespit kısmının terk edildiğini ve sorunun buradan kaynaklandığını ifade etmiştir. Kuraklık ve şiddetli donların yaşandığı yerlerde, özellikle cenup ve şark bölgelerinde, tahmin üzerinden tahrir esasına gidilmesi nedeniyle çiftçilerin bir kısmı yüzdelerini veremeyecek duruma geldiğini, o nedenle elde olmayan nedenlerle çiftçilerin takibata ve mahkumiyete uğradıklarını dile getiren Encümen üyeleri, bu hususu doğru bulmadıklarını beyanla, bazı değişiklikler yapmak suretiyle Kazım Karabekir'in kanun teklifini uygun bulduklarını belirtmişlerdir. 19 Ocak 1944 tarihli birleşimde de Adliye, Maliye, Bütçe ve Ziraat Encümenleri'nden oluşacak olan geçici bir Encümenin kurulması talebi gelecektir.⁶⁰⁷

Aynı tarihli Meclis birleşiminde Adliye, Maliye, Bütçe ve Ziraat Encümenleri'nden seçilen beşer üyeden oluşan Muvakkat Encümen, 21 Ocak 1944'de toplanarak teklif sahibini dinlediği gibi Ziraat Encümeni'nin mazbatasını da incelemiştir. Muvakkat Encümen, kuraklık, hava çalığı, don gibi nedenlerle üretimin düştüğüne, kendine çoğu zaman ancak yetebilen çiftçi ve köylü zor durumda kaldığına dikkatleri çekmiştir. Encümen üyeleri, Türk köylü ve çiftçisinin geçmişte ve günümüzde devlet hükümet emirlerine hep uyduğunu hatırlatarak, kanunun işleyişinde de sıkıntılar olduğunu belirterek, mahkum olma veya suçlu sanılma halinin uzamasının kanunun maksadına ve devletin vatandaşı himaye koruma gayesine aykırı düşeceğinden kanun teklifinin uygun bulunduğunu beyan etmiştir. 1942 yılı için ekim ve hububat veriminin yurdun çeşitli bölgelerinde kuraklık, hava çalığı, don gibi nedenlerle düştüğü, borçlarını ödeyememekten dolayı haklarında tahkikat ve takibat başlatılanların ve mahkum olanların fakir, dar ve sıkıntılı kesim olduğunun

⁶⁰⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 24, Cilt: 3, s. 137-141.

⁶⁰⁷ “Milli Korunma Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair olan 4180 sayılı kanunun 30 ncu maddesinin birinci fıkrasının değiştirilmesi hakkındaki kanun lâyihasıyla İstanbul Mebusu Ziya Karamursal'ın, aynı kanunun 30 ncu maddesinin birinci fıkrasının değiştirilmesine dair olan kanun teklifinin Muvakkat bir Encümende müzakeresi hakkında Dahiliye Encümeni Riyaseti tezkeresi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 21, Cilt: 7, s. 81.

anlaşıldığı belirtilmektedir. Kendini zor geçindiren bu sınıfın aslında fedakar olan, emre itaat eden, amme hizmetlerini yerine getiren, kendisinden şüphe edilmeyen kesim olduğunu hatırlatan Encümen, tabiatın verimsizliğini bu kimselere yüklemenin doğru olmadığını ifade ederek affı umumi yoluna bu konuda gitmek doğru olduğunu beyan etmiştir. Encümenlerin olumlu mazbataları ve tadilleri doğrultusunda müzakerelere geçilmiştir.⁶⁰⁸

Kanun teklifi üzerinde 26 Ocak 1944 tarihli birleşimde gerçekleştirilen müzakerelerde Meclis Genel Kurulu'nda önemli bir tartışma olmamıştır. TBMM'de kabul olunan kanunun birinci maddesine göre, Milli Korunma Kanunu'na göre 1942 yılı hububat borçlarını ödememekten kaynaklı mahkum olanların cezaları bütün sonuçları ile birlikte affedilmiş, maznun olanlar hakkında da tahkikat ve takibat yapılmayacağı kabul edilmiştir. İkinci madde ile de hububat borçlarını ödeyemeyenlerden bu borçların aranmayacağı şeklinde düzenleme yapılmıştır.⁶⁰⁹

3.3.4. Bazı Suçlardan Mahkum Bulunanların Affına ve Bu Suçlardan Maznun Olanlar Hakkında Takibat Yapılmamasına Dair Kanun Layihası

Başvekil Şükrü Saracoğlu imzalı ve *"Bazı suçlardan mahkum bulunanların affına ve bu suçlardan maznun olanlar hakkında takibat yapılmamasına dair"* başlıklı kanun layihası Adliye Vekilliği'nce hazırlanmış ve İcra Vekilleri Heyeti'nin 1 Ağustos 1944 tarihli toplantısında Meclise sunulması kararlaştırılmıştır. Hükümet kanun layihasında, yeni siyasi gelişmeler ve ülkenin yüksek menfaatleri çerçevesinde müttefik devletlerin vatandaşları tarafından siyasi ve askeri nedenlerle işlenmiş olan suçlardan kaynaklı cezaları bu vatandaşlara çektirmenin maksatsız ve faydasız görüldüğünü açık bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca bu türden suçlar nedeniyle zan altında bulunanlar için takibatların yapılmasının, bu yöndeki süreçlerin devam ettirilmesinin de bu çerçevede değerlendirildiği beyan edilmekteydi. Layihanın bu durumda bulunanların affedilmeleri amacıyla hazırlandığı, af kanununun sadece müttefik devletler vatandaşlarını kapsadığı, Türk vatandaşları ve müttefik devletler vatandaşları dışındaki devletlerin vatandaşları tarafından işlenen suçları kapsamadığını yine açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca af kapsamına alınan suçların sadece siyasi ve askeri gayelerle işlenen suçlar olduğunun bir kez daha altı çizilmiş, bu nedenler dışında işlenen suçları kapsamadığı vurgulanmıştır. Son olarak bu siyasi ve askeri suçların

⁶⁰⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 24, Cilt: 3, s. 137-141.

⁶⁰⁹ Kabul olunan kanunun birinci maddesi, "Millî Korunma Kanunu hükümlerine göre 1942 yılı hububat borçlarını ödememekten mahkûm olanların cezaları bütün neticeleriyle birlikte affedilmiştir. Maznun olanlar hakkındada tahkikat ve takibat yapılmaz." şeklinde düzenlenmiştir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 24, Cilt: 3, s. 140-141. 26 Ocak 1944 tarihinde kabul olunan düzenleme 4518 No'lu Kanun olarak 2 Şubat 1944 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanacaktır. "Millî Korunma Kanunu hükümlerine göre 1942 yılı hububat borçlarını ödeyememiş olanların affına dair kanun", T.C. Resmi Gazete, 2 Şubat 1944, Sayı: 5619, s. 6361, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5619.pdf>, (18.03.2020)

Türkiye'ye ve vatandaşlarına veya diğer yabancı devlet ve vatandaşlarına işlenmiş olması af kapsamının dışında kalmasına neden oluşturmayacağı belirtilmiştir.⁶¹⁰

1 Ağustos tarihinde Hükümet tarafından sunulan kanun layihasına matuf Adliye Encümeni mazbatasını 2 Ağustos tarihinde hazırlamıştır. Encümen üyeleri mazbatalarında, herhangi bir tartışma olmaksızın Hükümetin teklifinin uygun gördüklerini belirtmekteydiler. Kanun layihası üzerine 2 Ağustos 1944 tarihli Meclis birleşiminde gerçekleşen müzakere sırasında herhangi bir tartışma veya söz alma olmamış, sadece düzenlemede yer alan maddeler sırasıyla okunmuş, Genel Kurul'da oylanmış ve kabul edilmiştir.⁶¹¹

3.3.5. Matbuat Kanunu'ndan Kaynaklı Zanlı Ve Hükümlü Durumunda Olanların Affına Yönelik Kanun Tasarısı

Adalet Bakanlığı'na hazırlanan af kanun tasarısı Bakanlar Kurulu'nun 8 Haziran 1946 tarihli toplantısında Meclise sunulması kararlaştırılmıştır. Başbakan Şükrü Saracoğlu imzalı tasarıda Hükümet, 1881 sayılı Matbuat Kanunu'nun değiştirilmesinin ve Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve sonraki maddelerinde bazı fiillerin suç olmaktan çıkarılmasının ve yeni esaslara göre düzenlenmesinin gündemde olduğunu belirtmekteydi. Bu nedenlerle matbuat kanunundan kaynaklı yazılı veya basın yolu ile işlenmiş suçlardan dolayı sanık olanlarla, yine aynı nedenle kovuşturması devam edenler için takibatın sonlandırılması ve hükümlü olanların cezalarının çektirilmesine son verilmesi ve bunların ortadan kaldırılmasının yerinde olduğunu düşünülerek bu tasarının hazırlandığı ifade edilmekteydi. Kanun tasarısında, aksine bir yazım olmadıkça affın bütün hukuki neticeleri kapsadığı, ancak şahsi haklara etki etmediği belirtilmektedir. Adalet Komisyonu ise raporunu 10 Haziran 1946'da hazırlamıştır. Komisyon yeni düzenlemelerin liberal esaslar çerçevesinde gerçekleştiğini, tek dereceli seçim sistemi ve dernek kurma hak ve hürriyetinin bu esaslara örnek teşkil ettiğini belirtmiştir. Hükümet eliyle düzenlenen af kanun tasarısının bu yeni yükselmelere, düzenlemelere, ilerlemelere uygun olduğu Komisyonca dile getirilmiştir. Kanun tasarısının bu ilerlemeleri basın ve yayın hayatına da yansıtılması amaçlandığı, tasarı ile birlikte yayım yoluyla işlenmiş suçların tüm yönleriyle ortadan kaldırılacak olmasının gerçek bir demokrasi ve hürriyet rejimine yakışır bir girişim olduğunu ifade etmişlerdir. Tam da milletin iradesinin beyana davet edildiği bir sırada basın mensuplarını affetmenin ve milletin atıfetinden yararlandırmanın takdire değer ve ileri bir devlet görüşünün yansıması olduğunu belirten

⁶¹⁰ Kanun layihasının birinci maddesi, “ Müttefik Devletler tebaasından bulunan eşhas tarafından siyasi veya askerî saik ve gayelerle işlenen suçlardan mahkûm edilen suçluların cezaları bütün hukukî neticeleriyle affedilmiştir. Yine bu şahıslardan bu kabil suçlarla maznun olanlar hakkında da takibat yapılmaz.” şeklinde düzenlenmişti. Kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memur kılınmıştır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 87, Cilt: 13, s. 18-20.

⁶¹¹ “Bazı suçlardan mahkûm bulunanların affına ve bu suçlardan maznun olanlar hakkında takibat yapılmamasına dair kanun lâyihası.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 87, Cilt: 13, s. 18-20. 4627 No'lu Kanun için ayrıca bk. T.C. Resmi Gazete, 8 Ağustos 1944, Sayı: 5777, s. 7445, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5777.pdf>, (14.06.2021)

Komisyon üyeleri, Hükümete ait tasarının az bir tadil ve oy birliği ile Meclise arz edilmesini kararlaştırmışlardır.⁶¹²

Kanun layihasında gazete, kitap veya mecmua vasıtasıyla veya matbuat kanununa aykırı hareketler nedeniyle 7 Haziran 1946 tarihine kadar işlenmiş suçlardan dolayı kovuşturma yapılamayacağı, bu suçlar nedeniyle verilmiş olan cezaların kaldırılacağı hükme bağlanıyordu. Hükümete ait af kanun tasarısının genel müzakeresi 14 Haziran 1946 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Mecliste kanun tasarısı müzakere edilirken CHP Siirt Mebusu Ahmet Behçet Türkay, Hükümetin kanun tasarısından anlaşılanın matbuat hayatında temiz bir sayfa açmak olduğu, ancak suç ve cezaları affını talep eden Hükümetin bundan sonra bu tip yayınlara müsamaha göstermeyeceğinin yine kanun tasarısının ruhundan anlaşılmakta olduğunu beyan etmiştir. Türkiye matbuatında mübalağalı ve mesnetsiz çok yayının yapılmakta olduğunu, yalan yayınların muhatabı olan kurum ve kişilerin pek çok kez yalanlama yaptığını ifade etmiştir. Böylesi yayınların birliği ve beraberliği bozduğu, bu türden yayınların yabancı basında yer alması nedeniyle memleketin dışarıda yanlış anlaşıldığı, yabancı ajans ve radyolarda bu gazete haberlerinin verildiği şeklinde görüş belirtmiştir.⁶¹³

Ankara Mebusu ve Adalet Bakanı Ömer Mümtaz Ökmen, amaçlananlardan birinin de seçim öncesinde huzuru temin olduğu yorumunu yapmıştır. Ökmen, yazı ile vatandaşlara hitap edenlerin arasında da bu huzurun sağlanmasının amaçlandığı, bu insanların hak ve hakikat yolunda hizmete daha sakin bir şekilde girmelerinin arzu edildiği, gerek matbuat, gerek Türk Ceza Kanunu'nda gidilecek düzenlemeler ile ilgili Demokrat Parti mümessiline izahat verildiği, hazırlıklara fiilen başlanıldığı ifadelerinde bulunmuştur. CHP Gaziantep Mebusu Dr. Abdurrahman Melek, kanun layihası ile aftan yararlanacaklara bir mesuliyet yüklendiğini, bundan sonra yayınlarına dikkat edeceklerini umduklarını ifade etmiştir. CHP Afyonkarahisar Mebusu İsmail Hakkı Baltacıoğlu, gazetelerde yer alan haberlere çoğu zaman şaşırdığını, kendisinin yaşadığı ülkenin bu olduğuna bazen inanmadığını dile getirmiştir. Yedinci Dönem TBMM'nin son birleşim gününde gerçekleştirilen müzakerelerde esasında af kanunu üzerinde önemli bir tartışma veya söz alama görülmemiş, oldukça kısa sayılabilecek müzakerenin hitamında maddeler sırasıyla okunmuş, oylanmış ve kanun layihası kabul olunmuştur.⁶¹⁴

⁶¹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 65, Cilt: 24, s. 332-334.

⁶¹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 65, Cilt: 24, s. 332.

⁶¹⁴ Kabul olunan kanunun birimci maddesi, "Gazete, kitap veya mecmua vasıtasıyla veya 1881 sayılı Matbuat Kanununa aykırı hareket suretiyle 7. VI. 1946 tarihine kadar işlenmiş olan suçlardan dolayı kovuşturma yapılmaz. Bu suçlar sebebiyle verilmiş olan cezalar ortadan kaldırılmıştır." şeklindedir. Kanunun yürütülmesinden Bakanlar Kurulu sorumlu olacaktır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 65, Cilt: 24, s. 332-334. 4943 No'lu Kanun için ayrıca bk. T.C. Resmi Gazete, 18 Haziran 1946, **Sayı: 6336**, s. 10786, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6336.pdf>, (18.08.2021)

3.3.6. İstanbul Milletvekilliği'ne Seçilen Zeki Rıza Sporel'in, Seçim Tutanağı Hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporu

Zeki Rıza Sporel 1946 Genel Seçimleri'nde DP listesinden İstanbul Milletvekilliği'ne seçilmişti. Ancak yapılan itirazları değerlendiren Meclis Tutanakları İnceleme Komisyonu, bahsi geçen Vekilin milletvekili olamayacağına hükmetmişti. Milli Mücadele yıllarında İstanbul'da veteriner hekim olan, resmen askerlik hizmetine çağrılmışsa da sağlık özrünü öne sürerek çağrıya cevap vermeyen Sporel'in askerlik mesleği ile ilgisi kesilmişti. Zeki Rıza Sporel bu karara itiraz etmemiş, bu tarihten sonra TBMM eliyle çıkan af kanunlarından da yararlanmak için başvuru yapmamıştı. Meclis Tutanakları İnceleme Komisyonu, Zeki Rıza Sporel'in durumunu kamu hizmetlerinden yasaklama niteliğinde görmüştür. Konu ile ilgili TBMM'de gerçekleştirilen müzakereler sırasında DP'li vekiller, Zeki Rıza Sporel'in askerlik mesleği ile ilişkisini kesen Teşkilat-ı Mahsusa'nın resmi bir kurum olmadığına, kararlarının bu nedenle geçerli olmaması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Ayrıca zaman içerisinde Milli Mücadele'ye karşı olan 150'liklerin bile affedildiğini, bahsi geçen kişinin İstanbul'da Milli Mücadele'ye destek verdiğini ve günümüze kadar Türk sporuna olağanüstü katkı ve hizmetlerinin olduğunu belirtmişlerdir. CHP'li vekiller ise Milli Mücadele'ye İstanbul'dan destek verenlerin listesinin Meclise gönderildiğini, ancak Zeki Rıza Sporel'in bu listelerde bulunmadığını beyan etmişlerdir.⁶¹⁵

Tutanak üzerinde görüşmeler tamamlandıktan sonra oylamaya geçilmiş ve Zeki Rıza Sporel'in vekilliği Meclis kararıyla düşürülmüştür. Zeki Rıza Sporel 1950 seçimlerinde tekrar vekil olmuş, bu sefer tutanağı kabul olunmuş ve iki dönem milletvekilliği yapmıştır.⁶¹⁶

3.3.7. Eski Ekonomi Bakanı ve Kocaeli Milletvekili Sırrı Bellioğlu'nun Hükümlü Bulunduğu Cezasının Affına Dair Adalet Komisyonu Raporu

Adalet Komisyonu, eski Ekonomi Bakanı ve Kocaeli Milletvekili Hüseyin Sırrı Bellioğlu'nun dilekçesine istinaden hazırladığı rapor ile Bellioğlu'nun affını uygun bulduğunu belirten mazbatasını Meclis Başkanlığı'na sunmuştur. Karar Komisyon üyelerinin çoğunluk kararıyla alınmıştır. Mazbatanın genel müzakeresi ise 14 Ocak 1949 tarihinde gerçekleşmiştir. Bahse konu eski Ekonomi Bakanı Hüseyin Sırrı Bellioğlu, İstanbul Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nce 9 yıl 4 ay müddetle ağır hapis cezasına çarptırılmış, ayrıca ömür boyu kamu hizmetlerinden men edilmişti. İstanbul Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nce verilmiş olan hükmün sebebi, Bellioğlu'nun çeşitli askeri makamlara ve komutanlara gönderdiği mektuplarla, orduyu Hükümete karşı harekete geçirmeye teşvik fiilinden kaynaklanmıştı. Komisyon, Bellioğlu'nun

⁶¹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 13, Cilt: 3, s. 37-59.

⁶¹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 13, Cilt: 3, s. 37-59. Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- IV (1946-1950), Demokrasiye Geçiş**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 97-104.

dilekçesinin incelenmesini, şahsın geçmişteki hizmetleri, cezasını bitirmek üzere olması, yaşının da hayli ilerlemesi gibi nedenlerle uygun bulduğunu ifade etmekteydi. Komisyon sabık Bakanın, cezasının 8 yıl, 8 ay, 17 gününü çekmiş ve bu süre zarfında gereken terbiyeye mazhar olduğunu, geçmişteki hizmetlerini de dikkate aldıklarını ve çoğunluğun kararı ile af yönünde karar verdiklerini ifade etmiştir. Komisyon başkanı ve CHP Kayseri Vekili Mustafa Reşit Özsoy ise karara muhalif kalmıştır. Affa muhalif kalan diğer komisyon üyeleri ise geçmişte milletvekilliği ve bakanlık yapmış Bellioğlu'nun bu makamlardan uzaklaşınca ihtirası nedeniyle imzasız mektuplar ile orduyu isyana teşvik etmeye kalkıştığını, Almanların ülke sınırlarına dayandığı bir sırada gerçekleşen ve ülkenin istilasına sebep olacak bu fiilin affını uygun bulmadıklarını dile getirmişlerdir.⁶¹⁷

Müzakerelere geçildiğinde söz alanlardan CHP Erzurum Milletvekili General Vehbi Kocagüney, orduyu Hükümet aleyhine isyana teşvik eden bir kişinin affına gidilmemesi gerektiğini, memleket için geçmişte hizmetleri bulunmuş olsa da bu hareketi ile bunların silinmesine yol açtığını ifade etmiştir. Hapishanelerde bunun gibi cezasının bitmesine az bir zaman kalmış pek çok kimse varken bahsi geçen kişinin eski bir milletvekili ve bakan diye affını uygun bulmadığını, cezasının tamamını çekmesi gerektiğini dile getirmiştir. CHP Ankara Milletvekili Emin Halim Ergun da 1940 yılından itibaren ülkede ve dünyada yaşanan nazik dönemi hatırlatmıştır. Bu şartlar altında her türlü tesirden uzak kalması gereken ordu ve kolordu komutanları ile Kurmay Başkanına yolladığı imzasız mektuplar ile memleketi tehlikeli yollara düşürecek telkinlerde bulunan şahsın affına karşı olduğunu ifade etmiştir. Bir kimsenin cezasının az kalmasından ya da yaşının ilerlemiş olmasından önce düşünülmesi gereken vatan olması gerektiğini söylemiştir.⁶¹⁸

İstanbul'da bir dönem emniyet müdürü olarak görev yapan CHP Kastamonu Milletvekili Muzaffer Akalın da kürsüye gelerek, hadisenin 1940 yılında ortaya çıktığını, İstanbul damgalı mektuplar ile memleketi isyana ve ayaklanmaya teşvik ve tahrik edildiğini dile getirmiştir. Bu imzasız mektupların, ordunun kumanda makamlarına, belediye başkanlarına, üniversite erkanına, gazete başyazarlarına, belli başlı hekimler gibi serbest meslek sahiplerine ve daha bazı kimselere gönderildiğini, muhataplarının bu mektupları Hükümete teslim ettiğini, Hükümetin de olayı meydana çıkarmak için İstanbul Emniyet Müdürlüğü ile çalışma yürüttüğünü söylemiştir. Bakan, mektuplarda içerik olarak, bahse konu olan şahsın kendisini bir kişi olarak değil bir teşkilat olarak gösterdiğini, ordu üzerinde tesiri artırmak için sizin dedeleriniz Abdülhamit istibdatını bile yıkmış olduğunu, ihtirasını meşru olamayan yollardan tatbik koyduğunu ifade etmiştir. Bellioğlu'nun, her seçim döneminde aday olabilmek için müracaatta bulunduğunu, gerçekleşmeyince de bu yola başvurduğunu, bu eylemlerin gerçekleştirildiği sırada dünya savaşının başlamış olduğunu,

⁶¹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 32, Cilt: 15, s. 139-140.

⁶¹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 32, Cilt: 15, s. 135-136.

karartmaların yapıldığı, İstanbul nüfusunun seyrekleştirilmesi ve nakillerin planlandığı, sabotaj ihtimalleri karşısında önlemlerin alındığı bir sürecin yaşandığını aktarmıştır. Bellioğlu'nun, Alman orduları yaklaşmış iken orduyu ihtilale teşvik etmesi, orduyu siyasetin içine çekmeye çalışması, iç çatışma çıkartacak eylemler içerisinde olması nedeniyle affedilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu kimsenin başarılı olmuş olması durumunda Alman ordularının işini kolaylaştıracağını, böyle bir suçlunun cezasından bir gününü bile affetmenin zararlı olacağını beyan etmiştir.⁶¹⁹

Mecliste af aleyhine bir kanaat oluşmaya başlayınca CHP Kırşehir Milletvekili ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Kemal Mahir Kurutluoğlu kürsüye gelerek, Komisyon olarak bahsi konu olan kişinin affını önerirken Ali İhsan Sabis affı ile kıyas yaptıklarını söylemiştir. Adalet Komisyonu Sözcüsü, hususi af kaideleri çerçevesinde olaya yaklaştıklarını, Hüseyin Sırrı Bellioğlu'nun infazından az bir günü kaldığını, bu müddet zarfında tenkil olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu kimsenin fikri sabit bir insan karakterini taşıdığı ve kendi hürriyet çerçevesinin kurbanı olduğu, bu nedenle affa mazhar olması gerektiğini ifade etse de Milletvekilleri, eski Bakan ve Milletvekili Hüseyin Sırrı Bellioğlu'nun affını uygun görmeyerek Adalet Komisyonu'nun mazbatasını kabul etmemiştir.⁶²⁰

3.2.8. Cumhuriyetin 25. Yılı ve İkinci Dünya Savaşı'nın Hitamı Münasebetiyle Verilen Af Kanunu Teklifleri

18 Şubat 1949 tarihli Meclis birleşiminde Necdet Yücer, Sinan Tekelioğlu, Reşad Aydın ve dört arkadaşına ait üç farklı af teklifi müzakere edilmiş ancak Adalet Komisyonu'nun raporu ve tercihi dikkate alınarak af tekliflerinin tamamı Meclis Genel Kurulu tarafından reddedilmiştir.⁶²¹

Teklif sahiplerinden Çorum Milletvekili Dr. Necdet Yücer, Cumhuriyetin 25. yılı münasebetiyle af talebinde bulunduğunu beyan etmekteydi. Denizli Milletvekili Reşad Aydın ve 4 arkadaşı ise, tek dereceli seçim sisteminin kabul edilmesi, demokrasi ve hürriyet adına olumlu gelişmelerin yaşanması, Cumhuriyetin ilanının seneyi devriyesi olması, eski devrin hesaplarının tasfiye edilmesi nedenleriyle tekliflerini sunduklarını ifade etmişlerdir. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, büyük harpleri takip eden dönemlerde umumi af ilanının bir gelenek ve zaruret olduğu, cezaevlerinin doluluğu, affın kendisinin ıslah edici bir yönünün olduğu, cumhuriyetin ilanının şerefine ve demokrasinin gelişmesinin şerefine olmak af teklifini gerekçelendirmekteydi. Çorum Milletvekili Dr. Necdet Yücer'in af teklifinde içerik olarak özetle, beş seneyi geçmeyen hürriyeti bağlayıcı bir ceza veya para cezası suçu karşısında sanık olanlar üzerinde takibatın kaldırılması,

⁶¹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 32, Cilt: 15, s. 136-137.

⁶²⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 32, Cilt: 15, s. 135-138.

⁶²¹ “Çorum Milletvekili Necdet Yücer'in, Denizli Milletvekili Reşad Aydın ve 4 arkadaşının, Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun Af Kanunu teklifleri ve Adalet Komisyonu raporu”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 47, Cilt: 16, s. 267-310.

mahkum olanların ise affedilmesi, on seneyi geçmeyen cezaların beş senesinin, on seneden fazla cezaların yedi senesinin indirilmesi, müebbet hapsin on beş yıl ağır hapis cezasına, müebbet sürgünün on beş yıl sürgün cezasına, ölüm cezalarının ise müebbet ağır hapis veya müebbet sürgün cezalarına çevrilmesi yer almaktadır. Denizli Milletvekili Reşad Aydın ve 4 arkadaşının af kanunu teklifinde ise benzer bir içerik bulunmakta, farklı olarak, matbuat kanunu çerçevesinde tutuklu ve hükümlü olanlar ile nüfus vukuatı af kapsamına alınmaktaydı. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu tarafından da diğer af teklifleri gibi ceza indirimleri teklif edilmekteydi.⁶²²

Adalet Komisyonu ise tekliflere matuf hazırladığı rapor ile şunları belirtmekteydi. Af taleplerinin teklif sahipleri ile Adalet Bakanı'nın hazır bulunduğu bir halde müzakere edildiğine vurgu yapan Komisyon, umumi bir affa gidilirken sınırlı bir zümrenin değil toplumun genelinin düşünülmesinin en doğru yol olduğunu belirterek mazbatasına başlamış, sonrasında medeni ülkelerde afların hangi gerekçelere dayandırılarak çıkarıldığını maddeler halinde beyan etmiştir. Bu maddeler arasında en çok göze çarpan neden ise siyasi buhranlar veya büyük siyasi değişimlerin yaşanması, bu değişimlerin ülke genelinde etkisinin hissedilmesi maddesi olduğuna vurgu yapan Komisyon, seneyi devriyenin veya bir seçim sistemi değişikliğinin bu türden bir siyasi değişim olmadığı gibi bir umumi affın da sebebi olamayacağını ifade etmiştir. Sürekli olarak af çıkarmanın sorunlu bir duruş olduğundan da bahseden komisyon bu tekerrürün suç işlemeye meyli artıracağını açıkça ifade etmiştir. Affın Meclisin bir hükümlü hakkı olduğuna vurgu yapan Komisyon, ancak sıklıkla kullanılmasının zihinlerde bir beklentiye yol açacağını da belirtmekteydi. Böylesi tercihlerin toplum düzeninin bozulmasına sebep olacağı gibi cezaların da insanlar üzerindeki caydırıcılığını azaltacağını dile getirmişlerdi. Komisyon üyeleri ayrıca, afların mağdurlar üzerindeki etkisinin hesaba katılması gerektiğini, af uygulamalarının bireysel cezalandırma yöntemlerinin yaygınlık kazanmasına sebebiyet verebileceğini iddia etmiştir. Mazbatada üyeler, suç ve suçlu sayısının son dönemlerde azalma eğiliminde olduğunu, suç artsa dahi bu hususun affın bir sebebi olamayacağını, affın suçu daha çok teşvik edeceğini de dile getirmiştir. Maddelere dahi geçilmeden af taleplerinin reddine, bir çekimser oya karşılık ittifakla karar verildiği beyanıyla mazbataya son verilmiştir.⁶²³

Müzakereye geçildiğinde söz alan ve tekliflere imza atan milletvekillerinden olan MP Sinop Vekili Enver Kök, mesut hadiselerden sayılan Cumhuriyetin 25. yılı olması ve tek dereceli seçim sistemine geçilmesi nedenlerinin talep ettikleri affın Meclis Genel Kurulu'na sunulmasında etkili olduğunu ifade etmiştir. Enver Kök, Adalet Komisyonu'nun raporunda affın toplum düzenini bozduğunu iddia ettiğini, TBMM'nin bu zamana kadar sekiz af çıkardığını, eğer aflar toplum nizamını bozmuş olsalardı, bundan önce çıkartılan bu afların bozması gerekeceğini ifade etmiştir. MP Sinop Vekili Enver Kök, çıkarılan hususi afların benzer suçlardan mahkum olanlar için, adalete

⁶²² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 47, Cilt: 16, s. 299-310.

⁶²³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 47, Cilt: 16, s. 308-310.

ve yüce Meclise olan güveni sarstığını iddia etmiş, bu uygulamalar nedeniyle mağdur olduğunu düşünen mahkumlara ait dilekçelerin Arzuhal Encümeninde mevcut olduğunu, bu nedenle de affa gitmek istediklerini beyan etmiştir.⁶²⁴

Kürsüye gelenlerden MP Edirne Vekili Fethi Erimçağ, İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü şartlarının, bu süreçte alınan tedbirlerin ve çıkartılan kanunların tüm ülkeye etki eden sonuçları olduğuna dikkatleri çekmiş, bu süreçte yaşanan fevkalade hadiselerin toplum hayatına olan etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Fethi Erimçağ, Adalet Komisyonu'nun da tavrını eleştirerek bahsi geçen şartların cemiyet hayatına olan derin tesirlerinden Komisyon üyelerinin habersiz kalmasının mümkün görülmediğini, tüm bu süreci normal bir dönenmiş gibi görmek ve soğukkanlılıkla yaklaşmanın doğru olmadığını beyan etmiştir. Edirne Vekili, Komisyon tarafından afların suç işlemeye teşvik edici bir yönü olduğundan bahsedildiğini, üyelerdeki bu kanaatin, takdir ve kıymet bilen halkımız için ağır bir itham olduğunu ifade etmiştir. Af ile çıkanlardan yeniden suç işleyenlerin elbette bulunduğunu, ancak suç işlemeyenlere göre oldukça az olduğunu iddia eden Erimçağ, buna mukabil ceza kanunundaki tecil ve şartla tahliye kurumlarını gözden geçirmek gerektiğine dikkatleri çektikten sonra Komisyonun aynı yorumu bu kurumlar için yapıp yapamayacağını sormuştur. Mahkemelerden beraat ya da tahliye kararı alanların ne derece masum olduğunu da sorgulayan Erimçağ, affın aslında bu kurumdan yararlanan kişiler için bir yük olduğunu, aftan yararlanmış olan kimselerin çoğunun suç işlemekten çekinir hale geldiğini söylemiştir. Cezalandırmadaki maksadın intikam alma çabasının olmaması gerektiğine vurgu yapan Erimçağ, bundan evvel çıkartılan aflara karşı mağdurların şikayette bulunmadığı, aftan yararlananlarının da suça olan meyil ve cesaretlerinin artmadığı iddiasında olmuştur. Yürürlükte olan kanunların medeni icaplara uygunluğu, suç ve ceza orantısızlıkları, mahkeme kararlarının isabeti, temyiz süreci, muhakeme süreçlerinde gözden kaçanlar, yalancı şahitlikler ve deliller, beşeri yanlıgılar, savcıların tutumu, hakimlerin takdir yetkisi, gerçeğin görülebilmesi gibi adli süreçteki sorunları hatırlatan Erimçağ, tüm bunların telafisinin ancak af ile olabileceği vurgusunda bulunmuştur.⁶²⁵

CHP Seyhan Vekili Sinan Tekelioğlu, kendilerini af teklifini yapmaya sevk eden ana unsurun hapishanelerin kötü durumda olması olduğunu beyan etmiştir. Sinan Tekelioğlu, bir talihsizlik sonucu işlenen suçtan dolayı bir kişinin cezalandırılması ne kadar doğal ise mahkumiyeti sırasında da bir mahpusu, zamansız öldürecek şartlar altında cezasının çektirilmemesin de o kadar doğal olması gerektiği yorumunu yapmıştır. Ayrıca ceza kanununun genel ifadeler kullanması nedeniyle, farklı eylemler ve suçlar da olsa yine de benzer ceza sürelerinin verilmesinin, bunun yanında hafifletici sebepler olsa da bazen bunların da dikkate alınmayışının affa başvurulmasını zorunlu kıldığından bahsetmiştir. Teklif ve talep ettikleri affın şekil olarak umumi af olduğunu, ama

⁶²⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 47, Cilt: 16, s. 267–268.

⁶²⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 47, Cilt: 16, s. 269-270.

mahpushanelerin boşaltılması şeklinde teklif edilmiş bir kanun olmadığını iddia eden Vekil, devletin cezaevlerinde tutuklu ve hükümlü olarak 32000 kişi bulunduğunu, affın kabul edilmesi durumunda hepsinin çıkmayacağını ifade etmiştir. CHP Seyhan Vekili Sinan Tekelioğlu af ile hem devlet hem de adalet mekanizmasının derin bir nefes alacağı yorumunu yapmıştır. CHP Muğla Vekili Necati Erdem ise geçmiş dönemde cezalandırmaya matuf sebeplerin ortadan kalkmış olması durumlarında affın çıkarılmasının lazımlığı üzerinde durmuştur. Suça meyli engellemek ve ıslah olmak üzere cezalandırmada iki temel amacın olduğunu hatırlatan Erdem, mahkum olanların hepsi ıslah olmuş veya suç işlemeye meyilli olmaması durumunda affa herhangi bir itirazının olmayacağını söylemiştir. Ayrıca çok az bir kısım haksız hüküm verilme ihtimali var diye affa gidilemeyeceğini, cezaevleri bozuk diye af çıkarılamayacağını, böyle bir durum var ise bu kurumların ıslahının gerektiğini belirtmiştir. Cezaevleri şartları nedeniyle af çıkarılması durumunda, bir gün sonra mahkum olacak olan kişinin de çıkarılmasının gerektiğine vurgu yapmıştır. Asıl yapılması gerekenin cezaevlerinin şartlarının iyileştirmesi olduğunu, istila, savaş, cephe gerisinin güçlendirilmesi, tutuklu ve hükümlülerin düşman eline geçmesinin önlenmesi ya da silah altına alınma türünden zorunluluklarının ortaya çıkması, memleket müdafaası nedenleriyle affa gidilebileceğini belirtmiştir. Muğla Vekili Necati Erdem, 25. sene, seçim sisteminin değişmesi, suç, ceza ve af kurumlarıyla alakalı olmayan bu ve buna benzer durumlar nedeniyle affa gidilemeyeceğini beyan ederek sözlerine son vermiştir.⁶²⁶

CHP Çorum Vekili Hasene Ilgaz, cezaevinde bulunanların bir kısmının kadersizlik, muhitin tesirinden kendini kurtaramayan, aile terbiyesinden uzak, zayıf iradeli kültürsüzlükten hüküm giydiğini iddia etmiştir. Bir kısmının ise devlet, cemiyet ve ailesi için faydalı bir kimse iken bir kaza nedeniyle hapse düşenler olduğunu belirten Hasene Ilgaz, kaza ve kaderin ortaya çıkardığı bu durumların aslında toplumun aksak kalan yanlarından ileri geldiğini söylemiştir. Ilgaz ayrıca, ülke hapishanelerinin ıslah edici olma vasfından oldukça uzak olduğuna dikkatleri çekmiş, suça göre tasnif yapılmadığını, en ağır suçtan ceza alan ile en basit suçtan ceza alan aynı koşu içerisinde bulunduğunu dile getirmiştir. Böylesi bir durumda bu kişilerin ıslah olamayacağını aksine en fena işleri öğrenerek hapishaneden çıkacağını söylemiştir. Çok zor bir istek olsa da oluşturulacak komisyonlar ile kimlerin affa layık olduğunu tespit edebilmenin önemine vurgu yapan Ilgaz, önemli günlerde affa gitmenin ne kadar isabetli olduğunu önceki af uygulamalarında gördüklerini belirtmiştir. Denizli Vekili Reşad Aydın, İmrallı hapishanesindeki insanların balıkçılık yaptığı ve hatta İstanbul'a kadar gidip sattıkları, sonra kaçmadan geri döndükleri, Erzincan depremi sırasında hapishanelerdeki insanların yardımları, enkaz altındaki vatandaşları kurtardıkları gibi bunların altınlarını bir araya toplayıp teslim ettiklerini hatırlatmıştır. Bu türden örneklerin bazı mahkumların ıslah olduklarının önemli bir kanıtı olduğunu söylemiştir. Adalet Komisyonu'nu da eleştiren Aydın, bir memlekette siyasi buhranlar, değişimler ve memleket genelindeki değişiklikler, felaketler sonrası ortaya çıkan durumlara uyum gösterme, bir grubu değil cemiyetin tamamını tatmin etmek gibi

⁶²⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 47, Cilt: 16, s. 271-274.

nedenlerle af çıkartılabileceğini söylemiştir. Seçim devresine girilen hatta seçim sisteminin değiştiği bu dönemi Komisyon üyelerinin hafife almakta olduğunu ve bu süreci affa layık görmediğini belirtmiştir. Üçüncü Selim'den beri demokrasilerde hamleler yapıldığını ifade eden Aydın, bugün dünyada tek parti, tek şef sistemi ve zihniyetinin sona erdiğini, bir devrin kapanıp başka bir devrin açıldığını, ülke olarak böylesi bir sürecin paydaşı olduklarını iddia etmiş, bundan daha büyük değişim olup olmadığını sual etmiştir. Komisyon üyelerinin akların ancak büyük felaketleri takip eden devirler sonrasında çıkarılabileceğini söylemekte olduğunu, ancak Komisyonun harbi unutmuş gözüktüğünü, ülke olarak harbe belki girilmediğini, ancak tüm etkilerini hissettiklerini beyan etmiştir. Denizli Vekili Reşad Aydın, akların suçları teşvik ettiği şeklindeki Komisyon yorumuna karşılık, o zaman neden geçmişte neden bu kadar af çıkartılmış olduğuna dikkatleri çekmiştir.⁶²⁷

Teklif sahiplerinden CHP Çorum Vekili Necdet Yücer, kanun teklifinin Eylül 1948 tarihine ait olduğunu söylemiştir. Dünyanın büyük felaketlere sürüklendiği bir dönemde ülkeyi her geçen gün refaha götüren Cumhuriyet idaresinin 25. yıldönümünü büyük bir sevinç ve heyecanla kutlarken, bilerek bilmeyerek suç işlemiş, medeni hak ve hürriyetinden mahrum kalmış, hapishane köşelerinde nedamet bekleyen, bunların geride bıraktığı, ana, baba, kardeş, eş ve çocuklarını, bu sevinçli günlerde düşünmemenin elinden gelmediğini belirterek af teklifini sunduğunu beyan etmiştir. Ayrıca aftan yararlanacak insanların büyük bir ümit ve heyecanla Meclisten çıkacak af kararını beklediğini ifade etmiştir. Toplumların ilkçağlardan beri kendi varlığının yüksek menfaatlerini korumak için kanunlarına aykırı hareket edenleri cezalandırmak hakkına sahip olduğu gibi bu hakkının yanında lüzum hissettikçe af hakkını kullanmaktan da tereddüt etmediğini dile getiren Yücer, beşerin, cemiyet hayatını kurmasıyla nizamlaşan hayat akışının üzerinde cezanın oynadığı rol kadar affın da tenbih edici rolün eski ve tarihi olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün, "*Medeniyet demek af ve müsamaha demektir. Affa, müsamahaya dayanmayan medeniyet ceburruta dayanan medeniyettir ki çöker. O medeniyet değildir.*" dediğini de hatırlatmıştır. Umumi akların cemiyetin umumi menfaatlerinden doğduğunu, şu anda cezaevlerinin harp dönemi ve sonrasının şartları gereği dolmuş olduğunu, normal şartlara dönülen bu günlerde anormal şartların ihdas eylediği suçların da tarihe devredilmesi ve unutulması gerektiğini söylemiştir. Mahatma Gandi'den de alıntı yapan Vekil, bu şahsın, "*Cemiyetin büyük bir kuvvet ve kudret sahibi bulunduğu bir anda ilan edilecek af cemiyete zarar değil fakat bilakis fayda verir.*" sözünü Meclis kürsüsünden seslendirmiştir. CHP İzmir Vekili Ekrem Oran, sulh hakimi olarak görev yaptığı sırada tokat yiyen ve bunu mahkemeye taşıyan bir kadına umumi af çıktığını beyan ettiğinde, kadının tokatı kendisinin yediğini, Meclise ne oluyor dediğini aktararak, bu türden af uygulamalarında mağdurların da dikkate alınmasının lazım geldiğine vurgu yapmıştır.⁶²⁸

⁶²⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 47, Cilt: 16, s. 274-277.

⁶²⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 47, Cilt: 16, s. 277-281.

CHP Kayseri Milletvekili ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Sait Azmi Feyzioğlu, İmralı'da bulunan mahkumların cezaevlerinde iyi halleri savcılarının da dahil olduğu bir Komisyon tarafından belirlenen kimseler olduğunu, bu kimselerin iyi hal ve davranışlarının affın bir sebebi olamayacağını, aksine affı umumiye ihtiyaç olmadığını bir göstergesi olabileceğini ifadeyle teklif sahiplerini eleştiriyse sözlerine başlamıştır. Demokrasinin gelişmesi, tek dereceli seçim sistemine geçilmesi, Cumhuriyetin 25. yılının idrak edilmesi, genel harpten etkilenen ülkenin hapisanelerinin dolması, mahkemelerin işlerinin artmış olması, muayyen dönemlerde affa gidilmesi, kamuoyunda af beklentisinin bulunması gibi nedenler ileri sürülerek af tekliflerinin yapıldığını hatırlatmıştır. Adalet Komisyonu Sözcüsü Sait Azmi Feyzioğlu akların suçluyu tatmin için değil, siyasi büyük buhranlardan sonra umumi bir tasfiye yapmak ve maziye unutturmak maksadıyla yapılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ancak CHP Çorum Vekili Necdet Yücer tarafından verilen teklifin, siyasi suçluları af harici bırakarak, yalnız adi suçlar için umumi bir af talep ettiğini söylemiştir. Ayrıca bir kişinin ıslah olmuş olması durumunda hususi af çıkarılması gerektiğini, genel affa lüzum olmadığını, ayrıca lazım olduğunda devlet başkanı tarafından bu affın çıkarılabileceğini belirtmiştir. MP Edirne Vekili Fethi Erimçağ'ın söylemlerine de cevap olarak, olağanüstü haller bitti der ve bu nedenle genel af ilan edersek o fevkalade haller için çıkarılan kanunların hepsinin kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Milli Korunma Kanunu varken nasıl af çıkartılacağını soran Sait Azmi Feyzioğlu, seçim kanununun değişmesi ve çok partili yaşama geçilmesi hadiselerinin, güzel ve ileri hamleler olduğunu, ancak memlekette büyük siyasi bir devrim mahiyetini taşıyan devrimler de sayılamayacağını ifade etmiştir. Türk demokrasisinin bugün ortaya çıkmadığını, ayrıca muayyen günlerde af işinin padişahlar döneminde, işte cülus, kızının ya da oğlunun doğumu veya evlenmesi gibi durumlarda çıkarılan sakat yollara artık girilmemesi gerektiğini söylemiştir.⁶²⁹

Müzakerenin hitamında Meclis Genel Kurulu tarafından Adalet Komisyonu raporu kabul edilmiş, böylelikle tüm af teklifleri reddedilmiştir.⁶³⁰

3.3.9. 1950 Tarihli Af Kanunu Tasarısı

6 Mart 1950 Pazartesi günü Meclis Genel Kurulu'na gelen "*Af Kanunu Tasarısı*" yine Genel Kurul tarafından "*Havale Edilen Kağıtlar*" başlığı altında Adalet Komisyonu'na gönderilmiştir.⁶³¹ Tasarı ile ilgili hazırlanan Adalet Komisyonu Raporu 16 Mart 1950'de gündeme alınmış,⁶³² gerek

⁶²⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İctima: 47, Cilt: 16, s. 281-284.

⁶³⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İctima: 47, Cilt: 16, s. 267-310..

⁶³¹ Af Kanunu tasarısı, "Ekim 1948 Tarihinden Önce İşlenmiş Olup da 1 Mart 1950 Tarihine Kadar Haklarından Kamu Davası Açılmamış Olan Bütün Suçlardan Dolayı Kovuşturma Yapılmayacağına ve 29 Ekim 1946 Tarihinden Önce İşlenmiş Bulunan Bazı Suçlar Sebebiyle Hükmedilmiş Bulunan Cezaların Kaldırıldığına ve Bu Suçlar Dolayısıyla Kovuşturma Yapılamayacağına Dair Kanun" başlığıyla sunulacaktır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İctima: 60, Cilt: 25, s. 199.

⁶³² "Af Kanunu tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu ", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İctima: 66, Cilt: 25, s. 471.

tasarının ve gerekse de raporun ilk müzakeresi TBMM'nin 20 Mart 1950 tarihli birleşiminde gerçekleştirilmiştir.⁶³³ Başbakan Şemsettin Günaltay imzalı tasarı Adalet Bakanlığı'na hazırlanmış, Bakanlar Kurulu'nun 2 Mart 1950 tarihli toplantısında kabul edilerek 3 Mart 1950 tarihinde Meclise sunulmuştur. Tasarının gerekçe kısmında, Cumhuriyet rejiminin kabulünden sonra yapılan toplumsal inkılapların başarı ile inkişaf etmiş olması, bu uğurda alınmış olan bazı olağanüstü tedbirlerin kaldırılarak, cemiyetin normal ve emniyetli bir hayata kavuşması gibi sebeplerle 1933 yılında 2330 Sayılı Kanun'un çıkarıldığı ifade edilmekteydi. Ancak bahsi geçen düzenleme sonrasında umumi mahiyette bir af kanununun yürürlüğe konulmadığı da dile getirilmekteydi. 1933 yılında çıkarılan bu kanuna müteakiben 1938, 1944 ve 1946 yıllarında 3527, 4518, 4627 ve 4943 Sayılı Kanunların yayınlandığı hatırlatılmıştır. Ancak konuları itibariyle, muayyen ve mahdut, bazı şahıslara ve fiillere matuf bulunan bu kanunların, umumi bir af mahiyetinde olarak kabul ve telakkisinin mümkün görülemediği yine tasarının gerekçe kısmında belirtilenler arasında olmuştur.⁶³⁴

2330 Sayılı Kanun'un neşrinden sonra geçen 17 senelik devrenin, uluslararası hadiseler ve değişikliklerle dolu olduğunu tasarısında dile getiren Hükümet, bu devrede dünyanın bir musibet ve felaket içerisinde uzun yıllar sürmüş olan büyük ve umumi bir harp geçirdiğini de hatırlatmıştır. Kanun tasarısında, Türkiye'nin, insanlık için büyük acılar ve felaketlerle dolu olan İkinci Dünya Savaşı'nın ateşi içine girmekten kendini kurtarmış olmakla beraber yine de bu genel harbin ülkede önemli tesirlerinin görüldüğü dile getirilmekteydi. Bu süreç içerisinde milli hayatta esaslı gelişmeler kaydedildiği de beyan edilen tasarıyla Hükümet, devlet ve millet olarak ilerleme yolunda yapılacak hamlelerin muvaffakiyeti için işlenmiş olan siyasi mahiyetteki suçlara münhasır olmak üzere hoşgörü ve atıfette bulunmanın isabetli bir tedbir olacağını, bu gerekçelerle af kanunu tasarısının hazırlanıp Meclise sunulduğunu beyan etmiştir.⁶³⁵

Adalet Bakanlığı'na içeriği şekillendirilip Bakanlar Kurulu tarafından Meclise sunulan tasarıya ilişkin Adalet Komisyonu raporu ise 15 Mart 1950 tarihinde hazırlanmıştır. Komisyonun tasarıya ilişkin toplantılarında Adalet Bakanı Fuad Sirmen'in de hazır bulunduğu raporun satırlarından anlaşılmaktadır. Komisyon üyelerinden bazıları tasarının istenilen düzeyde umumi bir af mahiyeti taşımadığına, suçun mahiyetine göre bazı istisnalarla adi suçlara da teşmilinin muvafık görüldüğüne dair görüş belirtmiştir. Ancak üyelerin çoğunluğu, tasarının genişletilmesinin memleketin bünyesi üzerinde, idari ve inzibati açıdan, aynı zamanda asayiş bakımından mahzurlar doğurabileceği endişesini taşıdıklarını dile getirmişlerdir. Bu üyeler, Hükümet eliyle sunulmuş bulunan af kanun tasarısı düzenlemesinin hududu içinde kalmasını daha uygun gördüklerini beyan etmişlerdir. Bu kimseler ayrıca, umumi afların çıkarılması için hali hazırda hakiki bir sebebin

⁶³³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 612-626.

⁶³⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 665-666.

⁶³⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 665-666.

ortada gözükmediğini, Hükümetin çizdiği çerçevenin genişletilmesinde ne idari ve siyasi, ne de adli bir zaruretin hasıl olmadığını, ceza ve tevkif evlerinin durumu üzerindeki mülahazaların da af için asli bir sebep telakki edilemeyeceğini de beyan etmişlerdir. Bunun yanı sıra ceza ve tevkif evlerinin durumunun Meclisin kabul ettiği ödeneklerle günden güne düzeltilmekte olduğuna ve iş esasına dayanan cezaevleriyle medeni infaz sisteminin getirilmeye çalışıldığına dikkatleri çekmişlerdir. Aynı zamanda affa mazhar olması talep edilen bedbaht vatandaşların düşünülmesi kadar bu kimselerin işlemiş olduğu suçlardan zarar gören mağdur vatandaşları ve onların evlatlarını düşünmeye mecbur olduklarını ifade etmişlerdir. Adalet Komisyonu hazırladığı raporunda, Hükümetin düzenlemesinde yer alan esasların genişletilmesi ve diğer suçlara da teşmili yolundaki bazı üyelerce yapılan değerlendirmelerin Komisyonun çoğunluğunca nazarı itibara alınmaya şayan görülmediği, sonrasında tasarıda yer alan maddelerin müzakeresine geçildiği beyan edilmekteydi.⁶³⁶

Adalet Komisyonu, İkinci Dünya Savaşı'nın cemiyet içerisindeki reaksiyonlarının şiddetli olması, yurdun bazı bölgelerinde sıkıyönetim bulunması gibi sebeplerle suç işleyenlere karşı verilen cezaların kanun hükümleri itibarıyla fazla bulunduğu görüşünde olan Hükümete katıldığını ifade etmiştir. Bu arada Komisyon, 1946 yılından itibaren çok partili Meclis hayatının başlamış olmasının göz önüne alınması gerektiğinin altını çizerek kanun tasarısında yer alan affın başlangıç tarihinde değişikliğe gitmiştir. Affın başlangıcının Hükümet tarafından 1948 yılı olarak alındığı, ancak bu tarihin gerekçeye uygun bulunmadığının Komisyon tarafından mütalaa olunduğu, üyelerin 29 Ekim 1946 tarihini uygun gördüğü raporda belirtilecek, çoğunluk kararıyla bu konuda tadile gidildiği ifade edilmiştir. Raporda son olarak, tasarının başlığında da değişikliğe gidildiğini, bu karara gerekçe olarak hükümlerinin şümulü bir affı kapsamaması gösterilmiştir. Hükümet "*Af Kanunu Tasarısı*" başlığı altında teklifini sunmuştur. Komisyon bu ifadeyi,

"29 Ekim 1948 tarihinden önce işlenmiş olup da 1 Mart 1950 tarihine kadar haklarından kamu davası açılmamış olan bütün suçlardan dolayı kovuşturma yapılmıyacağına ve 29 Ekim 1946 tarihinden önce işlenmiş bulunan bazı suçlar sebebiyle hükmedilmiş bulunan cezaların kaldırıldığına ve bu suçlar dolayısıyla kovuşturma yapılamıyacağına dair Kanun tasarısı"

başlığına dönüştürmüştür.⁶³⁷

1946 seçimlerinde DP listesinden Meclise giren, sonrasında Millet Partisi kurucularından olan İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, af kanunu tasarısının müzakeresine geçildiğinde söz alarak Hükümete ait olan tasarının Anayasada yer alan genel ve özel af tanım ve düzenlemelerine uygunluk taşımadığını iddia etmiştir. Son dört sene zarfında meydana gelen hadiselerin dikkate alınarak umumi mahiyette bir düzenlemenin Meclise gelmesi gerektiğini, toplumdaki beklentinin

⁶³⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 666-668.

⁶³⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 612-626.

bu yönde olduğunu ifade etmiştir. Osman Nuri Köni tasarı ile affın maskesine sığınarak sadece bütün baskı ve seçim suçlarının affedilmek istendiğini, teklif edilene af kanunu demenin mümkün olmadığını, onun yerine dostları himaye kanunu demenin daha uygun olduğunu iddia etmiştir. Genel ya da kısmi seçimlerde suç işlemiş, baskı yapmış kim varsa affedilmek istendiğini beyan eden Köni, tasarının tamamen suç teşvik kanunu olduğunu, kanunlaşması durumunda sonraki seçimlerde böylesi suçları işlemeyi cesaretlendireceğini, bu yaklaşımı Hükümete yakıştıramadığını açık bir dille kürsüden seslendirmiştir.⁶³⁸

DP İstanbul Milletvekili Fuad Hulusi Demirelli ise hapisanelerin çoğunda sağlık şartlarının sağlanmadığını, bizzat Adalet Bakanı tarafından bu durumun farklı bir müzakere sırasında Meclis huzurunda kabul edildiğini, affın memleket için artık zaruri bir hal aldığını, kamuoyunun beklentisinin bu yönde olduğunu belirterek sözlerine başlamıştır. Müracaatlardan ve matbuattan anlaşıldığı kadarıyla toplumdaki genel af beklentisinin fazla olduğuna vurgu yapan Demirelli, Adalet Komisyonu'nun tüm bu beklentilerin uzağında kalacak şekilde raporunu hazırladığını iddia etmiştir. DP İstanbul Milletvekili Demirelli, cezanın intikam hissi ile verilemeyeceği, medeni milletlerde cezanın hedefinin hükümlünün halini ıslah etmek olduğu, ülke hapisanelerinin birer ıslah müessesesi haline getirilmesi gerektiği, fakat çok az miktarda iş esasına müstenit cezaevinin bulunduğu bilgisini de Meclis Genel Kurulu ile paylaşmıştır. Tasarı ile siyasi suçlular arasında casusluk yapanların yanı sıra askeri ceza kanununda yer verildiği haliyle bu memlekete karşı işlenmiş suçların da affına gidilmek istendiğine ayrıca dikkatleri çekmiştir. Dikkatsizlik yüzünden, hata sonucu ölüme ve yaralanmaya neden olan kimselerin ise affa layık görülmediği serzenişinde bulunarak, affın şümulü olarak çıkması gerekliliğine vurgu yaparak sözlerini tamamlamıştır.⁶³⁹

CHP Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel ise, müzakeresi gerçekleştirilen af tasarısının büyük bir ihtiyacın mahsulü olduğunu, içerek olarak bazı safhaları kapatarak memleket işlerinin ileriye doğru gitmesini temin esasına matuf bir düzenleme olma özelliği taşıdığını ifade etmiştir. Afların hukuk uleması tarafından cemiyet için bir müessese olarak kabul edildiğini hatırlatan Düşünsel, af isteğinin memleketin geneline yayıldığını iddia etmiştir. Tasarının birinci maddesinin kabulünü, ikinci maddesinin genişletilmek üzere Komisyona iadesini talep eden Düşünsel, böylelikle affın genişletilmesinden yana tavır koyan milletvekilleri arasında olmuştur. CHP Urfa Milletvekili Vasfi Gerger, Hükümetin, 2330 Sayılı Kanundan sonra çıkarılan af kanunlarının umumi af niteliği taşımadığı iddiasında olduğunu, ancak talep edilen ve müzakeresi gerçekleştirilen af tasarısının da muayyen ve mahdud, aynı zamanda bazı şahıslara ve fiillere matuf bulunduğunu ve maddelerinde genellik vasfının göz önünde tutulmadığını iddia etmiştir.⁶⁴⁰

⁶³⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 613.

⁶³⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 613-614.

⁶⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 614-615.

Aynı partiden Mardin Milletvekili Dr. Aziz Uras da tasarımı yetersiz gördüğünü beyan ederek sözlerine başlamıştır. Aziz Uras, 1933'den bu yana genel af yapılmadığına, dünyanın bu müddet zarfında içtimai ve ahlaki inhidamlar gösterdiğine, buna karşılık ülkenin ilerlemekte olduğuna, herkesten önce ve ileri bir hamle göstergesi olarak siyasi suçluların affedilmesi gerektiğine dair Hükümete ait beyanların bulunduğunu hatırlatmıştır. Bahsi geçen beyanlara rağmen önlerine gelen tasarının, muayyen, mahdud ve oldukça dar bir çerçevede kaldığını belirtmiştir. Uras ayrıca, tasarı ile devlet topraklarının tamamını veya bir kısmını yabancı bir devletin hakimiyeti altına koymak veya devletin istiklalini tenkis veya birliğini bozmak veya devlet hakimiyeti altında bulunan topraklardan bir kısmını devlet idaresinden ayırmaya çalışmak suçunun affına gidilirken, bir kaza neticesinde bir adamı öldürmüş şoför veya bir miktar lirası açık çıkmış bir veznedar ve tahsildar için af düşünülmeyişini, bunun da ayrı bir garabet olduğunu dile getirmiştir. Yine, 1950 yılından önce suç işleyip de bu eylemini gizleyebilenlerin affına gidildiğini, ancak aynı dönem içerisinde hüküm giyenlerin affının düşünülmeyişini söylemiştir. Uras, büyük işler başaran Meclisin hükümlerlik hakkını kullanarak, kamil ve şamil bir surette affa gıtmek suretiyle atıfet izhar edeceğine kani bulunduğunu ifade ederek sözlerini tamamlamıştır.⁶⁴¹

İstanbul Bağımsız Milletvekili Cihad Baban, Hükümetin af tasarısının birçok milletvekilini ve kamuoyunu tatmin etmemiş bulunduğunu, tasarının son 17 sene zarfında milli hayata cereyan eden esaslı gelişmelere isabet ederek kendisine bir mesnet aradığını, ancak bu gelişmelerin tarifini ve izahını yapmaktan uzak kaldığını iddia etmiştir. Baban, İkinci Dünya Savaşı'nın sebepleri, buhranları ve sonuçlarının ekonomik hayat üzerinde kendisini çok acı surette hissettirdiğini hatırlatmış ve Hükümetin söylemleri arasında bunlara yer vermemesini özellikle eleştirmiştir. Yine bu süreçte memur maaşlarına bir misli zam yapıldığı halde hayatın beş altı misli arttığı, mali dengesizlikler nedeniyle birtakım suçların meydana geldiği, suçluların kendisi kadar cemiyetin de kabahatli olduğu iddiasında bulunan Baban, Hükümetin bu hususları göz ardı ettiğini söylemiştir. İstanbul Bağımsız Milletvekili, ülkede ceza bakımından nispetsizliklerin bulunduğunu, af kanununun bu orantısızlıkları izale için muvakkat bir tedbir olarak teklif edilmesini istemiştir. Cihad Baban ayrıca, toprak ihtilafları ve kadastro yapmamış olmak nedeniyle sorunların ortaya çıktığı, tüm bunlara ek olarak cezaevlerindeki insanların da ıslah edilemediğine vurgu yapmıştır. Bahsi geçen kurumların ve burada bulunan mahpusların müstahsıl birer unsur haline getirilemediği, teklif edilen tasarının bunlara muvakkat bir çözüm olarak görüldüğü söylemine Hükümetin sahip olması gerektiği, ancak Hükümetin, milli hayatımızda esaslı gelişmeler olduğu, yapılacak hamlelerin başarısı için işlenmiş suçların affedilmesi gerektiği söylemine sahip bulunduğunu ifade etmiştir. Yeni demokratik bir nizam girildiğini iddia eden Hükümet tarafından, affın mahdud hatta siyasi suçlar için bile sınırlı tutulduğunu dile getiren Baban, harbin içinde heyecan ve feveran ile

⁶⁴¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 615-616.

işlenen suçların affedilmesi gerektiğini beyan etmiş ve söz ettiği eksikliklerin giderilmesi için tasarının Komisyona iade edilmesini istemiştir.⁶⁴²

CHP Çanakkale Milletvekili Nurettin Ünen de, Hükümet tarafından hazırlanan tasarında, 1933 yılından beri af yapılmadığına, bu süreçte tüm dünyayı etkileyen hadiseler ve inkılaplar olduğuna, Cihan Harbi'nin tazyikinin yanında milli hayatımızdaki değişme ve gelişmelerin umumi affı icap ettirecek mahiyet içerdiğine vurgu yapıldığını hatırlatmıştır. Bu söylemlere rağmen, neden sadece siyasi suçluların affına gidilmek istendiği, gerekçede bahsi geçen hadiselerin sadece bu alana mı etki ettiği, bahsi geçen süreçlerin iktisadi ve içtimai ahlaka tesirinin nasıl olur da gerçekleşmediğinin düşünüldüğü sorularını yöneltmiş, kanunun adi suçlara teşmil edilmemesinin anlaşılmadığını, tasarının hususi af karakterini taşıdığını iddia etmiştir. Hükümetçe geçen sene af teklif edildiği, Meclisin kabul etmediği, geçen süre zarfında affı gerektirecek hadiselerin olmadığı, af teşmil edilir ise Meclisin yine kabul etmeyeceği hususlarının bu duruma gerekçe olarak sunulduğunun altını çizen Ünen, kapsamlı bir genel affın cemiyet nizamının zaruri bir neticesi haline geldiğini beyan etmiştir. Ayrıca, yine Hükümet tarafından sunulan ve affın adi suçlara teşmili nedeniyle mağdurların ailelerinin müteessir olacağı iddiasına karşılık, açlık zarureti ile hırsızlık yapanları affetmekten kimsenin teessür duymayacağını, esas katillerin affedilmemesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Çıkarılan kanunlarda çoğunlukla devletin düşünüldüğünü, millete lazım olan düzenlemelerin geri bırakıldığını iddia eden Ünen, ifadesini kanıtlamak amacıyla Orman Kanunu ile ilgili izahat vermeye başlamıştır. Orman Kanunu tatbikatının milleti aç bıraktığını, orman içindeki köylünün komşusunun tavuğunu çalmaya mecbur kaldığını, tapu kadastro işinin de bundan farklı olmadığını dile getirmiştir. Bu alandaki kanunların eski devirlerden nasıl alınmış ise öylece durduğunu, hapishaneleri dolduran köylülerin çoğunun tarla başı anlaşmazlıkların mahkumu olduğunu söylemiştir. Yürürlükte olan kanunlarla bir taraftan vatandaşların suç işlemeye mecbur bırakılırken, diğer taraftan da suç işlediği için cezalandırıldığını belirten Ünen, bugün kanunlar eğer revizyona tabi tutuluyor ise bizzat bu hususun birçok vatandaşın masumiyetine delalet ettiği iddiasında bulunmuştur. Zorlayıcı sebepler nedeniyle vatandaşlar arasındaki geçimsizliklerin son haddini bulduğu halde mahkeme teşkilatının aslını muhafaza ettiğini söyleyen Ünen, hakimlerin beşer takatinin üstünde bir iş hacmi ile bunaldığını, daha isabetli kararların verilebilmesi için bu fevkalade yıllarda fevkalade tedbirler alınamadığını beyan etmiştir. Tasarıda, 1946'dan sonraki suçların ele alınmadığını hatırlatan Ünen, Hükümetin bu tercihe çok partili hayata girilmesi nedeniyle toplumsal hayatın sakinleşmesini gerekçe gösterdiğini, çok partili hayatın aksine milletin iç ve dış politikada sinirini bozduğunu da iddia etmiştir. Cumhuriyetin 25'inci yıldönümü münasebetiyle Meclise sunulan af kanunu tekliflerinin bulunduğunu, basında bu hususla alakalı yazılar da çıktığını, ahalinin de nasıl olsa af çıkacak diye birbirine girdiğini söyleyen Ünen, tüm bu nedenlerle tasarıyı uygun bulmadığını belirtmiştir.⁶⁴³

⁶⁴² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 616-617.

⁶⁴³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 617-619.

CHP Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars, Adalet Bakanı'nın söylemini aktararak, ülkedeki hapisanelerin müsavi şartlara haiz olmadığını belirtmiş, af kanununun geldiği şekliyle çıkması durumunda büyük bir adaletsizliğin ortaya çıkacağını beyanla ikinci maddenin Komisyona gönderilmesini talep etmiştir. Aynı partinin Balıkesir Milletvekili Eminittin Çeliköz ise müzakeresi gerçekleştirilen düzenlemenin adının af tasarısı olduğuna dikkatleri çektikten sonra, bugünkü efkarın istediği bir kanun olmadığını, umumi sıfatını düzenlemenin başına koymayan Hükümetin asıl beklentisinin Meclis'teki milletvekilleriince genel affa dönüştürülmesi olabileceğini iddia etmiştir. Çeliköz, günümüzde toplumsal hayatın ve dünya iktisadiyatının bambaşka bir şekil aldığını, dünya düşünüşün başkalaştığını, böylesi bir ortamda küçük bir kesim için çıkarılacak olan affın büyük bir kitlenin şefkat, atıfet ve merhamet hislerini öldüreceğini beyan etmiştir.⁶⁴⁴

Van Bağımsız Milletvekili İbrahim Arvas, yüksek vatansever bir Meclis'ten casus ve komünistlerin affı ile ilgili bir kanunun çıkmaması gerektiğini ifade ederken, son 5 seneden beri dünyada bunların rezaletlerinin, grevlerinin ve kendi memleketlerine karşı yürüttükleri beşinci kol namı faaliyetlerinin dikkate alınmasının zorunlu olduğunu dile getirmiştir. İbrahim Arvas, *"Kurdun tövbesi ölümüyle olur"* beyanıyla ıslah edildikleri için mi bu kimselerin affı yoluna gidildiğini sormuştur. Batılı büyük demokrasilerde, İngiltere'de ve Amerika'da böylesi kimselerin bütün teşkilattan tard edildiklerini iddia eden Arvas, bu türden zehirli mikropları mahkum etmemenin, af marifetiyle milletin içine sokmanın vatanın evlatlarına kıymak anlamına geleceğini söylemiştir. Bunların yani casus ve komünistlerin şimdilik sinmiş olmasının devletin kuvvetli olmasından kaynaklandığını, zayıf düşülmesi halinde hiçbir kaide tanımayacaklarını, fırsatını bulduklarında her birinin ülke ve millet için birer cellat kesileceğinden şüphesinin olmadığını ifade etmiştir. İbrahim Arvas, halkı ve orduyu isyana teşvik etmek, TBMM'yi ve Hükümeti cebren ıskat etmek, anayasayı kendi ideolojik düşünceleri çerçevesinde tadil ya da ilga etmek, vatan topraklarını başkalarına peşkeş çekmek gibi gizli ajandaları olan bu kimselerin affı yoluna gidilmemesini talep etmiştir.⁶⁴⁵

CHP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu tasarının gerekçesinde umumi bir af olduğuna dair ifadelerin bulunduğunu, lakin maddelere geçildiğinde böyle olmadığını, vatana ihanet derecesindeki suçlar af edilirken, adi suçların çoğunun af kapsamına alınmadığını söylemiştir. Tekelioğlu, memlekete hakikaten ferahlık getirecek bir af kanununun çıkarılması gerektiği vurgusunu yaparken, DP Afyon Karahisar Milletvekili Kemal Özçoban ise kaleminden bir kelime kaçırarak, ancak bu millete büyük hizmetleri bulunan bir gazete sahibinin af sürecinden faydalanamayacağı beyanlarıyla tasarıyı eleştirmiştir. CHP Tokat Milletvekili Nazım Poroy ise,

⁶⁴⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 619-620.

⁶⁴⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 619-621.

memlekette 60000 kadar yakın mahkum olduğunu beyanla, 60000 rey ve bir o kadar okuyucu söylemini Meclis kürsüsünden dillendirmiştir.⁶⁴⁶

Tasarının ikinci müzakeresi 21 Mart 1950 tarihinde gerçekleştirilecektir. Burdur Bağımsız Milletvekili Ahmet Ali Çınar, gelen af tasarısının içeriği ile dışarıdaki akislerinin bir olmadığını, beklentinin aksine çok mahdut kaldığını, bu şekilde çıkması halinde birçok insanı hayal kırıklığına uğratacağını söylemiştir. Eskişehir Bağımsız Milletvekili Emin Sazak, kökü vatana ihanete uzanan suçların affa mazhar olmasının memleketin istikbali için kötü olacağını, bu gibi insanların affının doğru olmadığını, yapılacaksa umumi bir affın tercih edilip bu kimselerin de bu vesileyle çıkmalarının belki daha makul olacağını ifade etmiştir. Komünistlerin Avrupa’da ve Amerika’da yaptıklarını gördüklerini, bunların bir gün bile mazharı af olacaklarını ümit etmemesi gerektiğini, böylesi kimselerin bir insanın değil bir milletin, Türk milletin hayatını zehirlemeye çalışan insanlar olduğunu söylemiştir. Eğer bunların da aftan istifadeleri düşünülmüş ise hususi olarak af edilmemeli, yapılacaksa umumi bir af yapılmalı, onlar da bu arada af edilmeli şeklinde beyanda bulunmuştur.⁶⁴⁷

CHP Maraş Milletvekili Dr. Kamil İdil, affın bu şekilde çıkması durumunda 258 kişinin yararlanacağını, cezalar kadar afların da suçluların ıslahına olumlu bir tesir yaptığını, bu nedenle devletlerin zaman zaman umumi af yoluna giderek bu kişiler üzerinde terbiyevi bir netice elde etmek istediğini belirtmiştir. Ülkedeki suçluların mahiyetinin incelenmesi durumunda, kültür bakımından geri kalmanın yanı sıra bir hiddet ve gazap anının sebep olduğu pek çok suç ve suçluyla karşılaşılabilceği bilgisini vermiştir. Mağdurların tek dileğinin suçlunun ceza görmesini sağlamak olduğunu, fakat cezanın nispet ve miktarı hakkında yüzde doksanının esaslı bir fikrinin olmadığını, mahkumiyet kararının ve hapse girişin onları tatmin ettiğini ifade etmiştir. Hürriyeti tahdit süresinin mağdurlar için ikinci derecede bir konu olduğunu, bu süreyi millet adına Meclis ve mahkemelerin tayin ettiğini, bu süreleri kısaltmak veya uzatma yetkisinin Meclise ait olduğunu söylemiştir. Bir hekim olarak cezaevlerini gezmiş ve görmüş birisi olarak buralarda bulunanların yüzde 90’ının gayrisihhi şartlar altında olduğuna dikkatleri çeken İdil, 8-10 senelik mahpusluk neticesinde tahliye edilen hükümlüler arasında vereme yakalanmamış olanların nispeti yüzde ondan aşağıda olmadığını dile getirmiştir. Bundan başka profesyonel suçlularla alelade olanların bir arada bulunması nedeniyle pek çok gencin profesyonel suçlu ve hırsız haline geldiğini, ıslah yani cezanın gayesi olan terbiyenin gerçekleşmediği gibi infaz sürecinin hükümlüleri toplum için daha da zararlı kişiler haline getirdiğini söylemiştir. CHP Denizli Milletvekili Hulusi Oral yürürlüğe konulmuş olan afların gözden geçirilmesi durumunda kanunların zamanının icabına göre hazırlandığını, halde

⁶⁴⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, s. 622-624.

⁶⁴⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 69, Cilt: 25, s. 645-646.

ise fevkaladeliğin devam etmekte olduğunu, ülke genelinde sinir harbi denilebilecek bir durumun mevcut bulunduğunu iddia etmiştir.⁶⁴⁸

CHP Rize Milletvekili ve Adalet Bakanı Fuat Sirmen, müzakeresi sürdürülmekte olan tasarıyla hedeflenen başlıca gayenin, vatandaşlar arasındaki husumet hislerini söndürebilmek olduğunu söylemiştir. İntibak olunmaya çalışılan yeni demokratik sistem ve rejimin icabını tam kavrayamayarak, düşünüş ve telakki farklarından yapılmış bazı taşkınca hareketlere bu süreçte rastlanıldığını beyan eden Sirmen, bu eylemlere karşı kanuni zaruretlerle bazı müeyyidelerin tatbik edildiğini hatırlatmıştır. Tüm bu olumlu ve olumsuz süreçlerin birey ve toplum üzerindeki menfi tesirinin hazırlanan tasarı ile azaltılmaya çalışıldığını belirtmiştir. Vatandaşlar arasında, büyük ıstırap konusu olacağı kanaati belirmiş olan suçların affına gidilmemesi görüşünün bizzat Hükümete ait olduğunu ifade eden Sirmen, adi suçların bu nedenle af kapsamında olmadığını söylemiştir. Bakan, Meclisin adi suçları af kapsamına alabileceğini, Hükümetin bu hususa karşı aksi bir görüşü olmadığını da beyan etmiştir. Hapishanelerin durumunu kabul ettiklerini, ancak bu şartlar nedeniyle de toplu bir affa gitmeyi doğru bulmadığını ifade eden Bakan, müzakereler sırasında hükümlü sayısı için anormal rakamların telaffuz edildiğini, bu rakamın ancak 18-19 bin arasında olduğunu söyleyerek düzeltmeye gitmiştir. CHP Ankara Milletvekili ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Emin Halim Ergun, affın dayandığı sebeplerin toplumsal, siyasi, ahlaki olduğunu ve bu sebepleri takdir ve tayin edecek, affın şumulünü, çerçevesini çizecek olan makamın ise milli hakimiyeti kullanan yüce Meclis olduğunu söylemiştir. Af müessesesinin hukuki bir müessese olduğunu hatırlatan Ergun, parti işleriyle karıştırılmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁴⁹

MP Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, müzakeresi gerçekleştirilen tasarının, af mefhumu altında, muayyen maksatların istihsalini temin etmeye çalışan bir düzenleme olduğunu iddia etmiştir. Geride kalan on yıl zarfında dünya ile beraber Türkiye'nin de çok nazik vaziyetler geçirdiğini hatırlatan Tahtakılıç, muhtelif devlet vazifelerinin ihmalinden dolayı birçok hâdiseler meydana geldiğini dile getirmiştir. Basit bir pansuman ameliyesinin yapılamadığı bir yerde suçlunun il merkezine sevk olunamamasından dolayı gerçekleşen ölümü üzerine, ölüme sebebiyet vermek maddesinden dolayı bu kimselerin ağır cezalara maruz kaldıklarını beyan etmiştir. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı yıllarında, toprak mahsulleri üzerinde tatbik edilen garip hükümler nedeniyle herkesin malının hırsız olduğunu da iddia etmiştir. Savaşın ortaya çıkardığı buhran bir tarafa bırakılacak olsa da, 1946 yılından itibaren memlekette şahsi idare sisteminden kurtulmak için çok derin bir mücadelenin verildiğini, kapsamlı bir af için başkaca bir siyasi ve toplumsal gerekçe aramaya mahal olmadığını belirtmiştir. Tahtakılıç ayrıca, Meclisin iki gün sonra tatil kararı alması gibi bir emrivaki karşısında bu tasarının ölüp gitmesi halinin mevzu bahis olduğuna dikkatleri

⁶⁴⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 69, Cilt: 25, s. 646-649.

⁶⁴⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 69, Cilt: 25, s. 650-655.

çekmiştir.⁶⁵⁰ Adalet Komisyonu Sözcüsü Emin Halim Ergun yeniden söz alarak, Komisyon olarak Hükümetin teklifini daralttıklarını, bazı tadiller yapmak suretiyle çerçevesini belirlediklerini, bazı noktalarda tarihi geriye almak suretiyle tahdit ettiklerini, hatta tasarının ismini dahi değiştirdiklerini, tüm bunlara rağmen affın bu şekil ve mahiyetinden dışarıya çıkmayı da kabul etmediklerini ifade etmiştir. Müzakerelerin sonunda birinci ve ikinci madde tadil maksadıyla Komisyon tarafından geri istenmiş, Meclis maddelerin Komisyona iadesine onay vermiştir.⁶⁵¹

23 Mart 1950 tarihindeki birleşimde müzakerelere devam edilmiştir.⁶⁵² Bazı milletvekilleri, maddelerin tamamının Komisyon tarafından değiştirildiğini söyleyerek tasarının tümü üzerinden yeniden müzakere açılmasını istemiştir. Anayasa Komisyonu tarafından değiştirilen haliyle af kanun tasarısında yer alan birinci madde ile 29 Ekim 1948 tarihinden önce işlenen suçlar nedeniyle kanuni para cezaları, haddi üç seneyi geçmeyen hapis cezaları, sadece para cezası ile cezalandırıldığı suçlardan ve tüm kabahat fiillerinden dolayı sanık bulunanlar hakkında kovuşturma yapılmayacağı düzenlenmekteydi. Ancak aynı maddede 6. maddeye atıfta bulunulmakta ve bazı istisnalar getirilmekteydi. Bu istisnalar, tazminat kabilinden olan para cezaları, hakim ve memurlara yönelik olarak verilen ve verilecek olan idari ve inzibati kararlar, askeri personel ile ilgili olarak rütbenin kaybedilmesi ve askerlikle ilişkisinin kesilmesi işlemlerine getirilmekteydi. İkinci madde ise şu şekildedir. Birinci madde kapsamına giren suçlar dışında kalan ve 29 Ekim 1948 tarihinden önce işlenmiş, ancak 1 Mart 1950 tarihinde henüz kamu davası açılmamış bulunan suçlardan dolayı kovuşturma yapılamayacağı karara bağlanmıştır. Bu maddenin istisnası ise Anayasanın 17'nci maddesi hükmü sebebiyle haklarında kamu davası açılmamış olanlar olmuştur. Üçüncü maddede ise, 29 Ekim 1948 tarihinden önce işlenmiş olan ve Türk Ceza Kanununun 2'nci kitabının birinci babının birinci, ikinci ve dördüncü fasıllarında yazılı bulunan suçlardan dolayı hükmedilmiş ve edilecek cezaların üçte ikisi kaldırılmıştır. Aynı zamanda ölüm cezası yirmi sene ağır hapse ve müebbet ağır hapis cezası 15 sene ağır hapse çevrilmiştir. Aynı durum Askerî Ceza Kanununun 3'ncü babının birinci faslında ve beşinci faslının 94'ncü ve 10'ncü faslının 148'nci maddelerinde yazılı bulunan suçlardan dolayı hükmedilmiş ve edilecek olan kimseler için de geçerli olacaktı. Dördüncü madde ise, yine 29 Ekim 1948 tarihinden önce işlenip de birinci ve üçüncü maddede yer alan suçların dışında kalan tüm suçlardan dolayı hükmedilmiş ve edilecek cezaların üçte biri kaldırılmış, ölüm cezası 30 sene ağır hapse ve müebbet ağır hapis cezası 20 sene ağır hapse çevrilmiştir. Diğer maddelerde, aftan yararlanıp da kanunun yayınlanma tarihi itibarıyla firari, izinsiz, bakaya, yoklama kaçağı, saklı bulunanlarla askerlikten kurtulmak için hile yapanlardan kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren üç ay içinde resmî mercilere teslim olmayanların bu kanunun hükümlerinden faydalanamayacağı yazılıydı. Aynı şekilde, suçları memleket dışında işleyip de aftan yararlananların bu kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren üç ay

⁶⁵⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 69, Cilt: 25, s. 658-660.

⁶⁵¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 69, Cilt: 25, s. 645-679.

⁶⁵² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 71, Cilt: 25, s. 866-881.

içinde yurda dönerek resmî mercilere teslim olmayanların da bu kanun hükmünden faydalanamayacağı belirtilmekteydi. Düzenlemede aftan yararlanacak tutuk ve hükümlülerin salıverilme işlemlerinin kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren 15 gün içinde tamamlanacağı hususa da kayıt altına alınmaktaydı.⁶⁵³

Kanun tasarısında yer alan maddelerin tamamının Komisyon tarafından değiştirildiği, bu nedenle tasarının tümü üzerinden yeniden müzakere açılması isteği Meclis Başkanı tarafından yapılan ve maddeler ile ilgili tartışma açıldığında görüş aktarılabileceği yorumuna istinaden reddine karar verilmiştir. Ret kararı sonrasında tadili gerçekleşmiş haliyle birinci madde Meclis Başkanı tarafından okutulmuş ve müzakeresine geçilmiştir. Burdur Bağımsız Milletvekili Fahrettin Altay affın başlangıcının 29 Ekim 1948 olarak belirlenmeye çalışıldığını, her ne kadar güzel bir tarih olsa da üzerinden 1,5 sene geçtiğini, eğer bu kanun o vakit çıkmış olsaydı kıymetinin de artacağını, ancak gecikince tarih ve adalet olarak kıymetinin de değiştiğini ifade etmiştir. Tek partiden çok partili Meclis hayatına geçmenin ne kadar çetin safhalar geçirdiğinin herkesçe malum olduğunu belirten Altay, en sona kalan inkılabı bu Meclisin yaptığını beyan etmiştir. Böylesi büyük bir başarıyı gerçekleştiren Meclisin, atıfet olarak bu affı da genişleterek çıkaracağını umduğunu belirten Vekil, tarihin de 23 Mart 1950 olarak değiştirilmesini talep etmiştir. MP Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç bu kanunun umumi af mahiyetini ikinci defa Komisyona gittiği zaman aldığını, birincisinde sadece siyasi suçlara atıfta bulunulduğunu, diğer suçların affına ihtiyaç olmadığı şeklinde bir düzenlemeye sahip olduğunu söylemiştir. Meclisin önünde müddet meselesinin kaldığını, tasarının Mecliste müzakereye başlandığı tarihin af için başlangıç tarihi olarak alınması gerektiğini ifade etmiştir. Müzakereler sırasında milletvekillerinin genelinde tarih ile ilgili bir düzenleme yapılmasına dair kanaat belirmektedir.⁶⁵⁴

DP İstanbul Milletvekili Fuat Hulusi Demirelli, Hükümet tasarısı üzerinde incelemeler yapan Meclisin, önüne gelen af tasarısını yeterli görmediğini, genişletmesi için tasarıyı Adalet Komisyonu'na iade ettiğini, Komisyonun da milletvekillerinin isteği doğrultusunda maddeleri tedvin ettiğini ifade etmiştir. Ancak milletvekillerinin önemli bir bölümünün 1 Ocak 1950 tarihinde karar kılmalarına rağmen Komisyonun 1948 tarihini kabul ettiğine dikkatleri çekmiştir. Hükümetin af söylentileri üzerine bazı zayıf karakterli insanların suç işlemiş olabileceğine dair iddialarının bulunduğunu, ancak bununla ilgili malumat vermediğini, bu durum ile ilgili evvelki senelerde de bir delillerinin olmadığını söylemiştir. CHP İzmir Milletvekili Ekrem Oran, bir memlekette siyasi afların ancak ve ancak rejim değişikliğinde mevzu bahis olabileceğini iddia etmiştir. Oran, Türk devleti ve milletini saadete ulaştıracağından emin olduğumuz bir rejime sahip bulunduğumuzu belirttikten sonra, bütün dünyada komünizm aleyhine bir cereyanın hissedildiği bir dönemden geçildiğini hatırlatmıştır. Bundan birkaç ay evvel bu gibi sağ ve sol cereyanların önünü almak için

⁶⁵³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 69, Cilt: 25, s. 939.

⁶⁵⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 71, Cilt: 25, s. 867-872.

ceza kanununda cezayı çoğaltan birçok tadiller yapılmışken bugün bunların affi cihetine gidilmesi zaruretinin anlayamadığını beyan etmiştir.⁶⁵⁵

CHP Konya Milletvekili ve Adalet Komisyonu Başkanı Hulki Karagülle, 12 defa af gördüğünü, hepsinde de altı ay geçmeden salınanların en az yüzde ellisinin hapisanelere kanlar akıtarak, canlar yakarak döndüğünü dile getirmiştir. Aftan yararlananların suç işlemeyeceklerini, cemiyetin faydasına iş göreceklerini bilmesi halinde hapisane kapılarını bir hizmetçi gibi kendi elleriyle açacağını, fakat şimdiye kadar ne yazık ki beşerî hayatta böyle bir örneği göremediğini söylemiştir. Bu sözler üzerine bazı sıralardan tasarının geri alınması yönünde sesler yükselince, izin verilmesi durumunda alabileceklerini ifade etmiştir. Bu söylem üzerine yine Meclis sıralarından geri alınamayacağını, tasarının artık Meclisin malı olduğunu belirten sesler yükselmiştir. Bu sefer Adalet Komisyonu adına CHP Bursa Milletvekili Abdürrahman Konuk kürsüye gelerek, Komisyonun hangi nedenler ile bugün getirmiş olduğu tasarımı şimdi geriye almak istediğine dair beyanatta bulunmuştur. Birincil olarak tasarının hangi suçların affedilecek olması yönüyle oldukça geniş tenkide uğramasını neden gösteren Konuk, ikincil olarak da hangi tarihten itibaren affın gerçekleşeceğini dair tartışmaların çözülememesini öne sürmüştür. Birbirine oldukça zıt teklifler ile karşı karşıya kalındığını, bunları burada telif etmek imkanının artık bulunmadığını, bu nedenle tasarının Komisyona geri verilmesinin lazım geldiğini ifade etmiştir.⁶⁵⁶

MP Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, tasarının bir Hükümet teklifi olarak siyasi mahiyeti olan bir takım suçları af maksadıyla Meclise geldiğini ifade etmiştir. Tasarının iki ana maddeyi ihtiva ettiğini, birincisinin muayyen bir tarihe kadar takibat yapılmamış olan suçların takibatını durdurmak ikincisinin de muayyen bir tarihte işlenmiş olup da mahiyetleri tasrih edilmiş suçlardan dolayı da toptan cezaları kaldırmak olduğunu söylemiştir. Affi istenen suçların listesinin okunması durumunda görüşülen maddenin mahiyetinin de ve tasarının geri alınmasından kaynaklanan asabi havanın yersizliğinin de anlaşılacağını iddia etmiştir. Hükümetin tasarısında mutlak olarak affına gidilmek istenen suçların komünistlik propagandası, casusluk, Cumhurbaşkanına hakaret, Hükümete hakaret, askeri isyana teşvik etmek, Türk Bayrağına hakaret, Meclise hakaret, dinî siyasete alet etmek olduğunu söylemiştir. Af tasarısında yer alan tarihlere göre 154 suçluyu ihtiva eden bu suçlardan 41'i komünist, 86'sı casusluk, Cumhurbaşkanına hakarettten suçlu 10, Hükümete hakarettten suçlu 7, askeri isyana teşvikten suçlu 0, Büyük Millet Meclisi'ne hakarettten 1 suçlu olduğu bilgisini vermiştir. 154 suçlunun affını ihtiva eden böyle bir af tasarısı ile karşı karşıya geldiği andan itibaren Komisyonun, bilhassa takibat yapılmamış olanları da toptan affetmeyi tercih ettiğini söylemiştir. Meclis tarafından affın adı suçları da kapsamı hakkında görüş belirince tasarının Komisyona havale edildiğini, Encümenin de tasarımı büyük oranda bu süreçten sonra tedvin ettiğini ifade etmiştir. Kanun tasarısının hala Hükümetin getirdiği

⁶⁵⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 71, Cilt: 25, s. 872-874.

⁶⁵⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 71, Cilt: 25, s. 879-880.

esbabı mucibe ile mukayyet olduğunu ve o esbabı mucibe çerçevesinde tedvin edildiğini, ancak maddeleri itibarıyla eski tasarı ile hiçbir suretle alakası kalmadığını iddia etmiştir. Umumi bir müzakere açılması durumunda fikirlerin salim olarak meydana çıkacağını ifade etmiştir.⁶⁵⁷

Kanun tasarısının son müzakeresi 24 Mart 1950 tarihindeki birleşimde gerçekleştirilmiştir. Meclis Başkanı bir önceki oturumda 24 önerge verildiğini, bunların affın kapsam tarihi, tasarının görüşülmesine gerek olmadığı dair içeriklere sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Adalet Komisyonu'nun tasarımı geri istediğine dair talebi olduğunu da ifade etmiştir. Bu beyanlar sonrasında yapılan oylama neticesinde tasarı Adalet Komisyonu'na iade edilmiştir.⁶⁵⁸ 24 Mart 1950 günü itibarıyla TBMM, 8. Dönemi'nin son birleşimi yapmıştır. Kısa bir süre sonra, 14 Mayıs 1950 tarihinde genel seçimler gerçekleştirilecek ve TBMM'nin 9. Dönem milletvekilleri belirlenecekti.

⁶⁵⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 71, Cilt: 25, s. 866-881.

⁶⁵⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 72, Cilt: 25, s. 1012-1015.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ AF UYGULAMALARI (1950-1960)

12 Haziran 1945'te CHP'nin dört milletvekili, içlerinde eski Başbakan Celal Bayar da bulunmaktadır, sonradan Dörtlü Takrir olarak anılacak olan önergeleriyle parti içi muhalefet bayrağını sonuna kadar açacaklardı. Bu hareket 7 Haziran 1946 tarihinde Celal Bayar liderliğinde DP'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. 1946 yılında yapılan ve Türkiye siyasi tarihinin ilk çok partili genel seçimlerini CHP büyük bir oy farkı ile kazanmıştır. 14 Mayıs 1950 yılında yapılan seçimlerde ise DP, 27 yıldır aralıksız devam eden CHP iktidarına son vermiş, Bayar Cumhurbaşkanı olurken, Adnan Menderes, Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. DP, 1954 ve 1957 milletvekili seçimlerinde de benzer başarıyı yakalayacaktır. CHP ve DP'nin dışında bu dönemin önde gelen siyasi partileri Millet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Hürriyet Partisi şeklindeydi.

Ancak DP'nin, iktidarının ilk günlerinden itibaren kendini hissettiren yasadışı ve diktatöryal politikaları, ekonomideki başarısızlıklarına başat bir şekilde ve özellikle 1957 genel seçimlerinden sonra, hızla artış göstermiştir. İktidarı kaybetme korkusu ile şiddeti gittikçe artan ve ana muhalefet partisi konumundaki CHP'nin lideri İsmet İnönü'ye ve diğer yöneticilerine karşı sergilenen tavırlar, bahsi geçen kimselerin canına kast edecek ölçülere kadar varmıştır. Tüm bunların ek olarak DP iktidarında, gerici çevrelerin Atatürk'ün devrimlerine ve şahsiyetine yönelik saldırıları, özellikle 1957'den itibaren gerek söylem gerekse de eylem bazında artışa geçmiştir. Menderes Hükümetlerinin bu konudaki yetersizliği kadar bilinçli sessizliği, Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde sadece hoşnutsuzluğa değil ciddi hareketlenmelere de neden olmuştur. DP'nin siyasi ve toplumsal sahadaki kontrolünü büyük ölçüde kaybetmesi, buna rağmen anti demokratik tutum ve söylemlerde ısrarlı olması üzerine askeri müdahale gerçekleşmiş, 27 Mayıs 1960 sabahı Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koyacaktı. Parti ise 29 Eylül 1960 günü kapatılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde DP'nin kesintisiz bir şekilde iktidarda kaldığı 14 Mayıs 1950 tarihinden askeri müdahalenin gerçekleştiği 27 Mayıs 1960 gününe kadar bahsi geçen Hükümet dönemindeki af siyaseti ve uygulamaları hakkında bilgiler verilecektir.

4.1. Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Tasarısı

3 Temmuz 1950 tarihinde Meclis Genel Kurulu'na gelen ve *"Bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun tasarısı"* başlıklı af düzenlemesi aynı birleşimde Adalet Komisyonu'na havale

edilmiştir.⁶⁵⁹ Kanun tasarısına matuf olarak hazırlanan Komisyon üyelerinin raporu 12 Temmuz 1950’de Meclise ulaşmış ve aynı tarihte gündeme alınmasına karar verilmiştir.⁶⁶⁰ 13 Temmuz 1950 tarihli birleşimde ise kanun tasarısı ile ilgili olarak Adalet Komisyonu’nun öncelik ve ivedilik ile görüşülmesi talepleri oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir.⁶⁶¹

Başbakan Adnan Menderes imzalı kanun tasarısı Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanmış, Bakanlar Kurulu’nun 30 Haziran 1950 tarihli toplantısında TBMM’ye sunulması karar altına alınmıştır. Tasarıya matuf Adalet Komisyonu raporu ise 3 Temmuz 1950 tarihinde hazırlanmış ve Meclis Başkanlığına sunulmuştur. Hükümet, kanun tasarısının gerekçesine, milletlerin hayatında kapsamlı değişim ve dönüşümleri ortaya çıkaran, vatandaşların dünya görüşünü ve yaşam kaidelerini köklü bir şekilde farklılaştıran hadiselerden sonra, yeniden sakinliği ve huzuru sağlama adına başvurulmuş toplumsal yöntemlerden birinin de aklar olduğunu belirterek başlamıştır. Kısa süreler içerisinde büyük değişimler geçiren ülkelerde affa başvurarak eski dönemin hadiselerini unutmanın mutlak işlemler arasında olduğunu beyan eden Hükümet, 1945 yılından sonra ülkenin tarihindeki en büyük inkılap hareketini gerçekleştirme yoluna gidildiği iddiasında olmuştur. Türk siyasi hayatında birden fazla siyasi parti idaresinin başladığını, bu süreçte devlet idaresinin her alanında demokratikleşme hususunda yoğun siyasi mücadele ve çalışmaların gerçekleştiğini ifade etmiş, Türk tarihinde ilk kez Türk milleti siyasi iradesini serbest bir şekilde kullandığını dile getirmiştir. Af uygulamasını geçirilen bu son beş senenin ve daha önceki savaş yılları hadiselerinin zorunlu hale getirdiği, toplum içinde bu ihtiyacın belirdiği, mevcut huzur ve sakinliğin devamı adına kapsamlı bir af kanunun çıkarılmasının gerektiği, affın içtimai bir tedbir olarak düşünüldüğü gerekçe kısmında belirtilenler arasında olmuştur.⁶⁶²

Hükümet aften istisna edilecekler ile ilgili hususu gerekçelendirirken ise şu ifadeleri kullanmıştır. Affı bir içtimai tedbir olarak düşünüldüğünü, ancak bu hususta bir kanun tasarısı oluştururken bugüne kadar mutlak olmayan bazı yönleri göz önüne alarak, tehlikeli şahısların af vesilesiyle teşvik ve tahrik edilmemeleri için gerekli tedbirlerin alınmasını gerekli olduğunu ifade etmiştir. Bu ifadelerinden sonra aften istisna edilecek suç ve suçlular hakkında bilgi verilmiştir. 15 Mayıs 1950 tarihinden önce işlenen suçlar hakkında takibat yapılmaması ve hükmü kesinleşen cezaların infaz edilmemesi esası kabul edilmekle beraber, devletin hakimiyet ve toprak bütünlüğüne karşı fiil ve hareketler ile zimmet, ihtilas, rüşvet gibi suçlar ile kişilere yönelik yağma, yol kesme, adam kaldırmak suçları affın kapsamı dışında bırakılmıştır. Yine intikam ve kin duygusunu alevlendirme ihtimalleri nedeniyle ırza tecavüz ve tasaddi, kız, kadın ve erkek kaçırmak, fuhşiyata tahrik, adam öldürmek cürümleri ve sureti umumiyede ölüm cezasını

⁶⁵⁹ “Bâzı suç ve cezaların affı hakkında Kanun tasarısı”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 16, Cilt: 1, s. 331.

⁶⁶⁰ “Bâzı suç ve cezaların affı hakkında Kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 21, Cilt: 1, s. 537.

⁶⁶¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 603-681.

⁶⁶² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 683-685.

müştekim bulunan suçlar aftan istisna edilmişlerdir. Askerî Ceza Kanunu'nun gerek tasrih ve gerek Türk Ceza Kanunu'na atıf suretiyle cezalandırdığı yukarda arz olunan mahiyetteki fiil ve hareketlerin de affa dâhil olmamaları tabîî telâkki edilmiştir. Hükümet affın başlangıç tarihinin önemli olduğunu, bu hususta öne çıkan tarihlerin ise çok partili hayatın başladığı 1946, Cumhuriyetin 25'nci yıldönümü olan 29 Ekim 1948 tarihleri olabileceğini beyan etmiştir. Bunlardan başka ayrıca, Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun İlim Heyetince hazırlanmasına başlandığı veya tetkikatın bitirildiği tarih veyahut bu kanunun yürürlüğe girdiği 21 Kasım 1950, son seçimlerin bittiği 15 Mayıs 1950 tarihlerinin de alınabileceğini belirtmiştir. Hükümet, bu tarihlerden milli iradeyi vücuda getiren 15 Mayıs 1950 tarihinin uygun görüldüğünü ifade etmiştir. Adalet Komisyonu raporu 11 Temmuz 1950 tarihinde hazırlanmıştır. Komisyon kanun tasarısında önemli bir değişikliğe gitmemiştir. Hükümetin gerekçesi Komisyon tarafından da muvafık görüldükten sonra maddelerin müzakeresine geçilmiştir.⁶⁶³

DP Balıkesir Milletvekili ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Müfit Erkuyumcu müzakeresi gerçekleştirilmekte olan tasarının genel af başlığı taşımasa da nitelik bakımından bu hüviyeti elde ettiği bilgisini paylaşmıştır. Erkuyumcu, tasarının üçüncü maddesinde tecil ile ilgili hükmün geçmesi dolayısıyla bu durumun ortaya çıktığını belirtmiştir. Müfit Erkuyumcu, bahsi geçen tecil maddesinin, suç işleyen hükümlülerin, yeniden o suçu işlemeleri halinde, eski cezaları ile birlikte cezalarını çekeceklerine mütedair olup, esasında bu maddenin tasarının en mühim hükmünü ihtiva ettiğini söylemiştir. Tasarıda katil, adabı umumiye aleyhindeki cürümler ve devlet mallarına karşı işlenen suçlarla irtikâp, irtişa, zimmet, ihtilas, komünistlik, casusluk, adam öldürme suçlarının ise aftan istisna edildiğini hatırlatmıştır. Erkuyumcu, istisnanın mutlak olmadığını, aftan istisna edilen suçların da üçte bir nispetinde aftan istifade ettirildiğini, Hükümetin tasarıda bu suçlardan hüküm giyenlerin cezalarının altıda bir nispetinde düşürülmesini talep ederken, Komisyon tarafından bunun üçte bir olacak şekilde tadil edildiğini söylemiştir. Üyeler tarafından bu şekilde takdir edilmesinde, asri cezaevlerinde geçen bir günlük mahkumiyetin iki gün sayıldığı hususunun dikkate alındığına dikkatleri çekmiştir. Zimmet, irtikâp, ihtilas suçlarının tasarıda mutlak olarak aftan istisna edildiğini, ancak yine Komisyon olarak beş yüz liraya kadar olan kısımlarını af kapsamına dahil ettiklerini ifade etmiştir. Ancak vergi, mükellefiyet kanunlarından doğan devlet alacağı olduğu için af kapsamı dışında bırakıldığını belirtmiştir. Komünizm ile bağıntılı ve Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142'nci maddelerinde düzenlenmiş olan suçların da af kapsamı dışında bırakıldığını söyleyen Erkuyumcu, komünizmin, içtimai bir felaket ve korkunç bir hastalık olduğunu söylemiştir. Ayrıca mikrop saçan hastaları tedavisiz bırakmanın hastalığın yayılmasına fırsat vermek olacağını dillendiren Adalet Komisyonu Sözcüsü, Meclisin bu duruma zaten izin vermeyeceğini ifade etmiştir.⁶⁶⁴

⁶⁶³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 683-692.

⁶⁶⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 603-604.

DP Gümüşane Milletvekili Kemal Yörükoğlu, 14 Mayıs'ın milli iradenin tecelli ettiği bir gün olduğunu belirterek ve müzakeresi gerçekleştirilmekte olan tasarımı gündeme getiren Adnan Menderes Hükümeti'ne teşekkür ederek sözlerine başlamıştır. İkinci Meşrutiyetten beri çıkarılan bu türden af kanunlarının tamamının siyasi suçları af kapsamına aldığı iddia eden Yörükoğlu, gerek Hükümetin tasarısında gerekse de Komisyonun raporunda siyasi suçların af kapsamı dışında bırakıldığını, bu tercihin sebeplerinin ne tasarıda ne de raporda izah edilmemiş olduğunu beyan etmiştir. Türk Ceza Kanunu'nda siyasi suçlar için sarıh ve vazıh bir suç unsuru konulmadığı gibi komünistlik suçunun unsurlarının net bir şekilde izah edilmediğini söyleyen Yörükoğlu, iktidarın bu eksikliğin farkında olduğunu, bu nedenle Hükümetin, ceza kanununun tadilini programına aldığı hatırlatmıştır. 141 ve 142 inci maddeler çerçevesinde bu türden suçların hakim takdirine bırakıldığını ifade eden Yörükoğlu, bunun da hataları beraberinde getirebileceğini söylemiştir. Ayrıca böylesi suçların bir tür siyasi suç olduğunu, bu nedenle siyasi suçların da makul bir neden gösterilmediği müddetçe affın kapsamına alınması gerektiğini dile getirmiştir.⁶⁶⁵

Kemal Yörükoğlu ırza geçmelerin, bilhassa manevi cebirle ırza geçmenin af kapsamına alınması fikrinde olduğunu ifade etmiştir. Yörükoğlu, evlenme formalitelerinin çok karışık olduğunu, ağır ceza reisliği yaptığı dönemlerde köylü vatandaşların, evlenme formalitelerinin içinden çıkamadığını, nazariyatın ayrı tatbikatın ayrı olduğunu belirtmiştir. Birçok yerlerde Hükümet tabibi olmadığını, Van'da yedi sene müddeiumumilik yaptığı sırada Çatak kazasında da bir Hükümet tabibi görmediğini söyleyen Yörükoğlu, bir vatandaşın evlenmek için Van'a iki yüz kilometrelik yol giderek muayene olup, ondan sonra gidip evlilik akdini yapmasının muhal bir durum olduğunu beyan etmiştir. Böylesi zaruretler, külfet ve formalitelerden kurtulmak için bir başlık karşılığında kız babaları ile anlaşıldığını, dini nikah yapıldığını, ancak bir müddet sonra başlık parası ya da başka bir nedenle anlaşmazlık çıktığında, kız babasının kızını çekip geri aldığını ya da diğer tarafın aleyhine, kızımın manevi cebirle ırzına geçilmiştir diyerek şikayette bulunabildiğini dile getirmiştir. Ayrıca nüfus kayıtlarının da muntazam olmadığını hatırlatan Yörükoğlu, 17 yaşında bulunan birisinin resmîyette 14 yaşında gözüktüğünü, bu durum muvacehesinde savcılığın takibata başladığını, bunun da binlerce misali olduğunu söylemiştir. Cebren ırza geçme suçlarında hakkında bilgiler veren Yörükoğlu, mahkemeye yansıyan böylesi suçların yüzde doksan sekizinin tezvîrat olduğunu iddia etmiş, aslında rızası olan tarafın sonrasında herhangi bir nedenle sorun çıkardığını söylemiştir. Yalancı şahitlerle muhakeme sürecinin başladığını, peşine tevkîf ve cezalandırmanın gelebildiğini, memlekette en tehlikeli müessesenin cezada şehadet müessesesi olduğunu, böylesi durumda olanları affın şümulü haricinde bırakmanın doğru olmadığını beyan etmiştir. Realitenin bu yönde olduğunu, hadiselerin satıhtan değil, içinden

⁶⁶⁵ “Bir fikir verebilmek için arzedeğim: ikinci Meşrutiyette umumi affı tazammun eden 14 ve 30 Temmuz iradeleri ile, 29 Ocak 1329, 3 Nisan 1330 tarihli kanunlarla 22 Aralık 1334 tarihli kararnamede mutlak olarak siyasi suçlar affın şümulüne ithal edilmişti. Binaenaleyh bu tarihî seyir de gösteriyor ki, siyasi suçları affetmeyip de âdi mücrimleri affetmek adalete uygun değildir arkadaşlar.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 604-606.

tetkik edilmesi gerektiğini söyleyen Yörükoğlu, tatbikatta işin mekanizmasının arz ettiği şekilde olduğunu belirtmiştir.⁶⁶⁶

DP Ankara Milletvekili Ömer Bilen, affın başlangıç tarihi olarak milli iradenin tam olarak tecelli ettiği tarih olan 14 Mayıs'ın seçilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ömer Bilen ayrıca; *"fıtratı beşerde mevcut olan kötü huyları hortlatan en mühim sebep, ahlaki sahada gereken tedbirlerin ihmal edilmesidir."* söylemini beyanla, kanun tasarısının ve Komisyon raporunun af kapsamını geniş tutmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Komünistlik ve casusluk suçlarının aftan istisna edilmesinin arzu edilen olsa da, bu suçlardan mahkum olanların iftiraların ve isnatların kurbanı olabilecekleri hususunun Encümen üyeleri tarafından gözden kaçırılmaması gerektiğini, bu husus üzerinde tetkikat yapılmasının adaletli bir iş olacağını söylemiştir. Bilen aynı şekilde, ırza geçmek, kız kaçırmak, adam öldürmek suçları ile devlet malı aleyhinde işlenen suçların da affın şumulü içine girmesi icap ettiğini, bu suçların tamamının hastalıklı bir toplumsal yapının mahsulü olduğunu belirtmiştir. Memlekette suçu azaltmak ve suçluları ıslah etmek için toplumsal bünyeyi kemiren, ahlaki meziyetleri yok eden, her kötülüğü doğuran işret, fuhuş ve kumar gibi illetlerle şiddetle mücadele etmek lazım geldiğini dile getirmiştir. Bilen, işlemiş oldukları suçlar sebebiyle, cezaevlerinde inleyip ağlayan suçluların suç ve günahlarında cemiyetin pek büyük hissesi olduğunu iddia etmiştir. Suçlular affedilirken mağdurları da düşünmenin icap ettiğine vurgu yapan Bilen, milli iradenin tam tecellisi ile elde edilen büyük demokrasi zaferinin bir nişanesi, bir sadakası olmak üzere kabul edilecek olan af kanununun milleti büyük bir sevince gark edeceğini, bu nedenle mağdur durumda olanların dahi bu affı hoş karşılayacakları yorumunu yapmıştır.⁶⁶⁷

DP Çorum Milletvekili Ahmet Başbüyük, 142'nci madde çerçevesinde hüküm giyenlerden bir kısmının mağdur edilmiş bulunduklarına kani olduğunu, bir masumu mahkum etmek ve hapisanelerde çürütmektense, bir tane şüpheli maznunu affetmenin hukuk kaidelerine, cemiyetin yüksek menfaatlerine daha uygun olduğunu söylemiştir. Hakiki komünistler yakalanabilmiş ise onların gözyaşlarına bakılmayarak affedilmemesini, ancak içlerinde suçları şüpheli olanlar varsa bunlara da acınması gerektiğini belirtmiştir. DP Bursa Milletvekili Selim Ragıp Emeç ise, müzakeresi gerçekleştirilen af tasarısının CHP iktidarı tarafından karar altına alındığını, ancak son dakikada geri çekildiğini, DP iktidarı tarafından yeniden gündeme taşındığını hatırlatmıştır. Af kanununun kısa sürede tekrar gündeme gelmiş olmasının ülkenin ve toplumun affa duyduğu ihtiyacı kanıtladığını iddia eden Emeç, ancak DP iktidarının af tasarısını dar kapsamlı bir şekilde Meclise getirdiğini ifade etmiştir. Affın genişletilmesi lüzumuna dikkatleri çeken Emeç, suçların ortaya çıkmasında kanunların ve toplumun payı olduğunu da belirtmiştir.⁶⁶⁸

⁶⁶⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 605-606.

⁶⁶⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 606-608.

⁶⁶⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 608-612.

MP Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı ise, bütün memleketi ilgilendiren bir kanunun alelacele çıkarılmak istendiğini, Komisyon tarafından dün akşam tevzi edilen bu rapor üzerinde partili arkadaşlarıyla temas etmek imkanını bulamadığını, o nedenle şahsi kanaatlerini paylaşacağını beyan ederek sözlerine başlamıştır. Tasarının hakiki manasıyla bir af kanunu olmadığını, aslında bir tecil kanunu olduğunu belirten Bölükbaşı konuşmasının tamamını 1946 seçimlerine ve o tarihten sonra CHP iktidarı döneminde yaşandığını iddia ettiği hukuksuzluklara ayırmış, 1946 seçimleri ile ilgili suçların af kapsamında olmasına da ağır eleştiri getirmiştir. Af kanununun bu şekliyle kabul edilmesi durumunda 14 Mayıs'ta yeni bir devir açıldığını dair milleti inandırmanın mümkün olmadığını söylemiştir. Yeni bir devir açmanın eskilerin gidip benzer yenilerinin gelmesi olmadığını belirten Bölükbaşı, yeni bir devrin eski zihniyetin gidip yeni bir zihniyetin gelmesi, eski müesseselerin yerine yeni müesseselerin kurulmasıyla mümkün olacağını, aksi durumda sadece şahısların değişmiş olacağını belirtmiştir. Bunları şahsi kindarlığından dolayı dile getirmediğini söyleyen Bölükbaşı, cezanın istikbalin zekatı olduğunu, bu bakımdan seçim suçlarının affedilmesini doğru bulmadığını söylemiştir.⁶⁶⁹

DP İzmir Milletvekili ve Adalet Bakanı Halil Özyürük, affın umumi olması durumunun belki monarşilerde, hükümdarlık devirlerinde mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Böylesi devletlerde o memleket üzerinde yaşayan insanların doğrudan doğruya hükümdarın kulu ve memleket de kendi babasından mevrus olan mülkü sayıldığını belirtmiştir. Monarkların tebaası üzerinde istediği gibi tasarruf hakkına sahip olduğunu, bu nedenle de umumi affa gidilebildiğini ifade eden Özyürük, böylesi bir tasarrufun hukuk devletlerinde uygulamaya konulmasının kabil olmadığını beyan etmiştir. Yürürlükteki ceza kanununun 588 madde olduğunu hatırlatan Bakan, 500 maddede yer alan suçların af kapsamına alındığını belirterek affın geniş kapsamlı olmadığını söyleyenlere karşı bu rakamlar karşısında bir kez daha düşüncelerini istemiştir. Aftan istisna edilen suçların, Hükümetin gerekçesinde gösterilememiş olduğu eleştirileri üzerine Bakan, buna dair lüzum görmediklerini, ancak bir eksiklik olarak görülmesi durumunda kürsüden aktarabileceğini ifade ederek mebusları bilgilendirmek maksadıyla bu suçları saymaya başlamıştır. Özyürük, af kapsamına alınmayan suçların adam öldürme, ırza geçme, kız ve kadın kaçırma, fuhşa teşvik, yol kesme, yağma, zimmet ve ihtilas, irtikâp, rüşvet, casusluk, komünistlik propagandası, mukayyet tekerrür olarak sıralamıştır. Bakan memleketin umumi nizamını bozacak hareketler içerisinde en başta saydığı komünistlik faaliyetlerinin affın kapsamı dışında bırakılmasını çaresiz ve zaruri kelimeleriyle aktarmıştır. Ayrıca her gün yeniden gelenlerin de hesaba katılması durumunda hapisanelerde bulunan kişi sayısının 20 bini aştığı bilgisini de vermiştir.⁶⁷⁰ Bakan tasarının bu

⁶⁶⁹ “Arkadaşlar, hepimiz birlikte arkadaşların reyleri çalındı dedik, mazbatalar tahrif edildi dedik. Şimdi bu reyleri çalanlar, bu mazbataları tahrif edenler affediliyor, fakat öbür taraftan evlenme maksadıyla bir kız kaçırın affedilmiyor. Arkadaşlar, bir kızın, bir vatandaşın ırma tecavüz edenini affetmezken bir milletin ırzı olan reyine tecavüz eden günahkârları nasıl af yoluna gidebiliriz?” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 612-615.

⁶⁷⁰ Cezaevlerinde hükümlü olarak yatanların adam öldürme 8 488 ırza geçme 1 220 Kız ve kadın kaçırma 1 330 Fuhşa teşvik 17 Yol kesme, yağma 370 Zimmet ve ihtilas 287 İrtikâp 55 Rüşvet 100 Casusluk 88 Komünistlik propagandası

haliyle yasalaşması durumunda cezaevlerinde bulunanların yarısı kadarının çıkacağını, Meclisin inisiyatifi doğrultusunda gerçekleşecek genişletme veya daraltma tekliflerine göre bu miktarın azalıp çoğalabileceğini belirtmiştir. Irza geçme suçlarının düşünüldüğü gibi basit bir hadise olmayıp bu suçtan dolayı 1220 kişinin hükümlü olarak yattığını, belki bundan daha fazla olmak üzere mahkemelerde derdesti rüyet davalarının olduğunu ifade etmiştir. İstisna edilen maddelerin toplamı 45 madde, ceza kanunu 588 madde, bunun 89 maddesi umumi hükümleri ihtiva etmekte, bu miktarı çıkarınca geriye kalan 500 madde suç affedilmekte olduğunu, bununla birlikte affın şamil olmadığını söylemenin mümkün olmadığını belirtecektir.⁶⁷¹

Kanun tasarısının birinci maddesi, “15 Mayıs 1950 tarihinden önce işlenen suçlar hakkında takibat yapılmaz ve hükmedilmiş cezalar infaz olunmaz. Bu madde hükmü fer’î ve mütemmim cezalar ile ceza mahkûmiyetlerinin neticelerine de şamildir.” şeklindedir.⁶⁷² Maddelerin müzakeresine geçildiğinde af kanunu tasarısının adının başına 14 Mayıs ibaresinin eklenmesi için DP milletvekillerinin ısrarlı bir çabası gözükmemektedir. DP Ordu Milletvekili Refet Aksoy müzakeresi gerçekleştirilen tasarıya Hükümetin ve Komisyonun af kelimesini koymadığını, bunda bir beis olmadığını, çünkü temel gayenin af olduğunu söylemiştir. Tasarıya 14 Mayıs af kanunu başlığı koyulduğu takdirde politikaya kaçmış olunacağını belirten Aksoy, kanunlara politikanın girmesinin doğru olmayacağını ifade etmiştir. Bu sırada DP Konya Milletvekili Himmet Ölçmen’in müzakere edilen tasarının adına “14 Mayıs Af ve Tecil Kanunu” denmesi hakkındaki önergesi oylanmış, ancak ekseriyetle reddedilmiştir. Birinci maddenin kabulünden sonra aftan istisna edilecek olan suçları düzenleyen ikinci madde okunmuştur. DP Ağrı Milletvekili Celal Yardımcı bu madde ile siyasi suçlar, katil suçları, zimmet, irtişa ve irtikâp ve bu arada ırza tasaddi suçlarının istisna edildiğini hatırlatarak sözlerine başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın ağır şartlarının dikkate alınarak siyasi suçların affedilmesi gerektiği üzerinde duran Yardımcı, affetmenin bağışlamak değil unutmak demek olduğunu, unutulmadığı vakit kinin devreye girdiğini, eğer siyasi suçlar affedilmeyecek olursa bu kinin devam edeceğini belirtmiştir.⁶⁷³

DP Erzurum Milletvekili Emrullah Nutku, siyasi suçluların affedilmediği bir af kanununun olmadığı, bu türden kanunların öncelikli maksadının böylesi suçları ve suçluları affetmek olduğunu ifade etmiştir. Bir ülkede af kanunlarının rejimlerin, nizamların inkılâbı sebebiyle yapıldığı, çıkarılan aflarla eski rejimin hatalarından, idaresizliklerinden, huşunetinden doğan bütün haksızlıklar ve hataların tamir edilmeye çalışıldığını dile getirmiştir. Ülkedeki siyasi suçların casusluk, bir de sağ ve sol cereyanlar denilen ve komünistliği de ihtiva eden suçlar olduğunu

103 Mukayyet tekerrür 500, toplam 12 567 kişi vardır. Derdesti rüyet (Komünistlik) 110 kişi şeklinde bilgi olarak paylaşacaktır. Af tasarısının kabulü söz konusu olursa bu rakamın aşağı yukarı yarısı cezaevlerinden çıkacağını genel kurulla paylaşacaktır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 615-617.

⁶⁷¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 616-617.

⁶⁷² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 619.

⁶⁷³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 619-630.

söyleyen Nutku, casusluğun bir milletin mukaddesatına tecavüz sayıldığı zamanların sadece savaş zamanları olduğunu, sulh zamanlarında casuslara atıfet gösterilmesi gerektiğini, çünkü sulh zamanında casusların kötülüklerinin unutulmaya ve müsamahaya mahkum bulunduğunu beyan etmiştir. Bu kimselerin esas itibarıyla umumiyetle mahkum edilen veya zan altında kalan vatandaşların yanında çok az bir kitle olduğunu, otoriter devrin icabı olarak Hükümeti tenkide kalkan her vatandaş hakkında en ufak bir itiraz sebebiyle komünist fişlemesi yapıldığını, birçok vatandaşların komünistlikle alâkalı olmadığı halde ve hatta masum bir edebiyatçılık hevesi ile tercüme ettiği bir iki şiir yüzünden komünist damgası vurularak mahkûm edildiklerini beyan etmiştir.⁶⁷⁴

DP Tekirdağ Milletvekili Şevket Mocan Adalet Bakanı'nın komünizme ait Türk Ceza Kanunu'nda bir madde olmadığına dair söyleminin kendisini teessüre sevk ettiğini söylemiştir. Orduyu isyana teşvik cürmünün 30 sene kadar hapsi müstelzim olduğu halde komünist olarak orduyu isyana teşvik ederse 5 seneden fazla ceza verilemediğini beyan etmiştir. Komünistleri siyasi mahkum olarak görmediğini, vatan haini olarak gördüğünü söyleyen Mocan, aflatına iştirak etmeyeceğini belirtmiştir. Parti programında sarahatle komünizmi kökünden sileceklerine dair ifadelerin olduğunu hatırlatan Mocan, parti mensubu arkadaşlardan bazılarının bu kürsüden, ideoloji adı altında her şeyden önce siyasi mahkûmlar affedilmeli sözlerine anlam veremediğini beyan etmiştir. Açık parti idealleriyle bu sözleri bir türlü telif edemediğini, bugünkü durumun tehlikesini anladıktan bir şeyin esasını bildikten sonra onun lehinde ya da aleyhinde bulunması gerektiğini söylemiştir.⁶⁷⁵

CHP Mardin Milletvekili Aziz Uras, Muzafer Kayalıbay'ın ölüm hadisesi dolayısıyla hakkında kovuşturma yapılmakta olan Ömer İnönü'nün aftan istisna edilmesini ve bu isnadın aile üzerinde icra edeceği büyük tesirin kaldırılmasını yine bu kanunun istihdaf ettiği ruh ve mana içinde mütalaa olunmasını istemiş, bunun için sunduğu önerenin kabulünü rica etmiştir. Bir diğer DP Seyhan Milletvekili Reşad Güçlü ise, affın DP'nin iktidara gelmesi, Halk Partisi'nin iktidardan düşmesi ya da çok partili rejime girilmesinden dolayı çıkarılmaya çalışılmadığını, bu kanunun çıkarılmasını zaruri kılan en büyük sebebin yapılan içtimai ve fikrî inkılap olduğunu belirtmiştir. Komünist diye içeri tıkılanlar, casusluk, askerî isyana teşvik, Cumhurbaşkanı, Meclise ve Hükümete hakaret suçluları ile beraber komünist olan 8 kişi de dâhil, hepsinin yekûnu 242 kişi olduğunu belirten Güçlü, bunların içinde şüphesiz suçluların da olduğunu söylemiştir. Suçların işlenirken o suçları işleyenleri yetiştiren cemiyetin bunda büyük bir hissesi olduğunun unutulmaması gerektiğini beyan etmiştir. Türk Ceza Kanununda komünistlik kanun haricidir diye bir hüküm olmadığını, belki de politika mülâhazasıyla konulmadığını belirtmiştir. DP Milletvekili Reşad Güçlü, Hükümet'in kendisi hükmetmekte iken komünistliği kanun harici edemezken ve

⁶⁷⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 630-633.

⁶⁷⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 633-634.

birtakım dolambaçlı yollardan sağ ve sol cereyanlar diye bunların yerleşmesine imkân bırakmışken, nasıl olur da açız diyen bir şahsı tutup komünist diye hapse tıkalabildiğini sual etmiş, içeride bu şekilde olanların bulunduğunu söylemiştir. Hapishaneleri dolduran 20142 kişinin içerisinde sayıca en fazla olan suç türünün adam öldürmek olduğunu bilgisini paylaşan Güçlü, bu rakamın 7032 olduğunu, sonrasında 2300’ü geçmeyen bir sayıda hırsızlıktan hüküm giyenlerin bulunduğunu aktarmıştır. Bir af kanununda affedilmeyecek olan kimselerin mukaddes olan insan vücuduna taarruz eden kimseler olduğunu, herkes affedilse bile bunların affedilmemesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁷⁶

DP Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan, Askerî Ceza Kanunu’nun 94’ncü maddesinin orduyu isyana teşvik edenlere mahkumiyet öngören madde olduğunu hatırlatarak memlekette sözüm ona sanatı senelerdir gündemi meşgul eden Nâzım Hikmet’in, bu madde çerçevesinde hüküm giydiğini ifade etmiştir. Meclis sıralarından gelen “*isimden, şahıstan bahsetmeyiniz*” sesleri üzerine Gürkan, bu kürsüde isimden ve cisimden bahsedilmez de neden bahsedilir, beni bundan kimse menedemez diyerek cevap vermiştir. Nâzım Hikmet’i müdafaa edecek olanların söz alarak kürsüden onu müdafaa edebileceğini, meselenin Nazım Hikmet meselesi olmadığını, oldukça mühim olduğunu, mevzunun Türk Milleti’nin varlığı davası olduğunu dile getirmiştir. Milletvekillerinden bazılarının, bu memleketi sanki komünistler istilâ etmiş gibi konuştuğunu, bu milletin şuuru ve birliği ile milliyet bağlılığı dipdiri ayakta durdukça hiçbir zaman bu memlekette komünizm onu tehdit edemeyeceğini, bu menfur kuvvete karşı daima ayakta olacağını, onu harimi ismetinde boğacağını ifade etmiştir.⁶⁷⁷

Bir diğer DP Milletvekili Cevdet Soydan, aşırı sağcılık ve aşırı solculuk gibi sosyal meselelere ilişkin hadiselerde suçun hangi sebeplerden, hadiselerden ve içtimai noktalardan başladığını maddi açıdan tespiti imkan olmadığını dile getirmiştir. Türk Ceza Kanunu’nun 141 ve 142’nci maddelerinde kabul edilip de geçen sene tadile uğrayan aşırı sağcılık ve aşırı solculuk cereyanlarımda işin ne dereceye kadar aşırı sağcılık ve solculuk olduğunu anlamanın kanun bakımından imkân ve ihtimali olmadığı yorumunu yapmıştır. Aşırı sağcılık ve aşırı solculuk cereyanları, önceki iktidarın, bazı sebeplerle muhtelif an ve zamanlarda bazı vatandaşları tazyik ve baskı altında bulundurmak için elinde silah olarak kullandığı bir kanun hükmü olduğunu beyan etmiştir. Bu hususun açık misallerini gördüklerini, Saraçoğlu’nun Başvekil olduğu zaman, “*Türk’üz, Türkçü kalacağız*” söyleminden sonra kendisine yazılan bir mektup ile bir kısım vatandaşların, burada söylediği üzere, polis nezareti altında bulundurduğu ve son zamanlarda dahi bu hadiselerin devam edip gittiğini dile getirmiştir. Bazı kimselerin komünist olduğu söylendiği halde devlet dairelerinde nüfuzlu ve mühim vazifeler aldığı da hepinizce malum bir keyfiyet olduğunu, bunlar hakkında hiçbir takibat, hiçbir muamele yapılmadığını söylemiştir. Turancılar,

⁶⁷⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 634-636.

⁶⁷⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 636.

polis nezareti altında uzun zaman kalarak takip edilmek istenmiş, salıverilmeleri sonrasında komünisttir diye bazı kimseler hakkında takibata girişilmiş olduğunu hatırlatmıştır. Bir Hükümet zamanında iki cereyanın birden bu şekilde takip ve tedip edilmiş olması bize Ceza Kanununun 141 ve 142'nci maddesinde gösterilen hükümlerin bir tazyik ve tedip vasıtası olarak kullanılmak istendiğini kanaatini vermesi gerektiğini iddia etmiştir. Bu gibi meselelerin haddi zatında hükme bağlanması da ekseriyetle kolay olmadığını, böylesi hususların tayin ve tespit edilmediği gibi işin kat'i ve açık delillerinin de bulunamayacağını söylemiştir.⁶⁷⁸

DP Zonguldak Milletvekili Yunus Muammer Alakant, siyasi suçlar arasında komünistlik namı altında, fikir ve kanaat izharının suç telakki edildiği hallerin bulunduğunu, Türk Ceza Kanunu'nun komünistlik fiilini tecziye etmediğini, ancak iktisadi ve içtimai devlet nizamını ihlâl edecek fikirleri ortaya atanlar, propaganda yapanlar, telkin edenlerin kanunun cezai müeyyidesi altına girdiğini söylemiştir. Bunların da sonradan ilâve edilmiş maddeler olduğunu, Türk Ceza Kanunu'nun, faşist İtalya Kanunundan tercüme edildiğini, son iktidarın bunu da kâfi görmeyip şiddetlendirdiğini beyan etmiştir. Bununla birlikte, 141 ve 142'nci maddelere ait cezalara mahkum olanlara komünist damgasını vurmanın haksızlık olacağını, bu şekilde mahkûm edilenlerin komünist olduklarına kani olmadığını dile getirmiştir. Bulunduğu vilâyetlerde üniversitenin ikinci, üçüncü sınıfına devam eden bazı talebelerin komünist namı altında mahkûm edildiklerine şahit olduğunu, bu gençlerin asla komünist olmadığını, belki "*fazla servet hırsızlıktır*" veya "*talak müessesesi daha kolay kanunlara bağlanmalı*" gibi fikirler ortaya attıkları için bunların alınlarına komünistlik damgası yapıştırıldığını söylemiştir. Bu gençlerin alınlarındaki şaibeyi silmek ve onları bugünkü rejime bağlamak için üzerlerindeki bu damganın kaldırması gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁷⁹

DP Balıkesir Milletvekili ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Müfit Erkuyumcu, Ömer İnönü hakkındaki ihbarın kasten katil olduğunu, katil suçlarının affın şümulü haricinde bırakıldığını, bu itibarla tahkikatın devam edeceğini, suçu sabit olursa cezasını çekeceğini, aksi sabit olursa âdemi takip kararı verileceğini söylemiştir. Af kanununun prensipleri üzerinde durduklarını, şahıslar üzerinde kanun tesis edemeyeceklerini, bir Halk Partili arkadaşımızın böyle bir teklif yapmasına mana veremediklerini, bu hususun bir politika meselesi yapılmamasını bilhassa kendilerinden rica ettiğini beyan etmiştir. Müzakerelerin hitamında Hükümete ait kanun tasarısı tekrar formüle edilmek üzere Komisyona iade edilmiştir.⁶⁸⁰

14 Temmuz 1950 tarihli birleşimde af kanununun ikinci maddesinin D fıkrasından devam edildi. Maddeler parça parça işlenirken Adalet Komisyonu Sözcüsü Müfit Erkuyumcu söz alarak, istisnalar arasından çıkarılması teklif edilen 148'nci maddedeki cürmün komünizme taallük

⁶⁷⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 636-644.

⁶⁷⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 648.

⁶⁸⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 648-681.

ettiğini, Komisyon olarak akşamki görüşmelerde komünistleri aften istisna ettiklerini söylemiştir. Seyhan Milletvekili Remzi Oğuz Arık polisiye tedbirlerle komünistlik tehlikesinin önüne geçilemeyeceğini, gençlerin önüne bir fikir bir ideal sunmak zorunda olduklarını, gençlerin konuşması ve düşünmesi gerektiğini belirtmiştir. DP'den beklenenin bu olduğu, partinin açtığı hürriyet yolundan ilerlenilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Nazım Hikmet'in vatanperver olduğu fikrine iştirak etmediğini, bütün ömrü boyunca komünizmi terennüm eden bir insanı bize Türk milliyetperveri olarak tanıtmak isteyenleri anlamadığını söylemiştir. Nâzım Hikmet eğer yanlış mahkûm edilmiş ise tekrar muhakeme edilebileceği, hasta ise tedavisine çalışılacağını beyan etmiştir. Adalet Komisyonu Sözcüsü, milletvekili arkadaşların işin edebiyat tarafına kaçtıklarını, ortada bir realite olduğunu, komünistlik propagandasından 103, casusluktan 88 kişinin kesinleşmiş ilamlarıyla hapis hanelerde yatmakta olduğunu belirtmiştir. Bu kimseleri serbest bırakmanın faaliyet sahalarını genişletmek anlamına geleceğini söylemiştir. Komisyon sözcüsü, Nazım Hikmet meselesi hakkında ise şu yorumu yapacaktır. Milletvekillerinden bazılarının 94'ncü maddeden bahsettiğini, bu maddenin orduyu isyana teşvik suçunu düzenlediğini, istisnalar meyanına alınmasının bazı vekiller tarafından teklif edildiğini, Adalet Komisyonu'nun bu konu üzerinde çok esaslı bir şekilde durduğunu, kendisinin komünistliğin tamamen aleyhinde olduğunu, ancak Nazım Hikmet'in durumunun Komünistliğe temas etmediği bilgisini vermiştir. Nazım Hikmet'in durumunun Askerî Ceza Kanununun 94'ncü maddesi ile alakalı olduğunu, bu hususun da istisnalar arasında olmadığını, (Buz gibi komünisttir sesleri) şahsın orduyu isyana teşvik suçundan mahkum olduğunu söylemiştir. Askerî Ceza Kanununun 101 ve 102'nci maddelerinin bu maddeden daha mühim olduğunu, asıl bu maddelerin orduyu doğrudan doğruya isyana mütaallik bulunduğunu, bu maddelerin istisnalar arasına alınmadığını söylemiştir. Bunların affa tâbi tutulurken bunların ihtiva ettiği suçlardan daha hafif bir cürmü ihtiva eden 94'ncü maddenin alınması adalet prensibiyle telif edilemeyeceğini, bu nedenle 94'ncü maddenin istisnalara alınması Komisyonca muvafık görülmediğini ifade etmiştir.⁶⁸¹

DP Samsun Milletvekili ve Ulaştırma Bakanı Tevfik İleri, Nâzım Hikmet'in komünistliğinden şüphe etmenin gaflet etmek olacağını, kendisinin dahi bu durumu inkar etmediğini söylemiştir. Ancak Nâzım Hikmet'in komünistlikten mahkûm edilmiş olmadığını, Meclisin komünistleri affetmezse dahi Nâzım Hikmet işinin halledilmiş olmayacağını, bu hususun müstakil olarak mütalâa etmek mecburiyetinin bulunduğunu belirtmiştir. Nâzım Hikmet'in Türk ordusunu ve Türk bahriyesine kundak sokmak suçundan mahkûm edildiğini, ortada bir hata varsa bu hatayı tashih etmenin Meclise ait olmadığını, durumun hata etmiş olan mahkemeye sevk edilmesi gerektiğini, sevk imkanı yoksa imkan verecek yeni bir kanun çıkarılıp hesabının yeni baştan görülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bahsi geçen şahsın suçu yoksa beraat edeceğini, yeniden komünistlik suçunu işlerse ceza alacağını, ortada adli bir hata varsa Meclisin hatayı kabul edip buna dair kanun çıkarmak yetkisine sahip olmadığını, mahkemenin suçlu görüp cezalandırdığı

⁶⁸¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 23, Cilt: 1, s. 692-695.

bir kimsenin suçsuz telakki edilemeyeceğini dile getirmiştir. Nâzım Hikmet'in suçsuz olduğunu iddia ettiğini, böylesi bir durumda affına gitmenin suçunu sabit görmek olacağını, merci hangisi ise oraya gönderilip bu iddiasını ispata imkan verilmesini istemiştir. Suçlu ise de mukaddes Türk Ordusuna, Türk Bahriyesine, yarın bu memleketi koruyacak olan büyük varlığa, bizim sigortamıza, bizim garantimize fesat ve isyan mikrobunu sokan birinin dışarı çıkarılmaması gerektiğini beyan etmiştir. Nazım Hikmet'in kupkuru bir Nâzım Hikmet olmadığını, Avrupa'da, Asya'da, Amerika'da ve dünyanın neresinde bir komünist teşekkülü varsa orasının Nazım Hikmet için bayrak açtığını, Türk Hükümetinden Nazım Hikmet'i alacakları söylemlerine sahip olduklarını iddia etmiştir. Yüce Meclisin acıyarak dışarıya çıkarttığı gün bütün komünist dünyanın Nâzım Hikmet'i Türk Hükümetinin elinden aldıklarını ifade edeceğine, bu davanın hıyaneti vataniye davası olarak ele alınması gerektiğine, eğer vatan hıyaneti suçlarını Yüksek Meclis affetmeyi kabul ediyorsa, herkesin affedilmesinin lazım geldiğine vurgu yapmıştır. Üç yüz lira, altı yüz lira gibi bir parayı bin bir sebeple, cebine koymuş, bunu ya çoluk çocuğuna ilaç parası yapmış yahut çocuğuna ayakkabı parası yapmış bir insanı affedip affetmemek için gecenin saat ikilerine kadar vicdanlarımızla mücadele ederken, bu memleketi yarın Rusya'nın eline teslim edecek olanı affa gitmenin doğru olmayacağını söylemiştir. Vatanın Rusya'ya teslimini ideal sayan, bu memleketin bütün erkeklerini Sibiryâ çöllerinde yok etmek isteyen insanları ülkeye buyur edecek bir kimsenin affının mümkün olmadığını ifade ederek sözlerini tamamlamıştır.⁶⁸²

DP Burdur Milletvekili Mehmet Özbey, 1949 istatistiklerine göre hükümlü olarak bulunan kişi sayısının 67 bin, tutuklu olarak bulunanların ise 54 bin kişi olduğunu, toplamda cezaevlerinde 121 bin mahpusun olduğunu söylemiştir. Bunlardan asrı hapisanelerde bulunanların 5637 kişi olduğunu belirtmiştir. Geriye kalan 116 bin kişinin, nemli, rutubetli, karanlık, izbe yerlerde bulunduklarını, ıslah olmak üzere girenlerin, verem olarak çıktığını, 100'den fazla vatandaşın bu nedenlerle vefat ettiğini söylemiştir. Cezaevlerinde bulunanların antidemokratik ve sabık iktidarın gelişi güzel çıkardığı kanunlar ile girdiklerini, Meclis Reisimiz Sayın Koraltan'ın da bu kanunların değiştirileceğini söylediğini iddia etmiştir. Bu bakımdan mümkün olduğu kadar bu hapisaneleri boşaltmak, içindekileri yuvalarına sevk etmek, açık ve temiz havadan bunların istifadesini temin etmenin vazifelerinden biri olduğunu söylemiştir.⁶⁸³

Müzakerelerin hitamında kabulü gerçekleştirilen kanun ile 15 Mayıs 1950 öncesinde işlenen birtakım suçlar affediliyordu.⁶⁸⁴ Ölüm cezaları yirmi yıla düşürülüyor, af kapsamı dışında kalan suçların cezası da üçte iki indiriliyordu. Af Kanunu gereğince Nazım Hikmet de tahliye edilecekti. Mecliste Af Kanunu görüşülürken CHP Milletvekili Aziz Uras söz alarak "*Ömer İnönü Olayı*"nın

⁶⁸² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 23, Cilt: 1, s. 695-696.

⁶⁸³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 23, Cilt: 1, s. 708-710.

⁶⁸⁴ 14 Temmuz 1950 tarihinde kabul olunan 5677 No'lu, "Bazı suç ve cezaların affı hakkında Kanun"un tam metni için bk. T.C. Resmi Gazete, 15 Temmuz 1950, **Sayı: 7559**, s. 18761, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7559.pdf>, (28.09.2022)

af yasası kapsamına sokulmamasını talep etmiş, CGP Grubu kendisini hararetle alkışlamıştı. Olay birkaç gün önce TBMM'ye getirilmişti.⁶⁸⁵ 1949 yılında Ahmet Emin Yalman'ın *"Vatan"* gazetesinde yayımladığı başyazı ile Nazım Hikmet'in bir adli hatanın kurbanı olduğunu iddia etmesi, ünlü avukatlardan Mehmet Ali Sebük'ün de aynı gazetede yayımladığı bir yazı dizisi ile bu beyanı desteklemesi sonrasında birçok aydın, Nazım Hikmet'in affedilmesi maksadıyla imza kampanyası başlatacaktır. Nazım Hikmet'in annesinin de kampanyaya yürüyüşleriyle destek vermesi üzerine, dönemin iktidar partisi CHP tarafından Nazım'ın affı yönünde bir af önergesi verilse de, teklifin muhalefete yarayacağı ve istismar konusu olacağı endişesiyle CHP bu teşebbüsünden kısa sürede vazgeçecektir. Nazım Hikmet 14 Mayıs 1950 seçimleri ile DP'nin iktidara gelmesinden sonra yukarıda bahsi geçen Temmuz 1950 yılı genel affıyla 13 yıl kaldığı cezaevinden salıverilecektir.⁶⁸⁶

20 Temmuz 1951 tarihli birleşimde, *"Bazı Suç ve Cezaların Affı hakkındaki 5677 sayılı Kanunun 6'ncı maddesine bir fıkra eklenmesine dair kanun tasarısı"* gündeme alınmıştır. Aynı birleşimde tasarıya matuf olarak hazırlanmış olan Milli Savunma ve Adalet Komisyonları raporları da müzakere edilmiştir. Tasarı Adnan Menderes Hükümeti tarafından Meclise sunulmuştur. Tasarının gerekçe kısmında gerekçesinde şu bilgiler yer almaktadır. Asker kaçağı, izinsiz, bakaya, yoklama kaçağı ve saklılardan, *"Bâzı Suç ve Cezaların Affı"* hakkında olan 14 Temmuz 1950'de yürürlüğe giren ve 5677 sayılı Kanunun 6'ncı maddesinin ikinci fıkrası hükmüne göre işbu kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren üç ay içinde resmî mercilere teslim olarak affa mazhar olmuş bulunanlar içerisinde çeşitli sebeplerle tedip ve tenkil hareketına mâruz kalıp yabancı memleketlere iltica etmiş kimselerin mevcut olduğu ifade edilmekteydi. Bu kimselerin umumiyetle, 1930 Ağrı Harekatı ve 1936-1938 seneleri arasında yapılan Tunceli manevraları esnasında gerçekleştirilen tedip ve tenkil hareketları dolayısıyla yurt dışına çıkmış oldukları, yurdu terk ettikleri zaman saklı durumunda olanlar bulunduğu gibi bazıları henüz yurttan ayrılmadan, bazıları da yabancı memleketlerde ikametleri esnasında, yoklama kaçağı, bakaya durumuna girdikleri ve ancak 5677 sayılı Af Kanunu çıktıktan sonra yurda döndükleri bilgisi verilmekteydi.⁶⁸⁷

Kanun tasarısında Af Kanununun yukarıda kaydedilen 6'ncı maddesinin ikinci fıkrasında yazılı müddet zarfında yurda dönüp affa mazhar olan bu kimselerin, uzun zaman yurt dışında kaldıklarından, bunların derhal askerlik durumlarının gerektirdiği muamelelere tabi tutulup, bilfarz derhal askere sevk edilmeleri fazlasıyla maddi ve manevi zararlarını mucip olacağını ifade edilmiştir. Hükümet bu durumda olan kimselere, yurda döndükleri zaman bozulan yuvalarını kurmak, dağılan çiftlerini yeniden tesis edip ailevi ve şahsî işlerini tanzim eylemek imkanının

⁶⁸⁵ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1960*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2020, s. 242-248. Şerafettin Turan, *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınları, Ankara, 2003, s. 318.

⁶⁸⁶ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950'den Günümüze*, İmge Kitapevi, Ankara, 2013, s. 27-29.

⁶⁸⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 102, Cilt: 9, s. 236-237.

bağışlanması taraftarı olduğunu beyan etmiştir. Bu nedenlerle bu kimselerin mazhar oldukları af ve müsamahanın bu yönden de ikmaline imkân vereceği düşünce ve kanaatiyle askerlik muamelelerinin 1 Nisan 1952 gününe kadar tehirini temin için işbu kanun tasarısı hazırlandığını belirtilerek kanun tasarısına son verilmiştir. Milli Savunma ve Adalet Komisyonu tasarıyı uygun görmüş ve tasarı Meclis'te herhangi bir şekilde üzerinde tartışma olmaksızın bu şekilde kabulü gerçekleşmiştir.⁶⁸⁸

4.2. Türkiye Topraklarında Casusluk Suçundan Mahkum Edilen Alman ve İtalyan Uyruklu Bazı Şahısların Affı Hakkında Kanun Tasarısı

14 Temmuz 1950 tarihli birleşimde Meclis Genel Kurulu'nda Türkiye topraklarında casusluk suçundan hüküm giyen Alman ve İtalyan uyruklu bazı şahısların affı gündeme alınmıştır. Casusluk suçundan mahkum edilen Alman ve İtalyan uyruklu bazı şahısların afları hakkında kanun tasarısı ile Hans Kroecker, Ekrem Özdemir, Hans Bucher, Kemal Usman, Hasan Hayri Sonat, Dr. Herrmann Von Engelmann, Prof. Dr. Hans Henning Von Der Osten'in mahkûm bulundukları cezaların affı hakkında Adalet Komisyonu raporu başlığıyla yansımıştır. Kanun tasarının gerekçe kısmında, İkinci Dünya Savaşı sırasında ülkede casusluk suçlarından mahkûm edilen Alman ve İtalyan uyruklu birkaç kimsenin mevcut bulunduğu, bunların geri kalan cezalarının affı için Almanya ve İtalya Hükümetlerince muhtelif vesilelerle Hükümet nezdinde teşebbüslere geçildiği bilgisi verilmiştir. Ayrıca, İtalya ile Mart ayında imza altına alınan Dostluk Muahedesinde evvel İtalyan mahkûmlarının bu münasebetle serbest bırakılmaları için İtalya Büyük Elçiliğinin tekrar müracaat etmiş olduğu, Alman mahkûmlarının afları için de Alman Şansölyesi M. Adenauer'in bizzat Bonn'daki misyon şefinden özel ricada ricada bulunduğu beyan edilmektedir. Hükümet, kanun tasarısının kabulünün Almanya ve İtalya ile dost bir siyaset gütmenin ülke menfaatlerinin icabı olduğunu, düzenlemenin kabulünün bu memleketlerle olan dostane münasebetler üzerinde olumlu bir tesir yapacağını, mahkûmların da esasen cezalarının mühim bir kısmını çekmiş bulundukları sebepleriyle tasarının hazırlandığını belirtmiştir. Adalet Komisyonu 14 Temmuz 1950 tarihli raporu ile kanun tasarısını muvafık bularak aynen kabul etmiştir.⁶⁸⁹

Tasarının müzakeresi sırasında ilk sözü DP İstanbul Milletvekili ve Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü alacaktır. Köprülü, savaş yıllarında ülke topraklarında bir takım casusluk faaliyetlerinin olduğunu, bundan dolayı Alman ve İtalyan vatandaşı olan 9 kadar kişinin hüküm giydiği bilgisini vermiştir. Dışişleri Bakanı, bu kimselerin Türkiye aleyhine değil birbirine karşı olan devletler aleyhine bu faaliyetleri sürdürdüğünü ve sadece siyasi sebeplerden dolayı mahkum bulunduklarını beyanla, geçmiş Hükümet tarafından savaş biter bitmez o devrin şartları gereğince tutulduklarını ifade etmiştir. Fuad Köprülü an itibarıyla, eski devirlerin tasfiye olunmakta olduğunu, dünyada

⁶⁸⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 102, Cilt: 9, s. 236-237.

⁶⁸⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 23, Cilt: 1, s. 819-820.

yeni hesapların açıldığını, bu açıdan devletin siyasi menfaatleri çerçevesinde af tasarısının Hükümet adına ve Hariciye Bakanı sıfatıyla kabulünü Meclis'ten rica ettiğini beyanla sözlerini tamamlamıştır. DP Bursa Milletvekili Selim Ragıp Emeç, görüşülmekte olan af kanununun bazı maddelerinde casusluk suçundan mahkum olanların diğer hükümlülerin vaziyetinin dikkate alınmadığını, bu kimselerin kaderlerine terk edildiklerini beyanla ortaya çıkan tezada işaret etmiştir.⁶⁹⁰

Bu sözler üzerine Dışişleri Bakanı tekrar kürsüye gelerek bahsedildiği gibi ortada bir tezat olmadığını, Hükümetçe affı talep edilen kimselerle yaşadıkları yetiştikleri, büyüdükleri memlekete karşı ihanet eden alçakların affı arasında hiçbir münasebet bulunmadığını belirtmiştir. Bugün yine daha mühim siyasi sebeplerle artık hiçbir şeyi kalmamış olan bu işin tasfiyesini memleketin dış siyaseti bakımından büyük ehemmiyette gördüklerini söylerine eklemiştir. Bakan, bir hususi af getirildiğini, bunda Türk tabiiyetinde olan hiç kimse bulunmadığını, eğer böyle olsaydı tezat sayılabileceğini, sırf siyasi sebeplerle eski bir vaziyetin tasfiyesinin mevzu bahis olduğunu beyan etmiştir. DP Seyhan Milletvekili Remzi Oğuz Arık bu kimselerin vatanlarını müdafaa etmek için böyle bir yol tutmuş bulunduklarını, bu hususta Türkiye'mize en ufak bir zarar getirmek istemediklerini, imkanları lehimize kullanmaktan çekinmediklerini söylemiştir. Bu arada Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü dört İtalyan vatandaşını daha tasarıya eklenmesi gerektiğini beyan etmiş, bunun üzerine düzenlenmesi için tasarı Komisyona gönderilmiştir.⁶⁹¹ Birinci maddesi kabul olunan kanunun ikinci maddesi Komisyonca aynı gün içerisinde hazırlanmış ve bahsi geçen tüm kişilerin affı yine aynı birleşimde Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁶⁹²

4.3. Eski Ekonomi Bakanı ve Kocaeli Milletvekili Sırrı Bellioğlu'nun Hükümlü Bulunduğu Cezanın Affına Dair Adalet Komisyonu Raporu

Seksen yaşına yaklaşmış ve dokuz buçuk sene kadar hapis yatmış olan eski Ekonomi Bakanı ve Kocaeli Milletvekili Sırrı Bellioğlu'nun, hükümlü bulunduğu cezanın affına dair Adalet Komisyonu raporu 30 Nisan 1951 tarihli birleşimde Meclis gündemine alınmıştır.⁶⁹³ Adalet Komisyonu adına Balıkesir Milletvekili Vacit Asena kürsüye gelerek Sırrı Bellioğlu'nun birkaç mektup yazarak postaneden göndermek suretiyle bazı askeri makamları güya ayaklanmaya teşvik ettiğini beyanla ve bir mektupla askeri ihtilalin gerçekleşmesinin mümkün olup olamayacağı

⁶⁹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 23, Cilt: 1, s. 687-688.

⁶⁹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 23, Cilt: 1, s. 688.

⁶⁹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 23, Cilt: 1, s. 687-690. 5678 No'lu Kanun olarak 24 Temmuz 1950 tarihli resmi gazetede yayınlanacaktır. "Hans Kroecker, Ekrem Özdebir, Hans Bucher, Kemal Usman, Hasan Hayri Sonat, Dr. Herrmann Von Engelmann, Prof. Dr. Hans Henning Von Der Osten, Teologos Dargos, Antonio Spampinati, Edouardo Castelli, Spiro Giocoladelli ve Umberto Giodice'nin mahkum bulundukları cezaların affı hakkında Kanun", T.C. Resmi Gazete, 24 Temmuz 1950, Sayı: 7564, s. 18806-18807, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7564.pdf>, (14.11.2022)

⁶⁹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 70, Cilt: 6, s. 344-352.

sualıyla kararın Yüksek Heyetin takdirine ait bulunduğu ifadeyle sözlerini tamamlamıştır. DP Erzurum Milletvekili Bahadır Dülger, 1948 senesinin birinci ayında Adalet ve Dilekçe Komisyonları vasıtasıyla, aynı kanuni yollardan geçmek suretiyle, Sırrı Bellioğlu'nun affı meselesinin Meclis huzuruna getirildiğini, siyasi düşünceler nedeniyle teklif edilmiş olan af tasarısının geri alınması mecburiyetinin hasıl olduğunu söylemiştir. Dülger, Eski Ekonomi Bakanı'nın hüküm giymesine neden olan hadiselerin herkes için uygulanması durumunda Meclis'te bulunan pek çok zevatın aynı suçlarla mahkûm edilmesi ve amme hizmetinden mahrum bir halde köşelerinde kalmalarının icap edeceğini ifade etmiştir. Sırrı Bellioğlu 'nun vaziyetinin artık doğrudan doğruya geçmiş ve tasfiye edilmiş bir siyasi durumun neticesinden başka bir şey olmadığını belirtmiştir.⁶⁹⁴

DP İzmir Milletvekili Cihad Baban, İçişleri Bakanı'nı Meclis'te dinlediği zaman sabık Adliye Bakanı'nı dinliyor gibi olduğunu beyanla, meselenin ceza kanunu bakımından ele alınacak bir mesele olmadığını, herhangi bir mahkûmun şu veya bu suretle affedilmesi meselesiyle karşı karşıya bulunduklarını ifade etmiştir. Sabık devrin bir mağduru ile karşı karşıya olduğunu ifade eden Baban, mağdur kadar herkesin de mağdur olduğunu, şef sistemine karşı isyan etmiş kimseler olduklarını söylemiştir. Mektebi Mülkiye'de talebe iken Abdülhamit idaresine, hayatının ileri safhalarında zaman zaman baskı rejimlerine isyan eden Bellioğlu'nun, geçen devirde de aynı şekilde hareket ettiğini ifade etmiştir. Bursa mahkemesinde beraat ettikten sonra aynı suç dolayısıyla hem askerî, hem de sivil mahkeme tarafından mahkûm edilerek zindana atılan kişi için verilecek olan kararın bir af kanunu kararı olmadığını, bir rejim meselesi, bir tasfiye kararı olduğunu söylemiştir. DP Ankara Milletvekili Hamid Şevket İnce, affı istenen kişinin an itibarıyla cezaevinde olmadığını, üzerinde bir mahkûmiyet yükü olmadığını, hukuken affının mümkün olup olmadığını sormuştur. Kürsülerden gelen ferî ceza sesleri üzerine, DP Milletvekili Hamid Şevket İnce, o zaman bu meselenin çözülmesi gerektiğini, tamamen infaz edilerek hapisneden çıkmış bir kimseye seni affediyorum demenin mantıklı olmadığını ifade etmiştir.⁶⁹⁵

Adalet Komisyonu 19 Nisan 1951 tarihli raporunda, gönderdiği mektuplarla orduyu Hükûmete karşı isyana teşvik etmek suçundan dolayı İstanbul Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nce yargılandığı bilgisi verilmekteydi. Aynı şekilde, 22 Temmuz 1940 tarihinde, Askeri Ceza Kanunu'nun 94/1 Türk Ceza Kanunu'nun 80, 31, 33, 36'ncı maddeleri gereğince 9 sene 4 ay müddetle ağır hapis ve ömür boyu kamu hizmetlerinden men edilerek hüküm giydiği hatırlatmaktaydı. Komisyon, Sırrı Bellioğlu'nun af için başvurduğunu, Dilekçe Komisyonu'nda yapılan müzakere neticesinde adı geçen kimsenin cezaevinde disiplinli ve dürüst hareketi ile çektiği cezadan hisseyap olduğu ve tamamıyla tashihi ıslah ettiğinin anlaşıldığını ifade etmiştir. Adalet Komisyonu, Dilekçe Komisyonu'nun, Bellioğlu'nun yaşının ilerlemiş olmakla beraber mesbuk

⁶⁹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 70, Cilt: 6, s. 347-348.

⁶⁹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 70, Cilt: 6, s. 348-349.

hizmetlerinin olduğunu, tek partili devrin tazyiklerime ve haksızlıklarına karşı aşırı bir teşebbüsü olsa bile bir nevi itiraz mahiyetinde görülmesi gerektiğini beyan ettiği bilgisini verdiğini aktarmıştır. Siyasi suçunun bugünkü telâkkilere göre nispeten mazur görülebileceği göz önüne alınarak fer'i cezalarının affı suretiyle atıfete mazhar kılınmasının uygun görülerek keyfiyetin Adalet Komisyonu'na bir raporla bildirildiği ifade edilmiştir. Adalet Komisyonu, af talep eden ve bu talebi de içtüzük gereğince Dilekçe Komisyonunca incelenip muvafık görülen Sırrı Bellioğlu'nun, mahkûm olduğu cezayı tamamıyla çektiğini hatırlatmıştır. Cezaevinde dürüst hareket ve ıslahı hal ettiği, çok yaşlı olmakla beraber mahkûmiyeti dolayısıyla mahrum kaldığı fer'i haklarına tekrar kavuşturulduğu takdirde kendisinin mesbuk hizmetlerine karşılık bir mükâfat olacağının müşahade edildiğini beyanla bu görüşün Meclisin atıfetine arz edilmesine oy birliği ile karar verildiğini beyan etmişlerdir. Meclis Genel Kurulu Komisyon raporu çerçevesinde hareket etmiş ve eski Ekonomi Bakanı ve Kocaeli Milletvekili Sırrı Bellioğlu'nun affını kabul etmiştir. Adalet, Maliye ve Millî Savunma Bakanları eliyle yürütülmesi kabul olunan özel af 5765 No'lu Kanun olarak, 24 Mayıs 1951 günlü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁶⁹⁶

4.4. Kan Gütme Sebebiyle İşlenen Adam Öldürme ve Buna Teşebbüs Cürümleri Faillerinin Hısımları Hakkındaki 3236 sayılı Kanunun Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun Teklifi

DP Ankara Milletvekili Cevdet Soydan ve 3 milletvekili kan gütme sebebiyle işlenen adam öldürme ve buna teşebbüs cürümleri failleri hısımları hakkındaki 3236 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında kanun teklifi vermişlerdir. Teklif ve Adalet Komisyonu raporu 30 Nisan 1951 tarihli birleşimde müzakere edilmiştir.⁶⁹⁷

Müzakereler sırasında söz alanlardan DP Diyarbakır Milletvekili Mustafa Ekinci teklifi veren milletvekillerine teşekkür ettikten sonra kaldırılması istenen kanun ile ilgili bilgiler vererek her ferdin kendi fiilinden sorumlu tutulması gerekirken 3236 Sayılı Kanunun bütün aile, akraba ve taallukatı sürgüne tabi tuttuğuna dikkatleri çekmiştir. Müzakere sırasında söz alan her mebus seçildikleri bölgelerde görülen kan davaları ile ilgili pek çok örnekler verse de bazı vekiller 3236 Sayılı Kanunun kaldırılması durumunda yerine başka bir düzenleme yapmanın gerekliliği üzerinde durmuştur. Aksi durumda kan davalarının yaygınlaşarak daha fazla kan dökülmesine sebebiyet verileceğini söylemiştir. Aynı birleşimde yapılan oylama neticesinde kanun teklifi reddedilmiştir.⁶⁹⁸

⁶⁹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 70, Cilt: 6, s. 344-352, 389-390. "Eski Ekonomi Bakanı ve Kocaeli Milletvekili Sırrı Bellioğlu'nun hükümlü bulunduğu cezanın affına dair Kanun", T.C. Resmi Gazete, 24 Mayıs 1951, Sayı: 7816, s. 1181, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7816.pdf>, (24.09.2021)

⁶⁹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 70, Cilt: 6, s. 353-362. Bahsi geçen kanun 11 Haziran 1937 tarihli Meclis birleşiminde kabul olunmuştur. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 74, Cilt: 19, s. 209-211.

⁶⁹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 70, Cilt: 6, s. 353-362. Ankara Milletvekili Cevdet Soydan ve 3 milletvekili arkadaşının teklifine ve müzakereye konu olan 3236 No'lu Kanun'un tam metni için ayrıca bk. "Kan gütme sebeble işlenen adam öldürme ve buna teşebbüs cürümleri failleri hısımları hakkında tatbik olunacak

4.5. Orman Suçlarından Mütevellit Bazı Cezaların Affı Hakkında Kanun Teklifi

Bolu Mebusu İhsan Gülez ve 3 Milletvekili tarafından orman suçlarından mütevellit bazı cezaların affı hakkında verilen kanun teklifi Meclisin 19 Şubat 1954 tarihindeki birleşimde Ziraat, Adliye ve Bütçe Encümenlerine havale edilmiştir.⁶⁹⁹ 7 Mart 1954 tarihli birleşimde ise bu sefer Kütahya Mebusu Ahmet Kavuncu ve Milletvekili arkadaşları tarafından Bolu Mebusu İhsan Gülez öncülüğünde verilen kanun teklifinin muvakkat bir encümende müzakere edilmesine dair bir karar verilmiştir. Ahmet Kavuncu ve arkadaşları, mevzuun ehemmiyetine binaen Ziraat, Adliye ve Bütçe encümenlerinden beşer üye seçilmek suretiyle teşkil edilecek muvakkat bir encümende müzakeresini arz ve teklif etmişlerdir.⁷⁰⁰ 10 Mart 1954 tarihli birleşimde kanun teklifine ilişkin Muvakkat Encümen mazbatasını ruznameye alınmıştır.⁷⁰¹

Mazbatanın müzakeresi 11 Mart 1954 tarihli birleşimde gerçekleştirilmiştir. Bolu Mebusu İhsan Gülez ve 3 milletvekili arkadaşı 5677 Sayılı Kanun ile birçok suçlar gibi orman suçlarının da umumi bir affa uğradığı, böylelikle ceza davalarının takipten düştüğü, ancak af kanununun kapsamına girmediği için maddi suçlara ait dava ve takiplerin devam ettiği belirtilmiştir. Bu nedenle hukuk mahkemelerinin kesif ve ağır bir mesai hamulesi altında asıl vazifelerini layıkıyla göremez hale geldiklerine değinen teklif sahipleri, ayrıca orman rejimi ve buralarda yaşayan milyonlarca halkın durumunu ıslah edecek kanunun Yüksek Mecliste müzakere aşamasında olduğunu hatırlatmışlardır. Sadece orman suçlarına münhasır ve bunlardan mütevellit hem hukuk ve hem de ceza davalarını kapsayan bir af kanununun hem pek ehemmiyetsiz ve küçük olan bu dâvaları düşürmek suretiyle mahkemelerimizi ferahlatacak ve asıl işlerini görme imkânını temin edecek hem de yeni orman rejiminin tatbikini layıkıyla yerine getirilmesini sağlayacağını belirtmişlerdir. Sosyal menfaatleri ortada olan böylesi bir teklifin düzenlenmesinin faydalı gördüklerini ifade ederek Meclis'ten kabulünü talep etmişlerdir.⁷⁰²

Muvakkat Encümen mazbatasını 9 Mart 1954 tarihinde Meclis Başkanlığına ulaştırmıştır. Muvakkat Encümende yer alan Ziraat Vekaleti temsilcisi 15 Mayıs 1950 tarihine kadar işlenmiş olup da 5677 sayılı Kanunun kapsamına giren suçlara ait tazminat davalarının sayısının 82 bine ulaştığı bilgisini vermiştir. Bu davalardan 20 bininden vazgeçildiği, büyük bir kısmının çok cüzi meblağlara taallük etmesi bakımından ihtiyar edilen büyük külfetlere rağmen faydalı olamadığı, bilhassa orman mıntikalarına yakın olan mahkemelerin bu muazzam iş terakümü yüzünden diğer davalarının aksadığı ve mahkemelerin müşkül duruma düştüğü belirtilmiştir. Ayrıca tahsiline karar

muameleye dair kanun", T.C. Resmi Gazete, 23 Haziran 1937, Sayı: 3638, s. 8364, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3638.pdf>, (12.06.2020)

⁶⁹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 46, Cilt: 28, s. 560.

⁷⁰⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 60, Cilt: 29, s. 353.

⁷⁰¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 63, Cilt: 29, s. 593.

⁷⁰² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 64, Cilt: 29, s. 796 -801.

alınan birçok tazminatın dahi tahsil kabiliyetinin bulunmadığı, bu yüzden icra dairelerinin de müşkülata karşılaştığı, bundan başka vatandaşların mahkeme ve icra dairelerine gidip gelmeleri gibi bir neticenin ortaya çıktığı ifade edilmiştir.⁷⁰³ TBMM'nin sonraki birleşimlerinde kanun teklifinin devam müzakerelerine rastlanılmamıştır.

4.6. Vaiz Fevzi Boyar'ın Mahkum Olduğu Cezasının Affı Hakkında Kanun Teklifi

DP lider ve yöneticileri 1957 seçimlerinde beklentilerinin altında kalınca muhalefeti ve basını sindirme politikalarına hız vermiş, tüm bu yaşananlara ek olarak özellikle dinci çevrelere daha çok ödün vermeye yönelmiştir. 1957'de Fevzi Boyar isimli bir vaiz, DP mitingine katılmayanları görevli bulunduğu devlet kurumunda kafirlikle suçlayan beyanatlarda bulunmuş, bunun üzerine muhakemesi gerçekleştirilip mahkum edilmiştir. Ancak hükmün infazı bir türlü gerçekleşmemiş, hatta DP milletvekili Ömer Bilen, Vaizin affı için özel bir yasa çıkarılmasını teklif dahi etmiştir.⁷⁰⁴

Adliye Encümeni mazbatasını 22 Mayıs 1957 tarihinde hazırlamıştır. 1325 İstanbul doğumlu Fevzi Boyar'ın Ödemiş Merkez Vaizi görevinde bulunuyorken bir vaazı esnasında sarf ettiği sözler nedeniyle Vicdan ve Toplantı Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanuna muhalefet ettiği gerekçesiyle ilgili kanunun 1'inci, Türk Ceza Kanunu'nun 59'uncu maddeleri uyarınca Ödemiş Ağır Ceza Mahkemesi'nce 6 Şubat 1956 tarihinde 10 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Fevzi Boyar'ın hapis cezasının affı hakkında Meclise müracaatını müteakiben Arzuhal Encümeni 9 Mayıs 1957 tarihinde talebi dikkate almış ve dilekçeyi aynı gün içerisinde Adliye Encümenine tevdi etmiştir. Adliye Encümeni evrakı tetkik ve durumu müzakere ettikten sonra hazırladığı mazbatasında öncelikle hadisenin seyri ile ilgili genel bilgilendirmelerde bulunmuştur. Mazbatada, Fevzi Boyar'ın ilk muhakemesinde Ödemiş Ağır Ceza Mahkemesi'nde 1 sene ağır hapis cezası aldığı, sonrasında maznunun temyize gittiği, Temyiz Mahkemesi 3'ncü Ceza Dairesi'nde cezanın bozulduğu belirtilmekteydi. Temyiz Mahkemesi olan Üçüncü Ceza Dairesinin Baş Müddei Umumilik makamının talebine uyarak vaaz esnasında başka kimlerin bulunduğu şahitlerden sorularak bu kimselerin de bilgilerine müracaat edilmemesi gibi teknik nedenlerle cezayı bozduğu bilgisini veren Encümen, Ödemiş Ağır Ceza Mahkemesi'nin karara uyarak yeniden muhakeme yaptığını belirtmiştir. Ödemiş Ağır Ceza Mahkemesi'nin bu sefer 10 ay ağır hapis cezası verdiği, maznunun tekrar temyize gittiği, ancak Üçüncü Ceza Dairesinin bu sefer kararı onadığı mazbatada aktarılan bilgiler arasında olmuştur.⁷⁰⁵

⁷⁰³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 64, Cilt: 29, s. 796-801.

⁷⁰⁴ Dinci çevrelere verilen ödünlere için bk. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, 4. Kitap (İkinci Bölüm), Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 145-150.

⁷⁰⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 77, Cilt: 20, s. 109-110.

Bu izahlarda sonra Adliye Encümeni nazariyatta affi hususunin mesnedinin adli hata, içtimai fayda ve atıfet hususlarından ibaret olduğundan bahisle hadisenin sübut ve suç teşkil bile etme bakımlarından tetkik olunduğunda sübutun muvafık olduğu münakaşa edileceği bir hadise gözüyle bakılması gerektiği yorumunu yapmıştır. Üyeler, adli bir hata ile karşı karşıya olduğunu, dini bir vecit ve heyecan içindeki bir din görevlisinin sarf ettiği sözlerin içerik olarak takdire müsaite sözler ve ispatı şüpheli sözlerden dolayı mahkum edilmesinin doğru bulunmadığını belirtmişlerdir. Bu şahsın cezasının hususi bir ayla ortadan kaldırılmasında içtimai fayda bulunduğunun her türlü münakaşa ve izahtan müstağni olduğunu ifade etmişlerdir. Hadisenin adli açıdan bu şekilde değerlendirdiklerini ifade eden Encümen, genç yaşta olan ve kendisinden bir din adamı olarak uzun seneler istifade edilmesi mümkün olduğu anlaşılan Fevzi Boyar'ın cezasının, içtimai faydanın tevli ettiği bir atıfet olarak affi uygun olacağına ekseriyetle karar verdiklerini beyan edeceklerdir. Ayrıca şahsın cezasının bütün hukuki neticeleriyle birlikte affını uygun gördüklerini belirtmişler, on dört üyeli Encümen'den sadece DP Erzurum Milletvekili Rifat Zeki Çavuşoğlu müstenkif kalmıştır.⁷⁰⁶ Fevzi Boyar isimli hükümlünün affi hakkında Adliye Encümeni mazbatası 24 Mayıs 1957 tarihli birleşimde ruzaameye alınmıştır.⁷⁰⁷ Kanun teklifi ve talebe matuf mazbatanın müzakeresi 5 Haziran 1957 tarihli Meclis birleşiminde gerçekleştirilmiştir.⁷⁰⁸

CHP Kars Milletvekili Sırrı Atalay af müessesesinin, ihtiyarlık, uslanmış olmak veya adli bir hatadan dolayı uygulamaya konulmasının makul ve mazur görülebileceğini, ancak affi talep edilen kişinin 45 yaşında ve henüz infazına başlanmamış bir hükümlü olduğunu beyan etmiştir. Hüküm mahkemece kesinleşmiş olan kişiyi nedamet duyması için infaz sürecinin başlamasının gerekliliği üzerinde duran Atalay, cezanın bir buçuk sene önce tasdik edilmiş olmasına rağmen şahsın cezaevine konulmadığını, böylesi bir durumda uslanmanın da ortaya çıkamayacağını söylemiştir. Affi talep edilen kişinin halen Diyanet İşleri Reisliği emrinde, muayyen bir vazifede bulunduğunu, cezasının kesinleştiğini, tashihi karar yoluna gidilmesine rağmen reddedildiğini, sonrasında Baş Müddei Umumilik Temyiz Ceza Heyeti Umumiyesi'ne müracaat edildiğini, orada da reddedildiğini, dolayısıyla bu durum karşısında cezanın infaz edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Atalay, meselede adli hatanın da var olduğu iddiasında olacaktır. Boyar'ın 1954 seçimlerinde Ödemiş'de vaiz olarak görev yaptığı camide cemaat huzurunda bölgelerinde bir sonraki gün Demokrat Parti'nin mitingi olduğu bilgisini vererek, bu mitinge gitmeyenlerin, Demokrat Partilileri gülerek karşılamayanların, onlara rey vermeyenlerin münafık ve hatta kafir olduklarını söylediğini beyan etmiştir. Atalay'ın bu sözlerine karşılık olarak Meclis'teki sıralarından iki mebusun "*doğru söylemiş*" şeklindeki sözleri zabıtlara yansımıştır. Sırrı Atalay bu kimselere şahsın Vicdan ve Toplantı Hürriyeti Kanunu'nun birinci maddesinde yer alan dinin politikaya alet edilmemesi hususunu ihlal ettiğini söyleyerek cevap vermiştir. Aradan bir buçuk sene geçmesine rağmen

⁷⁰⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 77, Cilt: 20, s. 109-110.

⁷⁰⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 72, Cilt: 19, s. 291.

⁷⁰⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 77, Cilt: 20, s. 50-54. Toker, a.g.e., s. 606-607.

hükümün infaz edilmediğini tekrar hatırlatan Sırrı Atalay Monteskiyö'den atıfla, kanunların ölüm gibi olduğunu, istisnasız herkese tatbik edilmesini, kanunlar üzerinde kimseye imtiyazlar tanınmaması gerektiğini beyan etmiştir. Bir tarafa kanunlar üzerinde imtiyazlar tanınırken, muayyen insanların hukuktan dahi mahrum edildiğini, bir taraftan kanunlar üzerinde imtiyazlar inşa edilirken, öbür taraftan vatandaşlar haklarından mahrum edildiğini dile getiren Atalay, fikir suçundan dolayı mahkûm olan Metin Toker'in matbaasında kendi ailesiyle görüşmesine dahi müsaade edilmeden alınıp hapisaneye götürüldüğünü sözlerine eklemiştir.⁷⁰⁹

CHP Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, işlenen suçun oldukça ağır bir suç olduğunu, ancak bu alanda işlenmiş yegane suç olmadığını, seçimden evvel, seçim sürecinde ve sonrasında din kisvesi altında dinin politikaya alet edilerek işlenen suçun pek çok emsalinden biri olduğunu belirtmiştir. Böylesi yüzlerce suçun içinden tesadüfen bir tanesinin ortaya çıkarak mahkemeye intikal ettiğini, hakimlerin de günün şartlarına rağmen her türlü tehlikeyi göze alarak ve bir cesaret göstergesi olarak şahsı mahkum ettiğini ifade etmiştir. Adliye Encümeni üyelerine ait olan ve şahsın dini bir coşku-vecit içerisinde bu suçu işlediğini dair söylemlerini de eleştiren Yetkin, bir Müslüman vatandaşı kafir diye telin etmenin manasının yobazca propaganda yapmak ve dini istismar etmek manasında olduğunu açık bir dille beyan etmiştir. Meşru seçim mücadelesi verenlerin, fikir adamlarının, matbuat ile iştigal edenlerin, ak saçlı Hüseyin Cahit gibilerin dünyanın şaşkın bakışları içerisinde hapisanelere götürüldüğünü de ifade etmiştir. Encümenin bahsi geçen şahısla ilgili ıslah olduğunu dair beyanının yanında nedamet etmiş olduğu hususu sabit olduğundan atıfete layık olduğu iddiasının iki seneden beri hüküm kesinleştiği halde infazı henüz başlamamış olan bir mahkûmun ıslahı hal ettiğini üyelerin nasıl anladığına dair şaşkınlığını dile getirmiştir.⁷¹⁰

Müzakereye 7 Haziran 1957 tarihli birleşimde devam edilecektir. CHP Kırşehir Milletvekili Osman Alişiroğlu, suç teşkil eden sözlerin şahıs tarafından defalarca merkez camiinde ve köylerde tekrar edildiğine dikkatleri çekecektir. Suçlunun kendisine tevdi edilen vazifeyi büyük bir sadakatle ve siyasi bir vecd içerisinde ifa ettiğine vurgu yapacak, şahsın merkez vaizi olmasına rağmen köyleri dolaşmayı ihmal etmediğini, gayretinin neticesinde sesinin bile kısıldığını belirtmiştir. Suçlunun çeyrek asırdır din kapılarına kilit vurulduğu, ölüleri yıkayacak, cenazeleri kaldıracak hoca yetişmediği, 1950'den bu tarafa rahat olunduğu, çocukların şimdi serbestçe okuyabildiği, çeyrek asırdır dinimizi baltalayanları desteklemenin münafıklık olduğu, bu kimselerin cehennemin şiddetli ateşini göreceği söylemlerini gittiği her yerde ve camilerde büyük bir iştiaqla seslendirdiğini ifade etmiştir. Miraç gecesine tesadüf eden gün içerisinde sarf edilen bu sözler arasında ezanın Türkçeye çevrilmesi ile ilgili olarak münafıklık benzetmesi yaptığını dile getirmiştir. Demokrat Parti mitinginin yapıldığı başka bir günde ise yine cami içerisinde, cemaatin

⁷⁰⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 77, Cilt: 20, s. 50-51.

⁷¹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 77, Cilt: 20, s. 53-54.

noksanlığına dikkatleri çeken suçlunun, bugünün bir bayram günü olduğunu, camiye gelirken gözlerinin yaşla dolduğunu söylediğini aktarmıştır. Sokaklardaki miting kalabalığını Mekke'nin fethine benzettiğini, Mekke kumandanının bir tabur asker ile Muhammedi kılıçtan geçireceği sözleri üzerine Peygambere bir şey yapılamayacağına dair vahiy geldiğini, münafık CHP'lilerin Demokrat Partililere aynı şekilde hiçbir şey yapamayacağını cami kürsüsünden ifade ettiğini paylaşmıştır. Miting alanına gelenleri karşılamayanların, güler yüz göstermeyenlerin münafık hatta kafir olduklarını açıkça ifade eden şahsın kendisine menfaat temin eden Demokrat Parti'nin lehine siyasi nüfuz temin maksadıyla propaganda ve telkinde bulunduğunu söylemiştir. Bu hususların 6187 Sayılı Kanunun birinci maddesine vücut veren unsurları içerdiğini, bu kadar çıplak bir konuşma ile dinin siyasete alet edilmesi vakıası karşısında Adliye Encümeninin, unsurları itibariyle suçun sabit olmadığı söyleminin sadece kendilerinde vazife ve mesuliyet hissinin tekevvün etmediğinin delâleti olduğunu ifadeyle sözlerini tamamlayacaktır.⁷¹¹

CMP Kırşehir Milletvekili Tahir Başer ise, hususi affa ihtiyarlık, daimi maluliyet, uslanmış olma ve adli hatadan dolayı gidilebileceğini, 1325 doğumlu olan Fevzi Boyar'ın ihtiyar ve malul sayılamayacağını, şahsın uslanmış olmasının da mümkün olamayacağını, cezasının infaz edilmediğini söylemiştir. Muhakemede adli hatanın olmadığı Adliye Encümeni tarafından kabul edildiğini hatırlatan Başer, ceza nazariyatı bakımından hususi affın dayandığı sebeplerin bu hadisede mevcut olmadığını, şahsın cezasının affı için hukuki ve mantıki hiçbir sebebin mevcut bulunmadığını kabul etmenin lazım geldiğini iddia etmiştir. Hususi affı ortaya çıkaran bir sebep oluşmadığına göre affın kabulüne dair isteklerin tek nedeni kaldığını onun da siyasi ve politik sebepler olduğunu, Ödemiş Camii'nde vaaz ederken DP lehinde, CHP aleyhinde kelim ettiğini, bu hizmeti nedeniyle affa mazhar olması gerektiği dışında ortada bir sebep kalmadığını beyan etmiştir. Bu hususun kanunların umumi olduğu prensibi ile asla kabili telif bir durum oluşturmadığını söylemiştir. Ortada başka bir hadisenin de olduğuna dikkatleri çeken Vekil, onun da cezanın halen infaz edilmemiş olduğunu dile getirmiştir. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa göre bir mahkûmun cezasının kesinlik kazandıktan sonra bir hafta zarfında usulen infak edilmek lâzım geldiğine, halbuki bu mahkûmun cezasının aradan bir buçuk sene geçtiği halde infaz edilmediğine vurgu yapmıştır. Bu durumun da Fevzi Boyar'ın iktidar partisi tarafından himaye edildiğinin en açık ve kesin delilini verdiğini ifade etmiştir.⁷¹²

CHP Grubu adına söz alan Malatya Milletvekili İsmet İnönü, dini siyasete alet etmeye örnek gösterilebilecek bir vakıanın mütalaasının yapıldığını ifade ederek sözlerine başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin mevzuatına dini siyasete alet etmeyi men eden hükümlerin nereden ve niçin geldiğini net ifadelerle izah eden İnönü, bu tercihin kaynağının da Milli Mücadeleye kadar gittiğini hatırlatmıştır. Milli Mücadele yıllarında galip devletlerin Türk devletini tarih sahnesinden

⁷¹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 78, Cilt: 20, s. 78-79.

⁷¹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 78, Cilt: 20, s. 80-81.

silmeye karar verdiklerini söyleyen İnönü, bu amacın gerçekleşmesi için halifeyi, padişahı ve ulemasını vasıta olarak kullandıklarını belirtmiştir. Anadolu’da yalnız başına kalan Türk Milleti’nin sopa, balta, yumruk, tırnak eline ne geçtiyse bununla hayatını ve bağımsızlığını kurtarmaya çalışırken Halife, ulema ve şeyhülislamın en tesirli karşılık ve mücadeleye mani olmak adına, “*Anadolu’da mücadele edenler kâfirdir*” fetvasını verdiklerini söylemiştir. Halifenin Şeyhülislamı Dürrizade Abdullah Efendinin fetvası ile idam kararı verilen kişilerden birinin de kendisi olduğunu hatırlatmıştır. Büyük bir harpten çıkmış, yorgun ve vasıtasız bir durumda bulunan halkın yürütülmekte olan mücadelenin neticesinin ne olacağını endişe ile izlerken ve bütün gayretini vatanperverlik etrafında toplamışken Yunan tayyarelerinin her gün avuç avuç Şeyhülislâm Dürrizade Abdullah Efendinin fetvasını bizim saflarımıza attığını beyan etmiştir. “*Anadolu’da memleketi kurtaracağız diye mücadele edenler münafıklardır, bu adamlar kâfirdirler*” ifadelerinin yer aldığı bu fetvalar ile Fevzi Boyar’ın sözlerinin aynı olduğunu, bu kimseyi müdafaa edenlerin de aynı zihniyette olduğunu ifade etmiştir. Dini siyasete alet etmeyi ve bu durumdan fayda beklemeyi bazı politikacıların demokratik hayat için bir vasıta olarak görmesinin doğru bir tercih olmadığını söylemiştir. Hüküm giydiği halde infazın gerçekleşmemesini devlet, millet ve meclis karşısında mesuliyetten bu kadar uzak ve azade bir Adalet Bakanı olunması ile ilgili olduğunu söylemiştir. İnönü son olarak, Boncuklu İbrahim’ in kadısının Fevzi Boyar ‘dan, onu müdafaa edenlerden daha değerli olduğunu beyan etmesi üzerine Genel Kurul’da şiddetli tartışmalar meydana gelmiş, bunun üzerine birleşime ara verilmiştir.⁷¹³

Adliye Encümeni raporunun devam müzakeresi 10 Haziran 1957 tarihinde gerçekleştirilmiştir.⁷¹⁴ İsmet İnönü yeniden söz alarak, suçun seçim zamanında yapılan ölçsüz sözlerin vücuda getirdiği bir netice olduğunu ifade etmiştir. Bir mahkumun af talebinde bulunması ve hatta affedilmesinin kendileri için bir mesele olmadığını, suçun seçim döneminde işlendiğini, böylesi dönemlerde insanların hislerinin azami derecede bazı zamanlarda ölçsüz olabildiğini, bu türden hezeyan halli seçim telaşlarının her ülkede görülebileceğini, ancak neticede bunların seçimle beraber unutulup gideceğini söylemiştir. Bu sebeplerle bir vatandaşın seçim zamanı söylediği sözlerden dolayı 10 ay gibi ağır bir hapse mahkûm olmasının esasen ağır bir ceza olarak gördüğünü söyleyen İnönü, bu hususun kanunlarımızdaki ölçsüz ve muvazenesiz şiddetin tezahürü olduğunu, parti olarak buna dair tespitlerin ve izahların daha önce yapıldığını dile getirmiştir. Meselenin şahsi ve kanuni tarafını bu şekilde izah eden İnönü, asıl meselenin adalet eşitliği ve bağımsızlığı meselesi olduğunu beyan etmiştir. Şahsın suçu infaz olunmaz iken, Çorum’da CHP Başkanı’nın seçim sürecinde yaptığı bir konuşma nedeniyle mahkemeye verilerek mahkum olduğunu, infazının gerçekleştirilerek bir sene beş ay yattığını söylemiştir. Bir seneden fazlaya mahkum edildiği için de ömrünün ilmî ve meslekî mahsulü olan avukatlık meslekinden mahrum edildiğini, seçim zamanı yaptığı suçtan dolayı mesleki, ekmeği, istikbali kapandığını ifade etmiştir. Meclise takdim edilen

⁷¹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 78, Cilt: 20, s. 78-84.

⁷¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 79, Cilt: 20, s. 103-120.

Fevzi Boyar isimli şahsın dini vaaz esnasında muhalifler için münafık ve kafir demesini vecit hali olarak görmenin nasıl bir adalet anlayışı olduğunu, bu kimsenin vaktiyle idamlarımıza fetva veren Dürri Efendi ve onun emsalinden ne suretle hafif görüldüğünü sual eden İnönü, bu adamı kim ki müdafaa ediyorsa ayağa kalksın da göreyim onu şeklinde hitabını şiddetlendirmiştir. 1954 seçimlerinde Fevzi Boyar türünden vaizlerin Ankara köylerinde dolaştıklarını, bir elinde Kuran diğer elinde altı ok olmak üzere İslam olanların Kuran'a eğileceğini, kafirlerin ise altı oka oy vereceklerini söylediklerini ifade etmiştir. Politika olarak, memleketin siyasi kaderinin tayininden Meclisin sorumlu olduğunu, dinin siyasete alet edip etmeme kararının verileceğini beyan etmiştir. 35 sene öncesinde Türk adliyesini savunduğunda ecnebilerin yakasından tutar vaziyette ve kendisine hitaben, sen Türk mahkemelerini bilmezsin dediklerini, karşılık olarak da ben bir Türk hakimi ne hüküm verirse ona razı olacağını söylediğini belirtmiştir. Şimdi ise bir Türk hâkiminin vicdanını, şerefini, ekmeğini Adalet Bakanı'nın pençesinden kurtarmakla meşgul olduğunu dile getirmiştir. Seçimlerde dini siyasete alet etmenin tesirli bir silâh olmadığını, hatta tehlikeli bir silah olduğunu beyan etmiştir. Fevzi Boyar veya emsali kimselerin tekrar seçmen karşısına çıkarılır da muhalifler münafıktır, kafirdir, onlara rey vermeyiniz derlerse cevabın gayet basit olacağını, ancak dini siyasete alet ederek girişilecek bir seçimin asla emniyetli olamayacağını, vatandaşların birbirine son derece zıt ve düşman olarak kalacaklarını beyan etmiştir.⁷¹⁵

Müzakerenin hitamında Adliye Encümeni tarafından hazırlanan mazbatanın reddi hakkında bazı milletvekilleri tarafından takrirler verilmiş, Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylama neticesinde bahsi geçen takrirler kabul edilmiştir. Böylelikle 1325 İstanbul doğumlu Fevzi Boyar'ın Ödemiş Merkez Vaizi görevinde bulunuyorken bir vaazı esnasında sarf ettiği sözler nedeniyle affını uygun gören Adliye Encümeni mazbatasını reddedilmiştir.⁷¹⁶

4.7. Matbuat Suçlarının Affı Hakkında Kanun Teklifi

CHP Adana Mebusu Kemal Sariibrahimoğlu 'nun matbuat suçlarının affı hakkında hazırladığı kanun teklifi 11 Aralık 1957 tarihli birleşimde Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.⁷¹⁷ 20 Aralık 1957 tarihinde Erzincan Mebusu Nusret Safa Coşkun'un, umumi af hakkında kanun teklifi Meclis'e gelmiş, aynı gün içerisinde Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.⁷¹⁸ 12 Mayıs 1958 tarihinde her iki teklif ve teklife matuf Adliye Encümeni mazbatasını Meclis ruznamesine alınmıştır.⁷¹⁹

⁷¹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 79, Cilt: 20, s. 106-111.

⁷¹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 79, Cilt: 20, s. 103-120.

⁷¹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 13, Cilt: 1, s. 134.

⁷¹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 17, Cilt: 1, s. 187.

⁷¹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 67, Cilt: 4, s. 99.

CHP Adana Mebusu Kemal Sariibrahimoğlu, matbuat suçlarına ait kanun teklifini 10 Aralık 1957 tarihinde Meclis başkanlığına sunmuştur. Vekil teklifinde, her kanun maddesinin tatbikatta farklı şekillerde tefsire müsait olduğuna dikkatleri çekmiştir. Türk Ceza Kanunu ve “*Neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkında*” 9 Mart 1954 tarih ve 6334 Sayılı Kanun’un, basın yoluyla işlenen suçları düzenleyen kanun maddeleri seyyal bir tefsire müsait olma bakımından tipik bir istisnaiyet arz ettiğini ifade etmiştir. İyi niyetle, coşku dolu milli duygularla ve memlekete hizmet derdiyle kaleme alınmış yazılar için bile tatbikatçıların yetersizliği, acemiliği, bilgi eksiklikleri, tefsir kabiliyetlerinin azlığı, farklı insani zaafı neler nedeniyle kanunların yazar aleyhine kullanılabildiğini ve cezalandırma yoluna gidilebildiğini söylemiştir. Adliyede görev alan herkesin adil, fazıl, bilgili ve tecrübeli olduğunu kabul ve takdir etsek de, her insan gibi hakimlerin de hata edebileceği, basın ve yayın yoluyla işlenen suçlara yönelik yaptırımları düzenleyen kanun hükümlerinin sert, aynı zamanda elastiki bir tefsire müsait olduğuna dikkatleri çekmiştir. Bu nedenle diğer kanun hükümlerinin tatbikatında, mümkün olandan daha çok adli hata yapılabileceğini insana düşündürdüğünü söylemiştir. Medeni ülkelerde on suçluyu beraat ettirmek bir suçsuzu mahkum etmekten daha evla olduğu fikrinin bulunduğunu söylemiştir. Toplum ve memleket menfaati ve hizmeti maksadıyla iş görmeye çalışan matbuat faaliyetlerinin tecziye edilmesi durumunda takip edilen amaçların ulviyeti dikkate alınarak affa layık görülmesini talep eden Vekil, bugün her zamandan çok muhtaç bulunulan manevi huzuru temin ve içtimai vicdanı tatmin bakımından, lüzumlu ve faydalı olduğuna inanmakta olduğunu beyan etmiştir. Türk Ceza Kanunu’nun 142’nci maddesi kapsamına giren ve komünizm ile ilgili suçların tecziyesini öngören suçların af kanunundan istisna edilmesini izahtan müstağni gördüğünü ifade etmiştir. Meclisin dört senelik yeni bir çalışma devresine girdiği bugünlerde basın ve yayın faaliyetlerinin demokratik idare ve ülkelerde, gerek Meclis gerekse de Hükümet çalışmalarında olumlu destek ve hizmetlerinin görüldüğünü ifade etmiştir.⁷²⁰

Kanun teklifinde 8 Ekim 1957 gününe kadar işlenmiş olup da, Basın Kanunu’na giren veya basın yoluyla işlenen suçlar hakkında takibat yapılamayacağı ve hükmedilmiş cezalar infaz olunamayacağı ifade edilmekteydi. Ayrıca bu madde hükmünün Basın Kanunu’na giren veya basın yoluyla işlenen suçların, fer’i ve mütemmim cezaları ile ceza mahkûmiyetlerinin neticelerine de şamil olduğu, Türk Ceza Kanununun 142’nci maddesi ile 6782 sayılı Kanunun 7’nci maddesi şumulüne giren suçlar hakkında tatbik edilemeyeceği belirtilmekteydi.⁷²¹

CHP Adana Mebusu Kemal Sariibrahimoğlu’nun matbuat suçlarına ait af kanun teklifinin Meclis’teki müzakeresi devam ederken, Erzincan Mebusu Nusret Safa Coşkun’un umumi af hakkında kanun teklifi de gündeme alınmıştır. CHP Milletvekili af teklifini 18 Aralık 1957 tarihinde Meclis Başkanlığı’na sunmuştu. Coşkun, daha önceden hazırlanmasına rağmen, bir siyasi

⁷²⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 71, Cilt: 4, s. 182-189.

⁷²¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 71, Cilt: 4, s. 191-192.

nezaket icabı olarak Hükümetin güvenoyu almasını beklediğini ifade etmiştir. CHP Milletvekili Coşkun teklifine gerekçe olarak, yeni bir devreye girilmesi münasebetiyle Meclisin atıfet göstererek, kaderin şevki ile hürriyetlerinden mahrum vatandaşlara tekrar cemiyete faydalı olmalarının sağlanmasını ve binlerce insanın ve ailenin ıstıraplarına son verilmesini sunmuştur. Kanun teklifindeki maddeler incelendiğinde toplumsal düzenin muvazenesini bozacak bir umumi affın lehinde bulunmadığını, kaderin şevki ile zaten çıktıkları ile çoktan mütenebbih olmaları gereken vatandaşların tekrar cemiyete iadesinden ve onlardan faydalanmaktan ibaret düzenlemelere yer verdiğini ifade etmiştir. Kanun teklifinde 1957 yılı 27 Ekim tarihine kadar, komünistler, casuslar, beyaz zehir imalcileri, kaçakçıları, döviz kaçakçıları, fuhşa teşvikçiler, mükerrer katiller, hırsızlığı, dolandırıcılığı, sahtekârlığı meslek edinenler, ırza, namusa tecavüzden mahkûm ve sanık olanlar müstesna, diğer suçlardan mahkûm ve sanık bulunanlar umumi af çerçevesi içine girdikleri yazılıydı. Adliye Encümeni ise mazbatasını 8 Mayıs 1958 tarihinde hazırlamıştır. Encümen, Nusret Safa Coşkun'un teklifini ittifakla, Kemal Sarıbrahimoğlu'nun teklifini ekseriyetle ret etmiştir.⁷²²

21 Mayıs 1958 tarihli birleşimde tekliflerin ve mazbatanın ilk müzakeresi gerçekleştirilmiş, ancak Adliye Vekili'nin Meclis'te hazır olmaması nedeniyle teklifin müzakeresi Dahili Nizamnamenin 87'nci maddesi mucibince bir defaya mahsus olmak üzere gelecek birleşime ertelenmiştir.⁷²³ Bahsi geçen tekliflerin müzakeresi 23 Mayıs 1958 tarihli birleşimde tekrar yapılmıştır.⁷²⁴ Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu, cemiyetin son 10–15 yıldır büyük bir değişim ve oluşum içerisinde bulunduğunu belirttiikten sonra, Maliye Vekili Hasan Polatkan'ın Personel Kanunu'nun Encümende müzakeresinin başladığı gün dile getirdiği üzere toplumun henüz istikrara kavuşmadığını, sosyal idari ve ekonomik pek çok meselenin henüz hal yoluna gidilemediğini ifade etmiştir. 6732 ve 6738 sayılı kanunlarla Türk Ceza Kanunu'nun 159 ve 161'nci maddelerine eklenen ifadelerin ilim komisyonu tarafından da antidemokratik bulunduğu, bahsi geçen maddelerde insan haklarına uygun düşmeyen bölümlerin olduğunu, seyyal, sert ve bir parça da keyfi derecede tefsire müsait bir içeriği ihtiva ettiğini iddia etmiştir. Vekil, adliyecilerimizin iyi yetişmiş ve faziletli insanlar olmasına rağmen kanunların içerikleri yüzünden tefsir ve tatbikte yanlış olmalarının mümkün gözüktüğünü, kanunların tatbikatı sırasında yaşananların bu hakikati açıkça ortaya koyduğunu beyan etmiştir.⁷²⁵

⁷²² "...Suçlarla cezaların üzerine böyle bir sünger çekmeyi lüzumlu kılan büyük içtimai zaruret ve sebepler olmadığı, umumi af yerinde kullanılmadığı takdirde, af bir cemiyette emniyet ve kanunlara saygı duygusunu azaltır, suçların çoğalmasını teşvik eder. Bu takdirde af cemiyete büyük zararlar getirir... Af kanunları, memleketimizde suçların işlenmesini azaltmamış, suçlar bilâkis geniş ve ehemmiyetli sayılacak bir miktarda artışlar kaydetmiştir... Yeni umumi bir affın suçların işlenmesini büsbütün artıracak ve suçları teşvik edeceği şüpheden varestedir...", "Adana Mebusu Kemal Sarıbrahimoğlu'nun, Matbuat suçlarının affı hakkındaki kanun teklifi ile Nusret Safa Coşkun'un, Umumi af hakkındaki kanun teklifi ve Adliye Encümeni mazbatasını", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 71, Cilt: 4, s. 192-196.

⁷²³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 70, Cilt: 4, s. 162.

⁷²⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 71, Cilt: 4, s. 182-189.

⁷²⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 71, Cilt: 4, s. 182-189.

Türk Ceza Kanunu'nun birinci maddesinde, “*Kanunun sarih olarak suç saymadığı mevzularda sanığa ceza verilemez.*” ifadesine yer verildiğini hatırlatan Vekil, gerek Türk hukukunca gerekse de beynelmilel hukukça kabul edilen ana esasın ceza kanunlarının açık olması yönünde olduğunu, ayrıca kanunda yazılanın esas alınıp hakime tefsir hakkı bırakmadığını belirtmiştir. Bu müphemiyet ve seyyaliyet karşısında hiçbir partinin yandaşlığını yapmadan bir vatandaş olarak bugün mevcut ve mer’i hükümlerin 1864 deki Abdülaziz devri Matbuat Nizamnamesi hükmünden ve 1909 tarihli Meşrutiyet Matbuat Kanunu hükümlerinden çok daha sert ve seyyal bir tefsire müsait olduğunu söylemiştir. Vekil, bazılarının 1864 Abdülaziz’in Matbuat Nizamnamesinde mevcut olmadığını dahi iddia etmiştir. Basın hürriyetinin Birleşmiş Milletler tarafından 1948 yılında ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 19’uncu maddesinde geniş bir şekilde tarif ve tavsif edildiğini hatırlatan Vekil, beyannamede yer alan sınırları aşarak aldığımız tedbirlerin ve vaz edilen kanunların uluslararası münasebetlerdeki durumumuzu zayıflatacağını ifade etmiştir. Vekil bir vesile ile rast gelinen birçok tercüme yazılarda bu minvalde ifadelerle sıklıkla rastlanıldığını söylemiştir. Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu, son zamanlarda Ahmet Emin Yalman’ın Vatan gazetesinde neşrettiği, “*Vay, Sen Hapiste Değil misin?*” başlıklı yazıdan bahsetmiştir. Yazarın, bütün tanıdığı ve dostu olan gazetecilerin kendini görür görmez, sanki şaşılacak bir şey görmüş gibi davrandıklarını aktarmıştır. Bu zihniyetin, bu anlayışın sadece matbuat mensupları arasında değil, Amerikalı siyaset ve iş adamları arasında dahi yayıldığını, bunun memleketimiz için milletimiz için çok kötü tesirler bıraktığını yakinen müşahade etmiş olduğunu beyan etmiştir.⁷²⁶

Siyasi suçların meşhur İtalyan pozitivist Baron Rafaele Gurofalo’nun dediği gibi doğal suçlar olmadığını söyleyen Vekil, bu türden suçların katil gibi, sirkat gibi her devirde ve her cemiyette ahlâk dışı ve cemiyet nizamını bozucu sayılıp cezalandırılan suçlar olmadığını, mevcut siyasi nizama hâkim olan zümre istediği için suç sayıldığını beyan etmiştir. Vidal Magnol’un da aynı düşüncede olduğunu ifade eden Vekil, bu suçların nihayet bir ideal uğrunda yapılmış, millet ve memleketin kalkınması ve hürriyet ve istiklâl kavuşması maksadıyla işlenmiş bulunması itibarıyla, faillerinin merhamete ve affa lâyık olduğunu söylediğini belirtmiştir. Siyasi suçluların bugün yerlerde sürünürken yarın herhangi bir iktidar değişikliği, herhangi bir ihtilâl ve her hangi bir siyasi zümre anlayışındaki değişiklik sebebiyle kahraman ve kurtarıcı mertebesine yükselip baş tacı edilebileceğine dikkatleri çeken Vekil, bu türden suçların genel karakteri dolayısıyla aşağı yukarı bütün ceza hukuku müellifleri aflatara taraftar olduğunu söylemiştir.⁷²⁷

Adliye Encümeni’nin aflatara suçları artırıcı rol oynadığı, yürürlüğe konulan 5677 sayılı Af Kanunu’nun suçlu sayısını önemli bir oranda arttırdığı gerekçesiyle tekliflerinin reddi yoluna gittiğini söylemiştir. Suç oranlarını sadece af kurumunun arttırdığını düşünmenin ilmi gerçeklere

⁷²⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 71, Cilt: 4, s. 182-189.

⁷²⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 71, Cilt: 4, s. 182-189.

aykırı bir durum olduğunu ifade eden Vekil, ayrıca hiçbir gazetecinin nasılsa af kanunu çıkar diye düşünerek suç işlemeyeceği iddiasında bulunmuştur. Affin suiistimal edildiğini iddia etmenin doğru olmadığını, yarının suçlularının ben de nasılsa affedilirim düşüncesiyle suç işleyeceğini düşünmenin bir vahime olduğunu belirtmiştir. Suçun hiddet, heyecan, hırs ve cinsi yönelimden kaynaklı sebeplerden ötürü ortaya çıktığını, bir kimsenin dünkü asıldı, beni de asarlar düşüncesiyle suç işlemekten kaçındığını ya da dünkü affedildi beni de affederler düşüncesiyle suç işlemeye koşarak gitme temayülünde olacağını düşünmenin doğru olmadığını ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 22 Haziran 1946 tarihinde sarf ettiği sözleri hatırlatan Vekil, Türk basınının demokrasi yolundaki çabasına katkısını överken, Başbakan Adnan Menderes'in 10 Ocak 1947 günü DP'nin Birinci Büyük Kongresi'nde Türk basınının demokrasi davasında müstesna bir yeri olduğunu vurguladığını hatırlatmıştır.⁷²⁸

Kanun tekliflerinin devam müzakeresi 26 Mayıs 1958 tarihinde gerçekleştirilmiştir.⁷²⁹ CHP Kars Milletvekili Sırrı Atalay, eğer ceza ve suç arasında adil denge tam anlamıyla tahakkuk etmediğini, cezaların infazı sırasında asgari insani şartlar yerine getirilmediğini, suçları önlemek adına alınması gereken önleyici tedbirlerin iktidarlar tarafından alınamadığını iddia etmiştir. Sırrı Atalay, eğer her suça mutlaka ağır ceza prensibi itiyat edinilmiş olmasaydı, Adliye Encümeni'nin ret kararlarını haklı görmenin mümkün olabileceğini de söylemiştir. Ancak ekonomik, siyasi, sosyal cepheleri tahlil edilmeden çıkarılacak bir umumi affin iyi ya da kötü olacağını söylemenin mümkün olamayacağını, ancak Adliye Encümeni'nin birtakım istatistik malumatına dayanarak rahatlık içinde, umumi affin mahzurları üzerinde durduğunu ifade etmiştir. Kendisinin bu rahatlık içerisinde bulunmadığını söyleyen Atalay, bir memlekette bu şartlar olmadığı zaman umumi bir affi kabul etmek lazım geldiğini, bütün bunlar tahlil edilmeden birkaç istatistik rakama dayanılarak umumi affin mahzurları ileri sürülerek tekliflerin Encümence reddedildiğini söylemiştir. Mazbatanın objektif unsurlara dayanmadığını beyanla Encümene iade edilmesini istemiştir. Encümenin teklif sahipleri için siyasi ve içtimai sebepleri iyi tahlil etmedikleri, matbuat suçları ile diğer suçların affi için siyasi ve içtimai sebepler gösteremediklerini belirttiğini aktaran Vekil, bugün muhalifler hakkında tatbik olunan 158 ve 159'uncu maddeler gibi maddelerin medeni ve demokratik ülkelerin mevzuatında bulunup bulunmadığını Encümen ve Vekalet'ten sual etmiştir. Vekil ayrıca, Fransa hariç basın mevzuatı en ağır hükümlerin Türkiye'de olduğunu da iddia etmiştir. Basının resmi ve hususi ilan, kağıt, mürekkep ve diğer malzemelerine kadar ekonomik baskı altında tutulduğunu söyleyen Atalay, iktidarın bu hususlar üzerinden ilerleyerek matbuata ağır ve haksız baskı uyguladığını belirtmiştir. Yandaş basına ithal ucuz kağıdı verirken, muhalif olarak gördüğü tarafa canı isterse verdiğini, isterse kesip, azaltıp çoğalttığını ve bu türden yöntemlerle bunaltıp ezmeye çalıştığını söylemiştir. Dış ülkelerde hakkımızda bu hususlar ile ilgili raporlar düzenlenmekte olduğunu, ülkenin itibarının sarsıldığını iddia etmiştir. Polisin sadece savcı

⁷²⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 71, Cilt: 4, s. 182-189.

⁷²⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 72, Cilt: 4, s. 197-208.

emriyle, gazeteleri daha basılmadan toplayabildiğini, bütün mevkutelere el koyabildiğini, hatta bir yazının henüz yayınlanmadan neşr edilmemesini Cumhuriyet Müddeiumumileri'nin isteyebildiğini, bu durumun sansürden daha beter olduğunu söylemiştir. Anayasasın sansürü ret ve inkar ettiğini, ancak dolambaçlı vasıtalarla iğrenç bir şekilde tatbikine çalışıldığını iddia etmiştir. Vekil, Encümenin içinde bulunduğu iyimserlik havasına hayret etmemenin imkansız olduğuna vurgu yapmıştır.⁷³⁰

Kanun tekliflerinin bir sonraki müzakeresi 28 Mayıs 1958 tarihinde gerçekleştirilmiştir.⁷³¹ DP Sakarya Milletvekili Nusret Kirişcioğlu, matbuatın büyük bir kudret ve memlekete faydalı bir unsur olduğunu, zayıf düştüğü zaman iltica edilen, güç ele geçtiğinde kısıkrak bağlanmak istenen bir kuvvet olmaması gerektiğini belirterek sözlerine başlamıştır. Nusret Kirişcioğlu, Sırrı Atalay'a cevaben, ülkeyi demir perde gerisindeki ülkeler ile kıyaslamanın doğru bulmadığını, Türk hakimlerine dil uzatılmasını da kabul etmeyeceğini beyan etmiştir. Muhlif arkadaşların kürsüden konuştuğunu, ancak affın sosyal nedenleri ile ilgili olarak kendilerinden ortaya sürülen hiçbir cümle duyamadıklarını ifade etmiştir. Kirişcioğlu ayrıca, her iki teklif sahibinin de ortak kanaatle yeni bir devre girildiği için affa gitmeyi uygun bulduklarının anlaşıldığını, üç ya da dört senede bir yeni devreye girdik diye af çıkarmaya çalışmanın kanunları hükümsüz bırakmak anlamına geleceğini, bunu da bir sebep olarak görmediğini belirtmiştir.⁷³²

DP Çanakkale Milletvekili ve Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Server Sezgin, Sırrı Atalay'ın Türkiye'deki cezaevlerinin durumuna dikkatleri çekerek bu kurumların durumu karşısında affa gidilme zorunluluğu üzerinde durduğunu hatırlatmıştır. Bu sözlere cevaben dünyanın en büyük infaz sistemi hukukçusu ve filozofu Bentham'ın, "*Cezaevlerinin kifayetsizliği ve gayri insaniliği muvacehesinde affa gidilemeyeceği*" hakkındaki sözünü kürsüden seslendiren Sezgin, hapishanelerin şikayet konusu olan durumlarının Demokrat Partinin değil, mazinin günahı olduğunu, her kurum gibi bu kurumların da kifayetsiz devir alındığını vurgulamıştır. Bütçe imkanları çerçevesinde ülkeye yeni ve modern infaz kurumları kazandırmanın gayreti içerisinde olduklarını İzmir ve İstanbul'da maliyeti 12 milyon lirayı geçen bölge hapishanelerinin modern surette inşa edildiğini belirtmiştir. Amaçlarının en kısa zamanda ülkenin her tarafında bu türden ceza infaz kurumlarının inşasını gerçekleştirerek Batılı devletlerde olduğu gibi cezanın gayelerine uygun olarak suçluların ıslahını sağlamak olduğunu söylemiştir.⁷³³

Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde sık sık genel aflara gidildiği ve af kurumunun zararlı bir şekilde kullanıldığını iddia eden Sezgin, 1256 ve 1267 tarihlerinde yürürlüğe

⁷³⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 72, Cilt: 4, s. 197-208.

⁷³¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 73, Cilt: 4, s. 212-236.

⁷³² CHP Adana Milletvekili Suphi Baykam ise, Türk basınının tarih boyunca millet ve memleket lehinde iftiharla vazifesini yerine getirdiğini söyleyecektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 73, Cilt: 4, s. 217-224.

⁷³³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 73, Cilt: 4, s. 224-230.

konulan umumi af kanunlarını örnek olarak vermiştir. Özellikle İkinci Abdülhamit devrinde, padişahın cülus günü olan 19 Temmuz günlerinde her yıl çıkarılan afların suç ve suçlunun artmasına sebebiyet verdiğini söylemiştir. İkinci Abdülhamit döneminde cülusunun yıldönümünde bakiye cezasının üçte ikisini çekmiş olanların bütün cezalarını affedildiğini hatırlatan Sezgin, nasılsa af kanunu mutlaka çıkacak diyerek belli bir sene yatmayı göze alıp sık sık suç işlemekten geri kalmadığını belirtmiştir. Cumhuriyet döneminde sayısı on üçü aşan genel af kanununun çıktığını, yürürlüğe konulan af uygulamalarının olumlu hiçbir neticesi görülmediğini, aksine büyük zararlarının müşahade edildiğini ifade etmiştir. 1950 tarihinde Türkiye’de meydana gelen büyük siyasi ve toplumsal değişim ve dönüşümü müteakip 5677 sayılı umumi af kanunu çıkarıldığını hatırlatan Sezgin, bu sırada ceza infaz kurumlarında 24 bin mahkum ve mevkuf bulunduğu dikkatleri çekmiştir. 1957 yılının Kasım ayına kadar her geçen yıl mahkum ve mevkuf adedinin arttığını, 1957 Kasımında meşrutan tahliye edilen 5 bin mahkumla birlikte 1950-1957 arasında mahkum ve mevkuf sayısında 10000 kadar bir artma müşahade edildiğini söylemiştir.⁷³⁴

Kemal Sariibrahimoğlu’nun, matbuat suçlarının herhangi bir ayırım yapılmaksızın umumi olarak affını talep ettiğini hatırlatan Sezgin, ayırım yapılmasının zorunlu olduğunu, yapılmadığı takdirde basın ve yayın yoluyla işlenmiş olan adi suçların da affedilmiş olacağına dikkatleri çekmiştir. Bir ülkede olağanüstü sosyal tedbirler, ihtilal ve inkılap hareketleri sonrasında bir siyasi zaruret doğması durumunda affın lüzumlu olabileceğini söylemiştir. Basın ve yayın yoluyla iş görenler arasında memlekete yardım etmek bakımından fikir ve düşünce serd edenlerin yeni bir sükûn devrine kavuşulması emeli ve gayesiyle affı cihetine gidilebileceğini, aksi takdirde affın zararlı ve isabetsiz olacağını belirtmiştir.⁷³⁵ Müzakerelerin hitamında mazbata oya sunulmuş, kabulü gerçekleşmiş ve böylelikle af kanun teklifleri reddedilmiştir.⁷³⁶

DP, kuruluşunda özellikle Vatan ve Tan gazeteleri olmak üzere büyük destek görmüş, bahsi geçen gazetelerden Vatan’ın sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman ile Tan yazarları Sabiha ve Zekeriya Sertel çifti partinin ortaya çıkmasında etkin rol oynamışlardı. Parti ayrıca doğrudan doğruya kendisinin sözcüsü olacak bir gazete çıkarmayı da gerekli görmüş, bu amaçla 30 Nisan 1948 tarihinde yayın hayatına başlayan ve başyazarlığını Mümtaz Faik Fenik’in üstlendiği Zafer adlı bir gazete yayın hayatına sokulmuştu. Muhalefette iken demokrasi ve özgürlük vaatleriyle ortaya çıkan ve özellikle matbuat hayatındaki baskılardan yakınan DP, iktidara geldikten kısa bir süre sonra muhalefetteki partilere, kendisine karşıt gruplara ve basın-yayın organlarına karşı giderek artan sert tavır ve yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Devlet imkanlarının aktarılmasıyla varlığını devam ettiren besleme basın türemiş, resmi ilanların dağıtılmasındaki tutarsızlıklar ve kayırmalar DP iktidarı süresince had safhaya ulaşmıştı. DP iktidarı ve Menderes Hükümetleri bu

⁷³⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 73, Cilt: 4, s. 224-230.

⁷³⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 73, Cilt: 4, s. 224-230.

⁷³⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 73, Cilt: 4, s. 212-236.

alandaki yapılan tüm eleştirilere basın yasasında değişiklikler yaparak ve gazete ve gazetecilere verilen cezaları artırma yoluna giderek cevap vermeyi tercih etmiştir. Bir hesaplama göre 1954'den 1958 sonuna kadar 4 yıl içinde açılan basın davalarının sayısı 1.161'i bulmuştur.⁷³⁷

4.8. Bazı Orman Suçlarının Affına ve Bunlardan Mütevellit İdare Şahsi Haklarının Sukutuna Dair Kanun Layihası

12 Şubat 1958 tarihinde, “*Bazı orman suçlarının affına ve bunlardan mütevellit idare şahsi haklarının sukutuna dair kanun lâyihası*” Meclis tarafından Ziraat ve Adliye Encümenlerine havale edilmiştir.⁷³⁸ Ziraat ve Adliye Encümenleri mazbataları 6 Haziran 1958 tarihinde ruzaameye alınmıştır.⁷³⁹ 23 Haziran 1958 tarihli birleşimde Ziraat Vekili Nedim Ökmen ve Adliye Encümeni Reisi Cevat Ülkü tarafından verilen takrirler neticesinde Meclis Genel Kurulu, kanun layihasını takdimen ve müstaceliyetle görüşülmesini kabul etmiştir.⁷⁴⁰

Ziraat Vekaleti'nce hazırlanan ve Başvekil Adnan Menderes'in imzası ile 5 Şubat 1958 tarihli İcra Vekilleri Heyeti'nce Meclise sunulması kararlaştırılan, 10 Kasım 1958 tarihinde Meclis Başkanlığına sunulan kanun layihasının esbabı mucibesinde orman içinde ve etrafında yaşayan vatandaşların mahrukat ve inşaatta kullanmak zorunda kaldıkları ağaç kesimine gittikleri beyan edilmektedir. Ayrıca halkın zihninde ormanların korunması ve gelecekteki lazımlığı gibi hususların tam olarak yerleşmemesi nedeniyle devlete ait ormanlarda usulsüz ve kanunsuz kesimlere giriştikleri, bu nedenle de devletle fertler arasında binlerce ihtilafın ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Devletle vatandaşlar arasındaki orman ihtilaflarının sadece tecziye yöntemiyle bertaraf edilmesindeki müşkülât ve imkansızlığa dikkatleri çeken İcra Vekilleri Heyeti, orman ve ağaç sevgisi ve yararının halk tarafından layıkıyla anlaşılması maksadıyla sarf olunan gayret ve çalışmaların gün geçtikçe müsmir neticeler verdiği ve vermekte olduğu memnuniyetle müşahade edildiğini belirtmiştir. 8 Eylül 1956 tarihinde yürürlüğe giren 6831 sayılı Orman Kanunu sayesinde ormanları tahribatının azaldığını belirten Hükümet, 3116 ve 5653 Sayılı Orman Kanunlarının kaldırılmasıyla 6831 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesi zamanlarına tesadüf eden intikal devresinde orman davalarının fazlalığına dikkatleri çekmiştir. Bahsi geçen intikal devresinde ortaya çıkan ve büyük bir toplam teşkil eden ihtilafların bertaraf edilmesi için af kanun layihasının hazırlandığına vurgu yapmıştır.⁷⁴¹

⁷³⁷ DP İktidarı ve Adnan Menderes Hükümetleri Dönemi'nde basın suçlarının ağırlaştırılması ve basın özgürlüğü sorunu için bk. Turan, **Türk Devrim Tarihi, 4. Kitap (İkinci Bölüm), Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, s. 105-117.

⁷³⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 37, Cilt: 2, s. 69.

⁷³⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 77, Cilt: 4, s. 341.

⁷⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 84, Cilt: 4, s. 589-614.

⁷⁴¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 84, Cilt: 4, s. 631-637.

Kanun layihasının müzakeresine geçildiğinde söz alanlardan CHP Mardin Milletvekili Mehmet Kamil Boran, aynı mevzuda üçüncü ya da dördüncü af olacağını, eğer af müessesesi yerinde kullanılmazsa veya suiistimal edilirse bu müesseseden fayda yerine zarar hasıl olacağını, vatandaşın kanunlara olan saygısının ve korkusunun azalacağını, hatta kaybolacağını, mütevali aflarla cesaret bulanların daha fazla suç işleyeceğini söylemiştir. Af müessesesini işletirken suçların mahiyetini de göz önünde tutmak icap ettiğini söyleyen Boran, hangi şartlar altında ve kimler tarafından işlenmiş olursa olsun, kanuni cezaları ne kadar hafif bulunursa bulunsun orman suçları memlekete son derece zararlı olmaları hasebiyle asla affa ve müsamahaya lâayık bulunmayan ağır suçlardan olduğunu belirtmiştir. Bu suçların memleketi git gide bir çöl haline getirdiğini ifade etmiştir. Af müessesesinin işleyişinde bir teadül ve tevazün olmak lazım geldiğini ifade eden Boran, birkaç gün evvel önce son derece ağır kanunların müphem ve dağınık unsurları yüzünden iki çizgi veya üç kelime için şiddetli cezalara mahkûm olarak zindanlara düşmüş münevver, vatanperver, fakat talihsiz vatandaşlardan ısrarla esirgenen af imkanının memlekete hareketleriyle çok daha büyük ve izalesi hemen hemen imkansız zararlar vermiş olanlara bilmem kaçınıcı defa olarak cömertçe ihsan edildiğini beyan etmiştir. Çiftçi ve köylü aleyhine konuşmadığını, ormanın, memleketin ve bütün milletin lehinde konuştuğunu, orman köylülerinin darlıkta bulunduğuna hiç şüphesinin olmadığını dile getirmiştir. Seçime takaddüm eden günlerde memleketin ormanlık bölgelerinde halkın ormanları kesmeye teşvik edildiğini ve DP iktidarda kalırsa kendilerini mutlaka affedileceklerine dair teminat verildiğinin herkesçe malum olduğunu söylemiştir. Bu yüzden memleketin ormanlık bölgeleri asla telâfi edilemeyecek insafsız tahribata sahne olmuş ve bugün bu af kanununun Meclise gelmesiyle seçim sırasında halkın kulaklarına fısıldananların gerçekleşmek safhasına girdiğinin anlaşıldığını belirtmiştir. Başka bir ifadeyle oy için memleketin yerine konulmaz doğal hazinelerinin heba edilmesi ve vatanın ormansızlık felaketine sürüklenmesi bir gelenek haline gelme temayülü gösterdiğini ifade etmiştir. Aftan müspet bir netice çıkmadığını, orman suçları, suç işlemek maksat ve itiyadı ile yapılıyorsa daha da artacağını, zarureten ve ihtiyaçtan doğuyorsa orman köylüleri kalkındırılmadıkça devam edeceğini, ancak kesilecek tek bir ağaç kalmayınca nihayet bulacağını söylemiştir. Memleketin selameti ve bekası namına bu kanun layihasının reddini teklif eden Boran, balta ve kazmanın DP'nin sembolü ve arması haline gelmesinin önlenmesinin gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁴²

CHP Kars Milletvekili Hasan Erdoğan, orman bölgesine dahil olan bir bölgenin çocuğu olduğunu, köyünün zamanında ormanın içerisinde bulunduğunu, şimdilerde ise kilometrelerce uzağında kaldığını ifade etmiştir. Meclisin tarafsız ve soğukkanlı bir şekilde bu durumun sebep ve müsebbiplerini araştırarak üzerinde durması gerektiğini söylemiştir. Hangi partiden ve nereden olursa olsun kalabalık bir vatandaş grubunun ağaç kesimi ile ilgili iş görmekte olduğunu belirten Erdoğan, babasının buğday tarlasını dahi zamanında kesmesini bilmeyen kimselerin şimdilerde ormanlara o tarlalardan daha kolay girdiğini ifade etmiştir. Vatandaşların yaptığı kesimin seviyatı

⁷⁴² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İctima: 84, Cilt: 4, s. 589-591.

için yol bulmakta ve normal olmayan vasıtalarla bunları piyasaya sürmekte uzmanlaştığını beyan etmiştir. Bu türden iş gören insanların genellikle iktidar tarafına yönelip, o gücün gölgesi altında ağaç katliamını gerçekleştirerek servet edinerek zenginleştiklerini söylemiştir. Ülke insanının ağaç ve kereste derdi ve ihtiyacının bulunduğunu belirten Erdoğan, bir ağaç ve orman meselesinin mevcut olduğunu ifade etmiştir. Halkın da bu durumdan şikayetçi olduğunu belirten Erdoğan, ormanın yanında yaşayan bazı kimselerin evinin damını örtecek bir tek ağaç alamazken aynı bölgeden bazı kişilerin orman bölgelerine rahatlıkla girip ağaç kestiklerini belirtmiştir. Ormanları koruma imkanlarının sınırlı olduğunu ancak orman işleriyle uğraşan devlet görevlilerinin de vazifelerini suiistimal ettiklerini iddia etmiştir.⁷⁴³

Kars Milletvekili Hasan Erdoğan ayrıca, devlet ile vatandaş arasında küçük büyük orman davalarının bulunduğunu, ancak kanunların bunları çözecek düzenlemelere sahip olmadığını iddia etmiştir. Fenni kesim ve işletme esaslı kurumlar olmadan ormanlardan baltanın çıkmayacağını belirten Erdoğan, vatandaşın kereste ve yakacak ihtiyacının da bu esaslar çerçevesinde temin edilmesi gerektiğini, affın bu hususta tek başına yeterli olmayacağını, bundan evvel çıkartılan afların ağaç katliamlarını durduramadığını söylemiştir. Orman suçlarında affedilen kimselerin bu işin ticaretini yapan, kanunları detaylı bilen, işini rahatlıkla yürüten insanlar olduğuna dikkatleri çeken Erdoğan, ormanların etrafında yaşayan köylülerin değil yüzlerce kilometre uzaktan gelen kimselerin ormandan yararlandığını belirtmiştir. Orman suçlarına yönelik afların bu kimselere yaradığını, sorunların çözümünde affa yönelmenin ormanları korumaya yetmediğine, mahkemelerde biriken dosyaları azaltmak adına çıkarılan afların belki bu maksada hizmet ettiğine, ancak ağaç katliamının artmasına sebebiyet verdiğine dikkatleri çekmiştir. Müzakeresi yapılan kanunun çıkarılması durumunda bu hadisede dördüncü kez affa gidilmiş olacağını söyleyen Erdoğan, vatandaşta nasılsa af çıkar düşüncesinin yerleştiğini, bunun da suç işleme oranına katkıda bulunduğunu söylemiştir. 1950’de orman kesme suçunun 12370 iken 1954 de 32239 a çıktığı bilgisini veren Erdoğan, bu rakamların resmi olduğunu, aflara rağmen suçların arttığını belirtmiştir. Ayrıca taşıma suçunun 11390’dan 36112’ye, izinsiz otlatmak suçunun 321’den 1000’e çıktığını, vatandaş da orman suçlusunun affedilmeyeceği intibasını uyandırmanın, sonrasında vatandaşın zaruri ihtiyaçlarını düşünmek, onu suç işlemeyecek hale getirmenin gerekli olduğunu ifade etmiştir.⁷⁴⁴

HP Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, vatandaşların büyük bir ekseriyetinin geçim sıkıntısı nedeniyle suça meyletmek zorunda kaldığını, görevlerinin kanunların çizdiği esaslar çerçevesinde vatandaşlarımızı suç işlemekten alıkoyacak tedbirleri almak olduğunu beyan etmiştir. Mütemadiyen kanunlarla affetmek yoluyla ne vatandaşların huzura kavuşturulmasının ne de Türkiye’deki orman dâvasını müspet bir şekilde halletmek imkanının mümkün olmadığını ifade

⁷⁴³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 84, Cilt: 4, s. 591-593.

⁷⁴⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 84, Cilt: 4, s. 591-593.

etmiştir. Hükümetin dost bir devletin yardımları sonucunda, müşterek mesai ile ve modern usullerle karayolları meselesini 20 sene evvel kimsenin aklına gelmeyen şekilde hallettiğini ifade eden Çelikbaş, başladığını sandığı Amerikan yardımlarını daha müessir hale getirmek suretiyle de orman davasını hal yoluna gidilmesi gerektiğini beyan etmiştir. 700 bin dolar veya Türk lirası yardım ile Amerikalılarla iş birliği edilerek Anadolu'nun yer yer ormanlaştırılması projesi hususunda Vekil Beyden malûmat rica edeceği sözleriyle konuşmasını tamamlamıştır. CHP Urfa Milletvekili Esat Mahmut Karakurt, matbuat suçlarının affı müzakere edilirken afların halkın kanunlara karşı bir tür isyanı ve hürmetsizliği olduğu, bu nedenle kabul edilemeyeceği nedenleri ile affın reddedildiğini, şimdi orman ile ilgili suçların hangi gerekçeyle affına gidileceğini sual etmiştir. Adalet mefhumu bakımından da bu affın kabulünün doğru bir hareket olmayacağını beyan etmiştir.⁷⁴⁵

Kanunun geneli üzerindeki müzakerelerin bitmesini takiben maddelere geçilmiş ve kanun layihası Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilmiş ve 2 Temmuz 1958 günlü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁷⁴⁶

4.9. Geri Alınan Af Kanun Teklifleri

26 Aralık 1955 tarihindeki birleşimde DP Balıkesir Mebusu Mekki Said Esen'in, basın yolu ile işlenen suçların affı hakkında kanun teklifi Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.⁷⁴⁷ 1 Haziran 1956 tarihli birleşimde Vekil, kanun teklifinin geri verilmesi için Meclis Genel Başkanlığına takrir vermiş ve talebi kabul görmüştür.⁷⁴⁸

5 Şubat 1958 tarihinde DP İstanbul Mebusu Mithat Perin'in verdiği "Bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifi" Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir.⁷⁴⁹ 24 Mart 1958 tarihindeki birleşimde Vekil, kanun teklifinin geri verilmesi için Meclis Genel Başkanlığına takrir vermiş ve talebi kabul görmüştür.⁷⁵⁰

⁷⁴⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 84, Cilt: 4, s. 595-601.

⁷⁴⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 84, Cilt: 4, s. 613-614. Kanun hükümlerinin icraya İcra Vekilleri Heyeti memur kılınmıştır. 23 Haziran 1958 tarihli Meclis birleşiminde kabul olunan 7132 No'lu kanunun tam metni için ayrıca bk. "Bazı orman suçlarının affına ve bunlardan mütevellit idare şahsi haklarının sukutuna dair Kanun", T.C. Resmi Gazete, 2 Temmuz 1958, Sayı: 9444, s. 19649, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9944.pdf>, (13.09.2022)

⁷⁴⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 19, Cilt: 3, s. 432.

⁷⁴⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 71, Cilt: 12, s. 3.

⁷⁴⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 34, Cilt: 2, s. 12.

⁷⁵⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 50, Cilt: 3, s. 5.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. 1960-1980 DÖNEMİ AF UYGULAMALARI

5.1. 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e Türkiye Devleti'nin Siyasi Tarihi

27 Mayıs İhtilali'nin ertesi günü Orgeneral Cemal Gürsel, Devlet ve Hükümet Başkanı olmuş, yürütme gücünün sivillere devrine kadar sürecek olan Milli Birlik Hükümeti kurulmuştu. 1960 yılının Haziran ve Temmuz ayları içerisinde ve elbette Milli Birlik Komitesi kararlarıyla bütün siyasi faaliyetler askıya alınmış, 29 Eylül tarihinde de DP kapatılmıştı. Aynı yılın Ekim ve Kasım ayları da hareketli geçmiştir. 14 Ekim günü DP'lilerin yargılandığı Yassıada Mahkemeleri başlamış, 27 Ekim'de üniversitelerden 147 öğretim üyesi ve yardımcısının görevlerine son verilmişti. 13 Kasım'da yine Milli Birlik Komitesi elinden çıkan kararname marifetiyle İhtilali gerçekleştiren kadro içerisinde 14 kişi tasfiye olunmuş, Komite revize edilmişti. Üyelerinin seçiminde Milli Birlik Komitesi'nin belirleyici olduğu Anayasa Komisyonu 9 Ocak 1961 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. Aynı yılın Şubat ayı içerisinde Adalet, Yeni Türkiye ve İşçi partileri kurulmuştur. Kısa bir zaman sonra da siyasi faaliyetler tamamen serbest bırakılmış, 1961 Anayasası, 9 Temmuz tarihli halk oylaması sonucunda yürürlüğe girmiştir. 15 Eylül tarihinde Yassıada Mahkemeleri tamamlanmış, 16 Eylül'de Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın, bir sonraki gün ise sabık Başbakan Adnan Menderes'in idamı infaz olunmuştur. 15 Ekim'de gerçekleştirilen milletvekili genel seçimleri neticesinde ortaya çıkan Meclis aritmetiği çerçevesinde AP-CHP Koalisyon Hükümeti kurulmuş, yeni Hükümet parlamentodan 269 oy ile güvenoyu almıştır.

15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler sonrasında toplanan TBMM, Cemal Gürsel'i Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. Yeni Cumhurbaşkanı, Millet Meclisi'nde en fazla üyeye sahip bulunan CHP'nin Genel Başkanı İsmet İnönü'ye hükümeti kurma görevini vermiştir. İnönü'nün koalisyon teklifini, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve YTP kabul etmezken, AP ise uzun tartışmalardan sonra, biraz da Genel Başkan Ragıp Gümüşpala'nın ikna etmesiyle, CHP-AP Koalisyonu kurulmuştur. Böylelikle İsmet Paşa 1937'den yirmi dört yıl sonra yeniden Başbakan oluyordu.⁷⁵¹ Birinci İnönü Hükümeti döneminde, 28 Mart 1962 günü çıkarılan yasa ile 147 öğretim üyesi ve yardımcısının görevlerine iade edilmişti. Yine aynı dönemde Kurmay Albay Talat Aydemir'in ilk darbe teşebbüsü akim bırakılmış, TBMM eliyle 30 Nisan tarihinde kalkışmayı gerçekleştirenlerin affına gidilmişti. Önde gelen AP'lilerin bakan olarak yer almadığı bu zorlama

⁷⁵¹ Tevfik Çavdar, *a.g.e.*, s. 115-116.

iktidar ortaklığı sadece altı ay sürmüştür.⁷⁵² İnönü Hükümeti, koalisyonu AP kanadının sürekli af isteklerinin Meclis'i işleyemez hale getirmesi karşısında 30 Mayıs 1962'de istifa etmiştir. İnönü, CHP grubunda, "*Af konusu Hükümeti mefluç hale getirmiştir*" diyordu.⁷⁵³

Türkiye'nin yirmi yedinci, İsmet İnönü'nün ise dokuzuncu hükümeti, ülkenin gördüğü ikinci koalisyon, birincisinin 30 Mayıs'ta dağılmasının akabinde, 25 Haziran 1962 tarihinde CHP, YTP, CKMP ve bazı bağımsız milletvekilleri tarafından kurulmuştur. Ancak bu denemede uzun soluklu olmamış, 2 Aralık 1963 tarihinde son bulmuştur. 25 Aralık tarihinde ise yine İnönü başkanlığında ancak bu sefer azınlık hükümeti teşekkül olunmuş, bağımsızların desteği ile kurulan bu hükümet 13 Şubat 1965 tarihine kadar görevde kalmıştır. Bu dönemde tekrar darbe teşebbüsünde bulunan Talat Aydemir'in ölüm cezası Meclis tarafından onaylanmış, 7 Kasım 1964 tarihinde Celal Bayar sağlık nedenleri gerekçe gösterilerek tahliye olunmuştur. İnönü Azınlık Hükümeti'nin istifası sonrası 20 Şubat 1965 tarihinde bu sefer Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki yeni hükümet, bağımsızların yanında, AP, YTP, CKMP ve Millet Partisi koalisyonundan oluşmaktaydı. Ürgüplü Hükümeti, 10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleşen milletvekili seçimleri sonrasında 27 Ekim 1965 tarihinde yerini Birinci Süleyman Demirel Hükümeti'ne bırakmıştır. Cemal Gürsel'in sağlık durumunun görevini sürdüremez derecede kötüleşmesi üzerine TBMM 28 Mart 1966 tarihinde Cevdet Sunay'ı yeni Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. Cemal Gürsel 14 Eylül 1966'da vefat edecekti.

12 Ekim 1969 seçimlerinde yenilenen TBMM, 12 Kasım günü verdiği güvenoyu ile İkinci Demirel Hükümeti dönemini başlattı. 26 Ocak 1970 tarihinde ise Türkiye siyasetinde belirleyici bir etkiye sahip olacak olan Milli Nizam Partisi Necmettin Erbakan liderliğinde kurulmuştur. 18 Aralık 1970 tarihinde Ferruh Bozbeyleli sabık DP'nin mirasçısı olma iddiasıyla Demokratik Parti'yi kurarken, 29 Ocak 1971'de MP ve YTP, Güven Partisi'ne katılma kararı almıştır. Yeni partinin adı Milli Güven Partisi olarak belirlenmiştir. 12 Mart 1971 tarihinde askerlerin Hükümete muhtıra vermesi üzerine Başbakan Süleyman Demirel istifa etmiş, 26 Mart günün Birinci Nihat Erim Hükümeti göreve başlamıştır. Bahsi geçen icra döneminde MNP ve Türkiye İşçi Partisi kapatılmış, THKO ve THKP-C üyelerinin ülke içerisindeki tedhiş hareketleri nedeniyle 26 Nisan 1971 tarihinde 11 ilde sıkıyönetim ilan olunmuştur. Aynı yılın içerisinde 1961 Anayasası'nın bazı maddeleri değiştirilerek özgürlükçü niteliğinde kısıtlamalara gidilmiştir. THKO ve THKP-C lider ve üyelerinin terör faaliyetlerinin artması üzerine yıl bitmeden Birinci Nihat Erim Hükümeti düşmüştür. 11 Aralık 1971 tarihinde İkinci Nihat Erim Hükümeti görevine başlamış, ancak bu dönem de uzun soluklu olmamış, 16 Nisan 1972 tarihinde istifa ile sonuçlanmıştır. Nihat Erim'in ikinci döneminde THKO üyelerinden Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idam

⁷⁵² Tanel Demirel, **Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 35.

⁷⁵³ Doğan Akyaz, **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi, Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine**, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 210. Talat Aydemir ve arkadaşlarının affı Meclis'te konuşulurken koalisyonda bulunan AP, Yassıada mahkumlarının da affını gündeme getirdi. Bu durum Hükümette büyük rahatsızlık yarattı. Koalisyonun da sonunu hazırladı. Tefik Çavdar, **a.g.e.**, s. 120-121.

cezarları Askeri Yargıtay ve Meclis tarafından onaylanmıştır. Bu kararlar üzerine THKO ve THKP-C üyeleri terör faaliyetlerine bir kez daha hız vermiştir. İkinci Nihat Erim Hükümeti'nin istifası üzerine Suat Hayri Ürgüplü, yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Ürgüplü, hükümeti kurmakta başarılı olamamış, bunun üzerine görev Ferit Melen'e tevdi olunmuştur. 5 Haziran 1972'de Melen Hükümeti görevine başlarken, CHP'de de büyük bir değişim yaşanmış, 7 Mayıs günü istifa eden İsmet İnönü'nün yerine Bülent Ecevit, genel başkanlık makamına oturmuştur. 4 Eylül tarihinde de Kemal Satır ve ekibi CHP'den ayrılmış, Cumhuriyetçi Parti'yi kurmuştur.⁷⁵⁴ Kemal Satır ve ekibi 3 Mart 1973 tarihinde bu sefer Milli Güven Partisi ile birleşmiş, Cumhuriyetçi Güven Partisi adını almıştır. 6 Nisan 1973 tarihinde Fahri Korutürk Cumhurbaşkanı seçilirken, 22 Mayıs günü Naim Talu Hükümeti de görevine başlamış, 14 Ekim tarihinde ise ülke genel seçimlere gitmiştir. 24 Ocak 1974 tarihinde ise Bülent Ecevit'in Başbakan olduğu CHP-MSP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur.

CHP-MSP Koalisyon Hükümeti 7 Şubat 1974 tarihinde TBMM'den güvenoyu alarak görevine başlamıştır. Birinci Ecevit Hükümeti özellikle Af Kanunu ve Kıbrıs Barış Harekatları ile Türkiye siyasi tarihinde yerini almıştır. 18 Eylül 1974 tarihinde Bülent Ecevit Hükümeti istifa kararı almış, bu tarihten 12 Eylül 1980 İhtilali'ne kadar olan zaman dilimi siyasi istikrarsızlıklar ve terör olayları ile geçmiştir. Birinci Ecevit Hükümeti'nin istifa kararı sonrasında Hükümeti kurma görevini alan Sadi İrmak'ın oluşturduğu kabine TBMM'den güvenoyu alamamıştır. Yeni Hükümet ancak 12 Nisan 1975 tarihinde Süleyman Demirel liderliğinde güvenoyu almış ve yeni kabine Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak anılmıştır. 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan erken genel seçimler sonrasında bu sefer Bülent Ecevit başkanlığında azınlık Hükümeti kurulmuş, ancak bu kabine de Meclis'ten güvenoyu alamayarak düşmüştür. 1 Ağustos 1977 tarihinde güvenoyu alarak görevine başlayan İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti de çok geçmeden 31 Aralık 1977 günü istifa kararı almıştır.

5 Ocak 1978 tarihinde Üçüncü Ecevit Hükümeti kurulurken bu süreçte siyasi istikrarsızlıklara paralel ülke içindeki terör faaliyetleri de önü alınamayacak derecelere ulaşmıştır. Üçüncü Ecevit Hükümeti 14 Ekim 1979'da istifa etmiş, bu sefer Süleyman Demirel tarafından bir azınlık hükümeti kurulmuştur. Ülke içerisindeki tedhiş olaylarının artması üzerine 2 Ocak 1980 tarihinde ordu mensupları tarafından Süleyman Demirel Hükümeti bir mektup marifetiyle uyarılmıştır. 1974 yılından itibaren siyasiler tarafından terör faaliyetleri engellenemediği gibi bunlara ek olarak 1980 yılı içerisinde MHP'nin önemli isimlerinden Gün Sazak, eski Başbakanlardan Nihat Erim, DİSK eski Genel Başkanlarından Kemal Türker'in öldürülmesi üzerine 12 Eylül günü Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Kenan Evren başkanlığında ülkenin yönetimine el koymuştur.

⁷⁵⁴ Bülent Ecevit başkanlığındaki CHP, 4 Kasım 1972'de Melen Hükümetinden desteğini çekecek, bunun üzerine İsmet İnönü CHP üyeliğinden ve milletvekilliğinden istifa edecekti. Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, **1960'dan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 26.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Milli Birlik Komitesi eliyle yürürlüğe konulan af uygulamaları hakkında bilgiler verilecektir. Akabinde İsmet İnönü Başbakanlığında kurulan Koalisyon Hükümetleri döneminin af siyaseti ve uygulamalarının tafsilatlı izahı yapılacaktır. Devamında AP İktidarı yıllarında görülen af uygulamalarından bahsedilecek, bölüm 12 Mart Muhtırası ve sonrasının siyasi istikrarsızlık sürecinin afları üzerinde durarak 27 Mayıs 1960 tarihinden 12 Eylül 1980 tarihine kadar olan dönemin çalışmanın konu, amaç ve kapsamı çerçevesinde detaylandırılacaktır.

5.2. Milli Birlik Komitesi Dönemi Af Uygulamaları

27 Mayıs İhtilali'nden kısa bir süre sonra Milli Birlik Komitesi içerisindeki radikaller tasfiye olunmuş, böylelikle liberal bir anayasanın zemini hazırlanmıştır. Ancak aynı Komite, Yassıada Mahkemeleri sürecine aynı yaklaşımı sergilememiş ya da sergileyememiş, hükümler kamuoyunun beklentilerinin aksi yönünde gerçekleşmiştir.

Eski Başbakan Adnan Menderes, eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun idamı gerçekleşirken, eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın idam hükmü yaş haddinden dolayı uygulanmamıştır. Milli Birlik Komitesi 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler sonrasında iktidarı sivillere devretmiştir.

5.2.1. Yüksek Adalet Divanı'nca Verilen Ölüm Cezaları Hakkında Milli Birlik Komitesi Özel Komisyonu Raporu

Milli Birlik Komitesi, Devlet ve Milli Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in başkanlığında toplanarak Yüksek Adalet Divanı'nca verilmiş olan ve idam cezalarını ihtiva eden dosyayı 15 Eylül 1961 tarihinde tetkik etmiştir. Komite bu tetkikini 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Anayasanın 6'ncı maddesi gereğince gerçekleştirmiştir.⁷⁵⁵ Yüksek Adalet Divanı'nca verilen ölüm cezaları hakkında T.C. Milli Birlik Komitesi Özel Komisyonu'nun hazırladığı rapor 15 Eylül 1961 tarihli Milli Birlik Komitesi Genel Kurulu'nda okunmak suretiyle gündeme alınmıştır.⁷⁵⁶ Yüksek Adalet Divanı tarafından ittifakla ölüm cezasına çarptırılan sakıt Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın cezaları Milli Birlik Komitesi tarafından tasdik edilirken, Celal Bayar'ın idam kararı 65

⁷⁵⁵ Bu maddenin ilgili bölümü şu şekildedir: “Sakıt Reiscumhur ile Başvekil ve Vekilleri ve eski iktidar mebuslarını ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamak üzere bir «Yüksek Adalet Divanı» kurulur. Yüksek Adalet Divanı, Adli, İdari ve Askerî kazaya mensup Hâkimler arasından, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Milli Birlik Komitesince seçilecek bir Başkan, sekiz asli ve altı yedek üyeden kurulur... Yüksek Adalet Divanının kararları kesindir; ancak idam kararlarının infazı, kararın Millî Birlik Komitesince tasdikine bağlıdır...”, Erdem, **Anayasalar ve Belgeler (1876-2012)**, s. 132-133.

⁷⁵⁶ “Yüksek Adalet Divanıca verilen ölüm cezaları hakkında T.C. Milli Birlik Komitesi Özel Komisyonu raporu”, T. C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, İçtima: 105, Cilt: 6, s. 2-3.

yaşını bitirmiş olması nedeniyle aynı Komite tarafından müebbet ağır hapse çevrilmiştir. Haklarında çoğunluk oyu ile idam kararı bulunan, Refik Koraltan, Agah Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişcioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Erataman ve Rüştü Erdelhun'un cezaları ise müebbet ağır hapse tahvil edilmiştir. Milli Birlik Komitesi Genel Kurulu'nda okunan Milli Birlik Komitesi kararları hakkında söz isteyen olmamış, aynı Kurulda yapılan oylama neticesinde T. C. Milli Birlik Komitesi Özel Komisyonu Raporu ve Milli Birlik Komitesi kararları kabul edilmiştir. Gündemde görülecek başka madde olmadığından Milli Birlik Komitesi Genel Kurulu birleşimine son verilmiştir.⁷⁵⁷

İdam kararlarının infazı tüm yurttan şaşkınlık ve tepkiyle karşılanmış, Yassıada yargılamalarını radyo üzerinden bant yayını ile dinleyen vatandaşlar kararı ağır bulmuştur. Tutuklu yakınları İsmet İnönü'den idam cezalarının affı için arabulucu olmasını istemiş, başta Cemal Gürsel olmak üzere Milli Birlik Komitesi'nde infazın yerine getirilmemesi yönünde eğilim ortaya çıkmıştı. Ancak başta Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay olmak üzere ordu içerisinde bir tür cunta örgütlenmesi olan Silahlı Kuvvetler Komitesi idam cezalarının infazının gerçekleşmesi için Milli Birlik Komitesi'ne baskıda bulunmuştur.⁷⁵⁸

5.2.2. Milli Korunma Kanunu Suçlarının Affı Hakkında Kanun Tasarısı

“Milli korunma suçlarının affına ve Milli korunma teşkilat, sermaye ve fon hesaplarının tasfiyesine ve bazı hükümler ihdasına dair kanun tasarısı” Bakanlar Kurulu'nda 27 Haziran 1960 tarihinde kabul edilerek Milli Birlik Komitesi'ne sunulması kararlaştırılmıştır. Devlet Başkanı ve Başbakan Orgeneral Cemal Gürsel imzalı tasarı kanun tasarının gerekçesinde kanundan kaynaklı cezai yaptırımların şiddetinden bahsedilmekte, bazı ekonomik gerçeklik dışı tedbirlerle piyasanın tazyik altından tutulduğu izah edilmektedir. Tasarı ile piyasanın olumsuz tesirlerden kurtulup rahata ereceği, serbest rekabet ve doğal ekonomik kaidelerin hakim olacağı ifade edilmektedir. Kanunun tatbikat sahasından kaldırılmasıyla kanuna muhalefet etmekten takibat ve tahkikata maruz kalanlar ile mahkum olanların affa uğraması da öngörülmektedir. Birinci madde ile Millî Korunma Kanunu şümülüne giren suçların ve verilmiş cezaların bütün cezai neticeleriyle birlikte affı sağlanmaktaydı. Kanun tasarısının diğer maddeleri ise doğrudan iktisadi hayat ile ilgili oldukça tafsilatlı düzenlemeleri içermektedir. İktisat Komisyonu Tetkik ve Araştırma Kurulu, birinci maddeyi olduğu gibi kabul etmiş, diğer maddelerde ekonomik şartlar çerçevesinde çok az değişiklik yaparak kanun tasarısına onay vermiştir.⁷⁵⁹

⁷⁵⁷ T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, İçtima: 105, Cilt: 6, s. 2-3.

⁷⁵⁸ Tefvik Çavdar, a.g.e., s. 96-97. İdam kararları 16 Eylül 1961 günlü Resmi Gazete'de 75 No'lu Karar olarak yayınlanacaktır. “Yüksek Adalet Divanınca Verilen Ölüm Cezaları Hakkında Milli Birlik Komitesi Kararı”, T.C. Resmi Gazete, 16 Eylül 1961, **Sayı: 10908**, s. 5161, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10908.pdf>, (05.02.2022)

⁷⁵⁹ Kanun tasarısının birinci maddesi, “3780 sayılı Millî Korunma Kanunu ile ek ve tadillerine aykırı hareketlerinden dolayı haklarında tahkikat ve takibat yapılanlarla mahkûm edilmiş bulunanların suçları ve cezaları cezai neticeleriyle

Milli Birlik Komitesi'nin 8 Eylül 1960 tarihli Genel Kurul toplantısında İktisat Komisyonu Tetkik ve Araştırma Kurulu üyesi Osman Torun Milli Korunma Kanunu ile ilgili olarak Komiteyi genel hatlarıyla bilgilendirmiştir. Torun, 1939 yılında kabul edilen Kanunun, savaş şartlarında ekonomik alanda gerekli tedbirleri almak için Hükümete yetki verdiğini hatırlatmıştır. Osman Torun, Kanunun birinci maddesinin, Türkiye'nin savaşa girmesi ya da Avrupa devletleri arasında harp halinin mevcudiyetinin ülkeyi tehdit eder hale gelmesi şartları çerçevesinde Hükümetin Kanunun tanıdığı yetkileri kullanma hakkına sahip olacağına dair düzenlemeleri içerdiğini ifade etmiştir. Hükümetin, Kanunun kendisine tanıdığı fevkalade tedbirleri kullanmaya 1940 senesinden itibaren başladığı bilgisini vermiştir. Bu durumda Hükümet tarafından çıkarılan bir kararname ile gerçekleştiğini beyan etmiştir. Ancak yirmi yılı geçen bir zaman dilimi içerisinde fevkalade şartların sona erdiğinin ilan edilmemesi nedeniyle Kanunun tatbik sahasında kalmaya devam ettiğini söylemiştir. Komitenin önüne getirilen kanun tasarısının bahsi geçen Kanunu yürürlükten kaldırmaya yönelik olmadığını ifade eden Torun, Hükümetçe artık fevkalade hallerin sona erdiğinin bir kararname ile ilan edilerek savaş ekonomisine mahsus bazı olağanüstü tedbirlerden vazgeçildiğine dair bir düzenleme olduğu bilgisini vermiştir.

Torun, Kanunun 20 yıllık tatbikatı sırasında kurulan bazı müesseseler ve devamlılık gösteren bazı tedbirlerin kanunlaştırılmasının lazım geldiğini, mevcut bazı müesseselerin de tasfiyesinin gerektiğini söylemiştir. Gündemdeki tasarının hem bir tasfiye hem de bir af yasası olduğuna, aynı zamanda bazı yeni hükümler ihdas ettiğine dikkatleri çeken Torun, çıkarılması düşünülen kanunun hükümlerinin bu şekilde üç kısımda toplanmanın mümkün olduğunu ifade etmiştir. Torun ayrıca, kanun tasarısının birinci maddesiyle Milli Korunma Kanunu'na aykırı olarak işlenen suçlara artık yaptırım uygulanmayacağına, bugüne kadar işlenen suçların da affının lazım geldiğine dair düzenleme yapıldığını, Ceza Kanununun genel prensiplerinin bunu öngördüğünü Komiteye beyan etmiştir. Tasarının kabulüyle Milli Korunma Kanunu'nun yürürlükten kalkmayacağını, Hükümetin ayrıca yayınlayacağı bir kararname ile olağanüstü halin sona erdiğini belirtip kanun ile Hükümete tanınan bazı yetkilerin artık kullanılmayacağını söylemiştir. Ancak ilerleyen tarihlerde aynı olağanüstü şartların ortaya çıkması halinde Hükümetin Milli Korunma Kanunu'nun kendisine verdiği hakları yeniden kullanabileceğini ifade etmiştir. Zaten tasarı ile sadece Millî Korunma Teşkilatı, Tahsis ve Tevzi Dairesi Reisliği ve Millî Korunma Mahkemeleri'nin tasfiye edildiğini, ancak bugün dahi ekonomik açıdan lüzumlu görülen pek çok kurum, tedbir ve uygulamanın devam ettirildiğini, tasarının memleket ekonomisinde bir değişiklik ve aksaklık çıkmaması için bu kurum ve uygulamalara dokunulmadığını söylemiştir. İktisat Komisyonu Tetkik ve Araştırma Kurulu üyesi Osman Torun'un bu beyanatlarından sonra konu ile ilgili bakanların, özellikle Maliye ve

birlikte affedilmiştir." şeklinde düzenlenmiştir. Hükümetin sunduğu kanun tasarısı esas 15, geçici 2 maddeden oluşmaktaydı. T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İhtima: 7, Cilt: 6, s. 47-60.

Ticaret bakanlarının görüşünü almak maksadıyla kanun tasarısının görüşülmesi ileri bir tarihe ertelenmiştir.⁷⁶⁰

Tasarının ikinci müzakeresi 9 Eylül 1960 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Birinci madde görüşülürken Adalet Bakanı Amil Artus, Milli Birlik Komitesi'ne istatistiki bilgiler vermiştir. Birinci maddeyi tehlikeli bir madde olarak yorumlayan Artus, çok fazla şümüllü olarak hazırlandığını ifade etmiştir. Bu beyanat sonrasında birinci madde tadile uğrayacak, Milli Korunma Kanunu'nun 64'ncü maddesinde zikredilen vazife ve yetkilerle memur, müstahdem ve bunlar gibi cezalandırılacakları yazılı olanlar af kapsamı dışında bırakılacak ve madde bu şekilde kabul olunmuştur.⁷⁶¹ Kanun tasarısının diğer maddeleri de aynı birleşimde müzakere edilmiş ve kabulü gerçekleştirilmiştir.⁷⁶²

5.2.3. Af Kanunu Tasarısı ve Sosyal İşler Komisyonu Raporu

Milli Birlik Komitesi'nin 26 Ekim 1960 tarihli Genel Kurul toplantısında, "*Af kanunu tasarısı ve Sosyal İşler Komisyonu raporu*" gündeme alınmıştır.⁷⁶³ Müzakereye geçilmeden önce birleşimi yöneten Başkan, İlim Heyetinden birkaç uzmanın katılımı nedeniyle oturumun açık hale gelmesinin söz konusu olduğunu beyanla oylama yaptırmış ve kabul olunmuştur. Hükümete ve Sosyal İşler Komisyonuna ait gerekçelerin okunmasından sonra tasarının müzakeresine geçilmiştir. Suphi Gürsoytrak kanun tasarısının ana hatları ile ilgili olarak Genel Kurulu izahat vermiştir. Suphi Gürsoytrak şimdiye kadar çıkarılmış bulunan af kanunlarıyla müzakeresi gerçekleştirilmekte olan af kanun tasarısının mühim farklarından birinin düzenlemeye affı kabullenmeme kaydının konulması olduğunu beyan etmiştir. Gürsoytrak ayrıca aftan istisna olunan suçlar ile ilgili bilgiler de vermiştir. Milli Korunma suçlarının affına dair 79 Sayılı Kanunun istisna ettiği suçlar, Atatürk aleyhine işlenen suçlar, Orman Kanununda yazılı suçlar, Türk Ceza Kanununda yazılı suçlardan kanun tasarısında maddeleri sayılan suçlar, yani fevkalâde zamanlarda haksız mal iktisab edenler hakkındaki suçların aftan istisna edildiği bilgisini vermiştir. Ayrıca, 45 Sayılı Kanunun, yüksek dereceli memurlardan vazifesini suiistimal edenlerle sahtekârlık edenler hakkında gösterdiği suçlar ile bütün memurlara ait olup 500 liradan fazla zimmet, ihtilas, rüşvet suçları varsa, bunlardan da beş yüz liraya kadar olanlar affa dahil edildiğine, yukarıda olanların ise yine aftan istisna edildiğine vurgu yapmıştır. Suphi Gürsoytrak, Hükümet tasarısından ayrı olarak da taammüden adam öldürmek suçu hariç, diğer suçlardan 1/3 indirme kabul edildiğini eklemiştir. Akraba cinayeti

⁷⁶⁰ T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İçtima: 7, Cilt: 6, s. 9-11.

⁷⁶¹ 3780 No'lu Milli Korunma Kanunu'nun tam metni ve bahse konu 64. maddesi için bk. T.C. Resmi Gazete, 26 Ocak 1940, **Sayı: 4417**, s. 13211-13216, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4417.pdf>, (15.12.2021)

⁷⁶² T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İçtima: 8, Cilt: 1, s. 3-17. 79 No'lu Kanunun tam metni için bk. T.C. Resmi Gazete, 16 Eylül 1960, **Sayı: 10605**, s. 2137-2138, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10605.pdf>, (15.12.2021)

⁷⁶³ T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İçtima: 28, Cilt: 2, s. 3-35, 65-74.

işleyenler meselesinde Komisyonun, Hükümet teklifinden farklı bir şekilde düzenleme yaptığını dile getirmiştir. Bahsi konu tadilin nedeni olarak da, Türkiye'nin Kuzey ve Doğu bölgelerinde kan davalarının bulunduğunu, bundan önceki aflarda 18-24 sene müddetten indirme yapıp yürürlüğe konulan afların affedilince, cemiyetin aleyhine olduğunu ve adam öldürmelerine sebebi haline geldiğini, bu nedenlerle adam öldürme suçlarında bir ceza indirimi yoluna gidilmediğini beyan etmiştir.⁷⁶⁴

Suphi Karaman, müzakeresi yürütülen kanun tasarısının 27 Mayıs'tan bu tarafa çıkarılan kanunların en mühimi olacağına vurgu yaparak, etraflıca tartışılmasını talep etmiştir. Af kanunlarının, cemiyeti istikrara kavuşturmak, bozulan düzeni yeniden kurmak ve yeni bir şekle sokmak için çıkarıldığını, ayrıca hakkaniyet unsuruna da dikkat edilmesini icap ettiren düzenlemeler olduğunu ifade etmiştir. Yassıada muhakemelerinin devam ettiğini de hatırlatan Karaman, mahkemenin kararının şimdiden bilinemeyeceğini, DP'nin kapatıldığını, ancak bu Partinin seyyiatına iştirak etmiş olan kimselerin ileride beraat ederek siyasi hayata tekrar atılması durumunda memleketin başına tekrar bir çorap örmelerinin mümkün olduğunu beyan etmiştir. Kanun tasarısında gözden kaçan bir hususun olması durumunun memleket için çok derin yaralara sebep olacağını iddia etmiştir. Bunun üzerine söz alan Numan Esin, af kanunu tasarısındaki hükümler mümkün olduğu kadar dar tutulmuş olduğunu, ileride cemiyette bir rahne açacak suçluların bu aftan istifade etmemesi hususunun sağlandığını belirtmiştir. Esin, elinde bulunan üç sayfanın sadece aftan istisna edilen suçları düzenleyen satırlar olduğuna vurgu yaparak endişeye mahal olmadığını söylemiştir. Suphi Gürsoytrak tekrar söz alarak, Suphi Karaman'a da cevap olacak şekilde, Türkiye'de umumi affın, kanun tasarısının gerekçesinde de belirtildiği üzere iki defa çıktığını, benzerleri olsa da bunlara aynı türden af demenin doğru olmayacağını, yaptıkları bütün çalışmaların neticesinde edindikleri izlenimin kusursuz bir af düzenlemesinin çıkmasına maddeten imkan bulunmadığı şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Af kanunlarının muhakkak kusurlarının olacağına vurgu yapan Gürsoytrak, aftan istisna edilen suçların belirlenmesinde sabık afların sonuçlarının kamu vicdanında ve toplum hayatında tecrübe edilmiş bulunan tesirlerinin dikkate alındığını, bu tesirlerin tespitinde bahsi geçen alanda görev yapan resmi makamlarca rakamlandırılan istatistiki bilgilerden faydalandığını beyan etmiştir. Ülkenin menfaati açısından Yassıada'da da muhakemesi devam eden bulunan sanıkların siyasi haklardan mahrum edilmesinin çıkarılması düşünülen af kanunu ile bağlantısının olmadığını, düzenlemenin 27 Mayıs'tan evvelki suçlara ait olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶⁵

Şefik Soyuyüce ise af kanunu tabiri yerine suçları tecil eden kanun tabirinin kullanılmasının daha doğru olacağına vurgu yaparak, bu düşüncesini düzenlemede yer alan ve affa uğrayan şahısların yeniden suç işlemleri halinde tekrar aynı suçtan hüküm giyecek olmalarına dair ifadeler

⁷⁶⁴ T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İçtima: 28, Cilt: 2, s. 3-35.

⁷⁶⁵ T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İçtima: 28, Cilt: 2, s. 3-35.

ile güçlendirmiştir. Bu nedenle kanun tasarısının yeniden gözden geçirilmesi ve isminin de suçların tecili şeklinde ifadesini taşıyacak şekilde düzeltilmesi maksadıyla Komisyona iade edilmesini talep etmiştir. Şefik Soyuyüce'nin bu beyanatları üzerine söz alan Mütihassıs Avni Kurtbilek, tecilin başlı başına farklı bir müessese olduğunu ifadeyle sözlerine başlamıştır. Tecil için birçok şartın meydana gelmesinin gerektiğinin altını çizen Kurtbilek, kanun tasarısının af kanunu olarak çıkarılmasının gerek bu alandaki tatbikata gerekse de Türk Ceza Kanununun genel hükümlerine daha uygun düşeceğini belirtmiştir. Suphi Gürsoytrak da tasarının suçları tecil niteliği taşıması durumunda zaten iş yükü fazla olan adli mercilerin bu yükünün daha da artacağına vurgu yapmıştır. Vehbi Ersü ise düzenlemedeki bir açığa dikkatleri çekmiştir. Ersü, aynı suçu işleyen iki kişiden birinin davasının hükme bağlandığı diğerinin ise takibatının devam etmesi durumunda, ikisinin de otomatik olarak affa uğrayacağı, ancak bahse konu iki kişiden hüküm giymiş olanın tekrar suç işlemesi durumunda affa uğramış olan cezasının da yeni cezasına ekleneceğini beyan etmiştir. Ancak diğerinin yani takibatı devam edenin affa tabi olduktan sonra suç işlemesi durumunda yeni cezasına, sanık olarak kaldığı ve hüküm de giymediği için bu uygulamadan sıyrılacağını ifade etmiştir. Vehbi Ersü, takibat halinde olanların da durumlarının hükme bağlandıktan sonra affa tabi tutulmasının geldiğini beyanla bu hususun tavzih edilmesi talebiyle sözlerine son vermiştir. Mütihassıs Cevat Odyakmaz, af kanunlarındaki esas prensiplerden birinin de takibatı devam eden suçları da kapsamı olduğunu belirtmiştir. Takibin devam ettirilip hükmün verilmesinden sonra böylesi suçlara affın uygulanmasının hukuki karşılığının olmadığını söylemiştir. Bu durumun sadece af değil tecil kanununun çıkarılması durumunda mümkün olabileceğine vurgu yapan Odyakmaz, ancak bu şekilde suç ve suçlu için takibatın devam edeceğine dikkatleri çekmiştir. Eğer kabahat ve taksirli suçların üzerinden bir sünger geçirilmek isteniyorsa bu sefer af kanununun tercih edilmesi gerektiğini beyan ederek sözlerini tamamlamıştır.⁷⁶⁶

Adalet Bakanlığı temsilcisi Avni Kurtbilek ise, Vehbi Ersü'nin talebinde adalet bulunduğunu, ancak bunu tatbik etmenin imkan dahilinde olmadığını söylemiştir. Kurtbilek ayrıca birinin mahkum diğerinin sanık olduğuna, sanığın suçlu olup olmadığının henüz belirlenmediğine vurgu yapmıştır. Bu beyanatlara rağmen Dünder Taşar söz alarak Vehbi Ersü'ye katıldığını, ortada bir adaletsizlik bulunduğunu söylemiştir. Taşar, affa uğradıktan sonra, hüküm giymiş olanın birçok haklarını kaybederken, bir diğerinin takibat safhasında affa uğradığı için bu haklardan istifade edebilmesini doğru bulmadığını belirtmiştir. Bu arada Şefik Soyuyüce tekrar söz alarak, af kurumunun toplum nazarındaki tesirinin dikkate alınması gerektiğini beyanla, umumi affın tecil kanunu niteliği taşıyacak şekilde çıkarılması gerektiğini tekrar teklif etmiştir. Bu talep üzerine Genel Kurul'da oylama yapılmış, ancak Şefik Soyuyüce'nin talebi kabul edilmemiştir. Suphi Karaman ise kanun tasarısı üzerinde etüt yapanlardan affın kapsamına giren kişi sayısını sormuştur. Hapishanelerde yetmiş bin kişi bulunduğunu söyleyen Karaman, bu sayının yüzde kaçının düzenlemeden yararlandığı bilgisini talep etmiştir. Sami Küçük cevaben, Adliye Müfettişi Ceza

⁷⁶⁶ T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İçtima: 28, Cilt: 2, s. 3-35.

İşleri Umum Müdürünün bildirdiği rakamlara istinaden yüzde 40 civarında olduğunu beyan etmiştir.⁷⁶⁷

Bakanlar Kurulunca Millî Birlik Komitesine arzı 18 Ekim 1960 tarihinde kararlaştırılan, “*Af Kanunu tasarısı*” Devlet Başkanı ve Başbakan Orgeneral Cemal Gürsel’in imzasını taşımaktadır. Kanun tasarısının gerekçesinde, Cumhuriyetin kabulünden sonra toplumun normal ve emniyetli bir hayata kavuşmuş olması gibi sebeplerle 1933 yılında 2330 Sayılı ve bundan 17 yıl sonra 1950 yılında çıkarılmış olan 5677 Sayılı Af Kanunlarından başka genel mahiyette bir af düzenlemesinin yapılmadığına vurgu yapılmaktaydı. Ancak içeriği itibarıyla muayyen ve mahdud, bazı şahıslara ve fiillere matuf bulunan düzenlemelerin yapıldığını, ancak böylesi af kanunlarının genel bir af mahiyetinde kabul edilemeyeceği belirtilmekteydi. 27 Mayıs 1960’daki inkılap hareketinin başarısı neticesinde memleketin ve toplumun 1950’den itibaren maruz kaldığı büyük bir tehlikenin atlatılmış olması, sabık dönemin hatıralarını ve olaylarını arkada bırakıp milletçe yükselişe geçilmesi nedenleriyle bu devrede işlenmiş olan suçların bazı istisnalarla affına gidilmesinin lüzumlu olduğu kanun tasarısının gerekçesinde beyan edilmekteydi. Sakıt iktidar zamanında siyasi menfaat maksadıyla çıkarılan, Anayasaya da aykırılık taşımasının yanında siyasi ve içtimai düzeni bozan kanunların ve tatbikatların doğurduğu ortamın neticesinde vatandaşların suçlu duruma düşürüldüğü, bu nedenle işlenen suçların adet ve mahiyet itibarıyla önemli oranlarda artmış olduğu yine gerekçede yer bulmaktaydı. Bundan dolayı hazırlanan tasarının, 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra çıkarılan af şayialarından ve bu konudaki yayınlardan cesaret alarak suç işlemiş kimselerin de olabileceği ihtimali de düşünülerek bahsi geçen tarihten önce işlenmiş olan suçlara teşmilinin uygun görüldüğü ifade edilmekteydi.⁷⁶⁸

Kanun tasarısıyla çıkarılması düşünülen affın adi suçları bir dereceye kadar kapsaması ve beş seneyi geçmeyen hürriyeti bağlayıcı cezalarla yalnız para cezasını gerektiren suçların, tüm kabahatlerin ve bir kasıt içermeyen taksirli suçların tamamen affın kapsamı içine alınmasının uygun görüldüğü beyan edilmiştir. Bahsi geçen birinci maddeye ilave edilen bir fıkra ile af hükmünden istifade edecek olanların affı kabul etmemeye hakları olduğu ve bu takdirde tahkikata ve takibata devam olunmasının da düzenlendiği belirtilmekteydi. Beş seneden fazla hürriyeti bağlayıcı bir ceza ile hükümlü olanların aftan istifadelerinin ülkenin toplumsal yapısı üzerinde meydana getireceği tesirlerin olumsuz olabileceği düşünüldüğünden, beş seneyi geçen eden hürriyeti bağlayıcı cezalardan ancak üçte bir nispetinde bir indirme yapılmasının uygun görüldüğü beyan edilmiştir. Bazı suçların aftan tamamıyla istisna edilmesinin zorunlu görülmesi nedeniyle, af kapsamı dışında tutulacak suçlar için ikinci maddenin düzenlendiği söylenmiştir. Aftan kaçak şahısların istifade edebilmesi için 3 ay içinde Cumhuriyet Savcılıklarına, yurt dışında iseler konsolosluklara başvurmaları gerektiği beyan edilmekteydi. Sosyal İşler Komisyonu raporunu 25

⁷⁶⁷ T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İçtima: 28, Cilt: 2, s. 3-35, 65-74.

⁷⁶⁸ T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İçtima: 28, Cilt: 2, s. 3-35, 65-74.

Ekim 1960 tarihinde hazırlamıştır. Sosyal İşler Komisyonu raporunda, kanun tasarısına bazı tadil ve ilavelerin yapılmasının zorunlu olduğunu beyan etmiştir. Bunlardan en dikkate değer olanı 27 ve 28 Mayıs günlerinde inkılap hareketine fiilen katılan askeri şahısların bu süreçte işlediği taksirli suçların affın kapsamı içerisine alınması olmuştur.⁷⁶⁹ Milli Birlik Komitesi'nin 26 Ekim 1960 tarihli Genel Kurul toplantısında müzakeresi tamamlanan tasarı kanunlaşmış ve 28 Ekim 1960 günlü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁷⁷⁰

5.2.4. İtalyan Antonio Susino'nun Sürgün Cezasının Affına Dair Karar

Milli Birlik Komitesi Genel Kurulu'nun 13 Ekim 1961 tarihli birleşime İtalyan tebaalı Antonio Susino'nun sürgün cezasının affına dair karar gündeme yansımıştır. Kararın içeriğinde Antonio Susino'nun İzmir'de bulunduğu sırada kaçakçılık suçundan dolayı yargılandığı ve aynı şehrin Toplu Ceza Mahkemesi tarafından tecziye edildiği bilgisi verilmektedir. Bu mahkemece verilen cezayı çekmiş bulunan Susino'nun, yine İzmir adli makamlarınca ayrıca verilmiş bulunan iki buçuk yıllık sürgün cezasının bulunduğu, bu cezanın affına Milli Birlik Komitesi Genel Kurulu'nun 13 Ekim 1961 tarihli toplantısında karar verildiği birleşimin içeriğinde yer alan bir diğer bilgilendirme olmuştur.⁷⁷¹

Toplantıda affın gündeme gelme gerekçesine ya da hangi nedenlerle kabul edildiği bilgisine yer verilmemiş, müzakere esnasında söz isteyen üye de olmamıştır. Bahsi geçen bilgilendirmelerin akabinde oylamaya geçilmiş ve neticesinde İtalyan tebaalı Antonio Susino'nun affı kabul edilmiştir. Karar 16 Ekim 1961 günlü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁷⁷²

5.3. İnönü Koalisyonları Dönemi Af Siyaseti ve Uygulamaları

5.3.1. Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin'in, Genel Af Konusunda Çıkarılan Söylentilerle İlgili Gündem Dışı Demeci

CHP Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin 15 Aralık 1961 tarihli Millet Meclisi birleşiminde gündem dışı söz alarak, Hükümetin genel bir af için bazı hazırlıklar yaptığına dair

⁷⁶⁹ "...Bu suretle 28 Mayıs 1960 günü silâhını boş zannederek arkadaşının ölümüne sebebiyet yeren Harb Okulu talebesiyle bu kabil fiillerin diğer asker failleri aftan istifade edebileceklerdir..." T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İçtima: 28, Cilt: 2, s. 67.

⁷⁷⁰ T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İçtima: 28, Cilt: 2, s. 3-35, 65-74. Ayrıca 113 No'lu Kanunun tam metni için bk. T.C. Resmi Gazete, 28 Ekim 1960, **Sayı: 10641**, s. 2425-2426, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10641.pdf>, (20.12.2021)

⁷⁷¹ "İtalyan tebaalı Antonio Susino'nun sürgün cezasının affına dair karar", T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, İçtima: 107, Cilt: 6, s. 1-2.

⁷⁷² T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, İçtima: 107, Cilt: 6, s. 1-2. 79 No'lu Karar'ın tam metni için ayrıca bk. T.C. Resmi Gazete, 16 Ekim 1961, **Sayı: 10933**, s. 5389, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10933.pdf>, (19.09.2022)

duyumlar nedeniyle kamuoyunun bu alanda bir beklenti içerisinde sokulduğunu iddia etmiştir.⁷⁷³ Hükümetin programında vadesiz de olsa umumi af ile ilgili söylemin bulunduğu dikkatleri çeken Esengin, affın olumlu bir müessese olduğunu, zaman zaman işletilmesinin de cemiyetler için fayda sağladığını beyan etmiştir.⁷⁷⁴ Zonguldak Milletvekili, özellikle bugünlerde bazı insanların, sözlü beyan ve yazıları ile bu kurumun istismarı yoluna gidildiğini, af müessesesi eliyle ortamın bulandırılmak istendiğini sözlerine eklemiştir. Bazı siyasetçilerin af işini ele alarak fayda yolunu seçtikleri ve bu konuda yarış içerisinde olduklarını dile getiren Esengin, böylesi bir yolun farklı mecburiyetleri beraberinde getirebileceği uyarısında bulunmuştur. CHP Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin'in bu sözleri üzerine Meclis Genel Kurulu içerisindeki bazı sıralardan Meclis'i tenkit mi ediyorsun eleştirileri yükselmiştir.⁷⁷⁵

CHP Zonguldak Milletvekili Esengin, kendisine yöneltilen bu eleştirilere, hakikatleri göremeyenlerin gafletleriyle nereye gittiklerinin belli olduğu sözleriyle karşılık vermiş, tutulan bu yolun mahkumların hayatını tehlikeye sokacağını iddia etmiştir. Bu sözler üzerinde Meclis sıralarından gelen gürültüler daha da artacak, Vekil şiddetle eleştirilmiştir. Tepkilere rağmen benzer minvalde sözlerine devam eden ve tarihten misaller vermek istediğini beyan eden Esengin, Kerim Pur Şirazi adlı gazetecinin hapisten kurtarılmak istendiğini, fakat bir gece hapisanede ağzına petrol doldurulup yakıldığını anlatmıştır. Ancak bu sözlerden sonra Meclis Başkanı tarafından Başkanlık Divanının sunuşlarından olarak 3 konu bulunduğu ifadeleri gelecek ve gündemde buluna farklı meselelerin müzakeresine başlanmıştır. İhtimaldir ki CHP Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin'in konuşmasına, içeriği nedeniyle Meclis Başkanı tarafından son verilmiştir.⁷⁷⁶ Millet Meclisi'nin 20 Aralık 1961 tarihli birleşiminde ise bu sefer YTP Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça tarafından Başbakanlığa gönderilmek üzere bir soru önergesi verilmiştir. Ertuğrul Akça'nın önergesi, çıkarılması düşünülen af kanununun Meclise ne zaman getirileceğine ve bu mevzuda Hükümetçe bir çalışma yapıp yapılmadığına dair olmuştur.⁷⁷⁷

⁷⁷³ Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin'in, genel af konusunda çıkarılan söylentilerle ilgili gündem dışı demeci", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 295. "... İsmet Paşa, bu insancıl sorunun bir de siyasal tarafı olduğundan elbette ki haberdardı... bütün Başbakanlığı sırasında, affı gerçekten isteyenlere sabırlı olmalarını ve gürültü çıkarmamalarını salık vermiştir..." Özellikle Yassıada Mahkumları'nın affına ihtilali gerçekleştiren askerlerin, kamuoyunun ve siyasi partilerin bakışının genel görüntüsü için bk. Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1960-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 1149-1154.

⁷⁷⁴ CHP ve AP arasında gerçekleşen koalisyon protokolü, 1961 yılında kurulan CHP - AP Koalisyon Hükümeti'nin programı ve bu programın Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda gerçekleştirilen görüşmeleri için bk. **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 3 (20 Kasım 1961 - 27 Ekim 1965)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 1321-1477.

⁷⁷⁵ "...Muhterem arkadaşlar; açık olarak şunu söyleyebilirim ki, hâdiseleri bu şekilde zorlamak yeni yeni mecburiyetlere yol açabilir. (Bir kısım sıralardan, «Meclisi tenkid mi ediyorsun» sesleri)", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 295.

⁷⁷⁶ "T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 1, s. 295.

⁷⁷⁷ "Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça'nın, affa dair olan kanunun ne zaman Türkiye Büyük Millet Meclisine getirileceğine ve bu mevzuda Hükümetçe bir çalışma yapıp yapılmadığına dair sözlü soru önergesi", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 24, Cilt: 1, s. 353.

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra ilk genel seçimler 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmış ve böylelikle Türkiye yeniden sivil idareye geçmiştir. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu ilk toplantılarını 20 Ekim 1961'de gerçekleştirirken, CHP-AP Koalisyon Hükümeti ise 19 Kasım 1961 tarihinde kurulmuştur. CHP Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin'in genel af konusunda çıkarılan söylentilerle ilgili gündem dışı demecinin Meclise yansıdığı tarihin 15 Aralık 1961 olması, başka bir ifadeyle askeri yönetimin bitmesini takip eden ay içerisinde gerçekleşmesi önemli görülmelidir. YTP Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça tarafından Meclis Başkanlığı'na gönderilmek üzere hazırlanan 20 Aralık 1961 tarihli soru önergesi için de aynı hususlar söz konusudur. Ertuğrul Akça'nın soru önergesinin içeriğinde çıkarılması düşünülen af kanununun Meclise ne zaman getirileceğine ve bu mevzuda Hükümetçe bir çalışma yapılıp yapılmadığına dair ifadelerin bulunması, sadece kamuoyunda değil siyasiler arasında da bir af beklentisinin ya da hazırlığının hasıl olduğunu kanıtlamaktadır. Yassıada mahkumları özelinde oluşan af beklentileri ve hazırlıkları, bu süreçte sadece Millet Meclisi'nde değil Cumhuriyet Senatosu'nun toplantılarında da farklı vesilelerle ve sıklıkla gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. Basın ve kamuoyunun da bu tartışmaların merkezinde yer aldığını söylemek mümkün olacak, hatta CHP-AP Koalisyon Hükümeti'nin af tartışmaları ve anlaşmazlıkları nedeniyle yürümeyip dağıldığı konunun uzmanları ve muhatapları tarafından kesin bir dille öne sürülecektir.

5.3.2. İzmir Milletvekili Mustafa Uyar'ın 1950 Yılından Beri Çıkarılmış Olan Genel ve Özel Af Kanunlarının Tatbikatına Dair Sorusuna Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu'nun Yazılı Cevabı

CHP İzmir Milletvekili Mustafa Uyar, Adalet Bakanı tarafından yazılı olarak cevaplandırılmasını istediği soru önergesini 4 Aralık 1961 tarihinde Millet Meclisi Yüksek Başkanlığı'na sunmuştur. Mustafa Uyar önergesinde, 1950 yılından beri çıkarılmış olan genel ve özel af kanunlarının tatbikinin gerçekleştirildiği tarihlerde, tüm umumi ve askeri ceza ve tevkif evlerinde mahkum ve mevkuf olarak kaç kişi bulunduğu, bu mahkum ve mevkulardan kaç tanesinin aflardan yararlanarak tahliye edildiği, af kanunlarının uygulamaya konulmasından itibaren 6 ay sonra aynı kurumlardaki mahkum ve mevkuf sayısının kaça ulaştığı sorularını yöneltmiştir. CHP İzmir Milletvekilinin Millet Meclisi Yüksek Başkanlığı'na sunduğu yazılı soru önergesi 9 Aralık 1961 tarihinde T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü'ne ulaşmıştır. İlgili kurumun cevabi yazısı ve soru önergesi çerçevesinde yapılan tetkikatın neticesi olarak 5677, 79, 113, 134-4 Sayılı Af Kanunlarına göre ceza ve tevkif evlerinden salıverilen tutuklu ve hükümlü miktarı ile o tarihte ve aftan 6 ay sonraki hükümlü ve tutuklu miktarlarını gösterir bir liste Adalet Bakanlığı'na sunulmuştur. Bahsi geçen cevabi yazı ve liste Koalisyon

Hükümeti'nin Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu imzası ile 10 Ocak 1962 tarihinde Meclis Başkanlığı'na gönderilmiştir.⁷⁷⁸

Adalet Bakanlığı'nın, Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü'nün verilerini aktardığı yazısında 5677 sayılı Af Kanunu yürürlüğe girmeden önce 14 Temmuz 1950 akşamı itibariyle cezaevlerinde bulunan hükümlü sayısının 19 020, tutuklu sayısının 12472, toplam sayının ise 31492 kişi olduğu beyan edilmiştir. Bunlardan tahliye olunan hükümlü sayısının 15114, tutuklu sayısının 3590 kişi olduğu, böylelikle toplam olarak 18704 hükümlü ve tutuklunun tahliyesinin gerçekleşmiş olduğu bilgisi verilmekteydi. Cezaevlerinde kalan hükümlünün 3906, tutuklunun 8882 kişi olup bu sayının da toplam 12788 mahpusa tekabül ettiği yazıda ayrıca belirtilmekteydi. 5677 sayılı Af Kanununun tatbikinden itibaren 6 ay sonraki mevcut içerisinde cezaevlerindeki hükümlü sayısının 5783 kişi olduğu, 6 ay içerisinde artan miktarın ise 1877 kişi, tutuklu sayısının ise 11196 kişi olduğu belirtilmekte, artan tutuklu miktarının 2314 kişi olduğu ifade edilmekteydi. Bu çerçevede toplam hükümlü ve tutuklu sayısının 16979, artışın ise 4191 kişi olduğu yazıda belirtilenler arasındaydı.⁷⁷⁹

113 ve 134 sayılı Af Kanunları yürürlüğe girmeden önce 1 Ekim 1960 akşamı itibariyle cezaevlerindeki hükümlü sayısının 30280 kişi olduğu, tahliye olunanların toplamının 18188, kalan hükümlü sayısının ise 12092 kişi olduğu yazıda aktarılmaktadır. Aynı dönemde tutuklu sayısının 21197, tahliye olunanların sayısının 2156, kalan tutuklu sayısının ise 19041 kişi olduğu beyan edilmiştir. Bu çerçevede toplam tutuklu ve hükümlü sayısının 51477, tahliye olunan hükümlü ve tutuklu sayısının 20344, kalan tutuklu ve hükümlü sayısının ise 31133 kişi olduğu bilgisi verilmiştir. 113 ve 134 sayılı af kanunlarının tatbikinden itibaren 6 ay sonraki mevcut hükümlü sayısının 15045, 6 ay içinde artan miktarın 2959, tutuklu sayısının 18509, toplamın ise 33104 kişi olduğu, 79 sayılı kanun ile de tahliye olunan kişi sayısının 125 olduğu cevabi yazıda ifade edilmiştir. Adalet Bakanlığı yazısında ayrıca 1961 Eylül ayı sonu itibariyle cezaevlerindeki hükümlü sayısının 17622 kişi olduğu, 9 ay içerisinde artan miktarın ise 5530 kişi olduğu bilgisi verilmiştir. Tutuklu sayısının 19827 kişi olduğu aktarılırken, 9 ay içerisinde artan miktarın ise 786 kişi olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede toplam hükümlü ve tutuklu sayısının 37449, 9 ay içerisinde artan hükümlü ve tutuklu sayısının ise 6316 kişi olduğu listede yer verilen istatistiki bilgiler arasındadır.⁷⁸⁰

⁷⁷⁸ “İzmir Milletvekili Mustafa Uyar’ın, 1950 yılından beri çıkarılmış olan genel ve özel Af kanunlarının tatbikatına dair sorusuna Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu’nun yazılı cevabı”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 31, Cilt: 1, s. 647-648.

⁷⁷⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 31, Cilt: 1, s. 648.

⁷⁸⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 31, Cilt: 1, s. 648.

5.3.3. 147'lerin Affına Yönelik Kanun Tasarı ve Teklifleri

Millet Meclisi'nin 26 Mart 1962 tarihli birleşiminde CHP Ankara Milletvekili ve Bütçe Komisyonu Sözcüsü İlyas Seçkin ve arkadaşları tarafından bir önerge verilmiştir. Önerge, Üniversite öğretim üyelerinden bazılarının affı ve bazılarının da diğer fakülte ve yüksekokullara nakline dair 114 sayılı Kanuna ek kanun tasarısı ve bahsi geçen tasarıya matuf Anayasa, Milli Eğitim, Maliye ve Bütçe Komisyonları mazbatalarının milletvekillerine dağıtımının yapıldığından hareketle bunların gündeme alınması ve ivedilikle görüşülmesi talebini içermektedir.⁷⁸¹ 28 Ekim 1960 tarihinde yayımlanan 114 Sayılı Kanun ile üniversitelerden toplam 147 öğretim üyesi ve yardımcısının görevlerine son verilmişti. 28 ordinaryüs, 57 profesör, 72 doçent, asistan ve okutman kadro dışı bırakılmış, 4 profesör ve doçentin de görev yerleri değiştirilmişti. 147'ler arasında, buluşları ve çalışmaları ile uluslararası ün kazanmış olanların da bulunması hayretleri daha da artırmıştı.⁷⁸² 147'lerin tasfiyesi, 27 Mayıs sonrasında ordudan resen emekli edilen beş bin kadar subayın yarattığı kadar ve hatta daha da geniş bir tepki yaratmıştı.⁷⁸³ Cemal Gürsel, 147'lerin görevden alınmasının bir hata olduğunu hemen anladı. 31 Ekimde *"hata yapmışsak, hemen düzeltmeye çalışırız"* açıklamasında bulundu, fakat fiilen hiçbir şey yapılmadı. 147'ler olayı Milli Birlik Komitesi'nin kamuoyundaki imajına kuşku düşürmez derecede zarar verdi.⁷⁸⁴ Askeri yönetimin bir an önce seçimleri yapıp ülke yönetimini sivillere bırakması için çaba harcayan İsmet İnönü, üniversitelerden 147 üyenin gerekçe gösterilmeksizin uzaklaştırılmalarını doğru bulmamış ve eleştirmişti. Koalisyon Hükümetinin başında olarak Başbakanlığı üstlendiğinde de sorunu çözmeye çalışıyordu.⁷⁸⁵

İlyas Seçkin ve arkadaşları tarafından, Millet Meclisi'nce gündeme alınması ve ivedilikle görüşülmesi istenen ve Başbakan İsmet İnönü imzalı olan kanun tasarısı, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır. Bakanlar Kurulu tarafından 22 Aralık 1961 tarihinde, *"Üniversite öğretim üyelerinden bazılarının vazifesinden affına ve bazılarının diğer fakülte ve yüksekokullara nakline dair 27. 10. 1960 tarihli ve 114 sayılı Kanuna ek kanun tasarısı"* adıyla Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulmasına karar verilmiştir. Üniversite öğretim üyelerinden bazılarının vazifesinden affına ve bazılarının diğer fakülte ve yüksekokullara nakline dair düzenlemeleri içeren

⁷⁸¹ "Üniversite öğretim üyelerinden bazılarının affına ve bazılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair 27. 10. 1960 tarihli ve 114 sayılı Kanuna ek kanun tasarısı ile Burdur Milletvekili Mehmet Özbey'in, İstanbul Milletvekili Oğuz Oran ve Ordu Milletvekili Ferda Güley ve Afyon Karahisar Milletvekili Hasan Dinçer ile Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk'ün, 27 Ekim 1960 tarihli ve 114 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair kanun teklifleri ve Milli Eğitim Komisyonu raporu ile Anayasa Komisyonu mütalaası ve Maliye ve Bütçe komisyonları raporları", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 65, Cilt: 4, s. 125-126.

⁷⁸² Şerafettin Turan, *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınları, Ankara, 2023, s. 224-225.

⁷⁸³ Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi, 27 Mayıs, 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 115.

⁷⁸⁴ William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 176-177. Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden, Anılar, Değerlendirmeler*, Alan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 186.

⁷⁸⁵ Turan, *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s. 224-225.

114 sayılı kanun 28 Ekim 1960 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁷⁸⁶ Bahsi geçen kanun ile Ankara, İstanbul, Ege, Atatürk ve İstanbul Teknik üniversitelerinde görevli bazı öğretim üye ve yardımcılarını kanunda yer alan düzenlemeler ile vazifelerinden çıkarılmışlardı. Aynı kanunun 5'inci maddesiyle de bir daha üniversitelerde öğretim üyeliği veya yardımcılığı görevi ile vazifesi alamayacakları da belirtilmekteydi. Hükümet hazırladığı tasarıda, 114 sayılı kanunda yer alan ve yukarıda bahsi geçen düzenlemelerin Anayasanın 40 ve 58'inci maddelerine aykırılık taşıdığını beyan etmekteydi.⁷⁸⁷ Ayrıca 114 sayılı kanunda yer alan bu hükümleri ortadan kaldırmak ve vazifelerinden affedilen öğretim üye ve yardımcılarının tekrar üniversitelere dönebilmelerinin meşru zeminini hazırlayabilmek zaruretinin ortaya çıktığı iddia edilmekteydi. Hükümet tarafından sunulmuş buluna tasarının 1'inci maddesi 114 sayılı kanunun 5'inci maddesi yürürlükten kaldırılmayı amaçlamakta, tasarının diğer maddeleri ile de bu kimselerin en kısa zamanda vazifelerine dönmeleri amacıyla kadro temininin sağlanması hedeflenmekteydi. Hükümetin sunduğu tasarıda kanunun yürütülmesi hususunda ise Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetkili kılınması öngörülmekteydi.⁷⁸⁸

AP Burdur Milletvekili Mehmet Özbey ise üniversitelerde görevli öğretim üyelerinden bazılarının ihracına bazılarının da diğer fakülte ve yüksekokullara nakline dair düzenlemeler içeren 114 sayılı kanunun yürürlükten kaldırılmasını teklif etmekteydi. Teklif, Millet Meclisi Başkanlığı'na 13 Kasım 1961 tarihinde sunulmuştur. Özbey'in teklifinde, öğretim üyelerinin yetişmesinin seneler aldığından ve üniversite elemanlarının yokluğunun çok acı bir şekilde hissedildiğinden bahsedilmekte, vatan mefhumunun partilerin ve politikalarının üzerinde olduğu, akademik hayatın yürüyebilmesi için camianın huzur ve güveninin sağlanmasının gerekliliği üzerinde durulmaktaydı. AP Milletvekili Özbey teklifinde ayrıca, üniversitelerden ilişkisi kesilen 147 kişinin durumunun hukuk devleti ilkeleri ve insan hakları evrensel beyannamesi esaslarıyla bağdaşmadığını, bu kimselerin şahıslarına karşı yapılan haksızlıkların ve hataların tamir edilmesinin elzem olduğunu beyan etmiş, 114 Sayılı Kanun'un bütün hukuki neticeleriyle kaldırılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Mehmet Özbey'in teklifi özetle, bahsi geçen kanun ile görevlerinden uzaklaştırılan üniversite öğretim üyeleri ve yardımcılarının 27 Ekim 1960 tarihinde işgal etmekte oldukları makamlarını ve bütün yetkilerini geri alabileceklerine dair düzenlemeleri içermekteydi.⁷⁸⁹

⁷⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Tefik Çavdar, a.g.e., s. 91-92.

⁷⁸⁷ 1961 Anayasası'nın 40. maddesi, "Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir..." ve 58. maddesi "Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir. Hizmete alınmada, ödevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez." şeklindedir. Erdem, **Anayasalar ve Belgeler (1876-2012)**, s. 169-173.

⁷⁸⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 65, Cilt: 4, s. 172-174. Cumhuriyet Gazetesi'nin 10 Şubat 1962 tarihli baskısında İsmet İnönü'nün 147'ler meselesi hakkında görüşlerine yer verilmiştir. İsmet İnönü 147'lerin üniversitelerdeki görevlerinden uzaklaştırılmaları için umumi olarak isabetsiz bir karar olduğu, ancak askerlerin bu tasarrufta masum olduğu, kendilerine telkin yapıldığını söyleyecektir. 147'ler olayı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap, Çağdaşlık Yolunda Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, s. 36-43.

⁷⁸⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 65, Cilt: 4, s. 174-175.

CKMP Afyon Karahisar Milletvekili Hasan Dinçer ile yine aynı partiden Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk'ün birlikte verdikleri teklifi, AP Burdur Milletvekili Mehmet Özbey tarafından sunulan kanun teklifi gibi 27 Ekim tarihli 114 Sayılı Kanun'un kaldırılmasını talep etmekteydi. CKMP üyesi Vekiller tekliflerinde, yükseköğretimdeki kadro eksikliklerine rağmen 147 öğretim üyesinin görevlerinden uzaklaştırılmalarını bu alandaki ihtiyaçları endişe verici bir noktaya taşımış olduğunu iddia ederek sözlerine başlamıştır. En güvenilir kanuni teminat ile koruma altına alınmış bulunan üniversiteler hakkındaki bu tutumun ülke içinden ve dışından herkesin tepkisini çektiğini, üniversite öğrencileri, basın, vatandaşların büyük bir bölümü, hatta yabancı ülkelerin üniversite mensupları tarafından bu tutum ve davranışların ciddi bir şekilde eleştirildiğini belirtmişlerdir. Bu kimselere ya da kamuoyuna, öğretim üyelerine yönelik uygulamaya konulan tasarruf ile ilgili yeterli ve tatmin edici herhangi bir açıklama yapılmamış olduğuna, vazifelerinden uzaklaştırılanlara kendilerini müdafaa hakkı verilmediğine vurgu yapan Vekiller, ortada ciddi sayılabilecek nedenler bulunmadığını, dedikodu ve esassız malumatlar nedeniyle bu tasarrufun gerçekleştiği kanaatinin herkeste hasıl olduğunu iddia etmişlerdir. Hasan Dinçer ve Seyfi Öztürk'ün teklifleri de öz olarak 114 sayılı Kanunla üniversitelerde vazifelerine son verilen veya emekliye sevk edilen öğretim üyeleri ile yardımcılarının 27 Ekim 1960 tarihinde işgal ettikleri kadrolarına iade olunmalarını düzenleyen bir içeriğe sahip bulunmaktaydı.⁷⁹⁰

CHP İstanbul Milletvekili Oğuz Oran ile yine aynı partiden Ordu Milletvekili Ferda Güley tarafından da benzer minvalde bir teklif verilmiştir. Teklif 22 Aralık 1961 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulmuştur. CHP üyesi Vekiller, 114 Sayılı Kanun'un 1924 ve 1961 Anayasalarına aykırı olduğu, düzenleme ile yasama yetkisi aşıldığı gibi yürütme yetkisine de müdahale edildiği iddiasında olmuşlardır. Uygulamanın mağdurlara, kendini müdafaa ve itiraz hakkı tanımadığını ifade eden Vekiller, insan haklarına aykırılık taşıyan tasarrufun aynı zamanda yürürlükte olan 4936 Sayılı Üniversite Kanununa da ters düştüğünü beyan etmişlerdir. 114 Sayılı Kanun'un akademik hayata duyulan güven sarsan, bilim adamlarının maneviyatı zedeleyen yönlerinin bulunduğu dikkat çeken Vekiller, 147 bilim adamını ve yardımcılarını sebep göstermeden, savunmalarını dahi almadan işten çıkarmanın insan hak ve hürriyetlerine aykırı olduğu kadar hukuk devleti ilkeleriyle de bağdaşmadığını ifade etmişlerdir. Oğuz Oran ve Ferda Güley, akademik huzur ve güvenin sağlanması ve ortaya çıkan haksızlıklarının tamiri için 114 sayılı Kanunun bütün neticeleriyle kaldırılması gerekli olduğunu belirterek tekliflerinin gerekçelerini tamamlamışlardır.⁷⁹¹

⁷⁹⁰ Teklifin birinci maddesi "27.10.1960 tarih ve 114 sayılı Kanun bütün hukuki neticeleri ile birlikte yürürlükten kaldırılmış ve adı geçen kanuna ekli (1) ve (2) numaralı listelerde adları, soyadları ve kariyer unvanları yazılı öğretim üyeleri ve yardımcılarının (emekliye ayrılanlar ve başka bir göreve atanmış olanlar dâhil) bütün hakları ve görevleri iade edilmiştir." şeklindedir.", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 65, Cilt: 4, s. 176-177.

⁷⁹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 65, Cilt: 4, s. 176-177. Tutanağın sonunda oldukça tafsilatlı Milli Eğitim, Maliye, Anayasa, Maliye, Bütçe Komisyonlarının raporları mevcuttur. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 65, Cilt: 4, s. 177-198

CHP Ankara Milletvekili ve Bütçe Komisyonu Sözcüsü İlyas Seçkin ve arkadaşları tarafından verilen önerenin müzakeresi sırasında söz alanlardan CHP Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu tasarının bugün itibariyle ellerine geçtiğini beyan etmiştir. Aynı şekilde CHP İzmir Milletvekili Mustafa Uyar da milletvekilleri olarak tasarımı inceleme zamanlarının olmadığını, böylesine mühim bir konu ve davada acele edilmesinin hatalı olacağını belirtmiştir. CKMP Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin ise kanun teklifinin aylarca komisyonlarda süründüğünü, 114 Sayılı Kanun'un ortaya çıkarmış olduğu haksızlıkların iadesinin uzun müddet sürüncemede kaldığını ifade etmiş ve en kısa zamanda bu kimselerin haklarının hak sahiplerine iadesinin Meclisin en önemli vazifelerinden biri olduğunu belirtmiştir. CKMP Milletvekili Ahmet Bilgin, bu türden haksızlıkların devamına sebebiyet vermenin doğru olmayacağını ifadeyle tasarının gündeme alınması hususunu talep etmiştir. Meclis içerisindeki bazı vekillerin Milli Eğitim Bakanı'nın olmadığını da hatırlatması üzerine oturumu yöneten Meclis Başkanı teklif ve raporların müzakeresinin sonraki birleşimlere bırakılmasını uygun görmüştür.⁷⁹²

Tasarı ve tekliflerin müzakeresi 28 Mart 1962 tarihinde gerçekleştirilecektir. YTP Meclis Grubu adına söz alan Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu, 13 Haziran 1946 tarihinde yürürlüğe giren 4936 sayılı Üniversiteler Kanunundan bahsederek bu kanunun 50'inci maddesinin üniversite öğretim elemanlarını teminat altına aldığını hatırlatmıştır.⁷⁹³ Azizoğlu, bu kanun yürürlükte iken ve üzerinde hiçbir tadil gerçekleşmemişken, teşrii organın öğretim elemanları üzerinde bu şekilde idari tasarrufa gitmesinin üniversite ve akademik hayatın muhtariyetine vahim bir müdahale olduğu yorumunu yapmıştır. 147'ler içerisinde ilmi açıdan uluslararası sahada etkin/otorite olan kimseler bulunduğunu, bu vahim tasarruf nedeniyle yeni yükseköğretim kuruluşları açılması gereken ülkemizin üniversitelerinde, öğretim üyesi buhranı yaratıldığını beyan etmiştir. Azizoğlu ayrıca bahsi geçen tasarrufun akademik kariyer hedefleyen gençlerde hayal kırıklığı doğurduğunu iddia edecek, vazifeli olanlar arasında da mesleğe olan itimat ve emniyeti zedelediğini dile getirmiştir. 147'ler içerisindeki kimselere herhangi bir sebep gösterilmediği gibi müdafaa hakkı da tanınmadığını, objektif olmaktan tamamen uzak subjektif bir tasarruf ile maddi ve manevi kimliklerinin zedelendiğini iddia etmiştir. Bu yanlış karara karşı gerek basının gerekse de kamuoyunun şiddetli bir şekilde tepki göstermesinin ülke için bir iftihar vesilesi, öğretim üyeleri için ise kuvvetli birer teselli olduğunu belirten Azizoğlu, üyesi bulunduğu partinin, Hükümete ait tasarımı, memlekete huzur ve itimat getiren en müspet bir adım olarak karşıladığını belirtmiştir.

⁷⁹² CHP İzmir Milletvekili Mustafa Uyar; "... tasarımı ancak Cumartesi günü kutularımıza atılmıştır ki, biz, 20 günden beri tatildeyiz. Ankara'ya ancak dün veya evvelki gün geldik. Hatta bugün gelen arkadaşlarımız dahi vardır. Bu sabah buraya gelip de gündemi elimize aldığımız zaman, bu kanun tasarısının gündemde mevcut olmadığını gördük. Böylelikle bu tasarımı tetkik edemedik..." şeklinde beyanatta bulunacaktır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 65, Cilt: 4, s. 126.

⁷⁹³ 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun 50. maddesi; "Üniversite öğretim mesleği üyeleri, bu kamında yazılan sebep ve hükümler dışında görevlerinden çıkarılamazlar ve akademik unvanlarından mahrum edilemezler. Başka bir işe geçmek veya çekilmek veya işten çekilmiş sayılmak yoluyla öğretim görevlerinden ayrılanlar akademik unvanlarını taşırlar." şeklindedir. T.C. Resmi Gazete, 18 Haziran 1946, Sayı: 6336, s. 10783, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6336.pdf>, (10.08.2023).

Azizoğlu, YTP olarak bu teşebbüsten büyük bir inşirah ve bahtiyarlık duymakta olduklarını belirterek sözlerini tamamlamıştır. Bu arada şahsı adına konuşan CHP İstanbul Milletvekili Zeki Zeren ise 147’ler listesinde bulunan bir milletvekili olarak bu davanın halledilmesiyle tarihin anacağı karanlık bir sayfanın sona ererek, ilim alanına muhtariyetin yeniden kazandırılacağını ifade etmiştir. Bu tasarının bütçeden sonra ele alınan ilk kanunlar arasında olması nedeniyle Hükümeti takdir ve tebrik ettiğini sözlerine eklemiştir.⁷⁹⁴

Kanun teklifi sahiplerinden biri olarak söz alan AP Burdur Milletvekili Mehmet Özbey ise 114 sayılı kanunun Anayasaya aykırı olduğunu, kaldırılması gerektiğini, esasında bir ceza kanunu haline gelerek üniversiteler içerisinde huzursuzluk yarattığını beyan etmiştir. Birçok dersin boş kaldığını, üniversite akademik kadrolarının zayıfladığını ve özerkliklerinin zedelendiğini söylemiştir. 147’lerin herhangi bir sebep gösterilmeksizin görevlerinden uzaklaştırıldığını, ayrıca en kutsal hak olan savunma hakkından mahrum bırakıldıklarını dile getirmiştir. Devlet Başkanı’nın, *“bu tasfiyeyi üniversite içindekilerden aldığımız malumata istinaden yaptık, aldatılmışız”* diyerek itirafta bulunduğunu ve bu durumun tashihini istediğini, Milli Birlik Komitesi toplantılarında ve Kurucu Meclis birleşimlerinde zaman zaman bu kanunun telafisini arzuladığına dair beyanlarda bulunduğunu ifade etmiştir. Bir profesörün 50 senede yetiştiğini, bir üniversitenin ise 100 senede geliştiğini belirten Özbey, 147’lerin arasında yüzlerce kitap yazan ve sayısız neşriyatlar yapan kimseler olduğunu hatırlatmıştır. Ayrıca bu kimseler arasında farklı ülkelerin üniversitelerinde dersler veren, çalışmaları yurt dışında ses getirmiş, çalışmaları klasik kitaplar arasına girmiş, yabancı ilim cemiyetlerinden şeref madalyası ve nişanı almış olanlarının da bulunduğu dikkatleri çekmiştir. Önemli bir bölümünün yaş olarak 60’ı aşmış, içlerinde 1-2 sene sonra emekli olanların da bulunduğu bu kimseleri çok sevdikleri kürsülerine kavuşturmakla Meclis’in en büyük vicdani vazifesini yapmış olacağını söylemiştir. Özbey ayrıca, Maarif Komisyonu’nun hazırladığı mazbatanın, 147 öğretim üyesini doğrudan görevlerine iade ettiği, Maliye ve Bütçe Komisyonlara ait olan mazbataların ise bu kararın üniversitelerin senatolarınca alınması gerektiği kararında olduğu bilgisini paylaşmıştır. Özbey, bu kimselerin zaman içerisinde yerlerinin doldurulmuş olma ihtimallerine karşı açıkta kalma ihtimallerinin ortaya çıkabileceğinden bahisle, Maarif Komisyonu’nun önerisinin dikkate alınmasının yerinde olacağı yorumunu yapmıştır. AP Burdur Milletvekili Mehmet Özbey ayrıca, 147’ler vazifelerinden uzaklaştırılırken üniversite senatolarına sorulmadığı için geri alınırken de böyle bir tasarrufa gerek duyulmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁹⁵

Müzakere sırasında söz alanlardan YTP Çanakkale Milletvekili Refet Sezgin üniversite mensubu olan 9 muhbirin jurnal notları ile 147’lerin üniversitelerden uzaklaştırıldığını iddia etmiştir. Ayrıca hadisenin kin, ihtiras ve iftiranın yoğun olduğu bir devirde hiçbir delile, evraka,

⁷⁹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 66, Cilt: 4, s. 167-169.

⁷⁹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 66, Cilt: 4, s. 169-170.

dosyaya dayandırılmaksızın ve meşru müdafaa hakkını kullandırılmaksızın gerçekleşmiş olduğunu belirtmiştir. Sezgin, 114 sayılı kanunun tamamen ilgası ile Milli Eğitim Komisyonu'nun raporunun kabulünün Anayasa ve ilim icabı olduğunu beyan ederek sözlerini tamamlamıştır. CHP Niğde Milletvekili Ruhi Soyer ise bu haksızlığın ve yanlışlığın nedenleri üzerinde bugün durmanın hiçbir faydasının bulunmadığını, bu itibarla bunun üzerinde yapılacak münakaşaların faydadan ziyade zarar getirebileceği kanaatinde olduğunu ifade etmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne, yürürlükte bulunan Anayasanın ruh ve manasına, üniversitelerin tabi bulundukları kanunlara aykırı olarak yapılmış olan bu tasarrufun ortadan kaldırılması gerektiği hususuna dikkatleri çekmiştir. Soyer, gerek Hükümet'in ve gerekse de vekillerin konuya gösterdikleri alakanın da takdire şayan olduğunu beyan ederek sözlerini tamamlamıştır.⁷⁹⁶

CKMP Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, partisinin Meclis ve Senato gruplarında müzakeresi ve kabulü gerçekleştikten sonra Millet Meclisi Başkanlığı'na takdim ettikleri teklif ile 114 Sayılı Kanun'un lağvını talep ettiklerini beyan etmiştir. Milletvekillerinden aynı görüşe müşabih teklifler takdim edildiğini, Hükümetin ise başka bir noktadan meseleyi ele alıp, aynı maksada hadim olmak üzere bir tasarı getirmiş olduğunu beyanla parti olarak tüm bu gelişmeleri memnuniyetle karşıladıklarını dile getirmiştir. Yeni Anayasanın 120'nci maddesine göre üniversitelerin muhtar yönetime sahip bulunduğunu hatırlatan Öztürk, 147 profesörü otomatik olarak üniversite camiasına geri almanın 114 sayılı Kanunun tedvinindeki hatanın bir başka şekilde tekrarı olacağını iddia edecektir. CKMP Eskişehir Milletvekili Öztürk bu nedenle konuşması sırasında, üniversitelerin bu hususu kendi bünyeleri içinde sevk ve idare etmeleri için serbest bırakılmasını talep etmiştir. Söz alanlardan CHP Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu de Bütçe Komisyonu'nun raporunun dikkate alınması gerektiğini, Milli Birlik Komitesi'nin 147'leri vazifelerinden uzaklaştırırken üniversitelerin özerkliğine dikkat etmediğini, TBMM'nin bu kimselerin doğrudan vazifelerine dönmelerine yönelik karar alması durumunda aynı hatanın işleneceğini beyan etmiştir. Bu işlerin üniversite senatoları eliyle yapılması, bu kurumların özerkliğine saygı duyulması, müdahale alışkanlığının oluşmaması hususları üzerinde duran Dursunoğlu, aksi halde kötü bir geleneğin yaratılmış olacağına dikkatleri çekmiş ve bu söylemleri ile CKMP Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk'e katılmıştır.⁷⁹⁷

Tasarı ve teklifler üzerinde Milli Eğitim, Maliye, Anayasa, Maliye ve Bütçe Komisyonları raporlarını hazırlamış ve Millet Meclisi Başkanlığı'na sunmuştu. Bu nedenle milletvekillerinin görüşlerini beyan etmelerini müteakip sırasıyla, CHP İstanbul Milletvekili ve Anayasa Komisyonu Sözcüsü Coşkun Kırca Anayasa Komisyonu adına, Milli Eğitim Komisyonu adına AP İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray, Bütçe Komisyonu adına ise CHP Ankara Milletvekili ve Komisyon Sözcüsü İlyas Seçkin söz almıştır. Bahsi geçen kimseler üyesi bulundukları Komisyonların

⁷⁹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 66, Cilt: 4, s. 171-172.

⁷⁹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 66, Cilt: 4, s. 172-174.

raporlarının içeriği ile ilgili olarak Millet Meclisi Genel Kurulu’nu bilgilendirmişlerdir. Bunlar arasından Hükümet’in hazırladığı tasarı çerçevesinde Maliye Komisyonu tarafından hazırlanan ve Bütçe Komisyonu tarafından kısmen değiştirilerek son şekli verilen raporun maddelerinin müzakeresine geçilmiştir. Bahsi geçen rapor çerçevesinde Hükümet’e ait olan tasarının başlığı, “*Üniversite öğretim üyelerinden bazılarının affına ve bazılarının diğer fakülte ve yüksekokullara nakline dair 27.10. 1960 tarihli ve 114 sayılı Kanunun bazı maddelerinin kaldırılması ve yeni hükümler eklenmesi hakkında kanun tasarısı*” şeklinde düzenlenmiş ve maddelerinin Millet Meclisi’nde müzakeresi bu başlık altında sürdürülmüştür.⁷⁹⁸

Türkiye’nin farklı üniversitelerinde görev yapan öğretim üyelerinden bazılarının vazifelerinden affına ve bazılarının diğer fakülte ve yüksekokullara nakline dair 114 Sayılı Kanun 27 Ekim 1960 tarihinde kabul edilmiştir. Bu kanunun birinci maddesi ile Ankara, İstanbul, İzmir ve Atatürk Üniversiteleriyle İstanbul Teknik Üniversitesi mensuplarından bazıları öğretim üyeliği veya öğretim yardımcılığı vazifelerinden affedilirken, bazı öğretim üyeleri, öğretim yardımcıları da farklı üniversite, fakülte ve yüksekokullara naklen tayin edilmişlerdi. Beşinci madde ile de bu kanunla görevlerinden affedilenler bir daha üniversite öğretim üyeliği veya yardımcılığı vazifesi ile görevlendirilemeyeceği düzenlenmekteydi.⁷⁹⁹ Müzakeresi gerçekleştirilen Hükümet tasarısının Millet Meclisi’nde kabul edilen birinci maddesi ile 7 Ekim 1960 tarihli ve 114 sayılı Kanunun 1, 2, 3 ve 5’nci maddeleri kaldırılmıştır.⁸⁰⁰

Tasarının ikinci maddesi ise öğretim üyeliği veya öğretim yardımcılığı görevlerinden affedilen veya başka fakülte veya yüksekokullara nakledilen kişiler ile ilgili olarak, emekliye ayrılanlar veya başka göreve atanmış olanlar da dahil olmak üzere, eski akademik unvanları ve dereceleri saklı tutulmak şartıyla ve üniversite senatolarının uygun görmesinden başka herhangi bir işleme ihtiyaç olmaksızın öğretim üyeliğine veya yardımcılığına kabul ve tayin olunacağına dair düzenlemeleri içermektedir. Bu kimselerin Ankara, İstanbul, Ege, İzmir ve Atatürk üniversiteleri ile İstanbul Teknik Üniversitesi mensupları oldukları belirtilmekte, madde gereğince uygulanacak eylem ve işlemler aleyhinde ilgililerin Danıştay’a başvurabileceği belirtilmekteydi. Bu maddenin müzakeresi yapılırken pek çok değişiklik önergesi verilmiştir. Bunlardan CHP Bursa Milletvekili İbrahim Öktem, AP Isparta Milletvekili Sadettin Bilgiç, CKMP Elazığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu ve YTP Ordu Milletvekili Ata Bodur’un ortaklaşa verdikleri önerge kabul edilmiştir. Bu önerge ile tasarinin ikinci maddesinin ikinci fıkrası kaldırılarak yerine “*Senatoların, bu öğretim üyeleri ve yardımcılarından görevlerine dönmeleri uygun görülmeyenler hakkında verecekleri*

⁷⁹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 66, Cilt: 4, s. 174-177.

⁷⁹⁹ Üniversiteler öğretim üyelerinden bazılarının vazifelerinden affına ve bazılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair 114 Sayılı Kanunun tam metni ve vazifelerinden uzaklaştırılan ve farklı üniversite, fakülte ve yüksekokullara naklen tayin edilenlerin tam listesi için bk. T.C. Resmi Gazete, 28 Ekim 1960, Sayı: 10537, s. 2426-2427, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10641.pdf>, (10.08.2023).

⁸⁰⁰ Tasarının birinci maddesi, “27 Ekim 1960 tarihli ve 114 sayılı Kanunun 1, 2, 3 ve 5’nci maddeleri kaldırılmıştır.” şeklindeydi. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 66, Cilt: 4, s. 174-177.

kararların kanuni gerekçeli olması gerekir; bu kararlar aleyhine Danıştay'da açılacak davalar en geç 3 ay içinde hükme bağlanır.” fıkrası eklenmiş ve bu haliyle kabul edilmesi Millet Meclisi tarafından uygun görülmüştür.⁸⁰¹

Tasarının kabul olunan diğer maddelerinde affı talep edilen üniversite öğretim üyelerinin görevlerine dönüşlerinin teknik detayları ve özlük hakları düzenlenmekteydi. Bu maddeler de tek tek görüşülmüş ve onaylanmıştır. Tasarının kanunlaşması üzerine kürsüye en son CHP Çorum Milletvekili ve Milli Eğitim Bakanı Hilmi İncesulu gelmiş, 114 sayılı Kanunun tadili sırasında Meclis'te gerçekleşen ittifak için teşekkür etmiştir. Bakan gerek 147 öğretim üyesinin ıstırabını dindirmek ve gerekse üniversite muhtariyetine karşı izhar edilmiş olan bu iradeyi yüce bir davranış olarak gördüğünü beyan etmiştir.⁸⁰² Millet Meclisi'nin 2 Nisan 1962 tarihli birleşimde bu sefer, 147'ler Derneği Başkanlığı'nın, 114 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması dolayısıyla gelen şükran telgrafı Meclis Başkanı tarafından okutulmuştur. Telgraf, 147'ler Derneği Başkanı Prof. Dr. Müfide Küley tarafından Millet Meclisi Reisi Fuad Sirmen'e hitaben çekilmiştir. Telgrafta 147 öğretim üyesi ve yardımcısı, hak ve hakikatin tecellisi uğrunda sarf edilen bütün gayret ve alınan hayırlı neticeye duydukları sonsuz şükranlar sunulmakta ve 147'ler Derneği üyelerinin Millet Meclisi Reisi'nin şahsında Meclisi en derin saygılarıyla selamladıkları ifade edilmekteydi.⁸⁰³ Kanun tasarısı Millet Meclisi'nde oybirliği ile kabul edilirken, Cumhuriyet Senatosu'ndaki oylamada bu oybirliği sağlanamamıştır. 12 Nisan 1962 tarihli Senato oylamasında tasarıya 16 olumsuz ve 5 çekimser oy verilmiş, ancak yine de 96 kabul oyu ile kanunlaşmıştır.⁸⁰⁴

5.3.4. Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Teklifi

Millet Meclisi'nin 21 Mayıs 1962 tarihli birleşiminde AP Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, *“Bazı suç ve cezaların affı”* hakkındaki kanun teklifi ilk kez gündeme alınmış, teklif aynı birleşimde Adalet Komisyonu'na havale edilmiştir.⁸⁰⁵ 7 Eylül 1962 tarihli birleşimde ise bu

⁸⁰¹ Tasarının ikinci maddesinin ikinci fıkrası “Bu madde gereğince uygulanacak eylem ve işlemler aleyhinde ilgililer Danıştaya başvurabilirler.” şeklinde düzenlenmişti. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 66, Cilt: 4, s. 177-180.

⁸⁰² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 66, Cilt: 4, s. 166-184. 43 No'lu Kanun 18 Nisan 1962 günlü Resmi Gazete'de yayınlanacaktır. Kanunun tam metni için bk. T.C. Resmi Gazete, 18 Nisan 1962, **Sayı: 11086**, s. 7149, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11086.pdf>, (22.03.2022)

⁸⁰³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 68, Cilt: 4, s. 197. 147'lerin tasfiyesi sırasında Devlet Başkanlığı görevini yürüten Cemal Gürsel'in, bahsi geçen tasarruf nedeniyle rahatsızlık duyduğu hatıralara yansıyan bir durum olmuştur. Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1960-1973**, s. 1031-1046.

⁸⁰⁴ Toplam 186 üyenin 115'i oylamaya katılacaktır. Turan, **Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap, Çağdaşlık Yolunda Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, s. 43. Müzakereye konu olan 27.10. 1960 tarihli ve 114 Sayılı Kanunun bazı maddelerinin kaldırılması ve yeni hükümler eklenmesi hakkında Millet Meclisi'nce kabul olunan kanun tasarısının ve Cumhuriyet Senatosu tartışmaları, Senato, Milli Eğitim, Mali ve İktisadi İşler ve Bütçe Komisyonları raporları için bk. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: 1, İçtima: 50, Cilt: 3, s. 299-322, 324-326.

⁸⁰⁵ “Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 89, Cilt: 5, s. 318.

sefer, AP İzmir Milletvekili Şükrü Akkan tarafından verilen ve Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve arkadaşlarına ait bahsi geçen kanun teklifinin gündeme alınmasına dair önergesi Meclis gündemine yansımıştır. Önergede Akkan tarafından, Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve arkadaşlarına ait kanun teklifinin 12 Mayıs 1962 tarihinde Meclis Genel Başkanlığı'na sunulduğu, sonradan farklı partilerden yüz kişiyi aşkın milletvekili ve senatörün teklife imza koyduğu hatırlatılmıştır. Önergede ayrıca teklifin, 18 Mayıs 1962 tarihinde Adalet Komisyonu'na havale edildiğine, ancak bir buçuk aydan fazla bir zaman geçmesine rağmen Meclis genel kuruluna gönderilmediğine vurgu yapılmıştır.⁸⁰⁶

CHP Denizli Milletvekili ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Hüdaî Ural gerek önergede yer alan ifadelere gerekse de AP İzmir Milletvekili Şükrü Akkan'a cevaben, üyesi bulunduğu Komisyonun, her iki Koalisyon Hükümeti zamanında da en ağır kanunları müzakere ederek sonuçlandığı ve Meclise sevk ettiğini beyan etmiştir. Ural bu çalışmalara örnekler de vermiştir. Adalet Komisyonu Sözcüsü bu çalışmaların Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hakimler Kurulu, Askerî Yargıtay'ın kuruluşlarına dair kanun tasarıları olduğunu ifade etmiş, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri'ne dair olan tasarının da halen müzakere edilmekte olduğunu belirtmiştir. Ural devamla, Birinci Koalisyon Hükümeti'nin istifasından sonraki süreçte kanun tekliflerinin müzakere edilemediği, Komisyonların toplanamadığı, Hükümetin mevcut olmadığı bir ortamda kanun tekliflerine ait iş ve işlemlerin sonraya bırakılması durumunun Meclisin de malumu olduğunu dile getirmiştir.⁸⁰⁷

Adalet Komisyonu Sözcüsü Hüdaî Ural, İzmir Milletvekili Şükrü Akkan'ın, Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve arkadaşları tarafından verilen kanun teklifinin müzakere edilmemesinden kaynaklı olarak duymuş olduğu endişe ve hayretin bu nedenlerle yersiz olduğunu Meclis kürsüsünden beyan etmiştir. Sözcü, AP Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın bahse konu olan teklifinin kanun tekniği bakımından baştan aşağı düzenlenmesi gerektiğine vurgu yaparak önerenin reddini ve teklifin Komisyonca müzakeresi için imkan verilmesini talep etmiştir. Bu sözler üzerine AP İzmir Milletvekili Şükrü Akkan tarafından verilen ve Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve arkadaşlarına ait kanun teklifinin gündeme alınmasına dair önerge Millet Meclisi'nde yapılan oylama neticesinde kabul edilmemiştir.⁸⁰⁸

⁸⁰⁶ “İzmir Milletvekili Şükrü Akkan'ın, Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve arkadaşlarının, bazı suçların affına dair kanun teklifinin gündeme alınmasına dair önergesi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 113, Cilt: 6, s. 357-359.

⁸⁰⁷ İsmet İnönü Başbakanlığında kurulan CHP - AP Birinci Koalisyon Hükümeti 20 Kasım 1961 ile 25 Haziran 1962 tarihleri arasında görev yapmıştır. Yine İsmet İnönü Başbakanlığında kurulan İkinci Koalisyon Hükümeti 25 Haziran 1962 ile 25 Aralık 1963 tarihleri arasında görev yapacak, bu sefer hükümet ortakları CHP – CKMP -YTP ve Bağımsızlardan oluşacaktır. Birinci Koalisyon Hükümeti 7 ay, İkinci Koalisyon Hükümeti 18 ay iktidarda kalacaktır. Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri için bk. **Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1 (20 Kasım 1961 - 27 Ekim 1965)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.

⁸⁰⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 113, Cilt: 6, s. 357-359.

12 Ekim 1962 tarihli birleşimde ise bu sefer Adalet Komisyonu Sözcüsü Hüdaî Oral tarafından Meclis Başkanlığı'na bir takrir sunularak “*Anayasayı ihlal suçundan mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affi hakkında kanun tasarısı*” ile Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve arkadaşlarının “*Bazı suç ve cezaların affi hakkında kanun teklifi*” ve üyesi olduğu Adalet Komisyonu’nun hazırladığı raporun diğer bütün işlerden ve kanun tasarılarından önce ve ivedilikle görüşülmesini talep edilmiştir.⁸⁰⁹ Takririn müzakeresi sırasında “*Anayasayı ihlâl suçundan mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affi hakkında kanun tasarısı*” ile ilgili olarak CHP, YTP, AP, CKMP grupları da Hükümet tasarısının gündeme alınmasına dair aynı şekilde önergeler vermiştir. Aynı birleşimde Reşat Özarda’nın kanun teklifinin gündeme alınmasına dair bazı milletvekilleri tarafından da önergeler verilmiştir. Bu esnada Hüdaî Oral, Adalet Komisyonu adına söz alarak, Reşat Özarda ve yedi milletvekilinin verdiği kanun teklifinin komisyonca reddedildiğini ifade etmiştir. Oral, Reşat Özarda’nın kanun teklifinin içeriğine atıflarda bulunarak, affi talep edilen işlenen suçun ağırlığına ve suç unsuru taşıyan eylemlerin temel hak ve hürriyetlerin yanı sıra kurumlara yönelik gerçekleşmiş olduğuna dikkatleri çekmiştir. Ayrıca, suçu işleyenlerin eylemleri sırasında bulundukları makamlar, toplum vicdanında açtıkları derin yaralar, bu sırada ülkenin içinde bulunduğu şartlar dikkate alındığında bu kimselerin affına yönelmenin sosyal açıdan faydalı olmayacağını Komisyon üyeleri tarafından dikkate alındığına vurgu yapmıştır. Bu düşünceler çerçevesinde Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve arkadaşları tarafından verilen kanun teklifinin reddinin Komisyon’ca kararlaştırıldığını beyan etmiştir. Bu sözler ve Meclis Genel Kurulu’nun talebi doğrultusunda Hükümete ait tasarının müzakeresine geçilmiştir.⁸¹⁰

Adalet Komisyonu tarafından reddi uygun görülen Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve milletvekili arkadaşlarının “*Bazı suç ve cezaların affi hakkındaki kanun*” başlıklı teklifi 12 Mayıs 1962 tarihinde Meclis’e sunulmuştu. Kanun teklifinin gerekçesinde ilk olarak affin esas aldığı tarih ve gerekliliği izah edilmiş, devamında ise 27 Mayıs’a giden yol ve sonrasında yaşananlar ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.⁸¹¹ Teklifin içeriğinde 27 Mayıs Devrimi’ne ve getirdiği demokratik rejime Türk Milleti’nin itimat ve itikadının bulunduğu net bir şekilde ifade edilmiştir. Özarda ve arkadaşları bu izahlardan sonra milletlerin hayatında büyük değişimler getiren, vatandaşların dünya görüşlerini köklü bir şekilde değiştiren hadiselerden sonra ülkede huzur ve sükunu sağlamanın önemine dikkatleri çekmiş, bu maksatla başvurulacak içtimai tedbirlerden birinin de af müessesesi olduğunu belirtmişlerdir. Teklif sahipleri af taleplerini bu esas üzerine gerekçelendirmişlerdir. Teklifte öz olarak 12 Haziran 1960 tarih ve 1 Sayılı Kanunun altıncı maddesinde yazılı şahıslarla 8 Ağustos 1960 tarih ve 45 Sayılı Kanunda yazılı şahıslar ve bunların

⁸⁰⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 8, s. 4-31.

⁸¹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 8, s. 4-6.

⁸¹¹ “...Bu ihtilâlin yapılmasına âmil olan sebeplerin başında, Cumhuriyetin ilk kuruluş gününden itibaren tatbik edilmekte olan Anayasanın tek parti ve şef hâkimiyeti esaslarına göre hazırlanmış olması ve bu Anayasada tespit edilen ana-prensiplerin ve insan haklarının uzun tatbikatı boyunca ve her devirde ihlâl edilmiş olduğu gibi bilhassa son zamanlarda ağır şekilde ihlâl edilmiş olması gelmektedir...”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima:129, Cilt: 8, s. 40.

şeriklerinin Yüksek Adalet Divanı'ndan hükmedilmiş olan cezalarının bütün neticeleriyle birlikte affedilmesini talep edilmekteydi. Ayrıca bu kanun hükmünden faydalanacak olan hükümlülerin tahliyeleri işlerinin kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren iki gün içinde tamamlanacağı belirtilmekteydi.⁸¹²

12 Haziran 1960 tarihinde kabulü gerçekleşen, 14 Haziran 1960 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 1 Nolu Kanun, “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında” başlığıyla Milli Birlik Komitesi tarafından geçici bir kanun olarak düzenlenmişti. AP Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve milletvekili arkadaşlarının kanun teklifinde geçen ve affı talep edilen kimseler ilgili kanunun 6. maddesinde yer aldığı şekliyle, “*Sakıt Reisicumhur ile Başvekil ve Vekilleri ve eski iktidar mebuslarını ve bunların suçlarına iştirak edenler*” olmakta ve aynı madde bahsi geçen kimseleri yargılamak üzere bir Yüksek Adalet Divanı’nın kurulması ile ilgili düzenlemeleri içermekteydi.⁸¹³ 8 Ağustos 1960 tarih ve 45 Sayılı Kanun ise, “*Devrilen iktidar zamanında suç işliyen yüksek dereceli memurlar hakkında yapılacak soruşturma usulüne dair*” düzenlemeleri içermekteydi. 29 Eylül 1960 tarihinde yine Milli Birlik Komitesi eliyle çıkartılan 88 Sayılı Kanunla 45 Sayılı Kanunun tatbikatı durdurulacaktır.⁸¹⁴ 1 Aralık 1960 tarihinde ise çıkartılan 148 Sayılı Kanun ile de 45 Sayılı Kanun Milli Birlik komitesi Bakanlar Kurulu eliyle kaldırılmıştı.⁸¹⁵

Hükümet tarafından Meclis’e sunulan, “*Anayasayı ihlâl suçundan mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkında kanun tasarısı*” ise Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır. Tasarının Millet Meclisi’ne arzı ise Bakanlar Kurulu’nca 8 Ekim 1962 tarihinde kararlaştırmıştır. Af düzenlemesi Başbakan İsmet İnönü imzası taşımaktadır. Tasarının gerekçesine, Özarda ve arkadaşlarının kanun teklifinde olduğu gibi, 27 Mayıs’ın tarifi yapılarak başlanılmaktaydı. Bu tarife göre 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleştirilen hadise devrim olarak kabul edilmekte, T.C. Anayasası’nın başlangıç kısmında da yer verildiği üzere kanun ve düzen dışı tutum ve davranışları nedeniyle meşruluğunu kaybetmiş bir Hükümete karşı direnme hakkını kullanan Türk milletinin bir eseri olduğu belirtilmektedir. Yine tasarıda, 27 Mayıs Devrimi’nin yeni ve demokratik bir Anayasa ortaya koyduğu, serbest seçimlerin gerçekleştirilmesinin imkanlarını hazırladığı, ilk andan itibaren taahhüt ettiği sivil yönetime geçtiği ifade edilmekteydi. 1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye

⁸¹² Reşat Özarda ve milletvekili arkadaşlarının kanun teklifinde 8 Ağustos 1960 tarihinden 45 Sayılı Kanunun tatbikatının durdurulduğundan bahsedilmekteydi. Bahsi geçen durum nedeniyle de 29 Eylül 1960 tarihine kadar olan süreçte ortaya çıkan cezalar için af talebinde bulunulmaktaydı. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 8, s. 38-42.

⁸¹³ T.C. Resmi Gazete, 14 Haziran 1960, **Sayı: 10525**, s. 1533-1534, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10525.pdf> (11.08.2023).

⁸¹⁴ T.C. Resmi Gazete, 4 Ekim 1960, **Sayı: 10620**, s. 2269. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10620.pdf>, (11.08.2023).

⁸¹⁵ T.C. Resmi Gazete, 7 Aralık 1960, **Sayı: 10674**, s. 2666. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10674.pdf>, (11.08.2023).

Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 1 numaralı Kanunun 6'ncı maddesi çerçevesinde Yüksek Adalet Divanı'nın kurulduğu yine tasarıda hatırlatılanlar arasındaydı. Yüksek Adalet Divanı'nın Anayasayı ihlâl suçundan Türk Ceza Kanununun 146'ncı maddesi gereğince bazı vatandaşların mahkumiyetlerine karar verdiği bilgisi ayrıca verilmekteydi. Tasarıda bu kimselerden bazılarının cezalarının bir kısmını münhasıran milletin bir atfeti olmak üzere suç ve suçluluğun esasına tesir olmayan özel af yönüyle kaldırılmasının temini için bu af düzenlemesinin yapıldığı bilgisi paylaşılmaktaydı. Bunda amacın yeni ve güvenceli bir Anayasa ile sağlam temeller üzerine bina edilen rejimin geçmiş hadiselerin etkisinden mümkün olduğunca kurtulmak, demokrasinin uyumlu bir şekilde işlemesi ve tüm yurttaki huzurun yerleşmesi ve sürmesi olduğu ifade edilmekteydi. Adalet Komisyonu Hükümete ait tasarıyı az bir tadille kabul etmiştir.⁸¹⁶

AP Meclis Grubu adına İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem, tasarının tümü hakkında müzakerelere geçildiğinde ilk sözü alan vekil olmuştur. Erdem, çıkarılacak bir genel affın gerçek manada huzur ve güvenliği tesis edeceği düşünüldüğü bir ortamda Hükümetin kısmi bir af düzenlemesi sunduğunu ifade etmiştir. Bu tercihin bizzat Hükümetin af tasarısının gerekçesinde yer verilmiş bulunan umumi huzur tesisi esasına ve çabasına ters düştüğünü iddia eden Erdem, kanun tasarısının metni ile gerekçeleri arasındaki tezatlıklara dikkatleri çekmiştir. Ayrıca umumi ve siyasi içerikli bir affın 27 Mayıs'a aykırı düşmek anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir. AP İzmir Milletvekili ayrıca, özel mahkemelere ait kararların ilk fırsatta kaldırılmalarının tarihi bir gelenek olduğunu ifade etmiş ve böylelikle af müessesinin önemli bir tarihi misyonunu Meclis kürsüsünde dillendirmişti.⁸¹⁷ Erdem, üyesi olduğu partinin, düşünce ve tutum olarak her türlü affın yanında olduğunu, bu nedenle Hükümetin sunduğu af tasarısına olumlu oy kullanacaklarını beyan etmiştir. Ülkede huzur ve kardeşliği sağlamanın genel ve siyasi aften geçtiğini altını bir kez daha çizen Erdem, böylesi adımlarının atılmamasını dost ülkelerin şaşkınlıkla takip ettiğini iddia etmiştir. Parti olarak Hükümetin af tasarısının gerekçesinde belirttiği ve ülkede tam bir huzurun af yolu ile gerçekleşeceğine dair ifadelerini ilerisi için bir teminat olarak gördüklerini, bu nedenle Hükümetin tam ve noksansız bir şekilde ülke huzurunun tesisi yolunda umumi bir af tasarısını yüce Meclis'e sunacağı ümidinde olduklarını belirterek sözlerini tamamlamıştır.⁸¹⁸

MP Meclis Grubu adına Çankırı Milletvekili Kazım Arar kürsüye gelecektir. Arar, parti olarak siyasi hükümlülerin affedilmesini, aslında gerekliliği millet tarafından kabul edilmiş 27

⁸¹⁶ Adalet Komisyonu raporu 12 Ekim 1962 tarihinde Meclise sunulmuştur. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 8, s. 37-45.

⁸¹⁷ "...Kısmi ve özel affı tecviz ve umumi siyasi affın 27 Mayıs'a aykırı olduğunu beyan edenler vardır. Halbuki 27 Mayıs'tan sonra, Millî Birlik Komitesi, mütaaddit tebliğlerinde hareketin hiçbir zümreye karşı ve hiçbir zümre menfaatine olarak yapılmadığını ve Yassıada'da duruşmalar başladıktan sonra Divanın her türlü müdahaleden azade bulunduğunu ilân etmiştir... Af bahsinde özel mahkemeler kararlarının dikkate şayan bir mevkiî vardır. Bu çeşit kararların ilk fırsatta kaldırılmaları tarihi bir gelenek halindedir. Bunu böyle yapan bizzat o kararların bünye özelliğidir.", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 8, s. 6-7.

⁸¹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 8, s. 8.

Mayıs İhtilali'ni kamuoyu nezdinde manevi olarak mahkum edecek bir işlem olarak değil, Türk milletinin büyüklüğünden kaynaklanan bir şefkat ve atıfet nişanesi olarak gördüklerini ifade etmiştir. Kazım Arar, İkinci Karma Hükümetin koalisyon protokolünde ülke insanını huzur içerisinde yaşamaktan ve çalışmaktan alıkoyan ve artık siyasi istismar haline gelmeye başlayan siyasi af konusunu sarıh hudutlarla halledilmesi ile ilgili net ifadelere yer verildiğini hatırlatmıştır. MP Milletvekili Arar, Hükümetin toptan bir siyasi affa taraftar olmadığını iddia etmiş, bu politikanın sebeplerine dair şimdiye kadar bir açıklamaya tesadüf edilemediğini belirtmiştir.⁸¹⁹ Arar, Hükümetin hangi saiklerle umumi affa taraftar olmadığını açıklamak, Meclis'i ve halkı bu konuda ikna etmek durumunda olduğunu dile getirmiştir. Partileri olarak genel affın memleketin huzuruna hizmet edeceği, böylesi bir tercihin Türk milletinde var olan şefkat ve atıfet duygularına uygunluk göstereceği düşüncesinde olduklarını beyan ederek sözlerine son vermiştir.⁸²⁰ YTP Meclis Grubu adına söz alan Hatay Milletvekili Şekip İnal ise, af tasarısının Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı kararları neticesinde hüküm giyenleri bir sıraya soktuğunu, suçların asli failleriyle fer'an zimethal olan faillerini ayırarak bir kademe teşkil edilmesini sağladığını, partilerinin bu ayrımı isabetli bulduğunu belirtmiştir. İlk kademe af tasarısından üç yüz kadar siyasi mahkumun faydalanacağına dikkatleri çeken İnal, bu kadar geniş bir kütleyi ilgilendiren kararın memleketin her tarafında büyük bir memnuniyet ve huzur yaratacağına inandıklarını söylemiştir. Affın kısmi olmasının ülkenin menfaatleri ve milletin arzularının bir neticesi olduğunu, bu itibarla kısmi affın memlekette beklenen sukûnete büyük oranda hizmet edeceğini beyan etmiştir. Koalisyon ortağı YTP Meclis Grubu adına söz alan Şekip İnal, MP adına kürsüye gelen Kazım Arar'dan farklı bir yaklaşım ve izah ortaya koymuştur.⁸²¹

Bir diğer koalisyon ortağı CKMP adına söz alan Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, AP ve MP Meclis Grubu sözcülerinin ortaya koyduğu fikir ve mütalaalarının birçok noktalarına parti olarak iştirak ettiklerini belirtmiştir. Öztürk, Türk gençliğinin bazı gösterileriyle affın karşısında olduğu şayiasının yayılmaya çalışıldığını, bu düşüncenin doğru olmadığını, Türk gençliğinin affı desteklediğini iddia etmiştir. Memlekette tansiyonu yükseltmek isteyen gizli ve açık tahrikçilerin, huzuru bozmak isteyen yeraltı ve yerüstü faaliyetlerinin bulunduğunu dile getiren Öztürk, bu hususun milletvekilleri tarafından da bilindiğini, affın muvaffakiyetle yapılmasını arzu ettiklerini, ancak tasarıda mevcut düzenlemelerin kısmi affı öngörmesinde Parti olarak bir sorun görmediklerini belirtmiştir. CKMP Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, kısmi huzurun gelmesi adına ilk önce böylesi bir içeriğe sahip olan affın çıkarılmasında sakınca olmadığını ifade ederek sözlerini tamamlamıştır.⁸²² Koalisyon Hükümeti'nin büyük ortağı CHP Meclis Grubu adına ise

⁸¹⁹ “...Sık sık açık rejimden bahseden Sayın Başvekil, bu içinde tuttuğu sırları ve muhtevasını anılamadığımız memleket imkân ve gerçeklerini açık bir celsede ortaya koymayı şayet mahzurlu görüyorlarsa, bunları açıklaması için bir gizli celseye de gidilebilir...” , T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 129, s. 9.

⁸²⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 129, Cilt: 8-1, s. 8-9.

⁸²¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 129, Cilt: 8, s. 9-10.

⁸²² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 129, Cilt: 8, s. 11-12.

Bursa Milletvekili İbrahim Öktem Partisinin görüşlerini aktarmıştır. Hükümetin sunduğu tasarımı sunduğu gerekçeler ve muhtevası itibarıyla memleket şartlarına uygun bulduklarını ifade ederek sözlerine başlamıştır. Öktem ayrıca, tasarıdaki ölçünün genişletilmesinin, özellikle de affın mahiyeti ve mesnedi üzerinde tartışma açılmasının gerek siyasi suçluluk açısından gerekse de milli huzur bakımından faydasının bulunmadığını beyan etmiştir. Kanunun kabulü sürecinde ve kabulünden sonra bu minvalde verilecek olan beyanları memleket huzuru bakımından zararlı gördüklerini belirten CHP Vekili, parti olarak tasarının aynen kabulünü talep ettiklerini dile getirmiştir.⁸²³

Kanun tasarısının birinci maddesinde Yüksek Adalet Divanı'nın 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6'ncı maddesi uyarınca kurulduğu hatırlatılmakta ve bahsi geçen mahkeme eliyle hüküm giyenlerin cezalarının kısmen affı düzenlenmekteydi. Anayasayı ihlal suçundan Türk Ceza Kanununun 146'ncı maddesi gereğince mahkum edilmiş olan bu kimselerin muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalarından dörder senesi ile muayyen bir muntıkada ikametle emniyeti umumiye nezareti altına alınma cezalarının affı talep edilmektedir. Birinci madde tam olarak,

“1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6 ncı maddesi uyarınca kurulan Yüksek Adalet Divanıncı Anayasayı ihlal suçundan Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesi gereğince mahkum edilmiş olanların, bu mahkumiyetlerine ait ilamlarında yazılı muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalarından dörder senesi ile muayyen bir muntıkada ikametle emniyeti umumiye nezareti altına alınma cezaları affedilmiştir.”

şeklinde düzenlenmiştir.⁸²⁴

Birinci maddenin müzakeresine geçildiğine ilk sözü alan AP Eskişehir Milletvekili Aziz Zeytinoğlu, memlekete huzur ve sükunet getirmek, iktisadi hayatta da kalkınmayı artırmak çabasında olduğunu iddia eden Hükümetin teklif ettiği af tasarısının daha şümüllü olması gerektiğini ifade etmiştir. Zeytinoğlu ayrıca, siyasi mahkumların dışında diğer mahkumların da Anayasanın kabul edildiği ve Meclis'in açıldığı günden beri af beklentisi içerisinde olduklarını iddia etmiştir. Genel af talebini önceleyen AP milletvekili bu kimselerin sayısının yüz bin kadar olduğunu, aileleri ile birlikte milyonu geçtiğini beyan etmiştir. Zeytinoğlu'nun pek istisna konulmaksızın af isteği üzerine Meclis sıralarından “*O zaman dışarda gezemeyiz.*” sesleri yükselmiştir.⁸²⁵ CHP Denizli Milletvekili ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Hüdaî Oral, müzakere edilmekte olan af tasarısının 146'ncı maddeyi ihlâl suçundan, özetle Anayasayı ihlal suçundan Yüksek Adalet Divanı tarafından verilen mahkumiyet kararlarına karşı af talebini içerdiğini ifade etmiştir. Adalet Komisyonu Sözcüsü af talebinin, bahsi geçen mahkumiyetlerden müebbet hapse

⁸²³ Müzakere sırasında pek çok milletvekili tasarının lehinde ve aleyhinde olmak üzere konuşacaktır. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 8, s. 6-22.

⁸²⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 8, s. 23.

⁸²⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 8, s. 23.

mahkum olanlar ile adi suçlardan hüküm giyenlere şamil olmadığını, bu türden cezaların af kapsamı dışında kaldığını beyan etmiş ve böylelikle milletvekillerini, tasarı ve maddeleri hakkında esas ve şekil yönüyle bilgilendirmiştir. Hüdayi Oral'ın bilgilendirmelerinin akabinde milletvekilleri tarafından birinci maddeye yönelik pek çok tadil takrirleri verilse de Genel Kurul'da hiçbirini kabul edilmemiştir. Bunun üzerine oturumu yöneten Meclis Başkanı birinci maddeyi oylamaya sunmuş ve madde Hükümetin hazırladığı şekliyle kabul edilmiştir. Af tasarısının ikinci maddesi, birinci madde ile af kapsamına giren kimselerin tahliye tarihinden itibaren yasal mahruciyet halinde bulundurulmaya, muayyen bir meslek ve sanatı yerine getirmekten menine dair hükümlerin tatbik olunmayacağını düzenlenmekteydi. Üçüncü madde ise kanunun yayımı tarihinde yürürlüğe gireceğini düzenlerken dördüncü madde ise af kanununun Bakanlar Kurulu tarafından yürütüleceğine dair içeriğe sahipti. Bu maddelerin müzakeresi sırasında söz alan vekillerden bazıları kabul edilmesi planlanan af kanununun kesinlikle 27 Mayıs'a karşı olmadığını dair izahlara girmesini bahsi geçen askeri darbenin ülkenin sivil siyaseti üzerinde etkilerinin devam ettiğine doğrudan kanıt olarak görülmelidir. Bahsi geçen maddelerin tümü üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmaksızın kabul edilmiştir.⁸²⁶

Hükümete ait af tasarısının kabulü sonrasında CHP Malatya Milletvekili ve dönemin Başbakanı İsmet İnönü konuşma yapmıştır. İnönü, Meclisin önemli bir eseri ortaya çıkardığı, ülkenin huzuru ve sakinliği için oldukça takdir ve tebrike şayan bir adım atıldığını söylemiştir. Günün şartlarını hatırlatan İnönü, bu şartlar içerisinde çıkarılabilecek bir siyasi af tasarısının doğru ve isabetli ölçüsünün kanunun ifadesinde çerçevelenmiş olduğunu, bazı arkadaşların iddia ettiği gibi ortada gizli hiçbir şart ve sebep olmadığını beyan etmiştir. İnönü, Hükümetin altını çizdiği imkan ve şartların herkesin gözü önünde ve milletin her ferdi tarafından bilinen sebep ve ölçüler olduğunu belirtmiştir. Koalisyon Hükümeti'nin Başbakanı bu kanunun memlekete huzur getireceğini kuvvetle ümit ettiğini vurgulamış ve birlik ve beraberlik mesajlarıyla sözlerini tamamlamıştır.⁸²⁷

⁸²⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 8-1, s. 24-30. Millet Meclisi'nde kabulü gerçekleşen af kanun tasarısı Cumhuriyet Senatosu'nda 16 Ekim 1962 tarihinde gündeme alınacaktır. Müzakerenin tam metni için bk. "Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanı'na mahkum edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkındaki kanun tasarısının Milleti Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: 1, İçtima: 92, Cilt: 5, s. 461-489.

⁸²⁷ İsmet İnönü, "Bundan sonraki durum siyasi af konusunun bir istismar konusu olmamasına, huzursuzluk getirmemesine ve vatandaşlar arasında kısır çekişmelere sebep olmamasına, siyasi partilerimizin mümkün olduğu kadar, ellerinden geldiği kadar, dikkat etmeleri olacaktır. Böyle bir yolda ne kadar muvaffak olursak ve ihtilâflar ciddiyet peyda ettikçe bir araya gelip çare bulmakta ne kadar anlayışlı ve birbirimize yakın olursak, gelecek müşkülli de o kadar kolaylıkla yenebileceğiz." T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 8, s. 30-31.

5.3.5. Tevfik Orman'ın Affına Dair ve Siyasi Suçluların Affı Hakkında Kanun Teklifleri

12 Eylül 1962 tarihli birleşimde CHP İstanbul Milletvekili Cihad Baban'ın, Tevfik Orman'ın affına dair kanun teklifi gündeme alınmıştır. Teklif aynı gün içerisinde Adalet Komisyonu'na havale edilmiştir.⁸²⁸ Baban 24 Aralık 1963 tarihinde verdiği önerge ile kanun teklifinin geri verilmesini talep etmiştir. Baban gerekçe olarak evvelce çıkan af kanunu ile Tevfik Orman'ın affa uğramış olmasını göstermiştir.⁸²⁹

Aynı yıl, 28 Aralık 1962 tarihinde AP Tokat Milletvekili Sabahattin Baybura siyasi suçluların affı hakkında verdiği kanun teklifi Adalet Komisyonu'na havale edilmiştir.⁸³⁰ Baybura, 15 Şubat 1963 tarihli birleşimde verdiği önerge ile teklifini geri almıştır.⁸³¹

5.3.6. Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, Siyasi Hükümlülerden Hastalıkları Sebebiyle Kimlerin Tahliye Edilmiş Olduğuna ve Daha Kaç Hasta Mahkum Bulunup Bunların Tahliyeleri İçin Ne Düşünüldüğüne Dair Adalet Bakanı'ndan Sözlü Sorusu

AP Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın siyasi hükümlüler arasından hastalıkları sebebiyle kimlerin tahliye edilmiş olduğuna ve daha kaç hasta mahkum bulunup bunların tahliyeleri için ne düşünüldüğüne dair Adalet Bakanı'ndan sözlü sorusu 5 Ekim 1962'de Millet Meclisi'nin gündemine alınmıştır. Reşat Özarda, Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkum edilen siyasi hükümlülerin arasından hangilerinin hastalık nedeniyle tahliyelerinin gerçekleştiği, tahliyesi gerçekleştirilen kimselerin hastalıklarının ne olduğu, tahliye edilenlerin dışında ne kadar daha hasta hükümlü bulunduğu, bu kişilerin tahliyeleri için planlama yapılıp yapılmadığı hususları ile ilgili olarak bilgilendirme yapılmasını Adalet Bakanı'ndan sözlü olarak talep etmiştir. Özarda önergesinde ayrıca, 1961 Anayasası'nın 97'nci maddesinin son fıkrasının kendisine tanıdığı yetkiler çerçevesinde sürekli hastalık, sakatlık ve ihtiyarlık sebebiyle mahkûmlardan bir kısmının cezalarını kaldırabilme hakkının Cumhurbaşkanı tarafından kullanılacağına dair geçen Kurban Bayramı'na takaddüm eden günlerde devamlı surette basında haberlerin çıktığına dikkatleri çekmiştir. Özarda, bizzat Cumhurbaşkanı tarafından bu minvaldeki neşriyatı kabul eder mahiyette açıklamalar yapılmasına rağmen sonrasında bu düşünceden vazgeçilmesinde Hükümetin engelleyici bir etkisinin olup olmadığı hakkında da bilgi verilmesini istemiştir. Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın sözlü soru önergesinin müzakeresi Adalet Bakanı olmadığı için sonraki

⁸²⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 115, Cilt: 6, s. 434.

⁸²⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 18, Cilt: 23, s. 516.

⁸³⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 23, Cilt: 10, s. 483.

⁸³¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 50, Cilt: 12, s. 594.

birleşimlere bırakılmıştır.⁸³² Reşat Özarda'nın sözlü soru önergesi 9 Kasım 1962'de yeniden gündeme alınmış, ancak aynı sebepten görüşülmesi ertelenmiştir.⁸³³

Önerge 12 Kasım 1962'de Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük tarafından sözlü olarak cevaplandırılmıştır. Adalet Bakanı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 339'uncu maddesini hatırlatarak sözlerine başlamıştır. Bakan, bu maddenin hasta bir mahkumun hürriyeti bağlayıcı cezasının infazının hayatı için kesin bir şekilde tehlike oluşturması durumunda o cezanın ertelenmesine dair düzenlemeler içerdiğine dikkatleri çektikten sonra, eğer bir mahkumun hastalığı cezaevi şartlarında giderilemiyorsa böylesi kimselerin belli aralıklarla cezalarının tehir edilerek serbest bırakılması gerektiğini beyan etmiştir. Bakan, mahkumun müracaatı ya da resen lüzum görülmesi durumunda bu sürecin başladığı, sonrasında hükümlünün muayenesi için en yakın tam teşekküllü hastaneye sevkinin gerçekleştiği, sağlık kurulundan alınacak olan raporun Adli Tıp İşleri Meclisi tarafından tasdik edilmesi durumunda cezanın infazının raporda belirtilen müddet nispetinde tehir edildiği bilgisini vermiştir. Bahsi geçen şartlar çerçevesinde Yüksek Adalet Divanı tarafından hüküm giydirilen siyasi mahkumlardan bugüne kadar hastalıklarına bağlı olarak cezaları tehir edilmek suretiyle tahliye edilenlerin sayısı 21 kişi olduğu, bu kimselerden üçünün tahliyeleri sonrasında vefat ettiği Adalet Bakanı tarafından Meclis Genel Kurulu'nda ifade edilmiştir.⁸³⁴

CKMP Ankara Milletvekili ve Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük'ün konuşması sonrasında soru önergesi sahibi Reşat Özarda söz alarak önergesinin iki kısımdan ibaret olduğunu hatırlatmıştır. Bunlardan birincisinin Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 399'ncü maddesi uyarınca Adliye makamlarının yetkisi dahilinde bulunan ve bu madde ile ilgili olan mahkum hastaların bir müddet için cezaevlerinden çıkarılması ile ilgili olduğunu, ikincisinin ise 1961 Anayasası'nın 97'nci maddesinin son fıkrası gereğince Devlet Başkanı'na verilmiş olan yetkinin neden kullanılmadığı şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Özarda, Adliye makamlarının bahsi geçen yetkiyi kullanırken hasta hükümlülerden sadece hafif cezalı olanların tahliyelerini gerçekleştirildiğini, aynı durumda olan ağır cezalı hükümlülerin bu uygulamadan istifade ettirilmediğini iddia etmiştir. Cumhurbaşkanının Anayasanın 97'nci maddesinin son fıkrasında yer alan af yetkisini kullanmamasını da eleştiren Özarda, her türlü geçmiş düşmanlıkların izlerinin ortadan kaldırılmasını, birlik ve beraberlik içerisinde geleceğe yürünmesinin elzem olduğunu söylemiştir. Bakanın sadece, kendi Bakanlığının yetkisini kullanmak suretiyle 3 ay, 5 ay ve nihayet 6 ay müddetle sıhhi durumu dolayısıyla cezaevinden tahliye edilmiş olan hasta mahkumlardan bahsettiğini, soru önergesinin ikinci kısmına temas etmediğini söylemiştir. Özarda, bugüne kadar hasta mahkumların cezaevlerinden tahliyeleri hususunda ayırım gözetildiğini, hafif cezalı olanların

⁸³² “Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, siyasi hükümlülerden, hastalıkları sebebiyle, kimlerin tahliye edilmiş olduğuna ve daha kaç hasta mahkûm bulunup bunların tahliyeleri için ne düşünüldüğüne dair Adalet Bakanından sözlü sorusu”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 125, Cilt: 7, s. 340.

⁸³³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 9, s. 68-69.

⁸³⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 4, Cilt: 9, s. 98-102.

bu hükümden istifade ettirilmiş olduğunu, ağır cezalı olanların ise bundan istifade ettirilmediğini tekraren ifade ve iddia etmiştir. Hükümetin bu mevzularda çok hassas davranmasını ve insani olan bu imkanların siyasi mahkumlara da sağlanmasını, geçmişe ait her türlü husumetlerin izlerinin ortadan kaldırılmasını istirham etmiştir. Özarda, memlekete 10 sene müddetle Devlet Başkanlığı yapmış, yine bir 10 sene kadar Meclis kürsüsünü işgal etmiş, bugün yaşları 80'i bulan ve ağır hastalıkların pençesine düşen bu kimselerin cezaevlerinde bulunmalarının Hükümet, Meclis ve Türk Milleti için şeref verici bir hadise olmadığını belirtmiştir. Devlet Başkanı'nın yetkisini kullanması durumunda ilerde yeni bir af kanununun çıkarılmasına gerek kalmadan ağır hastalıkların pençesinde kıvranmakta olan bu gibi siyasi mahkumların peyderpey tahliye edileceğini ve böylelikle memleketin bir derdinin de kapanmış olacağını beyan etmiştir.⁸³⁵

Adalet Bakanı cevaben, Özarda'nın insani duygularını paylaştığını belirterek, hukukta kanun ve taleplerin bağlayıcı olduğunu, talep olmadığında mecburiyet oluşmuşsa resen harekete geçildiğini tekrar dile getirmiştir. Yapılan tahliyelerin doktor heyetinin raporları ile gerçekleştiğini, hatta bu raporların Adli Tıp Meclisi tarafından tasdik edildikten sonra Bakanlığın harekete geçtiğini, tahliyeleri gerçekleştirip infazın tehiri muamelesini yaptığını söylemiştir. Bakanlığının ancak Adli Tıp tarafından tasdik edilmiş ve tahakkuk ettirilmesi istenmiş heyeti sıhhiye raporunu elde ettikten sonra gerekli olan infazın tehiri muamelesini yapabileceğini ve bu muamelelerin biraz önce listelerde okuduğu üzere müteaddit defalar yapılmış bulunduğunu belirtmiştir. Kocama ve hastalık gibi nedenlerle Cumhurbaşkanı'nın özel af yetkisini kullanabileceğini, bunun da Hükümetin hazırlayacağı bir kararnamenin Cumhurbaşkanı tarafından imza edilmek suretiyle tekemmül ve tekevvün edecek bir muamele olduğunu hatırlatan Bakan kendi döneminde cezaevlerinden gelen böylesi bir talebin bulunmadığını beyan ederek sözlerini tamamlamıştır.⁸³⁶

5.3.7. Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu'nun Af Hakkında Gündem Dışı Demeci

10 Aralık 1962 tarihli birleşime YTP Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu'nun gündem dışı demeci yansımıştır. Mumcuoğlu demecinde, içtüzüğün bir an evvel hazırlanmasını, Anayasanın 57'inci maddesinde derpiş edilen kanunlarla, siyasi suçların affı için çıkarılacak kanun vesilesiyle ele alınacağı bildirilen ve Adana Cezaevi'nde bu türden mevkuf ve mahkumların da affını derpiş eden 113 Sayılı Kanun'a ek kanun tasarısının ivedilikle Meclis'e getirilmesini istemiştir. Mumcuoğlu gündem dışı konuşmasında Anayasa Mahkemesi'ne intikal eden 140 adet davanın takipten kaldırılması konusunu da işlemiştir.⁸³⁷

⁸³⁵ Reşat Özarda'nın sözlerini tamamlaması sonrasında Adalet ve Millet Partisi milletvekillerinden alkışlar gelecektir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 4, Cilt: 9, s. 102-103.

⁸³⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 4, Cilt: 9, s. 98-104.

⁸³⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 15, Cilt: 10, s. 8.

YTP Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu, Meclisin 16 Ekim 1962 tarih ve 78 Sayılı Kanun ile Türk Ceza Kanunu'nun 146'ncı maddesinden dolayı hüküm giyenlerin mahkumiyet ilamlarında yazılı cezalardan dörder senesini affettiğini, aynı af kanunu ile siyasi mahkumların mühim bir kısmının tahliye edildiğini hatırlatmıştır. Mumcuoğlu ayrıca, Adana Mahkumları adıyla bilinen kimselerin hükümlerinin infazına devam edildiğine dikkatleri çekmiştir. Hükümetin bu konuda da hazırlığa giriştiğini, 113 Sayılı Kanun'a ek bir kanun hazırlayarak bu kimselerin de affına gidileceği ile ilgili duyum aldıklarını, bir an evvel bu hususun teşriini rica etmiştir. Mumcuoğlu memleketin muhtaç bulunduğu huzurun ve sukunun tesisi ve kalkınmanın tam anlamıyla gerçekleşmesi için kesin bir surette geçmişin unutulması ve kıyasıya verilen mücadeleden vazgeçilmesi gerektiğini söylemiştir. Aynı şekilde Yüce Adalet Divanı'ndan Anayasa Mahkemesi'ne intikal etmiş olan 140 davanın da takipten kaldırılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur.⁸³⁸

5.3.8. Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkındaki Kanun Tasarısı

16 Şubat 1963 tarihli birleşimde “*Bazı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun tasarısı*” başlıklı Hükümet talebi Adalet Komisyonu'na havale edilmiştir.⁸³⁹ 20 Şubat 1963 tarihli birleşimde ise bahsi geçen tasarı ile birlikte AP Eskişehir Milletvekili Aziz Zeytinoğlu'nun, “*Seçim suçları ve umumi af kanunu*”, AP Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen'in, “*113 sayılı Af Kanununun 3'ncü maddesinin “m” bendinin kaldırılmasına dair*”, AP Balıkesir milletvekilleri Cihat Bilgehan ve Kaya Bulut'un, “*Seçim suçlarının affı*” hakkında, Cumhuriyet Senatosu Maraş Üyesi Nedim Evliya ve 8 arkadaşının, “*Basın suçları hakkındaki takibatın durdurulması ve verilmiş cezaların çektirilmemesi*” hakkında, CHP Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga'nın, “*28. 6. 1960 tarihli ve 5 sayılı Silâh taşıyan veya bulunduranların affına dair geçici Kanunun yürürlükten kaldırılması*” hakkında ve AP İçel Milletvekili Mazhar Arıkan'ın, “*134 sayılı Kanunla muaddel 113 sayılı Af Kanununun 3'ncü maddesinin “i” bendinin tadili*” hakkında kanun teklifleri ile bu teklifler ve Hükümete ait tasarıya matuf hazırlanan Adalet Komisyonu raporu gündeme alınmıştır. Aynı birleşimde AP Grup Başkanvekili Cihat Bilgehan, CKMP Grup Başkanvekili Cevad Odvakmaz, CHP Grup Başkanvekili Vahap Dizdaroğlu, MP Grup Başkanvekili Ömer Zekâi Dorman ve YTP Grup Başkanvekili Esat Kemal Aybar imzalı önerge ile bunlar arasından “*Bazı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun tasarısı*”nın bir an evvel kanunlaşması için gündeme alınarak, öncelik ve ivedilikle görüşülmesi arz ve teklif edilmiştir. Bahsi geçen talepler üzerine birleşimi yöneten Meclis Başkanı Komisyona ait raporun tab ve tevziinden itibaren henüz 48 saat geçmediği ve görüşülebilmesinin Genel Kurul'dan çıkacak karara bağlı olduğu hatırlatılmıştır. Millet Meclisi'nde

⁸³⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 15, Cilt: 10, s. 8.

⁸³⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 51, Cilt: 13, s. 2.

yapılan oylama neticesinde Hükümet tasarısının gündeme alınması ve Adalet Komisyonu'na ait raporun görüşülmesi kabul edilmiştir.⁸⁴⁰

Hükümet tasarısı Adalet Bakanlığınca hazırlanmış, Millet Meclisi'ne arzı 14 Şubat 1963 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında kararlaştırılmıştır. 14 Şubat 1963 tarihinde Meclis'e sunulduğu anlaşılan Başbakan İsmet İnönü imzalı tasarının yukarıda da belirtildiği üzere gündeme alınması ve müzakeresinin yapılması 20 Şubat 1963 tarihinde gerçekleşmiştir. Tasarının gerekçe kısmında Cumhuriyet rejiminin kabulünden sonra ülkede toplum hayatının normalleşmesinin ve güvenli bir hayata kavuşulmasının akabinde birer genel af uygulaması olarak 1933 yılında 2330 Sayılı ve bu tarihten 17 sene sonra da 1950 yılında 5677 Sayılı Kanunların çıkarıldığı hatırlatılmıştır. Ayrıca, 27 Mayıs 1960 tarihinde başarılı olmuş olunan inkılap hareketi nedeniyle ülkenin siyasi ve sosyal yapısında meydana gelen fevkalade değişiklikler ve milletçe maruz olunan tehlikeli vaziyetlerin atlatılmış olması gibi nedenler karşısında 113 Sayılı Kanun'un da yine bir genel af mahiyetinde olmak üzere çıkarıldığı bilgisi verilmiştir. Tasarısının gerekçesinde sağlam temellere oturmuş demokratik rejimlere ulaşmanın zorlukları üzerinde duran Hükümet bu süreçte yaşanan güçlüklerin suçların artmasında da etkisini gösterdiği yorumunu yapmıştır. Bu nedenlerle bir sosyal tedbir olarak bazı suç ve cezaların atıfet olarak affına gidilmesinin düşünüldüğü ve tasarının hazırlanmasında affın kural olarak adi suçlara belli bir dereceye kadar uygulanması yolunun tercih edildiği beyan edilmiştir. Tasarıyı gerekçeleri yönüyle bu şekilde temellendiren Hükümet devamında maddelerin şekil ve esas yönüyle izahına gitmiştir.⁸⁴¹

Kanun tasarısının birinci maddesinin A bendinde yukarı sınırı beş seneyi geçmeyen hürriyeti bağlayıcı cezalar ile yalnız para cezasını gerektiren suçların, tüm kabahatlerin ve bir kasıt mahsulü olmayan taksirli suçların tamamının affın kapsamı içine alınması uygun görülmüştür. Aynı maddenin B bendi ile de A bendi ile paralel olacak şekilde beş sene ve daha az hürriyeti bağlayıcı bir cezaya ve bu miktarı aşmayan hürriyeti bağlayıcı ceza ile birlikte veya müstakilen hükmedilmiş para cezasına mahkum olanların, fer'i ve mütemmim cezalarla ceza mahkumiyetlerinin neticelerini de kapsayarak mutlak surette aftan istifade edecekleri kabul edilmekteydi. Beş seneden fazla hürriyeti bağlayıcı bir ceza ile hüküm giymiş olanların aftan istifadeleri konusunun da çeşitli yönleri ile incelenmiş olduğunu belirten Hükümet, bu kimselerin muayyen bir nispette aftan faydalanması uygun görüldüğünü beyan etmiştir. Bu nedenle birinci maddenin C bendi ile yapılan düzenlemeye göre, beş seneden fazla hürriyeti bağlayıcı bir ceza veya bununla birlikte para cezasına mahkûm edilenlerin hürriyeti bağlayıcı cezalarının beş senesi ve para cezalarının üçte bin nispetinde indirilmesinin uygun görüldüğü belirtilmiştir. Tasarının ikinci maddesinde Anayasa Mahkemesine intikal ettirilen davalardan Uşak ve halkı silahlandırma ve Çanakkale Ağır Ceza

⁸⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 55, Cilt: 13, s. 556-722.

⁸⁴¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 55, Cilt: 13, s. 701-702.

Mahkemesince görülmekte olan İskele ve 31'nci kilometre olayları ile ilgili dava sanıkları hakkında takibat yapılamayacağı kabul edilmiştir.⁸⁴²

Tasarının üçüncü maddesi ile birlikte bu sefer basın yolu ile işlenen suçlar konusunda affa gidilmiştir. 15 Şubat 1963 tarihine kadar olan süreçte basın yolu ile işlenmiş olan suçlardan dolayı takibat yapılamayacağı, hükümlü olanların ise fer'i ve mütemmim cezalar ile ceza mahkumiyetlerinin neticelerini de kapsamak suretiyle afları uygun görülmüştür. Ayrıca basın yoluyla işlenmiş olan suçun türü ile cezasının miktarı dikkate alınmaksızın süreli yayınların sorumlu müdürleri hakkında takibat yapılamayacağı ve hükmedilmiş cezalarının affedileceği öngörülmüştür. Hükümet, bazı suçların af kapsamı dışında bırakılmasının zaruri olarak görüldüğünden bahisle tasarının dördüncü maddesinde birinci maddedeki aftan istifade edemeyen suçların düzenlendiği belirtilmekteydi. Bunların da ülkenin hâkimiyet ve toprak bütünlüğüne tecavüz ve suikast ifade eden, ahlâk ve nizamını sarsan bazı suçlar olduğu ifade edilmekteydi. Yine tasarının beşinci maddesi gereğince 113 ve 134 Sayılı Kanunlardan faydalanmış olan kişilerin 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra işledikleri suçlar da af kapsamının dışında bırakılmıştır. Altıncı madde, yaygın bir şekilde şahsa karşı işlenen ve daha ağır bazı suçların oluşumuna sebep oluşturan hakaret, söz atma, sarkıntılık suçları ile aile düzenine karşı işlenmiş zina suçunun özel ehemmiyeti nazarı itibara alınarak bu gibi suçlardan sanık ve mahkûm olanların aftan faydalanmalarının şahsi davacı ve müştekinin muvafakatine bağlı kılınmıştır.⁸⁴³

Tasarının yedinci maddesi affın müsadere hükümlerine engel teşkil etmeyeceği, sekizinci madde ise, kaçak şahısların aftan istifade etmelerini muayyen müddetler içinde resmî makamlara müracaat şartına bağlı olduğu işaret etmekteydi. Kanun tasarısında dokuzuncu madde, taksirli suçlar haricinde olmak üzere affın idari inzibati ve işlemlere tesir ve şümulü olmayacağını, onuncu madde ise dönem ve türlerine göre vergi suçlarının affı hakkında özel hükümlerin konulduğunu belirtmekteydi. On birinci maddede Yargıtay ve Askerî Yargıtay'ca işlenmekte olan bir ceza davasının afla ortadan kaldırılmasına karar verilmesi halinde, usulünce açılmış ve mahkûmiyetle neticelenmiş olan şahsi hak dâvalarına ait kararlar üzerine temyiz incelenmesinin ne şekilde yapılacağı ifade edilmekteydi. Tasarının on ikinci maddesi ile de bahsi geçen kanun hükümlerinin tatbiki için yetkili mercilere münasip bir mehil tanındığı beyan edilmekteydi.⁸⁴⁴ Adalet Komisyonu tasarıya ait raporunu 18 Şubat 1963 tarihinde hazırlanmıştır. Komisyon üyelerinin, af tasarısına matuf olarak Hükümet tarafından sunulan gerekçelere büyük oranda katıldığı raporun içeriğinden anlaşılmaktadır. Adalet Komisyonu, tasarıda yer alan 29 Ekim 1962 tarihine kadar işlenmiş olan

⁸⁴² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 13, s. 702.

⁸⁴³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 13, s. 702.

⁸⁴⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 13, s. 702.

suçların affı hususunu 15 Şubat 1963 tarihine kadar işlenmiş olan suçlar olarak değiştirmiş ve bu şekilde Meclis Başkanlığı'na sunmuştur.⁸⁴⁵

Müzakerelere geçildiğinde MP Grubu adına kürsüye gelen Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, ilk olarak, Milli Birlik Komitesi zamanında bir af tasarısının, Meclis açıldıktan sonra da kısmi bir af tasarısının kabul edildiği bilgisini paylaşmıştır. Akdoğan, partilerinin bundan evvelki af tasarısı ile ilgili Meclis'te ortaya koydukları görüşlerin dikkate alınmadığını, o zaman teklif edilen tasarının noksanlıklar taşıdığını, huzuru tam anlamıyla tesisten uzak kaldığını, bu şekilde kabulü gerçekleşir ise zaman içerisinde peyderpey yeni tekliflerin sunulmak zorunda olunacağını her vesileyle ifade ettiklerini hatırlatmıştır. Şu anda Meclis'te tam olarak da bu durumun gerçekleşmekte olduğunu iddia eden Akdoğan, ana meselenin 113 Sayılı Kanun olduğunu, bu kanundan dolayı içeride olanların halk arasında Adana mahkumları, Adana'da yatanlar şeklinde adlandırıldığını beyan edecektir. Milli Birlik Komitesi zamanında çıkarılan af kanununda bu kimselerin son siyasi gelişmelerle bağlantılı görüldüğü için af kanunundan istisna edildiklerini, bir müddet sonra Yassıada Mahkumlarının bazılarının affının bu sefer Meclis tarafından uygun görüldüğünü hatırlatan Akdoğan, artık bu meselede geri kalanların da affının zamanının geldiğini, hatta geciktirildiğini, Parti grupları adına bu hususun üzüntü ile karşılandığını ifade ederek sözlerini tamamlamıştır.⁸⁴⁶

AP Grubu adına İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem tasarı üzerinde görüş beyan etmiştir. Birinci ve İkinci İnönü Hükümetlerinin programlarında yer alan ve ülke genelinde huzuru sağlamaya yönelik kararların, bahsi geçen Hükümet dönemlerine Meclis içerisinde teveccühün ortaya çıkmasında başlıca faktör olduğunu belirtmiştir. Erdem'e göre müzakere olunmakta olan kanun tasarısı bu dönemlere ait taahhütlerin gecikmiş bir tatbikatı olarak görülmesi gerekmektedir. Partisinin koalisyonda yer aldığı dönemde bu kanunun çıkması için ortaya koyduğu teşebbüslerin siyasi ortamın böylesi bir değişikliğe hazır olmadığı gerekçesiyle daima akamete uğradığını belirten Erdem, kabul edilecek olan bu Hükümet tasarısının memleketin huzurunu sağlamada gecikmeli de etkin bir rol oynayacağını Parti olarak düşündüklerini beyan etmiştir. AP İzmir Milletvekili Erdem, 15 Ekim 1961 seçimleri sonrasında tüm siyasi partilerin liderlerinin imza attığı protokol ile siyasi affın gerçekleştirilmesi hususunun şimdilik kaydı altında geri bırakıldığını, bu meselenin partiler üstü bir mesele olduğunun kabul edildiğini iddia etmiştir. Birinci Karma Hükümetin Meclis'e sunduğu programında ülke genelinde ve devletin tüm kurumlarında huzurun temin edilmesi amacıyla geçmiş siyasi hadiselerin yaralarını tamamıyla sarma taahhüdünün yer aldığını dile getiren Erdem, bahsi geçen Hükümet döneminin siyasi ömrünün kısa olmasının en önemli sebebini bu sözün tam olarak yerine getirememiş olmasında gördüğünü belirtmiştir. Erdem'e göre yaraların tam anlamıyla tedavi edilmesi yolunun terk edilip bu hususta yarım ve bir o

⁸⁴⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 13, s. 715-722.

⁸⁴⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 13, s. 557-559.

kadar da sakat tedbirlerin aranmış olması Birinci Karma Hükümetin akamete uğramasının başat nedeniydi. İhtilalden bu yana üç yıl, son seçimlerden bu yana bir buçuk yıl geçtiğini, bu süreçte siyasi aflar konusu ne zaman gündeme gelse, bazı partiler tarafından siyasi yatırım yapılmakta olduğu ile ilgili olumsuz propagandanın yapıldığını öne sürmüştür. Siyasi suçların affı hususunun vatandaşın çoğunluğu tarafından desteklendiğini iddia eden Erdem, bunun pek doğal bir neticesinin de affı tahakkuk ettirecek partilerin milletin sevgi ve itimadına nail olacağını beyan etmiştir. Parti olarak, affın yürürlüğe konulması için mücadele ederken hiçbir istismar duygusuna sahip olmadıklarını, aksine, affı derhal gerçekleştirecek partilere ve Hükümete, bu işin şerefi parlamentoya aittir demeye hazır olduklarını ifade etmiştir.⁸⁴⁷

CHP Grubu adına Ankara Milletvekili Emin Paksüt kürsüye gelmiştir. Müzakeresi gerçekleştirilmekte olan tasarının Hükümet protokolünün bir maddesine istinat edilerek hazırlandığını, İkinci Karma Hükümet kurulurken siyasi af konusunun muayyen bir ölçü içinde ele alınacağını tespit edildiğini söylemiştir. Af meselesinin Meclis'in gündemini fazlaca meşgul ettiği eleştirilerine katılan Paksüt, ülke genelinde huzur ve emniyetin tesisi için müzakeresi gerçekleştirilen af kanununun çıkmasını Parti olarak önemli gördüklerini ifade etmiştir.⁸⁴⁸

CKMP Grubu adına söz alan Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, İkinci Karma Hükümet'in kuruluşu sırasında Hükümete katılan üç partinin bir koalisyon protokolü vücuda getirdiklerini, bu protokolde gerçekleştirilmek isten hususlardan birinin de 113 Sayılı Kanunun af kapsamı dışında bıraktığı bazı suçların affının görüşülmesi olduğunu hatırlatmıştır. 113 Sayılı Kanun çıkarken mevcut zanlılar içinde, bazı suçların ve suçluların affının uygun görülmediğini belirten Odyakmaz, aradan geçen zaman içerisinde bunların da artık cemiyet tarafından affedilmesi ve geçmiş hadiselerin unutulması zaruretinde birleşmiş olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle de Parti olarak af tasarısını umumi prensipleri itibarıyla desteklediklerini beyan ederek mevcut demokratik rejimin daha sağlam temeller üzerine oturabilmesi için geçmişe dair olumsuz hadiselerin unutulmasında fayda ve zaruret bulunduğunu dile getirmiştir. YTP Grubu adına kürsüye gelen Kastamonu Milletvekili Sabri Keskin ise, Meclis'e sunulmuş bulunan kanun tasarısının, 113 ve 134 Sayılı Kanunların tadili ve kısmen de adi suçların affı mahiyetinde bir düzenleme olduğunu belirtecektir. Parti olarak, tasarının, Koalisyon protokolünde tespit edilen esaslara uygun olarak ve özellikle parti liderlerinin konuşmalarının dikkate alınarak genişletilmek suretiyle Meclis'e getirilmiş olmasını olumlu bir girişim olarak gördüklerini beyan etmiştir.⁸⁴⁹

AP Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoğlu İkinci Cumhuriyetin ilk Meclisi kurulduğundan beri Birinci ve İkinci İsmet İnönü Hükümetleri tarafından üçüncü af tasarısının Meclis'e sunulduğunu

⁸⁴⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 55, Cilt: 13, s. 559-561.

⁸⁴⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 55, Cilt: 13, s. 561-564.

⁸⁴⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 55, Cilt: 13, s. 564-565.

hatırlatmıştır. Bu kadar kısa zaman dilimi içerisinde üç adet af tasarısının sunmaya Hükümeti mecbur eden sebeplerin devletin geçici de olsa duçar olduğu ihtilal rejiminin doğurduğu zaruretlere bağlı bir durum olduğunun açıkça ortada durduğunu söylemiştir. Tasarıda, Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142'nci maddelerine göre suç işleyenlerin kapsam dışı kalmasını, bu kimselerden özellikle komünistlerin istisna edilmelerini tüm Meclis üyeleri gibi kendisinin de olumlu karşıladığını ifade etmiştir. AP Ordu Milletvekili dünyada komünizmin bir doktrin ve komünistlerin de bir ideolojinin müntesipleri olmaktan çok devletin ve cemiyetin varlığını yıkmaya matuf bir görüş ve kişiler haline geldiğini iddia etmiştir. Ayrıca Slav emperyalizminin gayelerine alet olan bu kimselerin birer Rus ajanı olmaktan başka hüviyetleri kalmadığını öne sürmüştür. Millet Meclisi AP Grubu adına söz alanlardan Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan da, affın kabulünü Meclis'in bir şerefi olarak gördüklerini belirtmiş ve bu şerefin hiçbir parti ya da liderinin, hiçbir kişinin değil doğrudan doğruya Meclis'e ait olacağına dikkatleri çekmiştir.⁸⁵⁰

YTP adına söz alanlardan Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar, partilerinin Başkanı Ekrem Alican ile İsmet İnönü arasında siyasi affa gidilmesi konusunda asla bir ihtilaf olmadığını, bu hususta Hükümetin kesin bir görüş birliği içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Siyasi affın muhalefet tarafından arzu edilmekte olduğunu, bir an evvel çıkarılmasının istendiğini belirten Aybar, o nedenle muhalefet partilerinin bu hususta biraz daha temkinli davranmalarını ve ağır başlı hareket etmelerini tavsiye etmiş, Birinci Koalisyon Hükümetinin af meselesi yüzünden yıkıldığı hatırlatmasını yapmıştır. MP Meclis Grubu adına kürsüye gelen Çankırı Milletvekili Kazım Arar, İkinci Karma Hükümetin programında yer alan siyasi mahkumların affı ile ilgili satırları hatırlatarak sözlerine başlamıştır. Bahsi geçen programda son bir sene içerisinde memleketin politik huzurunu zedelemiş olan siyasi af meselesinin sarıh sınırlar dahilinde halledileceği, böylelikle bu konudaki siyasi istismarın durdurulacağı ile ilgili cümlelere yer verildiğini ifade etmiştir. Siyasi mahkumların affı meselesinin Koalisyon içi ve dışı bazı çevreler ve unsurlar tarafından istismar yarışı haline geldiğini, bu konudaki ölçüsüzlüğe son verilerek gergin siyasi ortamın yumuşatılması gerektiğini söyleyen Arar, Hükümetin programında yer alan sözünü yerine getirerek siyasi mahkumların affı tasarısını bir an önce Meclis'in huzuruna getirmesini Partisi adına talep etmiştir. Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral ise sık sık yürürlüğe konulan afların suçun cezasız bırakıldığı kanaatini doğurduğunu, devletin af uygulamaları ile ceza vermek hakkından feragat ettiğini, bu tercih nedeniyle af tasarısı ve kanunlarının toplumun asayişini sarsacak bir düzeye ulaştığını ifade etmiştir. Affın sadece Koalisyon protokol hükümleri dairesinde çıkarılmasını, diğer genişletici hükümlerin reddedilmesini talep etmiştir.⁸⁵¹

CHP Malatya Milletvekili ve Başbakan İsmet İnönü, müzakeresi gerçekleştirilmekte olan kanunun Karma Hükümet kurulurken imza altına alınan protokole dayandığını, affın 6 aylık bir

⁸⁵⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 13, s. 565-570.

⁸⁵¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 13, s. 570-576.

periyot içerisinde ve bahsi geçen protokol çerçevesinde tarif, şekil, tatbik ve kapsamının tayinine çalışıldığını ve bu sürecin sonunda Yüce Meclis'in huzuruna getirildiğini ifade etmiştir. Birinci Koalisyon Hükümeti'nin siyasi af konusunda ölçüyü tutturamadığı için dağıldığını söyleyen İnönü, İkinci Koalisyon Hükümeti'nin, programında yer alan sınırlar içerisinde çalışmaya devam etmesinden mütevellit olumsuz propagandanın ve siyasi af konusunda istismarın ortaya çıkmadığını dile getirmiştir. Başbakan, bu süreçte muhalefet partisinin bu konuyu elinden bırakmadığı, bu durumun da huzursuzluğu artırdığı iddiasında bulunmuştur. Siyasi af konusunun istismar edilmesi ve tahrik vasıtası yapılması nedeniyle Koalisyon grubu içerisinde münakaşalar yaşandığını kabul eden İnönü, bunların büyütülecek şeyler olmadığını, konuşarak, anlaşarak yola devam edildiğini, bu türden hadiselerin koalisyon hükümetleri içerisinde yaşanmasının gayet doğal karşılanması gereken hususlar olduğunu ifade etmiştir. Müzakeresi gerçekleştirilen af kanununun tarihleri itibariyle Hükümet olarak sınırlarını tespit ettikleri çizginin dışına taşıdığını beyan eden İnönü, kendi mesuliyetleri zamanında işlenmiş olan vazife suiistimallerinin affolunmasını teklif etmediklerini, ancak takip ettiği seyrin sonrasında tasarının bu manayı içerdiğini, düzeltilmesinin kendilerini memnun edeceğini belirtmiştir.⁸⁵²

AP Grubu adına bu sefer Genel Başkanı ve İzmir Milletvekili Ragıp Gümüşpala söz alacaktır. Gümüşpala, koalisyona girerken amaçlarının tarafsız bir şekilde memleket meselelerini iktidar ortağı oldukları parti ile baş başa vererek çözmek olduğunu, ancak bu konuda aldandıklarını ifade ederek sözlerine başlamıştır. AP Genel Başkanı, parti olarak af mevzusu için ortaya çıkan bir oluşum olmadıklarını, affın memleket için bir huzur vasıtası olduğunu düşündükleri için desteklediklerini ifade etmiş ve bu konuyu hiçbir zaman istismar konusu yapmadıklarını dile getirmiştir. Aralık 1961 başında partiler üstü birer komisyon kurulmasına dair diğer siyasi partilere teklif ile gittiklerini, ancak tekliflerine cevap dahi verilmediğini söylemiştir. Bu süreçte komisyonların birleşmesini, bugünkü Hükümete destek olunmasını, bu hususun hiçbir parti ve zümre tarafından istismar konusu yapılmamasını, kamuoyunun görüşlerinin alınıp Hükümete intikal ettirilmesini talep ettiklerini, ancak bu tekliflerinin hiçbirisinin karşılık bulmadığını beyan etmiştir.⁸⁵³

CKMP Afyon Karahisar Milletvekili, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hasan Dinçer ise müzakeresi gerçekleştirilmekte olan af tasarısının İkinci Koalisyon Hükümeti'nin kuruluşunda taahhüt edilmiş olan affın genişletilmiş şekli olduğunu belirtmiştir. Dinçer, iktidarlara döneminde işlenmiş olan suiistimal suçlarının affına taraftar olamayacaklarını, bu eylemlerin hesaplarının sorulmasının en doğru yol olarak gördüklerini ifade ederek Başbakan İsmet İnönü'nün söylemlerini katılıklarını beyan etmiş, çıkarılacak olan affın mümkün mertebe yaraların sarılmasına katkıda bulunacağını ifade etmiştir. Müzakerelerin devamında 27 Mayıs Darbesi sıklıkla gündem olunca

⁸⁵² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 13, s. 577-579.

⁸⁵³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 13, s. 579-580.

İsmet İnönü gördüğü lüzum üzerine yeniden söz almıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri için yapılmış olan imaları kesin bir dille reddettiğini söyleyen İnönü, Hükümet ve Meclisin kendi vazifesini yapmakta olduğunu, ordunun da aynı yolda bulunduğunu, ordudan gelen baskı ile Hükümet'te kalındığı iddialarını kabul etmelerinin mümkün olmadığını söylemiştir. 27 Mayıs Hareketi'nin meşruiyetini kaybetmiş bir Hükümete karşı gerçekleştirilen millet hareketi olduğunu hatırlatan İnönü, bunun 1961 Anayasası'nda da yer aldığını, bu hususun münakaşa götürmeyecek kadar kesin bir konu olduğunu belirtmiştir. Siyasi affın istismar konusu haline gelmesinin zararlı olacağını, bu yöndeki tutumların ulaşılmak istenen maksadın gecikmesine ve güçleşmesine sebep olacağını tekrarlayan Başbakan, herhangi bir baskı altında hazırlanmayan af tasarısının bu şekilde kanunlaşmasını Genel Kurul'dan talep etmiştir.⁸⁵⁴

Tasarının geneli üzerindeki müzakerelerin tamamlanmasından sonra maddelerinin görüşülmesine geçilmiştir. Birinci maddenin müzakeresi sırasında söz alan Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük, Hükümet tarafından gönderilen tasarıda yer alan ve 29 Ekim 1962 tarihine kadar işlenmiş bulunan suçların af kapsamına alınacağı ifadesinin Komisyon tarafından değiştirildiği hatırlatmasını yapmıştır. 29 Ekim 1962 tarihinin Komisyonun ekseriyetiyle 15 Şubat 1963 olarak değiştirildiğini, ancak Hükümetin teklifinde ısrar ettiğini beyan etmiştir. Adalet Bakanı'nın bu beyan ve talebi üzerine birinci maddenin müzakeresi için söz alan tüm vekiller büyük bir oranda tarih meselesi üzerindeki görüşlerini beyan etmeye başlamıştır. Bahsi geçen beyanlar madde üzerinde başka tartışmaları ve tadil önermelerini doğurunca Meclis Başkanı, Meclis İçtüzüğü'nün 118'nci maddesi çerçevesinde ve Komisyonun da talebine uyularak birinci maddeyi tadil teklifleriyle birlikte Adalet Komisyonu'na iade etmiştir.⁸⁵⁵ Bu arada tasarının ikinci maddesi üzerinde önemli bir tartışma olmaksızın oylanmış ve madde kabul edilmiştir.⁸⁵⁶

Bu sırada Komisyon tarafından tadile uğrayan birinci madde gelmiş ve yeniden müzakere edilmeye başlanmıştır. Bu bölümde de yine tarih meselesi müzakerelerin ana eksenini olmuş, yapılan oylama neticesinde Komisyon'un önerdiği 15 Şubat 1963 tarihi kabul edilmiş ve madde bu şekilde Meclis Genel Kurulu'ndan geçmiştir.⁸⁵⁷ Bunun üzerine Meclis Başkanı tarafından üçüncü madde okutulmuş, basın suçlarının affını havi bu madde tasarının en çok müzakeresi yapılan düzenlemelerinden biri olmuştur. Müzakere sırasında Genel Kurul'a hakim olan görüş tasarının kabul edilen birinci maddesinin basın suçlarını da içerdiği şeklindedir. Bir diğeri ise affa uğrayacak suçların tasarının ilk halindeki 29 Ekim 1962 tarihinden 15 Şubat 1963 tarihine çekilmiş olması nedeniyle basın suçlarının tamamının affa uğradığı şeklindeki kanaatidir. Bu kanaatler çerçevesinde Adalet Bakanı'nın isteği, Komisyon'un bu isteği onaylaması, vekillerin verdiği

⁸⁵⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 55, Cilt: 13, s. 586-596

⁸⁵⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 55, Cilt: 13, s. 599-603.

⁸⁵⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 55, Cilt: 13, s. 603-606.

⁸⁵⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 55, Cilt: 13, s. 606-609.

önergelerin de aynı minvalde olması üzerine üçüncü madde tasarıdan çıkarılmış, dördüncü madde üçüncü madde haline getirilip bu şekilde müzakeresine başlanmıştır.⁸⁵⁸

Bu madde ile Türk Ceza Kanunu'nda yer alan ve birinci maddedeki aftan hariç bırakılan suçlar bentler halinde detaylı bir şekilde sıralanmıştır. AP Balıkesir Milletvekili Cihat Turgut maddenin pek çok fıkralardan oluşması nedeniyle ve müzakeresinin kolaylıkla gerçekleşmesi amacıyla içtüzüğe uygun olarak tefrikini, o şekilde müzakere edilmesini, sonrasında da ayrı ayrı oya sunulmasını teklif etmiş ve bu önerge kabul edilmiştir. Bu madde tasarının üzerinde en çok tartışılan, değişiklik önergeleri verilen ve en çok müzakeresi yapılan maddesi olmuştur.⁸⁵⁹ Bu madde üzerinde söz alanlardan CKMP Erzurum Milletvekili Tahsin Telli, bu maddenin A bendi ile Türk Ceza Kanununun 163'ncü maddesine göre işlenen suçların da af kapsamı dışında bırakıldığını, bu maddenin dini siyasete alet etmenin müeyyidesi olduğunu hatırlatmıştır. Cumhuriyet döneminden sonra, en azından bir müddet olmak üzere laiklik ilkesinin yanlış anlaşılmış olduğunu, bir nevi dine cephe alınmış olduğunu iddia eden Telli, çok partili hayata geçildiğinde geçmiş iktidarın bazı politikalarının halk tarafından hoş karşılanmamış olduğunu, bu nedenle birçok zamanlarda mecburi olarak dinin siyasete alet edildiğini iddia etmiştir. Halkın seçim dönemlerinde inançlarına ve dini vecibelerine uygun şekilde hareket eden insanları seçme yolunu tuttuğunu, bu nedenle aday olan bazı kimselerin bu yönlerini ön plana çıkartmaya gayret ettiğini belirtmiştir. Ancak böylesi söz ve hareketlerin 163'ncü maddedeki suçun tekevvünü için yeterli geldiğini söyleyen Vekil, 27 Mayıs İnkılabı'ndan sonra kabul edilen Anayasa ile normal olarak laiklik esasını benimsenmiş olduğunu, 19'ncü madde ile de vicdan hürriyetinin tam manasıyla benimsenmiş bulunduğunu beyan etmiştir.⁸⁶⁰ Vicdan hürriyetinin ön plana çıkarıldığı bir ülkede artık dini siyasete alet etmek gibi bir düşüncenin hâkim olmasına imkan bulunmadığına vurgu yapan Telli, meseleye bu açıdan bakıldığı takdirde geçmişte meydana gelmiş bulunan bu söz ve hareketlerin gelecekte tekrarının mümkün gözükmediğini iddia etmiştir. CKMP Erzurum Milletvekili Tahsin Telli bu nedenlerle geçmişte bu suça düşmüş olan kimselerin mazur görülmesini ve 163'üncü maddenin de af kapsamına alınmasını istemiş, birçok din adamının bu nedenlerle ortaya çıkmış bulunan mağduriyetinin giderilmesini talep etmiştir.⁸⁶¹ Tasarının tüm maddeleri oldukça uzun sayılabilecek müzakereler, verilen değişiklik önergeleri ve Komisyon tadilleri sonrasında Meclis Genel Kurulu'nda ekseriyetle kabul edilmiştir.⁸⁶²

21 Şubat 1963 tarihli Cumhuriyet Senatosu birleşimine oturumu yöneten Senato Başkanı, tatile girilecek olması nedeniyle Millet Meclisi'nde kabulü gerçekleşen Af Kanunu'nun bir an önce

⁸⁵⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 13, s. 609-621.

⁸⁵⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 13, s. 621-675.

⁸⁶⁰ 1961 Anayasası'nın bu maddesi düşünce ve inanç hak ve hürriyetlerini düzenleyen maddedir. Maddenin tam hali için bk. Erdem, **Anayasalar ve Belgeler**, s. 164.

⁸⁶¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 13, s. 623-624.

⁸⁶² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 13, s. 556-722.

görüülmesi hususunda demeci yansımıştır. 18 Mart gününe kadar Senato'nun tatil yapacağı bilgisini paylaşan Senato Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, bir sonraki güne kadar Anayasa ve Adalet Komisyonu'nun Af Kanunu tasarısını görüşüp Senato'ya yetiştirmesi durumunda, sabah mesaisi ile başlayıp akşama kadar tasarının bitirilmesi sonrasında akşamdan itibaren tatile girilebileceğini beyan etmiştir. Aksi durumda Cumartesi ve Pazar günlerinde de çalışmak zaruretinin doğacağını, tasarının tadile uğramaması, Senato'nun kabul etmesi durumunda tatile girip girmemenin de yine Senato heyetinin takdirinize bağlı olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶³ 22 Şubat 1963 tarihli Senato birleşiminde Millet Meclisi'nin kabul ettiği Af Kanunu tasarısı ve Cumhuriyet Senatosu bünyesindeki Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu gündeme alınmıştır. Hükümet tarafından hazırlanan ve Millet Meclisi tarafından kabul edilen Af Kanunu tasarısı üzerinde gerek Cumhuriyet Senatosu bünyesindeki Anayasa ve Adalet Komisyonu, gerekse de Senato tarafından önemsiz sayılabilecek bir tadil gerçekleştirilerek kabul edilmiştir.⁸⁶⁴

5.3.9. Başbakan İsmet İnönü'nün Hükümlü Celal Bayar'ın Muvakkat Tahliyesi Neticesi Ortaya Çıkan Hadiseler Karşısında Alınmış ve Alınacak Tedbirlere Dair Demeci

CHP Malatya Milletvekili ve Başbakan İsmet İnönü, sabık Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın muvakkat tahliyesi üzerine 25 Mart 1963 tarihli Millet Meclisi birleşiminde söz alarak yaşanan süreç ile ilgili olarak görüşlerini beyan etmiştir.⁸⁶⁵ Başbakan İnönü, 113 Sayılı Kanun ile uygulamaya konulan af kararının Türkiye'nin siyasi tarihinde daima anılacağını, bu kanun ile suçlardan önemli bir miktarının affa uğradığını, geçmişten gelen siyasi sıkıntıların giderilmesi ve huzurun sağlanması yoluna Hükümet tarafından gidildiğini belirtmiştir. 113 Sayılı Kanun'un İkinci Koalisyon Hükümeti'nin oluşturulduğu zamanda düşünüldüğünü, kanundaki sınırların iyi niyet çerçevesinde konulduğunu ve affın mümkün olan en geniş ölçüde çıkarılmaya çalışıldığını ifade etmiştir. İnönü, uygulamaya konulan af kanunu ile geçmiş iktidar sahiplerinin, Anayasa davası dışında hesap vermek mecburiyetinde oldukları birçok meselenin bağışlandığını belirterek, bu söylemini affın geniş kapsamlı bir şekilde çıkartıldığına kanıt olarak sunmuştur. Bunda da maksatlarının geçmiş hadiselerin unutularak huzur ortamını ülke geneline yaymak olduğu ve bu iyi niyetin başarılı bir şekilde çıkartılan af kanunu ile uygulama sahasına konulduğunu dile getirmiştir. Af kanununun müzakeresi sırasında Adalet Partisi'nin genel bir siyasi affı Meclis'e getirmeye çalıştığını, ancak Hükümet etme sorumluluğu üzerinde bulunan partilerin affın sınırını hakkıyla

⁸⁶³ “Başkanın; tatile girilmesi ve Af Kanununun bir an önce görüşülmesi hususunda demeci”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 48, Cilt: 10, s. 311.

⁸⁶⁴ Af kanunu tasarısının Cumhuriyet Senatosu'nda gerçekleşen müzakeresi, Anayasa ve Adalet Komisyonu raporunun tam metni için bk. “Bazı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 49, Cilt: 10, s. 323-398. “Bazı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun” 23 Şubat 1963 günlü mükerrer Resmi Gazete’de 218 No’lu Kanun numarasıyla yayınlanarak yürürlüğe girecektir. Kanunun tam metni için bk. T.C. Resmi Gazete, 23 Şubat 1963, Sayı: 11342 (Mükerrer), s. 1-2, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11342_1.pdf, (18.02.2023)

⁸⁶⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 62, Cilt: 15, s. 6-12.

tayin etmiş olmaları neticesinde bu teşebbüslere karşı durduklarını ve bu tutumun neticesinde af kanununun günün koşulları ölçüsünde çıkarıldığını ifade etmiştir.⁸⁶⁶

AP'nin umumi af hususunu ülkenin her bölgesinde büyük bir siyasi istismar konusu haline getirdiğini ve bu hususta halkı mümkün olduğunca, her yerde ve fırsatta, kanun ve sınır tanımayarak tahrik etmeye çalıştığını söylemiştir. Başbakan olarak şahsının ordu komutanlarıyla görüşmesinin veya farklı askeri birliklerle temas etmesinin dahi Adalet Partisi'nce istismar konusu haline getirildiğine dikkatleri çekmiştir. Hükümetin ordu içerisindeki iş ve işlemlerinin ya da Hükümetin her vesile ile ordu komutanlarıyla temas etmesinin Adalet Partisi'nce sorun olarak görüldüğüne vurgu yapmıştır. İnönü, hiçbir ülkede bir Hükümet liderinin kendi askeri kurum ve kuruluşlarıyla görüşmesinin saf ve masum vatandaş kütlesi içinde bir siyasi konu olarak istismar bu şekilde politikanın konusu haline gelmediğini belirtmiştir. Başbakan ayrıca, bu istismar sürecinde Celal Bayar'ın hastalığı sebebiyle geçici de olsa hüküm giydiği cezanın infazının muvakkaten tecil edilmesi meselesinin ortaya çıktığını, meselenin tamamen tıbbi ve adli bir mesele olduğunu ifade etmiş, ancak yine Adalet Partililer tarafından ilk günden itibaren bu konuda yoğun bir kara propaganda yürütüldüğünü dile getirmiştir. Hükümlü Celal Bayar'ın sağlık sebepleri ile evine bırakılması ve tedavisinin burada temin edilmesi meselesinin Adalet Partisi'nce bir siyasi mesele ve istismar konusu haline getirildiğini söylemiştir. Celal Bayar'ın sağlık durumu ile ilgili Meclis Genel Kurulu'nu bilgilendiren Başbakan İsmet İnönü, doktorun muayene sonrasında sabık Cumhurbaşkanı'nın hastaneye sevkine karar verdiğini, ancak Bayar'ın kimseye itimadı olmaması nedeniyle hastaneye gitmeyi kabul etmediğini belirtmiştir. Bu durumun da Adalet Partililerin tahrikleri ile bu siyasi oluşumun fikirlerini ve benzer kampanyalarını benimsemiş bulunan basın kuruluşlarının konuyu istismar etmelerinden kaynaklandığını iddia etmiştir. Bu süreçte böylesi istismar propagandaları nedeniyle bazı vatandaşların memlekette Hükümet ve kanun gücünün varlığı konusunda şüpheyne dahi düştüğünü söylemiştir. İktidar olarak bütün bu tahrikler ve şüpheler karşısında Hükümet etmeye ve demokratik rejimi korumaya muktedir olduklarını, istismar ve tahriklere karşı sert tedbirler almaya lüzum görmediklerini, sükuneti korumada başarılı olduklarını beyan etmiştir. Sabık Cumhurbaşkanı'nın cezasının infazının sağlık sebepleri ile tecilinin doğal seyrine bırakıldığını, hatta Hükümet olarak imkanlar çerçevesinde muamelenin hızlandırılması için çaba gösterdiklerini ve tıbbi şekilde sürecin tamamlandığını belirtmiştir.⁸⁶⁷

Celal Bayar'ın Kayseri'de bulunduğu cezaevinden çıkıp, tedavi edileceği yere kadar emniyetle gitmesine rağmen kendisine kötü muamele edildiğine dair Hükümetin altında bırakılmaya çalışıldığı ithamlara karşı azami derecede müsamahalı davranmaya ve kanunların tedbir alınmasını lüzumlu gördüğü hallerde, geniş yürekli olarak, sükûnetli bulunmayı temine

⁸⁶⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 62, Cilt: 15, s. 6.

⁸⁶⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 62, Cilt: 15, s. 6-7.

çalıştıklarını ifade etmiştir. Hükümlünün cezaevinden çıkarıldıktan sonra kampanyanın ikinci faslı başladığını belirten İnönü, Bu kampanya esnasında Adalet Partililerin;

“Hükümet, nihayet doktorların ve adaletin ısrarı karşısında daha ziyade dayanamayarak Celâl Bayar’ı çıkarmaya mecbur oldu. Ondan sonra da helikopterle gitme teklifi yaptı, ailesi reddetti. Ne vasıta istiyorsun denildi, kabul etmedi. Bu tarz telkinlerle, iyi niyetle yapılan bütün Hükümet vazifeleri, kötü niyet ve istismarların âleti ve vasıtası kılınmaya çalışıldı.”

şeklinde propaganda yaptıklarını beyan etmiştir. Başbakan İsmet İnönü konuşmasının devamında Celal Bayar’ın tahliyesinden sonra yaşanan siyasi iklimi yorumlamaya devam etmiş, satır aralarında Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’yı da eleştirmiştir. İnönü, sözlerini 27 Mayıs 1960 İhtilali’nin genel bir yorumunu yaparak tamamlamıştır.⁸⁶⁸

5.3.10. Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer Hakkında Verilen Ölüm Cezalarının Müebbet Ağır Hapse Tahviline Dair Kanun Teklifi

20 Ocak 1964 tarihli birleşimde Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan⁸⁶⁹ tarafından verilen kanun teklifi ile teklife matuf Adalet Komisyonu raporu gündeme alınmıştır. Kanun teklifi, Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezalarının müebbet ağır hapse tahviline dair düzenlemeleri içermekteydi.⁸⁷⁰ Teklifin müzakeresi 28 Ocak 1964 tarihinde yapılacak, öncelikle iki adet Adalet Komisyonu raporu okunmuştur.⁸⁷¹ Komisyon üyeleri kanun teklifinin reddine karar vermiştir. Müzakere sırasında teklif sahibi olarak söz alan Erkovan, hürriyet, birlik ve beraberlik ruhu adına kanun teklifinin kabulünü istemiş, bir anayasa rejimi kurmanın kan tasarrufundan geçtiği yorumunu yapmış, bu iddiasına temel oluşturması maksadıyla geçmiş dönemlerden tafsilatlı sayılabilecek örnekler sunmuştur.⁸⁷²

Müzakere sırasında kürsüye gelenlerden Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı, 3 Eylül 1959 tarihinde Amerikan Devletleri Teşkilatı’na bağlı hukukçuların yaptıkları toplantıların sonuç bildirgesinde siyasi mahiyet taşıyan bir suçtan dolayı hiçbir gerekçeyle ölüm cezasının verilmemesi gerektiğinin altının çizildiği bilgisini vermiştir. Başarılı olamayan ihtilal eylemlerinin neticesinde şahıslara verilen idam cezalarının müebbet hapsi çevrilmesinden cesaret alarak başka kimselerin de böylesi suçlara yöneleceğini düşünmenin fazlaca hayalci bir görüş olacağını belirtmiştir. Bölükbaşı,

⁸⁶⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 62, Cilt: 15, s. 6-12.

⁸⁶⁹ 12. Yasama Döneminde Millet Meclisi’nde Milletvekili olarak sırasıyla CKMP, Bağımsız, AP, Bağımsız ve CKMP üye olarak görev yapacaktır. **TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları**, TBMM Albümü 1920 - 2010, 2. Cilt, 1950 - 1980, Ankara, 2010, s. 777.

⁸⁷⁰ “Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan’ın, Talât Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer hakkında verilen ölüm cezalarının müebbet ağır hapse tahviline dair kanun teklifi ve Adalet Komisyonu raporu”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 36, Cilt: 25, s. 179.

⁸⁷¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 42, Cilt: 26, s. 5-27, 59-62, 81-84.

⁸⁷² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 42, Cilt: 26, s. 6-9.

darbe yapmaya karar verenlerin böylesi çürük, gülünç ve çocukça düşüncelerle yola çıkmayacaklarını, onları tahrik eden başat nedenin ulvi veya süfli ihtiraslar olduğunu, asıl bu duyguların ağır bastığını, bu türden hareketlere girişenlerin alacakları cezayı en son düşüneceklerini beyan etmiştir. Bütün devletlerin siyasi ve hukuki tarihinin gösterdiği gerçeğin, ölüm cezalarının ülke rejimlerini her türlü taarruzdan koruyacak bir vasıta olmadığı yönünde olduğunu belirten Bölükbaşı, siyasi rejimlerin devamlılıklarını başka tedbirlerle sağlamasının daha doğru olacağını ifade etmiştir. Önemli olanın rejimi koruyacak teminatları bulmak ve şartları bu çerçevede hazırlamak olduğunu ifade eden Bölükbaşı, bugün Fransız milletin itimat ve sevgisine mazhar olmuş olan General De Gaulle'ün idaresine karşı isyan bayrağını çekmiş, pek çok insanın hayatına mal olmuş ve anavatanı işgale kalkışmış Fransız generallerinin dahi idamına rıza gösterilmediğini beyan etmiştir.⁸⁷³

Osman Bölükbaşı, Atatürk'ün dizayn ettiği düzenin sağlamlığına güvendiği için suçları sabit ve malum 150'liklerin bile idamını istemediği, bu kimseleri yurt dışına göndermekle yetindiğini hatırlatmıştır. Bölükbaşı, 27 Mayıs'ta bir ihtilal gerçekleştiğini, Türkiye'deki olumsuz hadiselerden sorumlu tutulan sabık iktidar mensuplarının Yüksek Adalet Divanı tarafından muhakeme edildiğini, bu Divan tarafından alınan idam kararlarının infazının gerçekleşmemesi için bütün siyasi parti partilerin ve parti liderlerinin ittifak halinde Milli Birlik Komitesi nezdinde teşebbüste bulunduğunu hatırlatmıştır. Bu teşebbüslerin sahibi kurum ve kimselerin amacının mahkemenin aldığı kararları eleştirmek ya da 27 Mayıs İhtilali'nin meşruiyetine gölge düşürmek olmadığını beyan eden Bölükbaşı, toplumsal fayda ve insani gerekçelerle harekete geçildiğini ifade etmiştir. O gün afları isticram ve temenni edilen kimselerin de bugün affı talep edilen kimseler gibi Türk Ceza Kanunu'nun 146'ncı maddesine göre Anayasa'yı ihlâl suçundan mahkûm edildiklerini hatırlatmıştır. Bütün siyasi partilerin ve parti liderlerinin samimi teşebbüslerine rağmen idamların bazılarının infaz edildiğine vurgu yapan Bölükbaşı, bu infazların insanlar üzerinde hangi tesirleri bıraktığını ve toplum için hayırlı olup olmadığı noktasında herkesin vicdanını yoklaması gerektiğini belirtmiştir. Yeni kin ve intikam duygularının yeşermesine zemin hazırlanmaması gerektiğine vurgu yapan Bölükbaşı, ölüm cezalarının müebbet ağır hapse tahvilini isteyen kanun teklifini, hiçbir mucip sebep göstermeden kabul etmeyen Adalet Komisyonu raporunun reddini ve cezaların müebbet ağır hapse tahviline karar verilmesini istemiştir. Ankara Milletvekili Bölükbaşı, bu görüşü paylaşan bazı arkadaşlarla birlikte hazırladıkları bir takriri de Yüksek Başkanlığa sunduklarını belirterek sözlerini tamamlamıştır.⁸⁷⁴

Müzakere sırasında konuşan tüm vekiller kanun teklifinin lehinde görüş beyan etmiştir. Bu söylemlerden hareket eden Kayseri Milletvekili ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Mehmet Göke kürsüye gelerek, siyasi suçlulara idam cezasının verilmemesi yönünde tadil teklifinin Meclis'e

⁸⁷³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 42, Cilt: 26, s. 9-13.

⁸⁷⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 42, Cilt: 26, s. 9-13.

getirilmesini salık veren bir konuşma yapmıştır. Müzakere sonrasında Meclis Genel Kurulu'nda yapılan açık oylamaya 336 Milletvekili katılmıştır. 105 üyenin katılmadığı, 9 üyeliğinde açık bulunduğu oylama sonucunda 45 çekimser, 51 ret, 240 kabul, 54 adet oy pusulası da boş çıkmıştır. Böylelikle Adalet Komisyonu raporu kabul edilmiştir.⁸⁷⁵ Bunun üzerine Genel Kurul'da Talât Aydemir, Osman Deniz, Fethi Gürcan ve Erol Dinçer'in ölüm cezalarına çarptırılmalarına dair Başbakanlık tezkeresi ve Adalet Komisyonu raporu gündeme alınmış, okunmuş ve müzakeresi gerçekleştirilmiştir. Müzakerenin hitamı sonrasında oylama yapılmış ve tasarı kabul edilmiştir.⁸⁷⁶

5.3.11. Bulgaristan İstanbul Başkonsolosluğu Eski Muavin Konsolosunun Cezasının Affı Hakkında Kanun Tasarısı

27 Şubat 1964 tarihli birleşime Bulgaristan'ın, İstanbul'daki Başkonsolosluğu eski Muavin Konsolosu Varbanoğlu Georgi Varbanof Çolakof'un cezasının affı hakkındaki kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu yansımıştır. Bu konuda Dışişleri Bakanı da bir önerge verecek ve aynı birleşimde Meclis Başkanı tarafından okutulmuştur. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Çolakof'un cezasının affına matuf kanun tasarısının arz ettiği öneme bağlı olarak ruznamedeki mevcut maddeler arasından çıkarılıp gündeme alınmasını ve kendi bakanlığının 1964 mali yılı bütçesi müzakeresinden önce veya sonra öncelik ve ivedilikle müzakere edilmesini talep etmiştir. Hükümet tarafından Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulan ve "*Bulgaristan'ın İstanbul'daki Başkonsolosluğu eski Muavin Konsolosu Varban (Virban, Verban) oğlu Georgi Varbanof (Virbanof, Verbanof) Çolakof'un cezasının affı hakkında kanun tasarısı*" başlığına havi talep Dışişleri Bakanlığı'nca hazırlanmıştır. Tasarının Mesli'e arzı Başbakan İsmet İnönü imzasıyla Bakanlar Kurulu'nun 17 Eylül 1963 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır. Tasarı, Çolakof'un Ankara Garnizon Kumandanlığı Siyasi Mahkemesinin 8 Aralık 1959 tarihli ve Askerî Temyiz Mahkemesi Birinci Ceza Dairesinin 9 Mayıs 1960 tarihli karar ilamlarıyla hükümlü bulunduğu 12 sene 6 ay ağır hapis cezası affedilmesi hususunu düzenlemekteydi. Kanunun hükümlerinin yürütülmesinden Adalet, Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları'nın yetkili olacağı tasarıda belirtilen diğer bir husus olmuştur.⁸⁷⁷

Hükümete ait kanun tasarısının gerekçesi, Çolakof'un Türkiye aleyhine casusluk yaptığı gerekçesiyle 29 Haziran 1955 tarihinde tutuklandığı ve muhakemesinin İstanbul Garnizon Komutanlığı Siyasi Mahkemesi'nce gerçekleştirildiği bilgisi ile başlamaktaydı. Muhakeme neticesinde 15 sene ağır hapis cezası alan Çolakof'un temyiz süreci sonrasında Askerî Yargıtay Birinci Ceza Dairesi tarafından cezasının altıda birinin tenzil edildiği, Bulgar Hükümeti'nin meseleye vuku bulduğu tarihten itibaren önem vererek Çolakof'un affı için Türk Hükümeti

⁸⁷⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 42, Cilt: 26, s. 5-27.

⁸⁷⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 42, Cilt: 26, s. 27-46, 85-87.

⁸⁷⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 64, Cilt: 28, s. 140-142.

nezdinde farklı tarihlerde başvurularda bulunduğu da hatırlatılmaktaydı. Tasarıda ayrıca, bahsi geçen kişinin infaz müddetinin sekiz yıldan fazlasını çektiği düşünüldüğünde böylesi fiillerin Türkiye topraklarında cezasız bırakılmadığı mesajının tüm dünyaya verildiği belirtilmekteydi. Tüm bu süreçte Sofya ve Ankara elçilikleri ile Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı ile yapılan temas, görüşme ve çalışmalar neticesinde 8 soydaş ve vatandaşın mübadeleye tabi tutulması konusunda Bulgaristan Hükümeti ile mutabakata varıldığı ifade edilmekteydi. Adalet Komisyonu tasarıya matuf hazırladığı raporunda 12 yıl 6 ay ceza alan şahsın sekiz yıldan fazla bir süre infazının gerçekleştiği, kalan cezasının tamamına oranla çok az olduğu, böylelikle bu türden suçların ülkemizde cezasız kalmayacağına dair kanaatin fiilen ortaya konulduğunu beyan etmiştir. Komisyon diğer taraftan Türkiye'nin hudut komşusu olup sayısı takriben bir milyona yaklaşan soydaşın yaşadığı Bulgaristan ile münasebetlerin mütekabiliyet esasları dahilinde normal bir hale getirilmesinin faydalı olacağını düşünülmesi sebepleriyle Bulgaristan'ın, İstanbul'daki Başkonsolosluğu eski Muavin Konsolosu Varbanoğlu Georgi Varbanof Çolakof'un affına oy birliğiyle karar verildiğini ifadeyle raporunu tamamlamıştır.⁸⁷⁸

Müzakere sırasında da söz alan Dışişleri Bakanı Erkin, casusluktan hüküm giyen Çolakof'un infaz müddetinden geriye kalan süresinin affedilmesine dair kanun tasarısının kabulünün gerçekleşmesi durumunda, affa karşılık olmak üzere üçü hükümlü olmak üzere Bulgaristan'da bulunan sekiz soydaş ve vatandaşın mübadelesinin söz konusu olacağını ifade etmiştir. Bu kimselerin dışında ayrıca Türkiye'nin Sofya Elçiliği'nde görev yapmış bulunan iki eski hizmetli Bulgar vatandaşı soydaş ile yine Türkiye'nin Burgaz Konsolosluğu'nun eski hizmetlisi Bulgar vatandaş ve soydaşın da serbest bırakılması hususunda Bulgar Hükümeti ile mutabakata varılmış olduğunu beyan etmiştir. Böylelikle bu mübadeleden muhtelif şekillerde istifade edecek olan soydaş ve vatandaş adedinin 11 kişi olacağını, bu kimseler arasında Bulgaristan'da 2,5 ve 20 yıl daha hapiste kalacak olan bu kimselerin tamamıyla affa uğrayacağı bilgisini paylaşmıştır. Bahsi geçen soydaş ve vatandaşların senelerden beri memleketlerinde kendilerini iştia ve tahassürle bekleyen ailelerine yakın zamanda kavuşmuş olacaklarını belirten Dışişleri Bakanı, müzakeresi gerçekleştirilmekte olan kanun tasarısının Meclis tarafından kabul edilmesi sonrasında bahsi geçen hususların yürürlüğe gireceğine vurgu yapmıştır.⁸⁷⁹

Müzakere sırasında söz alanlardan CHP Niğde Milletvekili Asım Eren, kanun tasarısını istemeyerek de olsa destekleyeceklerini, sınır komşuları içerisinde sadece Bulgaristan'ın iyi niyetli dış siyasetimize olumlu karşılık vermediğini belirtmiştir. Eren, uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak tutuklanan ve hüküm giydirilen bir kişiye karşı bu devletin haksız bir şekilde bir sürü Türk vatandaşını hapse atmak suretiyle siyasi baskı kurmaya ve casuslarını bu yolla kurtarmaya çalıştığını iddia etmiştir. Böylesi bir politika neticesinde haklı olduğumuz bir davada suçlu imiş

⁸⁷⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 64, Cilt: 28, s. 328-331.

⁸⁷⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 64, Cilt: 28, s. 140-141.

gibi bir mübadeleye gidilmesini ve meselenin bu şekilde hal yoluna konulmak istenmesini uygun görmediklerini, ancak konunun hassasiyetine bağlı olarak af kanun tasarısına destek vereceklerini ifade etmiştir. Niğde Milletvekili Asım Eren'in bu söylemleri üzerine yeniden söz alan Dışişleri Bakanı, Meclis'e sunulan anlaşma içeriğinin ve af kanun tasarısının kesinlikle Bulgar Hükümeti'nin baskısıyla ortaya çıkmadığını, Çolakof'un mahkum olduğundan beri çeşitli vesilelerce Bulgar tarafının Türk Hükümeti nezdinde teşebbüslerde bulunduğunu, bu kimsenin cezasının affını defalarca talep ettiğini, ancak Türk tarafının bu taleplere karşılık vermediğini ifade etmiştir. Türk vatandaş ve soydaşların kendilerinden ve ailelerinden gelen istekler üzerine bu anlaşmayı talep ettiklerini belirten Dışişleri Bakanı, Çolakof'un infaz müddetinin bitmesine zaten 1,5 sene kaldığını beyan etmiştir. Feridun Cemal Erkin, Çolakof'un affı karşılığında 20 sene daha hapiste kalacak olan bir vatandaşı hapisten çıkarmak, dokuz vatandaşın da ülkeye dönerek ailelerine kavuşma imkânının elde edileceğini tekrarlamıştır.⁸⁸⁰

Dışişleri Bakanı'nın Meclis kürsüsünden bu yönlü söylemlerine karşılık olarak İzmir Milletvekili Mehmet Ali Aytaş araya girerek demir perde gerisi ülkeler adıyla anılan böylesi devletlerin, bu türden eski metotlarına devam edip etmeyecekleri hususunda Bakan'ın bir kanaate sahip olup olmadığını sormuştur. Aytaş, en aşağı yirmi seneden beri bu türden devletlerin ülkemizde takip ettikleri metodun değişmediğini, sürekli casuslar göndermek suretiyle ülke içerisinde sabote hareketlerinde bulunduklarını ifade etmiştir. Aytaş'ın bu beyanları üzerine Dışişleri Bakanı tekrar kürsüye gelerek Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına karşı demir perde ülkeleri tarafından reva görülen muameleleri tashih etmek için hiç fasılasız bir şekilde Hariciye'nin lazım gelen teşebbüslerde bulunduğunu ifade etmiştir. Bu beyanlardan sonra başka söz isteyen olmayınca Hükümet tasarısının maddelerine geçilmiş ve tasarının tümü Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir.⁸⁸¹

5 Mart 1964'te Cumhuriyet Senatosu'na Bulgaristan'ın İstanbul'daki (Başkonsolosluğu eski Mutvin Konsolosu Varban (Virban, Venban) oğlu Ge'orgi Vartoanof (Viribanof, Verbanof) Çolakof'un cezasının affı hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisi'nce kabul olunan metni gelmiş, aynı birleşimde Senato tarafından Anayasa ve Adalet Komisyonuna havale edilmiştir. Komisyon raporları 12 Mart 1964'te gelmiş ve 24 Mart 1964 tarihli Senato birleşiminde müzakeresi yapılmış ve herhangi bir tartışma olmaksızın kabul edilmiştir. Kanun tasarısının ikinci müzakeresi ise 28 Mart 1964'te yapılmış ve tekrar kabulü gerçekleşmiştir.⁸⁸²

⁸⁸⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 64, Cilt: 28, s. 141-142.

⁸⁸¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 64, Cilt: 28, s. 142.

⁸⁸² "Bulgaristan'ın İstanbul'daki Başkonsolosluğu eski Muavin Konsolosu Varbanoğlu Georgi Varhanof Çolakof'un cezasının affı hakkında kanun tasarısı", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 77, Cilt: 29, s. 77-78. Kanunun hükümlerinin yürütülmesinden Adalet, Millî Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları sorumlu olacaktır. 442 No'lu kanunun tam metni için bk. T.C. Resmi Gazete, 6 Nisan 1964, **Sayı: 11675**, s. 1, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11675.pdf>, (02.05.2022)

5.3.12. Milli Müdafaaya Hıyanet Suçundan Müebbet Hapse Hükümlü Alman Uyruklu Wilfried Herhecht Hakkındaki Hapis Cezasının Affı Hakkında Kanun Tasarısı

26 Mart 1964 tarihli birleşimde, “*Millî Müdafaaya hiyanet suçundan müebbet hapse hükümlü Alman uyruklu Wilfried Herhecht hakkındaki hapis cezasının affı hakkında kanun tasarısı*” ilk kez gündeme alınmış ve aynı birleşimde Adalet Komisyonu’na havale edilmiştir.⁸⁸³ 11 Şubat 1965 tarihli birleşimde Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Wilfried Herbrecht hakkındaki hapis cezasının affı hakkındaki kanun tasarısının öncelik ve ivedilikle görüşülmesine dair önerge sunmuş ve önerge kabul edilmiştir.⁸⁸⁴ Adalet Komisyonu tarafından hazırlanan rapor 10 Mart ve 4 Mayıs 1965 tarihli birleşimlerde gündeme alınmak istense de bahsi geçen Komisyon birleşimde hazır bulunmadığı için müzakeresi sonraki birleşimlere ertelenmiştir.⁸⁸⁵ 8 Haziran 1965 tarihli Millet Meclisi birleşiminde Adliye Vekili ve Adalet Komisyonu hazır bulunmuş, böylelikle tasarının müzakeresine geçilebilmiştir.⁸⁸⁶

Dilekçe Karma Komisyonu raporunda aksini bulan tasarının gerekçe kısmında Wilfried Herbrecht’in 1954 yılında normal pasaport ile geldiği ve İstanbul İktisat Fakültesi’ne öğrenci olarak kaydedildiği bilgisi verilmekteydi. Herbrecht’in, Şehzadebaşı Öğrenci Yurdu’na meccanen yerleştirildiği, aynı yurttaki diğer iki Alman öğrencinin Rusya’da öğrenim görmek amacıyla Rus Konsolosluğu’na müracaatları sırasında kendisinin Fransızca bilmesi nedeniyle kendilerine tercümanlık yapmak üzere gittikleri konsoloslukta Tass Ajansı muhabiri ile tanıştığı yine tasarıda belirtilmekteydi. Bu tanışmadan sonra devam eden ahabplık sırasında Herbrecht’in kendisinden, Türk öğrenci çevresi hakkında bilgiler alındığını, bu bilgilerin Rus gazetelerinde röportajlar halinde yayınlandığı aktarılmıştır. Yine bu süreçte Tass Ajansı muhabirinin kendisini bir Kürt arkadaşı ile tanıştırmasını istemesi üzerine bir Türk arkadaşından bu konuda ricacı olduğu ve bu Türk öğrencinin de bir gizli emniyet mensubunu Kürt olarak Herbrecht’e tanıştırdığı ifade edilmekteydi. Tasarıda yine, Wilfried Herbrecht aracılığıyla Kürt sandıkları emniyet mensubundan NATO şifresinin temin edilmesi, bunun mümkün olması durumunda büyük bir meblağ ödeneceği, ancak hadise bu safhada iken sanıkların yakalandığı, kanuni takibata geçildiği bilgisi verilmekteydi.⁸⁸⁷

Olaya vaki duruşmalar sırasında Wilfried Herbrecht’in samimi itiraflarıyla mahkeme sürecini kolaylaştırdığı, bu nedenle cezasının müebbet hapse tahvil edildiği, mahkumiyeti kesinleşen hükümlü hakkında Federal Almanya Büyükelçiliği ve kendisinin defalarca başvurduğu

⁸⁸³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 75, Cilt: 29, s. 4.

⁸⁸⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 35, s. 457.

⁸⁸⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 72, Cilt: 37, s. 267; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 97, Cilt: 38, s. 458.

⁸⁸⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 124, Cilt: 41, s. 639-640.

⁸⁸⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 124, Cilt: 41, s. 695.

aktarılmaktadır. Bu konuda İçişleri ve Milli Savunma Bakanlıkları olumsuz görüşler ortaya koysa da hükümlünün oldukça bozuk olan sağlık durumu, ayrıca dost ve müttefik Federal Almanya ile olan iktisadi, ticari ve sosyal münasebetlerin vüsat, önem ve müstakbel gelişmeleri göz önünde tutularak bir atıfet sunulmasının muvafık olacağı yine tasarıda belirtilenler arasındaydı. Bu yönelim hem Dilekçe Karma Komisyonu hem de Adalet Komisyonu tarafından da benimsenmiştir. Bu nedenlerle mahiyeti açıklanmış olan suçun yurdumuza herhangi bir zarar vermemiş olması ve hükümlünün sağlık durumunun çok bozuk olması gibi nedenlerle çıkarılacak affın dost ve müttefik olan ve bir çok yönden sıkı işbirliği ve bağlılık hissettiğimiz Federal Almanya nezdinde uyandıracağı memnuniyeti dikkate alarak hükümlünün çekmiş olduğu yedi yıllık cezasının kafi görülerek kalan kısmının affı uygun görülerek tasarının hazırlanması Dilekçe Karma Komisyonu tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir. Adalet Komisyonu üyeleri de tasarıyı genel olarak kabul ettiklerini beyan etmiştir.⁸⁸⁸

Kanun tasarısının birinci maddesi ile Ankara Garnizon Kumandanlığı Siyasi Mahkemesinin 24 Eylül 1957 tarihli esas 1957/55, karar 1957/16 ve Askerî Yargıtay Birinci Ceza Dairesinin 9 Aralık 1957 tarih ve esas 1957/3912, karar 1957/3658 sayılı ilamıyla hükümlü bulunduğu müebbet hapis cezasının geri kalan kısmı affedildiği belirtilmekteydi. Aynı maddeyle ayrıca Wilfried Herbrecht hakkında Türk Ceza Kanununun 101'inci maddesi hükmünün uygulanmayacağı karar altına alınmaktaydı. Millet Meclisi'nde gerek tasarı gerekse de maddelerinin geneli üzerinde herhangi bir müzakere ve tartışma meydana gelmemiştir. Yapılan oylama neticesinde 1924 doğumlu Alman uyruklu Wilfried Herbrecht hakkındaki müebbet hapis cezasının geri kalan kısmının kaldırılmıştır.⁸⁸⁹

Millet Meclisi'nde kabulü gerçekleşen af tasarısı 9 Haziran 1965'te Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen imzası ile bu sefer Cumhuriyet Senatosu'na sunulacaktır. Ancak Millet Meclisi'nce kanunlaşan af tasarısı 769 sayılı Kanun olarak Sayın Cumhurbaşkanının tasvibine sunulan, ancak kanun usul yönünden noksan görülmüş ve Anayasanın 93'ncü maddesi gereğince iade edilmiştir. Kanun tasarısı Millet Meclisi Adalet Komisyonu tarafından tekrar müzakere edilmiş ve Komisyon raporu 20 Aralık 1966 tarihinde Meclis Genel Kurulu'na sunulmuştur. Tasarı ve Adalet Komisyonu raporu 10 Mart 1967 tarihinde Millet Meclisi'nde gündeme alınmış ve aynı tarihte Genel Kurul'da müzakeresi gerçekleştirilmiştir.⁸⁹⁰ Komisyon üyeleri, affı istenen Alman uyruklu hükümlünün cezasının 11 yıllık uzun bir süresini çekmiş bulunduğunu belirterek, ayrıca Devlet Hastanesi sağlık kurulu raporu ile de sağlık durumunun bozuk olduğuna dikkatleri çekmiştir. Komisyon ayrıca, kanun tasarısının Meclis Genel Kurulu'nda ivedilikle görüşülmesinde ülke için sosyal faydalar bulunduğundan bahisle, gündemdeki diğer işlerden evvel görüşülmesi hususunu talep etmiştir. AP

⁸⁸⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 124, Cilt: 41, s. 695-697.

⁸⁸⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 124, Cilt: 41, s. 639-640.

⁸⁹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 71, Cilt: 15, s. 126-128.

İstanbul Milletvekili ve Adalet Komisyonu Başkanı İsmail Hakkı Tekinel imzalı talep Genel Kurul tarafından kabul görmüş, tasarının ve Komisyon raporunun müzakeresine geçilmiştir.⁸⁹¹

Kanun tasarısının Millet Meclisi'ndeki müzakeresi sırasında söz alan vekil olmamış, sadece tasarıya ait maddeler okunmuş, tasarının bir önceki müzakere ve kanunlaşma sürecinde olduğu gibi Millî Müdafaaya hıyanet suçundan müebbet hapse mahkum edilen Alman uyruklu Wilfried Herbrecht'in Ankara Garnizon Kumandanlığı Siyasi Mahkemesinin 24 Eylül 1957 tarihinde verdiği müebbet hapis cezasının geri kalan kısmı affedilmiştir. Hükümlü ile ilgili olarak Türk Ceza Kanununun 101'nci maddesi hükmünün uygulanamayacağı yine karar altına alınmıştır.⁸⁹²

Kanun tasarısı 14 Mart 1967 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nda ilk kez gündeme alınmış, aynı gün içerisinde Anayasa ve Adalet Komisyonu'na havale edilmiştir.⁸⁹³ Cumhuriyet Senatosu, Anayasa ve Adalet Komisyonu raporunu 11 Nisan 1967 tarihinde gündeme almıştır.⁸⁹⁴ Kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosu'ndaki müzakeresi ise 13 Nisan 1967 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Kastamonu Senatörü ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Ahmet Nusret Tuna tarafından kanun tasarısının gündemde mevcut diğer işlerden önce ve ivedilikle görüşülmesi arz ve teklif edilmiş, talep Senato Genel Kurulu tarafından kabul görmüştür. Yapılan müzakere neticesinde, hükümlünün şahsi durumu, on bir yıl kadar bir süre cezasını çekmekte olması dikkate alınmıştır. Ayrıca dost ve müttefik görülen Federal Almanya ile olan siyasal, sosyal ve ekonomik münasebetlerin önemine ve bu ülkede çalışmakta olan Türk işçilerin sayısına vurgu yapılmıştır. Tüm bunların yanında Dışişleri Bakanı'nın Dilekçe Karma Komisyonuna gönderdiği bu yoldaki müspet görüşlerini dikkate alan Cumhuriyet Senatosu, müzakeresi sürdürülmekte olan kanun tasarısını, Anayasa ve Adalet Komisyonu'nun çerçevesini çizdiği şekliyle kabul etmiştir.⁸⁹⁵

5.3.13. Bursa Milletvekili İsmail Yılmaz'ın, Ormanların Tahribinin Önlenmesi İçin Orman Suçlularının Affının Ele Alınması Hususunda Demeci

18 Mart 1963 tarihli birleşimde AP Bursa Milletvekili İsmail Yılmaz ormanların tahribinin önlenmesi için orman suçlularının affının ele alınması hususlarında demeç vermiştir. İsmail Yılmaz konuşmasında, Anayasanın 131'inci maddesine atıfta bulunacak ve orman suçlarının af kapsamı dışında bırakılmasının sahaya yansıyan olumsuzluklarını gündeme taşımıştır. AP Bursa Milletvekili, Bursa Orhaneli kazasında bulunan cezaevinde yatmakta olan 90 kişiden 81 kişinin

⁸⁹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 71, Cilt: 15, s. 126-127.

⁸⁹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 71, Cilt: 15, s. 127.

⁸⁹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 44, Cilt: 39, s. 384.

⁸⁹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 50, Cilt: 39, s. 598.

⁸⁹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 51, Cilt: 40, s. 21-26. 853 No'lu Kanunun yürütülmesinden Adalet ve Milli Savunma Bakanları sorumlu kılınmıştır. Kanunun tam metni için bk. T.C. Resmi Gazete, 24 Nisan 1967, Sayı: 12581, s. 1, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12581.pdf>, (04.06.2022)

orman suçundan hükümlü olduğunu bilgisini vermiştir. Yılmaz, hükümlülerin bir aydan üç seneye kadar hapis, 100 liradan 5000 liraya kadar para cezası türünden farklı cezalar aldığını, cezaevinin 80 metre kare kadar iki katlı bir bina olduğu, yatıp kalkmanın gayet güçlüğünün yanı sıra binanın yetersizliği nedeniyle dışarıda 90 kişiye kesilmiş olan tevkif müzekkeresinin infazının gerçekleştirilemediğini beyan etmiştir. Aynı kazanın mahkemelerinde orman suçlarıyla ilgili 8000 kadar dosya bulunduğuna, hükümlülerin hepsinin aile reisi olduğuna, ailelerinin de köy içerisinde ormana yakın yaşadığına dikkatleri çeken Vekil, aile reislerinin ve erkeklerinin hüküm giymesine sinirlenen ailelerin ormanları daha çok tahrip ettiğini, devletin koruma güçlerinin bu durumu engellemeye yeterli gelmediğini ifade etmiştir. AP Bursa Milletvekili İsmail Yılmaz, orman suçlarının af kapsamı dışında bırakılmasının sorunları çözmediğine, aksine ormanların daha fazla tahribine neden olduğuna, köylünün iktisadi açıdan kalkındırılmasının çözüme faydasının olacağına vurgu yapmıştır. Anayasanın 131'nci maddesine yeniden atıfta bulunan Vekil, orman suçlarının af kapsamı dışında bırakılmasının vatandaşları ezdiğini ve mağdur duruma düşürdüğünü beyan etmiştir.⁸⁹⁶

Yürürlükteki Anayasa'nın yeni olduğuna ve tatbikatında aksaklıklar yaşanabileceğine vurgu yapan AP Milletvekili, Meclislerin vazifelerin bu aksaklıkları gidermek olduğunu, Türkiye ormanlarının içinde yaşayanlar tarafından korunabileceğini ifade etmiştir. Orman içinde yaşayan vatandaşlara iş sahası yaratmadıkça ağaçların tahribinin engellenemeyeceğini tekrarlayan Yılmaz, Anayasanın 131'nci maddesinin 4'ncü fıkrasında ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve ormanı koruma bakımından gerekirse başka yerlere yerleştirilmesi kanunla düzenlendiğine dair ifadelerin yer aldığına da dikkatleri çekmiştir. İsmail Yılmaz son olarak, bu hususlara dair kanuni düzenlemelerin acele Meclislere getirip bu köylerin gerek iktisaden kalkınmasını temin ve gerekse başka yerlere naklinin yapılması gerekliliğini beyanla, Hükümetten bu konuda çalışmalar yapılması ricasında bulunarak sözlerine son vermiştir.⁸⁹⁷

5.3.14. 27 Mayıs 1960 Tarihinden Sonra Nezaret Altına Alınanların Haklarının İadesine Ait Kanun Teklifinin Gündeme Alınmasına Dair Önerge

27 Mart 1963 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Aydın Üyesi Osman Saim Sarıgöllü'nün, 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra nezaret altına alınanların haklarının iadesine ait kanun teklifinin İçtüzüğü'nün 36'ncı maddesi gereğince gündeme alınmasına dair önergesi Millet Meclisi Genel Kurulu'nda müzakere edilmiştir. Sarıgöllü önergesinde, Meclisi Başkanlığı'na sunduğu ve 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra nezaret altına alınanların haklarının iadesi hakkında olan kanun teklifinin, 6 Nisan 1962 tarihinden beri Bütçe Karma Komisyonu'nda beklediğini beyan etmiştir.

⁸⁹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 59, Cilt: 14, s. 302-303.

⁸⁹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 59, Cilt: 14, s. 302-303.

Sarıgöllü, 45 günlük müddet çoktan aşılmış olduğu için Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 36'ncı maddesi gereğince bahsi geçen kanun teklifinin Meclis gündemine alınmasını arz ve teklif etmiştir.⁸⁹⁸

Karma Bütçe Komisyonu adına CHP Ordu Milletvekili ve Komisyon Sözcüsü Arif Hikmet Onat söz alarak, teklifin Komisyon'da kalma süresi konusunda Senatörün haklı olduğunu belirtmiştir. 6 Nisan 1962 tarihinde Komisyona gelen teklifin usul olduğu üzere raportöre havale edildiğini, görevli raportörün raporunu tanzim ederek Komisyona sunduğunu, ancak araya daha müstacel konular girdiği için teklifin bugüne kadar Encümen'ce neticelendirilemediğini ifade etmiştir. Teklifin gündemin içinde olduğunu, önümüzdeki hafta zarfında Meclis'e getirileceğini, neticeleninceye kadar Komisyonda kalmasını talep etmiştir. Karma Bütçe Komisyonu Sözcüsü'nün bu ifadeleri üzerine Cumhuriyet Senatosu Aydın Üyesi Osman Saim Sarıgöllü'nün 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra nezaret altına alınanların haklarının iadesine ait kanun teklifinin İçtüzüğü'nün 36'ncı maddesi gereğince gündeme alınmasına dair önergesinin gündeme alınması Genel Kurul'da yapılan oylama neticesinde reddedilmiştir.⁸⁹⁹

5.3.15. Basın Suçlarının Affına Dair Kanun Teklifi

24 Mart 1964 tarihli Millet Meclisi birleşiminde İzmir Milletvekilleri Şinasi Osma ve Nihat Kürşat'ın basın suçlarının affına dair sundukları kanun teklifi Adalet Komisyonu'na havale edilmiştir.⁹⁰⁰ Kanun teklifi 3 Eylül 1964 tarihinde Meclis gündemine alınmıştır.⁹⁰¹

15 Temmuz 1965 tarihli birleşimde Adalet Komisyonu Başkanı İsmail Hakkı Tekinel, İzmir milletvekilleri Şinasi Osma ve Nihad Kürşat'a ait bulunan basın suçlarının affına dair kanun teklifinin diğer işlere takdimen görüşülmesi hakkında önerge vermiştir. Tekinel, kanun teklifinin dağıtılma tarihinin 3 Eylül 1964 olduğunu hatırlatacak, düşünce, basın ve haber alma hürriyetleri ile ilgili teklifin bugüne kadar görüşülmesi imkanının hasıl olamadığını ifade etmiştir. Teklifin, gerekçesi ve mahiyeti, düşünce, basın ve haber alma hürriyetleri ile ilgili oluşu göz önünde tutularak Başkanlık Divanının tespit edeceği bir sırada ve Meclislerin tatile girmesinden evvel diğer işlerden öncelikle görüşülmesini istemiştir. Ancak önerge Meclis'te yapılan oylama neticesinde kabul edilmemiştir.⁹⁰²

⁸⁹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 63, Cilt: 14, s. 33.

⁸⁹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 63, Cilt: 14, s. 33.

⁹⁰⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 73, Cilt: 28, s. 677.

⁹⁰¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 130, Cilt: 32, s. 270.

⁹⁰² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 146, Cilt: 43, s. 433.

5.4. Adalet Partisi İktidarı Dönemi Af Siyaseti ve Uygulamaları

5.4.1. Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Tasarısı

Millet Meclisi'nin 28 Ocak 1966 tarihli birleşiminde Hükümetin sunduğu, “*Bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun tasarısı*” ilk kez gündeme alınmış, aynı birleşimde Adalet Komisyonu'na havale edilmiştir.⁹⁰³ 11 Temmuz 1966 tarihli birleşimde ise bahsi geçen Hükümet tasarısı ile beraber birden fazla af kanun teklifi ve bahsi geçen Hükümet tasarısı ve tekliflere matuf olarak hazırlanan Adalet Komisyonu raporu gündeme alınmıştır.⁹⁰⁴

Başbakan Süleyman Demirel imzalı af kanun tasarısı Adalet Bakanlığı'na hazırlanmış, 26 Ocak 1966 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında Millet Meclisi'ne sunulması karar altına alınmıştır. Kanun tasarısının gerekçesine çağdaş hürriyet ve demokrasi ilkelerini bünyesinde toplamış bulunan 334 Sayılı ve 1961 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın milli iradenin tasvibine mazhar olmasından sonra yürürlüğe girdiğinden bahsedilerek başlanılmıştır. Bu tarihten 10 Ekim 1965 Genel Seçimlerine kadar geçen süre içerisinde ortaya çıkan sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmeler, bu gelişmelerin toplumda meydana getirdiği değişimler karşısında, artık işlenmiş bir kısım suçlara verilmiş olan cezaların çektilmesinde ve bazı suçların takibinde içtimai bir fayda kalmadığı belirtilmiştir. Benzer sebeplerle yürürlüğe konulmuş bulunan 78 ve 218 Sayılı Af Kanunları, ayrıca 1961 Anayasasının 97'nci maddesine tevfikan Cumhurbaşkanı tarafından yapılan aflarla sayesinde Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkum edilmiş bulunan hükümlülerin topluma iadesinin sağlanmış olduğunu belirten Hükümet şimdiye kadar bahsi geçen aflardan yararlanmamış olanların teklif edilen tasarı ile ve elbette bazı istisnaları ile aften faydalanmalarının öngörüldüğünü beyan etmiştir. Af tasarısının birinci maddesi gereğince, 29 Ekim 1965 tarihine kadar işlenmiş suçlar, tasarıda yer alan istisnalar dışında, aften istifade etmiş olacakları belirtilmekteydi. Tasarının ikinci ve üçüncü maddeleri affın istisnalarını düzenlemekte, ikinci madde gereğince ölüm veya müebbet hapis cezalarını müstelzim suçlar affın kapsamı dışında bırakılmaktaydı.⁹⁰⁵

⁹⁰³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İctima: 38, Cilt: 2, s. 483.

⁹⁰⁴ “Bâzı suç ve cezaların affı hakkında kanun tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Bursa Üyesi Cahit Ortaç ve 9 arkadaşının, Vergi suç ve cezalarının affı hakkında; Cumhuriyet Senatosu Kastamonu Üyesi Ahmet Nusret Tuna'nın, Bâzı orman suçlarının affına ve tazminatın terkinine dair; Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu ve 7 arkadaşının, Bâzı siyasi suçlarla basın suçlarının ve bunlarla ilgili olarak mahkûm olmuş diğer suçluların cezalarının affına dair; Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Mahkemesince mahkûm edilen 67 eski Kara Harb Okulu öğrencisinin affı hakkında Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, Bâzı suç ve cezaların affı hakkında ve Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Kadri Kaplan ve 8 arkadaşının, 20 - 21 Mayıs olayları ile ilgili suçlular ile diğer bir kısım suçluların affına ve bir kısım idari işlemlerin değiştirildiğine dair kanun teklifleri ve Adalet Komisyonu raporu”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İctima: 108, Cilt: 7, s. 571-613, 624-627, 631-671.

⁹⁰⁵ “Bunun dışında, devletin şahsiyetine karşı ve Devlet kuvvetleri ile adabı umumiye ve nizamı aleyhine işlenen birtakım suçlarla, mal aleyhine işlenmiş, maddeleri belirli birtakım suçlar, Türk Ceza Kanununun 403 ilâ 408 nci maddelerinde yer alan suçlar, ormanların korunması mevzuunda Anayasada mevcut prensiplere göre bilûmum orman suçları, Askerî Ceza Kanununda yer alan Vatan aleyhine cürümler ile Millî Müdafaa ve Harb Hiyaneti suçları, askerî

20-21 Mayıs 1963 olaylarına karışmış olmaları nedeniyle hüküm giymiş bulunanların siyasi suçlu niteliğinde görüldüğü, bunların kısmen aftan istifadelerini sağlamak üzere tasarının 3'ncü maddesinin düzenlendiği beyan edilmekteydi. Bahsi geçen maddeye göre, ölüm veya müebbet ağır hapis cezalarına mahkûm edilenlerin cezaları 24 sene geçici ağır hapse çevrilmiş, hürriyeti bağlayıcı diğer geçici cezalardan hüküm giyenlerin cezalarından 5'er senesi indirilmiş, ceza miktarı 5 seneden az ise bu sefer tamamının affına gidilmişti.⁹⁰⁶

Hükümet tasarısının dışında Cumhuriyet Senatosu Bursa Üyesi Cahit Ortaç ve 9 arkadaşı tarafından verilen kanun teklifi ise vergi suç ve cezalarının affı hakkında düzenlemeleri içermekteydi. Teklifte 31 Aralık 1962 günü sonuna kadar olan dönemlere ait mükellefler veya sorumlular adına kesilmiş olup kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar tahsil edilmemiş olan vergi cezalarından usulsüzlük, kusur ve kaçakçılık cezalarının tamamının affedilmesi talep edilmekteydi. Cumhuriyet Senatosu Kastamonu Üyesi Ahmet Nusret Tuna'nın teklifi ise bazı orman suçlarının affını ve tazminatın terkinin içermekteydi. Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu ve 7 arkadaşı ise bazı siyasi suçlularla basın suçlularının ve bunlarla ilgili olarak mahkûm olmuş diğer suçluların affını istemekteydi. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 2 Nolu Askerî Mahkemesince mahkûm edilen 67 eski Kara Harp Okulu öğrencisinin affı hakkında kanun tasarısı ise Dilekçe Karma Komisyonu tarafından bahsi geçen Harp Okulu eski öğrencilerinin dilekçe ile vaki af istekleri üzerine hazırlanmıştı. Bahsi geçen 67 Harp Okulu eski öğrencileri 20-21 Mayıs olayları neticesinde hüküm giymişti. Bu öğrenciler Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 2 Numaralı Askerî Mahkemesince 4 sene 2 şer ay ağır hapis cezası almış, aynı zamanda ömür boyu devlet hizmetine girmelerine yasak konmuştu. Bundan başka 1 sene 4 ay 20 şer gün müddetle yurdun muhtelif bölgelerinde emniyeti umumiye nezareti altında bulundurulmalarına ve askerî öğrencilik hukukundan da mahrumiyet cezalarına mahkûm edilmişlerdi. Dilekçe Karma Komisyonu 67 eski Kara Harp Okulu öğrencisinin geri kalan cezalarını, askerî öğrencilik hukukunun kaybına dair olan hüküm mahfuz kalmak kaydıyla, bütün hukukî neticeleriyle birlikte affedilmesini talep eden tasarımı hazırlayacak ve bu şekliyle Millet Meclisi'ne sunmuştu.⁹⁰⁷

Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifi ise 10 Ocak 1966 tarihinde hazırlanmıştır. Özarda, 20-21 Mayıs 1963 olayları ile ilgili olarak T.C. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 ve 2 numaralı Askerî Mahkemelerince ve 27 Mayıs 1960 Devrimini

eşyayı bilerek satmak ve satın almak fiilleri ile bâzı itaatsizlik ve üste tecavüz suçları, Türk Ceza Kanunu ile diğer kanunlarda yazılı suçlardan ölüm veya müebbet ağır hapis cezalarına mahkûm edilenler ile, 5816 sayılı Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki Kanuna muhalefet fiilleri; iktisadi ve ticari hayata etkileri olan İcra ve İflâs Kanununda yer alan bâzı fiiller ile, Markalar Kanununda yazılı suçlar aftan hariç bırakılmış ancak 500 liraya kadar zimmet, ihtilâs, irtikâp ve rüşvet suçları ile miktarı 2 500 liraya çıkarılmak suretiyle, 218 sayılı Af Kanununun 3 ncü maddesinin (H) bendinde yazılı olup, tasarının 7 nci maddesinin (C) bendine intikal ettirilen suçlar, keza affın kapsamı dışında bırakılmıştır.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 108, Cilt: 7, s. 633-634.

⁹⁰⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 108, Cilt: 7, s. 631-634.

⁹⁰⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 108, Cilt: 7, s. 635-655.

takiben kurulmuş olan Yüksek Adalet Divanınca hükmedilmiş olan ceza ve tazminatların bütün hukukî ve fer'î neticeleriyle birlikte affedilmelerini talep etmekteydi. Cumhuriyet Senatosu Tabîî Üyesi Kadri Kaplan ve 8 arkadaşı da 20-21 Mayıs olaylarıyla ilgili suçlular ile diğer bir kısım suçluların affına ve bir kısım idari işlemlerin değiştirildiğine dair kanun teklifi sunmuştur.⁹⁰⁸

Millet Meclisi Adalet Komisyonu tüm tekliflere matuf olarak hazırladığı raporunda, Komisyon'un, Adalet, Maliye, Milli Savunma ve Gümrük ve Tekel Bakanlıkları temsilcilerinin katılımlarıyla tasarı ve tekliflerin tetkik ve müzakere edildiği bilgisi verilmekteydi. Adalet Komisyonu'nun raporunda, gündemde olan tasarı ve tekliflerin Hükümet tasarısı esas alınarak birleştirildiği, 2 Şubat 1966 tarihinde başlanılan toplantıların 12 Şubat günü sonlandırıldığı bilgisi verilmekteydi. Bu yedi birleşimde bahse konu olan tasarı ve tekliflerin af kurumunun hukukî sosyal, siyasi, iktisadi ve malî cepheleriyle en yeni şekilde ele alınarak mukayeseli bir tarzda incelendiği belirtilmekteydi. Hükümet tasarısında yer alan gerekçeli teklif ve temennilere uygun olarak maddeler üzerinde değişiklikler yapıldığı ve bazı yeni maddeler ilave edilerek yeniden düzenlenen tasarı metninin Komisyonunda ekseriyetle kabul edildiği ifade edilmekteydi. Komisyon tasarıda, af kapsamı dışında bırakılmış bulunan rüşvet ve irtikâp suçlarıyla bazı sahtecilik suçlarının yapılan müzakereler sonunda af tasarısının kapsamına alındığını belirtmekteydi. Ayrıca orman suçları hariç olmak üzere suç tarihinde henüz 15 yaşını tamamlamamış olan küçüklerin işledikleri tüm suçların tasarının birinci maddesindeki esaslar dâhilinde affın kapsamına alınması yine Komisyon'ca yapılan önemli değişiklikler arasındaydı. Komisyon tarafından gerçekleştirilen en önemli tadil ise 20-21 Mayıs 1960 olaylarına karışan hükümlülere yönelik olmuştur. Bu kimselerin tahliye tarihinden itibaren mahkûmiyetlerinin doğal neticesi olan kanuni mahcuriyet halini dikkate alan Komisyon, memuriyete alınmamaya veya bir meslek ve sanatın icrasının yasaklanmasına dair tasarıda yer alan hükümlerde düzenlemeler yapmıştır. Bu sınırlamaların kaldırılmasını talep eden Komisyon, böylelikle bahsi geçen hükümlülerin tahliyeden sonra hayata intibak etmeleri, kendilerine ve ailelerine faydalı olmaları maksadının sağlanmak istendiğini beyan etmiştir.⁹⁰⁹

Bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun tasarısının Millet Meclisi Genel Kurulu'ndaki müzakereleri 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19 ve 20 Temmuz 1966 tarihli birleşimlerde gerçekleştirilmiştir. Müzakereler neticesinde kabul olunan kanun tasarısı ile 5 Haziran 1966 tarihine kadar işlenmiş olan suçlardan taksirli cürümlerle kanunların suçu tespit eden asli maddesinde yukarı haddi 5 seneyi geçmeyen hürriyeti bağlayıcı cezalar ile ilgili olarak takibat yapılmayacağı karar altına alınmıştır. Tasarıda yer alan bu hükümden istifade edecek olanlara affı kabul etmeme, soruşturma ve kovuşturmayla devam etme hakkı tanınmıştır. Süreç sonunda mahkûmiyetin gerçekleşmesi halinde bu hakkın kullanılmış olması aftan istifadeye engel

⁹⁰⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 108, Cilt: 7, s. 655-671.

⁹⁰⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 108, Cilt: 7, s. 655-671.

olamayacağı da ayrıca belirtilmiştir. 5 seneden fazla hürriyeti bağlayıcı bir cezaya çarptırılanların ise hürriyeti bağlayıcı cezalarının 5 senesi ve para cezalarının tamamı affedilmektedir. Ayrıca Türk Ceza Kanunu ile diğer kanunlarda yazılı suçlardan dolayı ölüm veya müebbet ağır hapse mahkûm edilenler veya edilecek olanların ölüm cezaları müebbet ağır hapse çevrilirken müebbet ağır hapis cezaları da 30 sene ağır hapse indirileceği belirtilmektedir. 3116, 5653 ve 6831 Sayılı Orman Kanunları'nda yazılı suçlar hariçte kalmak üzere suç tarihinde 15 yaşını doldurmamış olanlar tarafından işlenen suçların da affına gidilmektedir. Tasarıda son olarak 20 - 21 Mayıs 1963 olaylarından dolayı hüküm giyenlere dair düzenlemelere yer verilecekti. Bahsi geçen olaylar nedeniyle ölüm veya müebbet ağır hapse mahkûm edilenlerin cezaları 20 sene muvakkat ağır hapse çevrilirken hürriyeti bağlayıcı muvakkat cezalara mahkûm edilmiş olanların cezalarından 8'er senesinin affına gidilmektedir. 8 sene ve daha az hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm edilmiş bulunanların cezaları ise tamamen affedilmiştir. Tasarının beşinci maddesi ile 1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6'ncı maddesine tevfikan kurulan Yüksek Adalet Divanı'nca mahkûm edilenlerin durumunu düzenlemektedir. Bu madde ile bu türden kimselerin fer'i ve mütemmim cezalar ile ceza mahkûmiyetlerinin neticelerine de şâmil olmak üzere affına gidilmektedir.⁹¹⁰

28 Temmuz 1966 tarihli Cumhuriyet Senatosu birleşiminde, "*Bazı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun tasarısı*"nın Millet Meclisi'nce kabul edilen metnin yanı sıra Cumhuriyet Senatosu'nun Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu gündeme alınmıştır. Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı Aydın Osman Saim Sarıgöllü, Senato Yüksek Başkanlığı'na sunduğu talep ile bazı suç ve cezaların affı hakkındaki 816 sıra sayılı kanun tasarısının bastırılıp üyelere dağıtılmış bulunduğunu ifade ederek bütün işler arasından öncelik ve ivedilikle görüşülmesini arz ve teklif etmiştir. Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı'nın teklifi kabul olunacak ve böylelikle aynı birleşimde kanun tasarısının müzakeresine başlanılmıştır.⁹¹¹

Milli Birlik Grubu adına söz alan Tabii Üye Mehmet Şükran Özkaya, Hükümet tarafından hazırlanmış olan af kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu eliyle aldığı son şekli ile ilgili görüşlerini ifade etmek üzere kürsüye geldiğini belirtmiştir. Özkaya, kanun tasarısının başlığına ve içeriğine dikkatleri çekerek Hükümetçe tasarıya "*Yassıada sanıkları hakkında genel af ile bu mahkûmların mahkûmiyet sadakası olarak bazı suçların cezalarını*

⁹¹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 108, Cilt: 7, s. 571-613, 624-627, 631-671; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 109, Cilt: 7, s. 632-682; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 110, Cilt: 7, s. 716-728; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 111, Cilt: 7, s. 739-745, 772-784; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 112, Cilt: 8, s. 5-42; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 113, Cilt: 8, s. 45-92; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 114, Cilt: 8, s. 102-230; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 115, Cilt: 8, s. 232.

⁹¹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, s. 437-482.

hafifleten özel af” ismini verilmesinin hukuk ilmi açısından daha uygun düşeceği iddiasında bulunmuştur. MBK tarafından bazı idam cezalarının infaz edilmediği, İnönü Hükümetleri zamanında aflar çıkarıldığı ve ayrıca bizzat Cumhurbaşkanı eliyle de özel aflara gidildiğini hatırlatmıştır. Özkaya devamla, faillerinin Cumhuriyete ve Atatürkçülüğe düşmanlık içerisinde olanlara karşı kansız bir hareket olarak gerçekleştirilen Mayıs Devrimi’nin bir ferdi olarak, 5 yıl içerisinde 4 kez aynı hususta af çıkarmaya çalışmanın basiretten uzak bir davranış olarak gördüğünü beyan etmiştir. Dünyanın hiçbir devletinde rejim aleyhine işlenen suçlar konusunda toplumsal fayda bahanesiyle ve bu türden sebeplerle af hususunun bu kadar aceleye getirildiğinin ve yılda bir kez af çıkarılmaya çalışıldığının görülmemiş bir durum olduğunu dile getirmiştir. Özkaya bu süreci sessiz hukuki ihtilal olarak değerlendirecek ve AP tarafından yürütüldüğü iddiasında olmuştur. 150’liklerin affedilmesi için 15 yıl beklenildiğini, bu kimselerin memuriyete girmelerinin ise ancak 20 yıllık bir süre sonunda gerçekleşebildiğini hatırlatmıştır. Senato Komisyonu’nda değişikliğe uğrayan kanun tasarısının isabetli bir şekilde yeni bir yön kazanmış olduğu iddiasında olan Özkaya, bu tercihin hukukî ve siyasi mesnetlerinin haklılığına vurgular yapmaya çalışmıştır. Senatör, önceki tasarının Yassıada mahkûmları için genel af ile özel affın karması halinde ve tam anlamıyla bir af kokteyli olarak sunulduğunu ifade etmiştir. Özkaya, seçim meydanlarında affa gidileceğinin halka ilan edildikten 9 ay sonraki suçların da af kapsamına alınmasını ayrıca eleştirmiştir. Senato Komisyonu’nun kaldırdığı 5’inci maddenin tasarıya tekrar konulmasının doğru olmayacağını, böylesi bir tercihin suçluluk vasfını kaldırarak tüm hakların iadesi anlamına geleceğini ifade etmiştir.⁹¹²

Kontenjan Grubu adına Cumhurbaşkanı tarafından seçilen Senato Üyesi Amil Artus, toplum için çok vahim ve tehlike arz eden suçların aftan istisna edildiğini, ancak bu tercihin ister istemez adalet prensiplerine aykırılık taşıdığını, cezaevlerinde son günlerde ortaya çıkan ayaklanmaların af tasarısına konulmuş olan bu istisnalarından kaynaklandığını belirtmiştir. 5 Haziran 1966 tarihinin af kanunu için uygun görülemeyeceğini, 18 Eylül 1965 tarihinin esas alınması gerektiğini, bu tarihin de Adalet Partisi’nin seçim beyannamesi tarihi olduğunu söylemiştir. Bu tarihten itibaren herkesin af çıkacağını artık bildiğini ifade eden Artus, bu tarihten sonra suç işleyenlerin çıkacak olan af kanununa göre hareket ettiğinden şüphe edilmemesi gerektiğini iddia etmiştir. Aşırı sağ ve

⁹¹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 93, Cilt: 36, s. 440-445. Millet Meclisi’nce kabul edilen ancak Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu tarafından iptali teklif edilen beşinci madde, “1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6 ncı maddesine tevfikân kurulan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenler; fer’i ve mütemmim cezalar ile ceza mahkûmiyetlerinin neticelerine de şâmil olmak üzere affedilmişlerdir. Bu mahkûmiyetler dolayısıyla hükmedilmiş olup da, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar ödenmemiş olan zararlar ve para cezaları ödettirilmez. Yüksek Adalet Divanınca sonuçlandırılmamış olmaları sebebiyle Anayasa Mahkemesine veya diğer kaza mercilerine intikal etmiş dâvaların sanıkları ile Yüksek Adalet Divanınca duruşmalarının muvakkaten tatiline karar verilen sanıklar ve Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri hakkındaki Kanunun geçici 7 nci maddesinin 4 ncü bendi gereğince dosyaları Millet Meclisi Başkanlığına verilmiş bulunanlar hakkında kovuşturma yapılmaz. Bu madde hükmünden faydalanan askerî şahısların Askerî Ceza Kanununun 31 ve 33 ncü maddeleri (A) bendleri gereğince kaybedilen hakları gelirilir. 1076 sayılı Kanunun 16 ncı maddesi hükmü saklıdır.” şeklindedir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 93, Cilt: 36, s. 498.

solun karşısında olduklarını, iktidarda bulunan AP'nin de bu türden cereyanlara karşı olduğunu çeşitli vesilelerle ilan ve iddia ettiğini, ancak kanun tasarısında aşırı sol cereyanları engellemeyi hedefleyen 141 ve 142'nci maddelere giren suçların bütünüyle af kapsamı dışında bırakıldığını ifade etmiştir. Ancak aşırı sağ hareketler için verilecek cezaları öngören 163'üncü maddenin yalnız birinci fıkrasının affın kapsamı dışında bırakıldığını belirten Amil Artus, bu maddedeki tüm suçların af dışı bırakılmasının lazım geldiğini, bu tutumun yanlış olduğunu, AP yöneticilerinin değişik dönemlerde dillendirdiği beyanlara aykırı düştüğünü söylemiştir. Bu maddeye sıra geldiği zaman bu hususta önerge vereceklerini, Grup olarak görüşlerini daha etraflı bir şekilde Yüksek Senato'ya arz edeceklerini ifade etmiştir.⁹¹³

Kontenjan Grubu Senato Üyesi Amil Artus Türk Ceza Kanunu'nun 146'ncı maddesinden dolayı Yüksek Adalet Divanı'nca mahkum edilenler ile 20-21 Mayıs Olayları'na karışanların mahkum edildiği iki ayrı zümrenin bulunduğunu hatırlatarak bu zümrelerden Yüksek Adalet Divanı'nca mahkum edilenlerin gerek af kanunları gerekse de Cumhurbaşkanı'nca yürürlüğe konulan özel af kararnamelerinden yararlanarak salıverildiklerini, kendi meslek ya da sanatlarını yerine getirmelerine izin verildiğini söylemiştir. Ayrıca af kanun tasarısının 1'inci maddesinin b bendi ile 5 seneye kadar hüküm giymiş bulunanların bir genel affa uğradığını, ancak 20-21 Mayıs suçlularının ise hala cezaevinde olduklarını dile getirilmiştir. Bu tasarının bunlardan pek az kısmını, doğrudan doğruya 18 kişisini, Eylül ayında şartla salıverme müddetlerini dolduranlar ile birlikte 70 kişisini affetmekte, geriye kalan 24 suçlunun cezalarında bir miktar indirim yapılmakla beraber onları cezaevlerinde bırakmakta olduğu bilgisini vermiştir. Bu tercihi hatalı bulduklarını, bu kimselerin de cezalarının affını istediklerini belirtmiştir. Türk Ceza Kanununun 146'ncı maddesini ihlâl eden bu iki zümrenin çıkarılması düşünülen af kanunu önünde eşit işleme tabi tutulmaları lazım geldiğini ifade eden Amil Artus, yürürlükteki Anayasanın 12'nci maddesinin bunu emretmekte olduğunu hatırlatmıştır.⁹¹⁴

CHP Grubu adına ise İstanbul Senatörü Ekrem Özden görüşlerini bayan edecektir. Özden, seçim kampanyalarında af getirileceğinin ifade edilmiş olması nedeniyle büyük ümitler bağlanan bu vaatlerin yerine getirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu konuda sükunet ve huzurun sağlanması yolunda adaletli ve çekilen sıkıntıları dindirici vasıflara haiz bir affa Parti olarak karşı olmayacaklarını belirtmiştir. Ancak affın Anayasa'nın getirdiği prensiplere, başlangıç ve bundan sonra gelen maddelerine aykırı olmamasına dikkat edilmesi gerektiğini de ayrıca ifade etmiştir. AP iktidarının getirdiği bu tasarıda, ihtilâli müteakip Yüksek Adalet Divanı'nca verilmiş bulunan mahkûmiyet kararlarını tamamen ortadan kaldırmak ve Türkiye'de 1950'den 1960'a kadar hiçbir şey olmamış gibi, sabık DP iktidarının ihtilâle sebebiyet veren şahıslarına bütün haklarını iade etmek karakterinin apaçık gözüktüğünü iddia etmiştir. Özden, diğer suçluların affı hususunun bu

⁹¹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, s. 445-447.

⁹¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, s. 447-448.

maksadı örtmek gayesiyle ele alındığını, 20-21 Mayıs olaylarından mahkum olanların aftan kısmen faydalanırken Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkum edilenlerin suçlarının bütün neticeleri ile ortadan kaldırılmasının adaletsizlik ve eşitsizliğin şaheseri olduğunu ifade etmiştir. Ekrem Özden, CHP Senato Grubu olarak 20-21 Mayıs mahkûmlarının hepsinin affedilmesi yolunda oylarını kullanmaya kararlı olduklarını beyan etmiştir. Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkum edilen 463 kişinin hiçbirinin cezaevinde bulunmadığını, hürriyet içerisinde olduğunu, 27 Mayıs ruhuna bağlı olduklarını programlarında ve her yerde açıkça beyan eden AP'nin af tasarısının kabulüyle düşeceği durumun hoş olmayacağını, memlekette yol açacakları huzursuzluğun büyük bir hata olacağını sözlerine eklemiştir.⁹¹⁵

CHP Grubu Senatörü Ekrem Özden ayrıca, ihtilâlden bu yana altı sene geçtiğini, bu kısa müddet içinde çeşitli kanuni yollarla ihtilale sebebiyet verenlerin cezalarının tasfiye olup, hapishane hayatlarının sona erdiğini ifade etmiştir. Zamanla bu kimselerin emekli haklarının iade edileceği gibi, müsteşarlığa kadar her çeşit vazifelere atanacakları, memur, âmir ve umum müdür olabileceklerini iddia etmiştir. Ancak henüz ortamın bu değişikliklere hazır olmadığını belirten Senatör, Anayasaya ihanet suçundan hüküm giyen bir kimsenin ihtilalden hemen sonra herhangi bir devlet görevine getirilmesinin mahzurlarının oldukça fazla olacağını beyan etmiştir. 150'liklerin affına dair kanunun Cumhuriyetin ilânından 15 sene sonra çıkarıldığına dikkatleri çeken Özden, bu kimselere emeklilik hakkı tanınmadığı gibi, af kanununda 8 sene müddetle amme hizmetlerinde kullanılamayacaklarına, iki sene maaşlı memur olamayacaklarına dair düzenlemeler olduğunu hatırlatmıştır. Bu gibi siyasi afların getirilmesinde zaman mefhumunun önemine dikkatleri çeken Özden, olaylardan uzun bir zaman geçmedikçe, suçların ve suçluların cemiyet önündeki etkiler hafifledikçe, mücrimlerin haklarını toptan iade etmenin cemiyete huzur yerine huzursuzluk getireceğini söylemiştir. Özden ayrıca, laiklik karşıtı eylemlerden ve bu eylemlere karşılık gelen cezaları düzenleyen 163'ncü maddenin birinci fıkrasının affın kapsamı dışında bırakıp diğer esaslı ve mühim fıkralarını affın kapsamına alınmasını Anayasanın lâiklik ilkeleriyle bağdaştığını kabul etmelerinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁹¹⁶ Ekrem Özden, Aşırı sağ ve sol akımların ciddi tehlike haline geldiği bu günlerde, aşırı sol hareketlere yaptırımları öngören 141 ve 142'nci maddeleri af kapsamı dışında bırakan Hükümetin, aşırı sağ eylemleri gerçekleştirenin ya da propagandasını yapanların cezalarını af kapsamına almış olmasını AP'nin irticai faaliyetleri koruduğu zannının kamuoyundaki ispatı olacağını söylemiştir. Tasarının bu haliyle kabul edilmesine CHP Grubu olarak seyirci kalamayacaklarını, aksi halde Nurcuların ve Süleymancılardan devleti ve ulusu tahribe devam edeceklerini ifade etmiştir. Adalet Partisi'nin 1965 yılı seçim kampanyasında af kanunu çıkarılmasına dair vaatlerinin bulunduğu, iktidara geldikten 130 gün sonra af kanun tasarısını Millet Meclisi'ne sevk ettiğini belirtmiştir. Af kanun tasarısının Devrimin

⁹¹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, s. 448-449.

⁹¹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, s. 449-450.

meşruiyetine gölge düşürücü içeriğe sahip olduğunu belirten Özden bu tasarıya müspet oy vermelerinin mümkün olmadığını ifade ederek sözlerini tamamlamıştır.⁹¹⁷

Cumhuriyet Senatosu AP Grubu adına Bursa Senatörü Şeref Kayalar kürsüye gelecektir. Şeref Kayalar, 1950 yılında çıkartılan ve Cumhuriyet tarihinin en geniş kapsamlı affı olan kanunun aynı yıl yapılan genel seçimler öncesinde iki büyük partinin vaatleri arasında yer aldığına, çıkartılması vaat edilen affın içerik olarak üzerinde ittifak edilmiş bir konu olduğuna vurgu yaparak sözlerine başlamıştır. Senatör devamla, vatan müdafaası için ellerine verilen silahları kendi devletine karşı çevirenleri 22 Şubat'ta bir zatın sözüne dayanarak affettiklerini, bu vaat ve onu tahakkuk ettiren iktidarın binlerce Türk gencinin istikbalini mahvedecek bir 21 Mayıs yolunu kendi elleriyle açtığını iddia etmiştir. 22000 mahkûmu ve umumi efkârı yakından ilgilendiren bir kanun karşısında olunduğuna dikkatleri çeken Kayalar, 9 aydır sürüp giden yüksek tansiyonun yanı sıra on binlerce insanı bu süreçten sonra demir parmaklıklar arkasında bekletmenin memleketin huzurunda kötü tesirler meydana getireceğini ifade etmiştir. Tabii Üye Suphi Karaman ise affedilecek suç ve cezaların tabi tutulduğu tarihin 5 Haziran 1966 olarak tesis edilmesinin son derecede sakıncalı olduğunu beyan etmiştir. Karaman bu tarihin 1965 seçimlerinde iktidarı kazanan partinin seçim beyannameleriyle af çıkaracağını radyo aracı ile millete ilân ettiği ilk tarih olan 18 Eylül 1965'ten sonraki zamanı içerisine almaması gerektiğini ifade etmiştir.⁹¹⁸

Müzakereler sırasında söz alanlardan Ankara Senatörü Mansur Ulusoy geçmişte yaşanan acı hatıraları sözde zihinlerden silip kapatmaya çalışanlarının bilmesi gereken en önemli hususun bugün yaşanan düzenin meşru temelini 27 Mayıs olduğunu ve bu hususu gölgelemeye kimsenin gücünün yetmeyeceğini söylemiştir. AP üyelerinin, halka vaat ettiği af için değil siyasi emellerine kavuşmak adına belli bir grubun refah ve saadeti için çalıştığını, af kanun tasarısının memlekete huzur değil aksine huzursuzluk getireceğini iddia etmiştir. Yassıada'da bulunan mahkumların affedilip tüm hakları iade edilirken, bazı üst rütbeli subaylarının şahsi menfaat ve ihtiraslarından haberi olmayan genç subay ve askerlerin hapisane köşelerinde çürütülmesinin adaletle sığmayacağını, asıl affa mazhar olanların bu kimseler olduğunu belirtmiş, müzakeresi yapılan kanun tasarısının bir huzursuzluk ve intikam vesikası olduğu yorumunu yapmıştır. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu huzuruna getirilen bu kanun tasarısı ile ne elde edinilmek istenildiğini soran Ulusoy, müzakere edilenin kanun tasarısı değil bir intikam layihası olduğunu beyan etmiştir.⁹¹⁹

Kürsüye gelenlerden Tabii Üye Mehmet Özgüneş, toplumu ve bireyleri büyük bir sevinç içerisine sokan büyük olaylardan sonra çıkarılan af kanunlarının faydasına değinmiş, İstiklal

⁹¹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, s. 450-452.

⁹¹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, s. 452-465.

⁹¹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, s. 469-470.

Savaşı'nın hemen sonrasında 10'uncu yılda çıkartılan af kanununu bu duruma delil olarak göstermiştir. Birincil önceliğe sahip böylesi af kanunları ile cezanın tüm izlerinin toplum ve fertlerin vicdanlarından silindiğini, intikam duygularının ortadan kalktığını ifade etmiştir. İkincil olarak zaman unsurunun zorunlu kıldığı afların bulunduğunu belirten Özgüneş, süreç içerisinde arzu edilen düzen zaten yerine geldiği için affın bir zaruret haline dönüştüğünü belirtmiştir. Üçüncü olarak restorasyon aflarının geldiğini söyleyen Özgüneş, bunların da genellikle ihtilallerden sonra çıkarıldığına değinmiştir. Özgüneş'e göre bir memlekette gerçekleşen ihtilâl kendi nizamını yerleştirecek kadar iktidarda kalmamakta veya kalamamaktadır. İhtilalden sonra şu veya bu yoldan iktidara gelen karşı kuvvetler veya yan kuvvetler kendi adamlarının ve geçmiş devrin adamlarının itibarını yenilemek, onlara yeniden cemiyet içerisinde mevki vermek ve eski devrin hânı yağmasına bir defa daha başlayabilmek için af kanunları getirmekte ve böylelikle ihtilâl öncesini restore etmenin çabası içine düşmektedirler. Biyoloji, fizik, kimya, sosyolojinin kanunları olduğu gibi ihtilallerin de kanunları bulunduğunu belirten Özgüneş, fizik kanunları ne kadar kati ise, ihtilalin kanunlarının da o kadar kati olduğunu ifade etmiştir. İhtilallerin birinci kanununun bu olduğunu, ihtilalin gerçekleşmesinin akabinde darbenin şiddeti azalmaya başladığında karşı kuvvetler kıpırdanmaya, restorasyon arzusu duymaya başladığını beyan etmiştir. Karşı devrimcilerin ihtilalden evvelki devri restore etmek için büyük bir hevesin ve çabanın içine düştüklerini, bunu da millet istiyor, toplum istiyor teraneleri ile ortaya çıkardıklarını söylemiştir. Böylelikle ihtilâli tersine çevirmek, eski devri restore etmek isteyenleri uyaran Özgüneş, restorasyonun freninin bulunmadığını, küçük küçük başlayan bu hareketlerin, her adımı attıkça karşısına mukavemetin çıkmayacağını zannedenlerin yanılacağını söylemiştir. Mütemediyen atılan adımlar neticesinde o derece ileri gidilir ki, daha evvelden kendilerine bu kadar ileri gidecekleri haber verilse kendilerinin dahi inanmayacakları noktalara ulaşılabilceğini belirtmiştir. Türkiye'de Birinci Koalisyon zamanında başlayan restorasyon hareketlerinin Meclis kürsülerinden bile ihtilâlin mahkemesini gayrimeşru gösterecek kadar ilerleyebilmiş olduğunu beyan etmiştir.⁹²⁰

Dördüncü kategoride yer alan afların sosyal barış için çıkarılan af kanunları olduğunu belirten Tabii Üye Mehmet Özgüneş, zaman zaman siyasi liderlerin basiretsizliği yüzünden toplumun kamplara ayrıldığını, memleketin öz evlatlarının birbiriyle boğuştuğunu, memleketin kalkınması için sarf edecekleri güçlerini, birbirlerini tahrip için kullandıklarını dile getirmiştir. Böylesi durumlar sonrasında ortaya çıkan ölçülü politikacıların bir af kanunu ile sosyal barışı getirebildiklerini söylemiştir. Türkiye'nin bugün muhtaç olduğu şeyin, restorasyonu hedef tutan bir af kanununun değil, sosyal barışı hedef alan bir af kanunu olduğunu belirtmiştir. Türkiye'de böylesi bir restorasyonun yapılmamasının aynı zamanda Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik durumun zaruretlerinden biri olduğunu iddia etmiştir. Dünyada iki jeostratejik potansiyel bulunduğunu, bunların etrafında, bu temas ve sürtüşme sahasında bulunan bütün milletlerin ya parçalanmış olduğunu, ya da ikiye bölünmüş veya ikiye bölünmesi için içten ve dıştan büyük

⁹²⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, s. 474-475.

gayretler sarf edildiğini söylemiştir. Sovyet Rusya ile ABD'nin temas sahasını meydana getiren alanlarda bu durumun meydana geldiğine dikkatleri çeken Özgüneş, Türkiye'nin kuzeyden ve güneyden uzanan elleri vasıtası ile karıştırılmasını, bölünmesini, kardeşin kardeşe düşürülmesini önlemek adına, mutlaka bir sosyal barışın içerisine girmek zorunda olduğunu ifade etmiştir. Ancak getirilen af kanun tasarısı ile sosyal barışın gelmesinin mümkün olmadığını belirten Özgüneş, Yassıada'ya gidenlerin mahkemelerden daha evvel milletin vicdanında mahkûm kişiler olduğunu beyan etmiştir. Halkın vicdanında, mahkemeler karşısında, referandum sürecinde ve Anayasanın başlangıç kısmında mahkum edilenlerin affına gidilmesine çalışılmasını sadece geçmiş devrin restorasyonunun amaçlandığına kanıt olarak görüldüğünü belirterek sözlerine son vermiştir.⁹²¹

Adalet Bakanı ve AP Konya Milletvekili Hasan Dinçer ise cevaben düşüncelerinin ve amaçlarının bu şekilde olmadığını söylemiştir. Adalet Bakanı sadece Yüksek Adalet Divanı'na mahkum edilenlerin affını sağlamak ve gerisinin de bu maksadı kamufle etmek için affetmek zorunda kalmak zihniyetinden tamamen uzak olduklarını belirtmiştir. Adalet Bakanı Hasan Dinçer, 27 Mayıs İhtilali'nden sonra yapılan Anayasanın referanduma sunulduğunu ve serbest seçimlerle Meclis'in yeniden açıldığını hatırlatmış, herhangi bir partinin tek başına iktidara gelemeyecek durumda olması nedeniyle bir Koalisyon Hükümetinin kurulma mecburiyetinin ortaya çıktığını belirtmiştir. Birinci Koalisyon Hükümeti'nin programında da affa yer verildiğini, bu meselenin yeni olmadığını, sadece bugünün gündemi olmadığını beyan etmiştir.⁹²² Bakan, Hükümet Programı Meclis'te ve Senato'da müzakere edilirken, bunun bir af mahiyetinde hem de umumi af mahiyetinde telakki edildiğini belirtmiştir. Bu hususun Meclislerde bulunan bütün grupların sözcüleri tarafından ve hatta partilerin genel başkanları tarafından ifade edildiğini, muhalefette bulunan diğer partilerin de bu görüşe katıldığını ifade etmiştir. Memleketin bir huzura kavuşması düşüncesinin o zamanın Hükümetlerini bir af çıkarmak taahhüdüne götürdüğünü beyan eden Bakan, Birinci Koalisyon Hükümeti'nin bu sözünden sonra kat edilmiş bulunan merhaleyi özetlemiştir.⁹²³

Adalet Bakanı Hasan Dinçer, Yüksek Adalet Divanı kararı ile Yassıada'da mahkûm edilmiş olanların memurlar da dâhil olmak üzere miktarlarının 463 kişi olduğunu, bunlardan 263 kişinin 78 sayılı Af Kanunundan istifade ettiği bilgisini vermiştir. Arkasından çıkartılan 218 sayılı Af Kanunundan 96 kişi istifade ettiğini, Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'nın 97'nci maddesince haiz

⁹²¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, s. 475–476.

⁹²² Adalet Bakanı söylemine kanıt olması bakımından Birinci Koalisyon Hükümetinin programında meseleye aynen şöyle temas ediliyor diyerek programdan şu bölümü alıntı yapacaktır. “Memleketin bünyesinde Hükümetin bütün teşkilâtında devamlı huzurun temin edilmesi ile birlikte vatandaş münasebetlerinde geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını tamamiyle tedavi etmek, dikkat ve ehemmiyetle göz önünde bulunduracağımız ve üzerinde çalışmaya bağlayacağımız ehemmiyetli bir husus olacaktır.” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, s. 479.

⁹²³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, s. 479-480.

olduğu yetkiyi istimal etmesi suretiyle önce 55, sonra bir daha affedilmek suretiyle, 56 kişinin de ayrıca Cumhurbaşkanı'nın affına mazhar olduğunu belirtmiştir. Yüksek Adalet Divanı'nca mahkûm edilmiş olanların yüzde 90'ının bundan evvel çıkarılmış olan aflarla hürriyetlerine kavuştuğunu ifade eden Bakan, şimdi ise yüzde birinin affını, altı kişinin affını kapsayan bir tasarının gündeme geldiğini belirtmiştir. Bakan diğer maddelerin dışında Yassıada mahkûmlarını şümülüne alan maddenin ihtiva ettiği affa muhatap olan kişinin adet olarak altı kişi olduğunu, nispetin yüzde bir olduğunu, tasarıdan faydalananacak olan vatandaşların tahminî miktarının ise 50 bin olduğunu söylemiştir. Cezaevlerinde 20 bin mahkûm olduğu bilgisini veren Bakan, bunların istisnaların düşülmesi durumunda 15 bin kadar hükümlünün aftan istifade edeceğini dile getirmiştir. Cezaevlerinde mahkûm veya tutuklu olmayıp da yargılama ve tahkikat safhasında olanların miktarının da 20 binden aşağı olmadığını belirtmiştir. Ortalama bir hesapla ve bundan evvel çıkmış bulunan af kanunu birlikte toplamının 50 bin olarak yapılabileceğini, böylelikle aftan istifade edeceklerin Yüksek Adalet Divanı'nca mahkûm edilmiş bakiyeye nispetinin 50 binde altı olduğunu beyan etmiştir. Bu affın sadece Yassıada mahkûmları için çıkarıldığı, gerisinin kamuflaj olduğu söylemlerinde isabet ve insaf olmadığı yorumunu yapmıştır.⁹²⁴ Müzakerelerin uzaması ve gece saatlerine kalması üzerine Senato oturumunu yöneten Başkan 29 Temmuz Cuma günü saat 10 da toplanılması kaydıyla birleşime son vermiştir.⁹²⁵

29 Temmuz 1966 tarihli devam müzakeresinde söz alan Adalet Bakanı istatistiki bilgiler vermeye devam etmiştir. Toplam adedi 263 olan Yassıada mahkûmlarının % 90'nının bundan evvel çıkarılmış olan aflarla affedildiğini ve bu afların 78 sayılı Kanunla ve 218 sayılı Kanunlar ile gerçekleştirilmiş olduğunu ifade etmiştir. Bu aflar çıkarıldığı zaman AP'nin iktidarda olmadığını söyleyen Bakan, bu afların 78 ve 218 sayılı kanunlarla, yani Meclislerden kanun çıkarmak suretiyle gerçekleştirilmiş olduğuna değinmiştir. Ayrıca yürürlükteki Anayasanın 97'nci maddesinin Cumhurbaşkanı'na verdiği yetkinin istimali suretiyle gerçekleşen aflar olduğunu, bu yetkinin kullanılması suretiyle affı gerçekleştirilenlerin adedinin ise 56 kişi olduğu bilgisini vermiştir. Bakan böylelikle bir önceki müzakeredeki söylemini tekrarlayarak, meselenin gerek sayı gerekse de şimdiye kadar kat etmiş olduğu merhaleler yönünden tetkik edilmesi durumunda bu affın Yassıada mahkûmları için çıkarıldığı şeklindeki bir değerlendirmeyi haklı bulmaya ve göstermeye mantığın müsaade etmeyeceği yorumunu yapmıştır. Eski devrin restoresinin AP tarafından istenip istenmediği sorusunu kendine yönelten Bakan, Partilerinin DP'nin devamı olmadığını beyan etmiştir. AP'nin programı, tüzüğü, kadrosu, zihniyeti ile yeni bir parti olduğunu ve böyle bir restorasyona ihtiyacı olmadığını, tasarının getirilmiş olmasının tek gerekçesinin sadece insani düşünceler olduğunu ifade etmiştir. Müzakerelere 30 Temmuz 1966 Cumartesi günü devam

⁹²⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, s. 480-481.

⁹²⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, s. 437-482.

edilmek üzere son verildi.⁹²⁶ 30 Temmuz 1966 günü yeterli çoğunluk sağlanamamış⁹²⁷ ve 1 Ağustos 1966 tarihli birleşimde kanun tasarısının maddelerin müzakeresine devam edilmiştir.⁹²⁸

1 Ağustos 1966 tarihli devam müzakeresinde Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı Osman Saim Sarıgöllü, Türkiye’de cereyan eden hadiseleri Parti ve Komisyon olarak bir unutma, geçmiş i unutma, üzerine bir sünger çekme ve atıfet şeklinde mütalaa ettiklerini ifade etmiştir. Müzakerelerin hitamında kanunun tümü üzerindeki açık oylama yapılmıştır. Oylamaya 92 üye katılmış, 90 kabul, 2 ret oy kullanılmıştır. Oylama esnasında Cumhuriyet Senatosu Başkanı’nın hazır bulunduğu tevsik ve tespit edilmiş ve bu suretle 93 salt çoğunluk sağlanmış, böylelikle kanunun tümü Cumhuriyet Senatosu’nca kabul edilmiştir. Oylama sonrasında kürsüye gelen Konya Milletvekili ve Adalet Bakanı Hasan Dinçer, af kanununun uzun süren yorucu ve kısmen üzücü bir mesainin sonunda kabul edildiğini, kanunun bu haliyle ortalama 50 bin ailenin ıstırabına cevap verecek bir mahiyet taşımakta olduğunu beyan etmiştir. Adalet Bakanı, Türk Milleti adına atıfet göstermeye yetkili olan Meclislerin dikkatli tetkik ve mesaisi neticesinde kabul olunan bu kanunun ülkeye huzur getirmesini temenni etmiş, Senato’ya Hükümet adına en derin şükranlarını arz etmek suretiyle konuşmasını tamamlamıştır.⁹²⁹

5.4.2. 20-21 Mayıs Olaylarından Dolayı Hüküm Giyenlerin Affı Hakkında Kanun Tasarısı

26 Aralık 1967 tarihli Cumhuriyet Senatosu birleşiminde 20-21 Mayıs 1963 silahlı ayaklanması olarak geçen olayın faillerinden cezaevlerinde kalan 24 vatandaşın aflatırnı öngören af kanunu tasarısının Millet Meclisi’nce kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu müzakere edilmiştir.⁹³⁰ Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyle tarafından Cumhuriyet Senatosu’na sunulan af kanun tasarısı Millet Meclisi’nin 25 Aralık 1967 tarihli birleşiminde öncelik ve ivedilikle görüşölerek kabul edilmişti.⁹³¹

⁹²⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 94, Cilt: 36, s. 488-548.

⁹²⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 95, Cilt: 36, s. 554-557.

⁹²⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 97, Cilt: 36, s. 567-592.

⁹²⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İctima: 97, Cilt: 36-1, s. 586. Kabul olunan düzenleme 780 No’lu Kanun olarak 9 Ağustos 1966 günlü mükerrer Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girecektir. Kanunun yürütölmesinden Bakanlar Kurulu sorumlu tutulmuştur. 780 No’lu Kanun’un tam metni için bk. T.C. Resmi Gazete, 9 Ağustos 1966, **Sayı: 12370 (Mükerrer)**, s. 1-3, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12370_1.pdf, (10.05.2023). Af tasarısında eski Demokratlara siyasi hakların geri verilmesi öngörölmemiştir. Bunda Silahlı Kuvvetler’in böyle bir aftan yana olmaması kadar, AP yöneticilerinin özellikle de Süleyman Demirel’in kendilerine rakip yaratmak istememeleri de etken olmuştur. Turan, **Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap, Çağdaşlık Yolunda Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, s. 138-140. Eski DP’lilere haklarının geri verilmesi süreci için bk. Tokar, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları**, s. 1192 -1200, 1321-1322.

⁹³⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 15, Cilt: 44, s. 506-515.

⁹³¹ “Af kanunu tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Hatay Üyesi Mustafa Deliveli’nin, 780 sayılı Kanunun 4 ncü maddesinde değışiklik yapılması hakkında, Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Fahri Özdilek ve 14 arkadaşının, 780 sayılı Kanunun 4 ncü maddesine ek kanun, Konya Milletvekili Seyit Faruk Önder ile iki arkadaşının, 21 Mayıs suçlularının affı hakkında, Ankara Milletvekili Alparslan Türkeş ve iki arkadaşının, 780 sayılı Kanunun 4 ncü

Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu af kanun tasarısı ile ilgili raporunu Adalet Bakanı'nın da hazır bulunduğu toplantılarında tetkik ve müzakere ederek hazırlamıştır. Millet Meclisi'nce kabul olunan af kanun tasarısı ile 20-21 Mayıs 1963 olaylarından dolayı hüküm giyenlerin cezalarının affına gidilmekteydi. Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu hazırladığı raporunda, Millet Meclisi'nin kabul ettiği af kanun tasarısında herhangi bir tadile gitmemiştir. Komisyon raporunda 20-21 Mayıs olaylarından hüküm giyenlerin 780 Sayılı Af Kanunu ile siyasi suçlu niteliğinde kabul edilerek kademeli olarak aflarının sağlandığı bilgisini vermektedir. 780 Sayılı Kanun'da yer alan düzenlemeler çerçevesinde ölüm veya müebbet ağır hapse mahkum edilenlerin cezaları 15 sene geçici ağır hapse çevrilirken, hürriyeti bağlayıcı geçici cezalara mahkum edilenlerin 8 er senesi affedilmişti. Ayrıca 8 sene ve daha az ceza alanların fer'i ve mütemmim cezaları ile ceza mahkûmiyetlerinin neticelerini de kapsayacak şekilde afları sağlanmıştı. 20-21 Mayıs olaylarından hükümlü bulunanların kalan cezalarının çektirilmesinde sosyal fayda kalmadığının düşünülmesi nedeniyle halen cezaevlerinde bulunan 24 kişinin aflarının gerçekleşmesi için Hükümet tarafından bir tasarı hazırlandığı bilgisi yine Komisyon tarafından verilmekteydi. Millet Meclisi tarafından kabul edilen Hükümet tasarısının içerik olarak uygun bulunduğunu Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu hazırladığı raporunda beyan etmiştir. Komisyon üyeleri tasarının gerekçesinde yer alan hususlara katıldıklarını, aradan geçen zaman ve işlenen suçun vasıf ve mahiyetiyle, mahkûm edilmiş bulunanların kalan cezalarının çektirilmesinde sosyal bir fayda olmadığının Komisyonca da dikkate alındığını belirtmişlerdir. Üyeler ayrıca af tasarının bir an önce kanunlaşmasını temin etmek maksadıyla Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu'nda bütün işler arasından öncelik ve ivedilikle görüşülmesi hususunda da istemde bulunmuştur.⁹³²

Aydın Senatörü ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı Osman Saim Sarıgöllü de af kanun tasarısının önemine binaen gündeme alınarak sözlü sorulardan önce, öncelik ve ivedilikle görüşülmesini teklif etmiştir. Teklif kabul edilmiş ve kanunun tümü üzerinde müzakerelere başlanmıştır. İlk sözü AP Grubu adına Bursa Senatörü Şeref Kayalar almıştır. 20-21 Mayıs 1963 tarihinde yaşanan hadiselerden dolayı hüküm giyenlerden geri kalanlarının affı ile ilgili olarak Hükümet tarafından hazırlanan metnin Millet Meclisi'nce kabul edildiğini hatırlatan Kayalar, herkesin beklediği ve çıkmasını arzuladığı bu af kanununun huzur ve güveni geri getireceğini söylemiştir. Ayrıca affı uygun görülenlerin Meclis tarafından sunulan şefkat ve atıfeti unutmayacaklarını ifade eden Kayalar, affın Tanrı kaynağından kuvvet alan bir güven olduğunu, onu dile getirme fırsatını bahşeden kanunun millet için hayırlı ve uğurlu olmasını temenni ederek konuşmasını tamamlamıştır. CHP Grubu adına ise Tekirdağ Senatörü Hayri Mumcuoğlu kürsüye

maddesine ek kanun teklifleri", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 21, Cilt: 23, s. 55-61.

⁹³² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 15, Cilt: 44, s. 543-545.

gelmiştir. Siyasi nitelikte olan bu af tasarısı üzerinde çok söz söylenebileceğini, ancak hiçbir fikir ve beyanatta bulunmadan yurdumuza getireceği huzur ve güven nedeniyle büyük memnuniyet duyduklarını ifade etmiştir. Aslında iki fıkrayı kapsayan tek bir maddeden ibaret olan tasarının, gerekçesinde hukuki değer taşımayan hiçbir fikre ve beyana yer verilmemiş olmasını takdire değer bir hadise olduğunu beyan etmiştir. Tasarının birinci maddesinin ilk fıkrasının cezaevlerinde kalan 24 talihsiz vatandaşın genel af niteliğindeki bir af ile serbest hayata dönmesini sağladığını, aynı maddenin ikinci fıkrasındaki düzenlemenin ise bu 24 kişinin askerlik mesleğine dönmelerinin mümkün olmadığını, ancak şartları haiz olduğu takdirde yedek subay olabileceklerini tespit ettiğini söylemiştir. Her iki fıkranın isabetli olduğunu tekrar belirten CHP Grubu Senatörü, tasarıya tümü ile olumlu oy vereceklerini beyan ederek sözlerini tamamlamıştır.⁹³³

GP Grubu adına söz alan Konya Senatörü Sedat Çumralı müzakeresi gerçekleştirilmekte olan af tasarısını büyük bir memnuniyetle karşıladıklarını beyanla sözlerine başlamıştır. Bu tasarıyla ülkedeki huzur ve sükunun tam olarak iadesinin amaçlandığını, vatandaşlar arasında kin, düşmanlık ve farklılıkların tam olarak kaldırılması maksadıyla siyasi hakları iade edilmeyenlerin de en kısa zamanda bu atıfetten faydalanması gerektiğini ifade etmiştir. Kontenjan Grubu adına söz alan Amil Artus ise tasarının 20-21 Mayıs olaylarına katıldıkları için hüküm giymiş olanlardan evvelce çıkmış olan 780 sayılı Af Kanunundan kısmen faydalanmış bulunanları içine alan bir genel af tasarısı olduğu bilgisini vermiştir. Bu tasarıda yer almış bulunan 24 vatandaşın bundan evvel çıkmış bulunan 780 sayılı Af Kanunu'nda özel affa mazhar olduklarını, ancak cezalarının kalan kısmını çekmeye devam ettiklerini, aradan geçen 17 aylık bir süreden sonra Hükümetin vaadini yerine getirerek bu tasarıyı sevk etmiş olmasından dolayı Hükümete müteşekkir olduklarını belirtmiştir. Bahsi geçen olaylardan hüküm giymiş olanların son bölümünü teşkil eden bu talihsiz kimselerin cezaevlerinde kalmalarında artık içtimai bir fayda bulunmadığını, bugünkü sosyal şartlar altında bunların rejim için bir tehlike teşkil etmelerinin de söz konusu olmadığını söylemiştir. Kontenjan Grubu olarak kanun tasarısının lehinde oy kullanacaklarını beyanla sözlerini tamamlamıştır.⁹³⁴

Milli Birlik Grubu adına Tabii Üye Kadri Kaplan, iki sene önce çıkartılan 780 Sayılı Af Kanunu ile 21 Mayısçılarının bir kısmının sosyal yarar ve siyasi istikrar kavramının dışında bırakılmış olduğunu hatırlatmıştır. AP'nin sözcüleri gibi diğer birçok parti sözcüleri ve Hükümet yetkililerinin o zaman üstü açık ya da kapalı bu eşitsizliğe iştirak ettiklerini, bir sonraki devre içinde ve en kısa bir zamanda bunların da affı yoluna gidileceğini açıkça Meclislerde beyan ettiklerini söylemiştir. Hükümetin bu af kanun tasarısını getirmekle hem bu şüpheleri ortadan kaldıracı hem de çok yerinde ve teşekküre şayan bir tarzda hareket ettiğini belirtmiştir. Kadri Kaplan da diğer Senatörler gibi, 24 kişi olarak kalmış olan bu vatandaşların hükümlü olarak kalmalarında hiçbir sosyal, siyasi, psikolojik ve terbiyevi yarar kalmadığını dile getirmiştir. İzmir

⁹³³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 15, Cilt: 44, s. 506-508.

⁹³⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 15, Cilt: 44, s. 508-509.

Senatörü Hilmi Onat da bu yönlü bir kanunun çıkarılmasında geç bile kalındığını, bu hareketin 1966 yılında çıkarılan “*Bazı Suç ve Cezaların Affı Kanunu*” kapsamına alınmasının o gün aslında mümkün olduğunu söylemiştir. İhtilâl rejiminin son sarsıntıları da tasfiye edilirken bu 24 kişinin demir parmaklıklar gerisinde kalmasının doğru olmayacağına vurgu yapan Onat, birçok kere 21 Mayısçılarının affının ortaya atıldığını, hatta bir de aflarına ait kanun çıkarılmış olduğunu, ancak her nedense affın kademeli olarak uygulandığını beyan etmiştir. Bu durumun büyük hukukçuların irşatları ile gerçekleşmiş olduğunu iddia eden onat, ortada bir hakikat olduğunu, Türkiye’nin süratle ölümden uzaklaşmakta olma yolunda mesafe kat ettiğini, vatandaşların huzur ve düzen, birlik ve beraberlik ruhu içinde yaşamak istediğini söylemiştir. Hükümetinin çizdiği yolun bu şekilde olduğunu belirten Onat, bayramın eşiğindeki bu armağanın aslında 24 vatansever çocuğa değil, topyekün Türk Milletine olduğunu belirtmiştir. İzmir Senatörü Hilmi Onat af tasarısının Türkiye için sarsıntıların tasfiyesinin bitiş armağanı olduğunu ifade ederek sözlerini tamamlamıştır.⁹³⁵

Eskişehir Senatörü Ömer Ucuzal, Cumhuriyet Senatosu üyelerini hangi gruba dâhil olursa olsun bir birlik ve beraberlik düşüncesine sahip olarak görmekten huzur duyduğunu ifade ederken Kayseri Senatörü Hüseyin Kalpaklıoğlu ise affı düşünülen kimselerin suç işlemiş olduğunu, sonrasında her türlü kanun yoluna başvurdıklarını ve birçoklarının idamdan döndüğünü söylemiştir. Ömer Ucuzal, bazı Senatörlerin kürsüye gelerek iyimser beyanlarla meseleyi başka şekle götürmesinin manası olmadığına vurgu yapmıştır. Parlâmentonun meseleyi böylesi söyleme sahip Senatörler gibi düşünmediği, bu kimselerin aflarında memleket için büyük fayda mülâhaza edilmesi nedeniyle tasarının kabulü yoluna gidildiğini söylemiştir. Bu kimselerden özür dileyecek hale gelinmesinin manası olmadığını, affın çıkarılmasının faydasına inandığını, ancak affına gidilen cezaların da haksız yere verilen hükümler olduğu kanaatinde bulunmadığını belirtmiştir.⁹³⁶

26 Aralık 1967 tarihli Cumhuriyet Senatosu birleşiminde 20-21 Mayıs 1963 silahlı ayaklanması olarak geçen olayın faillerinden cezaevlerinde kalan 24 vatandaşın aflarını öngören af kanunu tasarısının Millet Meclisi’nce kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporunun müzakeresi sonrasında yapılan oylama neticesinde kanunun tümü kabul edilmiştir.⁹³⁷ 28 Aralık 1967 günlü Resmi Gazete’de, “*Af Kanunu*” adıyla yayınlanarak yürürlüğe giren Kanunun hükümlerinin icrasından Bakanlar Kurulu sorumlu kılınmıştır.⁹³⁸

⁹³⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 15, Cilt: 44, s. 510-511.

⁹³⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 15, Cilt: 44, s. 511-513.

⁹³⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 15, Cilt: 44, s. 506-545.

⁹³⁸ 26 Aralık 1967 tarihinde Cumhuriyet Senatosu’nda son kabulü gerçekleşen Kanunun tam metni için bk. T.C. Resmi Gazete, 28 Aralık 1967, **Sayı: 11788**, s. 8, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12788.pdf>, (17.08.2023)

5.5. 12 Mart Muhtırası'ndan 12 Eylül Askeri Müdahalesi'ne Kadar Af Siyaseti ve Uygulamaları

5.5.1. Cumhuriyetin İlanından Bugüne Kadar Verilen, İnfaz Edilen ve Affedilen İdam Cezalarına Dair Yazılı Soru Önergesi

İçel Milletvekili Celâl Kargılı'nın Meclis Başkanlığı'na 17 Ocak 1972'de sunduğu Cumhuriyetin ilânından bugüne kadar verilen, infaz edilen ve affedilen idam cezalarına dair yazılı soru önergesi 24 Ocak 1972 tarihli birleşimde Adalet Bakanlığı'na gönderilmiştir.⁹³⁹

Adalet Bakanı Suat Bilge'nin yazılı cevabı 15 Mart 1972 tarihli birleşimde okunacaktır. Yazılı cevapta, mahkemelerce verilen ve Yargıtay tarafından onanmak suretiyle kesinleşen idam cezalarının TBMM'ye sunulmak üzere Adalet Bakanlığı'na tevdi edildiği bilgisi verilmekteydi. Bu konuda tutulan kayıtlar çerçevesinde 1953 yılından itibaren sevk tarihleri dikkate alındığında 1953 yılında 1, 1954'te 5, 1955'te 1, 1956'da 14, 1957'de 9, 1958'de 5, 1959'da 13, 1960'da 12, 1961'de 20, 1962'de 27, 1963'de 13, 1964'te 18, 1965'de 13, 1966'da 12, 1967'de 2, 1968'de 3, 1969'da 6, 1970'de 10, 1971'de 4 ve 1972 yılının 15 Şubat gününe kadar ise 3 şahıs hakkında idam cezasını içeren hüküm dosyalarının Başbakanlık kanalı ile TBMM'ye sunulduğu bilgisi bulunmaktadır. Aynı yazıda, DİE'den alınan bilgiler çerçevesinde yıllar itibariyle 1934 yılında 14, 1935'de 12, 1936'da 7, 1937'de 18, 1938'de 9, 1939'da 39, 1940'ta 1, 1941'de 19, 1942'de 11, 1943'de 15, 1944'de 9, 1945'de 4, 1946'da 9, 1947'de 7, 1948'de 7, 1949'da 4, 1951'de 1, 1954'de 4, 1955'te 3, 1956'da 7, 1957'de 7, 1958'de 7, 1959'da 8, 1960'da 19, 1961'de 9, 1962'de 1, 1963'de 23, 1964'te 20 ve 1971 yılında da 14 kişi hakkında idam cezasının infaz edilmiş bulunduğu, bahsi geçmeyen yıllarda ise infaz edilmiş idam cezası bulunmadığı bilgisi verilmektedir. 1958 yılında bir hükümlü hakkındaki idam cezasının müebbet ağır hapse tahviline, TBMM tarafından karar verildiği, 42 hükümlü hakkındaki cezanın da, 780 Sayılı Af Kanunu kapsamına girmesi sebebiyle, dosyalarının Adalet Bakanlığı'na iade edildiği cevabi yazıda belirtilenler arasındaydı.⁹⁴⁰

5.5.2. Ordu Milletvekili Orhan Vural'ın Basın Suçları'nın Affı Konusunda Gündem Dışı Demeci

10 Temmuz 1972 tarihli birleşimde CHP Ordu Milletvekili Orhan Vural basın suçlarının affı konusunda gündem dışı bir konuşma gerçekleştirilmiştir. Vural sözlerine, kısa adı ile FİJ olan Beynelmîlel Gazeteciler Federasyonu'nun gelecek sonbaharda İstanbul'da, Türkiye basınının hür

⁹³⁹ “İçel Milletvekili Celâl Kargılı'nın, Cumhuriyetin ilânından bugüne kadar verilen, infaz edilen ve affedilen idam cezalarına dair yazılı soru önergesi”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İctima: 32, Cilt: 20, s. 453.

⁹⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İctima: 60, Cilt: 23, s. 330-331.

olmadığı gerekçesiyle bir kongre yapacağı bilgisine ulaştığını beyan ederek başlamıştır. Ülkede olağanüstü koşulların yaşandığını bizzat Hükümetler ve siyasi parti gruplarınca kabul edildiğine değinen Vural, dünya kamuoyunun geçen yıl içerisinde Türkiye'deki olaylara her zamankinden daha fazla ve dikkatle eğildiğini belirtmiştir. Türkiye'nin demokratik düzeni terk ederek diktatörlüğe dönüşeceği şeklinde Batı basınında oldukça fazla yayın yapıldığına dikkatleri çeken Vural, Beynelmilel Gazeteciler Federasyonu'nun Türkiye'deki kongresini yapmaktan vazgeçmesi halinde ülkede basın özgürlüğü olmadığı kanısının hür dünya kamuoyunda yeniden yaratılacağını iddia etmiştir. Ayrıca düşman bazı yabancı mihrakların Türkiye'deki basın cezalarını ve kovuşturmalarını ele alan yayınlarla ülke aleyhine yoğun bir propaganda girişeceklerini iddia etmiştir.⁹⁴¹

Yabancı basın kuruluşlarında çıkan yayın ve beyanatların gerçeğe ilgisi olmadığını belirten Vural yine de bunun her türlü siyasî yatırımdan ve politik çıkar kaygısından uzak bir anlayış içinde basın suçlarının affı konusunun ele alınmasını sağlaması gerektiğini Meclis kürsüsünden seslendirmiştir. Vural ayrıca, böylesi bir tercihin demokratik düzene geçişte ülkeye mesafe aldıracağı, ayrıca iç barışa doğru atılacak olumlu bir adımın, dünya kamuoyunda ülke itibarına katkı vereceği hususlarını içeren bir raporun Türkiye Gazeteciler Sendikası tarafından hazırlanıp Sayın Başbakan Melen'e takdim edildiği bilgisini vermiştir. Türkiye Gazeteciler Sendikası ve Sayın Başbakan'ın bir süre konu üzerinde görüşüklerini belirten Vural, raporda hür basını yaratmanın rejimin normale dönüşüne bir hizmet olduğunun altının çizildiğine vurgu yapmıştır. Türkiye Gazeteciler Sendikası tarafından bu teşebbüsün bir anayasal görev olarak görüldüğünü, basın ve yayın hayatına getirilecek olan düzenlemelerin Türkiye'ye yöneltilen dış propaganda ve eleştirileri etkisiz bırakacak bir tedbir olarak düşünüldüğünü dile getirmiştir. Vural son olarak Beynelmilel Gazeteciler Federasyonu'nun İstanbul'da yapacağı kongreye çok az bir süre kaldığını ve Hükümetin basın suçları affı konusunda nasıl bir hazırlık içinde olduğunu ve ne gibi tedbirler düşündüğünü öğrenmek istediği beyanıyla sözlerini tamamlamıştır.⁹⁴²

CHP Ordu Milletvekili Orhan Vural gündem dışı konuşmasında özetle kısa adı FIJ olan Beynelmilel Gazeteciler Federasyonu'nun sonbaharda İstanbul'da yapılması planlanan kongresinin Türkiye'de basının hür olmayışını gerekçe göstererek yapmak istemediği bilgisini genel kurulla paylaşmıştır. Son olarak da Hükümet'ten basın suçlarının affı hususunda hazırlık yapıp yapılmadığını, herhangi bir tedbir içerisinde olup olmadığını sorularına cevap aramıştır. Dünya kamuoyunun dikkatlerini her zamankinden daha fazla bir şekilde Türkiye'ye yönelttiği, ülkenin olağanüstü koşullar içerisinde bulunduğunun gerek yürütme organınca gerekse de siyasi parti gruplarınca kabul edildiği iddiasında bulunan Vural, Batı basınında yer alan haberlerde Türkiye'nin demokratik düzeni askıya alarak bir dikta düzenine doğru yürüdüğü şeklinde bilgilerin

⁹⁴¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 123, Cilt: 26, s. 422.

⁹⁴² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 123, Cilt: 26, s. 422.

paylaşıldığını söylemiştir. Bu haberlerin ülke gerçekleriyle çok ilgisi bulunmadığını söyleyen Vural, düzenlenmesi düşünülen basın kongresi bu gerekçeyle iptal edilirse Türkiye’de basının hür ve özgür olmadığı algısı Batı kamuoyunda güç kazanacak, düşman yabancı mihraklar bu mesele üzerinden ülkemiz aleyhine propagandaya girişeceği yorumunu yapmıştır. Bunu yaparken de ülkemizdeki basın cezalarını ve kovuşturmalarını esas alacaklarını dile getiren Vural her türlü siyasi yatırım ve politik çıkar kaygısından uzak bir şekilde basın suçlarının affı konusunun gündeme alınmasını talep etmiştir.⁹⁴³

5.5.3. Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca’nın Genel Af Konusunda Gündem Dışı Demeci

Millet Meclisi’nin 12 Ekim 1972 tarihli birleşimine CHP Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca’nın genel af konusunda gündem dışı demeci yansımıştır.⁹⁴⁴ Gıyasettin Karaca 29 Ekim 1972 günü Cumhuriyetin 50’nci yılını, Büyük Türk Ulusu’nun vakarına yaraşır bir şekilde törenlerle ve sevinç içinde kutlayacağını belirtmiştir. Bu vesile ile 29 Ekim ya da hemen akabinde, ancak her şekilde 1972 yılı içinde bir genel affın süratle çıkarılmasının lüzum ve zaruretine inandığını ifade etmiştir. Bu affın istemeyerek veya kader kurbanları olarak hapisanelere düşmüş kimselere Cumhuriyet rejiminin bir atıfeti olacağını beyan etmiştir. Gıyasettin Karaca, farklı sebeplerle ve alın yazısı neticesinde suç işlemiş binlerce tutuklu, hükümlü, kader kurbanları ile bu kimselerin masum eşleriyle sahipsiz kalan yavrularının 50’nci yılını idrak eden Cumhuriyetin şerefine iltica ederek, hürriyetlerine, yuvalarına, yavrularına, babalarına ve eşlerine kavuşmak için, yıllar yılıdır af beklediğini iddia etmiştir. Kutsal inançları uğruna şehit kanı döken binlerce şehidin canından ve kanından gelen bu kimseler arasında istemeyerek suç işleyenler, suç işlemeye zorla itilmiş olanlar, adli hata sebebiyle kader kurbanı olanların bulunduğunu söylemiştir. Bu kimselerin affının lazım geldiğini, Meclisin atıfet duygularını kullanmasının gerektiğini ifade etmiştir. Karaca ayrıca, ceza ve tevkif evlerinin bugünkü kapasitesi ile mahkûm, hükümlü ve tutukluları taşıyacak durumda olmadığını belirtmiştir. Her cezaevinde normal kapasitenin üzerinde insanın yattığını, tutuklu ve hükümlülerin bu kurumlarda barınmasının, yaşamasının ve eğitilmesinin gün geçtikçe zorlaştığını, bu durumların yeni problemler yarattığını dile getirmiştir.⁹⁴⁵

Bütçe kanunlarıyla verilen tahsisatların çok az hatta hiç mesabesinde kaldığını, devletin malî imkânlarının bu kadar insanı yıllar yılı bekletmeye ve barındırmaya yeterli olmadığını söylemiştir. CHP Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca, Hükümet, kamuoyu ve Türk basınının bir genel affın çıkarılmasında adeta bir sosyal mukavele imzalamış durumda olduklarını iddia etmiştir. Karaca son

⁹⁴³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İctima: 123, Cilt: 26, s. 422.

⁹⁴⁴ “Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca’nın genel af konusunda gündem dışı demeci.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İctima: 145, Cilt: 27, s. 326.

⁹⁴⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İctima: 145, Cilt: 27, s. 326.

olarak, 29 Ekim 1972 tarihinde 50'nci yılı idrak edilecek olan Cumhuriyetin vakar ve şerefine yakışır bir şekilde hudut ve şümüllü Yüce Meclisler tarafından tespit edilecek bir genel affın süratle ve vakit geçirilmeden bir an önce çıkarılması lüzum ve zarureti Meclis'in takdirlerine arz ettiğini belirterek sözlerine son vermiştir.⁹⁴⁶

5.5.4. Cumhuriyetin Ellinci Yılı Af Kanunu Teklifi

24 Nisan 1973 tarihli birleşimde CHP Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 46 Arkadaşının, Cumhuriyetin Ellinci Yılı Af Kanunu Teklifi Millet Meclisi'nin gündemine alınmış, teklif aynı birleşimde Adalet Komisyonu'na havale edilmiştir.⁹⁴⁷ Bu arada Ankara Milletvekili Suna Tural'ın, Cumhuriyetin 50'nci yıl dönümünde bir genel affın çıkarılıp çıkarılmayacağına dair soru önergesine Adalet Bakanı Hayri Mumcuoğlu'nun yazılı cevabı ise 22 Mayıs 1973 tarihli birleşimde gündeme alınmıştır. Soru önergesine ait dilekçe Meclis Başkanlığı'na 30 Ekim 1972 tarihinde sunulmuş, Adalet Bakanlığı'na 6 Kasım 1972 tarihinde ulaşmıştır. Adalet Bakanlığı'na ait cevabi yazının ise 15 Mayıs 1973 tarihinde Meclis Başkanlığı'na sunulduğu anlaşılmaktadır. Soru önergesinde, uzun zamandır kamuoyunun gündemini meşgul eden bu meselede daha fazla zaman geçirmeksizin af tarihinin tespit edilmesi talep edilmekteydi. Soru önergesinde ayrıca affın çıkacak olması yönündeki kanaatin suç işlemeye yönelik eğilimin artmasına neden olduğu, bu nedenle af tarihinin şimdiden tespit edilmesinin zorunlu hale geldiği üzerinde durulmaktaydı. Suna Tural, toplum hayatının dengesini bozan ve huzurunu kaçıran suçluların cezalandırılmasının gerekliliğinin yanında sık sık af yoluna gidilmemesi görüşünde olduğunu belirtmiş, 50 senede bir genel af çıkarılması, bunun da kapsamlı olması, rejim ile ilgili suçlar hariç hiçbir suç tefrikine gidilmemesini istemiştir. Tural, Cumhuriyetin 50'nci yıldönümünde kesin olarak bir genel af çıkarılıp çıkarılmayacağı, Hükümetin çalışmalarının ne aşamada olduğu, Meclis gündeminde bulunmakta olan çeşitli af tekliflerinin Bakanlıkça dikkate alınıp alınmadığı sorularını önerge vermek suretiyle Adalet Bakanlığı'na yöneltmiştir. Adalet Bakanı Hayri Mumcuoğlu ise Meclis Başkanlığı'na sunduğu yazısında, af müessesesinin TBMM'ye ait bir yetki olduğunu beyan ettikten sonra başında bulunduğu Bakanlığın bu konuda bir hazırlığının mevcut olmadığını belirterek soru önergesini cevaplamıştır.⁹⁴⁸

23 Mayıs 1973 tarihli birleşimde bu sefer İstanbul Milletvekili Nuri Eroğan Cumhuriyetin 50'nci yılı ve gerekleri hakkında gündem dışı bir konuşma yapmıştır.⁹⁴⁹ Cumhuriyetin 50'nci yılı

⁹⁴⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 145, Cilt: 27, s. 326.

⁹⁴⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 98, Cilt: 36, s. 703.

⁹⁴⁸ “Ankara Milletvekili Suna Tural'ın, Cumhuriyetin 50 nci yıldönümünde bir genel affın çıkarılıp çıkarılmayacağına dair soru önergesi ve Adalet Bakanı Hayri Mumcuoğlu'nun yazılı cevabı”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 113, Cilt: 37, s. 518.

⁹⁴⁹ “İstanbul Milletvekili Nuri Eroğan'ın, Cumhuriyetin 50 nci yılı ve gerekleri hakkında gündem dışı demeci.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 114, Cilt: 37, s. 531-532.

kutlamalarına, Atatürk'ün verdiği direktife uzak kaldıklarını iddia eden Eroğan, yeni rejime geçişin 10'uncu yılında bir af kanununun çıkarıldığını hatırlatmıştır. Nuri Eroğan, Milli Mücadele kahramanlarından ve yeni Türk Devleti'nin kuruluşunda büyük hizmetleri olan Ali Çetinkaya'ya ait bir söylemi hatırlatmıştır. Çetinkaya'nın bu söylemi, Cumhuriyetin 10'uncu yılında yani büyük bayram münasebetiyle Hükümet tarafından bir af kanunu layihası hazırlanmış olduğu, kanunun çıkarılabilmesi durumunda vatandaşlara lazım olduğu şekliyle büyük bayramın atıfını gösterme imkanını bulacaklarına dairdir. Eroğan, dönemin Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın, Cumhuriyetin 10'uncu yıldönümünün Türk tarihinde pek mesut ve şerefli bir merhale sayıldığına, bu milletin her ferdi tarafından tespit edilmeye hazırlanmış büyük bir bayram olduğuna, böyle milletin heyeti umumiyesini alakadar eden en büyük ve nadir bayramlarda, devletin bazı suçları ve suçluları affederek o suçluları umumî sürura iştirak ettirmesinin bir kaide haline geldiğine değindiğini de söylemiştir. Eroğan, 1950 yılında çıkarılmış olan Af Kanunu'nun gerekçesinde mevcut sükûn ve huzurun takviyesi bakımından, bir sosyal tedbir olarak etraflı bir af kanununun neşri ihtiyacının herkes tarafından hissedildiğinden bahsedildiği bilgisini Millet Meclisi'ne sunmuştur. İstanbul Milletvekili Nuri Eroğan bu zaruretin bugün de herkes tarafından benimsenmiş olduğunu, bunun bir tehdit için ya da bir ihbar için söylemediğini, bir kimsenin böylesi haleti ruhiye içine sokulması durumunda bundan sonra alınacak yanlış tedbirlerin fevran doğuracağını beyan etmiştir.⁹⁵⁰

Seçimlerin 14 Ekim'de yapılacağını hatırlatan Eroğan, oyların tasnifinin en az beş gün süreceğine, Meclisin ise en erken ayın 25'inde toplanabileceğine, bu tarihlerden sonra organların kurulması ve kanunların çıkarılmasının uzun zaman alacağına dikkatleri çekmiş, af kanununun seçimlerden sonraya bırakılamayacağını, aksi durumda 50'nci yılın dışına çıkmış olacağını belirtmiştir. Konuşmasında af çıkarılmasının gerekliliği üzerinde de duran Eroğan adli hatalardan bahsederek bu görüşünü temellendirmeye çalışmıştır. Ali Saip'in, Atatürk'e suikast ithamıyla mahkemeye verildiğini, ancak mahkemede beraat ettiğini, temyiz de bu kararı onayladığını, ancak genç bir Savcı'nın bu süreci Heyeti Umumiye'ye götürmek istediğini söylemiştir. Bunun üzerine Atatürk'ün Savcı'yı çağırdığını, halk ve hakim bir davaya inanmamışsa o davanın yürütülemeyeceği beyanında bulunduğunu aktarmıştır. Eroğan, 1960'dan sonra aflar çıkarılmamış olsaydı, Yassıada Mahkemesi kararlarının çok fena eleştirileceğini ve Türk adaletine olan güvenin zedeleneceğini ifade etmiştir. 1960'dan sonra çıkarılan aflarla Yassıada Mahkemeleri kararlarının gündemden düşürüldüğünü, adaletin bu vesileyle tartışılmasının ve zedelenmesinin önüne geçildiğini söylemiştir. İnfaz sistem ve imkanlarının elverişli olmadığı hususunu da değinen Eroğan, cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlülerin fiziki yetersizlikler nedeniyle infaz değil bir tür işkence hali ile karşı karşıya kaldığını beyan etmiştir. Ayrıca suçun işlenmesinde başlıca sebebin cehalet olduğunu, bunun da sorumlusunun devlet olduğunu iddia etmiştir. 1950 yılında çıkarılan af kanununun gerekçelerini tekrar hatırlatan Eroğan aynı hal ve şartların bugün de herkes tarafından benimsendiğini, affın bir istismar vesilesi yapılmayarak seçimlerden sonrasına

⁹⁵⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 114, Cilt: 37, s. 531-532.

birakılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Cumhuriyetin 50'nci yılın vesilesiyle ve buna benzer pek çok sebepler nedeniyle affın çıkarılmasının bir zaruret haline geldiğini beyan etmiştir.⁹⁵¹

18 Haziran 1973 tarihinde ise bu sefer Denizli Milletvekili ve CHP Grup Başkan Vekili Hüdai Oral tarafından, “*Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 46 arkadaşının, Cumhuriyetin Ellinci yılı Af Kanunu Teklifi*”nin Meclis İçtüzüğü’nün 36'ncı maddesi çerçevesinde gündeme alınmasına dair Meclis Başkanlığı'na önerge verilmiştir.⁹⁵² Hüdai Oral önergesine matuf Meclis konuşmasında, Türkiye'nin demokratik rejiminin geçirmekte olduğu sarsıntı ve bunalımlardan kurtularak milletçe sosyal ve siyasal bir barış ortamına geçilebilmesi için Cumhuriyetin 50'nci yıldönümünde yürürlüğe konulması maksadıyla CHP Meclis Grubunun Millet Meclisi Başkanlığı'na 20 Nisan 1973 tarihinde genel af kanun teklifi sunduğunu hatırlatmıştır. Oral ayrıca, kanun teklifinin Millet Meclisi Başkanlığı tarafından 24 Nisan 1973 tarihinde Adalet Komisyonu'na havale edilmiş olmasına rağmen, bahsi geçen Komisyon tarafından gündeme alınmadığını belirtmiştir. Kanun teklifi ile ilgili raporun Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 36'ncı maddesi uyarınca Adalet Komisyonu tarafından bir buçuk ay içerisinde Millet Meclisi Genel Kurulu'na gönderilmesi gerekirken geciktirildiği Komisyonun AP Başkanlık Divanı'nın af kanun teklifinin çıkmasını önlemeye çalıştığını iddia etmiştir. Adalet Komisyonu Başkanlık Divanı'nın İçtüzük hükümlerinin aleyhinde davrandığı, belirtilen tarihler çerçevesinde görüşmeleri sonlandırmadığı, sonuçlandırmama nedenleri konusunda da Millet Meclisi Genel Kurulu'nu bilgilendirmediğini belirtmiştir. Adalet Komisyonu Başkanlık Divanı üyelerinin af kanun teklifini gündemine almamasının ve teklif üzerinde görüşme yapmamasının görevi ihmali olmasının yanı sıra İçtüzük hükümlerini ihlal etmiş olmaya girdiğini beyan eden Oral, Cumhuriyetin 50'nci yılından sonra çıkarılacak affın anlamını kaybedeceğini söylemiştir. CHP Denizli Milletvekili Hüdai Oral ulusça sosyal ve siyasal bir barış dönemine geçilmesine bir başlangıç olmak üzere kamu vicdanını yansıttığına emin oldukları genel af tekliflerinin bir buçuk ayı geçmiş olması nedeni ile İçtüzüğü'nün 36'ncı maddesi gereğince gündeme alınmasını talep etmiştir. Başbakan Talu'nun, Hükümet programı ile ilgili Meclis'te yaptığı konuşmada Cumhuriyetin 50'nci yılı gibi çok önemli bir devrede affın karşısına çıkmak isteyenlerin olmayacağı kanaatini Genel Kurul ile paylaştığını hatırlatmıştır. Yine aynı konuşmada, Başbakan'ın, yıldönümüne yetişmek üzere Meclis'ten geçmesi gerektiği yönündeki sözlerinin altını çizen Oral, bu söylemlerden Hükümetin de genel affa taraftar olduğunun anlaşıldığını beyan etmiştir. Eğer Hükümet ortakları arasında genel affa taraftar olmayanlar var ise bunun kamuoyu ile açıkça paylaşılması gerektiğini, Meclislerin tatile girmek üzere olduğunu, genel seçimlerden sonra çıkarılacak bir affın politik istismar konusu olacağını söylemiştir. Bazı partilerin, milletvekili ve senatörlerin af konusunda olumlu görüşlerini gerek Genel Kurul ile gerekse de kamuoyuyla paylaştıklarını hatta bazılarının af tekliflerini yüce Meclis'e sunduklarını hatırlatan Vekil, halen cezaevlerinde 65 bini aşkın tutuklu ve hükümlü

⁹⁵¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 114, Cilt: 37, s. 531-532.

⁹⁵² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 128, Cilt: 39, s. 81-96.

bulunduğu, tutuksuz yargılamaları devam edenlerin bu rakamın birkaç misli olduğu bilgisini vermiştir. Ülkede ve toplumda ekonomik ve sosyal bakımdan meydana gelen yoğun değişimlerin genel bir barışmayı zorunlu hale getirdiğini iddia eden Oral, Partisinin siyasi bir tedbir niteliğindeki af teklifinin gündeme alınmasını isteyerek konuşmasını sonlandırmıştır.⁹⁵³

AP Grubu adına Eskişehir Milletvekili Seyri Öztürk görüşlerini belirtmiştir. Öztürk, genel af düzenlemesinin aceleyle hazırlanıp Meclis'e sevk edildiğini, seçim öncesinde kullanılmak istendiğini, bu konunun bir süreden beri CHP tarafından bir istismar ve propaganda mevzuu haline getirildiğini ifade etmiştir. CHP Grubu adına söz alan Bursa Sadrettin Çanga ise, Partisi adına 47 milletvekilinin 21 Nisan 1973 tarihinde Meclis Genel Başkanlığı'na genel af teklifini verdiklerini, teklifin 24 Nisan 1973 günü Adalet Komisyonu'na sevk edildiğini, bir ayı geçmiş olmasına rağmen Komisyon tarafından gündeme alınmadığını tekrarlamıştır. Bu nedenle 26 Mayıs 1973 tarihinde Meclis Başkanlığı'na yazılı olarak cevaplandırılmak üzere bir önerge verdiklerini, önergenin verildiği günden bugüne 16-17 gün geçmiş olmasına rağmen halen bir cevap verilmediğini beyan etmiştir. Meclis'in en geç ay sonunda tatile girecek olduğuna değinen Çanga, tatil nedeniyle çıkarılması düşünülen af kanununun ister istemez seçim sonuna kalacağını, 29 Ekim gününe yetişemeyeceğini söylemiştir. Komisyon tarafından ele alınmayan, gündeme girmeyen ve 45 gün geçtiği halde konuşulamayan bu konuda çoğunluk partisinin tutumu, Partisi adına konuşan milletvekili arkadaşın söylemi gibi ise ret olduğunu iddia etmiştir. Sadrettin Çanga'nın bu söylemi üzerine Ordu Milletvekili Cengiz İkinci yüksek sesle CHP teklifine angaje olmak zorunda olmadıklarını belirtmiştir.⁹⁵⁴

Erzincan Milletvekili Hüsamettin Atabeyli ise genel af konusunda Hükümetin ve iktidarda bulunan partilerin ne seçim beyannamelerinde ne de hükümet programlarında bir taahhüdü ya da vaatleri olmadığını, bu nedenle muhalefet Partisinin af teklifine olumlu yaklaşımlarının beklenmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Genel af kanunu teklifinin zamanlamasına dikkatleri çeken Atabeyli, Cumhuriyetin 50'nci yıldönümünün önemli bir hadise olduğunu, bu tarih için bir affın düşünülebileceğini, ancak zamanından çok önce bu meselenin gündeme alınarak istismarının ülke genelinde yapılmaya başlandığını söylemiştir. Atabeyli genel af teklifi ile hedeflenenin hapishaneleri dolduran adi suçlular olmadığını, asıl hedefin siyasi suçlular olduğu iddiasında bulunmuş, bu amacın genel af perdesi altında maharetle gizlendiğini belirtmiştir. Parti olarak en başında ifade ettikleri gibi af konusunda kendilerinin inisiyatif alıp yapacaklarını, başka partilerin tekliflerinin istikâmetinde hareket tarzını hiçbir surette benimsemediklerini söylemiştir. 1960 yılından itibaren Meclis'ten 9 tane af kanunu çıkarıldığını, 1.5 seneye bir defa olmak üzere af kanununun denk geldiğini, bunların yanında özel afların da çıkarılmış bulunduğunu belirtmiştir. Bu düzenlemelerin hiçbirisinin suç ve suçluları azaltmadığı gibi bir nevi teşvik vazifesi de gördüğünü,

⁹⁵³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 128, Cilt: 39, s. 81-82.

⁹⁵⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 128, Cilt: 39, s. 82-87.

nedamet hissini temin ettiğini, telkin edecek bir fonksiyonu da icra etmediğini söylemiştir.⁹⁵⁵ Müzakerelerin bundan sonrası farklı partilere mensup milletvekillerinin karşılıklı atışmaları şeklinde geçmiştir. Müzakerelerin hitamında Hüdayi Oral tarafından verilen önerge oylamaya sunulmuş, ancak gündeme alınması kabul olunmamıştır.⁹⁵⁶

19 Haziran 1973 tarihli Millet Meclisi birleşiminde Kahraman Maraş Milletvekili İbrahim Öztürk tarafından verilen ve Cumhuriyetin 50'nci yılında çıkarılması düşünülen genel af kanununa dair yazılı soru önergesi Adalet Bakanlığı'na gönderilmiştir.⁹⁵⁷ 23 Ocak 1974 tarihli birleşimde ise bu sefer Konya Milletvekili Necmettin Erbakan tarafından verilen ve Cumhuriyetin 50'nci yılı Af Kanunu teklifi Adalet Komisyonu'na havale edilmiştir.⁹⁵⁸ 1 Şubat 1974 tarihinde ise Konya Milletvekili Mustafa Kubilay İmer ve 3 arkadaşı tarafından verilen Genel Af Kanunu teklifi Adalet Komisyonu'na havale edilmiştir.⁹⁵⁹ 5 Mart 1974 tarihinde de Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 134 arkadaşı tarafından verilen Cumhuriyetin 50'nci yılı nedeniyle bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifi ile Çorum Milletvekili Yasin Hatipoğlu ve 2 arkadaşının Cumhuriyetin ellinci yılı sebebiyle çıkarılması düşünülen bazı suç ve cezaların affına mütedair kanun teklifi Adalet Komisyonu'na havale edilmişlerdir.⁹⁶⁰

21 Mart 1974 tarihinde Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 134 arkadaşının Cumhuriyetin 50'nci yılı nedeniyle bazı suç ve cezaların affı hakkında, Isparta Milletvekili Süleyman Demirel ve 14 arkadaşının Af, Bursa Milletvekili Kasım Önadım ve 7 arkadaşının sportif faaliyetlerle ilgili cezaların affı hakkında, Konya Milletvekili Necmettin Erbakan'ın Cumhuriyetin 50'nci yılı af, Konya Milletvekili M. Kubilay İmer ve 3 arkadaşının genel af, Ankara Milletvekili M. Kemal Erkovan ve 2 arkadaşının bazı suç ve cezaların affı hakkında ve Çorum Milletvekili Yasin Hatiboğlu ve 2 arkadaşının, Cumhuriyetin 50'nci yılı sebebiyle çıkarılması düşünülen bazı suç ve cezaların affına mütedair kanun teklifleri ve Adalet Komisyonu raporu gündeme alınmıştır.⁹⁶¹ Tekliflerin müzakeresi ise 27 Mart 1974 tarihli birleşimde gerçekleştirilmiştir.⁹⁶²

⁹⁵⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 128, Cilt: 39, s. 87-88.

⁹⁵⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 128, Cilt: 39, s. 81-96.

⁹⁵⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 129, Cilt: 39, s. 142.

⁹⁵⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 33, Cilt: 1, s. 289.

⁹⁵⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 35, Cilt: 1, s. 348.

⁹⁶⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 48, Cilt: 2, s. 149.

⁹⁶¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 56, Cilt: 2, s. 288.

⁹⁶² "Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 134 arkadaşının, Cumhuriyetin 50 nci yılı nedeniyle bazı suç ve cezaların affı hakkında; Isparta Milletvekili Süleyman Demirel ve 14 arkadaşının, af; Bursa Milletvekili Kasım önadım ve 1 arkadaşının, Sportif faaliyetlerle ilgili cezaların affı hakkında; Konya Milletvekili Necmettin Erbakan'ın, Cumhuriyetin 50 nci yılı af; Konya Milletvekili M. Kubilay İmer ve 3 arkadaşının, Genel af; Ankara Milletvekili M. Kemal Erkovan ve 2 arkadaşının, bazı suç ve cezaların affı hakkında ve Çorum Milletvekilli Yasin Hatiboğlu ve 2 arkadaşının, Cumhuriyetin 50 nci yılı sebebiyle çıkarılması düşünülen bazı suç ve cezaların affına mütedair kanun teklifleri ve Adalet Komisyonu raporu", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 353-407.

Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 134 arkadaşının, Cumhuriyetin 50'nci yılı nedeniyle bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifi Meclis Başkanlığı'na 2 Mart 1973 tarihinde gerekçeleriyle birlikte sunulmuştur. Cumhuriyetin 50'nci yıldönümünün Türk Milleti'nin uzun ve şerefli tarihinde önemli ve mutlu bir aşama olduğu belirtilmekteydi. Teklifin sunulduğu tarihin demokratik rejimin geçirmekte olduğu sarsıntı ve bunalımlardan kurtularak daha sağlıklı bir ortama kavuşulmasının umulan günlere rastladığı, böylesi bir dönemin sevincinin herkesçe eksiksiz duyulabilmesi için af kanununun teklif edildiği dile getirilmekteydi. Af kanununun sosyal ve siyasal iç barış dönemine başlangıç olabilmesi için genel af çıkarılması hususunun bir zorunluluk olarak kamu vicdanında yer ettiği ifade edilmekteydi. Teklif sahipleri Cumhuriyetin 10'ncu yıldönümünde, Mustafa Kemal Atatürk'ün insan sevgisini ve hoşgörülüğünü yansıtmak üzere çıkarttığı Genel Af Kanunu'nun, hazırladıkları teklife başlıca ilham kaynağı olduğunu beyan etmişlerdir. Devletin siyasal, sosyal ve ekonomik durumundan dolayı işlenmiş bazı suçların çektirilmesinde ve takibinde sosyal bir fayda kalmadığı, çıkarılacak affın toplumda huzuru ve barışı tesiste önemli bir unsur olacağı kanun teklifinin içeriğinde dile getirilenler arasında olmuştur.⁹⁶³

Kanun teklifinde cezalardan genel olarak 12 yıl indirildiği, bütün idam cezalarının 30 yıl, müebbet ağır hapis cezalarının 24 yıl ağır hapse çevrildiği, suç işledikleri tarihte 15 yaşını bitirmeyenlerin suç türü ve mahiyetinin ne olduğuna bakılmaksızın bu kimselerin cezaları ceza mahkûmiyetlerinin neticelerini de kapsayacak şekilde affedildiği beyan edilmekteydi. Ayrıca suç tarihinde 15 yaşını doldurmuş olup ancak 18 yaşında olmayanların cezalarından 18 yıl indirilmekteydi. Devletin bütünlüğüne ve rejime karşı son yıllarda işlenmiş ve silahlı şiddet eylem niteliği taşıyan suçların toplumdaki olumsuz etkileri henüz tamamen ortadan kalkmamış olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle bahsi geçen suçlarla ilgili cezalar konusunda istisnai hükümler getirilmesinin uygun görüldüğü, bu türden cezaların 12 yıllık indirimden yararlandırılmayacağını, toplum yararları gözetilerek bazı suçların teklif kapsamı dışında bırakıldığı belirtilmiştir. Tamamen insani düşüncelerle ve istisnasız bir şekilde bütün idam cezalarının 30 yıl ağır hapse, müebbet ağır hapis cezalarının da 24 yıl ağır hapse çevrilmesi nedeniyle, 12 yıllık indirimin istisnaları arasında yer alan cezalardan da 5 yıldan ibaret bir indirim yapılması öngörüldüğü ifade edilmiştir. En yüksek cezalarda yapılan indirim karşısında diğer cezalardan da böyle sınırlı bir indirim yapılmaması halinde, bir yandan Anayasanın eşitlik ilkesinin, bir yandan da ceza adaleti ilkesinin zedelenmiş olacağı, bunun hukuki bir zorunluluk olduğu beyan edilmiştir. Kanun teklifinin disiplin cezalarını da kapsadığı, vergi cezaları ile ilgili olarak da devlet yararını gözetilen hükümlerinin getirildiği, affın 7 Şubat 1974 tarihine kadar işlenmiş olan suçları kapsayacağı ifade edilmekteydi.⁹⁶⁴

⁹⁶³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 413-423.

⁹⁶⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 413-423.

Isparta Milletvekili Süleyman Demirel ve 14 arkadaşının, “*Bazı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun teklifi*” ise yine gerekçesiyle birlikte 24 Ekim 1973 tarihinde Meclis Başkanlığı’na sunulmuştu. 1973 yılının, devlet ve millet olarak büyük önem taşıyan Cumhuriyetin 50’nci yılını idrak ettiği bir dönüm noktası olduğu, bu 50 yılda ulaşılan sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal ilerlemeleri sürekli bir iç barışın mutlu vesilesi yapmak amacıyla bir genel af çıkarılmasının faydalı görüldüğü belirtilmekteydi. Rejim aleyhine işlenen bazı eylemlerin affının uygun görülmediği, demokratik rejimin 50’nci yılının Cumhuriyet düşmanları için bir af vesilesi sayılmadığı ifade edilmekteydi. Af Kanunu teklifiyle 11 Eylül 1973 tarihine kadar işlenmiş olan suçlar kanun kapsamına alınmaktaydı. 5 seneyi geçmeyen hürriyeti bağlayıcı cezaların affına gidilmekte ve sanık bulunanlar hakkında takibat bırakılmakta, 15 seneden fazla hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkum edilenlerin cezalarının sekizer senesi, 15 sene ve daha az hürriyeti bağlayıcı ceza ile hüküm giyenlerin bu cezalarının altışar senesi indirilmekteydi. Bu kanundan önce yürürlüğe girmiş bulunan af kanunlarından fiilen yararlanmış olanların cezalarından da üçer senesinin azaltılacağı karar altına alınıyordu. Hükmedilmiş veya edilecek olan ölüm cezalarının müebbet ağır hapse, müebbet ağır hapis cezalarının ise 20 sene geçici ağır hapis cezasına çevrilmesi düzenlemesine yer verilmekteydi. Kanun teklifinin dokuzuncu maddesinde ise af kapsamı dışında bırakılacak olan suçlar detaylandırılmaktaydı.⁹⁶⁵

30 Ocak 1970 tarihinde Bursa Milletvekili Barlas Küntay tarafından sportif faaliyetlerle ilgili cezaların affı hakkındaki kanun teklifi verilmişti. 5 Kasım 1973 tarihinde ise bu sefer Bursa Milletvekili Kasım Önadım ve 7 arkadaşı tarafından, yukarıda bahsi geçen teklife atfen 3’ncü dönem 2/265 esas numarada kayıtlı olan ve sportif faaliyetlerle ilgili cezaların affı hakkındaki kanun teklifinin yenilenmesi talep edilmiştir. Barlas Küntay’ın teklifinde, yeni kurulan Gençlik ve Spor Bakanlığı sayesinde Türk sporunun yeni bir düzene ve ciddi çalışma, belirli hedeflere yönelme niteliğine kavuşmuş bulunduğu ifade edilmekteydi. Küntay, her güzel teşebbüsün barış zemini üzerinde değerlendirilmesi gerektiği, bu nedenle eski statünün verdiği cezaların bütün neticeleri ile kaldırılmasının hukuk ve atıfet yönünden faydalı gördüğünü beyan etmekteydi. Kasım Önadım ve 7 arkadaşı tarafından verilen teklif ile, 29 Ocak 1970 tarihine kadar amatör ve profesyonel bütün spor dallarında ceza almış yönetici, teknik yönetici, antrenör, hakem, sporcu ve spor teşkilâtı mensupları affedilmesi, haklarında kovuşturma olanların da takibatlarına son verilmesi, af kapsamına giren kimselerden müebbet ceza almış olanların cezasının da 3 seneye indirilmesi talep edilmekteydi.⁹⁶⁶

MSP tarafından hazırlanmış olan ve Konya Milletvekili Necmettin Erbakan tarafından Meclis Başkanlığı’na sunulan “*Cumhuriyetin 50’nci yılı Af Teklifi*”nin gerekçesi ise 50 yıllık Cumhuriyet tarihinde fertleri birbirine yakınlatacak, eski yaraları sarıp sosyal uyumsuzlukları unutturacak bir

⁹⁶⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 424-427.

⁹⁶⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 428-429.

af kanununun gerekliliğine vurgu yapılmaktaydı. Teklifte oldukça uzun süren buhran dolu bir dönemden, bilhassa 14 Ekim 1973 seçimlerinden sonra milletin artık ferahlığa ve tazeliğe kavuşmanın hasretini çektiği iddia edilmekte, yeni bir devrenin açılmasının ve 40 milyon vatandaşın muhtaç olduğu kardeşliği oluşturacak bir dönemin başlatılmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktaydı. Teklifte ayrıca, böylesi bir yıldönümünde af ne kadar büyük bir şefkat ve bağışlama ile yapılırsa o nispette birlik ve beraberliğin güçlü olacağı belirtilmekteydi. Bu nedenle ölüm cezalarının müebbet ağır hapse, müebbet ağır hapis cezalarının da muvakkat ağır hapis cezasına, asgarî haddi olan 24 seneye indirilmesi talep edilmekteydi. Teklifte 8 Ocak 1974 tarihine kadar işlenmiş olan suçların af kapsamına alındığı, 15 yaşını tamamlamamış olanlar ile aklî melekeleri ehemmiyetli derecede malûl bulunanların takipten affedildiği, anarşik olaylara iştirak edenler tamamen affın dışında bırakıldığı belirtilmiştir. Yabancı uyrukluların af kanunundan istifade edebilmelerinin kendi memleketlerindeki Türk vatandaşlarının affedilmelerine bağlı olacağını, karşılıklılık esasına göre Türkiye'ye iade edilecek ve edilmiş bulunan kimselerin de kanun hükümlerinden istifade edebileceği kanun teklifindeki düzenlemeler arasında olmuştur.⁹⁶⁷

Konya Milletvekili Kubilay İmer ve 3 arkadaşının Genel Af Kanunu teklifi ise 29 Ocak 1974 tarihinde Meclis Başkanlığı'na sunulmuştu. Teklifte Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı siyasî, sosyal ve ekonomik buhran, hukukî düzende ve toplumun bünyesinde meydana gelen büyük değişikliklere, bu sürecin meydana çıkan zarurî neticelere, cemiyet üzerinde anormal tesirlere dikkat çekilmekteydi. Toplum düzeninde görülen bu patlamalar ve değişimlerin özellikle genç nesil üzerinde sonuç verdiği ve bu nedenle suçların arttığı belirtilmekte, ceza ve tevkif evlerinde yüz bine yaklaşan hükümlü ve tutuklunun bulunduğu bilgisi verilmekteydi. Teklifte bu vatandaşların topluma kazandırılması talep edilmekte ancak bunlar arasında devlet düzenini ve rejimini tahrip ve değiştirme amacıyla eline silah alanların af kapsamı dışında bırakılması gerektiği ifade edilmekteydi. Af kapsamı dışında bırakılması gereken kimselerin, adına ihtilalci sosyalizm denilen ve Türk Ordusuna karşı eyleme geçtiği, Askeri Sıkıyönetim Mahkemeleri önünde Türklüğünü, Müslümanlığını ve Allah'ını reddedenler olduğu beyan edilmiştir. Teklifte basın yolu ile işlenen, vergi cezaları ve orman suçları, yukarı haddi 5 sene ve kapsam tarihi 31 Aralık 1973 olan bir umumî affın getirilmesinin yerinde ve yeterli olacağı ifade edilmekteydi. Siyasi hakların iadesi konusunda ise Yassıada Yüksek Adalet Divanı'nca verilen kararların, dayandıkları mevzuat hükümleri ayırt edilmeksizin bütün hukuki neticelerinin kaldırılmasının arzu edildiği dile getirilmekteydi. Kanun teklifinde ayrıca, 1952 senesinde Osmanlı hanedanına mensup kadınlar hakkında kaldırılan yasakların ve temin olunan hakların, erkekler içinde, aynen tatbikini sağlayacak bir hukuki değişikliği zarurî bulunduğu yer almaktaydı.⁹⁶⁸

⁹⁶⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 430-433.

⁹⁶⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 434-438.

Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan ve 2 arkadaşının, bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifi 12 Şubat 1974 tarihinde Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur. Teklifin başlangıç kısmında milletlerin tarihinde bütün mensuplarını ilgilendiren önemli günlerin olduğu, böylesi zamanlarda herhangi bir nedenle zedelenmiş olan iç barışın yeniden tesisinin Meclislerin vazifelerinin başında geldiği ifade edilmiştir. MHP'nin genel bir af kanunu için harekete geçeceği seçim öncesinde beyan etmiş olduğu hatırlatılmakta, kanun teklifi sunulurken devletin aleyhine işlenen suçlar ile toplum fertlerinin sağlığına ve Türk ekonomisinin genel karakterine kastedilen suçların af kapsamının dışında tutmaya itina gösterildiği beyan edilmekteydi. Teklif sahipleri böylesi ölçüler içinde verilen af kanununun toplumda barış, huzur ve güven ortamı yaratacağına inandıklarını dile getirmekteydi. Teklifte 29 Ekim 1973 tarihine kadar işlenmiş suçlardan beş seneyi geçmeyen cezaların affına gidildiği, hüküm verilmeyenler için takibatın bırakılacağı, bu türden kimselere affı kabul etmeme hakkının tanındığı belirtilmekteydi. Ayrıca 15 seneden fazla hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm edilenlerin cezalarının yarısı, 15 sene ve daha az hürriyeti bağlayıcı ceza ile hüküm giyenlerin ise beşte ikisinin indirileceği teklifin içeriğinde yer almaktaydı. Ölüm ve müebbet ağır hapse mahkûm edilmiş veya edilecek olanların ölüm cezaları 30, müebbet ağır hapis cezaları da 20 sene ağır hapse çevrilmekteydi. Suç tarihinde 15 yaşını doldurmamış olanlar tarafından işlenen bilumum suçlar için de affa gidilmekteydi. 29 Ekim 1973 tarihinden önce basın yolu işlenen suçlar hakkında kovuşturma yapılamayacağı, hükmedilip kesinleşmiş bulunan cezalar hakkında infazın yürütülmeyeceği karar altına alınıyordu. Disiplin suç ve cezaları hangi müessese tarafından verilmiş olursa olsun bütün neticeleri ile birlikte affedilmekteydi. Af kanunu hükümlerinden faydalanacak tutuklu ve hükümlülerin salıverilme işlemleri kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren 20 gün içinde tamamlanacağı belirtilmekteydi.⁹⁶⁹

Çorum Milletvekili Yasin Hatiboğlu ve 2 arkadaşının, Cumhuriyetin 50'inci yılı sebebiyle çıkarılması düşünülen bazı suç ve cezaların affına dair kanun teklifi 2 Mart 1973 tarihinde Meclis Başkanlığına sunulmuştur.⁹⁷⁰ Adalet Komisyonu tüm tekliflere matuf hazırladığı raporunda, Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 184 arkadaşının, Cumhuriyetin 50'nci yılı nedeniyle bazı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun teklifinin esas alınması ve diğer tekliflerin esas alınan bu teklifle birleştirilmesi hususunun kabul edildiği belirtiliyordu.⁹⁷¹

Müzakerelere geçildiğinde AP Grubu adına kürsüye Isparta Milletvekili Süleyman Demirel gelmiştir. Süleyman Demirel, 14 Ekim 1973 tarihli seçimler öncesinde genel af tartışmasının yapıldığını, seçimlere hemen her partinin genel af vaadiyle girdiğini iddia etmiştir. Genel affın kapsamının seçimler esnasında ayrıntılı olarak tartışıldığına vurgu yapan Demirel, Parti olarak yayınladıkları seçim beyannamesinde iktidar olmaları durumunda memleket gerçekleri

⁹⁶⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 439-441.

⁹⁷⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 442-455.

⁹⁷¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 456-494.

çerçevesinde bir genel affın gerçekleştirileceği sözünü verdiklerini, affın geçerlilik tarihini de af vaadini gerçekleştirdikleri 11 Eylül 1973 olarak aldıklarını beyan etmiştir. AP olarak 24 Ekim 1974'te af teklifinin Meclis Genel Başkanlığı'na sunulduğunu belirtmiştir. 28 Ocak 1974 tarihinde ilan edilen Hükümetin programında bir genel af getireceğini belirtmiş olduğunu, ancak Koalisyonu oluşturan iki partinin ayrı olacak şekilde af teklifi getirdiklerinin görüldüğünü söylemiştir. Hükümet programında yer almasına rağmen ortak bir tasarı ile affı talep etme yolunun tercih edilmediğini, bu süreçte diğer siyasî partilerin de teklifler hazırlayıp Meclis'e sunduğu bilgisini vermiştir. Hükümet programında geniş kapsamlı bir affın çıkarılacağına dair ifadelerin yer aldığını, ancak böylesi bir af tasarısı ile Meclislerin huzuruna gelinmediğini belirtmiştir. Sürecin genel bir özetini ve değerlendirmesini yaptıktan sonra tafsilatlı sayılabilecek bir şekilde komünizmden ve onun yaratacağı tehlikelerden bahse başlayan Demirel, komünist bir rejim kurmak için harekete geçenleri affın Türk Devleti'nin yıkılışına izin vermekle aynı anlama geleceğini ve bu şekildeki bir affın karşısında olduklarını net cümlelerle ifade etmiştir. Demirel, AP'nin gerek Millet Meclisi'nde gerekse de Cumhuriyet Senatosu'nda komünist ve anarşistlerin affının gerçekleşmemesi için bütün imkanlarını kullanacağını, affın kabulü yönünde oy kullanacakların tarihi vebal altında kalacağını beyan etmiştir.⁹⁷²

Halen suçlu durumda bulunan komünistlerin evvelce benzer suçlardan hüküm giydiğini, aftan istifade etmelerine rağmen tekrar suç işlediklerini söyleyen Demirel, mükerrirlerin affının devleti gözeten ve rejim yararına olan bir davranış olmayacağını ifade etmiştir. Böylesi bir affın kabulü halinde ülkenin yeniden önemli sorunlarla karşı karşıya kalacağına vurgu yapan Demirel, Cumhuriyetin ellinci yılında kaza ve kader kurbanlarının affının düşünülebileceğini, af gecikiyor diye zorlayıcı yöntemlere başvurulmasının amacının komünist ve anarşistleri affetme amacına yönelik olduğu iddiasında bulunmuştur. Demirel ayrıca, başbakanlık ve bakanlık yapmış kimselerin mutlaka affın kapsamı dışında tutulması gerektiğini, bu kimselerin affa sığınmış gibi gösterilmelerinin fevkalade sakıncalı olduğunu söylemiştir. Eğer böyle bir istisna sağlanmaması durumunda Cumhuriyet Hükümetleri'nin kurumsal olarak ağır yara alacağı yorumunu yapmıştır. Aynı hususun Meclis üyeleri için de geçerli olduğunu, af hak ve yetkisinin Meclislerin elinde olduğunu Millet Meclisi üyelerinin af hak ve yetkisini kendi üyeleri için kullanmaması gerektiğini söylemiştir. Süleyman Demirel konuşmasında af kapsamına alınacak olan kimselere affı ret hakkının tanınması gerektiğinin de altını çizmiştir. Affın başlangıç tarihinin de tartışmaların başladığı tarih olması, aksi durumda nasılsa af çıkacaktır diye suç işleyenlerin cezasız kalacağı, mağdurların daha da mağdur olacağı yorumunu yapmıştır. Bu itibarla beyannamelerinde ifade ettikleri gibi af tarihinin 11 Eylül 1973 olarak tespitinde zaruret gördüklerini, bununla beraber, ellinci yıl vesile olduğuna göre, af tarihinin 29 Ekim 1973 tarihini hiçbir surette geçmemesi gerektiğini beyan etmiştir.⁹⁷³

⁹⁷² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 353-364.

⁹⁷³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 353-364.

Parti olarak karşı oldukları hususun anarşist ve komünistlerin affına gidilmesi olduğu, kaza ve kader kurbanlarının biran evvel aftan faydalanmaları için komünist ve anarşistlerin aflarıyla devlet güvenliğini temelinden sarsmış olanların affının birbirinden ayrılması gerektiğini söylemiştir. Devlete silah çekmiş olanların, Cumhuriyeti yıkıp komünizmi getirmeyi kendilerine gaye edinmiş bulunanların büyük bir kısmının henüz mahkemeleri bitmemiş, henüz ceza çekmemiş olmasına rağmen salıverilmelerinin devlete karşı çıkmayı teşvik etmekten başka bir anlam taşımayacağını dile getirmiştir. Demirel son olarak, bu hususları içine alan, yani komünist ve anarşistlerin affını, devlet yıkıcılarının, memleket parçalayıcılarının devleti ve milleti bölmek isteyenlerin affını içine alan bir affın gerçekleştirilmesini milletvekilliği yeminine uygun bulmadıklarını ve böylesi bir af düzenlemesine Parti olarak bütün güçleriyle karşı çıkacaklarını Meclis huzurunda beyan ederek sözlerini tamamlamıştır.⁹⁷⁴

CGP Grubu adına Siirt Milletvekili Mehmet Nebil Oktay kürsüye gelecektir. Oktay, Parti olarak affı hiçbir zaman bir siyasi yatırım konusu olarak görmediklerini, bu konuyu herhangi bir toplulukla pazarlık konusu yapmadıklarını, bir söz ve taahhüt altına girmediklerini belirterek görüşlerini serbestçe ortaya koymak imkanına sahip olduklarını, Cumhuriyetin 50'nci yılında çıkarılacak olan affın bu rejimin temel niteliklerine uygun olması gerektiğini ifade etmiştir. Müzakeresi yapılan düzenlemenin büyük sakıncalarla dolu olduğunu iddia eden Oktay, affın 7 Şubat 1974 tarihine kadar işlenmiş suçlara teşmil edilmek istenmesinin Cumhuriyetin 50'nci yılı münasebetiyle yapılacak olması durumuna ters düşmekte olduğunu söylemiştir. Bu hususun CHP'nin önceki resmi açıklamalarına hem aykırı düşüğünü hem de suç işlemeyi teşvik edici bir durum yarattığını dile getirmiştir. Kamuoyunun çıkarılması düşünülen düzenlemeye Cumhuriyetin 50'nci yıldönümü affı adını verdiğini, bu münasebetle içeriğinin Cumhuriyetin temel niteliklerine uygun olması gerektiğini ifade etmiştir. Oktay, seçim beyannamelerinin açıklandığı, seçimlerin yapıldığı ya da 50'nci yıla denk gelen tarihlerden herhangi birini affın nihai tarihi olarak belirlenmesinin mümkün ve mantıklı olduğunu, ancak Hükümetin güvenoyu aldığı tarihin affın nihai tarihi olarak belirlenmeye çalışılmasının düzenlemenin bir tür cülus ikramiyesi olarak görülmesine neden olduğunu iddia etmiştir. Cumhuriyetin 50'nci yılı için çıkarılması düşünülen genel af düzenlemesinin Sayın Ecevit'in Başbakan ve Sayın Erbakan'ın Başbakan Yardımcısı oluşu ya da Hükümetin güvenoyu aldığı tarihleri affın sınırı olarak tespit etmek, yersiz ve anlamsız bir tercih olacağı beyanında bulunmuştur. Affın bir Hükümet kuruluşunu kutlamak için değil, Cumhuriyetin 50'nci yıldönümünde Türk Milleti'nin bağışlama duygularını ifade etmek için çıkarılması gerektiğine vurgu yapmıştır. CGP Grubu adına konuşan Siirt Milletvekili Mehmet Nebil Oktay kanunun tümü üzerindeki oylarının olumlu olmayacağını belirtmiş, bu sözleri üyesi bulunduğu Parti ve AP sıralarından alkış almıştır.⁹⁷⁵

⁹⁷⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 353-364.

⁹⁷⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 364-370.

MSP Grubu adına Yasin Hatiboğlu kürsüye gelmiştir. Oturumu yöneten Başkan, Hatiboğlu'na, Komisyonun bir üyesi olan Hatiboğlu'na Meclis İçtüzüğü'nün 43'ncü maddesi gereğince rapordaki muhalefetin dışında Komisyon raporunda yer alan hususlara karşı konuşma yapamayacağı uyarısında bulunmuştur. Hatipoğlu, af müessesesinin hukuki ve sosyal gerekliliklerine ve faydalarına değinerek, kanun teklifine partisinin müspet oy vereceğini ifade ederek konuşmasını tamamlamıştır. Demokratik Parti grubu adına konuşan Cevat Önder ise Anayasanın 141. ve 142. maddelerinin affin kapsamına sokulduğunu, böylelikle komünistlerin affının sağlanmak istendiğini, bu hedefin açık bir şekilde Anayasanın 11. maddesine aykırılık taşıdığını söyleyecek, bu nedenle affa karşı olduklarını belirtmiştir. Öner, milletin karşısına çıkarak, “*Biz komünist düşmanınız*” söylemiyle dinden, diyanetten bahsedenlerin, şimdi komünistleri affetmeye çalıştığını iddia etmiştir. Bu sözler üzerine AP ve Demokratik Parti sıralarından, “*Bravo*” sesleri ve alkışlar yükselmiştir. Bu ifadelerden sonra kürsüye gelenlerin söylem içerikleri komünizm ve masonluk ile ilgili tartışmalara kaymıştır.⁹⁷⁶

Demokratik Parti Grubu adına kürsüye gelen Kubilay İmer, Partilerinin affı suçu ve suçluları teşvik edici cezaevlerini boşaltan bir tasarruf olarak görmediklerini, pişman olan kader mahkumlarına yönelik olması gerektiğini söylemiştir. Bu nedenle partilerinin ceza miktarı yönünden geniş tutulmuş bir af teklifi sunmadıklarını ifade etmiştir. Komisyon metnine karşı olmalarının sebeplerinden birinin affın genel değil hususi nitelikte olması, sadece komünistlere af getirmesi, suçlara değil, suçlulara af tanımaya çalışması olduğunu söylemiştir. Bu nedenle affın lehinde olmalarına rağmen tümünün kabulü halinde olumsuz rey kullanmak zorunda kalacaklarını belirtmiştir. Özellikle komünistlerle ilgili af hükümlerinin çıkmaması için, Parlamento içi engel yollarını İçtüzük imkânları çerçevesinde sonuna kadar kullanacaklarını söylemiştir. Affı düşünülen komünistlerin, yargılandıkları mahkemelerde merhamet ve af istemediklerini beyan ettikleri halde, teklifçilerin bunların affında ısrar etmelerinin enteresan bulduğunu belirtmiştir. Parti olarak affın memlekete iç huzur ve barış getireceğine inandıklarını, ancak komünistlerin affını getiren bir düzenlemenin tamamıyla karşısında olduklarını beyan ederek sözlerini tamamlamıştır.⁹⁷⁷

CHP Grubu adına kürsüye gelen İstanbul Milletvekili Hasan Basri Akgiray, demokratik ülkelerin af yetkisini kullanmada çok titiz olması gerektiğine, ancak Cumhuriyetten bu yana, 50 yılda 33 kez genel ve özel af kanunu çıkarıldığına, bu durumda her 1,5 yıla bir af kanununun düştüğüne dikkatleri çekmiştir. 50'nci yıl gibi önemli bir dönüm noktasında, kamuoyunun affın gelmesinden yana tavır koymuş olduğunu da beyan etmiştir. Ayrıca 12 Mart gibi bir ara rejimden geçilen böylesi bir ülkede yöneticilerin, toplum koşullarına ve hukuk ilkelerine ters düşen tutum ve davranışları yüzünden suç işleme oranı artmışsa, o ülkede geniş kapsamlı bir af kanunu yapmanın kaçınılmaz bir görev olduğunu iddia etmiştir. Parti olarak fikir suçlarının affına taraftar oldukları

⁹⁷⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 370-388.

⁹⁷⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, s. 388-399.

için komünistleri, anarşistleri affetmek istemekle suçlanmakta olduklarını, rejimin kanla ve ceza ile korunamayacağını, anayasa rejiminin gerçek teminatının kan tasarrufu olduğunu söylemiştir.⁹⁷⁸ Müzakereler sıklıkla karşılıklı atışmalar şeklinde geçecek, CHP ve Demokratik Parti sıralarından ön sıralara doğru yürümeler, kürsü önünde yumruklaşmalar, bağırımlar meydana gelmiştir. Tüm bunlar üzerine Meclis Başkanı ertesi gün toplanmak üzere birleşimi kapatacağını beyan etmek zorunda kalmıştır.⁹⁷⁹

Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 134 arkadaşının, Cumhuriyetin 50'nci yılı nedeniyle bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifinin müzakeresine 28 Mart 1974 tarihinde devam edilmiştir.⁹⁸⁰ Bu birleşimde söz alanlardan İçel Milletvekili Nazım Baş, hapishanelerde ıstırap çeken kader kurbanlarının genel affına taraftar olduklarını belirttikten başka bunların affedilmelerinde geç bile kalındığını ifade etmiştir. Adalet Komisyonu'nda kısmen tadile uğrayarak gelen teklifin birinci maddesinde aftan yararlanarak infazından düşülecek miktar neticesinde, Cumhuriyeti devirmek, millî bütünlüğü bozmak suçlarını işleyenlerin cezalarını tamamen affetmenin ve hemen serbest bırakmanın amaçlanmış olduğunu iddia etmiştir. Nazım Baş ayrıca, daha önce bakanlık, başbakanlık yapmış olanlarla halen parlamento üyesi olanların affa dahil edilmelerinin, Hükümeti ve Parlamentoyu, kendisi için af çıkaran bir müessese haline getirdiğini beyan etmiştir. Af Kanunu ile komünistler affedildiği takdirde, ordu-millet düşmanlığının ortaya çıkacağını ve ordunun pasif duruma düşürüleceğini söylemiştir. Adalet Komisyonu Başkanı ve Sinop Milletvekili Yalçın Oğuz, Anayasanın 111'nci maddesini hatırlatarak, Milli Güvenlik Kurulu'nun ülke güvenliğini ilgilendiren konularda Bakanlar Kurulu'na tavsiyede bulunacağı belirtilirken bu kurulun doğrudan doğruya yasama organının muhatap olduğu bir kurul olmadığını, Hükümetin doğrudan doğruya bu Kurulun tavsiyesini istemek durumunda da bulunmadığını ifade etmiştir. Adalet Komisyonu Başkanı AP'li milletvekillerinin bu husus üzerinde ısrarla durmalarını içlerine işlemiş bulunan korkuya bağlamıştır. Komisyon Başkanı ayrıca, aftan yararlanan kimselerin yeniden aynı türden suç işlemeleri halinde aftan yararlandıkları cezayı çekmeleri düşüncesinde olmadıklarını, cezaların tecilinin ya da şartlı affın değil affın cezaları kaldırması düşüncesinde olduklarını belirtmiştir. Affın bir gayesinin de mahkemelerin yükünün hafifletilmesi olduğunu, o nedenle aftan istifade edeceklere affı kabul etmeme hakkının verilmesinin ilk anda makul ve hukuki olarak görülebileceğini, ancak bu sefer de davaların sürüncemede kalacağını beyan etmiştir. Hatta sonunda ceza alsa bile af edileceğini bilen bir kişinin mahkeme salonlarını, siyasi maksatlarına yönelik olarak kullanabileceğini, bunun affın bir diğer gayesi olan geçmişe sünger çekme amacına hizmet edemeyeceğini belirtmiştir.⁹⁸¹

⁹⁷⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 58, Cilt: 2, s. 400-404.

⁹⁷⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 58, Cilt: 2, s. 353-407.

⁹⁸⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 59, Cilt: 2, s. 410-467.

⁹⁸¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 59, Cilt: 2, s. 411-418.

Adalet Bakanı ve Kocaeli Milletvekili Şevket Kazan ise Hükümet programında iç barışı kurmak üzere düşünce ve inanç suçlarını da kapsayan bir genel af ile orman suçlarına ilişkin affın gerçekleşmesinin zorunlu görüldüğüne yer verildiğini hatırlatarak sözlerine başlamıştır. 163'ncü maddeden dolayı haklarında dava açılan 624 sanık olduğu, ayrıca 163'ncü maddeden 94 dosyanın mahkûmiyetle kesinleşerek infazda bulunduğu bilgisini vermiştir. Bahsi geçen suçtan dolayı Sıkıyönetim Mahkemeleri'nde hüküm giyenlerin sayısının 221, Türk Ceza Kanunu'nun 141'nci maddesine aynı mahkemelerde mahkûm olanların 526, Umumî Mahkemelerde mahkûm olanların 37, Sıkıyönetim ve Umumî Mahkemelerdeki sanık adedinin ise 1000 civarında olduğu bilgisini vermiştir. Türk Ceza Kanunu'nun 142'nci maddesine göre Sıkıyönetim Mahkemelerinde hüküm giyenlerin sayısı 470, Umumî Mahkemelerdeki 43, her iki mahkemedeki sanık sayısı ise, Sıkıyönetim Mahkemelerinde 770, Umumî Mahkemelerde ise 760 olduğunu beyan etmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile affın çıkacağı güne kadar programlar uygulanacağını ve aftan yararlanacak kimselerin topluma yararlı kişiler haline getirilmesi için gayret gösterileceğini, bir de kitap verileceğini belirtmiştir. Ayrıca aftan yararlanacak kimselere istihdam sağlanması için projeler üzerinde çalışıldığını söylemiştir. Cezaevlerinde hükümlü ve tutuklu olarak 60342 kişi bulunduğunu, af kanununun teklifteki haliyle gerçekleşmesi durumunda yaptıkları hesaplara göre 50 bin kadarının tahliye olacağını ifade etmiştir. 60342 hükümlü ve tutuklunun 30 bin kadarının özel ceza kanunlarına göre hükümlü ve tutuklu bulunduğunu, özel ceza kanunları tetkik edildiği ve bunlara uygulanan maddeler araştırıldığı zaman orman suçlarının büyük bir ağırlık teşkil ettiği bilgisini vermiştir. 20 bin orman suçlusunun yanında tarla, bağ ve bahçe ihtilafından dolayı yine özel kanunlara göre mahkûm edilmiş 10 bin kişi daha bulunduğunu ifade eden Bakan, toplam olarak 30 bin kişinin iş bulma konusunda Devlet ve Hükümet açısından bir problem yaşanmayacağını söylemiştir. Bu kimselerin köylerine, işlerine, güçlerine döneceğini, geriye kalan 20 bin kişilik bir rakam üzerine Hükümet olarak bilhassa çalışmalar yapıldığını ve iş imkanlarının düşünüldüğünü belirtmiştir.⁹⁸²

Maddelerin geneli üzerinde müzakerelerin devamı milletvekillerin karşılık atışması şeklinde geçmesi üzerine oturumu yöneten Meclis Başkanı maddelerin tümü üzerinde görüşlerin tamamlandığını beyanla maddelere geçilmesi hususunu oya sunmuş, kabul edilmesi sonrasında maddelerin okunmasına ve müzakeresine geçilmiştir.⁹⁸³ Birinci madde üzerindeki müzakereler komünizm suçlarının af kapsamı dışında bırakılması üzerinde yoğunlaşmıştır. AP Grubu adına söz alanlardan Ankara Milletvekili İsmail Hakkı Köylüoğlu, Parti olarak affın karşısında olmadıklarını, kaza ve kader kurbanlarının affına taraftar olduklarını, ancak komünist ve anarşistlerin affının karşısında yer alacaklarını belirtmiştir. Demokratik Parti Grubu adına söz alan Kars Milletvekili Yasin Bozkurt, milletvekilleri olarak büyük bir sorumluluk içerisinde olduklarını, devlet güvenliği aleyhindeki suçlar için hayır diyeceklerini söylemiştir. Marksist devlet düzeni arayışı içerisinde

⁹⁸² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 59, Cilt: 2, s. 418-424.

⁹⁸³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 59, Cilt: 2, s. 424-446.

olanlara karşı affa gitmenin millet iradesiyle çelişmek olacağını ifade etmiştir. Cumhuriyet döneminde 33 defa af çıkarıldığını, özellikle ağır cezaya çarptırılan kimselerin cezalarını tam olarak çekmediklerini, bu türden kanunların periyodik bir hal aldığını ve adeta bir hak olarak görülmeye başlandığını belirtmiştir. Sık sık affa gidilmesinin devletin cezalandırma ve hak ve görevini ciddiyetle yerine getirmediği izlenimi verdiğini ve toplumda adalete olan güveni sarstığını dile getirmiştir. Hükümetin programında vaat etmesine rağmen bir tasarı şeklinde değil de teklif şeklinde affı çıkarmaya çalışmasının altında olayı bir Parlamento meselesi haline getirmesinin sorumluluktan kaçmaya çalışmak olduğu yorumunu yapmıştır.⁹⁸⁴

CGP Grubu adına Mardin Milletvekili Talat Oğuz kürsüye gelmiştir. Oğuz, af kanunlarının çıkarılmasında ve başlangıç tarihinin tespit edilmesinde o ülkenin siyasi yaşamında önemli sayılabilecek bir dönüm noktasının esas alınmasının önemine vurgu yapmıştır. Kanun teklifinde yer alan 7 Şubat 1974 tarihinin gerek toplum gerekse de siyasi yaşamda herhangi bir öneme sahip olmadığını, bir dönüm noktası teşkil etmediğini ifade etmiştir. Herhangi bir Hükümetin kuruluş tarihini af kanun teklifinin hududu olarak almanın siyasi ve toplumsal hayatta görülmemiş bir hadise olduğunu söylemiştir. Hatta bu tarihi Üçüncü Cumhuriyet'in kuruluş tarihi diye adlandırmaya çalışmanın ayrı bir tarihi yanılgı olduğunu belirtmiştir. Oğuz devamla, Türkiye'de tek bir Cumhuriyetin olduğunu, onu da Atatürk'ün kurduğu, İnönü'nün geliştirdiği ve Türk gençliğinin müdafaa ettiği Cumhuriyet olduğunu, başka bir Cumhuriyetin olamayacağını beyan etmiştir. Af teklifinde 7 Şubat 1974 tarihinin esas alınmasının suç ve suçlu oranının artmasına sebebiyet verdiğini belirten Vekil, affın kapsam tarihinin 29 Ekim 1973 tarihi olması için Başkanlık Divanı'na bir takrir verdiklerini belirtmiştir.⁹⁸⁵

Antalya Milletvekili İhsan Ataöv ise 7 Şubat 1974 tarihine kadar işlenmiş olan suçların 12 senesinin affedilmesinin nedeni Niğde Cezaevi'nde yatmakta olan Behice Boran ve arkadaşları nedeniyle düzenlendiğini, birinci maddenin Behice Boran ve arkadaşları maddesi olduğunu beyan etmiştir. Bu söylem üzerine müzakereler yine milletvekilleri arasında karşılıklı atışmalar şekline dönmüştür. Bu süreçte birinci madde üzerine farklı milletvekilleri tarafından pek çok tadil takriri verilecek, madde üzerindeki müzakerelere 2 Nisan 1974 tarihli birleşimde devam edilmiştir.⁹⁸⁶ 2 Nisan tarihli birleşimde birinci madde üzerinde yapılan açık oylamaya 450 toplam üyenin 371'i katılacak, 204 kabul, 167 ret oyu çıkmıştır. Oylamaya 77 kişi katılmamış, açık üyelik 2 iken çekimser kalan oy çıkmamıştır. Bu madde ile 7 Şubat 1974 tarihine kadar işlenmiş suçlardan kanunların suçu tespit eden asıl maddesinde üst sınırı 12 yılı geçmeyen hürriyeti bağlayıcı bir ceza ile hüküm giyen kimselerin affına gidilirken henüz hüküm verilmemiş olanların takibi de bırakılmıştır. 12 yıldan fazla hürriyeti bağlayıcı bir cezaya mahkûm edilenlerin 12 yılı ve para

⁹⁸⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 59, Cilt: 2, s. 446-450.

⁹⁸⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 59, Cilt: 2, s. 450-451.

⁹⁸⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 59, Cilt: 2, s. 452-467.

cezalarının tamamı affedilmiştir. Türk Ceza Kanunu ile diğer kanunlar da yazılı suçlardan dolayı ölüm cezasına mahkûm edilenlerin bu cezaları 90 yıl ağır hapse, müebbet ağır hapse mahkûm edilenlerin cezaları da 24 yıl ağır hapse çevrilmiştir. Yüksek Adalet Divanı tarafından hüküm giydirilenlerin 78 sayılı, 218 sayılı ve 780 sayılı Af Kanunları ile Anayasanın 97'nci maddesi uyarınca cezaları kısmen veya tamamen affedilenlerle bu afların dışında kalanların aslî ve fer'i cezaları dayandıkları kanun hükümleri ayırt edilmeksizin bütün neticeleri ile birlikte ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle birinci madde kabul edilmiş, sonrasında ikinci madde okunmuş ve müzakeresine geçilmiştir.⁹⁸⁷

AP Grubu adına İçel Milletvekili İbrahim Göktepe, ikinci maddenin ağırlık noktasının mahkemelerde ya da cezaevlerinde beklemekte olan kaza ve kader kurbanları değil komünist ve anarşistlerin affı olduğunu, CHP ve MSP'nin amacının da zaten bu yönde bulunduğunu iddia etmiştir. Bu iki partinin asıl hedefinin siyasi suçluları affetmek olduğunu söyleyen Göktepe, kaza ve kader kurbanlarının lütfen af kapsamına alındığını ifade etmiştir. Parti olarak, devlete ve devlet kuvvetlerine karşı işlenmiş olan ve bu madde ile af kapsamına alınmış bulunan suçların affına taraftar olmadıklarını, çünkü ikinci madde ile affedilmek istenenlerin komünist çetelere silah, cephane, bıçak, bomba gibi vasıtaları yapanlar, taşıyanlar, yurdumuza kaçak olarak sokan kimseler olduklarını belirtmiştir. Türkiye'deki komünist çetelerin Türk askerine ve Türk polisine karşısına bu silâhlarla çıktıklarını, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde saatlerce süren çatışmalarda, Kızıldere olaylarında kullanılan silâhlar bunlar olduğunu söylemiştir. Bu silahları kullanan komünist çetelerin, ODTÜ önünde saatlerce süren çarpışmalarda şehit ettiği Mehmetçiğin aziz hatırasını milletimizin unutmadığını, bu madde ile affedilmek istenenlerin bu silah ve cephaneleri komünist Çin'den, Rusya'dan ve bunların peyki ve uşağı olan ülkelerden kaçak olarak yurda sokan ve bunların ellerine veren vatan hainleri olduğunu ifade etmiştir. Ecevit - Erbakan Koalisyon Hükümetinin, Türkiye'de ilk defa, komünistleri affeden bir iktidar olarak tarihe geçeceklerini, gelecek nesiller bunu, hazin bir tarihî yanlışlık olarak değerlendireceklerini beyan ederek sözlerini tamamlamıştır.⁹⁸⁸

Demokratik Parti grubu adına yine Kars Milletvekili Yasin Bozkurt söz almıştır. Bozkurt, ikinci madde ile affedilmek istenenlerin geçmiş tarihlerde çıkartılmış olan afların hiçbirisinde atıfete mazhar görülmediklerini belirterek sözlerine başlamıştır. Bu madde ile Türkiye'nin toprak bütünlüğüne, millî birliğine ve devlet aleyhine işlenmiş olan, yine daha önceki yıllarda af konusu olmamış zimmet, irtikâp, rüşvet, ihtilas gibi, sosyal hayatımızı her yönüyle tahrip eden cürümler, uyuşturucu maddelerin imali, ithali, ihracı, satılması, kullanılması suçları affedilmek istendiğini belirtmiştir. Bu tercihin sadece cemiyet için değil bütün insanlık için tehlike teşkil eden, haşhaş ekiminin yasaklanması meselesiyle de ilgili ve milletlerarası münasebetleri ilgilendiren önemli bir

⁹⁸⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 60, Cilt: 2, s. 478-481.

⁹⁸⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 60, Cilt: 2, s. 481-484.

konu olduğunu ifade etmiştir. Yine aynı maddeyle cebren ırza geçenler, namusa tasallut edenler, tagaddi edenler, ırza geçme fiilleri türünden şimdiye kadar hiçbir kanunda, hiçbir af kanununda affa lâıyk görülmeyen suçların da af kapsamına alındığını, bu nedenle Demokratik Parti olarak bu maddeye ret oyu vereceklerini beyan etmiştir.⁹⁸⁹

Adalet Komisyonu Başkanı ve Sinop Milletvekili Yalçın Oğuz ise devlet ve toplum hayatında yaşanan bir kargaşalıktan sonra barış havası yaratılma ihtiyacının affın sebeplerinden birini teşkil ettiğini, bu nedenle affın temelde politik bir tasarruf olduğunda şüphe bulunmadığını söylemiştir. Toplumdaki dengeyi esaslı olarak sarsan suçların politik suçlar olduğunu belirten Komisyon Başkanı, geçmiş ile barışılmak isteniyorsa mutlaka siyasî suçların birinci planda dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir. Adalet Bakanı Şevket Kazan ise verilen bu af kanunu teklifi içinde 141 ve 142'nci maddelerin başlangıçta af kapsamı dışında bulunduğu, Müşterek Komisyon görüşmeleri sırasında 142'nci maddenin fikir suçu olduğunun tespit edildiği bilgisini vermiştir. Uzun zamandır parti propagandaları, konuşmaları ve seçim beyannamelerinde fikir suçlarını kapsayan bir af kanunu getirileceğinin vaat edilmiş olduğunu ve sadece anarşik eylemlerin af dışında bırakılacağını ifade edildiğini söylemiştir. Müşterek Komisyon çalışmaları sırasında 142'nci madde üzerinde fikir suçu olduğu konusundaki tespit çerçevesinde maddenin af dışı kalmasından vazgeçildiğini belirtmiştir. Madde üzerinde yine pek çok değişiklik önergesi verilmiş, sürenin uzaması üzerine 3 Nisan 1974 Çarşamba günü af teklifini müzakere edilmek üzere birleşim kapatılmıştır.⁹⁹⁰

3 Nisan 1974 tarihli oturuma, değişiklik önergeleri sonrasında son şeklini alan ikinci maddenin Meclis Başkanı tarafından okutulmasıyla başlanmış ve madde oya sunulmuştur. İkinci maddenin oylamasına 401 üye katılmış, 214 kabul, 187 ret oyu kullanılmıştır. Maddenin kabul edilmesiyle Türk Ceza Kanunu ve Askeri Ceza Kanunu'nun pek çok maddesinde yer alan eylemler nedeniyle 5 yıldan az süre hüküm giymiş olanların cezalarının tamamının affına gidilirken, 5 yıldan fazla süre hüküm giymiş olanların ise cezalarında 5 yıl indirim yapılmıştır. Mali suçlar ile istihlak ve istimal kaçakçılığına dair cezaların affını düzenleyen üçüncü madde değişiklik önergeleri ile birlikte Komisyona iade edilirken, suçu işlediği tarihte 15 yaşını doldurmamış olanların cezalarının affını öngören teklifin dördüncü maddesi Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.⁹⁹¹ Teklifin beşinci maddesi Türk Ceza Kanunu'nun 149'ncü maddesinin birinci fıkrasında yazılı suçların af kapsamı dışında bırakılacağına dair düzenlemeleri içermektedir. Türk Ceza Kanunu'nun 149'ncü maddesinin birinci fıkrasında yazılı suçlar her kim Hükümet aleyhine halkı silah veya uyuşturucu yahut boğucu veya yakıcı gazlar veya patlayıcı maddeler kullanmak suretiyle isyana veya Türkiye ahalisini birbiri aleyhine silahlandırarak mukateleye teşvik eylerse yirmi seneden aşağı olmamak

⁹⁸⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 60, Cilt: 2, s. 484-485.

⁹⁹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 60, Cilt: 2, s. 488-510.

⁹⁹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 61, Cilt: 2, s. 542-557.

üzere ağır hapis cezası ile cezalandırılır şeklindeydi. Bu maddenin müzakeresi sırasında ilk sözü AP Grubu adına Erzurum Milletvekili İsmail Hakkı Yıldırım almıştır. Yıldırım, Türk Ceza Kanunu'nun komünistleri cezalandıran 141, 142 ve 146'nci maddeleriyle diğer maddelerinin af kanununun istisna hükümleri arasında yer almaması gerekçesiyle partilerinin bu maddeye olumsuz oy vereceğini beyan etmiştir.⁹⁹²

Demokratik Parti Grubu adına Samsun Milletvekili Hilmi Türkmen kürsüye gelmiştir. Beşinci madde ile komünistlerin ve Müslümanlarının affının düzenlendiğine, bu iki grubu aynı terazide tartmaya kimsenin hakkı olmadığına sert bir şekilde vurgu yapmıştır. MSP Grubu adına Çorum Milletvekili Yasin Hatiboğlu kürsüye gelecek, herhangi bir suç ve cezası için affa yönelmenin fiili meşrulaştırmak olmadığını altını çizmiştir. CHP grubu adına İstanbul Milletvekili Hasan Basri Akgiray siyasi suçları da kapsayan af kanunu çıkarıp da düzeni bozulan bir ülke örneği bulunmadığını, Türkiye'de 50 yılda 33 kez af kanunu çıkartıldığını ve düzenin bozulmadığını ifade etmiştir. Bu çatının altında birtakım eski iktidar partilerinin bugün komünist diye bağışladıkları Nazım Hikmet'i bile affettiğini söylemiştir. Adalet Bakanı'nın dün verdiği rakamlara göre 141, 142 ve 146'nci maddelere giren suçlar ve bunlardan mahkum olanlarla, halen davası devam etmekte olanların toplamının 1000 civarında olduğu bilgisini paylaşmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1000 kişilik bir gücün karşısında ürküyorsa böyle bir devletin aslında var olmadığını beyan etmiştir. Suçları değil cezaları bağışladıklarını, affa uğrayan kimselerin suç işlemesi durumunda yine ceza göreceklerini, yaptırımların mevzuatta öylece durduğunu belirtmiştir. Akgiray af kanununa zorunluluk duyulmasının sebebinin Türkiye'yi 12 Mart'a getiren yöneticilerin basiretsiz, yeteneksiz idareleri ve yönetimler olduğunu iddia etmiştir.⁹⁹³

CGP Grubu adına Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu kürsüye gelmiştir. Af kanunu teklifinin en önemli maddelerinden birini konuştuklarını, Türk Milletinin temeline dinamit koyanları serbest bırakmak için, eylemlerine devam edecek yabancı emrindeki hainleri dahi yarın başboş bırakmak için taviz verilemeyeceğini söylemiştir. Bu sözler üzerine karşılıklı atışmalar yeniden başlamıştır. Bu arada söz alanlardan İçel Milletvekili Nazım Baş, Adalet Bakanı tarafından 149'dan tutuklu olan sanıklar için 8 rakamının ifade edildiğini, bunların aftan istisna edildiğini, ancak 141 ve 142'den tutuklanan 2476 komünistin affına çalışıldığını söylemiştir. Teklif sahiplerinin bir taraftan anarşistlerden silahlı eyleme karışanları, bomba imal edenleri, silahlı harekete geçenleri affın dışında bıraktıklarını söylemine sahip olduklarını, diğer taraftan mahkemelerde arpacık, gez ve gözden selam söyleyerek silahlı bir mücadeleye ve kızıl bir ihtilale kalkışanları affetmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Nazım Baş, bir kısım aşırı solcu çevreler ve sözde hukukçu teşekküllerin, affı istenen komünistlerin, bir anormal dönemin ve bozuk düzenin kurbanı

⁹⁹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 61, Cilt: 2, s. 557-559.

⁹⁹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 61, Cilt: 2, s. 557-565.

oldukları fikrini yaymaya çalıştıklarını beyan etmiştir.⁹⁹⁴ Türkiye’de bu hareketlerin kökünün 1920 senelerine dayandığını iddia eden Baş, bu memlekette Türk bayrağını indirip yerine kıvıllı bayrak asanların, Türk adliyesi dururken komünist halk mahkemeleri kuranların hiçbir zaman için affına taraftar olmayacaklarını belirtmiştir. Beşinci madde üzerine pek çok değışiklik önergesi verilmiş, müzakereler uzamış, bunun üzerine Meclis Başkanı tarafından birleşime son verilmiştir.⁹⁹⁵

Kanun teklifinin devam müzakeresine 4 Nisan 1974 tarihli birleşimde beşinci madde üzerindeki tartışmalardan devam edilmiştir. Bu birleşimde af kapsamı dışında bırakılan suçları düzenleyen beşinci ve ceza indirimlerini öngören altıncı maddeler ile Komisyon tarafından yeniden düzenlenen üçüncü maddenin kabulü uzun bir müzakere sürecinden sonra gerçekleşmiştir.⁹⁹⁶ 9 Nisan 1974 tarihli birleşimde teklifin ölüm cezalarını 30 yıl ağır hapse, müebbet ağır hapis cezalarını 24 yıl ağır hapse çevrilenlerin şartlı salıverilmelerini ve cezalarından üçte bir oranında indirimle gidilmesini düzenleyen yedinci maddesi ile devam edilmiştir.⁹⁹⁷ AP Grubu adına görüşlerini belirtmek maksadıyla kürsüye Kırklareli Milletvekili Mehmet Atagün gelmiştir. Atagün yedinci maddenin şartla salıvermeyi değil affı temin etmek maksadıyla getirildiğini iddia ederek sözlerine başlamıştır. Teklifin dördüncü maddesinden yararlanan katil, komünist veya anarşistin mahkeme tarafından 27 yıl ağır hapis cezasına mahkûm edilse bile maddenin bu haliyle geçmesi durumunda bir gün dahi cezaevine girmeyeceğini ve tüm 27 yıllık cezasının neticeleriyle birlikte affedilip ortadan kalkacağını söylemiştir. Suçlunun yedinci maddeden yararlanarak 27 yıllık cezanın üçte biri olan 9 yılı ve geriye kalan 18 yılı da kabul edilen dördüncü maddeye göre affedilecek olduğu bilgisini vermiştir. Bu suretle suçlunun cezaevine hiç girmeyeceğini, mağdurların, müdahillerin, boynu bükük öksüzlerin karşısında bıyık bükerek kol gezeceklerini söylemiştir. Af kanunu teklifi olduğu gibi kanunlaşacak olursa idam cezası 30 yıl ağır hapis cezasına ve müebbet ağır hapis cezası 24 yıl ağır hapis cezasına çevrilen hükümlülerden başka diğer bütün hükümlülerin bu yıl içinde cezaevlerinden tahliye edileceklerini beyan etmiştir.⁹⁹⁸

CHP grubu adına kürsüye gelen İstanbul Milletvekili Hasan Basri Akkiray, böyle bir durum oluşmayacağını ifade etmiştir. Akkiray, anarşistlerden bir tanesinin 15 yıl hüküm giydiğini kabul edersek, böyle bir hükümlünün 5 yıl af kanunundan, 5 yıl da meşruten tahliyeden istifade edeceğini, dolayısıyla 5 yıl daha cezaevinde yatacağını beyan etmiştir. Bilgilendirme tartışmalar sona ermiş, milletvekillerinin verdiği değışiklik önergeleri sonrasında oylamaya geçilmiş ve madde

⁹⁹⁴ “Kimdir bu profesörler, kimdir bu hukukçular? Profesörler Uğur Alacakaptan, Profesör Mümtaz Soysal, kimdir, bunlar, fikirleri nedir, niyetleri nedir, hangi suçları işlemişlerdir, hangi mahkemede davaları görülmektedir”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 61, Cilt: 2, s. 575.

⁹⁹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 61, Cilt: 2, s. 565-586.

⁹⁹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 62, Cilt: 2, s. 605-655.

⁹⁹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 63, Cilt: 3, s. 6-66.

⁹⁹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 63, Cilt: 3, s. 6-8.

bu haliyle kabul edilmiştir.⁹⁹⁹ Kanun teklifinin sekizinci maddesi 26 Recep 1342 ve 3 Mart 1340 tarih ve 431 sayılı Kanunun 2 ve 4'ncü maddelerinin kaldırılmasının yanında bu durumdan istifade etmek isteyen erkek mensuplar hakkında 431 sayılı Kanunu tadil eden 16 Haziran 1962 tarih ve 5968 sayılı Kanun gereğince kadınlara tanınan hakların uygulanmasına dair düzenlemeleri içermekteydi. İlk sözü Demokratik Parti Grubu adına Erzurum Milletvekili Rasim Cinisli alacaktır. 3 Mart 1924 tarihinde Osmanlı Hanedanının Türkiye Cumhuriyetinin sınırları haricine çıkarılmasının 431 sayılı Kanunla kabul edildiğini, müzakeresi gerçekleştirilen maddenin kabulü ile Osmanogullarının yurda dönmelerinin yolunun açılacağını söylemiştir. Cumhuriyetin bütün müesseseleriyle 50'nci kemal yaşını idrak ettiğini, her Türk'ün gönlüne kök salmış rejimin 50'nci yaşının yüce Meclisler tarafından millete sunulacak atıfet ile kutlanacağını, bu münasebetle ele alınan af teklifinin belki de en manalı yanının sekizinci madde gerçekleştirileceğini ifade etmiştir. Cinisli maddeye, hukuk objektifinden ve Türk siyasî tarihinin çağlara sığmayan devamlılığının bir icabı olarak bakılıp öyle değerlendirilmesi gerektiğini ifade ederek sürecin genel bir özetine girişmiştir.¹⁰⁰⁰

Kanunların sosyal zaruretlerin eseri olduğunu hatırlatan Cinisli, toplumun olağanüstü dönemlere girdiği sıralarda veya bir yapı değişikliği geçirdiği durumlarda alınan tedbirlerin şiddetli olabileceğini hatta çıkarılan istisnâî kanunların çoğu zaman hukukun prensipleriyle ters düşebildiğini ifade etmiştir. Fransa'da 1789 İhtilalini takip eden yıllarda 1793'te çıkarılan bir kanunla, hakkında bir kovuşturma olmadığı halde şüpheli görülen bazı kimselerin iç huzurun sağlanmasına kadar süresiz tevkif edilmelerinin sağlandığını ve kolonilere kitleler halinde sürgünler yapıldığını, Sovyet Rusya'da Bolşevik İhtilali'nden sonra Çarlık ailesinin oy verme hakkını elinden alındığını aktarmıştır. Türk siyasi tarihinde de devletin geleceği için benzer tedbirlerin alındığını, ancak maksat hâsıl olduktan sonra bu tedbirler kaldırıldığını söylemiştir. Atatürk, önderliğinde Millî Kurtuluş Savaşı başarıldıktan sonra bağımsızlık mücadelesine katılmayan ve kalemleriyle basında buna karşı çıkanlar arasından 150 kişilik bir listenin hazırlanıp bu kimselerin yurtdışına gönderildiğini, bu kimselerin Cumhuriyetin 10'ncu yıldönümünde dönüşlerine izin verildiğini, bugüne kadar da rejim aleyhtarı bir davranışlarının görülmediğini dile getirmiştir. 1963'te rejimi diktatörlüğe çevirmek isteyen bir darbe teşebbüsün önlendiğini, suçlular daha yargı organlarının huzuruna getirilmeden Parlamentonun çıkardığı bir kanunla affedildiğini hatırlatmıştır.¹⁰⁰¹

Rasim Cinisli, 431 Sayılı Kanunun bazı maddelerinin yine Parlamento tarafından 1952'de değiştirilerek hanedana mensup hanımların yurda dönmelerine imkân tanındığını, üzerinden 22 yıl geçtiğini, bu sürede yurda gelen hanedana mensup hanımların siyasi hiçbir faaliyeti görülmediğini

⁹⁹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 63, Cilt: 3, s. 8-19.

¹⁰⁰⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 63, Cilt: 3, s. 19-22.

¹⁰⁰¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 63, Cilt: 3, s. 19-22.

beyan etmiştir. Atatürk'ün sağığında tek partili siyasi dönemde kapatılan partiler dahil hiçbir hareketin saltanatı yeniden tesis etme karakterine sahip olmadığını belirtmiştir. Tedbir kanunları gayesini gerçekleştirdikten sonra kaldırıldığını, bu hususun hukuk devletinin bir gereğı olduğunu söylemiştir. Anayasanın 10'ncu maddesinin, “Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasî engelleri kaldırır.” şeklinde olduğunu hatırlatmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ek 4 numaralı protokolün 3'ncü maddesinin “Hiç kimse, ferdî veya toplumsal tedbir için dahi olsa, vatandaşı olduğu Devletin toprakları dışına çıkarılamaz. Hiç kimse vatandaşı olduğu devletin topraklarına girme hakkından mahrum edilemezler” şeklinde olduğunu hatırlatmıştır. Bu hukukî teamül ve tekamüller karşısında 50 yıl önce alınmış bir tedbirin artık bugün muhafaza edilmesinin hiçbir gereğı kalmamış olduğunu söylemiştir. Konuya siyasî tarih yönü ile bakıldığında yüzyıllara sığmayan büyük milletimizin tarihinin bir bütün olduğunu, bir hâdisle ile bitip, bir başka olayla yeniden başlayamayacağını, milletlerin tarihlerinde siyasî rejim değişiklikleri o milletin tarihinin bütünlüğünü bozmayacağını ifade etmiştir. Bunun yalnızca on beş, yirmi kişinin kişisel hakkını değil tarihi bir düğümü de çözeceğini iddia etmiştir.¹⁰⁰² Müzakerenin hitamında Kanun teklifinin 9. ve 15. maddeleri bu birleşimde kabul edilmiştir.¹⁰⁰³

Teklifin kalan maddelerinin müzakeresine 10 Nisan 1974 tarihli birleşimde af kapsamına giren disiplin suçlarını düzenleyen madde 16'dan devam edilmiştir.¹⁰⁰⁴ Madde üzerinde ilk sözü Demokratik Parti Grubu adına İçel Milletvekili Nazım Baş almıştır. Nazım Baş, sadece 1 Eylül 1968 tarihi ile 7 Şubat 1974 tarihine kadar işlenen disiplin suçlarının af kapsamına alınmasını Anayasanın millî bütünlük ve eşitlik ilkesine aykırı olduğunu söylemiştir. 1968 tarihinin başlangıç olarak alınmasını enteresan ve düşündürücü bulduğunu ifade etmiştir. Bu madde ile 1961 Anayasasının koyduğu düzeni yıkıp, anarşik ve komünist düzen kurma suçlarına ait bütün disiplin suçlarını affedilmeye çalışıldığını, 1968 senesinin üniversitedeki komünist eylem ve hareketlerinin su yüzüne çıktığı tarihler olduğunu beyan etmiştir. Üniversiteleri yakıp yıkmaktan, anarşist eylem yapmaktan, sınıf geçmeye zaman bulamayan bu kimselerin disiplin suçlarının affına amaçlandığını söylemiştir. İktidar partilerinin üstün gayretleriyle teklifin diğer maddelerinde suçları affedilen komünistlerin bu madde ile disiplin cezaları da affedilmekte olduğunu belirtmiştir. Anarşist ve komünistlerin 1968 - 1971 arasında okullarını bırakarak eyleme geçtiklerini, kır ve şehir gerillası hareketlerine başladıklarını, 1968'de Filistin gerilla kamplarına giderek, sınıf geçme zamanı ders verme imkânı bulamayan bu kimselerin affına çalışıldığını söylemiştir. Anarşist hareketlerin ve eylemcilerin başlangıç tarihi 1968'de etrafı yakıp yıkanlar ile bunların tahrik ve teşvikçileri, 141'nci maddenin af kapsamına giren bu anarşist komünistler, bu madde ile tekrar kayıt yenileme hakkına sahip olacaklarını iddia etmiştir. 1968 tarihinde her türlü boykot ve işgal dile beraber,

¹⁰⁰² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 63, Cilt: 3, s. 19-22.

¹⁰⁰³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 63, Cilt: 3, s. 6-66.

¹⁰⁰⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 64, Cilt: 3, s. 71-128.

bunların teşvikçileri ve yaratıcılarının genel af kanununun diğer maddelerinden faydalanarak suçlarının affedildiğini, disiplin suçlarını üzerlerinden atmak şartıyla tekrar yükseköğrenime geri dönebileceklerini ifade etmiştir. Ona göre, üniversite öğrenime ara vermiş, dürbünlü mavzerlerle, silâhla eğitim görmüş, üniversite binalarını yakıp yıkıp, tahrip etmiş, üniversite ve yüksekokullarda komünist çeteciler tarafından halk mahkemeleri kurmuşlar, okula devam etmemişlerdir. 16 Haziran’da işçi hareketlerine karışmış, 16 Şubat Kanlı Pazar olayına katılmış, üniversitede öğrencilere kurşun sıkıp, üniversiteyi yakıp yıkmakla vakit geçirmiş ve Türk Ceza Kanununun 141’nci maddesinden affedildikten sonra, bu insanlara tekrar bir öğrenime dönme imkânı hazırlanmıştır.¹⁰⁰⁵

CGP Grubu adına ise Kastamonu Milletvekili Hasan Tosyalı kürsüye gelmiştir. Tosyalı anormal bir madde ile karşı karşıya bulunduklarını, affın genellik vasfına haiz olması gerektiğini, bu madde ile bunun ihlal edildiğini söylemiştir. Belli tarihler arasındaki disiplin cezalarının silinmesi hükmünün maddeden çıkarılmasını adaletin ve genelliğin tecellisi için, ayrıca özel bir maksadın peşinde olunmadığını göstermek için gerekli olduğunu belirtmiştir. Türkiye’nin son dört beş seneden beri dışarıdan çember içine alınarak içten yıkma teşebbüsleriyle karşı karşıya kaldığını, bu eylemlerin içinde olan kimselerin affedilmemesinin lazım geldiğini ifade etmiştir. Ülkenin geçirdiği bunalım devresinden sonra, son dört beş yıl içerisinde silahlı, teşkilatlı işgallere, anarşik eylemlere karışmış olanlarının bu maddenin dışında bırakılmasını talep etmiştir. Sakarya Milletvekili Hayrettin Uysal ise bu meselenin Komisyonda tartışıldığını, 1968 senesinin başlangıç kabul edilmesinde öğrenci olaylarının o tarihte başlamış olmasının neden olarak gösterildiğini, bunda bir maksat ve önyargı olmadığını beyan etmiştir. Bunda amaçlananın doğrudan doğruya 16’nci maddenin kapsamı içerisinde meydana gelen olaylarda yer alan bazı kişileri topluma, aileye, cemiyete, memlekete, vatana kazandırabilmek olduğunu, barış getirmenin şartının kin duygularını ortadan kaldırmaktan geçtiğini iddia etmiştir.¹⁰⁰⁶

Sivas Milletvekili Enver Akova, 1 Eylül 1968 tarihinin başlangıç tarihi olarak Anayasa ilkelerine ters düştüğünü belirtmiştir. 1968 tarihinin, gününde, saatinde ve dakikasında bir mana yattığını, bunun da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin önünde belediye otobüslerini çevirip hasta olan vatandaşları zorla indiren, kurşun, sıkan, onları döven, anarşik olayların içinde isimleri geçen kişilerin, Allahsızların, imansızların, Türkiye Cumhuriyetine kasıtlı olarak yönelenlerin affedilmesi olduğunu iddia etmiştir. 1968 tarihinden önce üniversiteden kayıtları silinmiş, disiplin cezası giymiş, atılmış, tembellikten dolayı vize alamamış öğrencilerin af kapsamı içine alınmamasını kanıt olarak göstermiştir. MSP sıralarına dönerek İngiltere’de, İtalya’da, Fransa’da sol yumruklar kalkmış vaziyette kızıl bayraklar Mao’nun, hatta Stalin’in resimleri elde komünist enternasyonal marşını söyleyen Marksist ve Leninistleri, Allah’ı, peygamberlerini inkâr edenleri affetmek için mi

¹⁰⁰⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 64, Cilt: 3, s. 72-74.

¹⁰⁰⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 64, Cilt: 3, s. 74-76.

parmak kaldıracaklarını sormuştur. Bu söylemlere cevap vermek maksadıyla CHP Grubu adına Mardin Milletvekili Nurettin Yılmaz kürsüye gelmiştir. 1968 yılında okula devam etme, okula gitme ve hatta sokakta dolaşmanın dahi cesaret istediğini, patlayan bombalar, suikastler, işgaller, boykotlar nedeniyle öğrencilerin okula devam etme olanağından mahrum kaldığını beyan etmiştir. Bu boykotların ve işgallerin sadece Dev-Genç gibi sola mütemayil olan gençler tarafından değil Ülkü Ocaklarına mensup gençler tarafından da gerçekleştirildiğini söylemiştir. Komisyonun bu maddeyi getirmekle sadece 141 ve 14' nci maddeden mahkûm olanlara ya da sola mütemayil olanlara değil, aynı zamanda Ülkü Ocaklarına mensup olan öğrencilere de aynı hak tanımaya çalıştığını, eşitliğin burada olduğunu dile getirmiştir.¹⁰⁰⁷ Tüm maddeler bu birleşimde kabul edildi. Af kanunu teklifinin tümünün oylamasına 450 üye içerisinde 391 üye katılmış; 207 kabul, 184 ret oyu çıkmıştır. Bu suretle af kanunu teklifi Meclis tarafından kabul edilmiştir.¹⁰⁰⁸

10 Nisan 1974 tarihinde Millet Meclisi tarafından, “*Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 134 arkadaşının, Cumhuriyetin 50'nci Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında*” başlığı altında kabul edilen af kanun teklifi Cumhuriyet Senatosu'nun 16 Nisan 1974 tarihli birleşiminde gündeme alınmıştır.¹⁰⁰⁹ Teklifin ilk müzakeresi ise 24 Nisan 1974 tarihinde, devam müzakereleri ise 25, 26, 27 Nisan tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.¹⁰¹⁰ Cumhuriyetin 50'nci Yılı nedeniyle bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifinin maddeleri bu tarihlerde görüşülerek, maddeler ile tümü ayrı ayrı açık oya sunulmuş ve oyların ayrımları sonucunda Cumhuriyet Senatosu'nda salt çoğunlukla kabul olunmuştur. Üye sayısı 184 iken oy veren 124 kişi arasından kabul 96, ret 27, çekimser 1, oya katılmayan 56, açık üyelik 4 şeklinde olmuştur.¹⁰¹¹

12 Mart Muhtırasından sonra Anayasa Mahkemesi Türkiye İşçi Partisi'ni kapatmıştı. Parti Genel Başkanı Behice Boran ve yöneticilerinin bir kısmı Sıkıyönetim Mahkemesi'nce görülen davlar sonucunda çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştı. CHP-MSP Hükümeti'ne ait 1974 affı ile bu

¹⁰⁰⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 64, Cilt: 3, s. 76-78.

¹⁰⁰⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 64, Cilt: 3, s. 71-128. Ay yasası oylamasında MSP'li 20 milletvekili ret oyu vermişti. Bazı MSP'liler “komünist faailiyetler” ve “sınıf mücadelesini teşvik” suçundan hüküm giyen siyasi suçluların, yani solcuların af kapsamına alınmasına karşı çıkıyordu. Mustafa Çolak, **Bülent Ecevit**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 169.

¹⁰⁰⁹ “Cumhuriyetin 50 nci yılı nedeniyle bazı suç ve cezaların affı hakkında Kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 46, Cilt: 14, s. 146.

¹⁰¹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 48, Cilt: 14, s. 178-216; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 49, Cilt: 14, s. 225-294; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 50, Cilt: 14, s. 310-430; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 51, Cilt: 14, s. 433-523; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 52, Cilt: 15, s. 2.

¹⁰¹¹ Af yasasının istediği ölçülerde çıkmaması üzerine CHP, Anayasa Mahkemesi'ne başvuracaktır. Mahkemenin verdiği kararlar neticesinde affın kapsamı genişleyecek, ancak kamuoyunda affın bu kadar geniş tutulmasının doğru olup olmadığı tartışmaları devam edecekti. Turan, **Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap, Çağdaşlık Yolunda Türkiye, (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, s. 302-303. 1803 No'lu Kanun'un tam metni için bk. T.C. Resmi Gazete, 18 Mayıs 1974, **Sayı: 14890 (Mükerrer)**, s. 1-4, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14890_1.pdf, (10.10.2023)

kimselerin de affına gidilmiş ve TİP 30 Nisan 1975'te ikinci kez kurulmuştu. Boran yeniden Genel Başkan olurken Genel Sekreterliğe Nihat Sargın getirilecekti.¹⁰¹²

5.5.5. Cumhuriyet Senatosu Tekirdağ Üyesi Cemal Tarlan'ın Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın Af Konusundaki Beyanlarına Dair Gündem Dışı Demeci

Cumhuriyet Senatosu'nun 12 Şubat 1974 tarihli birleşimine Tekirdağ Üyesi Cemal Tarlan'ın, Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın af konusundaki beyanlarına dair gündem dışı demeci ve Adalet Bakanı'nın, Cemal Tarlan'ın demecine cevabı yansımıştır.¹⁰¹³ Bahsi geçen tarihte Cumhuriyet Senatosu Tekirdağ Üyesi Cemal Tarlan, Adalet Bakanı'nın af konusunda yaptığı iki farklı beyanat hakkında gündem dışı konuşma yapmıştır. Tarlan, Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın geçen hafta sonunda Bolu ve İzmit'te cezaevlerini ve Adliye'yi teftiş ettikten sonra tutuklular önünde af ile ilgili konuşmalar yaptığını, bu konuşmaların televizyon ve radyolar aracılığıyla kamuoyuna intikal ettiğini belirtmiştir. Adalet Bakanı'nın 9 Şubat 1974 tarihinde Bolu Cezaevi'nde yaptığı kısa konuşmada herkesin tahliyesi için çaba sarf ettiklerini, en geç bu ay sonuna kadar cezaevlerini boşaltılacaklarını söylediğini aktarmıştır. Bakan'ın bu konuşmayı yaptıktan sonra seçim bölgesi İzmit'e geçtiğini, bölgede gerekli teftişleri yaptıktan sonra ikinci bir konuşma daha yaparak, çıkaracakları affın esaslarının belli olduğunu, kanunun Mart ayı içinde çıkmasına çalıştıklarını söylediğini ifade etmiştir. Senato Üyesi Tarlan bir af tasarısının kanunilik kazanması tekniğine ters düşen bu durumun izahını Adalet Bakanı'ndan talep etmiştir. Senatör ayrıca, af konusunun yalnız cezaevlerindeki tutukluları değil, onların dışarıdaki ana, baba, akraba ve taallukatını da çok yakından ilgilendiren ciddi ve o derece hassas bir konu olduğunu hatırlatmıştır. Senatör son olarak Adalet Bakanı'ndan af kanun tasarısının hazırlık bakımından ne safhada olduğu ve Meclis'e en geç hangi tarihte sevk edileceği hususunda kamuoyunun süratle haberdar kılınması gerektiğini beyanla sözlerini tamamlamıştır.¹⁰¹⁴

Adalet Bakanı ve Kocaeli Milletvekili Şevket Kazan cevabi konuşmasında gerek bu konuda gerekse de basında çıkan yazılar hakkında TRT, Anadolu Ajansı ve Türk Haber Ajansı'na verilen yazılı metni Senato kürsüsünden okumuştur. Bakan bahsi geçen açıklamanın Adalet Bakanlığı adına yapıldığını belirtecektir. Şevket Kazan'ın bizzat okuduğu açıklamada şu ifadeler geçmekteydi. İlk olarak son günlerde Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın şahsına atfen bazı gazetelerde yer alan haber ve beyanlar hakkında kamuoyunun aydınlatılmasına lüzum ve zaruret görüldüğü, Koalisyonu teşkil eden iki partinin müştereken hazırladıkları af kanunu teklifinin muhtevasının çeşitli vesilelerle kamuoyuna açıklanmış olduğu belirtilmiştir. Bu açıklamalarda fikir suçlarının

¹⁰¹² Turan, *Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap, Çağdaşlık Yolunda Türkiye, (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, s. 344-345. 1974 affının kamuoyuna yansımaları için bk. Sönmez, a.g.t., s. 198-202.

¹⁰¹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 28, Cilt: 13, s. 449-456.

¹⁰¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 28, Cilt: 13, s. 449-451.

affin kapsamına gireceği, cebir ve şiddete dayanan anarşik eylemlerin ise af kapsamı dışında kalacağı yetkililerce özellikle beyan edilmiştir.¹⁰¹⁵

Ankara’da bir gazete muhabirinin, anarşik eylemlere fiilen katılanlar hakkında sorduğu bunlar hiçbir zaman affedilemeyecek mi sorusuna, kamuoyu bunların affına bugün karşı olduğu, dilerse ileride affedilebilecekleri şeklinde cevap verildiği halde anarşik eylemlere katılanlar ileride mutlaka affedilecek diye Adalet Bakanının asıl beyanına ters düşen bir manşet atılmıştır. İkinci olarak bir af kanunu tasarısı hazırlanmakta olduğu, bu hazırlığın Adalet Bakanlığı tarafından değil, CHP ve MSP’nin kendi bünyelerinde teşekkül eden af komisyonlarının müştereken çalışmalarıyla yapıldığı ifade edilmekteydi. Adalet Bakanlığı bu hazırlıklara sadece seyirci durumunda olduğu belirtilmekte, tasarının geniş kapsamlı düzenlemeler içerdiği, kanunlaşması halinde birçok hükümlü ve tutuklu cezaevlerinin kapılarının açılacağı belirtilmekteydi. Ancak bazılarının ise içeride kalacağı ve aften cezalarda yapılan indirim nispetinde yararlanmış olacağından bahisle, cezaevlerinin tamamen boşaltılacağı yolundaki haberlerin hakikatle bir alakası olmadığı aktarılmaktaydı. Yaptıkları tetkikler neticesinde cezaevlerinde 80 binin üstünde tutuklu ve hükümlünün bulunduğu tespit edildiğini, bunlar arasından mahkemeleri incelenmiş olup da durumları hükme bağlanmış, olanlardan 10 seneden daha yukarıda ceza almış olanlarının sayı itibarıyla aşağı yukarı 7 ilâ 8 bin kişiyi ihtiva etmekte olduğunu söylemiştir. Bu rakamlar dikkate alındığında cezaevlerinin tamamen boşaltılacağına dair bir söyleme sahip olmalarının mümkün olmadığını tekrarlamıştır. Cezaevlerinin gezilmesinin iki ana hedefi olduğunu, birincisinin imkânların ve ihtiyaçların yerinde görülüp tespit edilmesi, diğerinin ise çıkarılacak olan af kanunu gereği tahliyeler başladıktan sonra aften yararlanacakların topluma uyum sağlamasını ve huzur unsuru olmalarını temin edilebilmesi olduğunu belirtmiştir. Mart ayı başına kadar af kanununun çıkma ihtimali olduğunu beyanla sözlerini tamamlamıştır.¹⁰¹⁶

5.5.6. Haşhaş Ekim Fazlalığına Ait Cezaların Affına İlişkin Kanun Teklifi

14 Ocak 1976 tarihli Millet Meclisi birleşiminde Cumhuriyet Senatosu Afyonkarahisar Üyesi Mustafa Çelik ve 17 arkadaşının 1974-1975 Ekim döneminde ruhsatlı alanlarda yapılan Haşhaş ekim fazlalığına ait cezaların affına ilişkin kanun teklifi gündeme alınmış, teklif aynı birleşimde Adalet Komisyonuna havale edilmiştir.¹⁰¹⁷

15 Mart 1977 tarihinde bahsi geçen kanun teklifi ile Millet Meclisi AP Afyonkarahisar Milletvekili Ali İhsan Ulubahşi ve AP Isparta Milletvekili Yusuf Uysal’ın, haşhaş ekicileri ile ilgili suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifi, CHP Afyonkarahisar Milletvekili Süleyman Mutlu ve

¹⁰¹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, İctima: 28, Cilt: 13, s. 449-456.

¹⁰¹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, İctima: 28, Cilt: 13, s. 449-456.

¹⁰¹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 39, Cilt: 14, s. 380.

2 arkadaşının haşhaş ekimiyle ilgili bazı cezaların affı hakkında kanun teklifi ve bu tekliflere matuf Adalet Komisyonu raporu gündeme alınmış ve müzakereleri gerçekleştirilmiştir.¹⁰¹⁸

Tekliflerin müzakeresine geçildiğinde ilk olarak CHP Afyonkarahisar Milletvekili Süleyman Mutlu önerge sahibi olarak söz istemiştir. 1959 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi Kanununun özel iki maddesine getirilen değişiklik ile haşhaş üretiminin bildiri usulüne bağlandığını, üreticinin şu kadar dönüm haşhaş ekıyorum beyanının yeterli olduğunu ve bildirilen dönüm miktarının kontrolünün yapılmadığını söylemiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu'nun 1959'da değiştirilen maddeleri 1971 yılında yeniden değiştirildiğini ve ekim izni usulüne bağlandığını belirtmiştir. Bu ekim izninde üretici vatandaşın ne kadar ekeceğini, ekeceği sahayı, dönüm olarak etrafındaki hudutlarıyla beraber, krokisi ile beraber bildirmek mecburiyetinde olduğunu ifade etmiştir. Böylesi katı usulleri getiren 1971 yılı değişiklikleri uygulanamadan, Nihat Erim Hükümeti tarafından haşhaş üretiminin yasaklandığını, 1974 yılında Bülent Ecevit Hükümetinin haşhaş ekimine yeniden müsaade edildiğini söylemiştir. Bu süreçte vatandaşların ekim hatalarına düşüp mağdur olduğunu belirtmiştir. Müzakeresi gerçekleştirilmekte olan af kanun teklifleri 1971 yılı değişiklikleri ile getirilen katı hükümlerin sonunda metrik olarak hatalara düşülmesinden dolayı ağır cezalara müstelzim olduğunu beyan etmiştir. Vekil binlerce kişinin muhakemesinin devam ettiğini, mallarının para cezasından dolayı haczedilmekte olduğunu, yine binlercesi cezaevinde yattığını, haşhaş üretimi yapan 7 ildeki vatandaşların kötü niyetlerine bağlı olmayarak, ölçüm hatalarından dolayı gerçekleşen hataların affı için bu teklifler verildiğini söylemiştir.¹⁰¹⁹

CHP Burdur Milletvekili Osman Aykul, uzun yıllardır ülke topraklarında ekilen haşhaşın önemli bir gelir ve hammadde kaynağı olduğunu, üretiminin 29 Haziran 1971 tarihinde yersiz ve isabetsiz olarak alınmış bir kararla yasaklandığını beyanla sözlerine başlamıştır. Bu yasaklama kararının Türk Devletinin bağımsızlık ilkesine aykırı bulunduğunu, Türk halkının bu tercihi bir türlü içine sindiremediği, bu konuda ABD karşısında duran tek siyasi partinin CHP olduğunu belirtmiştir. 1973 seçimlerinden sonra iş başına gelen Ecevit Hükümetinin 1 Temmuz 1974 tarihinde haşhaş ekimini sınırlı da olsa serbest bıraktığını, böylelikle bu ekim kararıyla milliyetçiliğin ve halkçılığın da gereğini yerine getirerek üzerine düşen görevi yaptığını ifade etmiştir. Bu karar ile Türk Devletinin onurunun yüceltildiğini, bu konu ile ilgili dış politika tutumunun açık ve kesin olarak ortaya konulduğunu, ayrıca haşhaş üreticisinin büyük bir sevinç içinde bayram yaptığını, köylünün gelirinin artarak cebinin para, sofrasının da yağ gördüğünü söylemiştir. Ancak haşhaş üreticisinin ekime devam ederken bu süreçte bir kısım çeşitli cezalarla karşı karşıya kaldığını, bu ceza çeşitlerinin yeşil olarak afyonların bir kısmının sökülüp toprağa

¹⁰¹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 61, Cilt: 26, s. 48-55.

¹⁰¹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 61, Cilt: 26, s. 48-49.

karıştırılma, çeşitli miktarda para cezası verilme, mahkûmiyet giyerek hapiste yatma şeklinde cereyan ettiği bilgisini vermiştir.¹⁰²⁰

Fazla ekim yapılmasının çiftçilerden ileri gelmediğini, haşhaş ekicilerini müşkül duruma düşürmemek için gerekli tedbirlerin ekim müsaadesi verildiği sırada devlet tarafından alınması gerektiğini beyan etmiştir. Haşhaş ekiminden önce saha ölçümünün yapılmaması, kadastro olmayan bölgelerde dönüm ile dekar arasındaki farkı ayırt edememek yüzünden fazla ekimlerin görülmesinden kaynaklandığını belirten Vekil, fazla ekim yapma oranı % 5'i bile bulmadığını belirtmiştir. Sayısal olarak 3 591 dolayında çiftçinin fazla ekim yaptığını, çiftçilerin fazla haşhaş ekmesinin afyon kaçakçılığı yapmak amacına yönelik olmadığını söylemiştir. Yıllardan beri haşhaş eken köylülerin böyle bir eylemin içinde görülmediği, ayrıca bugünkü uygulamada haşhaş kozasının çizilmeden alınması karan karşısında afyon kaçakçılığının imkansız hale getirildiğine vurgu yapmıştır. Tekliflerin kanunlaşması durumunda fazla ekimden dolayı açılan kamu davaların ve kesinleşmiş mahkûmiyetlerin bir defaya mahsus olmak üzere affına gidilmiş olacağını beyan etmiştir.¹⁰²¹

Kanun teklifinin birinci maddesi ile 1974-1975 Ekim döneminde, 3491 sayılı Toprak Mahsulleri Ofisi Kanununun 1470 sayılı Kanunla değiştirilen 27'nci maddesinin (A) bendi hükmüne aykırı fiilleri işleyenler hakkında takibat yapılamayacağı belirtilmekteydi. Ayrıca bu eylemlerden dolayı verilen cezaların ceza mahkûmiyetlerinin sonuçlarını da kapsamak üzere affına gidilmekteydi. Maddenin müzakeresi sırasında söz alan CHP Amasya Milletvekili Orhan Kayıhan, Adalet Komisyonunun sadece izinli sahaları kapsayan sınırlı af teklifini genişleterek ve Anayasaya uygun hale getirerek genel bir af kanununa dönüştürmüş olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Ancak söz konusu teklifin Mecliste ve Komisyonlarda uzun süre kaldığına dikkatleri çekerek kapsam tarihinin genişletilmesini talep etmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin 1972 senelerine kadar uyuşturucu ihraç eden ve uyuşturucusunu kendi ilaç endüstrisinde kullanan bir ülke iken, 1973'ten bu yana dışarıdan ithal eden bir ülke durumuna geldiğini belirtmiştir. Hükümetlerin bu konuda basiretsiz kararların son koalisyon Hükümeti zamanında tam anlamıyla ortaya çıktığını, afyon ekimine müsaade eden ve ekimini genişleten Ecevit Hükümetinin almış olduğu bu cesur kararı takip edilmesi gerekirken, bu noktada sükût edildiğini beyan etmiştir. Bu nedenlerle ülkede ve özellikle de sanayi dalında bir uyuşturucu açığı söz konusu olduğunu söylemiştir. Gündeme gelen bu af kanununun aslında mevcut Milliyetçi Cephe Hükümetinin haşhaş politikasındaki sakatlığın bir itirafı olması bakımından da mühim olduğunu belirten Vekil, 1974-1975 yıllarını kapsayan affın 1974-1977 şekline sokulmasını teklif ettiğini ifade etmiştir.¹⁰²²

¹⁰²⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 61, Cilt: 26, s. 49-50.

¹⁰²¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 61, Cilt: 26, s. 49-50.

¹⁰²² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 61, Cilt: 26, s. 50-51.

CHP Eskişehir Milletvekili Niyazi Onal kanun teklifinden duyduğu memnuniyeti belirttikten sonra Türkiye’de haşhaş ekimi ile geçinen, haşhaş sayesinde yaşamını bir ölçüde düzeltmeye çalışan vatandaşların yalnız izin verilen illerin halkından ibaret olmadığını belirtmiştir. Haşhaş üretimine izin verilen illerin etrafında ve Anadolu’nun başka yerlerinde uzun yıllar haşhaş ekmiş, buna alışmış, haşhaşı yaşamının bir bölümü haline getirmiş olan vatandaşların bulunduğu dikkatleri çekmiştir. Bu yurttaşların da haşhaş ekimine izin verilmesini isteyen Onal, bu kararın Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin bağımsızca verecekleri kararların en güzellerinden biri olacağını belirtmiştir. AP Afyonkarahisar Milletvekili Ali İhsan Ulubahşi de haşhaş ekiminin Demirel Hükümetinin istifasından sonra kurulan Nihat Erim Hükümeti zamanında yasaklandığını hatırlatarak sözlerine başlamıştır. Haşhaş ekimi müsaadesi geldikten sonra bazı vatandaşların bilmeyerek kanunun öngördüğü sınırlar dışına çıktığını, bunda vatandaşların kusuru bulunmadığını, sorunun üreticilerin yeteri kadar aydınlatılmamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu maksatla ceza gören haşhaş ekicilerinin affına dair kanun teklifi verdiklerini, ancak teklifin verildiği 1975 senesinden bu yana iki seneye yakın zamanın geçtiğini, geçen zaman içerisinde birçok haşhaş ekicisinin hüküm giydiğini ve cezalarının infaz edildiğini söylemiştir. Kanunun Komisyondan çıktığı gibi kabul edilmesi durumunda ceza gören pek çok üreticinin aften faydalanamayacağını, tatbiki olmayan bir kanunun çıkarmış olacağını ifade etmiştir. Af kapsamının 1976 ve 1977 Ekim yıllarına da teşmil etmenin daha adaletli olacağını, Bu dönemde de bazı ekicilerin bilmeyerek suç işlediğini beyanla sözlerine son vermiştir.¹⁰²³

AP Afyonkarahisar Milletvekili Mete Tan, haşhaş eken ve yetiştiren Türk çiftçisinin bu üretimi uyuşturucu madde imali için değil; rızkını temin gayesine matuf olarak, yağından evindeki aşını pişirmek için, küspesini hayvanına yem yapmak için yetiştirmekte olduğunu söylemiştir. Türk köylüsünün aynı zamanda afyonun narkotik bir madde olarak kullanıldığında hayatı söndüreceğini, ama tıpta kullanıldığında hayatı kurtaracağını da çok iyi bildiğini ifade etmiştir. Mete Tan, 3491 sayılı Toprak Mahsulleri Ofisi Kanununun 1470 sayılı Kanunla değişik 18’nci maddesinin (E) fıkrasına atıfta bulunacak ve bu fıkra da haşhaş üretimi izin belgesi almak için üreticinin 1 Temmuz-30 Eylül tarihleri arasında Toprak Mahsulleri Ofisine dilekçe ile başvurulacağını yazmakta olduğu bilgisini vermiştir. Ayrıca ekim alanının ölçüsü, üreteceği afyon miktarı, ekim alanının basit krokisi ve lüzumlu diğer belgelerin nelerden ibaret olacağı, krokilerin neleri kapsayacağını ve izin belgelerinin nasıl verileceğinin düzenlendiğini aktarmıştır.¹⁰²⁴

Haşhaş ekiminin özellikle sulak olmayan, başka nebatların yetişme şansa çok daha az olduğu, bazı Orta ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yapıldığını, buradaki çiftçi vatandaşlarımızın çoğunun gazete bile okuyamadığını söylemiştir. Haşhaş konusunda Hükümet bildirilerini radyo ve televizyon vasıtasıyla da edinemediklerinden kanunların gereğini zamanında yapamadıklarını

¹⁰²³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 61, Cilt: 26, s. 51-53.

¹⁰²⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 61, Cilt: 26, s. 53-54.

belirtmiştir. Ona göre, çoğu üreticinin yönetmeliğe ulaşması, ulaşsa da okuması ve anlaması, krokiyi çizmesi ve yönetmeliğin diğer gereklerini yerine getirmesi mümkün gözükmemekte, ancak en yakın kazaya giderek orada bir kroki çizdirmesi mümkün olmaktadır. Tan, sonrasında muhtarlara verilen beyannamelerin zamanında kurumlara verilmemesi gibi aksaklıkların oluştuğunu, bilhassa bu sene Eylül ayının son haftasının Ramazan Bayramına gelmesi nedeniyle mağdur olan üreticilerin bulunduğunu beyan edecektir. Bu suretle yönetmeliğin icaplarını yerine getiremeyen fakir ve cefakâr haşhaş müstahsilinin, bir defaya mahsus olmak üzere, bu geçici madde ilâvesiyle, beyannamesini bu tarihte vermeyenlerin, beyanname verme müddetlerinin 1 Temmuz'a kadar uzatılmasını talep etmiştir.¹⁰²⁵ Bahsi geçen bilgilendirmelerden sonra kanun teklifinin tümü oya sunulmuş ve kabul edilmiştir.¹⁰²⁶ Haşhaş ekimiyle ilgili bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifinin Millet Meclisi'nce kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporları, Cumhuriyet Senatosu'nun 2 Ağustos 1977 tarihli oturumunda gündeme alınmış ve kanunun kabulü Senato tarafından da gerçekleşmiştir.¹⁰²⁷

5.5.7. İstanbul Milletvekili Orhan Birgit'in, 1803 Sayılı Af Kanunundan Yararlanan Siyasi Suçlulara İlişkin Sorusu

CHP İstanbul Milletvekili Orhan Birgit'in, 1803 sayılı Af Kanunundan yararlanan siyasi suçlulara ilişkin sorusuna Adalet Bakanı İsmail Müftüoğlu'nun yazılı cevabı 16 Şubat 1976 tarihindeki Meclis birleşimine yansımıştır. Orhan Birgit, Başbakan Demirel'in verdiği bir demeçte anarşik olayların devamını son af kanunu kapsamına giren 12 Mart dönemi suçlularına dayandırdığını, bu iddiadaki gerçekleri ortaya çıkarabilmek adına bu soru önergesi verdiğini ifade etmiştir. Birgit, 1974 yılında çıkan af yasasından yararlanan siyasal suçluların kaç kişi olduğunu ve bunlardan kaç tanesinin 1974'ten beri anarşik olaylara karıştığı için kovuşturmaya uğradığını, hüküm giyenlerin sayısını ve kimler olduğuna dair sorularını yöneltmiştir. Adalet Bakanı İsmail Müftüoğlu'nun cevabi yazısında 1974 yılında çıkan 1803 sayılı Af Yasasından faydalanan Askerî Cezaevlerinden tahliye olunanlar dışında umumî cezaevlerinden 156 siyasal suçlunun tahliye olduğu bilgisini vermiştir. Bakan, cezaevlerinden tahliye olunanlar ile bilahare suç işlemek suretiyle tekrar cezaevine alınanların isimlerin muhtevi istatistik tutulmadığından, 1803 sayılı Af kanunundan yararlanarak tahliye edilip tekrar anarşik olaylara karıştığı için kovuşturmaya uğrayan ve hüküm giyenlerin kimliklerinin bildirilmesine imkân görülemediğini beyan etmiştir.¹⁰²⁸

¹⁰²⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 61, Cilt: 26, s. 53-54.

¹⁰²⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 61, Cilt: 26, s. 48-55. Kanun hükümlerinin yürütülmesinden Bakanlar Kurulu sorumlu kılınmıştır. 2091 No'lu Kanun'un tam metni için bk. T.C. Resmi Gazete, 11 Ağustos 1977, **Sayı: 16024**, s. 1, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16024.pdf>, **(12.10.2023)**

¹⁰²⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, İctima: 69, Cilt: 33, s. 156-162.

¹⁰²⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İctima: 113, Cilt: 57, s. 152-153.

5.5.8. Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Kemal Sarıbrahimoğlu'nun, Hapishane ve Tevkifhanelerin Durumu Hakkında Senato Araştırması İsteyen Önergesi

22 Haziran 1976 tarihli birleşimde Cumhuriyet Senatosu'nun Adana Üyesi Kemâl Sarıbrahimoğlu, hapishane ve tevkifhanelerin durumu hakkında Senato araştırması yapılması talebiyle bir önerge vermiştir.¹⁰²⁹ Adana Senatörü önergesinde, Türkiye'deki hapishane, tevkifhane ve karakolların çağın gereklerine uygun niteliklere ve ıslah olanaklarına sahip bulunmadığına vurgu yapmıştır. Son yıllarda bazı büyük kentlerde modern yapılı hapishaneler inşa edilmiş olsa da idarelerine hâkim olan zihniyet ve yöntemin Orta Çağ'dan kalma olduğunu, bu kurumlarda dayak, rüşvet ve iltimasın kol gezdiğini söylemiştir. Tutuklu ve hükümlülerin en doğal insanlık hak ve imkanlarından mahrum bırakıldığını, bu kimselerin çoğunun bozuk sosyal ve ekonomik düzenin veya adli hatanın kurbanı olduklarını belirtmiştir. Özellikle çocuklar ve kadınların bu kurumlarda maruz kaldığı muameleler ve katlanmakta oldukları şartların toplum adına utandırıcı olduğunu, bu hususun Hürriyet gazetesindeki yayınlar ile büsbütün su yüzüne çıktığını ifade etmiştir. Ayrıca, Hükümet politikaları nedeniyle Türkiye sokaklarının can ve mal güvenliği açısından hapishanelerin ve tevkifhanelerin koşullarını aratır hale geldiğini de iddia etmiştir. Sarıbrahimoğlu, hapishane, tevkifhane ve nezarethanelerdeki koşulların tahkik ve tetkiki, alınması gereken yasal ve idari tedbirlerin nelerden ibaret olduğunun tespiti için Cumhuriyet Senatosu'nu teşkil eden grupların kuvvet oranlarına göre bir Komisyon oluşturulmasını talep etmiştir.¹⁰³⁰

Cumhuriyet Senatosu'nun Adana Üyesi Kemâl Sarıbrahimoğlu'nun bahsi geçen önergesi çerçevesinde 11 Kasım 1976 tarihli birleşimde Senato üyelerinden 11 kişilik bir Komisyon oluşturulmuştur.¹⁰³¹ 29 Aralık 1977, 2 Mart 1978, 11 Mayıs 1978 tarihli Cumhuriyet Senatosu birleşimlerinde Komisyonun görev süresi iki ay uzatılmıştır.¹⁰³²

19 Aralık 1978 tarihli Cumhuriyet Senatosu birleşimine İzmir Üyesi Münir Daldal'ın soru önergesi yansımıştır. Önerge Adalet Bakanı Mehmet Çan tarafından yazılı olarak cevaplandırılmıştır.¹⁰³³ Soru önergesi özet olarak cezaevlerinde meydana gelen isyan, firar, öldürme ve yaralama olayları ile 1976-1978 yıllarındaki mahkûm miktarına yöneliktir. Münir Daldal, yeni İnfaz Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra cezaevlerinde, isyan, firar, öldürme ve yaralama olaylarında bir eksilme veya artış olup olmadığını, bu kurumlarda çıkan isyan ve diğer olaylar neticesinde meydana gelen maddi zararın Bayındırlık Müdürlüklerince tespit edilen keşif

¹⁰²⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 79, Cilt: 28, s. 500.

¹⁰³⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 79, Cilt: 28, s. 521-522.

¹⁰³¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 5, Cilt: 29, s. 86.

¹⁰³² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 12, Cilt: 34, s. 495; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 34, Cilt: 37, s. 41; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 56, Cilt: 37, s. 490.

¹⁰³³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 19, Cilt: 39, s. 685-687.

bedellerine göre bilançosunun miktarını sormuştur. Ayrıca inzibati nedenlerle cezaevlerindeki nakillerin hangi oranlarda gerçekleştiği, 1976, 1977, 1978 senelerinde cezaevlerinde bulunan mahkum sayısı, mevcut cezaevlerinin istiap haddi, ihtiyaca cevap verebilme durumu önergedeki diğer sorular olmuştur.¹⁰³⁴

Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi Sayın Münir Daldal'ın cezaevlerinde meydana gelen isyan, firar, öldürme ve yaralama olayları ile meydana gelen maddi zarar miktarı, inzibati nedenlerle yapılan nakiller, cezaevlerimizin kapasitesi ve bugünkü mevcutlarına ilişkin sorularına Adalet Bakanı Mehmet Çan'ın yazılı cevabında şu hususlar öne çıkmaktadır. Adalet Bakanı ülkenin çalkantılı bir dönemden geçtiğini, her sosyal bunalım devresinin toplumdaki kurumları belirli oranlarda etkilemesinin doğal olduğunu, yaşanmakta olan anarşik olayların en fazla ceza infaz kurumlarına yansıdığını kabul ve beyan etmiştir. İdeolojik amaçlarla eylem düzenleyen silahlı kişilerin kolluk güçlerince yakalanıp cezaevlerine alındığını, sayış giderek artan bu mevkufların eylemlerini içeride de sürdürmeye çalıştıklarını, cezaevlerindeki öldürme, yaralama, isyan ve firar olaylarının artış göstermesi aslında bu nedenden kaynaklanmakta olduğunu, rakamların bu gerçeğin ışığında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çağdaş infaz hukukunun temelinin ıslah olduğunu ifade eden Bakan, bu sürecin iki güçlü aracından birinin eğitim, diğerinin ise çalışma olduğunu söylemiştir. Yeni İnfaz Yasasının getirdiği çalışma programlarıyla tutuklu ve hükümlülerin hem kendilerine ve ailelerine maddi kazanç sağlamalarının, hem de açık ve yarı açık cezaevlerinin daha özgür ortamında çalışıp üreterek yeni bir sosyal kimlik kazanmalarının amaçlandığını belirtmiştir. Bahsi geçen hadiselerin ortaya çıkması ile yeni İnfaz Yasası arasında herhangi bir nedensellik bağının bulunmadığını beyan etmiştir.¹⁰³⁵

1977 yılının son 6 ayı ile 2148 sayılı yeni İnfaz Yasası'nın yürürlüğe girdiği 11 Haziran 1978 tarihinden bugüne kadar meydana gelen olaylar arasında, isyan adedinin 11'den 85'e, öldürmenin 6'dan 20'ye, yaralamanın 31 'den 35'e yükseldiği, kapalı cezaevlerinden firarların ise 221 'den 178'e düştüğü bilgisini vermiştir. 11 Haziran 1978 tarihinden sonra cezaevlerinde meydana gelen ve Bayındırlık Müdürlükleri'nce saptanan maddi zararın tutarı ise 3.382.165 lira olduğu, disiplin nedeniyle başka cezaevlerine nakledilen hükümlü-tutuklu sayısı 1 Haziran 1977 tarihinden yılsonuna kadar 304 kişi iken, 1978 Haziranı'ndan önergenin cevaplandığı güne kadar 1522 kişiye yükseldiği ifade edilmektedir. 1976 yılında tüm cezaevlerinde 20257 hükümlü ve 23.502 tutuklu olmak üzere toplam 43757, 1977 yılında 23.633 hükümlü ve 26230 tutuklu olmak üzere toplam 49842, 1978 yılında 23919 hükümlü, 26207 tutuklu olmak üzere toplam 50176 kişinin bulunduğu beyan edilmiştir. Kapalı cezaevlerinin 46168, çocuk cezaevi ve ıslahevlerinin 1000, açık ve yarı

¹⁰³⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 19, Cilt: 39, s. 685-686.

¹⁰³⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 19, Cilt: 39, s. 685-686.

açık cezaevlerinin 6 528 olmak üzere tüm infaz kurumlarının istiap haddi toplamın 53696 kişi olduğu aktarılmıştır.¹⁰³⁶

Bakan, hükümlü ve tutuklu mevcuduna göre kapasitenin daha fazla olduğu görülse de, küçük yer cezaevlerinde istiap haddinin altında hükümlü ve tutuklu bulunmasından ileri gelmekte olduğunu belirtmiştir. Nüfusun ve olayların yoğun olduğu büyük merkezlerde kapasitenin çok üzerinde hükümlü ve tutuklu bulunduğunu, ihtiyacı karşılamak maksadıyla yurdun çeşitli yerlerinde hızla cezaevi yapımı sürdürüldüğünü söylemiştir. Diyarbakır, Mersin, Burdur, Gaziantep, Kastamonu, Çanakkale, Kütahya, Kırşehir, Hatay, Bursa, Ağrı ve Muğla il merkezlerinde yeni cezaevi inşaatları devam etmekte olup, bunların bir kısmının 1979 yılında hizmete gireceğini beyan etmiştir. Ağır ceza merkezi olan Bartın, Ermenek, Vezirköprü, Ödemiş, Zile, Karaman, Kozan ve Silifke'deki yeni cezaevleri inşa halinde olduğunu, Ankara'da kapalı, açık ve yarı açık cezaevleri yaptırılmak üzere arsa ve proje çalışmaları, İstanbul Sağmalcılar Kapalı Cezaevi arsasının bir köşesinde özel tip cezaevi inşa edilmek üzere çalışmaların sürdürülmekte olduğunu belirtmiştir. Maraş, Çankırı, Manisa, Ünye ve İnebolu'da yeni cezaevleri yaptırılmasının programa alındığını, fakat henüz ihalelerinin yapılmadığını, Tutak, Akdağmadeni, Varto, Hekimhan, Keşan, Türkoğlu ve Gündoğmuş ilçelerinde ise küçük tip cezaevleri inşaatının devam etmekte olduğunu, 1979 yılında bitmeleri beklendiğini ifade etmiştir.¹⁰³⁷

27 Mart 1979 birleşimde Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi Münir Daldal'ın, bu sefer cezaevlerinin durumu hakkında Senato Araştırması isteyen önergesi gündeme yansımıştır.¹⁰³⁸ Münir Daldal, yazılı olarak cevap verilmesi ricasıyla 15 Kasım 1978 tarihinde sunduğu soru önergesine, Adalet Bakanı tarafından verilen cevapta, isyan, öldürme ve yaralama olaylarının bir hayli arttığı, meydana gelen maddi hasar tutarının 3 382 165 lira olduğu, disiplin nedeniyle 1978 Haziranı'ndan Aralık ayına kadar nakledilen hükümlü sayısının 304'den 1522 kişiye ulaştığı şeklinde bilgilerin bulunduğunu hatırlatmıştır. Ayrıca basına yaptığı açıklamalarda yine Adalet Bakanı'nın, bir önceki yıl cezaevlerinden 259 hükümlü ve tutuklunun firar ettiği ve bunlardan ancak 49'unun yakalandığı beyanını önergesinde tekrarlamıştır. Münir Daldal, dünyada hangi memlekette bu kadar hükümlü ve tutuklu elini, kolunu sallaya sallaya demir parmaklıklar ve eli silahlı jandarmalar arasından kaçabildiğine dair başka bir örnek olup olmadığını sormuştur. CHP'nin ilk iktidarında af çıkartıldığını, salıverilen kişilerin sonradan memleketin başına belâ kesildiğini, şimdi de gardiyanların mahkûm kaçırdığını, gazetelerden gardiyanların tevkif edildiklerini öğrendiklerini, olaylarda yalnız gardiyanların mı suçlu olduğunu sual etmiştir. Adalet Bakanı, Bakanlığının bütçesi görüşülürken, geçen yılın Haziran ayından beri 25 bin anarşistin

¹⁰³⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 19, Cilt: 39, s. 686-687.

¹⁰³⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 19, Cilt: 39, s. 686-687.

¹⁰³⁸ "Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi Münir Daldal'ın, cezaevlerinin durumu hakkında Senato Araştırması isteyen önergesi.", T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 51, Cilt: 43, s. 249-251.

cezaevlerine girdiğini ve yer sıkıntısından dolayı 2-3 kişinin aynı yatakta yatırıldığını açıklamış olduğunu, böylesi bir ortam içerisinde cezaevlerinin bir anarşi yuvası olması dışında, anarşinin mektebi haline geldiğini iddia etmiştir. Filistin Kurtuluş Kampları ne ise, Türkiye'deki cezaevlerinin de bu şekilde öğretim ve eğitim yuvaları haline getirildiğini söylemiştir.¹⁰³⁹

Bakanlıkta kurulan 5 kişilik bir Komisyon'un tüm anarşik olayları izleyip değerlendireceği bildirilmiş ise de bugüne kadar bir netice alınmadığını, diğer tarafta işkence olaylarının vuku bulduğunun ileri sürüldüğünü dile getirmiştir. İşkenceler ile tutuklunun işlemediği suçların kabul ettirilmekte olduğunu, işkence sonunda sakat kalanların, aklını kaybedenlerin bulunduğu iddialarının Meclis ve Senato kürsülerine kadar geldiğini belirtmiştir. Yasaların çiğnenerek artist Yılmaz Güney'e cezaevinde film çevirttirilmekte olduğunu, cezaevlerinde kumar oynandığının, uyuşturucu madde kullanıldığının, şiş, muşta sokulduğunun, tabanca ile adam öldürüldüğünün diğer iddialar arasında bulunduğunu söylemiştir. Nereden temin edildiği bilinmeyen rengarenk boyalarla siyasi mahkûmların cezaevi içindeki duvarları şehir içindeki duvarlara benzettiğini beyan etmiştir. Adalet Bakanlığı'ndan bir süre önce yapılan bir açıklama ile Avrupa ülkelerinde yatan 2 bine yakın Türk mahkûmların, sırf lisan yetersizliği sonucu, çoğu haksız cezalara çarptırılan yurttaşlarımızın geri kalan cezalarını Türkiye'de tamamlamaları için gerekli anlaşmaların imzalanacağı bildirilmiş olduğunu, ancak bugüne kadar, bu konuda bir çalışma görülmediğini ifade etmiştir. Münir Daldal bu hususa da bir açıklık getirilmesini talep etmiştir.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 51, Cilt: 43, s. 249-251.

¹⁰⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İctima: 51, Cilt: 43, s. 249-251.

ALTINCI BÖLÜM

6. 1980-2001 TARİHLERİ ARASINDAKİ AF UYGULAMALARI

6.1. Türkiye Devleti'nin 12 Eylül 1980 Sonrası Siyasi Tarihi

12 Eylül 1980 günü Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Kenan Evren başkanlığında ülkenin yönetimine el koymuştur. Orgeneral Kenan Evren, 12 Eylül İhtilali'nden bir gün sonra Devlet Başkanlığı görevini üstlenmiştir. 21 Eylül'de emekli oramirallerden Bülend Ulusu Hükümeti kurmuş, 27 Ekim'de ise Geçici Anayasa'nın ilanına gidilmiştir. 16 Ekim 1981'de de tüm siyasi partiler feshedilmiştir. 24 Eylül 1982'de yeni anayasa Kurucu Meclis'te kabul edilirken, 20 Ekim günü eski siyasi partilerin lider ve yöneticilerine 10 yıl siyaset yapma yasağı getirilmiştir. 7 Kasım'da ise hem anayasa hem de Cumhurbaşkanlığı için referanduma gidilmiştir. 1982 Anayasası yüzde 91,3 ile kabul olunurken, Orgeneral Kenan Evren de Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. 3 Mart 1983'te Siyasi Partiler Yasası'nın çıkarılmasının akabinde Milliyetçi Demokrasi Partisi, Büyük Türkiye Partisi, Anavatan Partisi, Halkçı Parti ve Sosyal Demokrat Parti kurulmuş, bunlardan BTP, Milli Güvenlik Konseyi kararıyla kapatılmıştır.

6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimler sonrasında ANAP tek başına hükümeti kuracak çoğunluğa ulaşmış, 24 Aralık tarihinde de Birinci Özal Hükümeti TBMM'den güvenoyu alarak görevine başlamıştır. 12 Mart 1986'da Bakanlar Kurulu kararıyla 12 Eylül'ün yasaklı siyasi parti liderlerinin konuşma yasağı kaldırılmıştır. 6 Eylül 1987 tarihinde ise siyasi yasakların kaldırılıp kaldırılmayacağı hususu halka sorulmuş, referandum sonucunda 50,16 evet oyu ile 12 Eylül'ün yasaklı siyasileri üzerindeki tüm engeller kalkmıştır. Bülent Ecevit Demokratik Sol Parti, Alparslan Türkeş ise Milliyetçi Çalışma Partisi'nin genel başkanlığına seçilmiştir. Süreç erken genel seçimlere gidilmesine neden olmuş, ANAP oyların yüzde 36,3'ünü alacak, 30 Aralık 1987 tarihinde İkinci Özal Hükümeti TBMM'den güvenoyu alarak görevine başlamıştır. 31 Ekim 1989'da Turgut Özal, görev süresi dolan Kenan Evren'in yerine seçilerek Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı oldu. Yeni Cumhurbaşkanı Hükümeti kurma görevini Yıldırım Akbulut'a vermiştir.

15 Haziran 1991 tarihinde ise Mesut Yılmaz, ANAP Genel Başkanı seçilmiş, 23 Haziran'da da Hükümeti kurma görevini almıştır. Türkiye çok geçmeden 20 Ekim günü erken seçime gitmiş, DYP bu seçimlerden birinci parti olarak çıksa da tek başına Hükümeti kuracak Meclis çoğunluğuna ulaşamamıştır. 30 Kasım 1991'de DYP-SHP Koalisyon Hükümeti TBMM'den güvenoyu alarak

görevine başlamıştır. 17 Nisan 1993 günü Cumhurbaşkanı Turgut Özal hayatını kaybetmiş, 16 Mayıs'ta da DYP eski Genel Başkanı Süleyman Demirel yeni Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. DYP Genel Başkanlığı'na seçilen Tansu Çiller, SHP ile kurulan koalisyonun Başbakanı olmuş ve kurduğu Hükümet 5 Temmuz 1993 günü TBMM'den güvenoyu almıştır. Bir sonraki milletvekili genel seçimleri 24 Aralık 1995 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu seçimlerden Refah Partisi birinci parti olarak çıkmış, ancak Koalisyon Hükümeti ANAP ve DYP arasında kurulmuştur. Anayol adını taşıyan Koalisyon Hükümeti 12 Mart 1996'da TBMM'den güvenoyu almıştır.

Ancak bu Hükümet uzun soluklu olmamış, aynı yılın Haziran ayında yeni Hükümeti kurma görevi RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan'a verilmiştir. 8 Temmuz tarihinde RP ve DYP arasında kurulan Refahyol Hükümeti güvenoyu alarak görevine başlamıştır. İrticai faaliyetlerin artış gösterdiği iddiaları nedeniyle ordu ve basın tarafından yoğun eleştiriler alan RP Genel Başkanı ve Başbakan Necmettin Erbakan 18 Haziran 1997'de istifasını sunmuş, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Hükümeti kurma görevini ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a vermiştir. Koalisyon bu sefer ANAP, DSP VE DTP arasında kurulacak, 16 Ocak 1998'de de Anayasa Mahkemesi RP'yi kapatmıştır. ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın Başbakan olduğu Anadol-D Hükümeti bir gensoru sonrasında 25 Kasım'da düşmüş, DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in kurduğu azınlık Hükümeti 17 Ocak 1999'da Meclis'ten güvenoyu almıştır. 18 Nisan 1999 tarihinde de milletvekili genel seçimleri yapılacak, DSP ve MHP oylarını artırırken, CHP baraj altında kalmıştır.

Bülent Ecevit'in Başbakan olduğu ve DSP, ANAP ve MHP'nin oluşturduğu koalisyon Hükümeti 9 Haziran 1999'da güvenoyu alarak görevine başlamıştır. 5 Mayıs 2000 tarihinde koalisyon Hükümeti tarafından ortak aday olarak belirlenen Anayasa Mahkemesi Ahmet Necdet Sezer, Türkiye'nin 10. Cumhurbaşkanı olarak TBMM tarafından seçildi. 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan erken genel seçimler sonrasında Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına hükümeti kuracak Meclis çoğunluğunu elde etmiştir. 28 Kasım günü Abdullah Gül'ün Başbakanlığında kurulan Hükümet güvenoyu almış, 11 Mart 2003 günü bu görev yenilenen Siirt seçimleri sonrasında Meclis'e giren AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'a verilmiştir. Başbakan Erdoğan'ın kurduğu Hükümet 23 Mart'ta güvenoyu almıştır.

Çalışmanın bu bölümünde 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden AKP'nin iktidar olduğu 3 Kasım 2002 seçimlerine kadar olan zaman diliminde af siyaseti ve uygulamaları hakkında izahatlara girilmektedir. İlk olarak ANAP İktidarı dönemi af siyaseti ve uygulamalarından bahsedilecek, akabinde de 20 Kasım 1991 tarihinden itibaren görülen farklı Koalisyon Hükümetleri dönemlerinin af siyaseti ve uygulamaları hakkında bilgiler verilecektir.

6.2. Anavatan Partisi Dönemi Af Uygulamaları

6.2.1. Adalet Komisyonuna İntikal Ettirilen Genel Af İlanı İsteklerine İlişkin Dilekçeler Hakkında Adalet Bakanlığı Yazısı

Adalet Komisyonu'na intikal ettirilen genel af ilanı isteklerine ilişkin dilekçeler hakkında Adalet Bakanlığı'nın 27 Ocak 1984 tarihli yazısı, 31 Ocak 1984 tarihli birleşimde gündeme alınmıştır. Bakanlık, Meclis Başkanlığı'na sunduğu bahsi geçen yazısında, cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlülerin bazıları ile vatandaşlardan gelen genel af ilanı taleplerini içeren 461 dilekçe bulunduğu bilgisini vermiştir.¹⁰⁴¹

Adalet Bakanlığı'nın yazısında 1982 Anayasası'nın 87'inci maddesine göre genel af ilanı yetkisinin TBMM'ye ait olması olduğu belirtilmekte ve bu nedenle bahsi geçen dilekçelerin ANAP Mardin Milletvekili ve Adalet Bakanı Mehmet Necat Eldem imzası ile Meclis Başkanlığı'na sunulduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁴²

6.2.2. Yozgat Milletvekili Hüseyin Mükerrerem Hiç'in, YÖK ve Fakültelerden Çıkarılan Öğrencilerle İlgili Af Konusunda Gündem Dışı Konuşması

31 Ocak 1984 tarihli birleşimde MDP Yozgat Milletvekili Hüseyin Mükerrerem Hiç, YÖK ve fakültelerden çıkarılan öğrencilerle ilgili af konusunda gündem dışı konuşma yapmıştır. Yozgat Milletvekili Hüseyin Mükerrerem Hiç, Ercüment Konukman'ın öncülüğünde yapılan çalışmaları memnuniyetle karşıladığını belirttikten sonra çıkarılması düşünülen affın kapsamının mutlaka genişletilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Yozgat Milletvekili, üniversitelerde anarşik olayların 1974 tarihinden itibaren başladığına dair herkesin malumat sahibi olduğunu ifade etmiş ve çıkarılması düşünülen affın 1977 tarihinden itibaren derslere devam edemeyen öğrencilere yönelik olmasına eleştiri getirmiştir. İkinci eleştiriye ise af için ders ve sınav sayısı ile ilgili kısıtlama getirilmesine yönelik olmuştur. Bu konudaki kısıtlamaların kaldırılmasını ve mağduriyetlerin giderilmesini talep etmiştir.¹⁰⁴³

¹⁰⁴¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Devre: yok, İçtima: 28, Cilt: 1, s. 484.

¹⁰⁴² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Devre: yok, İçtima: 28, Cilt: 1, s. 484.

¹⁰⁴³ 1974'ten itibaren, ders sayısı ne olursa olsun, sınıf ne olursa olsun, bütün talebelere af getirilmesi ve önümüzdeki iki ders yılı içinde yapılacak imtihanların süresi içinde affa uğrayan talebelere imtihanlara yeniden girebilme ve tabii başarı gösterebilirse fakülteden mezun olabilmeye hakkı verilmelidir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Devre: yok, İçtima: 28, Cilt: 1, s. 452.

Üniversitelerde yeniden anarşik olayların ortaya çıkmasını Atatürkçü, milliyetçi ve memleketçi hiç kimse arzu etmeyeceğini, ancak böyle bir ihtimal vardır diye yanlış uygulamalarda ısrar etmenin doğru olmayacağını söylemiştir.¹⁰⁴⁴

6.2.3. Afyon Milletvekili Mustafa Şükrü Yüzbaşıoğlu'nun Basın Özgürlüğü ve Affı Konusunda Gündem Dışı Konuşması

26 Nisan 1984 tarihli TBMM birleşiminde HP Afyon Milletvekili Mustafa Şükrü Yüzbaşıoğlu basın özgürlüğü ve affı konusunda gündem dışı konuşma yapmıştır. Yüzbaşıoğlu, demokratik yönetimlerin vazgeçilmez unsurlarından birinin de özgür basın olduğu hatırlatmasını yaparak sözlerine başlamıştır. Şerefli Türk basınının İstibdat ve Meşrutiyet dönemlerinde dahi özgürlük mücadelesi verdiğini, Türk Ulusu'nun bağımsızlık mücadelesinin ilk şehitlerinden birinin gazeteci Hasan Tahsin olduğunu ifade etmiştir. Cumhuriyetin ilk günlerinde ve inkılaplar sürecinde, ayrıca çok partili hayata geçiş döneminde basının katkılarının yadsınamaz olduğunu ifade eden Yüzbaşıoğlu, bu süreçte halkın özgürlüğü ve demokrasinin gelişmesi için mücadele eden basın mensuplarından bazılarının kendi özgürlüğünden olup hüküm giydiklerini söylemiştir. Basın mensuplarının askeri müdahalelerin zorunluluk haline geldiği dönemlerde dahi büyük bir olgunluk ile yatıştırıcı rol oynayan ve böylesi ara dönemlerden çıkılmasında devlete ve halka yardımcı olduğunu vurgulamıştır. Son ara rejim sırasında basın içerisinden, özellikle Anadolu basınından pek çok gazetecinin görevinin icabı örfî idare veya diğer mahkemelerce basın suçundan mahkûm olduğunu veya muhakemelerinin devam ettiğini ifade etmiştir. Basın mensuplarının gazeteci olmanın ve sorumluluğundan kaynaklanan nedenlerden dolayı hüküm giyen bu kimselerin mahkûmiyetlerinin özünde hiçbir kasıtlı eylemin olmadığını iddia etmiştir.¹⁰⁴⁵

Yüzbaşıoğlu, sekiz milletvekili arkadaşı ile Meclise basın affı ile ilgili kanun teklifi sunacaklarını beyan etmiştir. Teklifte takibi şikayete bağlı olan suçlar, Anayasanın af kapsamı dışında bıraktığı suçlar ve yine fikir ve düşünceleri ile toplumu tahrik eden veya eyleme dönüştürmeleri af kapsamı dışında bıraktıklarını söyleyen Yüzbaşıoğlu, salt düşünce suçlarının af kapsamına aldıklarını ifade etmiştir. Yüzbaşıoğlu konuşmasında ayrıca şunlara dikkatleri çekmiştir. Yürürlükte bulunan ceza kanunlarında rejime karşı eylemlerin hangilerinin suç olduğuna dair yani suç unsurunun nerede başlayıp hangi noktada bittiği ile ilgili ifadelerin açık olmadığını, mahkemelere çağrılan bilirkişilerin aynı olayda farklı sonuçlara ulaşabildiğini ifade etmiştir. Hapishanelerde bir tek dahi salt düşünce suçlusu, fikir suçlusu basın mensubu bulundukça, hiçbir demokratik ülke mensubunu Türkiye'de demokrasinin varlığına inandıramayacaklarını belirtmiştir. Toplum yararına olan fikirlerin yayınlanması halkı kin ve nefrete teşvik etmediği müddetçe suç olarak görülmesi gerektiğini vurgulayan Yüzbaşıoğlu, basının yüce görevini ifa ederken ceza

¹⁰⁴⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Devre: yok, İçtima: 28, Cilt: 1, s. 452.

¹⁰⁴⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 58, Cilt: 3, s. 444.

korkusu altında kendisini hissetmesinin önemini vurgulamıştır. Demokratik ülkelerde Türkiye’deki rejim için olumsuz algı yaratılmasına izin verilmemesi üzerinde duran Yüzbaşıoğlu, Ulusal Egemenlik Bayramını idrak ederken bugüne kadar işlenmiş basın suçlarının affı için sunulacak olan teklifinin kabulünü rica ederek beyanların son vermiştir.¹⁰⁴⁶ 26 Nisan 1984 tarihinde Meclis Başkanlığı’na sunulan kanun teklifi 1 Mayıs 1984 tarihli Adalet Komisyonuna havale edilmiştir.¹⁰⁴⁷ Ancak sonraki birleşimlerde kanun teklifinin devam müzakerelerine rastlanılmamıştır.

6.2.4. Seçimlere Katılmamaları Sebebiyle Para Cezası Ödeme Yükümlülüğü Altına Bırakılanların Para Cezalarının Affı Hakkında Kanun Teklifi

ANAP Şanlıurfa Milletvekili Osman Doğan ve ANAP Nevşehir Milletvekili Turan Öztürk’ün, seçimlere katılmamaları sebebiyle para cezası ödeme yükümlülüğü altına bırakılanların para cezalarının affı hakkındaki kanun teklifi ve teklife matuf hazırlanan Adalet Komisyonu Raporu 28 Haziran 1984 tarihli birleşimde gündeme alınmıştır.¹⁰⁴⁸ 30 Ekim 1984 tarihli birleşime teklif sahiplerinin kanun tekliflerini geri alma istekleri yansımış ve teklif geri verilmiştir. Kanun 30 Mayıs 1984 tarihinde Meclis Başkanlığı’na sunulmuştur.¹⁰⁴⁹

1 Eylül 1984 tarihli birleşimde HP İstanbul Milletvekili Sabit Batumlu seçimlerde oy kullanamamış vatandaşların affedilip affedilemeyeceğine ilişkin Adalet Bakanı’nın cevaplaması için sözlü soru önergesi vermiştir.¹⁰⁵⁰ 25 Eylül 1984 tarihli birleşimde soru önergesi gündeme alınsa da Adalet Bakanı birleşimde bulunmadığı için soru önergesi bir defaya mahsus olmak üzere ertelenmiştir.¹⁰⁵¹

6.2.5. Ankara Milletvekili Nejat Abdullah Resuloğlu’nun Siyasi Af Konusunda Gündem Dışı Konuşması

Ankara Milletvekili Nejat Abdullah Resuloğlu 21 Mayıs 1985 tarihli birleşimde siyasi af konusunda gündem dışı konuşma yapmıştır. Resuloğlu bugünlerde TBMM’nin kuruluşunun 65 inci yıldönümünün kutlandığını, Atatürk’ün en büyük eserinin en önemli unsurunu teşkil etmekte olan hâkimiyetin kayıtsız ve şartsız Türk Milletine ait olduğu prensibi çerçevesinde söz aldığını beyan etmiştir. Resuloğlu, bütün ömrünü yüce Türk milleti için harcayan bazı eski siyasetçilere konulan siyaset yasağının gündeme alınarak sonuçlandırılması zamanının geldiği kanaatinde olduğunu ifade

¹⁰⁴⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 58, Cilt: 3, s. 444.

¹⁰⁴⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 59, Cilt: 3, s. 459.

¹⁰⁴⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 85, Cilt: 4, s. 621-622.

¹⁰⁴⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 7, Cilt: 7, s. 137.

¹⁰⁵⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 1, Cilt: 6, s. 27.

¹⁰⁵¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 3, Cilt: 6, s. 148.

etmiştir. 7 Kasım 1982 günü gerçekleştirilen halk oylaması ile getirilen siyasi yasaklamaları kaldırmanın gerek içte ve gerekse dışta birtakım sıkıntılarla karşı karşıya olan Türkiye’de birlik ve beraberliğin sağlanmasına katkı bulunacağını söylemiştir. Mecliste temsil edilen tüm siyasi partilerin ve bağımsız olarak siyaset yapan vekillerin ivedilikle bir araya gelerek herhangi bir polemige sebebiyet vermeksizin bu konuyu halletmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁵²

1982 Anayasası ile getirilen siyasi yasakların 3 yıl tatbik olunduğunu hatırlatan Resuloğlu, Anayasanın geçici 4’üncü maddesinin toptan kaldırılması için ortak bir mutabakata varılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Anayasada yer alan siyasi yasakların bir yargı kararı olmadığını, siyasî bir karakter taşıdığını hatırlatan Resuloğlu, Hükümet tarafından hazırlanan af tasarısının TCK’ya göre hüküm giyenlerin cezalarının bir kısmının veya tamamının affını sağlayacağını, bu arada eski parti lider ve yöneticilerine bir süre siyaset yasağı getiren geçici maddenin tümü ile Anayasamızdan çıkarılmasında fayda gördüğünü, böylelikle tenkit, polemik ve tartışmaların önüne geçilmiş olunacağını ifade etmiştir. Güçlü bir Türkiye, birlik, beraberlik ve kardeşlik için bu görevi yapmaya bütün milletvekillerinin katılacağını umduğunu arkadaşlarının ve kanayan bu yaraya merhem olacaklarına inandığını beyanla ifadelerine son vermiştir.¹⁰⁵³

6.2.6. Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Teklifi

15 Ekim 1985 tarihli birleşimde, Meclis Başkanlığı’na gelişi tarihi 13 Ağustos 1985 olan MDP Erzurum Milletvekili Sabahattin Eryurt ve 4 arkadaşının, “*Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Teklifi*” gündeme alınacak, teklif aynı birleşimde Adalet Komisyonuna havale edilmiştir.¹⁰⁵⁴ 29 Nisan 1986 tarihli birleşimde ise bahsi geçen kanun teklifi ile SHP Antalya Milletvekili Aydın Güven Gürkan ve 26 Arkadaşının, “*Af ve Toplumsal Barışı Sağlama Yasa Önerisi*” ve Adalet Komisyonu Raporu gündeme alınmış ve müzakeresine geçilmiştir. Hükümet ve Adalet Komisyonu’nun birleşimde hazır olmaması üzerine müzakere ertelenmiştir.¹⁰⁵⁵ 30 Nisan 1986 tarihli birleşimde bu sefer Komisyonun hazır bulunmaması nedeniyle bir kez daha ertelenmiştir.¹⁰⁵⁶

MDP Milletvekilleri tarafından sunulan af kanun teklifinin gerekçe kısmında, toplumda ortaya çıkan gelişmeler karşısında siyasi ve sosyal açıdan bir iç barış döneminin başlaması için böyle bir kanunun çıkarılmasının gerekli olduğunun kamu vicdanında yer etmesi nedeniyle sadece kaza ve kader kurbanlarının o da belirli ölçüler içerisinde affı konusuna yönelindiği ifade

¹⁰⁵² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 101, Cilt: 16, s. 382-383.

¹⁰⁵³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 101, Cilt: 16, s. 382-383.

¹⁰⁵⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 16, Cilt: 19, s. 393.

¹⁰⁵⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 98, Cilt: 28, s. 199.

¹⁰⁵⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 99, Cilt: 28, s. 245.

edilmekteydi. Bu hususun 6 Kasım 1983 Milletvekilleri seçimi sırasında ilk defa MDP tarafından dile getirildiği, bu maksatla Partinin eski Başkanı Turgut Sunalp tarafından, ANAP Genel Başkanı Turgut Özal ile HP eski Genel Başkanı Necdet Calp'e 1984 yılı Şubat ayında birer mektup gönderildiği beyan edilmekteydi. Bahsi geçen mektup ile af konusunda bir ön çalışmaya varmak üzere bir araya gelinmesi ve ortak hareket edilmesi istenildiği, bu teklifin Necdet Calp tarafından olumlu karşılandığını, ancak ANAP Başkanı tarafından aradan iki yıla yakın zaman geçmesine rağmen bir cevap verilmediği belirtilmekteydi. Tasarıda ayrıca, Cumhurbaşkanının, parlamenter rejim ve demokrasi konularında, 8 Kasım 1984 tarihli gazetelerde çıkan ifadelerinde, affa karşı olmadığı, af çıkarma yetkisinin Anayasaya göre Meclise verildiği, bazı suçların af kapsamına girebileceği, ancak herkesin de affının mümkün olmaması gerektiği hususlarına değindiği belirtilmekteydi. Cumhurbaşkanının bu ifadelerine rağmen iktidar partisinin bu görüşlerden yararlanma yolunu seçmediğine değinen teklif sahipleri, toplumun çok hassas yaklaştığı ve aileleriyle birlikte yüz binlerce vatandaş yakından ilgilendiren böylesi bir konuda ümit kırıcı ve oyalayıcı boş sözlerle ayların ve yılların geçirtilmesini her bakımdan sakıncalı ve üzücü bulduklarını, artık kamuya mal olan meselenin çözümü için kanun teklifinin hazırlandığını beyan etmişlerdir. Kanun teklifinde, memleket bünyesinde vuku bulan gelişmeler karşısında işlenmiş olan bir kısım suçların takibinde ve cezaların çektirilmesinde sosyal bir yarar kalmadığı ve affın sosyal ve ekonomik bir tedbir olacağı inancı ve bir atıfet olması nitelikleri göz önünde tutulduğu ifade edilmekteydi. Bu nedenlerle, kaza ve kader kurbanları olarak tavsif ve kabul edilenlerle onların masum yakınlarını düşünerek mahdud ve belirli ölçüler çerçevesinde kanun teklifinin önerildiği dile getirilmekteydi.¹⁰⁵⁷

SHP milletvekilleri tarafından sunulan af kanununun gerekçesinde şu hususlar yer almaktaydı. Af konusunun, özellikle 6 Kasım seçimleri öncesindeki seçim konuşmalarında halkın önüne getirildiği, sessiz af beklentisinin bu konuşmalarla beslenerek güçlendiği ve genelleştiği ifade edilmekteydi. Af vaat ve tartışmalarının sürekli ve diri tutulması nedeniyle konunun siyasal ve toplumsal gündemin üst sırasına yükseldiği, siyasi konuşmalarla büyütülen, yaygınlaştırılan af beklentisine sağlıklı, kalıcı ve adaletli bir çözüm getirme zorunluluğunun ortaya çıktığı beyan edilmekteydi. Ayrıca, siyasetçilerinin, özellikle de Meclisin, kalıcı ve ciddi bir çözüm getirmeden konuyu uzun süre tartışmaya açık tutmanın yeni olumsuz sonuçlar yaratacağına dikkat çekilmekteydi. Af beklentisini zorunlu ve haklı kılan nedenlerden birinin de ülke olarak geride bırakılmak ve kapatılmak istenen olağanüstü dönemin sıkıntı ve kırılganlıklarını unutmak özlemi olduğu ifade edilmekteydi. Devlet ve halkın gerçekten zor ve acılı bir dönem geçirdiği, özellikle gençlerin, ulusal bağımsızlığa, bütünlüğe ve rejime, huzur, güven ve mutluluğa kasteden hain ve gizli bir plan içinde birbirine düşürüldüğü, vuruşturulduğu ve düşmanlaştırıldığına vurgu yapılmaktaydı. Canlara kıyılarak, kan dökülerek, soygunlar ve baskınlar düzenlenerek terör ve siyasal amaçlı şiddet egemen kılınmak istendiği, halkın korku, panik ve yılgınlığa zorlandığı, suç

¹⁰⁵⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 100, Cilt: 28, s. 333-352.

ortamının oluşmasının ve giderek büyümesinin olağan önlem ve uygulamalarla önlenemediği, ulusal varlığa yönelik kanlı olaylar gerçek planlayıcı ve yönlendirenlerin saptanamadığı ve yargı önüne çıkarılamadığı beyan edilmekteydi. Böylesi olağanüstü dönemden çıkıp demokratik yaşama yönelen bir devlet ve toplumun ilk ve önemli amacının toplumsal barışı sağlamak olduğuna vurgu yapılmakta, bu amaca ulaşmak için de af kurumuna başvurulmasının gerekliliği izah edilmekteydi. Af kavramına karşı olanların dahi affı, olağanüstü dönemlerden sonra başvurulabilecek zorunlu bir onarım aracı olarak kabul etmekte ve bu amaçla kullanılmasını önermekte olduğuna vurgu yapılmaktaydı. Teklif ile gündemdeki af tartışmasının kapatılmasının da amaçlandığı, toplumun gereksinmesi olan toplumsal barışı sağlayarak demokratik yaşama sağlık, saygınlık ve genellik getirilmek istendiği beyan edilmekteydi. Teklifin, devlet ve ülkenin iç ve dış itibarı artıracığı, hukuk devleti, insan hakları, kişi hak ve özgürlüklerine saygılı olunduğu, yargı bağımsızlığı ve savunma özgürlüğü konularında batı dünyasının çeşitli kuruluşlarında ülkemizi tartışılır olmaktan çıkaracağı ifade edilmekteydi. Son olarak, toplumsal barışın salt af yasasıyla sağlanıp sürekli kılınamayacağı açık olduğu, devletin bundan böyle sık sık af yasalarına başvurmak zorunda kalmaması için ulusal mutluluğu ve toplumsal barışı kalıcı kılacak yapısal, toplumsal, hukuksal ve ekonomik önlemler üretmesi ve uygulaması gereği vurgulanmıştır.¹⁰⁵⁸

Tekliflere matuh hazırlanan Adalet Komisyonu raporu ise şu şekildedir. Raporda, Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar 29 genel af kanunu çıkarıldığı belirtilmekte ve istatistiki bilgiler verilmektedir. Özellikle de, geniş kapsamlı olan ve 1929 yılında çıkarılmış olan 1441 sayılı Kanundan 4 yıl sonra 1933 yılında 2330 sayılı Kanun, bundan 7 yıl sonra 1950 yılında 5677 sayılı Kanun, bundan 10 yıl sonra 1960 yılında 113 sayılı Kanun ve 3 yıl sonra 1963’de 218 sayılı Kanun, bundan 3 yıl sonra 1966’da 780 sayılı Kanun ve 8 yıl sonra da yani 1974 yılında 1803 sayılı Af Kanunu’nun yürürlüğe girdiğinden bahsedilmekteydi. Geniş kapsamlı olarak çıkartılan af kanunları arasında dahi kısa süreler bulunduğu, ayrıca affın bir müessese olarak daima tartışmalara yol açtığı beyan edilmekteydi. Anayasalarda yer bulan kişi haklarının ve hürriyetlerinin ihlali gereğince verilen cezaların, böylesi af kanunlarıyla kaldırılmasının veya azaltılmasının kamu vicdanında son derece önemli etkiler yarattığına vurgu yapılmaktaydı. Ceza hukukunda yerli ve yabancı düşünürlerin üzerinde birleştikleri hususun, cezaların muhakkak ve suçların işlenmesinde büyük ölçüde etkili, affın ise cezanın muhakkak olma inanç ve intibainin yaygınlaşmasına mani olan bir müessese olduğuna dikkatler çekilmekteydi. Hukuki bir zaruret olmadıkça yersiz bir merhamet, lütuf, taraftar kazanma, cezaevlerinin mevcudunu azaltma gibi hukukî değerden mahrum mülahazalarla af yetkisinin kullanılması toplumda adalete ve kanunlara olan güveni azalttığına vurgu yapılmaktaydı. Ayrıca kamu düzenini bozan ve pek çok mağduru bulunan suçların, hükümlüler lehine affedilmesi, mağdurlar üzerinde ve kamu vicdanında olumsuz etkiler meydana getirmekte, hâk ve hukuk kavramlarına olan saygınlığın zedelenmesine sebep olduğu

¹⁰⁵⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 100, Cilt: 28, s. 333-352.

belirtilenler arasındaydı. Bu nedenlerle tekliflerin Komisyonca olumlu bulunmadığı ve maddelerine geçilmeden reddedilmesine oy çokluğuyla karar verildiği ifade edilmekteydi.¹⁰⁵⁹

Adalet Komisyonu Raporu'nun görüşülmesine 1 Mayıs 1986 tarihli birleşimde geçilebilecektir.¹⁰⁶⁰ SHP Grubu adına söz alan Ankara Milletvekili Seyfi Oktay, toplumsal barışa katkı maksatlı af yasa önerisinin Komisyonca reddedildiğini belirterek sözlerine başlamıştır. Komisyonun gerekçe olarak da, affın daima münakaşalara yol açmış bir müessese olduğu, cezaların af kavramlarıyla kaldırılmasının veya sürelerinin kısaltılmasının kamu vicdanında önemli etkiler yaptığı hususlarına yer verdiğini belirtmiştir. Komisyonun ayrıca, zaruret bulunmadıkça yersiz merhamet, lütuf, taraf kazanma, cezaevlerinin mevcudunu azaltma gibi hukuki değerden mahrum mülahazalarla af yetkisinin kullanılmasının topluma, adalet ve kanunlara olan güveni azalttığı hususlarını ileri sürdüğünü aktarmıştır. Komisyonunun ortaya koyduğu gerekçelerin af müessesesini reddedenlerin yıllar yılı savunduklarının bir kopyasından başka bir şey olmadığı, Komisyon üyelerinin asıl yapması gerekenin Türkiye'nin gerçeklikleri doğrultusunda affın gerekli olup olmadığı konusunda düşüncelerini belirtmek olduğunu söylemiştir. Ankara Milletvekili Seyfi Oktay, Adalet Komisyonunun, Hükümetin değil, Meclisin komisyonu olduğunu beyanla, Başbakanın, Meclis komisyonlarının ensesinden elini çekmesi gerektiğini belirtmiştir. İktidarın Meclis çalışmalarına saygılı olmasının gerekliliğine vurgu yapan Vekil, 6 Kasım seçimlerinden bu yana af konusunda oyalayıcı, savsaklayıcı, kararsız ve ciddî olmayan bir tutum sergilendiğine vurgu yapmıştır. İktidarı eleştirmeye devam eden Oktay, işsizlik ve yoksulluğun had safhaya ulaştığını, partizanca kadrolaşmalar ve farklı inançlara farklı yaklaşımların sergilendiğini iddia etmiştir. Basın, inanç ve kanaat özgürlüğüne, temel hak ve hürriyetlere yasaklar ve sınırlamalar konduğunu, vatandaşın her davranışını suç kabul eden bu iktidarın affa hayır demeye hakkı olmadığını ifade etmiştir. Hükümetin bu davranışlarıyla Meclisin huzurunda okuyarak taahhüt ettiği ve güvenoyu aldığı programından saptığını dile getirmiştir.¹⁰⁶¹

SHP Ankara Milletvekili Seyfi Oktay, Komisyonun raporda daha önceki aflara atıf yaptığını ve olumsuzluklarından bahsettiğini, affa karşı çıkarken, özellikle 1974'de çıkan 1803 Sayılı Af Kanunu'ndan olumsuz sonuçlar doğurduğundan bahsettiğini aktarmıştır. Komisyon üyelerinin 1974 affını, 12 Eylül 1980 öncesi terör ve anarşinin başlıca nedeni olarak görmekte olduğunu ve bu aftan yararlanarak çıkanların terör olaylarında etkin rol oynadıkları iddialarına raporunda yer verdiğini belirten Oktay, bu olayların hepsinin istatistiklerinin tek tek yapıldığını ve devlet arşivlerinde bulunduğunu belirtmiş, 1974 affı ile çıkanların bahsi geçen olaylarda çok basit ve

¹⁰⁵⁹ Teklif sahipleri bir eleştiri olarak, Komisyonun raporunda çağdaş ülkelerde af yetkisinin çok az kullanıldığı argümanı ile affa karşı çıkmasının, Türkiye'nin gerçekleriyle örtüşmediği belirtileceklerdir. Bahsi geçen ülkelerde böylesi sıklıkta ve boyutta olağanüstü dönemlerin yaşanmadığı, ayrıca bizdeki af yasalarının çoğunlukla o ülkelerde artık suç sayılmayan eylemleri kapsamakta olduğunu söyleyeceklerdir. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 100, Cilt: 28, s. 333-352.

¹⁰⁶⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 100, Cilt: 28, s. 301-307.

¹⁰⁶¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 100, Cilt: 28, s. 302-305.

küçük bir azınlık olarak yer aldıklarını iddia etmiştir. Oktay ayrıca, sağ görüşlü birçok teröristin 1980 öncesi terör olaylarına karıştığı iddiasında olmuştur. Komisyonca, uygar bazı ülkelerde, sık sık af çıkartılmadığı ve bu müesseseyi kullanmanın cezaların caydırıcılığını ortadan kaldırdığının iddia edildiğini aktaran Oktay, Türkiye’de bugün var olan ve insanları yıllarca cezaevinde tutan düşünce suçların uygar batı ülkelerinde artık suç teşkil etmemekte olduğunu söylemiştir. Avrupa ülkelerinde parti, sendika ve dernekler yönetici ve üyelerinin bu kadar sıklıkla yargılanıp hüküm giymediğini, Türkiye’de suç teşkil eden ve aflara konu olmak durumunda çoğu eylemin o ülkelerde yasa ve anayasaların güvencesi altında birer hak teşkil ettiğini dile getirmiştir. Avrupa’da, Türkiye’de olduğu gibi, beş-on yılda bir olağanüstü dönemler yaşanmadığını, parlamentoyu ortadan kaldırma veya işkencelere dayalı sorgulama yöntemlerine itibar edilmediğini belirtmiştir. Olağanüstülükler kaldırmadığı, hukuk devleti düzenini ve demokrasiyi bütün kurum ve kuruluşlarıyla yerleştirmede müddetçe af konusunun Meclisin gündeminden düşmeyeceğini, bütün bu durumlar karşısında, affın sık sık çıkmasının, affa olan toplumsal gereksinimin doğal olduğunun kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir. Genel affın zorunlu olduğunu, Türkiye’nin 7-8 yıllık bir süre boyunca olağanüstü dönem yaşadığını, olağan demokratik döneme geçmek çabası içerisinde bulunan bu dönemde, çözülmesi gereken en önemli meselelerden birisi de, Hükümet programında belirlendiği gibi, geçmişin yaralarının sarılması olduğunu belirtmiştir. Çıkartılacak bir af yasası ile olağanüstü uygulamaların yarattığı bu haksızlıkları gidermek, tamir etmek ve bu yolla toplumsal barışa katkıda bulunmanın gerektiğini, bunun demokratik ve toplumsal bir görev olduğunu, geçmiş dönemin sorumluluğunu bir dönemin gençliğinin üzerine yıkılmasının büyük bir haksızlık olacağını ifade etmiştir.¹⁰⁶²

Müzakere sürecinde MDP grubu adına Denizli Milletvekili İsmail Şengün kürsüye gelmiştir. Meclis’te iki ayrı af teklifinin birlikte müzakere edildiğini, ancak MDP’nin af teklifi ile SHP milletvekillerinin teklifi arasında oldukça büyük mahiyet farkı olduğunu, MDP olarak tekliflerinin, kaza ve kader kurbanları olarak tavsif edebilecek olan kişilerin affının amaçladığını söylemiştir. Tekliflerinin, anayasanın öngördüğü çerçeve içinde, özellikle 12 Eylül 1980’den önce işlenmiş, fakat terörist faaliyetlerin tamamen dışında, kaza ve kader kurbanlarını kapsayan bir teklif olduğunu, geçen yıl 13 Ağustos’ta Meclise sunulduğunu, 11 Ekim’de Adalet Komisyonuna tevdi edildiğini ve aradan 8 aya yakın bir süre geçtikten sonra 19 Mart 1986 tarihinde Komisyon gündemine alındığını belirtmiştir. Buna karşılık cezaların infazını düzenleyen 647 Sayılı Kanunda ve Türk Ceza Kanunu’nun 304’üncü maddesinin üçüncü fıkrasında değişiklik yapılmasına dair bir kanun tasarısının 28 Şubat 1986 tarihinde Adalet Komisyonu’na tevdi edildiğine ve süratle ele alındığına vurgu yapmıştır. Bahsi geçen kanun tasarısının 6 Mart 1986 günü yani bir hafta sonra de bir toplantıda incelenerek Genel Kurula getirildiğini ve kabul edilerek çıkarıldığı bilgisini vermiştir.¹⁰⁶³

¹⁰⁶² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 100, Cilt: 28, s. 302-305.

¹⁰⁶³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 100, Cilt: 28, s. 301-307.

MDP Denizli Milletvekili İsmail Şengün, af kanunu yerine kaim olacağı iddiası ile ortaya atılan İnfaz Yasası'nın çıkarılmasından sonra af kanunu tekliflerinin ele alınmış olmasının, bu tekliflerin, iktidar partisi üyelerinin ekseriyet oyları ile reddedileceğinin açık delilini teşkil ettiği iddiasında olmuştur. Af Kanunu ile İnfaz Yasası'nın birbirinden tamamen ayrı mahiyette olduğunu söyleyen Vekil, İnfaz Yasası'nın sadece kesin hüküm giymiş ve cezaları infaz edilmekte olan mahkumlarla ilgili olduğunu ifade etmiştir. Yürürlükteki 647 Sayılı Kanunun 19'uncu maddesinde yer alan mahkumiyetin 2/3 cezaevinde iyi hal ile geçirilmesi koşulunun 1/2'ye indirilmesinden bir fark ve değer taşımadığını belirtmiştir. Bu yasanın uygulamasından anlaşıldığı üzere, cezaevlerinde mevcut 74 bin kadar hükümlüden, İnfaz Yasası'ndan istifade ederek tahliye edilenlerin toplamının yaklaşık olarak 14 binden ibaret kaldığını söylemiştir. İnfaz Kanunu ile cemiyette bazı yaraları saracağı iddia edildiğini, ancak görüldüğü üzere bekleneni veremediğini iddia etmiştir. Parti olarak sundukları kanun tekliflerinin kabul görmesi durumunda mevcut bütün hükümlülerden ayrı olarak, haklarında soruşturma ve kovuşturma yapılmakta, mahkemelerde davaları görülmekte olan on binlerce kişinin bu tekliften yararlanabilir duruma geleceğini söylemiştir. Ayrıca af kapsamına girmeleri dolayısıyla bazı suçlular hakkında artık takibat yapılamayacağını, cumhuriyet savcılıklarında ve mahkemelerde bulunan ve görülmekte olan bazı işler ve davalar ortadan kalkacağını, böylelikle, savcıların, hakimlerin ve mahkemelerin büyük bir iş yükünden kurtularak rahatlayacağını ifade etmiştir. Toplumun çok hassas olduğu ve aileleriyle birlikte yüz binlerce vatandaşımızın sosyal yaşantılarını yakından ilgilendiren bu konuda, böylesine ümit kinci ve oyalayıcı hoş sözlerle ayların ve yılların geçirilmiş olmasını, her bakımdan sakıncalı ve üzücü bulunduğunu beyan etmiştir. Müzakerelerin hitamında Adalet Komisyonu Raporu oylamaya sunulmuş, rapor kabul edilmiş, böylece af kanun teklifleri reddedilmiştir.¹⁰⁶⁴

6.2.7. Hakkari Milletvekili Cumhur Keskin'in Genel Af Yasası Çıkarılmasının Düşünülüp Düşünülmediğine İlişkin Adalet Bakanı'ndan Yazılı Soru Önergesi

1 Eylül 1988 tarihli birleşimde SHP Hakkari Milletvekili Cumhur Keskin'in, genel af yasası çıkarılmasının düşünülüp düşünülmediğine ilişkin Adalet Bakanı'ndan yazılı soru önergesi gündeme alınmıştır. Önergenin verildiği tarih 11 Ağustos 1988, Meclis Başkanlığı'na geliş tarihi ise 12 Ağustos 1988'dir.¹⁰⁶⁵ Soru önergesi ANAP Uşak Milletvekili ve Adalet Bakanı Mehmet Topaç tarafından 27 Eylül 1988 tarihli birleşimde yazılı olarak cevaplandırılmıştır. Keskin soru önergesinde 19 Aralık 1983 TBMM'de okunan Birinci Turgut Özal Hükümeti programına atıfta bulunmuştur. Bu programda yakın tarihte toplumsal alanda ortaya çıkan yaraların sarılması, milli birlik ve beraberliğinin yeniden tesis ve güçlendirilmesi için kırıncılık ve dargınlıkların giderilmesi için iktidar olarak üzerine düşen görevi eksiksiz yerine getireceğini taahhüt edildiği, maksada

¹⁰⁶⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 100, Cilt: 28, s. 301-307.

¹⁰⁶⁵ "Hakkâri Milletvekili Cumhur Keskin'in, genel af yasası çıkarılmasının düşünülüp düşünülmediğine ilişkin Adalet Bakanından yazılı soru önergesi"; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, Devre: yok, İçtima: 1, Cilt: 14, s. 9.

ulaşmak adına affın taşıdığı önemin farkında olduğunun belirtildiğini hatırlatılmıştır. Hükümet programında yer alan ifadelerden yola çıkan Keskin, genel af çıkarmayı düşünüp düşünmediklerini de sormuştur.¹⁰⁶⁶

Hakkari Milletvekili Cumhur Keskin'in soru önergesinde ayrıca, Türk Parasının Kıymetini Koruma Yasası, 1918 sayılı Kaçakçılık Yasası, İmar Yasası, Vergi Yasaları, 6136 Sayılı Ateşli Silahlar Yasasında yapılan değişiklikler ve Pişmanlık Yasası diye adlandırılan kanunlar ile cezaevlerindeki mevkuf ve hükümlülerden çoğunun salıverildiğine dikkatleri çekerek aynı yöntemle hayali ihracatçıların kurtarılmaya çalışıldığı iddia edilmekteydi. Böylesi uygulamaların Hükümet programında amaçlanan toplumsal yapıda açılan yaraların sarılması, kırınglık ve dargınlıkların giderilmesine nasıl ve hangi ölçülerde olumlu etki yaptığını soran Keskin, bu türden yani devletin ekonomik yapısını tahribe yönelik suçlardan mahkum olanların affına gidilirken diğer suçlardan hüküm giyenlerin cezaevlerinde tutulmasının makul bir gerekçesi olup olmadığını da sual etmiştir. Keskin son olarak, toplum yapısında açılan yaraların sarılması, kırınglık ve dargınlıkların giderilmesi için önemine inandığını vurguladığınız affı, devletin ekonomik yapısını, tahrip edenlerle bunlara yataklık edenleri affettiğiniz gibi, diğer suçlardan mahkûm olanlar için getirmeyi ve böylece yarattığınız eşitsizliği gidermeyi düşünüp düşünmediklerini Hükümetten sorarak önergesini tamamlamıştır.¹⁰⁶⁷

Adalet Bakanı Mehmet Topaç soru önergesine matuf cevabi yazısına af konusunun üzerinde titizlikle durulması ve değerlendirilmesi gereken hususlardan olduğunu belirterek başlamıştır. Bakan, 25 Aralık 1987 tarihinde bizzat Sayın Başbakan tarafından TBMM'de okunan Hükümet programında geçtiği üzere İnfaz Kanunu'nda yapılan değişiklikle af meselesinin sistematik bir şekilde halledildiğini, toplumda herhangi bir tartışmaya mahal vermeksizin cezalarda indirimle gidildiğini, bu nedenle Bakanlığının genel af çıkarılmasıyla ilgili olarak herhangi bir çalışmasının bulunmadığını ifade etmiştir. Bakan ayrıca, 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununda 3196 Sayılı Kanunla yapılan değişiklik, 1918 Sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun ile 1177 Sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu ve 3078 Sayılı Tuz Kanununda, 3217 Sayılı Kanunla getirilen yeni düzenlemeler, 3419 sayılı Bazı Suç Failleri Hakkında Uygulanacak Hükümlere Dair Kanunun yürürlüğe konulması, 3194 Sayılı İmar Kanunu ile Vergi Kanunlarında ve 6136 Sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Hakkındaki Kanunda yer alan düzenlemelerin kanun kapsamına girmeleri sebebiyle cezalandırılacak olanların af edilmeleri sonucunu hiçbir şekilde yaratmamakta olduğunu ifade etmiştir. Adalet Bakanı Mehmet Topaç tam aksine bu kişilere verilecek cezalar ile fiilleri arasında bulunması gereken hassas dengenin tesis edilmesi gayesine matuf bulunduğunu beyanla cevabi yazısına son vermiştir.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, Devre: yok, İçtima: 4, Cilt: 13, s. 148-150.

¹⁰⁶⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, Devre: yok, İçtima: 4, Cilt: 13, s. 148-150.

¹⁰⁶⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, Devre: yok, İçtima: 4, Cilt: 13, s. 148-150.

6.2.8. Tokat Milletvekili Kazım Özev'in, Ölüm Orucu Nedeniyle Ölen veya Hayati Tehlike İçinde Bulunan Mahkûmlara ve Cezaevlerindeki Sorunlara Karşı Ne Gibi Önlemler Alınacağına İlişkin Sorusu

SHP Tokat Milletvekili Kazım Özev'in, ölüm orucu nedeniyle ölen veya hayati tehlike içinde bulunan mahkûmlara ve cezaevlerindeki sorunlara karşı ne gibi önlemler alınacağına ilişkin sorusu ve Adalet Bakanı Mehmet Topaç'ın yazılı cevabı 9 Aralık 1988 tarihinde Meclis gündemine yansımıştır. Özev soru önergesinde, yakın zamanda hapishanelerde ortaya çıkan ölüm oruçlarının insani duygulara sahip herkesi derin bir üzüntü içerisinde bıraktığına dikkatleri çekmiş, Adalet Bakanlığı'nın çığ gibi büyüyen hapishane sorunlarına ve buralarda görülen ölüm oruçlarına çözüm olarak insan haklarına önem veren ölçüler içerisinde ne gibi önlemler almayı düşündüğünü sormuştur. Özev ayrıca, ölüm oruçları nedeniyle kaç mahkumun vefat ettiğini, durumu ağır olup da hayati tehlikesi bulunan kaç hükümlü bulunduğunu da soruları arasına eklemiştir. Adalet Bakanı Mehmet Topaç cevabi yazısına istatistiki bilgiler vererek başlamıştır. Adalet Bakanı, Bakanlığına bağlı 640 adet ceza infaz kurumu ile tutukevi bulunduğu ve bu kurumlarda 3857'si anarşi ve terör suçlarından olmak üzere toplam 51909 tutuklu, hükümlü ve hükmen tutuklunun mevcut olduğu bilgisini vermiştir. Bakan, anarşi ve terör suçlarından dolayı hükümlü ve tutuklu olan ve değişik ceza infaz ve tutukevlerinde bulunan 1626 kişinin 15 Kasım 1988 tarihinde, 135 hükümlü ve tutuklunun ise, 1 Aralık 1988 tarihinde açlık grevine başladığını beyan etmiştir.¹⁰⁶⁹

Adalet Bakanı cevabi yazısının devamında bahsi geçen tutuklu ve hükümlülerin hangi nedenlerle açlık grevine başladıklarının bilgisini vermiştir. Bu tutuklu ve hükümlülerin 1982 Anayasası başta olmak üzere Millî Güvenlik Konseyi döneminde yürürlüğe konulan mevzuatın bütün sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldırılmasını ve kendilerine savaş esiri ve siyasi suçlu statüsünün tanınmasını, ayrıca yerli ve yabancı demokratik kitle örgütleriyle (terör örgütleri) yazışma ve görüşmenin serbest bırakılmasını talep ettiğini söylemiştir. Tüm bunlara ek olarak her türlü yiyecek ve içecek maddesinin serbestçe ceza infaz kurumlarıyla tutukevlerine sokulması, ceza infaz kurumu yönetimine katılmalarının sağlanması, havalandırma saatlerinin tam gün olmasını istediklerini aktarmıştır. Ayrıca koğuş, şebeke ve bloklar arası, erkek koğuşlarıyla bayan koğuşları arasında ziyaretlerin 24 saat serbest bırakılması, hükümlü ve tutukluların aileleri, ailelerinin hükümlü ve tutuklularla devamlı telefon görüşmesi yapmalarının sağlanmasının yine istenenler arasında olduğu bilgisini vermiştir. Yine, Yemekhane kapılarının 24 saat açık tutulması, haklarında verilen mahkûmiyet kararlarının bütün sonuçlarıyla ortadan kaldırılması, yaptıkları bütün eylemlerden dolayı disiplin cezası verilmemesi ve daha önce verilmiş olanların silinmesi gibi taleplerin de varlığına dikkatleri çekmiştir. Adalet Bakanı devamla yürürlükteki mevzuatla bağdaştırılması mümkün olmayan taleplerle açlık grevine başlayan bu mevkûfların 2 Aralık 1988

¹⁰⁶⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, Devre: yok, İçtima: 37, Cilt: 19, s. 163-165.

tarihinde greve kendi istekleriyle son verdiklerini, halen açlık grevi yapılan ceza infaz kurumu ile tutukevi mevcut olmadığını beyan etmiştir.¹⁰⁷⁰

Adalet Bakanı, ceza infaz kurumları ile tutukevlerinin çağdaş infaz hukuku normları çerçevesinde hazırlanmış bulunan bünyesinde kanun, tüzük ve yönetmeliklerimiz ile yine bu normlara uygun hazırlanmış bulunan Bakanlık genelgelerine uygun bir şekilde yönetildiğini ifade etmiştir. Ayrıca bahsi geçen kurumlarda, insan haysiyeti ile bağdaşmayan ve keyfi herhangi bir uygulamaya yer verilmesinin mümkün olmadığını, açlık grevine giden anarşi ve terör suçlarından tutuklu ve hükümlülerin amacının ideolojilerini canlı tutmak suretiyle kamuoyu oluşturmak olduğunu söylemiştir. Açlık grevi ve ölüm orucu gibi nedenler ile ceza infaz kurumlarıyla tutukevlerinde hayatı tehlike içinde bulunan veya bu eylem nedeniyle ölen tutuklu ve hükümlü bulunmadığını ifade etmiştir. Ayrıca bu kurumlarda en az bir doktor, bir diş hekimi, bir sosyal çalışmacı, bir sağlık memuru ve yeteri kadar da hastabakıcı kadrosu mevcut olduğu bilgisini de vermiştir.¹⁰⁷¹

6.2.9. Siyasi Yasakların Kaldırılmasına Dair Kanun Teklifi

30 Nisan 1987 tarihli birleşimde İstanbul Milletvekili Turgut Özal ve 192 arkadaşının, “7 Kasım 1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67, 75, 104 ve 175 inci Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi” gündeme alınmıştır. Aynı birleşimde Anayasa Komisyonu’na havale edilen teklifin Meclis Başkanlığı’na geliş tarihi ise 29 Nisan 1987’dir.¹⁰⁷² Kanun teklifine matuf Anayasa Komisyonu Raporu 12 Mayıs 1987 tarihli birleşimde gündeme alınmıştır.¹⁰⁷³ Kanun teklifinin ve Anayasa Komisyonu Raporunun müzakeresine 13 Mayıs 1987 tarihinde başlanmıştır.¹⁰⁷⁴

SHP Grubu adına kürsüye gelen Partinin Genel Başkanı ve İzmir Milletvekili Erdal İnönü, aylar önce partisinin öncülüğünde ve DYP’li bazı milletvekillerinin de katılımıyla geçici 4’üncü maddenin kaldırılması yönünde Meclis Başkanlığı’na bir teklifin sunulduğunu, bu girişimlerinin Başbakan Özal ve ANAP grubunu rahatsız ettiğini beyanla sözlerine başlamıştır. Bu teklifleriyle Anayasanın geçici 4’üncü maddesinde yer alan siyasi yasakların kaldırılması ve böylelikle ülkedeki demokratik düzenin geliştirilmesi adına bir irade ortaya koyduklarını belirtmiştir. Ancak bahsi geçen irade karşısında ANAP grubu ve Başbakan Özal’ın açık bir tavır alamadığını, hatta işi sürüncemede bırakma adına çalışmalar yürütüldüğünü dile getiren İnönü, Hükümetin baskı ve

¹⁰⁷⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, Devre: yok, İçtima: 37, Cilt: 19, s. 163-165.

¹⁰⁷¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, Devre: yok, İçtima: 37, Cilt: 19, s. 163-165.

¹⁰⁷² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 97, Cilt: 40, s. 2.

¹⁰⁷³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 101, Cilt: 40, s. 205.

¹⁰⁷⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 102, Cilt: 40, s. 280-336.

kandırmaca yoluyla bazı imzaları geri aldirmek suretiyle teklifin Anayasa Komisyonu'nda ele alınmasını engellediği iddiasında bulunmuştur. Ancak bahsi geçen sürecin Avrupa kamuoyu tarafından dikkatlice takip ediliyor olması çekincesi nedeniyle iktidar tarafından bu hususta halkoyuna gitme yolunun tercih edildiğini ifade etmiştir. Erdal İnönü konuşmasında, Başbakan Özal'ın siyasi yasakların kalkmasını istemediğini, ancak bunu açıktan ifade edemediği için bu yola, yani 175 inci maddenin değiştirilmesi yoluna başvurduğunu söylemiştir. İktidarın, etki edilmiş bir halkoylaması ile siyasi yasakların kalkmasını engellemeye çalıştığı yorumunu yapan İnönü, siyasi yasakların Türk demokrasisi içerisinde olamayacağına vurgu yapmıştır. Halkoyuna sunulmadan Meclis kararıyla halledilebilecek olan bu meselenin reddini sağlayabilmek için halkoylamasına götürüldüğünü söylemiştir. Müzakeresi yapılmakta olan teklifin ANAP'ın çıkarı için hazırlandığı, Partinin halk nezdinde kaybettiği itibarını böylelikle geri kazanmaya çalıştığı, siyasi yasakların kaldırılmasını zorlaştırma amacının yanında, Anayasanın herhangi bir maddesini rahatlıkla değiştirme gücünü iktidara verdiğini iddia eden İnönü, teklifin tümüne karşı olduklarını beyan etmiştir. İnönü, herhangi bir şekilde yeni bir karışıklığa mahal vermeden en kısa bir yol ile siyasi yasakların kaldırılmasından yana olduklarını ifadeyle sözlerine son vermiştir.¹⁰⁷⁵

ANAP Grubu adına Zonguldak Milletvekili Pertev Aşçıoğlu görüş beyan etmiştir. Pertev Aşçıoğlu Parti olarak, anayasanın sık bir şekilde değiştirilmesinden yana olmadıklarını, ancak değiştirilmesi gereken ya da düzenlenmesi gereken maddeler ile ilgili güçlüğü bizzat anayasanın kendisinden doğduğunu dile getirmiştir. Anayasanın değiştirilmesi için TBMM üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilmesi gerektiğini hatırlatan ANAP Milletvekili, kabulünün ise üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyuyla mümkün olabildiğini hatırlatmış, böylesi şartlar altında anayasanın değiştirilmesinin güç olduğunu, tekliflerinin bu zorluğu aşma yönünde düzenlemelere sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yürürlükteki anayasanın halkoyuyla kabul edilmesi nedeniyle değişikliklerin yine millete sorulması yönünde tercihlerinin olduğunu söylemiştir. Tekliflerinin birinci ve ikinci maddelerinin herkes tarafından genel kabul gördüğünü belirten Aşçıoğlu, seçme ve halkoylamasına katılma yaşının 21'den 20'ye düşürülmesi sayesinde gençlerin daha erken yaşlarda memleketin kaderi üzerinde tesir yapabileceklerini iddia etmiştir. Böylelikle uzun bir süredir kamuoyunu meşgul eden bir meseleyi partilerinin çözüme kavuşturacağını, Anavatan Partisi'nin her zeminde gençlere güvendiğini sözlerine eklemiştir. ANAP Zonguldak Milletvekili Pertev Aşçıoğlu, Anayasanın 75'inci maddesinde yapılacak değişiklikle, 400 olan milletvekili sayısı 450'ye çıkarmak istediklerini, bu talebin de tekliflerinin ikinci maddesinin içeriğinde yer aldığını belirtmiştir. Böylelikle gerek Meclis içi çalışmalarda gerekse de Meclis komisyonlarında görülmekte olan zorluklarının giderileceğine vurgu yapmıştır.

¹⁰⁷⁵ “Bu yasakların kaldırılması için, hiçbir yeni karışıklık çıkarılmadan, en kısa yolun tutulmasını istiyoruz. Onun için, geçici 4 üncü maddenin halkoyuna sunulmadan, Meclisin kararıyla kaldırılarak Cumhurbaşkanlığına sunulmasını içeren bir değişiklik teklifi vereceğiz. Sayın Cumhurbaşkanı, Meclisin kabul ettiği yasak kaldırma kararını geri çevirmeyeceğini ifade etmiş olduğuna göre, bu şekilde yasaklar en kısa yoldan kalkmış olacaktır.” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, İçtima: 102, Cilt: 40, s. 280-284.

Teklif edilen rakamın önceki Meclislerde görülen bir rakam olması hasebiyle genel olarak kabul gören bir rakam olduğunu da ifade etmiştir. Kanun teklifinin 3 ve 4'üncü maddeleri hususunda Başbakan başta olmak üzere, Partilerinin diğer yetkili organları tarafından gerekli açıklamalar yapıldığını ve kamuoyu ile paylaşıldığını, geçici 4'üncü maddede yer alan siyasi yasakların kalkması için evet oylarının hayır oylarından bir fazla çıkmasının yeterli olacağını beyan etmiştir. Ancak sadece geçici dördüncü maddenin kaldırılması konusunda halkoylamasına gidilecek olmasının Meclis'teki muhalif partilerin milletvekilleriince tepkiyle karşılandığına vurgu yapan Vekil, Parti olarak anayasaların tartışılmasından ve maddelerinin sıklıkla değiştirilmesinden yana olmadıklarını beyanla, bu tercihin istikrarsızlıklara neden olacağını iddia etmiştir. Kısa sayılabilecek iktidarlar döneminde anayasalar üzerinde tasarrufta bulunulmasının doğru bulmadıklarını, ABD Anayasasının geçmişten günümüze çok az bir değişiklik ile geldiğinden bahsetmiştir. Parti olarak, halkoylaması ile kabul edilen 1982 Anayasası'nın maddelerinin, yine halkın kararıyla değiştirilmesi gerektiği kanaatinde olduklarını tekrarlamıştır.¹⁰⁷⁶

DYP Grubu adına kürsüye gelen Zonguldak Milletvekili Köksal Toptan, iddia edildiği üzere seçmen yaşının düşürülmesi ya da milletvekili sayısının artırılmasına yönelik kanun teklifinde yer alan maddelerin bir zorunluluk sonucunda ortaya çıktığı veya buna dair bir isteğin Türk kamuoyunda yer aldığına dair söylemlerin gerçeği yansıtmadığını ifade ederek sözlerine başlamıştır. Yaklaşık bir seneden beri artan bir yoğunluk ile Anayasanın Geçici 4'üncü maddesinin değiştirilmesi baskısı altında kalan Hükümetin bir takım ek maddeler ile teklifi doldurarak aslında bahsi geçen maddenin kaldırılmasını engelleme çabası içinde olduğu beyanında bulunmuştur. Yürürlükte olan anayasanın eksik ve değiştirilmesi gereken pek çok yönü ve maddesi bulunmakla birlikte, en iyi tanzim edilmiş maddesinin 175'inci madde olduğunu belirten Toptan, Geçici 4'üncü maddeyi kaldırmama çabası içerisinde olan Hükümetin, bu gizli ajandası nedeniyle 175'inci maddeyi getirdiği teklif ile adeta tahrip ettiği iddiasında bulunmuştur. Geçici 4'üncü maddenin 175'inci madde çerçevesinde kaldırılması gerekirken ülkenin bir tür seçim havasına sokulduğunu ve siyasi ortamın bu nedenle sertleştiğini söylemiştir. Halkoylaması ile yürürlüğe konulan anayasanın önemli bir maddesinin yine aynı iradeyle kaldırılması gerekliliği tezine itiraz etmemekle birlikte, buna gerek olmadığına, Anayasanın 175 inci maddesiyle aynı halkın bu iradeyi Meclise verdiği, ancak bu kestirme yolun iktidar tarafından tercih edilmediğine vurgu yapmıştır. Siyasi yasakların kalkmasını sadece bu tekliften yararlanacak olanlara münhasır olmadığını ifade eden Toptan, böyle bir durumun demokrasiye yakışmadığını ifade etmiştir. DSP Grubu adına kürsüye gelen İçel Milletvekili Edip Özgenç, Parti olarak, her türlü yasakların kaldırılmasından yana olduklarını beyanla kürsüden inmiştir. SHP Ankara Milletvekili Seyfi Oktay şahsı adına söz alarak, Başbakan Özal'ın konu ile ilgili çeşitli referandum türleri önerdiği, sürecin en başından beri neredeyse her gün anayasa değişikliği ya da yöntem ile karşılarına çıktığını ifade etmiştir.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, İçtima: 102, Cilt: 40, s. 284-288.

¹⁰⁷⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, İçtima: 102, Cilt: 40, s. 288-300.

Başbakan ve ANAP İstanbul Milletvekili Turgut Özal ise seçmen yaşının düşürülmesi ile ilgili tekliflerine, Meclis'te grubu bulunan partilerin karşı olmadığını, gençlere güvenmenin memleketin hayrına olduğunu ifade etmiştir. Kırklareli Milletvekili Erol Ağagil, bu konudaki tekliflerinin neden kabul edilmediği sorusu üzerine Başbakan Turgut Özal, seçmen yaşının 18'e düşürülesinden yana olduğunu, ancak bu değişikliğin Cumhurbaşkanının vetosuna takılabileceğini, o zaman da Meclis içerisinde 301 oyun lazım geldiğini, sonrasında da anayasa değişikliğini yapmanın fevkalade zor olacağını beyan ederek cevap vermiştir. Konuşmasında Anayasanın 175'inci maddesi hakkında teknik bilgiler veren Başbakan, Anayasa değişiklikleri için Meclis aritmetiğinde 2/3 çoğunluk yani 267 oy istendiğini hatırlatmıştır. Ancak Cumhurbaşkanının vetosu durumunda Geçici 9'uncu maddeye göre bu sefer 301 oy gerektiğini, bunun da bulunması durumunda Cumhurbaşkanının halkoyuna gitme yetkisinin bulunduğunu belirtmiştir. Getirdikleri teklifle yukarıda belirtilenlerin yanına, Anayasa değişikliklerinde 240 oyun bulunması halinde halkoyuna sunulması şartının getirilmesinin amaçlandığını, tüm hadisenin bundan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Anayasanın Geçici 4'üncü maddesinin metne dahil olmadığını, o nedenle referandumla değiştirilmesi gerektiği görüşünde olduğunu belirtmiştir. Turgut Özal, seçmen yaşının düşürülmesi ile ilgili düzenlemeye Meclis'te grubu bulunan partilerden hiçbirinin karşı olmadığını, bunu görmekten büyük bir memnuniyet duyduğunu, asıl niyetlerinin 18'e çekmek olduğunu, ancak Cumhurbaşkanının vetosuna uğraması ihtimaline karşı geriye bırakıldığını yinelemiştir. Milletvekili sayısının 450'ye çıkarılması düzenlemesine yine bir itiraz olmadığını ifade eden Başbakan, 175'inci maddeye ait düzenleme konusuna geri dönerek Cumhurbaşkanının söylemleri nedeniyle referandum tercihinin daha makul olduğunu beyan etmiştir.¹⁰⁷⁸ Teklifin tümü üzerinde yapılan müzakerelerden sonra gerçekleştirilen açık oylama ile maddelerin müzakeresine geçilmesine karar verilmiştir.¹⁰⁷⁹

Teklifin birinci maddesi Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67'nci maddesinin 3'üncü fıkrasında değişikliğe gitmekte ve seçimlerin ve halk oylamasının yapıldığı yılda, ay ve gün hesaba katılmaksızın, 20 yaşına giren her Türk vatandaşı seçme ve halk oylamasına katılma hakkına sahip olmasına dair düzenlemeyi içermektedir. DYP Grubu adına söz alan Balıkesir Milletvekili Mustafa Çorapçıoğlu, partilerinin değişikliğe destek verdiğini açıklamıştır. SHP Grubu adına kürsüye gelen Denizli Milletvekili Halil İbrahim Şahin ise teklifin gerekçesinde seçme yaşının 21'den 20'ye indirilmesinin ülkenin sosyal gerçekleriyle örtüştüğünün belirtilmekte olduğunu, aynı gerekçeyle 21'den 18'e indirilmesinin parti olarak daha uygun görüldüğünü ifade etmiştir. Anayasaların

¹⁰⁷⁸ “Şu sual sorulmuştur, denilmiştir ki; «Niçin geçici 4 üncü maddeyi bizim dediğimiz gibi; yani doğrudan doğruya bu Mecliste kaldırmıyorsunuz?» Ben ta işin başından beri; yani, zannediyorum Sayın Cumhurbaşkanımız ilk konuşmalarında, «Anayasanın kılına dokundurtmam» dediğini, arkasından; «Eğer dokunulursa veto ederim vetodan tekrar döndürülürse halkoyuna giderim, halkoyu menfi çıkarsa istifa ederim» dediğini hepimiz hatırlıyorsunuz; ben o tarihten bu tarafa hep aynı şeyi söylüyorum. Bu geçici 4 üncü maddenin referandumla değiştirilmesi lazım. Niçin olduğunu da söyleyeceğim: Bu aslında bir Anayasa maddesi değildir. Anayasaya monte edilmiş; fakat aslında bir Anayasa maddesi değildir.”, T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, İçtima: 102, Cilt: 40, s. 300-306.

¹⁰⁷⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, İçtima: 102, Cilt: 40, s. 310.

üzerinde geniş ölçülerde mutabakat kurulması gereken metinler olduğunu ifade eden Şahin, 1982 Anayasası'nın kabulünden bu tarafa kamuoyunca tartışıldığını ve eleştirildiğini, ülke demokrasisinin gelişebilmesi için pek çok maddesinin değişmesi gerektiğini belirtmiştir. İktidar partisinin ilginç bir şekilde gündeme daha önce hiç gelmeyen 175'inci maddenin değiştirilmesi ile ilgili düzenlemeyi getirdiğini, bahsi geçen maddeyi değiştirebilme adına 67, 75 ve Geçici 4'üncü maddeleri kullanma yolunu tercih edildiğini, asıl amaçlananın Geçici 4'üncü maddenin halkoylamasına götürebilme meselesi olduğunu iddia etmiştir.¹⁰⁸⁰

DSP Grubu adına söz alan İçel Milletvekili Edip Özgenç ise medeni hakları kullanma bakımından 18 yaşı kabul gören bir anlayışın, seçme yaşı olarak 20'yi teklif etmesinin Partilerince makul bulunmadığını söylemiştir. SHP Ağrı Milletvekili Paşa Sarıoğlu da oy verme yaşının 18 olması gerektiğini, bunu gençlere borçlu olduklarını ifade etmiştir. Avrupa'daki pek çok ülkede seçmen yaşını 18 olduğunu belirten Sarıoğlu, 1924 Anayasası'nda da bu şekilde olduğu hatırlatmasını yapmıştır. 1876 Anayasası'nda seçmen yaşı ile ilgili bir düzenleme olmadığını, ancak bir iradede seçmen yaşının 25 olarak görüldüğünü, 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda ise seçmen yaşının 18 olarak belirlendiğini söylemiştir. 5 Aralık 1934 tarihinde yürürlüğe konulan 2599 Sayılı Kanun ile seçme yaşının 22 olarak tespit edildiğini, bahsi geçen yasanın 1924 tarihli Anayasada yer alan ve yalnız erkekler için 18 yaş olarak tespit edilmiş bulunan seçme yaşını hem erkek hem de kadınlar için 22 yaş olarak yeniden belirlediğini, 1961 Anayasasının kabulünden sonra ise seçmen yaşının 21 olarak değiştirildiğini söylemiştir. Anayasa Komisyonu Başkanı ve Ankara Milletvekili Kamil Tuğrul Coşkunoglu ise seçmen yaşı ile ilgili hususun Komisyonunda da hararetli tartışmalara neden olduğunu söylemiştir. Meclis'teki genel kanaat ise yaşın 18'e çekilmesi yönünde olduğunu, ancak medeni rüşt ile siyasi rüşt birbirinden diğer memleketlerde ayrı olarak mülhaza edilmekte olduğunu ifade etmiştir. Birinci madde üzerinde yapılan açık oylama neticesinde 356 evet, 5 ret ile madde kabul edilmiştir.¹⁰⁸¹

Müzakerelere 14 Mayıs 1987 tarihli birleşimde teklifin ikinci maddesinin görüşülmesi ile devam edilmiştir.¹⁰⁸² TBMM'de 400 olan milletvekili sayısının 450'ye çıkarılmasını amaçlayan bu madde 315 evet, 55 ret ile kabul edildi. Üçüncü madde ise Anayasanın 175'inci maddesinin değiştirilmesi amacına matuf bir düzenleme öngörmekteydi. Bahsi geçen düzenlemede, Anayasanın değiştirilmesinin ancak TBMM üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebileceği, Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin Genel Kurul'da iki defa görüşüleceği, değiştirme teklifinin kabulünün Meclisin üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun gizli oyuyla mümkün olacağı belirtilmekteydi. Ayrıca, Cumhurbaşkanının Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları, bir daha görüşülmek üzere TBMM'ye iade edebileceği, Meclisin geri gönderilen

¹⁰⁸⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, İçtima: 102, Cilt: 40, s. 310-314.

¹⁰⁸¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, İçtima: 102, Cilt: 40, s. 280-336.

¹⁰⁸² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, İçtima: 103, Cilt: 40, s. 344-424.

kanun, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile aynen kabul etmesi durumunda Cumhurbaşkanının isterse bu kanunu halkoyuna sunabileceği ifade edilmekteydi. Maddenin devamında Meclis tarafından üye tamsayısının beşte üçünden fazla ve üçte ikisinden az oyla kabul edilen Anayasa değişikliği hakkındaki kanunun Cumhurbaşkanı tarafından Meclise iade edilmediği takdirde halkoyuna sunulmak üzere Resmî Gazetede yayımlanacağı bulunmaktaydı. Buna ek olarak doğrudan veya Cumhurbaşkanının iadesi üzerine Meclisin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilen Anayasa değişikliğine ilişkin kanun veya gerekli görülen maddeleri Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna sunulabileceği, halkoylamasına sunulmayan Anayasa değişikliğine ilişkin kanun veya ilgili maddeler Resmî Gazetede yayımlanacağı belirtilmekteydi. Halkoyuna sunulan Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların yürürlüğe girebilmesi için, geçerli oyların yarısından çoğunun kabul oyu olması ve bu kabul oylarının oy verme hakkına sahip seçmenlerin üçte birinden az olmaması gerektiği ifade edilmekteydi. Bu madde ise 284 evet, 84 ret ile Meclis Genel Kurulu'ndan geçmiştir.¹⁰⁸³

Teklifin dördüncü maddesinde 1982 Anayasasının Geçici 4'üncü maddesinin yürürlükten kaldırılması, bu hükmün onaylanarak yürürlüğe girebilmesi için halkoyuna sunulması zorunlu olduğu, kullanılan geçerli oyların yarısından çoğunun kabul oyu olması, ayrıca kabul oylarının oy verme hakkına sahip seçmenlerin üçte birinden az olmaması gerektiği ifade edilmekteydi. Madde üzerinde DYP Grubu adına söz alan İzmir Milletvekili Vural Arıkan, Geçici 4'üncü maddenin hakiki bir Anayasa maddesi olduğunu iddia etmiş ve bu görüşüne aynı Anayasanın 176'ncı maddesini kanıt olarak göstermiştir. SHP Grubu adına kürsüye gelen Mustafa Kemal Palaoğlu da aynı şekilde Geçici 4'üncü maddenin bir Anayasa hükmü olduğunu, kaldırılması için, hazır, açık ve mükemmel bir ortak Parlamento rızası bulunduğunu, halkoyuna gitme zaruretinin anlaşılmadığını ifade edecektir. Birer doğal hak olarak görülen ancak herhangi bir yargı kararı olmaksızın, siyasi kararlarla alınan bu hakların bugün verilmeye çalışılmasının Adalet Bakanının zannettiği gibi bir af değil hakların iadesi olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰⁸⁴

Eski Demokrat Partililerin siyasi haklarının iadesi sürecinde halkoyuna gidilmesinin kimsenin aklından geçmediğini, bahsi geçen süreci Meclis sıralarında yaşayan biri olarak ortak rıza görüldüğü için buna gerek duyulmadığını ifade etmiştir. Adalet Bakanı ve Gümüşhane Milletvekili Mahmut Oltan Sungurlu ise Geçici 4'üncü maddenin Anayasa metnine dahil olmadığı fikrini öne sürmüştür. Ağrı Milletvekili Paşa Sarıoğlu Türkiye'nin bu yasaklarla daha fazla yaşayamayacağını, bu hususta iç ve dış baskıların bulunduğunu belirterek sözlerine başlamıştır. Türk kamuoyunda yasaklılara karşı daima bir şefkat duygusunun bulunduğunu, yurtdışından gelen yetkililerin yasaklı liderlerle temaslarını sürdürdüğünü ifade etmiştir. Yasaklı liderlerin ara seçimlerde kampanya yapar gibi konuşmalar yaptığını, halkın bu konuşmaları saygıyla dinlediğini, yasaklar devam ettiği

¹⁰⁸³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, İçtima: 103, Cilt: 40, s. 344-375.

¹⁰⁸⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, İçtima: 103, Cilt: 40, s. 344-424.

müddetçe yapılan her seçimin halkın milli iradesini tam olarak yansıtmaktan uzak kalacağını söylemiştir. Yakın bir zamanda ülkeye gelen Avrupa Ekonomik Topluluğu temsilcisinin Sayın Başbakana bu konuyu açtığını, Sayın Başbakanın bu yasakların kaldırılmasını halkoylamasına götürmeye niyetinde olduğunu, temsilcinin de halkoylamasında kabul edilirse söylenecek bir şey kalmayacağını aktarmıştır. Hükümetin siyasi yasakların kalkmasını istemediğini, bu nedenle ya tutarsa diyerek halkoyuna götürmeyi tercih ettiğini söylemiştir. Başbakanın birinci amacının sağın tek lideri ve partisi olmak, ikinci amacının en kısa zamanda erken seçime ülkeyi taşımak olduğunu iddia etmiştir. Müzakerelerin hitamında yapılan oylama neticesinde kanun teklifinin dördüncü maddesinin oylamasına geçilmiş, 360 evet, 7 ret ile kabul edilmiştir.¹⁰⁸⁵

Teklifin ikinci müzakeresi 17 Mayıs 1987 tarihli birleşimde yapılmış, ikinci görüşmede sadece maddeler üzerinde verilmiş değişiklik önermeleri görüşülmüştür. Maddeler okunup ayrı ayrı açık oya sunulmuş ve maddelerin açık oylamasından sonra da bu sefer teklifin tümü açık oya sunulmuştur. Bu birleşimde söz alanlardan SHP İzmir Milletvekili Erdal İnönü, teklifte öngörülen dört değişiklikten üçünü, Meclis'te alınacak kararla değiştirmenin, ancak değişikliklerden sadece birini halkoyuna sunmanın, hukuk ve mantık bakımından ne kadar tutarsız ve yanlış olduğunu birinci görüşmede detaylı bir şekilde anlattıklarına vurgu yapmıştır. Şimdi ise Meclis'te ve tarih önünde konunun bu ahlaki ve siyasî yönleri üzerinde duracağını beyan etmiştir. İnönü, Başbakanın sürekli olarak, yasakları halkın koyduğunu ve halkın kaldırması gerektiğine dair ifadelerinde saptırma ve kandırmacanın olduğunu iddia etmiştir. Beş yıl önceki Anayasa oylamasında, Anayasanın bütün maddelerinin birlikte halkoyuna sunulmuş olduğunu ve buradaki temel sorunun zamanın ileri gelen siyasetçilerine yasak konulup konulmaması sorusunun olmadığına, sivil yönetime ve çok partili demokratik rejime geçilip geçilmeme sorusunun olduğunu dikkatleri çekmiştir. Olağanüstü dönemin şartlarının artık olmadığına, olağan hukuk kurallarının işlediğine, demokrasinin olağan şartlarda yürüdüğüne, ancak buna rağmen iki yüz kadar siyasetçiye ortaya çıkararak bir halk mahkemesinin kurulmaya çalışıldığına vurgu yapmıştır. Bu hareketin ahlaki bakımdan savunulamayacağını ve temelinde insan haklarına aykırı bir davranış olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁸⁶

Halkın ilkel bir davranışa zorlandığını, Geçici 4'üncü maddenin Meclis'te kaldırılmasının gerektiğini söyleyen İnönü aynı dayatmanın muhalefet partilerine de yapıldığını iddia etmiştir. Hükümetin açık bir şekilde Anayasa ile getirilen siyasi yasakları artık uygulanamaz gördüğü için halkın yardımına ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. Erdal İnönü, referandumun bir tür halk mahkemesine dönüştürüldüğünü, bunun da rejim ve demokrasi adına hoş bir durum olmadığını belirtmiştir. Bu hareketin temelde insan haklarına aykırı olduğunu da dile getirmiştir. Kanun teklifi üzerinde gerçekleştirilen ikinci müzakereler sonrasında da Meclis Genel Kurulu'nda kabulü

¹⁰⁸⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, İçtima: 103, Cilt: 40, s. 344-424.

¹⁰⁸⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, İçtima: 106, Cilt: 40, s. 544-598.

gerçekleşmiştir.¹⁰⁸⁷ 6 Eylül 1987 tarihinde gerçekleştirilen referandum neticesinde yasa yüzde 1’den daha az bir farkla ucu ucuna kabul olunmuş ve aslında Başbakan Turgut Özal böylelikle kamuoyunun baskısı altında rakiplerinin siyasi haklarını iade etmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁸⁸

6.2.10. 23 Nisan Çocuk Şenlikleri’nin 10’uncu Yıldönümü Münasebetiyle Bazı Suç ve Cezaların Affına Dair Kanun Teklifi

SHP Malatya Milletvekili İbrahim Aksoy ve 21 milletvekili tarafından, “23 Nisan Çocuk Şenlikleri’nin 10 uncu Yıldönümü Münasebetiyle Bazı Suç ve Cezaların Affına Dair Kanun Teklifi” sunulmuştur. Teklif ile ilgili Adalet Komisyonu’nun raporu 26 Nisan 1989 günü Meclis Genel Kuruluna iletilmiştir.¹⁰⁸⁹

Kanun teklifinin genel müzakeresi ise 25 Mayıs 1989 günü gerçekleştirilmiştir. Kanun teklifi Adalet Komisyonu’nda görüşülürken ilgili bakanlığın temsilcileri ve teklif sahibi de toplantıda hazır bulunmuştur. Adalet Komisyonu’na göre teklif öz olarak, suçun türüne bakılmaksızın tutuklu veya hükümlü bulunan ve reşit olmayan çocuklarla reşit olmayan çocukları bulunan annelerin, bütün hukuki neticeleri ile birlikte affedilmesini öngörmekteydi. Komisyon raporunda, yürürlükteki Anayasanın affı düzenleyen hükümleri ve bu hükümler çerçevesinde af kapsamı dışında tutulması gereken suçları hatırlatacak, kanun teklifinde yer alan suçun nev’ine bakılmaksızın ifadesinin bahsi geçen hükümlerle çeliştiğini beyan etmiştir. Bahsi geçen ifade nedeniyle af kapsamı dışında tutulması gereken suç faillerinin de aftan faydalanmasına, ayrıca aftan umulan milli birlik ve bütünlüğü sağlamanın bertaraf edilmesine, eşitsizliklerin ortaya çıkmasına sebep olacağı da yine raporda yer almıştır. Bu noktadan hareket eden Komisyon üyeleri kanun teklifini maddelerine geçilmeksizin teklifin reddine oy çokluğu ile karar vermiştir.¹⁰⁹⁰

Kanun teklifi ile ilgili olarak Tekirdağ Milletvekili Güneş Gürseler SHP Grubunun görüşlerini bildirmek üzere söz almıştır. 23 Nisan Çocuk Şenlikleri’nin henüz 10’uncu yılı kutlanmadan çıkarmak niyetinde oldukları kanun teklifinin Adalet Komisyonu’nda reddedildiğini, ayrıca müzakeresinin gecikerek Mayıs ayının 25’ine kadar sarkmış olduğunu ve bu nedenle tekliflerinin özellikle tarih yönünden anlamından uzaklaştığını beyan etmiştir. Gürseler konuşmasında, 18 yaş altında bulunan çocukların suç dağılımı istatistiğini Devlet İstatistik Enstitüsü’ne ait bir broşür çerçevesinde Meclis Genel Kurulu ile paylaşmıştır. 1985 yılı verilerine göre bu yaş grubunda suçların oran olarak, yüzde 44,8 cinsel, yüzde 37,4 şahsa karşı işlenen, yüzde 17,8’in de mala karşı işlenen suçların oluşturmakta olduğunu aktarmıştır. Tekirdağ Milletvekili

¹⁰⁸⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, İçtima: 106, Cilt: 40, s. 544-598.

¹⁰⁸⁸ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2020, s. 231.

¹⁰⁸⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, İçtima: 83, Cilt: 26, s. 5.

¹⁰⁹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, İçtima: 93, Cilt: 28, s. 27-32.

Güneş Gürseler, bu türden suçların aftan istisna edilmediğini ve teklifte af kapsamı içerisine alındığını ifade etmiştir. Güneş Gürseler, Komisyon tarafından iddia edildiği gibi af kapsamı dışında tutulması gereken ve devletin ülkesiyle ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozacak nitelikte suç işleyen çocukların bulunmadığını belirtmiştir. Yine 1985 verilerine göre cezaevlerinde hükümlü durumunda 12 ile 15 yaş arasında 224, 16 ile 18 yaş arasında 1122 çocuk olduğu bilgisini veren Gürseler, değişmeler ve gelişmeler de dikkate alındığında bugün için bu yasadan yararlanacak çocuk sayısının tümüyle 3 bini ancak bulabileceğini söylemiştir. SHP Milletvekili Gürseler, yine Komisyona ait bulunan ve teklifin eşitsizlik doğuracağı yorumuna kısmen katıldığını da beyan etmiştir. Türkiye’de genel bir affın şartlarının oluştuğunu ifade eden Vekil, Partilerinin buna dair çalışma içerisinde olduğunu, ancak bu süreç tamamlanıncaya kadar en azından kanun teklifinde bahsi geçen çocuklar için affın çıkarılması talebinde bulunduklarını söylemiştir. Gürseler’in konuşmasının akabinde Meclis Genel Kurulu’nda yapılan oylama neticesinde kanun teklifi ret edilmiştir.¹⁰⁹¹

6.2.11. Türk Ceza Kanunu’nun 313, 314 ve 315’inci Maddeleri Gereğince Verilmiş Cezaların Affı Hakkında Kanun Teklifi

Meclis Başkanlığı’na geliş tarihi 26 Ocak 1990 olan ve Rize Milletvekili Mustafa Nazikoğlu ve 7 Arkadaşının, “*Türk Ceza Kanununun 313, 314 ve 315’inci Maddeleri Gereğince Verilmiş Cezaların Affı Hakkında Kanun Teklifi*” 13 Şubat 1990 tarihindeki Meclis birleşiminde gündeme alınacak, aynı gün Adalet Komisyonu’na havale edilmiştir.¹⁰⁹²

29 Mayıs 1991 tarihli birleşimde teklif ve Adalet Komisyonu’na ait raporun müzakeresi yapılmıştır. Nazikoğlu ve 7 milletvekili arkadaşının teklifinde, işbu kanunun yayımı tarihine kadar Türk Ceza Kanununun 313, 314 ve 315’inci maddelerinde yazılı suçlardan dolayı mahkum olanların cezalarının bütün neticeleriyle birlikte affedildiği ifadeleri geçmekteydi. Kanun teklifinde yer alan bir geçici madde ile de yine aynı şekilde işbu kanunun yayımı tarihinde Türk Ceza Kanununun 313, 314 ve 315’inci maddelerinde yazılı suçlarla ilgili olarak mahkemelerde görülmekte bulunan davalar hangi aşamada olursa olsun kendiliğinden düşeceği belirtilmekteydi. Adalet Komisyonu’nun raporunu 4 Şubat 1991 tarihinde hazırladığı anlaşılmaktadır. Komisyon raporunda, Türk Ceza Kanununun 313’üncü maddesinin, sadece siyasi amaçlı örgütlenmeyi değil, her ne surette olursa olsun cürüm işlemek için teşekkül meydana getirenleri cezalandırmakta olduğu hatırlatmasını yapmıştır. 313’üncü maddenin ikinci fıkrası ile de genelde gangster çeteleri veya yurdun bazı yörelerinde bir zamanlar toplu olarak işlenen gasp, yağma, yol kesme ve adam kaldırma suçlarında eşkiya örgütlerinin cezalandırılmakta olduğu bilgisi verilmekteydi. Komisyon raporunda, teklifin kanunlaşması halinde siyasî suçluların yanı sıra gangster ve eşkiya çeteleri gibi

¹⁰⁹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, İçtima: 93, Cilt: 28, s. 27-32.

¹⁰⁹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, İçtima: 76, Cilt: 40, s. 376.

örgüt mensuplarının affin kapsamına gireceğine vurgu yapılmıştır. Diğer taraftan, söz konusu madde hükümlerinden ceza alanların affedilmesi, buna karşılık diğer suçlardan mahkûm olanların affedilmemesinin, toplumun adalet duygularının rencide edeceğine ve huzursuzluğa yol açacağına vurgu yapan Komisyon üyeleri, açıklanan nedenler kapsamında teklifin müspet mütalaa edilemediği ve oybirliği ile reddedilmesine karar verildiğini ifade etmişlerdir.¹⁰⁹³

6.3. Koalisyon Hükümetleri Dönemi Af Siyaseti ve Uygulamaları (1991-2001)

6.3.1. Karaman Milletvekili Zeki Ünal'ın Eserleri ve Makaleleri Nedeniyle Mahkum Olan Yazarlara İlişkin Sorusu

25 Ekim 1994 tarihli birleşimde Karaman Milletvekili Zeki Ünal Karaman'ın, eserleri ve makaleleri nedeniyle mahkum olan yazarlara ilişkin sorusu ve Adalet Bakanı Mehmet Moğultay'ın yazılı cevabı gündeme alınmıştır. Karaman soru önergesinde bugüne kadar makale veya eserinden dolayı mahkûm olan yazar olup olmadığının, var ise sayısı ne kadar olduğunun cevaplanmasını talep etmiştir. Soru önergesi, Adalet Bakanı Mehmet Moğultay tarafından, 1989-1993 yılları arasında eserleri ve makaleleriyle ilgili olarak haklarında mahkumiyet kararı verilen yazar sayısının 24 olduğu kayıtlarımızın incelenmesinden anlaşılmış olduğu ifadeleriyle cevaplanmıştır.¹⁰⁹⁴

6.3.2. Bilecik Milletvekili Şerif Çim'in Bir Mahkumun Affı ile İlgili Basında Yer Alan Bir Beyanına İlişkin Başbakan'dan Sorusu

Bilecik Milletvekili Şerif Çim, 25 Temmuz 1997 tarihli Radikal Gazetesi'nde çıkan bir haberin içeriğine dayanarak, Terörle Mücadele Kanunu'na muhalefet ettiği için mahkûm olan Eşber Yağmurdereli'ye af çıkarılması için dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz tarafından Yaşar Kemal'e söz verip verilmediğini konunun muhatabından yazılı soru önergesi ile talep etmiştir. Soru önergesinde Çim, gazete haberinin şimdiye kadar tekzip edilmediğini, yakın dostların talepleri çerçevesinde özel kanunlar çıkarılmasının demokratik teamüller açısından nasıl değerlendirdiğini, kişilerin özellikleri ve ideolojik yaklaşımları ile özel affa uğramalarının hukuk devleti ilkeleri açısından nasıl yorumlandığını yöneltmiştir. Soru önergesinin, Adalet Bakanı Mahmut Oltan Sungurlu tarafından cevaplandırılması Başbakanlık tarafından uygun görülmüştür. 1 Ekim 1997 tarihli cevabi yazıda, Anayasanın 10. 87. ve 104. maddelerine atıfta bulunularak af yetkisinin TBMM ve Cumhurbaşkanı'na ait olduğu ifade edilmiş ve yazılı soru önergesi bu şekilde cevaplanmıştır.¹⁰⁹⁵

¹⁰⁹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 18, İçtima: 61, Cilt: 123, s. 300-308.

¹⁰⁹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 19, İçtima: 61, Cilt: 69, s. 165-166.

¹⁰⁹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 20, İçtima: 129, Cilt: 32, s. 241.

Adalet Bakanı, Anayasanın 87’nci maddesine göre, genel veya özel af ilanına TBMM’nin, 104’üncü maddesine göre de Cumhurbaşkanının sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak yetkisi bulunmakta olduğunu belirtmiştir. Adalet Bakanı Sungurlu ayrıca, genel affın sosyal fayda düşünceleriyle, bütün veya belirli bazı suçları ve hükmedilmiş ise cezaları bütün neticeleriyle birlikte düşüren, özel affın ise, kesinleşmiş bir cezayı büsbütün kaldıran, hafifleten veya daha hafif olmak şartıyla başka bir cezaya çeviren işlem olduğunu ifade etmiştir. Af kanunlarının Anayasanın 10’uncu maddesinde ifadesini bulan kanun önünde eşitlik ve ceza hukukunun genel ilkeleri göz önünde tutularak çıkartıldığına vurgu yapan Bakan, soru önergesinde adı geçen kişileri de kapsamına alan af kanunu çıkartma yetkisinin TBMM’ye ait olduğunu beyanla cevabi yazısını tamamlamıştır.¹⁰⁹⁶

6.3.3. Bazı Suç Failleri Hakkında Uygulanacak Hükümlere Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı

Başbakan Bülent Ecevit imzalı ve “*Bazı Suç Failleri Hakkında Uygulanacak Hükümlere Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı*” başlıklı kanun tasarısı Adalet Bakanlığı’na hazırlanmıştır. Bakanlar Kurulu tarafından Meclis Başkanlığı’na arzı 10 Ağustos 1999 tarihinde karar altına alınan tasarının genel gerekçesinde, Pişmanlık Yasası olarak da bilinen 3419 Sayılı Bazı Suç Failleri Hakkında Uygulanacak Hükümlere Dair Kanun’dan bugüne kadar azami fayda sağlandığına vurgu yapılmaktaydı. Bahsi geçen kanun çerçevesinde itirafta bulunan şahısların verdiği bilgiler doğrultusunda yasadışı örgütlere büyük darbeler indirildiği, faili meçhul kalmış pek çok olayın aydınlatıldığı, çok sayıda silah, mühimmat ve örgütsel belge ve malzemeler ile yine yasadışı örgütlere ait pek çok bilgiye ulaşıldığı ifade edilmekteydi. Ayrıca, kanunun sağladığı imkanlardan yararlanmak adına birçok örgüt mensubunun süreç içerisinde örgütünden ayrılarak güvenlik güçlerine teslim olduğuna dikkat çekilmekteydi. Ancak bahsi geçen 3419 Sayılı Kanun’un 1’inci maddesinin yürürlükten kalkması nedeniyle cezaevlerinde tutuklu bulunan yüzlerce örgüt mensubunun bu imkândan yararlanamadığı hatırlatılmıştır. Bu nedenle 3419 Sayılı Kanuna yeniden işlerlik kazandırılması ve kanunun sağladığı imkanlardan bu türden kimselerin yararlanması amacıyla 28 Şubat 1995 tarihli ve 4085 sayılı Kanunla 1’inci maddenin yeniden düzenlendiği, ancak bu maddenin de 8 Temmuz 1995 tarihinde yürürlükten kalktığı bilgisi verilmekteydi. Terör örgütleri içerisinde kanundan yararlanmak isteyen kimselerin halen bulunuyor olması, ayrıca gerek iç güvenlik hareketleri gerekse de kanunun sağladığı imkanlar sayesinde dağılmaya yüz tutan terörist grupların çözülmesinin hızlandırılması için yukarıda sözü edilen 1’inci maddenin yeniden düzenlenmesinin tasarısı ile amaçlanmış olduğu beyan edilmekteydi. Yürürlük süresinin bu defa altı ayla sınırlı tutulmasının uygun olacağı bilgisi ile tasarının gerekçesi sonlandırılmaktaydı. Ancak tasarısı ile getirilen af kapsamına suç işlemek maksadıyla silahlı teşekkül, çete veya cemiyet kuranlar ve yönetenler ile bizzat silah kullanarak güvenlik güçleri

¹⁰⁹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 20, İçtima: 1, Cilt: 34, s. 154-155.

mensuplarından birini veya diğer bir kimseyi öldürmek veya yaralamaktan suçlu bulunanların getirilen imkanlardan yararlanmalarında fayda görülmemekte olduğu açıkça belirtilmekteydi. Bunların dışında kalan, bahsi geçen suçlara karışmayıp devlet ile işbirliğine gidenlerin, cezalarında indirimlere gidileceği kanun tasarısının maddelerinde detaylandırılmaktaydı. Adalet Komisyonu tasarıya matuf raporunu 14 Ağustos 1999 tarihinde Meclis Başkanlığı'na sunmuştur. Tasarı üzerinde önemsiz görülebilecek düzenlemeler yapan Komisyon, kanunlaşmasını uygun gördüğünü, ayrıca Meclis İçtüzüğü'nün 52'nci maddesi gereğince Genel Kurul'da öncelikle görüşülmesine oybirliği ile karar verildiğini beyan etmiştir. Kanun tasarısı Meclis Genel Kurulu'nda 26 Ağustos 1999 tarihinde gündeme alınmıştır.¹⁰⁹⁷

Tasarının tümü ve maddeleri üzerinde yapılan müzakereler sürecinde ilk sözü FP Grubu adına Aksaray Milletvekili Ramazan Toprak almıştır. Müzakeresi gerçekleştirilmekte olan kanun tasarısının kamuoyunda Pişmanlık Yasası olarak da bilinmekte olduğunu ya da anlaşıldığını ve toplumun çok büyük bir kesimini ilgilendirdiğini ifade etmiştir. Bu türden kanunların bir şekilde devletle barışık olmayan, devlete ya da devletin bireylerine karşı suç işleyen kişilere yeni bir şans daha tanımak maksadıyla çıkarıldığını belirtmiştir. Tasarının bu konudaki altıncı tasarısı olduğunu hatırlatan Toprak, 8 Haziran 1993 tarihinde, 483 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile benzeri düzenlemelerin yapıldığını, ancak bahsi geçen kanun hükmündeki kararnamenin sadece Olağanüstü Hal Bölgesi kapsamında uygulanabilir olması nedeniyle sonuçlarının çok sınırlı kaldığına vurgu yapacaktır. Getirilen kanun tasarısının olumlu ancak yetersiz olduğunu ifade eden Toprak, bu türden tasarıların sıklıkla getirilip kabul edilmesinin elde edilmek istenen amacın zayıflamasına yol açtığını ve sorunun gerçek nedenlerine bir türlü inilemediği için de meselenin kalıcı çözümünün sağlanamadığını belirtmiştir. Anayasanın 166'ncı maddesini hatırlatan Toprak, devletin bu konuda reform niteliğinde çalışmalar yapması gerektiğini beyan etmiştir.¹⁰⁹⁸

ANAP Grubu adına İstanbul Milletvekili İsmail Sühan Özkan kürsüye gelmiştir. Özkan, 3419 Sayılı Yasa olarak uygulamaya konulmuş ve kamuoyunda Pişmanlık Yasası olarak bilinen düzenleme ile herhangi bir nedenle pişman olup nedamet göstererek itiraflarda bulunmuş ve güvenlik güçlerine verdikleri bilgiler sayesinde yasadışı örgütlere önemli kayıplar verdirilmesini sağlamış birçok örgüt mensubunun toplumla barışması için yeni bir fırsat yaratılmış olunduğuna vurgu yapmıştır. Bahsi geçen yasanın 1'inci maddesinin zaman içinde yürürlükten kalkmasının düzenleme ile amaçlanan faydaların eksik kalmasına, ayrıca cezaevlerindeki örgüt mensuplarının yasanın öngördüğü imkanlardan yararlanamamasına neden oluşturduğunu söylemiştir. Bu eksiklikler nedeniyle 28 Şubat 1995 tarihinde 4085 Sayılı Kanunla, anılan yasanın birinci maddesinin yeniden düzenlendiğini, ancak bu değişikliklerin de 8 Temmuz 1995 tarihinde yürürlükten kaldırılmasıyla sadece 5 aylık bir uygulamayla yetinilmek zorunda kaldığı bilgisini

¹⁰⁹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Dönem: 21, İçtima: 58, Cilt: 12, s. 86-125, 188-210.

¹⁰⁹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Dönem: 21, İçtima: 58, Cilt: 12, s. 86-92.

vermiştir. Bu süreçte bahsi geçen yasa ve değişikliklerinin sağladığı tatbikat sonucunda 4453 örgüt mensubunun tespit edildiği, 1574 örgüt mensubunun yakalandığı, 699 vakanın açığa çıkarıldığı, 511 uzun ve 118 kısa namlulu silah, 42 roketatar, 9 lav silahı, 1000'e yakın el bombası ve diğer birtakım silahların ele geçirildiğini belirtmiştir. Terörle mücadelenin bir süreç olduğu, gelinen noktada birçok terör örgütü mensubunun pişmanlık duyduğu, kamusal düzene karşı kalkışma halinde olanları, devletin tüm unsurlarıyla tenkil kadar, pişmanlık duyanları da topluma yeniden kazandırma zorunluluğunun bulunduğunu ifade etmiştir. Eline kana bulamamış ve bulamama çabası içinde olanları bu kanun kapsamında değerlendirmek gerektiğini, sonuçta terör eylemlerinin ortaya çıkmasında pek çok faktör olduğunu, kendi dışındaki nedenlerle bu eylemlere katılmış olanların affının gerektiğini dile getirmiştir. Terör sorunuyla mücadele içerisinde olan pek çok ülkenin sorunun çözümü için farklı programları yürürlüğe koyduğunu, bu tasarının da bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini belirttikten sonra Partisinin olumlu oy kullanacağını beyanla sözlerine son vermiştir.¹⁰⁹⁹

DYP Grubu adına Manisa Milletvekili Mehmet Necati Çetinkaya söz almıştır. Müzakeresi gerçekleştirilen düzenleme için, *"Bazı Suç Failleri Hakkında Uygulanacak Hükümlere Dair Kanun Tasarısı"* denilse de halk arasında amiyane tabirle pişmanlık yasası olarak bilindiğini ve bu türden kanunlarla istenilen amacın tam olarak elde edilemediğini ifade etmiştir. Böylesi düzenlemeler kaşı kamuoyunda bir karşı duruşun gözlemlenmediğini, böylesi kanunların farklı enstrümanlarla desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. DSP Grubu adına Kütahya Milletvekili Emin Karaa Partisinin görüşlerini dile getirecek, müzakeresi yapılmakta olan kanun tasarısının yeni olmadığına vurgu yaparak sözlerine başlamıştır. Kamuoyunda pişmanlık yasası olarak bilinen kanunun başlıca amacının siyasî ve ideolojik amaçla suç işlemek için kurulmuş teşekkül, silahlı çete, cemiyet veya gizli ittifak mensuplarının, suç işlemelerini önlemek olduğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca mensubu bulunduğu örgütün amaçladığı suçların işlenmesine engel olmalarını sağlayan kişiler ile işledikleri suçtan pişmanlık duyanların cezalandırılmayarak topluma yeniden kazandırılmalarını temin amacının da bulunduğunu beyan etmiştir. Bu maksatla ilk olarak 5 Haziran 1985 tarihli 3216 sayılı Bazı Suç Failleri Hakkında Uygulanacak Hükümlere Dair Kanun çıkarılmış olduğunu ve yürürlük tarihinin iki yıl olarak belirlendiğini ifade etmiştir. Bundan sonra sırasıyla, 1988 yılında 3419 Sayılı, 1990 yılında 3618 Sayılı, 1992 yılında 3853 Sayılı, 1995 yılında da 4085 Sayılı olan ve aynı mahiyetteki kanunların yürürlüğe konulduğu bilgisini paylaşmıştır. Bugüne kadar çıkarılan 5 Pişmanlık Yasası'nın uygulamasından ülkenin ve güvenlik kuruluşlarının faydalar elde ettiğini, itirafta bulunan şahısların verdiği bilgiler doğrultusunda yasadışı örgütlere büyük darbeler indirildiğini belirtmiştir. 1985 yılından 13 Ağustos 1999 tarihine kadar olan süreçte bahsi geçen pişmanlık yasalarından yararlanmak için 3509 kişi başvuruda bulunduğu, bunlardan 775'inin durumunun Bakanlıkça uygun görüldüğünü, 2721 başvurunun kabul edilmediği bilgisini veren Vekil, devletin önüne gelen her pişmanlıktan yararlanma başvurusunu kabul etmediğine vurgu

¹⁰⁹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Dönem: 21, İçtima: 58, Cilt: 12, s. 86-92.

yapmıştır. Başvurusu Bakanlıkça uygun görülen 775 kişinin itirafları neticesinde 2320 örgüt mensubunun tespit edildiği, 591 olayın aydınlatıldığı ve pek çok sayıda sığınak, depo, silah ve mühimmat ele geçirildiği bilgisini vermiştir.¹¹⁰⁰

Kanun tasarının, siyasi ve ideolojik amaçla suç işlemek maksadıyla Türk Ceza Kanunu'nun 313'üncü maddesine göre kurulmuş olan teşekküller ve aynı kanunun 125 ve 131, 146 ile 162'nci maddelerinde yazılı suçları işlemek üzere kurulmuş silahlı çete ve cemiyet mensuplarından işlenen suçlara iştirak etmeyenler için düzenlemelere gittiğini hatırlatmıştır. Emin Karaa, bu kimseler arasından yetkili makamlara mukavemet göstermeksizin kendiliklerinden teslim olanların, bu kanundan yararlanmak istediklerini beyan edebileceklerine vurgu yapmaktaydı. Ayrıca bu kişilerin verdikleri bilgiler çerçevesinde, teşekkül, çete veya cemiyetin dağılmasına veya meydana çıkarılmasına neden olanlar ile çete veya cemiyetin amaçladığı suçun işlenmesine engel olanlar hakkında ceza verilmeyeceğini hususunda Meclis Genel Kurulu'na bilgiler vermiştir. Bunlardan başka, suç işleyenlerin ise yaptıkları ihbar ve ihbarın doğruluğu anlaşıldığı takdirde, hal ve şartlara ve hadisenin hususiyetlerine göre ölüm cezası yerine dokuz yıldan, müebbet ağır hapis cezası yerine altı yıldan aşağı olmamak üzere ağır hapis cezası alabileceğini ve diğer cezalar da yedide bire kadar indirilerek hüküm verileceğini belirtmiştir. Ancak tasarı kapsamına giren suçları işlemek için, silahlı teşekkül, çete veya cemiyet teşkil edenler veya yönetenler veyahut bu teşekkül, çete veya cemiyette üst seviyede amirlik ve kumandayı haiz olanlar ile bizzat silah kullanarak güvenlik güçleri mensuplarından birini veya diğer bir kimseyi öldürmek veya yaralamaktan suçlu bulunanların tasarının getirdiği imkanlardan faydalanamayacağına vurgu yapmıştır. Türkiye'nin terör örgütleriyle yapmakta olduğu mücadelede önceki yıllarda 5 kez çıkarılmış olan Pişmanlık Yasalarına bugün de ihtiyaç duyulduğunu, çok sayıda terör örgütü mensubunun anılan kanundan yararlanmak için talepte bulunduğunu ifade etmiştir. DSP Grubu adına söz alan Kütahya Milletvekili Emin Karaa Güvenlik güçlerinin kararlı mücadeleleri sonucunda dağılmaya yüz tutan grupların çözülmesinin hızlandırılmasına yardım edeceği aşikâr olan bu kanunun, 6'ncı kez olarak TBMM'de çıkarılmasında yarar bulunduğu beyanıyla sözlerini tamamlamıştır.¹¹⁰¹

MHP Grubu adına ise Kilis Milletvekili Mehmet Nacar kürsüye gelmiştir. Yasanın bu yönünün dağılmaya yüz tutmuş ve çökme aşamasına gelmiş örgüte son darbeyi vurmak için en büyük fırsat olduğunu, bu yasa hükmünün, vatandaşlarımıza, bebeklerimize, kadınıma, masum insanımıza, güvenlik güçlerimize, polisimize, askerimize kurşun atmayan, yaralamayan insanların faydalanmasını temin etmiş olması itibarıyla yerinde bulduklarını ifade etmiştir. Bu nedenlerle MHP olarak tasarıya olumlu oy kullanacaklarını beyan etmiştir. Trabzon Milletvekili ve Adalet Bakanı Trabzon Hikmet Sami Türk ise, Pişmanlık Yasası'ndan yararlananların verdiği bilgilerle tespit edilen örgüt mensubu sayısının 2320 kişi olduğunu söylemiştir. Yakalanan örgüt mensubu

¹¹⁰⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Dönem: 21, İçtima: 58, Cilt: 12, s. 92-97.

¹¹⁰¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Dönem: 21, İçtima: 58, Cilt: 12, s. 92-97.

sayısının 755, bu bilgilerle açıklığa kavuşturulan olay sayısının 591, tespit ve imha edilen sığınak ve depo sayısının ise 233 olduğunu belirtmiştir. Müzakerelerin sonunda kanun tasarının tümü üzerinde yapılan açık oylama neticesinde oylamaya katılan 256 milletvekilinden 213 evet, 33 ret çıkacak ve böylelikle tasarı kanunlaşmıştır.¹¹⁰²

TBMM eliyle kanunlaşan tasarı Cumhurbaşkanınca bir daha görüşülmek üzere geri gönderilmiştir. Cumhurbaşkanınca hazırlanan geri gönderme tezkeresinin Meclis Başkanlığına gelişi ise 1 Eylül 1999 tarihlidir. 1 Ekim 1999 tarihli Meclis birleşiminde, “*Bazı Suç ve Cezaların Affına İlişkin 28.8.1999 Tarih ve 4453 Sayılı Kanun ve Anayasanın 89 uncu Maddesi Gereğince Cumhurbaşkanınca Bir Daha Görüşülmek Üzere Geri Gönderme Tezkeresi*” gündeme alınacak, bahsi geçen tezkerre Anayasa ve Adalet Komisyonlarına havale edilmiştir.¹¹⁰³ Cumhurbaşkanlığı tezkeresi 5 Ekim 1999 tarihinde Meclis Genel Kurulu’nda okunacaktır. Tezkerede Meclis Başkanlığı’ndan gelen 28 Ağustos 1999 tarih yazı çerçevesinde TBMM’de kabulü gerçekleştirildiği bildirilen 4453 Sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affına İlişkin Kanunun arz edilen gerekçeleri ile birlikte Anayasanın 89’uncu ve 104’üncü maddeleri gereğince bir defa daha görüşülmek üzere iade edildiği beyan edilmekteydi. Tezkerede ilk önce 1982 Anayasasında aksini bulan genel ve özel af düzenlemelerini içeren maddeler hatırlatılmış, akabinde Anayasanın 89’uncu ve 104’üncü maddeleri ile Cumhurbaşkanının, TBMM’de kabul edilen kanunların tekrar görüşülmesini isteyebileceğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca kanunların, Anayasa ve hukuka, adalet ve hakkaniyet kurallarına ve kamu vicdanına uygunluğunu aramanın Cumhurbaşkanının görevi olduğu, kanunları yerindelik açısından da inceleyebileceği beyan edilmiştir. Yine tezkerede Anayasanın 10’uncu maddesine vurgu yapılarak herkesin kanun önünde eşit olması gerektiği, ayrıca kanunların genellik ilkelerine uygun olarak tedvin edilmesinin hukukun temel ilkeleri arasında olduğu ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanı, kabul edilen 4453 Sayılı Kanun’da, Türk Ceza Kanunu’nun 313’üncü maddesi af kapsamı dışında tutulmakla beraber, ceza indirimini uygulanacak suçlar içine alınmış, bunun sonucunda cürüm işlemek için örgüt oluşturanlar bir bakıma ayrıcalıklı konuma getirildiğini belirtmekteydi. Cumhurbaşkanı tarafından ayrıca, TBMM’de kabulü gerçekleştirilen 4453 Sayılı Kanunun ikinci maddesi ile verilen cezaların bütün sonuçlarını kapsayacak şekilde genel af getirilirken, dördüncü maddesinde yapılan düzenleme ile af kapsamı dışında kalan bazı suçlarla, diğer bazı suçlarda ceza indirimini sağlandığına vurgu yapılmaktaydı. Bu bağlamda maddenin özel af niteliğine dönüştürülmüş olduğunu ve daha sonra yapılan düzenleme ile af edilen ve indirim yapılan bütün cezalara erteleme hükmü getirilerek kanunun yapım tekniğinde bütünlüğün korunamadığı beyan edilmekteydi. Tezkerede son olarak bahsi geçen nedenlerle, 4453 Sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affına İlişkin Kanunun Anayasanın 89’uncu ve 104’üncü maddeleri gereğince bir defa daha görüşülmek üzere iade edildiği belirtilmiştir.¹¹⁰⁴

¹¹⁰² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Dönem: 21, İçtima: 58, Cilt: 12, s. 86-125, 188-210.

¹¹⁰³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 21, İçtima: 1, Cilt: 13, s. 10.

¹¹⁰⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 21, İçtima: 2, Cilt: 13, s. 270.

24 Şubat 2000 tarihli birleşimde Bazı Suç Failleri Hakkında Uygulanacak Hükümlere Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu gündeme alınmıştır. Kanun tasarısı yine Adalet Bakanlığınca hazırlanmış, Bakanlar Kurulu tarafından 10 Şubat 2000 tarihinde Meclis Başkanlığına sunulmuştur. Kanun tasarısında 25 Mart 1988 tarihli ve 3419 Sayılı Bazı Suç Failleri Hakkında Uygulanacak Hükümlere Dair Kanunun, 26 Ağustos 1999 tarihli ve 4450 Sayılı Kanunla yeniden düzenlenen 1'inci maddesinin yürürlük süresinin, 29 Ağustos 2000 tarihine kadar uzatıldığı bilgisine yer verilmekteydi. Adalet Komisyonu ise raporunu 23 Şubat 2000 tarihinde Meclis Genel Başkanlığına iletmiştir. Tasarı, Adalet Komisyonu tarafından, Bakanlar Kurulundan gelen şekli ile aynen kabul edilmişti. Kanun tasarısının müzakeresi sırasında FP Grubu adına İstanbul Milletvekili Ayşe Nazlı Ilıcak kürsüye gelmiştir. Ayşe Nazlı Ilıcak, Türkiye'nin 16 yıldır PKK terör örgütüyle mücadele ettiğini ve 15 yıldır Pişmanlık Yasası uygulamasının var olduğunu söylemiştir. 1985'te yayımlanan ilk Pişmanlık Yasası'nın iki yıl süre için geçerli olduğunu, yürürlükte olan ve 1988 yılında yayımlanan 3419 Sayılı Yasanın bazı maddelerinde zaman zaman değişiklik yapılmak suretiyle pişmanlık uygulaması kalıcı hale getirildiğini hatırlatmıştır. 3419 Sayılı Yasa'nın dört kere tadil edildiğini, beşinci kere tadil edilmek ve sürenin uzatılması maksadıyla müzakerelerin devam ettiğini ifade etmiştir. Adalet Bakanı'nın verdiği bilgiler çerçevesinde, Pişmanlık Yasası'nın tatbik edildiği 15 yıl içinde kanundan yararlanmak maksadıyla 3497 kişinin başvurduğu, başvuranlardan 2695 kişi hakkında olumsuz görüş bildirildiği, 786 kişinin verdiği bilgilerin ise yararlı görüldüğünü aktarmıştır. Fazilet Partisi olarak, Hükümetin, olumlu her adımını desteklediklerini, Pişmanlık Yasasına karşı olmadıklarını, bu yasanın temel amacının ülkenin istikrarını bozan terör örgütlerine darbe vurmak olduğunu söylemiştir. Parti olarak tek taleplerinin itirafçıların, Susurluk'ta görüldüğü gibi, terör aracına dönüşmemesi, bir iftira kampanyasının zeminini oluşturmaması olduğunu beyan etmiştir.¹¹⁰⁵

DYP Grubu adına Samsun Milletvekili Erdoğan Sezgin kürsüye gelmiştir. Parti grubu olarak Pişmanlık Yasaları'nı daima müspet karşıladıklarını, olumlu oy kullandıklarını, güvenlik güçlerinden olumlu dönütler alındığı için bu sefer de evet diyeceklerini beyan etmiştir. ANAP Grubu adına konuşan Denizli Milletvekili Beyhan Aslan, tasarının terörle mücadeleye önem veren 57'nci Hükümetin bu kanun tasarısı ile terörle mücadelede belirli mesafe alınmasını sağlamayı, bu yasadaki faydalanacak sanıkların ortaya çıkması ve bu sanıkların ortaya çıkmasıyla da, terörün kaynaklarına ulaşılmasını, terör örgütlerinin ortaya çıkarılmasını hedeflemekte olduğunu belirtmiştir. Pişmanlık Yasası'ndan faydalanmayı 6 ay gibi periyodik sürelerle bağlı tutmanın önemine değinen Vekil, böylelikle suç örgütlerinin çözülmesine ve sanıkların mahkeme önünde itiraflarda bulunmasının hızlandığına vurgu yapmıştır. MHP Grubu adına Kilis Milletvekili Mehmet Nacar söz almıştır. Pişmanlık Yasası'nın terör örgütünün çok kısa bir sürede ortaya çıkarılmasına ve dağılmasına imkân hazırladığını, yasanın sağladığı faydaları uygulanması sadece

¹¹⁰⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 21, İçtima: 62, Cilt: 27, s. 159-162.

itirafta bulunan kişilerin sayısıyla sınırlamamak gerektiğini, yasanın uygulanmasıyla elde edilen bilgi ve belgeler sayesinde yasadışı örgütlere büyük darbeler vurulduğunu belirtmiştir. Parti grubu olarak olumlu oy kullanacaklarını ifade edecektir. DSP Grubu adına kürsüye gelen Edirne Milletvekili Mustafa İlimen de yasanın çıkarılması durumunda yasa çıkarıldığı terör örgütlerinin dağılma sürecinin hızlanacağı düşüncesinde olduklarını, bu nedenle tasarıyı desteklediklerini beyan etmiştir. Müzakerelerin sonunda kanun tasarının tümü oya sunulmuş ve kabul edilerek yasalaşmıştır.¹¹⁰⁶

6.3.4. Nevşehir Milletvekili Mehmet Elkatmış'ın 4454 Sayılı Basın Affıyla İlgili Kanundan Yararlananlara İlişkin Sorusu

1 Ekim 2000 tarihli birleşimde Nevşehir Milletvekili Mehmet Elkatmış tarafından yöneltilen soruyu Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk yazılı olarak cevaplamıştır. Elkatmış sorularına geçmeden önce, Türk Ceza Kanunu'nun 312'nci maddesinin siyasal amaçlarla ve biraz da zorlanarak sıkça kullanıldığı yorumunu yapmıştır. Ayrıca Terörle Mücadele Kanunu ile mahkum edilenlerin bazılarının 4454 Sayılı Kanun çerçevesinde af getirildiğini, bazılarının ise af kanunu kapsamı dışında tutulduğunu belirtmiştir. Nevşehir Milletvekili, 4454 Sayılı Basın Affı hükümlerinden kaç kişinin faydalandığı, isimleri ve suçlarının ne olduğu, bu kanun hükümlerinden faydalananlardan kimlerin TCK'nın 312'nci maddesinden, kimlerin Terörle Mücadele Kanunu hükümlerinden mahkûm olmuş veya haklarında dava açıldığını Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk'e soru olarak yöneltilmiştir. Cevabi yazıda, Adalet Bakanlığı tarafından ilgili Cumhuriyet Başsavcılıklarından alınan yazılarda yer alan bilgilere göre hazırlanan ve Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk imzalı yaklaşık 75 sayfa bulan bir isim listesi sunulmuştur.¹¹⁰⁷

6.3.5. Küçüklerin Bazı Suç ve Cezalarının Affına Dair Kanun Teklifi

7 Kasım 2000 tarihli birleşimde İstanbul Milletvekili Bülent Akarcalı'nın, "*Küçüklerin Bazı Suç ve Cezalarının Affına Dair Kanun Teklifi*" gündeme yansımış, aynı birleşimde Adalet Komisyonuna havale edilmiştir. Kanun teklifinin Meclis Başkanlığına geliş tarihi 25 Ekim 2000 tarihi olmuştur. Ancak TBMM'nin sonraki birleşimlerinde kanun teklifi ile ilgili herhangi bir gelişmeye rastlanılmamıştır.¹¹⁰⁸

¹¹⁰⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 21, İçtima: 62, Cilt: 27, s. 159-173. Örgütlü suçlarda etkin pişmanlık ile ilgili detaylı bir çalışma için bk. Yasemin Baba, **Türk Ceza Kanunu'nda Etkin Pişmanlık**, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013.

¹¹⁰⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 1, Cilt: 41, s. 74-150.

¹¹⁰⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 12, Cilt: 43, s. 10.

6.3.6. Konya Milletvekili Özkan Öksüz'ün Cezaevlerindeki Sorunlara ve Af Çalışmalarına İlişkin Sorusu

5 Aralık 2000 tarihli birleşimde Konya Milletvekili Özkan Öksüz, cezaevlerindeki sorunlara ve af çalışmalarına ilişkin olarak Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk'e yazılı olarak cevaplaması için bir dizi soru yöneltmiştir. Öksüz sorularına geçmeden önce Türkiye'deki cezaevlerinin güvenlik ve insanca yaşama, devlet otoritesini kurma açısından yetersiz durumda olduğu konularına vurgu yapmıştır. Ayrıca Koalisyon Hükümeti'nin genel af vaadinin henüz yerine getirilmemesi nedeniyle cezaevlerinde isyanların görüldüğünü iddia etmiştir. Bu beyanlarından sonra Konya Milletvekili Özkan Öksüz ilk olarak, ülke genelindeki cezaevlerinde ne kadar mahkum olduğunu ve Hükümet tarafından çıkarılması düşünülen genel affın kapsamına bu mahkumlardan ne kadarının girdiğini sormuştur. Öksüz, yine Hükümet tarafından söz verilmiş olmasına rağmen affın bu zamana kadar hangi gerekçelerle çıkarılmadığının yanıtlanmasını istemiştir. Affın kapsamı ve affın yararlanacak kimseler hususunda DSP ve MHP arasında bir ihtilaf varsa bu zamana kadar neden giderilmediğini, ihtilaf nedenleri arasında MHP'ye yakınlığı ile bilinen Haluk Kırıcı'nın af kapsamına alınıp alınmaması konusunun olup olmadığını sormuştur. Öksüz sorularının içerisinde, dönemin yaygın tartışma konusu olan F Tipi cezaevlerinin yapımı konusuna da değinmiştir. Bu türden cezaevlerinin yaygınlaştırılmasının sorunların çözümünde etkili olup olmayacağını, yeterli olmaması durumunda mevcut cezaevlerinin iyileştirilmesi, infaz koruma memurlarının eğitilmesi, devlet otoritesinin bu cezaevi kurumlarında sağlanması, tutuklu ve mahkumların topluma kazandırılması için Bakanlığın hangi çalışmaları yaptığı hususlarının da cevaplanmasını Adalet Bakanı'ndan talep etmiştir.¹¹⁰⁹

Adalet Bakanlığı'nın cevabi yazısında ülke genelindeki 556 cezaevinde, 31 Ekim 2000 tarihi itibarıyla, adli ve terör nitelikli tutuklu ve hükümlü sayısının 73739 kişi olduğu belirtilmektedir. Bakanlıkça F tipi kapalı cezaevlerinin yaygınlaştırılmasının, ayrıca mevcut E ve özel tip kapalı cezaevlerinin tamamının oda sistemine dönüştürülmesinin planlandığı ifade edilmiştir. Bu amaçla 53 cezaevinin öncelikle bir bölümü, 4 cezaevinin tamamının oda sistemine dönüştürüldüğü, ayrıca, 27 E tipi kapalı ve 17 özel tip kapalı cezaevi olmak üzere toplam 44 cezaevinin tamamının oda sistemine dönüştürülmesini esas almak üzere ihalelerinin yapılmış, tadilatların devam etmekte olduğu beyan edilmekteydi. Bunların dışında 16 kapalı cezaevinin oda sistemine dönüştürülmesine yönelik tadilat projeleri ve keşif özetlerinin hazırlanmasıyla ilgili çalışmaların devam ettiği, 10 adet kapalı cezaevinin de 2001 yılı içinde oda sistemine dönüştürülmesi planlandığı bilgisi verilmekteydi. Bakanlığa bağlı ceza infaz kurumlarında nitelikli personel istihdamını karşılamak amacıyla, özellikle yüksek güvenlikli F tipi kapalı cezaevlerine atanacak personeli eğitmek üzere Ankara'da bir Ceza İnfaz Personeli Eğitim Merkezi açıldığı belirtilmekteydi. Bakanlıkça, ceza infaz kurumları ile tutuklularının nitelikli personel ihtiyacını karşılamak, mevcut personelin bilgi ve eğitim düzeyini yükselterek bu kurumlardaki hizmet kalitesini iyileştirmek amaçlandığına vurgu

¹¹⁰⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 24, Cilt: 47, s. 102-124.

yapılmış, bu maksatla Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğüne bağlı eğitim merkezleri kurulmasına ilişkin Kanun Tasarısının TBMM Adalet Komisyonu gündeminde bulunduğu ifade edilmiştir. Çağdaş infaz anlayışı çerçevesinde hükümlü ve tutukluların rehabilitasyonu amacıyla pek çok kurs açıldığına dikkatler çekilmekteydi. Bu kursların okuma ve yazma kursları, yetişkinler için ikinci kademe başarı kursları, ilköğretim bitirme kursları, iş ve meslek eğitimi kursları olduğu bilgisini veren Bakanlık ayrıca kültür derslerinin verilmekte olduğunu belirtmekteydi. Ayrıca ceza infaz kurumlarındaki kütüphane hizmetlerinin iyileştirilmesi, eğitimde video ve kapalı devre TV sistemlerinin kullanımının yaygınlaştırılması, psikolog ve sosyal çalışmacıların sayısının ve sunduğu hizmetlerin artırılması için programların yürütüldüğü ifade edilmekteydi.¹¹¹⁰

6.3.7. Cezaevlerinin İçinde Bulunduğu Genel Durum Konusunda Genel Görüşme Açılmasına İlişkin Önerge

DYP Grubu adına, Grup Başkanvekilleri Sakarya Milletvekili Nevzat Ercan, Aydın Milletvekili Ali Rıza Gönül ve İçel Milletvekili Turhan Güven'in cezaevlerinin içinde bulunduğu genel durum konusunda genel görüşme açılmasına ilişkin verdiği önerge 21 Kasım 2000 tarihinde gündeme alınmıştır.¹¹¹¹

Önergenin içeriğinde yer alan sorular dönemin Adalet Bakanı ve Trabzon Milletvekili Hikmet Sami Türk tarafından aynı birleşimde yanıtlanmıştır. Adalet Bakanı, Türkiye'nin 65 milyon nüfuslu büyük bir ülke olduğunu, ülkede 515 kapalı cezaevi, 36 açık cezaevi, 1 çocuk cezaevi, 1 kadın cezaevi ve 3 çocuk ıslahevi olmak üzere, toplam 556 ceza infaz kurumu ve tutukevi bulunduğunu beyan ederek sözlerine başlamıştır. Bakan, ceza ve tutukevlerinin kanuni kadro sayısının 31194 olduğu, ancak 25122 personel çalıştığı, hali hazırda ceza ve tutukevlerinde 73748 hükümlü ve tutuklu bulunduğu bilgisini vermiştir. Ceza ve tutukevlerinin toplam kapasitesinin 72575 kişi olduğunu hatırlatan Bakan, bahsi geçen kurumların toplam kapasitelerinin çok üstünde hükümlü ve tutukluyu barındırdığını, hatta bu rakamların Cumhuriyet döneminin en yüksek sayıları olduğunu ifade etmiştir. 57'nci Hükümetin göreve başladığı Mayıs 1999 sonundan şimdiye kadar ceza ve tutukevlerinde, asayiş, disiplin ve güvenlik alanlarının yanı sıra insan haklarına yakışır bir şekilde, çağdaş devletlerde var olan ortamı oluşturmak adına yoğun bir çaba gösterildiğini söylemiştir. Bakan, dünyanın, dolayısıyla Türkiye'nin büyük bir ekonomik ve toplumsal değişimden geçmekte olduğuna, bu sürece paralel olarak da yeni suç türleri ve suçlu tiplerinin ortaya çıktığına dikkatleri çekmiştir. Bu nedenle ceza ve tutukevlerinin kapasitelerinin çok üstünde hükümlü ve tutuklu barındırdığını, her ay yapılan tahliyelere rağmen, hükümlü ve tutuklu sayısının ayda ortalama 372 kişi arttığını belirtmiştir. Tutuklu ve hükümlü sayısındaki artış nedeniyle yapılması gereken kapasite artışının her ay ortalama 5 trilyon lira tutarında bir ödemeyi

¹¹¹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 24, Cilt: 47, s. 102-124.

¹¹¹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 18, Cilt: 45, s. 370-411.

gerektirdiğini ifade eden Bakan, inşaat süresi itibarıyla de bu hıza yetişmek olanağı bulunamadığını söylemiştir.¹¹¹²

Adalet Bakanı ceza ve tutukevlerindeki tutuklu ve hükümlüler ile ilgili istatistiki bilgiler de vermiştir. Ceza ve tutukevlerinde mevcut hükümlü ve tutukluların 10657'sinin terör suçlarından, 674'ünün çıkar amaçlı suçlardan, geri kalan 62417'sinin ise adli suçlardan dolayı ceza ve tutukevlerinde bulunduğu belirtmiştir. Yakın zamanda çıkar amaçlı suç örgütleri ile bunların eylemlerinde dikkat çekici bir artış görüldüğünü, Türkiye'de terör suçlarından hükümlü ve tutuklu bulunanların sayısının başka ülkelerle kıyaslanmayacak kadar yüksek olduğunu söylemiştir. Bakan, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde karşılaşılan sorunları, fizikî altyapı yetersizliği, malî kaynak, mevzuat ve personel yetersizliğinden doğan sorunlar olarak 4 ana başlık altında toplamış, bu başlıkların izahını maddeler halinde ve tafsilatlı bir şekilde yapmıştır. Ceza infaz kurumlarını düzenleyen kanun ve tüzüklerin dağınık olduğunu, ayrıca bu mevzuatın değişen ihtiyaçlara cevap veremeyecek durumda olduğunu belirtmiştir. Cezaların İnfazı Hakkında Kanunda yapılan son değişiklikler çerçevesinde hürriyeti bağlayıcı cezalarının beşte ikisini çeken hükümlülerin şartla tahliye edilmeye başlanmasının cezaların caydırıcılığını ortadan kaldırdığını ifade etmiştir. Personel yetersizliğine yine dikkatleri çeken Bakan, Devlet Personel Başkanlığı tarafından ceza infaz kurumları ve tutukevleri için öngörülen kadro sayısının 43345 olmasına karşılık, eldeki kadro sayısının 31194 olduğunu belirtmiştir. Bu kadrolardan ancak 25122'sinin dolu bulunduğunu, özellikle sağlık, eğitim ve psikososyal hizmet uzmanları başta olmak üzere 6 072 kadronun boş olduğunu söylemiştir. Hükümlü ve tutukluların yeniden topluma kazandırılmasında aktif bir rol oynayan hizmet kadrolarındaki noksanlıkların infaz sisteminin en önemli sorunlarından biri olduğunu belirtmiştir.¹¹¹³

DYP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Hayri Kozakçıoğlu 1997 yılından bugüne kadar olan gazeteleri taradığını söyledikten sonra bazı gazetelerin başlıklarını okumaya başlamıştır. 3 Kasım 1997 tarihli bir gazetede; "Adalet Bakanlığından ikinci itiraf: Cezaevlerine hâkim olamıyoruz.", 19 Şubat 1998 tarihli bir diğer gazetede, *"İçişleri Bakanı'nın itirafı; Cezaevlerine hâkim değiliz. Acı da olsa itiraf etmek gerekir ki, devlet, cezaevi yönetiminde tam anlamıyla hâkim olamamıştır."* başlıklarına rastlanıldığını beyan etmiştir. Adli yılın açılışında ise Yargıtay Başkanı Mehmet Uygur'un ise, *"İnfaz kurumları, suç okulu ve mafya lojmanı değil, infaz kurallarının eksiksiz uygulandığı, uygar devlete ve insan unsuruna yakışır nitelikteki yerler olmalıdır."* şeklinde konuştuğunu belirtmiştir. Cezaevlerinde yaşanan olayların gerçekten devletin saygınlığını etkilediğini ifade etmiştir. Affın gerekçesinin, gerçek anlamda af değil, cezaevlerini boşaltıp tamirat yapmak olduğunu iddia eden Hayri Kozakçıoğlu, af uygulaması ile cezaevlerinin boşaltılması durumunda bu kurumların süratle, vergi ve banka borcunu ödeyemeyen, bu nedenle

¹¹¹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 18, Cilt: 45, s. 370-371.

¹¹¹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 18, Cilt: 45, s. 371-377.

haciz işlemine tabi olan esnafla, çiftçiyle, köylüyle doldurulacağını, asıl amaçlananın cezaevinin içeriğini değiştirmek olduğunu belirtmiştir. Affin amacının cezaevinin içeriğini değiştirmek, cezaevini boşaltmak olduğunu tekrar eden DYP Milletvekili, Adalet Bakanı'nın günümüzde koğuşlara giremediği, af çıksa da zaten koğuşların boşalmayacağını, o nedenle hiçbir zaman giremeyeceğini ve bu kurumlarda fiziki onarımın da hiçbir zaman yapılamayacağını iddia etmiştir. DYP Grubu adına, Grup Başkanvekilleri Sakarya Milletvekili Nevzat Ercan, Aydın Milletvekili Ali Rıza Gönül ve İçel Milletvekili Turhan Güven'in cezaevlerinin içinde bulunduğu genel durum konusunda genel görüşme açılmasına ilişkin verdiği önerenin ön görüşmelerinin tamamlanmasının ardından genel görüşme açılıp açılmaması hususu oylamaya sunulmuş, yapılan oylama neticesinde genel görüşme açılması kabul edilmemiştir.¹¹¹⁴

6.3.8. 23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun Tasarısı

5 Aralık 2000 tarihli birleşimde, “23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun Tasarısı” Meclis gündemine alınacaktır. Tasarı aynı gün içerisinde Anayasa ve Adalet Komisyonlarına havale edilmiştir.¹¹¹⁵ Komisyonların raporları 8 Aralık 2000 tarihli birleşime yansıyacak, aynı birleşimde tasarının genel müzakeresine başlanılmıştır.¹¹¹⁶

DYP Grubu adına Amasya Milletvekili Ahmet İyimaya söz almıştır. DYP Amasya Milletvekili, Meclis'te yirmi altı sene öncesinde sergilenen bir oyunu yine aynı siyasetçinin öncülüğünde tekrarladıklarını, Cumhurbaşkanının vetosuyla bereli, Anayasa Mahkemesi'nin iptaliyle yaralı hale gelen affı şahaneyi diriltmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Tasarıda kavram istismarı olduğunu iddia eden İyimaya, Başbakan tarafından kullanılan şartla salıverme kavramının neticede af uygulaması olduğunu beyan etmiştir. Affin telaffuzunun zor, uygulamaya konulmasının tehlikeli olduğunu söyleyen İyimaya, zamanında yürürlüğe konulmamasının bu olumsuz süreçleri şiddetlendirdiğini iddia etmiştir. Bir buçuk yıldır gündemde olan ve ülke insanının huzurunu işgal eden bu meselenin bizzat kendisinin huzursuzluğun ve sosyal hareketlerin asıl nedeni olduğunu ifade etmiştir. Affin bir atıfet olduğu görüşüne katılmadığını belirten İyimaya, bazı sosyal şartların ancak gerekli kılabilceği bu uygulamanın tehlikeli bir tasarruf olduğunu, yirminci asra uymadığını söylemiştir. Savaş, özellikle de iç savaş ortamında her şeyin birbirine karıştığı bir ortamda sosyal psikolojiyi ve sosyal düzeni korumak maksadıyla affa gidilebileceğini belirten İyimaya Lozan Barış Antlaşması'nın eki olan affin böylesi bir af olduğunu dile getirmiştir. Affı, parlamentonun kendi hukukunu, yargı kararlarını ve infaz sürecini geçici olarak rafa kaldırması olarak gördüğünü

¹¹¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 18, Cilt: 45, s. 370-411.

¹¹¹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 24, Cilt: 47, s. 9.

¹¹¹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 27, Cilt: 47, s. 441-594.

belirten İyimaya, siyasi ve sosyal şartları oluşmayan bir affın, sadece suçları besleyeceğini ve milletin devletiyle yabancılaşmasına yol açacağını beyan etmiştir. Depremın yıkıntılarının müsebbibi olan müteahhitleri cezalandıramayan, olası iptal kararıyla banka hortumlamalarını dahi af kapsamının içerisine alınma ihtimali olan, 40 darbeyle kendi çocuğunu öldüren katili affeden bir affın çıkarılması durumunda, milletin parlamento ve devlete güveninin kalmayacağını belirtmiştir.¹¹¹⁷

Tasarının altyapısının bulunmadığını, salıverilecek olan hükümlüler için sosyal ve ekonomik hazırlıkları yapılmadığını iddia eden DYP Amasya Milletvekili Ahmet İyimaya, düzenlemenin keyfi istisnalar içerdiğini, bankaların hortumlamasına dair raporlara göz yuman kamu görevlilerini soruşturacak veya yargılayacak ceza maddelerinin af kapsamında olduğunu beyan etmiştir. Tasarıda affı ret hakkı olmadığını, Meclisin kişilere suç isnat edemeyeceğini, zanlılara aftan yararlanmama ve yargılanma hakkının tanınması gerektiğini dile getirmiştir. Affın çıkması için bu kadar ısrarcı olunmasına pek anlam veremediğini, Başbakanın eşinin bir demeci, bir kişinin ortaya koyduğu irade beyanı ile bu yoğun durumun oluşamayacağını dile getirmiştir. Affın çıkmasındaki ısrarın birinci sebebinin cezaevlerinin suç planlarının yapıldığı ve bu yönde emirlerin verildiği yerler olmasından kaynaklandığını, cezaevlerinin bir tür karargaha dönüştüğünü, bu kurumlarda devletin değil çetelerin egemen olduğunu iddia etmiştir. Kronikleşen bu problemi mahkûmları ve tutukluları salıvermek suretiyle çözüme çabasının af ısrarının temel nedeni olduğunu beyan etmiştir. Bürokratin, siyasetçinin, sermaye sahiplerinin, medyanın kirlilikte kısmen bulunduğu bu ortamda adları sanları belli olmayan faillerin af duvarıyla kendilerini kurtarmaya çalışmalarının af ısrarında en büyük neden olduğunu ifade etmiştir. Bu kimseleri affı isteyen en büyük odak, en büyük adres olarak nitelendiren İyimaya 28 Şubat sürecinin ortaya koyduğu, beslediği, büyüttüğü türedi zenginleri ortaya çıkarmak için tasarının durdurulması ve çıkarılacak affın referanduma gitmesi gerektiğini beyan ederek sözlerini tamamlamıştır.¹¹¹⁸

FP Grubu adına Kahramanmaraş Milletvekili Mustafa Kamalak partisinin görüşlerini aktaracak, tasarının başlığının muhtevasına uygun olmadığı yorumunu yapmıştır. Tasarının, "23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun Tasarısı" başlığını taşıdığı halde, "Basın Af Kanunu" olarak da bilinen, 28 Ağustos 1999 tarih ve 4454 Sayılı Kanun'da da değişiklik yaptığını, başlığın muhtevaya uygun biçimde değiştirilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Tasarının niteliği itibarıyla ve hukuki açıdan bir af tasarısı olmadığını, bir şartlı tahliye yasası olduğunu iddia etmiş ve Anayasa Mahkemesi'nin şartlı tahliye kanunlarının birer af kanunu olmadığına dair pek çok kararı bulunduğunu hatırlatmıştır. Tasarının 23 Nisan 1999 tarihine kadar işlenmiş olan bazı suçları kapsadığını, ancak o tarihten bu yana bir buçuk yılı aşkın bir zaman geçtiğini hatırlatan Kamalak, bu nedenle kapsam

¹¹¹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 27, Cilt: 47, s. 442-446.

¹¹¹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 27, Cilt: 47, s. 442-446.

döneminin biraz daha gerilere çekilmesi gerektiği kanaatini Genel Kurul ile paylaşmıştır. Kamalak, hiçbir polemige girmeden, bütünüyle teknik konuları arz ettiğini ifade ederek sözlerini tamamlamıştır. MHP Grubu adına kürsüye gelen Hatay Milletvekili Mehmet Şandır, siyasetin topluma, affin çıkarılacağını söylediğini, Partilerine düşenin de bu sözü en adil şekilde tanzim etmek ve beklentileri karşılayacak adımları atmak olduğunu belirtmiştir. Parti olarak meseleye hassasiyetle yaklaştıklarına, af kanunu ya da af meselesinde MHP'nin topluma bir sözü, bir taahhüdü olmadığına, diğer siyasiler tarafından taahhüt edildiğine vurgu yapmıştır. Sorumlu bir siyaset örneği olarak birbirimizin eksikliğini öne çıkararak değil, gerekirse birbirimizin eksikliğini tamamlayarak toplumun huzurunu sağlama adına verilmiş olan bu sözün arkasında durduklarını, bu nedenle geçen af kanununu her kurulda desteklediklerini ifade etmiştir.¹¹¹⁹

DSP Grubu adına görüş beyan eden İzmir Milletvekili Hayri Diri, müzakeresi devam eden af talebinin, Türkiye'nin gündemine ilk defa, DSP Genel Başkan Yardımcısı ve Örgüt Kurulu Başkanı Sayın Rahşan Ecevit'in önerisinin DSP'nin Parti Meclisi'nde oybirliğiyle kabul edilmesi sonucu, 18 Temmuz 1998 tarihinde girmiş olduğu hatırlatmasını yapmıştır. Hayri Diri, meselenin ilk defa dönemin Koalisyonu oluşturan liderler arasında 25 Temmuz 1998 tarihinde görüşüldüğünü, o günden bu yana, iki yılı aşkın bir zaman geçtiğini söylemiştir. Bahsi geçen tarihten bugüne mesele etrafında çeşitli görüşlerin ortaya atıldığını, yazıldığını, çizildiğini, konuşulduğunu ifade eden DSP Vekili Diri, Türkiye'nin bu süreçte bir de seçim gördüğünü beyan etmiştir. Seçimlerden sonra bir af tasarısının da Meclis'te kabul edildiğini, ancak Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmayarak Meclise iade edildiğini hatırlatmıştır. Konuşmasının devamında adaletsiz gelir dağılımının yol açtığı yoksulluk ve işsizlik, ahlaki değerlerdeki aşınma, sağlıksız kentleşme, aşırı tüketimin körüklenmesi, evlere kadar giren şiddet filmleri ve silahlanmanın yaygınlaşması sonucu suç eğiliminin arttığına dikkatleri çekmiştir. Ayrıca yoksulluğun verdiği çaresizlik ve düzen bozukluğu yüzünden birçok kimse suça sürüklendiğini ve hapse atıldığını söyleyen Diri, Partilerinin kader kurbanları olarak nitelendirilenler için af istediğini beyan etmiştir. Af karşıtı olan kişilerin kasıtlı olarak ve kamuoyunu rahatsız etmek için yaymaya kalkıştıkları, kamu vicdanını rahatsız edecek, cebren ırza geçme, zimmet, uyuşturucu ticareti, devleti dolandırma gibi suçların affını hiçbir DSP'linin düşünemeyeceğini ifade etmiştir. Yıllardan bu yana, Türk siyasi tarihinde, doğruluk ve dürüstlük abidesi olmuş Sayın Ecevitlerin ise asla düşünemeyeceğini neticede tasarının üç liderin uzlaşısı sonucu şekillendiğini belirtmiştir. Tasarıda, aftan faydalanma şartı olarak suç tarihinin 23 Nisan 1999'dan önce olması gerektiğini, suç tarihi itibarıyla ve diğer istisnalar nedeniyle, Hükümetin kararlı adımlarla son vermeye çalıştığı devleti soyanların bu tasarı yasalaşırsa aftan yararlanamayacaklarını söylemiştir. Tasarıda ölüm cezalarının yerine getirilmeyeceğinin düzenleme olarak yer aldığını, zaten Türkiye'de uzun yıllardan beri ölüm cezaları yerine getirilmediğini de ayrıca dikkatleri çekmiştir.¹¹²⁰

¹¹¹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 27, Cilt: 47, s. 446-455.

¹¹²⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 27, Cilt: 47, s. 455-457.

ANAP Grubu adına Denizli Milletvekili Beyhan Aslan kürsüye gelecektir. Beyhan Aslan, ülke olarak demokrasi kervanına geç katıldıklarını, ağır aksak ilerlediklerini, kendilerine düşenin ülke demokrasisinin standardını yükseltmek olduğunu ifade etmiştir. İnsan hakları çağı içerisinde olunduğunun idraki içerisinde, fikrî suçlar konusunda, demokrasi ve cumhuriyeti yok etmek kastı hariç, yeni düzenlemeler getirilmesi gerektiğini ifade eden Aslan, fikir suçlarının affını tartışmanın yerine mevzuatın tartışılmasını ve bu alanda iyileştirmeler yapılmasını talep etmiştir. DYP Antalya Milletvekili Salih Çelen ise, adı ister şartla salıverilme olsun ister erteleme, tecil olsun isterse de kamuoyunun bildiği gibi af kanunu olsun, müzakeresi yapılan düzenlemeye Parti olarak başından sonuna kadar karşı olduklarını ifade etmiştir. DYP Vekili, af çıkarmak için hiçbir sebep olmadığı gibi çıkarılacak af kanununun da bir yararı olmadığını iddia etmiştir. 1974 yılında çıkarılan affın ülkeye yarar değil zarar getirdiğini, 1974 ve 1991 yılında çıkarılan af kanunlarının istisna hükümleri, af kapsamı dışında bırakılan suçlara ilişkin hükümler, Anayasa Mahkemesi'nce, Anayasanın eşitlik ilkesine aykırı bulunarak iptal edildiği hatırlatmasını yapmıştır. 1991 yılında çıkarılan af yasasını, 1982 Anayasası'nın eşitlik ilkesine aykırı bulan Anayasa Mahkemesinin çıkarılacak olan af kanununu da, yine aynı ilkeye, Anayasanın eşitlik ilkesine aykırı bularak, af kapsamını genişletmesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Kanun tasarısının üstü örtülü bir şekilde PKK'nın ve 30000 kişinin katili bölücü başının affedilmesine dair bir tasarı olduğunu, DYP'nin bu nedenlerle çıkarılmak istenen af kanun tasarısına karşı kırmızı oy kullanacağını beyan etmiştir. Başbakanın 1974'te çıkardığı afla, sokakları açık cezaevine, ülkeyi kan gölüne çevirdiğini, Anavatan Partisi'nin de benzer bir şekilde 1991 yılında böyle bir af çıkardığını, zaten bu iki partinin af çıkarmaya meyyal olduğunu ifade etmiştir. Şimdilerde ise bir başka partiyi de yanlarına alarak ve millete rağmen, milletin hiç istemediği, hiçbir zaman istemeyeceği bu uğursuz kanunu çıkarmaya çalıştıklarını, bankaların içi boşaltılırken gözcülük yapmakla görevli olanları, bankaların içini boşaltmama görevi olanları, bankaları boşalttıranları affedeceklerini söylemiştir.¹¹²¹

DSP Trabzon Milletvekili ve Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk ise, Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından itibaren çeşitli vesilelerle, af kanunları çıkarıldığını ya da şartla salıverilme veya erteleme uygulamaları yapıldığını beyanla sözlerine başlamıştır. Ayrıca Müzakeresi gerçekleştirilmekte olunan kanun tasarısının doğrudan doğruya bir af kanunu olmadığını belirtmiştir. Adalet Bakanı, 1991'de Terörle Mücadele Kanunu'nun geçici maddeleriyle yapıldığı gibi bir şartla salıverilme, 1997 ve 1999 yıllarında basın ve yayın yoluyla işlenmiş olan suçlar dolayısıyla dava ve cezaların ertelenmesinde olduğu gibi bir erteleme kanunu niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Meclisin 1999 yılında bir af paketi çerçevesinde dört kanun kabul ettiğini hatırlatan Bakan, bunlardan 4450 Sayılı Bazı Suç Failleri Hakkında Uygulanacak Hükümlere Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun'un daha önce terör örgütlerinde yer almış olduğu halde sonradan faal nedamet duyarak örgütleri hakkında bilgi veren kişilere ya cezadan tamamen kurtulmak ya da cezasında indirim yapılmak olanağını sağladığını söylemiştir. Kamuoyunda bu kanunun Pişmanlık Yasası olarak

¹¹²¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 27, Cilt: 47, s. 457-464.

bilindiğini dile getiren Türk, ikinci kanunun ise 4453 Sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affına İlişkin Kanun olduğunu ifade etmiştir. Bu kanunun Cumhurbaşkanı tarafından bir kez daha görüşülmek üzere TBMM'ye geri gönderildiğini ve bugün görüşülmekte olan tasarının, Sayın Cumhurbaşkanı tarafından geri gönderilen kanunun yerini tutan bir kanun tasarısı olduğunu beyan etmiştir. Üçüncü kanunun 4457 sayılı Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun olduğunu, bu kanunun bir maddesinin de bir süre önce Anayasa Mahkemesi tarafından bir ibaresi nedeniyle iptal edildiğini, görüşülmekte olan kanun tasarısının bir maddesinin de bu iptal sonucunda ortaya çıkan boşluğun giderilmesini amaçladığını belirtmiştir. Dördüncü kanunun ise 4455 Sayılı Memurlar ile Diğer Kamu Görevlilerinin Disiplin Cezalarının Affı Hakkında Kanun olduğunu ifade etmiştir. Adalet Bakanı konuşmasında, Türkiye'nin son yirmi beş yıl içinde, çok büyük bir toplumsal değişimden geçtiğini, bu süre içinde kentleşmenin çoğu kez sağlıksız bir biçimde hızlandığını da belirtmiştir. Son on altı yıl içinde ayrılıkçı teröre karşı büyük bir mücadele verilerek, bu terör olaylarının sonucu olarak ülkede yoğun iç göçler yaşandığına dikkatleri çekmiştir. Yine son yirmi beş yılda olanakları kısıtlı olan ülkede tüketimin aşırı ölçüde kamçılandığı bir dönem yaşandığını beyanla bu ortamda çeşitli suçlar işlendiğini ifade etmiştir. Cezaevlerinin Cumhuriyet tarihinin en yüksek doluluk rakamını yaşamakta olduğunu, böylesi durumlarda başka ülkelerde olduğu gibi, bizde de, zaman zaman, af ya da şartla salıverilme gibi uygulamalara gidildiğini söyleyen Bakan, yapılmakta olanında bu olduğunu beyan etmiştir.¹¹²²

FP Manisa Milletvekili Bülent Arınç şahsı adına söz almıştır. Affın bir sosyal zaruret haline geldiğini, ancak üzerinde tartışılmış ve uzlaşma sağlanmış bir tasarımı görüşmediklerini, Anadolu insanı tabiriyle, defî bela kabilinden, çıksın da, bir an evvel kurtulalım, ne olursa olsun, nasıl çıkarsa çıksın kabilinden bir tasarının karşılarında bulunduğunu ifade etmiştir. Böylesi bir uygulamadan fayda görmelerinin mümkün olmadığını söylemiştir. DSP temsilcisinin çok önemli bir gerçeği, affın kendilerine ait olduğu gerçeğini ifade ederek, diğer partilerin bu konuda masum olduğunu kabul ettiğini dile getirmiştir. Mecliste grubu bulunan hiçbir partinin iki yıldan bu yana affı programlarına almadıklarını, konuşmadıklarını, çıkması için bir vaatte bulunmadıklarını belirtmiştir. DSP'nin, Genel Başkan Yardımcılarının ifadesiyle, affı gündemine aldığını, Hükümet ortaklarını kerhen mecbur ettiğini, bugün de yine bir dayatmayla Meclise getirildiğini beyan etmiştir.¹¹²³

Kanun tasarısı üzerindeki genel müzakerelerin ardından maddelere geçilmiştir. Bu süreçte söz alanlardan Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk, 1974 affından sonra geri dönenlerle çok abartılı rakamlar verildiğini söyleyerek, bahsi geçen af kanunundan sonra yeniden suç işleyenlerin oranının yüzde 20 olduğunu belirtmiştir. Bunların da daha çok mala karşı işlenen suçlarda söz konusu olduğunu, ayrıca bu oranın cezasını çekip dışarı çıktıktan sonra yeniden suç işleyenlerin oranına

¹¹²² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 27, Cilt: 47, s. 464-468.

¹¹²³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 27, Cilt: 47, s. 468-474.

yakın bir oran olduğunu beyan etmiştir. Bu kanun ile verilecek olan fırsattan yararlananlar arasında da yeniden suç işleyecek olanların olabileceğini, bu nedenle özellikle yeniden suç işlemeyi önlemek düşüncesiyle şartla salıverilme modeli veya erteleme modeli benimsendiğini ifade etmiştir. Geri kalan süre içinde yeniden kasıtlı bir cürümden dolayı mahkûm olanlara ilişkin şartla salıverilmenin geri alınacağını, aynı biçimde, af kanunu ile davası ertelenenlerin daha ağır ya da aynı cinsten hürriyeti bağlayıcı bir ceza işledikleri takdirde, bu durumun kabahatlerde 1 yıl, cürümlerde ise 5 yıl içinde gerçekleştiği takdirde, hem yeni suçtan dolayı hem de önceki davası ertelenmiş olan suçtan dolayı ceza görecekları bilgisini paylaşmıştır. Bakan, bu nedenlerle af kanununun her şeyden önce, yararlananlar üzerinde uyarıcı bir etkisinin olacağını iddia etmiştir. Maddeler üzerinde yapılan müzakereler sonrasında açık oylamaya geçilmiş, oylamaya katılan 388 milletvekilinden 302 evet, 74 ret oyu gelmiş, çekimser 7, mükerrer sayısı ise 5 olmuştur.¹¹²⁴

16 Aralık 2000 tarihli birleşimde 8 Aralık 2000 tarih ve 4610 Sayılı, 23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartla Salıvermeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun'un, Anayasanın 104'üncü maddesine göre bir daha görüşülmek üzere geri gönderildiğine dair Cumhurbaşkanlığı tezkeresi gündeme alınmıştır. Tezkerede, bahsi geçen yasanın, Anayasanın eşitlik ilkesine, hukuka, adalete, toplumun huzurunu sağlamaya yönelik olmadığı ve toplum vicdanını incitecek içerikte olduğuna vurgu yapılmıştır. Cezaevlerinin mevcudunun azaltılması gibi hukuksal değerden yoksun düşüncelerle af yetkisinin kullanılmaya çalışılmasının, toplumda adalete ve yasalara duyulan güveni azaltacağı iddia edilmiştir. Ayrıca böyle bir yasanın yayımlanmasının devletin temeli adalet olduğuna dair inancı yok edeceği, toplum düzenini bozacağı ve yurttaşların adalete olan güvenini sarsacağı, tüm bu nedenlerle 4610 Sayılı Yasa'nın yayımlanmayarak, Anayasanın 104'üncü maddesi gereğince, TBMM'ye bir kez daha görüşülmek üzere geri gönderildiği ifadeleriyle tezkereye son verilmiştir.¹¹²⁵ Meclis Başkanlığına geliş tarihi 15 Aralık 2000 tarihli olan tezkere 17 Aralık 2000 tarihli Meclis birleşiminde Anayasa ve Adalet Komisyonlarına havale edilmiştir.¹¹²⁶ Anayasa ve Adalet Komisyonlarına ait raporlar ise 20 Aralık 2000 tarihli birleşimde gündeme alınmıştır.¹¹²⁷

Müzakereler sırasında söz alanlardan DYP Milletvekili Turhan Güven, işin gerçeğinin verilmiş olan bir sözün yerine getirilmeye çalışılması, bir teröristin asılmasının engellenmesi, Türkiye'ye verildikten sonra ölüm cezasının infazının ertelenmesi olduğunu iddia etmiştir. Cumhurbaşkanı tarafından hem de madde madde geri çevrilen bir kanunu, Anayasanın arkasına sığınarak tekrar getirmekle, genişletilmesine, bir genel af niteliğine dönmesine çalışıldığını söylemiştir. Bir başka DYP Milletvekili Bekir Aksoy ise, Cumhuriyet Hükümetlerinin vazifesinin

¹¹²⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 27, Cilt: 47, s. 441-594.

¹¹²⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 33, Cilt: 50, s. 4-8.

¹¹²⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 34, Cilt: 50, s. 155.

¹¹²⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 37, Cilt: 51, s. 6.

hukuku öne çıkarmak olduğunu, şu anda bir dayatma ile karşı karşıya kalındığını, Meclis, millet ve devletle inatlaşmanın rejimi tehlikeye sokacağını iddia etmiştir. Bu sırada Burdur Milletvekili Mustafa Örs, 1974 affında salıverilen mahkumların yüzde 25'inin, yaklaşık 20000 kişinin potansiyel suçlu olarak çıktıktan sonra yine suç işleyerek cezaevine girdiğini söylemiştir. Vekil, Adalet Bakanı'na hitaben, şu anda bırakılmak istenen mahkumların o güne göre çok daha eğitilmiş, çok daha güçlü ve çok daha tecrübeli olduklarını ifadeyle göre bunlara karşı emniyeti nasıl sağlayacaklarını ve vatandaşları nasıl koruyacaklarını sormuştur. Ankara Milletvekili Saffet Arıkan Bedük, bir anayasa hukukçusu olan Cumhurbaşkanının, hukuka, eşitlik ilkeleri ve adalete ve toplumsal huzuru sağlamaya yönelik bulmadığı bir af kanununun ısrarla gündeme getirmenizin sebebine soracak, kamuoyu yoklamalarında yüzde 90'ın üzerinde bir oranla vatandaşların af kanununa karşı olduğunu iddia etmiştir.¹¹²⁸

Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk ise, 1974 affından yararlananlardan tekrar suç işleyip cezaevlerine geri dönenlerin oranı yüzde 25 değil, yüzde 20 olduğu bilgisini vermiştir. Ardahan Milletvekili Saffet Kaya, kanun tasarısının 1974 yılında ve geçmiş dönemde yaşandığı gibi vatan hainlerinin affını amaçladığını, 1974 yılında yapılan yasanın Türkiye'yi ihtilallere götürdüğünü, kardeşin kardeşi vurmasına sebep olduğunu iddia etmiştir. Müzakerelerin neticesinde oylamaya geçilmiş, tasarının tümünün açık oylamasına 370 milletvekili katılmış, 283 evet, 85 ret, 2 çekimser oy kullanılmış ve böylece tasarı kanunlaşmıştır.¹¹²⁹

¹¹²⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 37, Cilt: 51, s. 155-207.

¹¹²⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 37, Cilt: 51, s. 155-224.

SONUÇ

Osmanlı padişahlarının af kurumunu, hukuk dışı, özellikle de keyfi neden ve yöntemlerle kullandığı, müessesenin bu nedenlerle bütünüyle olumsuz neticeleri ortaya çıkardığı, Birinci Meclis'te görev almış mebusların bazılarında ve kısmen de Ankara Hükümeti üyeleri arasında hakim olan bir kanaattir. Bundan dolayı bazı mebuslar, teklif edilen af tasarısı ve kanunlarının ya da bu alanda yürürlüğe konulması planlanan düzenlemelerin içeriğine, fayda-zarar ilişkisine bakmaksızın bizzat kurumun kendisine ısrarlı bir karşı duruş sergilemişlerdir. Mebuslar, Osmanlı Devleti'nin, "sudan sebeplerle" af uygulamalarına gitmesini, ayrıca devlet ve toplum nizamını bozacak ve kapsamını geniş tutacak şekilde bu alanda düzenlemeler yapmasını sıklıkla eleştirmişlerdi. Tarihsel süreçte kutlama veya bayram afları adı altında yürürlüğe konulan af uygulamalarının önemli gün ve olaylara bağlanması en sık görülen af nedenleri olmuştur. Bazen bir hükümdarın tahta geçmesi, bazen de dini ve milli günlerden biri affın gerekçelerinden biri haline dönüşebilmekteydi. Yakın zamana kadar çoğu devlette doğumlar, doğum yıldönümleri, evlilikler, barışlar, zaferler, iktidar ve rejim değişiklikleri için af için geçerli başlıca nedenler olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ise, cüluslar, hanedan mensuplarının sünnet törenleri, hanım sultanların evlilikleri gibi durumlar affa gerekçe oluşturabilmekteydi. Birinci TBMM döneminin mebusları bu gibi sebeplerle yürürlüğe konulan aflara dair eleştirel görüşlerini her vesileyle dile getirmişlerdir. Bu hususun özellikle İkinci Abdülhamit Dönemi af düzenlemelerine karşı geliştirildiği görülmektedir. İmparatorluğun son yüzyılında dış etken ve baskılar nedeniyle çıkartılan af düzenleri de aynı tepkilerden nasibini fazlasıyla almaktaydı.

Milli Mücadele yıllarında, af uygulamalarına karşı duruşun ve tereddütlerin bir başka nedeni bağımsızlık mücadelesini zaafa uğratacağı endişesiydi. TBMM'deki bazı mebusların gündeme getirilen aflar karşısında eleştirilerde bulunması ve neticesinde bazılarının ret oyu vermesinin temelinde bağımsızlık mücadelesinin henüz tamamlanmamış olması yatmaktadır. Af müessesesinin varlığı ve lazım oluşu hususunda keskin bir eleştiri getirmeyen bu mebuslar, bazen sadece ve özellikle uygulamanın zamanlamasına itirazda bulunmuşlardır. Mebusların af tasarısı, teklif ve düzenlemelerini eleştirirken gündeme getirdikleri bir diğer ana unsur ise affın sonrasında ortaya çıkabilecek asayişsizlik, devlete ve kanunlara karşı güvensizlik ve itaatsizlik hususlarında olmuştur. Yine bazı mebusların, suçlu veya suça meyilli kimselerde cezaya uğramama kanaatinin yerleşmesine sebep olacağı gerekçesiyle, affa matuf tasarısı ve tekliflerin kabul edilmesine karşı çıktıkları ve bu yönde söz alarak müzakereler sırasında eleştirilerini ortaya koydukları görülmektedir. Milli Mücadele yıllarında mebusların Hükümete yönelik en ciddi eleştirilerinden biri ise özellikle asilerin elebaşlarını yakalayamadıkları zaman affa yönelmek istemesine karşı

olmuştur. Asileri yakalama konusunda Hükümeti yetersizlik ve isteksizlikle suçlayan bazı mebuslar, yine Hükümeti böylesi kimselere karşı affa yöneldiği için kolaycılıkla suçlamışlardır. TBMM'deki af karşıtları affın çıkmasını engelleyemedikleri zaman affın içeriğini değiştirmeye dönük çaba içerisinde olmuşlardır.

Birinci Meclis döneminde, bahsi geçenlere rağmen, sıklıkla af tasarı ve tekliflerinin gündeme geldiği ve bunların çoğunun da kanunlaşıp uygulamaya konulduğu görülmektedir. Bu durumun nedenlerini içinden geçilen olağanüstü dönemin özel şartlarında aramalı ve konunun izahı bu yaklaşımla yapılmalıdır. Ankara yönetimi örneğin, kendisine yönelik isyanları bastırıp sükuneti büyük ölçüde sağlayınca isyanları çıkartan ve/veya isyanlara katılanlara yönelik yapılan ve yapılacak tahkikat ve takibatın yeni isyanlara yol açacağını öngördüğünden, özellikle gaflet ve cehalet içinde olanlara karşı değişik vesilelerle ve mümkün olduğunca af uygulamalarına gitmekten yana olmuştur. Bu tercih isyan düşüncesini toplumun ve insanların kafasından tamamen silmek amacına yönelikti. Milli davanın içine olabildiğince insan sokmak ve onları kazanmak da amaçlanmaktaydı. Bu dönemde bütün herkesi vatan hizmetine çekebilmek TBMM'nin ve Hükümetlerinin başlıca uğraşlarından biri haline gelmiştir. İsyen edenlere yönelik tahkikat ve takibatlara devam etmenin, bu suretle süreci bilfiil sıcak halde tutmanın memlekette istikrarsızlığın sürekli oluşuna sebebiyet vereceği düşünülmekteydi. Bazı mebuslara göre de bu durum fesat kapısını her daim açık bırakmak anlamına gelmekteydi. Zaferler kazanıldıkça ve isyanlar söndükçe, dinginliği, birlik ve beraberliği artıracak aflara ihtiyaç duyulmuştur. Bu türden aflar bazen ihtiyaç olarak bazen de zorunluluk olarak görülmüştür. Milli Mücadele Dönemi'nde çıkarılan aflar ile ülke genelinde dinginliğin sağlanabilmesi amaçlanmıştır. Yeni yönetim, gaflet ve cehaletleri nedeniyle ikinci dereceden suçlu gördüklerine karşı her zaman affa meyilli iken ülkeyi bölmeye ya da ülkenin bir parçasının başka bir ülkeye ilhakı amacına yönelik olarak çalışanlara karşı uzun bir müddet aynı tutum ve davranış içerisinde olmadığı ifade edilmelidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise, karşı devrim çabası içerisinde olan ana kadroya yönelik olmasa da, bu kadroyu destekleyenlere yönelik af uygulamalarına gidildiği görülmektedir.

Yine bu dönemde af talebi içerisinde olanların gerekçeleri arasında affa uğrayacak olan kişilerin cezalarının önemli bir bölümünü çektiği, cezaevlerinin fiziki şartları nedeniyle bu sürenin aslında fazlasıyla yeterli olduğu, hatta infazın süresinin cezanın maksadını aştığı görüşü bulunmaktadır. Cezalandırmaktan ya da infazın devamından vazgeçip affa yönelmede adalet mekanizmasından kaynaklı genel eksikliklerin diğer nedenler arasından sıyrılıp öne çıktığı Meclis zabıt ceridelerinden anlaşılmaktadır. Bu arada affa yönelmenin bir zayıflık belirtisi olarak görüleceği ihtimalini öne sürenlerin yanında, tam tersi bir güç gösterisi olarak görülmesi gerektiğini düşünenler ve savunanlar da olacaktı. Afların özellikle siyasi ve askeri zaferlerden sonraya denk getirilmesi bir tür güç ve otorite gösterisi olarak değerlendirilmekteydi. Birinci TBMM'nin otorite kurmasında ve artırmasında siyasi ve askeri zaferler elbette başat rol üstlenmiştir. Milli Mücadele sürecinde çıkarılan kanunlar ve kurulan mahkemeler de Meclisin

otoritesini artıran diğer unsurlar olmuştur. Tüm bunlara ek olarak Meclis, af yetkisini de eline almış, başka herhangi bir güç ile paylaşmamaya gayret göstermiş ve yukarıda da bahsi geçtiği üzere af uygulamalarını güç ve otorite kurulumunda ve artırımında kullanmıştır. Milli Mücadele yıllarında uygulamaya konulan afların kesretinin yasama tasarrufu olduğu göze çarpmaktadır.

Milli Mücadele sürecindeki af taleplerinde din olgusunun etkili olduğu açıkça görülmektedir. Mebuslar tarafından af tekliflerinin dini gün ve bayramlara denk gelen zamanlarda teklif edilmesi veya bu kutlu günlerin gerekçe olarak gösterilmesi bu tespiti kanıtlamaktadır. Mesut hadiseler olarak nitelendirilen dini günler ve bayramlar öncesinde af tekliflerinin sunulma sıklığının arttığı görülmektedir. Milli Mücadele sürecinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında hukuk normlarının oluşturulmasında din olgusunun etkisi yok denecek kadar az olsa da af tekliflerinde görülen bahsi geçen duruma geleneksel anlayış ve yaklaşımların neden olduğu düşünülmelidir. Ayrıca, Milli Mücadele yıllarında bazı mebuslar kul hakkına Meclisin karışmamasını ve bu alana yönelik af çıkarmaması gerektiğini, devlete karşı işlenen suçlarda ise af yetkisinin Meclise ait olduğunu düşünmüşlerdir. Bu yaklaşımın ortaya çıkmasında, İslam hukukunda kul hakkı ile ilgili durumlarda af konusunun hak sahibi kişi ile suçlu arasındaki bir ilişki olarak düşünülmüş olması, suçun ve suçlunun tasarrufunun mağdura ya da yakınlarına bırakılması etkili olmuştur.

Yine bu dönemde özel ve genel af uygulamalarının yanında tahkikat, takibat ve cezanın tecili başlığını taşıyan veya içeriğine sahip olan af kanunlarına rastlanılmakta, genel ve özel affın yanında bu türden af uygulamaları da önemli bir toplam oluşturmaktadır. TBMM tarafından çıkartılan hususi aflar, zan altında ya da mahkum durumda olan başka kimselerin de bu haktan yararlanmak maksadıyla Meclis Başkanlığına ve milletvekillerine ve de haklı olarak başvurmalarına sebebiyet vermiştir. Ancak dilekçe, mektup ve telgraflar marifetiyle yaşanan bu yoğunluk, genel af tasarısı ve tekliflerinin hukuki ve toplumsal alt yapısını da hazırlamıştır. 1920-23 yıllarını kapsayan tarihsel dönemde, şartların da bir gereği olarak, özel affa uğrayan kişi sayısının başka dönemlere nispeten fazla olduğu görülmektedir. Bu dönemde çıkarılan özel afların Meclis Genel Kurulu'nu fazlasıyla meşgul ettiği ve bu meşguliyetten dolayı bazı mebusların eleştiri de getirdiği zabıt ceridelerinden çıkardığımız bir başka sonuçtur. Osmanlı Devleti döneminin afları, saltanat makamına daha fazla güç kazandırabilmek amacıyla çıkarılmakta ve bir tür atıfet, ilahi bağış şeklinde halka sunulmaktaydı. Buna karşılık yeni Türk Devleti'nin af işlemlerinde evrensel değerlere ve hukuka uygunluk aranmıştır. Ayrıca mebuslar kendilerine tanınan bu yetkinin kullanılmasında oldukça hassas davranmıştır. Olağanüstü koşullar altındayken bile devletin ve milletin menfaatini her şeyin önünde ve üstünde görmüşlerdir.

Birinci Meclis döneminde çıkarılan af düzenlemelerinin çoğunda affı kabul mecburiyeti getirilmiştir. Çok azında zzan altında olup da tahkikat, takibat ve muhakemesi devam edenlerden başvurmaları durumunda süreci devam ettirme ve aklanma hakkı tanınmıştır. Ancak sürecin sonunda affa uğrayan kişinin aklanamaması durumunda aftan yararlanma mecburiyeti tekliflerde

yer almıştır. Kısaca bireylere affı reddetme hakkı tanınmamıştır. Tanınan sadece aklanma hakkıdır. Özetle af kapsamına giren kişi, yargılamanın devamını isteyebilmekte, ama sürecin sonunda aleyhte bir durum ortaya çıkarsa aftan yararlanmak zorunda bırakılmaktadır. Hükümet ya da mebuslar tarafından meclise sunulan af teklif ve tasarılarındaki içerik ve kapsam, ilgili Encümen ya da Komisyonlar tarafından tadile uğramıştır. Meclis Genel Kurulu çoğunlukla affı, ilk sunulduğu hali değil, Encümenlerden ya da Komisyonlardan tadil yoluyla gelen halini kabul etmişlerdir. Meclis Genel Kurulunun müzakereler sırasında bahsi geçen Encümen ya da Komisyonlardan gelen maddeler üzerinde fazla bir değişikliğe gitmediği göze çarpan başka bir husus olmuştur. Bazı mebuslar, çok az karşımıza çıksa da, Hükümetten, Adliye ya da Dahiliye Vekilleri'nden affa uğrayacak olan kişilerin serbest kalması sonrası takiplerinin nasıl yapılacağını, böyle bir hazırlık ya da çalışmanın düşünülüp düşünülmediğini sormuşlardır. Mebuslar, affa uğrayan kişiler üzerinde bir çeşit denetim kurulmasını talep etmekteydiler.

Milli Mücadele'nin diplomatik safhasına doğru geçilirken işgallerin yoğun olduğu dönemlerde suç olarak kabul edilen bazı eylemlerin suç olmaktan fiilen çıktığı, başka bir ifadeyle şartların değişmesi nedeniyle artık bazı eylemlere ceza verilmesine gerek kalmadığı düşünülmüştür. Bu süreç, tahkikat, takibat, ceza tecili ya da umumi ve hususi af adı altında uygulamalara gidilmesini hızlandırmıştır. Ülke genelinde huzur ve güvenin nispeten sağlanmasıyla, artık suç sayılmasına gerek kalmadığı düşünülen eylemler için kanuni düzenlemelerin yapılmasına kadar mağduriyetlerin yaşanma ihtimaline karşı, bu eylemler için affa gidilmesi Meclis tarafından tercih edilen bir yöntem haline gelmiştir. Suç olarak kabul edilen bazı eylemlerin cezalandırılmasına artık gerek kalmamış ise bu alanda kanuni düzenlemelerin yapılmasını beklemek daha yerinde bir talep olarak karşımıza çıkabilir. Ancak kanuni düzenlemeleri yapacak zamana ve kadroya ihtiyaç duyulmasının yanında bağımsızlık mücadelesinden yeni çıkmış olmasının bu tercihte etkili olduğu söylenebilir. Milli Mücadele yıllarının şartları nedeniyle çıkarılan bazı kanunların ve bu kanunlar çerçevesinde gerçekleşen muhakemelerin normal dönemden daha farklı olduğu bilinen bir durumdur. Sonrasında ise şartların hızla değişmesi, ancak kanuni düzenlemelerin bu değişim ve dönüşüme aynı hızda ayak uyduramayacağı gerçekliği nedeniyle Meclisin affa yönelmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Bu dönem aflarının haksızlıkları giderme amacını da taşıdığı söylenebilmektedir. Birinci Meclis döneminde çıkartılan aflarda mebuslar üzerindeki yerel baskının veya etkenlerin varlığı af içeriklerinden tespit edilen başka bir husus olmuştur.

Birinci Meclis'in üyeleri içinden geçilen dönemin şartları nedeniyle düzeni sağlama hususundaki olumsuzluklarının dışında halkı aydınlatma ve bilinçlendirme alanlarında da eksikliklerin varlığını kabul ettiği için, bahsi geçenlerden kaynaklı ortaya çıkan suça yönelik fiillerin faillerine karşı ve fırsat buldukça affa gitmeyi zorunluluk olarak görmüştür. Milli Mücadele yıllarında isyanların görülmesi bazı suçların yoğun bir biçimde işlenmesine sebebiyet vermiştir. Bağımsızlık mücadelesinin başarıyla hitama uğramasıyla isyanların bastırılmasında

kullanılan siyasi ve askeri yöntemlerde, isyana müdahil olanların aldıkları cezalarda ölçünün kaçtığı hissi belirmeye başlamıştır. Süreç devam ederken ölçülü olduğu düşünülen yaptırımların ve kullanılan yöntemlerin politik ve sosyal alan normale döndüğünde ölçüsüz olarak görülmesi şaşırılacak bir durum olmamalıdır. İnsanların suça yönelmelerinde şahsi hukukunu müdafaa edememe, cehalet, sefalet, saldırı ve iftiraların da etkili olduğu düşünülmüştür. Bu dönemin fevkalade şartlarında kendilerinden fayda beklenen kimselerin mahkum bulunması da mebuslarca olumsuz bulunmuş, bu tip hükümlülerden olabildiğince istifade edilmesi görüşü belirmiş ve Mecliste bu amaca yönelik af teklifleri ortaya çıkmıştır. Bu nedenlerle af yetkisini elinde bulundurun siyasi erkler, göreceli karmaşa dönemi ve sonrasında bu yetkiyi kullanmaktan imtina etmemişlerdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki af uygulamalarında, toplumsal huzuru, bütünlüğü ve barışı tesis etme çabasının ön planda olduğu açıkça görülmektedir. Bağımsızlık sürecinin mağduriyet, haksızlık, karmaşa ve huzursuzluğa kısmen yol açmış olabileceği düşüncesi nedeniyle, devlete, kurumlara veya kişilere karşı ortaya çıkabilecek husumetin ve/veya tepkilerin yürürlüğe konulan af düzenlemeleri ile giderilmesi amaçlanmıştır. Af özellikle bu dönemde büyük oranda geçmiş olayların unutulması amacına hizmet etmekteydi. Atatürk Dönemi'nde bazı kişi ve gruplar ile devletin ve rejimin bütünleşmesi amaçlanmış ve af uygulamaları bu maksatla yürürlüğe konulmuştur. Özellikle 1938 yılında yürürlüğe konulan af, içeriği itibarıyla bu tespitin en önemli kanıtını oluşturmaktadır. Bahsi geçen af uygulaması, 150'liklerin eş, çocuk ve yakınlarında oluşabilecek kin duygularının önlenmesi adına önemli bir adım olarak kabul edilmelidir. Bu dönemde affa yönelik hazırlanan kanun teklif, layiha ve tasarılarının gerekçelerinde hukuk aklı ve mantığını öne alan sebepler sıralanmaktaydı. Ayrıca, sanık ve hükümlü yakınlarına karşı merhamet duygusuna yer verildiği, bu hususun da af düzenlemelerinin gerekçeleri arasında olduğu dikkatlerden kaçırılmamalıdır.

1923'den 1930'a kadar politik içerikli af çıkarma konusunda temkinli davranan Meclis, 1930'dan sonra, bir önceki döneme göre istikrarlı bir devlet düzenine geçtiğini düşünmüş ya da bunu gösterme kararlığında olmuş olacak ki özellikle İzmir Suikasti ve kamuoyunda 150'likler olarak bilinen suçluların af edilmesinde bir sakınca görmemiştir. Özellikle 1933 ve 1938 yılları arasında çıkarılan afların, yeni rejimin gücünü ve kendinden emin duruşunu, iç siyasete ve dış dünyaya göstermek amacını bünyesinde barındırdığı rahatlıkla söylenebilir. Bu aflarda eski rejim taraftarlarıyla ya da yeni rejim kurulur iken fikri ayrılıklar nedeniyle ters düşülenlerle bir uzlaşma zemini aramak ve kurmak amacının yanında yeni düzenin gücünü göstermek düşüncesinin de olduğu görülmektedir. Siyasi muhaliflere ve karşı devrim çabası içinde olanlara yönelik af uygulamaları aslında bir önleyici tedbir olmanın yanında, yeni kurulan devletin kendisine duyduğu güveni dışta göstermek istemesiyle de ilişkilendirilmelidir. Milli Mücadele taraftarı olup da yeni rejim inşa edilirken zaman içerisinde ortaya çıkan politik anlaşmazlıklar nedeniyle görülen ters

düşmeler ve konulan kısıtlar toplum nezdinde de moral bozukluklarına neden olmuştu. Bu alanda da politik ve toplumsal barışın sağlanması için af düzenlemelerine gidilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında savaşa taraf olan devletlerin çoğu içerik olarak birebir aynı olmasa da savaş sırasında işlenen suçlara yönelik genel af ilanına gitmişlerdir. Bu devletlerden bazıları beklenen başarıyı elde ettikleri için affa giderken, bazıları ise ağır yenilgi sonrası eski toplumsal düzene daha hızlı dönmek adına bu yola başvurmuştur. Türkiye ise ağır siyasi ve askeri işgal, hem yenilgi hem zafer, hem de bir tür iç savaş sonrasında bu yola başvurmuştur. Ancak bahsi geçen dönemlerden günümüze yaklaştıkça affın ilan edilme nedenleri elbette ki farklılaşmıştır. Af talebinde bulunanlar doğal olarak taleplerini yasal ve haklı bir zemine oturtma çabası içerisinde olmuş olsa da, bu zemini dönemin şartlarından almaya yine özen göstermişlerdir. Örneğin, Türkiye’de 1940’dan sonraki dönem dikkate alındığında, yürürlüğe konulan af uygulamalarının neredeyse tamamının seçim arifesinde veya hemen sonrasında çıkarıldığı görülmektedir. Çok partili hayata geçiş beraberinde afların çıkarılma nedenlerini de değiştirmiştir. Artık seçim odaklı yani oy kaygısı nedeniyle afların çıkarıldığına ve hatta afların seçim yatırımı olduğuna dair değerlendirilmeler yapılmıştır. Türkiye’de özellikle 1950’den sonra çıkarılan afların bir emrivaki şeklinde ve siyasallaşmış nedenlerle yürürlüğe konulmaya çalışıldığı literatürde sıklıkla görülen bir yorumlamadır.

Belki bu bakış açısı ve yorumlamalar nedeniyle teklif sahipleri her seferinde taleplerini sağlam temellere oturtma adına bir veya birden fazla gerekçe öne sunmak zorunda olduklarını düşünmüşler ve öyle de yapmışlardır. 1950’den sonra görülen af tasarısı ve tekliflerinde bazen uzun sayılabilecek gerekçelere yer verilmekte, bununla da gerek Mecliste gerekse de kamuoyu nezdinde çoğunluğun ikna edilmesi amaçlanmaktaydı. Örneğin, suça yönelik hükmedilen cezanın suçluya çektilmesinde sosyal bir faydanın kalmadığı ve suçlunun topluma kazandırılma düşüncesi affa yetkili erkler tarafından kamuoyuna afların gerekçesi olarak sunulmaktaydı. Talep olunan affın Böylelikle meşrulaştırılmasına çalışılmaktaydı. Bu dönemin af düzenlemeleri, kamuoyunun tepkisi nedeniyle, çoğu tutuklu ve hükümlü için belli şartlar altında özgürlüğü sunabilmektedir. Getirilen istisnalar, aftan yararlanacak olanların tam bir özgürlüğe kavuşmasını engelleyebilmektedir. Af hak ve yetkisine sahip olanlar bu şekilde toplumun affa yönelik eleştirisini, daha doğrusu oy kaybını azaltmaya çalıştığı dikkate değer bir gerçekliktir. Affın başlangıç tarihinin kamuoyunun gündemine düştüğü tarihe yakın bir tarih konulması genel bir uygulama haline gelmiş, böylelikle toplum içerisinde affın politik maksatlarla yürürlüğe konulduğuna dair bir kanaat oluşması engellenmek istenmiştir.

1950 yılından itibaren uygulamaya konulan aflara karşı yazılı ve/veya görsel basında karşıt söylemler geliştirilse de kamuoyu nezdinde aynı karşıtlığın yani affa karşı söylem geliştirmenin, eyleme geçişin izlerine rastlanıldığı pek söylenemez. Af yetkisine sahip erklerin dikkate aldığı tepki sandığa yansması muhtemel olan tepkidir. Bu nedenle örneğin, suçun toplum nazarında

bulduğu karşılık yani nefretin oranı o suçun affa uğramasını veya af düzenlemesinden diğer suç ve suçlular gibi yararlanmasını engellemiştir. Fiili şeni suçları bunun başlıca örnekleri arasındadır. Milli Mücadele ve Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumda af karşıtlığının en fazla olduğu suç çeşidi bu olmuş, son dönemde ise terör suçundan ceza alanlara bu karşıtlık yönelmiştir. Bazı af tekliflerine istisnalar konulması veya bazı suçlar için cezanın tamamen ortadan kaldırılmasının gerekçelerini bulmak için elbette dönemin şartlarına bakmak gerekmektedir. Suç türünün toplum nezdinde bulunduğu karşılık suçlunun af kapsamına alınıp alınmayacağı, toplumun kabulü, affın çıkarılmasında ve kapsamının belirlenmesinde her dönemde olduğu gibi yakın dönemde de başat faktör olacaktır.

Türk Anayasalarında affın hangi durumlarda uygulamaya konulacağı hukuki olarak düzenlenmiş değildir. Bağlayıcı olan anayasanın genel ilkeleridir. Affa yetkili makamlar yürürlükte olan Anayasanın ruhuna aykırı olmadığı müddetçe bu yetkiyi istediği ölçülerde kullanabilmektedir. Af yetkisinin kaynağı Anayasa'dır ve bu yetki yasama ve yürütme organına tanınmıştır. Affın kapsam ve içeriğinin Anayasanın genel ilkelerine ters düştüğü düşünüldüğünde Anayasa Mahkemesi'ne başvurulabilmekte, Yüksek Mahkeme tarafından verilecek olan karar affın kapsam ve içeriğini doğrudan etkilemektedir. Yapıcıları, affın kapsamını geniş tutmalarının toplumun tepkisine neden olacağı gerçeğinden hareket edip düzenlemenin istisnalarını fazlalaştırılınca bu sefer de yürürlükteki Anayasanın eşitlik ilkesine aykırı düşen durumlar ortaya çıkabilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin, elbette ki başvuru olduğunda, af kanunlarını inceler iken ziyadesiyle dikkat ettiği husus "kanun önünde eşitlik" ilkesine aykırılık taşıyıp taşımadığı olmuştur. Bu durumun gerçekleşmesi durumunda affa layık görülmeyen kişi ve affın kapsamı dışında bırakılan suçlar için de affın geçerli olması ve yürürlüğe konulan affın kapsam bakımından genişlemesi söz konusu olmaktadır. Özetle af kanunu ilk şekliyle kalamamakta ve affa yetkili organın iradesi dışında değişmekte ve genişleyebilmektedir. Bu nedenle bazen TBMM'den geçen afların kapsamı Anayasa Mahkemesi tarafından genişletilmiştir. Bu sürecin yaşanacağı siyasiler tarafından tahmin edilebilmekte iken af kanununun yine de bu şekilde Meclisten geçirilmesinin altında kamuoyunun tepkisini partilerinden uzak tutma amacının yattığı konunun muhatapları tarafından açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Ancak af tasarrufunda bulunan kurumlara ihtilal dönemlerinde yönetime el koyan Komite ve Konseyler de eklenecektir. 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 sonrası darbe dönemlerini bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir. Gerek bahsi geçen dönemlerde gerekse de sonrasında, af yetkisini elinde bulunduran askeri ve sivil kurum ve yetkilileri tarafından, artık tehdit oluşturamayacak duruma geldiği düşünülen rejim muhaliflerine ve destekçilerine karşı, infaz durdurma ve/veya ıslahını sağlamak amacıyla aflara yönelmek yoluna gidildiği görülmüştür.

Çağdaş hukuk sistemimiz genel ve özel af ayrımını esas almakta ve günümüzde Türkiye'de aflar, hukuki gerekçelerle, kamu yararı düşünülerek, düşünüldüğü iddia edilerek uygulama sahasına

konulmaktadır. Ancak affin ülkemizde seçim yatırımı olarak görüldüğü ve siyasi partilerin vaatlerinde sıklıkla yer bulduğu sır değildir. Bu yaklaşım af müessesesinin hukuki amacından büyük oranda uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Af uygulamalarının eleştirilmesinde, haklı olarak, af kurumunun bu türden amaçlar doğrultusunda kullanılması yatmaktadır. Tepkilerin, af kurumunun varlığından ve/veya fayda zarar tartışmasından, gerekli olup olmamasından çok, af çıkarma yetkisini elinde bulunduran kişi ve kurumların bu yetkiyi kötüye kullanmasına karşı geliştiği görülmektedir. Toplumsal barışın sağlanması ve kamu yararının gözetilmesi gibi başat nedenler ile uygulamaya konulması gereken afların siyasal fayda gözetilerek çıkarılmak istenmesi çoğu zaman af yanlısı kişi ve örgütlerin bile haklı eleştirilerine neden olmaktadır. Bu durum da af uygulamasından beklenen olumlu sonuçları büyük oranda azaltmaktadır. Belli çevrelerce çıkar amaçlı kullanıma sokulsa da affin gerekliliği devlet ve toplum nezdinde yakın zamana kadar gücünü koruyabilmiştir. Hukukta ve cezai uygulamalardaki eksikliklerin, hataların ve hatta gereksiz sertliklerin varlığı af müessesesinin gündemdeki yerini korumasına neden olmaktadır. Bu durum Türkiye için de söz konusu olacak, umumi ve hususi af beklentileri ve talepleri gündemdeki yerini sürekli koruyacaktır.

Modernite öncesinde ve sonrasında çıkarılmış olan kanunlar ve uygulamaya konulan düzenlemeler arasında en çok politize olanlar arasında afların bulunduğunu hatta belki de başı çektiğini söylemek yanlış değerlendirme olmayacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yürürlüğe konulan genel ve özel af uygulamalarının da siyasallaştığı, suç ve suçlulara yönelik olarak yürürlüğe konulan af düzenlemelerinde çoğu zaman temel maksadın siyasi suçluları affetmek olduğu görülmektedir. Ülkemizde özellikle 1950'den sonra yürürlüğe konulan af uygulamalarının pek çoğunda çağdaş hukukun ilkeleri çerçevesinde kalınmadığı ve af tekliflerinin konu ve kapsam yönüyle politize olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bunların yanında afların yürürlüğe konulmasından çok evvel kamuoyunu, özellikle de basını meşgul etmesi, özetle af dedikodusunun başlaması, sonrasında ise siyasilerin gündeme dahil olup pragmatist olması gibi başat nedenler, affin reddinin siyasal ve toplumsal krizlere veya kayba yol açabilme ihtimalini ortaya çıkarmakta, bu da affin çıkarılmasını bir anda elzem hale getirebilmektedir. Bu sefer de hukuk ve özellikle de siyaset camiasından çoğu kimse affin karşısında yer almaya cesaret edememektedir. Ülkemizdeki afların bu türden oldubittiler ile çıkarıldığı görülmektedir. Şu bir gerçektir ki af kanunları politika sahnesinden en fazla etkilenen kanunlar olmuştur. 1950'den itibaren siyasi kriz dönemlerinin fazlalığı bu etkinin temel nedeni olmaktadır.

Af müessesesinin Meşrutiyet döneminde keyfi kullanıldığı eleştirisi Birinci Meclis tarafından yoğun olarak yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde keyfi kullanımın önüne geçmek maksadıyla düzenlemeler yapıldığı ve bu yetkinin kullanımının zorlaştırıldığı görülecektir. Bu husus anayasalar eliyle gerçekleştirilecektir. Örneğin 1982 Anayasası af kanunlarının çıkarılabilmesi için nitelikli çoğunluk kuralı getirmekte ve bazı suçları da af kapsamı dışında tutmaktadır. 3 Ekim 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile af kanunlarının kabulünde nitelikli çoğunluk aranmaya

başlanılacaktır. Ancak bu şart sadece genel ve özel aflar için aranacak, şartlı salıverme ve erteleme uygulamalarda aranmayacaktır. 2001 yılından itibaren Meclis tarafından yürürlüğe konulacak olan aflarda nitelikli çoğunluğun aranıyor olması genel ve özel afların ilanını oldukça zorlaştırması bu sefer siyasilerin yeni bir yöntemle mecbur bırakacak, o da şartla salıverme ve erteleme başlıkları altındaki af kanunlarının yürürlüğe konulması olacaktır. Çünkü bu son iki başlık altındaki af kanunlarının Meclisten geçebilmesi için nitelikli çoğunluk değil, adi çoğunluk yeterli olmaktadır.

Gerek geçmiş gerekse de modern hukuk sistemlerinde af ile ilgili tartışmalarının en yoğun yaşandığı nokta af yetkisini elinde bulunduran kişi ya da kurumların bu yetkiyi kötüye kullanmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde ise af uygulamalarının belirli şartlar çerçevesinde çıkarılması esası getirilmiş olsa da özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde siyasallaşmaktan kendini hala kurtaramamıştır. Yine de hukukun en eski kurumlarından biri olan af kurumunun varlığından çok kullanım maksadının tartışılıyor olması aslında affin gerekliliği noktasında, genele yakın, bir kabul olduğunu bize göstermektedir. Yakın tarihe kadar işlenen suçlar hükümdara karşı işlenmiş sayıldığından af tasarrufu da genelde hükümdarlar tarafından kullanılmıştı. Modern demokrasilerde ise suçun topluma karşı işlendiği kabul edilmiş, bu nedenle de af tasarrufu toplum tarafından yetkilendirilmiş meclis ve devlet başkanları tarafından yine toplum adına kullanılmıştır. Böylelikle af, geçmişe göre, gayesine daha uygun bir şekilde yürürlüğe konulmaya başlanacaktı. Yine günümüzde özel hukuk alanında mağdurun hakkından vazgeçmesi, elbette bunun da kısıtı bulunmaktadır, mümkün olabilmekte iken, ceza hukuku alanına giren konularda mağdur hakkından vazgeçse de, yukarıda da ifade edildiği gibi, suç topluma karşı da işlenmiş sayılacağı için süreç fail için hüküm ile sonuçlanabilmekteydi.

Af çıkarma yetkisinin monarklardan alınıp seçimle iş başına gelen meclislere ya da devlet başkanlarına verilmesi hukuk ve af kurumu için bir tür modernleşme olarak değerlendirilebilir. Ancak bu sefer de siyasi menfaat amacıyla, en fazla da oy kaygısıyla, af uygulamalarına gidilebilmekte ve sadece mecliste çoğunluğu oluşturan partiler değil çoğu zaman muhalefette bulunan partiler de af teklifleri için lehte görüş belirtmek ve/veya oy kullanmak durumunda, zorunda kalabilmektedir. Bu da afta ana etkenin çoğu zaman popülizm olduğu gerçeğine bizi ulaştırmaktadır. Süreç bazen öyle noktalara ilerlemiştir ki bazı durumlarda affı çıkarmamanın, affın çıkmasından daha olumsuz durumlara neden olabileceği hissedilmiş, görülmüş, artan toplumsal beklenti ve bu çıkmaz durum hali, affın karşısında olan kimselerin bile seslerini çıkaramaması sonucunu doğurmuştur. Ama ne var ki böylesi bir ortamda çıkarılan her af bir sonraki affın da gerekçesi haline gelmektedir. Devletin cezalandırmak hakkından kendi isteğiyle vazgeçmesi olarak da tanımlanabilecek olan affın siyasi maksatlara yönelik olarak kötüye kullanılması geçmişte ve günümüzde af karşıtlarının bu kuruma karşı en önemli argümanı olmuştur. Bu kimselere göre af uygulamalarında genel menfaatin düşünülmesi gerekmektedir.

Af kurumu köklü hukuki uygulamalar arasındadır. Affin cezalandırmaya bağlı olarak ortaya çıktığını söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Cumhuriyetin bir bağımsızlık mücadelesi sonrasında kurulmuş olmasının yanında ihtilaller sürecinden de geçmiş olması, geçmişe yönelik bir tür barışma hedefinin aracı olarak düşünülenlerden biri de af düzenlemeleri olacaktır. İster cezasının bitmesi ile ister af ile infazı sona eren hükümlünün toplum hayatına ıslah olmadan özensiz bir şekilde katılması bu alanda devletin en büyük zaafı olarak göze çarpmaktadır. Toplum vicdanını en çok yaralayan gerekçe ise cezaevlerinin mevcudunun azaltılması, mahkemelerin iş yükünün azaltılmak istenmesi nedenleriyle af uygulamalarına gidilmesi olmuştur. Kamu huzurunu bozma niteliğine sahip bu gerekçeler ülkemizde af kurumunun eleştiri aldığı başlıca durumlardan biri olarak göze çarpmaktadır. Bir diğeri ise günümüz aflarında kişilere aklanma yani affı reddetme hakkı tanınmalıdır. Af gerekçelerinde açıkça yer verilmese de özellikle insan hakları ihlallerinin af uygulamaları ile giderilmeye çalışıldığı bir vakıadır.

KAYNAKÇA

Zabıt Cerideleri

T.B.M.M Zabıt Cerideleri

- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 1, (25/04/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 6, Cilt: 1, (28/04/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 7, Cilt: 1, (29/04/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 11, Cilt: 1, (04/05/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 12, Cilt: 1, (06/05/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 1, (11/05/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 15, Cilt: 1, (13/05/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 17, Cilt: 1, (17/05/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 18, Cilt: 1, (19/05/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 25, Cilt: 2, (07/06/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 38, Cilt: 2, (21/07/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 32, Cilt: 2, (12/07/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 42, Cilt: 3, (02/08/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 44, Cilt: 3, (07/08/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 47, Cilt: 3, (12/08/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 52, Cilt: 3, (18/08/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 57, Cilt: 3, (02/09/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 58, Cilt: 3, (04/09/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 59, Cilt: 3, (05/09/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 62, Cilt: 4, (09/09/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 68, Cilt: 4, (20/09/1920)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 74, Cilt: 4, (28/09/1920)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 77, Cilt: 4, (02/10/1920)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 114, Cilt: 6, (14/12/1920)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 117, Cilt: 6, (20/12/1920)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 127, Cilt: 7, (01/01/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 7, (04/01/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 131, Cilt: 7, (08/01/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 133, Cilt: 7, (13/01/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 136, Cilt: 7, (22/01/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 139, Cilt: 7, (29/01/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, (30/01/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 143, Cilt: 8, (03/02/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 148, Cilt: 8, (10/02/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 154, Cilt: 8, (21/02/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 156, Cilt: 8, (24/02/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 157, Cilt: 8, (26/02/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 6, Cilt: 9, (12/03/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 13, Cilt: 9 (28/03/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 15, Cilt: 9, (02/04/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 18, Cilt: 9, (09/04/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 26, Cilt: 10, (28/04/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 34, Cilt: 10, (16/05/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 43, Cilt: 11, (27/06/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 44, Cilt: 11, (30/06/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 46, Cilt: 11, (04/07/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 48, Cilt: 11, (09/07/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 50, Cilt: 1, (14/07/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 67, Cilt: 12, (27/08/1921)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 68, Cilt: 12, (29/08/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 74, Cilt: 12, (12/09/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 79, Cilt: 12, (19/09/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 83, Cilt: 13, (29/09/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 84, Cilt: 13, (01/10/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 88, Cilt: 13, (06/10/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 97, Cilt: 13, (20/10/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 99, Cilt: 13, (24/10/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 100, Cilt: 13, (27/10/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 104, Cilt: 14, (03/11/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 106, Cilt: 14, (07/11/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 108, Cilt: 14, (10/11/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 109, Cilt: 14 (12/11/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 115, Cilt: 14, (22/11/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 116, Cilt: 14, (24/11/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 117, Cilt: 14, (26/11/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 122, Cilt: 15, (05/12/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 123, Cilt: 15, (06/12/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 124, Cilt: 15, (08/12/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 125, Cilt: 15, (10/12/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 126, Cilt: 15, (12/12/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 15, (17/12/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 130, Cilt: 15, (19/12/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 136, Cilt: 15, (29/12/1921)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 140, Cilt: 15, (05/01/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 141, Cilt: 16, (07/01/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 143, Cilt: 16, (12/01/1922)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 148, Cilt: 16, (21/01/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 149, Cilt: 16, (23/01/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 150, Cilt: 16, (26/01/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 161, Cilt: 17, (18/02/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 165, Cilt: 17, (25/02/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 11, Cilt: 18, (20/03/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 16, Cilt: 18, (28/03/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 17, Cilt: 18, (30/03/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 18, Cilt: 18, (01/04/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 19, Cilt: 18, (03/04/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 19, (08/04/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 27, Cilt: 19, (15/04/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 35, Cilt: 19, (27/04/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 42, Cilt: 20, (11/05/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 44, Cilt: 20, (18/05/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 46, Cilt: 20, (03/06/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 50, Cilt: 20, (08/06/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 56, Cilt: 20, (17/06/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 70, Cilt: 21, (08/07/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 75, Cilt: 21, (17/07/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 81, Cilt: 22, (27/07/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 82, Cilt: 22, (29/07/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 97, Cilt: 22, (06/09/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 98, Cilt: 22, (07/09/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 108, Cilt: 23, (25/09/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 118, Cilt: 23, (12/10/1922)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 119, Cilt: 23, (14/10/1922)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 120, Cilt: 23, (16/10/1922)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 123 Cilt: 24, (21/10/1922)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 136, Cilt: 24, (11/11/1922)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 138, Cilt: 24, (15/11/1922)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 155, Cilt: 25, (13/12/1922)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 157, Cilt: 25, (16/12/1922)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 158, Cilt: 25, (18/12/1922)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 159, Cilt: 25, (20/12/1922)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 160, Cilt: 25, (21/12/1922)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 161, Cilt: 26, (23/12/1922)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 169, Cilt: 2, (06/01/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 170, Cilt: 26, (08/01/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 177, Cilt: 26, (20/01/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 188, Cilt: 27, (07/02/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 193, Cilt: 27, (15/02/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 196, Cilt: 27, (21/02/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 26, Cilt: 29, (16/03/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 14, Cilt: 28,(31/03/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 29, (11/04/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 26, Cilt: 29, (16/04/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 14, Cilt: 1, (05/09/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 17, Cilt: 2, (12/09/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 22, Cilt: 2, (20/09/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 23, Cilt: 2, (21/09/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 24, Cilt: 2, (24/09/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 34, Cilt: 2, (10/10/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 35, Cilt: 2, (13/10/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 37, Cilt: 2, (17/10/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2, (18/10/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 41, Cilt: 3, (24/10/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 44, Cilt: 3, (30/10/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 45, Cilt: 3, (31/10/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 49, Cilt: 3, (06/11/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 52, Cilt: 3, (12/11/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 54, Cilt: 3, (17/11/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 55, Cilt: 3, (19/11/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 61, Cilt: 4, (03/12/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 62, Cilt: 4 (05/12/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 64, Cilt: 4, (08/12/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 65, Cilt: 4, (10/12/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 68, Cilt: 4, (15/12/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 69, Cilt: 4, (17/12/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 70, Cilt: 4, (19/12/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 71, Cilt: 1, (20/12/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 72, Cilt: 4, (22/12/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 74, Cilt: 4, (26/12/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 75, Cilt: 4, (27/12/1923)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 83, Cilt: 5, (14/01/1924)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 84, Cilt: 5, (16/01/1924)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 85, Cilt: 5, (17/01/1924)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 86, Cilt: 5, (19/01/1924)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 87, Cilt: 5, (21/01/1924)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 93, Cilt: 5, (31/01/1924)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 94, Cilt: 5, (02/02/1924)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 97, Cilt: 5, (07/02/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 99, Cilt: 5, (11/02/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 101, Cilt: 5, (13/02/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 102, Cilt: 5, (14/02/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 17, Cilt: 7, (20/03/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 33, Cilt: 8, (09/04/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 34, Cilt: 8, (10/04/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 37, Cilt: 8, (14/04/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 8, (15/04/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 39, Cilt: 8, (16/04/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 41, Cilt: 8, (19/04/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 44, Cilt: 8, (22/04/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 6, Cilt: 10, (13/11/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 7, Cilt: 10, (15/11/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 19, Cilt: 2, (10/12/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 20, Cilt: 2, (11/12/1924)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 57, Cilt: 31, (19/04/1927)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 69, Cilt: 32, (19/05/1927)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 70, Cilt: 32, (21/05/1927)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 73, Cilt: 32, (28/05/1927)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 14, Cilt: 1, (05/12/1927)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 72, Cilt: 4, (07/05/1928)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 81, Cilt: 4, (23/05/1928)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 64, Cilt: 11, (13/05/1929)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 72, Cilt: 12, (29/05/1929)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 16, Cilt: 23, (29/12/1930)
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 17, Cilt: 24, (01/01/1931)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, İçtima: 19, Cilt: 24, (08/01/1931)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 7, Cilt: 3, (30/05/1931)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 27, Cilt: 3, (14/07/1931)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 32, Cilt: 3, (20/07/1931)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 68, Cilt: 19, (26/10/1933)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 15, Cilt: 7, (11/12/1935)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 22, Cilt: 8, (03/01/1936)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 74, Cilt: 19, (11 /06/1937)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 27, Cilt: 22, (12/01/1938)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 28, Cilt: 22, (14/01/1938)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 81, Cilt: 26, (27/06/1938)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 83, Cilt: 26, (29/06/1938)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 13, Cilt: 28, (19/12/1938)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 35, Cilt: 35, (30/06/1939)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 23, Cilt: 8, (10/01/1940)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 42, Cilt: 10, (19/04/1940)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 37, Cilt: 17, (07/03/1941)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 18, Cilt: 22, (19/12/1941)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 17, Cilt: 7, (05/01/1944)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 21, Cilt: 7, (19/01/1944)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 24, Cilt: 3, (29/01/1944)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 87, Cilt: 13, (02/08/1944)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 65, Cilt: 24, (14/06/1946)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 13, Cilt: 3, (06/12/1946)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 32, Cilt: 15, (14/01/1949)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 47, Cilt: 16, (18/02/1949)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 60, Cilt: 25, (06/03/1950)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 66, Cilt: 25, (16/03/1950)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 68, Cilt: 25, (20/03/1950)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 69, Cilt: 25, (21/03/1950)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 71, Cilt: 25, (23/03/1950)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 8, İçtima: 72, Cilt: 25, (24/03/1950)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 16, Cilt: 1, (03/07/1950)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 21, Cilt: 1, (12/07/1950)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 22, Cilt: 1, (13/07/1950)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 23, Cilt: 1, (14/07/1950)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 70, Cilt: 6, (30/04/1951)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 102, Cilt: 9, (20/07/1951)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 46, Cilt: 28, (19/02/1954)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 60, Cilt: 29, (07/03/1954)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 63, Cilt: 29, (10/03/1954)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 9, İçtima: 64, Cilt: 29, (09/03/1954)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 19, Cilt: 3, (26/12/1955)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 71, Cilt: 12, (01/06/1956)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 72, Cilt: 19, (24/05/1957)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 77, Cilt: 20, (05/06/1957)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 78, Cilt: 20, (07/06/1957)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 79, Cilt: 20, (10/07/1957)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 13, Cilt: 1, (11/12/1957)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 17, Cilt: 1, (20/12/1957)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 34, Cilt: 2, (05/02/1958)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 37, Cilt: 2, (12/02/1958)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 50, Cilt: 3, (24/03/1958)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 67, Cilt: 4, (12/05/1958)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 70, Cilt: 4, (21/05/1958)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 71, Cilt: 4, (23/05/1958)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 72, Cilt: 4, (26/05/1958)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 73, Cilt: 4, (28/05/1958)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 77, Cilt: 4, (06/06/1958)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 11, İçtima: 84, Cilt: 4, (23/06/1958)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Devre: yok, İçtima: 28, Cilt: 1, (31/01/1984)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 58, Cilt: 3, (26/04/1984)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 59, Cilt: 3, (01/05/1984)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 85, Cilt: 4, (28/06/1984)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 1, Cilt: 6, (01/09/1984)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 3, Cilt: 6, (25/09/1984)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 7, Cilt: 7, (30/10/1984)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 101, Cilt: 16, (21/05/1985)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 16, Cilt: 19, (15/10/1985)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 98, Cilt: 28, (29/04/1986)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 99, Cilt: 28, (30/04/1986)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 100, Cilt: 28, (01/05/1986)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, Devre: yok, İçtima: 1, Cilt: 14, (01/09/1988)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, Devre: yok, İçtima: 4, Cilt: 13, (27/09/1988)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, Devre: yok, İçtima: 37, Cilt: 19, (09/12/1988)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 97, Cilt: 40, (30/04/198)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 101, Cilt: 40, (12/05/1987)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 102, Cilt: 40, (13/05/1987)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 103, Cilt: 40, (14/05/1987)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 106, Cilt: 40, (17/05/1987)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, Devre: yok, İçtima: 83, Cilt: 26, (26/04/1989)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, Devre: yok, İçtima: 93, Cilt: 28, (25/05/1989)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 18, Devre: yok, İçtima: 76, Cilt: 40, (26/01/1990)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 18, Devre: yok, İçtima: 61, Cilt: 123, (29/05/1991)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 19, Devre: yok, İçtima: 61, Cilt: 69, (25/10/1994)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 20, Devre: yok, İçtima: 129, Cilt: 32, (31/07/1997)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 20, Devre: yok, İçtima: 1, Cilt: 34, (01/10/1997)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 1, Dönem: 21, Devre: yok, İçtima: 58, Cilt: 12, (26/09/1999)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 21, Devre: yok, İçtima: 1, Cilt: 13, (01/10/1999)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 21, Devre: yok, İçtima: 2, Cilt: 13, (05/10/1999)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 2, Dönem: 21, Devre: yok, İçtima: 62, Cilt: 27, (24/02/2000)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, Devre: yok, İçtima: 1, Cilt: 41, (01/10/2000)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, Devre: yok, İçtima: 12, Cilt: 43, (07/11/2000)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, Devre: yok, İçtima: 18, Cilt: 45, (21/11/2000)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, Devre: yok, İçtima: 24, Cilt: 47, (05/12/2000)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, Devre: yok, İçtima: 27, Cilt: 47, (08/12/2000)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, Devre: yok, İçtima: 33, Cilt: 50, (16/12/2000)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, Devre: yok, İçtima: 34, Cilt: 50, (17/12/2000)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, Devre: yok, İçtima: 37, Cilt: 51, (20/12/2000)

TBMM Gizli Celse Zabıtları

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, İçtima: 88, Cilt: 1, (23/10/1920)

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 126, Cilt: 1, (30/12/1920)

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 85, Cilt: 2, (03/10/1921)

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 86, Cilt: 2, (04/10/1921)

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 87, Cilt: 2, (05/10/1921)

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 147, Cilt: 16, (19/01/1922)

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 22, Cilt: 4, (20/09/1923)

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 23, Cilt: 4, (22/09/1923)

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 2, İçtima: 24, Cilt: 4, (24/09/1923)

T.B.M.M. Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 2, İçtima: 44, Cilt: 4, (22-23/04/1924)

Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı

T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İçtima: 7, Cilt: 6, (08/09/1960)

T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İçtima: 8, Cilt: 1, (09/09/1960)

T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İçtima: 28, Cilt: 2, (28/10/1960)

T. C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, İçtima: 105, Cilt: 6, s. 2, (15/09/1961)

T. C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, İçtima: 107, Cilt: 6, s. 1, (13/10/1961)

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 22, Cilt: 1, (15/12/1961)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 24, Cilt: 1, (20/12/1961)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 31, Cilt: 1, (10/01/1962)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 65, Cilt: 4 (26/03/1962)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 66, Cilt: 4, (28/03/1962)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 68, Cilt: 4 (02/04/1962)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 89, Cilt: 5, (21/05/1962)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 113, Cilt: 6, (07/09/1962)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 129, Cilt: 8, (12/10/1962)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 125, Cilt: 7, (05/10/1962)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 3, Cilt: 9, (09/11/1962)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 4, (12/11/1962)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 15, Cilt: 10, (10/12/1962)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 115, Cilt: 6, (12/08/1962)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 18, Cilt: 23, (24/12/1963)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 23, Cilt: 10, (28/12/1962)

- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 50, Cilt: 12, (15/02/1963)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 51, Cilt: 13, (16/02/1963)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 13, (20/02/1963)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 62, Cilt: 15, (25/03/1963)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 36, Cilt: 25, (20/01/1964)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 42, Cilt: 26, (28/01/1964)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 64, Cilt: 28, (27/02/1964)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 75, Cilt: 29, (26/03/1964)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 55, Cilt: 35, (11/02/1965)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 72, Cilt: 37, (10/03/1965)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 97, Cilt: 38, (04/05/1965)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 124, Cilt: 41, (08/06/1965)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 71, Cilt: 15, (10/03/1967)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 59, Cilt: 14, (18/03/1963)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 63, Cilt: 14, (27/03/1963)

- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 73, Cilt: 28, (24/04/1964)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 130, Cilt: 32, (03/09/1964)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 146, Cilt: 43, (15/07/1965)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 38, Cilt: 2,(28/01/1966)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 108, Cilt: 7, (11/07/1966)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 109, Cilt: 7, (12/07/1966)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 110, Cilt: 7, (13/07/1966)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 111, Cilt: 7, (14/07/1966)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 112, Cilt: 8, (15/07/1966)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 113, Cilt: 8, (18/07/1966)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 114, Cilt: 8, (19/07/1966)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 115, Cilt: 8, (20/07/1966)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 2, İçtima: 21, Cilt: 23, (25/12/1967)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 32, Cilt: 20, (24/01/1972)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 60, Cilt: 23, (15/03/1972)

- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 123, Cilt: 26, (10/07/1972)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 145, Cilt: 27, (12/10/1972)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 98, Cilt: 36, (24/04/1973)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 113, Cilt: 37, (22/05/1973)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 114, Cilt: 37, (23/05/1973)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 128, Cilt: 39, (18/06/1973)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 3, İçtima: 129, Cilt: 39, (19/06/1973)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 33, Cilt: 1, (23/01/1974)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 35, Cilt: 1, (01/02/1974)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 48, Cilt: 2, (05/03/1974)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 56, Cilt: 2, (21/03/1974)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 58, Cilt: 2, (27/03/1974)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 59, Cilt: 2, (28/03/1974)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 60, Cilt: 2, (02/04/1974)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 61, Cilt: 2, (03/04/1974)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 62, Cilt: 2, (07/04/1974)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 63, Cilt: 3, (09/04/1974)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 64, Cilt: 3, (10/04/1974)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 4, İçtima: 113, Cilt: 57, (16/02/1976)

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: 1, İçtima: 50, Cilt: 3, (12/04/1962)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: 1, İçtima: 92, Cilt: 5, (16/10/1962)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 48, Cilt: 10, (21/02/1963)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 49, Cilt: 10, (22/02/1963)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 77, Cilt: 29, (05/03/1964)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 44, Cilt: 39, (14/03/1967)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 50, Cilt: 39, (11/04/1967)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 44, Cilt: 39, (14/03/1967)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 50, Cilt: 39, (11/04/1967)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 51, Cilt: 40, (13/04/1967)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 93, Cilt: 36, (28/07/1967)

- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 94, Cilt: 36, (29/07/1967)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 95, Cilt: 36, (30/07/1967)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 97, Cilt: 36, (01/08/1967)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 15, Cilt: 44, (26/12/1967)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 79, Cilt: 28, (22/06/1976)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 5, Cilt: 29, (11/11/1976)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok İçtima: 69, Cilt: 33, (02/08/1977)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 12, Cilt: 34, (29/12/1977)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 34, Cilt: 37, (02/03/1978)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 56, Cilt: 37, (11/05/1978)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 19, Cilt: 39, (19/12/1978)
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Devre: yok, İçtima: 51, Cilt: 43, (27/03/1979)

Kaynak ve Araştırma Eserler

Adam, Tahsin (1941), “Af Salâhiyeti”, **Adliye Ceridesi**, No. 41, Sene: 32, Sayı: 11, 849-868.

Ahmad, Feroz (2000), **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul.

_____ (1976), **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Kronolojisi (1945- 1971)**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

_____ (2015), **Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945–1980)**, Hil Yayınları, İstanbul.

- Ağaoğlu, Samet (1992), **Siyasi Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Akagündüz, Mevlana (2006), **Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Kanunları (1923-1960)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Akal, Emel (2006), **Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm**, Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV) Yayınları, İstanbul.
- Akbulut, Erden ve Tunçay, Mete (2016), **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2024), **Türkiye Komünist Partisi'nin Kuruluşu (1919-1925)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Akın, Rıdvan (2014), **TBMM Devleti (1920-1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- _____ "Birinci Meclis'in Yargı ve Af Salahiyeti", **Tarih ve Toplum**, 32 (190), 37-52.
- Akşin, Sina (2004), **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Mutlakiyete Dönüş 1918-1919**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Akşin, Sina (2016), **Kısa Türkiye Tarihi**, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Akurgal, Ekrem (1995), **Hatti ve Hitit Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınları, İstanbul.
- Akyaz, Doğan (2009), **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi, Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Albayrak, Mustafa (2004), **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Alkan, Türker (1986), **12 Eylül ve Demokrasi**, Sistem Yayınları, İstanbul.
- Alp, Sedat (2000), **Hitit Çağında Anadolu**, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, İstanbul.
- Altunkaş, Aysun "Türk Ceza Hukukunda Af", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Mayıs-Haziran 2023, Sayı: 166, 1 - 60.
- Araç, İbrahim ve Erikli, Hasan (2006), "Anayasa'nın 87'nci Maddesine Göre Nitelikli Çoğunluk Aranması Gereken Af Kanunları", **Yasama Dergisi**, Sayı: 1, Nisan-Mayıs-Haziran, 25-45.
- Arcayürek, Cüneyt (1985), **Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Arı, Kemal (2012), **Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Argun, Mehmet Turgut (2014), **İstiklal Harbi ve Anadolu (1921-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Armağan, Servet (2001), “Anayasa Hukuku Açısından Af Yetkisinin Değerlendirilmesi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Sayı 18, 347 - 362.
- Armaoğlu, Fahir (2003), **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Arslan, Uğur (2022), **Türk Af Hukuku**, Yetkin Yayınları.
- Aslan, Taner (2009), “II. Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları”, **Akademik Bakış**, Cilt: 3, Sayı: 5, 41-60
- Atatürk, Kemal (1951), **Nutuk**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Cilt 1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- _____ (1952), **Nutuk**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Cilt 2, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu** (2009), Türkçe Sözlük.
- Atatürk’ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923** (1992), 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Atatürk’ün Milli Dış Politikası 1919-1923 Cilt: 1.** (1994), (1. Basım), T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Atatürk’ün Milli Dış Politikası 1919-1923 Cilt: 2.** (1994), (1. Basım), T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri** (1991), ATAM Yayınları, Ankara.
- Ateşoğulları, Kamil (2000), “Af”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 57/2, Ankara, 71-80.
- Atila, Mesude (2010), “Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Hukuku’nda Af Kurumu”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 68, Sayı: 2010/1, 275–284.
- Aybars, Ergün (1988), **İstiklal Mahkemeleri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Aydın, Suavi ve Taşkın, Yüksel (2018), **1960’dan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi, İlhan (2006), **Kubbealtı Lugatı, Misalli Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- Baba, Yasemin (2013). **Türk Ceza Kanunu’nda Etkin Pişmanlık**, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul.

- Baskett, Belma Ötüş ve Baykan, Ayşegül, **Geçmişi Unutturulan Adam, Hakkı Behiç**, Doğan Kitap, İstanbul.
- Bayrak, Mehmet (2010), **Dersim-Koçgiri, Ted'ib-Tenkil-Tagdil-Tehcir-Temsil-Temdin-Tasfiye**, Öz-Ge Yayınları, Ankara.
- Bebek, Adil (1993), “Ceza”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 7, İstanbul, 469-470.
- Beccaria, Cesare (2016) **Suçlar ve Cezalar Hakkında** (Çev. Sami Selçuk), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Berkes, Niyazi (2018), **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Beroje, Sahip (2013), **Günümüz ve İslam Ceza Hukukunda Af**, Fecr Yayınları, Ankara.
- Bilge, Suat (1942), “Ceza Hukukunda Af”, **Adliye Ceridesi**, Sene: 34, Sayı: 10, Ankara, 881-895.
- Birand, Mehmet Ali (1993), **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu**, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Birinci, Ali (2023)“Lutfi Fikri”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 27, Ankara, 233-234.
- Birgit, Orhan (2013), **Kalbur Saman İçinde, Olaylar, Anılar, Portreler**, Doğan Kitap, İstanbul.
- Black’s Law Dictionary**, West Publishing Company, 4th Edition, USA, 1968.
- Bozaslan, Hamit (2018), **Türkiye Tarihi, İmparatorluktan Günümüze**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bozdağ, İsmet (2009), **Kürt İsyanları**, Truva Yayınları, İstanbul.
- Bozdağlıoğlu, Yücel, (2014), “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 18, Özel Sayı: 3, 9-32.
- Bozkurt, Mahmut Esat (1940), **Atatürk İhtilali**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- _____ (1940), **Devletlerarası Hak, Hukuku Düvel**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara.
- Bulut, Ömer Faruk (2016), **II. Meşrutiyet Döneminin Osmanlı Hukuki Belgelerinde Siyasi Af (1908-1913)**, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum.
- Bulut, Sedef (2009), “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, **Akademik Bakış Dergisi**, Cilt: 2, No: 4, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 125-145.

- Can, Barış (2015), **Türkiye’de Siyasi Mahkumların Kapatılması ve F Tipi Cezaevleri**, Öteki Yayınevi, İstanbul
- Can, Sibel (2016), “Türk Hukukunda Af Kurumu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 65, Sayı: 4, 1291-1312.
- Cizre, Ümit (2014), **Muktedirlerin Siyaseti, Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2014), **AP-Ordu İlişkileri, Bir İnkılabın Anatomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çağrı, Mustafa ve Atar, Fahrettin (1988), “Af”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 1, İstanbul.
- Çankaya, Özlem (2019), “Millî Mücadele Döneminde Asker Firarileri”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, (29), 176-203.
- Çavdar, Tevfik (2013), **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi – 1950’den Günümüze**, 4. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Çelikbudak, Halit (2014), **Beyaz Yerler Siyah Olacak, Türkçe Gazetelerin Avrupa Macerası**, Doğan Kitap, İstanbul.
- Çevik, Zeki (2002), **Millî Mücadele’de Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkası’na Geçiş (1918-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Çoban, Duygu Çağlar (2012), **Ceza Hukukunda Af**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çolak, Abdullah (2019), **İslam Ceza Hukuku**, Hikmetevi Yayınları, İstanbul.
- Çolak, Mustafa (2019), **Bülent Ecevit**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Demirbaş, Timur (2001) “Af Tartışmaları ve 4616 sayılı 23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartlı Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, 18, 78-97.
- Demirel, Ahmet (2015), **Birinci Meclis’te Muhalefet: İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Demirel, Tanel (2017), **Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2016). **Türkiye’nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Dersim Harekâtı ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1936-1950)**, (derl. ve yay. haz. Tuba Akekmekçi, Muazzez Pervan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

- Dersim’i Parantezden Çıkarmak : Dersim Sempozyumu’nun Ardından**, (2013), (derl. Zeliha Hepkon, Songül Aydın, Şükrü Aslan ; ed. Tanıl Bora), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (1993), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Dinler, Veysel (2013), **Devletin Suç İhdas Etme ve Cezalandırma Yetkisinin Sınırı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Doğu Anadolu’da Toplumsal Mühendislik : Dersim-Sason, 1934-1946**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.
- Döner, Ayhan (2008), “Cezai ve İdari Yaptırımların Farklılığı Bağlamında TBMM’nin Af Yetkisi”, **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XII, Sayı: 3-4, 33-54.
- Dursun, Hasan (2009), “Af Kavramına Genel Bir Bakış”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 85, 373-402.
- Efilioğlu, Ahmet (2014), “Balkan Savaşı’nda Bulgar ve Yunan Ordularıyla İşbirliği Yapan Rum, Bulgar ve Ermenilere Genel Af İlanı ve Affın Uygulanışı”, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 20, 41-82.
- Emrence, Cem (2014), **99 Günlük Muhalefet, Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erdem, Tarhan (2013), **Yasama Meclisi Üyeleri Seçimi ve Siyasi Partiler Kanunları 1876-2013**, Doğan Kitap, İstanbul.
- _____ (2012), **Anayasalar ve Belgeler 1876-2012**, Doğan Kitap, İstanbul.
- Erdoğan, Mustafa (2001), **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara.
- Eroğlu, Cem (2003). **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Goloğlu, Mahmut (2011), **Milli Mücadele Tarihi-I, Erzurum Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017), **Milli Mücadele Tarihi-II, Sivas Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010), **Milli Mücadele Tarihi-III, 1920, Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010), **Milli Mücadele Tarihi-IV (1921-1922), Cumhuriyete Doğru**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- _____ (2011), **Milli Mücadele Tarihi-V, 1923, Türkiye Cumhuriyeti**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I (1924-1930), Devrimler ve Tepkileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II (1931-1938), Tek Partili Cumhuriyet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-III (1939-1945), Milli Şef Dönemi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2013), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-IV (1946-1950), Demokrasiye Geçiş**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Gökbilgin, M. Tayyib (2011), **Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi’nden Büyük Millet Meclisi’nin Açılmasına**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem (2013), **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Gönlübol, Mehmet vd. (1987), **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Gözen, Ramazan (2009), **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye’nin Dış Politikası**, Palme Yayıncılık, Ankara.
- Gözler, Kemal (2001), “Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Af Yetkisi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Sayı: 18, 2001, 298-329.
- Gropengiesser, Helmut (2010), “Af, Tartışmalı Bir Hukuksal Kuruma Karşılaştırmalı ve Tarihsel Bakış”, **Türk Hukukunda ve Karşılaştırmalı Hukukta Af Sorunu Sempozyumu**, Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 26-38.
- Gülener, Serdar (2014), “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında “Genel Af” Kanunları, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Nisan, Ankara, 411-429
- Güneş, İhsan (2012) **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Hükümetler, Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (1997), **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hale, William (2014), **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Alfa Yayınları, İstanbul.

Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 3 – (20 Kasım 1961 - 27 Ekim 1965), (2013), (yay. haz., İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz) Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

İleri, İlay (2005), “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı:17, 1-10.

İnönü, İsmet (2009), **Hatıralar**, (Haz. Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara.

İslam, Fatma (2015) **Kadeş Savaşı Sonrası Mısır-Hitit İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kaçmazoğlu, H. Bayram (2012), **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Doğu Kitapevi, İstanbul.

Kahraman, H. Bülent (2010), **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi 1920-1960**, Agora Kitaplığı, İstanbul.

_____ (1995), **Sağ Türkiye ve Partileri**, İmge Kitapevi, Ankara.

Kandemir, Feridun (1965), **Atatürk’ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası**, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul.

_____ (1964), **İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar**, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul.

Kara, M. Ayhan (2006), **Yön’ün Devrimi, Devrim’in Yönü**, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Karpat, Kemal (2012), **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul.

Kayalı, Kurtuluş (2018), **Ordu ve Siyaset, 27 Mayıs-12 Mart**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kaynar, M. Kaan (2016), **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____ (2017), **Türkiye’nin 1960’li Yılları**, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____ (2020) **Türkiye’nin 1970’li Yılları**, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____ (2023) **Türkiye’nin 1980’li Yılları**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Keyder, Çağlar (1992), **Türk Demokrasisinin Ekonomi Politikası, Geçiş Sürecinde Türkiye**, Belge Yayınları, İstanbul.

Keyman, Selahattin (1965), **Türk Hukukunda Af (Genel Af - Özel Af)**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

Kili, Suna (1976), **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’ndeki Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- _____ (2003), **Türk Devrim Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kili, Suna ve Gözübüyük, Şeref (2000), **Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1 – (20 Kasım 1961 - 27 Ekim 1965)**, (2015), (yay. haz., İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz) Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kocatürk, Utkan (2015), **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- _____ (1988), **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Koçak, Cemil (1986), **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Yurt Yayınları, Ankara.
- _____ (2016), **Darbeler Tarihi, 27 Mayıs, 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kongar, Emre (1997), **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- _____ (2000), **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Koraltan, Refik, (2013), **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali’ne Demokratlar**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Köse, Türey (2011), **Türkiye Tarihi’nde İdamlar, Yargılı İnfazlar**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Kuzu, Burhan (2001) “Af Müesseseleri ve Düşünceleri Açıklama Özgürlüğü”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 17(1), Ankara, 254-297.
- Mazıcı, Nurşen (2011), **Tek Parti Dönemi, “Af Yasalarında 150’likler**, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- _____ (1984), **Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)**, Dilmen Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2011), **Tek Parti Dönemi**, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Metel, Reşit, (1983), **Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki Konuşmaları ve Nedenleri, 23 Nisan 1920-29 Ekim 1923**, Cilt 2, Deniz Basımevi, İstanbul.
- Mhaidı, Ghassan Saleh Mhaidı (2023), **Türk Hukuku’nda Af**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları (Yayın No: 3685), Ankara, Haziran 2012.
- Neziroğlu, İrfan (2003), **Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Basın (1950-1980)**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.
- Oğuz, Çiğdem (2011), **Negotiating The Terms of Mercy: Petitions and Pardon Cases in The Hamidian Era**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The Atatürk Institute for Modern Turkish History, Boğaziçi University, İstanbul.
- Okyar, Osman (2017), **Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Oran, Baskın (Ed.) (2015), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öner, Senem (2013), **Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu’nun 1810 Tarihli Fransız Ceza Kanunu’ndan Çevrilmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim Doktora Programı, İstanbul.
- Özalp, Kazım (1985), **Millî Mücadele 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özbudun, Ergun (2008), **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Kitapevi, Ankara.
- Özek, Çetin (1959), “Umumi Af”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 24, Sayı: 1-4, 118-175.
- Özer, İlbeyi (2015), **Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat**, İskenderiye Kitap Yayınları, İstanbul.
- Rahimov, İlham (2014), **Suç ve Ceza**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, İstanbul.
- Salman, Yüksel (2021), **İslam Ceza Hukukunda Af**, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Sancar, Türkan Yalçın, “23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen suçlardan Dolayı Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanunun Hukuksal Niteliği ve Sonuçları”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S: 166, Y: 2001/1, 28-32.
- Selvi, Haluk (2008), “Mütareke Döneminde Siyasi Mağdurlar ve Mağdurin-i Siyasiye Teavün Cemiyeti”, **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi**, Volume: 10, Sayı: 1, 289-300.
- Sonyel, Salahi R. (1995), **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995
- Soyaslan, Doğan (2001), “Af”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, 18, 412-416.

Soysal, İsmail (2000), **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Soysal, İlhami (1988), **150'likler Kimdiler, Ne Yaptılar, Ne Oldular**, Gür Yayınları, İstanbul.

Sönmez, Cahide Sınmaz (2004), "Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Kutlamaları ve 26 Ekim 1933 Tarihli Genel Af Yasası", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Mayıs-Kasım, S.33-34, s. 89-101.

_____ (2005), **Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları ve Topluma Yansımaları (1923-1974)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

_____ (2005) "Gerekçeleri ve Sonuçlarıyla Milli Mücadele Döneminde Çıkarılan Af Yasaları", **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 2, Güz 2005, 55-72.

_____ (2006), "Cumhuriyet Dönemi Genel Af Tartışmaları ve Uygulamaları Üzerine", **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 3, Güz 2006, 77-100.

_____ (2009), "Atatürk Dönemi Af Yasaları ve Topluma Yansımaları", **XXI. Yüzyılda Atatürk'ü Düşünmek, Uluslararası Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı I**, (yay. haz. Turan Tanyer) Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 208-228.

Sönmezoğlu, Faruk (2015), **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945**, Der Yayınları, İstanbul.

Sözür, Adem (2001), "Türk Hukukunda Af, 4454 ve 4616 sayılı Kanunlarda Öngörülen Şartla Salıverilme ve Ertelemeye İlişkin Hükümlerin Hukuksal Niteliği ile Bu Hükümlerin Anayasaya Uygunluğu Sorunu", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt: 18, Ankara, 219-252.

Şen, Ersan, "Türk Ceza Hukuku Yönünden Af", **Türk Hukukunda ve Karşılaştırmalı Hukukta Af Sorunu Sempozyumu**, Okan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Bildiriler Kitabı, **Es Yayınları 2011**, 99-123.

Şener, Cemal (1994), **Çerkes Ethem Olayı**, Ant Yayınları, İstanbul.

Şimşir, Bilal N. (2014), **Lozan Günlüğü**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Tansel, Selahattin (1973), **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt: I, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara.

_____ (1977), **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt: II, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara.

- _____ (1973), **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt III, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara.
- _____ (1974), **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, IV. Cilt: IV, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara.
- Tanör, Bülent (2016), **Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- _____ (1994), **İki Anayasa (1961-1982)**, Beta Basım Yayınevi, İstanbul.
- Taylak, Muammer (1998), **Anarşi ve Terörü Teşvik. Bir Dönemin Kronolojisi**, Hamle Yayınları, İstanbul.
- Temel İslam Ansiklopedisi**, “Af”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 1, Ankara, 2001, 124-126.
- _____ “Suç”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 7, Ankara, 2001, 289-292.
- _____ “Ceza”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 2, Ankara, 2001, 80-86.
- _____ “Afüv”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 1, Ankara, 2001, 129-130.
- Tezel, Yahya (2015), **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- T.C. Resmi Gazete, 16 Mayıs 1919, **Sayı: 1194**, s. 7231-7232, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1194.pdf>, (19.01.2021).
- T.C. Resmi Gazete, 13 Ocak 1931, **Sayı: 1698**, s. 165, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1698.pdf>, (25.01.2021).
- T.C. Resmi Gazete, 13 Ocak 1931, **Sayı: 1859**, s. 671-672, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1859.pdf>, (25.03.2021).
- T.C. Resmi Gazete, 13 Ocak 1931, **Sayı: 2540**, s. 3183-3185, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2540.pdf>, (18.05.2022).
- T.C. Resmi Gazete, 13 Ocak 1936, **Sayı: 3204**, s. 5933, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3204.pdf>, (18.02.2022).
- T.C. Resmi Gazete, 23 Haziran 1937, **Sayı: 3638**, s. 8364, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3638.pdf>, (12.06.2020)
- T.C. Resmi Gazete, 16 Temmuz 1938, **Sayı: 3961**, s. 10297, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3961.pdf>, (20.05.2023).

- T.C. Resmi Gazete, 11 Temmuz 1939, **Sayı: 4255**, s. 12206, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4255.pdf>, (20.01.2021)
- T.C. Resmi Gazete, 2 Şubat 1944, **Sayı: 5619**, s. 6361, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5619.pdf>, (18.03.2020).
- T.C. Resmi Gazete, 8 Ağustos 1944, **Sayı: 5777**, s. 7445, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5777.pdf>, (14.06.2021)
- T.C. Resmi Gazete, 18 Haziran 1946, **Sayı: 6336**, s. 10786, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6336.pdf>, (18.08.2020)
- T.C. Resmi Gazete, 18 Haziran 1946, s. **10783**, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6336.pdf>, (10/08/2024).
- T.C. Resmi Gazete, 15 Temmuz 1950, **Sayı: 7559**, s. 18761, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7559.pdf>, (28.09.2022).
- T.C. Resmi Gazete, 24 Temmuz 1950, **Sayı: 7564**, s. 18806-18807, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7564.pdf>, (14.11.2022).
- T.C. Resmi Gazete, 24 Mayıs 1951, **Sayı: 7816**, s. 1181, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7816.pdf>, (24.09.2021).
- T.C. Resmi Gazete, 2 Temmuz 1958, **Sayı: 9444**, s. 19649, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9944.pdf>, (13.09.2022)
- T.C. Resmi Gazete, 28 Ekim 1960, **Sayı: 10537**, s. 2426-2427, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10641.pdf>, (10.08.2023).
- T.C. Resmi Gazete, 14 Haziran 1960, **Sayı: 10525**, s. 1533-1534, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10525.pdf> (11.08.2023).
- T.C. Resmi Gazete, 4 Ekim 1960, **Sayı: 10620**, s. 2269, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10620.pdf>, (11.08.2023).
- T.C. Resmi Gazete, 7 Aralık 1960, **Sayı: 10674**, s. 2666, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10674.pdf>, (11.08.2023).
- T.C. Resmi Gazete, 16 Eylül 1961, **Sayı: 10908**, s. 5161, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10908.pdf>, (05.02.2022).
- T.C. Resmi Gazete, 16 Ekim 1961, **Sayı: 10933**, s. 5389, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10933.pdf>, (19.09.2022).
- T.C. Resmi Gazete, 18 Nisan 1962, **Sayı: 11086**, s. 7149, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11086.pdf>, (22.03.2022).

- T.C. Resmi Gazete, 23 Şubat 1963, Sayı: 11342 (Mükerrer), s. 1-2, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11342_1.pdf, (18.02.2023).
- T.C. Resmi Gazete, 6 Nisan 1964, Sayı: 11675, s. 1, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11675.pdf>, (02.05.2022).
- T.C. Resmi Gazete, 9 Ağustos 1966, Sayı: 12370 (Mükerrer), s. 1-3, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12370_1.pdf, (10.05.2023).
- T.C. Resmi Gazete, 24 Nisan 1967, Sayı: 12581, s. 1, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12581.pdf>, (04.06.2022).
- T.C. Resmi Gazete, 28 Aralık 1967, Sayı: 11788, s. 8, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12788.pdf>, (17.08.2023).
- T.C. Resmi Gazete, 18 Mayıs 1974, Sayı: 14890 (Mükerrer), s. 1-4, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14890_1.pdf, (10.10.2023).
- T.C. Resmi Gazete, 11 Ağustos 1977, Sayı: 16024, s. 1, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16024.pdf>, (12.10.2023).
- T.C. Resmi Gazete, 26 Ocak 1940, Sayı: 4417, s. 13211-13216, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4417.pdf>, (15.12.2021).
- T.C. Resmi Gazete, 16 Eylül 1960, Sayı: 10605, s. 2137-2138, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10605.pdf>, (15.12.2021).
- T.C. Resmi Gazete, 28 Ekim 1960, Sayı: 10641, s. 2425-2426, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10641.pdf>, (20.12.2021).
- T.C. Resmi Gazete, 12 Ekim 2004, Sayı: 25611, s. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm>, (19/09/2024).
- Toker, Metin (2020), **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1964-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (2020), **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1960-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (1991), **DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (1991), **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (1992), **Demokrasiden Darbeye**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Topuz, Hıfzı (2018) **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Tosun, Ulvi Ufuk (2021), **Millî Mücadele Dönemi'nde Asker Firarileri Sorunu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Tunaya, Tarık Zafer (2016), **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- _____ (2015), **Türkiye’de Siyasal Partiler (Cilt 1), İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), **Türkiye’de Siyasal Partiler (Cilt 2), Mütareke Dönemi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tunçay, Mete (2009), **Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925**, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (1981), **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara.
- Turan, Şerafettin (2018), **Türk Devrim Tarihi, 3. Kitap (Birinci Bölüm), Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (2017), **Türk Devrim Tarihi, II. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (1999), **Türk Devrim Tarihi, 4. Kitap (İkinci Bölüm), Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (2023), **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Bilgi Yayınları, Ankara.
- _____ (2018), **Türk Devrim Tarihi, III. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine, (1923-1938)**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ (2002), **Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap, Çağdaşlık Yolunda Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Türk Hukuk Lügati** (1991), Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Türk Parlamento Tarihi**, TBMM Vakfı Yayınları, 10. Dönem (1954-1957), Cilt: 2, No: 24, Ankara.
- Türkçe Sözlük** (2009), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- TBMM Albümü 1920-2010, 2. CİLT 1950-1980**, (2010), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Uyar, Hakkı (2012), **Tek Parti Dönemi ve CHP**, Boyut Yayınları, İstanbul.
- Uzun, Turgay (2013), **İttihat ve Terakkiden Günümüze Siyasal Partiler**, Orion Yayınları, Ankara.
- Yapıcı, Süleyman (2013), **Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Dersim Sancağı, 1869-1908**, Tunceli Üniversitesi Yayınları, Tunceli.
- Yeşiltuna, Serap (2012), **Devletin Dersim Arşivi**, İleri Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, Tolga (2020), “Affin Hukuki Mahiyeti ve 2018/2929 Sayılı Kanun Teklifinin Kısa Bir Değerlendirilmesi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Ocak-Şubat, 9-53.

Yıldız, Ahmet (2001), **İhtilalin İçinden, Anılar, Değerlendirmeler**, Alan Yayınları, İstanbul.

Zürcher, Eric Jan (2004), Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____ (2013), Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. İletişim Yayınları, İstanbul.

EKLER

ترجمی رئیس وکیل عالی الادبی — ہاشمہ
(محمود طرغیون ازواج شہداء قاضی اعظم اولدی)
بیولا دانت قرالی رئیس مصطفی کمال پاشا غریب معنی
تجلی تاملتہ ۴۰ قرأت اولدی .
سیرتلی :
چو رک دست مجسمی : ہاشمہ
بہ کولہ جہاں شای تظہیر زرد فرقہ ۶۶ خاندانہ

مؤلف

کمالی ایندیگندن مرقومون یولک مات عیلتک عقیق
 دمر حاتنه ایتجا ویونک مات مجلسی اعتیاسندن اولان
 حیلمز دغیر وایدنوساید یگندن مرقومونک عیلولری
 سن قاتیر حاصل ایلمککی ایتیه عیقلوکه آلتدی
 مجلس مات کاتنه کندیلری عیو و کیفیت عیلولی طعیر
 یولان مدافعه علیه وکیل پاتسا عیقلوکی واسطه سیه
 بیخبر اندک ، مبرای کیشک ایتدیگن عیو عیو قیو
 یوزنسی دیبا ایدم . ۱۸۹۶ اکتوبر ۲۹
 یولک مات مجلسی وریسی
 مصطفی کمال
 ایتدیگن قرانی عیلق (عیو قبول ساری)
 ساری ملک (جوزیل) - ایدم ملک ورتدن عیو
 مات تشکیک لایه یازنسی تکلیف ایدم .
 دیلی رئیس وکیل جمعی ایتدی مواضی یو .
 (حای های ساری)
 جویانک (کوکاهی) - دغیر عیقله دغیر عیو
 وادی ، کاتب سیمز یق طریقه یق لویه عیو یو
 و کوکاهی عیو جیل بکری عیو اولوندی .
 نودت . - ریشت چایه
 شعیح طعیر و دغیر جوارنه دیشک ویتدی
 ضربه قلمه عیلق عیلق جمعی عیلق ویتدی اولنه
 مجلس مات کاتنه عیلق بیان تشکیکی ساری طعیر
 کیشک عیلق ایلر . ۱۸۹۶ آغوست ۲۹
 کوکاهی
 جیل
 طعیر

¹¹³² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 42, Cilt: 3, s. 41.

دکتر - یوحنا صبح بیروز ولسون .	دکتر - یوحنا صبح بیروز ولسون .
رئیس - ما اقدم اقرار قبول بیروز ولسون	رئیس - ما اقدم اقرار قبول بیروز ولسون
پشتکده سوله سوارسی (تاریخ سوارسی) خط سوارسی عیناً قبول ایدند	پشتکده سوله سوارسی (تاریخ سوارسی) خط سوارسی عیناً قبول ایدند
بکر اوغل حسنلله ایدند حقیرتد او حیلست و کچهرن	بکر اوغل حسنلله ایدند حقیرتد او حیلست و کچهرن
مورود لایحه قانونیه : عدلیه انجمنه کوندر بیروز .	مورود لایحه قانونیه : عدلیه انجمنه کوندر بیروز .
سیدار کاغدی و کجریت انحصاری حقه کماله	سیدار کاغدی و کجریت انحصاری حقه کماله
ذیل لایحه قانونیه حقیقت و کجریت مورود لایحه قانونیه : قوانین	ذیل لایحه قانونیه حقیقت و کجریت مورود لایحه قانونیه : قوانین
و سوارسیه مالیه انجمنه کوندر بیروز .	و سوارسیه مالیه انجمنه کوندر بیروز .
دستمن طرفدن تحریک ایدیلن قرا و خصایک و عمارت	دستمن طرفدن تحریک ایدیلن قرا و خصایک و عمارت
بازر حقیقت و کجریت مورود لایحه قانونیه : داخله و خاصه	بازر حقیقت و کجریت مورود لایحه قانونیه : داخله و خاصه
و انحصار انجمنه کوندر بیروز .	و انحصار انجمنه کوندر بیروز .
لازمه ایمنی حیلست بکماله ایدیلن سوارسی	لازمه ایمنی حیلست بکماله ایدیلن سوارسی
حقه کوندر تکلیف قانونیه و لایحه انجمنه کوندر بیروز	حقه کوندر تکلیف قانونیه و لایحه انجمنه کوندر بیروز
انجمنه عدلیه انجمنه کوندر مورود مضبوطه و لایحه	انجمنه عدلیه انجمنه کوندر مورود مضبوطه و لایحه
برخیس ایدیلن خط سوارسیه ایدیلن حیلست و لایحه	برخیس ایدیلن خط سوارسیه ایدیلن حیلست و لایحه
عدلیه وکیل رفیق شوکت بک - اقدام ایدیلن	عدلیه وکیل رفیق شوکت بک - اقدام ایدیلن
اهلیت و لایحه کوندر ایدیلن حیلست و لایحه	اهلیت و لایحه کوندر ایدیلن حیلست و لایحه
مذاکره ایدیلن (طوخری . سوارسی)	مذاکره ایدیلن (طوخری . سوارسی)
رئیس - اقدام وکیل بک بر مضبوطه حقه کوندر	رئیس - اقدام وکیل بک بر مضبوطه حقه کوندر
مستجابیت تکلیف و حقه کوندر روزنامه آله رفیق	مستجابیت تکلیف و حقه کوندر روزنامه آله رفیق
مذاکره ایدیلن طایفه ایدیلن اول مستجابیت رأی کوندر	مذاکره ایدیلن طایفه ایدیلن اول مستجابیت رأی کوندر
عرض ایدیلن حقه کوندر حیلست و لایحه کوندر ایدیلن	عرض ایدیلن حقه کوندر حیلست و لایحه کوندر ایدیلن
لایحه کوندر حقه کوندر حیلست و لایحه کوندر ایدیلن	لایحه کوندر حقه کوندر حیلست و لایحه کوندر ایدیلن
روده حیلست مذاکره رأی طایفه کوندر عرض ایدیلن	روده حیلست مذاکره رأی طایفه کوندر عرض ایدیلن
حیلست مذاکره کوندر بیروز و لایحه کوندر حیلست	حیلست مذاکره کوندر بیروز و لایحه کوندر حیلست
(قبول ایدیلن)	(قبول ایدیلن)
اسباب موجب لایحه	اسباب موجب لایحه
قراصله حقه ایدیلن ۲۰ تشرین اول ۱۳۳۷-۱۳۳۸	قراصله حقه ایدیلن ۲۰ تشرین اول ۱۳۳۷-۱۳۳۸
تاریخی اشتقاقیه بشتی عدلیه موجب حقه	تاریخی اشتقاقیه بشتی عدلیه موجب حقه
ایده ایدیلن خط سوارسیه ایدیلن حقه ایدیلن	ایده ایدیلن خط سوارسیه ایدیلن حقه ایدیلن
بخصوص حقه لایحه قانونیه عرض و حقه کوندر	بخصوص حقه لایحه قانونیه عرض و حقه کوندر
۲۰ تشرین اول ۱۳۳۷ حقه کوندر	۲۰ تشرین اول ۱۳۳۷ حقه کوندر
رفیق شوکت	رفیق شوکت

¹¹³⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 122, Cilt: 15, s. 12.

[illegible]

¹¹³⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima: 123 Cilt: 24, s. 64.

Ek 8: Mahpeyker, Türkân, Ali Hana ve Hümevranın Türkiye'ye avdet etmeleri hakkında kanun lâyihası ve Dahiliye ve Adliye encümenleri mazbataları¹¹³⁷

İ : 33 30-6-1939 C : 2

14 — Mahpeyker, Türkân, Ali, Rana ve Hümevranın Türkiye'ye avdet etmeleri hakkında kanun lâyihası ve Dahiliye ve Adliye encümenleri mazbataları (1/157) [1]

BAŞKAN — Lâyihanın heyeti umumiyesi hakkında mütalea varmı ?

Maddelere geçilmesini reyinize arz ediyorum.
Kabul edenler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

Mahpeyker, Türkân, Ali, Rana ve Hümevranın Türkiye'ye avdet etmelerine dair kanun

MADDE 1 — Ölü General Enver çocukları Mahpeyker, Türkân ve Ali ile biraderi Kâmil kızı Rananın ve İsmail Hakkı kızı Hümevranın Türk vatandaşlığına kabul ve Türkiye'ye gelmelerine müsaade edilmiştir.

BAŞKAN — Mütalea var mı? ... Maddeyi yüksek reyinize arz ediyorum. Kabul edenler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 2 — Bu kanunun meriyetinden evvel birinci maddede adları yazılı olanlar hakkında 431 sayılı kanun hükümlerine göre yapılmış olan muameleler muteberdir.

BAŞKAN — Madde hakkında mütalea var mı? ... Maddeyi kabul edenler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 3 — Bu kanun neşri tarihinden itibaren meridir.

BAŞKAN — Maddeyi kabul edenler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 4 — Bu kanunun hükümlerini icra-ya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

BAŞKAN — Maddeyi kabul edenler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

Lâyihanın birinci müzakeresi bitmiştir.

15 — Türk - Romen ticaret anlaşmasına zeylen imza olunan anlaşma, 2294 sayılı kanunun verdiği salâhiyete istinaden mevki meriyete konulduğundan keyfiyetin tasdiki hakkında Başvekâlet tezkeresiyle Türkiye - Romanya ticaret anlaşmasına müzeyyel anlaşmanın tasdiki hakkında kanun lâyihası ve Hariciye ve İktisad encümenleri mazbataları (3/38, 1/99) [2]

BAŞKAN — Lâyihanın heyeti umumiyesi hakkında mütalea var mı? ...

Maddelere geçilmesini reyinize arz ediyorum.
Kabul edenler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

Türk - Romen ticaret Anlaşmasına müzeyyel Anlaşma hakkında kanun

MADDE 1 — Türkiye Hükümetile Romanya

[1] 131 sayılı basmayazı zaptın sonundadır.

[2] 132 sayılı basmayazı zaptın sonundadır.

Hükümeti arasında 5 ikinci kanun 1938 tarihli Türk - Romen ticaret Anlaşmasına zeylen 6 - XII - 1938 tarihinde Ankarada akid ve imza edilen müzeyyel Anlaşma, imzası tarihinden meri olmak üzere tasdik edilmiştir.

BAŞKAN — Mütalea var mı? ... Maddeyi yüksek reyinize arz ediyorum. Kabul edenler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 2 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

BAŞKAN — Madde hakkında mütalea var mı? ... Maddeyi kabul edenler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 3 — Bu kanunun ahkâmını tatbika İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

BAŞKAN — Maddeyi kabul edenler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

Lâyihanın birinci müzakeresi bitmiştir.

16 — Bilûmun muvazzaf subaylar ve askeri memurların yirmi beş yaşını ikmal etmeden evlenemeyeceklerine dair olan 1434 sayılı kanunun tadili hakkında kanun lâyihası ve Milli Müdafaa, Dahiliye ve Adliye encümenleri mazbataları (1/35) [1]

BAŞKAN — Lâyihanın birinci maddesi encümene gönderilmişti. Encümenenden gelmiştir, evvelâ onu okutacağım.

Ordu mensublarının evlenmelerine dair kanun

MADDE 1 — Muvazzaf subaylar üstegmen rütbesinde en az bir sene bulunmadıkça ve askeri memurlar yirmi beş yaşını ikmal etmedikçe ve kara, deniz, hava gedikli erbaşları başçavuş olmadıkça evlenemezler.

İhtiyat subaylığından askeri memurluğa intisab edenler bu maddede yazılı kayıddan müstesnadır.

BAŞKAN — Madde hakkında mütalea var mı? Maddeyi yüksek reyinize arz ediyorum. Kabul buyuranlar ... Etmeyenler ... Madde kabul edilmiştir.

2, 3, 4 ncü maddeler evvelki müzakerede kabul edilmişti. Şimdi 5 ncı maddeye geçiyoruz.

MADDE 5 — Bu kanun neşri tarihinden altı ay sonra muteberdir.

BAŞKAN — Maddeyi kabul buyuranlar ... Etmeyenler ... Madde kabul edilmiştir.

MADDE 6 — Bu kanunun hükümlerini icra-ya Adliye, Milli Müdafaa ve Dahiliye vekilleri memurdur.

BAŞKAN — Maddeyi kabul buyuranlar ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

[1] 108 sayılı basmayazıya ek zaptın sonundadır.

Ek 9: Fevzi Boyar'ın, mahkûm olduğu cezasının affı hakkında, Adliye Encümeni mazbatası¹¹³⁸

Devre : X
İçtima : 3

S. SAYISI : 206

Fevzi Boyar'ın mahkûm olduğu cezasının affı hakkında Adliye Encümeni mazbatası (5/43)

Adliye Encümeni mazbatası

T. B. M. M.
Adliye Encümeni
Esas No: 12955/12379-13497/12917,5/43
Karar No: 19

22 . V . 1957

Yüksek Reisliğe

İstanbul Eminönü Küçükpazar Hacıkadın Mahallesi Vefa Sokak 1 . 3' banede kayıtlı Emin-oğlu Tefrika'dan doğma 1325 doğumlu, evli, Ödemiş Merkez Vaizi Fevzi Boyar'ın Ödemiş camii'nde va'zettiği sırada sarf ettiği sözlerle Viedan ve toplantı hürriyetinin korunması hakkındaki Kanuna muhalefet ettiğinden bahsile mezkûr kanunun 1' nei ve Türk Ceza Kanununun 59' ncu maddelerine tevfiakan Ödemiş Ağır Ceza Mahkemesinin 6 . II . 1956 tarih ve 955/81 esas ve 956/13 karar sayılı ilâmı ile mahkûm olduğu on ay ağır hapis cezasının affı hakkında vâkı müraعاتı Arzuhal Encümeninin af talebinin dikkate alınması hakkındaki 9 . V . 1957 tarih ve 12479/12917 - 12955/13497 sayılı Kararı ile encümeninize tevdi olunmakla evrak tetkik ve keyfiyet müzakere olundu :

Hâdisce; Ödemiş merkez vaizi bulunan hükümlü Fevzi Boyar'ın Nisan 1954' ayı içinde muhtelif tarihlerde camide va'zederken sarf ettiği sözler üzerine hakkında takibata geçilmiş ve birinci defa Ödemiş Ağır Ceza Mahkemesinden Viedan ve toplantı hürriyetinin korunması hakkındaki Kanunun 1' nei maddesine tevfiakan verilen bir sene ağır hapis cezası maznunun tenyizi üzerine Temyiz Mahkemesi 3' nei Ceza Dairesinde tetkik olunarak Başmüddeiummiliğe talebine uygun bir şekilde [Maznunun vaiz esnasında propaganda yaptığına mâtuף amme şahitlerinin beyanatı arasındaki tahallüfün her bir kısma ait şahitler narvaceh edilerek telif edilmemesi ve amme şahitleri ile müdafaa şahitlerinin şahadetleri arasındaki farkın delilleri takdir bakımından nazara alınmaması ve lehe olan deliller kanuni sebeplerle çet ve tâlil edil-

miyerek ihtimale dayanan kabullere istinat sarretiyle aleyhe olan delillerin tereih sebebinin izah kılınmaması ve suç mevzuu sözlerin söylendiği esnada vaizda daha kineler bulunduğu'nün şahitlerden sorularak bunların da malûmatlarına müraعات edilmemesi isabetsiz olduğundan bahsile bozulmuştur.

Ödemiş Ağır Ceza Mahkemesi bozmaya ayduktan sonra nakız muktezasını yerine getirmiş ve bozmaya maznunun camide va'zederken sarf işlemlerini takdiri tahlif sebebi sayarak aynı kanunun birinci maddesi ve Türk Ceza Kanununun 59' ncu maddelerine tevfiakan tekrar on ay ağır hapis cezası ile mahkûmiyetine karar vermiştir.

Bu kararın tenyizi üzerine Üçüncü Ceza Dairesince tasdik olunmuştur. Başmüddeiummiliğin (vazifesi icabı camide vaiz veren maznunun 6187 sayılı Kanunun birinci maddesi unsurlarından olan ne gibi bir siyasi nüfuz veya şahsi menfaat temin maksadı güttüğü izah ve münaakaş edilmeden mezkûr maddedeki cürmün tekevvün ettiğinin kabulü ile yazılı şekilde karar verilmesi) sebebiyle tashihi karar ve itiraz talebinde bulunmuş, bu müraعاتlar aynı daire ve Umumi Heyetçe ekseriyetle reddedilmiştir.

Nazariyatta affı hususunin mesnedi, adli hatta, içtimai fayda ve atıfet hususlarından ibaret tir.

Hâdisce sâibut ve suç teşkil bile etme bakım-larından tetkik olduğunda şubutun muallal olduğu münaakaş edileceği gibi hâdiscede bahsi geçen kanunun birinci maddesinin va'zettığı suç unsurlarının mevcudolmadığı hakkındaki Başmüddeiummiliik noktayı nazarı ile tenyiz

¹¹³⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 10, İçtima: 77, Cilt: 20, s. 50-54, 108-109.

tetkikatı sırasında muhalif kalan hukukçuların rey ve mütalâaları encümenimizin noktai nazarı ile mutabık olmakla beraber hüküm derecatan geçerek kesinleştiği delillerin ve suç mahiyetinin tâyin ve tesbiti takdir bir keyfiyet olduğu eihetle mahkemelerin takdir hakkına hürmetkâr kalmak mütâhazasıyle adli bata bahsi üzerinde durulmamıştır.

Ancak dinî bir vecit ve heyecan içinde cami-den vaz'eden bir vaizin sarf ettiği mahiyeti, takdire müsaıt ve sübutu şüpheli sözlerden dolayı mahkûmiyetini intaeeden cezasının hususi bir af-la ortadan kaldırılmasında içtimai fayda bulunduğu her türlü münakaşa ve izahtan müstağnidir.

Hâdiseyi adli mahiyeti ile birlikte bu şekilde mütalâa eden encümenimiz henüz genç denecek bir yaşta bulunan ve kendisinden bir din adamı olarak uzun sencer istifade edilmesi mümkün

olduğu anlaşılan Fevzi Boyar'ın mevzuubahis cezasının, içtimai faydanın tevliedettiği bir atıfet olarak affı uygun olacağına ekseriyetle karar verilmiştir.

Umumi Heyetin tasvibüne arz edilmek üzere Yüksek Reisliğe sunulur.

Adliye Encümeni Reisi Bu Mazbata Muharriri

Aydın	Bingöl
C. Ülkü	N. Aras
Çanakkale	Çoruh
S. Sezgin	M. Önal
Erzurum	Eskişehir
A. Eryurt	H. Sezen
Konya	Kütahya
T. F. Baran	S. S. Nasuhoglu
Zonguldak	Zonguldak
N. Kirişcioğlu	E. Sayar
	N. Geveci

ADLİYE ENCÜMENİNİN TEKLİFİ

Fevzi Boyar'ın mahkûm olduğu cezasının affı hakkında Kanun

MADDE 1. — İstanbul Eminönü, Küçükpa-zar Hacıkadın mahallesi Vefa sokağı hane 3/1, cilt 3, sayfa 17 nüfusunda kayıtlı 1325 Humus doğumlu Eminoglu Tefrika'dan doğma Fevzi Boyar'ın 6187 sayılı Kanunun 1 nei ve Türk Ceza Kanununun 59 neu maddelerine tevfiikan Ödemiş Ağır Ceza Mahkemesinin 6 Şubat 1956 tarih ve 955/81 esas ve 956/13 karar sayılı ilânı ile mahkûm edilmiş bulunduğu 10 ay ağır hapis cezası bütün hukuki neticeleriyle birlikte affedilmiştir.

MADDE 2. — Bu kanun neşri tarihinden itibaren mer'idir.

MADDE 3. — Bu kanunu icraya Adliye Ve-kili memurdur.

Ek 10: Milli korunma suçlarının affına ve Milli korunma teşkilat, sermaye ve fon hesaplarının tasfiyesine ve bazı hükümler ihdasına dair kanun tasarısı ¹¹³⁹

S. SAYISI: 63

Milli Korunma suçlarının affına ve Milli Korunma teşkilât, sermaye ve fon hesaplarının tasfiyesine ve bazı hükümlerinin ihdasına dair kanun tasarısı ve İktisat Komisyonu raporu (1/6)

T. C.
Başbakanlık
Kanunlar ve Kararlar
Tetkik Dairesi
Sayı : 71-1156/1414

28 . 6 . 1960

Milli Birlik Komitesi Başkanlığına

Bakanlar Kurulunca 27 . 6 . 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesine arzı kararlaştırılan «Milli Korunma suçlarının affına ve Milli Korunma teşkilât sermaye ve fon hesaplarının tasfiyesine ve bazı hükümler ihdasına dair geçici kanun tasarısı» gerekçe ve ilişkileriyle birlikte bağlı olarak sunulmuştur.

Gereğinin ifasını arz ve rica ederim.

Devlet Başkanı ve Başbakan
Org.
Cemal Gürsel

ESBABI MUCİBE

Milli Korunma Kanununun tatbikten kaldırılması dolayısıyla 20 seneyi müteccaviz bir zamandan beri şiddetli cezai müecyideler ve bazı gayriiktisadi tedbirlerle tazyik altında bulundurulmuş piyasa bu tesirlerden kurtarılacak ferahlığa kavuşacak, memleketimizde de tamamen serbest rekabet ve normal iktisadi kaideler hâkim olacaktır.

Kanunun tatbikten kaldırılması ile istihdaf olunan maksata ve gayeye uygun olarak mezkûr kanuna muhalefetten takibat ve tahkikata maruz kalanlarla, cezai mahkûmiyete uğramış olanların, affa mazhar kılınmaları uygun görülmüştür.

Kanunun tatbikten kaldırılması ile teessüs edecek yeni ve serbest piyasa nizamını ihlâl etmeyecek mahdut ve muayyen hususlarda, Hükûmete salâhiyet verilmesi zarurî görülmüş ve bu maksatla ilişik kanun tasarısı hazırlanmıştır.

Tasarının 1 nci maddesinde, Milli Korunma Kanunu şûmulüne giren suçların ve verilmiş cezaların bütün cezai neticeleriyle birlikte affı sağlanmıştır.

Tasarının 2 nci maddesi ile Milli Korunma Kanununun tatbiki sırasında teşkil olunan Milli Korunma mahkemelerine tayin edilmiş olan hâkim, müddeiumumi ve muaviniyle, diğer memur ve hizmetlilerin, kanunun tatbikten kaldırılması ve bu teşkilâtın ilgası dolayısıyla, hâsıl olacak vaziyetini karşılamaktadır.

Bu madde ile Milli Korunma mahkemelerindeki görevlilerin sınıf ve derecelerine muadil yeni vazifelere tayinleri yapılınca kadar açıkta kalmamaları ve adli teşkilâtın bu personele olan ihtiyacının karşılanması maksadı temin olunmuş, bu kadrolar 3656 sayılı Kanuna bağlı cenvelde Adalet Bakanlığı bölümüne eklenmiş ve bu personelin maaşlarının ne suretle karşılanacağı hükmüne bağlanmıştır.

Tasarının 3 nci maddesi ile, K/1024 sayılı Kararla kurulmuş olan Milli Korunma Dairesi lâğ-

¹¹³⁹ T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Devre: yok, İçtima: 7, Cilt: 6, s. 47-60.

vedilmiş ve bu dairede çalıştırılmakta olan memur ve müstahdemlerin durumlarının hususiyeti göz önünde tutularak üç kategoride ayrı hükümlere bağlanmış, mümkün olan nispette mağduriyetleri önlenmekle beraber Ticaret Bakanlığının artan iş hacmi karşısında bir intikal devresi dâhilinde istihdamları temin edilmiştir.

Maddede yazılı müddetlerin hitamında Bakanlıkla ilişkileri kesilecek ve kendilerine bundan sonraki zaman içinde hiçbir tediyede bulunulmayacaktır.

Bu maddede personelin maaş ve sair istiklaklarının, hangi membadan karşılanacağı da ayrıca hükme bağlanmıştır.

Tasarımın 4 nci maddesinde, mülga dairenin malzeme, demirbaş, evrak ve sairinin ve tahtı icarında bulunan yerlerin Ticaret Bakanlığı emrine intikal edeceği hükme bağlanmıştır.

Tasarımın 5 nci maddesiyle 1 . 6 . 1960 tarihli Resmi Gazetede müntezir 5/5 sayılı Kararın 3 nci maddesi ile Ticaret Bakanlığına bağlanmış olan dairenin, teşkilâtında değişiklik yapılması hususunda Ticaret Bakanlığına salâhiyet verilmiş ve bu teşkilâtta tazminat verilmek suretiyle memur istihdamı da mümkün kılınmıştır.

Tasarımın 6 nci maddesi, tatbikten kaldırılan Milli Korunma Kanununa göre kurulan, Petrol Ofisi ile Et ve Balık Kurumunun faaliyetlerine devam imkânını sağlamaktadır.

Tasarımın 7 nci maddesi, akar yakıtın haiz olduğu ehemmiyet dolayısıyla, bu madde ile ilgili fiyat istikrarını temin etmekte ve bu hususta Ticaret Bakanlığına gerekli salâhiyetleri vermektedir.

Tasarımın 8 nci maddesi ile memlekette istihsale mâtuf faaliyetlerde fazla mesaiyi temin hususunda Hükûmete salâhiyet verilmektedir. Milli Korunma Kanunu ile de tanınmış olan ve tatbikatından faydalı neticeler elde edilmiş bulunan bu salâhiyetlerin, devamı zaruri görüldüğünden işbu maddede sevk olunmuştur.

Tasarımın 9, 10 ve 11 nci maddeleri, Milli Korunma Kanununun tatbikten kaldırılması sebebiyle, hâsıl olan malî zaruretler dolayısıyla, sevk olunmuştur.

Tasarımın 12 ve 13 nci maddeleri, Milli Korunma Kanununun tatbikten kaldırılması hasebiyle yapılması leaheden tasfiyeye taallûk etmektedir.

Tasarımın 14 nci maddesi, ihraç mallarımız arasında ehemmiyet arz eden tütünlerin, muayyen sene mahsullerinin ihraçını temin etmek maksadiyle, bâzı kararlarla derpiş olunan tedbirlerin devamını mümkün kılmak için sevk olunmuştur.

Tasarımın 15 nci maddesi, Ticaret Bakanlığı emrine verilmiş olan hesaptan yapılacak sarfiyat bakiyesinin Hazineye devrini derpiş etmektedir.

Tasarımın 16 ve 17 nci maddeleri mülteamel maddelerdir.

İktisat Komisyonu raporu

T. C.
Milli Birlik Komitesi
İktisat Komisyonu
Esas No. : 1/6
Karar No. : 49

6.9.1960

Milli Birlik Komitesi Başkanlığına

Milli Korunma suçlarının affına ve Milli Korunma teşkilât, sermaye ve fon hesaplarının tasfiyesine ve bazı hükümler ihdasına dair Bakanlar Kuruluna Milli Birlik Komitesine arzı kararlaştırılan ve Başbakanlığın 28 Haziran 1960 gün ve 71-1156/1414 sayılı tezkeresiyle gönderilen kanun tasarısı komisyonumuza havale olmakla tetkik ve müzakere edildi.

Kanun tasarısının tümü kabul edilmiş ve fakat tedvin tekniği ve Milli Birlik Komitesinin memleket şümul iktisadi telâkkilerine uygun bulunmayan bazı maddelerinin değiştirilmesi zarurî bulunmuştur. Değiştirilen maddelerin değiştirilme sebepleri ile yeni hükümlerin vaz'ı gerekçeleri aşağıda açıklanmıştır.

Hükümet tasarısının birinci maddesi aynen kabul edilmiştir. Ancak birinci maddenin bir defa da Sosyal İşler Komisyonuna tetkiki uygun olacaktır.

Tasarının ikinci maddesinin 1 ne fıkrası kanun tekniği bakımından uygun bulunmayarak lâğvolunan teşkilâtlarda çalışan hâkim, savcı ve sair adalet hizmetlerine ait tasarıya bağlı (1) No. lu cetvelde gösterilerek 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin Adalet Bakanlığı bölümüne, bağlı (II) sayılı cetvel de 1960 Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (D) işaretli cetvele eklenmiş ve komisyonca maddeye vâzih bir şekil verilmiştir. Maddenin 2 ne fıkrasında yalnız ifade şekli değiştirilmiş, hüküm değişikliği yapılmamıştır.

Tasarının 3 ne maddesi tamamen değiştirilmiştir. Hükümet tasarısında yalnız «Milli Korunma Dairesi» nin lâğvedildiği halde, maddeye komisyonumuzca verilen şekilde hem Milli Korunma ve hem de Tevzi ve Tahsis Dairesi lâğvolunmaktadır. Hükümet tasarısı, kadroları lâğvedildiğinden açıkta kalacak memurlardan kaldırılan dairelere, 3656 sayılı Kanuna tâbi dairelerden geçmiş bulunanlar tâyini için Ticaret Bakanlığına bir mecburiyet tahmil etmediği halde ve buna rağmen yeniden 24 kadro Ticaret Bakanlığına verilmekte idi. Komisyonumuz Ticaret Bakanlığına 24 yerine 12 kadro vermiş ve kaldırılan dairelerden açıkta kalan (3656 ya tâbi dairelerden intikal etmiş olan) 29 memurun 17 sinin bakanlığın münhal kadrolarına tâyin olunacağını ve 12 si için de münhal bulunmadığı için de yeniden 12 aded müsait kadro verilmiştir. Derpiş olunan bu değişiklik (a) bendi hükmüne sokularak, (b) fıkrası muhafaza edilmiştir. Komisyon tasarısının 3 ne maddesinin (c) fıkrası, Hükümet tasarısının geçici 3 ne maddesinin (e) bendinin 5 ne fıkrasındaki hükmü karşılamak üzere ve personel statüsüyle ilgisi dolayısıyla bu kısmında mütalâa edilmiştir. Maddenin (d) fıkrası ise Hükümet tasarısının (c) fıkrasına mütenazardır.

Hükümet tasarısının 4 ne maddesi kaldırılan dairelerin mallarının devrine dair hükmü ihtiva etmektedir ki, burada Ticaret Bakanlığı yerine «Hazine» ikame olunmuştur.

Hükümet tasarısının 5 ne maddesi Ticaret Bakanlığı emrinde ek görev kadroları ihdasına dair hükümleri ihtiva ettiğinden ve eski idarenin vekillere bahsettiği ihsan dağıtarak idareyi soysuzlaştırma usulünü devam ettirecek esasla müstenit bulunduğundan tamamen tasarıdan çıkarılmıştır.

Hükümet tasarısının 6 ne maddesi Et ve Bahk Kurumu ve Petrol Ofisinin yeni teşkilât kanunları kuruluncaya kadar bu teşkilâtları kuran kararnamelerle idarelerine devam olunacağını âmirdir. Komisyonumuz bu madde hükmüne geçicilik vasfını nazara alarak «Geçici 2 ne madde» olarak sevk etmiş bulunmaktadır. Hükümde bir değişiklik yapılmamıştır.

Hükümet tasarısının 7 ne maddesi, 5 ne madde olarak tertibolunmuş bulunmaktadır. Müdde metninde esas itibariyle bir değişiklik yapılmamıştır. Ancak petrol fiyatı tevzin fonundan

(S. Sayısı : 63)

yapılacak ödemeler tahdidedilerek barem dışı ve fondan yüksek ücret alan 9 kontrolörün tasfiyesi de temin edilmiş bulunmaktadır. Bu kontrolörler 1960 mali yılı sonuna kadar fondan istihkaklarını almaya devam edeceklerdir. Kontrolörlerin kaldırılmasıyla hizmette bir aksama olmaması için Maliye ve Ticaret Bakanlarına petrol şirketlerinin her çeşit hesaplarını tetkik ve tefiş ettirme yetkisi tanınmıştır.

Hükümet tasarısının 8 nci maddesi altıncı madde, 9 nu maddesi 7 nci madde, 10 nu maddesi 8 nci madde, 11 nci maddesi 9 nu madde olarak aynen kabul ve sevk edilmiş bulunmaktadır.

Hükümet tasarısının 12 nci maddesi geniş çapta değişikliğe tâbi tutulmuştur. Tasarının a, b, c, d, e bentleri hükümlerindeki geçicilik vasıfları dolayısıyla 3 ncü madde metnine ithal olunmuşlardır. Hükümet tasarısının geçici 2 nci maddesindeki hükümler de, sözü geçen kararnemeler hükümleri süresiz olarak tetkika devam olunacağından komisyon tasarısının 10 nu maddesi hükümü olarak tertibedilmiştir.

Hükümet tasarısının 13, 14, 15 nci maddeleri kaldırılmış ve hükümleri kanunun muhtelif madde ve geçici maddelerine dağıtılmış yalnız 14 ncü madde hükmü 65 sayılı Kanunun 6 nci maddesinin a, b ve c bentleriyle derpiş edilmiş bulunmaktadır.

Geçici maddeler — 65 sayılı Kanun hükümleri arasında yer almayan ve 1960 yılında 1959 mahsullü ekici tütünleri için yapılacak destekleme mübayaatında Hükümete yetki veren hüküm geçici 1 nci maddede 1269 sayılı Kararname hükümlerinin devamını temin suretiyle muhafaza edilmiştir. Hükümet tasarısındaki hüküm aynen muhafaza edilmiş ve yalnızca «Salâhiyet» kelimesi «Yetki» şeklinde değiştirilmiştir.

Geçici ikinci madde, yukarda Hükümet tasarısının 6 nci maddesinin izahında da temas olunduğu üzere aynen Hükümet tasarısının 6 nci maddesi hükmünü ihtiva etmekte olup, hükmün geçiciliği dolayısıyla, geçici maddeler arasında kormuştur. Hükümet tasarısındaki muvakkat 2 nci madde ise komisyon tasarısında 10 nu madde olarak sevk edilmiş bulunmaktadır.

Komisyonumuzun geçici 3 ncü maddesi Hükümet tasarısının 12 ve 13 ncü maddelerindeki hükümleri içine alacak şekilde tertip ve tanzim edilmiş bulunmaktadır ve Millî Korunma fon hesaplarının tasfiye suretlerine dair hükümleri ihtiva etmektedir. Komisyonumuzca Hükümet teklifindeki hükümlere ilâve yapılmamış ve hiçbir hüküm de tayyedilmemiş bulunduğu cihetle bu hususta ayrıca izahat verilmemektedir.

Tasarımızın 11 ve 12 nci, Hükümet tasarısını ise 16 ve 17 nci maddeleri kanunun yürütme yetkisi ve yürürlük tarihlerine dairdir.

Bu suretle komisyonumuzca yeniden tanzim olunan kanun tasarısı Millî Birlik Komitesinin tasvibine arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.

İktisat Komisyonu Başkanı	Sözcü	Üye	Üye
Kuytak Fikret	Taşar Dünder	Aksoyoglu Refet	Baştığ İrfan
Üye	Üye	Üye	Üye
Baykal Rifat	Ersü Vehbi	Karavelioğlu Kâmil	Köksal Osman
	Üye	Üye	
	Özkaya M. Şükran	Soyunçüce Şefik	

HÜKÜMETİN TEKLİFİ

Milli Korunma suçlarının affına ve Milli Korunma teşkilât, sermaye ve fon hesaplarının tasfiyesine ve bazı hükümler ihdasına dair geçici kanun tasarısı

MADDE 1. — 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu ile ek ve tadillerine aykırı hareketlerinden dolayı haklarında tahkikat ve takibat yapılanlarla mahkûm edilmiş bulunanların suçları ve cezaları cezai neticeleriyle birlikte affedilmiştir.

MADDE 2. — Milli Korunma hâkim ve müddeumuni ve muavinleri ile başkâtip, kâtip, memur ve hizmetlilerinin bulundukları sınıf ve derecelere muadil vazifelere tâyinleri yapılmak üzere, kadroları 3656 sayılı Kanunun 1 ne madmesine bağlı (1) sayılı cetvelin Adalet Bakanlığı bölümüne eklenmiştir.

Yukarda zikri geçenlerin bulundukları sınıf ve derecelere muadil vazifelere tâyinleri yapılmaya - en geç 1960 mali yılı sonuna - kadar aylıkları ile sair bîlûmum istihkakları, Milli Korunma Kanununun muadil 43 nci maddesinin II ne bendi mucibince tahsil edilerek T. C. Ziraat Bankasında hususi bir hesapta toplanan ve Ticaret Bakanlığı emrine intikal etmiş bulunan paradan bu Bakanlıkça Adalet Bakanlığı emrine tefrik edilecek meblâğdan ödenir.

MADDE 3. — K/1024 sayılı Kararla kurulmuş olan Milli Korunma Dairesi lâğvedilmiş ve bu dairenin ilâk (1) sayılı cetvelde gösterilen kadroları 3656 sayılı Kanuna bağlı cetvelin Ticaret Bakanlığı kısmında değişiklik yapılması hakkındaki 5102 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvele eklenmiştir.

Mûlga daire memur ve müstahdemlerinden :

- a) Ekli cetveldeki kadrolarda istihdam edilecekler en geç 1960 mali yılı sonuna,
 - b) Mukavele ile müstahdem bulunanlar, mukavelelerinin bitimına,
 - c) Milli Korunma Kanununun tatbikten kaldırıldığı tarihte mezkûr dairede bulunan diğer bütün vazifeliler 1 Ekim 1960 tarihine.
- Kadar Ticaret Bakanlığı emrinde istihdamlarına devam olunabilir.

Yukarda gösterilen memur ve müstahdemlerin istihkakları ile müddetleri sonuna kadar ih-

İKTİSAT KOMİSYONUNUN DEĞİŞTİRİŞİ

Milli Korunma suçlarının affına ve Milli Korunma teşkilât, sermaye ve fon hesaplarının tasfiyesine ve bazı hükümler ihdasına dair kanun tasarısı

MADDE 1. — Tasarının 1 ne maddesi aynen kabul edilmiştir.

MADDE 2. — Bu kanuna ekli (1) sayılı cetvelde yazılı kadrolar 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin Adalet Bakanlığı bölümüne ve (2) sayılı cetvelde yazılı hizmetli kadroları 1960 mali yılı Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (D) işaretli cetvelin Adalet Bakanlığı kısmına eklenmiştir.

Bu kadroların 1960 mali yılı sonuna kadar maaş ve ücretleri, Milli Korunma Kanununun 6731 sayılı Kanunla değişen 43 nci maddesinin II ne bendi gereğince tahsil edilerek T. C. Ziraat Bankasında hususi bir hesapta toplanan ve Ticaret Bakanlığı emrine intikal etmiş bulunan paradan bu Bakanlıkça Adalet Bakanlığı emrine tefrik edilecek meblâğdan ödenir.

MADDE 3. — K/1024 sayılı Kararla kurulmuş olan Milli Korunma Dairesi ve K/1146 sayılı Kararla kurulup 1 Haziran 1960 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 5/5 sayılı Kararla Ticaret Bakanlığına bağlanmış bulunan Tahsis ve Tevzi Dairesi lâğvedilmiştir.

Bu daireler memur ve müstahdemlerinden :

- a) Ekli (3) sayılı cetvelde gösterilen kadrolar 3656 sayılı Kanuna bağlı cetvelin Ticaret Bakanlığı kısmında değişiklik yapılması hakkındaki 5102 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvele eklenmiştir.
- 3656 sayılı Kanuna tâbi dairelerden kaldırılan dairelere intisabetmiş olanlar, müktesep hakları veya bir derece aşağısı ile Ticaret Bakanlığı kadrolarındaki münhallerle bu defa verilen kadrolara en geç 1960 mali yılı sonuna kadar tâyin edilirler.
- b) Mukavele ile müstahdem bulunanlar mu-

Hâ

tiyar edilecek sair masraflar, 2 nei maddenin II nei bendinde yazılı Ticaret Bakanlığı emrindeki hesaptan ödenir.

. Müddetlerinin bitamında vazifeleriyle ilişkileri kesilir, kendilerine bundan sonra geçecek zaman için her hangi bir tediye yapılmaz.

MADDE 4. — Mülga Millî Korunma Dairesinin bilûmum malzeme, demirbaş, evrak ve kırtasiyesi Ticaret Bakanlığına devredilir.

Bu teşkilât için kiralanmış bulunan gayrimenkuller, kira mukavelelerinin sonuna kadar bu Bakanlığın emrinde kalır.

MADDE 5. — K/1146 sayılı Kararla kurulup, K/1205 sayılı Kararla Koordinasyon Vekiline bağlanan ve 1 Haziran 1960 tarihli 10517 sayılı Resmi Gazetede münteşir 5/5 sayılı Kararnamenin 3 neü maddesiyle Ticaret Bakanlığına bağlanmış bulunan kadrolarda ihtiyas ve zaruretlere göre değışiklik yapmaya Ticaret Bakanı salâhiyetlidir.

Çeşitli teadül kanunlarına tâbi vazifelerde bulunanlardan ihtiyaca göre esas vazifelerine ilâveten bu kadrolarda çalıştırılacaklara almakta oldukları maaş veya ücretin bir mislini ve birinci derece maaş tutarının % 60 ını geçmemek üzere ayrıca tazminat verilebilir.

Bu tazminatın miktarı Ticaret Bakanı tarafından tâyin olunur.

Bu kadrolarda istihdam edileceklerin istihkakları ile lüzumlu masraflar, 2 nei maddenin II nei bendinde yazılı hesaptan ödenir.

İktisat Ko.

kavelelerinin sonuna kadar Ticaret Bakanlığı emrinde istihdam olunurlar.

c) T. C. Ziraat Bankası Millî Korunma Muhasebe Bürosunda çalışmakta bulunan memurlar T. C. Ziraat Bankası kadrolarındaki münhallere müktesep haklarıyla tâyin olunurlar.

d) Millî Korunma Kanununun tatbikten kaldırıldığı tarihte adı geçen dairelerde bulunan diğer bütün vazifelilerin, bu kanunun neşrini takibeden aydan başlamak üzere üçüncü ayın sonuna kadar Ticaret Bakanlığı emrinde istihdamlarına devam olunur.

Yukarda gösterilen memur ve müstahdemlerin istihkakları ile müddetleri sonuna kadar ihtiyar edilecek sair masraflar, 2 nei maddenin ikinci bendinde yazılı Ticaret Bakanlığı emrindeki hesaptan ödenir.

Bu maddenin (b) ve (d) fıkralarında yazılı olanların istihdam müddetlerinin sonunda vazifeleri ile ilişkileri kesilir ve kendilerine bundan sonra geçecek zaman için her hangi bir tediye yapılmaz.

MADDE 4. — Mülga Millî Korunma Dairesi ile Tahsis ve Tevzi Dairesinin bilûmum malzeme, demirbaş, matbu evrak ve kırtasiye Hazineye devredilir.

Her iki teşkilât için kiralanmış bulunan gayrimenkuller, kira mukavelelerinin sonuna kadar bu Bakanlığın emrinde kalır.

Hü.

İktisat Ko.

MADDE 6. — Milli Korunma Kanununa istinaden kurulmuş olan Petrol Ofisi ile Et ve Balık Kurumu için hususi birer teşkilât kanunu meriyete konuluncaya kadar bunlar, kuruluşlarına ait kararlar ve bu kararların alâkalı bulunduğu Milli Korunma Kanunu hükümlerine göre faaliyetlerine devam ederler.

MADDE 7. — Hükümet, doğrudan doğruya müstehlîke perakende olarak veya tevzi müesseseleri tarafından satılan petrol ve petrol müstaklârlarının ve - ham petrol hariç - her ne suretle satılırsa satılsın sair akaryakıtların dahili fiyatlarını tanzim etmek maksadıyla ithal ve satış fiyatları arasında husule gelecek farkları T. C. Ziraat Bankasında tesis edeceği fiyat istikrar fonu hesabında toplamaya ve mezkûr akar yakıt ve tenekenin alım, satım ve tevzi ile fiyatlarını tesbite ve Petrol Kanununa tâbi olanlar hariç, Türk tankerlerinin navlun ve süristaryalarını tâyine salâhiyetlidir.

Bu paralar, Âmme alacaklarının tahsili hakkındaki Kanun hükümlerine göre tahsil olunur.

Bu hesaba yatırılacak paralarla bu hesaptan yapılacak her türlü sarfiyatın şekil ve esaslarını ve hesabın tedvir ve murakabesi için lüzum göreceği tedbirleri bir talimatname ile tesbit ve tatbika, akaryakıt müessese ve şirketlerinin her türlü defter, kayıt ve hesapları üzerinde lüzumlu teftiş ve murakabeyi yaptırmaya Ticaret Bakanı yetkilidir.

Mülga K/744 sayılı Kararla tesis olunup, K/1242 sayılı Kararla idame ettirilen Fiyat İstikrar Fonunda teraküm eden paradan 10 milyon lirası, bu maddenin birinci fıkrası ile tesis olunacak fon hesabı ile birleştirilir.

MADDE 8. — Hükümet kararı ile iş yerlerinde gündüz ve gece çalışmalarında tatbik edilmek üzere, günlük iş saatleri, işlerin mahiyetine ve ihtiyaç derecesine göre 3 er saate kadar artırılabilir ve zaruret halinde Hafta tatili Kanunu ile Ulusal bayram ve genel tatiller hak-

MADDE 5. — Hükümet, doğrudan doğruya müstehlîke perakende olarak veya tevzi müesseseleri tarafından satılan petrol ve petrol müstaklârlarının ve - ham petrol hariç - her ne suretle satılırsa satılsın sair akar yakıtların dahili fiyatlarını tanzim etmek maksadıyla ithal ve satış fiyatları arasında husule gelecek farkları T. C. Ziraat Bankasında tesis edeceği fiyat istikrar fonu hesabında toplamaya ve mezkûr akar yakıt ve tenekenin alım, satım ve tevzi ile fiyatlarını tesbite ve Petrol Kanununa tâbi olanlar hariç Türk tankerlerinin navlun ve süristaryalarını tâyine yetkilidir.

Bu fona yatırılacak paralar, Âmme alacaklarının tahsil usulü hakkındaki Kanun hükümlerine göre tahsil olunur.

Bu hesapta toplanacak paralar munhasıran petrol fiyatlarında istikrarı sağlamak için kullanılır ve hesaba yatırılacak paralarla buradan yapılacak ödemelerin şekil ve esasları bir kararname ile tesbit edilir. Ancak bu fonun idare ve murakabesi ile görevli özel teşkilâtın maaş ve ücretleriyle diğer idare masrafları, 1960 mali yılı sonuna kadar bu fondan ödenabilir.

Maliye ve Ticaret Bakanları akar yakıt müessesese ve şirketlerinin her türlü defter, kayıt ve hesapları üzerinde lüzumlu teftiş ve murakabeyi yaptırır.

Mülga K/744 sayılı Kararla tesis olunup, K/1242 sayılı Kararla idame ettirilen fiyat istikrar fonunda biriken paradan 10 milyon lirası, bu maddenin birinci fıkrası ile tesis olunacak fon hesabı ile birleştirilir.

MADDE 6. — Hükümet kararı ile iş yerlerinde gündüz ve gece çalışmalarında tatbik edilmek üzere, günlük iş saatleri, işlerin mahiyetine ve ihtiyaç derecesine göre üçer saate kadar artırılabilir ve zaruret halinde Hafta tatili Kanunu ile Ulusal bayram ve genel ta-

Mü.

kındaki Kanun hükümleri kısmen veya tamamen tatbik edilmeyebilir. Bu gibi hallerde ücretler İş Kanununun 37 nci maddesi mucibince ödenir.

Kadınların ve 12 yaşından yukarı kız ve erkek çocukların sanayi işlerinde ve 16 yaşından yukarı erkek çocukların maden işlerinde çalışmaları hakkındaki 151, 1593 ve 3008 numaralı kanunlarda mevcut tahdidi hükümler Hükümetçe görülecek lüzum ve zarurete binaen tatbik edilmeyebilir.

Milli Korunma Kanununun 19 ncu maddesine istinaden evvelce alınan kararlardan bu kanunun neşri tarihinde mer'i olanlarının tatbikine devam olunur.

MADDE 9. — 3828, 4040 ve 4226 sayılı kanunların tatbik edilmekte olan hükümlerinin uygulanmasına devam olunur.

MADDE 10. — Satış fiyatının Bakanlar Kurulunca tesbitine hususi kanununda salâhiyet verilmiş olan şeker fiyatında bir değişiklik olduğu takdirde bunu beyana tâbi tutmaya ve fiyat farklarını tahsil veya tediye ettirmeye Hükümet salâhiyetlidir.

MADDE 11. — İthal edilmiş ve edilecek otomobil ve benzeri nakil vasıtalarından (Station Wagon dâhil) gerek ithalleri ve gerekse satışları sırasında prim almaya ve bu primin miktar ve şartlarına tesbit etmeye Hükümet salâhiyetlidir.

MAADE 12. — a) Milli Korunma Kanununa göre alınmış bulunan Koordinasyon Heyeti kararları ve bunlarla ilgili muamelelerin;

b) K/744 sayılı Kararla tesis olunup K/1242 sayılı Kararla idâme ettirilen ve 10 milyon lirası bu kanunun 7 nci maddesine istinaden tesis olunacak fon ile birleştirilen Akaryakıt fiyatı istikrar fonu hesap bakiyesinin;

c) Milli Korunma Kanununun 43 ncu maddesindeki sermayeden muhtelif daire, teşekkül ve müesseselere yapılan tahsisler ve verilmiş bulunan paralarla açılan kredilerin ve mezkûr kanunun 26 nci maddesine istinaden yapılan müdahale ve destekleme mübayaası ile ilgili işlerin ve hesapların ve bu mübayaalar için

İktisat Ko.

tiller hakkındaki Kanun hükümleri kısmen veya tamamen tatbik edilmeyebilir. Bu gibi hallerde ücretler İş Kanununun 37 nci maddesine göre ödenir.

Kadınların ve 12 yaşından yukarı kız ve erkek çocukların sanayi işlerinde ve 16 yaşından yukarı erkek çocukların maden işlerinde çalışmaları hakkındaki 151, 1593 ve 3008 numaralı kanunlarla mevcut tahdidi hükümler Hükümetçe görülecek lüzum ve zarurete binaen tatbik edilmeyebilir.

Milli Korunma Kanununun 19 ncu maddesine istinaden evvelce alınan kararlardan bu kanunun neşri tarihinde mer'i olanlarının tatbikine devam olunur.

MADDE 7. — 3828, 4040 ve 4226 sayılı kanunların tatbik edilmekte olan hükümlerinin uygulanmasına devam olunur.

MADDE 8. — Satış fiyatının Bakanlar Kurulunca tesbitine hususi kanununda yetki verilmiş olan şeker fiyatında bir değişiklik olduğu takdirde, bunu beyana tâbi tutmaya ve fiyat farklarını tahsil veya tediye ettirmeye Hükümet yetkilidir.

MADDE 9. — İthal edilmiş ve edilecek otomobil ve benzeri nakil vasıtalarından (Station Wagon dâhil) gerek ithalleri, gerek satışları sırasında prim almaya ve bu primin miktar ve şartlarını tesbit etmeye Hükümet yetkilidir.

MADDE 10. — K/5, K/964, K/1089, K/1164, K/1180 sayılı kararların tatbikine devam olunur.

5/20 sayılı Kararın 2 nci maddesine göre borsalarda yapılacak her nevi hububat satışlarına munhasır olmak üzere K/1051 sayılı Karar hükümleri uygulanır.

K/1164 sayılı Kararla tesis olunan fona yatırılacak paralar Âmmeye alacaklarının tahsil usulü hakkındaki Kanun hükümlerine göre tahsil olunur.

Hü.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasından temin edilen reeskont kredileri bakiyelerinin;

d) Aynı kanunun 27 nci maddesine göre muhtelif kararlarla tesis edilmiş bulunan fonların;

e) Milli Korunma Kanunu şümulüne giren ve yukarıda tadededilenler haricinde kalan her türlü hak ve vecibelerle borç ve alacakların;

Tasfiyesi, Maliye ve Ticaret Bakanlıklarınca 5 kişiden az olmamak üzere teşkil olunacak bir heyet tarafından - bu kanunun neşrinden itibaren en geç 3 ay zarfında - yapılır.

T. C. Ziraat Bankası Milli Korunma Muhasebesinin vazifesi, yukarıda yazılı tasfiyenin hitamına kadar devam eder.

Adalet Bakanlığı Milli Korunma Muhasebe Bürosu ile Ticaret Bakanlığı Milli Korunma Dairesinin tahakkuk memurları ve tediye muhasiplerinin kadroları - tasfiye sonuna kadar devam etmek üzere - T. C. Ziraat Bankası Milli Korunma Muhasebe Bürosuna eklenmiştir.

Tasfiye Heyeti ile bu işlerde çalıştırılacak personelin istihkakları ve tasfiyenin icabettirdiği sair masraflar, 2 nci maddenin ikinci bendinde yazılı T. C. Ziraat Bankasındaki hususi hesaptan ödenir.

MADDE 13. — 12 nci maddenin b, c, d ve e fıkralarında belirtilen tasfiyelerin neticeleri Hazineye devredilir. Vukuu tesbit olunacak zararlar, Maliye Bakanlığı bütçesine konulacak tahsisatla mahsubedilir.

MADDE 14. — 1956 ve 1957 seneleri mahsulü olup, Tekel Genel Müdürlüğünce K/1236 sayılı Karara göre tüccardan mübayaâ edilen tütünlerin bu idarece satışından tahassül edecek zararını karşılamak ve 1958 mahsulü tütünlerin ihraçlarını temin maksadiyle K/1268 sayılı Kararla yapılması derpiş olunan yardımları ödemek üzere K/1189 sayılı Kararla teşekkül eden fonun bakiyesi muhafaza edilerek mezkûr tütünlerin ihracı hususundaki yardım ve zarar tutarlarının tediye sine tahsis olunur. Bu tütünlerin tasfiyesinden sonra kalacak mezkûr fon bakiyesi 12 nci maddedeki esaslar dâhilinde tasfiye edilir. •

(S. Sayısı : 63)

Hü.

MADDE 15. — Milli Korunma Kanununun muaddel 43 nci maddesinin II nei bendine istinaden tahsil edilip T. C. Ziraat Bankasında açılan ve Ticaret Bakanlığı emrinde bulunan hesaptan yapılacak sarfiyat tamamlandıktan sonra kalacak bakiye Hazineye devredilir.

MUVAKKAT MADDE 1. — K/1269 sayılı Koordinasyon Kararı gereğince 1959 mahsulü ekici tütünleri piyasalarında Devlet nam ve hesabına destekleme mubayaası ile vazifelendirilmiş bulunan Tekel Genel Müdürlüğü mezkûr piyasaların sonuna kadar bu vazifesine devam eder.

Bu salâhiyete müsteniden mubayaa edilen tütünler, Gümrük ve Tekel Bakanlığının muvafakati ile piyasa icaplarına göre, Tekel Genel Müdürlüğüne satılır.

MUVAKKAT MADDE 2. — Yeni birer karar istihsaline kadar K/5, K/964, K/1089, K/1164, K/1180. ve 5/20 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 13 nci maddesinde bahsi geçen K/1247 sayılı kararların tatbikına devam olunur.

Yine 5/20 sayılı Kararın 11 nei maddesine göre borsalarda yapılacak her nevi hububat satışlarına munhasır olmak üzere, K/1051 sayılı Karar hükümleri uygulanır.

K/1164 sayılı Kararla tesis olunan fona yatırılacak paralar, Amme alacaklarının tahsil usulü hakkındaki Kanun hükümlerine göre tahsil olunur.

İktisat Ko.

GEÇİCİ MADDE 1. — K/1269 sayılı Koordinasyon Kararı gereğince 1959 mahsulü ekici tütünleri piyasalarında Devlet nam ve hesabına destekleme mubayaası ile vazifelendirilmiş bulunan Tekel Genel Müdürlüğü mezkûr piyasaların sonuna kadar bu vazifesine devam eder.

Bu yetkiye dayanılarak mubayaa edilen tütünler, Gümrük ve Tekel Bakanlığının muvafakati ile piyasa icaplarına göre Tekel Genel Müdürlüğüne satılır.

GEÇİCİ MADDE 2. — Milli Korunma Kanununa istinaden kurulmuş olan Petrol Ofisi ile Et ve Balık Kurumu için hususi birer teşkilât kanunu yürürlüğe konuluncaya kadar bunlar; kuruluşlarına, işleyişlerine ve vazifelerine ait kararlar ve bu kararların alakalı bulunduğu Milli Korunma Kanunu hükümlerine göre faaliyetlerine devam ederler.

GEÇİCİ MADDE 3. :

a) Milli Korunma Kanununa göre alınmış bulunan Koordinasyon Heyeti kararları ve bunlarla ilgili muamelelerin;

b) K/744 sayılı Kararla tesis olunup, K/1242 sayılı Kararla idame ettirilen ve 10 milyon lirası bu kanunun 6 nei maddesine istinaden tesis olunacak fon ile birleştirilen akar yakıt fiyat istikrar fonu hesap bakiyesinin;

c) Milli Korunma Kanununun 43 nci maddesindeki sermayeden muhtelif daire, teşekkül ve müesseselere yapılan tahsisler ve verilmiş bulunan paralarla açılan kredilerin ve mezkûr kanunun 26 nei maddesine istinaden yapılan müdahale ve destekleme mubayaası ile ilgili

Hü.

İktisat Ko.

işlerin ve hesapların ve bu mübayaalar için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasından temin edilen reeskont kredileri bakiyelerinin;

d) Aynı kanunun 27 nci maddesine göre muhtelif kararlarla tesis edilmiş bulunan fonların;

e) Milli Korunma Kanunu şümülüne giren ve yukarıda tadadedilenler haricinde kalan her türlü hak ve vecibelerle borç ve alacakların;

Tasfiyesi 3460 sayılı Kanunun şümülüne giren müesseselerin bilânço kâr ve zarar hesaplarının tasdik tarihinden başlamak üzere Maliye ve Ticaret Bakanlıkları ile T. C. Ziraat Bankası Umum Müdürlüğüne beş kişiden az olmamak üzere seçilecek bir heyet tarafından üç ay içinde yapılır.

Milli Korunma sermayesi ile fon ve kredilerinden faydalanmış olan müessese ve teşekküllerin tasfiye dolayısıyla karşılaşacakları güçlükler, Bakanlar Kurulunca alınacak kararlarla giderilir.

Petrol Ofisi ve Et ve Balık Kurumu hariç olmak üzere, alâkalı müesseselerin bu kanunla ilgili hesaplarının tasfiyesi ve neticesinin Tasfiye Heyetine tevdi musameleleri T. C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü tarafından yapılır. Tasfiyenin icabettirdiği bîkümle masraflar, T. C. Ziraat Bankası nezdindeki ikinci maddenin ikinci bendine yazılı hesaptan ödenir.

Bu geçici maddenin b, c, d, e fıkralarında belirtilen tasfiyelerin neticeleri Hazineye devredilir. Vukuu tesbit olunacak zararlar, Maliye Bakanlığı bütçesine konulacak tahsisatla mahsubedilir.

GEÇİCİ MADDE 4. — Milli Korunma Kanununun muaddel 43 nci maddesinin II nci bendine istinaden tahsil edilip T. C. Ziraat Bankasında açılan ve Ticaret Bakanlığı emrinde bulunan hesaptan yapılacak sarfiyat tamamlandıktan sonra kalacak bakiye Hazineye devredilir.

MADDE 11. — Tasarının 16 nci maddesi aynen kabul edilmiştir.

MADDE 16. — Bu kanun neşri tarihinde yürürlüğe girer.

Hü.

MADDE 17. — Bu kanunun hükümlerini ieraya Bakanlar Kurulu memurdur.

27 . 6 . 1960

Devlet Başkanı ve Başbakan	Devlet Bakanı
<i>C. Gürsel</i>	<i>A. Artus</i>
Devlet Bakanı	Adalet Bakanı
<i>Ş. İnan</i>	<i>A. P. Gözübüyük</i>
Milli Savunma Bakanı	İçişleri Bakanı
<i>F. Özdilek</i>	<i>M. İ. Kızıloğlu</i>
Dışişleri Bakanı	Maliye Bakanı
<i>S. Sarper</i>	<i>E. Alican</i>
Milli Eğitim Bakanı	Bayındırlık Bakanı
<i>F. Yavuz</i>	<i>D. Koper</i>
Ticaret Bakanı	Sa. ve So. Y. Bakanı
<i>C. İren</i>	<i>N. Karasu</i>
Güm. ve Tekel Bakanı	Tarım Bakanı
<i>F. Aşkın</i>	<i>F. Üstün</i>
Ulaştırma Bakanı	Çalışma Bakanı
<i>S. Ulay</i>	<i>C. Talas</i>
Sanayi Bakanı	Ba. - Ya. ve Tu. Bakanı
<i>M. Utuer</i>	<i>Z. Tarhan</i>
İmar ve İskân Bakanı	
<i>O. Kubat</i>	

İktisat Ko.

MADDE 12. — Tasarının 17 nci maddesi ayrınen kabul edilmiştir.

Ek 11: Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan'ın, Talât Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer hakkında verilen ölüm cezalarının müebbet ağır hapse tahviline dair kanun teklifi ve Adalet Komisyonu raporu ¹¹⁴⁰

Dönem : 1
Toplantı : 3

MİLLET MECLİSİ S. Sayısı : 558

Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan'ın, Talât Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer hakkında verilen ölüm cezalarının müebbet ağır hapse tahviline dair kanun teklifi ve Adalet Komisyonu raporu (2/606)

Millet Meclisi Başkanlığına

Ankara

Bir Numaralı Mamak Sıkıyönetim Mahkemesince haklarında ölüm cezası verilen mahkûmların cezalarının müebbet hapse tahviline mütedair özel af kanun teklifi ve gerekçesi ilişikte sunulmuştur, gereğini saygı ile arz ederim.

Mustafa Kemal Erkovan
Ankara Milletvekili

GEREKÇE

Batı demokrasilerinin ceza mevzuatındaki müeyyidelerinden ve vâkı infazlardan anlamaktayız ki, siyasi eürümlerin tabiatında (Esbabı muhaffefe) meveuttur.

Cemiyetimiz batı demokrasilerinin ana felsefesi içinde kendini bulma ve geliştirme yolunu seçme sıkıntıları ile çalkalanmaktadır. Şark'ın kanlı demokrasilerinden batının olgun, istikrarlı, müsamahakâr düzenine geçişte bu inanç zamanı kısaltacağı gibi şahıs ve parti kinleri yerine içtimai fayda mefhumunu da hâkim kılaacaktır.

Türkiye'de koalisyon teşkil eden bütün siyasi partiler, A.P., C.H.P., C.K.M.P., Y.T.P. koalisyon protokollarında af konusunda benimsedikleri prensiplerle fevkalâde hal içinde bulunduğumuzu ve siyasi suçların tabiat itibarı ile esbabı muhaffefeye sahibolduğunu alenen kabul etmişlerdir. Bu ve benzeri hallerin tekerrüründe partileri ahlâk ve felsefe yönünden sarahaten bağlamaktadır.

Gelecek nesillere intikal edecek bütün dosyalarda olduğu gibi siyasi eürüm dosyalarında da yükselen Cumhuriyetin (Demokrasinin) faziletleri ve hüviyeti bulunmalıdır. Demokratik nizam dokunamı çarpan, yakan, yok eden bir tabular nizamı değildir. Aksine insanoğlunun müesseseseleşen bütün kabiliyet ve hasletlerinin hidayet, şefkat, refah ve barış istikametinde geliştirecek diye bel bağladığı ulvi bir sistemdir düşüncesi ile bu kanun tasarısı T. B. M. Meclisinin takdirine arz olunur.

Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan'ın teklifi

Talât Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer hakkında verilen ölüm cezalarının müebbet ağır hapse tahviline dair Kanun

MADDE 1. — Haklarında ölüm cezası verilen Talât Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer'in bu cezaları müebbet hapse tahvil edilmiştir.

MADDE 2. — Bu kanun yayını tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3. — Bu kanun hükümlerini Adalet Bakanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı yürütür.

¹¹⁴⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre: 1, İçtima: 42, Cilt: 26, s. 5-27, 59-62, 81-84.

Adalet Komisyonu raporu

Millet Meclisi
Adalet Komisyonu
Esas No : 2/606
Karar No : 42

15 . 1 . 1964

Yüksek Başkanlığa

Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan tarafından 1 Numaralı Mamak Sıkıyönetim Mahkemesince haklarında ölüm cezası verilen mahkûmların cezalarının müebbet hapse tahviline mütedair özel af kanunu teklifi 21 . 11 . 1963 tarihinde Başkanlığa verilmiş ve 27 . 11 . 1963 tarihinde Adalet Komisyonuna havale edilmiş ve Komisyonunda Hükümet temsilcileri de hazır olduğu halde yapılan müzakere sonunda :

Hükümet temsilcileri teklifin reddini talebetmiş, teklif sahibi Talât Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinger hakkında verilen ölüm cezalarının müebbet hapse tahvilini ileri sürmüştür. Komisyon müzakereleri sonunda memleketin içinde bulunduğu sosyal şartlar karşısında böyle bir affın zaruretine inanmadığı neticesine varılmış olmakla teklif sahibinin gerekçe ve kanun teklifinin tümünün reddine kanaat getirilmiş ve bu hususun Yüksek Meclise arzına karar verilmiştir.

Genel Kurulun tasvibine arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.

Adalet Komisyonu			
Başkanı	Başkanvekili	Bu Kanun Sözcüsü	Kâtip
İstanbul	Kars	Kayseri	Mardin
İsmail Hakkı Tekinel	Kemal Kaya	Mehmet Göker	Talât Oğuz
Çorum	Çanakkale	İzmir	Zonguldak
Faruk Küreli	Purhan Arat	Mustafa Uyar	Suphi Konak
	İzmir	Elâzığ	
	Söz hakkım mahfuzdur	Naci Güray	
	Kadri Özek		

Dönem : 1
Toplantı : 3

MİLLET MECLİSİ S. Sayısı : 560

Talât Aydemir, Osman Deniz, Fethi Gürcan ve Erol Dinçer'in ölüm cezalarına çarptırılmalarına dair Başbakanlık tezkeresi ve Adalet Komisyonu raporu (3/740)

T. C.
Başbakanlık
Özlük ve Yazı İşleri :
5/4 - 5063

8 . 11 . 1963

Konu : Talât Aydemir, Osman Deniz, Fethi Gürcan ve Erol Dinçer'in ölüm cezalarına çarptırılmalarına dair hüküm dosyalarının gönderildiği Hk.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

T. C. Anayasasını tağyir, tebdil ve ilğaya ve bu kanunla kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisini ıskata cebren teşebbüs etmek suçundan sanık Emekli Kurmay Albay Talât Aydemir, Emekli Süvari Binbaşı Fethi Gürcan, Emekli Süvari Üsteğmen Erol Dinçer ve Emekli Kurmay Yarbay Osman Deniz'in ölüm cezasına çarptırılmaları hakkında 1 No. lu Askeri Mahkemece verilen hükmün tasdikine ve sonraki kanuni muamelenin ifasına dair Ankara Sıkıyönetim Komutanlığının 7 . 11 . 1963 tarihli ve Ad : Mş : 1513 - 63 sayılı tezkeresiyle gönderilen As. Yargıtayın 31 . 10 . 1963 gün ve esas : 963/2171, Karar : 963/998 sayılı ilâmiyle bu işe ilişkin mahkûmiyet dosyalarının dizi puslası veçhile, bağh olarak sunulduğunu arz ederim.

İsmet İnönü
Başbakan

Adalet Komisyonu raporu

Millet Meclisi
Adalet Komisyonu
Esas No. 3/740
Karar No. 40

15 . 1 . 1964

YÜKSEK BAŞKANLIĞA

20 - 21 Mayıs 1963 tarihine takaddüm eden günlerde ve bu tarihte Türkiye Cumhuriyeti Anayasasını tağyir, tebdil ve ilğaya ve bu kanunla kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisini ıskata cebren teşebbüs etmek suçundan sanıklar; emekli Kurmay Albay Neciboğlu 1333 yılında Söğüt'te Gülizar'dan doğma, İstanbul - Kadıköy Hasanpaşa Fıstıklı sokağı hane No. 31, cilt No. 10, sayfa No. 138 de nüfusa kayıtlı, evli, iki çocuklu, Ankara Namıkkemal mahallesi, Sümer sokak No. 42/1 de oturur Talât Aydemir;

Aynı suçtan sanık Hasanoğlu, 1338 yılında Halime'den doğma, Gebze Darıca Dağlarbaşı nahiyesi nüfusunda kayıtlı, evli, üç çocuklu, İstanbul - Yıldız Posta caddesi No. 33 de oturur

«kaydına göre Gebze Darıca nahiyesi Bağlarbaşı mahallesi hane No. 24, cilt No. 16, sayfa No. 11 de kayıtlı Hasan ve Halime'den 1338 de Hanya'da doğma» emekli Kurmay Yarbay Osman Deniz;

Aynı suçtan sanık Mehmedoğlu, 1332 yılında Konya Ereğli'sinde Halime'den doğma, Kütahtya Simav kazası, Cuma mahallesi hane No. 225, cilt No. 191 de kayıtlı, evli, dört çocuklu Ankara Emekli Subay Evleri 2 nci cadde No. 23/2 de oturur Emekli Süvari Binbaşı Fethi Gürcan;

Aynı suçtan sanık İhsanoğlu, 1332 yılında Üvile'den doğma, İstanbul - Şişli Feriköy mahallesi, Parkane caddesi hane No. 8, cilt No. 10, sayfa No. 77 de nüfusa kayıtlı, Ankara - Kurtuluş Cevher sokak No. 20/12 de oturur Emekli Üstteğmen Erol Dinçer ;

Ölüm cezasına çarptırılmaları hakkında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Karargâhı 1 numaralı Askeri Mahkemesi tarafından esas No. 963/1, karar No. 963/1 sayılı ve 5 Eylül 1963 tarihli kararı Askeri Yargıtay 1 nci Dairesinin esas No. 963/2171, karar No. 963/998 sayılı ve 31.10.1963 tarihli kesinleşmiş ilâmi ve ilişik dosya ve ekleri Başbakanlığın 8.11.1963 tarihli ve 5/4-5063 sayılı tezkereleri ile 13.11.1963 tarihinde komisyonumuza gönderilmiş olmakla dosya tümü ile tetkik edilip müzakere olundu.

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Karargâhı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi dosyası ve ilâmında ve bu ilâmı tasdik eden Askeri Yargıtay 1 nci Dairesi ilâmında tafsilen yazılı olduğu üzere Türkiye Cumhuriyeti Anayasasını tağyir, tebdil ve ilgaya ve bu Kanunla kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisini ıskata cebren teşebbüs etmek suçunu işledikleri anlaşılan yukarıda açık hüviyetleri yazılı Emekli Kurmay Albay Talât Aydemir, Emekli Kurmay Yarbay Osman Deniz, Emekli Süvari Binbaşı Fethi Gürcan, Emekli Süvari Üstteğmen Erol Dinçer'in, Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi hükmü gereğince, ölüm cezası ile tecziyesine dair alınan karar dosyada mevcut deliller muvacehesinde sanıkların isnadedilen suçu işledikleri anlaşılmakla Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 64 ncü maddesi gereğince bu sanıklar hakkındaki Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi gereğince ölüm cezası ile tecziyelerine dair hükmün yerine getirilmesine mütedair ilişik kanun teklifinin Büyük Meclise sunulmasına 9.1.1964 tarihinde ekseriyetle karar verilmiştir.

Genel Kurulun tasvibine arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.

Adalet Komisyonu

Başkanı İstanbul <i>İ. H. Tekinel</i>	Başkan V. Kars <i>K. Kaya</i>	Bu kanun Sözcüsü Kayseri <i>M. Göker</i>	Kâtip Mardin <i>T. Oğuz</i>
Çanakkale <i>B. Arat</i>	Elâzığ <i>N. Güray</i>	İzmir Söz hakkın mahfuzdur <i>K. Özek</i>	İzmir <i>M. Uyar</i>
Kayseri <i>H. Aras</i>	Kırklareli <i>A. Altuğ</i>	Kırşehir <i>H. Özmen</i>	Tekirdağ <i>T. Kut</i>
	Zonguldak <i>S. Konak</i>	Çorum <i>F. Küreli</i>	

Talât Aydemir, Osman Deniz, Fethi Gürcan, Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair kanun teklifi

MADDE 1. — Askeri Yargıtay 1 nci Dairesinin Esas No: 963/2171, Karar No: 963/998 sayılı ve 31.10.1963 tarihli ilâmiyle kesinleşen, Ankara Sıkı Yönetim Komutanlığı Karargâhı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi tarafından Esas No: 963/1, Karar No: 963/1 sayılı ve 5 Eylül 1963 tarihli hükmü ile Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi hükmünce ölüm cezasına mahkûm edilmiş bulunan;

a) Nüfus ve ilâm kaydına göre Necip Oğlu, 1333 yılında Söğüt'de, Gülizar'dan doğma, İstanbul - Kadıköy Hasanpaşa Fıstıkcı sokağı Hane No: 31, Cilt No: 10, Sayfa No: 138 de kayıtlı, evli, 2 çocuklu, Ankara Namık Kemal Mahallesi Sümer Sokak No: 42/1 de mukim Talât Aydemir, (Emekli Kurmay Albay)

b) Nüfus ve ilâm kaydına göre Hasanoğlu, 1338 yılında Halime'den doğma Gebze - Darıca - Dağlarbaşı (Bağlarbaşı) nahiyesi nüfusunda, Hane No: 24, Cilt No: 16, Sayfa No: 11 de kayıtlı, evli, üç çocuklu, İstanbul - Yıldız Posta Caddesi No: 38 de oturur Osman Deniz, (Emekli Kurmay Yarbay)

c) Nüfus ve ilâm kaydına göre Mehmetoğlu, 1332 yılında, Konya Ereğli'sinde Halime'den doğma, Kütahya Simav kazası Cuma Mahallesi Hane No: 225, Cilt No: 191 de kayıtlı, evli, dört çocuklu Ankara Emekli Subay Evleri 2 nci Cadde No: 23/2 de oturur Fethi Gürcan, (Emekli Suvari Binbaşı)

d) Nüfus ve ilâm kaydına göre İhsanoğlu, 1932 yılında, Üvile'den doğma, İstanbul - Şişli Feriköy mahallesi Parkhane Caddesi, Hane No: 8, Cilt No: 10, Sayfa No: 77 de kayıtlı Ankara - Kurtuluş Cevher Sokak No: 20/12 de mukim Erol Dinçer (Emekli Ustağmen)

Haklarındaki işbu ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar verilmiştir.

MADDE 2. — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3. — Bu kanunu Millî Savunma Bakanı yürütür.

Ek 12: Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 134 arkadaşının, Cumhuriyetin 50 nci Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Teklifi ¹¹⁴¹

Dönem : 4
Toplantı : 1

M İ L L E T M E C L İ S İ S. Sayısı : 25

Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 134 arkadaşının, Cumhuriyetin 50 nci Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında; Isparta Milletvekili Süleyman Demirel ve 14 arkadaşının, Af; Bursa Milletvekili Kasım Önadım ve 7 arkadaşının, Sportif Faaliyetlerle İlgili Cezaların Affı Hakkında; Konya Milletvekili Necmettin Erbakan'ın, Cumhuriyetin 50 nci Yılı Af; Konya Milletvekili M. Kubilây İmer ve 3 arkadaşının, Genel Af; Ankara Milletvekili M. Kemal Erkovan ve 2 arkadaşının, Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında ve Çorum Milletvekili Yâsin Hatiboğlu ve 2 arkadaşının, Cumhuriyetin 50 nci Yılı Sebebiyle Çıkarılması Düşünülen Bazı Suç ve Cezaların Affına Mütedair Kanun teklifleri ve Adalet Komisyonu raporu (2/123, 2/12, 2/37, 2/78, 2/92, 2/102, 2/124)

Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 134 arkadaşının, Cumhuriyetin 50 nci yılı nedeniyle bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifi (2/123)

Millet Meclisi Başkanlığına

Cumhuriyetin 50 nci yılı nedeniyle bazı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun teklifimiz, gerekçesiyle birlikte sunulmuştur.

Gereğini saygılarımızla arz ederiz.

2 . 3 . 1974

Zonguldak	İstanbul	İstanbul
B. Ecevit	O. Eyüboğlu	N. Uğur
Kocaeli	Ordu	Trabzon
T. Güneş	F. Güley	M. Arslantürk
Sivas	Tokat	İstanbul
N. N. Aslan	I. H. Bırler	B. Ersoy
Ankara	Adana	Kırklareli
İ. Seçkin	M. Can	T. Akalın
Kars	Adana	İstanbul
D. Araslı	H. Cerit	V. Çalın
Balıkesir	Konya	Tekirdağ
S. Usumi	H. Keçeli	Y. Alpaslan
Erzincan	İzmir	Ankara
H. Çetinkaya	S. Genç	K. Kırkoğlu
Edirne	İçel	Adana
C. Sayın	Ç. Yılmaz	E. Çevikçe
Ağrı	Amasya	Amasya
C. Erhan	H. Bütüner	V. Meşhur

CUMHURİYETİN 50 NCI YILI NEDENİYLE BAZI SUÇ VE CEZALARIN AFFI HAKKINDA KANUN TEKLİFİ

G E R E K Ç E

Cumhuriyetimizin 50 nci yıldönümü, Türk Milletinin uzun ve şerefli tarihinde önemli ve mutlu bir aşamadır. Cumhuriyetin 50 nci yıldönümü, demokratik rejiminizin, geçirdiği sarımsı ve bunalımlardan kurtularak daha sağlıklı bir ortama kavuşacağı umulan günlere rastlamıştır.

Böyle bir yıldönümü sevincinin bütün milletçe eksiksiz duyulabilmesi ve bir sosyal ve siyasi iç barış dönemine de başlangıç olabilmesi için bir genel af çıkarılması zorunluğunu kamu vicdanında yer etmiştir.

Cumhuriyetin 10 ncu yıldönümünde, Devletimizin Kurucusu Atatürk'ün insan sevgisini ve hoşgörülülüğünü yansıtmak üzere çıkarılan Genel Af Kanunu, Cumhuriyetin 50 nci yıldönümü vesilesiyle hazırladığımız af kanunu teklifine başlıca ilham kaynağı olmuştur.

Siyasal, sosyal ve ekonomik bünyemiz bakımından toplumumuzda meydana gelen gelişmeler karşısında işlenmiş bir kısım suçlara verilmiş olan cezaların çektilirilmesinde ve bazı suçların talibinde sosyal bir yarar kalmamış, affın toplumumuzun huzurunu ve toplumumuzda barışı sağlayacak önemli bir unsur olduğu kabul edilmiştir.

Hazırlanan kanun teklifinde genel olarak cezalardan 12 yıl indirilmesi, ayrıca bütün idam cezalarının 30 yıl ağır hapse, bütün müebbet ağır hapis cezalarının da 24 yıl ağır hapse çevrilmesi öngörülmüştür. Suç tarihinde 15 yaşını bitirmeyenlerin nevi ve mahiyeti ne olursa olsun cezaları ceza mahkûmiyetlerinin neticelerine de şamil olmak üzere affedilmiştir. Suç tarihinde 15 yaşını doldurmuş olup henüz 18 yaşında olmayanların cezalarından 18 yıl indirilmekle birlikte, bunların fer'i ve mütemmim cezaları ile ceza mahkûmiyetlerinin bütün sonuçları affedilmiştir.

Anacak son yıllarda Devlet bütünlüğüne ve hür demokratik rejime karşı işlenmiş bulunan ve silâhlı şiddet eylemi niteliğini taşıyan suçların toplumdaki olumsuz etkileri henüz tamamen ortadan kalkmamış olduğundan bu suçlarla ilgili cezalar konusunda istisnai hükümler getirilmesi uygun görülmüştür. Hazırladığımız kanun teklifine göre bu gibi cezalar 12 yıllık indirimden yararlanılmayacaktır. Şu kadar ki, toplum yararları gözetilerek bazı suçlar bu kanunun kapsamı dışında bırakılmıştır.

Bununla beraber, insani düşüncelerle istisnasız bütün idam cezalarının 30 yıl ağır hapse, müebbet ağır hapis cezalarının da 24 yıl ağır hapse çevrilmesinin doğrudan hukuki zorunluluk nedeni ile, 12 yıllık indirimin istisnaları arasında yer alan cezalardan da 5 yıldan ibaret bir indirim yapılması öngörülmüştür. En yüksek cezalardaki indirim karşısında diğer cezalardan da böyle mahdut bir indirim yapılmaması halinde, bir yandan Anayasanın eşitlik ilkesinin, bir yandan da ceza adaleti ilkesinin zedelemiş olacağı açıktır.

Kanun teklifi disiplin cezalarını da kapsamaktadır. Bunun yanısıra vergi cezaları ile ilgili olarak Devlet yararı da gözetilerek af hükümleri getirilmiştir. Af 7.2.1974 tarihine kadar işlenmiş olan suçları kapsayacaktır.

MADDE GEREKÇELERİ

Madde 1. — Affın genel prensiplerini ihtiva eden ve dört bentten ibaret bulunan 1 nci maddede gereğince, 7.2.1974 tarihine kadar işlenmiş suçlar, teklifte yer alan istisnalar dışında, afftan istifade etmiş olacaktırlar.

A) Bu bent ile, bilûmum taksirli suçlar ile, yukarı haddi 12 seneyi geçmeyen hürriyeti bağlayıcı bir cezayı veya bu ceza ile birlikte yahut müstakillen para cezasını müstelzim suçlar hakkında kovuşturma yapılmayacağı esas kabul edilmiş ve dolayısıyla bu suçların genel af hükümlerine tabi olacakları belirtilmiştir.

Millet Meclisi (S. Sayısı : 25)

B) Maddenin bu bendinde (A) bendine paralel olarak, 12 sene ve daha az hürriyeti bağlayıcı bir cezaya ve bu miktarı aşmayan hürriyeti bağlayıcı ceza ile birlikte veya müstakillen hükmedilmiş olan para cezasına mahkûm bulunanların cezaları, fer'i ve mütemmim cezalarla ceza mahkûmiyetlerinin neticelerine de gâmil olmak üzere affedilecektir. Bu haliyle (B) bendi hükmü umumî af niteliğinde bulunmaktadır.

C) 12 seneden fazla hürriyeti bağlayıcı bir ceza ile mahkûm edilmiş olanların, aftan ne nispette faydalandırılmaları gerektiği hususu bütün yönleriyle incelenmiş ve sonunda bunların da, belli bir oranda aftan faydalandırılmaları uygun görülerek, bu bent hükmü sevk edilmiş bulunmaktadır. Bu hükme göre 12 seneden fazla hürriyeti bağlayıcı cezaya hükümlü bulunanların cezalarından 12'şer senesi ve hürriyeti bağlayıcı ceza ile birlikte hükmedilmiş miktarı ne olursa olsun para cezalarının tamamı affedilmektedir.

D) Bu bent gereğince ölüm cezasına mahkûm edilenlerin cezaları (30) yıl ağır hapse, müebbet ağır hapse mahkûm edilenlerin cezaları ise (24) yıl ağır hapse çevrilmektedir.

Madde 2. — Bu maddenin 1 neî fıkrasında sayılan bazı suçların nitelikleri dikkate alınmak suretiyle, bu suçlardan mahkûm edilenlerin cezalarından yapılacak indirim ayrı bir esasa bağlanmakta ve anılan suçlardan dolayı (5) yıl veya bu miktarı aşmayan bir süre ile mahkûm olanların cezaları, fer'i ve mütemmim cezaları ile ceza mahkûmiyetlerinin sonuçlarını da kapsamak üzere affedilmektedir. Bu haliyle maddenin 1 neî fıkrası hükmü genel af niteliğinde bulunmaktadır.

Maddenin 2 neî fıkrasında neveleri metinde yazılı suçlardan dolayı (5) yıldan fazla süre ile hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm edilenlerin cezalarından da af kanununun genel esprisine uygun nitelikte olmak üzere (5) yıl indirilmesi öngörülmüş bulunmaktadır. Bu fıkrafta T.C.K. ile diğer kanunlarda yazılı suçlardan dolayı ölüm cezasına veya müebbet ağır hapse mahkûm edilip de cezaları (30) yıl ağır hapse veya (24) yıl ağır hapse çevrilenler hakkındaki 1 neî maddenin (D) bendi hükmü mahfuz tutulmuştur.

Madde 3. — Bu madde bazı suçların neveleri itibarıyla hangi şartlar altında, af kanunu kapsamına dahil olduğunu göstermektedir.

A) Bu bentte neveleri gösterilen suçlardan dolayı yapılan soruşturma ve kovuşturmalarda, suç konusu 2 000 lira veya daha az ise, madde metninde gösterilen bu suçları işleyenler hakkında bu Kanunun 1 neî maddesi hükmünün uygulanacağı ifade olunmaktadır. Bu niteliği ile 3 neî maddenin (A) bendinin ilk fıkrası genel af niteliğindedir.

Maddenin 1 neî bendinde yazılı suçlar dolayısıyla suç konusunun 2 000 liradan fazla bulunması halinde ise hükümlenilecek hürriyeti bağlayıcı cezalardan üçte bir nispetinde indirim yapılması ve para cezalarının da tamamının affolunması (A) bendinin 2 neî fıkrasında kabul olunmakta ancak hürriyeti bağlayıcı cezadan yapılacak indirim miktarının 1 yıldan az olamayacağı belirtilmektedir.

Maddenin (A) bendinde tadadolan suçlar mahiyetleri itibarıyla suç konusunun maddi ölçülerle ifade edilmesi imkânı karşısında, kıstas olarak 2 000 liralık bir ölçü uygun görülmüş bulunmaktadır. Suç konusunun bu ölçülere göre takdiri pek tabiidir ki soruşturma safhasında C. Savcılıklarınca, kovuşturma sırasında mahkemelerce ve gerekli görülen hallerde de yapılacak bilirkişi tatbikatı ile saptanmış olacaktır.

B) Bu bentte yazılı suçların neveleri ve vahametleri gözönünde tutularak ayrı bir tanzim tarzı öngörülmüş ve metinde sıralanan suçlar sebebiyle mahkûm edilenlerin hürriyeti bağlayıcı cezalarından üçte birinin affedilmesi derpiş olunmuştur. Bent, bu haliyle zikrolunan suçlar için özel af niteliğindedir. Bu bent hükümlerine göre yapılacak indirimin her halükârda bir yıldan az olmayacağı da son cümle ile belli edilmiştir.

Madde 4. — Maddenin (A) bendinde, suçu işlediği tarihte 15 yaşını doldurmamış olanlarla, T. C. K. nun 47 neî maddesinde belli edilen ve fiili işlediği zaman suurunun veya hareketinin serbestisini ehemmiyetli derecede azaltacak surette akli malûliyete müptelâ oldukları tespit

edilerek haklarında tayin olunan ceza indirimine tabi olan kimselerle, 48 nei maddede öngörülen, ârûzi bir sebepten dolayı akli malûliyeti halinde bulunanlar hakkında öngörülen uygulamaya tabi bulunan kimselerin, affın kapsam tarihî olan, 7 . 2 . 1974 tarihine kadar işledikleri tüm suçlar genel affa tabi tutulmuş ve gerek tahkikat safhasında olsun ve gerek takibat safhasında olsun, suçları genel affın kapsamına dahil edilmiştir. Suç tarihinde 15 yaşını doldurmamış olanlar için teklifin getirmiş bulunduğu genel af aynı ölçüler içerisinde bundan önceki Af Kanununda da öngörülmüş bulunmaktadır. (A) benâinde ilâve edilen husus haklarında T. C. K. nun 47 nei ve 48 nei maddeleri gereğince haklarında uygulama yapılan kimseleri de affın kapsamına almak maksadına mâtuttur.

Maddenin (B) bendi aynı tarihî kapsamak üzere, suçu işlediği tarihte 15 yaşını bitirmiş olup da 18 yaşını bitirmemiş olanların işledikleri suçlarda, suça mahsus kanun maddesinin üst sınırı 18 yılı geçmeyen hürriyeti bağlayıcı bir ceza ile yahut yalnız veya birlikte olarak para cezası ile cezalandırıldığı veya müsadereyi yahut bir meslek veya sanatın yapılmasını veyahut bu cezalarla birini veya birkaçını gerektiren fiiller hakkında takibat yapılmayacağını ifade etmekle, mütenkıp fıkrada ise 18 yıla kadar olan hürriyeti bağlayıcı ceza veya bu ceza ile birlikte para cezasına mahkûm edilenleri genel affın kapsamına almakta, bu miktarı aşan mahkûmiyetlerde de hürriyeti bağlayıcı cezaların 18 yılını ve para cezalarının tamamını ile fer'i mütemmin cezaları, affın kapsamına almaktadır.

Bu madde kapsamında mütalaa edilenlerin özellikle yaş durumları dikkate alınarak, kendilerinin topluma kazandırılması amacıyla, haklarında daha geniş bir bağışlama öngörülmüş bulunmaktadır.

Madde 5. — Teklifin bu maddesinde affın kapsamı dışında bırakılan istisna hükümleri şu şekilde gösterilmektedir.

A) T. C. K. nun 149 neu maddesinin 1 nei fıkrasında, 403 neu maddesinde, 404 neu maddesinin bir numarah bendinde, 406, 407, 408 ve 414 neu maddelerinde ve 416 nei maddesinin 1 nei fıkrasında yazılı suçlarla T. C. K. nun ikinci kitabının üçüncü babının 4 neu fashında yazılı olan ve hâkim, savcı ve bu meslekten sayılanlar tarafından işlenen suçlar ve anılan kanunun ikinci kitabının yedinci babının üçüncü fashında yazılı; umurun salihatine, yenecek ve işilecek şeylere müteallik suçla vahametleri ve toplumda meydana getirdikleri tepki gözönünde tutularak, affın kapsamı dışında bırakılmışlardır.

Maddenin (B) bendi, yazılı suçlar için tespit ettiği ölçü içerisinde, 10 000 lira dahil konusu bu miktardan az olan suçları kapsamakta ve zik redilen miktarı aşan konudaki suçları ise yulardaki gerekçe ile affın kapsamı dışında bırakılmaktadır. Madde tanzin tarzı itibarıyla, 780 sayılı Af Kanununa mütenazır olarak kaleme alınmış ancak 1966 senesi için öngörülen 2 500 liralık ölçü, teklifte 10 000 lira olarak saptanmıştır. Maddenin (C) bendi, öngörülen fiillerin niteliği ve faillerini takibat safhasında yurt dışında bulunup, affın öngörüldüğü tarihe kadar yurda dönmemiş bulunmalarını gözönünde tutarak, asli ve fer'i şerikleri ile birlikte işledikleri suçu affın kapsamı dışında bırakılmaktadır.

Madde 6. — Affın kapsamına giren suçların ayrı ayrı ve tespit edilen ölçüler içerisinde afftan yararlanacağı tabii olmakla beraber, uygulamaya açıklık getirmek üzere maddenin 1 nei fıkrası sevk edilmiştir. İctima tabi mahkûmiyetlerde, ictima gözümlere her suçun affın kapsamına hangi ölçülerde girdiği dikkate alınarak, bu indirim uygulanacaktır.

Haklarında T. C. K. nun 77 nei maddesi uygulanmak suretiyle, tatbik edilecek cezaların 36, 30 ve 25 yıl olarak tespit edilen hükümlülerin, ictiman çözülmesi halinde ve asla yapılacak indirime rağmen, binnetice 77 nei madde uygulanarak tatbik edilecek cezalarında bir eksiklik olmadığı şhvâlde, tatbik olunacak cezanın mecmuu üzerinden seyyanen 12 yıllık bir indirim yapılması öngörülmektedir.

Maddenin son fıkrası, yapılan uygulama sonucu T. C. K. nun 77 nei maddesinde belli edilen miktarlara ulaşamaması sebebiyle, oniki yıllık indirimden yararlanmamış bulunanlar hakkında,

Millet Meclisi (S. Sayısı : 25)

tatbik olunacak bakiye şahsi hürriyeti bağlayıcı muvakkat cezaların, aynı neviden şahsi hürriyeti bağlayıcı cezaların birleştirilmesi halinde ağır hapse (24), hapse (13) ve başka neviden şahsi hürriyeti bağlayıcı cezaların birleştirilmesinde de (18) yılı geçemeyeceği tespit edilmektedir. Bu hükme bir örnek vermek gerekirse;

T. C. K. nun 77 nci maddesinin uygulanmasını gerektirmiş mahkûmiyetlerde, evveleminde içtima çözümlenerek mahkûmiyetler ayrı ayrı bu kanun muvacehesinde mütalaa edilip, affın gerektirdiği ölçüler içerisinde indirimler yapılacaktır. Neticede indirime rağmen, bakiye hürriyeti bağlayıcı cezaların, 77 nci maddede öngörülen miktarlara ulaşması halinde bu miktarlardan 12 yıl ayrıca indirilecektir. Ancak, içtimanın çözülmesi halinde, diğer bir deyimle içtimanın çözülmesinden sonra affa indirim yapılmasına rağmen, bakiye hürriyeti bağlayıcı cezaların yekûnu 77 nci maddede belli edilen 36, 30 ve 25 seneye baliğ olmayan hükümlülerde, hakkaniyeti teminen tatbik edilecek bakiye ceza miktarlarının (36, 30 ve 25 yıl üzerinden affa öngörülen 12 yılı indirilme-siyle) herhalde 24, 18 ve 13 yılı geçmemiş olması sağlanmaktadır.

Madde 7. — Bu Kanundan yararlanıp, ölüm cezaları 30 sene ağır hapse ve müebbet ağır hapis cezaları 24 yıl ağır hapse çevrilen hükümlülerin şartla salıverilmeleri de mümkün hale getirilmiş ve bunların şartla salıverilmelerinde 30 yıl veya 24 yıl ağır hapis cezalarını kanun dairesinde 2/3 ünü geçtikleri takdirde meşruten tahliye edilmeleri öngörülmüştür. Muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm olup da, bu kanundan yararlanan ve ancak bakiye hürriyeti bağlayıcı cezaları bulunanların ise, şartla salıverilmelerinde, istifade edecekleri 1/3 müddetin, afftan sonraki mahkûmiyet miktarları üzerinden değilse, affa indirim yapılmadan önceki esas ceza miktarı üzerinden hesaplanması hükme bağlanmıştır. Yine hükümlülerin lehine olmak üzere, 647 sayılı cezaların infazı hakkındaki kanunun değişik 19 ncu maddesinin birinci fıkrasında belirtilen iyi hallilik ile, aynı maddenin ikinci fıkrasında öngörülen ve firar edenler için tespit olunan ağırlaştırıcı şartların, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önceki süre için aranmayacağı; maddenin son cümlesiyle belli edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, bu kanunun yürürlük tarihinden önceki iyi halli olmamak ve firar etmek keyfiyetleri, şartla salıverilmeye olumsuz etki yapmayacak, bu kanunun yürürlük tarihinden sonraki iyi halli olma durumu ve 19 ncu maddenin ikinci fıkrası hükümlü dikkate alınacaktır.

Madde 8. — Teklifin bu maddesi ile 1973 yılı sonuna kadarki dönemlere (beyana dayananlardan 31.12.1973 yılı sonuna kadar verilmesi gereken beyannamelere) ilişkin vergi, resim ve harç asıllarından kanunun yürürlüğe girdiği tarihte ihtilâfsız olanlar; Af Kanununun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 8 ay içinde (Kanunun yürürlüğünden önce tahsil edilenler dahil) kısmen veya tamamen tahsil edildiği takdirde, bu alacaklara taallük eden vergi cezaları ile gecikme zamları ve faizlerinden henüz tahsil edilmemiş olanların tamamı veya bir oran dahilinde bir kısmı affedilmektedir.

Aynı esas, Sosyal Sigorta ve BAĞ - KUR primlerine ilişkin cezalar bakımından da geçerli sayılmaktadır.

Af dönemleri ile ilgili olarak kesilmiş ve kesilecek vergi cezaları ile BAĞ - KUR ve sigorta primi ve para cezalarından bir vergi veya sigorta primi aslına bağlı olmayanların tamamı affın kapsamına dahil edilmiştir.

Keza, sadece genel bütçeye irat kaydı gereken ve fakat artık tahsil olanağı kalmayan aşar bedelleri bakayası ile hazine hissesi ve tozlat bedellerinin 1 000 liraya kadar olan kısmı ile kadastro harçları ve bir kısım müteferrik alacaklar affa dahil edilmiştir.

Af dönemlerine ilişkin olarak, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra kesilecek vergi cezaları ile BAĞ - KUR ve sigorta primi cezaları ve varsa gecikme zamları ve faizler; bunlara taallük eden alacak asılları ilgililerine tebliğ edildiği tarihten itibaren 8 ay içinde kısmen veya tamamen ödendiği takdirde, kısmen veya tamamen affın gümülüne girmektedir.

Millet Meclisi (S. Sayısı : 25)

Af Kanununun yürürlüğe girdiği tarihte ihtilâflı olan âme alacakları ve BAĞ - KUR ve sosyal sigorta primleri, ihtilâfın kesin hükme bağlandığı tarihten itibaren 8 ay içinde ödendiği takdirde, bunlara ilişkin vergi ve BAĞ - KUR ve sigorta primleri ve geçikme zamları ile faizler hakkında da yukarıda açıklanan hükümler aynen uygulanır. Aneak, bu Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra ihtilâfı sürdüren veya ihdas edenlerden âme alacağı asılları ve sigorta primi borçları % 20 fazlası ile alınır.

Af Kanunu hükmü, 6183 sayılı Kanuna göre yapılacak tecillerden faydalanmaya ve bu yolla aftan yararlanmaya engel teşkil etmemektedir.

Öte yandan, af kanunu ile getirilen özel pişmanlık müessesesi ile mükelleflere af dönemleri ile ilgili olarak yapacakları pişmanlık talepleri için özel bir ödeme süresi kabul edilmiş bulunmaktadır. Bu kabil mükellefler, pişmanlık dilekçesinin kayıtlara geçtiği tarihten itibaren 8 ay içinde (verecekleri beyannamelere terettüp eden) vergilerini veya vergi farklarını ödedikleri takdirde, kendilerinden pişmanlık zammı aranmayacağı gibi vergi cezası da kesilmeyecektir.

Madde 9. — Teklifin bu maddesiyle, esas olarak, Devlet hizmetlerinin gerektirdiği harcamaların yapılması sırasında, kamu zararına yol açmadığı halde yürürlükteki şekle ilişkin mali usul ve kurallara uyulmadığı gerekçesiyle ilgili memurlar ve özellikle saymanlar adına hükmedilen tazmin niteliğindeki cezalar affedilmektedir.

Öte yandan, eski yıllardan beri takibi yapıldığı halde tahsili mümkün olmamış ve çoğunlukla tutarları takip ve tahsil masraflarını karşılayamayacak derecede az olan borç kayıtları da silinebilecektir.

Madde 10. — Son zamanlarda memleketimizdeki iktisadi ve ticarî zorunluklar sebebiyle meydana gelen durumun izalesini temin gayesiyle serk edilmiş bulunan bu maddede özel hukuk hükümleri yönünden hukukî sonuçları mahfuz tutulmak kaydıyla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası vastasıyla bankalara duyurulmuş bulunan ademi tediyeye protestoları 7 . 2 . 1974 tarihine kadar keside edilmiş olma kaydıyla Af Kanunu kapsamına alınmış bulunmaktadır.

Madde 11. — Dış Ticaret Rejimine aykırı olan malların yurda sokulmasına müsaade edilmesi halinde kaçak eşyaların sürümü kolaylaştığı gibi millî sanayi büyük zarara uğrayacaktır. Kotalarda bulunmayan eşyaların yurda sokulmasına hukuken imkân yoktur. Nitekim bu hususu dikkate alan Danıştay, Ceza Mahkemelerince bu neviden eşyaların ladesine karar verirse dahi, dış ticaret rejimi açısından yurda sokulamayacağını müstakar içtihatları ile karar altına almıştır. Bu konuda örnek olarak Danıştay 17 ncı Dairesinin 13 . 4 . 1972 günlü esas 971/227 - Karar 973/1093 sayılı kararı gösterilebilir.

Maddenin ikinci fıkrasında; 780 sayılı Af Kanununun 14 ncü maddesinin 2 ncı fıkrasında it-halde alınan gümrük ve diğer vergi ve resimler dışında öteki masrafların eşya sahipleri tarafından ödeneceği hakkında bir hüküm bulunmaması ve iade sırasında bu masrafların ödenmesi ile ilgili müşkülât çekildiği dikkate alınmak suretiyle kanunen tahsisli gereken masrafların eşya sahipleri tarafından ödenmesi gerektiği hükme bağlanmıştır.

Maddenin 3 ncü fıkrası orman suçlarına ilişkin hususlarda, jadesi ile ilgili konuları tanzim etmektedir.

Bu kanun kapsamına girmek suretiyle, dosyaları işlemiden kaldırılan 6831 sayılı Orman Kanununa aykırı davranma suçlarında kullanılmış olan aletlerle, canlı ve cansız her türlü taşıt araçları ve paraya çevrilmiş ise bunların emanet hesaplarındaki bedelleri için sahiplerine iade hükmü getirilmiştir. Bu konudaki işlemler dava açılmamış işlerde C. Savcılıklarınca dava açılmış veya karar verilmiş işlerde mahkemelerce yapılacaktır.

7 . 2 . 1974 tarihinden önce kesinleşmiş bir hükme konu teşkil eden (alet, canlı taşıt araçları, araba, kağıt, traktör ve romorku hariç) her türlü motorlu taşıt araçları ve bunlar satılmış ise bedelleri, hükümlü hakkındaki ceza bu kanun kapsamına girse dahi sahiplerine geri verilmeyecektir.

Maddenin 4 nci fıkrasında fıkra metninde yazılı kanunlar ile bunların ek ve tadilleri hükmü dairesinde müsadere kararı kesinleşmiş olan eşya, madde, alet ve taşıma vasıtalarının sahiplerine iade olunmaması öngörülmektedir. Müsadere kararı kesinleşmiş olan eşya, madde, alet ve taşıma vasıtaları 1918 sayılı Kanunun 152 sayılı Kanunla değişik 24 nci maddesinin 1 nci fıkrası gereğince değerini bulduğu takdirde satılarak bedeli Hazineye irat kaydedilmektedir. Bu eşyalar benzeri kaçak eşyanın sürümünü kolaylaştıracak nevîden ise yok edilmesi bu fıkra ile hüküm altına alınmış ise de aynı fıkra gereğince tatbikatta mezkûr eşyalar satılmama kaydı ile bedelsiz olarak isteyen resmi daireler ve müesseseler veya kamuya yararlı derneklere verilmektedir. Müsadere hakkındaki bu hükmü tasarıya konulmaması halinde; yok edilen malların bedellerinin Hazine-den ödenmesi, dağıtılan malların bulunabilen kısımlarının o kuruluşlarda geri alınarak masraf ediliş eski hale getirilerek gerçek sahibine iade edilmesi ve satılan malların da bedellerinin Hazine-den ödenmesi gerekecektir ki, bunun Hazineye ve idarelere yükleyeceği külfet ve masraf da büyük olacaktır.

Maddenin 5 nci fıkrası, 780 sayılı Af Kanununda olduğu gibi, resmi kayıtlara dayanılarak satın alınan taşıt araçlarından zapt ve müsadere olanların, prim vergi ve resim alınmaksızın sahiplerine verileceğini öngörmektedir.

Madde 12. — Bu maddenin (A) bendi ile, 7 . 2 . 1974 tarihine kadar işlenmiş bulunan ve disiplin cezasını gerektiren fiillerden dolayı kanunlar, tüzükler ve yönetmelikler uyarınca verilmiş veya verilecek olan disiplin cezaları, bütün sonuçları ile affedilmekte ve affedilen disiplin cezaları ile ilgili kayıtların sicil dosyalarından çıkarılması öngörülmektedir.

Ancak, bu disiplin cezalarına istinaden, özlük hakları ile ilgili olarak 1 . 9 . 1968 tarihinden önce yapılmış bulunan işlemler saklı tutulmakta, bunlara affın etkisi bulunmamaktadır.

(A) bendinin 2 nci fıkrası, yüz kızartıcı suçlardan dolayı bu kanundan kısmen yararlanmış bulunanlarla, mahkûmiyetleri, bu af kanunu kapsamı dışında kalanların mahkûmiyetleri sonucu olarak verilmiş bulunan disiplin cezaları affın kapsamı dışında bırakılmaktadır.

Maddenin (B) bendi, bazı kamu görevlilerinin gördükleri görevin mahiyeti özellikle dikkate alınarak bunlar hakkında uygulanmış bulunan disiplin cezalarını affın kapsamı dışında bırakılmaktadır.

Madde 13. — T. C. 50 nci Yıldönümü münasebetiyle çıkarılması öngörülen affın geniş tutulması kararlaştırılan kapsamına, cezaya ilişkin hükümler yanında Avukatlık Kanununun staj hükümlerine riayetsizlikten doğan ve hak kaybına yol açan bazı hususların da dâhil edilmesi uygun görülmüştür. Getirilen bu madde ile, 1136 sayılı Avukatlık Kanununun 11 nci maddesinde yer alan, avukatlık ve ona paralel olarak avukatlık stajı ile birleşmesi yasaklanan görev ve işlerle uğraştıkları halde staj yapmış olanların, bu nedenle uğramış oldukları kayıplarının bir defaya mahsus olarak telâfisi öngörülmüştür. Bu maddelerin düzenlenmesi sırasında, Avukatlık Kanununun 11 nci maddesinde yer alan, «Meslek onuru ile bağdaşması mümkün olmayan» engelden dolayı stajları geçersiz sayılanların istisna edilmeleri uygun görülmüştür.

Bu maddenin 1 nci fıkrasına göre stajlarının geçersiz sayılması nedeniyle Avukatlık Kanununun 72 nci maddesinin (B) bendi uyarınca adları baro levhasından silinen avukatlarla, staj bitim belgesi aldıkları halde aynı nedenlerle baro levhasına yazılmayanlar veya yazılıp da yazılmalarına ilişkin Baro Yönetim Kurulu kararları Adalet Bakanlığınca onaylanmamış bulunanlara yeniden bir hak verilmekte, bu durumda olup da halen avukat olanların da mevcut statüleri korunmaktadır.

Maddenin 2 nci fıkrası, stajla birleşmesi yasaklanan bir işle uğraşmalarından dolayı adları staj listesinden silinenlerle bu nedenle listeden silinmeleri gerekenlere bir hak verilmesini öngörmektedir. Önceden adları listeden silinmiş olanların silme kararından önce yaptıkları staj ihya edilmekte ve Avukatlık Kanununun geçici 7 nci maddesi gözönünde bulundurulmak suretiyle ilk defa staja başladıkları tarihte tâbi oldukları hükümlere göre staj yapmaları sağlanmaktadır.

Millet Meclisi (S. Sayısı : 25)

Madde 14. — Bu madde bazı öğrencilerin, öğrenimlerine devam edebilmelerini ve toplumumuza yararlı kişiler olarak kazandırılmalarını sağlamak amacı ile sevk edilmiş bulunmaktadır.

Madde 15. — İstiklâl Savaşına katıldıkları için 869 sayılı Kanun uyarınca kendilerine madalya verilmiş; ancak sonradan ortaya çıkan bazı nedenlerle madalya beratları iptal edilmiş kişilerden, 1005 sayılı Kanuna göre ödenmiş şeref aylıkları haksız iktisap sayılarak geri alınmaktadır. İstiklâl Savaşı günlerine ait belgelerin yeterli olmamasından ve askerlik şubesinde bu nedenle işlemlerin tam ve zamanında yapılamamasından Kurtuluş Savaşına katılmış kişilere uluç-ça şükran boreu olarak verilen bu şeref aylıklarının sonradan geri alınması bu kişilerin günün ekonomik koşulları karşısında zarara uğramalarına sebeb olmaktadır. Açıklanan bu sakıncaları ortadan kaldırmak için anılan hüküm sevk edilmiştir.

Madde 16. — Eğitim, tatbikat, atış talimi gibi çeşitli askeri hizmetlerin yerine getirilmesi sırasında hizmetin özelliğinden doğan zorunluluklarla da olsa, Hazine zararına sebeb olan görevliler hakkında kovuşturma yapılması, yürürlükteki mevzuat gereği olmaktadır.

Ancak, vatan savunmasının ileri derecede eğitimle sağlanabileceği esasına dayanan eğitimlerin gerektirdiği nitelik ve rütbede tecrübeli personelin kısa sürede yetiştirilememesi nedeniyle hizmet gereklerine uygun personel yerine daha küçük rütbede ve tecrübesi az personelin kullanılması zorunluluğu devam etmektedir.

Bu durumun doğal sonucu olarak idarenin yukarıda söz konusu edilen hizmet kusuruna personelin tecrübesizliğinden doğan kişisel kusuru eklenince, asker kişiler ödenmesi uzun süreler devam eden hattâ mirasçılara intikal eden Hazine zararlarını tazmin etmek zorunda kalmaktadırlar.

Madde bu sakıncaları bir ölçüde bertaraf etmek için sevk edilmiş bulunmaktadır.

Madde 17. — Tektifin bu maddesi, firar halinde olup yurt içinde bulunanların bu kanun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 3 ay ve yurt dışında bulunanların da 6 ay içinde resmi mercilere müracaatla teslim olmadıkları takdirde bu kanundan faydalanamayacağı hükme bağlanmaktadır. Kitasından veya görev yerinden uzaklaşan yahut izin süresini mazeretsiz olarak geçiren askeri kişiler hakkında da 1 ne fıkra hükmü uygulanacaktır.

Madde 18. — Maddenin 1 ne fıkrası, herhangi bir ceza mahkemesince sonuçlandırılmış olup, Yargıtay veya Askerî Yargıtay Ceza Dairelerince incelenmekte iken, bu kanun gereğince af kapsamına girmesi nedeniyle, ceza davasının ortadan kaldırılmasına karar verilmesi halinde, aynı karar içinde hükme bağlanmış şahsî farklara ait kararların ne şekilde inceleneceğini, karara bağlanacağını göstermektedir. Ayrıca, şahsî hak yönünden bozulup iade olunan davaların, eski hükmü veren Ceza Mahkemesince baki olmayacağı eihetle, görevli ve yetkili Hukuk Mahkemesinde bakılması gerektiği gösterilmiştir.

İkinci fıkra ile, bozma kararı üzerine Yargıtaydan dönen dosyaların, görevli ve yetkili hukuk mahkemelerinde, sair hukuk davalarının görülebilmesi için taksili zorunlu olan peşin harçlar alınmadan görülüp karara bağlanması sağlanmıştır. Ancak, son kararla birlikte gerekli karar ve ilâm harcının genel hükümlere göre alınacağı da zıdır. Bu maddede öngörülen hüküm, bundan önceki af kanunlarında da mevcut bulunmaktadır.

Madde 19. — Af Kanunu hükümleri ile sabıka kayıtları arasındaki ilişki yönünden düzenlenen bu madde ile; genel affa tamamen ortadan kalkan mahkûmiyet hükümlerine ait sicil varakaları, Anayasasının 68 ne maddesinde yazılı suçlar hariç olmak kaydıyla, Adli Sicilden çıkarılmakta ve bu mahiyetleki cezalara ait işlerden sicil tesis edilmemiş olanlar için sicil varakası tesis edilmeyeceği derpiş olmaktadır.

Maddenin 2 ne fıkrası ile Anayasasının 68 ne maddesinde yazılı suçlara ilişkin mahkûmiyet hükümlerine ait sabıka kayıtlarının sadece Yasama Meclisi veya mahalli idareler seçimleri ile ilgili olarak talep olunması halinde yetkili mercilere verilmesi öngörülmektedir.

Maddenin 3 ne fıkrası uygulanmam Adalet Bakanlığınca hazırlanacak bir yönetmelikte gösterileceğini ifade etmektedir.

Madde 20. — Bu kanun hükümlerinden faydalansak tutuklu ve hükümlülerin salıverilme işlerini, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 20 gün içinde tamamlanacağı hükme bağlanmaktadır.

Madde 21. — Bu kanunun yayını tarihinde yürürlüğe gireceğini belli etmektedir.

Madde 22. — Bu kanun hükümlerinin Bakanlar Kurulunca yürütüleceği madde ile belirtilmektedir.

Ek 13: İstanbul Milletvekili Turgut Özal ve 199 arkadaşının, 7 Kasım 1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67, 75, 104 ve 175 inci Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi ¹¹⁴²

Dönem : 17

Yasama Yılı : 4

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ S. Sayısı : 564

İstanbul Milletvekili Turgut Özal ve 199 Arkadaşının, 7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67, 75, 104 ve 175 inci Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu (2/438)

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67, 75, 104 ve 175 inci Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifimiz ilâhikte sunulmuştur.

Gereğini arz ederiz.

Saygılarımızla.

28.4.1987

Turgut Özal
Başbakan
İstanbul Milletvekili

G E R E K Ç E

T.C. Anayasasının halk oylaması sonunda yürürlüğe girdiği 7 Kasım 1982 tarihinden itibaren gerek Parlamento, gerekse basında ve kamuoyunda münakaşa konusu olan bazı maddelerinin değiştirilmesi gerektiği anlaşılmış ve bu nedenle teklif hazırlanmıştır.

Madde gerekçeleri aşağıda sunulmuştur.

MADDE GEREKÇELERİ

Madde 1. — T.C. Anayasasının «Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları» başlıklı 67 nci maddenin 3 üncü fıkrasında seçme yaşı 21'den 20'ye indirilmesi, memleketin sosyal durumu itibarıyla uygun görülmüştür. Burada bazı tereddütleri gidermek maksadıyla 19 yaşını bitiren ve 20 yaşına giren her Türk vatandaşına seçme ve halk oylamasına katılma hakkına sahip olarak tespit edilmiştir. 20 yaşına girenlerin ay ve günlerinin aranmasına ve hesaba katılmasına gerek görülmemiştir.

Madde 2. — T.C. Anayasasının 75 inci maddesi milletvekili sayısını 400 olarak tespit etmiştir. T.B.M.M.'nin çalışmalarının daha verimli olması ve komisyonlara gereken sayıda milletvekillerinin katılabilmesini temin için milletvekili sayısının 450'ye çıkarılması uygun görülmüştür.

Madde 3. — T.C. Anayasasının 175 inci maddesinde yapılan değişiklikte, Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların yürürlüğe girebilmesi için halk oyu na sunulması zorunluluğu getirildiğinden, bu değişikliğe paralel olarak Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini gösteren 104 üncü maddenin (a) bendinin beşinci fıkrasında Cumhurbaşkanı «Anayasa değişikliğine ilişkin kanunları halk oyu na sunar» şeklinde değiştirilmiştir. Bu suretle gerekli görülen esas fıkradan çıkarılmıştır.

Madde 4. — T.C. Anayasasının 175 inci maddesi Anayasanın nani değiştirileceğini hükme bağlamaktadır. Buna göre Anayasasının değiştirilmesi T.B.M.M. üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazı ile teklif edilebilmektedir. Değiştirme teklifinin kabulü ise Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyu ile mümkün olmaktadır.

¹¹⁴² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 4, Dönem: 17, Devre: yok, İçtima: 102, Cilt: 40, s. 280-336.

Getirilen teklif ile, Anayasanın değiştirilebilmesine ait teklifin eski şekilde kalmasına mukabil, değiştirme teklifinin kabulü Meclis üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun oyu ile mümkün görülmüş ve ayrıca konunun önemi göz önüne alınarak bu oylamanın gizli yapılacağı hükmü getirilmiştir.

Cumhurbaşkanı tarafından Anayasa değişikliğine ilişkin kanunlar T.B.M.M.'ne geri gönderildiği takdirde T.B.M.M.'nin geri gönderilen Anayasa değişikliği hakkındaki kanunu aynen kabul edip tekrar Cumhurbaşkanına gönderebilmesi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile mümkün olabilecektir.

Maddeye eklenen diğer hükümlere gelince : Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların yürürlüğe girebilmesi için halk oyuna sunulması zorunlu hale getirilmiştir.

Maddeyle Anayasa değişikliğine ilişkin kanunlar Cumhurbaşkanınca Resmi Gazetede yayınlanmasından sonra halk oyuna sunulması esası getirilmiştir.

Ayrıca, Anayasa değişikliğine ilişkin kanunların mümkün olduğu kadar halkın çoğunluğu ile karara bağlanmasını sağlamak maksadıyla halk oylamasına ilişkin oy verme kütüklerinde ve sandık listelerinde kayıtlı bulunan, oy verme hakkına sahip seçmenlerin en az yüzde altmışının halk oylamasına katılması ve katılanların yarısından çoğunun kabul oyu kullanması esası getirilmiştir.

Geçici Madde — Teklifin geçici maddesi ile Anayasanın geçici 4 üncü maddesinde yapılacak değişiklikte bu teklifle değiştirilmesi öngörülen 175 inci madde hükümlerinin uygulanacağı ancak gizli oy esasının uygulanmayacağı hükmü getirilmiştir.

Madde 5. — Bu madde Anayasa değişikliği teklifinin yürürlük maddesidir. Bu teklifle: a) Teklifin birinci maddesi ile değiştirilmesi öngörülen, T.C. Anayasasının 67 nci maddesinde yapılan değişiklik ile teklifin geçici maddesi hükmü kanunun yayımı tarihinde,

b) Teklifin ikinci maddesi ile değiştirilmesi öngörülen, T.C. Anayasasının 75 inci maddesinde yapılan değişiklik, ilk milletvekili genel seçiminde,

c) Teklifin üçüncü maddesi ile değiştirilmesi öngörülen T.C. Anayasasının 104 üncü maddesinde yapılan değişiklik ile teklifin 4 üncü maddesi ile değiştirilmesi öngörülen T.C. Anayasasının 175 inci maddesinde yapılan değişiklik ilk milletvekili genel seçiminden sonra, yürürlüğe gireceği esası getirilmiştir.

Turgut Özal
İstanbul

Ahmet Akgün Albayrak
Adana

Erdal Durukan
Adana

Nurettin Yağanoğlu
Adana

Abdullah Altıntaş
Afyon

Nihat Türker
Afyon

İsmet Özarslan
Amasya

Kâmil T. Coşkunoglu
Ankara

Göknel Kalaycıoğlu
Ankara

Ledin Barlas
Adana

Ahmet Şevket Gedik
Adana

Arif Ağaoğlu
Adana

Metin Balıbey
Afyon

H. Fecri Alpaslan
Ağrı

H. Adnan Tutkun
Amasya

H. Barlas Doğu
Ankara

Hazım Kutay
Ankara

Ahmet Remzi Çerçi
Adana

Yılmaz Hocaoglu
Adana

Mehmet Deliceoglu
Adıyaman

Hamdi Özsoy
Afyon

Mehmet Yazar
Ağrı

Vahit Halefoğlu
Ankara

Osman Işık
Ankara

Alpaslan Pehlivanlı
Ankara

Anayasa Komisyonu Raporu

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Anayasa Komisyonu

Esas No. : 2/438

Karar No. : 9

8 . 5 . 1987

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Başkanlığınızca 29.4.1987 tarihinde Komisyonumuza gönderilen İstanbul Milletvekili Turgut Özal ve 199 arkadaşının 7.11.1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67, 75, 104 ve 175 inci Maddelerinin Değiştirilmesi hakkında Kanun Teklifi Komisyonumuzun 4, 6, 7 ve 8 Mayıs 1987 tarihli toplantılarında Adalet Bakanının da katılmasıyla incelenmiştir.

2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 7 Kasım 1982 tarihinde halkoylaması ile yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisinde, basında ve kamuoyunda bazı maddelerinin değiştirilmesi tartışılmış ve teklif edilen hususlarda fikir birliğine varıldığı görülmüştür. Bu nedenle teklif, Komisyonumuzca olumlu bulunmuş ve tümü üzerinde görüşmeler tamamlandıktan sonra, maddelerinin incelenmesine geçilmesi kabul edilmiştir.

Teklifin 1 ve 2 nol maddeleri aynen kabul edilmiştir.

Teklifin 3 üncü maddesi, Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkilerini sayan Anayasasının 104 üncü maddesinin (a) bendinin 5 inci fıkrasının, «Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları halkoyuna sunmak» şeklinde değiştirilmesini öngörmektedir. Komisyonumuz bu teklifle Anayasanın 175 inci maddesinde yapılan değişikliğe, yürürlükteki fıkranın daha uygun olacağı görüşünde birleşmiş ve bu maddeyi metinden çıkarmıştır.

Komisyonumuz, teklifin 4 üncü maddesini 3 üncü madde olarak ve kabul edilen önergeler doğrultusunda yeniden düzenleyerek kabul etmiştir.

Yapılan bu yeni düzenleme ile Cumhurbaşkanı, Anayasa değişikliği ile ilgili kanunu bir daha görüşülme üzere Meclise geri gönderdikten sonra Meclis geri gönderilen kanunu üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile aynen kabul ettiği takdirde bu Kanunu isterse halkoyuna sunabilecektir. Yeni düzenlemede, bir halde halkoyuna sunma mecburiyeti kabul edilmiştir. Bu hal, Anayasa değişikliğinin Meclise üye tam sayısının beşte üçünden fazla oyla kabul etmesine rağmen bu oy sayısının üçte iki ekseriyete ulaşmamasıdır. Cumhurbaşkanı bu Kanunu bir daha görüşülme üzere Meclise geri göndermediği takdirde Anayasa değişikliğine ilişkin bu Kanun zorunlu olarak halkoyuna sunulacaktır.

İster ilk defa, isterse bir daha görüşülme üzere geri gönderilmesinden sonra Anayasa değişikliği üçte iki çoğunlukla kabul edilmiş ise Cumhurbaşkanı bu Kanunu halkoyuna sunabilecektir. Burada getirilen en önemli yenilik, Cumhurbaşkanı'nın Kanunu tümüyle halkoyuna sunabilmesinin yanı sıra sadece bazı maddelerini de sunabilmesidir. Halkoylaması sonunda Anayasa değişikliğinin yürürlüğe girebilmesi için oylamada kullanılan geçerli oyların en az yarısından çoğunun kabul oyu olması ve bu kabul oylarının, oy verme kütüklerinde ve sandık listelerinde kayıtlı bulunan oy verme hakkına sahip seçmenlerin üçte birinden az olmaması gerekmektedir. Yapılan bu değişiklikte teklifteki yüzde altmış iştirak esası kaldırılmıştır.

Maddede yapılan diğer bir değişiklikle, Türkiye Büyük Millet Meclisinde, Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların kabulü sırasında, ileride halkoylamasına sunulması ihtimaline karşılık, Anayasanın değiştirilen hükümlerinin birlikte mi yoksa ayrı ayrı mı oylanacağı hususunun da kanuna ilave edilecek bir hükümle kararlaştırılması esası getirilmiştir. Halkoyuna sunulmasının Anayasanın değiştirilen her hükmü için ayrı ayrı yapılması kararlaştırıldığı takdirde, oylama sonunda bazı hükümlerin benimsenmesi, bazılarının ise reddi mümkün olabilecek, böylece halkoylamasının daha sağlıklı şekilde sonuçlanması ve bazı hükümler reddedilmiş olsa bile hiç olmazsa benimsenen değişikliklerin yürürlüğe girmesi sağlanmış olacaktır.

Komisyonumuz, teklifin Geçici Maddesini, teklifin 4 üncü maddesi olarak kabul etmiş ve bu madde ile Anayasanın 4 üncü maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak, bu hükmün yürürlüğe girebilmesi için halkoyuna sunulması zorunlu olacaktır. Bu oylama sonucu söz konusu hükmün kabul edilmiş sayılması için 175 inci

Türkiye Büyük Millet Meclisi (S. Sayısı : 564)

maddede yapılan değişikliğe paralel olarak oylamada kullanılan geçerli oyların yarısından fazlasının kabul oyu olması ve kabul oylarının, oy verme kütüklerinde sandık listelerinde kayıtlı bulunan oy verme hakkına sahip seçmenlerin üçte birinden az olmaması gerekecektir.

Komisyonumuz, teklifin «Yürürlük» maddesi olan 5 inci maddesini de, teklifin ikinci maddesi ile Anayasanın 75 inci maddesinde yapılan değişiklik ilk Genel Milletvekili Seçiminde, diğer maddelerinin ise kanunun yayımı tarihinde yürürlüğe girmesini sağlayacak şekilde düzenleyerek kabul etmiştir.

Raporumuz, Genel Kurulun onayına arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa saygı ile sunulur.

Başkan
Kâmil T. Coşkunoglu
Ankara

Başkanvekili
Münir Fuat Yazıcı
Manisa

Kâtip
Mehmet Sezal Pekuslu
Ankara

Üye
Nurettin Yağanoğlu
Adana

Üye
Mustafa Çakaloğlu
Antalya

Üye
Faik Tarıncioğlu
Bitlis

Üye
İhsan Tombuş
Çorum

Üye
Özgür Barutçu
Diyarbakır

Üye
Sabahattin Aras
Erzurum

Üye
Sabahattin Eryurt
Erzurum

Üye
Ünal Yağar
Gaziantep

Üye
Cevdet Karılı
Giresun
Tümüne karşıyım.

Üye
Edip Özgenci
İçel
Muhallifim.

Üye
Mustafa Sabri Güvenç
Niğde

Üye
Fahrettin Uluç
Samsun
Teklifin tümüne karşıyım.

Üye
Köksal Toptan
Zonguldak
Muhallifim.

KARŞI OY YAZISI

1. Anayasada nasıl değişiklik yapılacağı, Anayasanın belirli maddelerinde sayılmıştır. (Madde 175 Geçici Madde 9 ayrıca 104/a-5) aksi görüşe karşıyım.
2. Değişmesi gereken bir çok maddeler vardır. Hepsini değil de bir kaçının değişikliğinin öngörülmesine de karşıyım.

Fahrettin Uluç
Samsun

İSTANBUL MİLLETVEKİLİ TURGUT ÖZAL
VE 199 ARKADAŞININ TEKLİFİ

7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti
Anayasasının 67, 75, 104 ve 175 inci Maddelerinin De-
ğiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi

MADDE 1. — Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının
67 nci maddesinin 3 üncü fıkrası aşağıdaki şekilde de-
ğiştirilmiştir.

«Seçimlerin ve halk oylamasının yapıldığı yılda,
ay ve gün hesaba katılmaksızın, 20 yaşına giren her
Türk vatandaşı seçme ve halk oylamasına katılma hak-
kına sahiptir».

MADDE 2. — Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının
75 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

«Madde 75. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, mil-
letçe genel oyla seçilen dört yüzelli milletvekilinden
kurulur».

MADDE 3. — Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının
104 üncü maddesinin (a) bendinin 5 inci fıkrası a-
şağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

«Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları halk-
oyuna sunmak».

MADDE 4. — Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının
175 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

«Madde 175. — Anayasanın değiştirilmesi, Türki-
ye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte
biri tarafından yazı ile teklif edilebilir. Anayasanın
değiştirilmesi hakkındaki teklifler ivedilikle görüşüle-
mez. Değiştirme teklifinin kabulü, Meclisin üye tam
sayısının beşte üç çoğunluğunun gizli oyuyla mümkün-
dür.

Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin gö-
rüşülmesi ve kabulü, bu maddedeki kayıtlar dışında
kanunların görüşülmesi ve kabulü hakkındaki hüküm-
lere tabidir.

Cumhurbaşkanı Anayasa değişikliklerine ilişkin ka-
nunları Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndere-
bilir. Bu takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisinin
geri gönderilen Anayasa değişikliği hakkındaki Ka-
nunu, aynen kabul edip tekrar Cumhurbaşkanına
gönderebilmesi, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu
ile mümkün olabilir.

Anayasa değişikliklerine ilişkin Kanunların yürür-
lüğe girebilmesi için halkoyuna sunulması zorunludur.

ANAYASA KOMİSYONUNUN KABUL ETTİĞİ
METİN

7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti
Anayasasının 67, 75 ve 175 inci Maddelerinin De-
ğiştirilmesi ve Geçici 4 üncü Maddesinin Yürürlükten
Kaldırılması Hakkında Kanun Teklifi

MADDE 1. — Teklifin 1 inci Maddesi aynen ka-
bul edilmiştir.

MADDE 2. — Teklifin 2 nci Maddesi aynen kabul
edilmiştir.

MADDE 3. — Türkiye Cumhuriyeti Anayasası-
nın 175 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiş-
tir.

Madde 175. — Anayasanın değiştirilmesi Türki-
ye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte
biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasanın
değiştirilmesi hakkındaki teklifler Genel Kurulda iki
defa görüşülür. Değiştirme teklifinin kabulü Meclis-
in üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun gizli oyuy-
la mümkündür.

Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin
görüşülmesi ve kabulü, bu maddedeki kayıtlar dı-
şında, kanunların görüşülmesi ve kabulü hakkındaki hü-
kümlere tabidir.

Cumhurbaşkanı Anayasa değişikliklerine ilişkin
kanunları, bir daha görüşülmek üzere Türkiye Bü-
yük Millet Meclisine geri gönderebilir. Meclis, geri
gönderilen kanunu, üye tamsayısının üçte iki çoğunlu-
ğu ile aynen kabul ederse, Cumhurbaşkanı bu kanunu
halkoyuna sunabilir.

Meclisce, üye tamsayısının beşte üçünden fazla ve
üçte ikisinden az oyla kabul edilen Anayasa de-
ğişikliği hakkındaki kanun, Cumhurbaşkanı tarafından

(İstanbul Milletvekili Turgut Özal ve 199 Arkadaşının
Teklifi)

Anayasa değişikliklerine ilişkin Kanunlar Cumhurbaşkanınca Resmî Gazetede yayımlandıktan sonra halkoyuna sunulur.

Halkoyuna sunulan Anayasa değişikliklerine ait Kanunların yürürlüğe girmesi için, halk oylamasına ilişkin oy verme kütüklerinde ve sandık listelerinde kayıtlı bulunan, oy verme hakkına sahip seçmenlerin en az yüzde altmışının halk oylamasına katılması ve katılanların yarısından çoğunun kabul oyu kullanmış olması gerekir.

GEÇİCİ MADDE — Anayasanın Geçici 4 üncü maddesinde yapılacak değişiklikte, bu Kanunla değiştirilen 175 inci madde hükümleri uygulanır, ancak gizli oy esası uygulanmaz.

Yürürlük

MADDE 5. — Bu Kanunla Anayasanın;

a) 67 nci maddesinde yapılan değişiklik ile bu Kanunun Geçici maddesi hükümlü Kanunun yayımı tarihinde,

b) 75 inci maddesinde yapılan değişiklik ilk milletvekili genel seçiminde,

c) 104 ve 175 inci maddesinde yapılan değişiklik, ilk milletvekili genel seçiminden sonra, yürürlüğe girer.

(Anayasa Komisyonunun Kabul Ettiği Metin)

Meclise inde edilmediği takdirde halkoyuna sunulmak üzere Resmî Gazetede yayımlanır.

Doğrudan veya Cumhurbaşkanının indesi üzerine, Meclisin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilen Anayasa değişikliğine ilişkin kanun veya gerekli görülen maddeleri Cumhurbaşkanınca tarafından halkoyuna sunulabilir. Halkoylamasına sunulmayan Anayasa değişikliğine ilişkin kanun veya ilgili maddeler Resmî Gazetede yayımlanır.

Halkoyuna sunulan Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların yürürlüğe girmesi için, halkoylamasında kullanılan geçerli oyların yarısından çoğunun «kabul» oyu olması ve bu kabul oylarının halkoylamasına ilişkin oy verme kütüklerinde ve sandık listelerinde kayıtlı bulunan, oy verme hakkına sahip seçmenlerin üçte birinden az olmaması gerekir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların kabulü sırasında, bu kanunun halkoylamasına sunulması halinde, Anayasanın değiştirilen hükümlerinden, hangilerinin birlikte hangilerinin ayrı ayrı oylanacağını da karara bağlar.

MADDE 4. — Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Geçici Dördüncü Maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu hükmün onaylanarak yürürlüğe girebilmesi için halkoyuna sunulması zorunlu olup halkoylamasında; kullanılan geçerli oyların yarısından çoğunun kabul oyu olması ve kabul oylarının halkoylamasına ilişkin oy verme kütüklerinde ve sandık listelerinde kayıtlı bulunan oy verme hakkına sahip seçmenlerin üçte birinden az olmaması gerekir,

Yürürlük

MADDE 5. — Bu Kanunun ikinci maddesi ile Anayasanın 75 inci maddesinde yapılan değişiklik ilk milletvekili genel seçiminde, diğer maddeleri ise bu Kanunun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

EK 14: 23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun Tasarısı ¹¹⁴³

Dönem : 21

Yasama Yılı : 3

T.B.M.M.

(S. Sayısı : 564)

23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun Tasarısı ve Anayasa ve Adalet Komisyonları Raporları (1/780)

T.C.

Başbakanlık

Kanunlar ve Kararlar

Genel Müdürlüğü

Sayı : B.02.0.KKG.0.10/101-219/6042

5.12.2000

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Adalet Bakanlığınca hazırlanan ve Başkanlığınıza arzı Bakanlar Kurulunca 30.11.2000 tarihinde kararlaştırılan "23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun Tasarısı" ile gerekçesi ilişikte gönderilmiştir.

Gereğini arz ederim,

Bülent Ecevit

Başbakan

GENEL GEREKÇE

1. Toplumda meydana gelen sosyal ve ekonomik değişimlerin, suçların çeşitliliğinin ve miktarının artmasında etken olduğu görülmektedir. Bu suçları işleyenlerin topluma yeniden kazandırılmaları ve toplumla bütünleşmeleri bakımından, 23 Nisan 1999 tarihine kadar işlenen suçların infaza esas olan cezalarının toplamından on yıl indirim yapılmaktadır.

Tasarıda, ölüm cezalarının yerine getirilmemesi, onun yerine ilgili kanunlarda öngörülen infaz hükümlerinin uygulanması; müebbet ağır hapis cezasına mahkûm olanların ilgili kanunlarına göre çökmeleri gereken cezalarından, diğer şahsi hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren suçları işleyenler ile cezaları şahsi hürriyeti bağlayıcı cezaya dönüştürülenlerin hükümlülük süresinden on yıl indirim yapılması, kişinin muhtelif suçları söz konusu olduğunda tüm suçlarının cezalarının toplamı üzerinden yapılacak indirimin on yılı geçmemesi ilkeleri benimsenmiştir.

Ayrıca, 23 Nisan 1999 tarihine kadar işlenmiş ve ilgili kanun maddesinde öngörülen şahsi hürriyeti bağlayıcı cezanın üst sınırı on yılı geçmeyen suçlardan dolayı kamu davasının açılmasının ve açılmış davaların kesin hükme bağlanmasının ertelenmesi, ertelenen davalardan dolayı varsa tutukluların salıverilmesine karar verilmesi ve bu suçlarla ilgili dava ve delillerin öngörülen sürelerin sonuna kadar muhafaza edilmesi, erteleme konusu suç kabahat ise bir yıl, cürüm ise beş yıl içinde bu kabahat veya cürüm ile aynı cins veya daha ağır şahsi hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren bir suç işlenmeksizin geçirilmesi halinde, ertelemeden yararlanan hakkında kamu davasının açılmaması ve açılmış olan davanın ortadan kaldırılması öngörülmüştür.

Buna karşılık bazı suçlar, kamu düzeni ve kamu güvenliğiyle yakın ilgileri nedeniyle kapsam dışı bırakılmıştır.

Tasarının 1 inci maddesi, bu gerekçelerle hazırlanmıştır.

¹¹⁴³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Yasama Yılı: 3, Dönem: 21, İçtima: 27, Cilt: 47, s. 441-594.

2. 23 Nisan 1999 tarihine kadar sorumlu müdür sıfatı ile veya basın yoluyla yahut sözlü veya görüntülü yayın araçlarıyla işlenen suçlardan dolayı verilen cezaların infazının veya bu suçlar nedeniyle açılması gerekli davaların açılmasının yahut açılmış olan davaların kesin hükme bağlanmasının ertelenmesi düşüncesiyle yürürlüğe konulan 28.8.1999 tarihli ve 4454 sayılı Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanunun 1 inci maddesinin birinci fıkrasındaki "...basın yoluyla yahut sözlü veya görüntülü yayın araçlarıyla işlenmiş olup..." bölümünün Anayasa Mahkemesince iptaline karar verilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin 12 Ekim 2000 tarih ve 24198 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 19.9.2000 tarihli ve E. 1999/39, K. 2000/23 sayılı Kararında iptal gerekçesi olarak, düşüncüyü açıklama özgürlüğü bağlamında basın yoluyla yahut sözlü veya görüntülü yayın araçlarıyla işlenen suçlar yönünden erteleme adı altında bir olanak getirildiği, ancak aynı tür suçların daha az cezayı gerektiren basın yoluyla yahut sözlü veya görüntülü yayın araçlarıyla işlenmemiş olanların kapsam dışı bırakıldığı, aynı tür suçu işleyenler için farklı uygulama öngören bu düzenlemenin haklı bir nedeninin bulunmadığı, adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu sürdürmekle yükümlü olan hukuk devletinde, yalnız suç ve cezaların saptanmasında adil ölçülerin gözetilmesiyle yetinilemeyeceği, bunların kaldırılması, değiştirilmesi ya da kimi olanaklar tanınması söz konusu olduğunda da aynı ölçülerin esas alınmasının zorunlu olduğu belirtilerek, dava konusu düzenlemeyle aynı tür suçun daha ağırını erteleme kapsamına alıp, hafif olanını bu olanaktan yararlandırmamanın adil olduğunun ileri sürülemeyeceği belirtilmiştir.

Tasarının 2 nci maddesi, 4454 sayılı Kanunun 1 inci maddesinin birinci fıkrasının Anayasa Mahkemesinin iptal kararı doğrultusunda yeniden düzenlenmesi ve düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyetinin kullanımı yoluyla işlenmiş suçların madde kapsamına alınması amacıyla hazırlanmıştır.

MADDE GEREKÇELERİ

Madde 1. – 23 Nisan 1999 tarihine kadar işlenmiş olan suçlar nedeniyle; verilen ölüm cezalarının yerine getirilmemesi, bu durumda olanlar hakkında tâbi oldukları kanunlardaki infaz hükümlerinin aynen uygulanması, müebbet ağır hapis cezasına hükümlü olanların ilgili kanunlarına göre çekmeleri gereken cezalarından, diğer şahsî hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren suçları işleyenler ile cezaları şahsî hürriyeti bağlayıcı cezaya dönüştürülenlerin hükümlülük süresinden on yıl indirim yapılması, ancak muhtelif suçlar söz konusu olduğunda tüm suçların cezalarının toplamı üzerinden yapılacak indirimin on yılı geçmemesi ilkeleri getirilmektedir.

Ayrıca, 23 Nisan 1999 tarihine kadar işlenmiş ve ilgili kanun maddesinde ölüm, müebbet ağır hapis ve üst sınırı on yılı aşan şahsî hürriyeti bağlayıcı ceza öngörülen suçlardan dolayı girişilmiş takibat ve açılmış davaların sonuçlandırılarak kesin hükme bağlanması; buna karşılık ilgili kanun maddesinde öngörülen şahsî hürriyeti bağlayıcı cezanın üst sınırı on yılı geçmeyen suçlardan dolayı yapılan takibat ve kesin hükme bağlanmamış davaların ertelenmesi ve Türk Ceza Kanununun 95 inci maddesine paralel olarak, erteleme konusu suç kabahat ise bir yıl, cürüm ise beş yıl içinde bu kabahat veya cürüm ile aynı cins veya daha ağır şahsî hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren bir suç işlenmediğinde kamu davasının açılmaması, açılmış olan davanın ortadan kaldırılması öngörülmektedir.

Öte yandan, kamu düzeni ve kamu güvenliğiyle yakından ilgili bulunan bazı suçlar ile daha önce şartla salıverme hükümlerinden yararlandığı halde yeniden suç işleyerek hüküm giyenlerin ve daha önce aften yararlananların madde kapsamı dışında tutulması; cezaevinde disiplin cezası alanlar ile haklarında yakalama, tutuklama veya muhkümiyet kararı bulunup da firar halinde olanların ise bazı şartları yerine getirmeleri durumunda bu madde ile getirilen olanaklardan yararlandırılmaları düzenlenmektedir.

Madde 2. – 4454 sayılı Kanunun 1 inci maddesinin birinci fıkrasının bir bölümünün Anayasa Mahkemesince iptali üzerine, iptal gerekçeleri dikkate alınarak, sorumlu müdür sıfatı ile işlenmiş suçlar dahil olmak üzere, basın yoluyla veya sözlü veya görüntülü yayın araçlarıyla yahut miting, kongre, konferans, seminer, sempozyum, açık oturum ve panel gibi her türlü toplantılarda yapılan konuşmalarla işlenen ve ilgili kanun maddesinde öngörülen şahsî hürriyeti bağlayıcı cezanın üst sınırı oniki yılı geçmeyen suçlardan dolayı oniki yıl veya daha az şahsî hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm edilmiş bulunanların cezalarının infazının erteleneceği belirtilmiştir.

Madde 3. – Yürürlük maddesidir.

Madde 4. – Yürütme maddesidir.

Anayasa Komisyonu Raporu

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Anayasa Komisyonu

7.12.2000

Esas No. : 1/780

Karar No. : 3

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Başkanlığınızca, 5.12.2000 tarihinde Esas Komisyon olarak Adalet, Tali Komisyon olarak Anayasa Komisyonuna havale edilen “23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartla Salıvermeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun Tasarısı (1/780)” DSP, MHP, ANAP ve FP Gruplarının Genel Kurulda kabul edilen 6.12.2000 tarihli toplantısında Adalet Bakanı Sayın Hikmet Sami Türk, İçişleri ve Adalet Bakanlıkları yetkililerinin katılımıyla görüşülmüştür.

Tasarı ile; müebbet ağır hapis cezasına mahkûm olanlarla, diğer şahsî hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren suçları işleyenler ve cezaları şahsî hürriyeti bağlayıcı cezaya dönüştürülenlerin hükümlülük süresinden on yıl indirim yapılması, kişinin birden fazla suçunun söz konusu olması durumunda tüm suçlarının cezalarının toplamı üzerinden yapılacak indirimin on yılı geçmemesi, şartla salıvermenin esasları öngörülmekte; 28.8.1999 tarihli ve 4454 sayılı Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanunun 1 inci maddesinin Anayasa Mahkemesince bir bölümü iptal edilen birinci fıkrası yeniden düzenlenmektedir. Bu düzenleme ile düşünceye açıklama ve yayma hürriyetinin kullanımı yoluyla işlenmiş suçların madde kapsamına alınmasının amaçlandığı belirtilmektedir.

Adalet Bakanı Sayın Hikmet Sami Türk, Tasarayı sunuş konuşmasında şu hususları vurgulamıştır :

– 1999 yılında çıkarılan Bazı Suç ve Cezaların Affına İlişkin Kanun, Cumhurbaşkanınca bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderilmiştir. Bu Kanun tekrar görüşülürken ortaya çıkan görüş ayrılığı ise bu ana kadar giderilememiştir. Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanunun 1 inci maddesinin bir bölümü Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir. Bunların sonucunda ceza indirimi, şartıyla salıverme ve ertelemeyi içeren Tasarıdaki model ortaya çıkmıştır. Özellikle 4454 Sayılı Kanunun Anayasa Mahkemesince iptal edilen bölümü yeniden düzenlenmiştir. Model kısaca şartla salıvermeye dayanmaktadır. Şartlı salıvermede sonradan suç işlenmesi durumunda kararın geri alınması söz konusudur. Kanunla yapılmasında da durum aynıdır. Bundan önce çıkarılan Bazı Suç ve Cezaların Affına İlişkin Kanundaki tarih yani 23 Nisan 1999 bu Tasarıda da esas alınmıştır.

– Tasarıya göre, verilen ölümlü cezaları yerine getirilemeyecektir. Müebbet ağır hapis cezasına hükümlü olanlarla şahsî hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm edilenlerin toplam hükümlülük süresinden o yıl indirim söz konusudur. Bu 1991’de çıkarılan Terörle Mücadele Kanununun geçici maddelerinden ayrılan noktadır. On yıllık indirimden sonra çekilecek cezası kalmayanlar şartla salıverile-

cek, kalanlar cezasını çektikten sonra salıverilecektir. Tasarıda devam eden davalarda uygulanacak esasları ve henüz takibata geçilmemiş veya dava açılmamış durumlarda yargılamanın yapılacağı ve sonuca göre işlemin gerçekleşeceği belirtilmiştir. On yılı geçmeyen suçlarda yargılamanın yapılması uygun görülmemiş, bu bakımdan erteleme modeli getirilmiştir. Mahkemelerin gereksiz yere bu davalarla uğraşmaması davalı ve davacıların bu davaları izlemekten kurtarılması amaçlanmıştır.

— Tasarıda çeşitli suçlarda istisnalar söz konusudur. İstisnalar kamu düzeni ve kamu güvenliği nedeniyle öngörülmüştür.

Sayın Bakan sorular üzerine yaptığı açıklamada; istisnalar belirlenirken Anayasanın 14 ve 169 uncu maddesinin kapsamının göz önünde tutulduğuna; dikkat çekmiştir. Terörle Mücadele Kanununun özellikle 8 inci maddesinin Tasarının 2 nci maddesi ve 4454 Sayılı Kanunda erteleme kapsamında olması nedeniyle istisnalar içinde olmadığını; Komisyonun takdiri ile bu bölüme alınabileceğini ifade etmiştir. Anayasa Mahkemesinin af, şartlı salıverme ve erteleme ile ilgili kararlarında; Anayasanın eşitlik ilkesinin ihlal edilmesi için infaz yönünden eşit ve aynı durumda olanların şartlı salıverme bakımından farklı uygulamaya tâbi tutulmasının gerektiğini bunun dışında eşitlik ilkesinin mutlak olmadığını belirtmiştir. Eşitlik ancak eşit durumda olanlar için söz konusudur. Anayasa Mahkemesinin afla şartlı salıverme modelini karşılaştırdığı hallerde şartlı salıvermede Anayasaya aykırılığı görmediğinin altı çizilmiştir. Bu modelde; şartlı salıverilenler ve ertelemeden yararlananlar arasında suç işleme oranının affa göre daha az olduğu tespit edilmiştir. Af Kanunlarında affın telifaz edildiği tarih önemlidir. Sonraki bir tarihin esas alınması suçu teşvik edecektir.

Bu Tasarı hazırlanırken kişiler değil suçlar esas alınmıştır. Ceza indirimi içtima durumunda infaza esas en üst sınırdan yapılacaktır.

Tasarının geneli üzerinde yapılan görüşmelerde şu görüşler dile getirilmiştir:

— Anayasanın 87 nci maddesinde genel ve özel af çıkarma yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisine verilen bir yetkidir. Bunun içinde şartlı salıverme de vardır. Bu Tasarı bu yetkiye dayanılarak hazırlanmıştır. Toplum pek çok sebeple gerilmiş; suça teşvik edileme oranı hızla artmıştır. Bu nedenle böylesi bir atıfet yerinde ve zamanında olacaktır.

— Komisyonumuz Tali Komisyon olduğu için konuyu özellikle Anayasa aykırılık yönünden incelemelidir.

— Başlık muhtevayı karşılamamaktadır. Bu çerçevede yeniden gözden geçirilmelidir.

— Tasarının kapsadığı dönem amaca uygun değildir. 23 Nisan 1999'dan bu yana uzun bir zaman geçmiştir. Bu nedenle 29 Ekim 2000 tarihi esas alınabilir.

— Tasarı bütünüyle Anayasanın 2 ve 10 uncu maddelerine aykırılık taşımaktadır. Eşitlik ilkesi tasarıda göz ardı edilmiştir.

— Böyle bir Kanuna toplumsal olarak ihtiyaç duyulmamakta, siyasal gerekçelerle getirilmektedir. Doğru olan genel af çıkarmaktır. Ertelleme ya da şartlı salıverme çözüm değildir.

— Tasarıda farklı süreler esas alınmıştır. 1 inci maddede 10 yıl, 2 nci maddede ise 12 yıl esastır. Bu konuda yeknesak bir düzenleme getirilmelidir. Cezası infaz edilenlerle edilmeyenler arasında da eşitlik gözetilmelidir.

— Bu Kanun şartlı salıverme olarak gelmiştir. Bu müesseseleri yargı organları uygulayacaktır. Kanunla ancak infaz hükümleri düzenlenebilir, ya da genel veya özel af çıkarılabilir. Af, sosyal şartların belli olgunluğa geldiğinde yasama organının kullanabileceği istisnai bir yetkidir. Devletimizin yapısı hukuk devletidir. Hukuk devleti müeyyideler ve bunların uygulanacağına duyulan inanca dayanır. Sıkça kullanılan af yetkisi bu inancı zedeler.

— Yargı organlarının kendi içinde uyguladıkları müesseselere yasama organı müdahale etmemelidir. Şartlar gerçekleşmediği takdirde kullanılacak böyle bir yetki ve yapılacak düzenleme Anayasanın temel prensiplerine aykırılık teşkil edecektir. Eşitlerin eşitliği ilkesine de aykırılık söz konusudur. Örneğin 333 üncü madde kapsam içindeyken daha hafif olan 240 ıncı madde kapsam dışı kalmıştır. İstisna hükümleriyle kapsam düzenlenirken pek çok halde eşitlik ilkesi dikkate alınmamıştır. İstisnaları belirlemede kriter söz konusu değildir. Düzenleme bu yönüyle keyfidir. Geliş şekli itibarıyla bir infaz yasasıdır. Hâkimin yerine geçerek yasama organının infaz yapması doğru olmayan bir durumdur.

— İstisnalardan bir kısmı yerinde değildir. Bu nedenle kapsama alınmalıdır. 162, 298, 301, 303 üncü maddeler gibi.

Tümü üzerindeki görüşmelerden sonra Tasarının Tali Komisyon olarak görüşülmesi nedeniyle sadece Anayasaya aykırılık yönünden incelenmesini içeren önerge Komisyonumuzca oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Bu çerçevede maddelere geçilmemesi, Tasarının tümünün Anayasaya uygun olup olmadığının tespit edilerek Adalet Komisyonuna bu yönde görüş bildirilmesi ve Tasarının başlığının "Davaların Açılmasının, Kesin Hükme Bağlanmasının ve Cezaların İnfazının Ertelenmesine Dair Kanun Tasarısı" olarak değiştirilmesinin Adalet Komisyonuna önerilmesi oy çokluğu ile kabul edilmiş ve yapılan oylama sonucunda Tasarının Anayasaya aykırı olmadığına oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Raporumuz havalesi gereği Esas Komisyon olan Adalet Komisyonuna gönderilmek üzere Yüksek Başkanlığa saygı ile sunulur.

Başkan <i>Turhan Tayan</i> Bursa Üye <i>Ahmet İyimaya</i> Anasaya (Muhalefîm. Şerhimi vereceğim) (1 inci Maddeye Muhalefîm) Üye <i>Salih Çelen</i> Antalya (Tümüne muhalifim. Muhalefet şerhi vereceğim) Üye <i>Ayvaz Gökdemir</i> Erzurum (Muhalefîm) Üye <i>Cavit Kavak</i> İstanbul Üye <i>Mustafa Verkaya</i> İstanbul Üye <i>Rahmi Sezgin</i> İzmir Üye <i>Mehmet Kundakçı</i> Osmaniye	Başkanvekili <i>N. Kemal Atahan</i> Hatay Üye <i>Cemil Çiçek</i> Ankara Üye <i>Şaban Kardeş</i> Bayburt Üye <i>Edip Özgenç</i> İçel Üye <i>Osman Kılıç</i> İstanbul Üye <i>Nevzat Yalçıntaş</i> İstanbul (Bazı maddelere karşı oyum var) Üye <i>Mustafa Kamalak</i> Kahramanmaraş (1. maddeye muhalifim) Üye <i>Şeref Malkoç</i> Trabzon (1. maddeye muhalifim)	Kâtip <i>E. Cenap Gülpınar</i> Şanlıurfa Üye <i>H. Tayfun İçli</i> Ankara Üye <i>İsmail Alptekin</i> Bolu (1. maddeye muhalifim) Üye <i>Cahit Tekelioğlu</i> İçel Üye <i>Necdet Saruhan</i> İstanbul Üye <i>Işın Çelebi</i> İzmir Üye <i>İsmail Çevik</i> Nevşehir Üye <i>Ali Naci Tuncer</i> Trabzon (Muhalefîm)

KARŞI OY GÖRÜŞÜ

Tasarıya karşı olan görüşlerimiz, Anayasa Komisyonu tutanaklarına intikal etmiştir. Sözü geçen tutanak bölümleri, yollama yoluyla "karşı görüşümüzün" bir parçasıdır. Aşağıdaki düşünceler, tasarıya karşı anlatımların kısa ifadesidir :

1. Meclisin en temel yetkisi olan af tasarrufunun toplumsal şartları gerçekleşmemiştir. Savaş, kalkışma gibi olağanüstü durumların, rejim değişikliği, çağa damga vuran önemli olay, köklü ve yaygın değişimin yaşanmadığı dönemlerde af, bu yetkinin tipik kötüye kullanılmasını oluşturur. Cezaların infaz edileceği yönündeki önleyici temel değeri çökertir. 2000 affı, 1974 af zihniyetinin tipik tekrarıdır.

2. Gün, büyük sayılar yasasının somutun özelliğini kapsamayan yasama kusurlarını giderecek, suç ve cezaları toplumsal değer ölçülerine ve evrimin mukayeseli aklına göre yeniden tarif edecek; insan hakları, özgürlükler, siyasette-felsefede tarafsız ve fakat öz işlevine çekilmiş güçlü devlet vatanını gerçekleştirecek hukuk ve ceza reformunun yapılması gerektiği gündür. Parlamento, bir asırda ancak bir kez kullanabileceği af yetkisinin mahmurluğuna değil, çağdaş yapılanma standartları hedefine koşması gereken milli organımızdır.

3. Düşünce ve basın suçu, "somut ve yaygın/mevcut tehlike" evrensel ölçüde içinde yeniden tanımlanmalı, bu ölçütün kapsam alanında bulunmayan suç halleri, pozitif hukukumuzdan ayıklanmalıdır. Tabii olarak suçlu olmayanların, yasalarla suçlu kılınmaları; bir hukuk/demokrasi ayıbıdır. Düşünceyi ve ifadesini insandan ceza kerpentiyle sökmeye çalışanlar; zihniyetler, düzenler -yerleri ne olursa olsun- insanın yanı olamazlar.

4. Af yetkisi mutlaka kullanılacak ise, -makul istisnalar ayırıcında- devlete karşı suçlar için kullanılmalıdır. Affı kullanan devletin kendine karşı ika edilen eylemlerde cimri; insana karşı suçlarda cömert davranması; bir devlet uygarlığının tezahürü olamaz.

5. Anayasaya aykırılık yönünden, aşağıdaki argümanlar da gözardı edilemez :

a) Af, yürürlükteki (pozitif) ceza hukukuna göre belirlenen veya belirlenecek olan mahkûmiyet sonuçlarına yasama organının; kaldırma, indirme veya dönüştürme içerikli müdahalesidir. Bir tasfiye kuralı olan af, cezayı belirleyecek genel kurallara ilişmez. Aksi takdirde affın zaman bakımından kapsamı dışında kalan dönem ile af dönemi arasındaki suçlular ve ölçme kuralları yönünden farklılık yaratılmış olur. Bu ise, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine aykırıdır. (Any. Mad. 2, 10, An. Mah. 13.3.1979 t, 67/14-E/K. AMKD. S : 17. Shf. 100-124 özellikle Shf. 112, Dr. Öden, A. Merih. Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi (Yayımlanmamış doktora tezi) Shf. 257 ve civ. Ayrıca sözü geçen eserdeki dipnot 132'de yapılan atıflar) Komisyonun benimsediği metin; tecil, şartla salıverme gibi temel ceza hukuku (yasası) kurallarını bu yasaya özgü olarak genel yapılarından farklı biçimde ele almıştır. Hiçbir yasanın hukuku ve eşitliği çiğneyerek imtiyaz yaratma gücü olamaz. Böyle bir düzenleme, af tarihinden sonrası için de etkili olacak sürekli bir normun konması (mevcudun ilgası) yoluyla ancak sağlanabilir.

Tasarının adı ne olursa olsun, yasama organının yargı kararlarına müdahalesi, bir "AF" tır. Ad veya terim değişikliğiyle af niteliyesi yok edilemez. "Şartla salıverme" adı bu şekilde anlaşılmalıdır. Affın kötü imajından ve toplumsal tepkiden kaçınmanın yolu, kılıf değiştirmek değil, doğru özde buluşmaktır. Halkın sesine kulak vermektir. (Any. Md. 2)

b) Bürokratik devletten anayasamızın 2 nci maddesinde yazılı demokratik devlete geçişin araçlarından biri de, memur suçu kavramıyla izahı imkânsız bir sosyolojik gerçeğin kabulü ve yasalastırmada bu kabulün gözardı edilmemesidir. Devletin bürokrasi aygıtı, görüntüleri her insaflı insanı ürkütücü bir suçlar yumağı ile bağlantı ve iştirak içindedir. Nerede ise bu bağ, organik bütünlüğe doğru gitmektedir. Devletin işlevini felce uğratan ve gözler önüne seren bu bozulmadan, yargı

işletilmeden kurtulunamaz. Bürokrasi, bağırsaklarının taşıdığı kiri görüntölünecek yegâne merccek, bağımsız yargıdır. Böyle bir af, zaman itibarıyla da demokratik hukuk devleti (Any. Mad. 2) ilkesini ihlaldir. Yasama, sosyolojik ve güncel gerçeğin anayasaya yüklediği bu anlama gözünü kapayamaz.

c) Affı red hakkının tanınmaması, bir kusurdur. Bu anlayış, temiz siyaset, saydam yönetim, insan hakları ve hukukun üstünlüğü değerleri içinde savunulamaz. "Affın mecburillği" klasik görüşü, aşılmaz ve yeni değerlere göre terkedilemez bir prensip değildir. Yasama, asli bir yetki olarak (Any. Mad. 7) ancak anayasa ile bağlıdır. (Any. Mad. 11/1,2)

d) Tasarı, gerek kapsam-dışı ve gerekse indirim kategorileri bakımından herhangi bir hukuki kriteri benimsemiş değildir. Bu keyfi düzenleme, genellik ve eşitlik prensiplerini çiğneyerek imtiyaz yaratma girişimidir. (Any.87, 2, 10) Tasarının yasalaşmasını izleyen günlerde, sözü geçen istisnaların Anayasa Mahkemesince iptali ve bu kapsamdaki tutuklular ile hükümlülerin salıverilmelerinin sorumluluğu, girişime omuz verenlerin olacaktır. Çünkü bu konuda Yüksek Mahkeme içtihadı açıktır ve yasamayı bağlayıcıdır. (Any. Mad. 153, An. Mah.24.6.1976 t, 7/35-E 31.3.1992 t, 18/20-EK; 19.9.2000 t, 39/23-E/K. TCK.230 hükmünün af kapsamına alınması, siyasi yolsuzluğu korumaktır.)

e) Düşünce özgürlüğüyle ilgili suç ve cezaların (düşünceyi suç ve ceza ile bütünleştiren bu talihsiz kavramı kullanma ayıbını hiçbir zaman özümsemeyerek) af imkansızlığı karşısında (Any.87, 14) bu yöndeki suçların ceza yasalarından ayıklanması ve özürli anayasanın değiştirilmesi gereği açıktır ve bu gerek savsaklanamaz.

"Ana rejimler, özgürlükler sorununu, ara rejimlerin bunları tahrip hızının en az yarısı kadar bir sür'atle çözmek zorundadır." Aksi takdirde, ana dönemlerin de, siyasetlerin de "İçer doldurulamaz." Biçimsellik ve seremoni, rejimin yegâne karakterine dönüşür. Anayasal demokrasi, hiçbir zaman bu değildir.

Mevcut anayasal açıklık karşısında, toplumsal talep tabanından da yoksun bir girişimi -ne pahasına olursa olsun- sürdürme ısrarını izah edecek bir gerekçeyi bulmakta zorluk çektiğimizi; doğru yolun, tasarıyı geri çekme yoluyla karartmakta olduğunu düşünüyoruz.

Saygılarımızla.

Ahmet İyimaya
Amasya

Ali Nacl Tuncer
Trabzon

Adalet Komisyonu Raporu

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Adalet Komisyonu
Esas No. : 1/780
Karar No. : 3

7.12.2000

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun Tasarısı, Adalet Bakanı Sayın Prof. Dr. Hikmet Sami Türk'ün ve Adalet Bakanlığı temsilcilerinin de katılmalarıyla Komisyonumuzun 7.12.2000 tarihli 5 inci birleşiminde yapılah 3 oturumda ayrıntılı olarak incelenip görüşülmüş, geneli üzerinde yapılan görüşmelerin tamamlanmasının ardından, tali komisyon olan Anayasa Komisyonunun, Tasarının Anayasaya aykırı olmadığına oyçokluğu ile karar verdiği raporunda, Tasarı başlığının "Davaların Açılmasının, Kesin Hükme Bağlanması ve Cezaların İnfazının Ertelenmesine Dair Kanun Tasarısı" olarak değiştirilmesine ilişkin önerisi oylanmış, Tasarının geçici hükümler içermesi dikkate alınarak ve bu nedenle de tarih belirtmesi uygun görülerek öneri reddedilmiştir.

Gerekçesi uygun görülerek maddelerine geçilmesi kabul edilen Tasarı, Bakanlar Kurulundan gelen şekli ile aynen kabul edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi

(S. Sayısı : 564)

Raporumuz, Genel Kurulun onayına sunulmak üzere saygı ile arz olunur.

Başkan	Başkanvekili	Sözcü
<i>Emin Karaa</i>	<i>İ. Sühan Özkan</i>	<i>Salih Erbeyin</i>
Kütahya	İstanbul	Denizli
Kâtip	Üye	Üye
<i>Yekta Açıkgöz</i>	<i>Müjdat Kayayerli</i>	<i>Ramazan Toprak</i>
Samsun	Afyon	Aksaray
Üye	Üye	Üye
<i>Mehmet Gözlükaya</i>	<i>Fahrettin Kukaracı</i>	<i>Ali Günay</i>
Denizli	Erzurum	Hatay
(Muhalef olarak imzalıyorum, (1 inci Maddeye muhalifim)		
muhalafet şerhim eklidir)		
Üye	Üye	Üye
<i>Erol Al</i>	<i>İsmail Aydın</i>	<i>Mustafa Düz</i>
İstanbul	İstanbul	İstanbul
Üye	Üye	Üye
<i>Mehmet Gül</i>	<i>A. Nazlı Ilıcak</i>	<i>Mehmet Pak</i>
İstanbul	İstanbul	İstanbul
Üye	Üye	Üye
<i>Mehmet Ali Şahin</i>	<i>İşıl Saygın</i>	<i>Edip Özbaş</i>
İstanbul	İzmir	Kahramanmaraş
(Muhalef olarak imzalıyorum)	(İmzada bulunamadı)	(İmzada bulunamadı)
Üye	Üye	Üye
<i>Sevgi Esen</i>	<i>Cemal Özbilen</i>	<i>Erdoğan Sezgin</i>
Kayseri	Kırklareli	Samsun
(Muhalefim,		(Muhalefim,
muhalafet şerhim eklidir)		muhalafet şerhim eklidir)
Üye	Üye	Üye
<i>Yaşar Topçu</i>	<i>Mehmet Fevzi Şihanoğlu</i>	<i>Orhan Bıçakçıoğlu</i>
Sinop	Şanlıurfa	Trabzon
(Toplantıya katılmadı)	(Toplantıya katılmadı)	
	Üye	
	<i>Fethullah Erbaş</i>	
	Van	

MUHALEFET ŞERHİ
Türkiye Büyük Millet Meclisi
Adalet Komisyonu Başkanlığına

ANKARA

Görüşülmekte olan (1/780) sıra sayılı tasarıya muhalif olduğumuzu beyan etmiş bulunmaktayız.

Anayasa Komisyonunda yapılan görüşmeler sonucunda tasarıya muhalif olan Anayasa Komisyonu üyesi (Ahmet İyimaya ve arkadaşlarının) muhalafet şerhlerine aynen katıldığımızı beyan ederiz.

7.12.2000

<i>Mehmet Gözlükaya</i>	<i>Sevgi Esen</i>	<i>Erdoğan Sezgin</i>
Denizli	Kayseri	Samsun

Türkiye Büyük Millet Meclisi

(S. Sayısı : 564)

HÜKÜMETİN TEKLİF ETTİĞİ METİN

23 NİSAN 1999 TARİHİNE KADAR İŞLENEN SUÇLARDAN DOLAYI ŞARTLA SALIVERİLMEMEYE, DAVA VE CEZALARIN ERTELENMESİNE DAİR KANUN TASARISI

MADDE 1. — 23 Nisan 1999 tarihine kadar işlenen suçlar nedeniyle;

1. Verilen ölüm cezaları yerine getirilmez. Bu durumda olanlar hakkında tâbi oldukları kanunlardaki infaz hükümleri aynen uygulanır.

2. Müebbet ağır hapis cezasına hükümlü olanların çekmeleri gereken toplam cezalarından; şahsî hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm edilenler ile aldıkları ceza herhangi bir nedenle şahsî hürriyeti bağlayıcı cezaya dönüştürülenlerin toplam hükümlülük süresinden on yıl indirilir. İndirim, verilen her bir ceza için ayrı değil, toplam ceza üzerinden bir defaya mahsus yapılır. Ancak bir kişinin muhtelif suçlarından dolayı cezaları ayrı ayrı tarihlerde verilmiş olsa bile, bu cezalarının toplamı üzerinden yapılacak indirim on yılı geçemez.

Tâbi oldukları infaz hükümlerine göre çekmeleri gereken toplam cezalarından veya toplam hükümlülük sürelerinden on yıllık indirim yapıldıktan sonra ceza süresi veya hükümlülük süresi dolmuş olanlar, iyi hâlli olup olmadıklarına bakılmaksızın ve istemleri olmaksızın derhal; toplam cezaları on yıldan fazla olanlar ise tâbi oldukları infaz hükümlerine göre fazla olan cezalarını çektikten sonra şartla salıverilirler.

3. 23 Nisan 1999 tarihine kadar işlenen suçlar nedeniyle tutuklu olan sanıklardan;

a) Hazırlık soruşturmasında, iddianameye esas olan suçun niteliğine,

b) Son soruşturmada, iddianamede yazılı suça veya değişen suç niteliğine

göre kanunda belirtilen cezanın asgâri haddi esas alınmak suretiyle, tâbi oldukları

ADALET KOMİSYONUNUN KABUL ETTİĞİ METİN

23 NİSAN 1999 TARİHİNE KADAR İŞLENEN SUÇLARDAN DOLAYI ŞARTLA SALIVERİLMEMEYE, DAVA VE CEZALARIN ERTELENMESİNE DAİR KANUN TASARISI

MADDE 1. — Tasarının 1 inci Maddesi Komisyonumuzca aynen kabul edilmiştir.

(Hükümetin Teklif Ettiği Metin)

infaz hükümlerine göre on yıllık indirim göz önüne alınarak, bu Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren otuz gün içinde, kamu davası açılmamışlar için savcılıklarca, kamu davası açılan tutuklu sanıklar için mahkemelerce, dosyaları Yargıtayda veya Askerî Yargıtayda bulunanlar ilgili dairesince veya başsavcılıklarınca bu Kanuna göre hesaplamalar yapılarak; tutukluluk halinin devamı veya kaldırılması hakkında karar verilir.

23 Nisan 1999 tarihine kadar işlenmiş ve ilgili kanun maddesinde ölüm, müebbet ağır hapis ve üst sınırı on yılı aşan şahsî hürriyeti bağlayıcı ceza öngörülen suçlardan dolayı haklarında henüz takibata geçilmemiş veya hazırlık soruşturmasına girilmiş olmakla beraber dava açılmamış olan sanıkların yargılamaları yapılır. Yapılan yargılama sonunda mahkûmiyetine karar verilenlere de hükmün kesinleşmesinden sonra bu maddedeki şartla salıverilme hükümleri uygulanır.

4. 23 Nisan 1999 tarihine kadar işlenmiş ve ilgili kanun maddesinde öngörülen şahsî hürriyeti bağlayıcı cezanın üst sınırı on yılı geçmeyen suçlardan dolayı haklarında henüz takibata geçilmemiş veya hazırlık soruşturmasına girilmiş olmakla beraber dava açılmamış veya son soruşturma aşamasına geçilmiş olmakla beraber henüz hüküm verilmemiş veya verilen hüküm kesinleşmemiş ise, davanın açılması veya kesin hükme bağlanması ertelenir; varsa tutukluluk halinin kaldırılmasına karar verilir. Bu suçlarla ilgili dosya ve deliller, bu bentte öngörülen sürelerin sonuna kadar muhafaza edilir.

Erteleme konusu suç kabahat ise bir yıl, cürüm ise beş yıl içinde bu kabahat veya cürüm ile aynı cins veya daha ağır şahsî hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren bir suç işlendiğinde, erteleme konusu suçtan dolayı da dava açılır veya daha önce açılmış bulunan davaya devam

(Adalet Komisyonunun Kabul Ettiği Metin)

(Hükümetin Teklif Ettiği Metin)

edilerek hüküm verilir. Öngörülen süreler, erteleme konusu kabahat veya cürüm ile aynı cins veya daha ağır şahsî hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren bir suç işlenmeksizin geçirildiğinde, ertelemeden yararılanan hakkında kamu davası açılmaz, açılmış olan davanın ortadan kaldırılmasına karar verilir.

5. Ancak;

a) Türk Ceza Kanununun 125 ilâ 157, 161, 162, 168, 171, 172, 188, 191, 192, 202, 205, 208, 209, 211 ilâ 214, 216 ilâ 219, 240, 243, 264, 298, 301 ilâ 303, 305 inci maddelerinde, 312 nci maddenin ikinci fıkrasında, 313 üncü maddesinde, 314 üncü maddesinin birinci fıkrasında, 339 ilâ 349, 366, 367, 383, 394, 403 ilâ 408, 414 ilâ 418 ve 503 ilâ 506 ncı maddelerinde,

b) Askerî Ceza Kanununun 54 ilâ 62, 69, 76, 78, 79 ilâ 82, 85, 87 ilâ 102, 118, 121 ilâ 129, 131, 134, 135, 140, 148, 153, 159 ve 160 ncı maddelerinde,

c) Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanunun 26 ilâ 30, 33 ve 36 ncı maddelerinde,

d) Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanunda,

e) Ateşli Silâhlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanunun 12 ncı maddesinde,

f) Orman Kanununun 91 ilâ 94, 104 ilâ 114 üncü maddelerinde,

g) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 68 inci maddesinde,

h) Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanununda,

ı) Karaparanın Aklanmasının Önlenmesine, 2313 Sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanunda, 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununda ve 178 Sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 7 ncı maddesinde,

i) Bankalar Kanununda,

(Adalet Komisyonunun Kabul Ettiği Metin)

(Hükümetin Teklif Ettiği Metin)

(Adalet Komisyonunun Kabul Ettiği Metin)

j) Vergi, resim ve harçlara ilişkin kanunlarda

yer alan suçları işleyenler hakkında bu madde hükümleri uygulanmaz.

6. Daha önce şartla salıverilme hükümlerinden yararlandığı halde yeniden suç işleyerek hüküm giyenler ile daha önce çıkarılmış bir afftan yararlananlar, bu madde hükümlerinden yararlanamazlar.

7. Bu maddeden yararlanacaklar hakkında 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanunun Ek 2 nci maddesindeki indirim hükümleri uygulanmaz.

8. Bu Kanunun yayımı tarihinden sonra, cezaevinin disiplinini bozucu hareketlerinden dolayı disiplin cezası alanlar, Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine Dair Tüzük hükümlerine göre disiplin cezaları kaldırılmadığı sürece, bu madde hükümlerinden yararlanamazlar.

9. Haklarında yakalama, tutuklama veya mahkûmiyet kararı bulunup da firar halinde olanlar bu Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren bir ay içinde resmi mercilere başvurup teslim olmadıkları takdirde bu madde hükümlerinden yararlanamazlar.

MADDE 2. – 28.8.1999 tarihli ve 4454 sayılı Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanunun 1 inci maddesinin Anayasa Mahkemesince bir bölümü iptal edilen birinci fıkrası aşağıdaki şekilde yeniden düzenlenmiştir.

“23 Nisan 1999 tarihine kadar sorumlu müdür sıfatı ile işlenmiş suçlar dahil, basın yoluyla veya sözlü veya görüntülü yayın araçlarıyla yahut miting, kongre, konferans, seminer, sempozyum, açık oturum veya panel gibi her türlü toplantılarda yapılan konuşmalarla işlenmiş olup; ilgili kanun maddesinde öngörülen şahsi hürriyeti bağlayıcı cezanın üst sınırı oni-

MADDE 2. – Tasarının 2 nci Maddesi Komisyonumuzca aynen kabul edilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

Gökhan SELCİK, 1987 yılında Cumhuriyet İlkokulu'nu; 1990 yılında Cumhuriyet Ortaokulu'nu; 1993 yılında Trabzon Lisesi'ni; 1998 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nü; 2002 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı yüksek lisans programını bitirdi. 2017 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda doktora programına başladı. SELCİK halen, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Akçaabat Anadolu İmam Hatip Lisesi, Fen ve Sosyal Bilimler Proje Okulu'nda Tarih Öğretmeni olarak görev yapmaktadır.